T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBRI

APPARATV CRITICO ADIECTO

EDIDIT

AVGVSTVS LVCHS

VOL. III

LIBROS XXI—XXV CONTINENS

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MDCCCLXXXVIII

HENR. GVIL. HEERWAGENO

PRAECEPTORI DILECTISSIMO

PIO GRATOQVE ANIMO

D · D

AVGVSTVS LVCHS

PRAEFATIO

Emendatio librorum T. Liui a uicesimo primo ad uicesimum quintum uno nititur codice Parisino Bibliothecae Nationalis 5730, quippe ex quo ceteros, qui adhuc innotuerunt, omnes ductos esse constet; alterius enim recensionis, quae Spirensi cognatisque codicibus traditur, in his libris nullum apparere uestigium in Proleg. ad T. Liui ll. XXVI — XXX p. XXI sqq. exposui.

Is codex, qui VI. saeculo uidetur exaratus esse et, cum olim Claudii Puteani fuerit, Puteanus uulgo uocatur, non integer ad nostram aetatem peruenit: ex libro enim uicesimo primo interciderunt ea folia, quibus continebantur uerba Liui a cap. 1 ad cap. 20, 8 *subinde auro cu*, a cap. 21, 13 *Carthagini praesidio* ad cap. 29, 6 *adfirmantes in*, a cap. 30, 11 *posse Poenus* ad cap. 41, 13 *uobis et non pro.* In has partes adsumendi sunt ei codices a Puteano deriuati, qui uetustissimi minimeque interpolati sunt, Colbertinus siue Parisinus 5731 et Mediceus siue Laurentianus LXIII 20, uterque saec. XI. scriptus; nam in Vaticano Reginensi 762 saec. IX. liber uicesimus primus totus periit. Hos tres codices ipse denuo quam potui diligentissime contuli.

In Puteano complura librarius inter scribendum ipse correxit; multa interpolauit altera, paucissima tertia quaedam

manus, quae tamen non ex emendatiore quodam codice Liuiano hausta sed ab ipsis correctoribus inuenta sunt; ab utra manu quaeque correctio profecta sit, a prima an a secunda (aut tertia), propter ductuum formam atramentique colorem fere semper facillimum ad diiudicandum est. Hae correctiones factae sunt, priusquam Vaticanus ille describeretur.

Puteani memoriam simul cum uariis correctionibus integram in hanc editionem transcripsi; ut autem commoditati atque usui legentium consulerem, saepe uerba in codice nullo spatio interiecto continuata disiunxi, maxime ubi, quas litteras librarius in uoces singulas comprehendi uoluisset, nulla uidebatur esse dubitatio; ubi propter scripturae compendia aut ad mendorum originem perspiciendam aptum uisum est, uersuum finem initiumque inserta lineola significaui.

Ex Colbertino et Mediceo non adnotaui orthographica: *e* et *ae* et *oe*, *i* et *y*, *ti* et *ci*, *ph* et *f* inter se permutatas, *h* falso aut omissam aut additam (*cartaginem, adhortus*), consonantes praue aut semel aut bis positas (*hanibal, paccatus*); alia leuiora, uelut *nichil, trangressus, longiquitate, carthaginenses, unquam, extimplo, halmicar*, similia; uoces errore iteratas; praenomina perscripta. Ex eis, quae correctores effecerunt, quoniam praestantioribus libris usi non sunt, non solum orthographica, ut *is* uel *iis* in *his* uel *hiis* mutata et praepositiones in uerbis compositis assimilatas, sed etiam complures interpolationes inutiles atque absurdas omisi, uelut cap. 36, 8 *iumenta seque necabant* C^3, cap. 2, 6 *tormentis quoque ex inlaceraretur* M^3.

Quia tres illi codices omni mendorum genere deprauati sunt, saepissime ad coniecturas confugiendum est. Ex quibus non eas solum commemorandas duxi, quas in contextum

orationis Liuianae recepi, sed difficilioribus maxime locis quaecumque aliquo modo probabiles uiderentur aut uiam monstrare ad ueram scripturam indagandam possent; superuacaneis atque peruersis et ab usu Liuiano abhorrentibus adnotationem criticam onerare nolui.

Scripsi Erlangae m. Iunio a. MDCCCLXXXVIII.

INDEX NOTARVM

P = codex Puteanus siue Paris. 5730

C = codex Colbertinus siue Paris. 5731

M = codex Mediceus siue Laurentianus LXIII 20

ς = codices recentiores uel editiones ueteres

Gron. = I. Fr. Gronov

| uersuum in codicibus finem indicat

[ ] notant quae spuria uidentur

⟨ ⟩ includunt quae praeter codicum fidem addita sunt.

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER XXI.

In parte operis mei licet mihi praefari, quod in principio 1
summae totius professi plerique sunt rerum scriptores, bellum
maxime omnium memorabile, quae umquam gesta sint, me scrip-
turum, quod Hannibale duce Carthaginienses cum populo Ro-
mano gessere. nam neque ualidiores opibus ullae inter se 2
ciuitates gentesque contulerunt arma neque his ipsis tantum
umquam uirium aut roboris fuit, et haud ignotas belli artes
inter sese sed expertas primo Punico conferebant bello, et adeo
uaria fortuna belli ancepsque Mars fuit, ut propius periculum
fuerint, qui uicerunt. odiis etiam prope maioribus certarunt 3
quam uiribus, Romanis indignantibus, quod uictoribus uicti
ultro inferrent arma, Poenis, quod superbe auareque crederent
imperitatum uictis esse. fama est etiam, Hannibalem annorum 4
ferme nouem pueriliter blandientem patri Hamilcari, ut duce-
retur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eo
traiecturus sacrificaret, altaribus admotum tactis sacris iure
iurando adactum, se cum primum posset hostem fore populo
Romano. angebant ingentis spiritus uirum Sicilia Sardiniaque 5
amissae: nam et Siciliam nimis celeri desperatione rerum con-
cessam et Sardiniam inter motum Africae fraude Romanorum
stipendio etiam insuper inposito interceptam. his anxius curis 2
ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem,

---

titi liui decas tertia *C* titi liui decada tertia incipit libri decem *M* ‖ 2 *post* professi *in M* st *et tertia quaedam littera uel nota erasae sunt* ‖ 6 ciuitates *C et ras. ex* ciuitatess *M* ‖ 8 sese *C* se *ras. ex* sese *M* ‖ conferebant ς conserebant *CM* ‖ 9 propius *C et ras. ex* proprius *M* ‖ 10 uicerunt *C* uicerint, *ut uidetur*, *ras. ex* uicerunt *M* ‖ 13 inperitatum *CM*, *sed* tum *a M*[2] *in ras.* ‖ 17 populo romano *uel* populi romani ς pr. *C* p. r. *M* ‖ 19 sicilia ... concessum *coni. Madvig praef. ed.* ‖ 21 curis *C et ras. ex* curisi *M*

per quinque annos, ita deinde nouem annis in Hispania augendo
2 Punico imperio gessit, ut appareret, maius eum, quam quod
gereret, agitare in animo bellum et, si diutius uixisset, Hamil-
care duce Poenos arma Italiae inlaturos fuisse, quae Hanni-
balis ductu intulerunt.

3 Mors Hamilcaris peropportuna et pueritia Hannibalis distu-
lerunt bellum. medius Hasdrubal inter patrem ac filium octo
ferme annos imperium obtinuit, flore aetatis, uti ferunt, primo
4 Hamilcari conciliatus, gener inde ob aliam indolem profecto
animi adscitus et, quia gener erat, factionis Barcinae opibus,
quae apud milites plebemque plus quam modicae erant, haud
5 sane uoluntate principum in imperio positus. is plura consilio
quam ui gerens hospitiis magis regulorum conciliandisque per
amicitiam principum nouis gentibus quam bello aut armis rem
6 Carthaginiensem auxit. ceterum nihilo ei pax tutior fuit: bar-
barus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini
obtruncauit, conprensusque ab circumstantibus haud alio, quam
si euasisset, uultu, tormentis quoque cum laceraretur, eo fuit
habitu oris, ut superante laetitia dolores ridentis etiam speciem
7 praebuerit. cum hoc Hasdrubale, quia mirae artis in sollici-
tandis gentibus imperioque suo iungendis fuerat, foedus reno-
uauerat populus Romanus, ut finis utriusque imperii esset amnis
Hiberus Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum
libertas seruaretur.

3 In Hasdrubalis locum haud dubia res fuit quin * praero-
gatiua militaris, qua extemplo iuuenis Hannibal in praetorium
delatus imperatorque ingenti omnium clamore atque adsensu
2 appellatus erat, * fauor plebis sequebatur. hunc uixdum pube-

---

4 quae *ed. Iunt. 1522* qui *CM* cui *Heerwagen* ‖ 8 optinuit *C* ‖ flore *M et ex* fore *C* ‖ 9 hamilcari *ras. ex* hamilcaris *CM* ‖ 10 barchinae *CM* ‖ 12 principum CM^3 principium M^1 ‖ is C^2M his C^1 ‖ 13 reculorum *C* ‖ 16 quidam C^2M^3 quidam quidam C^1 quidam qui M^1 ‖ interfecti M^3 interfecit CM^1 ‖ 17 obtruncauit ς obtruncati CM^1 obtruncat M^3 ‖ comprensusque *C* ‖ 20 hasdrubal *C* ‖ mirae *C et ras. ex* amirae *M* ‖ 25 praerogatiua militaris C^1M praerogatiuam militarem C^2 ‖ 26 qua *ras. ex* quam *C* quam M ‖ 28 sequebatur C^1M sequeretur C^2 ‖ *in hoc loco desperato lacunam post* quin *statuit Weissenborn, ante* fauor *Madvig;* quin prae⟨tor successurus esset *uel* succederet, quem dixisset prae⟩rogatiua mil., quam, ⟨quoniam⟩ ext. *uel* quam ext., ⟨quoniam *uel* quia⟩ iuuenis . . . sequebatur *coni. Maur. Mueller progr. Stendal 1866 p. 1 sq.;* res fuit, ⟨quis sufficeretur⟩; quippe praerogatiuam militarem . . . sequebatur *Novak;* in hasdr. locum ext. iuu. hannibal . . . appellatus erat. haud dubia r. f., quin praerogatiua milit., quam fauor pl. sequebatur, ⟨comprobaretur *uel sim.*⟩ *Harant itemque nisi quod* ⟨etiam ab senatu comprobaretur⟩ *Riemann*

rem Hasdrubal litteris ad se accersierat, actaque res etiam in
senatu fuerat. Barcinis nitentibus, ut adsuesceret militiae Han-
nibal atque in paternas succederet opes, Hanno alterius factionis 3
princeps ‘Et aecum postulare uidetur’ inquit ‘Hasdrubal, et ego
tamen non censeo, quod petit, tribuendum.’ cum admiratione 4
tam ancipitis sententiae in se omnis conuertisset, ‘Florem aeta-
tis’ inquit ‘Hasdrubal, quem ipse patri Hannibalis fruendum
praebuit, iusto iure eum a filio repeti censet; nos tamen minime
decet iuuentutem nostram pro militari rudimento adsuefacere
libidini praetorum. an hoc timemus, ne Hamilcaris filius nimis 5
sero imperia inmodica et regni paterni speciem uideat, et, cuius
regis genero hereditarii sint relicti exercitus nostri, eius filio
parum mature seruiamus? ego istum iuuenem domi tenendum 6
sub legibus, sub magistratibus, docendum uiuere aequo iure
cum ceteris censeo, ne quandoque paruus hic ignis incendium
ingens exsuscitet.’ pauci ac ferme optimus quisque Hannoni 4
adsentiebantur; sed, ut plerumque fit, maior pars meliorem uicit.

Missus Hannibal in Hispaniam primo statim aduentu omnem
exercitum in se conuertit: Hamilcarem iuuenem redditum sibi 2
ueteres milites credere, eundem uigorem in uultu uimque in
oculis habitum oris lineamentaque intueri. dein breui effecit,
ut pater in se minimum momentum ad fauorem conciliandum
esset. numquam ingenium idem ad res diuersissimas, paren- 3
dum atque imperandum, habilius fuit. itaque haud facile dis-
cerneres, utrum imperatori an exercitui carior esset: neque 4
Hasdrubal alium quemquam praeficere malle, ubi quid fortiter
ac strenue agendum esset, neque milites alio duce plus con-
fidere aut audere. plurimum audaciae ad pericula capessenda, 5
plurimum consilii inter ipsa pericula erat. nullo labore aut
corpus fatigari aut animus uinci poterat. caloris ac frigoris 6
patientia par; cibi potionisque desiderio naturali, non uoluptate
modus finitus; uigiliarum somnique nec die nec nocte dis-
criminata tempora: id, quod gerendis rebus superesset, quieti 7
datum; ea neque molli strato neque silentio accersita; multi
saepe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias

1 accersserat *ex* accesserat *C* ‖ 2 barchinis *CM* ‖ 3 succederet *CM*^{1} succresceret *M*^{2} *in marg.* ‖ 6 omnes *M* ‖ 8 repeti *ras. ex* repetit *CM* ‖ 10 pretorum *ras. ex* pretorium *C* ‖ 11 sero *CM*^{2} sera *M*^{1} ‖ speciem ς spem *CM* ‖ 12 sunt *Gronov* ‖ 14 docendum ui *in M erasa sunt* ‖ 16 ingeni *C* ‖ 21 liniamentaque *CM* ‖ 22 momentum ς monumentum *CM* ‖ 24 haud *CM*^{3} haut *M*^{1} ‖ 26 hasdrubal alium *CM*^{3} hasdrubalium *M*^{1} ‖ 31 non uoluptate ς non uoluntate *CM* uoluntate (*om.* non) *H. Sauppe* ‖ 34 multi *ras. ex* multis *C*

8 stationesque militum conspexerunt. uestitus nihil inter aequales
excellens; arma atque equi conspiciebantur. equitum peditum-
que idem longe primus erat; princeps in proelium ibat, ultimus
9 conserto proelio excedebat. has tantas uiri uirtutes ingentia
uitia aequabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica,
nihil ueri, nihil sancti, nullus deum metus, nullum ius iuran-
10 dum, nulla religio. cum hac indole uirtutum atque uitiorum
triennio sub Hasdrubale imperatore meruit nulla re, quae agenda
uidendaque magno futuro duci esset, praetermissa.

5 Ceterum ex quo die dux est declaratus, uelut Italia ei
prouincia decreta bellumque Romanum mandatum esset, nihil
2 prolatandum ratus, ne se quoque, ut patrem Hamilcarem, deinde
Hasdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret, Saguntinis
3 inferre bellum statuit. quibus oppugnandis quia haud dubie
Romana arma mouebantur, in Olcadum prius fines — ultra
Hiberum ea gens in parte magis quam in dicione Carthaginien-
sium erat — induxit exercitum, ut non petisse Saguntinos, sed
rerum serie finitimis domitis gentibus iungendoque tractus ad
4 id bellum uideri posset. Cartalam urbem opulentam, caput
gentis eius, expugnat diripitque; quo metu perculsae minores
ciuitates stipendio inposito imperium accepere. uictor exercitus
opulentusque praeda Carthaginem Nouam in hiberna est de-
5 ductus. ibi large partiendo praedam stipendioque praeterito
cum fide exsoluendo cunctis ciuium sociorumque animis in se
6 firmatis uere primo in Vaccaeos promotum bellum. Hermandica
et Arbocala, eorum urbes, ui captae. Arbocala et uirtute et
7 multitudine oppidanorum diu defensa. ab Hermandica profugi
exulibus Olcadum, priore aestate domitae gentis, cum se iun-
8 xissent, concitant Carpetanos, adortique Hannibalem regressum
ex Vaccaeis haud procul Tago flumine agmen graue praeda
9 turbauere. Hannibal proelio abstinuit, castrisque super ripam
positis, cum prima quies silentiumque ab hostibus fuit, amnem
uado traiecit ualloque ita producto, ut locum ad transgredien-
10 dum hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equi-

---

1 uestitu *ras. ex* uestitus *C* ‖ 2 excellens arma CM^3, *om.* M^1 ‖ 8 hasdrubalē *C* ‖ 10 declaratus C^2M^4 declaraturus C^1 declaratis M^1 ‖ 14 haud CM^2 haut M^1 ‖ 16 ditionem *C* ‖ 18 domitis C^2M, *om.* C^1 ‖ iungendoque M^1, *in C erasum est*, iungendisque M^4 uincendoque *coni. Gron.* iungendoque ⟨proxima quaeque *uel* ulteriora⟩ *dubit. coni. Weissenborn* ‖ 19 cartattam *C* ‖ 21 imperium C^2M imperio C^1 ‖ accepere CM^2 accipere M^1 ‖ 24 exoluendo *C* ‖ 26 eorum *Sanctius* cartaeorum *uel* castaeorum *C* cartorum *ras. ex* cartoerum *M* uaccaeorum *Sigonius* ‖ 30 haud CM^3 haut M^1

tibus praecepit, ut, cum ingressos aquam uiderent, adorirentur
impeditum agmen; in ripa elephantos — quadraginta autem
erant — disponit. Carpetanorum cum adpendicibus Olcadum 11
Vaccaeorumque centum milia fuere, inuicta acies, si aequo dimi-
caretur campo. itaque et ingenio feroces et multitudine freti 12
et, quod metu cessisse credebant hostem, id morari uictoriam
rati, quod interesset amnis, clamore sublato passim sine ullius
imperio, qua cuique proximum est, in amnem ruunt. et ex 13
parte altera ripae uis ingens equitum in flumen inmissa, medio-
que alueo haudquaquam pari certamine concursum, quippe 14
ubi pedes instabilis ac uix uado fidens uel ab inermi equite
equo temere acto peruerti posset, eques corpore armisque liber,
equo uel per medios gurgites stabili, comminus eminusque rem
gereret. pars magna flumine absumpta; quidam uerticoso amni 15
delati in hostis ab elephantis obtriti sunt. postremi, quibus 16
regressus in suam ripam tutior fuit, ex uaria trepidatione cum
in unum colligerentur, priusquam a tanto pauore reciperent
animos, Hannibal agmine quadrato amnem ingressus fugam ex
ripa fecit uastatisque agris intra paucos dies Carpetanos quoque
in deditionem accepit. et iam omnia trans Hiberum praeter 17
Saguntinos Carthaginiensium erant.

Cum Saguntinis bellum nondum erat, ceterum iam belli 6
causa certamina cum finitimis serebantur, maxume Turdetanis.
quibus cum adesset idem, qui litis erat sator, nec certamen 2
iuris, sed uim quaeri appareret, legati a Saguntinis Romam
missi auxilium ad bellum iam haud dubie imminens orantes.
consules tunc Romae erant P. Cornelius Scipio et Ti. Sem- 3
pronius Longus. qui cum legatis in senatum introductis de
re publica rettulissent, placuissetque mitti legatos in Hispaniam
ad res sociorum inspiciendas, quibus si uideretur digna causa, 4
et Hannibali denuntiarent, ut ab Saguntinis, sociis populi Ro-
mani, abstineret, et Carthaginem in Africam traicerent ac so-
ciorum populi Romani querimonias deferrent, — hac legatione 5
decreta necdum missa, omnium spe celerius Saguntum oppu-

---

1 ingressos *C*M^2 ingressus M^1 ‖ 2 impeditum *Heerwagen* peditum *CM* ‖ 3 carpentanorum *CM* ‖ orcadum *C* ‖ 7 amni *ras. ex* amnis *C* ‖ 10 haudquaquam *C*M^3 hautquaquam M^1 ‖ 11 instabilis C^2M instabiles C^1 ‖ 14 amni C^2M amne C^1 ‖ 16 uaria C^2M uria C^1 ‖ 17 a *add. Heerwagen* ex M^4, *om.* *C*M^1 ‖ 23 maxume *C ante ras. et* M^2 maxime *C post ras. et* M^1 ‖ turdetanis C^2M tudetanis C^1 ‖ 25 a C^2M, *om.* C^1 ‖ 26 haud *C*M^3 haut M^1 ‖ orantes *C*M^3, *om.* M^1 ‖ 27 consules M^4 $\overline{\text{cos}}$ *C*M^2 caios *ut uid.* M^1 ‖ titus *CM* ‖ 29 retulissent *M* ‖ 32 traiecerent M^1, *corr.* M^2 *et* M^4 ‖ 33 hac *C*M^2 haec M^1 ‖ legatione M^2 le gecione *C* legatio M^1

6 gnari allatum est. tunc relata de integro res ad senatum; et
alii prouincias consulibus Hispaniam atque Africam decernentes
terra marique rem gerendam censebant, alii totum in Hispa-
7 niam Hannibalemque intendebant bellum; erant, qui non temere
mouendam rem tantam expectandosque ex Hispania legatos cen-
8 serent. haec sententia, quae tutissima uidebatur, uicit, legati-
que eo maturius missi P. Valerius Flaccus et Q. Baebius Tam-
philus Saguntum ad Hannibalem atque inde Carthaginem, si
non absisteretur bello, ad ducem ipsum in poenam foederis
rupti deposcendum.

7 Dum ea Romani parant consultantque, iam Saguntum
2 summa ui oppugnabatur. ciuitas ea longe opulentissima ultra
Hiberum fuit, sita passus mille ferme a mari. oriundi a Za-
cyntho insula dicuntur, mixtique etiam ab Ardea Rutulorum qui-
3 dam generis; ceterum in tantas breui creuerant opes seu mari-
timis seu terrestribus fructibus seu multitudinis incremento seu
disciplinae sanctitate, qua fidem socialem usque ad perniciem
4 suam coluerunt. Hannibal infesto exercitu ingressus finis per-
5 uastatis passim agris urbem tripertito adgreditur. angulus muri
erat in planiorem patentioremque quam cetera circa uallem
uergens. aduersus eum uineas agere instituit, per quas aries
6 moenibus admoueri posset. sed ut locus procul muro satis aecus
agendis uineis fuit, ita haudquaquam prospere, postquam ad
7 effectum operis uentum est, coeptis succedebat. et turris ingens
imminebat, et murus, ut in suspecto loco, supra ceterae modum
altitudinis emunitus erat, et iuuentus delecta, ubi plurimum
8 periculi ac timoris ostendebatur, ibi ui maiore obsistebant. ac
primo missilibus submouere hostem nec quicquam satis tutum
munientibus pati; deinde iam non pro moenibus modo atque
turri tela micare, sed ad erumpendum etiam in stationes opera-
9 que hostium animus erat; quibus tumultuariis certaminibus haud
10 ferme plures Saguntini cadebant quam Poeni. ut uero Hannibal
ipse, dum murum incautius subit, aduersum femur tragula

1 relata C^3M relatu C^1 ‖ 2 decenentes C^1, *corr.* C^2 ‖ 4 intendebant ς intenderant *CM* ‖ 5 tantam CM^2 tantum M^1 ‖ 6 haec C^2M hac C^1 ‖ uidebatur uicit M^2 *et ras. ex* uidebantur uicit *C* uicit uidebatur M^1 ‖ 7 baebius tamphilus *Sigonius* fabius pamphilus *CM* ‖ 13 zacyntho ς sagunto *CM* ‖ 14 quidam CM^1 quondam M^4 *in marg.* ‖ 18 fines M^2 ‖ 20 planorem C^1, *corr.* C^2 ‖ 21 quas C^2M quams *uel* quam C^1 ‖ 22 locus CM^2 locus satis M^1 ‖ muros *CM* ‖ 23 haudquaquam M^2 haudquamquam CM^1 ‖ 25 supecto *C* ‖ 27 maiore CM^2 maiori M^1 ‖ obsistebant CM^2 obsistidant *ut uid.* M^1 ‖ 29 adque *C* ‖ 33 ipse C^2M ipe C^1 ‖ incautius CM^2 incautus M^1 ‖ subit *M* subiit *C* ‖ aduersus *C*

grauiter ictus cecidit, tanta circa fuga ac trepidatio fuit, ut
non multum abesset, quin opera ac uineae desererentur. ob- 8
sidio deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit, dum
uulnus ducis curaretur. per quod tempus ut quies certaminum
erat, ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum.
itaque acrius de integro coortum est bellum, pluribusque par- 2
tibus, uix accipientibus quibusdam opera locis, uineae coeptae
agi admouerique aries. abundabat multitudine hominum Poe- 3
nus; ad centum quinquaginta milia habuisse in armis satis
creditur; oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multifariam 4
distineri coepti non sufficiebant. itaque iam feriebantur arie- 5
tibus muri quassataeque multae partes erant; una continenti-
bus ruinis nudauerat urbem: tres deinceps turres quantumque
inter eas muri erat cum fragore ingenti prociderant. captum 6
oppidum ea ruina crediderant Poeni, qua, uelut si pariter
utrosque murus texisset, ita utrimque in pugnam procursum
est. nihil tumultuariae pugnae simile erat, quales in oppugnatio- 7
nibus urbium per occasionem partis alterius conseri solent, sed
iustae acies uelut patenti campo inter ruinas muri tectaque
urbis modico distantia interuallo constiterant. hinc spes, hinc 8
desperatio animos inritat, Poeno cepisse iam se urbem, si paulum
adnitatur, credente, Saguntinis pro nudata moenibus patria cor-
pora opponentibus nec ullo pedem referente, ne in relictum a
se locum hostem inmitteret. itaque quo acrius et confertim 9
magis utrimque pugnabant, eo plures uulnerabantur nullo inter
arma corporaque uano intercidente telo. phalarica erat Sagun- 10
tinis missile telum hastili abiegno et cetera tereti praeterquam
ad extremum, unde ferrum extabat; id, sicut in pilo, quadratum
stuppa circumligabant linebantque pice; ferrum autem tres 11

---

1 concidit *Nyhoff* ‖ 7 uinae *C* ‖ 8 admorique M^1, *corr.* M^2 ‖ 10 ⟨qui⟩ ad *uel* ⟨quod⟩ ad *olim coni. Weissenb.* ⟨ut⟩ ad *Harant* ⟨dum⟩ multifariam *Heerwagen* ⟨postquam⟩ multif. *Dederich annal. phil. 119 (1879) 482 sq.* ‖ 11 coepti *Weissenb.* coepti sunt *CM* ‖ 13 tris *CM* ‖ turres CM^3 turris M^1 ‖ 14 erat CM^2 erant M^1 ‖ prociderant ς prociderunt *CM* ‖ 16 muros *CM* ‖ 17 in] *M, sed* n *a* M^2 *add. et ante* opp. *tres uel quatt. litt. erasae sunt* ‖ 18 conseri ς consciri *CM* ‖ 19 ruinas *C* ruimis *ut uid.* M^1 ruines *ut uid.* M^2 ‖ 22 credente C^2M credentes C^1 ‖ 23 referenti C^1 referentibus C^2 ‖ 24 inmitterent C^3 ‖ confertim C^2M confestim C^1 conferti *Gron.* ‖ 25 magis CM^3, *om.* M^1 ‖ pugnabant *ras. ex* oppugnabant *M* pugnabantur C^1 pugnabatur C^2 ‖ inter arta corpora *F. Polle* ‖ 26 phalarica C^2M^2 pharica C^1 phalaeri M^1 ‖ erant *M* ‖ 27 abiegno ς ab ligneo *CM* ‖ cetera *Ascensius 1513* cetero *CM* ‖ 29 circumlitigabant M^1, *corr.* M^2 ‖ linebantque ς linebanturque C^1 liniebanturque *M* linebaturque C^3 liniebaturque C^4 ‖ pice ferrum. id autem C^4

longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus posset.
sed id maxime, etiam si haesisset in scuto nec penetrasset in
12 corpus, pauorem faciebat, quod, cum medium accensum mitte-
retur conceptumque ipso motu multo maiorem ignem ferret,
arma omitti cogebat nudumque militem ad insequentes ictus
9 praebebat. cum diu anceps fuisset certamen, et Saguntinis,
quia praeter spem resisterent, creuissent animi, Poenus, quia
2 non uicisset, pro uicto esset, clamorem repente oppidani tollunt
hostemque in ruinas muri expellunt, inde inpeditum trepidan-
temque exturbant, postremo fusum fugatumque in castra re-
digunt.

3 Interim ab Roma legatos uenisse nuntiatum est; quibus
obuiam ad mare missi ab Hannibale, qui dicerent nec tuto eos
adituros inter tot tam effrenatarum gentium arma, nec Hanni-
bali in tanto discrimine rerum operae esse legationes audire.
4 apparebat non admissos protinus Carthaginem ituros. litteras
igitur nuntiosque ad principes factionis Barcinae praemittit, ut
praepararent suorum animos, ne quid pars altera gratificari po-
10 pulo Romano posset. itaque, praeterquam quod admissi auditi-
2 que sunt, ea quoque uana atque irrita legatio fuit. Hanno unus
aduersus senatum causam foederis magno silentio propter auc-
3 toritatem suam, non cum adsensu audientium egit, per deos
foederum arbitros ac testis senatum obtestans, ne Romanum cum
Saguntino suscitarent bellum; monuisse, praedixisse se, ne Hamil-
caris progeniem ad exercitum mitterent; non manes, non stirpem
eius conquiescere uiri, nec umquam, donec sanguinis nominis-
4 que Barcini quisquam supersit, quietura Romana foedera. 'iuue-

---

1 habebant *M* ‖ 2 pentrasset C^1, *corr.* C^2 ‖ 4 motu multo maiorem CM^2 tumultu mitiorem M^1 ‖ 5 ictus C^4M istis C^1 ‖ 7 creuisset C^1, *corr.* C^3 ‖ 9 expelluntur C^1, *corr.* C^3 *et* C^4 ‖ trepidantemque extur *a* C^2 *in ras. scripta sunt* ‖ 10 redicunt M^1, *corr.* M^2 ‖ 12 uenisset M^1, *corr.* M^2 ‖ 14 efferatarum ς ‖ 16 apparebit C^1, *corr.* C^2 ‖ protinus carthaginem (cartaginenē *C*) CM^2 carthaginem protinus M^1 ‖ 17 barchinae *CM* ‖ 18 praepararent CM^2 pararent M^1 ‖ populo romano *A. Perizonius* pro romanis *CM* ‖ 19 admisi C^1, *corr.* C^2 ‖ 20 sunt M^2 non sunt CM^1 ‖ 21 aduersus senatum *Alschefski* aduersum senatum *C* aduersu senatum M^1 aduerso senatu M^2 ‖ magno *CM* magis *Nyhoff et Madvig* ‖ 22 suam non cum *Eichhoff* suam cum *CM* suam non assensum *Lipsius* suam quam assensu *Nyhoff* quam cum *Madvig* suam ceterum haudquaquam *uel* parum cum *Woelfflin* ‖ per deos ς per eos *C et ut uid. ante ras. M* reos *M post ras.* ‖ 23 senatum C^3 hannonis suadentis senatum C^1 annonis suadentis senatum, *quae uerba nunc erasa sunt, M* ‖ optestans *C* ‖ 24 saguntinos M^1, *corr.* M^2 ‖ senatum — bellum *om.* ς ‖ 25 progeniem CM^2 progernē *ut uid.* M^1 ‖ 27 barchini *CM*

nem flagrantem cupidine regni uiamque unam ad id cernentem,
si ex bellis bella serendo succinctus armis legionibusque uiuat,
uelut materiam igni praebentes ad exercitus misistis. aluistis
ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum uestri cir- 5
cumsedent exercitus, unde arcentur foedere; mox Carthaginem
circumsedebunt Romanae legiones ducibus isdem diis, per quos
priore bello rupta foedera sunt ulti. utrum hostem an uos an 6
fortunam utriusque populi ignoratis? legatos ab sociis et pro
sociis uenientes bonus imperator uester in castra non admisit,
ius gentium sustulit; hi tamen, unde ne hostium quidem legati
arcentur, pulsi ad uos uenerunt; res ex foedere repetunt; ut
publica fraus absit, auctorem culpae et reum criminis depo-
scunt. quo lenius agunt, segnius incipiunt, eo, cum coeperint, 7
uereor ne perseuerantius saeuiant. Aegatis insulas Erycemque
ante oculos proponite, quae terra marique per quattuor et uiginti
annos passi sitis. nec puer hic dux erat, sed pater ipse Hamil- 8
car, Mars alter, ut isti uolunt. sed Tarento, id est Italia, non
abstinueramus ex foedere, sicut nunc Sagunto non abstinemus.
uicerunt ergo dii hominesque, et id de quo uerbis ambigebatur, 9
uter populus foedus rupisset, euentus belli uelut aecus iudex,
unde ius stabat, ei uictoriam dedit. Carthagini nunc Hannibal 10
uineas turresque admouet, Carthaginis moenia quatit ariete:
Sagunti ruinae — falsus utinam uates sim — nostris capitibus
incident, susceptumque cum Saguntinis bellum habendum cum
Romanis est. dedemus ergo Hannibalem? dicet aliquis. scio 11
meam leuem esse in eo auctoritatem propter paternas inimici-
tias; sed et Hamilcarem eo perisse laetatus sum, quod, si ille
uiueret, bellum iam haberemus cum Romanis, et hunc iuuenem
tamquam furiam facemque huius belli odi ac detestor; nec de- 12
dendum solum ad piaculum rupti foederis, sed, si nemo depo-

1 fraglantem M^1, *corr.* M^3 ‖ cupidinem C^1, *corr.* C^2 ‖ 4 circumsedent M^2 circumsedunt M^1 circumsident C ‖ 5 carthagine C^1M^1, *corr.* C^3M^2 ‖ 6 circumsidebunt C ‖ 10 gentium M^2 *et in ras.* C^2 centium M^1 ‖ 11 uos *CM* nos ς ‖ repetunt ut *A. Perizonius* repetuntur *C* repetuntur de re repetuntur *M* ‖ 14 perseuerati tius *C* ‖ aegatis C^1M ad egatis C^3 ‖ insulam sericemque *C* insulam seriemque M^1 insulas eriemque M^2 ‖ 15 ⟨et⟩ quae ς quae⟨que⟩ *A. Perizonius* ‖ quatuor *C* ‖ 17 id est italia *del. Kiehl Mnem. 1 (1852) 97* ‖ 18 sagunto M^2 sagunti CM^1 ‖ 19 uicerunt *uidetur corruptum ex* uindicarunt *uel sim.* ‖ homines (*om.* que) *Madvig* ‖ de C^2M e C^1 ‖ ambigebantur C^1, *corr.* C^2 ‖ 20 uelud M^1, *corr.* M^2 ‖ aecus *C* aequus *M* ‖ 28 iam *C*, *supra lin. add.* M^1 ‖ 29 odi *ras. ex* odii *CM* ‖ 30 *intercidisse uerbum uerisimile est* (arbitror, existimo, *sim.*) ‖ deposceret *scripsi Em. Liu. III 3 sq.* deposcit *CM* deposcat ς depoposcerit *coni. Weissenb.*

sceret, deuehendum in ultimas maris terrarumque oras, ablegan-
dum eo, unde nec ad nos nomen famaque eius accidere neque
13 ille sollicitare quietae ciuitatis statum posset. ego ita censeo,
legatos extemplo Romam mittendos, qui senatui satisfaciant,
alios, qui Hannibali nuntient, ut exercitum ab Sagunto abducat,
ipsumque Hannibalem ex foedere Romanis dedant; tertiam
11 legationem ad res Saguntinis reddendas decerno.' cum Hanno
perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo necesse
fuit: adeo prope omnis senatus Hannibalis erat; infestiusque
locutum arguebant Hannonem quam Flaccum Valerium legatum
2 Romanum. responsum inde legatis Romanis est, bellum ortum
ab Saguntinis, non ab Hannibale esse; populum Romanum
iniuste facere, si Saguntinos uetustissimae Carthaginiensium
societati praeponat.
3 Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Hanni-
bal, quia fessum militem proeliis operibusque habebat, paucorum
iis dierum quietem dedit stationibus ad custodiam uinearum alio-
rumque operum dispositis. interim animos eorum nunc ira in
4 hostis stimulando, nunc spe praemiorum accendit; ut uero pro
contione praedam captae urbis edixit militum fore, adeo accensi
omnes sunt, ut, si extemplo signum datum esset, nulla ui re-
5 sisti uideretur posse. Saguntini ut a proeliis quietem habuerant
nec lacessentes nec lacessiti per aliquot dies, ita non nocte,
non die umquam cessauerant ab opere, ut nouum murum ab
6 ea parte, qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. inde
oppugnatio eos aliquanto atrocior quam ante adorta est, nec,
qua primum aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia
7 uariis clamoribus streperent, satis scire poterant. ipse Hanni-
bal, qua turris mobilis omnia munimenta urbis superans alti-
tudine agebatur, hortator aderat. quae cum admota catapultis
ballistisque per omnia tabulata dispositis muros defensoribus
8 nudasset, tum Hannibal occasionem ratus quingentos ferme Afros
cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. nec erat

---

1 deuehendum C^2M aduehendum C^1 ‖ ablegandumque eo C^2 ‖ 2 nec CM^1 ne M^2 ‖ accidere *Gron.* accedere CM ‖ 3 quietae C *et ex* quietē M^1 ‖ statim C^1, *corr.* C^2 ‖ posset *scripsi* possit CM ‖ 5 nuntient M nucciarent C^1 nuccint C^2 ‖ 6 tertiam legationem CM^2 legationem tertiam M^1 ‖ 10 arguebat C^1, *corr.* C^2 ‖ 11 inde C^2M iniuste facere inde C^1 ‖ est M et C ‖ ortum M *et ex* ortrum C ‖ 17 his CM ‖ aliarumque C^1, *corr.* C^2 ‖ 20 captae CM^2 capta M^1 ‖ militem C^1, *corr.* C^2 ‖ fore M fere C ‖ 22 proelis M^1, *corr.* M^2 ‖ 23 aliquot C^2M^2 quot C^1 aliquod M^1 ‖ 26 ante C^2M te C^1 ‖ 29 qua C quo M^2 que *uel* quo M^1 ‖ nobilis M ‖ 29 altitudinē C ‖ 30 agebætur hortatur C^1, *corr.* C^2 ‖ 31 balistisque C ‖ 33 dolabris M dola-

difficile opus, quod caementa non calce durata erant, sed inter-
lita luto structurae antiquae genere. itaque latius, quam qua 9
caederetur, ruebat, perque patentia ruinis agmina armatorum in
urbem uadebant. locum quoque editum capiunt, collatisque eo 10
catapultis ballistisque, ut castellum in ipsa urbe uelut arcem
imminentem haberent, muro circumdant; et Saguntini murum
interiorem ab nondum capta parte urbis ducunt. utrimque 11
summa ui et muniunt et pugnant; sed interiora tuendo mino-
rem in dies urbem Saguntini faciunt. simul crescit inopia 12
omnium longa obsidione et minuitur expectatio externae opis,
cum tam procul Romani, unica spes, circa omnia hostium
essent. paulisper tamen adfectos animos recreauit repentina pro- 13
fectio Hannibalis in Oretanos Carpetanosque, qui duo populi
dilectus acerbitate consternati retentis conquisitoribus metum
defectionis cum praebuissent, oppressi celeritate Hannibalis omi-
serunt mota arma. nec Sagunti oppugnatio segnior erat Ma- 12
harbale Himilconis filio — eum praefecerat Hannibal — ita
inpigre rem agente, ut ducem abesse nec ciues nec hostes sen-
tirent. is et proelia aliquot secunda fecit et tribus arietibus 2
aliquantum muri discussit strataque omnia recentibus ruinis
aduenienti Hannibali ostendit. itaque ad ipsam arcem extemplo 3
ductus exercitus, atroxque proelium cum multorum utrimque
caede initum et pars arcis capta est.

Temptata deinde per duos est exigua pacis spes, Alconem
Saguntinum et Alorcum Hispanum. Alco insciis Saguntinis, 4
precibus aliquid moturum ratus, cum ad Hannibalem noctu trans-
isset, postquam nihil lacrimae mouebant condicionesque tristes
ut ab irato uictore ferebantur, transfuga ex oratore factus apud
hostem mansit, moriturum adfirmans, qui sub condicionibus iis
de pace ageret. postulabatur autem, redderent res Turdetanis 5
traditoque omni auro atque argento egressi urbe cum singulis

---

ribus *C* ‖ 2 antiquo ς ‖ quam qua *Weissenb.* qua qua *C* quam qui *M* quam ς ‖ 3 patenta *C* ‖ 5 capta pultis balistisque *C* ‖ uelut C^2M, *om.* C^1 ‖ 7 nundum M^1, *corr.* M^2 ‖ utrimque M^1 utrique M^2 utrumque *C* ‖ 9 dies ς *Valla* diem *CM* ‖ 10 munuitur *C* ‖ 11 tam ς iam *CM* ‖ romani CM^2 romania M^1 ‖ 16 mahermale C^2M m hermale C^1 ‖ 17 himilconis M^2 hamilconis CM^1 ‖ 19 aliquod M^1, *corr.* M^2 ‖ 20 aliquatum M^1, *corr.* M^2 ‖ regentibus M^1, *corr.* M^2 ‖ 22 atroxque C^2M atroque C^1 ‖ 23 initum *C post ras. et* M^2 initium *C ante ras. et* M^1 ‖ et pars artis *a* C^2 *in rasura scripta sunt* ‖ 24 alconem C^2M algonem C^1 ‖ 25 alconus *C* alcon *M* ‖ insciis ς inconsciis *CM* ‖ 26 muturum M^1, *corr.* M^2 ‖ nibalem C^1 annibalem C^2 ‖ 28 uictore ς auctore *CM* ‖ oratore *C et ras. ex* ortatore *M* ‖ 30 postulabatur C^2M postularet C^1 ‖ turditanis *CM* ‖ 31 urbem *C*

6 uestimentis ibi habitarent, ubi Poenus iussisset. has pacis leges
abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus, uinci animos,
ubi alia uincantur, adfirmans, se pacis eius interpretem fore
pollicetur; erat autem tum miles Hannibalis, ceterum publice
7 Saguntinis amicus atque hospes. tradito palam telo custodibus
hostium transgressus munimenta ad praetorem Saguntinum —
8 et ipse ita iubebat — est deductus. quo cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus, summota cetera
multitudine senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit:
13 'Si ciuis uester Alco, sicut ad pacem petendam ad Hannibalem
uenit, ita pacis condiciones ab Hannibale ad uos rettulisset,
superuacaneum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Hannibalis
2 nec transfuga ad uos ueni; sed cum ille aut uestra aut sua
culpa manserit apud hostem — sua, si metum simulauit, uestra,
si periculum est apud uos uera referentibus —, ego, ne ignoraretis esse aliquas et salutis et pacis uobis condiciones, pro
3 uetusto hospitio, quod mihi uobiscum est, ad uos ueni. uestra
autem causa me nec ullius alterius loqui, quae loquor apud uos,
uel ea fides sit, quod neque dum uestris uiribus restitistis neque
dum auxilia ab Romanis sperastis pacis umquam apud uos men-
4 tionem feci. postquam nec ab Romanis uobis ulla est spes nec
uestra uos iam aut arma aut moenia satis defendunt, pacem
5 adfero ad uos magis necessariam quam aequam. cuius ita aliqua
spes est, si eam, quem ad modum ut uictor fert Hannibal, sic
uos ut uicti audietis et non id, quod amittitur, in damno, cum
omnia uictoris sint, sed, quidquid relinquitur, pro munere habi-
6 turi estis. urbem uobis, quam ex magna parte dirutam, captam
fere totam habet, adimit, agros relinquit, locum adsignaturus,
in quo nouum oppidum aedificetis. aurum et argentum omne
7 publicum priuatumque ad se iubet deferri; corpora uestra,
coniugum ac liberorum uestrorum seruat inuiolata, si inermes
8 cum binis uestimentis uelitis ab Sagunto exire. haec uictor
hostis imperat; haec, quamquam sunt grauia atque acerba, fortuna uestra uobis suadet. equidem haud despero, cum omnium

1 iussiset M^1, *corr.* M^3 ‖ 3 alia *CM* arma *coni. Gron.* tela *Luterbacher* ilia *C. Heraeus* ‖ 4 pollicetur CM^1 profitetur M^2 *in marg.* ‖ publice *M et in ras.* C^2 ‖ 9 alorci C^1M, *corr.* C^3 ‖ 11 condiciones C^3 condicionis C^1M ‖ retulisset *CM* ‖ 13 ueni sed *Madvig* uenissem *CM* uenissem. ⟨nunc⟩ *Woelfflin; cf. ad 21, 43, 6* ‖ 14 aput *C, item 15 et 18* ‖ sua C^3M^2, *om.* C^1M^1 ‖ simulauit *CM, sed* uit *a* C^2 *in ras.* ‖ 15 ego *C* ergo *M* ‖ ne *C et ras. ex* nec *M* ‖ 16 aliquas et salutis CM^2 et salutis aliquas M^1 ‖ condiciones C^3M condicionis C^1 ‖ 25 audietis *Gron.* audiatis *CM* ‖ et *Weissenb.* et si ς sed *CM* ‖ ammittitur *C* ‖ 26 quicquid *M* ‖ 31 congugum *C*

potestas ei facta sit, aliquid ex his [rebus] remissurum; sed 9
uel haec patienda censeo potius, quam trucidari corpora uestra,
rapi trahique ante ora uestra coniuges ac liberos belli iure
sinatis'.

Ad haec audienda cum circumfusa paulatim multitudine per- 14
mixtum senatui esset populi concilium, repente primores seces-
sione facta, priusquam responsum daretur, argentum aurumque
omne ex publico priuatoque in forum conlatum in ignem ad
id raptim factum conicientes eodem plerique semet ipsi prae-
cipitauerunt. cum ex eo pauor ac trepidatio totam urbem per- 2
uasisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. turris diu
quassata prociderat, perque ruinam eius cohors Poenorum im-
petu facto cum signum imperatori dedisset nudatam stationibus
custodiisque solitis hostium esse urbem, non cunctandum in 3
tali occasione ratus Hannibal totis uiribus adgressus urbem mo-
mento cepit, signo dato, ut omnes puberes interficerentur. quod
imperium crudele, ceterum prope necessarium cognitum ipso
euentu est: cui enim parci potuit ex iis, qui aut inclusi cum 4
coniugibus ac liberis domos super se ipsos concremauerunt aut
armati nullum ante finem pugnae quam morientes fecerunt?
captum oppidum est cum ingenti praeda. quamquam pleraque 15
ab dominis de industria corrupta erant, et in caedibus uix ullum
discrimen aetatis ira fecerat, et captiui militum praeda fuerant,
tamen et ex pretio rerum uenditarum aliquantum pecuniae 2
redactum esse constat et multam pretiosam supellectilem uestem-
que missam Carthaginem.

Octauo mense, quam coeptum oppugnari, captum Sagun- 3
tum quidam scripsere; inde Carthaginem Nouam in hiberna Han-
nibalem concessisse; quinto deinde mense, quam ab Carthagine
profectus sit, in Italiam peruenisse. quae si ita sunt, fieri non 4
potuit, ut P. Cornelius Ti. Sempronius consules fuerint, ad quos
et principio oppugnationis legati Saguntini missi sint et qui in
suo magistratu cum Hannibale, alter ad Ticinum amnem, ambo
aliquanto post ad Trebiam, pugnauerint. aut omnia breuiora 5
aliquanto fuere aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius

---

1 hiis *C* | rebus *CM*, *del. Woelfflin* | 6 esse *C* || 8 omme *C* || 9 raptim C^2M^2 raptum C^1M^1 || 12 impetu *C et ex* impetus *M* || 13 imperatori ς *Valla* imperator *CM* | 17 ⟨non⟩ necessarium *Maur. Mueller progr. Stendal 1866 p. 2* || 18 euentum *C* || iis *C* his *M* | 19 congremauerunt *C* || 23 fecerat *M et ex* fercerat *C* || 25 supellectilem M^2 superlectilem CM^1 || 29 ab C^2M ad C^1 | 30 ita C^2M ta C^1 | 31 ti. ς t. *CM* | 32 sint C^2M sunt C^1 || 33 magistratum C^1, *corr.* C^2 | 35 fuere C^2M fere C^1

Ti. Sempronius consules fuerunt, non coeptum oppugnari est,
6 sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum
Cn. Seruili et C. Flamini non potest, quia C. Flaminius Arimini consulatum iniit, creatus a Ti. Sempronio consule, qui post pugnam ad Trebiam ad creandos consules Romam cum uenisset, comitiis perfectis ad exercitum in hiberna rediit.

16 Sub idem fere tempus et legati, qui redierant ab Carthagine, Romam rettulerunt omnia hostilia esse, et Sagunti exci-
2 dium nuntiatum est; tantusque simul maeror patres misericordiaque sociorum peremptorum indigne et pudor non lati auxilii et ira in Carthaginienses metusque de summa rerum cepit, uelut si iam ad portas hostis esset, ut tot uno tempore motibus
3 animi turbati trepidarent magis quam consulerent: nam neque hostem acriorem bellicosioremque secum congressum nec rem
4 Romanam tam desidem umquam fuisse atque inbellem. Sardos Corsosque et Histros atque Illyrios lacessisse magis quam exercuisse Romana arma, et cum Gallis tumultuatum uerius quam
5 belligeratum; Poenum hostem ueteranum trium et uiginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes, semper uictorem, duci acerrimo adsuetum, recentem ab excidio opulentissimae
6 urbis Hiberum transire, trahere secum tot excitos Hispanorum populos, conciturum auidas semper armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia ac pro moenibus Romanis esse.

17 Nominatae iam antea consulibus prouinciae erant; tum sortiri iussi. Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia
2 euenit. sex in eum annum decretae legiones et socium quantum
3 ipsis uideretur et classis quanta parari posset. quattuor et uiginti peditum Romanorum milia scripta et mille octingenti equites, sociorum quadraginta milia peditum, quattuor milia et quadringenti equites; naues ducentae uiginti quinqueremes, celo-
4 ces uiginti deducti. latum inde ad populum, uellent iuberent populo Carthaginiensi bellum indici; eiusque belli causa suppli-

1 fuerint *ras. ex* fuerunt *M* ‖ 2 tribiam *M*¹, *corr. M*² ‖ 3 seruilii *C*³ ‖ flaminii *C*³ ‖ 5 cum uenisset *CM*² conuenisset *M*¹ ‖ 8 retulerunt *M* ‖ 10 indigne *C*³*M* indigne et pugne *C*¹ ‖ laci *C* ‖ 12 hostis *CM*², *om. M*¹ ‖ motibus *C et ras. ex* remotibus *M* ‖ 15 romā nam tam *C* ‖ 16 illyricos *C*¹, *corr. C*² ‖ 19 durissimum *Ruehl Mus. Rhen. 32 (1877) 327* ‖ militiae durissimae *J. H. Voss* ‖ 20 opulentissimā *C*¹, *corr. C*³ ‖ 21 hiberim *ut uid. M*¹, *corr. M*² ‖ 27 euenit *CM*² uenit *M*¹ ‖ 29 milia *C et ras. ex* milias *M* ‖ scribta *C* ‖ 30 xl̄ peditum *C* xl peditum *M* ‖ īīīī et cccc *CM* ‖ 31 ccxxv remes (riemes *C*) quinque celoces xx *CM*

catio per urbem habita atque adorati dii, ut bene ac feliciter
eueniret quod bellum populus Romanus iussisset.
Inter consules ita copiae diuisae: Sempronio datae legiones 5
duae — ea quaterna milia erant peditum et treceni equites —
et sociorum sedecim milia peditum, equites mille octingenti,
naues longae centum sexaginta, celoces duodecim. cum his 6
terrestribus maritimisque copiis Ti. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Poe-
num consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, 7
quia L. Manlius praetor et ipse cum haud inualido praesidio in
Galliam mittebatur; nauium maxime Cornelio numerus demi- 8
nutus: sexaginta quinqueremes datae — neque enim mari uenturum aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant — et
duae Romanae legiones cum suo iusto equitatu et quattuordecim
milibus sociorum peditum, equitibus mille sescentis. duas legio- 9
nes Romanas et decem milia sociorum peditum, mille equites
socios, sescentos Romanos Gallia prouincia eodem uersa in
Punicum bellum habuit.

His ita conparatis, ut omnia iusta ante bellum fierent, le- 18
gatos maiores natu Q. Fabium M. Liuium L. Aemilium C. Licinium Q. Baebium in Africam mittunt ad percunctandos Carthaginienses, publicone consilio Hannibal Saguntum oppugnasset,
et, si, id quod facturi uidebantur, faterentur ac defenderent 2
publico consilio factum, ut indicerent populo Carthaginiensi
bellum. Romani postquam Carthaginem uenerunt, cum senatus 3
datus esset et Q. Fabius nihil ultra quam unum, quod mandatum erat, percunctatus esset, tum ex Carthaginiensibus unus:
'Praeceps uestra, Romani, et prior legatio fuit, cum Hanni- 4
balem tamquam suo consilio Saguntum oppugnantem deposcebatis; ceterum haec legatio uerbis adhuc lenior est, re asperior.
tunc enim Hannibal et insimulabatur et deposcebatur; nunc 5
ab nobis et confessio culpae exprimitur et ut a confessis res
extemplo repetuntur. ego autem non priuato publicone consilio 6
Saguntum oppugnatum sit quaerendum censeam, sed utrum

2 quod *CM*^{2} quo *M*^{1} ‖ 4 ccc *CM* trecenti ς, *corr. Crévier* ‖ 6 cum *CM*^{2} cum et *M*^{1} ‖ 7 ti. ς t. *CM* ‖ 8 italia *M et ras. ex* italiā *C* ‖ 10 haud *C*^{3}*M* aud *C*^{1} ‖ 12 $\overline{\text{lx}}$ (lx *M*) quinq; remes *C*^{3}*M* $\overline{\text{xl}}$ quinq; remes *C*^{1} ‖ datae, ⟨celoces octo⟩ *Linsmayer* ‖ 16 decem milia *Gron.* cclcc *C*^{1}*M* ccl, *suprascriptis* $\overline{\text{x}}$Δ$\overline{\text{nn}}$, *C*^{3} ‖ 17 romanus *C* ‖ 18 bellum *C*^{3}*M*, *om.* *C*^{1} ‖ 21 percuntandos *C* ‖ 23 faterentur *a C*^{2} *in ras. scripta sunt* ‖ 24 indicerent *C*^{3}*M* dicerent *C*^{1} ‖ 27 tum *C*^{3}*M* tam *C*^{1} ‖ 30 legitio *C*^{1}, *corr.* *C*^{3} ‖ 34 oppugnatum *C*^{3}*M* oppugnante *C*^{1}

7 iure an iniuria. nostra enim haec quaestio atque animaduersio
in ciuem nostrum est, quid nostro aut suo fecerit arbitrio;
8 uobiscum una disceptatio est, licueritne per foedus fieri. itaque quoniam discerni placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant, nobis uobiscum foedus est a C. Lutatio consule ictum, in quo cum caueretur utrorumque sociis, nihil de Saguntinis — necdum enim erant socii uestri — cau-
9 tum est. at enim eo foedere, quod cum Hasdrubale ictum est, Saguntini excipiuntur. aduersus quod ego nihil dicturus
10 sum, nisi quod a uobis didici. uos enim quod C. Lutatius consul primo nobiscum foedus icit, quia neque ex auctoritate patrum nec populi iussu ictum erat, negastis uos eo teneri; ita-
11 que aliud de integro foedus publico consilio ictum est. si uos non tenent foedera uestra nisi ex auctoritate aut iussu uestro icta, ne nos quidem Hasdrubalis foedus, quod nobis insciis
12 icit, obligare potuit. proinde omittite Sagunti atque Hiberi mentionem facere, et, quod diu parturit animus uester, ali-
13 quando pariat.' tum Romanus sinu ex toga facto 'Hic' inquit 'uobis bellum et pacem portamus: utrum placet, sumite'. sub hanc uocem haud minus ferociter, daret utrum uellet,
14 succlamatum est. et cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt et, quibus acciperent animis, isdem se gesturos.

19 Haec derecta percunctatio ac denuntiatio belli magis ex dignitate populi Romani uisa est quam de foederum iure uer-
2 bis disceptare, cum ante, tum maxime Sagunto excisa. nam si uerborum disceptationis res esset, quid foedus Hasdrubalis cum Lutatii priore foedere, quod mutatum est, conparandum
3 erat, cum in Lutati foedere diserte additum esset, ita id ratum fore, si populus censuisset, in Hasdrubalis foedere nec exceptum tale quicquam fuerit, et tot annorum silentio ita uiuo eo conprobatum sit foedus, ut ne mortuo quidem auctore quic-
4 quam mutaretur? quamquam, et si priore foedere staretur, satis cautum erat Saguntinis sociis utrorumque exceptis. nam neque additum erat 'iis qui tunc essent' nec 'ne qui postea

---

5 ac lutatio *C* acluctatio *M* ‖ 6 cauaretur M^1, *corr.* M^2 ‖ 10 luctacius *C* luctacios *M* ‖ 11 icit ς iecit *CM* fecit *Alschefski* ‖ ex *addidi Acta Sem. Erlang. III 188, om. CM* ‖ auctoritate *M et ras. ex* auctoritatē *C* ‖ 16 iecit *CM* ‖ 20 haud CM^2 haut M^1 ‖ 21 iis C^1M, *corr.* C^3 ‖ 23 isdem *M* iisdem *C* ‖ 24 derecta *Alschefski* directa ς decreta *CM* ‖ 26 cum ante *in C erasa sunt* ‖ excissa *C. Heraeus* ‖ 28 luctacii *C* ‖ 29 luctati *C* lutatii M^3 ‖ est *M* ‖ ratum *M* fatum *C* ‖ 35 esset *C*

adsumerentur’; et cum adsumere nouos liceret socios, quis 5
aecum censeret aut ob nulla quemquam merita in amicitiam
recipi aut receptos in fidem non defendi? tantum ne Cartha-
giniensium socii aut sollicitarentur ad defectionem aut sua sponte
desciscentes reciperentur.

Legati Romani ab Carthagine, sicut iis Romae imperatum 6
erat, in Hispaniam, ut adirent ciuitates et in societatem per-
licerent aut auerterent a Poenis, traiecerunt. ad Bargusios 7
primum uenerunt, a quibus benigne excepti, quia taedebat
imperii Punici, multos trans Hiberum populos ad cupidinem
nouae fortunae erexerunt. ad Volcianos inde est uentum, quo- 8
rum celebre per Hispaniam responsum ceteros populos ab so-
cietate Romana auertit. ita enim maximus natu ex iis in con-
cilio respondit: ‘Quae uerecundia est, Romani, postulare uos, 9
uti uestram Carthaginiensium amicitiae praeponamus, cum, qui
id fecerunt [Saguntini], crudelius, quam Poenus hostis perdi-
dit, uos socii prodideritis? ibi quaeratis socios censeo, ubi 10
Saguntina clades ignota est; Hispanis populis sicut lugubre
ita insigne documentum Sagunti ruinae erunt, ne quis fidei
Romanae aut societati confidat.’ inde extemplo abire finibus 11
Volcianorum iussi ab nullo deinde concilio Hispaniae beni-
gniora uerba tulere. ita nequiquam peragrata Hispania in Gal-
liam transeunt. in iis noua terribilisque species uisa est, quod 20
armati — ita mos gentis erat — in concilium uenerunt. cum 2
uerbis extollentes gloriam uirtutemque populi Romani ac ma-
gnitudinem imperii petissent, ne Poeno bellum Italiae infe-
renti per agros urbesque suas transitum darent, tantus cum 3
fremitu risus dicitur ortus, ut uix a magistratibus maioribus-
que natu iuuentus sedaretur; adeo stolida inpudensque postu- 4
latio uisa est censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum,
ipsos id auertere in se agrosque suos pro alienis populandos

1 adsumeretur *C* ‖ quis equum C^4M^3 qui secum C^1 quis secum M^1 ‖ 2 nullam *C* ‖ 3 ne C^3M ne in C^1 ‖ 6 sicuti *C* ‖ 7 et ς ut *CM* et aut *Gron.* ‖ 8 traieceunt M^1, *corr.* M^3 ‖ 11 inde est uentum ad uolcianos *C* ‖ 12 societatem C^1, *corr.* C^3 ‖ 15 qui id *M* quid *C* ‖ 16 saguntini *CM*, *del. Madvig* saguntinos ς ‖ prodidit *CM* ‖ 21 uolcianeorum M^1, *corr.* M^3 ‖ 22 tulere *M et ex* tuere C^1 ‖ itaque M^3 ‖ galliam ad * * transeunt. in his noua etc. *Sigonius cum Glareano nomen alicuius populi intercidisse existimans* trans⟨eunt eorumque primos narbonenses ad⟩eunt *coni. Koehler coll. Dion. Cass. frgm. 56, 1* ‖ 23 in iis *CM* in aruernis *coni. Gron.* ruscinone (*om.* noua) terribilis *Jac. Gronov* ruscinone noua terribilisque *Crévier* ibi noua *Doering* ibi iis n. *C. Heraeus* ‖ 27 urbemque *C* ‖ 28 maistratibus C^1, *corr.* C^4 ‖ 29 iuuentutis *C* ‖ impudensque *C* ‖ 30 censere *delendum suspicatur Gron.* ‖ 31 auertere ς aduertere *CM*

5 obicere. sedato tandem fremitu responsum legatis est, neque
Romanorum in se meritum esse neque Carthaginiensium iniuriam, ob quae aut pro Romanis aut aduersus Poenos sumant
6 arma; contra ea audire sese, gentis suae homines agro finibusque Italiae pelli a populo Romano stipendiumque pendere
7 et cetera indigna pati. eadem ferme in ceteris Galliae conciliis dicta auditaque; nec hospitale quicquam pacatumue satis
8 prius auditum, quam Massiliam uenere. ibi omnia ab sociis inquisita cum cura ac fide cognita: praeoccupatos iam ante ab Hannibale Gallorum animos esse; sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore — adeo ferocia atque indomita ingenia esse —, ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum
9 animi concilientur. ita peragratis Hispaniae Galliaeque populis legati Romam redeunt haud ita multo post, quam consules in prouincias profecti erant. ciuitatem omnem expectatione belli erectam inuenerunt, satis constante fama iam Hiberum Poenos tramisisse.

21 Hannibal Sagunto capto Carthaginem Nouam in hiberna concesserat, ibique auditis, quae Romae quaeque Carthagine acta decretaque forent, seque non ducem solum sed etiam cau-
2 sam esse belli, partitis diuenditisque reliquiis praedae nihil
3 ultra differendum ratus Hispani generis milites conuocat. 'Credo ego uos,' inquit 'socii, et ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniae populis aut finiendam nobis militiam exercitusque
4 dimittendos esse aut in alias terras transferendum bellum; ita enim hae gentes non pacis solum sed etiam uictoriae bonis florebunt, si ex aliis gentibus praedam et gloriam quaeremus.
5 itaque cum longinqua a domo instet militia incertumque sit, quando domos uestras et quae cuique ibi cara sunt uisuri sitis,
6 si quis uestrum suos inuisere uolt, commeatum do. primo

---

1 est CM^3 et M^1 ‖ 3 po|nos *C* ‖ 5 italiae CM^3 in italiae M^1 ‖ stipendumque *C* ‖ pendere *ed. Mog.* pendi *CM* ‖ 8 maxiliam C^1, *corr.* C^4 ‖ ab CM^3, *om.* M^1 ‖ 9 cognota praeoccupatis *C* ‖ 11 indomitam C^1, *corr.* C^3 ‖ 12 cuius CM^3 cum ius M^1 ‖ *ab* ius auidissima *usque ad p. 19, 20* copias partim *P seruatus est* ‖ 13 hispaniae galliaeque populis (*uel* hispania galliaque) *scripsi Em. Liu. III 4* hispania gallia populisq. P^1 hispaniae et galliæ populis P^2 ‖ 15 exspectatione *Heerwagen* in expectatione *P* ‖ 16 ereptam P^1, *corr.* P^2 ‖ constante *ras. ex* constantē *P* ‖ 17 tramisisse P^1 transisse P^2 ‖ 21 diuenditisque ς diuidenditisq. *ex* diuidenditis P^1 diuidendisq. P^2 ‖ reliquis *P* ‖ 22 conuocat *ex* conuocant P^1 ‖ 23 cernere P^2 gernere *ex* genere P^1 ‖ 24 aut P^2 aud P^1 ‖ 26 hae P^2 haec P^1 ‖ 28 a P^1 ab P^2 ‖ domo P^2 modo P^1 ‖ 29 quae P^2 que P^1 ‖ 30 cō|meatum P^1 cōm|meatum P^2 ‖ primo uere P^2 promoueri P^1

uere edico adsitis, ut diis bene iuuantibus bellum ingentis
gloriae praedaeque futurum incipiamus.' omnibus fere uisendi 7
domos oblata ultro potestas grata erat, et iam desiderantibus
suos et longius in futurum prouidentibus desiderium. per to- 8
tum tempus hiemis quies inter labores aut iam exhaustos aut
mox exhauriendos renouauit corpora animosque ad omnia de
integro patienda. uere primo ad edictum conuenere.

Hannibal, cum recensuisset omnium gentium auxilia, Ga- 9
dis profectus Herculi uota exsoluit nouisque se obligat uotis,
si cetera prospera euenissent. inde partiens curas simul in 10
inferendum atque arcendum bellum, ne, dum ipse terrestri per
Hispaniam Galliasque itinere Italiam peteret, nuda apertaque
Romanis Africa ab Sicilia esset, ualido praesidio firmare eam
statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa maxime iacula- 11
torum, leuium armis, petiit, ut Afri in Hispania, Hispani in
Africa, melior procul ab domo futurus uterque miles, uelut
mutuis pigneribus obligati, stipendia facerent. tredecim milia 12
octingentos quinquaginta pedites caetratos misit in Africam et
funditores Baleares octingentos septuaginta, equites mixtos ex
multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini 13
praesidio esse, partim distribui per Africam iubet. simul con-
quisitoribus in ciuitates missis quattuor milia conscripta de-
lectae iuuentutis, praesidium eosdem et obsides, duci Carthaginem
iubet. neque Hispaniam neglegendam ratus, atque id eo minus, 22
quod haud ignarus erat circumitam ab Romanis eam legatis
ad sollicitandos principum animos, Hasdrubali fratri, uiro inpi-
gro, eam prouinciam destinat firmatque Africis maxime praesi- 2
diis, peditum Afrorum undecim milibus octingentis quinquaginta,
Liguribus trecentis, Balearibus quingentis. ad haec peditum 3
auxilia additi equites Libyphoenices, mixtum Punicum Afris ge-
nus, quadringenti quinquaginta et Numidae Maurique accolae

---

2 praedequae P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 iam ς etiam *P* ‖ 6 exauriendos *P* ‖ 9 nouisquae P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 in *add. Gron.*, *om.* *P* ‖ 11 adque *P* ‖ 12 galliasque P^2 galliamsque P^1 ‖ 13 firmaret P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 petiit P^2 pitiit P^1 ‖ hispani in africa ς in africa P^1 in africa hispani P^2 ‖ 18 cetratos *P* ‖ 20 partim P^1 partī P^2; *inde ab* carthagini *usque ad p. 27, 5* adfirmantes in *deest* *P* ‖ 22 $\overline{\text{iiii}}$ conscripta *CM* ‖ 23 iuuentu|tutis *C* ‖ 24 neglegendam C^2M neglegentia C^1 ‖ id eo *Doering* ideo C^1 *post ras.* ideo haud C^1 *ut uid. ante ras. et M* ideo haut C^2 ‖ 25 circumitam CM^3 circumtam M^1 ‖ 27 firmatque *Woelfflin* firmatque eum CM^2 firmatque cum M^1 firmatque eam *Linsmayer* ‖ 28 $\overline{\text{xi}}$DCCCL· CM^2 $\overline{\text{xi}}$CCCCL· M^1 ‖ 29 baliaribus *M* ‖ quingentis *ex Polyb. 3, 33, 16 add. Glareanus, om.* *CM* ‖ 31 quadringenti quinquaginta et *ex Polyb. 3, 33, 15 Alschefski praeeunte* ccccl (*om.* et) *Gronovio* cccc et *CM*

Oceani ad mille octingenti et parua Ilergetum manus ex Hi-
spania, trecenti equites, et, ne quod terrestris deesset auxilii
4 genus, elephanti uiginti unus. classis praeterea data tuendae
maritumae orae, quia, qua parte belli uicerant, ea tum quoque
rem gesturos Romanos credi poterat, quinquaginta quinque-
remes, quadriremes duae, triremes quinque; sed aptae instruc-
taeque remigio triginta et duae quinqueremes erant et triremes
quinque.

5 Ab Gadibus Carthaginem ad hiberna exercitus redit; at-
que inde profectus praeter Onusam urbem ad Hiberum per
6 maritumam oram ducit. ibi fama est in quiete uisum ab eo
iuuenem diuina specie, qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam
Hannibali missum: proinde sequeretur neque usquam a se de-
7 flecteret oculos. pauidum primo nusquam circumspicientem
aut respicientem secutum; deinde cura ingenii humani cum,
quidnam id esset, quod respicere uetitus esset, agitaret animo,
8 temperare oculis nequiuisse; tum uidisse post sese serpentem
mira magnitudine cum ingenti arborum ac uirgultorum strage
9 ferri, ac post insequi cum fragore caeli nimbum. tum, quae
moles ea quidue prodigii esset, quaerentem audisse, uastitatem
Italiae esse: pergeret porro ire nec ultra inquireret sineret-
que fata in occulto esse.

23 Hoc uisu laetus tripertito Hiberum copias traiecit prae-
missis, qui Gallorum animos, qua traducendus exercitus erat,
donis conciliarent Alpiumque transitus specularentur. nonaginta
2 milia peditum, duodecim milia equitum Hiberum traduxit. Iler-

---

1 ad *del. Frigell Polybium sec.* ‖ ∞DCCC C^1M^2 ∞DCCC̊ C^2 CCDCCC M^1 *ut uid. ante ras.* DCCC M^1 *post ras.* ‖ parua *M et ex* paua C^1 ‖ ilergetum *C et ras. ex* illergetum *M* ‖ 2 trecenti *Ruperti ex Polyb. 3, 33, 16* cc *CM* ‖ quod ς quid *CM* ‖ auxilii *C et ras. ex* auxiliis *M* ‖ 3 XXI *ex Polyb. 3, 33, 16 Sigonius* XIIII∞ *uel* XIIIICC C^1 *ante ras.* CIIII C^1 *post ras.* XXIIII C^3 XIIII *ras. ex* XIIII mille *uel* XIIII milia *M* ‖ tuendae maritimae orae ς ad tuende maritume ore C^1 ad tuendā maritumā orā C^2 ad tuendae maritumae orae *M ante ras.* ad tuenda maritumae ora *M post ras.* ‖ 7 triremis *M* ‖ 9 rediit *M* ‖ 10 onusam *Maur. Mueller ann. phil. 99 (1869) 339* omissam *CM* ‖ per maritimam oram *Weissenb.* maritumam oram *C* maritimam oram *M* maritima ora *Jac. Gron.*, *del. coni. Hertz* per maritumam oram dertossam urbem ad hiberum ducit *coni. H. J. Mueller comment. Schaefer. p. 152 sqq.* ‖ 12 qui C^3M qui missum C^1 ‖ italia M^1, *corr.* M^3 ‖ 13 a se *usque ad* nusquam C^3M, *om.* C^1 ‖ 15 secutum *M* secutū *ras. ex* seculurū *C* ‖ 16 respiceret *CM* ‖ 17 temperaret *C* ‖ tum ς eum *CM* ‖ 25 alpiumque transitus specularentur C^3 *(ubi tamen* cu *et* entur *nunc in marg. abscisa sunt) M, om.* C^1

getes inde Bargusiosque et Ausetanos et Lacetaniam, quae sub-
iecta Pyrenaeis montibus est, subegit oraeque huic omni prae-
fecit Hannonem, ut fauces, quae Hispanias Galliis iungunt, in
potestate essent. decem milia peditum Hannoni ad praesidium 3
obtinendae regionis data et mille equites. postquam per Pyre- 4
naeum saltum traduci exercitus est coeptus rumorque per bar-
baros manauit certior de bello Romano, tria milia inde Carpe-
tanorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello
motos quam longinquitate uiae inexsuperabilique Alpium trans-
itu. Hannibal, quia reuocare aut ui retinere eos anceps erat, 5
ne ceterorum etiam feroces animi inritarentur, supra septem 6
milia hominum domos remisit, quos et ipsos grauari militia
senserat, Carpetanos quoque ab se dimissos simulans. inde, 24
ne mora atque otium animos sollicitaret, cum reliquis copiis
Pyrenaeum transgreditur et ad oppidum Iliberri castra locat.
Galli quamquam Italiae bellum inferri audiebant, tamen, quia 2
ui subactos trans Pyrenaeum Hispanos fama erat praesidiaque
ualida inposita, metu seruitutis ad arma consternati Ruscino-
nem aliquot populi conueniunt. quod ubi Hannibali nuntiatum 3
est, moram magis quam bellum metuens oratores ad regulos
eorum misit, conloqui semet ipsum cum iis uelle, et uel illi
propius Iliberrim accederent, uel se Ruscinonem processurum,
ut ex propinquo congressus facilior esset: nam et accepturum 4
eos in castra sua se laetum nec cunctanter se ipsum ad eos
uenturum. hospitem enim se Galliae, non hostem aduenisse,
nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quam in
Italiam uenisset. et per nuntios quidem haec; ut uero reguli 5
Gallorum castris ad Iliberrim extemplo motis haud grauate ad
Poenum uenerunt, capti donis cum bona pace exercitum per
finis suos praeter Ruscinonem oppidum transmiserunt.

---

1 bargusiosque *ed. Mog.* bargutosque $C^{3}M$ barguntosque C^{1} ‖ ausetanos $C^{3}M$ aut setanos C^{1} ‖ lacetaniam *Sigonius, cf. Mommsen Herm. I 339 sq.* aquitaniā $C^{3}M$ aquitanos C^{1} iacetaniam *Huebner Herm. I 337 sqq.* ‖ subiecta *M et ex* subiectā *C* ‖ 2 subegit CM^{3} subagit M^{1} ‖ 5 optinendae *M* ‖ regionis data $C^{3}M$ regioni date C^{1} ‖ 6 romorque *C* ‖ 8 auertuunt *uel* auertitunt C^{1}, *corr.* C^{3} ‖ 9 inexsuperabilique *Woelfflin* insuperabilique *CM* ‖ 10 retinere CM^{3} ret nenere M^{1} ‖ 12 ipsos *Muretus* ipse *CM* ipsa *G. F. Unger Philol. 34 (1876) 758 sq.* ‖ milicia *C* militia *ras. ex* militias *M* ‖ 15 iliberri $C^{3}M$ iliberi C^{1} illiberrim ς ‖ 16 audebant C^{1}, *corr.* C^{3} ‖ 17 ui *C et ras. ex* uis *M* ‖ 18 ruscinomen M^{1}, *corr.* M^{3} ‖ 19 aliquot C^{3} aliquod $C^{1}M$ ‖ 21 et *CM, om.* ς ‖ illi CM^{3} li M^{1} ‖ 22 propius *C et ras. ex* proprius *M* ‖ inliberrim *C* inliberarim M^{1} illiberri M^{3} ‖ 28 grauate ς grauanter *CM* ‖ 30 finis *C et ex* fines M^{1} ‖ ruscinomen M^{1}, *corr.* M^{3}

25 In Italiam interim nihil ultra quam Hiberum transisse
2 Hannibalem a Massiliensium legatis Romam perlatum erat, cum, perinde ac si Alpis iam transisset, Boi sollicitatis Insubribus defecerunt, nec tam ob ueteres in populum Romanum iras, quam quod nuper circa Padum Placentiam Cremonamque colo-
3 nias in agrum Gallicum deductas aegre patiebantur. itaque armis repente arreptis in eum ipsum agrum impetu facto tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agrestis modo multitudo sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum uenerant adsignandum, diffisi Placentiae moenibus Mutinam confugerint,
4 C. Lutatius C. Seruilius M. Annius. Lutati nomen haud dubium est; pro Annio Seruilioque M'. Acilium et C. Herennium habent quidam annales, alii P. Cornelium Asinam et C. Papi-
5 rium Masonem. id quoque dubium est, legati ad expostulandum missi ad Boios uiolati sint, an in triumuiros agrum metantis
6 impetus sit factus. Mutinae cum obsiderentur, et gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis adsideret muris, simulari coeptum
7 de pace agi, euocatique ab Gallorum principibus legati ad conloquium non contra ius modo gentium sed uiolata etiam, quae data in id tempus erat, fide conprehenduntur, negantibus
8 Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos dimissuros. cum haec de legatis nuntiata essent, et Mutina praesidiumque in periculo esset, L. Manlius praetor ira accensus effusum agmen ad Mu-
9 tinam ducit. siluae tunc circa uiam erant plerisque incultis. ibi inexplorato profectus in insidias praecipitatus multaque cum
10 caede suorum aegre in apertos campos emersit. ibi castra communita et, quia Gallis ad temptanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quamquam ad quingentos cecidisse satis
11 constabat. iter deinde de integro coeptum, nec, dum per

---

6 agrū C^3M^3 agrorum M^1 *et ut uid.* C^1 ‖ galliacum *M* ‖ 7 impetum C^1, *corr.* C^3 ‖ 8 terrores C^1, *corr.* C^3 ‖ 10 diffusi C^1, *corr.* C^3 ‖ 11 c. seruilius *Sigonius* ā seruilius *CM* ‖ annius ς annilus *CM* ‖ haud C^3M^1 ud C^1 aut M^2 ‖ 12 annio seruilioque m'. acilium *Weissenb.* aulo seruilio quem acilium C^1 aulo seruilio m̅ acilium C^3 aulo seruilio quem̅ acilio (aciliū M^3) *M* ‖ 13 habet C^1, *corr.* C^3 ‖ p̄. CM^2 pre M^1 ‖ c. *CM* p. *Asconius in Cic. Pis. p. 3, 8 KS* ‖ 14 masonem *Froben. 1531* nasonem *C* nassonem *M* ‖ dubium est *CM* incertum est *C. Heraeus, del. Gron. retinens mox* incertum ‖ 15 sint ς sint incertum *CM nisi quod* t incertum an in M^3 *in ras.* ‖ 17 pigerrime M^1, *corr.* M^2 ‖ 20 uiolatae M^1, *corr.* M^3 ‖ 22 nisi CM^3 si M^1 ‖ 24 succensus *C* ‖ 26 praecipitatus *CM, cf. Wesenberg Tidskrift IX 81 et Frigell Epileg. ad h. l.*, praecipitat *Madvig; uel* praecipitatur *uel mox cum* ς multa (*om.* que) *legendum coni. Gron.* ‖ 28 comminita C^1, *corr.* C^3 ‖ 29 ad C^1M id C^3 ‖ D *add. Gron., om. CM* DC *Stroth* ∞ *Drakenb.*

patentia loca ducebatur agmen, apparuit hostis. ubi rursus siluae 12
intratae, tum postremos adorti cum magna trepidatione ac
pauore omnium septingentos milites occiderunt, sex signa ad-
emere. finis et Gallis territandi et pauendi fuit Romanis, ut e 13
saltu inuio atque impedito euasere. inde apertis locis facile
tutantes agmen Romani Tannetum, uicum propincum Pado,
contendere. ibi se munimento ad tempus commeatibusque flu- 14
minis et Brixianorum etiam Gallorum auxilio aduersus cre-
scentem in dies multitudinem hostium tutabantur. qui tumul- 26
tus repens postquam est Romam perlatus, et Punicum insuper
Gallico bellum auctum patres acceperunt, C. Atilium praetorem 2
cum una legione Romana et quinque milibus sociorum dilectu
nouo a consule conscriptis auxilium ferre Manlio iubent; qui
sine ullo certamine — abscesserant enim metu hostes — Tan-
netum peruenit.

Et P. Cornelius in locum eius, quae missa cum praetore 3
erat, scripta legione noua profectus ab urbe sexaginta longis
nauibus praeter oram Etruriae Ligurumque et inde Salluuium
montis peruenit Massiliam et ad proxumum ostium Rhodani — 4
pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit — castra locat,
uixdum satis credens Hannibalem superasse Pyrenaeos montis.
quem ut de Rhodani quoque transitu agitare animaduertit, in- 5
certus, quonam ei loco occurreret, necdum satis refectis ab
iactatione marituma militibus, trecentos interim delectos equites
ducibus Massiliensibus et auxiliaribus Gallis ad exploranda omnia
uisendosque ex tuto hostes praemittit. Hannibal ceteris metu 6
aut pretio pacatis iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis
ualidae. colunt autem circa utramque ripam Rhodani; sed diffisi
citeriore agro arceri Poenum posse, ut flumen pro munimento
haberent, omnibus ferme suis trans Rhodanum traiectis ulte-

---

1 patentia M^2 inpacientia *C* inpactentia M^1 ‖ apparuit *Glareanus* cum apparuit *CM* usquam apparuit *Novak coll. Liu. 44, 5, 12* ‖ 3 DCC *C* DCC *ras. ex* DCCC· *M* ‖ 4 e saltu M^2 e saltus M^1 exaltu C^1 ex saltu C^3 ‖ 6 propincum *M* propinqū *C* ‖ 8 brixianorum *M* brixanorum *C* brixillanorum *Binder ann. phil. 73 (1856) 482* ‖ 9 utabantur M^1, *corr.* M^2 ‖ 12 dilectu *C et ras. ex* dilectū *M* ‖ 13 consulibus CM^2 consulis M^1 ‖ auxiliis M^1, *corr.* M^2 ‖ manilio *CM* ‖ 14 abcesserant *C* ‖ 17 erat scripta *Weissenb.* trascripta *C* transcripta *M* ‖ 18 saluuium *Alschefski* salluuium *Riemann duce Weissenb. ad Liu. 5, 34, 7* saluium *C ante ras. et* M^1 saluii *C post ras.* saluum M^2 ‖ 19 proximum *M* ‖ 22 agitare *M et ras. ex* agitaret *C* ‖ animaduertit CM^2 animiaduertit M^1 ‖ 23 refectis *C*, *supra lin. add. M* ‖ ab *C* ad M^1 a M^2 ‖ 27 uolgarum *C* uulgarum *M* ‖ 29 agro CM^2 agri M^1 ‖ monimento M^1, *corr.* M^2

7 riorem ripam amnis armis obtinebant. ceteros accolas fluminis
Hannibal et eorum ipsorum, quos sedes suae tenuerant, simul
perlicit donis ad naues undique contrahendas fabricandasque,
simul et ipsi traici exercitum leuarique quam primum regionem
8 suam tanta hominum urgente turba cupiebant. itaque ingens
coacta uis nauium est lintriumque temere ad uicinalem usum
paratarum; nouasque alias primum Galli inchoantes cauabant ex
9 singulis arboribus, deinde et ipsi milites simul copia materiae
simul facilitate operis inducti alueos informes, nihil, dummodo
innare aquae et capere onera possent, curantes, raptim, quibus
27 se suaque transueherent, faciebant. iamque omnibus satis con-
paratis ad traiciendum terrebant ex aduerso hostes omnem ripam
2 equites uirique obtinentes. quos ut auerteret, Hannonem Bomil-
caris filium uigilia prima noctis cum parte copiarum, maxime
3 Hispanis, aduerso flumine ire iter unius diei iubet et, ubi pri-
mum possit, quam occultissime traiecto amni circumducere
4 agmen, ut, cum opus facto sit, adoriatur ab tergo hostes. ad
id dati duces Galli edocent, inde milia quinque et uiginti ferme
supra paruae insulae circumfusum amnem latiore, ubi diuide-
5 batur, eoque minus alto alueo transitum ostendere. ibi raptim
caesa materia ratesque fabricatae, in quibus equi uirique et alia
onera traicerentur. Hispani sine ulla mole in utres uestimentis
coniectis ipsi caetris superpositis incubantes flumen tranauere.
6 et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris prope flumen
positis, nocturno itinere atque operis labore fessus quiete unius
diei reficitur, intento duce ad consilium opportune exsequen-
7 dum. postero die profecti ex loco edito fumo significant trans-

---

1 amnis *del. Hearne* ‖ armis *om.* C ‖ optinebant C ‖ 3 contrahendos C^1, *corr.* C^3 ‖ 5 tanta C^2 *et ras. ex* tantā M tantam C^1 ‖ hominum C^3 omnium C^1M ‖ urguente *ras. ex* urguentem M ‖ 7 caubant C^1, *corr.* C^3 ‖ 9 facilitate CM^2 felicitate M^1 ‖ 10 innare C^3M inare C^1 ‖ 11 comparatis C ‖ 12 terrebant C^3 terrebat C^1M ‖ hostis M^4 ‖ *post* ripam *in M & uel sim. litt. erasa est* ‖ 13 obtinentes *C et ut uid.* M^2 optinentes M^1 ‖ ut CM^3 aut M^1 ‖ hannonem M^2 annonem C^3M^1 amonem C^1 ‖ bomilcaris M^2 miuomilcaris CM^1 ‖ 14 filio C^1, *corr.* C^3 ‖ 15 fluminis C ‖ 16 amni *C et ras. ex* ammi M ‖ 17 hostes C hoste M^1 hostem M^2 ‖ 18 id *M et in ras.* C^2 ‖ galli edocent M^2 galliae docent CM^1 ‖ milia *M et ras. ex* millia C millibus *Wesenberg* ‖ 19 insulae *om.* C ‖ latiore *C. L. Bauer* latiorem CM ‖ 21 fabricata C^1, *corr.* C^3 ‖ 22 hispani C^3M, *om.* C^1 ‖ utres M utris C^1 utribus C^3 ‖ 23 coniecta C^1, *corr.* C^3 ‖ caeteris C ‖ 24 flumen C^3M flumen tranauere C^1 ‖ 26 oportunae M ‖ exequendum C ‖ 27 edito *Clericus* prodito CM praedicto *commemorat sed improbat Walch* ex praedicto (*om.* loco) *coni. Weissenb. ed. Teubn. praeeunte* e loco ex praedicto *Kreyssigio*

isse et haud procul abesse. quod ubi accepit Hannibal, ne
tempori deesset, dat signum ad traiciendum. iam paratas apta- 8
tasque habebat pedes lintres, eques fere propter equos naues.
nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte
superiore transmittens tranquillitatem infra traicientibus lintri-
bus praebebat. equorum pars magna nantes loris a puppibus 9
trahebantur praeter eos, quos instratos frenatosque, ut extemplo
egresso in ripam equiti usui essent, inposuerant in naues. Galli 28
occursant in ripa cum uariis ululatibus cantuque moris sui
quatientes scuta super capita uibrantesque dexteris tela, quam- 2
quam et ex aduerso terrebat tanta uis nauium cum ingenti sono
fluminis et clamore uario nautarum militumque, et qui nite-
bantur perrumpere impetum fluminis et qui ex altera ripa trai-
cientes suos hortabantur; et iam satis pauentes aduerso tumultu 3
terribilior ab tergo adortus clamor castris ab Hannone captis.
mox et ipse aderat, ancepsque terror circumstabat et e nauibus
tanta ui armatorum in terram euadente et ab tergo inprouisa
premente acie. Galli postquam utroque uim facere conati pel- 4
lebantur, qua patere uisum maxime iter, perrumpunt trepidi-
que in uicos passim suos diffugiunt. Hannibal ceteris copiis
per otium traiectis spernens iam Gallicos tumultus castra locat.

Elephantorum traiciendorum uaria consilia fuisse credo, 5
certe uariat memoria actae rei. quidam congregatis ad ripam
elephantis tradunt ferocissimum ex iis inritatum ab rectore
suo, cum refugientem in aquam [nantem] sequeretur, traxisse
gregem, ut quemque timentem altitudinem destitueret uadum,
impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. ceterum magis 6
constat ratibus traiectos; id ut tutius consilium ante rem foret,
ita acta re ad fidem pronius est. ratem unam ducentos longam 7

2 tempori *ras. ex* temporis *CM* ‖ 3 equos CM^4 quos M^1 ‖ 4 naues *Heerwagen* nantes *CM* ‖ 6 a pupibus *ras. ex* app pupibus *C* ‖ 8 equiti *M et ras. ex* equitu *C* ‖ 9 ripa *Gron.* ripam *CM* ‖ 10 dextris *C* ‖ 11 et *del. Crévier* ‖ terrebant M^4 ‖ 12 uario nautarum CM^2 nautarum uario M^1 ‖ militumque C^3 militum C^1M ‖ 13 et qui M^4 equi *CM* ‖ 14 et *ante* iam *add. Riemann, om. CM* ‖ tumultu *M et ras. ex* tumultus *C* ‖ 15 terribiliter *C* ‖ 16 e M^2, *om.* CM^1 ‖ 17 terra *CM* ‖ euadentes CM^1, *corr.* M^2 ‖ 18 utroque ς *Jac. Gron.* ultroque *C ante ras. et* M^1 ultro *C post ras. et* M^2 ‖ 19 patere ς parte *ras. ex* parte re *C* pate *ras. ex* parte *M* ‖ 21 otium *M* noctium C^1 noctem C^3 ‖ 23 uariat *Mehler Mnem. 1 (1852) 98* uariata *CM* ‖ 24 iis C^1M^2 is M^1 ‖ irritatum C^3M ‖ 25 refugientem et in aqua natantem *J. H. Voss* ‖ nantem sequeretur *CM* nantem *del. Doering* sequeretur, nantem *C. Heraeus* ,inde nantem sequeretur *Weissenb.* atque nantem s. *Giers* nando *uel* nans s. *C. L. Bauer* nando insequeretur *Walch* ‖ 26 uado *CM* ‖ 28 ut C^3M iit C^1 ‖ 29 ratem CM^4 partem M^1

pedes quinquaginta latam a terra in amnem porrexerunt, quam,
ne secunda aqua deferretur, pluribus ualidis retinaculis parte
superiore ripae religatam pontis in modum humo iniecta con-
strauerunt, ut beluae audacter uelut per solum ingrederentur;
8 altera ratis aeque lata, longa pedes centum, ad traiciendum
flumen apta, huic copulata est; tum elephanti per stabilem
ratem tamquam uiam praegredientibus feminis acti ubi in mi-
9 norem adplicatam transgressi sunt, extemplo resolutis, quibus
leuiter adnexa erat, uinculis ab actuariis aliquot nauibus ad
alteram ripam pertrahitur. ita primis expositis alii deinde repe-
10 titi ac traiecti sunt. nihil sane trepidabant, donec continenti
uelut ponte agerentur; primus erat pauor, cum soluta ab ce-
11 teris rate in altum raperentur; ibi urgentes inter se cedenti-
bus extremis ab aqua trepidationis aliquantum edebant, donec
12 quietem ipse timor circumspectantibus aquam fecisset. exci-
dere etiam saeuientes quidam in flumen; sed pondere ipso
stabiles deiectis rectoribus quaerendis pedetemptim uadis in
terram euasere.

29 Dum elephanti traiciuntur, interim Hannibal Numidas equi-
tes quingentos ad castra Romana miserat speculatum, ubi et
2 quantae copiae essent et quid pararent. huic alae equitum
missi, ut ante dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romano-
rum equites occurrunt. proelium atrocius quam pro numero
3 pugnantium editur; nam praeter multa uulnera caedes etiam
prope par utrimque fuit, fugaque et pauor Numidarum Roma-
nis iam admodum fessis uictoriam dedit. uictores ad centum
quadraginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, uicti am-
4 plius ducenti ceciderunt. hoc principium simul omenque belli
ut summae rerum prosperum euentum ita haud sane incruen-
tam ancipitisque certaminis uictoriam Romanis portendit.

5 Vt re ita gesta ad utrumque ducem sui redierunt, nec
Scipioni stare sententia poterat, nisi ut ex consiliis coeptisque

---

1 a CM^2, om. M^1 ‖ 3 religatum C^1, *corr.* C^3 ‖ in modum *ras. ex* immodum *C* immodum *M* ‖ 4 bellue *C* ‖ 5 aeque *ex* aequae *M* aquæ C^1 æquæ C^3 ‖ 6 tum *Madvig* ut cum *CM* vI (= sex) tum *Harant* ‖ 7 progredientibus C^1, *corr.* C^3 ‖ minorum C^1, *corr.* C^3 ‖ 9 adnexa erat CM^2 adnexerat M^1 ‖ aliquot C^3M^2 aliquod C^1M^1 ‖ 10 nauis *supra* pertrahitur *add.* M^4 ‖ 11 traiecti *M et ex* taiecti *C* ‖ 13 ibi CM^2 ubi M^1 ‖ 14 trepidationi *CM* ‖ cedebant *C* ‖ 15 excidere M^2 excindere C^1 extendere C^3 exindere M^1 ‖ 25 numidarum *C et ex* numidanorum *M* ‖ 26 centum quadraginta *ex Polyb. 3, 45, 2 Gron.* clx· *CM* ‖ 28 principum C^1, *corr.* C^3 ‖ omenque C^3M^2 omnemque C^1M^1 ‖ 29 incruentum *C* ‖ 31 gesta C^3M gestis C^1 ‖ 32 scipionis *CM* ‖ sententiam M^1, *corr.* M^2

hostis et ipse conatus caperet, et Hannibalem incertum, utrum 6
coeptum in Italiam intenderet iter an cum eo, qui primus se
optulisset Romanus exercitus, manus consereret, auertit a prae-
senti certamine Boiorum legatorum regulique Magali aduentus,
qui se duces itinerum, socios periculi fore adfirmantes integro
bello nusquam ante libatis uiribus Italiam adgrediendam cen-
sent. multitudo timebat quidem hostem nondum oblitterata 7
memoria superioris belli, sed magis iter immensum Alpesque,
rem fama utique inexpertis horrendam, metuebat.

Itaque Hannibal, postquam ipsi sententia stetit pergere 30
ire atque Italiam petere, aduocata contione uarie militum uersat
animos castigando adhortandoque: mirari se, quinam pectora 2
semper inpauida repens terror inuaserit. per tot annos uin-
centis eos stipendia facere neque ante Hispania excessisse,
quam omnes gentesque et terrae, quas duo diuersa maria am-
plectantur, Carthaginiensium essent. indignatos deinde, quod, 3
quicumque Saguntum obsedissent, uelut ob noxam sibi dedi
postularet populus Romanus, Hiberum traiecisse ad delendum
nomen Romanorum liberandumque orbem terrarum. tum ne- 4
mini uisum id longum, cum ab occasu solis ad exortus inten-
derent iter; nunc, postquam multo maiorem partem itineris 5
emensam cernant, Pyrenaeum saltum inter ferocissimas gentes
superatum, Rhodanum, tantum amnem, tot milibus Gallorum
prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis ui traiectum, in
conspectu Alpis habeant, quarum alterum latus Italiae sit, in 6
ipsis portis hostium fatigatos subsistere — quid Alpis aliud esse
credentes quam montium altitudines? fingerent altiores Pyre- 7
naei iugis: nullas profecto terras caelum contingere nec inex-
superabiles humano generi esse. Alpis quidem habitari, coli,
gignere atque alere animantes: peruias faucis esse exercitibus.
eos ipsos, quos cernant, legatos non pinnis sublime elatos 8

---

1 hostis ς hospiciis C^1 auspiciis C^3 hospitis *M* ‖ 2 coeptum C^3M coptum *ut uid.* C^1 ‖ 4 regulique M^2 *et ras. ex* reguliquem *C* reguliquem M^1 ‖ macali *M* ‖ 5 *ab* tegro bello *usque ad p. 28, 9* adiri *P exstat* ‖ 11 adque *P* ‖ aduocatam *P* ‖ uariae *P* ‖ 15 terrae ς terrase P^1 terras eas P^2 ‖ 18 traiecisset *P* ‖ 19 nomen romanum ς ‖ 21 partem in itineris *P* ‖ 22 pyrineum *P* ‖ 23 tantum ς iamtum *P* ‖ militibus *P* ‖ 27 pyrenei *P* ‖ 28 nec exuperabiles *P* ‖ 30 faucis *uel* fauces *Heerwagen in alt. ed. Fabriana* paucis *P* faucibus *Novak; antea in nunt. Monac. 24 (1847) 807 Heerwagen* paucis esse, ⟨peruias esse⟩ exercitibus *suppleuerat, itemque suppl.* nec inuias esse *ducibus* ς *et Strothio Heusinger*, peruias *Leutsch Philol. 10 (1855) 218 sq.*, et *F. C. Wolff*, esse et *Madvig ap. Ingerslev.*, esse *Joh. Mueller Beitr. z. Tacit. 1 (1865) 12* ‖ 31 certant *P*

Alpis transgressos. ne maiores quidem eorum indigenas, sed
aduenas Italiae cultores has ipsas Alpis ingentibus saepe agmi-
nibus cum liberis ac coniugibus migrantium modo tuto trans-
9 misisse. militi quidem armato nihil secum praeter instrumenta
belli portanti quid inuium aut inexsuperabile esse? Saguntum
ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris ex-
10 haustum esse! Romam, caput orbis terrarum, petentibus quic-
quam adeo asperum atque arduum uideri, quod inceptum mo-
11 retur? cepisse quondam Gallos ea, quae adiri posse Poenus
desperet. proinde aut cederent animo atque uirtute genti per
eos dies totiens ab se uictae aut itineris finem sperent campum
interiacentem Tiberi ac moenibus Romanis.

31 His adhortationibus incitatos corpora curare atque ad iter
2 se parare iubet. postero die profectus aduersa ripa Rhodani
mediterranea Galliae petit, non quia rectior ad Alpis uia esset,
sed, quantum a mari recessisset, minus obuium fore Romanum
3 credens, cum quo, priusquam in Italiam uentum foret, non
4 erat in animo manus conserere. quartis castris ad Insulam
peruenit. ibi Isara Rhodanusque amnes diuersis ex Alpibus
decurrentes agri aliquantum amplexi confluunt in unum; mediis
5 campis Insulae nomen inditum. incolunt prope Allobroges, gens
iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior. tum
6 discors erat: regni certamine ambigebant fratres; maior et qui
prius imperitarat, Braneus nomine, minore ab fratre et coetu
7 iuniorum, qui iure minus, ui plus poterat, pellebatur. huius
seditionis peropportuna disceptatio cum ad Hannibalem reiecta
esset, arbiter regni factus, quod ea senatus principumque sen-
8 tentia fuerat, imperium maiori restituit. ob id meritum com-
meatu copiaque rerum omnium, maxime uestis, est adiutus, quam

6 exaustum *P* || 9 *inde a* posse *usque ad p. 39, 26* non pro *deficit P* || poenis C^1, *corr.* C^3 || 11 uictae aut M^2 *et ras. ex* uictaset aut *ut uid.* *C* uicta ea aut M^1 || 15 mediterreanea *C* || 17 prius *ras. ex* priusquam *M* || italiam uentum C^3 italia euentum C^1 italiae uentum M^1 italia uentum M^2 || 18 comserere *M* || 19 ibi isara *Cluuerius* ibi arar *C et ras. ex* ibisarar *M* || amnis *CM* || 20 mediis ς in mediis *CM* || 22 inferior tum M^2 *et ras. ex* inferior tumi *C* inferiorum M^1 || 24 imperitabat *C* || braneus *CM* brancus *uulgo* || minore a *Valla* minore ab *nescio quis post Vallam* minor erat *CM* || 25 ui ς qui *CM* || 26 diseptacio C^1, *corr.* C^3 || reiecta esset ς delecta esset C^1M^2 delectasset M^1 delata esset C^3M^3 delegata esset *Woelfflin* || 27 quid C^3 || sententia *ras. ex* sententiā *M* sententiam *C* || 28 fuerat M^2 futurum CM^1 || id meritum M^2 id emeritum M^1 ide meritum C^1 idē meritum C^3 || commeatu *ras. ex* commeatū *M* commeatū C^1 commeatus C^3 || 29 adiutus M^2 aditus CM^1 || quam ς *et fort.* M^1 quod *C et in ras.* M^4

infames frigoribus Alpes praeparari cogebant. sedatis Hannibal 9
certaminibus Allobrogum cum iam Alpes peteret, non recta
regione iter instituit, sed ad laeuam in Tricastinos flexit; inde
per extremam oram Vocontiorum agri tendit in Tricorios, haud
usquam impedita uia, priusquam ad Druentiam flumen peruenit.
is et ipse Alpinus amnis longe omnium Galliae fluminum diffi- 10
cillimus transitu est. nam cum aquae uim uehat ingentem,
non tamen nauium patiens est, quia nullis coercitus ripis, pluri- 11
bus simul neque isdem alueis fluens, noua semper uada nouos-
que gurgites gignit, et ob eadem pediti quoque incerta uia est;
ad hoc saxa glareosa uoluens nihil stabile nec tutum ingre-
dienti praebet. et tum forte imbribus auctus ingentem trans- 12
gredientibus tumultum fecit, cum super cetera trepidatione
ipsi sua atque incertis clamoribus turbarentur.

P. Cornelius consul triduo fere post, quam Hannibal a 32
ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium ue-
nerat, nullam dimicandi moram facturus. ceterum ubi deserta 2
munimenta nec facile se tantum praegressos adsecuturum uidet,
ad mare ac naues rediit, tutius faciliusque ita descendenti ab
Alpibus Hannibali occursurus. ne tamen nuda auxiliis Roma- 3
nis Hispania esset, quam prouinciam sortitus erat, Cn. Scipio-
nem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Hasdrubalem
misit, non ad tuendos tantummodo ueteres socios conciliandos- 4
que nouos sed etiam ad pellendum Hispania Hasdrubalem. ipse 5
cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo, qui circa
Padum erat exercitus, Italiam defensurus.

Hannibal ab Druentia campestri maxime itinere ad Alpis 6
cum bona pace incolentium ea loca Gallorum peruenit. tum, 7
quamquam fama prius, qua incerta in maius uero ferri solent,

---

1 gogebant *C*[1], *corr.* *C*[3] ‖ hannibal *C*, *om.* *M* ‖ 2 allogobrum *M*[1], *corr.* *M*[2] ‖ 3 instruit *C* ‖ laeua minitricastinos *C*[1] laeuā initricastinos *C*[3] ‖ 4 trigorios *CM* ‖ haud *CM*[3] haut *M*[1] ‖ 5 ad druentiam *M*[4] adruentiam *CM*[1] ‖ 6 fluminum *C et ex* fluminem *M* ‖ 9 nouique *C*[3] ‖ 10 gignit gurgites *uel* gurgites gignit (*uel* facit) *Kiderlin Bayer. Gymn. 17 (1881) 67 sqq.* gurgites faciens *ed. Ven. 1470* gurgites *CM* ‖ uia est *CM*[2] est uia *M*[1] ‖ 11 glariosa *CM* globosa *ς* glareasue *uel* glareasque *Gron.* ‖ 15 fere *CM*[2] ferre *M*[1] ‖ 16 ad *C*[3]*M*, *om.* *C*[1] ‖ 18 praegressos *ς* progressos *CM*[2] progressus *M*[1] ‖ 19 ab *C*[3]*M* ap *C*[1] ‖ 21 c̄n *C* con̄ *M* ‖ 24 pellandum *M*[1], *corr.* *M*[2] ‖ hispania *M*[2] *et ras. ex* hispaniā *C* hispaniam *M*[1] ‖ 25 qui *M*[4], *om.* *CM*[1] ‖ 26 italiam *C*[3]*M* itam *C*[1] ‖ 27 ab ruentia *ras. ex* ab adruentia *C* abadruentia *M* ‖ 29 fama *ras. ex* famā *CM* ‖ qua *ς* quam *CM*[1], *sed in C nunc erasum*, quae *M*[2] *et M*[4] ‖ incerta *C*[3]*M*[2] incetera *C*[1]*M*[1] ‖ in maius *M*[4] inmanis *CM*[1] ‖ uero ferri *CM* fere efferri *Madvig ed. 1 et Frigell* ‖ solent *ς* solet *CM*

praecepta res erat, tamen ex propinquo uisa montium altitudo
niuesque caelo prope inmixtae, tecta informia inposita rupibus,
pecora iumentaque torrida frigore, homines intonsi et inculti,
animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cetera uisu quam
8 dictu foediora, terrorem renouarunt. erigentibus in primos
agmen cliuos apparuerunt inminentes tumulos insidentes montani,
qui, si ualles occultiores insedissent, coorti ad pugnam
9 repente ingentem fugam stragemque dedissent. Hannibal consistere
signa iussit; Gallisque ad uisenda loca praemissis postquam
conperit transitum ea non esse, castra inter confragosa
10 omnia praeruptaque quam extentissima potest ualle locat. tum
per eosdem Gallos, haud sane multum lingua moribusque abhorrentes,
cum se inmiscuissent conloquiis montanorum, edoctus
interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quemque dilabi
tecta, luce prima subiit tumulos, ut ex aperto atque interdiu
11 uim per angustias facturus. die deinde simulando aliud, quam
quod parabatur, consumpto cum eodem, quo constiterant, loco
12 castra communissent, ubi primum degressos tumulis montanos
laxatasque sensit custodias, pluribus ignibus quam pro numero
manentium in speciem factis impedimentisque cum equite relictis
13 et maxima parte peditum, ipse cum expeditis, acerrimo quoque
uiro, raptim angustias euadit iisque ipsis tumulis, quos hostes
tenuerant, consedit.

33 Prima deinde luce castra mota et agmen relicum incedere
2 coepit. iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam
conueniebant, cum repente conspiciunt alios arce occupata
3 sua super caput inminentis, alios uia transire hostis. utraque
simul obiecta res oculis animisque immobiles parumper eos
defixit; deinde, ut trepidationem in angustiis suoque ipsum

1 praecepta C^1M^1 percepta C^3M^3 ‖ altitudine C^1 altitudo est C^3 ‖ 2 niues quæ *ras. ex* niues aquæ *C* niues aquae M^1 niues aeque *et deinde* niues aequae M^2 ‖ informia *M et ex* informa *C* ‖ 3 peccara C^1 peccora C^3 ‖ torpida *Woelfflin* ‖ 4 inanimaque *Valla* inanimaliaque *CM* ‖ 5 in *M* iam *C* ‖ 6 agmen *in C erasum est* ‖ 8 consistere *C et ras. ex* comsistere *M* ‖ 10 comperit *M* ‖ 15 ex ς exea *CM* ‖ 16 die *M*, *om. C* ‖ 17 parabatur C^3 paratur C^1M ‖ consumpta *C* ‖ consteterant *C* ‖ loco C^3 longo C^1 longa *M* ‖ 18 communisset *ras. ex* communissent *C* ‖ degressos *Gruter* digressos *CM* ‖ montanis M^1, *corr.* M^2 ‖ 19 ignibus CM^2, *om.* M^1 ‖ 21 maxima M^1 maxuma M^2 maxime *C* ‖ ipse C^3M ipsum C^1 ‖ 22 raptim CM^2 partim M^1 ‖ iisque CM^2 is M^1 ‖ ipsis *C* ipses M^1 ipsis M^2, *postea ras.* ipse *effectum* ‖ 24 deinde C^3M dedit C^1 ‖ relicum M^1 reliquum CM^2 ‖ incedere M^2 incendere CM^1 ‖ 25 motani *C* ‖ catellis *C* ‖ 26 occupata] *litt.* ccupa *a* M^2 *in ras.; in* M^1 *prima* s *fuerat* ‖ 27 imminentis *C* ‖ 29 ipsum C^1M ipso *ut uid.* C^3

tumultu misceri agmen uidere, equis maxime consternatis, quid- 4
quid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, di-
uersis rupibus iuxta in uias ac deuia adsueti decurrunt. tum 5
uero simul ab hostibus simul ab iniquitate locorum Poeni op-
pugnabantur, plusque inter ipsos, sibi quoque tendente, ut
periculo primus euaderet, quam cum hostibus certaminis erat.
equi maxime infestum agmen faciebant, qui et clamoribus dis- 6
sonis, quos nemora etiam repercussaeque ualles augebant, territi
trepidabant et icti forte aut uulnerati adeo consternabantur, ut
stragem ingentem simul hominum ac sarcinarum omnis generis
facerent; multosque turba, cum praecipites deruptaeque utrim- 7
que angustiae essent, in inmensum altitudinis deiecit, quosdam
et armatos; sed ruinae maxime modo iumenta cum oneribus
deuoluebantur. quae quamquam foeda uisu erant, stetit parum- 8
per tamen Hannibal ac suos continuit, ne tumultum ac trepi-
dationem augeret; deinde, postquam interrumpi agmen uidit 9
periculumque esse, ne exutum inpedimentis exercitum nequi-
quam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco et, cum
impetu ipso fudisset hostem, suis quoque tumultum auxit. sed is 10
tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga mon-
tanorum erant, sedatur, nec per otium modo sed prope silentio
mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis 11
erat, uiculosque circumiectos capit, et captiuo cibo ac pecoribus
per triduum exercitum aluit; et quia nec a montanis primo per-

---

1 tumultu misceri M^2 tumultum is geri C^1M^1 tumultu urgeri C^3 ‖ consternantis M^1, *corr.* M^2 ‖ quicquid *M* ‖ 2 adiocissent C^1, *corr.* C^3 ‖ ipsis *CM* ‖ terrori *C* ‖ diuersis rupibus ς peruersis rupibus (pupibus C^1, *corr.* C^3) *CM* transuersis r. *praeeunte Gronovio coni. C. L. Bauer* peruasis r. *G. F. Unger Philol. 35 (1876) 566 sq.* partibus diuersis e r. *Dederich ann. phil. 119 (1879) 486* uniuersi e r. *Novak* ‖ 3 in uias *Unger l. l.* inuia *CM* ad inuia *uel* in inuia *Stroth* per inuia *Kleine* ‖ 4 ab *ante* iniquitate *uidetur tollendum* ‖ 5 quoque tendenti (tendente *Freinsheim*) ς cuique tendenti *CM* ‖ 6 primus *Unger l. l.* prius *CM* ‖ 7 equi ς et quis C^1M^1 et equi C^3 equis M^2 ‖ qui et CM^2 et qui M^1 ‖ dissonis ς dissensionis *CM* ‖ 9 trepidabant CM^2 trepidant M^1 ‖ consternebantur M^1, *corr.* M^2 ‖ 11 deruptaeque *Turnebus* diruptaeque *CM* ‖ 12 in ς, *om.* *CM* ‖ 13 maxime *M* maximæ *C* ‖ 14 deuoluebantur CM^2, *om.* M^1 ‖ 17 impedimentis *C* ‖ nequiquam M^2 nequicquam CM^1 ‖ 18 ex superiore C^3M exuperiore C^1 ‖ 19 suis *Valla* quis CM^1 equis M^2 ‖ 20 liberatam M^1, *corr.* M^2 ‖ 23 uiculosque M^2 uinclosque M^1 *et ante ras.* *C* uicosque *C post ras.* ‖ captiuo cibo *Heusinger praeeunte* capto cibo *J. H. Vossio* captiuo *CM* captiuo frumento *Martini progr. Regensburg 1768 p. 2 sqq.* ‖ 24 a *add.* *C. L. Bauer*, *om.* *CM* ‖ motanis *C* ‖ primo *CM* proelio *Valla* primo proelio *uel* proelio primo *Martini* primo impetu *coni.* *C. L. Bauer*

culsis nec loco magno opere impediebantur, aliquantum eo
triduo uiae confecit.

34 Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter
montanos, populum. ibi non bello aperto sed suis artibus,
2 fraude et insidiis, est prope circumuentus. magno natu prin-
cipes castellorum oratores ad Poenum ueniunt, alienis malis,
utili exemplo, doctos memorantes amicitiam malle quam uim
3 experiri Poenorum; itaque oboedienter imperata facturos; com-
meatum itinerisque duces et ad fidem promissorum obsides
4 acciperet. Hannibal nec temere credendum nec aspernandos
ratus, ne repudiati aperte hostes fierent, benigne cum respon-
disset, obsidibus, quos dabant, acceptis et commeatu, quem in
uiam ipsi detulerant, usus, nequaquam ut inter pacatos com-
5 posito agmine duces eorum sequitur. primum agmen elephanti
et equites erant; ipse post cum robore peditum circumspectans
6 sollicitusque ad omnia incedebat. ubi in angustiorem uiam et
parte altera subiectam iugo insuper inminenti uentum est, un-
dique ex insidiis barbari a fronte ab tergo coorti comminus
7 eminus petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab
tergo uis hominum urgebat. in eos uersa peditum acies haud
dubium fecit, quin, nisi firmata extrema agminis fuissent, ingens
8 in eo saltu accipienda clades fuerit. tunc quoque ad extremum
periculi ac prope perniciem uentum est. nam dum cunctatur
Hannibal demittere agmen in angustias, quia non, ut ipse equiti-
bus praesidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilii reliqui
9 erat, occursantes per obliqua montani interrupto medio agmine
uiam insedere, noxque una Hannibali sine equitibus atque in-
35 pedimentis acta est. postero die iam segnius intercursantibus
barbaris iunctae copiae, saltusque haud sine clade, maiore tamen

---

1 loco ς loca *CM* ‖ magno opere CM^2 magnopere M^1 ‖ 5 circumuentos M^1, *corr.* M^2 ‖ magni M^2 ‖ 8 obendienter *C* ‖ 10 aspernandos M^2 asperandos M^1 aspernandum *C* ‖ 11 ratus ς, *om.* *CM* ‖ ne CM^2 nec M^1 ‖ respondissent C^1, *corr.* C^3 ‖ 13 uia *CM* ‖ 15 cum CM^2 quam M^1 ‖ 16 sollicitusque ad omnia *scripsi Em. Liu. III 4* sollicitusque omnia *CM* sollicitus omnia ς omnia sollicitusque *Woelfflin* sollicitus intentusque omnia *coll. 21, 53, 9 Harant* ‖ angustiore uia *CM* ‖ 17 parte *M et ras. ex* partes *C* ‖ subiecta *CM* ‖ inminente M^2 *et ras. ex* inminentē *C* inminentem M^1 ‖ 18 insidiis *M* inde *C* ‖ 19 eminusque C^3 ‖ deuoluut *C* ‖ 20 urguebat *M* ‖ haud CM^2 haut M^1 ‖ 21 fecit C^1M fuit C^3 ‖ quin C^3M^2 qui C^1M^1 ‖ 22 fuerint C^1, *corr.* C^3 ‖ 23 ac C^3 *et ras. ex* ad *M* ad C^1 ‖ 24 demittere ς dimittere *CM* ‖ angustiis *C* ‖ equitibus CM^2 equites M^1 ‖ 25 reliqui erat *scripsi Em. Liu. III 4 sq.* reliquum erat *Lipsius* reliquerat *CM* ‖ 26 montani interrupto *Glareanus* montani erupto CM^2 montaniae rapto M^1 ‖ 27 una CM^2, *om.* M^1 ‖ hannibalis *CM* ‖ impedimentis *C* ‖ 29 tamen M^2 *in marg.* tam *C et ras. ex* tamen *M*

iumentorum quam hominum pernicie, superatus. inde montani 2
pauciores iam et latrocinii magis quam belli more concursabant
modo in primum modo in nouissimum agmen, utcumque aut
locus opportunitatem daret aut progressi moratiue aliquam occa-
sionem fecissent. elephanti sicut per artas praecipitesque uias 3
magna mora agebantur, ita tutum ab hostibus, quacumque in-
cederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmen prae-
bebant.

Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia plera- 4
que et errores, quos aut ducentium fraus aut, ubi fides iis non
esset, temere initae ualles a coniectantibus iter faciebant. bi- 5
duum in iugo statiua habita, fessisque labore ac pugnando
quies data militibus; iumentaque aliquot, quae prolapsa in rupi-
bus erant, sequendo uestigia agminis in castra peruenere. fessis 6
taedio tot malorum niuis etiam casus occidente iam sidere Ver-
giliarum ingentem terrorem adiecit. per omnia niue oppleta 7
cum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritia-
que et desperatio in omnium uultu emineret, praegressus signa 8
Hannibal in promunturio quodam, unde longe ac late prospectus
erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat subiectosque
Alpinis montibus Circumpadanos campos, moeniaque eos tum 9
transcendere non Italiae modo sed etiam urbis Romanae; cetera
plana, procliuia fore; uno aut summum altero proelio arcem
et caput Italiae in manu ac potestate habituros.

Procedere inde agmen coepit, iam nihil ne hostibus qui- 10
dem praeter parua furta per occasionem temptantibus. ceterum 11
iter multo, quam in ascensu fuerat, ut pleraque Alpium ab Italia
sicut breuiora ita adrectiora sunt, difficilius fuit. omnis enim
ferme uia praeceps, angusta, lubrica erat, ut neque sustinere se a 12

---

3 aut locus M^2 aut locus aut M^1 au locus aut C^1 locus aut C^3 ‖ 4 oportunitatem *CM* ‖ occansionem M^1, *corr.* M^2 ‖ 5 praecipitesque C^3 praecipites C^1M ‖ 6 magnas C^1, *corr.* C^3 ‖ tutum CM^2 uctum *uel* uicum *ut uid.* M^1 ‖ 7 adeundi M^3 abeundi CM^1 ‖ proprius *M* ‖ praebebant *ed. Mog.* praecedebant C^3M praecedebat C^1 ‖ 9 nono *M* no C^1 nona C^3 ‖ 10 errores ς terrores *CM* ‖ quos aut M^2 quos haut M^1 quos aud *C* ‖ his *M* ‖ 11 ualles *CM* calles *Lipsius* ‖ a *in C erasum est* ‖ coniectacionibus *C* ‖ 12 iugo CM^2 iugos M^1 ‖ statua C^1, *corr.* C^3 ‖ habita *M et ras. ex* habitas *C* ‖ ac *M* a *ras. ex* ac *C* ‖ 13 aliquot CM^2 aliquod M^1 ‖ 18 uultū *C* ‖ 20 consistere *M et in ras.* C^3 constere *ut uid.* C^1 ‖ 21 moenaque C^1, *corr.* C^3 ‖ 23 proclinia *M et ex* procliua *C* ‖ summum *Gron.* summo *CM* ‖ 24 ac *M* et C^3, *om.* C^1 ‖ potestetate *C* ‖ 25 agmen M^2 ac men *C* ac me M^1 ‖ iam CM^2 tam M^1 ‖ 26 occassionem *C* ‖ 27 multos C^1, *corr.* C^3 ‖ quam ς quam ut *CM* ‖ fuerant C^1, *corr.* C^3 ‖ 29 lubrica ς publica C^1M praerupta C^3 ‖ a *M* ab *C*

lapsu possent nec, qui paulum titubassent, haerere adfixi uesti-
gio suo, aliique super alios et iumenta in homines occiderent.
36 Ventum deinde ad multo angustiorem rupem atque ita rectis
saxis, ut aegre expeditus miles temptabundus manibusque re-
tinens uirgulta ac stirpes circa eminentes demittere sese posset.
2 natura locus iam ante praeceps recenti lapsu terrae in pedum
3 mille admodum altitudinem abruptus erat. ibi cum uelut ad
finem uiae equites constitissent, miranti Hannibali, quae res
4 moraretur agmen, nuntiatur rupem inuiam esse. digressus
deinde ipse ad locum uisendum. haud dubia res uisa, quin per
inuia circa nec trita antea quamuis longo ambitu circumduceret
5 agmen. ea uero uia inexsuperabilis fuit. nam cum super ueterem
niuem intactam noua modicae altitudinis esset, molli nec prae-
6 altae facile pedes ingredientium insistebant; ut uero tot hominum
iumentorumque incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem
7 fluentemque tabem liquescentis niuis ingrediebantur. taetra ibi
luctatio erat lubrica glacie non recipiente uestigium et in prono
citius pedes fallente, ut, seu manibus in adsurgendo seu genu
se adiuuissent, ipsis adminiculis prolapsis iterum corruerent;
nec stirpes circa radicesue, ad quas pede aut manu quisquam
eniti posset, erant; ita in leui tantum glacie tabidaque niue
8 uolutabantur. iumenta secabant interdum etiam infimam in-
gredientia niuem et prolapsa iactandis grauius in conitendo
ungulis penitus perfringebant, ut pleraque uelut pedica capta
haererent in dura et alte concreta glacie.
37 Tandem nequiquam iumentis atque hominibus fatigatis

---

1 nec C^3 ne C^1M ‖ affixi *coni. Drakenb.* adflicti *ras. ex* adflictis *C* adflictis *M* ‖ 2 succiderent *Madvig* ‖ 3 multo CM^2 mulio *uel* mubo M^1 ‖ rectis saxis ut *Valla* rectis acsiistud *M ante ras. et ut uid.* C^1 rectis acsiistuc *M post ras.* erectam quod *in ras.* C^3 ‖ 5 possent C^1, *corr.* C^3 ‖ 6 in pedum mille *Valla* impeditus dum ille M^1 *et ut uid.* C^1 impeditus cum illa C^3 impeditus in mirandam ille M^4 ‖ 7 admodum *M* modū, *quod nunc erasum, C* ‖ altitudine *ras. ex* altitudinē *C* ‖ cum nelut ς uel cum M^1 *et ut uidetur* C^1 uelut C^3 ueluti cum M^4 ‖ 9 nuntiatur *C et ras. ex* nuntiaretur *M* ‖ 10 haud *C* haut *M* ‖ 11 circa C^1M cuncta C^3 ‖ 12 inexsuperabilis *Woelfflin* insuperabilis *CM* ‖ 13 molli C^1M^1 mollis C^3M^2, *sed in M* molli *ras. restit.* ‖ paraltae CM^1 peraltae M^2 ‖ 14 instebant *C* ‖ 15 incensu M^1, *corr.* M^2 ‖ 16 tabem ς lauem C^1M^1 labem C^3M^2 ‖ liquiescentis M^1, *corr.* M^2 ‖ 17 erat *Madvig* erat ut a *CM* erat uia *H. Sauppe* erat ita *coni. Heerwagen* ‖ 18 pedes *Drakenb.* pedem *Gron.* pede se *CM* ‖ ut seu C^3M ut se C^1 ‖ 19 corruerent *M et ex* corruerant *C* ‖ 20 pede C^3M pene C^1 ‖ 21 tapidaque M^1, *corr.* M^2 ‖ 22 etiam ς eciam tamen *C* etiam tam *ras. ex* etiam tamen *M* ‖ incredientium M^1 ingredientium M^2 ‖ 23 connitendo ς *Lipsius* continendo *CM* ‖ 24 ugulis *C* ‖ 25 alte CM^2 alta M^1 ‖ 26 nequiquam M^2 nequicquam *C* necquicquam M^1

castra in iugo posita, aegerrime ad id ipsum loco purgato:
tantum niuis fodiendum atque egerendum fuit. inde ad rupem 2
muniendam, per quam unam uia esse poterat, milites ducti,
cum caedendum esset saxum, arboribus circa inmanibus deiectis
detruncatisque struem ingentem lignorum faciunt eamque, cum
et uis uenti apta faciendo igni coorta esset, succendunt ardentia-
que saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem 3
ferro pandunt molliuntque anfractibus modicis cliuos, ut non
iumenta solum sed elephanti etiam deduci possent. quadriduum 4
circa rupem consumptum iumentis prope fame absumptis; nuda
enim fere cacumina sunt et, si quid est pabuli, obruunt niues.
inferiora ualles apricosque quosdam colles habent riuosque prope 5
siluas et iam humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pa- 6
bulum missa, et quies muniendo fessis hominibus data. triduo
inde ad planum descensum iam et locis mollioribus et acco-
larum ingeniis.

Hoc maxime modo in Italiam peruentum est, quinto mense 38
a Carthagine Noua, ut quidam auctores sunt, quinto decimo
die Alpibus superatis. quantae copiae transgresso in Italiam 2
Hannibali fuerint, nequaquam inter auctores constat. qui plu-
rimum, centum milia peditum, uiginti equitum fuisse scribunt;
qui minimum, uiginti milia peditum, sex equitum. L. Cincius 3
Alimentus, qui captum se ab Hannibale scribit, maxime auctor
moueret, nisi confunderet numerum Gallis Liguribusque additis:
cum his octoginta milia peditum, decem equitum adducta — in 4
Italia magis adfluxisse ueri simile est, et ita quidam auctores
sunt —; ex ipso autem audisse Hannibale, postquam Rhodanum 5
transierit, triginta sex milia hominum ingentemque numerum

---

1 locum C^1, *corr.* C^3 ‖ purgato *M et ex* pugato *C* ‖ 3 muniendam *M et ut uid.* C^1 minuendam C^3 ‖ uia *C et ras. ex* uiā *M* ‖ 4 caedendum CM^2 caedem dum M^1 ‖ saxum CM^2 axxum M^1 ‖ 6 uenti apta ς uenti saepe *ras. ex* uenti saepte *C* uentisaepta M^1 uenti se apta M^2 ‖ cohortasset *CM* ‖ succedunt *C* ‖ 7 saxa CM^2 saxo M^1 ‖ 9 quadriduum M^1 quatriduum CM^2, *sed in M ras.* quadr. *restitutum* ‖ 10 fama C^1, *corr.* C^3 ‖ 12 inferior M^3 ‖ uallis M^3 ‖ apricosque quosdam *Weissenb. de* quosdam *dubitans* apricos quosdam *M* apricos quosqam C^1 apricas magis quam C^3 et apricos quosdam ς apricosque etiam *Madvig* apricosque iam *Wesenberg* apricosque *Woelfflin* inferiora colles apricos quosdam habent *Luterbacher* inferiora ualles apricis cum collibus habent *Novak* ‖ habent C^3 habet C^1M ‖ riuosque et prope *Madvig* ‖ 15 pranum C^1, *corr.* C^3 ‖ iam et *Crévier* eciam *C* et iam *M* et *J. H. Voss* est iam *Harant* est etiam ς ‖ 22 uiginta *C* ‖ cincius *ed. Mog.* cinnius *CM* ‖ 23 alimentus *Sigonius* alimentius *CM* ‖ auctor C^3M^1 aut cor C^1 auctor me M^2 me auctor ς ‖ 26 italiam *M* ‖ uerisimile *Valla* uerissimum *CM* ‖ 28 transierunt *CM*, *corr.* ς

equorum et aliorum iumentorum amisisse. Taurini Galli pro-
6 xuma gens erat in Italiam degresso. id cum inter omnes constet,
eo magis miror ambigi, quanam Alpis transierit, et uulgo credere
Poenino — atque inde nomen ei iugo Alpium inditum — trans-
7 gressum, Coelium per Cremonis iugum dicere transisse; qui
ambo saltus eum non in Taurinos sed per Salassos Montanos
8 ad Libuos Gallos deduxissent. nec ueri simile est ea tum ad
Galliam patuisse itinera; utique, quae ad Poeninum ferunt, ob-
9 saepta gentibus Semigermanis fuissent. neque hercule montibus
his, si quem forte id mouet, ab transitu Poenorum ullo Seduni
Veragri, incolae iugi eius, nomen norint inditum, sed ab eo,
quem in summo sacratum uertice Poeninum montani appellant.
39 Peropportune ad principia rerum Taurinis, proximae genti,
aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum
Hannibal, ut parti alteri auxilio esset, in reficiendo maxime
2 sentientem contracta ante mala, non poterat: otium enim ex
labore, copia ex inopia, cultus ex inluuie tabeque squalida et
3 prope efferata corpora uarie mouebat. ea P. Cornelio consuli
causa fuit, cum Pisas nauibus uenisset, exercitu a Manlio Atilio-
que accepto tirone et in nouis ignominiis trepido ad Padum
festinandi, ut cum hoste nondum refecto manus consereret.
4 sed cum Placentiam consul uenit, iam ex statiuis mouerat Hanni-
bal Taurinorumque unam urbem, caput gentis eius, quia uolentes

---

1 taurini galli ς taurinis ne galli C^1M^1 taurinis gallie C^3 taurinis quae gallis M^2 taurini semigalli *Madvig* taurini sane galli *Harant* taurini galliae *Weissenb.* taurini hannibali *Dederich ann. phil. 119 (1879) 487 sq.* ‖ proxima *C et ras. ex* proxuma *M* ‖ 2 degresso *Sigonius* digresso *CM* ‖ 4 poennino *ras. ex* poenninos *C* ‖ ei *Gron.* et *CM* ‖ 5 collium *CM*, *corr.* ς ‖ per C^1M alios C^3 ‖ diceret *CM* ‖ transisset *M* ‖ 6 in *M*, *om.* *C* ‖ taurinos M^4 taurino CM^1 ‖ salassos (*uel* salyas) *Lipsius* saltus C^1M^2 saltus alios C^3, *sed* alios *rursus eras.*, saltos M^1 ‖ 7 deduxissent ς si duxerit C^1 *ante ras.* duxerīt C^3 *post ras.* deduxerint *M* ‖ tum C^3 cum C^1M ‖ 8 patuisset M^1 patuissent M^2 ‖ poenninum *C* ‖ ferunt ς fuerunt *CM* ‖ 10 ob transitū *ras. ex* ab transitū *C* ‖ ullo ς nullo C^1M nomen C^3 ‖ seduni ueragri *uel* sedunoueragri *uel* seduni et ueragri *Gron.* (ueragri *iam Froben. 1531*) seduni uel ueragri *Lipsius* seduno uelacri *CM* seduni ueragrique *dubit. coni. Madvig praef. ed.* ‖ 11 nomen norint *Frigell* norint nomen ς norint *CM* nomen ferunt *Madvig* ‖ 12 uerticem *CM* ‖ poenninum *C* ‖ 13 peroportunae *M* ‖ proxime gentis *CM* ‖ 14 armari *CM* ad arma uocare *coni. Madvig Em. Liu. 271* ‖ 16 enim ς erat enim *CM* ‖ 17 tabeque *ras. ex* tabieque *C* tabieque M^1 tabiesque M^2 ‖ 18 ea *M*, *in C* ea *erasum est* ‖ cornelius $\overline{css}$ *C* ‖ 19 pisas *M* ipsas C^1 ipse C^3 ‖ 20 et ut in *Jenicke* ‖ ignominis *C* ‖ 22 ex statiuis M^3 extatiuis M^1 estatiuis *C* ‖ 23 uolentes ... ueniebant *uel* uolens ... ueniebat ς uolentis ... ueniebat *CM*

in amicitiam non ueniebant, ui expugnarat; iunxissetque sibi 5
non metu solum sed etiam uoluntate Gallos accolas Padi, ni
eos circumspectantis defectionis tempus subito aduentu consul
oppressisset. et Hannibal mouit ex Taurinis, incertos, quae pars 6
sequenda esset, Gallos praesentem secuturos esse ratus. iam 7
prope in conspectu erant exercitus conuenerantque duces sicuti
inter se nondum satis noti, ita iam inbutus uterque quadam
admiratione alterius. nam Hannibalis et apud Romanos iam ante 8
Sagunti excidium celeberrimum nomen erat, et Scipionem Hannibal eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset,
praestantem uirum credebat; et auxerant inter se opinionem, 9
Scipio, quod relictus in Gallia obuius fuerat in Italiam transgresso Hannibali, Hannibal et conatu tam audaci traiciendarum Alpium et effectu.

Occupauit tamen Scipio Padum traicere, et ad Ticinum 10
amnem motis castris, priusquam educeret in aciem, adhortandorum militum causa talem orationem est exorsus: 'Si eum 40
exercitum, milites, educerem in aciem, quem in Gallia mecum
habui, supersedissem loqui apud uos; quid enim adhortari re- 2
ferret aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregie uicissent, aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus confessionem cedentis ac detractantis certamen pro uictoria habui? nunc, quia ille exercitus, 3
Hispaniae prouinciae scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspiciis rem gerit, ubi eum gerere senatus populusque Romanus
uoluit, ego, ut consulem ducem aduersus Hannibalem ac Poenos 4
haberetis, ipse me huic uoluntario certamini obtuli, nouo imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda sunt. ne genus 5
belli neue hostem ignoretis, cum iis est uobis, milites, pugnandum, quos terra marique priore bello uicistis, a quibus stipen-

---

1 iunxissetque ς iunxisset *CM* et i. *Alschefski* ac i. *Weissenb.* ‖ 2 metum M^1, *corr.* M^2 ‖ 3 cōs *M* cōss *C* ‖ 4 incertos ς incertus *CM* ‖ 5 sequende C^1, *corr.* C^3 ‖ praesentes M^2 praesentem se ς ‖ 7 imbutus *C* ‖ 8 hannibalis et *CM* et hannibalis *Madvig* ‖ 9 cor *supra* scipionem *add.* M^2, *itemque 12 et 15 supra* scipio ‖ 10 se dux *M* sedux *ras. ex* sedux̄ (= seduxit) *C* ‖ 13 hannibali hannibal *Gron.* hannibal *ras. ex* hannibali *C* hannibali *M* ‖ 15 traiecere M^1, *corr.* M^2 ‖ 16 amnem motis CM^2 motis amnem M^1 ‖ 17 causam M^1, *corr.* M^2 ‖ 18 milite M^1, *corr.* M^3 ‖ galliam *M* ‖ 20 equitatu *M* ‖ 21 egregie uicissent ς aegre euicissent *CM* ‖ 22 detrectantis *C* ‖ 23 pro CM^2 ad M^1 ‖ 24 scipione meis M^2 *et ras. ex* scipionē meis *C* scipionem eis M^1 ‖ 25 gerit CM^2 generit M^1 ‖ 27 uoluntariæ *C* ‖ 28 militis M^1, *corr.* M^2 ‖ ne *M et ras. ex* nec *C* ‖ 29 his *CM* ‖ est CM^2 et M^1

dium per uiginti annos exegistis, a quibus capta belli praemia
6 Siciliam ac Sardiniam habetis. erit igitur in hoc certamine is
uobis illisque animus, qui uictoribus et uictis esse solet. nec
nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt;
7 nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detractauere, eos
duabus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis
[qui plures paene perierint quam supersint] plus spei nactos
8 esse. at enim pauci quidem sunt, sed uigentes animis corporibusque, quorum robora ac uires uix sustinere uis ulla possit.
9 effigies immo, umbrae hominum, fame frigore inluuie squalore
enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesque; ad hoc praeusti
artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata fracta-
10 que arma, claudi ac debiles equi: cum hoc equite, cum hoc
pedite pugnaturi estis; reliquias extremas hostis, non hostem
habetis; ac nihil magis uereor, quam ne, cum uos pugnaueritis,
11 Alpes uicisse Hannibalem uideantur. sed ita forsitan decuit,
cum foederum ruptore duce ac populo deos ipsos sine ulla
humana ope committere ac profligare bellum, nos, qui secundum
41 deos uiolati sumus, commissum ac profligatum conficere. non
uereor, ne quis me haec uestri adhortandi causa magnifice loqui
2 existimet, ipsum aliter animo adfectum esse. licuit in Hispaniam,
prouinciam meam, quo iam profectus eram, cum exercitu ire
meo, ubi et fratrem consilii participem ac periculi socium habe-
rem et Hasdrubalem potius quam Hannibalem hostem et mi-
3 norem haud dubie molem belli; tamen, cum praeteruueherer
nauibus Galliae oram, ad famam huius hostis in terram egressus
4 praemisso equitatu ad Rhodanum moui castra. equestri proelio,
qua parte copiarum conserendi manum fortuna data est, hostem
fudi; peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia adsequi terra non poteram, [neque] regressus ad nauis

---

1 a ς, *om.* *CM* ‖ 3 nec *M* ne *C* ‖ 4 quia audent M^2 qui audent CM^1 ‖ 5 detrectauere *C* ‖ 6 transitum M^1, *corr.* M^3 ‖ 7 qui plures paene perierint quam supersint *CM*, *del. Gruter* ‖ qui] cum *uel* quod *Gron.* quo *Heerwagen* quia *Alschefski* ‖ paene *ante* partibus *ponit Riemann*, *ante* duabus *Luterbacher*, foede *coni. Gron.*, *del. Ph. Rubens* ‖ nacto C^1, *corr.* C^4 ‖ 8 sunt CM^2 sum M^1 ‖ 9 sustineret M^1, *corr.* M^2 ‖ 12 torpida *Lipsius* ‖ 14 hostis *C* hostium *M* ‖ 15 quam ne cum uos *Madvig* quam ne uos cum ς ne quum uos (*om.* quam) *Jac. Gron.* nec umquam uos cum *CM*, *post* cum M^5 *superscr.* hoste ‖ 16 sed *ante* alpes *add.* C^4 ‖ decuerit *Woelfflin* ‖ 17 foedere *C* ‖ 19 configere M^1, *corr.* M^2 ‖ 20 magnifice *C et ras. ex* maginifice *M* ‖ 23 consilii C^4M^2 concilii C^1M^1 ‖ periculo M^1, *corr.* M^2 ‖ 29 immodum *CM* ‖ 30 terram M^1, *corr.* M^2 ‖ neque *CM*, *om.* ς ‖ non poteram neque] nequieram *Woelfflin* ‖ neque * * regressus ad nauis erat *Weissenb.* neque * *, regressus ad naues, (*om.* erat) *H. J. Mueller*

[erat], quanta maxime potui celeritate tanto maris terrarumque
circuitu in radicibus prope Alpium huic timendo hosti obuius
fui. utrum, cum declinarem certamen, inprouidus incidisse 5
uideor, an occurrere in uestigiis eius, lacessere ac trahere ad
decernendum? experiri iuuat, utrum alios repente Carthagi- 6
nienses per uiginti annos terra ediderit, an idem sint, qui ad
Aegatis pugnauerunt insulas et quos ab Eryce duodeuicenis
denariis aestimatos emisistis, et utrum Hannibal hic sit aemulus 7
itinerum Herculis, ut ipse fert, an uectigalis stipendiariusque
et seruus populi Romani a patre relictus. quem nisi Sagun- 8
tinum scelus agitaret, respiceret profecto, si non patriam uictam,
domum certe patremque et foedera Hamilcaris scripta manu,
qui iussus ab consule nostro praesidium deduxit ab Eryce, qui 9
graues inpositas uictis Carthaginiensibus leges fremens maerens-
que accepit, qui decedens Sicilia stipendium populo Romano
dare pactus est. itaque uos ego, milites, non eo solum animo, 10
quo aduersus alios hostes soletis, pugnare uelim, sed cum in-
dignatione quadam atque ira, uelut si seruos uideatis uestros
arma repente contra uos ferentes. licuit ad Erycem clausos 11
ultimo supplicio humanorum, fame, interficere; licuit uictricem
classem in Africam traicere atque intra paucos dies sine ullo
certamine Carthaginem delere: ueniam dedimus precantibus, 12
emisimus ex opsidione, pacem cum uictis fecimus, tutelae deinde
nostrae duximus, cum Africo bello urgerentur. pro his inper- 13
titis furiosum iuuenem sequentes oppugnatum patriam nostram
ueniunt. atque utinam pro decore tantum hoc uobis et non pro
salute esset certamen! non de possessione Siciliae ac Sardiniae, 14
de quibus quondam agebatur, sed pro Italia uobis est pugnan-
dum. nec est alius ab tergo exercitus, qui, nisi nos uincimus, 15

---

1 erat *CM*, *om.* ς ‖ maxime *CM* maxima ς ‖ potui *C et ras. ex* potuisset *uel* potuissem *M* ‖ magis *C* ‖ 3 improuidus *Thomann* inprouisus *CM* ‖ 4 lacessere ac trahere M^1 lacessere adtrahere M^2 lacessere attrahere M^3 lacesserat retrahere C^1 lacessere retrahere C^4 ‖ 7 pugnauerint C^3M pugnauerit C^1 ‖ erycc *M* arce *C* ‖ 8 aemulus M^2 aemulo M^1 aemulio *ut uid.* C^1 aemenso C^4 ‖ 9 itineris C^1 itinere C^3 ‖ an C^3M^2 ac C^1M^1 ‖ 10 a C^3M^2, *om.* C^1M^1 ‖ 12 patremque C^3 partemque C^1M ‖ scriptam *M* ‖ 13 consulem M^1, *corr.* M^2 ‖ eryce M^3 euryce M^1 ruce *ut uid.* C^1 euce C^3 ‖ 14 inposito C^1, *corr.* C^3 ‖ uictis *M et ras. ex* uictas *C* ‖ fremens *M et ex* frmens *C* ‖ 15 qui *M et ras. ex* quid *C* ‖ sicilia *M post ras. et* C^3 siciliam qui C^1 *et ante ras. M* qui decedere sicilia qui ς ‖ 17 quo C^3M^2 quod C^1M^1 ‖ 19 erycem M^3 eurycem M^1 eurcem *C* ‖ 25 sequentes C^3M^2 sequente C^1 sequentem M^1 ‖ 27 *a* salute *denuo incipit P* ‖ possione P^1 possesione P^2

hosti obsistat, nec Alpes aliae sunt, quas dum superant, com-
parari noua possint praesidia. hic est obstandum, milites, uelut
16 si ante Romana moenia pugnemus. unus quisque se non corpus
suum sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet;
nec domesticas solum agitet curas, sed identidem hoc animo
reputet, nostras nunc intueri manus senatum populumque Ro-
17 manum: qualis nostra uis uirtusque fuerit, talem deinde for-
tunam illius urbis ac Romani imperii fore.'

42 Haec aput Romanos consul. Hannibal rebus prius quam
uerbis adhortandos milites ratus circumdato ad spectaculum
exercitu captiuos montanos uinctos in medio statuit armisque
Gallicis ante pedes eorum proiectis interrogare interpretem
iussit, ecquis, si uinculis leuaretur armaque et equum uictor
2 acciperet, decertare ferro uellet. cum ad unum omnes ferrum
pugnamque poscerent et deiecta in id sors esset, se quisque
3 eum optabat, quem fortuna in id certamen legeret; cuiusque
sors exciderat, alacer inter gratulantes gaudio exultans cum sui
4 moris tripudiis arma raptim capiebat. ubi uero dimicarent, is
habitus animorum non inter eiusdem modo condicionis homines
erat sed etiam inter spectantes uulgo, ut non uincentium magis
43 quam bene morientium fortuna laudaretur. cum sic aliquot
spectatis paribus adfectos dimisisset, contione inde aduocata
2 ita aput eos locutus fertur: 'Si, quem animum in alienae sortis
exemplo paulo ante habuistis, eundem mox in aestimanda fortuna
uestra habueritis, uicimus, milites; neque enim spectaculum
modo illud, sed quaedam ueluti imago uestrae condicionis erat.
3 ac nescio an maiora uincula maioresque necessitates uobis quam
4 captiuis uestris fortuna circumdederit: dextra laeuaque duo maria
claudunt nullam ne ad effugium quidem nauem habentis, circa
Padus amnis maior ac uiolentior Rhodano, ab tergo Alpes urgent,
5 uix integris uobis ac uigentibus transitae. hic uincendum aut
moriendum, milites, est, ubi primum hosti occurristis. et eadem
fortuna, quae necessitatem pugnandi imposuit, praemia uobis
ea uictoribus proponit, quibus ampliora homines ne ab diis

2 ob|tandum *P* ‖ 5 agitet ς agitet et *P* ‖ ident|idem *ex* ideni|idem *P* ‖ 8 illius *P* ipsius *Gron., del. Tan. Faber* ‖ romanis *P* ‖ 11 exercitum *P* ‖ 13 ecquis si ς etquis *P* ‖ eqū *P* ‖ 15 deiecta ς delecta *P* ‖ 16 quam fortunam *P* ‖ cuiusque *Woelfflin* et cuiusque *P* et cuius ς et ut (*uel* ut) cuiusque *Valla* ‖ 17 alacher *P* ‖ 18 his *P* ‖ 21 cum ς dum *P* ‖ aliquod *P* ‖ 24 extemplo *P* ‖ 28 leuaque *P* ‖ 29 habentis *Drakenb.* habentes *Douiatius Gron. A. Perizonius* habentibus *P* ‖ circa *P* contra ς ‖ 30 maior ς maior padus *P* ‖ 31 ac *ras. ex* ag *P* ‖ 32 et *P* at *Lipsius* ‖ 34 anpliora *P*

quidem immortalibus optare solent. si Siciliam tantum ac Sar- 6
diniam parentibus nostris ereptas nostra uirtute recuperaturi
essemus, satis tamen ampla pretia essent: quidquid Romani
tot triumphis partum congestumque possident, id omne uestrum
cum ipsis dominis futurum est. in hanc tam opimam mercedem 7
agite dum diis bene iuuantibus arma capite. satis adhuc in 8
uastis Lusitaniae Celtiberiaeque montibus pecora consectando
nullum emolumentum tot laborum periculorumque uestrorum
uidistis; tempus est iam opulenta uos ac ditia stipendia facere 9
et magna operae pretia mereri, tantum itineris per tot montes
fluminaque et tot armatas gentes emensos. hic uobis terminum 10
laborum fortuna dedit; hic dignam mercedem emeritis stipendiis
dabit. nec, quam magni nominis bellum est, tam difficilem 11
existimaritis uictoriam fore: saepe et contemptus hostis cruen-
tum certamen edidit et incluti populi regesque perleui momento
uicti sunt. nam dempto hoc uno fulgore nominis Romani quid 12
est, cur illi uobis comparandi sint? ut uiginti annorum militiam 13
uestram cum illa uirtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis
columnis, ab Oceano terminisque ultimis terrarum per tot fero-
cissimos Hispaniae et Galliae populos uincentes huc peruenistis;
pugnabitis cum exercitu tirone, hac ipsa aestate caeso uicto 14
circumsesso a Gallis, ignoto adhuc duci suo ignorantique ducem.
an me in praetorio patris, clarissimi imperatoris, prope natum, 15
certe eductum, domitorem Hispaniae Galliaeque, uictorem eun-
dem non Alpinarum modo gentium sed ipsarum, quod multo
maius est, Alpium, cum semenstri hoc conferam duce, desertore
exercitus sui? cui si quis demptis signis Poenos Romanosque 16
hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit
consul. non ego illud parui aestimo, milites, quod nemo est 17
uestrum, cuius non ante oculos ipse saepe militare aliquod edi-
derim facinus, cui non idem ego uirtutis spectator ac testis
notata temporibus locisque referre sua possim decora. cum lau- 18
datis a me miliens donatisque, alumnus prius omnium uestrum
quam imperator, procedam in aciem aduersus ignotos inter se

1 ac P^2 ad P^1 ‖ 3 praetia P ‖ essent; ⟨nunc⟩ *Woelfflin, sed cf. Liu. 34, 31, 13* ‖ 4 omnes P ‖ 6 agitedum *Koch* agite cū P ‖ 10 opere praetia P ‖ 13 difficile P ‖ 14 sepe P ‖ 15 inclyti P ‖ 16 sunt unam P ‖ uno P uano *conicio* ‖ 17 cur P quo *J. H. Voss* ‖ ut P^2 ut ut P^1 ‖ 20 hoc P ‖ 21 tironae P ‖ 23 an mae P ‖ prope ς probe P ‖ natum *Valla* notum P ‖ 24 galliaequae P ‖ 26 desertorem P ‖ 30 sepe P ‖ militare P^2 militarem P^1 ‖ 32 cum laudatis a me ς *Alb. Rubens* tum laudatis me P ‖ 33 miliens donatisq. P^1 milies donastis P^2 ‖ alumnum P ‖ 34 in ς, *om.* P

44 ignorantesque. quocumque circumtuli oculos, plena omnia
uideo animorum ac roboris, ueteranum peditem, generosissima-
2 rum gentium equites frenatos infrenatosque, uos socios fidelis-
simos fortissimosque, uos Carthaginienses cum pro patria tum
3 ob iram iustissimam pugnaturos. inferimus bellum infestisque
signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiusque pugna-
turi quam hostis, quanto maior spes, maior est animus in-
4 ferentis uim quam arcentis. accendit praeterea et stimulat
animos dolor iniuria indignitas. ad supplicium depoposcerunt
me ducem primum, deinde uos omnes, qui Saguntum oppu-
5 gnassetis; deditos ultimis cruciatibus adfecturi fuerunt. crude-
lissima ac superbissima gens sua omnia suique arbitrii facit.
cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum
inponere aecum censet. circumscribit includitque nos terminis
montium fluminumque, quos non excedamus, neque eos, quos
6 statuit, terminos obseruat. "Ne transieris Hiberum! ne quid
rei tibi sit cum Saguntinis! [ad Hiberum est Saguntum] nus-
7 quam te uestigio moueris!" parum est, quod ueterrimas pro-
uincias meas Siciliam ac Sardiniam ademisti? adimis etiam
Hispanias? et inde si decessero, in Africam transcendes. tran-
scendes autem dico? duos consules huius anni, unum in Africam,
alterum in Hispaniam miserunt. nihil usquam nobis relictum
8 est, nisi quod armis uindicarimus. illis timidis et ignauis esse
licet, qui respectum habent, quos sua terra suus ager per tuta
ac pacata itinera fugientes accipient: uobis necesse est forti-
bus uiris esse et omnibus inter uictoriam mortemque certa
desperatione abruptis aut uincere aut, si fortuna dubitabit, in

---

1 quodcumq. *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 4 pro patria *Weissenb.* patriam *P* ‖ 8 argentis *P* ‖ stimula *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 10 aguntum *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 13 bellum cum ς bellum *P* ‖ 14 censent *P* ‖ 17 ad hiberum est saguntum *P*, *om.* ς, *del. olim Weissenb.* at cis hiberum est saguntum *idem postea praeeunte* cis hiberum est saguntum *Crevierio* ad iberum est saguntum? *Koehler* at non ad hiberum est saguntum *Madvig* at liberum est saguntum *Krauss Mus. Rhen. 30 (1875) 324 sqq.* ‖ 19 ademisti? *add. Heerwagen* (adimit *add. Ascensius* ademit *ed. Mog.; fort. cum Ascensio etiam* nisi *supplendum*), *om. P* ‖ adimis *P*[1] adimit *P*[2] ‖ 20 spanias *P* in hispanias ς ‖ inde si decessero *H. J. Mueller* si inde cessero ς si inde decessero *coni. Woelfflin* inde si cessero *Frigell* inde cessero *P* ‖ africa *P* ‖ transcendes autem dico *Gron., ubi praeeuntibus Madvigio et Weissenbornio uel* autem *uel* dico *delendum conicias*, transcendisse autem dico *P* transcendes autem? transcendisse dico *Madvig* transcendes autem? immo *coni. Weissenb.* ‖ 22 usquam ς umquam *P* ‖ 23 uindicarimus *Gron.* uindicauerimus ς uindicaremus *P* ‖ 24 habet *P* ‖ quos ς quod *P* ‖ tuta ς tota *P* ‖ 26 mortemque *Wesenberg* mortemue *P* ‖ 27 dubitabit *P*[2] adu-

proelio potius quam in fuga mortem oppetere. si hoc bene 9
fixum omnibus destinatumque animo est, iterum dicam, uicistis: nullum contemptu mortis telum ad uincendum homini ab dis immortalibus acrius datum est.'

His adhortationibus cum utrimque ad certamen accensi 45
militum animi essent, Romani ponte Ticinum iungunt tutandique pontis causa castellum insuper inponunt; Poenus hostibus 2
opere occupatis Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorum populi Romani agros mittit; Gallis parci quam maxime iubet principumque animos 3
ad defectionem sollicitari. ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Insubrium quinque milia passum a Victumulis consedit. ibi Hannibal castra habebat; reuocatoque pro- 4
pere Maharbale atque equitibus, cum instare certamen cerneret, nihil umquam satis dictum praemonitumque ad cohortandos milites ratus, uocatis ad contionem certa praemia pronuntiat, in quorum spem pugnarent: agrum sese daturum esse in Italia 5
Africa Hispania, ubi quisque uelit, immunem ipsi, qui accepisset, liberisque; qui pecuniam quam agrum maluisset, ei se argento satisfacturum; qui sociorum ciues Carthaginienses fieri uellent, 6
potestatem facturum; qui domos redire mallent, daturum se operam, ne cuius suorum popularium mutatam secum fortunam esse uellent. seruis quoque dominos prosecutis libertatem pro- 7
ponit, binaque pro iis mancipia dominis se redditurum. eaque 8
ut rata scirent fore, agnum laeua manu, dextra silicem retinens, si falleret, Iouem ceterosque precatus deos, ita se mactarent, quem ad modum ipse agnum mactasset, secundum precationem caput pecudis saxo elisit. tum uero omnes, uelut diis auctori- 9
bus in spem suam quisque acceptis, id morae, quod nondum pugnarent, ad potienda sperata rati, proelium uno animo et uoce una poscunt.

Aput Romanos hautquaquam tanta alacritas erat, super 46

---

bitabit P^1 titubabit *A. G. Ernesti* ‖ 1 bene fixum *del. Hertz* ‖ 2 destinatumque animo ς (= C^2) destinatum in animo *P* destinatum *om.* ς, *del. Madvig* si destinatum in animo *Heerwagen* si destinatum animo *Woelfflin* ‖ 3 contemptu mortis telum *Stroth* (contemptu *et* telum ς) contemptum *P* contemptu mortis incitamentum *duce Valla Frigell* ‖ 5 hiis *P* ‖ 6 pontem *P* ‖ 9 quingetis *P* ‖ 12 uictumulis *Stroth* uicotumulis *P* ‖ 14 maharbali adq. *P* ‖ instare ς inspectare *P* ‖ 16 praenuntiat *P* ‖ 18 uellet *Wesenberg* ‖ 21 rediere *P* ‖ 22 mutata *P* ‖ 23 uellet *P* ‖ quodque domino *P* ‖ 24 his *P* ‖ 26 praecatus *P* ‖ 27 mactasset *Frob. 1531* mactasset et *P* ‖ 30 potiendas *P* ‖ ⟨esse⟩ rati *Wesenberg* ‖ 32 hautquamquam *P*

2 cetera recentibus etiam territos prodigiis; nam et lupus intra-
uerat castra laniatisque obuiis ipse intactus euaserat, et examen
3 apum in arbore praetorio imminente consederat. quibus pro-
curatis Scipio cum equitatu iaculatoribusque expeditis profectus
ad castra hostium ex propinquo copiasque, quantae et cuius
generis essent, speculandas, obuius fit Hannibali et ipsi cum
4 equitibus ad exploranda circa loca progresso. neutri alteros
primo cernebant; densior deinde incessu tot hominum et equo-
rum oriens puluis signum propinquantium hostium fuit. con-
5 sistit utrumque agmen, et ad proelium sese expediebant. Scipio
iaculatores et Gallos equites in fronte locat, Romanos sociorum-
que quod roboris fuit, in subsidiis; Hannibal frenatos equites
6 in medium accipit, cornua Numidis firmat. uixdum clamore
sublato iaculatores fugerunt inter subsidia ad secundam aciem.
inde equitum certamen erat aliquamdiu anceps; dein, quia tur-
babant equos pedites intermixti, multis labentibus ex equis
aut desilientibus, ubi suos premi circumuentos uidissent, iam
7 magna ex parte ad pedes pugna uenerat, donec Numidae, qui
in cornibus erant, circumuecti paulum ab tergo se ostenderunt.
is pauor perculit Romanos, auxitque pauorem consulis uulnus
periculumque intercursu tum primum pubescentis fili propul-
8 satum. hic erit iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli
laus est, Africanus ob egregiam uictoriam de Hannibale Poenis-
9 que appellatus. fuga tamen effusa iaculatorum maxume fuit,
quos primos Numidae inuaserunt; alius confertus equitatus
consulem in medium acceptum non armis modo sed etiam
corporibus suis protegens in castra nusquam trepide neque
10 effuse cedendo reduxit. seruati consulis decus Coelius ad seruum
natione Ligurem delegat; malim equidem de filio uerum esse,
quod et plures tradidere auctores et fama optinuit.

47 Hoc primum cum Hannibale proelium fuit; quo facile
apparuit equitatu meliorem Poenum esse et ob id campos pa-
tentis, quales sunt inter Padum Alpesque, bello gerendo Romanis
2 aptos non esse. itaque proxima nocte iussis militibus uasa

2 et ς, *om.* *P* ‖ 3 cosederat P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 iaculatoribusque P^2 culatoribusque P^1 ‖ 5 ex ς ex quo *P* ‖ copiasque *Gron.* copias *P* ‖ 8 densor *P* ‖ et equorum *Weissenb.* equorum *P* equorumque ς ‖ 9 moriens *P* ‖ puluis *ex* pulsis P^1 ‖ 10 ad ς, *om.* *P* ‖ 12 annibal *P* ‖ 14 secundum *P* ‖ 15 aliquandiu *P* ‖ 17 praemi *P* ‖ 18 ad pedes pugna uenerat *Gron.* ad|despugnauierat P^1 anceps pugna erat P^2 ‖ 20 his *P* ‖ perculit P^2 perculi P^1 ‖ 21 propulsatum ς pulsatum *P* ‖ 22 erit *P* erat ς ‖ paenes P^2 aenes P^1 ‖ 27 traepide *P* ‖ 30 et ς sed *P* ‖ 31 quo ς quod *P* ‖ 32 apparuit *H. Sauppe* apparuit et *P* ‖ 33 alpesquae *P* ‖ 34 itaque *ex* taque P^1

silentio colligere castra ab Ticino mota festinatumque ad Padum
est, ut ratibus, quibus iunxerat flumen, nondum resolutis sine
tumultu atque insectatione hostis copias traiceret. prius Placen- 3
tiam peruenere, quam satis sciret Hannibal ab Ticino pro-
fectos; tamen ad sescentos moratorum in citeriore ripa Padi
segniter ratem soluentes cepit. transire pontem non potuit,
ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente.
Coelius auctor est Magonem cum equitatu et Hispanis peditibus 4
flumen extemplo tranasse, ipsum Hannibalem per superiora
Padi uada exercitum traduxisse elephantis in ordinem ad sus-
tinendum impetum fluminis oppositis. ea peritis amnis eius 5
uix fidem fecerint; nam neque equites armis equisque saluis
tantam uim fluminis superasse ueri simile est, ut iam Hispanos
omnis inflati trauexerint utres, et multorum dierum circuitu
Padi uada petenda fuerunt, qua exercitus grauis impedimentis
traduci posset. potiores aput me auctores sunt, qui biduo uix 6
locum rate iungendo flumini inuentum tradunt; ea cum Magone
equites et Hispanorum expeditos praemissos. dum Hannibal, 7
circa flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traicit
grauius peditum agmen, interim Mago equitesque ab transitu
fluminis die unius itinere Placentiam ad hostes contendunt.
Hannibal paucis post diebus sex milia a Placentia castra com- 8
muniuit et postero die in conspectu hostium acie derecta po-
testatem pugnae fecit.

Insequenti nocte caedes in castris Romanis, tumultu tamen 48
quam re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. ad duo milia 2
peditum et ducenti equites uigilibus ad portas trucidatis ad
Hannibalem transfugiunt; quos Poenus benigne adlocutus et
spe ingentium donorum accensos in ciuitates quemque suas
ad sollicitandos popularium animos dimisit. Scipio, caedem 3
eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus contactos-
que eo scelere uelut iniecta rabie ad arma ituros, quamquam 4
grauis adhuc uulnere erat, tamen quarta uigilia noctis insequen-
tis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium iam in loca

1 ticinio P[1], *corr.* P[2] ‖ 3 adque P ‖ 5 sexcentos (= DC) *coll. Polyb.* 3, 66, 4 *Gron.* haec P ‖ ripa padi *Gron.* rapadi P[1] ripa P[2] ‖ 7 labentem P ‖ 9 trannasse P[1] trasnasse P[2] ‖ annibalem P ‖ 12 nam neque ς namque P ‖ 14 et ς sed P ‖ 15 fuerunt ς fuerint P ‖ 16 potiores ς posteriores P ‖ 17 ratem P ‖ 18 et *Weissenb.*, *om.* P ‖ 19 circa P citra ς ‖ 23 aciem P ‖ 26 est P[2] est ad duo gallis facta est P[1] ‖ millia P ‖ 29 accessos P[1], *corr.* P[2] ‖ 30 dimissit P[2] dimissis P[1] ‖ 33 grauis *ex* gauis P[1] ‖ 34 treuiam P ‖ iam in *uel* in ς iam P

5 altiora collisque impeditiores equiti castra mouet. minus quam
ad Ticinum fefellit; missisque Hannibal primum Numidis deinde
omni equitatu turbasset utique nouissimum agmen, ni auiditate
6 praedae in uacua Romana castra Numidae deuertissent. ibi
dum perscrutantes loca omnia castrorum nullo satis digno morae
pretio tempus terunt, emissus hostis est de manibus; et cum
iam transgressos Trebiam Romanos metantisque castra conspe-
xissent, paucos moratorum occiderunt citra flumen interceptos.
7 Scipio, nec uexationem uulneris in uia iactati ultra patiens et
collegam — iam enim et reuocatum ex Sicilia audierat — ratus
exspectandum, locum, qui prope flumen tutissimus statiuis est
8 uisus, delectum communiit. nec procul inde Hannibal cum
consedisset, quantum uictoria equestri elatus, tantum anxius
inopia, quae per hostium agros euntem nusquam praeparatis
9 commeatibus maior in dies excipiebat, ad Clastidium uicum,
quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit.
ibi cum uim pararent, spes facta proditionis; nec sane magno
pretio, nummis aureis quadringentis, Dasio Brundisino praefecto
praesidi corrupto traditur Hannibali Clastidium. id horreum
10 fuit Poenis sedentibus ad Trebiam. in captiuos ex tradito prae-
sidio, ut fama clementiae in principio rerum colligeretur, nihil
saeuitum est.

49 Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa
Siciliam insulasque Italiae imminentes et a Sempronio consule
2 et ante aduentum eius terra marique res gestae. uiginti quin-
queremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiae a
Carthaginiensibus missae; nouem Liparas, octo ad insulam Vul-
3 cani tenuerunt, tres in fretum auertit aestus. ad eas conspectas
a Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum
missae, qui tum forte Messanae erat consulem Romanum op-
periens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum
4 deduxerunt. cognitum ex captiuis praeter uiginti naues, cuius
ipsi classis essent, in Italiam missas quinque et triginta alias
quinqueremes Siciliam petere ad sollicitandos ueteres socios;
5 Lilybaei occupandi praecipuam curam esse; credere eadem tem-

---

1 collisque *Alschefski* collesque *Valla* colusq. P^1 locusq. P^2 ‖ impeditiores *ex* imeditiores P^1 ‖ equiti ς *Valla* equites P ‖ 2 at P ‖ ticinum P^2 tinium P^1 ‖ 4 praede P ‖ 6 praetio P ‖ 9 iactati *Douiatius* iactanti P ‖ 12 dilectum P ‖ 13 equaestri P ‖ 15 diessexcipiebat P ‖ 18 praetio P ‖ dasio *Gron.* dasiro P^1 dati pro P^2 ‖ 20 tribiam P ‖ 23 triuiam P ‖ 27 liparias P ‖ ad *om.* ς ‖ insulas ς ‖ 28 auertit ς aduertit P ‖ 29 ab P^2 ad P^1 ‖ 30 operiens P ‖ 35 lylibei P ‖ tempestate P^2 tempe-

pestate, qua ipsi disiecti forent, eam quoque classem ad Aegatis
insulas deiectam. haec, sicut audita erant, rex M. Aemilio prae- 6
tori, cuius Sicilia prouincia erat, perscribit monetque, ut Lily-
baeum firmo teneret praesidio. extemplo et circa ciuitates a 7
praetore missi legati tribunique suos ad curam custodiae inten-
dere, et ante omnia Lilybaeum teneri apparatu belli, edicto
proposito, ut socii nauales decem dierum cocta cibaria ad naues
deferrent, ut, ubi signum datum esset, ne quid moram conscen- 8
dendi faceret; perque omnem oram, qui ex speculis prospicerent
aduentantem hostium classem, missi. itaque, quamquam de in- 9
dustria ita moderati cursum nauium erant Carthaginienses, ut
ante lucem accederent Lilybaeum, praesensum tamen est, quia
et luna pernox erat et sublatis armamentis ueniebant: extemplo 10
datum signum ex speculis et in oppido ad arma conclamatum
est et in naues conscensum; pars militum in muris portarum-
que stationibus, pars in nauibus erant. et Carthaginienses, quia 11
rem fore haut cum inparatis cernebant, usque ad lucem portu
se abstinuerunt, demendis armamentis eo tempore aptandaque
ad pugnam classe absumpto. ubi inluxit, recepere classem in 12
altum, ut spatium pugnae esset exitumque liberum e portu naues
hostium haberent. nec Romani detrectauere pugnam et memoria 13
circa ea ipsa loca gestarum rerum freti et militum multitudine
ac uirtute. ubi in altum euecti sunt, Romanus conserere pugnam 50
et ex propinquo uires conferre uelle; contra eludere Poenus 2

---

statem P^1 ‖ 1 ad *ex* d P^1 ‖ ecatis *P* ‖ 2 haudita *P* ‖ 3 perscribit ς praescribit *P* ‖ ut ς et *P, om.* ς ‖ lylibaeum *P* ‖ 4 teneret P^2 tenerae P^1 ‖ et circa ciuitates a praetore *uel cum Weissenbornio ed. Weidm.* a praetore et circa ciuitates *Frigell* et circa praetore a ciuitate *P* et a praetore circa ciuitates *Weissenb. ap. Alschefskium* et circa a praetore ad ciuitates *Sigonius* ‖ 5 tribunique ⟨qui⟩ ς *Madvig ed. 4* ‖ intendere et *Madvig ed. 3* intenderent *P* intenderent et *Madvig ed. 4* intendere *H. Sauppe* ‖ 6 lylibaeum *P* ‖ teneri *P* teneri instructum *coni. Weissenb.* instructum teneri *Riemann* strepere *aut* feruere *dubit. coni. Madvig Em. Liu. 274 et praef. ed. 4* tueri *H. Sauppe* ‖ apparatu ς apparatum *P* ‖ edictu *P* ‖ 7 coacta ciuaria *P* ‖ ad ς an *P* in *Hasenmueller Mus. Rhen. 18 (1863) 634* ‖ 8 ut *Heerwagen* et *P, om. ed. Mog.* ‖ quid ς quis *P* ‖ 9 orā P^2 morā P^1 ‖ 10 aduentante *P* ‖ missi *Weissenb. (cf. meas Em. Liu. III 20)* simi P^1 simili P^2 missis *Madvig* dimissi *Heerwagen* dimissis *Woelfflin* dimitti *Harant* ‖ de industria ita *Ortmann progr. Schleusingen 1882 p. 14* de industria P^2 ide industra P^1, *unde etiam* ita de ind. *conicias* ‖ 11 moderati *Haenisch progr. Ratibor 1832 p. 5* morati *P* ‖ 12 lylibaeum *P* ‖ 14 signum *uariis locis add.* ς, *om. P* ‖ expeculis *P* ‖ opido *P* ‖ 16 stationibus ς in stationibus *P* ‖ nauibus *P* ‖ 17 aut *P* ‖ 18 se P^2 set P^1 ‖ armamentis P^2 armentis P^1 ‖ aptandaquae *P* ‖ 19 recipere *P* ‖ 21 detrectabere *P* ‖ 23 uirtudine *P* ‖ romanos *P*

et arte, non ui rem gerere nauiumque quam uirorum aut armo-
3 rum malle certamen facere. nam ut sociis naualibus adfatim
instructam classem ita inopem milite habebant, et, sicubi conserta
nauis esset, hautquaquam par numerus armatorum ex ea pu-
4 gnabat. quod ubi animaduersum est, et Romanis multitudo sua
5 auxit animum et paucitas illis minuit. extemplo septem naues
Punicae circumuentae, fugam ceterae ceperunt. mille et sep-
tingenti fuere in nauibus captis milites nautaeque, in his tres
6 nobiles Carthaginiensium. classis Romana incolumis, una tan-
tum perforata naui, sed ea quoque ipsa reduce, in portum rediit.
7 Secundum hanc pugnam, nondum gnaris eius qui Messanae
erant, Ti. Sempronius consul Messanam uenit. ei fretum in-
tranti rex Hiero classem ornatam armatamque obuiam duxit,
8 transgressusque ex regia in praetoriam nauem, gratulatus so-
spitem cum exercitu et nauibus aduenisse precatusque prosperum
9 ac felicem in Siciliam transitum, statum deinde insulae et Car-
thaginiensium conata exposuit pollicitusque est, quo animo
priore bello populum Romanum iuuenis adiuuisset, eo senem
10 adiuturum; frumentum uestimentaque sese legionibus consulis
sociisque naualibus gratis praebiturum; grande periculum Lily-
baeo maritumisque ciuitatibus esse, et quibusdam uolentibus
11 nouas res fore. ob haec consuli nihil cunctandum uisum, quin
Lilybaeum classe peteret. et rex regiaque classis una profecti.
nauigantes inde pugnatum ad Lilybaeum fusasque et captas
51 hostium naues accepere. a Lilybaeo consul Hierone cum classe
regia dimisso relictoque praetore ad tuendam Siciliae oram ipse
in insulam Melitam, quae a Carthaginiensibus tenebatur, traiecit.
2 aduenienti Hamilcar Gisgonis filius, praefectus praesidii, cum
paulo minus duobus milibus militum oppidumque cum insula
traditur. inde post paucos dies reditum Lilybaeum, captiuique
et a consule et a praetore praeter insignes nobilitate uiros sub
3 corona uenierunt. postquam ab ea parte satis tutam Siciliam

1 arte ς alte *P* ‖ nabiumq. P^2 natiumq. P^1 ‖ 2 socii *P* ‖ adfatim ς adfatim minus *P* ‖ 3 militem *P* ‖ 4 hautquamquam *P* ‖ 5 animaaduersum *P* ‖ sua P^2 suas P^1 ‖ 9 classis P^2 classis nobiles P^1 ‖ 11 messanai *P*, *sed* i *inducta uidetur* ‖ 12 ti. ς ·l· *P* ‖ coss *P* ‖ 13 ornatam armatamque *Hertz praeeunte* armatam ornatamque *Alschefskio* ornatamque *P* ornatam ς instructam ornatamque *Woelfflin* paratam ornatamque *coni. Weissenb.* ‖ 14 regiam *P* ‖ 15 exercitum *P* ‖ praecatusquae *P* ‖ 17 quo ς ut quo *P* ‖ 19 sese ς esse *P* ‖ 20 praeuiturum *P* ‖ lylibaeo *P* ‖ 22 qui lylibaeum classē *P* ‖ 24 lylibaeum *P* ‖ 25 accipere *P* ‖ lylibaeo *P* ‖ hieronem *ex* heronem P^1 ‖ 29 duo millibus *P* ‖ 31 a praetore P^2 praetore P^1 ‖ nobilitate *ex* nobiliate P^1

censebat consul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi
Punicam classem, traiecit; nec quisquam hostium circa eas in-
sulas inuentus. iam forte transmiserant ad uastandam Italiae 4
oram, depopulatoque Viboniensi agro urbem etiam terrebant.
repetenti Siciliam consuli escensio hostium in agrum Vibo- 5
niensem facta nuntiatur, litteraeque ab senatu de transitu in
Italiam Hannibalis, et ut primo quoque tempore collegae ferret
auxilium, missae traduntur. multis simul anxius curis exercitum 6
extemplo in naues inpositum Ariminum mari supero misit,
Sexto Pomponio legato cum uiginti quinque longis nauibus
Viboniensem agrum maritimamque oram Italiae tuendam adtri-
buit, M. Aemilio praetori quinquaginta nauium classem expleuit. 7
ipse conpositis Siciliae rebus decem nauibus oram Italiae legens
Ariminum peruenit. inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam
flumen conlegae coniungitur.

Iam ambo consules et quidquid Romanarum uirium erat 52
Hannibali oppositum aut illis copiis defendi posse Romanum
imperium aut spem nullam aliam esse satis declarabat. tamen 2
consul alter equestri proelio uno et uulnere suo minutus trahi
rem malebat; recentis animi alter eoque ferocior nullam di-
lationem patiebatur. quod inter Trebiam Padumque agri est, 3
Galli tum incolebant, in duorum praepotentium populorum
certamine per ambiguum fauorem haut dubie gratiam uictoris
spectantes. id Romani, modo ne quid mouerent, aequo satis, 4
Poenus periniquo animo ferebat, ab Gallis accitum se uenisse
ad liberandos eos dictitans. ob eam iram, simul ut praeda 5
militem aleret, duo milia peditum et mille equites, Numidas
plerosque, mixtos quosdam et Gallos, populari omnem deinceps
agrum usque ad Padi ripas iussit. egentes ope Galli, cum ad 6
id dubios seruassent animos, coacti ab auctoribus iniuriae ad
uindices futuros declinant legatisque ad consules missis auxilium
Romanorum terrae ob nimiam cultorum fidem in Romanos
laboranti orant. Cornelio nec causa nec tempus agendae rei 7
placebat, suspectaque ei gens erat cum ob infida multa facinora

4 depopulatioque uiuoniensi *P* ‖ 5 excensio *P* ‖ uiuoniensem *P* ‖ 9 mari P^2 maris P^1 ‖ 11 bibonensem *P* ‖ 14 exercitum P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 coniugitur P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 romanorum *P* ‖ 19 uno *Gronovio suspectum* ‖ minutus, *quod tamen non puto uerum esse, uel* ictus *(cf. 37, 24, 11)* ς et minutus P^1 eminutus P^2 aeger et minutus *Heerwagen* comminutus *coni. Drakenb.* admonitus *Madvig Em. Liu. 276* animi minutus (*uel* spei minutus) *Frigell* ‖ 20 mallebat *P* ‖ 23 uictor *P* ‖ 24 mouerint *P* ‖ 25 ani|mo *ras. ex* anī|mo *P* ‖ 27 millia *P* ‖ 28 populari *ex* populri P^1 ‖ 31 consules *Lipsius* consulem *P* ‖ 34 gens P^2 gen P^1

tum, ut illa uetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum per-
8 fidiam; Sempronius contra continendis in fide sociis maximum
uinculum esse primos, qui eguissent ope, defensos censebat.
9 is tum collega cunctante equitatum suum mille peditum iacula-
toribus ferme admixtis ad defendendum Gallicum agrum trans
10 Trebiam mittit. sparsos et inconpositos, ad hoc grauis praeda
plerosque cum inopinato inuasissent, ingentem terrorem cae-
demque ac fugam usque ad castra stationesque hostium fecere;
unde multitudine effusa pulsi rursus subsidio suorum proelium
11 restituere. uaria inde pugna sequentes cedentesque cum ad
extremum aequassent certamen, maior tamen hostium *, penes
Romanos fama uictoriae fuit.

53 Ceterum nemini omnium maior ea iustiorque quam ipsi
consuli uideri; gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul
2 uictus foret, ea se uicisse: restitutos ac refectos militibus animos,
nec quemquam esse praeter conlegam, qui dilatam dimicationem
uellet; eum animo magis quam corpore aegrum memoria uul-
neris aciem ac tela horrere. sed non esse cum aegro senescen-
3 dum. quid enim ultra differri aut teri tempus? quem tertium
4 consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginien-
sium in Italia ac prope in conspectu urbis esse. non Siciliam ac
Sardiniam uictis ademptas nec cis Hiberum Hispaniam peti, set
5 solo patrio terraque, in qua geniti forent, pelli Romanos. 'quan-
tum ingemiscant' inquit 'patres nostri circa moenia Carthaginis
bellare soliti, si uideant nos, progeniem suam, duos consules
consularesque exercitus, in media Italia pauentis intra castra,
Poenum, quod inter Alpis Appenninumque agri sit, suae di-
6 cionis fecisse?' haec adsidens aegro collegae, haec in praetorio

---

1 ut alia ς obutilia *ex* obiutilia P^1 ut illa *coni. Weissenb.* ‖ obsoleuissent ς absoleuissent *P* aboleuissent *Alschefski* ‖ 3 primos qui eguissent *Gron.* primosque qui coissent *P* primos quosque qui eguissent *Alschefski* ‖ 4 is tum *scripsi Em. Liu. III 5 sq.* tum ς cū *P*, *del. Ussing et Madvig* itaque *Novak* ‖ collegam cunctantē *P*, *corr.* ς ‖ peditibus *Crévier* ‖ 6 sparsos *ex* parsos P^1 ‖ grauis ς carauis *P* ‖ 7 inopinato *Madvig* inopinatos *P* ‖ inuasisset *P* ‖ 10 sequentes cedentesque *Heusinger* cedentes sequentesque *Gron.* sequentesque *P*; sequentes inter cedentesque, quumque *coni. Madvig Em. Liu. 276* ‖ cum ς cū que *P* ‖ 11 hostium ⟨numerus quia cecidit, penes⟩ romanos *conicio* hostiū romanos *P* hostium caedes, penes romanos *Madvig* caedes *iam Burmann suppleverat*, clades *praefert Frigell* ‖ 13 ceterum P^2 ceterum romanos fama uictoriae fuit ceterum P^1 ‖ maior ea *Dederich ann. philol. 119 (1879) 490* maiora P^1 maior P^2 ‖ 14 etferri *P* ‖ 16 qui P^2 quid P^1 ‖ 20 expectari P^2 exceptari P^1 ‖ 22 cis ς his *P* ‖ peti P^2 pet P^1 ‖ 24 ingemescant inquid *P*

prope contionabundus agere. stimulabat et tempus propincum
comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur, et occasio
in se unum uertendae gloriae, dum aeger collega erat. itaque 7
nequiquam dissentiente Cornelio parari ad propincum certamen
milites iubet.

Hannibal cum, quid optimum foret hosti, cerneret, uix
ullam spem habebat temere atque inprouide quicquam consules
acturos; cum alterius ingenium, fama prius, deinde re cognitum, 8
percitum ac ferox sciret esse ferociusque factum prospero cum
praedatoribus suis certamine crederet, adesse gerendae rei for-
tunam haud diffidebat. cuius ne quod praetermitteret tempus, 9
sollicitus intentusque erat, dum tiro hostium miles esset, dum
meliorem ex ducibus inutilem uulnus faceret, dum Gallorum
animi uigerent, quorum ingentem multitudinem sciebat segnius 10
secuturam, quanto longius ab domo traherentur. cum ob haec 11
taliaque speraret propincum certamen et facere, si cessaretur,
cuperet, speculatoresque Galli, ad ea exploranda, quae uellet,
tutiores, quia in utrisque castris militabant, paratos pugnae
esse Romanos rettulissent, locum insidiis circumspectare Poenus
coepit. erat in medio riuus praealtis utrimque clausus ripis 54
et circa opsitus palustribus herbis et, quibus inculta ferme
uestiuntur, uirgultis uepribusque. quem ubi equites quoque
tegendo satis latebrosum locum circumuectus ipse oculis per-
lustrauit, 'Hic erit locus', Magoni fratri ait 'quem teneas. delige 2
centenos uiros ex omni pedite atque equite, cum quibus ad
me uigilia prima uenias; nunc corpora curare tempus est.' ita 3
praetorium missum. mox cum delectis Mago aderat. 'Robora
uirorum cerno' inquit Hannibal; 'sed uti numero etiam, non
animis modo ualeatis, singuli uobis nouenos ex turmis mani-
pulisque uestri similes eligite. Mago locum monstrabit, quem
insideatis: hostem caecum ad has belli artes habetis.' ita mille 4
equitibus [Magoni], mille peditibus dimissis Hannibal prima
luce Numidas equites transgressos Trebiam flumen obequitare

1 propinqum *P* ‖ 2 occansio *P* ‖ 4 necquicquam *P* ‖ parari *P*[2] pareri *P*[1] ‖ 7 adq. *P* ‖ consulem *P* ‖ 9 ferociusquae *P* ‖ 12 milles *P* ‖ 16 taliaquae *P* ‖ 17 explorandam *P* ‖ uellent *P* ‖ 18 utriusq. *P* ‖ 20 praealtis ς peraltus *P* ‖ 22 equiti ς ‖ 25 adque *P* ‖ quibus ς uiribus *P* ‖ 28 uti *Alschefski* ute *P* ut ς ‖ 29 singuli *Forchhammer* singulis *P* ‖ 30 monstrauit *P* ‖ 32 magoni *P*, *del. A. Sauppe et Koch;* mille equitibus cum magone *A. Perizonius*, cum mille equ. magone . . . dimisso *Madvig* magone cum mille equ. . . dimisso *coni. Woelfflin* mille equ. mille ped. cum magone dimissis *Luterbacher* mago cum mille equ. . . dimissus. *H. J. Mueller Z. f. Gymn. 36 (1882) 219*

iubet hostium portis iaculandoque in stationes elicere ad pugnam
hostem, iniecto deinde certamine cedendo sensim citra flumen
5 pertrahere. haec mandata Numidis; ceteris ducibus peditum
equitumque praeceptum, ut prandere omnes iuberent, armatos
deinde instratisque equis signum expectare.
6 Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equi-
tatum, ferox ea parte uirium, deinde sex milia peditum, po-
stremo omnes copias a destinato iam ante consilio auidus cer-
7 taminis eduxit. erat forte brumae tempus et niualis dies in
locis Alpibus Appenninoque interiectis, propinquitate etiam
8 fluminum ac paludum praegelidis. ad hoc raptim eductis ho-
minibus atque equis, non capto ante cibo, non ope ulla ad
arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat, et quidquid aurae
9 fluminis adpropinquabant, adflabat acrior frigoris uis. ut uero
refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt — et erat
pectoribus tenus aucta nocturno imbri —, tum utique egressis
rigere omnibus corpora, ut uix armorum tenendorum potentia
esset, et simul lassitudine et procedente iam die fame etiam
55 deficere. Hannibalis interim miles ignibus ante tentoria factis
oleoque per manipulos, ut mollirent artus, misso et cibo per
otium capto, ubi transgressos flumen hostis nuntiatum est,
alacer animis corporibusque arma capit atque in aciem procedit.
2 Baliares locat ante signa ceteramque leuem armaturam, octo
ferme milia hominum, dein grauiorem armis peditem, quod
uirium, quod roboris erat; in cornibus circumfudit decem milia
equitum, et ab cornibus in utramque partem diuisos elephantos
3 statuit. consul effuse sequentis equites, cum ab resistentibus
subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuo-
4 catos circumdedit peditibus. duodeuiginti milia Romana erant,
socium nominis Latini uiginti, auxilia praeterea Cenomanorum;
ea sola in fide manserat Gallica gens. iis copiis concursum
5 est. proelium a Baliaribus ortum est; quibus cum maiore robore
legiones obsisterent, diducta propere in cornua leuis armatura

---

1 in ς, *om.* *P* ‖ eligere *P* ‖ 2 citra ς circa *P* ‖ 4 pranderet *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ iuberent *P*[1] iuberet *P*[2] ‖ 7 millia *P* ‖ posttremo *P* ‖ 8 a destinato *Madvig* ad destinatū *P* ‖ 11 paludium *P* ‖ 12 adque *P* ‖ 15 insequentis *P* ‖ 18 [et] simul *Gron.* *J. H. Voss* ‖ simul lassitudine ς similitudine *P* ‖ 19 factis *ex* fatis *P*[1] ‖ 20 per ς prae *P* ‖ 22 adq. *P* ‖ 23 ceteramque leuem *uel* leuemque aliam *conieci Em. Liu. III 6* leuem *P* ac leuem *Glareanus et Heusinger ex Polyb. 3, 72, 7* leuemque ς ‖ 24 firme *P* ‖ 25 millia *P* ‖ 26 diuisos ς diuersos *P* ‖ 27 effuse *A. G. Ernesti* effusoes *P* ‖ ab ς ad *P* ‖ 32 a baliaribus ς abalalpibus *P* ‖ 33 diducta *Madvig* (diductae *Drakenb.* deducta *Alschefski*) deducte *P* ‖ le-

est, quae res effecit, ut equitatus Romanus extemplo urgeretur. 6
nam cum uix iam per se resisterent decem milibus equitum
quattuor milia et fessi integris plerisque, obruti sunt insuper
uelut nube iaculorum a Baliaribus coniecta. ad hoc elephanti 7
eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non uisu modo
sed odore insolito territis, fugam late faciebant. pedestris pugna 8
par animis magis quam uiribus erat, quas recentis Poenus
paulo ante curatis corporibus in proelium attulerat; contra
ieiuna fessaque corpora Romanis et rigentia gelu torpebant.
restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum;
sed et Baleares pulso equite iaculabantur in latera et elephanti 9
iam in mediam peditum aciem sese intulerant et Mago Numidae-
que, simul latebras eorum inprouida praeterlata acies est, exorti
ab tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. tamen in tot 10
circumstantibus malis mansit aliquamdiu immota acies, maxime
praeter spem omnium aduersus elephantos. eos uelites ad id 11
ipsum locati uerutis coniectis et auertere et insecuti auersos
sub caudis, qua maxume molli cute uulnera accipiunt, fodiebant.
trepidantisque et prope iam in suos consternatos e media acie 56
in extremam ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi
iussit Hannibal. ibi extemplo haut dubiam fecere fugam, eoque
nouus terror additus Romanis, ut fusa auxilia sua uiderunt.
itaque cum iam in orbem pugnarent, decem milia ferme homi- 2
num, cum alia euadere nequissent, media Afrorum acie, qua Gal-
licis auxiliis firmata erat, cum ingenti caede hostium perrupere
et, cum neque in castra reditus esset flumine interclusis neque 3
prae imbri satis decernere possent, qua suis opem ferrent,
Placentiam recto itinere perrexere. plures deinde in omnes 4
partes eruptiones factae; et qui flumen petiere, aut gurgitibus
absumpti sunt aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus
oppressi; qui passim per agros fuga sparsi erant, alii uestigia 5

---

uis armatura est *Alschefski et Madvig* leuis armaturae sunt *P* ‖ 1 effecit ς efficit *P* ‖ 2 millib. equitum a quattuor millia *P* ‖ 4 balaribus *P* ‖ ab hoc *P* ‖ 7 quas ς quam *P* ‖ 12 intulerant ς tulerant *P* ‖ 15 aliquandiu *P* ‖ 16 elepantos *P* ‖ uelites *P*[1] pedites *P*[2] ‖ id ς, *om. P* ‖ 17 uerrutis *P* ‖ aduertere *P* ‖ auersus *P* ‖ 19 et prope *Rost* in prope *P* prope ς trepidantis propeque iam ς *Ascensius 1513* trepidantes, quin prope iam *Forchhammer* ‖ e *Gron., om. P* ‖ 20 sinistrū *P*[2] ministrū *P*[1] ‖ cornum *P* ‖ 21 hannibal ibi *Weissenb.* hannibali *P* ‖ aut *P* ‖ eoque nouus *Weissenb.* quoque nouus *P* nouus quoque ς quo nouus *Frigell* nouusque *Madvig Em. Liu. 279* ‖ 23 millia *P* ‖ 24 alia *Aldus* alii *P* alibi *Weissenb.* ‖ qua *ed. Venet. 1495* quae *P* ‖ 26 nequae prae *P* ‖ 27 qua suis ς suauis *P* ‖ 30 adsumpti *P* ‖ 31 alii *addidi Em. Liu. II 4, om. P*

cedentis sequentes agminis Placentiam contendere, aliis timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in
6 castra peruenerunt. imber niue mixtus et intoleranda uis frigoris et homines multos et iumenta et elephantos prope omnis ab-
7 sumpsit. finis insequendi hostis Poenis flumen Trebia fuit, et ita torpentes gelu in castra rediere, ut uix laetitiam uictoriae
8 sentirent. itaque nocte insequenti, cum praesidium castrorum et quod relicum ex fuga semermium ex magna parte militum erat ratibus Trebiam traicerent, aut nihil sensere obstrepente pluuia aut, quia iam moueri nequibant prae lassitudine ac uulneribus, sentire sese dissimularunt, quietisque Poenis tacito agmine ab Scipione consule exercitus Placentiam est perductus, inde Pado traiecto Cremonam, ne duorum exercituum hibernis una colonia premeretur.

57 Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, ut iam ad urbem Romanam crederent infestis signis hostem uenturum, nec quicquam spei aut auxilii esse, quo portis moenibusque
2 uim arcerent: uno consule ad Ticinum uicto alterum ex Sicilia reuocatum; duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus uictis quos alios duces, quas alias legiones esse, quae arcessan-
3 tur? ita territis Sempronius consul aduenit, ingenti periculo per effusos passim ad praedandum hostium equites audacia magis quam consilio aut spe fallendi resistendiue, si non falleret,
4 transgressus. inde, quod unum maxime in praesentia desiderabatur, comitiis consularibus habitis in hiberna rediit. creati consules Cn. Seruilius et C. Flaminius iterum.

5 Ceterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant uagantibus passim Numidis equitibus et, ut quaeque iis impeditiora erant, Celtiberis Lusitanisque. omnes igitur undique clausi
6 commeatus erant, nisi quos Pado naues subueherent. emporium prope Placentiam fuit et opere magno munitum et ualido firmatum praesidio. eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac leui armatura profectus Hannibal, cum plurimum in celando

1 flacentiam P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 adsumpsit *P* ‖ 8 ex fuga semermium (*uel* inermium) *addidi Em. Liu. II 3 sq., om. P; lacunam primus Heerwagen notauit et* sauciorum *suppleuit,* inualidorum *maluit Frigell* ‖ 10 haut qua P^1 haut quia P^2 ‖ lassitudinem *P* ‖ 13 traiecto *cum* ς *scribendum exposui Em. Liu. III 6 sqq.* traiectus *P* ‖ 14 praemeretur *P* ‖ 16 romanam *del. Gron.* ‖ 17 quo ς qua *P* quo a *Heerwagen* ‖ 18 at ticinum P^2 at ticinium P^1 ‖ alterum .. reuocatum *Madvig* altero .. reuocato *P* ‖ 24 inde *scripsi Em. Liu. III 8* id *P* et *Gron.* is *Madvig* ‖ 26 iterum *add. Glareanus, om. P* ‖ 28 ut *Fabri, om. P* ‖ 30 subueheret *P*

incepto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit
uigiles. tantus repente clamor est sublatus, ut Placentiae quo- 7
que audiretur. itaque sub lucem cum equitatu consul aderat
iussis quadrato agmine legionibus sequi. equestre interim proe- 8
lium commissum; in quo quia saucius Hannibal pugna excessit,
pauore hostibus iniecto defensum egregie praesidium est. pau- 9
corum inde dierum quiete sumpta et uixdum satis percurato
uulnere ad Victumulas oppugnandas ire pergit. id emporium 10
Romanis Gallico bello fuerat; munitum inde locum frequenta-
uerant adcolae mixti undique ex finitimis populis, et tum terror
populationum eo plerosque ex agris conpulerat. huius generis 11
multitudo fama inpigre defensi ad Placentiam praesidii accensa
armis arreptis obuiam Hannibali procedit. magis agmina quam 12
acies in uia concurrerunt, et cum ex altera parte nihil praeter
inconditam turbam esset, in altera et dux militi et miles duci
fidens, ad triginta quinque milia hominum a paucis fusa. postero 13
die deditione facta praesidium intra moenia accepere; iussique
arma tradere cum dicto paruissent, signum repente uictoribus
datur, ut tamquam ui captam urbem diriperent. neque ulla, 14
quae in tali re memorabilis scribentibus uideri solet, praeter-
missa clades est: adeo omne libidinis crudelitatisque et inhuma-
nae superbiae editum in miseros exemplum est. hae fuere
hibernae expeditiones Hannibalis.

Haud longi inde temporis, dum intolerabilia frigora erant, 58
quies militi data est; et ad prima ac dubia signa ueris pro- 2
fectus ex hibernis in Etruriam ducit, eam quoque gentem, sicut
Gallos Liguresque, aut ui aut uoluntate adiuncturus. transeuntem 3
Appenninum adeo atrox adorta tempestas est, ut Alpium prope
foeditatem superauerit. uento mixtus imber cum ferretur in
ipsa ora, primo, quia aut arma omittenda erant aut contra
enitentes uertice intorti adfligebantur, constitere; dein, cum 4
iam spiritum includeret nec reciprocare animam sineret, auersi
a uento parumper consedere. tum uero ingenti sono caelum 5
strepere et inter horrendos fragores micare ignes; capti auribus

---

1 adhortus *P* ‖ 5 in *del. Wesenberg* ‖ 6 egreciae *P* ‖ 7 inde ς in *P* ‖ 8 uictumulas *Th. Mommsen* uictumuias *P* ‖ 9 frequentaberant *P* ‖ 10 mixti *ex* mixt *P*[1] ‖ 11 conpulerant *P* ‖ 12 praesidii *ex* praesidi *P*[1] ‖ 15 miles duci *cum* ς *scripsi Em. Liu. III 9* duci miles *P* ‖ 16 xxxu hominum *P* ‖ 19 necque *P* ‖ 21 omne *scripsi Em. Liu. II 4* omnes *P* omnis ς ‖ 24 longi inde temporis *Gron.* longis inde temporibus *P* ‖ 25 et *uidetur tollendum* ‖ 27 adiungiturus *P* ‖ 30 primao *P*[1] prima *P*[2] ‖ 32 neg *P* ‖ 33 celum *P* ‖ 34 captis *P*

6 et oculis metu omnes torpere. tandem effuso imbre, cum eo
magis accensa uis uenti esset, ipso illo, quo deprensi erant,
7 loco castra ponere necessarium uisum est. id uero laboris uelut
de integro initium fuit: nam nec explicare quicquam nec statuere poterant nec, quod statutum esset, manebat omnia per-
8 scindente uento et rapiente. et mox aqua leuata uento cum
super gelida montium iuga concreta esset, tantum niuosae grandinis deiecit, ut omnibus omissis procumberent homines teg-
9 minibus suis magis obruti quam tecti; tantaque uis frigoris
insecuta est, ut ex illa miserabili hominum iumentorumque
strage cum se quisque attollere ac leuare uellet, diu nequiret,
quia torpentibus rigore neruis uix flectere artus poterant.
10 deinde, ut tandem agitando sese mouere ac recipere animos
et raris locis ignis fieri est coeptus, ad alienam opem quisque
11 inops tendere. biduum eo loco uelut obsessi mansere. multi
homines, multa iumenta, elephanti quoque ex iis, qui proelio
ad Trebiam facto superfuerant, septem absumpti.

59 Degressus Appennino retro ad Placentiam castra mouit et
ad decem milia progressus consedit. postero die duodecim
2 milia peditum, quinque equitum aduersus hostem ducit; nec
Sempronius consul — iam enim redierat ab Roma — detrectauit
certamen. atque eo die tria milia passum inter bina castra
3 fuere; postero die ingentibus animis uario euentu pugnatum
est. primo concursu adeo res Romana superior fuit, ut non
acie uincerent solum, sed pulsos hostes in castra persequeren-
4 tur, mox castra quoque oppugnarent. Hannibal paucis propugnatoribus in uallo portisque positis ceteros confertos in
media castra recepit, intentosque signum ad erumpendum ex-
5 spectare iubet. iam nona ferme diei hora erat, cum Romanus
nequiquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi
6 castris, signum receptui dedit. quod ubi Hannibal accepit
laxatamque pugnam et recessum a castris uidit, extemplo equitibus dextra laeuaque emissis in hostem ipse cum peditum robore
7 mediis castris erupit. pugna raro magis ulla saeua aut utrius-

2 uenti P^2 senti P^1 ‖ 3 loca *P* ‖ nececessarium P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 leuato *P* ‖ 7 gelidam P^1, *corr.* P^2 ‖ essent *P* ‖ 10 illam *P* ‖ 11 estrage *P* ‖ 12 torrentibus *P* ‖ uix ς suis *P* ‖ 13 *fort.* animos ⟨potuerunt⟩ ‖ 14 locus *P* ‖ coepus *P* ‖ 16 hiis *P* ‖ 17 adsumpti *P* ‖ 18 digressus *P* ‖ 19 xii milia *P* ‖ 22 adque *P* ‖ 25 pulsus *P* ‖ 28 expectare *Fleckeisen* spectare *P* ‖ 29 ora *P* ‖ 30 necquicquam *P* ‖ nulla P^2 nullam P^1 ‖ 33 robore mediis *Lipsius* roborē|diis P^1 roborē de his P^2 robore e mediis *J. H. Voss* ‖ 34 saeua *Valla et Madvig* ae *P* aeca (aequa) *Linsmayer* dubia (*om.* ulla) *Gron.* uaria *Luterbacher* hac aut pertinax *Novak* ‖ aut *P et Novak* et *Valla*

que partis pernicie clarior fuisset, si extendi eam dies in longum
spatium siuisset: nox accensum ingentibus animis proelium 8
diremit. itaque acrior concursus fuit quam caedes, et sicut
aequata ferme pugna erat, ita clade pari discessum est. ab neutra
parte sescentis plus peditibus et dimidium eius equitum cecidit;
sed maior Romanis quam pro numero iactura fuit, quia equestris 9
ordinis aliquot et tribuni militum quinque et praefecti sociorum
tres sunt interfecti. secundum eam pugnam Hannibal in Li- 10
gures, Sempronius Lucam concessit. uenienti in Ligures Hanni-
bali per insidias intercepti duo quaestores Romani, C. Fuluius
et L. Lucretius, cum duobus tribunis militum et quinque eque-
stris ordinis, senatorum ferme liberis, quo magis ratam fore
cum iis pacem societatemque crederet, traduntur.

Dum haec in Italia geruntur, Cn. Cornelius Scipio in Hispa- **60**
niam cum classe et exercitu missus cum ab ostio Rhodani pro- 2
fectus Pyrenaeosque montes circumuectus Emporias adpulisset
classem, exposito ibi exercitu orsus a Laeetanis omnem oram 3
usque ad Hiberum flumen partim renouandis societatibus partim
nouis instituendis Romanae dicionis fecit. inde conciliata cle- 4
mentiae iustitiaeque fama non ad maritimos modo populos sed
in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores iam gentes
ualuit; nec pax modo aput eos sed societas etiam armorum
parta est, ualidaeque aliquot auxiliorum cohortes ex iis con-
scriptae sunt. Hannonis cis Hiberum prouincia erat; eum reli- 5
querat Hannibal ad regionis eius praesidium. itaque, priusquam
alienarentur omnia, obuiam eundum ratus castris in conspectu
hostium positis in aciem eduxit. nec Romano differendum cer- 6
tamen uisum, quippe qui sciret cum Hannone et Hasdrubale
sibi dimicandum esse malletque aduersus singulos separatim
quam aduersus duos simul rem gerere. nec magni certaminis 7
ea dimicatio fuit. sex milia hostium caesa, duo capta cum
praesidio castrorum; nam et castra expugnata sunt, atque ipse
dux cum aliquot principibus capiuntur, et Cissis, propincum

Gron. Luterb. et aut alterius aut *Madvig Em. Liu. 281* fuit *Linsmayer* || 2 siuisset ς uisset P^1 quiuisset P^2 sisset *Gron.* || 7 aliquod *P* || 8 sunterfecti P^1 sun interfecti P^2 || 13 is *P* || crederent *P* || 16 pyreneosque *P* || emporias *scripsi Em. Liu. I 3* temporis *P* emporiis ς || 17 laeetanis *Huebner Herm. I 340* lacetanis *P* || 19 nobis *P* || clementiae iustitiaeque *Weissenb.* clementiaeque *P* clementiae ς clementiae indulgentiaeque *Frigell* || 22 sed ς ed *P* || 23 parta ς parata *P* || aliquod *P* || hiis *P* || 24 annonis cis P^1 annon insciens P^2 || 25 ad ς ac *P* || 28 annone *P* || 29 esse P^2 messe P^1 || malleque *P* || 30 aduersos *P* || 31 millia *P* || 33 aliquod principiis *P* || capitur P^2 || cissis *Alschefski* scissis *P*

8 castris oppidum, expugnatur. ceterum praeda oppidi parui
preti rerum fuit, supellex barbarica, ac uilium mancipiorum;
9 castra militem ditauere non eius modo exercitus, qui uictus
erat, sed et eius, qui cum Hannibale in Italia militabat, omnibus
fere caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, citra
Pyrenaeum relictis.

61 Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus
Hiberum Hasdrubal cum octo milibus peditum, mille equitum,
tamquam ad primum aduentum Romanorum occursurus, post-
quam perditas res ad Cissim amissaque castra accepit, iter ad
2 mare conuertit. haud procul Tarracone classicos milites naua-
lesque socios uagos palantisque per agros, quod ferme fit, ut
secundae res neclegentiam creent, equite passim dimisso cum
3 magna caede, maiore fuga ad naues compellit; nec diutius circa
ea loca morari ausus, ne ab Scipione opprimeretur, trans
4 Hiberum sese recepit. et Scipio raptim ad famam nouorum
hostium agmine acto, cum in paucos praefectos nauium animad-
uertisset, praesidio Tarracone modico relicto Emporias cum
5 classe rediit. uixdum digresso eo Hasdrubal aderat, et Ilerge-
tum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem in-
pulso cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis
6 sociorum uastat. excito deinde Scipione hibernis toto cis Hi-
berum rursus cedit agro. Scipio relictam ab auctore defec-
tionis Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset, con-
pulsis omnibus Atanagrum urbem, quae caput eius populi erat,
7 circumsedit intraque dies paucos pluribus quam ante obsidibus
imperatis Ilergetes pecunia etiam multatos in ius dicionemque
8 recepit. inde in Ausetanos prope Hiberum, socios et ipsos
Poenorum, procedit, atque urbe eorum obsessa Lacetanos auxi-
lium finitimis ferentes nocte haud procul iam urbe, cum intrare
9 uellent, excepit insidiis. caesa ad duodecim milia; exuti prope
omnes armis domos passim palantes per agros diffugere. nec
obsessos alia ulla res quam iniqua oppugnantibus hiems tuta-

---

2 superlex *P* ‖ 3 modo ⟨praeda⟩ *Koch* ‖ 6 pyrreneum *P* ‖ 8 peditum P^2 reditum P^1 ‖ 11 tharracone *P* ‖ classicos P^1 classi c̄os P^2 ‖ 16 scipio P^2 spicio P^1 ‖ fama *P* ‖ 17 raefectos *P* ‖ nauium *Gron.* pauiu P^1 paulum P^2 ‖ animaaduertisset *P* ‖ 18 emptoria *P* ‖ 19 ilergetum ς illeargentum *P* ‖ 22 toto cis ς stoi|cosis *P* hostico cis *duce Sabellico Stroth* ‖ 23 caedit agros *P* ‖ 26 intraquæ *P* ‖ 27 multatos ς multos *P* ‖ 28 ausetanos *ex* ausetadnos P^1 *et* P^2 ‖ 29 adque urbem *P* ‖ obsessa ς obiressa *P* ‖ lacetanos *P*, *cf. cap. 23, 2,* laeetanos *Huebner Herm. I 340* ‖ 30 urbem *P* ‖ intrarent *P* ‖ 31 ad duodecim milia ς ad xii P^1 anxii P^2 ‖ 33 hiemps *P* ‖ tutabatur *ex* utabatur P^1

batur. triginta dies obsidio fuit, per quos raro umquam nix 10
minus quattuor pedes alta iacuit; adeoque pluteos ac uineas
Romanorum operuerat, ut ea sola ignibus aliquotiens coniectis
ab hoste etiam tutamentum fuerit. postremo, cum Amusicus 11
princeps eorum ad Hasdrubalem profugisset, uiginti argenti
talentis pacti deduntur. Tarraconem in hiberna reditum est.

Romae aut circa urbem multa ea hieme prodigia facta 62
aut, quod euenire solet motis semel in religionem animis, multa
nuntiata et temere credita sunt, in quis ingenuum infantem 2
semestrem in foro olitorio triumphum clamasse, et in foro 3
boario bouem in tertiam contignationem sua sponte escendisse
atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse, et 4
nauium speciem de caelo adfulsisse, et aedem Spei, quae est
in foro olitorio, fulmine ictam, et Lanuui hastam se commo-
uisse et coruum in aedem Iunonis deuolasse atque in ipso
puluinari consedisse, et in agro Amiternino multis locis hominum 5
specie procul candida ueste uisos nec cum ullo congressos,
et in Piceno lapidibus pluuisse, et Caere sortes extenuatas, et
in Gallia lupum uigili gladium ex uagina raptum abstulisse.
ob cetera prodigia libros adire decemuiri iussi; quod autem 6
lapidibus pluuisset in Piceno, nouemdiale sacrum edictum, et
subinde aliis procurandis prope tota ciuitas operata fuit. iam 7
primum omnium urbs lustrata est hostiaeque maiores quibus
editum est diis caesae, et donum ex auri pondo quadraginta 8
Lanuuium Iunoni portatum est, et signum aeneum matronae
Iunoni in Auentino dedicauerunt, et lectisternium Caere, ubi
sortes adtenuatae erant, imperatum et supplicatio Fortunae in
Algido; Romae quoque et lectisternium Iuuentati et supplicatio 9
ad aedem Herculis nominatim, deinde uniuerso populo circa
omnia puluinaria indicta, et Genio maiores hostiae caesae quin-
que, et C. Atilius Serranus praetor uota suscipere iussus, si 10

---

3 solas *P* ‖ coniectis P^2 coniectis|tis P^1 ‖ 4 amusiciis *P* ‖ 5 ad ς ab *P* ‖ 6 deduntur ς deducuntur *P* ‖ tarrhaconem *P* ‖ 7 multam *P* ‖ 8 regionem *P* ‖ 10 clamasset et *P* ‖ in ς, *om. P e Luterbacher* ‖ 11 bobem *P* ‖ 12 adq. inde tumultum *P* ‖ 14 holitorio *P* ‖ hastam *Sabellicus* hostiā *P* ‖ 15 adq. *P* ‖ 16 puluinario *P* ‖ 17 species ... uisos ς, *idem et* congressos *praeeunte Rupertio Wesenberg; uidetur scribendum* species ... uisas nec cum ullo eos congressos ‖ ⟨cum⟩ candida ueste *Wesenberg* ‖ ullo ς illos *P* ‖ 18 extenuatae *P* ‖ 20 decemuiris P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 urbs ς urissis P^1 ursis P^2 ‖ 24 caese *P* ‖ 25 iunoni ς et iunoni *P* ad iunonis *Gron.* ‖ 26 aduentino *P* ‖ dedicauerunt *Lipsius* edicauerunt P^1 edificauerunt P^2 ‖ 27 erat *P* ‖ 28 iuuentuti ς *Madvig, sed cf. Marquardt R. Staatsverw. III 47 et 363* ‖ 30 ū· *P*

11 in decem annos res publica eodem stetisset statu. haec pro-
curata uotaque ex libris Sibyllinis magna ex parte leuauerant
religione animos.

63 Consulum designatorum alter Flaminius, cui eae legiones,
quae Placentiae hibernabant, sorte euenerant, edictum et litteras
ad consulem misit, ut is exercitus idibus Martiis Arimini adesset
2 in castris. hic in prouincia consulatum inire consilium erat
memori ueterum certaminum cum patribus, quae tribunus plebis
et quae postea consul prius de consulatu, qui abrogabatur,
3 dein de triumpho habuerat, inuisus etiam patribus ob nouam
legem, quam Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum atque
uno patrum adiuuante C. Flaminio tulerat, ne quis senator cuiue
senator pater fuisset maritimam nauem, quae plus quam tre-
4 centarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad
fructus ex agris uectandos; quaestus omnis patribus indecorus
uisus. res per summam contentionem acta inuidiam aput no-
bilitatem suasori legis Flaminio, fauorem aput plebem alterumque
5 inde consulatum peperit. ob haec ratus auspiciis ementiendis
Latinarumque feriarum mora et consularibus aliis impedimentis
retenturos se in urbe, simulato itinere priuatus clam in pro-
6 uinciam abiit. ea res ubi palam facta est, nouam insuper iram
infestis iam ante patribus mouit: non cum senatu modo sed
7 iam cum diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere. con-
sulem ante inauspicato factum reuocantibus ex ipsa acie diis
atque hominibus non paruisse; nunc conscientia spretorum
et Capitolium et sollemnem uotorum nuncupationem fugisse,
8 ne die initi magistratus Iouis optimi maximi templum adiret,
ne senatum inuisus ipse et sibi uni inuisum uideret consuleret-
que, ne Latinas indiceret Iouique Latiari sollemne sacrum in
9 monte faceret, ne auspicato profectus in Capitolium ad uota
nuncupanda, paludatus inde cum lictoribus in prouinciam iret.
lixae modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam,
10 furtim, haud aliter quam si exilii causa solum uertisset, magis

2 uotaquae *P* ‖ sybillinis *P* ‖ ex ς et *P* ‖ 4 eae ς hae *P* ‖ 6 martis *P* ‖ 7 prouinciam *P* ‖ 11 quem que cladius *P* ‖ aduerso senatu *Gron.* ‖ adq. *P* ‖ 12 cuiue *Roëllius* quiue *P* ‖ 13 senator P^1 senatoris P^2 ‖ 15 fluctus P^1, *corr.* P^2 ‖ uectando P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 sumnam P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 suasore *P* ‖ pleuem *P* ‖ 19 feriarum mora P^2 ferriarumora P^1 ‖ 22 iam P^2 am P^1 ‖ mouit P^2 moui P^1 ‖ 25 adq. *P* ‖ nunc ς ne nunc *P* ‖ conscientia spretorum *Gron.* conscientias|praetorum *P* ‖ 27 optimi maximi ς om P^1 ōm̄ P^2 ‖ 28 ipse ς ipsi *P* ‖ 29 solemne *P* ‖ 30 capitoliom P^1 capitolio P^2 ‖ 31 paludatis *P* ‖ 32 profectus P^2 ‖ 33 aud *P* ‖ causa P^2 cauca P^1

pro maiestate uidelicet imperii Arimini quam Romae magistratum
initurum et in deuersorio hospitali quam aput penates suos
praetextam sumpturum. reuocandum uniuersi retrahendumque 11
censuerunt et cogendum omnibus prius praesentem in deos
hominesque fungi officiis, quam ad exercitum et in prouinciam
iret. in eam legationem — legatos enim mitti placuit — Q. 12
Terentius et M. Antistius profecti nihilo magis eum mouerunt,
quam priore consulatu litterae mouerant ab senatu missae.
paucos post dies magistratum iniit, immolantique ei uitulus iam 13
ictus e manibus sacrificantium sese cum proripuisset, multos
circumstantes cruore respersit; fuga procul etiam maior aput 14
ignaros, quid trepidaretur, et concursatio fuit. id a plerisque
in omen magni terroris acceptum. legionibus inde duabus 15
a Sempronio prioris anni consule, duabus a C. Atilio praetore
acceptis in Etruriam per Appennini tramites exercitus duci est
coeptus.

1 magistratuum *P* ‖ 2 diuersorio *P* ‖ paenates *P* ‖ 6 iret P^2 ret P^1 ‖ 8 ab senatū *P* ‖ 9 magistratuum *P* ‖ 10 proripisset *P* ‖ 13 in *tollendum suspicatur Gron.* ‖ 14 consulem *P* ‖ 15 in ς et in *P* ‖ etruriam P^2 etruiam P^1 ‖ appennini *ex* appenninum P^1 ‖ recognobi abellini *subscr.* P^2

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER XXII.

1 Iam uer adpetebat; itaque Hannibal ex hibernis mouit, et
nequiquam ante conatus transcendere Appenninum intolerandis
2 frigoribus et cum ingenti periculo moratus ac metu. Galli,
quos praedae populationumque conciuerat spes, postquam pro
eo, ut ipsi ex alieno agro raperent agerentque, suas terras
sedem belli esse premique utriusque partis exercituum hibernis
3 uidere, uerterunt retro in Hannibalem ab Romanis odia; petitus-
que saepe principum insidiis ipsorum inter se fraude, eadem
leuitate, qua consenserant, consensum indicantium, seruatus erat
et mutando nunc uestem nunc tegumenta capitis errore etiam
4 sese ab insidiis munierat. ceterum hic quoque ei timor causa
fuit maturius mouendi ex hibernis.

Per idem tempus Cn. Seruilius consul Romae idibus Martiis
5 magistratum iniit. ibi cum de re publica rettulisset, redinte-
grata in C. Flaminium inuidia est: duos se consules creasse,
unum habere; quod enim illi iustum imperium, quod auspicium
6 esse? magistratus id a domo, publicis priuatisque penatibus,
Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, uotis rite in
7 Capitolio nuncupatis secum ferre; nec priuatum auspicia sequi,
nec sine auspiciis profectum in externo ea solo noua atque
8 integra concipere posse. augebant metum prodigia ex pluribus
simul locis nuntiata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in

---

titi liuii | aburbecondita | lib· xxi | explic· incipit· lib· xxii | feliciter *P* ‖ 1 uer ς uero *P* ‖ itaque *Woelfflin* que *P* cum *Poggius* ‖ mouit ς metuit *P* ‖ 2 nequicquam *Valla* neque eo qui iam *P* ‖ 3 gallis *P* ‖ 4 consciuerat *P* ‖ 5 acgerentque P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 praemiique *P* ‖ 7 uidere *Alschefski* uiderent *P* ‖ in ς, *om.* *P* ‖ petitusque ς petitusque est *P* ‖ 8 principium *P* ‖ 9 consensu *P* ‖ 10 errorem *P* ‖ 13 martis *P* ‖ 15 inuida *P* ‖ 17 esse ς esset *P* ‖ 18 feriis P^2 feris P^1 ‖ 20 sine auspiciis *ex* sine auspiciis sine P^1 ‖ adque *P* ‖ 22 aliquod *P*

Sardinia autem in muro circumeunti uigilias equiti scipionem,
quem manu tenuerat, arsisse, et litora crebris ignibus fulsisse,
et scuta duo sanguine sudasse, et milites quosdam ictos fulmini- 9
bus, et solis orbem minui uisum, et Praeneste ardentes lapides
caelo cecidisse, et Arpis parmas in caelo uisas pugnantemque
cum luna solem, et Capenae duas interdiu lunas ortas, et aquas 10
Caeretes sanguine mixtas fluxisse fontemque ipsum Herculis
cruentis manasse respersum maculis, et Antii metentibus cru-
entas in corbem spicas cecidisse, et Faleriis caelum findi uelut 11
magno hiatu uisum quaque patuerit ingens lumen effulsisse,
sortes sua sponte adtenuatas unamque excidisse ita scriptam
'Mauors telum suum concutit', et per idem tempus Romae 12
signum Martis Appia uia ac simulacra luporum sudasse, et
Capuae speciem caeli ardentis fuisse lunaeque inter imbrem
cadentis. inde minoribus etiam dictu prodigiis fides habita: 13
capras lanatas quibusdam factas, et gallinam in marem, gallum
in feminam sese uertisse. his, sicut erant nuntiata, expositis 14
auctoribusque in curiam introductis consul de religione patres
consuluit. decretum, ut ea prodigia partim maioribus hostiis 15
partim lactentibus procurarentur, et uti supplicatio per triduum
ad omnia puluinaria haberetur; cetera, cum decemuiri libros 16
inspexissent, ut ita fierent, quem ad modum cordi esse diuis
e carminibus praefarentur. decemuirorum monitu decretum 17
est, Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta
fieret, et Iunoni Mineruaeque ex argento dona darentur, et Iunoni
reginae in Auentino Iunonique Sospitae Lanuuii maioribus
hostiis sacrificaretur, matronaeque pecunia conlata, quantum 18
conferre cuique commodum esset, donum Iunoni reginae in
Auentinum ferrent, lectisterniumque fieret, et ut libertinae et
ipsae, unde Feroniae donum daretur, pecuniam pro facultatibus
suis conferrent. haec ubi facta, decemuiri Ardeae in foro 19

---

1 autem ς audes *P* ‖ equites *P* ‖ 2 tenuerit *coni. Ruperti* ‖ 3 ictos *P*[2] mictos *P*[1] ‖ 5 caecidisse et arpiis *P* ‖ 7 ipsum ς ipsorum *P* ‖ 8 respersum ς spersum *P* ‖ antii ς in antii *P* in antiati (*uel* -te) *Gron.* ‖ 9 corbaem *P* ‖ falernis *P* ‖ 10 effulcisse *P* ‖ 11 sortes adtenuatas unamque sua sponte excidisse *Fleckeisen* ‖ actenuatas *P* ‖ 14 lanaeque *Drakenb.* ‖ 17 feminam *ex* feminanm *P*[1] ‖ hiis *P* ‖ 19 consulut *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 20 lactentibus ς lactantibus *P* ‖ 22 esse diuis ς esset diuinis *P* ‖ 23 e *Madvig*, *om.* *P* ‖ profarentur *Gron.* ‖ decemuirorum ς iduirorum *P* ‖ monitu *ex* monitus *P*[1] ‖ 24 ⟨ut⟩ ioui *Wesenberg* ‖ donum *del. Pluygers Mnem. 9 (1881) 13* ‖ 25 fieret et *Woelfflin* fieret *P* ‖ 27 quantum ς quintum *P* quantam ς *Gron.* ‖ 28 conferre cuique ς conferrent quique *P* ‖ 29 aduentinū *P* ‖ fieret ς fieretque *P* ‖ 30 inde *P*

maioribus hostiis sacrificarunt. postremo Decembri iam mense ad aedem Saturni Romae immolatum est lectisterniumque imperatum — et eum lectum senatores strauerunt — et conuiuium publicum, ac per urbem Saturnalia diem ac noctem clamata, populusque eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus.

2 Dum consul placandis Romae dis habendoque dilectu dat
operam, Hannibal profectus ex hibernis, quia iam Flaminium
2 consulem Arretium peruenisse fama erat, cum aliud longius,
ceterum commodius ostenderetur iter, propiorem uiam per
paludes petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis in-
3 undauerat. Hispanos et Afros et omne ueterani robur exercitus
admixtis ipsorum inpedimentis, necubi consistere coactis ne-
cessaria ad usus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, ut
4 id agminis medium esset, nouissimos ire equites, Magonem
inde cum expeditis Numidis cogere agmen, maxime Gallos, si
taedio laboris longaeque uiae, ut est mollis ad talia gens, di-
5 laberentur aut subsisterent, cohibentem. primi, qua modo prae-
irent duces, per praealtas fluuii ac profundas uoragines hausti
6 paene limo inmergentesque se tamen signa sequebantur. Galli
neque sustinere se prolapsi neque adsurgere ex uoraginibus
poterant neque aut corpora animis aut animos spe sustinebant,
7 alii fessa aegre trahentes membra, alii, ubi semel uictis taedio
animis procubuissent, inter iumenta et ipsa iacentia passim
morientes; maximeque omnium uigiliae conficiebant per quadri-
8 duum iam et tres noctes toleratae. cum omnia obtinentibus
aquis nihil, ubi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri
9 posset, cumulatis in aqua sarcinis insuper incumbebant aut
iumentorum itinere toto prostratorum passim acerui tantum,
quod extaret aqua, quaerentibus ad quietem parui temporis
10 necessarium cubile dabant. ipse Hannibal, aeger oculis ex uerna
primum intemperie uariante calores frigoraque, elephanto, qui
11 unus superfuerat, quo altius ab aqua extaret, uectus, uigiliis
tamen et nocturno umore palustrique caelo grauante caput,

---

3 et eum *del. Gron.* et *del. Madvig* ‖ 4 saturnialia *P* ‖ clamata *Gron.* clamatam *P* ‖ 7 habendoque ς trahendoque *P* ‖ 9 praeuenisse *P, corr.* ς ‖ 10 propriorem *P* ‖ 11 paludes *Ruperti* paludē *P* ‖ 12 hispanos *Drakenb.* at spanos *P* ‖ robur ς erat robor *P* ‖ 17 at talia *P* ‖ 19 hau|stipene *P*[1] r *post* i *superscr. sed rursus del.* *P*[2] ‖ 22 neque *add. A. Perizonius, om.* *P* ‖ 24 ium|menta *P* ‖ 26 iam et res *P* ‖ 28 aqua ς aquas *P* ‖ aut *praeeunte Dukero et Walchio add. Hertz, om.* *P* ‖ 29 acerbi *P* ‖ 31 cumbili *P*[1] cubili *P*[2] ‖ 34 palustriquæ *P*

et quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo
capitur.

Multis hominibus iumentisque foede amissis cum tandem 3
de paludibus emersisset, ubi primum in sicco potuit, castra
locat, certumque per praemissos exploratores habuit exercitum
Romanum circa Arreti moenia esse. consulis deinde consilia 2
atque animum et situm regionum itineraque et copias ad commea-
tus expediendos et cetera, quae cognosse in rem erat, summa
omnia cum cura inquirendo exsequebatur. regio erat in primis 3
Italiae fertilis, Etrusci campi, qui Faesulas inter Arretiumque
iacent, frumenti ac pecoris et omnium copia rerum opulenti;
consul ferox ab consulatu priore et non modo legum aut pa- 4
trum maiestatis sed ne deorum quidem satis metuens. hanc
insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus
bellicisque rebus successu aluerat. itaque satis apparebat nec 5
deos nec homines consulentem ferociter omnia ac praepropere
acturum; quoque pronior esset in uitia sua, agitare eum atque
inritare Poenus parat, et laeua relicto hoste Faesulas petens 6
medio Etruriae agro praedatum profectus quantam maximam
uastitatem potest caedibus incendiisque consuli procul ostendit.
Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat, 7
tum uero, postquam res sociorum ante oculos prope suos ferri
agique uidit, suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam
uagari Poenum atque obsistente nullo ad ipsa Romana moenia
ire oppugnanda, ceteris omnibus in consilio salutaria magis 8
quam speciosa suadentibus: collegam expectandum, ut con-
iunctis exercitibus communi animo consilioque rem gererent,
interim equitatu auxiliisque leuium armorum ab effusa prae- 9
dandi licentia hostem cohibendum, iratus se ex consilio pro-
ripuit signumque simul itineris pugnaeque cum proposuisset,
'Immo Arreti ante moenia sedeamus' inquit; 'hic enim patria 10
et penates sunt. Hannibal emissus e manibus perpopuletur

---

6 circa ς in circa *P* in ⟨statiuis⟩ circa *conicias* ‖ 7 ad] at *P* ‖ 8 expediendus *P* ‖ erat ς erant *P* ‖ 10 fesulas *P* ‖ 12 ab ς ad *P* ‖ 15 aluerat ς luerat *P* ‖ 17 essed *P* ‖ 18 fesulas petens *P; aut corruptela latet aut errauit Liuius;* a faesulis petens medios etruriae agros *J. H. Voss* a f. senam *uel* cortonam *(uel aliam urbem)* petens *coni. Weissenb.* a f. per medios etruriae agros *Putsche* a f. apscedens *Hasenmueller Mus. Rhen. 18 (1863) 635* faesulis cedens *Eisen ann. phil. 127 (1883) 224, del. Jordan* ‖ 21 ne ς nec *P* ‖ 24 adque *P* ‖ 25 salutari *P* ‖ 29 chobibendum *P* ‖ iratus ς ratus *P* ‖ 30 proposuisset *add. Heerwagen* dedisset ς, *om. P; plura excidisse censet Madvig Em. Liu. 285;* pugnaeque pronuntians 'quin immo *Frigell* ‖ 32 paenates *P*

Italiam uastandoque et urendo omnia ad Romana moenia per-
ueniat, nec ante nos hinc mouerimus, quam, sicut olim Camillum
11 ab Veis, C. Flaminium ab Arretio patres acciuerint.' haec simul
increpans cum ocius signa conuelli iuberet et ipse in ecum
insiluisset, ecus repente corruit consulemque lapsum super
12 caput effudit. territis omnibus, qui circa erant, uelut foedo
omine incipiendae rei insuper nuntiatur signum omni ui mo-
13 liente signifero conuelli nequire. conuersus ad nuntium 'Num
litteras quoque' inquit 'ab senatu adfers, quae me rem gerere
uetent? abi, nuntia, effodiant signum, si ad conuellendum
14 manus prae metu obtorpuerunt.' incedere inde agmen coepit
primoribus, super quam quod dissenserant ab consilio, territis
etiam duplici prodigio, milite in uulgus laeto ferocia ducis,
cum spem magis ipsam quam causam spei intueretur.

4 Hannibal quod agri est inter Cortonam urbem Trasumen-
numque lacum omni clade belli peruastat, quo magis iram hosti
2 ad uindicandas sociorum iniurias acuat. et iam peruenerat ad
loca nata insidiis, ubi maxime montes Cortonenses Trasumen-
nus subit. uia tantum interest perangusta, uelut ad id ipsum
de industria relicto spatio; deinde paulo latior patescit cam-
3 pus; inde colles insurgunt. ibi castra in aperto locat, ubi
ipse cum Afris modo Hispanisque consideret; Baliares cete-
ramque leuem armaturam post montis circumducit; equites ad
ipsas fauces saltus tumulis apte tegentibus locat, ut, ubi in-
trassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac mon-
tibus essent.

4 Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum peruenisset,
inexplorato postero die uixdum satis certa luce angustiis supe-
ratis, postquam in patentiorem campum pandi agmen coepit,
id tantum hostium, quod ex aduerso erat, conspexit; ab tergo
5 ac super caput haud detectae insidiae. Poenus ubi, id quod
petierat, clausum lacu ac montibus et circumfusum suis copiis
6 habuit hostem, signum omnibus dat simul inuadendi. qui ubi,

3 uelis P^1 ueïos P^2 ‖ 5 labsum P ‖ 10 uetent ς uetant P ‖ 11 obtorpuerunt *Madvig* obtorpuerit P obtorpuerint ς ‖ incedere P^2 incedere inde agmen coeret incedere P^1 ‖ quoepit P ‖ 12 a consule *Mehler Mnem. 1 (1852) 99* ‖ 14 spei P^2 spe P^1 ‖ 15 cortanam P ‖ transymennumque P ‖ 16 qua P ‖ 17 peruenerat *Stroth* peruenerant P ‖ 18 crotonenses P^1, *corr.* P^2 ‖ trasimenus ς in trhasymennum P ‖ 19 tamtum P ‖ uelut ad id ς uel ad P ‖ 21 insurgunt *Madvig* adinsurgunt P adsurgunt ς ‖ 24 ipsas P^2 ipsa P^1 ‖ 28 inextemplorato P^1, *corr.* P^2 ‖ 31 haud detectae *coni. Stroth* deceptae P haud dispectae *Hell* decepere *Lipsius* neglectae *Koch* ‖ 32 lacu ac ς lauac P^1 lacum P^2

qua cuique proximum fuit, decucurrerunt, eo magis Romanis subita atque inprouisa res fuit, quod orta ex lacu nebula campo quam montibus densior sederat, agminaque hostium ex pluribus collibus ipsa inter se satis conspecta eoque magis pariter de-
cucurrerant. Romanus clamore prius undique orto, quam satis 7
cerneret, se circumuentum esse sensit, et ante in frontem lateraque pugnari coeptum est, quam satis instrueretur acies aut expediri arma stringique gladii possent.

Consul perculsis omnibus ipse satis, ut in re trepida, inpa- 5
uidus turbatos ordines uertente se quoque ad dissonos clamores instruit, ut tempus locusque patitur, et, quacumque adire audiri-
que potest, adhortatur ac stare ac pugnare iubet: nec enim 2
inde uotis aut inploratione deum sed ui ac uirtute euadendum esse; per medias acies ferro uiam fieri et, quo timoris minus
sit, eo minus ferme periculi esse. ceterum prae strepitu ac 3
tumultu nec consilium nec imperium accipi poterat, tantumque aberat, ut sua signa atque ordines et locum noscerent, ut uix ad arma capienda aptandaque pugnae conpeteret animus, opprimerenturque quidam onerati magis iis quam tecti. et erat
in tanta caligine maior usus aurium quam oculorum. ad gemitus 4
uulnerum ictusque corporum aut armorum et mixtos terrentium
pauentiumque clamores circumferebant ora oculosque. alii fu- 5
gientes pugnantium globo inlati haerebant, alios redeuntes in
pugnam auertebat fugientium agmen. deinde, ubi in omnis 6
partis nequiquam impetus capti, et ab lateribus montes ac lacus, a fronte et ab tergo hostium acies claudebant, apparuitque
nullam nisi in dextera ferroque salutis spem esse, tum sibi 7
quisque dux adhortatorque factus ad rem gerendam et noua de integro exorta pugna est, non illa ordinata per principes hastatosque ac triarios, nec ut pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies, nec ut in sua legione miles aut cohorte
aut manipulo esset: fors conglobabat et animus suus cuique 8

1 qua cuique ς *Priscian. X 43 p. 533 H* quaque *P* ‖ 2 adq. *P* ‖ 4 collibus *Lipsius* uallibus *P* ‖ 6 sensit *ex* sentit *P*[1] ‖ 8 stringitque claudii *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 9 re ς, *om. P* ‖ 10 uertentes se *P* ‖ 11 adire ς *Gebhard* adiri *P* ‖ 12 stare *P*[2] sta *P*[1] ‖ iuuet *P* ‖ 16 poterat *ex* oterat *P*[1] ‖ tantumquae *P* ‖ 17 adq. *P* ‖ ordines et *Hertz* ordinemsed *P* ordinem et ς ‖ nosceret *P* ‖ 18 aptandaquae *P* ‖ 19 iis *P*[1] his *P*[2] ‖ 21 uulnerum *P, cf. Frigell. Proleg.*, uulneratorum *coni. Ruperti* ‖ mixtos terrentium *Heusinger* mixto|strepentium *P* ‖ 22 clamore *P* ‖ 23 herebant *P* ‖ 24 ranertebat *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 25 nequicquam *P* ‖ capti *P*[1] facti *P*[2] ‖ 26 claudebant *scripsi* claudebat *P* ‖ 27 nis in *P* ‖ 32 manipulos *P* ‖ conglobabat ς conglobat *P, Gron.*

ante aut post pugnandi ordinem dabat; tantusque fuit ardor
animorum, adeo intentus pugnae animus, ut eum motum terrae,
qui multarum urbium Italiae magnas partes prostrauit auertitque
cursu rapidos amnis, mare fluminibus inuexit, montes lapsu
ingenti proruit, nemo pugnantium senserit.
6 Tris ferme horas pugnatum est, et ubique atrociter; circa
2 consulem tamen acrior infestiorque pugna est. eum et robora
uirorum sequebantur et ipse, quacumque in parte premi ac
3 laborare senserat suos, inpigre ferebat opem; insignemque
armis et hostes summa ui petebant et tuebantur ciues, donec
Insuber eques — Ducario nomen erat — facie quoque noscitans
consulem 'En' inquit 'hic est,' popularibus suis 'qui legiones
4 nostras cecidit agrosque et urbem est depopulatus! iam ego
hanc uictimam manibus peremptorum foede ciuium dabo.' sub-
ditisque calcaribus equo per confertissimam hostium turbam
impetum facit, obtruncatoque prius armigero, qui se infesto
uenienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit; spoliare
5 cupientem triarii obiectis scutis arcuere. magnae partis fuga
inde primum coepit; et iam nec lacus nec montes pauori ob-
stabant: per omnia arta praeruptaque uelut caeci euadunt,
6 armaque et uiri super alios alii praecipitantur. pars magna,
ubi locus fugae deest, per prima uada paludis in aquam pro-
gressi, quoad capitibus umerisque extare possunt, sese inmer-
gunt. fuere quos inconsultus pauor nando etiam capessere
7 fugam inpulerit, quae ubi inmensa ac sine spe erat, aut defi-
cientibus animis hauriebantur gurgitibus aut nequiquam fessi
uada retro aegerrime repetebant atque ibi ab ingressis aquam
8 hostium equitibus passim trucidabantur. sex milia ferme primi
agminis per aduersos hostis eruptione inpigre facta, ignari
omnium, quae post se agerentur, ex saltu euasere, et cum in
tumulo quodam constitissent, clamorem modo ac sonum armo-
rum audientes, quae fortuna pugnae esset, neque scire nec
9 perspicere prae caligine poterant. inclinata denique re cum

1 dat *Gron.* ‖ 2 animorum *P, del. Douiatius* ‖ animus *del. Madvig* ¦ motum ς multum *P* ‖ 6 oras pugnantum *P* ‖ 7 est *P* erat *cum* ς *aut* esse *C. L. Bauer* ‖ 8 praemi *P* ‖ 10 hostem *P* ‖ 11 insuper *P* ‖ 12 consulem en *Weissenb. praeeunte* consul en *Gronovio* consulem P^1 consul P^2 ‖ 13 caecidit *P* ‖ 16 obtruncatoquae *P* ‖ 17 langea *P* ‖ 18 triari *P* ¦ arguere *P* ‖ 20 uadunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 et ς ut *P* ‖ alios alii *H. J. Mueller* alium alii *P* alium alius *Riemann* ‖ 22 aquam P^2 quam P^1 ‖ 23 humerisque ς umeris *P* umerisue *Weissenb.* ‖ 26 haud necquidquam P^1 haud nequidquam P^2 ‖ fessi uada retro *Gron.* festiua|darentro P^1 festinauerant retro P^2 ‖ 27 adq. *P* ‖ 30 ex saltu ς exaitu P^1 exaltu P^2 ‖ 33 deni-

incalescente sole dispulsa nebula aperuisset diem, tum liquida
iam luce montes campique perditas res stratamque ostendere
foede Romanam aciem. itaque, ne in conspectos procul in- 10
mitteretur eques, sublatis raptim signis quam citatissimo pote-
rant agmine sese abripuerunt. postero die, cum super cetera 11
extrema fames etiam instaret, fidem dante Maharbale, qui cum
omnibus equestribus copiis nocte consecutus erat, si arma
tradidissent, abire cum singulis uestimentis passurum, sese
dediderunt; quae Punica religione seruata fides ab Hannibale 12
est, atque in uincula omnes coniecti.

Haec est nobilis ad Trasumennum pugna atque inter paucas 7
memorata populi Romani clades. quindecim milia Romanorum 2
in acie caesa; decem milia sparsa fuga per omnem Etruriam
diuersis itineribus urbem petiere; duo milia quingenti hostium 3
in acie, multi postea ex uulneribus periere. multiplex caedes
utrimque facta traditur ab aliis; ego, praeterquam quod nihil 4
auctum ex uano uelim, quo nimis inclinant ferme scribentium
animi, Fabium, aequalem temporibus huiusce belli, potissimum
auctorem habui. Hannibal captiuorum qui Latini nominis essent 5
sine pretio dimissis, Romanis in uincula datis, segregata ex
hostium coaceruatorum cumulis corpora suorum cum sepeliri
iussisset, Flamini quoque corpus funeris causa magna cum cura
inquisitum non inuenit.

Romae ad primum nuntium cladis eius cum ingenti terrore 6
ac tumultu concursus in forum populi est factus. matronae 7
uagae per uias, quae repens clades adlata quaeue fortuna exer-
citus esset, obuios percunctantur. et cum frequentis contionis
modo turba in comitium et curiam uersa magistratus uocaret,
tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius praetor 8
'Pugna' inquit 'magna uicti sumus.' et quamquam nihil certius
ex eo auditum est, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos
referunt consulem cum magna parte copiarum caesum, super- 9

---

que *Gron.* adinique *P* ‖ re con incalescente P^1 re concalescente P^2 ‖ 1 tum ς cum *P* ‖ 3 nec in conspectus *P* ‖ 4 raptim ς partim *P* ‖ 5 agmineasese *P* ‖ 6 fidei *P* ‖ 9 dediderunt P^1 dederunt P^2 ‖ 10 adque *P* ‖ coniecti ς coniecit *P* ‖ 11 trhansimennum *P* ‖ adque *P* ‖ 12 $\overline{\text{xu}}$ millia *P* ‖ 13 caesas *P* caesa ⟨totidem capta⟩ *uel sim. coll. Polyb. 3, 85, 1 C. Peter progr. Schulpforta 1863 p. 33* ‖ $\overline{\text{x}}$· milia *P* ‖ sparsa P^2 pars|a P^1 ‖ 14 diuersis *uel* auersis ς aduersis *P* ‖ ∝∞ D· *P* mille quingenti *cum Polyb. l. l.* ς ‖ 15 postea *J. Perizonius* postea utrimque *P* ‖ 16 preiterquam *P* ‖ 17 auctum *Walch* austum *P* ‖ 20 præ|tio *P* ‖ 21 suorum ς eorum *P* ‖ 22 iussisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 repens *ex* uepeus P^1 ‖ atlata *P* ‖ 28 turbam *P*

esse paucos aut fuga passim per Etruriam sparsos aut captos
10 ab hoste. quot casus exercitus uicti fuerant, tot in curas dis-
tracti animi eorum erant, quorum propinqui sub C. Flaminio
consule meruerant, ignorantium, quae cuiusque suorum fortuna
esset; nec quisquam satis certum habet, quid aut speret aut
11 timeat. postero ac deinceps aliquot diebus ad portas maior
prope mulierum quam uirorum multitudo stetit aut suorum
aliquem aut nuntios de iis opperiens, circumfundebanturque
obuiis sciscitantes neque auelli, utique ab notis, priusquam
12 ordine omnia inquisissent, poterant. inde uarios uultus digre-
dientium ab nuntiis cerneres, ut cuique laeta aut tristia nun-
tiabantur, gratulantisque aut consolantis redeuntibus domos cir-
cumfusos. feminarum praecipue et gaudia insignia erant et
13 luctus. unam in ipsa porta sospiti filio repente oblatam in
conplexu eius expirasse ferunt; alteram, cui mors fili falso
nuntiata erat, maestam sedentem domi ad primum conspectum
14 redeuntis fili gaudio nimio exanimatam. senatum praetores per
dies aliquot ab orto usque ad occidentem solem in curia retinent
consultantes, quonam duce aut quibus copiis resisti uictoribus
Poenis posset.

8 Priusquam satis certa consilia essent, repens alia nuntiatur
clades, quattuor milia equitum cum C. Centenio propraetore
missa ad collegam ab Seruilio consule in Vmbria, quo post
pugnam ad Trasumennum auditam auerterant iter, ab Hannibale
2 circumuenta. eius rei fama uarie homines affecit: pars occupatis
maiore aegritudine animis leuem ex comparatione priorum du-
3 cere recentem equitum iacturam; pars non id, quod acciderat,
per se aestimare, sed, ut in affecto corpore quamuis leuis
4 causa magis quam in ualido grauior sentiretur, ita tum aegrae
et adfectae ciuitati quodcumque aduersi incideret, non rerum
magnitudine sed uiribus extenuatis, quae nihil, quod adgrauaret,
5 pati possent, aestimandum esse. itaque ad remedium iam diu
neque desideratum nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas
confugit. et quia et consul aberat, a quo uno dici posse uide-

---

1 aetruriam *P* ‖ 2 quod *P* ‖ distracti *Weissenb.* dispraeti *P* ‖ 4 ignorantium *ex* ignorantiusm P^1 ‖ 6 aliquid *P* ‖ 9 noti *P* ‖ 12 consolantis *ex* consoloantis P^1 ‖ 13 praecipuae et gaudia et insignia *P* ‖ 14 sospitis *P* ‖ 15 conplexu *ex Val. Max. 9, 12, 2 Alschefski* conspexu P^1 conspectu P^2 ‖ 17 fili *cum Val. Max. l. l. del. coni. H. J. Mueller* ‖ 18 aliquod ab ortu *P* ‖ curiam *P* ‖ 19 haut *P* ‖ quibus copiis ς copiis quib. *P* ‖ 22 centenio *Sigonius* centonio *P* ‖ 24 thrasymennum *P* ‖ 29 in ualido *Drakenb.* ualido P^1 ualitudo P^2 ‖ 30 incideret *Ingerslev* inciderit *P* ‖ 31 adgrauarent *P*

batur, nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut
nuntium aut litteras mitti [nec dictatorem populo creare pote- 6
rat], quod numquam ante eam diem factum erat, dictatorem
populus creauit Q. Fabium Maximum et magistrum equitum
M. Minucium Rufum; iisque negotium ab senatu datum, ut 7
muros turresque urbis firmarent et praesidia disponerent, qui-
bus locis uideretur, pontesque rescinderent fluminum: pro
urbe ac penatibus dimicandum esse, quando Italiam tueri ne-
quissent.

Hannibal recto itinere per Vmbriam usque ad Spoletium 9
uenit. inde cum perpopulato agro urbem oppugnare adortus 2
esset, cum magna caede suorum repulsus, coniectans ex unius
coloniae haud prospere temptatae uiribus, quanta moles Ro-
manae urbis esset, in agrum Picenum auertit iter non copia 3
solum omnis generis frugum abundantem sed refertum praeda,
quam effuse auidi atque egentes rapiebant. ibi per dies aliquot 4
statiua habita, refectusque miles hibernis itineribus ac palustri
uia proelioque magis ad euentum secundo quam leui aut facili
adfectus. ubi satis quietis datum praeda ac populationibus 5
magis quam otio aut requie gaudentibus, profectus Praetutianum
Hadrianumque agrum, Marsos inde Marrucinosque et Paelignos
deuastat circaque Arpos et Luceriam proximam Apuliae re-
gionem. Cn. Seruilius consul leuibus proeliis cum Gallis factis 6
et uno oppido ignobili expugnato postquam de collegae exerci-
tusque caede audiuit, iam moenibus patriae metuens, ne abesset
in discrimine extremo, ad urbem iter intendit.

Q. Fabius Maximus dictator iterum quo die magistratum 7
iniit uocato senatu, ab diis orsus, cum edocuisset patres plus
neclegentia caerimoniarum auspiciorumque quam temeritate
atque inscitia peccatum a C. Flaminio consule esse quaeque

---

2 haut *P* ‖ nec — poterat *P*, *del. Mommsen CIL* I^1 *p. 288*, *cf. Röm. Staatsr.* II^2 *139, 2* ‖ dictatorem *ex* dictaturem P^1 ‖ populo P^1 populus P^2 praetor *Weissenb.* populo ⟨non consulto senatus⟩ *Madvig* ‖ 3 numqua *P* ‖ 7 pro urbe ac penatibus *Fabri* ac paenatibus pro urbe *P* ‖ 10 per P^2 rer P^1 ‖ umbriam *ex* rumbriam P^1 ‖ 13 haud ς *Weissenb. postea* haud minue *P* haud sane *Weissenb. olim* haud satis *Pauly Oest. Gymn. 27 (1876) 261* haud nimis ς haud maximae minime *Madvig* ‖ temptate *P* ‖ 16 effusae *P* ‖ adque *P* ‖ aliquod *P* ‖ 17 prefectusque P^1, *corr.* P^2 ‖ palustris P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 quietis *Gron.* quieti *P* ‖ praeda *ex* praedea P^1 ‖ 20 praeputianum *P*, *corr. Sabellicus* ‖ 21 hadrianumque ς hadrianum *P* ‖ marruginosque *P* ‖ 23 laeuibus *P* ‖ prolis P^1 prvliis P^2 ‖ factis *Gron.* actis *P* ‖ 24 collega *P* ‖ 29 auspiciorumque quam ς *Sigonius* auspiciorum *P* ‖ 30 g̅. flamio *P*

8 piacula irae deum essent ipsos deos consulendos esse, peruicit,
ut, quod non ferme decernitur, nisi cum taetra prodigia nun-
tiata sunt, decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui
9 inspectis fatalibus libris rettulerunt patribus, quod eius belli
causa uotum Marti foret, id non rite factum de integro atque
10 amplius faciundum esse, et Ioui ludos magnos et aedes Veneri
Erycinae ac Menti uouendas esse, et supplicationem lectister-
niumque habendum, et uer sacrum uouendum, si bellatum pro-
spere esset resque publica in eodem, quo ante bellum fuisset,
11 statu permansisset. senatus, quoniam Fabium belli cura occu-
patura esset, M. Aemilium praetorem, ex collegi pontificum
sententia omnia ea ut mature fiant, curare iubet.

10 His senatus consultis perfectis L. Cornelius Lentulus ponti-
fex maximus consulente collegium praetore omnium primum
populum consulendum de uere sacro censet: iniussu populi
2 uoueri non posse. rogatus in haec uerba populus: ‘Velitis iu-
beatisne haec sic fieri? si res publica populi Romani Quiritium
ad quinquennium proximum, sicut uelim eam saluam, seruata
erit hisce duellis, quod duellum populo Romano cum Cartha-
giniensi est quaeque duella cum Gallis sunt, qui cis Alpis sunt,
3 tum donum duit populus Romanus Quiritium, quod uer attu-
lerit ex suillo ouillo caprino bouillo grege quaeque profana
4 erunt, Ioui fieri, ex qua die senatus populusque iusserit. qui
faciet, quando uolet quaque lege uolet, facito; quo modo faxit,
5 probe factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, pro-
fanum esto, neque scelus esto. si quis rumpet occidetue insciens,
ne fraus esto. si quis clepsit, ne populo scelus esto neue cui
6 cleptum erit. si atro die faxit insciens, probe factum esto.
si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probe factum esto.

---

2 ferme *ex* ferre P^1 ‖ 3 sybillinos *P* ‖ iuuerentur *P* ‖ 5 marti *P* ante *Ph. Rubens* ‖ adque *P* ‖ 7 erycinae P^2 robicinae P^1 ‖ 8 ueri *P* ‖ 11 collegio *P* ‖ 12 omnia P^1 omni P^2 ‖ 14 collegium praetore *Lipsius* collegio praetorum *P* ‖ 16 iubeatis (*om.* ne) *Aubert Tidskrift IX 176* ‖ 18 sicut *Ursinus* sic *P* steterit ut *Weissenb.* steterit sicut *Riemann* eodem statu steterit sicut *Hasenmueller Mus. Rhen. 19 (1864) 402 sqq.* ‖ eam *Ursinus* eamque *P* eam esse *Haupt* uoueamque *Madvig* olim *Hasenmueller* ‖ saluam *P* salua *Ursinus* ‖ seruata erit *Ursinus* seruauerit *P* seruauerit iuppiter *dubit. coni. Weissenb.* ‖ 19 quod duellum *usque ad* 20 cis alpis sunt *hoc loco posuit Lipsius, in P post* 21 quiritium *leguntur* ‖ duellum ς uellum *P* ‖ 20 duella ς uella *P* ‖ callis sunt qui ui cis *P* ‖ 21 tum *Madvig* datum *P* dignum *Koch* ‖ 22 exuiillo *P* ‖ bouillo ς *Sigonius* nouillo *P* ‖ graege *P* ‖ 23 fient *Hasenmueller* ‖ 24 faxi *P* ‖ 25 it *P* ‖ 27 se fraude esto *Cobet Mnem. 9 (1860) 298* ‖ clepset *P* ‖ 28 cleptum ς coeptū *P* ‖ prope *P*

si antidea, quam senatus populusque iusserit fieri, faxitur, eo
populus solutus liber esto.' eiusdem rei causa ludi magni uoti 7
aeris trecentis triginta tribus milibus trecentis triginta tribus
triente, praeterea bubus Ioui trecentis, multis aliis diuis bubus
albis atque ceteris hostiis. uotis rite nuncupatis supplicatio 8
edicta; supplicatumque iere cum coniugibus ac liberis non
urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam quos in aliqua
sua fortuna publica quoque contingebat cura. tum lectisternium 9
per triduum habitum decemuiris sacrorum curantibus. sex pul-
uinaria in conspectu fuerunt: Ioui ac Iunoni unum, alterum
Neptuno ac Mineruae, tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini
ac Dianae, quintum Vulcano ac Vestae, sextum Mercurio et
Cereri. tum aedes uotae. Veneri Erucinae aedem Q. Fabius 10
Maximus dictator uouit, quia ita ex fatalibus libris editum erat,
ut is uoueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset; Menti
aedem T. Otacilius praetor uouit.

Ita rebus diuinis peractis tum de bello deque re publica 11
dictator rettulit, quibus quotue legionibus uictori hosti obuiam
eundum esse patres censerent. decretum, ut ab Cn. Seruilio 2
consule exercitum acciperet; scriberet praeterea ex ciuibus
sociisque quantum equitum ac peditum uideretur; cetera omnia
ageret faceretque, ut e re publica duceret. Fabius duas legiones 3
se adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit. iis per magistrum
equitum scriptis Tibur diem ad conueniendum edixit; edictoque 4
proposito, ut, quibus oppida castellaque immunita essent, ut ii
commigrarent in loca tuta, ex agris quoque demigrarent omnes
regionis eius, qua iturus Hannibal esset, tectis prius incensis 5
ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset, ipse uia Flaminia
profectus obuiam consuli exercituque cum ad Tiberim circa
Ocriculum prospexisset agmen consulemque cum equitibus ad
se progredientem, uiatorem misit, qui consuli nuntiaret, ut sine

1 anteidea *P* ‖ quam *addidi Em. Liu. III 9*, *om.* *P* ac *add. Stroth* ‖ fieri *Stroth* fieri ac *P* ‖ 3 eris ccxxxIII milibus *P*, *corr. Budaeus ex Plut. Fab.* 4, 4 ‖ trecentis triginta tribus assibus *add. Budaeus*, *ubi* assibus *del. Scaliger*, *om.* *P* ‖ 4 bubus oui ccc *P* ‖ diuiis *P* ‖ 5 adq. *P* ‖ 6 supplicatumque iere (iit *ed. Mog.*) cum *ed. Mog. et Gron.* supplicatumquiregum *P* ‖ 9 habitum ϛ habitum per *P* ‖ sex *Salmasius* ex *P* ‖ 13 aedē que fabius *P* ‖ 14 editum ϛ edictum *P* ‖ 16 aedem totacilius P^1 aedem acilius P^2 ‖ 17 deque re *uel* reque (*om.* de) ϛ reque de *P* ‖ 18 quoduel *P* quotque ϛ ‖ 19 esset *P* ‖ 20 scriberet P^2 scriberet scriberet P^1 ‖ 21 equitum P^2 ec|quitum P^1 ‖ 23 abiecturum *P* ‖ magistrum ϛ maget *P* ‖ 24 scribtis *P* ‖ 25 ut ii *uel* ut hi *Gron.* uti *P* ‖ 26 dimigrarent *P* ‖ 27 regiones *P* ‖ 29 at *P* ‖ 30 consulemqui *P* ‖ 31 progredientem ϛ prodientem *P* ‖ uiatorem misit ϛ uiatore misso *P* substitit uiatore misso *coni. Weissenb.*

6 lictoribus ad dictatorem ueniret. qui cum dicto paruisset con-
gressusque eorum ingentem speciem dictaturae aput ciues socios-
que uetustate iam prope oblitos eius imperii fecisset, litterae
ab urbe allatae sunt, naues onerarias commeatum ab Ostia
in Hispaniam ad exercitum portantes a classe Punica circa
7 portum Cosanum captas esse. itaque extemplo consul Ostiam
proficisci iussus nauibusque, quae ad urbem Romanam aut
Ostiae essent, completis milite ac naualibus sociis persequi
8 hostium classem ac litora Italiae tutari. magna uis hominum
conscripta Romae erat; libertini etiam, quibus liberi essent et
9 aetas militaris, in uerba iurauerant. ex hoc urbano exercitu
qui minores quinque et triginta annis erant in nauis inpositi,
alii, ut urbi praesiderent, relicti.

12 Dictator exercitu consulis accepto a Fuluio Flacco legato
per agrum Sabinum Tibur, quo diem ad conueniendum edixerat
2 nouis militibus, uenit. inde Praeneste ac transuersis limitibus
in uiam Latinam est egressus, unde itineribus summa cum cura
exploratis ad hostem ducit, nullo loco, nisi quantum necessitas
3 cogeret, fortunae se commissurus. quo primum die haut procul
Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta,
quin Poenus educeret in aciem copiamque pugnandi faceret.
4 sed ubi quieta omnia aput hostes nec castra ullo tumultu mota
uidet, increpans quidem, uictos tandem [quos] Martios animos
Romanis debellatumque et concessum propalam de uirtute ac
5 gloria esse, in castra rediit; ceterum tacita cura animum in-
cessit, quod cum duce haudquaquam Flamini Sempronique
simili futura sibi res esset ac tum demum edocti malis Romani
6 parem Hannibali ducem quaesissent. et prudentiam quidem
[non uim] dictatoris extemplo timuit; constantiam hautdum
expertus agitare ac temptare animum mouendo crebro castra
7 populandoque in oculis eius agros sociorum coepit; et modo

---

3 fecisset *in* fecisse *mut.* P^1 || litterae P^2 liberae P^1 || 4 hostia *P* || 6 consanum *P* || 7 quae ς, *om.* *P* || 8 milites *P* || 10 et ς ita *P* || 14 exercitus *P* || 15 die *P* || 16 limitibus *in* militibus *mut.* P^1 || 17 unde P^2 uinde P^1 || 18 ab hostem *P* || 19 aut *P* || 20 arpis *P* aecis *ex Polyb. 3, 88, 9 Gron.* || 21 penus *P* || 22 ullo P^2 uulo P^1 || 23 quos *P*, *del. Valla* suos *Salmasius* illos *Haupt* aliquando *Weissenb.* antiquos *Jenicke* quamuis *Otto* quos ⟨iactassent⟩ *Novak* et quassos *dubit. coni. Zingerle Oest. Gymn. 27 (1876) 433* || 24 et concessumq. *P* || propalandae uirtute *P* || 25 essent in *P* || incessit ς *Muretus* incensum *P* || 26 haudquamquā *P* || flamini sempronique *Alschefski* flaminis (flaminio P^2) sempronioque *P* || 27 simile *P* || etdocti *P* || 29 non uim *P*, *quae uerba mihi insitiua uidentur*, noui (*et* ductoris *pro* dictatoris) *Gron.* nouam *Luterbacher* || exemplo *P* || autdum *P*

citato agmine ex conspectu abibat, modo repente in aliquo
flexu uiae, si excipere degressum in aequom posset, occultus
subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat modico ab 8
hoste interuallo, ut neque omitteret eum neque congrederetur.
castris, nisi quantum usus necessarii cogerent, tenebatur miles;
pabulum et ligna nec pauci petebant nec passim; equitum 9
leuisque armaturae statio conposita instructaque in subitos
tumultus et suo militi tuta omnia et infesta effusis hostium
populatoribus praebebat; neque uniuerso periculo summa rerum 10
committebatur et parua momenta leuium certaminum ex tuto
coeptorum finitimoque receptu adsuefaciebant territum pristinis
cladibus militem minus iam tandem aut uirtutis aut fortunae
paenitere suae. sed non Hannibalem magis infestum tam sanis 11
consiliis habebat quam magistrum equitum, qui nihil aliud,
quam quod impar erat imperio, morae ad rem publicam prae-
cipitandam habebat. ferox rapidusque consiliis ac lingua in-
modicus primo inter paucos, dein propalam in uulgus pro 12
cunctatore segnem, pro cauto timidum, adfingens uicina uir-
tutibus uitia, conpellabat premendoque superiorem, quae pes-
sima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese
extollebat.

Hannibal ex Hirpinis in Samnium transit, Beneuentanum 13
depopulatur agrum, Telesiam urbem capit, inritat etiam de
industria ducem Romanum, si forte accensum tot indignitatibus
cladibusque sociorum detrahere ad aequum certamen possit.
inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Trasumen- 2
num capti ab Hannibale dimissique fuerant, tres Campani equites
erant, multis iam tum inlecti donis promissisque Hannibalis
ad conciliandos popularium animos. hi nuntiantes, si in Cam- 3
paniam exercitum admouisset, Capuae potiendae copiam fore,

---

2 digressum *P* ‖ 3 obsistebat *P* ‖ 4 eum P^2 euim P^1 ‖ 5 necessarii cogerent *Weissenb.* necessari cogeret P^1 necessario cogeret P^2 necessarius cogeret *Haupt* ‖ 7 armatura *P* ‖ subitos ς subitos est *P* ‖ 8 milite *P* ‖ 11 finitimoque receptu *conieci Em. Liu. III 9 (cf. etiam P infra u. 19)* finitimorum receptum quae *P* finitimo receptu ς *Lipsius* ‖ pristinis ς pristinis in his *P* ‖ 15 impar erat *Jac. Gron.* imperabat *P* ‖ more *P* ‖ 16 habebat, ferox . . . immodicus. primo *distinguit* ς ‖ rapidusque (*uel* rapidusque in) ς rapidusquem *P* ‖ 18 pro cauto *uel* et pro cauto ς et cauto *P* ‖ 19 conpellebant *P* ‖ premendoque superiorem quae *Gron.* praemendorum superiorumque *P* ‖ 24 industriam *P* ‖ ducem romanum *praeeunte Woelfflino uel* ducem romanorum *Pauly Oest. Gymn. 27 (1876) 261* ducem *P* dictatorem *coni. Woelfflin* ‖ 25 cladibusque *uel* et cladibus ς cladibus *P* ac cladibus *Weissenb.* ‖ aequm *P* ‖ 26 thrasumenum *P* ‖ 28 inlectis *P* ‖ 29 popularum P^1 populorum P^2

cum res maior quam auctores esset, dubium Hannibalem alter-
nisque fidentem ac diffidentem tamen, ut Campaniam ex Samnio
4 peteret, mouerunt. monitos etiam atque etiam, promissa rebus
adfirmarent, iussosque cum pluribus et aliquibus principum
5 redire ad se dimisit. ipse imperat duci, ut se in agrum Casi-
natem ducat, edoctus a peritis regionum, si eum saltum occu-
passet, exitum Romano ad opem ferendam sociis interclusurum.
6 sed Punicum abhorrens ab Latinorum nominum pronuntiatione
os, Casilinum pro Casino dux ut acciperet, fecit, auersusque
ab suo itinere per Allifanum Caiatinumque et Calenum agrum
7 in campum Stellatem descendit. ubi cum montibus fluminibus-
que clausam regionem circumspexisset, uocatum ducem per-
8 cunctatur, ubi terrarum esset. cum is Casilini eo die mansurum
eum dixisset, tum demum cognitus est error, et Casinum longe
9 inde alia regione esse; uirgisque caeso duce et ad reliquorum
terrorem in crucem sublato, castris communitis, Maharbalem
10 cum equitibus in agrum Falernum praedatum dimisit. usque
ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem,
11 fugam tamen terroremque latius Numidae fecerunt; nec tamen
is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimouit, uide-
licet quia iusto et moderato regebantur imperio nec abnuebant,
quod unum uinculum fidei est, melioribus parere.

14 Vt uero, postquam ad Vulturnum flumen castra sunt posita,
exurebatur amoenissimus Italiae ager uillaeque passim incendiis
fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, tum prope
2 de integro seditio accensa; quieuerant enim per paucos dies,
quia, cum celerius solito ductum agmen esset, festinari ad
3 prohibendam populationibus Campaniam crediderant. ut uero
in extrema iuga Massici montis uentum est, et hostes sub oculis

2 fidentem ac P^2 fidente ae P^1 ‖ campaniam *uel* campanos ς campanis P ‖ 3 etiam atque etiam (*om.* ut) *Madvig ed. 1* ut etiam etq. (atq. P^2) etiam P etiam atque etiam ut *Gron. Madvig ed. 2. 3. 4* ‖ 6 edoctus P^2 eductus P^1 ‖ 8 pronuntiatione *add. Haupt* os *duce Gronovio Weissenb.* casilinum ς, *om.* P ‖ 9 aduersusq. P ‖ 10 ad sue itinere P; suo *del. ed. Tauchn. 1848 et Kiehl Mnem. 1 (1852) 99* ‖ alifanum P ‖ caiatinumque *Kiehl l. l. et Stier Z. f. Alt. 1852 p. 204 sq.* calatinumque P ‖ agrum *ex* magrum P^1 ‖ 11 stellatem *ex* sstellatem P^1 ‖ tubi P ‖ 13 is ς iis P ‖ casilini P^1 casulini P^2 ‖ eo die ς eodem P ‖ 16 maherbalem P ‖ 19 terroremquae P ‖ 20 flaglarent P ‖ 21 adnuebant P ‖ 23 postquam *Alschefski* quam P ‖ 24 exurberatur P ‖ 25 massaci P ‖ fauio P ‖ 26 seditio accensa *Lipsius* seditio ac de seditione accensi P seditione accensi *Weissenb.* ‖ quieuerant *Gron.* (quieti fuerant *Lipsius*) quidamfuerant P ‖ 29 extrema P^2 extremam P^1 ‖ massici P^2 assici P^1 ‖ est et *H. J. Mueller* est P et *Gron.*

erant Falerni agri colonorumque Sinuessae tecta urentes, nec
ulla erat mentio pugnae, 'Spectatum huc' inquit Minucius 'ut 4
ad rem fruendam oculis, sociorum caedes et incendia, uenimus?
nec, si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet,
quos Sinuessam colonos patres nostri miserunt, ut ab Samnite
hoste tuta haec ora esset, quam nunc non uicinus Samnis 5
urit, sed Poenus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis
nostra cunctatione et socordia iam huc progressus? tantum 6
pro degeneramus a patribus nostris, ut, praeter quam oram
illi Punicas uagari classes dedecus esse imperii sui duxerint,
eam nunc plenam hostium Numidarumque ac Maurorum iam
factam uideamus. qui modo Saguntum oppugnari indignando 7
non homines tantum sed foedera et deos ciebamus, scandentem
moenia Romanae coloniae Hannibalem lenti spectamus. fumus 8
ex incendiis uillarum agrorumque in oculos atque ora uenit;
strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, saepius nostram
quam deorum inuocantium opem: nos hic pecorum modo per
aestiuos saltus deuiasque callis exercitum ducimus conditi nubibus siluisque. si hoc modo peragrando cacumina saltusque 9
M. Furius recipere a Gallis urbem uoluisset, quo hic nouus
Camillus, nobis dictator unicus in rebus adfectis quaesitus,
Italiam ab Hannibale recuperare parat, Gallorum Roma esset,
quam uereor ne sic cunctantibus nobis Hannibali ac Poenis 10
totiens seruauerint maiores nostri. sed uir ac uere Romanus, 11
quo die dictatorem eum ex auctoritate patrum iussuque populi
dictum Veios allatum est, cum esset satis altum Ianiculum, ubi
sedens prospectaret hostem, descendit in aecum atque illo ipso
die media in urbe, quae nunc busta Gallica sunt, et postero
die citra Gabios cecidit Gallorum legiones. quid? post multos 12
annos cum ad Furculas Caudinas ab Samnite hoste sub iugum

---

1 sinuesse *P* ‖ 2 spectatumne ς ‖ huc ς est hoc *P* istuc *Weissenb. ap. Alschefskium, idem uel* ista huc *Friedersdorff Philol. Anz. VII 520* scilicet huc *coni. Madvig praef. ed.* ‖ ut ad *Madvig* ad *P* ut *Gron.* ‖ 5 quosinuessa *P* ‖ 6 samnitis *P* ‖ 8 hoc *P* ‖ 9 oram illi ς *Frob. 1531* per oram illi suam *P* nuper *pro* per *coni. Weissenb.* ‖ 10 uacari *P* ‖ 11 ⟨nos⟩ nunc ς ‖ numidarumquæ *P* ‖ 13 et P^2 aet P^1 ‖ sciebamuscandentem *P* ‖ 14 romanae *ex* romanorum P^1 ‖ hannibalem ς et hannibalem *P* ‖ lenti ς laetis *P* taciti *Novak* ‖ 16 nostram quam ς nos quamquam *P* ‖ 17 per *ex* pr P^1 ‖ 18 *Nonius p. 197:* callis genere ... feminino Liuius lib XII. 'Nisi pecorum modo fert angusto saltu et deuias calles' ‖ 19 peragranda *P* ‖ sialtusque P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 adfecti *P* ‖ 23 sic ς sit *P* ‖ 26 ueios P^2 ueluos P^1 ‖ allatus *P*, *corr.* ς ‖ altum ς alium *P* ‖ 28 quae *uel* qua ς q. *P;* quae n. b. g. sunt *spuria et ex Liu. 5, 48, 3 sumpta esse coni. Weissenb.* ‖ 30 sabnite hostes *P*

missi sumus, utrum tandem L. Papirius Cursor iuga Samni per-
lustrando an Luceriam premendo obsidendoque et lacessendo
uictorem hostem depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo
13 Samniti inposuit? modo C. Lutatio quae alia res quam celeritas
uictoriam dedit, quod postero die, quam hostem uidit, classem
grauem commeatibus, impeditam suomet ipsam instrumento
14 atque adparatu, oppressit? stultitia est sedendo aut uotis debel-
lari credere posse: arma capias oportet et descendas in aecum
et uir cum uiro congrediaris; audendo atque agendo res Ro-
mana creuit, non his segnibus consiliis, quae timidi cauta
15 uocant.' haec uelut contionanti Minucio circumfundebatur tri-
bunorum equitumque Romanorum multitudo, et ad aures quo-
que militum dicta ferocia euoluebantur; ac si militaris suffragi
res esset, haud dubie ferebant Minucium Fabio ducem prae-
laturos.

15 Fabius pariter in suos haud minus quam in hostis intentus
prius ab illis inuictum animum praestat. quamquam probe scit
non in castris modo suis sed iam etiam Romae infamem suam
cunctationem esse, obstinatus tamen tenore eodem consiliorum
2 aestatis reliquom extraxit, ut Hannibal destitutus ab spe summa
ope petiti certaminis iam hibernis locum circumspectaret, quia
ea regio praesentis erat copiae, non perpetuae, arbusta uineae-
que et consita omnia magis amoenis quam necessariis fructibus.
3 haec per exploratores relata Fabio. cum satis sciret per eas-
dem angustias, quibus intrauerat Falernum agrum, rediturum,
4 Calliculam montem et Casilinum occupat modicis praesidiis, quae
urbs Vulturno flumine dirempta Falernum a Campano agro
diuidit; ipse iugis isdem exercitum reducit misso exploratum
5 cum quadringentis equitibus sociorum L. Hostilio Mancino. qui
ex turba iuuenum audientium saepe ferociter contionantem
magistrum equitum progressus primo exploratoris modo, ut ex
tuto specularetur hostem, ubi uagos passim per uicos Numidas
6 prospexit ac per occasionem etiam paucos occidit, extemplo

1 cursori P^1, *corr.* P^2 ‖ 2 praemendo *P* ‖ 7 adq. *P* ‖ 8 arma *Madvig* armari *P* ‖ descendas *Heerwagen* deducendas *P* ‖ ecum *P* ‖ 9 adque augendo *P* ‖ 10 his segnibus ς iis sensibus *P* ‖ quae ς q. *P* ‖ 11 continuanti *P* ‖ 12 aures *ex* ures P^1 ‖ 13 suffragium *P* ‖ 14 dubiae *P* ‖ ducem *Gron.* duci *P* ‖ 16 in suos ς inter suos *P* ‖ 17 illis *ed. Paris. 1573* aliis *P* suis *Harant* ‖ 18 infamaem *P* ‖ 20 aestatis ς aestimantis *P* ‖ 21 ope *Alschefski* op *P* ‖ 22 arbustae *P* ‖ 23 consita ς consilia *P* ‖ 26 calliculam *Frob. 1535* gallicanum *P* ‖ casilanum P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 a falernum a campanum *P* ‖ 28 diuidit P^1 diuiditur P^2 ‖ 29 hostilium mancinio q. ex *P* ‖ 31 magistratum *P* ‖ 32 ubi ς urbis *P* ‖ per P^2, *om.* P^1 ‖ 33 pro-

occupatus certamine est animus exciderūntque praecepta dicta-
toris, qui, quantum tuto posset, progressum prius recipere sese
iusserat, quam in conspectum hostium ueniret. Numidae alii 7
atque alii occursantes refugientesque ad castra prope ipsa eum
cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Car- 8
thalo, penes quem summa equestris imperii erat, concitatis equis
inuectus cum prius, quam ad coniectum teli ueniret, auertisset
hostis, quinque ferme milia continenti cursu secutus est fugien-
tis. Mancinus, postquam nec hostem desistere sequi nec spem 9
uidit effugiendi esse, cohortatus suos in proelium rediit omni
parte uirium inpar. itaque ipse et delecti equitum circumuenti 10
occiduntur; ceteri effuso [rursus] cursu Cales primum, inde
prope inuiis callibus ad dictatorem perfugerunt.

Eo forte die Minucius se coniunxerat Fabio, missus ad 11
firmandum praesidio saltum, qui super Tarracinam in artas
coactus fauces imminet mari, ne ab Sinuessa Poenus Appiae
limite peruenire in agrum Romanum posset. coniunctis exerci- 12
tibus dictator ac magister equitum castra in uiam deferunt, qua
Hannibal ducturus erat. duo inde milia hostes aberant. postero **16**
die Poeni, quod uiae inter bina castra erat, agmine conpleuere.
cum Romani sub ipso constitissent uallo haut dubie aequiore 2
loco, successit tamen Poenus cum expeditis equitibusque ad
lacessendum hostem. carptim Poeni et procursando recipiendo-
que sese pugnauere; restitit suo loco Romana acies. lenta 3
pugna et ex dictatoris magis quam Hannibalis uoluntate fuit.
ducenti ab Romanis, octingenti hostium cecidere. inclusus inde 4
uideri Hannibal uia ad Casilinum obsessa, cum Capua et Sam-
nium et tantum ab tergo diuitum sociorum Romanis conmeatus
subueheret, Poenus inter Formiana saxa ac Literni arenas stagna-
que et per horridas siluas hibernaturus esset. nec Hannibalem 5

---

spexit *add. C. Heraeus, om.* P uidit *add.* ς, *quod uerbum Otto post* uicos *ponit* ‖ ac *add. Wesenberg, om.* P et *add. Madvig* ‖ 2 quantum ς quem P ‖ 4 adque P ‖ refugientesqui P ‖ ipsa eum *Weissenb.* ipsum P ipsa *Madvig* ‖ 5 adque P ‖ pertraxere ς pertrahere P ‖ 8 secutos P ‖ 12 rursus P, *del. J. H. Voss* ‖ cursum calles P ‖ 15 praesidium P^2 ‖ 16 næ P ‖ ab sinuessa *Gron.* adminuissea P^1 adminuisse P^2 ‖ 17 perueniret P^2 ‖ exercitus P ‖ 18 quam P ‖ 19 haberant P ‖ 20 castra erat P^2 castrant P^1 ‖ acmine P ‖ 21 romanis P ‖ aut dubiæ equiore P ‖ 22 expiditis P ‖ 23 captim P ‖ procurando P ‖ 25 fuit uoluntate fuit P^1 fuit uoluntate P^2 ‖ 27 uia *Gron.* ut P ‖ capuamaet P^1 capuam et P^2 ‖ 29 poenus ς poenistus P^1 poenis tunc P^2 ‖ formiana *Sabellicus* fortunā|minas P^1 fortunae minas P^2 ‖ literni *Sabellicus* literne P ‖ 30 per horridas *Madvig* perhorridas *uulgo* ‖ siluas *Weissenb.* situas P^1 situ P^2

fefellit suis se artibus peti. itaque cum per Casilinum euadere
non posset petendique montes et iugum Calliculae superandum
esset, necubi Romanus inclusum uallibus agmen adgrederetur,
6 ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem
commentus principio noctis furtim succedere ad montes statuit.
7 fallacis consilii talis apparatus fuit: faces undique ex agris
collectae fascesque uirgarum atque aridi sarmenti praeligantur
cornibus boum, quos domitos indomitosque multos inter ceteram
8 agrestem praedam agebat; ad duo milia ferme boum effecta;
Hasdrubalique negotium datum, ut nocte id armentum accensis
cornibus ad montis ageret, maxime, si posset, super saltus ab
hoste insessos.

17 Primis tenebris silentio mota castra; boues aliquanto ante
2 signa acti. ubi ad radices montium uiasque angustas uentum
est, signum extemplo datur, ut accensis cornibus armenta in
aduersos concitentur montis. et metus ipse relucentis flammae
a capite calorque iam ad uiuom ad imaque cornua ueniens
3 uelut stimulatos furore agebat boues. quo repente discursu
haut secus quam siluis montibusque accensis omnia circa uir-
gulta uisa ardere, capitumque irrita quassatio excitans flammam
4 hominum passim discurrentium speciem praebebat. qui ad
transitum saltus insidendum locati erant, ubi in summis mon-
tibus ac super se quosdam ignes conspexere, circumuentos se
esse rati praesidio excessere; qua minime densae micabant
flammae, uelut tutissimum iter petentes summa montium iuga,
tamen in quosdam boues palatos a suis gregibus inciderunt.
5 et primo cum procul cernerent, ueluti flammas spirantium mira-

---

4 speciem terribilem *P* ‖ 6 consiliis P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 adque *P* ‖ sarmentis *P* ‖ praeligantur ς praeliganturq. *P* ‖ 9 millia *P* ‖ 10 nocte *Weissenb.* primis tenebris noctem (noctes P^2) *P* ‖ accensis cornibus *Woelfflino suspecta del. coni. H. J. Mueller* ‖ 11 agere *P* ‖ 12 hostes *P* ‖ 13 aliquanto *ex* aliquasnto P^1 ‖ 14 ad ς a P^1 at P^2 ‖ uiaeque angustias *C. Heraeus* ‖ 15 in ς autid|in *P* ‖ 17 a capite *Weissenb.* ex campie a capite P^1 ex capite a capite P^2 ex capite ς ‖ uiuom P^1 uiuum P^2 ‖ ad imaque ς diuatimaque *P* ‖ cornua ueniens (*uel* cornuum ueniens) *scripsi Herm. XIV 141* cornuumaueniens *P* ‖ 19 circa *Woelfflin* circuma *P* circum ς ‖ uirgulta *del. olim Madvig ap. Ingerslevium* ‖ 20 uisa ardere *Madvig* ardere uisa *A. Perizonius* ardere *P* ‖ capitumque *(restituit Valla)* irrita quassatio *Gron.* captumque rita quaesatio P^1 captumque rita quae ratio P^2 cita *pro* irrita *mauult Jac. Gron.* iterata *Doering* ‖ 21 hominum *P* luminum *G. F. Unger Philol. 34 (1876) 369* ‖ 22 insidendum P^1 insidendos P^2 ‖ 23 conspexeret *P* ‖ 24 qua minime densae micabant flammae *Gron.* quamnim dense micabant flammae P^1 quam ingens emicabant flamma P^2 ‖ 25 summam P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 graegibus *P*

culo attoniti constiterunt; deinde ut humana apparuit fraus, 6
tum uero, insidias rati esse, cum maiore tumultu concitant
se in fugam. leui quoque armaturae hostium incurrere; cete-
rum nox aequato timore neutros pugnam incipientis ad lucem
tenuit. interea toto agmine Hannibal transducto per saltum 7
et quibusdam in ipso saltu hostium oppressis in agro Allifano
posuit castra.

Hunc tumultum sensit Fabius; ceterum et insidias esse 18
ratus et ab nocturno utique abhorrens certamine suos muni-
mentis tenuit. luce prima sub iugo montis proelium fuit, quo 2
interclusam ab suis leuem armaturam facile — etenim numero
aliquantum praestabant — Romani superassent, nisi Hispano-
rum cohors ad id ipsum remissa ab Hannibale superuenisset.
ea adsuetior montibus et ad concursandum inter saxa rupesque 3
aptior ac leuior cum uelocitate corporum tum armorum habitu
campestrem hostem grauem armis statariumque pugnae genere
facile elusit. ita haudquaquam pari certamine digressi, Hispani 4
fere omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis in castra
contenderunt.

Fabius quoque mouit castra transgressusque saltum super 5
Allifas loco alto ac munito consedit. tum per Samnium Ro- 6
mam se petere simulans Hannibal usque in Paelignos popula-
bundus rediit; Fabius medius inter hostium agmen urbemque
Romam iugis ducebat nec absistens nec congrediens. ex Pae- 7
lignis Poenus flexit iter retroque Apuliam repetens Gereonium
peruenit, urbem metu, quia conlapsa ruinis pars moenium
erat, ab suis desertam; dictator in Larinate agro castra com- 8
muniit. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio
modo sed consilio etiam ac prope precibus agens cum magistro
equitum, ut plus consilio quam fortunae confidat et se potius 9
ducem quam Sempronium Flaminiumque imitetur; ne nihil
actum censeret extracta prope aestate per ludificationem hostis:
medicos quoque plus interdum quiete quam mouendo atque
agendo proficere; haut paruam rem esse ab totiens uictore 10

2 tumultu ς *Lipsius* multo *P* multo tumultu *Harant* multo strepitu *J. H. Voss* ‖ 6 saltu *P*² saltum et quibusdam in ipso saltu *P*¹ ‖ allifano ς albano *P* ‖ 13 superuenisset *Gron.* peruenisset *P* ‖ 15 ac leuior ς ac leuiorque *P* ‖ 16 statariumquae *P* ‖ 18 aliquod *P* ‖ 20 castrae *P*¹, *corr.* *P*² ‖ 22 praelignos *P* ‖ 23 medios *P* ‖ 24 adsistens *P* ‖ pelignis *P* ‖ 25 gleronum *P* ‖ 27 larinati *ed. Ven. 1495 et Frigell coll. 22, 24, 1 et 45, 2, 11* ‖ 29 praecibus *P* ‖ 31 flaminicumque *P*¹, *corr.* *P*² ‖ 33 medicos *Valla* medico *P* ‖ quiete ς *Valla* quippe *P* ‖ adq. *P* ‖ 34 aut *P* ‖ uictorem *P*

hoste uinci desisse ac respirasse ab continuis cladibus — haec
nequiquam praemonito magistro equitum Romam est profectus.
19 Principio aestatis, qua haec gerebantur, in Hispania quo-
2 que terra marique coeptum bellum est. Hasdrubal ad eum
nauium numerum, quem a fratre instructum paratumque ac-
3 ceperat, decem adiectis quadraginta nauium classem Himilconi
tradit, atque ita Carthagine profectus nauis prope terram, exer-
citum in litore ducebat paratus confligere, quacumque parte
4 copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipio postquam mouisse ex
hibernis hostem audiuit, primo idem consilii fuit; deinde minus
terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere
ausus, delecto milite ad naues inposito quinque et triginta
5 nauium classe ire obuiam hosti pergit. altero ab Tarracone
die ad stationem decem milia passuum distantem ab ostio Hiberi
amnis peruenit. inde duae Massiliensium speculatoriae prae-
missae rettulere classem Punicam stare in ostio fluminis castra-
6 que in ripa posita. itaque ut inprouidos incautosque uniuerso
simul effuso terrore opprimeret, sublatis ancoris ad hostem
uadit. multas et locis altis positas turris Hispania habet, qui-
bus et speculis et propugnaculis aduersus latrones utuntur.
7 inde primo conspectis hostium nauibus datum signum Hasdru-
bali est, tumultusque prius in terra et castris quam ad mare
et ad naues est ortus, nondum aut pulsu remorum strepitu-
que alio nautico exaudito aut aperientibus classem promun-
8 turiis, cum repente eques alius super alium ab Hasdrubale
missus uagos in litore quietosque in tentoriis suis, nihil minus
quam hostem aut proelium eo die expectantis, conscendere
naues propere atque arma capere iubet: classem Romanam iam
9 haud procul portu esse. haec equites dimissi passim impera-
bant; mox Hasdrubal ipse cum omni exercitu aderat, uarioque
omnia tumultu strepunt ruentibus in naues simul remigibus
militibusque fugientium magis e terra quam in pugnam euntium
10 modo. uixdum omnes conscenderant, cum alii resolutis oris

1 ac respirasse ab continuis cladibus *scripsi Em. Liu. I 3 sq.* ab continuis cladibus ac resperasse *P* et ab cont. cl. resp. ς ‖ 5 acciperat *P* ‖ 6 adiectis *scripsi Em. Liu. I 4* adiecit *P* ‖ himilconi *P* hamilcari *Lauterbacher ex Polyb. 3, 95, 2* ‖ 7 naues *Ruperti* nauis *Madvig* nauibus *P* ‖ terra *P* ‖ 9 scipioni ς ‖ mouisset *P* ‖ 12 ad *P* in ς ‖ 13 tharracone *P* ‖ 14 ad ς, *om. P* ‖ millia *P* ‖ hostio *P* ‖ 16 punicam ς in publicam *P* ‖ hostio *P* ‖ 18 offuso *Walch* ‖ anchoris *P* ‖ 21 primos *P* ‖ 22 ad mare ac naues *ex usu Liuiano exspectes* ‖ 25 equis *P* ‖ 26 tentoris *P* ‖ 28 prope adque *P* ‖ 31 simul in remigibus *P* ‖ 32 e terrarum quam in pugna *P*; e terra *del. Bisschop Mnem. 1 (1852) 99* ‖ 33 omnis *P*

in ancoras euehuntur, alii, ne quid teneat, ancoralia incidunt,
raptimque omnia ac praepropere agendo militum apparatu nau-
tica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere et
aptare arma miles prohibetur. et iam Romanus non adpro- 11
pinquabat modo, sed derexerat etiam in pugnam naues. itaque
non ab hoste et proelio magis Poeni quam suomet ipsi tumultu
turbati et temptata uerius pugna quam inita in fugam auerte-
runt classem. et cum aduersi amnis os lato agmini et tum mul- 12
tis simul uenientibus haud sane intrabile esset, in litus passim
naues egerunt, atque alii uadis alii sicco litore excepti partim
armati partim inermes ad instructam per litus aciem suorum
perfugere; duae tamen primo concursu captae erant Punicae
naues, quattuor suppressae. Romani, quamquam terra hostium 20
erat armatamque aciem toto praetentam litore cernebant, haud
cunctanter insecuti trepidam hostium classem nauis omnis, quae 2
non aut perfregerant proras litori inlisas aut carinas fixerant
uadis, religatas puppibus in altum extraxere, ad quinque et
uiginti naues e quadraginta cepere. neque id pulcherrimum 3
eius uictoriae fuit, sed quod una leui pugna toto eius orae
mari potiti erant. itaque ad Onusam classe prouecti; escensio 4
ab nauibus in terram facta. cum urbem ui cepissent captam-
que diripuissent, Carthaginem inde petunt, atque omnem agrum 5
circa depopulati postremo tecta quoque iniuncta muro portis-
que incenderunt. inde iam praeda grauis ad Longunticam per- 6
uenit classis, ubi uis magna sparti erat ad rem nauticam con-
gesta ab Hasdrubale. quod satis in usum fuit sublato ceterum
omne incensum est. nec continentis modo praelecta est ora, 7
set in Ebusum insulam transmissum. ibi urbe, quae caput
insulae est, biduum nequiquam summo labore oppugnata ubi 8

1 banchoras *P* ‖ euehuntur *Gron.* euehereniur *P* euecti tenentur *Weissenb.* euecti haerent *Heerwagen* ‖ alii ne P^2 aliiine P^1 ‖ anchoralia *P* ‖ 2 ac *add. Gron. et Drakenb., om. P* ‖ nauticā *P* ‖ 4 prohibetur ς prohibebatur *P* ‖ 7 et *P, om.* ς ‖ 8 amnis os *Gron.* adnisos *P* ‖ tum *scripsi Em. Liu. I 4* tam *P* ‖ 9 intrabile *Gron.* intrabiles *P* ‖ 10 adq. *P* ‖ 14 litore *Madvig* in litore *P* ‖ 15 que *P* ‖ 16 haut *P* ‖ perfregebant P^1 perfregenbant P^2 ‖ litori ς, *idem uel* littoribus *Crévier* litoreis *P* ‖ haut *P* ‖ fixerant P^2 litore fixerant P^1 ‖ 18 exxxx· P^1 ex ·xxx· P^2 ‖ 19 ore *P* ‖ 20 itaquae *P* ‖ onosam P^1 onustam P^2 oenusam *coni. H. J. Mueller comment. Schaefer. 148 sqq.* ‖ classe P^1 classem P^2 ‖ profecti ς ‖ exscensione *Gron.* ‖ 21 factam *P* ‖ 22 charthaginē *P* ‖ adque *P* ‖ 23 incuncta P^1 incomta P^2 ‖ 25 sparti erat *Madvig* sparti fuit ς spartis *P* ‖ congestam *P* congesta erat *coni. Alschefski* ‖ 27 praelecta est *Weissenb. olim et Madvig* periectas *P* perlecta est *Frigell* praeuecta est oram *Weissenb. postea* ‖ oras *P* ‖ 28 ibi ς ubi *P* ‖ 29 necquicquam *P* ‖ laborem *P*

9 in spem inritam frustra teri tempus animaduersum est, ad populationem agri uersi direptis aliquot incensisque uicis maiore quam ex continenti praeda parta cum in naues se recepissent, ex Baliaribus insulis legati pacem petentes ad Scipionem uene-
10 runt. inde flexa retro classis reditumque in citeriora prouinciae, quo omnium populorum, qui Hiberum accolunt, multorum
11 et ultimae Hispaniae legati concurrerunt. sed qui uere dicionis imperiique Romani facti sint obsidibus datis populi, amplius
12 fuere centum uiginti. igitur terrestribus quoque copiis satis fidens Romanus usque ad saltum Castulonensem est progressus. Hasdrubal in Lusitaniam ac propius Oceanum concessit.
21 Quietum inde fore uidebatur reliquom aestatis tempus,
2 fuissetque per Poenum hostem; sed praeterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta auidaque in nouas res sunt ingenia, Man-
3 donius Indebilisque, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus in agrum pacatum sociorum Romanorum ad popu-
4 landum uenerunt. aduersus eos tribunus militum cum expeditis auxiliis a Scipione missi leui certamine, ut tumultuariam manum, fudere, mille hominibus occisis, quibusdam captis magnaque
5 parte armis exuta. hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum
6 Hasdrubalem cis Hiberum ad socios tutandos retraxit. castra Punica in agro Ilergauonensium, castra Romana ad Nouam
7 Classem erant, cum fama repens alio auertit bellum. Celtiberi, qui principes regionis suae legatos miserant obsidesque dederant Romanis, nuntio misso a Scipione exciti arma capiunt, prouinciamque Carthaginiensium ualido exercitu inuadunt. tria
8 oppida ui expugnant; inde cum ipso Hasdrubale duobus proeliis egregie pugnant; ad quindecim milia hostium occiderunt, quattuor milia cum multis militaribus signis capiunt.

---

2 aliquod *P* || 3 parta ς para P^1 parua P^2 || 4 baliribus P^1, *corr.* P^2 || 6 iberum accolunt (*uel* cis iberum incolunt) *Gron.* hiberum incolunt *P* ad ib. incolunt *ed. Mog.* || 7 ultime *P* || 9 fuerent *P* fuerunt ς || centum uiginti ς centu uiginti milia *P* || 10 saltum ς factum *P* || progresus *P* || 13 fuissetquæ *P* || 15 indibilisque ς || liergatum P^1 ilergatum P^2 || 17 sociorum P^2 socios P^1 || populandam P^1, *corr.* P^2 || 18 tribunus militum *Gron. (cf. 32, 11, 7)* tribus militibus *P ante ras.* tribus milibus *P post ras.* tribuni (*uel* II tribuni) militum *Madvig* || 19 a scipionem *P* || 20 mille hominibus *Madvig* momnis P^1 omnibus P^2 hominibus *Heerwagen* omnes *Salmasius* hostis *coni. Weissenb.*, *del. Friedersdorff Philol. Anz. VII 521* || captis ς captisq. *P* || 21 ad P^2 d P^1 || 23 lergauonensium *P*, *corr. Alschefski* || 25 legatos miserant *Gron.* legatos *P* miserant legatos *Weissenb.* || 26 a scipionem *P* || 27 prouinciamquae *P* || tria P^2 in tria P^1 || 29 egraeciae *P* || ad *Heerwagen* ae *P*, *om.* ς || millia *P*

Hoc statu rerum in Hispania P. Scipio in prouinciam 22
uenit, prorogato post consulatum imperio ab senatu missus
cum triginta longis nauibus et octo milibus militum magnoque
commeatu aduecto. ea classis ingens agmine onerariarum procul 2
uisa cum magna laetitia ciuium sociorumque portum Tarraconis
ex alto tenuit. ibi milite exposito profectus Scipio fratri se 3
coniungit, ac deinde communi animo consilioque gerebant bel-
lum. occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello haud 4
cunctanter Hiberum transgrediuntur nec ullo uiso hoste Sagun-
tum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniae traditos ab
Hannibale fama erat modico in arce custodiri praesidio. id 5
unum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hi-
spaniae populorum animos morabatur, ne sanguine liberum
suorum culpa defectionis lueretur. eo uinculo Hispaniam uir 6
unus sollerti magis quam fideli consilio exsoluit. Abelux erat
Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Poenis, tum, qualia ple-
rumque sunt barbarorum ingenia, cum fortuna mutauerat fidem.
ceterum transfugam sine magnae rei proditione uenientem ad 7
hostis nihil aliud quam unum uile atque infame corpus esse
ratus id agebat, ut quam maxumum emolumentum nouis sociis
esset. circumspectis igitur omnibus, quae fortuna potestatis 8
eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum
adiecit, eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis
principum Hispaniae amicitiam. sed cum iniussu Bostaris prae- 9
fecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem
ipsum arte adgreditur. castra extra urbem in ipso litore ha- 10
bebat Bostar, ut aditum ea parte intercluderet Romanis. ibi
eum in secretum abductum uelut ignorantem monet, quo statu
sit res: metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos, 11
quia procul Romani abessent; nunc cis Hiberum castra Romana
esse, arcem tutam perfugiumque nouas uolentibus res; itaque
quos metus non teneat, beneficio et gratia deuinciendos esse.
miranti Bostari percunctantique, quodnam id subitum tantae 12
rei donum posset esse, 'Obsides' inquit 'in ciuitates remitte. 13

3 xxx· *P* uiginti *cum Polyb. 3, 97, 2* ς ‖ millibus *P* ‖ 4 onera-riorum *P* ‖ 5 uisas *P* ‖ 6 fratri se ς fratris *P* ‖ 7 gerebant *ex* gerebat *P*[1] ‖ 9 oste *P* ‖ 12 ab romanas *P* ‖ 13 morabantur *P* ‖ liberorum *P*[2] ‖ 15 so-lerti ς sollertia *P* ‖ exsoluit abelox ς exsollicitatelux *P* ‖ 19 aliut *P* ‖ adque *P* ‖ 21 que *P* ‖ 24 cū uiniussu (*uel* cū uniussu) *P* ‖ præ¦fectis *P* ‖ 25 obsidium *P* ‖ uosstarem *P* ‖ 26 icastra *P* ‖ 27 uostar *P*[2] ostar *P*[1] ‖ ea ς ex *P* ‖ 28 quod *P*[1] in quo *P*[2] ‖ statu *P*[1] statum *P*[2], *sed postea illud restit.* ‖ 29 hispaniarum *P* ‖ 30 cis *P*[2] cisi *P*[1] ‖ 32 deuinciendo *P* ‖ 33 it *P*

id et priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuita-
14 tibus est suis, et publice populis gratum erit. uolt sibi quisque
credi, et habita fides ipsam plerumque obligat fidem. ministerium
restituendorum domos obsidum mihimet deposco ipse, ut opera
quoque inpensa consilium adiuuem meum et rei suapte natura
15 gratae quantam insuper gratiam possim adiciam.' homini non
ad cetera Punica ingenia callido ut persuasit, nocte clam pro-
gressus ad hostium stationes conuentis quibusdam auxiliaribus
Hispanis et ab his ad Scipionem perductus, quid adferret, ex-
16 promit, et fide accepta dataque ac loco et tempore constituto
ad obsides tradendos Saguntum redit. diem insequentem ab-
sumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis.
17 dimissus cum se nocte iturum, ut custodias hostium falleret,
constituisset, ad compositam cum iis horam excitatis custodibus
puerorum profectus, ueluti ignarus in praeparatas sua fraude
18 insidias ducit. in castra Romana perducti; cetera omnia de
reddendis opsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta
per eum eodem ordine, quo si Carthaginiensium nomine sic
19 ageretur. maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari,
quam quanta futura Carthaginiensium fuerat. illos enim grauis
superbosque in rebus secundis expertos fortuna et timor miti-
20 gasse uideri poterat; Romanus primo aduentu incognitus ante
ab re clementi liberalique initium fecerat; et Abelux, uir pru-
21 dens, haud frustra uidebatur socios mutasse. itaque ingenti
consensu defectionem omnes spectare; armaque extemplo mota
forent, ni hiems, quae Romanos quoque et Carthaginienses con-
cedere in tecta coegit, interuenisset.
23 Haec in Hispania secunda aestate Punici belli gesta, cum
in Italia paulum interualli cladibus Romanis sollers cunctatio
2 Fabii fecisset; quae ut Hannibalem non mediocri sollicitum
cura habebat, tandem eum militiae magistrum delegisse Romanos

---

1 id et ς de P^1 inde P^2 ‖ nomen *P* momentum *Madvig* ‖ 2 publicae *P* ‖ 3 obligat P^2 obligat fides ipsam plerumq. obligat P^1 ‖ 4 obsidium *P* ‖ 5 naturam *P* ‖ 9 adferre P^1, *corr.* P^2 ‖ expromit ς *Frob. 1535* exprimitmitt P^1 exprimit P^2 ‖ 10 fidem *P* ‖ constituto P^2 constitute P^1 ‖ 11 trahendosaguntum P^1, *corr.* P^2 ‖ absumpsit *ex* absupsit P^1 ‖ 12 nosstare *P* ‖ 13 iterum *P* ‖ fallere *P* ‖ 14 orā excitatis P^2 morā excitati P^1 ‖ 15 suas fraudes P^2 ‖ 18 eum eodem *Weissenb. duce Heerwageno qui* eundem eodem *coni.* eundem *P;* peracta eodem ordine *coni. Luterbacher* ‖ quo P^2 acta quo P^1 ‖ 19 pari ς parari *P* ‖ 21 superbosque ς superuos *P* ‖ expertus *P* ‖ 23 habelux P^1 habelox P^2 ‖ 26 hiemps que *P* ‖ concedere P^2 quoq. concedere P^1 ‖ 28 hispania *Koch* hispania quoque *P* ‖ 29 in ς, *om. P* ‖ 30 hannibale non mediocris *P*

cernentem, qui bellum ratione, non fortuna gereret, ita con- 3
tempta erat inter ciuis armatos pariter togatosque, utique post-
quam absente eo temeritate magistri equitum laeto uerius dixe-
rim quam prospero euentu pugnatum fuerat. accesserant duae 4
res ad augendam inuidiam dictatoris, una fraude ac dolo Hanni-
balis, quod, cum a perfugis ei monstratus ager dictatoris esset,
omnibus circa solo aequatis ab uno eo ferrum ignemque et
uim omnem hostilem abstineri iussit, ut occulti alicuius pacti
ea merces uideri posset, altera ipsius facto, primo forsitan dubio, 5
quia non expectata in eo senatus auctoritas est, ad extremum
haud ambigue in maximam laudem uerso. in permutandis cap- 6
tiuis, quod sic primo Punico bello factum erat, conuenerat inter
duces Romanum Poenumque, ut, quae pars plures reciperet
quam daret, argenti pondo bina et selibras in militem prae-
staret. ducentis quadraginta septem cum plures Romanus quam 7
Poenus recepisset argentumque pro eis debitum saepe iactata
in senatu re, quoniam non consuluisset patres, tardius eroga-
retur, inuiolatum ab hoste agrum misso Romam Quinto filio 8
uendidit fidemque publicam inpendio priuato exsoluit.

Hannibal pro Gereoni moenibus, cuius urbis captae atque 9
incensae ab se in usum horreorum pauca reliquerat tecta, in
statiuis erat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat; 10
cum tertia ipse expedita in statione erat simul castris praesidio
et circumspectans, necunde impetus in frumentatores fieret.
Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. praeerat Mi- **24**
nucius magister equitum profecto, sicut ante dictum est, ad
urbem dictatore. ceterum castra, quae in monte alto ac tuto 2
loco posita fuerant, iam in planum deferuntur, agitabanturque
pro ingenio ducis consilia calidiora, ut impetus aut in frumen-
tatores palatos aut in castra relicta cum leui praesidio fieret.

---

1 gerere *P* ‖ 3 uerius *Gron.* (ut uerius *Ascens. 1513*) ueprius *P* ‖ 5 unam *P* ‖ 8 omnem ς omnium *P* ‖ hostilem *cum Creuierio scripsi Em. Liu. I 5* hostium *P*, *del. C. Fr. Mueller Philol. 43 (1884) 358 sq.* ‖ 11 haud ambiguae *ex* haud|dambiguae *P*¹ ‖ 12 quod sic ς *Heerwagen nunt. Monac. 24 (1847) 798* quosit *P* ‖ factu erat conuenerant *P* ‖ 13 romanum *P*² romanosum *P*¹ ‖ que *P* ‖ plures *Valla* plus ς prius *P* ‖ 14 darem *P* ‖ ponto *P* ‖ milite *P* ‖ 15 ccxluii *P* ducentis q. s. *Madvig* ducentos q. s. *uulgo* ‖ 17 senatui *P* ‖ erogaretur ς rogaretur *P* ‖ 18 quinto *Gron.* qui *P*¹, *del. P*² ‖ 20 gerioni montibus *P* ‖ adq. *P* ‖ 21 incaense *P* ‖ pauca *P*² cauca *P*¹ ‖ reliquerat ς legiquaeratra *P*¹ legi qua erat *P*² ‖ in statiuis erat *duce* ς *Gron.* instituiseserant *P*¹ institui senserant *P*² ‖ 22 duae *P* ‖ 24 in ς, *om. P* ‖ 25 labirinati *P* ‖ 26 dictū *P*² dictū profecto *P*¹ ‖ est *P*¹, *del. P*² ‖ ab urbe *P*¹ ad urbe *P*² ‖ 27 que *P* ‖ 29 callidiora *P*

3 nec Hannibalem fefellit cum duce mutatam esse belli rationem
4 et ferocius quam consultius rem hostes gesturos. ipse autem,
quod minime quis crederet, cum hostis propius esset, tertiam
partem militum frumentatum duabus in castris retentis dimisit,
5 dein castra ipsa propius hostem mouit duo ferme a Gereonio
milia in tumulum hosti conspectum, ut intentum se sciret esse
6 ad frumentatores, si qua uis fieret, tutandos. propior inde ei
atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit; ad
quem capiendum si luce palam iretur, quia haud dubie hostis
breuiore uia praeuenturus erat, nocte clam missi Numidae
7 ceperunt. quos tenentis locum contempta paucitate Romani
8 postero die cum deiecissent, ipsi eo transferunt castra. tum
utique exiguum spati uallum a uallo aberat, et id ipsum totum
prope compleuerat Romana acies. simul et per auersa castra
[e castris Hannibalis] equitatus cum leui armatura emissus in
frumentatores late caedem fugamque hostium palatorum fecit.
9 nec acie certare Hannibal ausus, quia tanta paucitate uix castra,
10 si oppugnarentur, tutari poterat. iamque artibus Fabii [pars
exercitus aberat iam fame], sedendo et cunctando, bellum gerebat
receperatque suos in priora castra, quae pro Gereoni moenibus
11 erant. iusta quoque acie et collatis signis dimicatum quidam
auctores sunt: primo concursu Poenum usque ad castra fusum,
inde eruptione facta repente uersum terrorem in Romanos,
Numeri Decimi Samnitis deinde interuentu proelium restitutum.
12 hunc, principem genere ac diuitiis non Bouiani modo, unde
erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo milia peditum et

3 quod — crederet *del. Ruperti* ‖ proprius *P* ‖ 4 petē|tis *P* ‖ 5 proprius *P* ‖ gereoni *P*[1] geryone *P*[2] ‖ 6 millia *P* ‖ hosti ς hostium *P* ‖ se sciret esse *uel* sciret sese *Geist Bayer. Gymn. 15 (1879) 201* sciret esset *P* ‖ 8 adque *P* ‖ 9 cupiendum *P* ‖ quia haud ς haud quia *P* ‖ dubiae hostibus *P* ‖ 11 coeperunt *P, del. Gron.* ‖ 12 postero *P*[2] potero *P*[1] ‖ deiecissent *Gron.* iecissent *P* ‖ tum utique *Weissenb.* tumutitaque *P* itaque *Ussing et Madvig* ‖ 13 spatii ς pati *P* ‖ totum ς tota *P* ‖ 15 e castris hannibalis *P, del. Gron.;* per auersa castra a castris h. ς per auersa a *uel* ab castris h. *Madvig* per auersa castra, ⟨ne conspici posset⟩ e castris h. *coni. Weissenb.* ‖ 16 latae *P* ‖ 17 paucietate *P* ‖ 18 putari poterant *P* ‖ fabiis *P* ‖ pars exercitus aberat *P, del. Schelius et Sanctius;* iam fame *P* iam ferme ς iam fame cogente *coni. Weissenb., del. Crévier* pars exercitus aberat *post* paucitate *transponens, eodem loco* pars exercitus aberat iam fame urgente *uel* premente *uel* increscente *posuit C. Fr. Mueller Philol. 43 (1884) 359 sq.* pars exercitus aberat et iam ea *scripsit et post* tanta *collocauit Madvig* ‖ 20 suos *P*[2] uos *P*[1] ‖ gerionis *P* ‖ 24 numeris deciri *P, corr.* ς ‖ interuentu ς *Sigonius* uentu *P* aduentu ς ‖ 25 diuitiis *P*[2] diuitis *P*[1] ‖ 26 samnio *P*[2] amnio *P*[1] ‖ et equites D ducentem *Gron.* et equites adducentem *P* et equites DC ducentem

equites quingentos ducentem in castra, ab tergo cum apparuisset
Hannibali, speciem parti utrique praebuisse noui praesidii cum
Q. Fabio ab Roma uenientis. Hannibalem insidiarum quoque 13
aliquid timentem recepisse suos, Romanum insecutum adiuuante
Samnite duo castella eo die expugnasse. sex milia hostium 14
caesa, quinque admodum Romanorum; tamen in tam pari prope
clade uanam famam egregiae uictoriae cum uanioribus litteris
magistri equitum Romam perlatam.

De iis rebus persaepe et in senatu et in contione actum 25
est. cum laeta ciuitate dictator unus nihil nec famae nec litteris 2
crederet et, ut uera omnia essent, secunda se magis quam aduersa timere diceret, tum M. Metilius tribunus plebis id enim 3
uero ferendum esse negat: non praesentem solum dictatorem 4
obstitisse rei bene gerendae, sed absentem etiam gestae obstare et in ducendo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magistratu sit solusque et Romae et in exercitu imperium habeat.
quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis 5
Punicae persequendae procul ab Italia ablegatum; duos praetores 6
Sicilia atque Sardinia occupatos, quarum neutra hoc tempore prouincia praetore egeat; M. Minucium magistrum equitum, ne hostem uideret, ne quid rei bellicae gereret, prope in custodia
habitum. itaque hercule non Samnium modo, quo iam tamquam 7
trans Hiberum agro Poenis concessum sit, set Campanum Calenumque et Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore et legionibus populi Romani agrum suum tutante.
exercitum cupientem pugnare et magistrum equitum clausos 8
prope intra uallum retentos, tamquam hostibus captiuis arma
adempta. tandem, ut abscesserit inde dictator, ut obsidione 9
liberatos, extra uallum egressos fudisse ac fugasse hostis. quas 10
ob res, si antiquos animus plebei Romanae esset, audaciter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabi imperio; nunc modicam

---

coni. H. J. Mueller mille equites adducentem *Alschefski* et mille equ. add. *Friedersdorff Philol. Anz. XV 259* ‖ 2 utriusque praebuisset *P* ‖ 3 que fabio *P* ‖ 5 eo diae *P* ‖ 7 uanam *Woelfflin, om. P* ‖ aegregiae *P* ‖ 8 magister *P* ‖ 9 his ϛ ‖ persepae *P* ‖ 11 et ϛ, *om. P* ‖ 12 metilius *ex Plut. Fab. 8, 3 (7, 3. 9, 2) Sigonius* metellus *P* ‖ it *P* ‖ 13 uero *add.* ϛ, *om. P* ‖ 14 obtitisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 et in ducendo bello *del. coni. Frigell seruans* ac sedulo ‖ sedulo ϛ ac sedulo *P* consulto ac sedulo *Wesenberg* ‖ quodiustius *P* ‖ 16 exercitū *P* ‖ 19 adq. *P* ‖ quarum ϛ quorum *P* cum *J. H. Voss* ‖ 20 prouincia *del. H. J. Mueller* ‖ 21 quit rei P^2 quit regi P^1 ‖ bellice gerere *P* ‖ custodiam *P* ‖ 23 congressum P^1 congessum P^2 ‖ sed *uel* et *uel* sed et ϛ itet *P* ‖ 24 agros ϛ ‖ peruastos P^1, *corr.* P^2 ‖ edenti casilini P^1 sedenti casulini P^2 ‖ 26 magister *P* ‖ 29 liberatus *P* ‖ fugasse P^2 fumigasse P^1 ‖ 31 de ϛ deinde *P*

rogationem promulgaturum de aequando magistri equitum et
11 dictatoris iure. nec tamen ne ita quidem prius mittendum ad
exercitum Q. Fabium, quam consulem in locum C. Flamini
suffecisset.

12 Dictator contionibus se abstinuit in actione minime popu-
laris. ne in senatu quidem satis aequis auribus audiebatur,
cum hostem uerbis extolleret biennique clades per temeritatem
13 atque inscitiam ducum acceptas referret et magistro equitum,
quod contra dictum suum pugnasset, rationem diceret redden-
14 dam esse. si penes se summa imperii consiliique sit, prope
diem effecturum, ut sciant homines bono imperatore haut magni
15 fortunam momenti esse, mentem rationemque dominari, et in
tempore et sine ignominia seruasse exercitum quam multa milia
16 hostium occidisse maiorem gloriam esse. huius generis oratio-
nibus frustra habitis et consule creato M. Atilio Regulo, ne
praesens de iure imperii dimicaret, pridie quam rogationis
17 ferendae dies adesset, nocte ad exercitum abiit. luce orta cum
plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris fauorque
magistri equitum animos uersabat, quam satis audebant homines
ad suadendum quod uulgo placebat prodire, et fauore superante
18 auctoritas tamen rogationi deerat. unus inuentus est suasor
legis C. Terentius Varro, qui priore anno praetor fuerat, loco
19 non humili solum sed etiam sordido ortus. patrem lanium
fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filioque hoc ipso in
26 seruilia eius artis ministeria usum. is iuuenis, ut primum ex
eo genere quaestus pecunia a patre relicta animos ad spem
2 liberalioris fortunae fecit togaque et forum placuere, procla-
mando pro sordidis hominibus causisque aduersus rem et famam
bonorum primum in notitiam populi, deinde ad honores per-
3 uenit, quaesturaque et duabus aedilitatibus, plebeia et curuli,
postremo et praetura perfunctus iam ad consulatus spem cum
4 adtolleret animos, haud parum callide auram fauoris popularis
ex dictatoria inuidia petiit scitique plebis unus gratiam tulit.

---

3 flaminis P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 popularis *P* populari ς ‖ 6 aquis P^1 eaquis *(sic)* P^2 ‖ audibatur *P* ‖ 7 cum *Hertz* huncum P^1 hunc cum P^2 ‖ 8 adque *P* ‖ inscitiam *cum* ς *scripsi Em. Liu. I 5 sq.* scientiam *P* inscientiam *uulgo* ‖ et magistro *Madvig* magistroque ς magister *P* ‖ 9 edictum ς ‖ diceret ς dicere *P* ‖ 11 imperatori ς ‖ aut *P* ‖ 12 et ς set *P* ‖ 14 generi *P* ‖ 18 consilium *P* ‖ faborque *P* ‖ 19 audiebant *P* ‖ 20 fauores *P* ‖ 24 ipsumque *J. H. Voss* ‖ istitorem *P* ‖ 25 seruili *P* ‖ ut primum *J. Perizonius* utrum *P* ut iam *Luterbacher coll. 3, 50, 4 et 26, 18, 10* ‖ 27 fecit ς iecit *P* ‖ 30 quaesturaque ς quaestura quoq. *P* ‖ curruli *P* ‖ 33 dictatoria *P* dictatoris ς ‖ petit *P*

Omnes eam rogationem, quique Romae quique in exercitu 5
erant, aequi atque iniqui, praeter ipsum dictatorem in contu-
meliam eius latam acceperunt; ipse, qua grauitate animi crimi- 6
nantis se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem et populi
in se saeuientis iniuriam tulit; acceptisque in ipso itinere litte- 7
ris [sc.] de aequato imperio, satis fidens hautquaquam cum
imperii iure artem imperandi aequatam cum inuicto a ciuibus
hostibusque animo ad exercitum rediit. Minucius uero cum 27
iam ante uix tolerabilis fuisset rebus secundis ac fauore uolgi,
tum utique inmodice inmodesteque non Hannibale magis uicto 2
ab se quam Q. Fabio gloriari: illum, in rebus asperis unicum 3
ducem ac parem quaesitum Hannibali, maiorem minori, dictato-
rem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium,
iussu populi aequatum in eadem ciuitate, in qua magistri equi-
tum uirgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti
sint: tantum suam felicitatem uirtutemque enituisse. ergo secu- 4
turum se fortunam suam, si dictator in cunctatione ac segnitie
deorum hominumque iudicio damnata perstaret. itaque quo 5
die primum congressus est cum Q. Fabio, statuendum omnium
primum ait esse, quem ad modum imperio aequato utantur: se 6
optumum ducere, aut diebus alternis aut, si maiora interualla
placerent, partitis temporibus alterius summum ius imperiumque
esse, ut par hosti non consilio solum sed uiribus etiam esset, 7
si quam occasionem rei gerendae habuisset. Q. Fabio haudqua- 8
quam id placere: omnia fortunam eam habitura, quamcumque
temeritas collegae habuisset. sibi communicatum cum alio, non
ademptum imperium esse: itaque se numquam uolentem parte 9
qua posset rerum consilio gerendarum cessurum, nec se tem-
pora aut dies imperii cum eo, exercitum diuisurum, suisque

1 quiquæ in *P* ‖ 3 ipsae que *P* ‖ 5 seuientem *P*, *corr.* ς ‖ iniuria *P* ‖ 6 s̄c· *P* senatus ς senatusque consulto *Gron.*, *cum* ς *del. Gruter et Frigell* ‖ autquaquam *P* ‖ 7 arte imperandi equatam *P* ‖ cum ς cumq. *P* ‖ 8 animos *P* ‖ 9 rebus secundis *ex* secundis rebus *P*[1] ‖ 10 inmodicae *P* ‖ 12 maior minori dictator magister *P* ‖ 13 analium *P* ‖ 15 dictatores *P* ‖ adq. *P* ‖ 16 sintantum *P* ‖ seculurumq. se *P* ⟨non defuturum⟩ secuturumque se *Heerwagen* ⟨conisurum⟩ secuturumque se *Friedersdorff Philol. Anz. XV 259* ‖ 17 si ς se *P* ‖ dictator in contatione *Gron.* dictatoris cunctationi *P* ‖ segnitie *P*[2] segnitiae *ex* segnitioae *P*[1] ‖ 18 damnatae *P* ‖ quod die *P* ‖ 19 q. ς m̄· *P* ‖ 23 non consilio solum *Alschefski* non solum consilio ς solum non consilio *P* ‖ 24 occansionem *P* ‖ que fabio *P* ‖ 25 placare *P* ‖ fortunam eam *Madvig praeeunte* enim fortunam eam *Burmanno* fortunam enim *P* enim fortunam ς ‖ habitura quamcumque *Burmann* habituram quaecumq. *P* ‖ 26 temeritas *P*[2] temeritas collegae cumq. temeritas *P*[1] ‖ alio *P* illo *ed. Mog.* ‖ 27 se ς si *P* ‖ 28 censurum *P* ‖ 29 aut ς aput *P* ‖ eo ⟨sed⟩ ς

consiliis, quoniam omnia non liceret, quae posset, seruaturum.
10 ita optinuit, ut legiones, sicut consulibus mos esset, inter se
diuiderent. prima et quarta Minucio, secunda et tertia Fabio
11 euenerunt. item equites pari numero sociumque et Latini nominis auxilia diuiserunt. castris quoque se separari magister
equitum uoluit.

28 Duplex inde Hannibali gaudium fuit — neque enim quicquam eorum, quae aput hostes agerentur, eum fallebat et perfugis
2 multa indicantibus et per suos explorantem —: nam et liberam
Minuci temeritatem se suo modo captaturum et sollertiae Fabii
3 dimidium uirium decessisse. tumulus erat inter castra Minucii
et Poenorum, quem qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat
4 hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine
uolebat Hannibal, quamquam id operae pretium erat, quam
causam certaminis cum Minucio, quem procursurum ad obsi-
5 stendum satis sciebat, contrahere. ager omnis medius erat prima
specie inutilis insidiatori, quia non modo siluestre quicquam sed
6 ne uepribus quidem uestitum habebat, re ipsa natus tegendis
insidiis eo magis, quod in nuda ualle nulla talis fraus timeri
poterat; et erant in anfractibus cauae rupes, ut quaedam earum
7 ducenos armatos possent capere. in has latebras, quot quemque
locum apte insidere poterant, quinque milia conduntur peditum
8 equitumque. necubi tamen aut motus alicuius temere egressi
aut fulgor armorum fraudem in ualle tam aperta detegeret,
missis paucis prima luce ad capiendum quem ante diximus
9 tumulum auertit oculos hostium. primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hostis
ac locum capiendum; dux ipse inter stolidissimos ferocissimos-
10 que ad arma uocat et uanis minis increpat hostem. principio
leuem armaturam dimittit, deinde conferto agmine mittit equites;
postremo, cum hostibus quoque subsidia mitti uideret, instructis
11 legionibus procedit. et Hannibal laborantibus suis alia atque

1 posse *P* ‖ 2 esset inter se ς estset inter P^1 esset inter P^2 3 secundaetertia *P* ‖ 4 sociumquae *P* ‖ 5 quoque se *Weissenb.* se quoque *P* quoque (*om.* se) *Kraffert progr. Aurich 1882 p. 89* ‖ 9 multa ς multa non *P* multa ultro *Pluygers Mnem. 9 (1881) 13* ‖ 10 fabii P^2 fabiis P^1 ‖ 12 quem ς queeū *P* ‖ dubiae *P* ‖ 14 opere praetium *P* ‖ 15 procursurum *Madvig* per|ocursurum *P* ‖ 16 contrahere ς et contrahere *P* ‖ 17 siluestrae *P* ‖ 18 tegendis *Froben. 1531* detegendis *P* ‖ 20 caue *P* ‖ 21 quod *P* ‖ 22 poterat *P* ‖ millia *P* ‖ 24 fulgur *P* ‖ 28 ac *J. Perizonius* ad *P* ‖ 29 minis ς animis et nimis *P* animis et minis ς ‖ 30 emittit *uel* [dimittit] *Gron.* ‖ conserto *P* ‖ mittit ς mitti *P, del. Ruperti* ‖ 32 alia atq. P^2 aliatq. P^1

alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitumque
iam iustam expleuerat aciem, ac totis utrimque uiribus certatur.
prima leuis armatura Romanorum, praeoccupatum inferiore loco 12
succedens tumulum, pulsa detrusaque terrorem in succedentem
intulit equitem et ad signa legionum refugit. peditum acies 13
inter perculsos inpauida sola erat uidebaturque, si iusta ac
recta pugna esset, hautquaquam inpar futura: tantum animorum
fecerat prospere ante paucos dies res gesta; set exorti repente 14
insidiatores eum tumultum terroremque in latera utrimque ab
tergoque incursantes fecerunt, ut nec animus ad pugnam neque
ad fugam spes cuiquam superesset. tum Fabius primo clamore 29
pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie 'Ita est,'
inquit 'non celerius quam timui deprendit fortuna temeritatem.
Fabio aequatus imperio Hannibalem et uirtute et fortuna supe- 2
riorem uidet. sed aliud iurgandi suscensendique tempus erit;
nunc signa extra uallum proferte: uictoriam hosti extorqueamus,
confessionem erroris ciuibus.' iam magna ex parte caesis aliis, 3
aliis circumspectantibus fugam Fabiana se acies repente uelut
caelo demissa ad auxilium ostendit. itaque, priusquam ad con- 4
iectum teli ueniret aut manum consereret, et suos a fuga effusa
et ab nimis feroci pugna hostis continuit. qui solutis ordinibus
uage dissipati erant, undique confugerunt ad integram aciem;
qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem uoluentes- 5
que orbem nunc sensim referre pedem, nunc conglobati restare.
ac iam prope una acies facta erat uicti atque integri exercitus
inferebantque signa in hostem, cum Poenus receptui cecinit, 6
palam ferente Hannibale ab se Minucium, se ab Fabio uictum.

Ita per uariam fortunam diei maiore parte exacta cum in 7
castra reditum esset, Minucius conuocatis militibus 'Saepe ego' 8
inquit 'audiui, milites, eum primum esse uirum, qui ipse con-
sulat, quid in rem sit, secundum eum, qui bene monenti oboe-
diat; qui nec ipse consulere nec alteri parere sciat, eum

---

1 crescente *uel* accrescente *uel* ut crescente ς aut crescente *P* increscente *Woelfflin* ‖ aequitumque *P* ‖ 3 ⟨ex⟩ inferiore *Madvig* ‖ 4 tumultū *P* ‖ succedente *P* subsequentem *coni. Madvig Em. Liu. 300* ‖ 6 inauida *P* ‖ 7 recta ς si recta *P* directa *Madvig* ‖ autquaquam *P* ‖ 8 res P^2 re P^1 ‖ gestas *P* ‖ 9 latera ς altera *P* ‖ 10 tergaq. *P* ‖ ut nec *uel* ut neque ς ut nec ut *P* ‖ 13 inquid *P* ‖ non *del. Lipsius* ‖ temeritatem? *Krauss Mus. Rhen. 30 (1875) 330 coll. 5, 53, 8* ‖ 15 suscendique P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 profere *P* ‖ hostis *P* ‖ 17 confessione *P* ‖ 19 dimissa *P* ‖ 20 haud *P* ‖ conseret *P* ‖ fugae *P* ‖ 21 abanimis *P* ‖ 23 hoste uolentesque *P* ‖ 25 adque *P* ‖ 30 inquid *P* ‖ 31 quit in re sit *P* ‖ 32 ipsi consuleret *P* ‖ sciat ς nesciat *P*

9 extremi ingenii esse. nobis quoniam prima animi ingeniique
negata sors est, secundam ac mediam teneamus et, dum impe-
10 rare discimus, parere prudenti in animum inducamus. castra
cum Fabio iungamus; ad praetorium eius signa cum tulerimus,
ubi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga
11 nos ac maiestate eius dignum est, uos, milites, eos, quorum
uos modo arma ac dexterae texerunt, patronos salutabitis, et,
si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hic
30 dederit.' signo dato conclamatur inde, ut colligantur uasa. pro-
fecti et agmine incedentes ad dictatoris castra in admirationem
2 et ipsum et omnes, qui circa erant, conuerterunt. ut consti-
tuta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister
equitum, cum patrem Fabium appellasset circumfusosque mili-
3 tum eius totum agmen patronos consalutasset, 'Parentibus' inquit
'meis, dictator, quibus te modo nomine, quod fando possum,
aequaui, uitam tantum debeo, tibi cum meam salutem tum
4 omnium horum. itaque plebei scitum, quo oneratus magis
quam honoratus sum, primus antiquo abrogoque et, quod tibi
mihique exercitibusque his tuis, seruato ac conseruatori, sit
felix, sub imperium auspiciumque tuum redeo et signa haec
5 legionesque restituo. tu, quaeso, placatus me magisterium equi-
6 tum, hos ordines suos quemque tenere iubeas.' tum dextrae
interiunctae militesque contione dimissa ab notis ignotisque
benigne atque hospitaliter inuitati, laetusque dies ex admodum
7 tristi paulo ante ac prope exsecrabili factus. Romae, ut est
perlata fama rei gestae, dein litteris non magis ipsorum im-
peratorum quam uolgo militum ex utroque exercitu adfirmata,
8 pro se quisque Maximum laudibus ad caelum ferre. pari gloria
apud Hannibalem hostisque Poenos erat; ac tum demum sentire
9 cum Romanis atque in Italia bellum esse; nam biennio ante
adeo et duces Romanos et milites spreuerant, ut uix cum eadem

---

2 negatas P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 signa contulerimus *P* ‖ 6 eius (*post* maiestate) *del. coni. Gron.* ‖ 7 ac dexterae *Madvig* dexteraeque ς dexterae *P* ‖ salutauitis *P* ‖ 10 ad ς, *om. P* per *Madvig* ‖ dicatoris *ras. ex* dicacatoris *uel* dicticatoris *P* ‖ 12 sunt tantae *P* ‖ 14 consalutasse *P* ‖ 15 meis ς mediis *P* ‖ quod *J. H. Voss* quo *P* ‖ 16 uita *P* ‖ 17 plebeis *P* ‖ 18 honoratus ς oneratus *P* ‖ sum *h. l. add.* ς, *ante* magis *maluit addere Weissenb., om. P* ‖ 19 mihique exercitibusque ς mihique quod exercitusq. *P* mihique quod exercitibus *Frigell et Luterbacher* ‖ conseruatoris *P* ‖ 21 legionisque *P* ‖ mag. equitum hos ordinibus suis *P*, *corr. Gron.* ‖ 23 condicione *P* ‖ 24 benignae adq. hospitialiter *P* ‖ 28 pari *Paulikovski* par *P* ‖ gloriam P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 ⟨ii⟩ sentire *Harant* ⟨hi⟩ sentire *Riemann* ‖ 30 italia *ex* itala P^1

gente bellum esse crederent, cuius terribilem famam a patribus
accepissent; Hannibalemque ex acie redeuntem dixisse ferunt, 10
tandem eam nubem, quae sedere in iugis montium solita sit,
cum procella imbrem dedisse.

Dum haec geruntur in Italia, Cn. Seruilius Geminus consul 31
cum classe centum uiginti nauium circumuectus Sardiniae et
Corsicae oram et obsidibus utrimque acceptis in Africam trans-
misit et, priusquam in continentem escensiones faceret, Menige 2
insula uastata et ab incolentibus Cercinam, ne et ipsorum ure-
retur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis ad
litora Africae accessit copiasque exposuit. inde ad populandum 3
agrum ducti milites naualesque socii iuxta effusi, ac si in insulis
cultorum egentibus praedarentur. itaque in insidias temere 4
inlati cum a frequentibus palantes, ab locorum gnaris ignari
circumuenirentur, cum multa caede ac foeda fuga retro ad naues
conpulsi sunt. ad mille hominum cum Ti. Sempronio Blaeso 5
quaestore amissum. classis ab litoribus hostium plenis trepide
soluta in Siciliam cursum tenuit, traditaque Lilybaei T. Otacilio 6
praetori, ut ab legato eius P. Cincio Romam reduceretur. ipse 7
per Siciliam pedibus profectus freto in Italiam traiecit, litteris
Q. Fabii accitus et ipse et collega eius M. Atilius, ut exercitus
ab se exacto iam prope semestri imperio acciperent.

Omnium prope annales Fabium dictatorem aduersus Han- 8
nibalem rem gessisse tradunt; Coelius etiam eum primum a po-
pulo creatum dictatorem scribit. sed et Coelium et ceteros fugit 9
uni consuli Cn. Seruilio, qui tum procul in Gallia prouincia
aberat, ius fuisse dicendi dictatoris; quam moram quia expec- 10
tare territa tertia iam clade ciuitas non poterat, eo decursum
esse, ut a populo crearetur, qui pro dictatore esset; res inde 11
gestas gloriamque insignem ducis et augentis titulum imaginis

---

1 terribilem ς terribilem eam *P* tam terribilem *A. Perizonius* ‖ 2 hannibalemque *scripsi Em. Liu. III 10* hannibalem quoque *P* ‖ 3 quae ς q· *P* ‖ sidere P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 procella P^1 procellea P^2 ‖ 5 seruilius *ex* seruiliums P^1 ‖ 6 cxx (*uel* c et xx) *coll. Polyb. 3, 96, 10 add. Lipsius, om. P* ‖ 8 contionentem, *sed* o *satis pallida*, P^1 contionantem P^2 ‖ escensiones *ex* escensionem P^1 ‖ 9 cercinam *duce Sigonio Lipsius* circanā P^1 circa eā P^2 ‖ 12 milites P^2 militesi P^1 ‖ in *Weissenb., om. P* ‖ 13 agentibus *P* ‖ 14 ab locorum gnaris ignari *Gron.* ad locorū et ignari gnaris P^1 gnaris *del.* P^2 et ignari ab locorum gnaris *Weissenb.* et locorum ignari ab gnaris *Frigell* ‖ 16 ti. *Ruperti* iis *P, del. Douiatius* ‖ 17 traepidae *P* ‖ 18 cursum ς circum *P* ‖ t· otacilio P^1 tota acilio P^2 ‖ 19 cincio *coni. Hertz* circi P^1 circa P^2 ‖ 22 exacto *ex* exco P^1 ‖ 28 tertia *add. Lentz, om. P* ‖ eo decursum esse ς eo|demcursum est *P* ‖ 29 creatur *P* ‖ 30 augendis titulum imagines *P, corr. Gron.*

posteros, ut, qui pro dictatore creatus erat, fuisse dictator cre-
deretur, facile optinuisse.
32 Consules Atilius Fabiano Geminus Seruilius Minuciano ex-
ercitu accepto hibernaculis mature communitis, quod reliquom
autumni erat, Fabi artibus cum summa inter se concordia bel-
2 lum gesserunt. frumentatum exeunti Hannibali diuersis locis
opportuni aderant carpentes agmen palatosque excipientes; in
casum uniuersae dimicationis, quam omnibus artibus petebat
3 hostis, non ueniebant; adeoque inopia est coactus Hannibal,
ut nisi cum fugae specie abeundum ei fuisset, Galliam repeti-
turus fuerit nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si
insequentes consules eisdem artibus bellum gererent.
4 Cum ad Gereonium iam hieme impediente constitisset bel-
lum, Neapolitani legati Romam uenere. ab iis quadraginta
paterae aureae magni ponderis in curiam inlatae atque ita uerba
5 facta, ut dicerent: scire sese populi Romani aerarium bello
exhauriri, et cum iuxta pro urbibus agrisque sociorum ac pro
capite atque arce Italiae, urbe Romana, atque imperio geratur,
6 aequom censuisse Neapolitanos, quod auri sibi cum ad templo-
rum ornatum tum ad subsidium fortunae a maioribus relictum
7 foret, eo iuuare populum Romanum; si quam opem in sese
crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres
Romanos populumque facturum, si omnes res Neapolitanorum
8 suas duxissent dignosque iudicauerint, ab quibus donum animo
ac uoluntate eorum, qui libentes darent, quam re maius am-
9 pliusque acciperent. legatis gratiae actae pro munificentia cura-
que; patera, quae ponderis minimi fuit, accepta.
33 Per eosdem dies speculator Carthaginiensis, qui per bien-

1 creatus esset (erat *Luterbacher*) *add. Weissenb. olim*, *postea* fuisset *maluit;* fuisse *h. l. add. H. J. Mueller*, *post* dictator *addiderat Woelfflin;* dictator *add.* ς, *om.* *P* ‖ crederetur ς caederetur *P* ‖ 3 consules *usque ad* 9 ueniebant *in P post* 12 gererent *leguntur*, *suo loco posuit Froben. 1531* ‖ atilio *P*, *corr.* ς ‖ seruilianus musicano exercitus *P*, *corr.* ς ‖ 4 quod reliquum *Madvig* quom P^1 cum P^2 ‖ 9 adeoq. inopia est coactus *P* et ad id inopiae est redactus *coni. Gron.* adeoque inopia est coartatus *C. Heraeus* ‖ 10 speciem *P* ‖ ei fuisset *Madvig* timuisset *P* ‖ 11 relicta spe P^2 relicta spe relicta P^1 ‖ eius locis *P* ‖ 12 eidem P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 romam *ex* romaem P^1 ‖ 15 aurae P^1 auraee P^2 ‖ 16 sese ς reses|se *P* ‖ romani ς, *om.* *P* ‖ 17 exauriri *P* ‖ et *P* id *Gron.* ‖ pro ς prae *P* ‖ 18 capite atque (adq. *P*) arce italiae *spuria et ex 21, 35, 9 ficta esse suspicatur Woelfflin* ‖ atque (adq. *P*) imperio *suspecta habet Weissenb.* ‖ gerantur *P* ‖ 19 censuissent P^1, *corr.* P^2 ‖ temporum *P* ‖ 20 tum ς, *om.* *P* ‖ 21 si P^2 sit P^1 ‖ sese ⟨esse⟩ *Wesenberg* ‖ 25 rem *P* ‖ 26 accirent *P* ‖ 28 eosdē *ex* eodē P^1 ‖ spectator *P* ‖ carthaginiensi P^1, *corr.* P^2

nium fefellerat, Romae deprensus praecisisque manibus dimis-
sus, et serui quinque et uiginti in crucem acti, quod in campo 2
Martio coniurassent; indici data libertas et aeris grauis uiginti
milia. legati et ad Philippum Macedonum regem missi ad de- 3
poscendum Demetrium Pharium, qui bello uictus ad eum fugis-
set, et alii in Ligures ad expostulandum, quod Poenum opibus 4
auxiliisque suis iuuissent, simul ad uisendum ex propinquo, quae
in Bois atque Insubribus gererentur. ad Pineum quoque regem 5
in Illyrios legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscen-
dum aut, si diem proferri uellet, obsides accipiendos. adeo, 6
etsi bellum ingens in ceruicibus erat, nullius usquam terrarum
rei cura Romanos, ne longinquae quidem, effugiebat. in reli- 7
gionem etiam uenit, aedem Concordiae, quam per seditionem
militarem biennio ante L. Manlius praetor in Gallia uouisset,
locatam ad id tempus non esse. itaque duumuiri ad eam rem 8
creati a M. Aemilio praetore urbano C. Pupius et K. Quinctius
Flamininus aedem in arce faciendam locauerunt.

Ab eodem praetore ex senatus consulto litterae ad consules 9
missae, ut, si iis uideretur, alter eorum ad consules creandos
Romam ueniret; se in eam diem, quam iussissent, comitia edic-
turum. ad haec a consulibus rescriptum sine detrimento rei 10
publicae abscedi non posse ab hoste; itaque per interregem
comitia habenda esse potius, quam consul alter a bello auocare-
tur. patribus rectius uisum est dictatorem a consule dici comi- 11
tiorum habendorum causa. dictus L. Veturius Philo M. Pom-
ponium Mathonem magistrum equitum dixit. iis uitio creatis 12
iussisque die quarto decimo se magistratu abdicare, res ad
interregnum rediit. consulibus prorogatum in annum imperium. 34
interreges proditi a patribus C. Claudius Appi filius Cento, inde
P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno
certamine patrum ac plebis. C. Terentio Varroni, quem sui 2
generis hominem, plebi insectatione principum popularibusque

1 fefellereat *P* ‖ 2 uicinti P^2 uicisti P^1 ‖ 3 eris *P* ‖ xx· (*om.* milia) *P* ‖ 4 machedonum *P* ‖ 6 in ς, *om. P* ‖ 7 uisendam *P* ‖ 8 adq. *P* ‖ 10 proferri *Madvig* proferre *P* ‖ 11 nulliusquam *P* ‖ 12 longinquae *J. H. Voss* longinque ς longinqua *P* ‖ etfugiebat in regionem *P* ‖ 14 uobisset *P* ‖ 15 dumuiri P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 creat|ti *P* ‖ a m. ς am P^1 ab P^2 ‖ urb. *P* ‖ puppius *P* ‖ caeso quintius *P* ‖ 18 p. r. $\overline{ex}$. s. $\overline{c}$ *P* ‖ 19 is *P* ‖ 21 a ς, *om. P* ‖ 22 abscendi P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 a consulibus *coni. Ruperti* ‖ dici P^2 dicio P^1 ‖ 27 magistratu ς mag. *P* ‖ res *ante* ad *uel ante* rediit *add.* ς, *om. P* ‖ 29 proditius *P, unde etiam* interrex proditus *conicere licet* ‖ c. *Sigonius* $\overline{cn}$. *P* ‖ centho *Sigonius* ‖ 31 uarrone *P* ‖ 32 plebi *Aldus* plebis *P* ‖ insectationi *P*

artibus conciliatum, ab Q. Fabi opibus et dictatorio imperio con-
cusso aliena inuidia splendentem, uolgus extrahere ad consu-
latum nitebatur, patres summa ope obstabant, ne se insectando
3 sibi aequari adsuescerent homines. Q. Baebius Herennius tri-
bunus plebis, cognatus C. Terenti, criminando non senatum
modo sed etiam augures, quod dictatorem prohibuissent comitia
perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat:
4 ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quaerentibus
Hannibalem in Italiam adductum; ab isdem, cum debellari possit,
5 fraude bellum trahi. cum quattuor legionibus uniuersis pugnari
posse apparuisset eo, quod M. Minucius absente Fabio prospere
6 pugnasset, duas legiones hosti ad caedem obiectas, deinde ex
ipsa caede ereptas, ut pater patronusque appellaretur, qui prius
7 uincere prohibuisset Romanos quam uinci. consules deinde
Fabianis artibus, cum debellare possent, bellum traxisse. id
foedus inter omnes nobilis ictum, nec finem ante belli habituros,
quam consulem uere plebeium, id est hominem nouum, fecis-
8 sent; nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris et
contemnere plebem, ex quo contemni a patribus desierint, coe-
9 pisse. cui non apparere id actum et quaesitum esse, ut inter-
10 regnum iniretur, ut in patrum potestate comitia essent? id
consules ambos ad exercitum morando quaesisse; id postea,
quia inuitis iis dictator esset dictus comitiorum causa, expu-
11 gnatum esse, cum uitiosus dictator per augures fieret. habere
igitur interregnum eos; consulatum unum certe plebis Romanae
esse, eum populum liberum habiturum ac daturum ei, qui ma-
ture uincere quam diu imperare malit.

35 Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patriciis
petentibus, P. Cornelio Merenda L. Manlio Volsone M. Aemilio
2 Lepido, duobus nobilium iam familiarum plebeis, C. Atilio Ser-

1 ab *P* atque *J. H. Voss* ‖ fabio *P* ‖ et ς e *P* ‖ inperio *P* ‖ concusso *uel* concussis ς concussū *P* ‖ 2 extrahere ς et extrahere *P* ‖ 4 que baebius herenicus *P* ‖ 8 querentibus *P* ‖ 9 abductum *P* ‖ hisdem *P* ‖ 10 fraudem *P* ‖ quattuor *Crévier* quattuor milia *P* ‖ pugnari ⟨prospere⟩ *praeeunte Harantio Riemann* ‖ 11 posse ς posset *P* ‖ apparuisset *Ascensius 1513* apparuisse *P* ‖ 15 fabiani P^1, *corr.* P^2 ‖ debellari ς ‖ posset *P* ‖ traxisset id *P* ‖ 18 sacros *P* ‖ 19 a ς, *om.* *P* ‖ 20 non ς *Gron.* non id *P* ‖ 21 comitiae P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 quesisse *P* ‖ ideo postea *C. Heraeus* postea (*om.* id) *Riemann* et postea *coni. Weissenb.* ‖ 23 is *P* ‖ 24 cum *scripsi Em. Liu. II 4 sq.* ut *P* ‖ haberet *P* ‖ 25 inregnū *P* ‖ 26 esse eum *scripsi* esset *P* esse ς esse et *Gron.* ‖ mature *Kiehl Mnem. 1 (1852) 99* magis uere *P* ‖ 27 mallit *P* ‖ 28 tribunis *P* ‖ 30 nobilium iam *Freinsheim* nobilibus iam *P* nobilium (*om.* iam) *Woelfflin* ‖ familiarium *P* ‖ plebeis *uel* plebeiis ς *Freinsheim* plebei *P*

rano et Q. Aelio Paeto, quorum alter pontifex, alter augur erat,
C. Terentius consul unus creatur, ut in manu eius essent comi-
tia rogando collegae. tum experta nobilitas parum fuisse uirium 3
in conpetitoribus eius L. Aemilium Paulum, qui cum M. Liuio
consul fuerat, ex damnatione collegae, ex qua prope ambustus
euaserat, infestum plebei, diu ac multum recusantem ad petitio-
nem conpellit. is proximo comitiali die concedentibus omnibus, 4
qui cum Varrone certauerant, par magis in aduersandum quam
collega datur consuli. inde praetorum comitia habita: creati 5
M. Pomponius Matho et P. Furius Philus. Philo Romae iuri
dicundo urbana sors, Pomponio inter ciuis Romanos et pere-
grinos euenit. additi duo praetores, M. Claudius Marcellus in 6
Siciliam, L. Postumius Albinus in Galliam. omnes apsentes creati 7
sunt, nec cuiquam eorum praeter Terentium consulem mandatus
honos, quem non iam antea gessisset, praeteritis aliquot fortibus
ac strenuis uiris, quia in tali tempore nulli nouos magistratus
uidebatur mandandus.

Exercitus quoque multiplicati sunt; quantae autem copiae 36
peditum equitumque additae sint, adeo et numero et genere
copiarum uariant auctores, ut uix quicquam satis certum ad-
firmare ausus sim. decem milia nouorum militum alii scripta 2
in supplementum, alii nouas quattuor legiones, ut octo legioni-
bus rem gererent; numero quoque peditum equitumque legiones 3
auctas milibus peditum et centenis equitibus in singulas adiectis,
ut quina milia peditum, treceni equites essent, socii duplicem
numerum equitum darent, peditis aequarent, septem et octo- 4
ginta milia armatorum et ducentos in castris Romanis fuisse,
cum pugnatum ad Cannas est, quidam auctores sunt. illud 5
haudquaquam discrepat, maiore conatu atque impetu rem actam
quam prioribus annis, quia spem posse uinci hostem dictator
praebuerat.

---

1 alio paeto *P* ‖ 3 collegaes P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 libio *P* ‖ 5 ex damnatione collegae ex qua *Harant* et damnatione collegae et sua *P* ‖ 7 is *ς* is ius *P* ‖ 9 praetorium *P* ‖ 10 philus *praeeunte ς add. Alschefski, om. P* ‖ 11 dicumdo *P* ‖ pompeio *P* ‖ 13 l. *ς* ā *P* ‖ calliam *P* ‖ 14 nec *ς* ne *P* ‖ 15 non iam *Madvig* iam non *P* ‖ aliquod *P* ‖ 16 nulli *ς* nullis *P* ‖ 18 exercitatus *P* ‖ 19 equitumquae aduitae sunt adeo ut numero *P* ‖ 21 millia *P* ‖ aliis scripta *P* ‖ 22 ut *ς* et *P* ‖ 24 milibus *ς* militibus *P* ‖ 25 trecenti *P* ‖ 26 darent P^2 darent equitum darent P^1 ‖ peditis *Drakenb.* pediti *P* peditum *Salmasius* ‖ aequarunt *P* ‖ septe *P; fort.* septemque ‖ septem et oct. — cannas est *del. Weissenb.* ‖ 27 millia *P* ‖ fuisse (*uel* fuisse iidem) *pro* 28 est quidam *scr. J. Perizonius, post* romanis *add. Madvig, om. P* ‖ 29 haudquamquam *P* ‖ adque *P*

6 Ceterum priusquam signa ab urbe nouae legiones mouerent,
decemuiri libros adire atque inspicere iussi propter territos
7 uolgo homines nouis prodigiis. nam et Romae in Auentino et
Ariciae nuntiatum erat sub idem tempus lapidibus pluuisse, et
multo cruore signa in Sabinis sudasse, et Caeretes aquas fonte
8 calido gelidas manasse; id quidem etiam, quod saepius acciderat,
magis terrebat; et in uia fornicata, quae ad Campum erat, ali-
quot homines de caelo tacti exanimatique fuerant. ea prodigia
9 ex libris procurata. legati a Paesto pateras aureas Romam
attulerunt. iis sicut Neapolitanis gratiae actae, aurum non
acceptum.

37 Per eosdem dies ab Hierone classis Ostia cum magno
2 commeatu accessit. legati in senatum introducti nuntiarunt
caedem C. Flamini consulis exercitusque allatam adeo aegre
tulisse regem Hieronem, ut nulla sua propria regnique sui clade
3 moueri magis potuerit. itaque, quamquam probe sciat magni-
tudinem populi Romani admirabiliorem prope aduersis rebus
4 quam secundis esse, tamen se omnia, quibus a bonis fidelibusque
sociis bella iuuari soleant, misisse; quae ne accipere abnuant,
5 magno opere se patres conscriptos orare. iam omnium primum
ominis causa Victoriam auream pondo ducentum ac uiginti ad-
ferre sese: acciperent eam tenerentque et haberent propriam
6 et perpetuam. aduexisse etiam trecenta milia modium tritici,
ducenta hordei, ne commeatus deessent, et quantum praeterea
7 opus esset, quo iussissent, subuecturos. milite atque equite
scire nisi Romano Latinique nominis non uti populum Roma-
num; leuium armorum auxilia etiam externa uidisse in castris
8 Romanis: itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum,
aptam manum aduersus Baliares ac Mauros pugnacesque alias
9 missili telo gentes. ad ea dona consilium quoque addebant, ut
praetor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam

---

1 noue *P* ‖ 2 adq. *P* ‖ 3 nobis *P* ‖ 5 cruore ⟨sudasse⟩ *Riemann* ‖ sudasse et caeretes *dubit. scripsi* cæ|des *(cet. om.) P* sudasse ς sudasse et *Madvig* caeretes *Gron.* caere *Luterbacher de prodigiis 15* caediciis *Boettcher* caediis *Bezzenberger* ‖ e fonte ς in fonte *Luterb.* ‖ 6 calido gelidas *Alschefski* (calido frigidas *maluit Woelfflin Liv. Krit. 22 sq.*) callidos *P* calido ς ‖ 7 formicata *P* ‖ aliquod *P* ‖ 9 pesto *P* ‖ 12 ostiam ς ‖ 18 tamen se *Gron.* mense *P*[1] missa a se *P*[2] tamen (*om.* se) *Luterbacher* ‖ bonis *P*[2] donibus *P*[1] ‖ 19 iuuari *P*[2] iuuare *P*[1] ‖ misisse *P*[1], *del. P*[2] ‖ 21 omnis causa *P* ‖ auream p. cc ac xx *P* ‖ 22 aberent *P* ‖ 23 aduixisse *P* ‖ etiam *ex* ntiam *P*[1] ‖ $\overline{ccc}$· milia *P* ‖ 24 $\overline{cc}$· *P* ‖ 25 adq. *P* ‖ 27 armorum *Gron.* armatorum *P* ‖ 30 missile *P* ‖ consilio *P* ‖ 31 classe *C. Heraeus*

traiceret, ut et hostes in terra sua bellum haberent minusque
laxamenti daretur iis ad auxilia Hannibali summittenda. ab 10
senatu ita responsum regis legatis est, uirum bonum egregiumque socium Hieronem esse atque uno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani uenerit, fidem coluisse ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice adiuuisse. id perinde ac deberet gratum populo Romano esse. aurum et a ciuitatibus 11
quibusdam allatum gratia rei accepta non accepisse populum
Romanum; Victoriam omenque accipere sedemque ei se diuae 12
dare dicare Capitolium, templum Iouis optimi maximi. in ea arce urbis Romanae sacratam uolentem propitiamque, firmam ac stabilem fore populo Romano. funditores sagittariique et 13
frumentum traditum consulibus. quinqueremes ad * nauium classem, quae cum T. Otacilio propraetore in Sicilia erat, quinque et uiginti additae, permissumque est, ut, si e re publica censeret esse, in Africam traiceret.

Dilectu perfecto consules paucos morati dies, dum ab sociis 38
ac nomine Latino uenirent milites. tum, quod numquam antea 2
factum erat, iure iurando ab tribunis militum adacti milites;
nam ad eam diem nihil praeter sacramentum fuerat, iussu con- 3
sulum conuenturos neque iniussu abituros, et ubi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua uoluntate ipsi inter sese decuriati equites, centuriati pedites coniurabant sese fugae atque 4
formidinis ergo non abituros neque ex ordine recessuros nisi teli sumendi aut aptandi et aut hostis feriendi aut ciuis seruandi
causa. id ex uoluntario inter ipsos foedere ad tribunos ac legi- 5
timam iuris iurandi adactionem translatum.

Contiones, priusquam ab urbe signa mouerentur, consulis 6

---

1 traieceret *P* ‖ 2 his *P* ‖ 3 regis legatis *scripsi Em. Liu. I 6* regis *P* regi ς regiis *Bitschofsky Oest. Gymn. 36 (1885) 356* ‖ 4 socium *ex* sociorum *P*[1] ‖ adq. *P* ‖ 5 romani *in* roma *mut. P*[1] ‖ 6 munificae *P* ‖ 8 acceptam *P* ‖ 9 diuaes *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 12 forem *P*[1], *corr. P*[2] ‖ sagittariosq. *P* ‖ 13 *numerum nauium excidisse intellexit et* centum uiginti *fuisse ex cap. 31, 1 suspicatus est Gron.* quinquaginta *ex 21, 51, 7 add. Luterbacher* centum *post* nauium *coll. 24, 27, 5 add. Boettcher* ‖ 14 quae ς q. *P* ‖ t. *Aldus* m̄. *P* ‖ optacilio *P* ‖ erat ς erant *P* ‖ 15 e rem p̄. *P* ‖ 16 esset *P* ‖ traicerent *P* ‖ 17 ab sociis ac *Madvig* sociis ab *P* ‖ 19 *post* milites *in P sequuntur* iussu — abituros, *quae post* fuerat *posuit Crévier* ‖ 21 habituros *P* ‖ ad *del. Lipsius* ad decuriatum aut centuriatum *del. coni. C. Fr. Mueller Philol. 43 (1884) 360 ut ex insequentibus* dec. equ. cent. ped. *orta;* ad decuriandum aut centuriandum *scr. Madvig* ‖ 23 adq. *P* ‖ 24 habituros *P* ‖ 25 *aut* sumendi aut *del.* *aut* repetendi *pro* petendi *scr. censet Crévier* ‖ aptandi *Madvig praef. ed. 4* petendi *P* ‖ et *P, del.* ς ‖ 26 ac *Weissenb.* ad *P* et ad ς *Gron.* ‖ 28 consulis *P*[2] contulis *P*[1]

Varronis multae ac feroces fuere, denuntiantis bellum arcessitum
in Italiam ab nobilibus mansurumque in uisceribus rei publicae,
7 si plures Fabios imperatores haberet, se, quo die hostem ui-
8 disset, perfecturum. collegae eius Pauli una, pridie quam ab
urbe proficisceretur, contio fuit, uerior quam gratior populo,
9 qua nihil inclementer in Varronem dictum nisi id modo, mirari
se, qui dux, priusquam aut suum aut hostium exercitum, loco-
rum situm, naturam regionis nosset, iam nunc togatus in urbe
10 sciret, quae sibi agenda armato forent, et diem quoque prae-
dicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus:
11 se, quae consilia magis res dent hominibus quam homines re-
bus, ea ante tempus inmatura non praecepturum; optare, ut,
quae caute ac consulte gesta essent, satis prospere euenirent;
12 temeritatem, praeterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id
13 locorum fuisse. sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis
praepositurum, et, quo id constantius perseueraret, Q. Fabius
Maximus sic eum proficiscentem adlocutus fertur:

39 'Si aut collegam, id quod mallem, tui similem, L. Aemili,
haberes aut tu collegae tui esses similis, superuacanea esset
2 oratio mea; nam et duo boni consules etiam me indicente
omnia e re publica fideque uestra faceretis et mali nec mea
3 uerba auribus uestris nec consilia animis acciperetis. nunc et
collegam tuum et te talem uirum intuenti mihi tecum omnis
oratio est, quem uideo nequiquam et uirum bonum et ciuem
fore, si altera parte claudente re publica malis consiliis idem ac
4 bonis iuris et potestatis erit. erras enim, L. Paule, si tibi minus
certaminis cum C. Terentio quam cum Hannibale futurum cen-
ses; nescio an infestior hic aduersarius quam ille hostis maneat
5 te, et cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac tem-
poribus sis certaturus, et aduersus Hannibalem legionesque eius

---

1 denuntiantes *P* ‖ 3 sed quo *P* ‖ 4 unam *P* ‖ ab *uel* ex ς in *P* ‖ 5 contio P^2 continuo P^1 ‖ 7 qui *Haupt et Weissenb.* quodnequi *P* quod nouus *Fabri* quinam *C. Heraeus* quidni, qui dux . . . forent, diem (*om.* et *ante* diem) *Zachariae et Madvig ed. 4* ‖ 8 togatus *Muretus* locatus *P* ‖ 10 hostes signis collati *P* ‖ 11 consiliam P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 optaret *P* ‖ 13 que cautae *P* ‖ ac ς a P^1 at P^2 ‖ consultaeagesta esse *P* ‖ 15 locarum P^1, *corr.* P^2 ‖ sua *scripsi Em. L. III 10* id sua *P* et sua *Gron.* ‖ 16 quod id *P* ‖ 17 sic P^2 si P^1 ‖ 19 haberes *ex* habere P^1 ‖ collega tui esse *P* ‖ 20 oratio P^2 moratio P^1 ‖ indicente ς *Gron.* indigentes *P* ‖ 21 fideque *J. Perizonius* fide *P* ‖ mali ς malem *P* ‖ 23 intuente *P* ‖ 25 claudente re p. *Ussing* claudet rei p̄. *P* ‖ 26 erit terras *P* ‖ 29 te et *Fabri* et *P* te *Madvig* quum *Otto* te; ut cum illo *Harant* te, cum tu cum illo *Riemann* ‖ 30 sis certaturus et ς si certaturus est P^1 certaturus est P^2 certaturus es *(ita Madvig) uel* certaturus es et ς

tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi sit, Varro dux tuis
militibus te sit oppugnaturus. ominis etiam tibi causa absit 6
C. Flamini memoria. tamen ille consul demum et in prouincia
et ad exercitum coepit furere; hic, priusquam peteret consula-
tum, deinde in petendo consulatu, nunc quoque consul, prius-
quam castra uideat aut hostem, insanit. et qui tantas iam nunc 7
procellas proelia atque acies iactando inter togatos ciet, quid
inter armatam iuuentutem censes facturum et ubi extemplo res
uerba sequitur? atqui si, quod facturum se denuntiat, extemplo 8
pugnauerit, aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem
hunc ignoro aut nobilior alius Trasumenno locus nostris cla-
dibus erit. nec gloriandi tempus aduersus unum est, et ego 9
contemnendo potius quam adpetendo gloriam modum excesse-
rim; sed ita res se habet: una ratio belli gerendi aduersus
Hannibalem est, qua ego gessi. nec euentus modo hoc docet 10
— stultorum iste magister est —; sed eadem ratio, quae fuit,
futura, donec res eaedem manebunt, inmutabilis est. in Italia 11
bellum gerimus, in sede ac solo nostro; omnia circa plena
ciuium ac sociorum sunt; armis uiris equis commeatibus iuuant
iuuabuntque: id iam fidei documentum in aduersis rebus nostris 12
dederunt; meliores prudentiores constantiores nos tempus dies-
que facit; Hannibal contra in aliena, in hostili est terra, inter 13
omnia inimica infestaque, procul ab domo ab patria; neque illi
terra neque mari est pax; nullae eum urbes accipiunt, nulla
moenia; nihil usquam sui uidet; in diem rapto uiuit; partem 14
uix tertiam exercitus eius habet, quem Hiberum amnem traiecit;
plures fame quam ferro absumpti, nec his paucis iam uictus
suppeditat. dubitas ergo, quin sedendo superaturi simus eum, 15
qui senescat in dies, non commeatus, non supplementum, non
pecuniam habeat? quam diu pro Gereoni, castelli Apuliae in- 16
opis, tamquam pro Carthaginis moenibus sedet! sed ne aduersus
te quidem de me gloriabor: Seruilius atque Atilius, proximi 17

1 tibi sit *P* tibi est ϛ *Madvig* ‖ 2 te sit *P* te est ϛ *Madvig* ‖ 3 me|memoria *P* ‖ 4 consulatum ϛ cōs *P* ‖ 5 consulatu P^2 consulatum P^1 ‖ 6 haut *P* ‖ qui ϛ quia *P* ‖ 7 adq. *P* ‖ 9 adqui *P* ‖ si *scripsi* si hic ϛ sic *P* si, id *Harant* ‖ 11 trasumeno *P* ‖ 12 nec ϛ ne *P* ‖ et *Froben. 1531* ut *P* ‖ 15 annibalem *P* ‖ 17 futura *cum Fischero progr. Speier 1840 p. 7 sqq. scripsi Em. Liu. III 12* futura quae *P* futuraque ϛ ‖ eadem *P* ‖ 18 sede *ex* de P^1 ‖ 23 infestaquae *P* ‖ 25 rapto ϛ capto *P* ‖ 26 amnem ϛ agmen *P* ‖ 27 absumpti *Heerwagen* absumsit *P* ‖ uictus suppeditat ϛ uictum suppedia *P* ‖ 28 quiin *P* ‖ sumus *P* ‖ 29 senesciat *P* ‖ 30 pecunia *P* ‖ gerini *P* ‖ 31 sedet sed *A. Perizonius* sed *P* sedet *Valla* ‖ 32 quidem de me *Alschefski* quid de me ϛ quideme *P* ‖ seruilius *scripsi Em. Liu. I 6* cn. seruilius ϛ *ed. Mog.* p̄. seruilius *P* ‖ atq. *P* atque m. ϛ et m. *Gron.*

consules, uide quem ad modum eum ludificati sint. haec una
salutis est uia, L. Paule, quam difficilem infestamque ciues tibi
18 magis quam hostes facient. idem enim tui quod hostium milites
uolent, idem Varro consul Romanus quod Hannibal Poenus
imperator cupiet. duobus ducibus unus resistas oportet. resistes
autem, si aduersus famam rumoresque hominum satis firmus
steteris, si te neque collegae uana gloria neque tua falsa in-
19 famia mouerit. ueritatem laborare nimis saepe aiunt, extingui
20 numquam: uanam gloriam qui spreuerit, ueram habebit. sine,
timidum pro cauto, tardum pro considerato, inbellem pro perito
belli uocent. malo, te sapiens hostis metuat, quam stulti ciues
laudent. omnia audentem contemnet Hannibal, nihil temere
21 agentem metuet. nec ego, ut nihil agatur, moneo, sed ut agen-
tem te ratio ducat, non fortuna; tuae potestatis semper tu
tuaque omnia sint; armatus intentusque sis; neque occasioni
22 tuae desis neque suam occasionem hosti des. omnia non pro-
peranti clara certaque erunt; festinatio inprouida est et caeca.'

40 Aduersus ea oratio consulis haud sane laeta fuit, magis
2 fatentis ea, quae diceret, uera quam facilia factu esse. dictatori
magistrum equitum intolerabilem fuisse: quid consuli aduersus
collegam seditiosum ac temerarium uirium atque auctoritatis
3 fore? se populare incendium priore consulatu semustum effu-
gisse; optare, ut omnia prospere euenirent; sed si quid aduersi
caderet, hostium se telis potius quam suffragiis iratorum ciuium
caput obiecturum.

4 Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt prosequentibus
primoribus patrum; plebeium consulem sua plebes prosecuta,
5 turba conspectior, cum dignitates deessent. ut in castra uene-
runt, permixto nouo exercitu ac uetere castris bifariam factis,
ut noua minora essent propius Hannibalem, in ueteribus maior

2 sibi *P* ‖ 3 magis quam ς quam magis *P* ‖ 5 resistat *P* ‖ 6 si *h. l. add. Madvig, ante* satis *add.* ς, *om. P, ante* 7 steteris *add. Frigell* ‖ rumorisque *P* ‖ 7 uana ς una *P* ‖ 8 ueritatem ς a ueritate *P* ‖ nimisis *P* ‖ 9 uanam *post* gloriam *add. Muretus, ante* gloriam *Woelfflin, om. P* ‖ qui spreuerit ς quispraeuenerit *P* ‖ ueram *P* uere eam *Alschefski omittens* uanam ‖ 11 mallo *P* ‖ 12 hannibat *P* ‖ 13 ego ⟨rogo⟩ *Hertz* ‖ moneo ς, *om. P* suadeo *Madvig* hortor *Novak* ‖ 14 tuae ς uaetuae *P* ‖ tu tuaque *P*[1] tutaque *P*[2] ‖ 15 sis *del. J. H. Voss* ‖ 16 occansionem *P* ‖ 18 oratio consulis *P*[2] oratio consulis oratio *P*[1] consulis oratio *Alschefski* ‖ 19 fatentis ς patentis *P*[1] petentis *P*[2] ‖ essent *P* ‖ 20 consuli ς *Florebellus* consilia *P* ‖ 21 uirium *P*[1] uirum *P*[2] ‖ 23 prospere *uel* prospera euenirent ς prospe|reuenirent *P* ‖ sed *Heerwagen* et *P* at ς, *del. coni. H. J. Mueller* ‖ 24 caderet ς caperet *P* ‖ 27 plebe *P* ‖ 28 dignitas deesset *praeeunte Fabrio Madvig* ‖ 30 proprius hanniualem *P*

pars et omne robur uirium esset, consulum anni prioris M. 6
Atilium aetatem excusantem Romam miserunt, Geminum Ser-
uilium in minoribus castris legioni Romanae et socium peditum
equitumque duobus milibus praeficiunt. Hannibal quamquam 7
parte dimidia auctas hostium copias cernebat, tamen aduentu
consulum mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in 8
diem commeatibus superabat, sed ne unde raperet quidem quic-
quam reliqui erat omni undique frumento, postquam ager parum
tutus erat, in urbes munitas conuecto, ut uix decem dierum, 9
quod conpertum postea est, frumentum superesset, Hispanorum-
que ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum
expectata foret.

Ceterum temeritati consulis ac praepropero ingenio mate- 41
riam etiam fortuna dedit, quod in prohibendis praedatoribus
tumultuario proelio ac procursu magis militum quam ex prae-
parato aut iussu imperatorum orto haudquaquam par Poenis
dimicatio fuit. ad mille et septingenti caesi, non plus centum 2
Romanorum sociorumque occisis. ceterum uictoribus effuse
sequentibus metu insidiarum opstitit Paulus consul, cuius eo 3
die — nam alternis imperitabant — imperium erat, Varrone
indignante ac uociferante emissum hostem e manibus debella-
rique, ni cessatum foret, potuisse. Hannibal id damnum haud 4
aegerrime pati; quin potius credere uelut inescatam temeritatem
ferocioris consulis ac nouorum maxime militum esse. et omnia 5
ei hostium haud secus quam sua nota erant: dissimiles discor-
desque imperitare, duas prope partes tironum militum in ex-
ercitu esse. itaque locum et tempus insidiis aptum se habere 6
ratus, nocte proxima nihil praeter arma ferente secum milite
castra plena omnis fortunae publicae priuataeque relinquit trans- 7
que proximos montis laeua pedites instructos condit, dextra

1 consulum *Crévier* consultum *P* consulum tum *uel* tum consulum ς ‖ 5 aucta *P* ‖ aduentum *P* ‖ 6 mirae *P* ‖ 7 rapere *P* ‖ 8 reliqui erat *ed. Mog.* reliquerat *P* ‖ omnibus *P* ab omnibus *Harant* ‖ parum ς uarum *P* ‖ 9 urbes *ex* urbe *P*¹ ‖ conuectu *P* ‖ 10 superesse *P* ‖ 11 maturitas *ex* maturita *P*¹ ‖ 12 expectata *ex* expectato *P*¹ ‖ 13 temeritate *P* ‖ praepropero ς prospero *P* ‖ 15 tumultuario *ex* tumulnario *P*¹ ‖ ac *P* a *C. Heraeus* ‖ 16 aut iniussu inperatorum *P* ‖ haudquamquam *P* ‖ 17 ad ∞ et DCC· *P* ‖ 18 effusae *P* ‖ 19 apstitit *P* ‖ 20 imperitabant *P*² imperitabant imperitabant *P*¹ ‖ uarronem indignantem *P* ‖ 21 ac ς a *P*¹, *del. P*² ‖ uociferantem *P* ‖ deuellariqui *P* ‖ 23 credere *P* gaudere *Pluygers Mnem. 6 (1857) 145 sq.* ‖ 25 nota *P*² noctae *P*¹ ‖ 26 *fort.* ⟨consules⟩ imperitare ‖ 28 ferente (ferenti *cum* ς *Riemann*) secum milite *Weissenb.* ferentis secum milites *P*, *quo* ducens *uel* ducit *add.* ς, educit *Alschefski* ‖ 29 priuataeque *ex* priuataerque *P*¹

8 equites, impedimenta per conuallem mediam traducit, ut diri-
piendis uelut desertis fuga dominorum castris occupatum im-
9 peditumque hostem opprimeret. crebri relicti in castris ignes,
ut fides fieret, dum ipse longius spatium fuga praeciperet, falsa
imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset,
tenere in locis consules uoluisse.

42 Vbi inluxit, subductae primo stationes, deinde propius
2 adeuntibus insolitum silentium admirationem fecit. tum satis
comperta solitudine in castris concursus fit ad praetoria con-
sulum nuntiantium fugam hostium adeo trepidam, ut taberna-
culis stantibus castra reliquerint, quoque fuga obscurior esset,
3 crebros etiam relictos ignis. clamor inde ortus, ut signa pro-
ferri iuberent ducerentque ad persequendos hostis ac protinus
castra diripienda. et consul alter uelut unus turbae militaris
4 erat; Paulus etiam atque etiam dicere prouidendum praecauen-
dumque esse; postremo, cum aliter neque seditionem neque
ducem seditionis sustinere posset, Marium Statilium praefectum
5 cum turma Lucana exploratum mittit. qui ubi adequitauit por-
tis, subsistere extra munimenta ceteris iussis ipse cum duobus
equitibus uallum intrauit, speculatusque omnia cum cura renun-
6 tiat insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quae uergat
in hostem, relictos; tabernacula aperta et omnia cara in promptu
relicta; argentum quibusdam locis temere per uias uelut ob-
7 iectum ad praedam uidisse. quae ad deterrendos a cupiditate
animos nuntiata erant, ea accenderunt, et clamore orto a militi-
bus, ni signum detur, sine ducibus ituros, haudquaquam dux
8 defuit: nam extemplo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus,
cum ei sua sponte cunctanti pulli quoque auspicio non addi-
9 xissent, nuntiari iam efferenti porta signa collegae iussit. quod
quamquam Varro aegre est passus, Flamini tamen recens casus
Claudique consulis primo Punico bello memorata naualis clades
10 religionem animo incussit. di prope ipsi eo die magis distulere
quam prohibuere inminentem pestem Romanis: nam forte ita
euenit, ut, cum referri signa in castra iubenti consuli milites

1 conuallem *Gron.* cornuallem P^1 cornua in P^2 ‖ mediam *Madvig* medium amnē *P* ‖ 2 impedimentumque P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 esse *P* ‖ 7 proprius *P* ‖ 8 tum P^1 tam *ut uid.* P^2 ‖ 11 relinquerint *P* ‖ 13 iuuerent *P* ‖ 15 adq. *P* ‖ 18 lucanae *P* ‖ adaequitauit *P* ‖ 20 renuntiant *P* ‖ 21 uergant *P*, *corr.* ς ‖ 22 in *uel* ad hostem ς ad in hostem *P* ‖ 23 uelut ς uel *P* ‖ 24 deterrendos *Gron.* deterendos P^1 detenendos P^2 ‖ 26 haudquamquam *P* ‖ 27 paulū *P* ‖ 28 adduxissent *P* ‖ 29 college *ex* colleg P^1 ‖ 30 quam uarro aegrae *P* ‖ 32 regione animos *P* ‖ ipsi P^2 ipse P^1 ‖ 33 prohibere inmentem *P* ‖ 34 iuuenti *P*

non parerent, serui duo, Formiani unus, alter Sidicini equitis, 11
qui Seruilio atque Atilio consulibus inter pabulatores excepti
a Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos; deductique
ad consules nuntiant omnem exercitum Hannibalis trans pro-
ximos montes sedere in insidiis. horum opportunus aduentus 12
consules imperi potentes fecit, cum ambitio alterius suam pri-
mum aput eos praua indulgentia maiestatem soluisset.

Hannibal postquam motos magis inconsulte Romanos quam 43
ad ultimum temere euectos uidit, nequiquam detecta fraude in
castra rediit. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere 2
nequit, nouaque consilia in dies non apud milites solum mixtos
ex conluuione omnium gentium sed etiam apud ducem ipsum
oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta uociferatio 3
fuisset exposcentium stipendium debitum querentiumque anno-
nam primo, postremo famem, et mercennarios milites maxime
Hispani generis de transitione cepisse consilium fama esset,
ipse etiam interdum Hannibal de fuga in Galliam dicitur agi- 4
tasse, ita ut relicto peditatu omni cum equitibus se proriperet.
cum haec consilia atque hic habitus animorum esset in castris, 5
mouere inde statuit in calidiora atque eo maturiora messibus
Apuliae loca, simul quod, quo longius ab hoste recessisset,
transfugia inpeditiora leuibus ingeniis essent. profectus est 6
nocte ignibus similiter factis tabernaculisque paucis in speciem
relictis, ut insidiarum par priori metus contineret Romanos.
sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra castra trans- 7
que montis exploratis cum relatum esset, uisum procul hostium
agmen, tum de insequendo eo consilia agitari coepta. cum 8
utriusque consulis eadem quae ante semper fuisset sententia,
ceterum Varroni fere omnes, Paulo nemo praeter Seruilium
prioris anni consulem adsentiretur, ex maioris partis sententia 9
ad nobilitandas clade Romana Cannas urgente fato profecti sunt.
prope eum uicum Hannibal castra posuerat auersa a Volturno 10
uento, qui campis torridis siccitate nubes pulueris uehit. id 11

---

1 parere *P* ‖ 2 adq. *P* ‖ 3 profugerunt *P* ‖ eo die *del. Koch ut ex § 10 repetita* ‖ 5 in ς, *om. P* ‖ 6 imperii P^2 ‖ 7 eos *P* adcensos *coni. Ruperti* ‖ prauam indulgentiam maiestate *P; praua indulgentia del. C. Heraeus* ‖ 9 nequicquā *P* ‖ 11 nequid P^1 nequiuid P^2 ‖ 12 ex conluuionem *P* ‖ 14 fuissent *P* ‖ 16 transitione *ex* transitionem P^1 traditione P^2 ‖ 20 adque eo maturiora P^2 adqueo maturiora eo P^1 ‖ 21 quod quo *Weissenb. (cf. Heerwagen ad h. l.)* quod *P* ut quo ς *Ascensius 1513* ‖ 26 exploratius *P* ‖ 27 de insequendo *Lipsius* die sequenti *P* ‖ 28 eademq. ante *P* ‖ fuisset *P* esset *Doering* ‖ 29 ferre *P* ‖ 30 ex *addidi Em. Liu. 17, om. P* ‖ sentē|tias *P* ‖ 31 nouilitandas *P* ‖ clade *ex* clades P^1 ‖ 33 it *P*

cum ipsis castris percommodum fuit, tum salutare praecipue
futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum
adflante uento, in occaecatum puluere offuso hostem pugnaturi.
44 Consules satis exploratis itineribus sequentes Poenum, ut
uentum ad Cannas est et in conspectu Poenum habebant, bina
castra communiunt eodem ferme interuallo, quo ad Gereonium,
2 sicut ante copiis diuisis. Aufidus amnis utrisque castris adfluens
aditum aquatoribus ex sua cuiusque opportunitate haud sine
3 certamine dabat; ex minoribus tamen castris, quae posita trans
Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa ulterior
4 nullum habebat hostium praesidium. Hannibal spem nanctus
locis natis ad equestrem pugnam, qua parte uirium inuictus
erat, facturos copiam pugnandi consules, derigit aciem lacessit-
5 que Numidarum procursatione hostis. inde rursus sollicitari
seditione militari ac discordia consulum Romana castra, cum
Paulus Semproniique et Flamini temeritatem Varroni, Varro
Paulo speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabium
6 obiceret, testareturque deos hominesque hic, nullam penes se
culpam esse, quod Hannibal iam uelut usu cepisset Italiam: se
constrictum a collega teneri; ferrum atque arma iratis et pu-
7 gnare cupientibus adimi militibus; ille, si quid proiectis ac prodi-
tis ad inconsultam atque inprouidam pugnam legionibus acci-
deret, se omnis culpae exortem, omnis euentus participem fore
diceret: uideret, ut, quibus lingua prompta ac temeraria, aeque
in pugna uigerent manus.
45 Dum altercationibus magis quam consiliis tempus teritur,
Hannibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam,
2 cum in castra ceteras reciperet copias, Numidas ad inuadendos
ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit.
3 quam inconditam turbam cum uixdum in ripam egressi clamore
ac tumultu fugassent, in stationem quoque pro uallo locatam
4 atque ipsas prope portas euecti sunt. id uero adeo indignum
uisum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri,

1 præ|cipuae *P* ‖ 3 occecatum puluerem *P* ‖ offuso *Walch* effuso *P* ‖ 4 sequentis *P* ‖ poenum *P, del. C. Schenkl* ‖ 5 et *Gron.* ut *P* ‖ 6 gerionium *P* ‖ 7 aufidius *P* ‖ utriusque *P* ‖ 8 opportunitatem *P* ‖ 9 que *P* ‖ 10 aufidum *ex* aufidium P^1 ‖ 12 natus P^1, *del.* P^2 ‖ 13 futuros *P* ‖ 15 seditionē *P* ‖ 16 et flamini et temeritatem *P* ‖ uarroni P^1 uarronis P^2 ‖ 17 paulo *h. l. add. Wesenberg, possis etiam post* fabium *addere, om. P* ‖ fabii ς ‖ 19 uelut ς uel *P* ‖ 20 adq. *P* ‖ 21 cupientis *P* ‖ proditiis P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 ad consultam adq. *P* ‖ 24 ⟨tam⟩ prompta ς ⟨tam esset⟩ prompta *Wesenberg* ‖ 30 in ripa egressis *P* ‖ 31 in ς, *om. P* ‖ 32 adque *P* ‖ adeo ς, *om. P* ‖ 33 uexillo *Hachtmann progr. Dessau 1884 p. 5 sq.*

ut ea modo una causa, ne extemplo transirent flumen derigerent-
que aciem, tenuerit Romanos, quod summa imperii eo die penes
Paulum fuit. itaque postero die Varro, cui sors eius diei im- 5
perii erat, nihil consulto collega signum proposuit instructasque
copias flumen traduxit, sequente Paulo, quia magis non probare
quam non adiuuare consilium poterat. transgressi flumen eas 6
quoque, quas in castris minoribus habuerant, copias suis adiun-
gunt atque ita instruunt aciem: in dextro cornu — id erat
flumini propius — Romanos equites locant, deinde pedites;
laeuom cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad me- 7
dium iuncti legionibus Romanis, tenuerunt; iaculatores cum
ceteris leuium armorum auxiliis prima acies facta. consules 8
cornua tenuere, Terentius laeuum, Aemilius dextrum; Gemino
Seruilio media pugna tuenda data.

Hannibal luce prima Baliaribus leuique alia armatura prae- **46**
missa transgressus flumen, ut quosque traduxerat, ita in acie
locabat, Gallos Hispanosque equites prope ripam laeuo in cornu 2
aduersus Romanum equitatum; dextrum cornu Numidis equiti- 3
bus datum, media acie peditibus firmata, ita ut Afrorum utraque
cornua essent, interponerentur his medii Galli atque Hispani.
Afros Romanam [magna ex parte] crederes aciem: ita armati 4
erant armis et ad Trebiam, ceterum magna ex parte ad Trasu-
mennum captis. Gallis Hispanisque scuta eiusdem formae fere 5
erant, dispares ac dissimiles gladii, Gallis praelongi ac sine mu-
cronibus, Hispano, punctim magis quam caesim adsueto petere
hostem, breuitate habiles et cum mucronibus. ante alios habitus
gentium harum cum magnitudine corporum tum specie terri-

---

2 summamperii P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 fuit *scripsi* fuerit *P* ‖ postero die uarro *Alschefski* uarro postero die uarro P^1 uarro postero die P^2 ‖ cui *P* cuius ς ‖ cui — erat *del. Kiehl Mnem. 1 (1852) 99* ‖ 4 instructaque P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 quas ς aquas *P* ‖ habuerant ς quas habuerant *P* ‖ 8 adque *P* ‖ instruunt aciem *Weissenb.* instruncta acie *P* ‖ 9 proprius *P* ‖ 10 laeuiom P^1 laeuum P^2 ‖ cornum *P* ‖ 11 tenuerunt *del. Gron.* ‖ iaculatores *tollendum suspicatur Madvig Em. Liu. 306* ‖ cum ceteris . . . auxiliis *Douiatius et Drakenb.* ex ceteris . . . auxiliis *P Madvig* et caetera . . . auxilia *Gron.* ‖ 13 tenuere *Alschefski* tenuerent P^1 tenerent P^2 ‖ 16 trasgressus *P* ‖ 17 cornum P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 romanos *P* romanorum *coni. Alschefski* ‖ cornum *P* ‖ 19 acies ς ‖ ita aut *P* ‖ 20 adque *P* ‖ 21 afros ς afro P^1 afri P^2 afrorum *coni. Alschefski* ‖ magna ex parte *P, del. Woelfflin* ‖ 22 et *ex* set P^1 ‖ a trebia *P* ‖ at trasumenum *P* ‖ 23 formae ς romae *P* ‖ 24 gladiis *P* ‖ prelongi *P* ‖ 25 puncti magis quam caesi *P* ‖ 26 brebitate *P* ‖ ante alios *Madvig* (ante alia *Valla* ante caeteros *Gruter* ante et alios *Douiatius*) antetalius *P* erant. et alius *Harant* ‖ habitus ς hannibatus P^1 hanimatus P^2

6 bilis erat: Galli super umbilicum erant nudi; Hispani linteis
praetextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant.
numerus omnium peditum, qui tum stetere in acie, milium fuit
7 quadraginta, decem equitum. duces cornibus praeerant sinistro
Hasdrubal, dextro Maharbal; mediam aciem Hannibal ipse cum
8 fratre Magone tenuit. sol, seu de industria ita locatis seu quod
forte ita stetere, peropportune utrique parti obliquos erat, Ro-
9 manis in meridiem, Poenis in septemtrionem uersis; uentus
— Volturnum regionis incolae uocant — aduersus Romanis
coortus multo puluere in ipsa ora uoluendo prospectum ademit.
47 Clamore sublato procursum ab auxiliis et pugna leuibus
primum armis commissa; deinde equitum Gallorum Hispanorum-
que laeuum cornu cum dextro Romano concurrit, minime eque-
2 stris more pugnae: frontibus enim aduersis concurrendum erat,
quia nullo circa ad euagandum relicto spatio hinc amnis, hinc
3 peditum acies claudebant. in derectum utrimque nitentes stanti-
bus ac confertis postremo turba equis uir uirum amplexus
detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen fac-
tum erat; acrius tamen quam diutius pugnatum est, pulsique
4 Romani equites terga uertunt. sub equestris finem certaminis
coorta est peditum pugna, primo et uiribus et animis par, dum
5 constabant ordines Gallis Hispanisque; tandem Romani, diu ac
saepe conisi, obliqua fronte acieque densa inpulere hostium
cuneum nimis tenuem eoque parum ualidum, a cetera promi-
6 nentem acie. inpulsis deinde ac trepide referentibus pedem
instilere, ac tenore uno per praeceps pauore fugientium agmen
in mediam primum aciem inlati postremo nullo resistente ad
7 subsidia Afrorum peruenerunt, qui utrimque reductis alis con-
stiterant, media, qua Galli Hispanique steterant, aliquantum pro-
8 minente acie. qui cuneus ut pulsus aequauit frontem primum,
dein cedendo etiam sinum in medio dedit, Afri circa iam cor-

---

1 gallis *P* ‖ nudis hispanis *P* ‖ 2 consisterant P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 numerus *Gron.* numerum *P* ‖ qui *Gron.* equiti *P* ‖ stetere in ς steterentin P^1 terentina P^2 ‖ acie millium *Gron.* aciemillum P^1 acies illum P^2 ‖ 4 sinixtro *P* ‖ 5 dextrore *P* ‖ 6 sol P^1 solus P^2 ‖ seu de P^2 seunde P^1 ‖ 7 stetere *Gron.* statere P^1 stare P^2 ‖ peropportunae utrinque *P* ‖ 8 meridie *P* ‖ septentrionem *P* ‖ 9 aduersis P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 uolendo P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 ab ς, *om.* *P* ‖ 12 callorum *P* ‖ 13 que *ad* hispanorum *add.* ς, *om.* *P* ‖ cornū *P* ‖ 17 ac ς ad *P* ‖ 18 pedestres magnam iam *P* ‖ 21 est peditum est pugna *P* ‖ par dum *Madvig* parum *P* ‖ 22 constabat P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 connisi obliqua *Lipsius* connisi aequa ς consiliaequa P^1 consilio qua P^2 ‖ 24 cuneis *P* ‖ prominente *P* ‖ 25 trepidae *P* ‖ 26 institere *Gron.* insistere *P* ‖ agmen ς agmine *P* ‖ 28 aliis *P* ‖ 29 qua galli ς quaefalli *P* ‖ hispaniquae *P* ‖ 30 equauit *P* ‖ 31 deinde cedendo

nua fecerant, irruentibusque incaute in medium Romanis cir-
cumdedere alas, mox cornua extendendo clausere et ab tergo
hostis. hinc Romani defuncti nequiquam proelio uno, omissis 9
Gallis Hispanisque, quorum terga ceciderant, aduersus Afros
integram pugnam ineunt, non tantum eo iniquam, quod inclusi 10
aduersus circumfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus ac
uegetis pugnabant.

Iam et sinistro cornu Romano, ubi sociorum equites ad- 48
uersus Numidas steterant, consertum proelium erat, segne primo
et a Punica coeptum fraude. quingenti ferme Numidae, praeter 2
solita arma telaque gladios occultos sub loricis habentes, specie
transfugarum cum ab suis parmas post terga habentes adequi-
tassent, repente ex equis desiliunt, parmisque et iaculis ante 3
pedes hostium proiectis in mediam aciem accepti ductique ad
ultimos considere ab tergo iubentur. ac dum proelium ab omni
parte conseritur, quieti manserunt; postquam omnium animos 4
oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quae pas-
sim inter aceruos caesorum corporum strata erant, auersam
adoriuntur Romanam aciem, tergaque ferientes ac poplites cae-
dentes stragem ingentem ac maiorem aliquanto pauorem ac
tumultum fecerunt. cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in 5
mala iam spe proelium esset, Hasdrubal, qui ea parte praeerat,
subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum ad-
uersis pugna erat, ad persequendos passim fugientis mittit,
Hispanos et Gallos equites Afris prope iam fessis caede magis 6
quam pugna adiungit.

Parte altera pugnae Paulus, quamquam primo statim proelio 49
funda grauiter ictus fuerat, tamen et occurrit saepe cum con- 2
fertis Hannibali et aliquot locis proelium restituit, protegentibus
eum equitibus Romanis, omissis postremo equis, quia consulem 3
ad regendum equom uires deficiebant. tum nuntianti cuidam,

Ruperti dein cedendo *Alschefski* deindetendo P^1 deinde nitendo P^2 ‖ sinum ς in sinum *P* ‖ afri P^2 africa P^1 ‖ 1 ibruentibusquae *P* ruentibusque ς *Gitlbauer Oest. Gymn. 29 (1878) 358* ‖ incautae *P* ‖ 3 necquicquam de proelio *P* ‖ 4 ceciderant ς caeciderat et *P* ‖ 5 ineunti *P* ‖ eo ς in eo *P* ‖ 6 circumfessos *P* ‖ quot *P* ‖ 8 sinixtro *P* ‖ romani *P* ‖ 9 segnae *P* ‖ 10 praeter solita *N. Heinsius et J. Perizonius* (praeter consueta ς) praeterita *P* ‖ 11 speciem *P* ‖ 12 parmas *ex* armas P^1 ‖ adequitasent *P* ‖ 13 et ς etiam *P* ‖ 17 abreptis *P* ‖ 18 istrata *P* ‖ uersam *P* ‖ 19 cedentes *P* ‖ 21 fuga aliubi P^1, *corr.* P^2 ‖ pertinax *ex* pertrinax P^1 ‖ 22 hasdrubal qui ea parte praeerat *P; errorem uel Liuii uel librariorum subesse primus obseruauit Glareanus* ‖ 23 quia ς qui *P* ‖ 25 equites *Gron.* pedites *P, del. suspicatur Fabri* ‖ fessis *ex* fecissis P^1 ‖ 27 partē *P* ‖ 29 aliquod *P* ‖ 31 ad ς et ad *P* uel ad *C. Heraeus* ‖ uiris *P* ‖ nuncianti *Crévier* denuntianti *P* renuntianti *Gron.*

iussisse consulem ad pedes descendere equites, dixisse Hanni-
4 balem ferunt 'Quam mallem, uinctos mihi traderet'. equitum
pedestre proelium, quale iam haud dubia hostium uictoria, fuit,
cum uicti mori in uestigio mallent quam fugere, uictores mo-
rantibus uictoriam irati trucidarent, quos pellere non poterant.
5 pepulerunt tamen iam paucos superantis et labore ac uulneribus
fessos. inde dissipati omnes sunt, equosque ad fugam qui pote-
6 rant repetebant. Cn. Lentulus tribunus militum cum praeter-
uehens equo sedentem in saxo cruore oppletum consulem ui-
7 disset, 'L. Aemili,' inquit 'quem unum insontem culpae cladis
hodiernae dei respicere debent, cape hunc equum, dum et tibi
uirium aliquid superest et comes ego te tollere possum ac pro-
8 tegere. ne funestam hanc pugnam morte consulis feceris; etiam
9 sine hoc lacrimarum satis luctusque est.' ad ea consul: 'Tu
quidem, Cn. Corneli, macte uirtute esto; sed caue frustra mise-
rando exiguum tempus e manibus hostium euadendi absumas.
10 abi, nuntia publice patribus, urbem Romanam muniant ac,
priusquam uictor hostis aduenit, praesidiis firment; priuatim
Q. Fabio, L. Aemilium praeceptorum eius memorem et uixisse
11 adhuc et mori. me in hac strage militum meorum patere
expirare, ne aut reus iterum e consulatu sim aut accusator col-
legae existam, ut alieno crimine innocentiam meam protegam.'
12 haec eos agentis prius turba fugientium ciuium, deinde hostes
oppressere; consulem ignorantes, quis esset, obruere telis, Len-
tulum inter tumultum abripuit equus. tum undique effuse fu-
13 giunt. septem milia hominum in minora castra, decem in maiora,
duo ferme in uicum ipsum Cannas perfugerunt, qui extemplo
a Carthalone atque equitibus nullo munimento tegente uicum
14 circumuenti sunt. consul alter, seu forte seu consilio nulli
fugientium insertus agmini, cum quinquaginta fere equitibus
15 Venusiam perfugit. quadraginta quinque milia quingenti pedites,

1 iussissent *P* ‖ ad ς ac *P* ‖ 2 mallent *P* ‖ traderent *P* ‖ 3 pedestrem *P* ‖ dubia P^2 dubia iam P^1 ‖ 6 superantisis *P* ‖ et *P*, *del. J. H. Voss* ‖ 9 oppletu *P* ‖ 10 culpa *Gron.* ‖ 12 et *Walch*, *om. P* ‖ 13 hac pugnam mortem *P* ‖ 14 sine hoc ς si hoc *P* sine hac *Gron.* ‖ consul tu ς consulto *P* ‖ 15 miserando *uel* morando ς mirando *P* ‖ 17 publicae *P* ‖ 19 l. *add. ed. Mog.*, *om. P* ‖ 20 adhuc et ς et adhuc et *P* ‖ me ς me et *P* memet *Weissenb.* ‖ militumeorum *P* ‖ patere *ex* paterer P^1 ‖ 21 interum *P* ‖ aut ς, *om. P* ‖ 22 ut ς aut *P* ‖ 23 eos agentis *Madvig* exagentis *P* agentis *Weissenb.* ‖ 24 essent *P* ‖ obruere *uel* obruerunt ς obruerent *P* ‖ 25 inter tumultum *Gron.* in tumulum *P* in tumultu ς ‖ undique *Alschefski* unde *P* ‖ effusae *P* ‖ 26 $\overline{\text{uii}}$ milia *P* ‖ 28 adq. *P* ‖ tegentes *P* ‖ 30 insertus *C. L. Bauer* infestus *P* ‖ acmini P^2 acmininimi P^1 ‖ fere *ex* fer P^1 ‖ 31 xxxxuø (*om.* milia) *P*

duo milia septingenti equites et tantadem prope ciuium sociorumque pars caesi dicuntur; in his ambo consulum quaestores,
L. Atilius et L. Furius Bibaculus, et undetriginta tribuni militum, 16
consulares quidam praetoriique et aedilicii — inter eos Cn. Seruilium Geminum et M. Minucium numerant, qui magister
equitum priore anno, aliquot annis ante consul fuerat —, octo- 17
ginta praeterea aut senatores aut qui eos magistratus gessissent, unde in senatum legi deberent, cum sua uoluntate milites in
legionibus facti essent. capta eo proelio tria milia peditum et 18
equites mille et quingenti dicuntur.

Haec est pugna Cannensis, Aliensi cladi nobilitate par, 50
ceterum uti eis, quae post pugnam accidere, leuior, quia ab 2
hoste est cessatum, sic strage exercitus grauior foediorque.
fuga namque ad Aliam sicut urbem prodidit, ita exercitum ser- 3
uauit; ad Cannas fugientem consulem uix quinquaginta secuti sunt, alterius morientis prope totus exercitus fuit.

Binis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus 4
esset, nuntium, qui in maioribus erant, mittunt, dum proelio, deinde ex laetitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret, ut ad se transirent: uno agmine Canusium abi-
turos esse. eam sententiam alii totam aspernari: cur enim 5
illos, qui se arcessant, ipsos non uenire, cum aeque coniungi possent? quia uidelicet plena hostium omnia in medio essent, et aliorum quam sua corpora tanto periculo mal-
lent obicere. aliis non tam sententia displiceret quam ani- 6
mus deesse. tum P. Sempronius Tuditanus tribunus militum 'Capi ergo mauultis' inquit 'ab auarissimo et crudelissimo hoste, aestimarique capita uestra et exquiri pretia ab interrogantibus, Romanus ciuis sis an Latinus socius, ut ex tua contu-
melia et miseria alteri honos quaeratur? non tu, si quidem 7
L. Aemili consulis, qui se bene mori quam turpiter uiuere

1 et tantadem *Madvig praef. ed. 3 et 4* (rata *idem antea Em. Liu. 308*) etanta *P* et tanta pr. c. quanta sociorum pars *uel* et aequa *Gron.* et (?) aequata *C. Heraeus* e tanta ⟨multitudine par⟩ prope *Frigell* ‖ 3 xxix *Gron.* uigintiunudece *P* ‖ 4 aedilici *P* ‖ 5 seruilium *ras. ex* seruiliusm *P* ‖ geminum *Gron.* inimum *P* ‖ minucium P^1 minucius P^2, *sed* s *rursus erasa* ‖ 6 aliquod *P* ‖ consul *ante* aliquot *add. Gron.*, *post* ante *Jac. Gron.*, *om. P* ‖ 7 aut *ante* senatores *P post ras.* autte P^1 auttem P^2 ‖ mag. *P* ‖ 11 est ς ex *P* ‖ cannensis alliensi *Gron.* aliiensi P^1 cannensi P^2, *sed postea illud restit.* ‖ clade *P* ‖ nobilitata P^2, *sed postea* nobilitate *restit.* ‖ 12 ceterum *ex* cetterum P^1 ‖ uti eis *scripsi* utilis *P* ut illis ς *Valla* ‖ leuiora *P* ‖ 13 censatum *P* ‖ 16 totius *P* ‖ 17 semiarmis *P* ‖ 18 proelium *P* ‖ 20 praemeret ut ab se *P* ‖ habituros *P* ‖ 25 tam P^1 ta P^2 ‖ sententia ς sententia est *P* ‖ 26 tum *addidi, om. P* ‖ 28 capita P^2 capta P^1

maluit, et tot fortissimorum uirorum, qui circa eum cumulati
8 iacent, ciues estis. sed antequam opprimit lux maioraque ho-
stium agmina obsaepiunt iter, per hos, qui inordinati atque in-
9 conpositi obstrepunt portis, erumpamus. ferro atque audacia
uia fit quamuis per confertos hostis. cuneo quidem hoc laxum
atque solutum agmen, ut si nihil obstet, disicias. itaque ite
mecum, qui et uosmet ipsos et rem publicam saluam uultis.'
10 haec ubi dicta dedit, stringit gladium cuneoque facto per me-
11 dios uadit hostis; et cum in latus dextrum, quod patebat,
Numidae iacularentur, translatis in dextrum scutis in maiora
castra ad sescentos euaserunt, atque inde protinus alio magno
12 agmine adiuncto Canusium incolumes perueniunt. haec aput
uictos magis impetu animorum, quem ingenium suum cuique
aut fors dabat, quam ex consilio ipsorum aut imperio cuius-
quam agebantur.
51 Hannibali uictori cum ceteri circumfusi gratularentur sua-
derentque, ut tanto perfunctus bello diei quod relicum esset
noctisque insequentis quietem et ipse sibi sumeret et fessis
2 daret militibus, Maharbal, praefectus equitum, minime cessan-
dum ratus 'Immo ut, quid hac pugna sit actum, scias, die
quinto' inquit 'uictor in Capitolio epulaberis. sequere; cum
equite, ut prius uenisse quam uenturum sciant, praecedam.'
3 Hannibali nimis laeta res est uisa maiorque, quam ut eam
statim capere animo posset. itaque uoluntatem se laudare Ma-
4 harbalis ait; ad consilium pensandum temporis opus esse. tum
Maharbal: 'Non omnia nimirum eidem di dedere: uincere scis,
Hannibal, uictoria uti nescis.' mora eius diei satis creditur
saluti fuisse urbi atque imperio.
5 Postero die, ubi primum inluxit, ad spolia legenda foe-
6 damque etiam hostibus spectandam stragem insistunt. iacebant
tot Romanorum milia, pedites passim equitesque, ut quem cui-
que fors aut pugna iunxerat aut fuga. adsurgentes quidam ex

2 maioraquae *P* ‖ 3 adque *P* ‖ 4 portas *P* ‖ 5 uia ς, *om. P* ‖ 6 disiicias *Gron.* uisscias *P* dissicias *O. Ribbeck Com. R. frgm. p. XV* ‖ ite *ras. ex* item *P* ‖ 7 uosmet P^2 usmet P^1 ‖ 9 suadit hosti *P* ‖ 11 ad DC· *P* ad sexcenti *Jac. Gron.* ‖ adq. *P* ‖ 13 quem ς quod *P* quos *C. L. Bauer* ‖ 17 perfrunctus *P* ‖ 18 et fessis ς fessis *P* ‖ 20 actum P^2 acum P^1 ‖ 21 quinto *ras. ex* quincto *P* ‖ inquid *P* ‖ epulaueris *P* ‖ 22 ⟨te⟩ uenisse ς ‖ praecedant hanni|balinimicis·l·aetare|setuisa *P*, *corr. Gron.* ‖ 23 maiorquae *P* ‖ 24 capere ς capite *P* ‖ possent *P* ‖ harbalis P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 esset cum P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 dii ς in *P* ‖ 28 adque *P* ‖ 30 spectandainstrage|insistunt *P;* insistunt *corruptum uidetur*, exeunt *scr. Madvig* ‖ tot iacebant *C. Fr. Mueller Philol. 43 (1884) 360* ‖ 32 iunxerant *P* ‖ adsurgentis *P*

strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitaue-
rant uulnera, ab hoste oppressi sunt; quosdam et iacentis uiuos 7
succisis feminibus poplitibusque inuenerunt, nudantis ceruicem
iugulumque et relicuum sanguinem iubentes haurire; inuenti 8
quidam sunt mersis in effossam terram capitibus, quos sibi
ipsos fecisse foueas obruentisque ora superiecta humo inter-
clusisse spiritum apparebat. praecipue conuertit omnes sub- 9
tractus Numida mortuo superincubanti Romano uiuus naso auri-
busque laceratis, cum ille manibus ad capiendum telum inutili-
bus in rabiem ira uersa laniando dentibus hostem expirasset.

Spoliis ad multum diei lectis Hannibal ad minora ducit 52
castra oppugnanda et omnium primum bracchio obiecto flumine
eos excludit. ceterum ab omnibus labore uigiliis uulneribus 2
etiam fessis maturior ipsius spe deditio est facta. pacti, ut
arma atque equos traderent, in capita Romana trecenis nummis
quadrigatis, in socios ducenis, in seruos centenis, et ut eo 3
pretio persoluto cum singulis abirent uestimentis, in castra
hostis acceperunt, traditique in custodiam omnes sunt, seor-
sum ciues sociique. dum ibi tempus teritur, interea cum ex 4
maioribus castris, quibus satis uirium et animi fuit, ad quat-
tuor milia hominum et ducenti equites, alii agmine, alii palati
passim per agros, quod haud minus tutum erat, Canusium per-
fugissent, castra ipsa ab sauciis timidisque eadem condicione
qua altera tradita hosti. praeda ingens parta est, et praeter 5
equos uirosque et si quid argenti — quod plurimum in pha-
leris equorum erat, nam ad uescendum facto perexiguo, uti-
que militantes, utebantur — omnis cetera praeda diripienda
data est. tum sepeliendi causa conferri in unum corpora suo- 6
rum iussit. ad octo milia fuisse dicuntur fortissimorum uiro-
rum. consulem quoque Romanum conquisitum sepultumque
quidam auctores sunt.

---

1 quos strictā matutino *P*² quostractā|aututino *P*¹; contracta *aut* tacta *coni. Madvig Em. Liu. 309 et praef. ed.* ‖ 3 succisos *P* ‖ 4 iubentes *Gron.* libentes *P* ‖ 5 ineeffossam *P* ‖ quos sibi ς quod si *P* ‖ 6 superiecta ς *Gron.* subiecta super *P* ‖ 7 subtractus *P* substratus *ed. Mog.* ‖ 8 numida *P*¹ numidae *P*² ‖ 9 ille *add. H. J. Mueller, om. P;* romanus *post* inutilibus *add. Riemann, ante* manibus *add. Zingerle* ‖ 10 uersas *P* ‖ expirasse *P* ‖ 11 diei ς de *P* die *Alschefski* ‖ 12 oppugnando *P* ‖ obiecto flumine ς *Gron.* flumine obiecto *P* ‖ 14 diditio *P* ‖ 15 adq. *P* ‖ in capita — centenis *post* 17 persoluto (*om.* eo) *ponit Ruperti* ‖ tricenis *P* ‖ 17 praetio *P* ‖ 18 seorsum ς seeorum *P* ‖ 19 sociiqui *P* ‖ 20 et *Weissenb.* ut *P* ‖ animi ς nimis *P* ‖ 21 millia *P* ‖ ducenta *P*² ducenta milia *ex* ducentia milia *P*¹ ‖ 24 parata *P* ‖ 28 sepeliendi *ex* sepelliendo *P*¹ ‖ 29 ad ūIII· fuisse *P*

7 Eos, qui Canusium perfugerant, mulier Apula nomine
Busa, genere clara ac diuitiis, moenibus tantum tectisque a
Canusinis acceptos, frumento ueste uiatico etiam iuuit, pro
qua ei munificentia postea, bello perfecto, ab senatu honores
53 habiti sunt. ceterum cum ibi tribuni militum quattuor essent,
Q. Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno
2 dictator fuerat, et de legione secunda L. Publicius Bibulus et
P. Cornelius Scipio et de legione tertia Ap. Claudius Pulcher,
3 qui proxime aedilis fuerat, omnium consensu ad P. Scipionem
admodum adulescentem et ad Ap. Claudium summa imperii
4 delata est. quibus consultantibus inter paucos de summa re-
rum nuntiat P. Furius Philus, consularis uiri filius, nequiquam
eos perditam spem fouere, desperatam conploratamque rem
5 esse publicam: nobiles iuuenes quosdam, quorum principem
M. Caecilium Metellum, mare ac naues spectare, ut deserta
6 Italia ad regum aliquem transfugiant. quod malum, praeter-
quam atrox super tot clades etiam nouum, cum stupore ac
miraculo torpidos defixisset, qui aderant, et consilium aduo-
candum de eo censerent, negat consilii rem esse Scipio iuue-
7 nis, fatalis dux huiusce belli. audendum atque agendum, non
consultandum ait in tanto malo esse: irent secum extemplo
8 armati, qui rem publicam saluam uellent; nulla uerius, quam
9 ubi ea cogitentur, hostium castra esse. pergit ire sequentibus
paucis in hospitium Metelli, et cum concilium ibi iuuenum, de
quibus adlatum erat, inuenisset, stricto super capita consul-
10 tantium gladio 'Ex mei animi sententia' inquit 'ut ego rem
publicam populi Romani non deseram neque alium ciuem Ro-
11 manum deserere patiar; si sciens fallo, tum me Iuppiter op-
timus maximus, domum, familiam remque meam pessimo leto
12 adficiat. in haec uerba, M. Caecili, iures postulo ceterique,
qui adestis; qui non iurauerit, in se hunc gladium strictum
13 esse sciat.' haud secus pauidi, quam si uictorem Hannibalem

---

1 apula *Lipsius* paula *ex* apaula *P* ‖ 4 senato *P* ‖ 6 q. *praeeunte Weissenbornio addidi*, *om.* *P* ‖ legiones *P* ‖ 9 proximae *P* ‖ 10 atmodum *P* ‖ adolescentem et ad ς, *om.* *P* ‖ app̄. *P* ‖ 11 consultantibus *ex* consulantibus P^1 ‖ 12 nequicquā *P* ‖ 13 fobere *P* ‖ 15 m. *H. J. Mueller (cf. Liu. 24, 18, 3; 27, 11, 12; 27, 36, 9; 28, 10, 3)* l. *P* ‖ caecilium *ex* caeciliusm P^1 ‖ spectaret *P* ‖ 16 transfugiat *P* ‖ malum, praeterquam atrox s. t. clades, etiam nouum *cum edd. uett. distinguit Gitlbauer Oest. Gymn. 29 (1878) 935* ‖ 18 defixisset P^1, it *super* ss *scr.* P^2 ‖ 20 adque *P* ‖ 21 esse ς esse scipio *P* ‖ 22 nulla *C. L. Bauer* nullo *P* nullo loco ς ‖ 25 strictos *P* ‖ 26 cladio P^1 cladios P^2 ‖ inquid *P* ‖ 28 optimus maximus *Drakenb.* optime maxime *P* ς ‖ 30 adficiat *P* adficias ς ‖ m. *H. J. Mueller* l. *P*

cernerent, iurant omnes custodiendosque semet ipsos Scipioni
tradunt.

Eo tempore, quo haec Canusii agebantur, Venusiam ad 54
consulem ad quattuor milia et quingenti pedites equitesque,
qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenere. eos omnes 2
Venusini per familias benigne accipiendos curandosque cum di-
uisissent, in singulos equites togas et tunicas et quadrigatos
nummos quinos uicenos et pediti denos et arma, quibus de-
erant, dederunt, ceteraque publice ac priuatim hospitaliter facta 3
certatumque, ne a muliere Canusina populus Venusinus offi-
ciis uinceretur. sed grauius onus Busae multitudo faciebat. et 4
iam ad decem milia hominum erant; Appiusque et Scipio, post- 5
quam incolumem esse alterum consulem acceperunt, nuntium
extemplo mittunt, quantae secum peditum equitumque copiae
essent, sciscitatumque simul, utrum Venusiam adduci exerci-
tum an manere iuberet Canusi. Varro ipse Canusium copias 6
traduxit. et iam aliqua species consularis exercitus erat, moeni-
busque se certe, etsi non armis, ab hoste uidebantur defensuri.

Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium socio- 7
rumque, sed occidione occisum cum duobus consulibus exer-
citum deletasque omnes copias allatum fuerat. numquam salua 8
urbe tantum pauoris tumultusque intra moenia Romana fuit.
itaque succumbam oneri neque adgrediar narrare, quae edisser-
tando minora uero faciam. consule exercituque ad Trasumennum 9
priore anno amisso, non uulnus super uulnus, sed multiplex cla-
des, cum duobus consulibus duo consulares exercitus amissi nun-
tiabantur, nec ulla iam castra Romana nec ducem nec militem
esse; Hannibalis Apuliam, Samnium ac iam prope totam Ita- 10
liam factam. nulla profecto alia gens tanta mole cladis non
obruta esset. compares cladem ad Aegatis insulas Carthaginien- 11
sium proelio nauali acceptam, qua fracti Sicilia ac Sardinia
cessere et uectigalis ac stipendiarios fieri se passi sunt, aut
pugnam aduersam in Africa, cui postea hic ipse Hannibal succu-

3 haec ς et *P* ‖ acebantur *P* ‖ 4 IIII milia et Ɖ *P* ‖ 8 et *ante* pediti *fort. delendum* ‖ 9 publicae *P* ‖ 11 bussae *P* ‖ et *del. Wesenberg* ‖ 12 millia *P* ‖ 15 utrumque uenusiam *P* ‖ 17 specie *P* ‖ 18 certe ς cerne P^1 cerni P^2 ‖ etsi *P* si ς ‖ 20 duobus consulibus *Gron.* duobus *P* consulibus duobus *Hertz* ducibus *Luterbacher* ‖ exercitum *Gron.* exercitib. *P* ‖ 21 delectasque *P* ‖ 23 itaque ⟨ne⟩ succ. *J. H. Voss* ‖ aedissertando *P* ‖ 24 faciam *J. H. Voss* facie *P* ‖ 25 omisso *P* ‖ 26 duo ς cum *P* ‖ nuntiabatur *C. Heraeus* ‖ 28 samnitium *P* ‖ 29 facta *P* ‖ nulla *ex* nullo P^1 ‖ 30 compares *ex* comparesset P^1 ‖ 31 acceptam *ex* acceptum P^1 ‖ 32 et *Madvig* in *P* inde *Alschefski* ‖ uectigallis *P* ‖ 33 africam *P*

buit: nulla ex parte conparandae sunt, nisi quod minore animo
latae sunt.

55 P. Furius Philus et M. Pomponius praetores senatum in
curiam Hostiliam uocauerunt, ut de urbis custodia consulerent;
2 neque enim dubitabant deletis exercitibus hostem ad oppu-
gnandam Romam, quod unum opus belli restaret, uenturum.
3 cum in malis sicuti ingentibus ita ignotis ne consilium quidem
satis expedirent, obstreperetque clamor lamentantium mulie-
rum, et nondum palam facto uiui mortuique per omnes paene
4 domos promiscue conplorarentur, tum Q. Fabius Maximus cen-
suit equites expeditos et Appia et Latina uia mittendos, qui
obuios percunctando — aliquos profecto ex fuga passim dissi-
patos fore — referant, quae fortuna consulum atque exercituum
5 sit et, si quid dii immortales, miseriti imperii, reliquum Ro-
mani nominis fecerint, ubi eae copiae sint; quo se Hannibal
post proelium contulerit, quid paret, quid agat acturusque sit.
6 haec exploranda noscendaque per inpigros iuuenes esse; illud
per patres ipsos agendum, quoniam magistratuum parum sit,
ut tumultum ac trepidationem in urbe tollant: matronas publico
7 arceant contineri que intra suum quamque limen cogant, con-
ploratus familiarum coerceant, silentium per urbem faciant, nun-
tios rerum omnium ad praetores deducendos curent — suae
8 quisque fortunae domi auctorem expectent — custodesque prae-
terea ad portas ponant, qui prohibeant quemquam egredi urbe,
cogantque homines nullam nisi urbe ac moenibus saluis sa-
lutem sperare. ubi conticuerit [recte] tumultus, tum in curiam
patres reuocandos consulendumque de urbis custodia esse.

56 Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summota-
que foro per magistratus turba patres diuersi ad sedandos tu-
multus discessissent, tum demum litterae a C. Terentio consule
2 allatae sunt: L. Aemilium consulem exercitumque caesum; sese

---

3 pilus *P* ‖ praetores P^2 praetoreses P^1 ‖ 4 custodiam *P* ‖ 7 malis ς aliis *P* ‖ ne ς nec *P* ‖ 9 per omnes paene ς et paene omnes paene *P* ‖ 10 præ|miscue *P* ‖ q. P^2 que P^1 ‖ 11 uiam *P* ‖ 12 profecto ς *Jac. Gron.* profectos *P* ‖ 13 fore ς *Jac. Gron.* forte *P* ‖ consutum P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 imperii *del. J. H. Voss* ‖ reliqum *P* ‖ romano *ex* roman P^1 ‖ 15 quo ς quae P^1 qua P^2 ‖ 16 quid paret P^2 quid paret quid paret P^1 ‖ acturusquae *P* ‖ 17 iuuenes *ex* iuenes P^1 ‖ 18 sit ς sic *P* ‖ 22 suae — expectent *parenthesi inclusit Frigell* ‖ 23 expectet ς ‖ 24 urbe *Madvig* urbem *P* ‖ 26 recte *P, del. Ulrich* certe *Frigell et Kiderlin Bayer. Gymn. 19 (1883) 381 sqq.* ‖ 28 summotasque *P* ‖ 29 per *add. ed. Ven. 1495, om. P* ‖ 30 discessiscent P^1, *corr.* P^2 ‖ acterentio cons P^1 a terentio P^2 ‖ 31 exercitū|quae *P*

Canusii esse, reliquias tantae cladis uelut ex naufragio colligen-
tem; ad decem milia militum ferme esse inconpositorum inor-
dinatorumque; Poenum sedere ad Cannas, in captiuorum pretiis 3
praedaque alia nec uictoris animo nec magni ducis more nun-
dinantem. tum priuatae quoque per domos clades uulgatae 4
sunt, adeoque totam urbem oppleuit luctus, ut sacrum anni-
uersarium Cereris intermissum sit, quia nec lugentibus id fa-
cere est fas nec ulla in illa tempestate matrona expers luctus
fuerat. itaque ne ob eandem causam alia quoque sacra pu- 5
blica aut priuata desererentur, senatus consulto diebus triginta
luctus est finitus. ceterum cum sedato urbis tumultu reuocati 6
in curiam patres essent, aliae insuper ex Sicilia litterae allatae
sunt ab T. Otacilio propraetore, regnum Hieronis classe Punica 7
uastari; cui cum opem inploranti ferre uellet, nuntiatum sibi
esse aliam classem ad Aegatis insulas stare paratam instructam-
que, ut, ubi se uersum ad tuendam Syracusanam oram Poeni 8
sensissent, Lilybaeum extemplo prouinciamque aliam Romanam
adgrederentur. itaque classe opus esse, si regem socium Sici-
liamque tueri uellent.

Litteris consulis praetorisque recitatis censuerunt praeto- 57
rem M. Claudium, qui classi ad Ostiam stanti praeesset, Canu-
sium ad exercitum mittendum, scribendumque consuli, ut, cum
praetori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quantum
per commodum rei publicae fieri posset, Romam ueniret. territi 2
etiam super tantas clades cum ceteris prodigiis, tum quod duae
Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertae et
altera sub terra, uti mos est, ad portam Collinam necata fuerat,
altera sibimet ipsa mortem consciuerat. L. Cantilius scriba 3
pontificius, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum
Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque uirgis

1 casusii P^1 casu se P^2, *sed postea* se *deletum* ‖ 2 decem *P, coll. cap. 54, 1 et 4* quatuordecim *coni. Gron.* ‖ inordinatorumquae *P* ‖ 3 poenum *Gron.* menum P^1 me nunc P^2 ‖ in ς an *P* ‖ praetiis *P* ‖ 4 praedaquae *P* ‖ duces *P* ‖ nundinantem *Gron.* nuntiantem *P* ‖ 13 octacilio *P* ‖ ⟨a⟩ classe *conicias coll. 22, 11, 6 et 25, 23, 8* ‖ 14 uellet nuntiatum sibi esse *ed. Mog.* uellent nuntiatum his est *P*, *ex* uellent *et* his *Heerwagen coni.* sui, *Weissenborn* a se missi *intercidisse* ‖ 15 insulam *P* ‖ instructaq. *P* ‖ 16 uersum ad ς aduersum *P* ‖ poenis P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 esset *ex* esseti P^1 ‖ 20 propraetorisque *Aldus* ‖ recitatis *Woelfflin* lectis *uel* perlectis ς, *om. P* ‖ censuerunt *add.* ς (patres *add. Sigonius*) praetorem *Gron.*, *om. P* ‖ 21 m. ς m|arcium P^1 m appium P^2 marcellum *Heusinger* ‖ hostiam *P* ‖ 24 posse *P* ‖ 26 adque *P* ‖ et *del. Doering* ‖ 28 morte *P* ‖ 29 pontificius *Vaassen* pontificis *P* ‖ nunc ς non *P*, *om. Vaassen* ‖ 30 uirgis P^2 uirginis P^1

4 in comitio caesus erat, ut inter uerbera expiraret. hoc nefas
cum inter tot, ut fit, clades in prodigium uersum esset, decem-
5 uiri libros adire iussi sunt, et Q. Fabius Pictor Delphos ad
oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus suppliciisque
deos possent placare, et quaenam futura finis tantis cladibus
6 foret. interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria
facta; inter quae Gallus et Galla, Graecus et Graeca in foro
bouario sub terram uiui demissi sunt in locum saxo consaep-
tum, iam ante hostiis humanis, minime Romano sacro, inbutum.
7 Placatis satis, ut rebantur, deis M. Claudius Marcellus ab
Ostia mille et quingentos milites, quos in classem scriptos
8 habebat, Romam, ut urbi praesidio essent, mittit; ipse, legione
classica — ea legio tertia erat — cum tribunis militum Teanum
Sidicinum praemissa, classe tradita P. Furio Philo collegae,
9 paucos post dies Canusium magnis itineribus contendit. inde
dictator ex auctoritate patrum dictus M. Iunius et Ti. Sempro-
nius magister equitum dilectu edicto iuniores ab annis septem-
decim et quosdam praetextatos scribunt. quattuor ex his legio-
10 nes et mille equites effecti. item ad socios Latinumque nomen
ad milites ex formula accipiendos mittunt. arma, tela, alia
parari iubent et uetera spolia hostium detrahunt templis por-
11 ticibusque. et [alia] formam noui dilectus inopia liberorum
capitum ac necessitas dedit: octo milia iuuenum ualidorum ex
seruitiis prius sciscitantes singulos, uellentne militare, empta
12 publice armauerunt. hic miles magis placuit, cum pretio minore
redimendi captiuos copia fieret.
58 Namque Hannibal secundum tam prosperam ad Cannas
pugnam uictoris magis quam bellum gerentis intentus curis,
2 cum captiuis productis segregatisque socios, sicut ante ad Tre-
biam Trasumennumque lacum, benigne adlocutus sine pretio

2 uersum P^2 uerbum P^1 ‖ 3 delphos P^2 deiphos P^1 ‖ 4 praecibus P ‖ 5 placare P^2 placere P^1 ‖ 6 aliquod P ‖ 7 que P ‖ callus et galia *ex* callus e galia P^1 callus et galina P^2 ‖ 8 terram *Duker* terra P ‖ consectum P ‖ 9 iam *Gron.* uiam P^1 ubi P^2 ‖ hostiis P^2 hostis P^1 ‖ 10 ut rebantur ς uerebantur P ‖ 11 quod P ‖ 12 mitti P ‖ legionem P ‖ 13 classica *Alschefski* classisca P^1 classis P^2 ‖ theanum P ‖ 14 classem traditam P ‖ 15 inde *Crévier* in P^1, *del.* P^2 ‖ 16 patruum P ‖ dictus m. *Aldus* dictum *ex* ductum P^1 dictus P^2 ‖ ti. *Sigonius* t. P ‖ 17 dilectus P ‖ iunioris P ‖ 18 legionibus P ‖ 19 socius P ‖ 20 formaula P^1, *corr.* P^2 ‖ arma tela alia ς armatetalia P^1 armatetaalia P^2 ‖ 21 iuuent P ‖ uetera *uel* uestera P^2 uespa P^1 ‖ porcibusque P ‖ 22 et alia P alia *del. conieci Em. Liu. I 7* et aliam ς ‖ 24 empta P^2 tempta P^1 ‖ 25 publicæ P ‖ miles P^2 melles P^1 ‖ praetio minores P ‖ 26 redimendi *Ascensius* redime P^1 redimi P^2 ‖ 28 uictoris P^2 uirtoris P^1 ‖ 29 sociis P ‖ 30 tran-

dimisisset, Romanos quoque uocatos, quod numquam alias antea,
satis miti sermone adloquitur: non interneciuum sibi esse cum 3
Romanis bellum; de dignitate atque imperio certare. et patres
uirtuti Romanae cessisse, et se id adniti, ut suae in uicem simul
felicitati et uirtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam 4
facere; pretium fore in capita equiti quingenos quadrigatos
nummos, trecenos pediti, seruo centenos. quamquam aliquan- 5
tum adiciebatur equitibus ad id pretium, quo pepigerant dedentes
se, laeti tamen quamcumque condicionem paciscendi acceperunt.
placuit suffragio ipsorum decem deligi, qui Romam ad senatum 6
irent, nec pignus aliud fidei, quam ut iurarent se redituros,
acceptum. missus cum his Carthalo, nobilis Carthaginiensis, 7
qui, si forte ad pacem inclinare cerneret animos, condiciones
ferret. cum egressi castris essent, unus ex iis, minime Romani 8
ingeni homo, ueluti aliquid oblitus, iuris iurandi soluendi causa
cum in castra redisset, ante noctem comites adsequitur. ubi 9
Romam uenire eos nuntiatum est, Carthaloni obuiam lictor
missus, qui dictatoris uerbis nuntiaret, ut ante noctem excederet
finibus Romanis. legatis captiuorum senatus ab dictatore datus 59
est. quorum princeps 'M. Iuni uosque, patres conscripti,' inquit
'nemo nostrum ignorat nulli umquam ciuitati uiliores fuisse
captiuos quam nostrae; ceterum, nisi nobis plus iusto nostra 2
placet causa, non alii umquam minus neclegendi uobis quam
nos in hostium potestatem uenerunt. non enim in acie per 3
timorem arma tradidimus, sed cum prope ad noctem super-
stantes cumulis caesorum corporum proelium extraxissemus, in
castra recepimus nos; diei reliquum ac noctem insequentem 4
fessi labore ac uulneribus uallum sumus tutati; postero die, 5
cum circumsessi ab exercitu uictore aqua arceremur, nec ulla
iam per confertos hostis erumpendi spes esset, nec esse nefas
duceremus quinquaginta milibus hominum ex acie nostra truci-
datis aliquem ex Cannensi pugna Romanum militem restare,

sumendumq., *sed* d *del.*, *P* ‖ praetio *P* ‖ 3 adque *P* ‖ certaret *P* ‖ 4 uirtutis *P* ‖ 5 caedatur *P* ‖ 6 praetium *P* ‖ 7 trecenos *ex* trecenios P^1 ‖ centenos ς centum *P* ‖ quā|quam in aliquantum *P* ‖ 8 praetium *P* ‖ 9 condicione *P* ‖ 10 delegit P^1 delegi P^2 ‖ 13 inclinare cerneret animos *cum Koechio scripsi Em. Liu. III 13* inclinaret animos *P* inclinaret animus ς inclinarent animi *coni. A. Perizonius* ‖ 14 feret *P* ‖ egressis P^1, *corr.* P^2 ‖ minimi *P* ‖ 15 ueluti *Alschefski* uelutillut *P* uelut *uel* uelut ibi ς uelut illic *Gron.* ‖ 16 redissent *P* ‖ ubi ς urbi *P* ‖ 17 uenere *P* ‖ carthalonis *P* ‖ 18 denuntiaret *exspectes* ‖ 20 principes *P* ‖ iuni uosque *Harant* iuniusq. P^1 iunius P^2 ‖ inquid *P* ‖ 21 uiliares P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 ali *P* ‖ 24 nos ς alios *P* ‖ 27 reliqum *P* ‖ 28 tutati P^2 mutati P^1 ‖ 31 millibus *P* ‖ aciem *P*

6 tunc demum pacti sumus pretium, quo redempti dimitteremur,
7 arma, in quibus nihil iam auxili erat, hosti tradidimus. maiores
quoque acceperamus se a Gallis auro redemisse, et patres uestros, asperrimos illos ad condiciones pacis, legatos tamen cap-
8 tiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse. atqui et ad
Aliam cum Gallis et ad Heracleam cum Pyrrho utraque non tam clade infamis quam pauore et fuga pugna fuit. Cannenses campos acerui Romanorum corporum tegunt, nec supersumus pugnae, nisi in quibus trucidandis et ferrum et uires hostem
9 defecerunt. sunt etiam de nostris quidam, qui ne in acie quidem fuerunt, sed praesidio castris relicti, cum castra traderentur,
10 in potestatem hostium uenerunt. haud equidem ullius ciuis et commilitonis fortunae aut condicioni inuideo, nec premendo alium me extulisse uelim: ne illi quidem, nisi pernicitatis pedum et cursus aliquod praemium est, qui plerique inermes ex acie fugientes non prius quam Venusiae aut Canusi constiterunt, se nobis merito praetulerint gloriatique sint in se plus quam
11 in nobis praesidii rei publicae esse. sed et illis bonis ac fortibus militibus utemini et nobis etiam promptioribus pro patria, cum beneficio uestro redempti atque in patriam restituti fuerimus.
12 dilectum ex omni aetate et fortuna habetis; octo milia seruorum audio armari. non minor numerus noster est, nec maiore pretio redimi possumus, quam ii emuntur; nam si conferam
13 nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. illud etiam in tali consilio animaduertendum uobis censeam, patres conscripti, si iam duriores esse uelitis, quod nullo nostro merito faciatis,
14 cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho uidelicet, qui hospitum numero captiuos habuit? an barbaro ac Poeno, qui utrum auarior
15 an crudelior sit, uix existimari potest? si uideatis catenas squalorem deformitatem ciuium uestrorum, non minus profecto uos ea species moueat, quam si ex altera parte cernatis stratas
16 Cannensibus campis legiones uestras. intueri potestis sollicitu-

1 pretiū P^2 retiū P^1 || quod *P* || 3 redemisse P^2 demisse P^1 || 4 condicione *P* || tamen ad captiuorum *P* | 5 atqui et ad alliam *Gron.* atqui et aliam P^1 atque italiam P^2 || 6 pyrro *P* || 8 tegunt *ex* tegument P^1 | 10 nec in *P* || 11 fuerunt *Alschefski et Madvig* refugerunt *P* fuere *Woelfflin* || relictis *P* || 13 condicionis *P* || praemendo *P* || 14 illis *P* | 18 nobis *ex* nobisme P^1 | et illis *Crévier* illis et *P* illis et nobis *coni. Heerwagen* || 19 utemini *ex* autemini P^1 || cum *scripsi Em. Liu. II 5* quod *P* || 20 adque *P* || 21 habitis *P* | 22 minor P^2 miror P^1 || 23 hii *P* | 26 iam *Valla* tam *P* tamen ς, *om.* ς *Sigonius* || 27 cui ς quin *P* | pyrro *P* || uos *ante* hospitum *add. P, del. C. L. Bauer et Fabri* || 29 potes *P* || 31 species *ex* spescies P^1

dinem et lacrimas in uestibulo curiae stantium cognatorum
nostrorum exspectantiumque responsum uestrum. cum ii pro
nobis proque iis, qui absunt, ita suspensi ac solliciti sint, quem
censetis animum ipsorum esse, quorum in discrimine uita liber-
tasque est? si, me dius fidius, ipse in nos mitis Hannibal 17
contra naturam suam esse uelit, nihil tamen nobis uita opus
esse censeamus, cum indigni ut redimeremur uobis uisi simus.
rediere Romam quondam remissi a Pyrrho sine pretio captiui; 18
sed rediere cum legatis, primoribus ciuitatis, ad redimendos
sese missis. redeam ego in patriam trecentis nummis non
aestimatus ciuis? suum quisque animum habet, patres conscripti. 19
scio in discrimine esse uitam corpusque meum: magis me famae
periculum mouet, ne a uobis damnati ac repulsi abeamus; neque
enim uos pretio pepercisse homines credent.'

Vbi is finem fecit, extemplo ab ea turba, quae in comitio 60
erat, clamor flebilis est sublatus, manusque ad curiam tendebant
orantes, ut sibi liberos, fratres, cognatos redderent. feminas 2
quoque metus ac necessitas in foro turbae uirorum inmiscuerat.
senatus summotis arbitris consuli coeptus. ibi cum sententiis 3
uariaretur, et alii redimendos de publico, alii nullam publice
inpensam faciendam nec prohibendos ex priuato redimi, si 4
quibus argentum in praesentia deesset, dandam ex aerario
pecuniam mutuam praedibusque ac praediis cauendum populo
censerent, tum T. Manlius Torquatus, priscae ac nimis durae, 5
ut plerisque uideatur, seueritatis, interrogatus sententiam ita
locutus fertur: 'Si tantummodo postulassent legati pro iis, qui 6
in hostium potestate sunt, ut redimerentur, sine ullius insec-
tatione eorum breui sententiam peregissem; quid enim aliud 7
quam admonendi essetis, ut morem traditum a patribus ne-
cessario ad rem militarem exemplo seruaretis? nunc autem,
cum prope gloriati sint, quod se hostibus dediderint, praeferri-

---

4 uitae *P* ‖ 5 est ς estse *et 2 uel 3 litt. spat.* P^1 esset P^2 est sed *Alschefski* ‖ 6 uellit *P* ‖ 7 qum *P* ‖ redimeremur *ex* redimeremusr P^1 ‖ uobis *Madvig* a uobis *P* ‖ simus *Muretus* sumus *P* ‖ 8 redire *P* ‖ quondam ς quam *P* ‖ pyrro *P* ‖ praetio *P* ‖ captiui *C. Heraeus* captiti P^1 capti P^2 ‖ 9 redire *P* ‖ 11 habet *ante* animum *add.* ς, *post* animum *Weissenb.*, *om.* *P* ‖ 13 habeamus *P* ‖ 14 praetio *P* ‖ 15 his *P* ‖ que *P* ‖ 16 matusque P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 turbae *Gron.* ac turbae *P;* foro (*om.* in) ac turbae *coll. 34, 2, 11 Koehler* in foro ac comitio turbae *Maur. Mueller progr. Stendal 1866 p. 4;* in foro *del. J. H. Voss* ‖ 20 publicae *P* ‖ 22 praesentiam *P* ‖ 24 censeret *P* ‖ 25 uideatur P^1 uideuatur P^2 ‖ 26 locutus *ex* locautus P^1 ‖ his *P* ‖ 28 breuis sententia *P* ‖ 29 admouendi *P* ‖ 30 extemplo *P* ‖ 31 dedederint P^2

que non captis modo in acie ab hostibus sed etiam iis, qui
Venusiam Canusiumque peruenerunt, atque ipsi C. Terentio
consuli aequum censuerint, nihil uos eorum, patres conscripti,
8 quae illic acta sunt, ignorare patiar. atque utinam haec, quae
aput uos acturus sum, Canusii aput ipsum exercitum agerem,
optimum testem ignauiae cuiusque et uirtutis, aut unus hic
saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent,
milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium po-
9 testate essent. set cum, fessis pugnando hostibus, tum uictoria
laetis et ipsis plerisque regressis in castra sua, noctem ad erum-
pendum liberam habuissent, et septem milia armatorum hominum
erumpere etiam per confertos hostes possent, neque per se ipsi
10 id facere conati sunt neque alium sequi uoluerunt. nocte prope
tota P. Sempronius Tuditanus non destitit monere, adhortari
eos, dum paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium
esset, dum nox inceptum tegere posset, se ducem sequerentur:
ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum urbes posse.
11 si, ut auorum memoria P. Decius tribunus militum in Sam-
nio, si, ut nobis adulescentibus priore Punico bello Calpurnius
Flamma trecentis uoluntariis, cum ad tumulum eos capiendum
situm inter medios duceret hostis, dixit: "Moriamur, milites,
et morte nostra eripiamus ex obsidione circumuentas legiones",
12 si hoc P. Sempronius diceret, nec uiros equidem nec Romanos
13 uos ducerem, si nemo tantae uirtutis extitisset comes. uiam
non ad gloriam magis quam ad salutem ferentem demonstrat;
reduces in patriam ad parentis, ad coniuges ac liberos facit.
14 ut seruemini, deest uobis animus: quid, si moriendum pro
patria esset, faceretis? quinquaginta milia ciuium sociorumque
circa uos eo ipso die caesa iacent. si tot exempla uirtutis non
mouent, nihil umquam mouebit; si tanta clades uilem uitam
15 non fecit, nulla faciet. liberi atque incolumes desiderate pa-
triam; immo desiderate, dum patria est, dum ciues eius estis:

---

1 ⟨se⟩ non *Wesenberg* || iis ϛ ab iis *P* || 2 adque *P* || 3 consule *P* || aequm *P* || 4 adque *P* || 5 agere *P* || 6 cuiusquae *P* || 9 sed *Gron.* et *P* || 11 septem P^1 septa *uel* septae P^2 || milia ϛ, *om. P* || 12 per *ante* confertos *add. Alschefski, om. P* || 13 facere P^2 per se facere P^1 || 14 adhortare *P* || 15 castra ⟨sineret⟩ *conicio* || 17 perueniri *coni. Gron.* || 18 si ut *Madvig praeeunte* si sicut *Wexio Mus. Rhen. 12 (1857) 632* sicut *P* || memoriam *P* || samnios *P* || 19 si ut *Madvig* sicut *P* || 21 ducere *P* || 22 circumuenta *P* || 23 equidem *Koch* quidē *P* || 24 ducerem *Koch* duceret *P* || 25 demonstrat reduces *Lipsius* demonstraret duces *P* || 27 seruenimi P^1, *corr.* P^2 *(uel P^1)* || 30 uilem ϛ uelem P^1 inuelem P^2 || 31 faciet ϛ *Froben. 1531* faciet et *P* || desiderante *P*

sero nunc desideratis, deminuti capite, abalienati iure ciuium,
serui Carthaginiensium facti. pretio redituri estis eo, unde 16
ignauia ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem uestrum non
audistis arma capere ac sequi se iubentem; Hannibalem post
paulo audistis castra prodi et arma tradi iubentem. quamquam 17
quid ego ignauiam istorum accuso, cum scelus possim accusare?
non modo enim sequi recusarunt bene monentem, sed obsistere
ac retinere conati sunt, ni strictis gladiis uiri fortissimi inertis
summouissent. prius, inquam, P. Sempronio per ciuium agmen
quam per hostium fuit erumpendum. hos ciues patria desideret? 18
quorum si ceteri similes fuissent, neminem hodie ex iis, qui
ad Cannas pugnauerunt, ciuem haberet. ex milibus septem 19
armatorum sescenti extiterunt, qui erumpere auderent, qui in
patriam liberi atque armati redirent, neque his sescentis hostes
obstitere: quam tutum iter duarum prope legionum agmini 20
futurum censetis fuisse? haberetis hodie uiginti milia armatorum
Canusii fortia fidelia, patres conscripti. nunc autem quem ad
modum hi boni fidelesque — nam fortes ne ipsi quidem dixe-
rint — ciues esse possunt? nisi quis credere potest adfuisse 21
erumpentibus, qui, ne erumperent, obsistere conati sunt, aut
non inuidere eos cum incolumitati tum gloriae illorum per uir-
tutem partae, cum sibi timorem ignauiamque seruitutis ignomi-
niosae causam esse sciant. maluerunt in tentoriis latentes simul 22
lucem atque hostem expectare, cum silentio noctis erumpendi
occasio esset. at enim ad erumpendum e castris defuit animus,
ad tutanda fortiter castra animum habuerunt; dies noctesque 23
aliquot obsessi uallum armis, se ipsi tutati uallo sunt; tandem
ultima ausi passique, cum omnia subsidia uitae deessent adfec-

---

1 sero ς desero *P* ‖ deminutis *P* ‖ abalienato *Madvig;* abalienati iure ciuium *del. C. Heraeus* ‖ 2 facti, pretio redituri (*om.* estis) eo, unde . . . abistis. *Pluygers Mnem. 9 (1881) 14* ‖ 4 iuuentem *P*² iuuentutem *P*¹ ‖ 5 iuuentutem *P* ‖ quamquam *Ussing* quam *P* ‖ 6 quid *Weissenb.*, *om. P* ‖ agnauiam *P*¹, *corr. P*² ‖ 7 modo enim *in* enim modo *mut. P*¹ ‖ 8 uiri *ex* uiris *P*¹ ‖ 10 patriam desideret et quorum *P* ‖ 12 ciuem *P*² ciuen *P*¹ ‖ haberent *P* ‖ 14 adq. *P* ‖ his ς hii *P* ‖ sexcentis *duce* ς *Ingerslev et Madvig* sescenta milia *P* ‖ 15 agminis *P* ‖ 16 millia *P* ‖ 18 ⟨se⟩ dixerint *C. L. Bauer* ‖ 19 adfuisse *(conf. 4, 23, 4; 8, 31, 8; al.)* *conicio* fuisse ut *P* fuisse usui *Weissenb.* fuisse utiles *Koch* aut fauisse *Madvig* ‖ 20 ne erumperent ς necrumperent *P*¹ nec erumperent *P*² ‖ 21 incolumnitati *P*¹, *corr. P*² ‖ 22 timore *P* ‖ seruituti *P*¹ seruiti *P*² ‖ ignominiose *P* ‖ 24 adq. *P* ‖ 25 occansio *P* ‖ at enim *add. Ascensius 1513*, *om. P* at *Wex Mus. Rhen. 12 (1857) 631 sq.* ‖ 26 tutandam *P* ‖ 27 aliquod *P* ‖ ballum *P*¹, *del. P*² ‖ armis *Gron.* arma *P* ‖ uallos *P* ‖ 28 deessent ς abdesunt *P*¹ desunt *P*²

tisque fame uiribus arma iam sustinere nequirent, necessitatibus
24 magis humanis quam armis uicti sunt. orto sole hostis ad uallum
accessit; ante secundam horam, nullam fortunam certaminis
25 experti, tradiderunt arma ac se ipsos. haec uobis istorum per
biduum militia fuit. cum in acie stare ac pugnare decuerat,
in castra refugerunt; cum pro uallo pugnandum erat, castra
26 tradiderunt, neque in acie neque in castris utiles. et uos redi-
mamus? cum erumpere e castris oportet, cunctamini ac manetis;
cum manere et castra tutari armis necesse est, et castra et
27 arma et uos ipsos traditis hosti. ego non magis istos redimen-
dos, patres conscripti, censeo, quam illos dedendos Hannibali,
qui per medios hostis e castris eruperunt ac per summam uir-
tutem se patriae restituerunt.'

61 Postquam Manlius dixit, quamquam patrum quoque pleros-
que captiui cognatione attingebant, praeter exemplum ciuitatis
minime in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniae
2 quoque summa homines mouit, quia nec aerarium exhauriri,
magna iam summa erogata in seruos ad militiam emendos ar-
mandosque, nec Hannibalem maxime huiusce rei, ut fama erat,
3 egentem locupletari uolebant. cum triste responsum, non re-
dimi captiuos, redditum esset, nouusque super ueterem luctus
tot iactura ciuium adiectus esset, cum magnis fletibus questi-
4 busque legatos ad portam prosecuti sunt. unus ex iis domum
abiit, quod fallaci reditu in castra iure iurando se exsoluisset.
quod ubi innotuit relatumque ad senatum est, omnes censue-
runt conprehendendum et custodibus publice datis deducendum
ad Hannibalem esse.

5 Est et alia de captiuis fama: decem primo uenisse; de
eis cum dubitatum in senatu esset, admitterentur in urbem
6 necne, ita admissos esse, ne tamen iis senatus daretur; moran-

2 horto *P* ‖ hostis ad uallum accessit *uel* ab hostibus ad u. accessum ς ab hostibus ad uallum accessit *P* ‖ 3 ante secunda hora *P* ‖ 4 istorum *Weissenb.* ipsorum *P* ‖ 5 in ς *Froben. 1531, om. P* ‖ aciae *P* ‖ decuerat ς decuerit *P* decuit *coni. Weissenb.* ‖ 6 in *scripsi Em. Liu. I 7* cum in *P* ‖ 7 et uos *Alschefski* uos ς quos *P* ‖ redimamus *scripsi Em. Liu. I 7 sq.* redimā *P* ‖ 8 e castris ς castris *P* ‖ 9 manere *P, del. Luterbacher* ‖ et *uel* ac *add.* ς, *om. P et Luterbacher* cum *add. coni. Woelfflin* ‖ tutare *P* ‖ 12 erumperunt *P* ‖ 14 manilius *P* ‖ 15 cognationem P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 quia ς quam *P* ‖ exhauriri *C. Heraeus* exaurire *P* ‖ 18 magna P^2 magnam P^1 ‖ armandosquae *P* ‖ 20 tristi P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 questibusque ς quaestibus *P* ‖ 23 hiis *P* ‖ 24 exuoluisset P^1 exui uoluisset P^2 ‖ 28 primo *Woelfflin* primos *P* primo legatos *conicio* ‖ 30 nec tamen *P* ‖ is P^1 his P^2

tibus deinde longius omnium spe alios tris insuper legatos
uenisse, L. Scribonium et C. Calpurnium et L. Manlium; tum 7
demum ab cognato Scribonii tribuno plebis de redimendis cap-
tiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum; et nouos
legatos tris ad Hannibalem reuertisse, decem ueteres reman-
sisse, quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad 8
Hannibalem ex itinere regressi religione sese exsoluissent; de
iis dedendis magna contentione actum in senatu esse, uictos-
que paucis sententiis, qui dedendos censuerint; ceterum pro- 9
xumis censoribus adeo omnibus notis ignominiisque confectos
esse, ut quidam eorum mortem sibi ipsi extemplo consciuerint,
ceteri non foro solum omni deinde uita sed prope luce ac
publico caruerint. mirari magis adeo discrepare inter auctores, 10
quam, quid ueri sit, discernere queas.

Quanto autem maior ea clades superioribus cladibus fue-
rit, uel ea res indicio est, quod fides sociorum, quae ad eam
diem firma steterat, tum labare coepit, nulla profecto alia de
re, quam quod desperauerant de imperio. defecere autem ad 11
Poenos hi populi: Atellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars,
Samnites praeter Pentros, Bruttii omnes, Lucani, praeter hos 12
Vzentini et Graecorum omnis ferme ora, Tarentini, Metapontini,
Crotonienses Locrique, et Cisalpini omnes Galli. nec tamen 13
eae clades defectionesque sociorum mouerunt, ut pacis usquam
mentio aput Romanos fieret, neque ante consulis Romam ad-
uentum nec postquam is rediit renouauitque memoriam acceptae
cladis; quo in tempore ipso adeo magno animo ciuitas fuit, 14
ut consuli ex tanta clade, cuius ipse causa maxima fuisset,
redeunti et obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit et
gratiae actae, quod de re publica non desperasset; qui si Car- 15
thaginiensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicii foret.

---

2 manilium *P* ‖ 3 cognatos *P* ‖ 4 redimendos natum *P* ‖ 5 ab hannibale *P* ‖ 7 religiones P^2 reliones P^1 ‖ 8 is *P* ‖ senatum *P* ‖ 9 dedendus *ex* dedendum P^1 ‖ ⟨a⟩ prox. cens. *nescio quis coni.* ‖ 10 ignominiisquem P^2 ignominisquem P^1 ‖ 16 uel ς uelde *P* ‖ indicio est: qui sociorum *edd. uett.* indicio est quod qui sociorum *Ascensius, ubi* fides *pro* qui *praeeuntibus Salmasio et Gronovio substituit Alschefski* indiciorum *(cet. om.) P* ‖ ad eam diem ς eadem diem *P* ‖ 17 labare ς laborare *P* ‖ 18 quod sperauerant *P* ‖ 19 campani *intercid. coni. Weissenb.* ⟨campani⟩ atellani *Luterbacher* ‖ hirpini apulorum P^2 hilhirpinipapulorum P^1 ‖ 21 uzentini P^1 surrentini P^2 ‖ omnes *P* ‖ 22 crotonensis *P* ‖ locrique P^2 locique P^1 ‖ ex cisalpini P^1 ex his salpini P^2 ‖ 23 umquam ς ‖ 25 iis *P* ‖ 29 si ς, *om. P* ‖ recognobi | uos *subscr.* P^2

titi liuii aburbe | condita | liber xII explic | incipit lib· xxIII *P*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER XXIII.

1 Hannibal post Cannensem pugnam binaque castra capta
ac direpta confestim ex Apulia in Samnium mouerat, accitus
in Hirpinos a Statio Trebio, pollicente se Compsam traditurum.
2 Compsanus erat Trebius nobilis inter suos; set premebat eum
Mopsiorum factio, familiae per gratiam Romanorum potentis.
3 post famam Cannensis pugnae uolgatumque Trebi sermonibus
aduentum Hannibalis cum Mopsiani urbe excessissent, sine cer-
4 tamine tradita urbs Poeno praesidiumque acceptum est. ibi
praeda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito Mago-
nem regionis eius urbes aut deficientis ab Romanis accipere
5 aut detractantis cogere ad defectionem iubet, ipse per agrum
Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, ut
6 urbem maritimam haberet. ubi fines Neapolitanorum intrauit,
Numidas partim in insidiis — et pleraeque cauae sunt uiae
sinusque occulti —, quacumque apte poterat, disposuit, alios
prae se actam praedam ex agris ostentantis obequitare portis
7 iussit. in quos, quia nec multi et incompositi uidebantur,
cum turma equitum erupisset, ab cedentibus consulto tracta
8 in insidias circumuenta est; nec euasisset quisquam, ni mare
propinquom et haut procul litore naues, piscatoriae pleraeque,
9 conspectae peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo

---

1 hannibal *Valla* haec hannibal *P* ‖ binaque castra *uel* castraque bina *conieci Em. Liu. I 8, om. P* castraque *Valla Douiatius* castra *uel* et castra ς binaque castra hostium *coni. Luterbacher append. edit.* binis hannibal post cann. pugnam castris romanorum captis ac direptis *idem ann. phil. 131 (1885) 613* ‖ 3 trebio *Gron., om. P* ‖ pollicentesse *P, ut etiam* sese *liceat scribere* ‖ 5 mopsiorum P^1 compsinorum P^2 ‖ 6 uolgatamque P^2 ‖ 7 mopsiani *uel* mopsii *Gron.* compsam *P* ‖ urbe *ed. Mog.* urbem *P* ‖ 8 urps *P* ‖ est tibi P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 detractandis P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 campanum *ex* capanum P^1 ‖ 14 insidiis P^2 insidis P^1 ‖ caue *P* ‖ 17 uidebantum P^1, *corr.* P^2 ‖ 20 plaereq. *P* ‖ 21 aliquod *P*

proelio nobiles iuuenes capti caesique, inter quos et Hegeas,
praefectus equitum, intemperantius cedentes secutus cecidit. ab 10
urbe oppugnanda Poenum absterruere conspecta moenia haut-
quaquam prompta oppugnanti.

Inde Capuam flectit iter luxuriantem longa felicitate at- **2**
que indulgentia fortunae, maxime tamen inter corrupta omnia
licentia plebis sine modo libertatem exercentis. senatum et 2
sibi et plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem
ac popularis homo, ceterum malis artibus nanctus opes. is 3
cum eo forte anno, quo res male gesta ad Trasumennum est,
in summo magistratu esset, iam diu infestam senatui plebem
ratus per occasionem nouandi res magnum ausuram facinus,
ut, si in ea loca Hannibal cum uictore exercitu uenisset, truci-
dato senatu traderet Capuam Poenis, inprobus homo, sed non 4
ad extremum perditus, cum mallet incolumi quam euersa re
publica dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico
consilio crederet, rationem iniit, qua et senatum seruaret et
obnoxium sibi ac plebi faceret. uocato senatu cum sibi defec- 5
tionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi neces-
sarium fuisset, praefatus esset, quippe qui liberos ex Appii 6
Claudii filia haberet filiamque Romam nuptum M. Liuio dedisset;
ceterum maiorem multo rem magisque timendam instare: non 7
enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum plebem
spectare, sed per caedem senatus uacuam rem publicam tradere
Hannibali ac Poenis uelle; eo se periculo posse liberare eos, 8
si permittant sibi et certaminum in re publica obliti credant,
— cum omnes uicti metu permitterent, 'Claudam' inquit 'in 9
curia uos et tamquam et ipse cogitati facinoris particeps adpro-
bando consilia, quibus nequiquam aduersarer, uiam saluti uestrae
inueniam. in hoc fidem, quam uoltis ipsi, accipite.' fide data 10
egressus claudi curiam iubet, praesidiumque in uestibulo relin-
quit, ne quis adire curiam iniussu suo neue inde egredi possit.
tum uocato ad contionem populo 'Quod saepe' inquit 'optastis, **3**
Campani, ut supplicii sumendi uobis ex improbo ac detesta-
bili senatu potestas esset, eam non per tumultum expugnantes 2
domos singulorum, quas praesidiis clientium seruorumque tuen-

5 iter P^2 er P^1 ‖ 6 corruptā P ‖ 9 opus sis cum P ‖ 10 thrasumennum P ‖ 11 cenatui P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 uenissent P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 iniit ς init P ‖ 18 senatum P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 claciturum P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 romam ς roma P ‖ m. *add. Madvig, om.* P ‖ 23 attollendum P ‖ 31 claudii P^1, *corr.* P^2 ‖ relinquit ς reliquit P ‖ 33 inquid P ‖ 34 detestabilis P ‖ 36 praesidiis P^2 praesidis P^1

tur, cum summo uestro periculo, sed tutam habetis ac liberam.
3 clausos omnis in curiam accipite, solos, inermis. nec quic-
quam raptim aut forte temere egeritis; de singulorum capite
uobis ius sententiae dicendae faciam, ut quas quisque meritus
4 est poenas pendat. set ante omnia ita uos irae indulgere
oportet, ut potiorem ira salutem atque utilitatem uestram ha-
beatis. etenim hos, ut opinor, odistis senatores, non senatum
5 omnino habere non uoltis; quippe aut rex, quod abominandum,
aut, quod unum liberae ciuitatis consilium est, senatus haben-
dus est. itaque duae res simul agendae uobis sunt, ut et
6 ueterem senatum tollatis et nouom cooptetis. citari singulos
senatores iubebo deque eorum capite uos consulam; quod de
quoque censueritis, fiet. sed prius in eius locum uirum fortem
ac strenuum nouom senatorem cooptabitis, quam de noxio
7 supplicium sumatur.' inde consedit, et nominibus in urnam
coniectis citari quod primum sorte nomen excidit ipsumque e
8 curia produci iussit. ubi auditum est nomen, malum et inpro-
9 bum pro se quisque clamare et supplicio dignum. tum Pacu-
uius 'Video, quae de hoc sententia sit; date igitur pro malo
10 atque inprobo bonum senatorem et iustum.' primo silentium
erat inopia potioris subiciundi; deinde, cum aliquis omissa
uerecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor
11 oriebatur, cum alii negarent nosse, alii nunc probra nunc
humilitatem sordidamque inopiam et pudendae artis aut quaestus
12 genus obicerent. hoc multo magis in secundo ac tertio citato
senatore est factum, ut ipsius paenitere homines appareret,
13 quem autem in eius substituerent locum, deesse, quia nec eos-
dem nominari attinebat, nihil aliud quam ad audienda probra
nominatos, et multo humiliores obscurioresque ceteri erant eis,
14 qui primi memoriae occurrerant. ita dilabi homines, notissi-
mum quodque malum maxume tolerabile dicentes esse iubentes-
que senatum ex custodia dimitti.

4 Hoc modo Pacuuius cum obnoxium uitae beneficio senatum
multo sibi magis quam plebi fecisset, sine armis, iam omnibus

---

2 curia *Madvig* ‖ 4 qua quisque *P* ‖ meritus ς temeritus P^1 emeritus P^2 ‖ 5 ire *P* ‖ 9 consilium *del. Pluygers Mnem. 9 (1881) 14* ‖ 11 nouō P^1 nouū P^2 ‖ 12 iuuebo *P* ‖ deque eorum *Madvig* de quorum *P* ‖ 14 strenum *P* ‖ nouom P^1 nouum P^2 ‖ cooptabili P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 urnam P^2 uinam P^1 ‖ 16 ipsumq. P^2 issumq. P^1 ‖ 19 que *P* ‖ datae *P* ‖ igitur P^2 igitum P^1 ‖ 21 sufficiundi *Pluygers l. l.* ‖ 25 huc *P* ‖ 26 penitere *P* ‖ 28 audiendam *P* ‖ 30 obcurrerant *J. H. Voss* occurrebant *P* ‖ 31 quoq. *P* ‖ 34 fexisset P^1, *corr.* P^2 ‖ omnis *P*

concedentibus, dominabatur. hinc senatores omissa dignitatis 2
libertatisque memoria plebem adulari: salutare, benigne inuitare,
apparatis accipere epulis; eas causas suscipere, ei semper parti 3
adesse, secundum eam litem iudices dare, quae magis popularis
aptiorque in uolgus fauori conciliando esset; iam uero nihil 4
in senatu agi aliter, quam si plebis ibi esset concilium. prona
semper ciuitas in luxuriam non ingeniorum modo uitio set
afluenti copia uoluptatium et inlecebris omnis amoenitatis maritimae
terrestrisque, tum uero ita obsequio principum et licentia 5
plebei lasciuire, ut nec libidini nec sumptibus modus esset.
ad contemptum legum magistratuum senatus accessit tum, post 6
Cannensem cladem, ut, cuius aliqua uerecundia erat, Romanum
quoque spernerent imperium. id modo erat in mora, ne extem- 7
plo deficerent, quod conubium uetustum multas familias claras
ac potentis Romanis miscuerat, et, cum militarent aliquot aput 8
Romanos, maximum uinculum erant trecenti equites, nobilissimus
quisque Campanorum, in praesidia Sicularum urbium
delecti ab Romanis ac missi.

Horum parentes cognatique aegre peruicerunt, ut legati 5
ad consulem Romanum mitterentur. ii nondum Canusium profectum,
sed Venusiae cum paucis ac semiermibus consulem
inuenerunt, quam poterat maxime miserabilem bonis sociis,
superbis atque infidelibus, ut erant Campani, spernendum. et 2
auxit rerum suarum suique contemptum consul nimis detegendo
cladem nudandoque. nam cum legati aegre ferre senatum 3
populumque Campanum aduersi quicquam euenisse Romanis
nuntiassent pollicerenturque omnia, quae ad bellum opus essent,
'Morem magis' inquit 'loquendi cum sociis seruastis, Campani, 4
iubentes, quae opus essent ad bellum, imperare, quam conuenienter
ad praesentem fortunae nostrae statum locuti estis.
quid enim nobis ad Cannas relictum est, ut, quia aliquid habea- 5
mus, id, quod deest, expleri ab sociis uelimus? pedites uobis
imperemus, tamquam equites habeamus? pecuniam deesse dicamus,
tamquam ea tantum desit? nihil, ne quod suppleremus 6
quidem, nobis reliquit fortuna. legiones equitatus arma signa

1 donabatur *P* ‖ dicnitatis *P* ‖ 2 adulari *Salmasius* aduari *P*¹ adfari *P*² ‖ 4 eamilitem *P*, *corr.* ς ‖ 5 in senatu nihil *exspectaueris* ‖ 6 agi *Madvig* act *P* actum ς ‖ 10 plebeis *P* ‖ lasciuere *P*² ‖ 12 fuerat *coni. Alschefski* ‖ 14 efficerent quod concubium *P* ‖ 15 et *Crévier* et quod *P* ‖ aliquod *P* ‖ 19 aegrae peruigerunt *P* ‖ 20 mitterent *P* ‖ 22 poterant *P* ‖ 24 contemtum *P* ‖ 25 aegrae *P* ‖ 27 polligerenturque *P* ‖ 28 inquid *P* ‖ 29 inuentes *P* ‖ 31 cannas *P*² eannas *P*¹ ‖ quia *P* quasi ς ‖ aliquit *P* ‖ 32 deest ς est *P* desit *Riemann* ‖ explerii *P*¹, *corr.* *P*²

equi uirique pecunia commeatus aut in acie aut binis postero
7 die amissis castris perierunt. itaque non iuuetis nos in bello
oportet, Campani, set paene bellum pro nobis suscipiatis.
8 ueniat in mentem, ut trepidos quondam maiores uestros intra
moenia compulsos nec Samnitem modo hostem set etiam Sidi-
cinum pauentis, receptos in fidem ad Saticulam defenderimus
coeptumque propter uos cum Samnitibus bellum per centum
9 prope annos uariante fortuna euentum tulerimus. adicite ad
haec, quod foedus aequom deditis, quod leges uestras, quod
ad extremum, id quod ante Cannensem certe cladem maximum
fuit, ciuitatem nostram magnae parti uostrum dedimus com-
10 municauimusque uobiscum. itaque communem uos hanc cladem,
quae accepta est, credere, Campani, oportet, communem pa-
11 triam tuendam arbitrari esse. non cum Samnite aut Etrusco
res est, ut, quod a nobis ablatum sit, in Italia tamen imperium
maneat; Poenus hostis, ne Africae quidem indigena, ab ultimis
terrarum oris, freto Oceani Herculisque columnis, expertem
omnis iuris et condicionis et linguae prope humanae militem
12 trahit. hunc natura et moribus inmitem ferumque insuper dux
ipse efferauit pontibus ac molibus ex humanorum corporum
strue faciendis et, quod proloqui etiam piget, uesci corporibus
13 humanis docendo. his infandis pastos epulis, quos contingere
etiam nefas sit, uidere atque habere dominos et ex Africa et
a Carthagine iura petere et Italiam Numidarum ac Maurorum
pati prouinciam esse, cui non, genito modo in Italia, detestabile
14 sit? pulchrum erit, Campani, prolapsum clade Romanorum
imperium uestra fide, uestris uiribus retentum ac recuperatum
15 esse. triginta milia peditum, quattuor equitum arbitror ex
Campania scribi posse; iam pecuniae adfatim est frumentique.
si parem fortunae uestrae fidem habetis, nec Hannibal se uicisse
sentiet nec Romani uictos esse.'

6 Ab hac oratione consulis dimissis redeuntibusque domum
legatis unus ex iis, Vibius Virrius, tempus uenisse ait, quo Cam-

---

1 binis *Gron.* uinis P^1 ruinis P^2 ‖ 2 missis *P* ‖ 3 poenae P^1 poeni P^2 ‖ 4 quosdam *P* ‖ 5 hostē *ex* hostes P^1 ‖ 6 ad ς, *om.* *P* ‖ satricula *P* ‖ 9 equom P^1 equm P^2 ‖ deditis *Gron.* dedistis *P* dediticiis *Alschefski* ‖ 12 uobiscum ⟨conubium⟩ *uel* ⟨rempublicam⟩ *dubit. coni. Weissenb.* ‖ 14 arbitrarierse|non *P* ‖ 15 sit in ς sin *P* ‖ 16 indigenam *uel* indigenam sed ς ‖ 21 uescit *P* ‖ 24 ac *ex* a P^1 ‖ 25 italiam *P* ‖ 26 campanis *P* ‖ romanorum *uel* romana ς romanum *P* ‖ 27 uestra P^2 uostra P^1 ‖ 28 $\overline{\text{XXX}}$ (*om.* milia) *P* ‖ IIII *P* ‖ 29 scribi posse *Lipsius* scripsisse *P* ‖ frumentiqui *P* ‖ 31 uictos se esse *Riemann* ‖ 32 ab *Gron.*, *om.* *P* ‖ 33 his *P* ‖ uibius *Glareanus et Gron.* ubius P^1 subius P^2

pani non agrum solum ab Romanis quondam per iniuriam
ademptum recuperare, sed imperio etiam Italiae potiri possint:
foedus enim cum Hannibale quibus uelint legibus facturos; 2
neque controuersiam fore, quin, cum ipse confecto bello Hanni-
bal uictor in Africam decedat exercitumque deportet, Italiae
imperium Campanis relinquatur. haec Virrio loquenti adsensi 3
omnes ita renuntiant legationem, uti deletum omnibus uideretur
nomen Romanum. extemplo plebs ad defectionem ac pars maior 4
senatus spectare; extracta tamen auctoritatibus seniorum per 5
paucos dies est res. postremo uincit sententia plurium, ut
idem legati, qui ad consulem Romanum ierant, ad Hannibalem
mitterentur. quo priusquam iretur certumque defectionis con- 6
silium esset, Romam legatos missos a Campanis in quibusdam
annalibus inuenio postulantes, ut alter consul Campanus fieret,
si rem Romanam adiuuari uellent; indignatione orta summo- 7
ueri a curia iussos esse missumque lictorem, qui ex urbe edu-
ceret eos atque eo die manere extra finis Romanos iuberet.
quia nimis compar Latinorum quondam postulatio erat, Coelius- 8
que et alii id haut sine causa praetermiserant scriptores, ponere
pro certo sum ueritus.

Legati ad Hannibalem uenerunt pacemque cum eo condi- 7
cionibus his fecerunt, ne quis imperator magistratusue Poeno-
rum ius ullum in ciuem Campanum haberet, neue ciuis Cam-
panus inuitus militaret munusue faceret; ut suae leges, sui 2
magistratus Capuae essent; ut trecentos ex Romanis captiuis
Poenus daret Campanis, quos ipsi elegissent, cum quibus equi-
tum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio
fieret. haec pacta; illa insuper, quam quae pacta erant, facinora 3
Campani ediderunt: nam praefectos socium ciuisque Romanos
alios, partim aliquo militiae munere occupatos partim priuatis
negotiis inplicitos, plebs repente omnis conprehensos uelut custo-
diae causa balneis includi iussit, ubi feruore atque aestu anima
interclusa foedum in modum expirarunt.

---

4 quin ς quia *P* ‖ 5 inafrica|indecedat *P* ‖ deportet et italiae *P* ‖ 6 relinquantur *P* ‖ uiri *P* ‖ 7 deletum P^2 delatum P^1 ‖ 10 res est *Wesenberg* ‖ uicit ς ‖ 14 annalibus P^2 annibalibus P^1 ‖ 18 ⟨quod,⟩ quia *Ascensius 1513* ‖ 19 alii id haud *Aldus* (alii scriptores haud ς) aliisitaut *P* id *haud scio an rectius omittatur* ‖ praetermissuri erant *Madvig* praetermiserint *dubit. coni. C. L. Bauer* ‖ 21 conditionibus his *Weissenb.* his conditionibus ς condicionibus iis *Madvig* condicionis *P* ‖ 23 ius P^2 uis P^1 ‖ 24 sui P^2 ui P^1 ‖ 25 $\overline{\text{ccc}}$· *P* ‖ captiuis captiuis P^1 captiuos P^2 ‖ 27 sicilia ς consilia *P* ‖ 28 haec ς nec *P* ‖ illa *P* alia ς ‖ facinera *P* ‖ 31 negotis *P* ‖ pleps *P* ‖ 32 includit P^1, *corr.* P^2 ‖ 33 exspirarunt *prae-*

4 Ea ne fierent neu legatio mitteretur ad Poenum, summa
ope Decius Magius, uir, cui ad summam auctoritatem nihil
5 praeter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. ut uero praesi-
dium mitti ab Hannibale audiuit, Pyrrhi superbam dominationem
miserabilemque Tarentinorum seruitutem exempla referens, pri-
6 mo, ne reciperetur praesidium, palam uociferatus est, deinde,
ut receptum aut eiceretur aut, si malum facinus, quod a uetu-
stissimis sociis consanguineisque defecissent, forti ac memorabili
facinore purgare uellent, ut interfecto Punico praesidio resti-
7 tuerent Romanis se. haec — nec enim occulta agebantur —
cum relata Hannibali essent, primo misit, qui uocarent Magium
ad sese in castra; deinde, cum is ferociter negasset se iturum,
nec enim Hannibali ius esse in ciuem Campanum, concitatus
ira Poenus conprehendi hominem uinctumque adtrahi ad sese
8 iussit. ueritus deinde, ne quid inter uim tumultus atque ex
concitatione animorum inconsulti certaminis oreretur, ipse, prae-
misso nuntio ad Marium Blossium praetorem Campanum postero
die se Capuae futurum, proficiscitur e castris cum modico prae-
9 sidio. Marius contione aduocata edicit, ut frequentes cum
coniugibus ac liberis obuiam irent Hannibali. ab uniuersis
id non oboedienter modo sed enixe, fauore etiam uolgi et studio
10 uisendi tot iam uictoriis clarum imperatorem, factum est. Decius
Magius nec obuiam egressus est nec, quo timorem aliquem ex
conscientia significare posset, priuato se tenuit: in foro cum
filio clientibusque paucis otiose inambulauit trepidante tota
11 ciuitate ad excipiendum Poenum uisendumque. Hannibal in-
gressus urbem senatum extemplo postulat, precantibusque inde
primoribus Campanorum, ne quid eo die seriae rei gereret
diemque et ipse aduentu suo festum laetus ac libens celebraret,
12 quamquam praeceps ingenio in iram erat, tamen, ne quid in
principio negaret, uisenda urbe magnam partem diei consumpsit.

8 Deuersatus est aput Ninnios Celeres, Sthenium Pacuuium-
2 que, inclutos nobilitate ac diuitiis. eo Pacuuius Calauius, de
quo ante dictum est, princeps factionis eius, quae traxerat rem

---

eunte Heusingero Cobet Mnem. 10 (1882) 105 expirarent *P* ‖ 6 nec *P* ‖ 8 sociis *P*[2] socis *P*[1] ‖ 10 occulta *P, cf. 25, 28, 6* occulte ς ‖ 15 quit *P* ‖ 17 blosium *P* ‖ 18 e ς ae *P* ‖ 19 contionem *P* ‖ 21 enixae *P* ‖ 24 priuato *Gron.* priuatim *P* in priuato *Zingerle* ‖ 25 inambulauit *uel* inambulabat ς inambulabit *P* ‖ 27 praecantibusq. *P* ‖ 28 quid ς quid id *P* ‖ seriae rei *Modius* serei rei *P*[1] serie *P*[2] ‖ 29 et *Gruter* ut *P* ut et *coni. Weissenb.* ‖ 30 ingenuo *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 31 uisenda *ex* cuisenda *P*[1] ‖ urbē *P* ‖ 32 stenium ς

ad Poenos, filium iuuenem adduxit, abstractum a Deci Magi 3
latere, cum quo ferocissime pro Romana societate aduersus
Punicum foedus steterat, nec eum aut inclinata in partem alteram
ciuitas aut patria maiestas sententia depulerat. huic tum pater 4
iuueni Hannibalem deprecando magis quam purgando placauit,
uictusque patris precibus lacrimisque etiam ad cenam eum cum
patre uocari iussit, cui conuiuio neminem Campanum praeter- 5
quam hospites Vibelliumque Tauream, insignem bello uirum,
adhibiturus erat. epulari coeperunt de die, et conuiuium non 6
ex more Punico aut militari disciplina esse, set, ut in ciuitate
atque etiam domo diti ac luxuriosa, omnibus uoluptatium inle-
cebris instructum. unus nec dominorum inuitatione nec ipsius 7
interdum Hannibalis Calauius filius perlici ad uinum potuit,
ipse ualetudinem excusans, patre animi quoque eius haud mira-
bilem perturbationem causante. solis ferme occasu patrem 8
Calauium ex conuiuio egressum secutus filius, ubi in secretum
— hortus erat posticis aedium partibus — peruenerunt, 'Con- 9
silium' inquit 'adfero, pater, quo non ueniam solum peccati,
quod defecimus ad Hannibalem, impetraturi ab Romanis, set
in multo maiore dignitate et gratia simus Campani, quam um-
quam fuimus, futuri.' cum mirabundus pater, quidnam id esset 10
consilii, quaereret, toga reiecta ab umero latus succinctum
gladio nudat. 'Iam ego' inquit 'sanguine Hannibalis sanciam 11
Romanum foedus. te id prius scire uolui, si forte abesse, dum
facinus patratur, malles'. quae ubi uidit audiuitque senex, 9
uelut si iam agendis, quae audiebat, interesset, amens metu

---

1 a deci magi ς aisdecim|agit P^1 a se (*ex* at se) cum decio ait P^2 ‖ 3 punicū P^2 unicū P^1 ‖ 5 depraecando *P* ‖ 6 patriis ς poenus *Ruperti* ‖ præ|cibus lacrimisquae *P* ‖ caenam *P* ‖ 7 patrae *P* ‖ 10 punico P^2 plinico P^1 ‖ 11 domo ς *Valla* modo *P* ‖ diti ac luxuriosa *Kreyssig praeeunte* diuite *Sigonio et* luxuriosa *Gronovio* diuaduariosa *P* ‖ incelebris *P* ‖ 13 hannibicus P^1 hannilis P^2 ‖ calaui P^2 ‖ perlici ad uinum *Heerwagen (cf. Gu. Heraeus quaest. crit. Liu. 109)* perholauiniim P^1 perhollauiniim P^2 perholla perpelli ad uinum ς, *quo* potandum *add. Alschefski*, perpelli ad uinum *Weissenb.* perpelli ad potandum *Madvig Em. Liu. 315* perpelli ad perpotandum *idem praef. ed. 4* ‖ potui *P* ‖ 14 patrem *P* ‖ 15 perturbationem *Valla* iterturbationem *P* ‖ caussante *Gron.* causaante *P* ‖ 16 conuiuio P^2 sanguinio P^1 ‖ egressu *P* ‖ 17 posticiis *P* ‖ 18 inquid *P* ‖ uenia *P* ‖ 19 defecimus ς fecimus *P* ‖ impetraturi *Valla* impetraui P^1 impetrari P^2 impetremus *Luterbacher* ‖ romaniset *P* ‖ uenia . . . impetrari ab r. ⟨possit⟩, sed ⟨ut⟩ in *ducibus* ς *et Alschefskio Weissenb.* ‖ 20 gratia P^2 gratis P^1 gratia ⟨esse pos⟩simus *et antea cum* ς impetrare *coni. H. J. Mueller* ‖ campani *del. Luterbacher* ‖ 21 futuri *post* fuimus *add. Madvig (haud scio an post* gratia *addendum sit), om. P* ‖ it *P* ‖ 22 refecta *P* ‖ 24 abesse *Froben. 1531* adesse *P* ‖ 25 uidit audiuiditque *P* ‖ 26 si iam ς suam *P* ‖

2 'Per ego te,' inquit 'fili, quaecumque iura liberos iungunt paren-
tibus, precor quaesoque, ne ante oculos patris facere et pati
3 omnia infanda uelis. paucae horae sunt, intra quas iurantes
per quidquid deorum est, dextrae dextras iungentes, fidem ob-
strinximus, — ut sacratas fide manus digressi a conloquio
4 extemplo in eum armaremus? ab hospitali mensa surgis, ad
quam tertius Campanorum adhibitus es ab Hannibale, — ut eam
ipsam mensam cruentares hospitis sanguine? Hannibalem pater
5 filio meo potui placare, filium Hannibali non possum? set sit
nihil sancti, non fides, non religio, non pietas; audeantur in-
6 fanda, si non perniciem nobis cum scelere ferunt. unus ad-
gressurus es Hannibalem? quid illa turba tot liberorum seruo-
rumque? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextrae?
7 torpescent in amentia illa? uoltum ipsius Hannibalis, quem armati
exercitus sustinere nequeunt, quem horret populus Romanus,
tu sustinebis? ut alia auxilia desint: me ipsum ferire corpus
8 meum opponentem pro corpore Hannibalis sustinebis? atqui
per meum pectus petendus ille tibi transfigendusque est. set
hic te deterreri sine potius quam illic uinci; ualeant preces
9 aput te meae, sicut pro te hodie ualuerunt.' lacrimantem inde
iuuenem cernens medium conplectitur atque osculo haerens
non ante precibus abstitit, quam peruicit, ut gladium poneret
10 fidemque daret nihil facturum tale. tum iuuenis 'Ego quidem'
inquit 'quam patriae debeo pietatem, exsoluam patri. tuam
doleo uicem, cui ter proditae patriae sustinendum est crimen,
11 semel, cum defectionis ab Romanis, iterum, cum pacis cum
Hannibale fuisti auctor, tertio hodie, cum restituendae Romanis
12 Capuae mora atque impedimentum es. tu, patria, ferrum, quo
pro te armatus hanc arcem hostium inii, quoniam parens ex-

quae ς interq. *P* ‖ amens *Gron.* amen *P* ‖ 1 inquid *P* ‖ quaecumquae *P* ‖ parentibus *P²* parentis *P¹* ‖ 2 praecor *P²* praetor *P¹* ‖ 3 hora *P* ‖ quasi *P* ‖ 5 ut *P* uis *Madvig* et *Ruperti* ‖ manus *Jac. Gron.* mansis *P* ‖ 6 armemus *Madvig* armamus *Ruperti* ‖ surgis ς? *Ascensius 1513* iurgis *P¹* iurgiis *P²* ‖ 7 cumpanorum *P¹*, *corr.* *P²* ‖ 8 cruentes *Ruperti Madvig* ‖ hospitiis sanguinem *P¹*, *corr.* *P²* ‖ 9 placere *P¹*, *corr.* *P²* ‖ sit *P¹* si *P²* ‖ 12 est *P* ‖ 13 qui tot *P¹* quit tot *P²* ‖ 14 torpescentne ς ‖ 15 sustinere nequeunt *Gron.* sustineren| *P* sustinere nequiuere *Woelfflin* timuere *dubit. coni. Weissenb.* ‖ 16 ut alia *Drakenb.* italis *P¹* talis *P²* et si alia *Ascensius 1513* et alia ς ut ab aliis *Mayerhoefer crit. stud. Liu. p. 16* ‖ ferire ς fere *P* ‖ 17 atqui ς atq. *P* ‖ 18 petendum *P¹*, *corr.* *P²* ‖ 19 praeces *P* ‖ 21 conspectitur *P¹*, *corr.* *P²* ‖ 22 praecibus *P* ‖ 23 fidemquae *P* ‖ 26 defectionis *Gron.* defectione|inissa *P¹* defectione imissa *P²* defectionem inisti ς *Alschefski* ‖ 27 tertium ς ‖ 28 moram *P* ‖ 29 hostium inii *A. Rubens* hostrimini *P¹* hosti minime *P²* hostium subii *Kiderlin Bayer. Gymn. 20 (1884) 113 sq.*

torquet, recipe.' haec cum dixisset, gladium in publicum trans 13
maceriam horti abiecit et, quo minus res suspecta esset, se
ipse conuiuio reddidit.

Postero die senatus frequens datus Hannibali. ubi prima 10
eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis,
quod amicitiam suam Romanae societati praeposuissent, et inter 2
cetera magnifica promissa pollicitus breui caput Italiae omni
Capuam fore iuraque inde cum ceteris populis Romanum etiam
petiturum. unum esse exsortem Punicae amicitiae foederisque 3
secum facti, quem neque esse Campanum neque dici debere,
Magium Decium; eum postulare, ut sibi dedatur ac se praesente
de eo referatur senatusque consultum fiat. omnes in eam sen- 4
tentiam ierunt, quamquam magnae parti et uir indignus ea
calamitate et haut paruo initio minui uidebatur ius libertatis.
egressus curia in templo magistratuum consedit conprehendique 5
Decium Magium atque ante pedes destitutum causam dicere
iussit. qui cum manente ferocia animi negaret lege foederis 6
id cogi posse, tum iniectae catenae, ducique ante lictorem in
castra est iussus. quoad capite aperto est ductus, contionabun- 7
dus incessit ad circumfusam undique multitudinem uociferans:
'Habetis libertatem, Campani, quam petistis; foro medio, luce
clara, uidentibus uobis nulli Campanorum secundus uinctus ad
mortem rapior. quid uiolentius capta Capua fieret? ite obuiam 8
Hannibali, exornate urbem diemque aduentus eius consecrate,
ut hunc triumphum de ciue uestro spectetis.' haec uociferante 9
cum moueri uolgus uideretur, obuolutum caput est, ociusque
rapi extra portam iussus. ita in castra perducitur; extemploque
inpositus in nauem et Carthaginem missus, ne motu aliquo 10
Capuae ex indignitate rei orto senatum quoque paeniteret dediti
principis et, legatione missa ad repetendum eum, aut negando
rem, quam primam peterent, offendendi sibi noui socii, aut
tribuendo habendus Capuae esset seditionis ac turbarum auctor.
nauem Cyrenas detulit tempestas, quae tum in dicione regum 11
erant. ibi cum Magius ad statuam Ptolomaei regis confugisset,

2 hosti *P* || 6 romane *P* || et *del. C. L. Bauer* || 7 pollicitus ⟨est⟩ *Weissenb., sed conf. Wesenberg Tidskrift IX 81* || brebi *P* || 9 peritu- rum *P* || exsortem *ex* exortem *P*[1] || 13 ⟨esse⟩ ea *conicias* || 15 magistra- tum *P* || 17 forocia *P*[1], *corr. P*[2] || 18 it *P* || cataene *P* || a lictore *Koch* || 24 exornat *P*[1], *corr. P*[2] || aduentu eius cō|secratae *P* || 25 uociferanti ς || 29 indignitate *ex* dignitate *P*[1] || 30 aut *Duker* ne aut ς namut *P* || 31 primam *Gron.* primum *P* || socii *P*[2] soci *P*[1] || 33 naue gyrenas *P* || dedulit *P*[1], *corr. P*[2] || regum ⟨aegypti⟩ *Lipsius* aegypti (*om.* regum) *Ruperti* || 34 erat *P* || ptolomei *P* || regis *P*[2] regio *P*[1]

12 deportatus a custodibus Alexandream ad Ptolomaeum, cum eum
docuisset contra ius foederis uinctum se ab Hannibale esse, uinc-
lis liberatur, permissumque, ut rediret, seu Romam seu Capuam
13 mallet. nec Magius Capuam sibi tutam dicere et Romam eo tem-
pore, quo inter Romanos Campanosque bellum sit, transfugae ma-
gis quam hospitis fore domicilium; nusquam malle quam in regno
eius uiuere, quem uindicem atque auctorem habeat libertatis.

11 Dum haec geruntur, Q. Fabius Pictor legatus a Delphis
Romam rediit responsumque ex scripto recitauit. diui diuaeque
2 in eo erant, quibus quoque modo supplicaretur; tum 'Si ita
faxitis, Romani, uestrae res meliores facilioresque erunt, magis-
que ex sententia res publica uestra uobis procedet, uictoriaque
3 duelli populi Romani erit. Pythio Apollini re publica uestra
bene gesta seruataque, de lucris meritis donum mittitote deque
praeda, manubiis spoliisque honorem habetote; lasciuiam a uobis
4 prohibetote.' haec ubi ex Graeco carmine interpretata reci-
tauit, tum dixit se oraculo egressum extemplo iis omnibus diuis
5 rem diuinam ture ac uino fecisse; iussumque a templi antistite,
sicut coronatus laurea corona et oraculum adisset et rem diuinam
fecisset, ita coronatum nauem ascendere nec ante deponere eam,
6 quam Romam peruenisset, se, quaecumque imperata sint, cum
summa religione ac diligentia exsecutum coronam Romae in
ara Apollinis deposuisse. senatus decreuit, ut eae res diuinae
supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent.

7 Dum haec Romae atque in Italia geruntur, nuntius uic-
toriae ad Cannas Carthaginem uenerat Mago Hamilcaris filius,
non ex ipsa acie a fratre missus, sed retentus aliquot dies in
8 recipiendis ciuitatibus Bruttiorum, quae deficiebant. is, cum ei
senatus datus esset, res gestas in Italia a fratre exponit: cum
sex imperatoribus eum, quorum quattuor consules, duo dictator

---

1 alexandriam P^2 ‖ ptolomeum *P* ‖ cum ς *Gron.* dum *P* ‖ 3 permissumqui *P* ‖ 8 quintus *P* ‖ legatus *del. J. H. Voss* ‖ 9 rediit ς redit *ex* redi P^1 ‖ diui diuaeque *I. Bekker* diuidique P^1 diuinique P^2, *postea ras.* diuique *effectum* ‖ 13 dueli *P* ‖ pytio *P* ‖ 14 de *Weissenb. et Wesenberg* e *duce Crevierio Madvig, om. P* ‖ mittito *P* ‖ 15 habitote *P* ‖ 16 prohibitote *P* ‖ interpraetata *P* ‖ 17 exemplo P^1, *corr.* P^2 ‖ his ς ‖ 18 ab templi *Gron.* atempt P^1 ab P^2 ‖ 19 corona *cum* ς *del. Jac. Gron. coll. 27, 37, 13* ‖ oraculum ς cornaeulum *P* ‖ 23 ara ς aram *P* ‖ 24 cura P^2 eura P^1 ‖ 25 in ς, *om. P* ‖ 26 amilcharis *P* ‖ 27 fratrem P^1, *corr.* P^2 ‖ allquod *P* ‖ 28 quae ς quaeq. *P* ut quaeque *Crévier et Wesenberg* quaeque aliae *coni. H. J. Mueller Z. f. Gymn. 38 (1884) 604* apulorumque quae *Weissenb. praef. ed. Teubn.* lucanorumque quae *Riemann* quaeque ex apulis *Putsche* ‖ deficiebat *Wesenberg* ‖ 30 dictatores ac mag. equit. *P*

ac magister equitum fuerint, cum sex consularibus exercitibus
acie conflixisse; occidisse supra ducenta milia hostium, supra 9
quinquaginta cepisse, bina castra expugnasse; ex quattuor consulibus duos occidisse, ex duobus saucium alterum, alterum toto
amisso exercitu uix cum quinquaginta hominibus effugisse; ma- 10
gistrum equitum, quae consularis potestas sit, fusum fugatum; dictatorem, quia se in aciem numquam commiserit, unicum
haberi imperatorem; Bruttios Apulosque, partim Samnitium ac 11
Lucanorum defecisse ad Poenos; Capuam, quod caput non Campaniae modo sed post adflictam rem Romanam Cannensi pugna
Italiae sit, Hannibali se tradidisse. pro his tantis totque uictoriis 12
uerum esse grates deis immortalibus agi haberique. ad fidem 12
deinde tam laetarum rerum effundi in uestibulo curiae iussit anulos aureos, qui tantus aceruos fuit, ut metientibus [dimidium]
supra tris modios explesse sint quidam auctores; fama tenuit, 2
quae propior uero est, haut plus fuisse modio. adiecit deinde uerbis, quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi equites,
atque eorum ipsorum primores, id gerere insigne. summa fuit 3
orationis, quo propius spem belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuuandum Hannibalem esse; procul enim ab domo militiam
esse, in media hostium terra; magnam uim frumenti, pecuniae 4
absumi, et tot acies ut hostium exercitus delesse ita uictoris
etiam copias parte aliqua minuisse: mittendum igitur supple- 5
mentum esse, mittendam in stipendium pecuniam frumentumque tam bene meritis de nomine Punico militibus.

Secundum haec dicta Magonis laetis omnibus Himilco, uir 6
factionis Barcinae, locum Hannonis increpandi esse ratus, 'Quid est, Hanno?' inquit 'etiam nunc paenitet belli suscepti aduersus
Romanos? iube dedi Hannibalem; ueta in tam prosperis rebus 7
grates deis immortalibus agi; audiamus Romanum senatorem
in Carthaginiensium curia.' tum Hanno: 'Tacuissem hodie, 8

2 $\overline{\text{cc}}$· (*om.* milia) *P* $\overline{\text{c}}$ (= centum milia) *Harant* ‖ 3 $\overline{\text{l}}$· *P* quinquaginta milia ς ‖ bina castra expugnasse *addidi Em. Liu. I 8, om. P* ‖ consuribus *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 5 amisso *ex* misso *P*[1] ‖ 6 fugatumque ς, *sed cf. Frigell ad 22, 9, 6* ‖ 11 hannibalilli *P*[1], *corr. P*[2] ‖ se tradidisse ς tradidisse se *Alschefski* tradidisse (*om.* se) *P* ‖ uictoriis *P*[2] uictoris *P*[1] ‖ 12 uerum ς atrum *P*[1] sacrum *P*[2] ‖ esse grates *Gron.* esse graes *P*[1], *del. P*[2] ‖ 13 effundi *P*[2] effundit *P*[1] ‖ 14 ut *P*[2] ut me ut *P*[1] ‖ dimidium *P*, *del. Madvig* ‖ 15 supra tres *Madvig* superpatris *P*[1] super tris *P*[2] ‖ 16 adfecit *P* ‖ 17 cladiis *P* ‖ equites *Luterbacher* equitum *P* equitem ς ‖ 21 terram *P* ‖ pecuniaeque ς, *idem uel* et pecuniae *Madvig Em. Liu. 318* ‖ 22 acies *Froben. 1531* actis *P* ‖ 28 anno *P* ‖ paenitet ⟨te⟩ *uel* ⟨te⟩ paenitet ς

patres conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus
9 laetum quod esset uobis, loquerer; nunc interroganti senatori,
paeniteatne adhuc suscepti aduersus Romanos belli, si reticeam,
aut superbus aut obnoxius uidear, quorum alterum est hominis
10 alienae libertatis obliti, alterum suae. respondeo' inquit 'Hi-
milconi, non desisse paenitere me belli neque desiturum ante
inuictum uestrum imperatorem incusare, quam finitum aliqua
tolerabili condicione bellum uidero; nec mihi pacis antiquae
11 desiderium ulla alia res quam pax noua finiet. itaque ista, quae
modo Mago iactauit, Himilconi ceterisque Hannibalis satellitibus
iam laeta sint: mihi possunt laeta esse, quia res bello bene
gestae, si uolumus fortuna uti, pacem nobis aequiorem dabunt;
12 nam si praetermittimus hoc tempus, quo magis dare quam acci-
pere possumus uideri pacem, uereor, ne haec quoque laetitia lu-
13 xuriet nobis ac uana euadat. quae tamen nunc quoque qualis
est? occidi exercitus hostium — mittite milites mihi. quid aliud
14 rogares, si esses uictus? hostium cepi bina castra, praedae
uidelicet plena et commeatuum, — frumentum et pecuniam date.
15 quid aliud, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? et ne
omnia ipse mirer, — mihi quoque enim, quoniam respondi
Himilconi, interrogare ius fasque est — uelim seu Himilco seu
Mago respondeat, cum ad internecionem Romani imperii pugna-
tum ad Cannas sit constetque in defectione totam Italiam esse,
16 primum, ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos, deinde,
ecquis homo ex quinque et triginta tribubus ad Hannibalem
17 transfugerit?' cum utrumque Mago negasset, 'Hostium quidem
ergo' inquit 'adhuc nimis multum superest. sed multitudo ea
18 quid animorum quidue spei habeat, scire uelim.' cum id nescire
Mago diceret, 'Nihil facilius scitu est' inquit. 'ecquos legatos
ad Hannibalem Romani miserunt de pace? ecquam denique
2 mentionem pacis Romae factam esse adlatum ad uos est?' cum
id quoque negasset, 'Bellum igitur' inquit 'tam integrum habe-

---

1 patres] ·p· P^2, *om.* P^1 ‖ cō|scribti ne quit *P* ‖ 3 paeniteatne *Alschefski* paeniteatme *P* paeniteatne me ς ‖ 5 respondeo *aut* respondebo *coni. sed fortasse simul aliud subesse iure putat Madvig Em. Liu. 318* respondead P^1 respondeam P^2 respondeo itaque (*om.* inquit) *Koch* respondeo ad haec *dubit. coni. Wesenberg* ‖ 7 uestrum *ex* uestum P^1 ‖ aliquam *P* ‖ 10 annibalis *P* ‖ 11 sint *cum C. L. Bauero scripsi Em. Liu. III 13 sq.* sunt *P* ‖ benæ *P* ‖ 16 mitti milites *P* ‖ 17 praede *P* ‖ 18 commeatum *P* ‖ 19 esses P^2 eius P^1 ‖ 21 himilconi P^2 hilconi P^1 ‖ seu mago ς seo P^1, *del.* P^2 ‖ 23 defectionem *P* ‖ 24 etquis *P* ‖ defecerit P^2 defe P^1 ‖ 25 tribus *P* ‖ 28 quodue *P* ‖ 29 scitumst P^1 scitum est P^2 ‖ etquos legatus *P* ‖ 30 etquam *P* ‖ 32 inquid iam *P*

mus, quam habuimus, qua die Hannibal in Italiam est transgres-
sus. quam uaria uictoria priore Punico bello fuerit, plerique, 3
qui meminerimus, supersumus. numquam terra marique magis
prosperae res nostrae uisae sunt, quam ante consules C. Lutatium
et A. Postumium fuerunt: Lutatio et Postumio consulibus deuicti 4
ad Aegatis insulas sumus. quod si, id quod di omen auertant,
nunc quoque fortuna aliquid uariauerit, tum pacem speratis,
cum uincemur, quam nunc, cum uincimus, dat nemo? ego, si 5
quis de pace consulet seu ferenda hostibus seu accipienda, habeo,
quid sententiae dicam; si de iis, quae Mago postulat, refertis,
nec uictoribus mitti attinere puto et frustrantibus nos falsa
atque inani spe multo minus censeo mittenda esse.' haut multos 6
mouit Hannonis oratio; nam et simultas cum familia Barcina
leuiorem auctorem faciebat, et occupati animi praesenti laetitia
nihil, quo uanius fieret gaudium suum, auribus admittebant,
debellatumque mox fore, si adniti paulum uoluissent, rebantur.
itaque ingenti consensu fit senatus consultum, ut Hannibali 7
quattuor milia Numidarum in supplementum mitterentur et
quadraginta elephanti et argenti talenta * dictatorque cum Ma- 8
gone in Hispaniam praemissus est ad conducenda uiginti milia
peditum, quattuor equitum, quibus exercitus, qui in Italia
quique in Hispania erant, supplerentur.

Ceterum haec, ut in secundis rebus, segniter otioseque 14
gesta; Romanos praeter insitam industriam animis fortuna etiam
cunctari prohibebat. nam nec consul ulli rei, quae per eum
agenda esset, deerat, et dictator M. Iunius Pera rebus diuinis 2
perfectis latoque, ut solet, ad populum, ut equom escendere
liceret, praeter duas urbanas legiones, quae principio anni a
consulibus conscriptae fuerant, et seruorum dilectum cohortes-

8 uincemur P^2 uincemus P^1 ‖ ego P^1 ergo P^2 ‖ 9 ferenda *scripsi Em. Liu. III 11* deferenda *ex* defenda P^1 de ferenda *coni. Woelfflin* ‖ 10 his que *P* ‖ repertis *P* ‖ 12 inani spe *Gron.* inanique P^1 inaniaque P^2 ‖ multos P^2 multos multos P^1 ‖ 13 barcina P^1 barcinea P^2 ‖ 18 *mentionem numerumque peditum intercidisse coll. cap. 32, 5 suspicatus Drakenb.* ⟨uiginti peditum⟩ quatuor *suppl.* quatuor ⟨et uiginti peditum, quatuor⟩ *Heusinger* quattuor ⟨et uiginti milia peditum, tria⟩ *H. J. Mueller* ‖ 19 ⟨multa⟩ talenta ς ⟨mille quingenta⟩ tal. *Muretus certum numerum desiderans* ⟨mille⟩ tal. *Gron.* ⟨mille⟩ argenti tal. *Alschefski, qui praeterea* talenta ⟨D⟩ dictatorque *coni.* ‖ *in* dictator *nomen proprium latere primus monuit Fischer progr. Speier 1840 p. 9 sq. et in prima littera* d *numerum talentorum Weissenborn, qui* D bostarque *coniecit,* DC bostarque *uel* D carthaloque *Madvig* M bostarque *Wesenberg* MD carthaloque *Riemann* ‖ 20 $\overline{XX}$ peditum $\overline{IIII}$ equitum *P* ‖ 26 pera *Gron.* per *P*, *om.* ς ‖ 29 conscribtae *P*

que ex agro Piceno et Gallico collectas ad ultimum prope de-
speratae rei publicae auxilium, cum honesta utilibus cedunt,
descendit edixitque, qui capitalem fraudem ausi quique pecuniae
iudicati in uinculis essent, qui eorum aput se milites fierent,
4 eos noxa pecuniaque sese exsolui iussurum. ea sex milia ho-
minum Gallicis spoliis, quae triumpho C. Flamini tralata erant,
armauit, itaque cum uiginti quinque milibus armatorum ab urbe
proficiscitur.
5 Hannibal Capua recepta cum iterum Neapolitanorum animos
partim spe partim metu nequiquam temptasset, in agrum Nola-
6 num exercitum traducit, ut non hostiliter statim, quia non
desperabat uoluntariam deditionem, ita, si morarentur spem,
nihil eorum, quae pati aut timere possent, praetermissurus.
7 senatus, ac maxime primores eius, in societate Romana cum
fide perstare; plebs nouarum, ut solet, rerum atque Hannibalis
tota esse metumque agrorum populationis et patienda in obsi-
dione multa grauia indignaque proponere animo. neque auctores
8 defectionis deerant. itaque ubi senatum metus cepit, si propalam
tenderent, resisti multitudini concitatae non posse, secunda simu-
9 lando dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionem
ad Hannibalem simulant; quibus autem condicionibus in foedus
10 amicitiamque nouam transeant, parum constare. ita spatio sumpto
legatos propere ad praetorem Romanum Marcellum Claudium,
qui Casilini cum exercitu erat, mittunt docentque, quanto in
discrimine sit Nolana res: agrum Hannibalis esse et Poenorum,
11 urbem extemplo futuram, ni subueniatur; concedendo plebei
senatum, ubi uelint, defecturos se, ne deficere praefestinarent,
12 effecisse. Marcellus conlaudatis Nolanis eadem simulatione ex-
trahi rem in suum aduentum iussit, interim celari, quae secum
13 acta essent, spemque omnem auxili Romani. ipse a Casilino
Caiatiam petit atque inde Volturno amni traiecto per agrum

1 peceno et callico *P* ‖ 3 qui P^2 quid P^1 ‖ pecuniae ς pecunia *P* ‖ 6 spolisq. triumpho *P* ‖ 7 cum xxu armatorum *P* ‖ 9 recepta *ex* ecepta P^1 ‖ 10 partem metu necquicquam *P* ‖ nolanum P^2 notalum P^1 ‖ 11 ut *Glareanus* et ut *P* ‖ 16 essem P^1 esset P^2 ‖ patienda P^1 petenda P^2 ‖ 18 propalam ς prolatam *P* ‖ 19 secunda simulanda simulando *P* obsecundando *Gron.* se obsecundare simulando *Freudenberg ann. phil. 71 (1855) 728 sq.* se cum ea stare simulando *Novak* ‖ 23 marcellum claudium P^1 claudium marcellum P^2 ‖ 24 casilini P^2 casilini cum marcellum claudium qui casilini P^1 ‖ 27 praefestinarent *ex* praefectinarent P^1 ‖ 30 omnem *P* ostendit *Koch* ‖ auxilio romani *ex* auxiliorū|mani P^1 ‖ gasilino P^1, *corr.* P^2 ‖ 31 caiatiam *Stier (cf. ad 22, 13, 6)* galatiam *P* calatiam ς ‖ per *Otto* perq. *P*

Saticulanum Trebianumque super Suessulam per montis Nolam
peruenit.
Sub aduentum praetoris Romani Poenus agro Nolano ex- 15
cessit et ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus maritimi
oppidi potiundi, quo cursus nauibus tutus ex Africa esset.
ceterum postquam Neapolim a praefecto Romano teneri accepit 2
— M. Iunius Silanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus —, Nea-
poli quoque sicut Nola omissa petit Nuceriam. eam cum aliquam- 3
diu circumsedisset, saepe ui saepe sollicitandis nequiquam nunc
plebe nunc principibus, fame demum in deditionem accepit,
pactus, ut inermes cum singulis abirent uestimentis. deinde, 4
ut qui a principio mitis omnibus Italicis praeter Romanos uideri
uellet, praemia atque honores, qui remanserint ac militare
secum uoluissent, proposuit. nec ea spe quemquam tenuit: 5
dilapsi omnes, quo quemque hospitia aut fortuitus animi impetus
tulit, per Campaniae urbes, maxime Nolam Neapolimque. cum 6
ferme triginta senatores, ac forte primus quisque, Capuam petis-
sent, exclusi inde, quod portas Hannibali clausissent, Cumas
se contulerunt. Nuceriae praeda militi data est, urbs direpta
atque incensa.
Nolam Marcellus non sui magis fiducia praesidi quam uolun- 7
tate principum habebat; plebs timebatur, et ante omnis L.
Bantius, quem conscientia temptatae defectionis ac metus a
praetore Romano nunc ad proditionem patriae, nunc, si ad id
fortuna defuisset, ad transfugiendum stimulabat. erat iuuenis 8
acer et sociorum ea tempestate prope nobilissimus eques. semi-
necem eum ad Cannas in aceruo caesorum corporum inuentum
curatumque benigne etiam cum donis Hannibal domum remi-
serat. ob eius gratiam meriti rem Nolanam in ius dicionemque 9
dare uoluerat Poeno, anxiumque eum et sollicitum cura nouandi
res praetor cernebat. ceterum cum aut poena cohibendus esset 10

---

1 sauculanum *P* ‖ trebulanumque *Cluuerius* ‖ sue|sulam P^1 set sulam P^2 ‖ 4 mariumi P^1 marini P^2 ‖ 8 nolano omissa *P* ‖ aliquandiu *P* ‖ 9 *post* ui *uel post* 10 principibus *coll. 10, 34, 1* adortus *uel* oppugnare adortus *uel* adgressus *uel sim. intercidisse conicio;* ui ⟨usus⟩ *Putsche* ‖ nequicquam *P* ‖ 10 plaebe *P* ‖ 11 pactos *dubit. coni. Duker* ‖ 13 remanserint *uel* remansissent ς remanserant *P* remanerent *uel* remanere *Gron.* ‖ 14 nec ς ne *P* ‖ 15 quo quemque *cum Gronovio scripsi Em. Liu. III 14* quocumq. *P* ‖ 16 campaniam P^1, *corr.* P^2 ‖ neapuliamque P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 nuceria *P, Kiderlin Bayer. Gymn. 19 (1883) 383 sq.* ‖ 21 sui P^2 su P^1 ‖ praesidii P^2 ‖ 23 quem ς q. *P* ‖ conscientia tentatae *Gron.* conscientia attemptatae ς consensuatemtatem P^1 consensu adtemtantem P^2 ‖ 24 ad id *Gron.* adie P^1 ea die P^2 ‖ 26 probe *P* ‖ 29 dicionemque P^1 dicionem P^2

aut beneficio conciliandus, sibi adsumpsisse quam hosti ademisse
fortem ac strenuum maluit socium, accitumque ad se benigne
11 appellat: multos eum inuidos inter popularis habere inde existi-
matu facile esse, quod nemo ciuis Nolanus sibi indicauerit, quam
12 multa eius egregia facinora militaria essent; set qui in Romanis
militauerit castris, non posse obscuram eius uirtutem esse. multos
sibi, qui cum eo stipendia fecerint, referre, qui uir esset ille,
quaeque et quotiens pericula pro salute ac dignitate populi
13 Romani adisset, utique Cannensi proelio non prius pugna absti-
terit, quam prope exanguis ruina superincidentium uirorum,
14 equorum armorumque sit oppressus. 'itaque macte uirtute esto,'
inquit 'aput me tibi omnis honos atque omne praemium erit,
15 et quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati
atque emolumento esse', laetoque iuueni promissis equom exi-
mium dono dat, bigatosque quingentos quaestorem numerare
iubet; lictoribus imperat, ut eum se adire, quotiens uelit, patian-
16 tur. hac comitate Marcelli ferocis iuuenis animus adeo est molli-
tus, ut nemo inde sociorum rem Romanam fortius ac fidelius
iuuerit.

2 Cum Hannibal ad portas esset — Nolam enim rursus a
Nuceria mouit castra — plebesque Nolana de integro ad defec-
3 tionem spectaret, Marcellus sub aduentum hostium intra muros
se recepit, non castris metuens, sed ne prodendae urbis occa-
4 sionem nimis multis in eam inminentibus daret. instrui deinde
utrimque acies coeptae, Romanorum pro moenibus Nolae, Poe-
norum ante castra sua. proelia hinc parua inter urbem castra-
que et uario euentu fiebant, quia duces nec prohibere paucos
temere procursantis nec dare signum uniuersae pugnae uolebant.
5 in hac cotidiana iam duorum exercituum statione principes No-
6 lanorum nuntiant Marcello nocturna conloquia inter plebem ac
Poenos fieri statutumque esse, ut, cum Romana acies egressa
portis staret, inpedimenta eorum ac sarcinas diriperent, clau-

2 fortem ac strenum *P, sed* fortem ac stren *in ras. litterarum* quamhostiadem ‖ 5 egraegia *P* ‖ 6 militauerat *P* ‖ 7 fecerant *P* ‖ illae *P* ‖ 11 sit P^2 sti P^1 ‖ 14 promisiss P^1 promisis P^2 ‖ 15 ex dono *P* ‖ 17 adeo est P^2 adeost P^1 ‖ 20 *ea quam recepi orationis distinctione in § 3* receperat *flagitari obseruauit Heusinger; mihi potius in illis* ad portas esset *uitium latere uidetur; alii distinguunt* iuuerit, cum *et infra* spectaret. Marcellus ‖ 25 utriq. *P* ‖ coeptae romanorum ς *Valla* romanorum coeptae *P* ‖ 28 procursantis *scripsi Em. Liu. I 8 sq. praeeunte* procurrentes *Drakenborchio* procantis P^1 rogantis P^2 prouocantis ς ‖ uouolebant P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 cotidiana iam *Alschefski* cotidiana *Gron.* coditia iam P^1 comitia iam P^2 ‖ 32 staret (*uel* in acie staret) *Weissenb.*

derent deinde portas murosque occuparent, ut potentes rerum
suarum atque urbis Poenum inde pro Romano acciperent. haec 7
ubi nuntiata Marcello sunt, conlaudatis senatoribus Nolanis,
priusquam aliqui motus in urbe oreretur, fortunam pugnae
experiri statuit. ad tris portas in hostes uersas tripertito exer- 8
citum instruxit; inpedimenta subsequi iussit, calones lixasque
et inualidos milites uallum ferre. media porta robora legionum
et Romanos equites, duabus circa portis nouos milites leuem-
que armaturam ac sociorum equites statuit. Nolani muros por- 9
tasque adire uetiti, subsidiaque destinata impedimentis [data],
ne occupatis proelio legionibus in ea impetus fieret. ita in-
structi intra portas stabant. Hannibali sub signis, id quod per 10
aliquot dies fecerat, ad multum diei in acie stanti primo miraculo
esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur nec arma-
tus quisquam in muris esset; ratus deinde prodita conloquia 11
esse metuque resides factos, partem militum in castra remittit
iussos propere adparatum omnem oppugnandae urbis in primam
aciem adferre, satis fidens, si cunctantibus instaret, tumultum
aliquem in urbe plebem moturam. dum in sua quisque mini- 12
steria discursu trepidant ad prima signa succeditque ad muros
acies, patefacta repente porta Marcellus signa canere clamorem-
que tolli ac pedites primum, deinde equites, quanto maximo
possent impetu, in hostem erumpere iubet. satis terroris tumul- 13
tusque in aciem mediam intulerant, cum duabus circa portis
P. Valerius Flaccus et C. Aurelius legati in cornua hostium
erupere. addidere clamorem lixae calonesque et alia turba custo- 14
diae impedimentorum adposita, ut paucitatem maxime spernen-
tibus Poenis ingentis repente exercitus speciem fecerint. uix 15
equidem ausim adfirmare, quod quidam auctores sunt, duo milia
et octingentos hostium caesos non plus quingentis Romanorum
amissis; set siue tanta siue minor uictoria fuit, ingens eo die 16

---

iret P foret *Gron.*; *uidentur quaedam intercidisse uelut* ⟨pugnae intenta esset, nolani ex⟩irent ‖ 2 acciperent P^2 acciperente P^1 ‖ 4 in urbe *Weissenb.* iniurise P^1 iniuris P^2 ‖ 5 at tris P ‖ tripertito *ex* tripertimto P^1 ‖ 9 sociorum ς suorum P ‖ 10 uestiti P^1, *corr.* P^2 ‖ data *uel* destinata *eliminandum coni. Crévier; fort.* ⟨praesidio⟩ *uel* ⟨custodiae⟩ data ‖ 11 legionibus P^2 lecionibus P^1 ‖ 13 aliquod P ‖ ad ς at P^2 ac P^1 ‖ 14 egraederetur P ‖ 17 atparatum P ‖ 19 dum ς um P^1 tum P^2 ‖ 20 trepidant *scripsi* trepidat P ‖ 21 repente porta P^2 repente porta repente P^1 ‖ signa *ex* ssigna P^1 ‖ 22 equites P^2 equites primum deinde equites P^1 ‖ 24 aciem *ex* pacem P^1 ‖ intulerant *ex* intuleram P^1 ‖ 25 g. P ‖ cornuam P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 reperte P^1, *corr.* P^2 ‖ fecerint ς fecerit P ‖ 29 ĩĩ et DCCC P ‖ 31 amissis sed *Alschefski* amisisset P

res ac nescio an maxima illo bello gesta est: non uinci enim ab
Hannibale tunc difficilius fuit quam postea uincere.
17 Hannibal spe potiundae Nolae adempta cum Acerras recessisset, Marcellus extemplo clausis portis custodibusque dispositis,
ne quis egrederetur, quaestionem in foro de iis, qui clam in
2 conloquiis hostium fuerant, habuit; supra septuaginta damnatos
proditionis securi percussit, bonaque eorum iussit publica populi
3 Romani esse, et summa rerum senatui tradita cum exercitu
4 omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Poenus
Acerras primum ad uoluntariam deditionem conatus perlicere,
postquam opstinatos [inde] uidet, opsidere atque oppugnare
5 parat. ceterum Acerranis plus animi quam uirium erat: itaque
desperata tutela urbis, ut circumuallari moenia uiderunt, priusquam continuarentur hostium opera, per intermissa munimenta
6 neclectasque custodias silentio noctis dilapsi, per uias inuiaque,
qua quemque aut consilium aut error tulit, in urbes Campaniae,
quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt.
7 Hannibal Acerris direptis atque incensis cum a Casino
dictatorem Romanum legionesque * nimisaccipi nuntiassent, ne
quis tam propinquis hostium castris Capuae quoque oreretur
8 motus, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore
quingenti Praenestini habebant cum paucis Romanis Latinique
9 nominis, quos eodem audita Cannensis clades contulerat. hi
non confecto Praeneste ad diem dilectu serius profecti domo

---

1 illa P ‖ gesta est *Freinsheim* gesta sit P ‖ 2 tunc (*om.* uincentibus) *Ruperti* uincentibus P tunc (*uel* tum) uincentibus ϛ uinci solitis *uel* uinci suetis *Valla* uinci timentibus *coni. Weissenb.* uincere discentibus *dubit. coni. Madvig Em. Liu. 320* in praesentibus *Kiderlin Bayer. Gymn. 20 (1884) 115 sq.* tum bellum gerentibus *Koch* tunc nobis *Novak* tunc ducibus *Harant* ‖ 3 nola|eadempta P^1 nole adempta P^3 ‖ recessisse P ‖ 5 iis P^1 his P^3 ‖ 6 conloquis P ‖ 9 omni *ex* cumni P^1 ‖ suesulā P^1 sutsulā P^2 suetsulā P^3 ‖ 11 inde P, *del.* ϛ in fide *Putsche* inde *post* obsidere *collocat* ϛ, *ante* obs. *colloc. coni. H. J. Mueller*, *ante* postquam *Novak* ‖ 13 despera P^1, *primum* despare, *deinde* desperata P^2 ‖ 16 aut (*ante* consilium) ϛ a P^1 au P^2 ‖ orbes P ‖ 17 mutassem P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 a casino P a casilino ϛ ad casilinum *H. J. Mueller Jahresber. VIII 322 et IX 328* ‖ 19 nimisac|cipi P nouas acciri ϛ *Valla* casilinum acciri *Alschefski* eius casilinum acciri *Tartara* a sidicinis accipi *coni. Weissenb.* uenire numidae citi *Madvig Em. Liu. 319* uenire missi equites *Koch* ninnii acciri *Harant* ‖ nuntiassent P nuntiatum esset ϛ ‖ 20 quis P binis *Tartara* ‖ oreretur motus (*uel* ne quid ... moueretur) *Gron.* orerecurrunt P^1 recurrunt P^2 oreretur tumultus *duce Boettchero Fabri* or. terror *Weissenb.* or. metus *uel* terror incuteretur *Heusinger* ne quid ... or. terroris *Riemann* ‖ 21 casilinum eo P^3 casilinium P^1 ‖ 23 compulerat *Douiatius* ‖ 24 dilectui P

cum Casilinum ante famam aduersae pugnae uenissent et aliis
adgregantibus sese Romanis sociisque profecti a Casilino cum
satis magno agmine irent, auertit eos retro Casilinum nuntius
Cannensis pugnae. ibi cum dies aliquot suspecti Campanis 10
timentesque cauendis ac struendis in uicem insidiis traduxissent,
ut de Capuae defectione agi accipique Hannibalem satis pro
certo habuere, interfectis nocte oppidanis partem urbis, quae
cis Volturnum est — eo enim diuiditur amni —, occupauere;
idque praesidi Casilini habebant Romani. additur et Perusina 11
cohors, homines quadringenti sexaginta, eodem nuntio, quo Prae-
nestini paucos ante dies, Casilinum conpulsi. et satis ferme 12
armatorum ad tam exigua moenia et flumine altera parte cincta
tuenda erat; penuria frumenti, nimium etiam ut uideretur homi-
num, efficiebat.

Hannibal cum iam inde haut procul esset, Gaetulos cum 18
praefecto nomine Isalca praemittit ac primo, si fiat conloqui
copia, uerbis benignis ad portas aperiundas praesidiumque acci-
piendum perlicere iubet, si in pertinacia perstent, ui rem gerere
ac temptare, si qua parte inuadere urbem possit. ubi ad moenia 2
adcessere, quia silentium erat, solitudo uisa; metuque concessum
barbarus ratus moliri portas et claustra refringere parat, cum 3
patefactis repente portis cohortes duae, ad id ipsum instructae
intus, ingenti cum tumultu erumpunt stragemque hostium faciunt.
ita primis repulsis Maharbal cum maiore robore uirorum missus 4
nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. postremo Hannibal 5
castris ante ipsa moenia positis paruam urbem paruumque prae-
sidium summa ui atque omnibus copiis oppugnare parat, ac
dum instat lacessitque corona undique circumdatis moenibus,
aliquot milites et promptissimum quemque e muro turribusque
ictos amisit. semel ultro erumpentis agmine elephantorum oppo- 6
sito prope interclusit trepidosque conpulit in urbem satis multis

---

2 adgregantibus *Crévier* adgregantur *P* ‖ cum *P*, *del. Riemann* ‖ 4 aliquod suscepti *P* ‖ 5 timentisque *P* ‖ 6 ut *Crévier* ita *P* atque *Fabri* iamque ς et iam *Otto* ‖ 7 certa *P* ‖ habuere (*uel* haberent) ς habere *P* ‖ urbi quæ ci P^1 urbis quæ circa P^2, *corr. Gron.* ‖ 9 itq. *P* ‖ praesidium P^2 ‖ 12 at tam *P* ‖ moenibus *Pluygers Mnem. 9 (1881) 14* ‖ altaera P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 nominae *P* ‖ isisalcae premitti P^1 isisalca premittit P^2 ‖ 17 praesidiumquae *P* ‖ 18 si in ς sin *P* ‖ ui *Heerwagen* ut *P* ‖ 19 possit *ex* poscit P^1 ‖ 20 sollicitudo *P* ‖ 22 partefactis P^1, *corr.* P^2 ‖ instructe *ex* instruct P^1 ‖ 23 tumultu P^2 tumulum P^1 ‖ 25 eruptionē P^2 ruptionē P^1 ‖ 26 positis ς oppositis *P* ‖ parum urbem paruamq. P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 copis *P* ‖ 28 coronā *P* ‖ 29 aliquod *P* ‖ prompstissimum P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 agmine P^1 in agmine P^2

ut ex tanta paucitate interfectis. plures cecidissent, ni nox
7 proelio interuenisset. postero die omnium animi ad oppugnan-
dum accenduntur, utique postquam corona aurea muralis pro-
posita est, atque ipse dux castelli plano loco positi segnem
oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat, Cannarum
Trasumennique et Trebiae singulos admonens uniuersosque.
8 inde uineae quoque coeptae agi cuniculique. nec ad uarios
conatus hostium aut uis ulla aut ars deerat ab sociis Romano-
9 rum: propugnacula aduersus uineas statuere, transuersis cuni-
culis hostium cuniculos excipere, et palam et clam coeptis
obuiam ire, donec pudor etiam Hannibalem ab incepto auertit,
castrisque communitis ac praesidio modico inposito, ne omissa
res uideretur, in hiberna Capuam concessit.

10 Ibi partem maiorem hiemis exercitum in tectis habuit,
aduersus omnia humana mala saepe ac diu duratum, bonis
11 inexpertum atque insuetum. itaque, quos nulla mali uicerat
uis, perdidere nimia bona ac uoluptates inmodicae, et eo inpen-
12 sius, quo auidius ex insolentia in eas se merserant. somnus
enim et uinum et epulae et scorta balineaque et otium consue-
tudine in dies blandius ita eneruauerunt corpora animosque,
ut magis deinde praeteritae uictoriae eos quam praesentes tuta-
13 rentur uires, maiusque id peccatum ducis aput peritos artium
militarium haberetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus
ad urbem Romanam duxisset; illa enim cunctatio distulisse
modo uictoriam uideri potuit, hic error uires ademisse ad uin-
14 cendum. itaque hercule, uelut si cum alio exercitu a Capua
15 exiret, nihil usquam pristinae disciplinae tenuit. nam et redie-
runt plerique scortis inpliciti, et, ubi primum sub pellibus haberi
coepti sunt, uiaque et alius militaris labor excepit, tironum
16 modo corporibus animisque deficiebant, et deinde per omne
aestiuorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis
dilabebantur, neque aliae latebrae quam Capua desertoribus
erant.

19 Ceterum mitescente iam hieme educto ex hibernis milite
2 Casilinum redit, ubi, quamquam ab oppugnatione cessatum erat,
obsidio tamen continua oppidanos praesidiumque ad ultimum

1 caecidissent P ‖ nox P^3 mox P^1 ‖ 3 propositast P ‖ 5 exprobrabat *ex* expugnationem sagunbrabat P^1 ‖ 6 thrasymeniq. P ‖ 7 uineae P^2 uinea P^1 ‖ 8 ab sociis *scripsi Em. Liu. I 9* sociis *Gron.* socii P ‖ 10 excepere P ‖ 15 saepe ad diu duratū P^1 saepe diuturatū P^2 ‖ 21 tutaretur P ‖ 22 manusque P ‖ 27 disciplinæ P^2 discipulinæ P^1 ‖ rederunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 suppellibus P ‖ 35 sasilinum P^1, *corr.* P^2 ‖ rediit ς

inopiae adduxerat. castris Romanis Ti. Sempronius praeerat 3
dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romam.
Marcellum et ipsum cupientem ferre auxilium opsessis et Vol- 4
turnus amnis inflatus aquis et preces Nolanorum Acerranorum-
que tenebant Campanos timentium, si praesidium Romanum
abscessisset. Gracchus adsidens tantum Casilino, quia praedictum 5
erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil mouebat,
quamquam, quae facile omnem patientiam uincerent, nuntiaban-
tur a Casilino: nam et praecipitasse se quosdam non tolerantes 6
famem constabat, et stare inermes in muris nuda corpora ad
missilium telorum ictus praebentes. ea aegre patiens Gracchus, 7
cum neque pugnam conserere dictatoris iniussu auderet — pu-
gnandum autem esse, si palam frumentum inportaret, uidebat —
neque clam inportandi spes esset, farre ex agris circa undique 8
conuecto cum conplura dolia conplesset, nuntium ad magistra-
tum Casilinum misit, ut exciperent dolia, quae amnis deferret.
insequenti nocte intentis omnibus in flumen ac spem ab nuntio 9
Romano factam dolia medio missa amni defluxerunt; aequaliter-
que inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die 10
ac tertio factum est; nocte et mittebantur et perueniebant; eo
custodias hostium fallebant. imbribus deinde continuis citatior 11
solito amnis transuerso uertice dolia impulit ad ripam, quam
hostes seruabant. ibi haerentia inter obnata ripis salicta con-
spiciuntur, nuntiatumque Hannibali est, et deinde intentiore
custodia cautum, ne quid falleret Volturno ad urbem missum.
nuces tamen fusae ab Romanis castris, cum medio amni ad 12
Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. postremo ad id 13
uentum inopiae est, ut lora detractasque scutis pelles, ubi fer-
uida mollissent aqua, mandere conarentur nec muribus alioue
animali abstinerent et omne herbarum radicumque genus aggeri-
bus infimis muri eruerent. et cum hostes obarassent, quidquid 14
herbidi terreni extra murum erat, raporum semen iniecerunt,
ut Hannibal 'Eone usque, dum ea nascuntur, ad Casilinum ses-
surus sum?' exclamaret; et qui nullam antea pactionem auribus 15
admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione

2 dictator P^3 ‖ 3 opsessit set P^2 ‖ 4 praeces P ‖ nolanorum acerranorumque (*uel* acerranorum nolanorumque) *Riemann* nolanorum que (adque P^3) acerranorum P nolanorum atque auellanorum (abell. *Drak.*) *dubit. coni. Gron.* ‖ 5 timentis P^3 ‖ 14 inportamdi P ‖ 17 ac P ad ς ‖ 18 aequaliterque P^1 aequaliter P^3 ‖ 19 potero P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 tranuerco P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 quit P ‖ 29 mandare P ‖ alioue P^2 abioue P^1 ‖ 30 radicumque P^2 adicitumque P^1 ‖ 32 herbi terreni P ‖ 34 sum P^2 sum est P^1 ‖ exclamare et qui P^1 exclamaret qui P^2

16 liberorum capitum. septunces auri in singulos pretium conuenit.
fide accepta tradiderunt sese. donec omne aurum persolutum
17 est, in uinculis habiti; tum emissi summa cum fide. id uerius
est quam ab equite in abeuntis inmisso interfectos. Praenestini
maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in praesidio
fuerunt, minus dimidium ferrum famesque absumpsit; ceteri
incolumes Praeneste cum praetore suo M. Anicio — scriba is
18 antea fuerat — redierunt. statua eius indicio fuit Praeneste in
foro statuta, loricata, amicta toga, uelato capite, [et tria signa]
cum titulo lamnae aeneae inscripto, M. Anicium pro militibus,
qui Casilini in praesidio fuerint, uotum soluisse. idem titulus
20 tribus signis in aede Fortunae positis fuit subiectus. Casilinum
oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum mili-
tum de exercitu Hannibalis praesidio, ne, ubi Poenus inde abs-
2 cessisset, Romani oppugnarent. Praenestinis militibus senatus
Romanus duplex stipendium et quinquenni militiae uacationem
decreuit; ciuitate cum donarentur ob uirtutem, non mutauerunt.
3 Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monu-
mento ullo est inlustratus nec decreto Romanorum.
4 Eodem tempore Petelinos, qui uni ex Bruttiis manserant
in amicitia Romana, non Carthaginienses modo, qui regionem
optinebant, set Bruttii quoque ceteri ob separata ab se consilia
5 oppugnabant. quibus cum obsistere malis nequirent Petelini,
legatos Romam ad praesidium petendum miserunt. quorum
preces lacrimaeque — in questus enim flebiles, cum sibimet
ipsi consulere iussi sunt, sese in uestibulo curiae profuderunt —
6 ingentem misericordiam patribus ac populo mouerunt. consulti-
que iterum a M. Aemilio praetore patres circumspectis omnibus
imperii uiribus fateri coacti, nihil iam longinquis sociis in se
praesidii esse, redire domum fideque ad ultimum expleta con-
sulere sibimet ipsos in reliquom pro praesenti fortuna iusserunt.
7 haec postquam renuntiata legatio Petelinis est, tantus repente
maeror pauorque senatum eorum cepit, ut pars profugiendi,

1 septumces *P* ‖ 3 emissi *duce Rob. Titio scripsi Em. Liu. I 9 sq.* remissi *P* ‖ summa cum *Rob. Titius* cumas cum *P* cumas *del. uel* domos *scrib. coni. Weissenb.* ‖ 4 interfectus *P* ‖ 6 ⟨haud⟩ minus ς *Madvig* ‖ absumsit *P* ‖ 7 m. anicio *Heusinger* manicio *P* ‖ 8 eius ⟨rei⟩ ς ‖ 9 et tria signa *spuria esse primus intellexisse dicitur Ulrich progr. Zürich 1816 p. 6* ‖ 11 soluisse *Madvig* uoluisse *P* uouisse ς ‖ 13 firmatu P^1 firmatus P^2 ‖ 14 abscesisset *ex* abscisisset P^1 ‖ 18 quia ς qui *P* ‖ 20 bruttis *P* ‖ 22 optinebat *P* ‖ set ς ex *P* ‖ brutti *P* ‖ 23 petellini *P* ‖ 25 præ|ces *P* ‖ quæs|tus *P* ‖ 28 a ς, *om. P* ‖ 29 iam *P* tam *coni. Forchhammer* ‖ 31 pro *Madvig, om. P; sententiae etiam* ex *conuenit cf. 23, 24, 2; 24, 6 5* ‖ 33 pauorquæ *P*

qua quisque posset, ac deserendae urbis auctores essent, pars, 8
quando deserti a ueteribus sociis essent, adiungendi se ceteris
Bruttiis ac per eos dedendi Hannibali. uicit tamen ea pars, 9
quae nihil raptim nec temere agendum consulendumque de in-
tegro censuit. relata postero die per minorem trepidationem 10
re tenuerunt optimates, ut conuectis omnibus ex agris urbem
ac muros firmarent.

Per idem fere tempus litterae ex Sicilia Sardiniaque Ro- 21
mam allatae. priores ex Sicilia T. Otacilii propraetoris in senatu 2
recitatae sunt: P. Furium praetorem cum classe ex Africa Lily-
baeum uenisse; ipsum grauiter saucium in discrimine ultimo
uitae esse; militi ac naualibus sociis neque stipendium neque
frumentum ad diem dari neque, unde detur, esse; magnopere 3
suadere, ut quam primum ea mittantur, sibique, si ita uideatur,
ex nouis praetoribus successorem mittant. eademque ferme de 4
stipendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula propraetore
ex Sardinia scripta. responsum utrique, non esse, unde mitte-
retur, iussique ipsi classibus atque exercitibus suis consulere.
T. Otacilius ad unicum subsidium populi Romani, Hieronem, 5
legatos cum misisset, in stipendium quanti argenti opus fuit
et sex mensum frumentum accepit; Cornelio in Sardinia ciui- 6
tates sociae benigne contulerunt. et Romae quoque propter
penuriam argenti triumuiri mensarii rogatione M. Minuci tribuni
plebis facti, L. Aemilius Papus, qui consul censorque fuerat,
et M. Atilius Regulus, qui bis consul fuerat, et L. Scribonius
Libo, qui tum tribunus plebis erat. et duumuiri creati M. et 7
C. Atilii aedem Concordiae, quam L. Manlius praetor uouerat,
dedicauerunt; et tres pontifices creati, Q. Caecilius Metellus et
Q. Fabius Maximus et Q. Fuluius Flaccus, in locum P. Scantini
demortui et L. Aemili Pauli consulis et Q. Aeli Paeti, qui ceci-
derant pugna Cannensi.

Cum cetera, quae continuis cladibus fortuna minuerat, 22
quantum consiliis humanis adsequi poterant, patres explessent,

---

1 pars P^2 par P^1 ‖ 3 brutiis *P* ‖ dedendos P^3 ‖ 5 relata *Crévier* relaxa P^1 relaxata P^2 ‖ 6 re tenuerunt ς retinuerunt *P* ‖ 9 totacilii P^1 t toacilii P^2 otacilii P^3 ‖ 10 p. *Glareanus* ·l· *P* ‖ 12 ac *Weissenb. et Alschefski* ae *P* et ς ‖ sociis P^2 socis P^1 ‖ 14 sibi|quaesita uideatur *P* ‖ 18 consulere t. otacilius *Gron.* consuleretotacilius P^1 consuleret tacilius P^2 consulerent otacilius P^3 ‖ 20 quantum argenti ς ‖ 23 mensari *P* ‖ rogatione m. *Jac. Gron.* rogationem *P* ‖ 27 atilli P^1 atillius P^3 ‖ manilius *P* ‖ uouerat P^2 uocauerat P^1 ‖ 28 tres P^2 res P^1 ‖ q. caecilius P^2 que caecilius P^1 ‖ 29 q. fabius P^2 quam fabius P^1 ‖ 30 q. ς quae P^1 qua P^2 ‖ paetii qui caeciderat *P* ‖ 32 fortunā *P*

2 tandem se quoque et solitudinem curiae paucitatemque con-
3 uenientium ad publicum consilium respexerunt. neque enim
post L. Aemilium et C. Flaminium censores senatus lectus fuerat,
cum tantum senatorum aduersae pugnae, ad hoc sui quemque
4 casus per quinquennium apsumpsissent. cum de ea re M. Aemi-
lius praetor, dictatore post Casilinum amissum profecto tandem
ad exercitum, exposcentibus cunctis rettulisset, tum Sp. Carui-
lius, cum longa oratione non solum inopiam patrum sed pau-
citatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, conquestus
5 esset, explendi senatus causa et iungendi artius Latini nominis
cum populo Romano magnopere se suadere dixit, ut ex singulis
populis Latinorum binis senatoribus, quibus patres Romani cen-
suissent, ciuitas daretur atque ei in demortuorum locum in sena-
6 tum legerentur. eam sententiam haut aequioribus animis quam
7 ipsorum quondam postulatum Latinorum patres audierunt; et
cum fremitus indignantium tota curia esset, et praecipue T.
Manlius esse etiam nunc eius stirpis uirum diceret, ex qua
quondam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum in
8 curia uidisset, eum sua manu se interfecturum, Q. Fabius Ma-
ximus numquam rei ullius alieniore tempore mentionem factam
in senatu dicit, quam inter tam suspensos sociorum animos
9 incertamque fidem id iactum, quod insuper sollicitaret eos. eam
unius hominis temerariam uocem silentio omnium extinguendam
esse et, si quid umquam arcani sanctiue ad silendum in curia
fuerit, id omnium maxime tegendum, occulendum, obliuiscen-
dum, pro indicto habendum esse. ita eius rei oppressa mentio
10 est. dictatorem, qui censor ante fuisset uetustissimusque ex
iis, qui uiuerent, censoriis esset, creari placuit, qui senatum

3 senatuelectus *in* senatuselectus *mut.* P^1 ‖ 5 apsumsissent P ‖ 6 praetor ς pro P ‖ tandem *scripsi Em. Liu. I 10, etiam* teanum *coll. cap. 24, 5 et 32, 1 conicias,* tam P iam ς, *om.* ς *Frigell* ‖ 7 tum purius P ‖ 8 patrum *add. Hertz* (senatus ς senatorum *Weissenb.*), *om.* P; *haud scio an* non solum patrum (*uel* senatorum) inopiam *collocare praestet,* non patrum solum inopiam *coni. H. J. Mueller Jahresber. XI 116* ‖ 9 in patres ς impetres P patres (*om.* in) *J. H. Voss* ‖ 11 populo romano magnopere *Crévier* promagnore P^1 pro magna re P^2 ‖ 12 quibus (*uel* queis) *add. J. H. Voss, om.* P ‖ censuisset P ‖ 13 atque ei in *Madvig* atq. in P eique in *Luterbacher* ‖ 14 haut *ex* hut P^1 ‖ aequioribus *ex* iusequioribus P^1 (*uel* P^2) ‖ 15 quodam P ‖ 16 t. *Gron.* nt P^1, *del.* P^2 ‖ 17 manlium P^2 ‖ et qua P ‖ 18 quem latinum quem in P ‖ 21 incer P ‖ animos P^2 animos incertam suspensos sociorum animos P^1 ‖ 22 id iactum *coni. Gron. sed cum* ς id tactum *seruauit* itactum P id actum ς ‖ 24 unquam P ‖ 25 fueret P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 indicto *cum Alschefskio scripsi Em. Liu. III 14 sq.* non dicto ς dicto P ‖ 28 bis P ‖ censoris P

legeret, accirique C. Terentium consulem ad dictatorem dicen-
dum iusserunt. qui ex Apulia relicto ibi praesidio cum magnis 11
itineribus Romam redisset, nocte proxima, ut mos erat, M. Fa-
bium Buteonem ex senatus consulto sine magistro equitum
dictatorem in sex menses dixit. is ubi cum lictoribus in rostra 23
escendit, neque duos dictatores tempore uno, quod numquam
antea factum esset, probare se dixit, neque dictatorem sine 2
magistro equitum, nec censoriam uim uni permissam et eidem
iterum, nec dictatori nisi rei gerendae causa creato in sex menses
datum imperium. quae inmoderata fors, tempus ac necessitas 3
fecerit, iis se modum impositurum: nam neque senatu quem-
quam moturum ex iis, quos C. Flaminius L. Aemilius censores
in senatum legissent; transcribi tantum recitarique eos iussurum, 4
ne penes unum hominem iudicium arbitriumque de fama ac
moribus senatoris fuerit; et ita in demortuorum locum sublec-
turum, ut ordo ordini, non homo homini praelatus uideretur.
recitato uetere senatu inde primos in demortuorum locum legit, 5
qui post L. Aemilium C. Flaminium censores curulem magistra-
tum cepissent necdum in senatum lecti essent, ut quisque eorum
primus creatus erat; tum legit, qui aediles, tribuni plebis quae- 6
storesue fuerant; tum ex iis, qui minores magistratus cepissent,
qui spolia ex hoste fixa domi haberent aut ciuicam coronam
accepissent. ita centum septuaginta septem cum ingenti adpro- 7
batione hominum in senatum lectis extemplo se magistratu ab-
dicauit priuatusque de rostris descendit lictoribus abire iussis,
turbaeque se inmiscuit priuatas agentium res, tempus hoc sedulo 8
terens, ne deducendi sui causa populum de foro abduceret:
neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesque
eum domum deduxerunt. consul nocte insequenti ad exercitum 9
redit non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in urbe
retineretur.

Postero die consultus a M. Pomponio praetore senatus de- 24
creuit dictatori scribendum, uti, si e re publica censeret esse,

---

2 ex ς ea ex P ‖ 3 nocte ς et nocte P ‖ 4 equitum P^3 eque P^1 ‖ 5 is ubi ς rubi P^1 ubi P^2 dictator ubi *Weissenb.* ‖ 6 escendit P^1 scendit P^2 ‖ 7 sine ς se sine P ‖ 8 $\overline{\text{mag}}$ equitum P^3 maeequit P^1 ‖ et idem P ‖ 9 gerendae P^2 gendae P^1 ‖ 10 forsan tempus *Madvig* ‖ 11 iis ς his P ‖ 12 iis ς, *om.* P ‖ 15 senatoriis P^3 ‖ sublecturum *uel* suffecturum ς subnecturum P ‖ 16 ordine P ‖ 17 primos *uel* primum ς primus P ‖ 19 in senatu P ‖ 20 primus ς senatus primus P ‖ ediles P ‖ 21 his P ‖ minores *add. Stroth*, *om.* P mag. ⟨non⟩ *Sigonius* mag. ⟨hos non⟩ *Frigell* ‖ 22 coronam ς romanam P ‖ 24 in senatu P ‖ 26 turbaequae P ‖ hoc P, *quod delendum uidetur*, hic ς ‖ 30 redit P^1 rediit P^3

ad consules subrogandos ueniret cum magistro equitum et prae-
2 tore M. Marcello, ut ex iis praesentibus noscere patres possent,
quo statu res publica esset, consiliaque ex rebus caperent. qui
acciti erant, omnes uenerunt relictis legatis, qui legionibus prae-
3 essent. dictator de se pauca ac modice locutus in magistrum
equitum Ti. Sempronium Gracchum magnam partem gloriae
uertit, comitiaque edixit, quibus L. Postumius tertium apsens,
qui tum Galliam prouinciam optinebat, et Ti. Sempronius Grac-
chus, qui tum magister equitum et aedilis curulis erat, consules
4 creantur. praetores inde creati M. Valerius Laeuinus iterum,
Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mucius Scaeuola.
5 dictator creatis magistratibus Teanum in hiberna ad exercitum
redit relicto magistro equitum Romae, qui, cum post paucos
dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis con-
parandisque in annum patres consuleret.
6 Cum eae res maxime agerentur, noua clades nuntiata, aliam
super aliam cumulante in eum annum fortuna, L. Postumium
consulem designatum in Gallia ipsum atque exercitum deletos.
7 silua erat uasta — Litanam Galli uocabant —, qua exercitum
traducturus erat. eius siluae dextra laeuaque circa uiam Galli
arbores ita inciderunt, ut inmotae starent, momento leui in-
8 pulsae occiderent. legiones duas Romanas habebat Postumius
sociumque ab supero mari tantum conscripserat, ut uiginti
9 quinque milia armatorum in agros hostium induxerit. Galli
oram extremae siluae cum circumsedissent, ubi intrauit agmen
saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt. quae alia
in aliam instabilem per se ac male haerentem incidentes ancipiti
strage arma uiros equos obruerunt, ut uix decem homines effu-
10 gerent. nam cum exanimati plerique essent arborum truncis
fragmentisque ramorum, ceteram multitudinem inopinato malo
trepidam Galli saltum omnem armati circumsedentes interfece-
runt, paucis e tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes
11 obsesso ante ab hostibus ponte interclusi sunt. ibi Postumius
omni ui, ne caperetur, dimicans occubuit. spolia corporis ca-

1 ad] at *P* ‖ 2 his *P* ‖ 3 statueresp̄· *P* ‖ 5 modice ϛ demodice *P* ‖ 9 aedilis curulis ϛ ead. cur *P* ‖ 10 creantur *J. H. Voss* crearentur *P* ‖ iterum *Alschefski* iter P^1, *del.* P^3 ‖ 11 ap·p̄· *P* ‖ municius *P* ‖ 12 creatis P^3 creatri P^1 creati P^2 ‖ 13 rediit ϛ ‖ 16 alia super aliam *P* ‖ 17 fortunam *P* ‖ lucium *P* ‖ 19 uocabat *P* ‖ qua ϛ q. *P* ‖ 21 laeui *P* ‖ 22 occiderent *P* conciderent *Gron.* acciderent *Douiatius, etiam* succiderent *conici posse putat Madvig praef. ed.* ‖ 23 xxu· armatorū *P* ‖ 25 extremam *Jac. Gron. suadere uidetur* ‖ 27 accipiti P^1, *corr.* P^3 ‖ 31 trepidamam P^1, *corr.* P^2

putque praecisum ducis Boi ouantes templo, quod sanctissimum
est aput eos, intulere. purgato inde capite, ut mos iis est, 12
caluam auro caelauere, idque sacrum uas iis erat, quo sollem-
nibus libarent, poculumque idem sacerdotibus ac templi anti-
stitibus. praeda quoque haut minor Gallis quam uictoria fuit; 13
nam etsi magna pars animalium strage siluae oppressa erat,
tamen ceterae res, quia nihil dissipatum fuga est, stratae per
omnem iacentis agminis ordinem inuentae sunt.

Hac nuntiata clade cum per dies multos in tanto pauore 25
fuisset ciuitas, ut tabernis clausis uelut nocturna solitudine per
urbem facta senatus aedilibus negotium daret, ut urbem circum- 2
irent aperirique tabernas et maestitiae publicae speciem urbi
demi iuberent, tum Ti. Sempronius senatum habuit consola-
tusque patres est et adhortatus, ne, qui Cannensi ruinae non 3
succubuissent, ad minores calamitates animos summitterent.
quod ad Carthaginienses hostes Hannibalemque attineret, pro- 4
spera modo essent, sicut speraret futura; Gallicum bellum et
omitti tuto et differri posse, ultionemque eam fraudis in deorum
ac populi Romani potestate fore. de hoste Poeno exercitibus-
que, per quos id bellum gereretur, consultandum atque agi-
tandum. ipse primum, quid peditum equitumque, quid ciuium, 5
quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit; tum Mar-
cellus suarum copiarum summam exposuit; quid in Apulia cum 6
C. Terentio consule esset, a peritis quaesitum est. nec, unde
duo consulares exercitus satis firmi ad tantum bellum effice-
rentur, inibatur ratio. itaque Galliam, quamquam stimulabat
iusta ira, omitti eo anno placuit. exercitus dictatoris consuli
decretus est. de exercitu M. Marcelli, qui eorum ex fuga Can- 7
nensi essent, in Siciliam eos traduci atque ibi militare, donec
in Italia bellum esset, placuit; eodem ex dictatoris legionibus 8
reici militem minimi quemque roboris, nullo praestituto militiae
tempore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. duae legiones 9

---

1 ouantis *P* ‖ 2 purgatio P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 itque *P* ‖ is *P* ‖ solemnib. *P* ‖ 4 sacerdotibus *Alschefski* sacerdotis *P* sacerdoti ς ‖ ac ς esse ac *P* ‖ antisutib. P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 magna P^2 maena P^1 ‖ oppresserat *P* ‖ 8 ordinae *P* ‖ 11 facta ς actam *P* ‖ 12 urbi ς urbe P^1 urbē P^2, *uidetur delendum* ‖ 16 attineret *Gron.* attinet *P;* quae . . . attinerent *coni. Madvig Em. Liu. 321* ‖ 18 omittit *P* ‖ 24 nec unde duo *Madvig praeeunte* nec unde *Gronovio et* duo ς necundo P^1 ne secundo P^2 ‖ 25 at P^3 a P^1 ‖ 26 inibat *P* ‖ 28 exercitu m. *Alschefski* exercitum *P* ‖ ex P^3 ef P^1 ‖ cannesi *P* ‖ 29 esset in sicilia *P* ‖ 30 in ς, *om. P* ‖ ex ς exin *P* ex iuni *uel* ex iunii *Weissenb.* ex m. iunii *Alschefski* ‖ 32 quod ς qui *P* ‖ legitimorus P^1, *corr.* P^2

urbanae alteri consuli, qui in locum L. Postumi suffectus esset,
decretae sunt, eumque, cum primum saluis auspiciis posset,
10 creari placuit; legiones praeterea duas primo quoque tempore
ex Sicilia acciri, atque inde consulem, cui legiones urbanae
11 euenissent, militum sumere quantum opus esset; C. Terentio
consuli prorogari in annum imperium, neque de eo exercitu,
quem ad praesidium Apuliae haberet, quicquam minui.

26 Dum haec in Italia geruntur apparanturque, nihilo segnius
in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum
2 Romanis. P. et Cn. Scipionibus inter se partitis copias, ut Gnaeus
terra, Publius nauibus rem gereret, Hasdrubal Poenorum imperator, neutri parti uirium satis fidens, procul ab hoste interuallo ac locis tutus tenebat se, quoad multum ac diu obtestanti
quattuor milia peditum, mille equites in supplementum missi
3 ex Africa sunt. tum refecta tandem spe castra propius hostem
mouit, classemque et ipse instrui pararique iubet ad insulas
4 maritumamque oram tutandam. in ipso impetu mouendarum
de integro rerum perculit eum praefectorum nauium transitio,
qui post classem ad Hiberum per pauorem desertam grauiter
increpiti numquam deinde satis fidi aut duci aut Carthaginien-
5 sium rebus fuerant. fecerant hi transfugae motum in Tartesiorum gente, desciuerantque iis auctoribus urbes aliquot, una
6 etiam ab ipsis ui capta fuerat. in eam gentem uersum ab
Romanis bellum est, infestoque exercitu Hasdrubal ingressus
agrum hostium pro captae ante dies paucos urbis moenibus
Chalbum, nobilem Tartesiorum ducem, cum ualido exercitu
7 castris se tenentem adgredi statuit. praemissa igitur leui armatura, quae eliceret hostis ad certamen, equitum partem ad popu-
8 landum per agros passim dimisit, et ut palantis exciperent. simul
et ad castra tumultus erat et per agros fugaque et caedes; deinde undique diuersis itineribus cum in castra se recepissent,

2 auspiciis *ex* auspiciiq. P^1 ‖ posse *P* ‖ 4 c̅o̅s̅ *P* ‖ 5 uenissent *P* ‖ sumere P^1 sumeret P^3 ‖ 6 prorogari ϛ propagari *P* ‖ de eo ϛ deo *P* ‖ 7 apuleae P^1, *corr.* P^3 ‖ minui P^2 inui P^1 ‖ 10 ⟨ita⟩ inter *Gron.* ‖ copiis P^3 ‖ cnaeus *P* ‖ 11 p̄. *P* ‖ 13 quoid *P* ‖ 14 ·i̅i̅i̅i̅ peditum *P* ‖ mille *uel* et mille *Alschefski* et *P* et quingenti ϛ ‖ 22 is *P* ‖ 24 infestosq. *P* ‖ 25 agru *P* dies palicos *P* ‖ 26 eum *P* ‖ 27 sete|tenentem *P* sese tenentem *Gron.* ‖ 28 eligeret *P* ‖ equitum *Fischer progr. Speier 1840 p. 14sq.* peditum *P* ‖ populandum *Madvig* depopulandum *P, quod fortasse coll. 43, 23, 3* Macedones ad depopulationem profecti *defendas;* ad depopulandum *del. Luterbacher* ‖ 29 per agros *del. coni. Woelfflin ut sumpta ex § 8* ‖ et ut *Heusinger* ut *P* simul ut *Fischer l. l.* ‖ 30 caedes P^3 caede P^1 ‖ 31 un|diquae P^2 un|undiquae P^3 undique et caedes deinde un|diquae P^1 ‖ recepissent *ex* recpissent P^1

adeo repente decessit animis pauor, ut non ad munimenta
modo defendenda satis animorum esset, set etiam ad lacessen-
dum proelio hostem. erumpunt igitur agmine e castris tripu- 9
diantes more suo, repentinaque eorum audacia terrorem hosti
paulo ante ultro lacessenti incussit. itaque et ipse Hasdrubal 10
in collem satis arduum, flumine etiam obiecto tutum, copias
subducit et praemissam leuem armaturam equitesque palatos
eodem recipit, nec aut colli aut flumini satis fidens castra uallo
permunit. in hoc alterno pauore certamina aliquot sunt con- 11
tracta; nec Numida Hispano eques par fuit nec iaculator Maurus
caetrato, uelocitate pari, robore animi uiriumque aliquantum
praestanti. postquam neque elicere Poenum ad certamen obuer- 27
sati castris poterant neque castrorum oppugnatio facilis erat,
urbem Ascuam, quo finis hostium ingrediens Hasdrubal frumen- 2
tum commeatusque alios conuexerat, ui capiunt omnique circa
agro potiuntur; nec iam aut in agmine aut in castris ullo imperio
contineri. quam ubi neglegentiam ex re, ut fit, bene gesta 3
oriri senserat Hasdrubal, cohortatus milites, ut palatos sine signis
hostes adgrederentur, degressus colle pergit ire acie instructa
ad castra. quem ut adesse tumultuose nuntii refugientes ex 4
speculis stationibusque attulere, ad arma conclamatum est. ut 5
quisque arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi,
inordinati in proelium ruunt. iam primi conseruerant manus,
cum alii cateruatim currerent, alii nondum e castris exissent.
tamen primo ipsa audacia terruere hostem; deinde rari in con- 6
fertos inlati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alii alios
et undique pulsi coire in orbem, et dum corpora corporibus 7
applicant armaque armis iungunt, in artum conpulsi, cum uix
mouendis armis satis spati esset, corona hostium cincti ad multum
diei caeduntur; exigua pars eruptione facta siluas ac montis petit. 8
parique terrore et castra sunt deserta et uniuersa gens postero
die in deditionem uenit.

Nec diu in pacto mansit; nam subinde ab Carthagine alla- 9
tum est, ut Hasdrubal primo quoque tempore in Italiam exer-

---

1 et adeo *P* ‖ 5 lacessenti *ex* lacessunti *P*¹ ‖ 6 flumine etiam obiecto tutum *Heerwagen* tutum flumine etiam obiecto tum *P* ‖ 7 premissam *P* ‖ 8 recipit ς recepit *P* ‖ 9 permuniit *uel* permuniuit ς ‖ 10 dumida *P*¹, *corr.* *P*² ‖ 12 eligerae *P* ‖ 16 illo *P* ‖ 20 nuntii refugientis *ed. Mog.* nuntiaresfugientes *P* ‖ 27 corpora ς, *om.* *P* ‖ 28 armaque *ex* urmaque *P*¹ ‖ 29 ad tumultum *P* ‖ 32 diei deditionem *P* ‖ 33 in pacto *Stroth* in pacato *P* pacata *Gron.* inde pacata *dubit. coni. Heerwagen nunt. Monac. 24 (1847) 806* ‖ ab *P*² cab *P*¹

citum duceret, quae uolgata res per Hispaniam omnium ferme
10 animos ad Romanos auertit. itaque Hasdrubal extemplo litteras
Carthaginem mittit indicans, quanto fama profectionis suae dam-
no fuisset; si uero inde pergeret, priusquam Hiberum transiret,
11 Romanorum Hispaniam fore: nam praeterquam quod nec prae-
sidium nec ducem haberet, quem relinqueret pro se, eos impera-
tores esse Romanos, quibus uix aequis uiribus resisti posset;
12 itaque si ulla Hispaniae cura esset, successorem sibi cum ualido
exercitu mitterent; cui ut omnia prospere euenirent, non tamen
28 otiosam prouinciam fore. eae litterae quamquam primo ad-
modum mouerunt senatum, tamen, quia Italiae cura prior potior-
que erat, nihil de Hasdrubale neque de copiis eius mutatum
2 est; Himilco cum exercitu iusto et aucta classe ad retinendam
3 terra marique ac tuendam Hispaniam est missus. qui ut pedestris
naualisque copias traiecit, castris communitis nauibusque sub-
ductis et uallo circumdatis, cum equitibus delectis ipse, quantum
maxime adcelerare poterat, per dubios infestosque populos iuxta
4 intentus ad Hasdrubalem peruenit. cum decreta senatus manda-
taque exposuisset atque edoctus esset ipse in uicem, quem ad
modum tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua castra
redit nulla re quam celeritate tutior, quod undique abierat,
5 antequam consentirent. Hasdrubal, priusquam moueret castra,
pecunias imperat populis omnibus suae dicionis, satis gnarus
6 Hannibalem transitus quosdam pretio mercatum nec auxilia
Gallica aliter quam conducta habuisse; inopem tantum iter
ingressum uix penetraturum ad Alpis fuisse: pecuniis igitur
raptim exactis ad Hiberum descendit.

7 Decreta Carthaginiensium et Hasdrubalis iter ubi ad Roma-
nos sunt perlata, omnibus omissis rebus ambo duces iunctis
8 copiis ire obuiam coeptis atque obsistere parant, rati, si Hanni-
bali, uix per se ipsi tolerando Italiae hosti, Hasdrubal dux atque
Hispaniensis exercitus esset iunctus, illum finem Romani imperi
9 fore. his anxii curis ad Hiberum contrahunt copias, et transito
amne cum diu consultassent, utrum castra castris conferrent
an satis haberent sociis Carthaginiensium oppugnandis morari

1 que uolga P ‖ res *ex* rets P^1 ‖ 4 inde P ire *Doering* ‖ 6 pro se *ex* prope P^1 ‖ eos P^1, *del.* P^3 ‖ 7 equis P ‖ posset ς possit P ‖ 9 ut *add. Gron.* (si ς), *om.* P ‖ etuenirent P^1, *corr.* P^3 ‖ 15 copia P ‖ 16 dilectis P ‖ 19 edoctus esset *Fabri praeeunte* edoctus fuisset *Valla* edocuisse P^1 edocuisset P^3 ‖ que P ‖ 20 hispaniam P ‖ 21 redit P^1 rediit P^3 ‖ 23 dictionis satis ignarus P ‖ 24 praetio P ‖ auxia callica P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 fuisset P ‖ pecuniis P^2 pecunis P^1 ‖ 29 iunctiis P ‖ 30 obsiste|tere P ‖ ratisannibali P ‖ 32 illum P^1 illus P^3 ‖ 35 an satis *Valla* antis P

ab itinere proposito hostem, urbem a propinquo flumine Hibe- 10
ram appellatam, opulentissimam ea tempestate regionis eius, op-
pugnare parant. quod ubi sensit Hasdrubal, pro ope ferenda 11
sociis pergit ire ipse ad urbem deditam nuper in fidem Romano-
rum oppugnandam. ita iam coepta obsidio omissa ab Romanis 12
est et in ipsum Hasdrubalem uersum bellum. quinque milium 29
interuallo castra distantia habuere paucos dies, nec sine leuibus
proeliis nec ut in aciem exirent; tandem uno eodemque die 2
uelut ex composito utrimque signum pugnae propositum est
atque omnibus copiis in campum descensum. triplex stetit 3
Romana acies: uelitum pars inter antesignanos locata, pars
post signa accepta; equites cornua cinxere. Hasdrubal mediam 4
aciem Hispanis firmat; in cornibus dextro Poenos locat, laeuo
Afros mercennariorumque auxilia; equitum Numidas Poenorum
peditibus, ceteros Afris pro cornibus apponit. nec omnes Nu- 5
midae in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum
binos trahentibus equos inter acerrimam saepe pugnam in recen-
tem equom ex fesso armatis transultare mos erat: tanta uelo-
citas ipsis tamque docile equorum genus est. cum hoc modo 6
instructi starent, imperatorum utriusque partis haut ferme dis-
pares spes erant; nam ne multum quidem aut numero aut
genere militum hi aut illi praestabant; militibus longe dispar
animus erat. Romanis enim, quamquam procul a patria pugna- 7
rent, facile persuaserant duces pro Italia atque urbe Romana
eos pugnare; itaque, uelut quibus reditus in patriam eo dis-
crimine pugnae uerteretur, obstinauerant animis uincere aut
mori. minus pertinaces uiros habebat altera acies; nam maxima 8
pars Hispani erant, qui uinci in Hispania quam uictores in
Italiam trahi malebant. primo igitur concursu, cum uix pila 9
coniecta essent, rettulit pedem media acies, inferentibusque se
magno impetu Romanis uertit terga. nihilo segnius in cornibus 10
proelium fuit. hinc Poenus, hinc Afer urguet, et uelut in cir-
cumuentos proelio ancipiti pugnant; sed cum in medium tota 11
iam coisset Romana acies, satis uirium ad dimouenda hostium

2 religionis P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 romanarum P^1, *corr.* P^3 ‖ 6 in ς ne *P* ‖ 7 legibus *P* ‖ 9 est *om. Madvig* ‖ 10 descensum ς descensū est *P Madv.* ‖ 11 uelitum P^1 peditum P^2 ‖ antesignalos P^1 ante signa P^2 ‖ 15 afris ς afros *P* afro *Weissenb.* ‖ apponit ς opponit *P* ‖ 16 modum *ex* modicum P^1 ‖ 18 equō P^1 equū P^2 ‖ 20 partes *P* ‖ 21 spes P^2 spe P^1 ‖ multum *P* minimum *Koch* militum *Harant* ‖ 22 militum *P* multum *Harant* ‖ 25 ⟨in⟩ eo *Madvig* ‖ 27 alter P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 italia *P* ‖ 30 mediam *P* ‖ 31 segnibus *P* ‖ in ς, *om. P, fort.* cum *praestat* ‖ 33 in ς, *om. P*

12 cornua habuit. ita duo diuersa proelia erant. utroque Romani,
ut qui pulsis iam ante mediis et numero et robore uirorum
13 praestarent, haut dubie superant. magna uis hominum ibi occisa,
et nisi Hispani uixdum conserto proelio tam effuse fugissent,
14 perpauci ex tota superfuissent acie. equestris pugna nulla ad-
modum fuit, quia, simul inclinatam mediam aciem Mauri Numi-
daeque uidere, extemplo fuga effusa nuda cornua elephantis
15 quoque prae se actis deseruere. Hasdrubal usque ad ultimum
euentum pugnae moratus e media caede cum paucis effugit.
16 castra Romani cepere atque diripuere. ea pugna, si qua dubia
in Hispania erant, Romanis adiunxit, Hasdrubalique non modo
in Italiam traducendi exercitus sed ne manendi quidem satis
17 tuto in Hispania spes reliqua erat. quae posteaquam litteris
Scipionum Romae uolgata sunt, non tam uictoria quam prohibito
Hasdrubalis in Italiam transitu laetabantur.

30 Dum haec in Hispania geruntur, Petelia in Bruttiis aliquot
post mensibus, quam coepta oppugnari erat, ab Himilcone prae-
2 fecto Hannibalis expugnata est. multo sanguine ac uolneribus
ea Poenis uictoria stetit, nec ulla magis uis opsessos quam
3 fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis carnisque
omnis generis quadrupedum suetae insuetaeque, postremo coriis
herbisque et radicibus et corticibus teneris strictisque foliis
4 uixere, nec ante, quam uires ad standum in muris ferendaque
5 arma deerant, expugnati sunt. recepta Petelia Poenus ad Con-
sentiam copias traducit, quam minus pertinaciter defensam intra
6 paucos dies in deditionem accepit. isdem ferme diebus et
Bruttiorum exercitus Crotonem, Graecam urbem, circumsedit,
opulentam quondam armis uirisque, tum iam adeo multis magnis-
que cladibus adflictam, ut omnis aetatis minus duo milia ciuium
7 superessent. itaque urbe a defensoribus uacua facile potiti hostes
sunt; arx tantum retenta, in quam inter tumultum captae urbis

1 praelia *P* ‖ 2 iam ante mediis *Gron.* tantdanteme|dis P^1 tandem mediis P^2 ante mediis (*om.* iam) *coni. Frigell* ‖ 3 haut dubiae *P* ‖ 6 acie P^2 acia P^1 ‖ 7 uiderent P^1 uiderunt P^2 ‖ 8 hasdrubal *Gron.* et hasdrubal *P* ‖ 10 romani *ex* romana P^1 ‖ pugna P^2 purna P^1 ‖ 11 in ς, *om.* *P* ‖ 12 manendi P^2 manendi exercitus sed ne manendi P^1 ‖ 13 spes reliqua erat *Gron.* sperelinquerat *P* spem reliquerat ς ‖ 14 uictoriae P^2 auctoriae P^1 ‖ 15 italia *P* ‖ 16 brutus P^1 brutius P^2 ‖ aliquod *P* ‖ 19 ea P^2 a P^1 ‖ 20 absumitis P^1 absumtis P^2 ‖ 21 quadripedum *P* ‖ suetae insuetaeque *Fabri praeeunte* insuetae *Ottone* suetaeq. *P* ‖ coris herbisquae *P* ‖ 22 foliis *Weissenb. et Alschefski* rohis *P* ‖ 23 ferendaquæ *P* ‖ 24 petilia *P* ‖ 28 opulentū *P* ‖ 30 uacua ς uasta P^1 uastata P^2 ‖ 31 arx *Ascensius 1513* aras *P* ‖ retanta *P*

e media caede quidam effugere. et Locrenses desciuere ad 8
Bruttios Poenosque prodita multitudine a principibus. Regini 9
tantummodo regionis eius et in fide erga Romanos et potestatis
suae ad ultimum manserunt. in Siciliam quoque eadem inclinatio 10
animorum peruenit, et ne domus quidem Hieronis tota ab defec-
tione abstinuit. namque Gelo, maximus stirpis, contempta simul 11
senectute patris simul post Cannensem cladem Romana societate
ad Poenos defecit, mouissetque in Sicilia res, nisi mors adeo 12
opportuna, ut patrem quoque suspicione aspergeret, armantem
eum multitudinem sollicitantemque socios apsumpsisset. haec 13
eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania uario euen-
tu acta.

Exitu anni Q. Fabius Maximus a senatu postulauit, ut aedem
Veneris Erycinae, quam dictator uouisset, dedicare liceret. sena- 14
tus decreuit, ut Ti. Sempronius consul designatus, cum magi-
stratum inisset, ad populum ferret, ut Q. Fabium duumuirum
esse iuberent aedis dedicandae causa. et M. Aemilio Lepido, 15
qui consul augurque fuerat, fili tres, Lucius, Marcus, Quintus,
ludos funebres per triduum et gladiatorum paria duo et uiginti
in foro dederunt. aediles curules C. Laetorius et Ti. Sempronius 16
Gracchus, consul designatus, qui in aedilitate magister equitum
fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt.
plebei ludi aedilium M. Aureli Cottae et M. Claudi Marcelli ter 17
instaurati.

Circumacto tertio anno Punici belli Ti. Sempronius consul
idibus Martiis magistratum init. praetores Q. Fuluius Flaccus, 18
qui antea bis consul censorque fuerat, urbanam, M. Valerius
Laeuinus peregrinam sortem in iuris dictione habuit; Ap. Clau-
dius Pulcher Siciliam, Q. Mucius Scaeuola Sardiniam sortiti sunt.
M. Marcello pro consule imperium esse populus iussit, quod 19
post Cannensem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia
prospere rem gessisset.

---

7 senectute P^2 senectute puris simul senectute P^1 ‖ capenē|sem P^1, *corr.* P^2 ‖ romanā societatem *P* ‖ 8 mouitsetque *P* ‖ 14 erycine *P* ‖ uobisset *P* ‖ 15 magistratum *uel* honorem ς ibo P^1 ibono P^2 ‖ 16 quae fabium dumuirum P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 daedicandae *P* ‖ et mortuo m. aemilio lepido *uel* et mortis causa m. aemili lepidi *Riemann Revue de philol. 6 (1882) 194 sq.* ‖ 18 qui *scripsi monentibus Sigonio et C. Bardtio* quib. *P* qui bis ς ‖ l. m. q. *P* ‖ 19 ludisse *P* ‖ per triduum ⟨fecerunt⟩ et *coni. Madvig Em. Liu. 323 sq.* ‖ 20 in *Crévier* per triduum in *P* ‖ 21 consules designati *P* ‖ 22 fecerant *P* ‖ 26 martis *P* ‖ iniit ς ‖ q. ς que *P* ‖ 27 bis *J. Perizonius*, *om.* *P* ‖ turbanam P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 iuriis *P* ‖ app̄. *P* ‖ 29 scæ|uola *ex* scæ|uolam P^1

31 Senatus, quo die primum est in Capitolio consultus, de-
2 creuit, ut eo anno duplex tributum imperaretur, simplex con-
festim exigeretur, ex quo stipendium praesens omnibus militibus
3 daretur, praeterquam qui milites ad Cannas fuissent. de exer-
citibus ita decreuerunt, ut duabus legionibus urbanis Ti. Sem-
pronius consul Cales ad conueniendum diem ediceret; inde eae
legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur.
4 quae ibi legiones essent — erant autem Cannensis maxime
exercitus —, eas Appius Claudius Pulcher praetor in Siciliam
5 traiceret, quaeque in Sicilia essent, Romam deportarentur. ad
exercitum, cui ad conueniendum Cales edicta dies erat, M. Clau-
dius Marcellus missus, isque iussus in castra Claudiana deducere
6 urbanas legiones. ad ueterem exercitum accipiendum deducen-
dumque inde in Siciliam Ti. Maecilius Croto legatus ab Ap.
Claudio est missus.
7 Taciti primo expectauerant homines, uti consul comitia
collegae creando haberet; deinde, ubi ablegatum uelut de in-
dustria M. Marcellum uiderunt, quem maxime consulem in eum
annum ob egregie in praetura res gestas creari uolebant, fre-
8 mitus in curia ortus. quod ubi sensit consul, 'Vtrumque' inquit
'e re publica fuit, patres conscripti, et M. Claudium ad permu-
tandos exercitus in Campaniam proficisci et comitia non prius
edici, quam is inde confecto, quod mandatum est, negotio re-
uertisset, ut uos consulem, quem tempus rei publicae postularet,
9 quem maxime uoltis, haberetis.' ita de comitiis, donec rediit
Marcellus, silentium fuit. interea duumuiri creati sunt Q. Fabius
Maximus et T. Otacilius Crassus aedibus dedicandis, Menti Ota-
cilius, Fabius Veneri Erucinae; utraque in Capitolio est, canali
10 uno discretae. et de trecentis equitibus Campanis, qui in Si-
cilia cum fide stipendiis emeritis Romam uenerant, latum ad
populum, ut ciues Romani essent, item uti municipes Cumani
essent pridie, quam populus Campanus a populo Romano de-
11 fecisset. maxime, ut hoc ferretur, mouerat, quod, quorum ho-
minum essent, scire se ipsi negabant, uetere patria relicta in

2 eo ς quo eo *P* populo eo *coll. 4, 60, 4 Harant* ‖ 4 fuissent de ς fuisseide P^1 fuisse inde P^3 ‖ 6 $\overline{\text{cos}}$. P^2 $\overline{\text{cos}}$. banis P^1 ‖ eae *J. Perizonius* eaex P^1 ea sex P^2 sex P^3 ‖ 7 claudianas *P* ‖ uessulā P^1 sessulā P^2 ‖ 10 deportaretur *P* ‖ 14 ab app. cl. *P* ‖ 19 egregiae *P* ‖ 20 consul ς eos *P* ‖ inquid *P* ‖ 25 quaem *P* ‖ 27 opacilius crassus P^1 acilius crassus P^2 ‖ ot·acilius P^1 t· acilius P^2 ‖ 28 beneri aerucinae *P* ‖ 29 decretae *P* ‖ 30 stipendis *P* ‖ uenerant P^2 unerant P^1 ‖ latum *Crévier* (dein latum *Sigonius*) latim P^1 delatim P^2 ‖ 32 essent ⟨ex ante diem⟩ pridie *Gron.* essent ⟨ex⟩ pridie *Wesenberg*

eam, in quam redierant, nondum adsciti. postquam Marcellus 12
ab exercitu rediit, comitia consuli subrogando in locum L. Po-
stumii edicuntur. creatur ingenti consensu Marcellus, qui ex- 13
templo magistratum occiperet. cui ineunti consulatum cum
tonuisset, uocati augures uitio creatum uideri pronuntiauerunt;
uolgoque patres ita fama ferebant, quod tum primum duo plebei
consules facti essent, id deis cordi non esse. in locum Mar- 14
celli, ubi is se magistratu abdicauit, suffectus Q. Fabius Maxi-
mus tertium.

Mare arsit eo anno; ad Sinuessam bos eculeum peperit; 15
signa Lanuuii ad Iunonis Sospitae cruore manauere, lapidibus-
que circa id templum pluit. ob quem imbrem nouemdiale, ut
adsolet, sacrum fuit, ceteraque prodigia cum cura expiata.

Consules exercitus inter sese diuiserunt. Fabio exercitus 32
Teani, cui M. Iunius dictator praefuerat, euenit; Sempronio uo-
lones, qui ibi erant, et sociorum uiginti quinque milia, M. Va- 2
lerio praetori legiones, quae ex Sicilia redissent, decretae; M.
Claudius pro consule ad eum exercitum, qui supra Suessulam
Nolae praesideret, missus; praetores in Siciliam ac Sardiniam
profecti. consules edixerunt, quotiens in senatum uocassent, 3
uti senatores quibusque in senatu dicere sententiam liceret ad
portam Capenam conuenirent. praetores, quorum iuris dictio 4
erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt; eo uadimonia
fieri iusserunt, ibique eo anno ius dictum est.

Interim Carthaginem, unde Mago, frater Hannibalis, duo- 5
decim milia peditum et mille quingentos equites, uiginti ele-
phantos, mille argenti talenta in Italiam transmissurus erat cum
praesidio sexaginta nauium longarum, nuntius adfertur in Hi- 6
spania rem male gestam omnesque ferme eius prouinciae po-
pulos ad Romanos defecisse. erant, qui Magonem cum classe 7
ea copiisque omissa Italia in Hispaniam auerterent, cum Sar-

1 in quam ϛ quam *P*, *fort. supplendum* ⟨ciuitatem, in⟩ quam ‖ 2 ad exercitu *P* ‖ rediit P^2 redit P^1 ‖ subrogando *Madvig* uni rogando *P* rogando (*om.* uni) ϛ *Frigell* ‖ 4 acciperet P^2 ‖ 5 tenuisset *P* ‖ uideri *uel* uideri eum ϛ uiderunt *P* ‖ 6 uolcoq. *P* ‖ 8 q P^2 que P^1 ‖ 10 senuessam basse|culeumperperit *P*, *corr.* ϛ ‖ 11 sospite *P* ‖ mannauere P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 nouendiale P^2 nouendiue P^1 ‖ 13 excipiata P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 inter se (sese *Drakenb.*) diuiserunt ϛ interseset|iusserunt P^1 interese iusserunt P^2 ‖ fauio *P* ‖ 15 teani *Fabri* trani P^1 tradi P^2 ‖ praeterfuerat *ex* praetorfuerat P^1 ‖ sempronio P^2 sempronior P^1 ‖ 16 qui ibi erant *Weissenb.* que fierent *P* qui fierent ϛ ‖ xxu· (*om.* milia) *P* ‖ 18 suessulam *in* siessulam *mut.* P^1 ‖ 24 fieri P^2 fieruntri P^1 ‖ 25 $\overline{\text{xii}}$ peditum *P* ‖ 26 et mille *Aldus* (et equites mille quing. ϛ) mille et *Hertz* mille *Alschefski* et *P* ‖ $\overline{\text{xx}}$ *P* ‖ 27 mille] ·м· P^1, *del.* P^2 ‖ 28 hispaniam *P* ‖ 31 auerterant *P*

8 diniae recipiendae repentina spes adfulsit: paruom ibi exercitum
Romanum esse; ueterem praetorem inde A. Cornelium prouin-
9 ciae peritum decedere, nouum expectari; ad hoc fessos iam
animos Sardorum esse diuturnitate imperi Romani, et proximo
iis anno acerbe atque auare imperatum, graui tributo et con-
latione iniqua frumenti pressos; nihil deesse aliud quam auc-
10 torem, ad quem deficerent. haec clandestina legatio per prin-
cipes missa erat, maxime eam rem moliente Hampsicora, qui
11 tum auctoritate atque opibus longe primus erat. his nuntiis
prope uno tempore turbati erectique Magonem cum classe sua
12 copiisque in Hispaniam mittunt, in Sardiniam Hasdrubalem de-
ligunt ducem et tantum ferme copiarum, quantum Magoni, de-
cernunt.

13 Et Romae consules transactis rebus, quae in urbe agendae
14 erant, mouebant iam sese ad bellum. Ti. Sempronius militibus
Sinuessam diem ad conueniendum edixit, et Q. Fabius, con-
sulto prius senatu, ut frumenta omnes ex agris ante kal. Iunias
15 primas in urbes munitas conueherent; qui non inuexisset, eius
se agrum populaturum, seruos sub hasta uenditurum, uillas
incensurum. ne praetoribus quidem, qui ad ius dicendum
16 creati erant, uacatio a belli administratione data est. Valerium
praetorem in Apuliam ire placuit ad exercitum a Terentio acci-
piendum; cum ex Sicilia legiones uenissent, iis potissimum uti
ad regionis eius praesidium, Terentianum exercitum Tarentum
17 mitti cum aliquo legatorum; et uiginti quinque naues datae,
quibus oram maritimam inter Brundisium ac Tarentum tutari
18 posset. par nauium numerus Q. Fuluio praetori urbano decretus
19 ad suburbana litora tutanda. C. Terentio proconsuli negotium
datum, ut in Piceno agro conquisitionem militum haberet lo-
20 cisque iis praesidio esset. et T. Otacilius Crassus, postquam
aedem Mentis in Capitolio dedicauit, in Siciliam cum imperio,
qui classi praeesset, missus.

33 In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris
2 populorum omnes reges gentesque animos intenderant, inter

---

1 paruom P^1 paruum P^2 ‖ 2 a.] a P^1, *del.* P^2 *(uel* P^1*)* ‖ 4 diurnitate *P* ‖ imperi romani *scripsi Herm. XIV 142 (cf. 23, 43, 11 et 8, 14, 9)* imperir P^1 imperi P^2 ‖ 5 graui P^2 grauii P^1 ‖ 6 alium *P* ‖ 8 molientem amspicore *P* ‖ 16 diem ad ς ad diem *P* ‖ q P^2 que P^1 ‖ 23 legiones P^2 religiones P^1 ‖ 24 exercitum *add. Madvig et* tarentum *Duker, om. P* ‖ 25 $\overline{\text{xxu}}$ *P* ‖ date quibus P^2 datequitibus P^1 ‖ 26 putari P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 nauium ς nautū *P* ‖ 28 tutandi *P* ‖ procos. *P* pro consule ς *Jac. Gron.* ‖ 30 his *P* ‖ et ti otacilius *P* ‖ 33 diuinationem P^1, *corr.* P^2

quos Philippus, Macedonum rex, eo magis, quod propior Italiae
ac mari tantum Ionio discretus erat. is ubi primum fama acce- 3
pit Hannibalem Alpis transgressum, ut bello inter Romanum
Poenumque orto laetatus erat, ita, utrius populi mallet uictoriam
esse, incertis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. postquam 4
tertia iam pugna uictoria cum Poenis erat, ad fortunam incli-
nauit legatosque ad Hannibalem misit; qui uitantes portus
Brundisinum Tarentinumque, quia custodiis nauium Romanarum
tenebantur, ad Laciniae Iunonis templum in terram egressi
sunt. inde per Apuliam petentes Capuam media in praesidia 5
Romana inlati sunt deductique ad Valerium Laeuinum praetorem
circa Luceriam castra habentem. ibi intrepide Xenophanes 6
legationis princeps a Philippo rege se missum ait ad amicitiam
societatemque iungendam cum populo Romano; mandata habere
ad consules ac senatum populumque Romanum. praetor inter 7
defectiones ueterum sociorum noua societate tam clari regis
laetus admodum hostes pro hospitibus comiter accepit; dat, qui 8
prosequantur; itinera cum cura demonstrat et quae loca quos-
que saltus aut Romanus aut hostes teneant. Xenophanes per 9
praesidia Romana in Campaniam, inde, qua proximum fuit, in
castra Hannibalis peruenit foedusque cum eo atque amicitiam
iungit legibus his, ut Philippus rex quam maxima classe — 10
ducentas autem naues uidebatur effecturus — in Italiam traiceret
et uastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique
gereret; ubi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa urbe Roma 11
Carthaginiensium atque Hannibalis esset, praedaque omnis Han-
nibali cederet; perdomita Italia nauigarent in Graeciam bellum- 12
que cum quibus regi placeret gererent; quae ciuitates continentis
quaeque insulae ad Macedoniam uergunt, eae Philippi regnique
eius essent.

In has ferme leges inter Poenum ducem legatosque Mace- 34
donum ictum foedus; missique cum iis ad regis ipsius firman- 2

1 quod *P* quo ς ‖ 2 mari P^2 mariti P^1 ‖ 6 uictoria *scripsi Em. Liu. III 15* tertiam uictoria *P* tertia uictoria ς tertia iam uictoria *Alschefski* ‖ 8 custodis *P* ‖ romanarum *ex* romanorum P^1 ‖ 9 licinae P^1 lacinae P^2 ‖ 12 luceriam *Glareanus* numeriam *P* ‖ xenopanes *P* ‖ 13 ait ς it *P* ‖ 14 ingendam P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 at $\overline{\text{cos}}$ *P* ‖ praetor ς *Muretus, om. P* ‖ interfectiones *P* ‖ 16 regis P^2 regi P^1 ‖ 17 hoste *P* ‖ 18 demonstrat et *scripsi* demonstrat *Gron.* demonstrent *P* ‖ 23 italia *P* ‖ 25 italia ς initalia *P* in italia, italia *Alschefski* ‖ 27 caederet *P* ‖ 28 regi *Gron.* regibus *P* regi ciuitatibus *coni. Weissenb.* ‖ placeret gererent ς placerent *P* ‖ 29 uergerent *coni. Ruperti* ‖ regniquae *P* ‖ 32 ictum P^2 ictus P^1 ‖ regis P^2 regiis P^1 ‖ firmandas fide *Duker* firmandum fide *coni. Madvig Em. Liu. 325* ad ⟨rem⟩ . . . firmandam fide *coni. Weissenb.* ad ⟨id⟩ . . . firmandum fide *coni. H. J. Mueller*

dam fidem legati, Gisgo et Bostar et Mago. eodem ad Iunonis
3 Laciniae, ubi nauis occulta in statione erat, perueniunt. inde
profecti cum altum tenerent, conspecti a classe Romana sunt,
4 quae praesidio erat Calabriae litoribus; Valeriusque Flaccus
cercuros ad persequendam retrahendamque nauem cum misisset,
primo fugere regii conati; deinde, ubi celeritate uinci senserunt,
5 tradunt se Romanis et ad praefectum classis adducti. cum is
quaereret, qui et unde et quo tenderent cursum, Xenophanes
primo satis iam semel felix mendacium struere, a Philippo se ad
Romanos missum ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum
fuerit, peruenisse, Campaniam superare nequisse saeptam ho-
6 stium praesidiis. deinde ut Punicus cultus habitusque suspectos
7 legatos fecit Hannibalis interrogatosque sermo prodidit, tum
comitibus eorum seductis ac metu territis litterae quoque ab
Hannibale ad Philippum inuentae et pacta inter regem Mace-
8 donum Poenumque ducem. quibus satis cognitis optimum uisum
est captiuos comitesque eorum Romam ad senatum aut ad consu-
9 les, ubicumque essent, quam primum deportare. ad id celerri-
mae quinque naues delectae ac L. Valerius Antias, qui praeesset,
missus, eique mandatum, ut in omnis nauis legatos separatim
custodiendos diuideret daretque operam, ne quod iis conloquium
inter se neue quae communicatio consili esset.
10 Per idem tempus Romae cum A. Cornelius Mammula ex
Sardinia prouincia decedens rettulisset, qui status rerum in
11 insula esset: bellum ac defectionem omnis spectare; Q. Mucium,
qui successisset sibi, grauitate caeli aquarumque aduenientem
exceptum, non tam in periculosum quam longum morbum inpli-
12 citum, diu ad belli munia sustinenda inutilem fore, exercitumque
ibi ut satis firmum pacatae prouinciae praesidem esse, ita parum
13 aptum bello, quod motum iri uideretur, — decreuerunt patres,
ut Q. Fuluius Flaccus quinque milia peditum, quadringentos

---

3 a ς, *om.* P e *Weissenb. ed. Teubn.* ‖ 5 cercuros *Salmasius* cercyros P¹ corcyros P² ‖ misissent P ‖ 7 is *addidi, om. P;* ⟨qui⟩ cum *dubit. coni. Riemann* ‖ 8 xexophanes P¹, *corr.* P² ‖ 15 et pacta ς et pactae et pactis P¹ et pactae P² cum pactis *Riemann* ex pactis *C. Schenkl* ‖ 16 satis ς datis P ‖ 17 aut ad *Curio* aut P ‖ 18 ad it P ‖ 20 separatim ς partim P ‖ 21 diuiderent P ‖ 23 per P² par P¹ ‖ aulus P ‖ 24 in insula ς insula P insulae *Alschefski* ‖ 26 sibi ς ubi P ‖ 27 tam impericulosum P ‖ 28 ad P² uad P¹ ‖ belli munia *Weissenb.* bellumuni P ‖ 29 ibi ς ubi P ‖ parum aptum *H. J. Mueller coll. 10, 25, 4 et 2, 23, 15* parum P imparem *Madvig* parum instructum *Riemann, etiam* parum ualidum *conicias* ‖ 30 motu P ‖ 31 q. ς quae P ‖ quinque millia ς uel P

equites scriberet eamque legionem primo quoque tempore in
Sardiniam traiciendam curaret mitteretque cum imperio quem 14
ipsi uideretur, qui rem gereret, quoad Mucius conualuisset. ad 15
eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul et
censor fuerat subegeratque in consulatu Sardos. sub idem fere 16
tempus et a Carthagine in Sardiniam classis missa duce Has-
drubale, cui Caluo cognomen erat, foeda tempestate uexata ad
Balearis insulas deicitur, ibique — adeo non armamenta modo 17
set etiam aluei nauium quassati erant — subductae naues dum
reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt.

In Italia cum post Cannensem pugnam, fractis partis alterius 35
uiribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset, Campani 2
per se adorti sunt rem Cumanam suae dicionis facere, primo
sollicitantes, ut ab Romanis deficerent; ubi id parum processit,
dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum 3
sacrificium ad Hamas erat. eo senatum Campanum uenturum
certiores Cumanos fecerunt petieruntque, ut et Cumanus eo
senatus ueniret ad consultandum communiter, ut eosdem uter-
que populus socios hostesque haberet; praesidium ibi armatum 4
se habituros, ne quid ab Romano Poenoue periculi esset. Cumani,
quamquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ita tegi fallax
consilium posse rati. interim Ti. Sempronius consul Romanus 5
Sinuessae, quo ad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato
transgressus Volturnum flumen circa Liternum posuit castra.
ibi quia otiosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat, 6
ut tirones — ea maxima pars uolonum erant — adsuescerent
signa sequi et in acie agnoscere ordines suos. inter quae 7
maxima erat cura duci, itaque legatis tribunisque praeceperat,
ne qua exprobratio cuiquam ueteris fortunae discordiam inter
ordines sereret; uetus miles tironi, liber uoloni sese exaequari
sineret; omnis satis honestos generososque ducerent, quibus 8
arma sua signaque populus Romanus commisisset; quae for-
tuna coegisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. ea non 9
maiore cura praecepta ab ducibus sunt quam a militibus obser-

4 manlius *ex* manilius P^1 ‖ quis bis *P* ‖ 5 in ⟨primo⟩ *Pighius, praestaret* in priore ‖ 8 dicitur *P* ‖ ibiquae *P* ‖ 9 quessati P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 refugiuntur P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 fractis ς tractis *P* ‖ 15 statum P^1 statutum P^2 ‖ 16 erat *h. l. add. Madvig, ante* 15 campanis *addiderat Weissenb., om. P* ‖ 20 punoue P^2 uenoue P^1 ‖ 21 detegi *Madvig* ‖ 23 sinuesse *P* ‖ 26 uolonum erat ς uolones erant *Gron.* ‖ 27 agnogere P^1, *corr.* P^2 ‖ que *P* ‖ 28 maximam *P* ‖ cura P^2 cura cura P^1 ‖ 29 exprobatio *P* ‖ 30 exaequare *P* ‖ 31 omnisatis *P* ‖ honestos *ex* honestis P^1 ‖ 33 ea non ς eore *P* ‖ 34 quam a ς qua *P*

uata, breuique tanta concordia coaluerant omnium animi, ut
prope in obliuionem ueniret, qua ex condicione quisque esset
10 miles factus. haec agenti Graccho legati Cumani nuntiarunt,
quae a Campanis legatio paucos ante dies uenisset et quid iis
11 ipsi respondissent: triduo post eum diem festum esse; non
senatum solum omnem ibi futurum sed castra etiam et exer-
12 citum Campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in
urbem conuehere et manere intra muros, ipse pridie, quam
13 statum sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamae
inde tria milia passuum apsunt. iam Campani eo frequentes
ex composito conuenerant, nec procul inde in occulto Marius
Alfius medix tuticus — is summus magistratus erat Campanis —
14 cum quattuordecim milibus armatorum habebat castra, sacrificio
adparando et inter id instruendae fraudi aliquanto intentior quam
15 muniendis castris aut ulli militari operi. [triduum sacrifica-
tum ad Hamas.] nocturnum erat sacrum, ita ut ante mediam
16 noctem conpleretur. huic Gracchus insidiandum tempori ratus,
custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare posset coepta, et
ab decuma diei hora coactis militibus corpora curare somnoque
17 operam dare, ut primis tenebris conuenire ad signum possent,
18 uigilia ferme prima tolli iussit signa, silentique profectus agmine
cum ad Hamas media nocte peruenisset, castra Campana ut in
peruigilio neclecta simul omnibus portis inuadit; alios somno
stratos, alios perpetrato sacro inermis redeuntis obtruncat.
19 hominum eo tumultu nocturno caesa plus duo milia cum ipso
duce Mario Alfio, capta * et signa militaria quattuor et triginta.
36 Gracchus minus centum militum iactura castris hostium
potitus Cumas se propere recepit, ab Hannibale metuens, qui
2 super Capuam in Tifatis habebat castra. nec eum prouida futuri
fefellit opinio: nam simul Capuam ea clades est nuntiata, ratus
Hannibal ab re bene gesta insolenter laetum exercitum tiro-

---

4 is P ‖ 5 triduo *Reiz* triduum P ‖ 7 iussit P^2 ‖ 8 ipsae pridiae P ‖ 9 statum *ex* satum P^1 ‖ hamae inde ς cum|aede P ‖ 10 $\overline{\text{iii}}$ passuum P ‖ 12 alfius ς alpius P ‖ medixtuticus *Valla et Lipsius* edixituti|cui P ‖ is *Fabri* (qui *Valla*), *om.* P ‖ 13 $\overline{\text{xiiii}}$ (*om.* milibus) P ‖ armatorum *Gron.* malorū P ‖ 14 anparando P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 tridum (triduum P^2) — hamas P, *del. Heerwagen* ‖ 16 ut tante P ‖ 19 ab decima diei hora *uel* ante decimam diei horam *Gron.* an decuma (ad decima P^2) diei horam P ‖ 20 operan P ‖ 23 aliosomno P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 sagro P ‖ obtruncat P^2 obtruncatum P^1 ‖ 25 duo milia ς duo P^1 duo mi P^2 ‖ 26 capta * et *Weissenb. qui captiuorum numerum intercidisse intellexit* capti * et *Madvig* capta est P capta sunt ς ‖ 27 gracgus P ‖ 28 positus P ‖ properecepit P ‖ 29 in *Gron.* an P ‖ futuri *Gron.* fuituiri P^1 uiri P^2

num magna ex parte et seruorum spoliantem uictos praedasque
agentem ad Hamas se inuenturum, citatum agmen praeter Ca- 3
puam rapit, obuiosque ex fuga Campanorum dato praesidio Ca-
puam duci, saucios uehiculis portari iubet. ipse Hamis uacua 4
ab hostibus castra nec quicquam praeter recentis uestigia caedis
strataque passim corpora sociorum inuenit. auctores erant 5
quidam, ut protinus inde Cumas duceret urbemque oppugnaret.
id quamquam haut modice Hannibal cupiebat, ut, quia Neapolim 6
non potuerat, Cumas saltem maritimam urbem haberet, tamen,
quia praeter arma nihil secum miles raptim acto agmine extu-
lerat, retro in castra super Tifata se recepit. inde fatigatus 7
Campanorum precibus sequenti die cum omni apparatu oppu-
gnandae urbis Cumas redit, perpopulatoque agro Cumano mille
passus ab urbe castra locat, cum Gracchus magis uerecundia 8
in tali necessitate deserendi socios inplorantis fidem suam popu-
lique Romani substitisset quam satis fidens exercitui. nec alter 9
consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Volturnum flumen
traducere audebat exercitum, occupatus primo auspiciis repe- 10
tendis, dein prodigiis, quae alia super alia nuntiabantur, ex-
piantique ea haud facile litari haruspices respondebant.

Eae causae cum Fabium tenerent, Sempronius in obsidione 37
erat et iam operibus oppugnabatur. aduersus ligneam ingentem 2
admotam urbi turrem aliam ex ipso muro excitauit consul Ro-
manus, aliquanto altiorem, quia muro satis per se alto sub-
iectis ualidis sublicis pro solo usus erat. inde primum saxis 3
sudibusque et ceteris missilibus propugnatores moenia atque
urbem tuebantur; postremo, ubi promouendo adiunctam muro 4
uiderunt turrem, facibus ardentibus plurimum simul ignem con-
iecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de 5
turre sese praecipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis
stationes hostium fudit fugauitque in castra, ut eo die obsesso
quam obsidenti similior esset Poenus. ad mille trecenti Cartha- 6
giniensium caesi et undesexaginta uiui capti, qui circa muros
et in stationibus solute ac neglegenter agentes, cum nihil minus

1 et seruorum *Alschefski* seruorumque ς seruoruorum P^1 seruorum P^2 ‖ 2 citatum ς ciuitatum *P* ‖ 3 dato *Lipsius* duo *P* ‖ 4 hamis P^1 ad hamis P^2 ‖ uacuam *P* ‖ 5 recentes *P* ‖ 8 it *P* ‖ 9 potuerant *P* ‖ 10 raptim ς partim *P* ‖ acmine *P* ‖ 11 tifatia *P* ‖ 12 praecibus *P* ‖ omnia *P* ‖ 15 ini|tali *P* ‖ 19 quae alia ς praelia P^1 o *super* e *scr.* P^2 ‖ 23 admota *P* ‖ turrem aliam *Madvig* aliā turrem *P* ‖ 24 muros *P* ‖ altos *P* ‖ 25 sublicis *Valla* subliciis ς supplicatis *P* ‖ 28 facibus ς fabius *P* ‖ ardentib| *P* ‖ simul *ex* mul P^1 ‖ 30 turres *P* ‖ 32 ∞cccc· *P* ‖ 33 unde lx P^1 inde lx P^2 ‖ 34 solutae *P*

quam eruptionem timuissent, ex inprouiso oppressi fuerant.
7 Gracchus, priusquam se hostes ab repentino pauore colligerent,
8 receptui signum dedit ac suos intra muros recepit. postero
die Hannibal, elatum secunda re consulem iusto proelio ratus
9 certaturum, aciem inter castra atque urbem instruxit; ceterum,
postquam neminem moueri ab solita custodia urbis uidit nec
committi quicquam temerariae spei, ad Tifata redit infecta re.
10 Quibus diebus Cumae liberatae sunt obsidione, isdem diebus
et in Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cogno-
11 men erat, cum Hannone Poeno prospere pugnat. supra duo
milia hominum occidit, et ducentos octoginta milites amisit;
signa militaria ad quadraginta unum cepit. pulsus finibus Lu-
12 canis Hanno retro in Bruttios sese recepit. et ex Hirpinis op-
pida tria, quae a populo Romano defecerant, ui recepta per
M. Valerium praetorem, Vercellium, Vescellium, Sicilinum, et
auctores defectionis securi percussi. supra quinque milia capti-
13 uorum sub hasta uenierunt; praeda alia militi concessa, exer-
citusque Luceriam reductus.
38 Dum haec in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque
naues, quae Macedonum atque Poenorum captos legatos Romam
portabant, ab supero mari ad inferum circumuectae prope
2 omnem Italiae oram, cum praeter Cumas uelis ferrentur neque,
hostium an sociorum essent, satis sciretur, Gracchus obuiam
3 ex classe sua naues misit. cum percunctando in uicem cogni-
tum esset consulem Cumis esse, naues Cumas adpulsae cap-
4 tiuique ad consulem deducti et litterae datae. consul litteris
Philippi atque Hannibalis perlectis consignata omnia ad senatum
5 itinere terrestri misit, nauibus deuehi legatos iussit. cum eodem
fere die litterae legatique Romam uenissent, et percunctatione
facta dicta cum scriptis congruerent, primo grauis cura patres
incessit cernentes, quanta uix tolerantibus Punicum bellum
6 Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeo non succu-
buerunt, ut extemplo agitaretur, quem ad modum ultro infe-
7 rendo bello auerterent ab Italia hostem. captiuis in uincula
condi iussis comitibusque eorum sub hasta uenditis ad naues

4 elatum ς etum *P* laetum *Gron.* ‖ 5 inter ς intra *P* ‖ 6 soluta *P* ‖ 7 rediit *Riemann* ‖ 9 ad ς a *P* ‖ 10 hannonae *P* ‖ prosperae *P* ‖ duo *ex* diuo P^1 ‖ 11 amisit *del. Madvig* ‖ 14 que *P* ‖ 16 quinque milia *Alschefski* uel *P, cf. 23, 34, 13; 23, 46, 4* ‖ 17 uenerunt *P* ‖ exercitusque luceriam *Glareanus* exercitusquecuriā *P* exercitus luceriam *Gron.* ‖ 23 ostium *P* ‖ an P^3 in P^1 ‖ 24 sua P^2 suas P^1 ‖ 25 esset ς esse *P* ‖ 26 date *P* ‖ 27 philippi *ex* philipphi P^1 ‖ 34 auerterent P^2 abauerterent P^1 ‖ 35 condi iussis *Gron.* conditussis P^1 conditis P^2

uiginti quinque, quibus P. Valerius Flaccus praefectus praeerat,
uiginti quinque parari alias decernunt. his comparatis deduc- 8
tisque et additis quinque nauibus, quae aduexerant captiuos
legatos, triginta naues ab Ostia Tarentum profectae, iussusque 9
P. Valerius militibus Varronianis, quibus L. Apustius legatus
Tarenti praeerat, in naues inpositis quinquaginta quinque na-
uium classe non tueri modo Italiae oram set explorare de Mace-
donico bello; si congruentia litteris legatorumque indiciis Phi- 10
lippi consilia essent, ut M. Valerium praetorem litteris certiorem
faceret, isque L. Apustio legato exercitui praeposito Tarentum 11
ad classem profectus primo quoque tempore in Macedoniam
transmitteret daretque operam, ut Philippum in regno conti-
neret. pecunia ad classem tuendam bellumque Macedonicum 12
ea decreta est, quae Ap. Claudio in Siciliam missa erat, ut red-
deretur Hieroni regi; ea per L. Antistium legatum Tarentum
est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta milia modium 13
tritici et hordei centum.

Dum haec Romani parant aguntque, ad Philippum captiua 39
nauis una ex iis, quae Romam missae erant, ex cursu refugit;
inde scitum legatos cum litteris captos. itaque ignarus rex, 2
quae cum Hannibale legatis suis conuenissent, quaeque legati
eius ad se adlaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem man-
datis mittit. legati ad Hannibalem missi Heraclitus, cui Scotino 3
cognomen erat, et Crito Boeotus et Sositheus Magnes. hi pro-
spere tulerunt ac rettulerunt mandata. set prius se aestas cir- 4
cumegit, quam mouere ac moliri quicquam rex posset: tantum
nauis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem im-
minentis Romanis belli.

Et circa Capuam, transgresso Volturnum Fabio post expiata 5
tandem prodigia, ambo consules rem gerebant. Compulteriam 6

---

2 quinque (*ante* parari) *add. Jac. Gron. et J. Perizonius*, *om.* *P* ‖ parari ς paratis *P* ‖ 4 hostia *P* ‖ iussuq. P^1, *corr.* P^3 ‖ 5 militibus P^2 militibus militibus P^1 ‖ aputius *P* ‖ 6 quinquaginta quinque] lv *P* quinquaginta *Liuio scribendum fuisse intellexit Aldus* ‖ 8 cō|gruentiam *P* ‖ indicis *P* ‖ 15 ea ς ex P^1 hec P^2 ‖ *aut hic cum* ς apustium *scrib. aut supra* 5 *et* 10 antistium *pro* apustio *restituendum putat Boettcher de reb. Syrac.* 77 ‖ 16 deuicta P^1, *corr.* P^2 ‖ cc· (*om.* milia) *P* ‖ 17 c̄· *P* ‖ 19 nauis, una *Harant* ‖ his *P* ‖ romam missae ς romae missa *P* roma missae *coni. Drakenborch* roma remissae *Harant* ‖ 20 rex *Gron.* ex *P* ‖ 21 quae P^1 hec quae P^2 ‖ 23 mittist P^1, *corr.* P^2 ‖ cui — erat *spuria esse suspicatur Gron.* ‖ 24 cognomen P^2 c̄os. non P^1 ‖ boeotus *Madvig* beroaeus (beroeaeus) *uel* boeotius *Gron.* boeus|otius *P* ‖ 25 retulerunt *P* ‖ 29 facio P^1 fauio P^3 ‖ 30 cō|pulteriam P^1 cō|bulteriam P^2

et Trebulam et Austiculam urbes, quae ad Poenum defecerant, Fabius ui cepit; praesidiaque in iis Hannibalis Campanique per-
7 multi capti. et Nolae sicut priore anno senatus Romanorum, plebs Hannibalis erat, consiliaque occulta de caede principum
8 et proditione urbis inibantur. quibus ne incepta procederent, inter Capuam castraque Hannibalis, quae in Tifatis erant, traducto exercitu Fabius super Suessulam in castris Claudianis consedit; inde M. Marcellum propraetorem cum iis copiis, quas habebat, Nolam in praesidium misit.

40 Et in Sardinia res per T. Manlium praetorem administrari coeptae, quae omissae erant, postquam Q. Mucius praetor graui
2 morbo est inplicitus. Manlius nauibus longis ad Caralis subductis naualibusque sociis armatis, ut terra rem gereret, et a praetore exercitu accepto duo et uiginti milia peditum, mille
3 ducentos equites confecit. cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hostium haut procul ab Hampsicorae castris castra posuit. Hampsicora tum forte profectus erat in Pellitos
4 Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret; filius nomine Hostus castris praeerat. is adulescentia ferox temere proelio inito fusus fugatusque. ad tria milia Sardorum eo proelio
5 caesa, octingenti ferme uiui capti; alius exercitus primo per agros siluasque fuga palatus, dein, quo ducem fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput eius regionis, confugit;
6 debellatumque eo proelio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Hasdrubale, quae tempestate deiecta ad Baliaris erat,
7 in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam adpulsae Punicae classis Caralis se recepit: ea occasio Hampsi-
8 corae data est Poeno se iungendi. Hasdrubal, copiis in terram expositis et classe remissa Carthaginem, duce Hampsicora ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus Caralis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum po-
9 pulatione continuisset. primo castra castris modico interuallo sunt obiecta; deinde per procursationes leuia certamina uario

---

1 trepulā P^1, *corr.* P^2 ‖ que *P* ‖ ad ς, *om.* *P* ‖ 2 his *P* ‖ 3 capi *P* ‖ 6 que *P* ‖ traducto *ex* traductos P^1 ‖ 7 suessulam *Cluuerius* besumiam P^1 besuuium P^2 ‖ 8 his *P* ‖ 10 mallium *P* ‖ $\overline{\text{pr}}$. *P*, *aut* propraetorem *cum Glareano scrib. aut* pr. *del. coni. Crévier* ‖ 11 coepta *P* ‖ 12 manilius *P* ‖ 13 sociis P^2 socis P^1 ‖ 14 ∞$\overline{\text{cc}}$ *P* ‖ 15 copis *P* ‖ 16 aut *P* ‖ hamicore P^1 hamsicoe P^2 ‖ 17 hamsicor *P* ‖ 19 hostus *Drakenborch coll. Silio Ital. XII 347 (et 403 et 413)* hostis *P* ‖ feroex P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 praelio *P* ‖ 25 ad P^2 a P^1 ‖ 27 ampsicorae *P* ‖ 29 ducem *P* ‖ 33 deinde per *Madvig ap. Ingerslev.* dein per *idem Em. Liu. 326* deinceps *P* deinde ς

euentu inita; postremo descensum in aciem. signis conlatis
iusto proelio per quattuor horas pugnatum. diu pugnam an- 10
cipitem Poeni, Sardis facile uinci adsuetis, fecerunt; postremo et
ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent,
fusi; ceterum terga dantes circumducto cornu, quo pepulerat 11
Sardos, inclusit Romanus. caedes inde magis quam pugna fuit.
duodecim milia hostium caesa Sardorum simul Poenorumque, 12
ferme tria milia et septingenti capti et signa militaria septem
et uiginti. ante omnia claram et memorabilem pugnam fecit 41
Hasdrubal imperator captus et Hanno et Mago nobiles Cartha-
ginienses, Mago ex gente Barcina, propinqua cognatione Hanni- 2
bali iunctus, Hanno auctor rebellionis Sardis bellique eius haud
dubie concitor. nec Sardorum duces minus nobilem eam pu- 3
gnam cladibus suis fecerunt: nam et filius Hampsicorae Hostus
in acie cecidit, et Hampsicora cum paucis equitibus fugiens, ut 4
super adflictas res necem quoque fili audiuit, nocte, ne cuius
interuentus coepta inpediret, mortem sibi consciuit. ceteris urbs 5
Cornus eadem, quae ante, fugae receptaculum fuit; quam Man-
lius uictore exercitu adgressus intra dies paucos recepit. deinde 6
aliae quoque ciuitates, quae ad Hampsicoram Poenosque defe-
cerant, opsidibus datis dediderunt sese; quibus stipendio fru-
mentoque imperato pro cuiusque aut uiribus aut delicto Caralis
exercitum reduxit. ibi nauibus longis deductis inpositoque, quem 7
secum aduexerat, milite Romam nauigat Sardiniamque perdomi-
tam nuntiat patribus; et stipendium quaestoribus, frumentum
aedilibus, captiuos Q. Fuluio praetori tradit.

Per idem tempus T. Otacilius praetor ab Lilybaeo classi 8
in Africam transuectus depopulatusque agrum Carthaginiensem
cum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Hasdrubalem a 9
Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit,
leuique certamine in alto commisso septem inde naues cum
sociis naualibus cepit. ceteras metus haut secus quam tempe-
stas passim disiecit.

Per eosdem forte dies et Bomilcar cum militibus ad supple- 10

---

2 oras *P* ‖ 7 $\overline{\text{xii}}$ (*om.* milia) *P* ‖ 8 $\overline{\text{iii}}$ et dcc *P* ‖ $\overline{\text{uii}}$ et $\overline{\text{xx}}$ *P* ‖ 10 hasdrubali imp. *P* ‖ 11 barchina *P* ‖ cognationis P^2 pugnationis P^1 ‖ 12 auctores *P* ‖ bellisque *P* ‖ 14 hamsicorae *P* ‖ hostus *Drakenb.* hostis *P* ‖ 15 cecidit P^2 cecidit et hapssicorae hostus in acie cecidit P^1 ‖ hapsicora *in* hapsicor *mut.* P^1 ‖ 17 coepta impediret ς coeptam|pediret P^1 coeptam petiret P^2 ‖ 18 manilius *P* ‖ 20 quodq. *P* ‖ ad P^2 ade P^1 ‖ amspicorum *P* ‖ 26 captiuos q. ς captiuos|que *P* captiuos obsidesque *conicio* ‖ 27 ti. *P* ‖ ·$\overline{\text{pr}}$· *P* pro praetore *Gron.* ‖ classis *P* ‖ 29 inde P^2 inte P^1 ‖ a ς, *om.* *P* ‖ 34 militibus *ex* milibus P^1 ‖ supplimentum *P*

mentum Carthagine missis elephantisque et commeatu Locros
11 accessit. quem ut incautum opprimeret, Ap. Claudius per si-
mulationem prouinciae circumeundae Messanam raptim exercitu
12 ducto uento aestuque suo Locros traiecit. iam inde Bomilcar
ad Hannonem in Bruttios profectus erat, et Locrenses portas
Romanis clauserunt: Appius magno conatu nulla re gesta Mes-
sanam repetit.
13 Eadem aestate Marcellus ab Nola, quam praesidio obtinebat,
crebras excursiones in agrum Hirpinum et Samnites Caudinos
14 fecit adeoque omnia ferro atque igni uastauit, ut antiquarum
42 cladium Samnio memoriam renouaret. itaque extemplo legati
ad Hannibalem missi simul ex utraque gente ita Poenum ad-
2 locuti sunt: 'Hostes populi Romani, Hannibal, fuimus primum
per nos ipsi, quoad nostra arma, nostrae uires nos tutari pote-
rant. postquam his parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiun-
3 ximus; a quo relicti pacem necessariam accepimus, fuimusque
in ea per annos prope quinquaginta ad id tempus, quo tu in
4 Italiam uenisti. tua nos non magis uirtus fortunaque quam
unica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos captos
nobis remisisti, ita conciliauit tibi, ut te saluo atque incolumi
amico non modo populum Romanum sed ne deos quidem iratos,
5 si fas est dici, timeremus. at hercule non solum incolumi et
uictore set praesente te, cum ploratum prope coniugum ac
liberorum nostrorum exaudire et flagrantia tecta posses con-
spicere, ita sumus aliquotiens hac aestate deuastati, ut M. Mar-
cellus, non Hannibal uicisse ad Cannas uideatur, glorienturque
Romani te ad unum modo ictum uigentem uelut aculeo emisso
6 torpere. per annos centum cum populo Romano bellum gessi-
mus nullo externo adiuti nec duce nec exercitu, nisi quod per
biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit uires quam
7 suis uiribus nos defendit. non ego secundis rebus nostris glo-

1 et ς, *om.* *P* ‖ comeatu *P* ‖ locras *P* ‖ 2 app̄. *P* ‖ 3 raptum *P* ‖ 4 uento aestuque suo *Weissenb.* aestuquae suo *P* aestu suo *uel* aestu secundo ς ‖ 6 ap̄. *P* ‖ 8 obstinebat P^1, *corr.* P^3 ‖ 10 uastabit *P* ‖ antiquamrum clauium P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 exē|plo *P* ‖ 12 hanniba|missi P^1 hanniba|lemissi P^2 ‖ 13 p̄r· *P*, *quod etiam* populo romano *interpretari licet* ‖ hannibale P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 quoad ς quod *P* ‖ tutare *P* ‖ 15 iis ς ‖ fideuamus P^2 fideeamus P^1 ‖ 17 quo tu *Alschefski* quodu P^1 quod P^2 ‖ 22 ad hercule *P* ‖ 23 cum ploratum ς conploratum *P* ‖ ac ς ab *P* ‖ 24 fraglantia *P* ‖ conspiceret P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 uideatur *ex* usideatur P^1 ‖ glorienterq. P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 aculeo *Freinsheim* aculeg P^1 iaculo P^2 ‖ 28 annos centum *uel* centum prope annos *(cf. 23, 5, 8)* *uel* annos prope centum ς annos *P* ‖ 29 nec duce P^2 nec nec duce P^1 ‖ 30 pyrrus *P*

riabor, duos consules ac duos consulares exercitus ab nobis
sub iugum missos, et si qua alia aut laeta aut gloriosa nobis
euenerunt. quae aspera aduersaque tunc acciderunt, minore 8
indignatione referre possumus, quam quae hodie eueniunt.
magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum 9
binis consularibus exercitibus ingrediebantur finis nostros; ante
explorato et subsidiis positis et sub signis ad populandum du-
cebant: nunc propraetoris unius et parui ad tuendam Nolam 10
praesidi praeda sumus; iam ne manipulatim quidem sed latronum
modo percursant totis finibus nostris neglegentius, quam si in
Romano uagarentur agro. causa autem haec est, quod neque 11
tu defendis et nostra iuuentus, quae, si domi esset, tutaretur,
omnis sub signis militat tuis. nec te nec exercitum tuum norim, 12
nisi, a quo tot acies Romanas fusas stratasque esse sciam, ei
facile esse ducam opprimere populatores nostros uagos sine
signis palatos, quo quemque trahit quamuis uana praedae spes.
Numidarum paucorum illi quidem praeda erunt praesidiumque 13
miseris simul nobis et Nolae ademeris, si modo, quos, ut socios
haberes, dignos duxisti, haut indignos iudicas, quos in fidem
receptos tuearis.'

Ad ea Hannibal respondit, omnia simul facere Hirpinos 43
Samnitesque, et indicare clades suas et petere praesidium et
queri indefensos se neclectosque. indicandum autem primum 2
fuisse, dein petendum praesidium, postremo, ni inpetraretur,
tum denique querendum frustra opem inploratam. exercitum 3
sese non in agrum Hirpinum Samnitemue, ne et ipse oneri
esset, set in proxima loca sociorum populi Romani adducturum.
iis populandis et militem suum repleturum se et metu procul
ab iis summoturum hostis. quod ad bellum Romanum attineret, 4
si Trasumenni quam Trebiae, si Cannarum quam Trasumenni
pugna nobilior esset, Cannarum quoque se memoriam obscuram
maiore et clariore uictoria facturum.

---

1 ac duos ς ac duci *P*[1] ac duus *P*[2] ‖ 3 aduersaquae *P* ‖ 4 aeueniunt *P* ‖ 5 dictatoris cum mag. q. *P* ‖ 6 incrediebantur *P* ‖ 7 exploratio *P* ‖ 8 propraetoris *Walch* propri *P* ‖ 13 tuis *P*[2] suis *P*[1] ‖ 14 norim nisi *uel* ni *Valla* norim|si *P* noui nisi *Koch* ‖ strataque *P* ‖ sciam ei ς suam et *P* ‖ 15 ducam ς dicam *P* ‖ 18 miseris simul nobis *Madvig praeeuntibus* missum nobis erit ς *et* simul nobis *Gronovio* misul nobis *P*[1] misum nobis *P*[2]; *haud scio an* simul nobis dederis *(uel* addideris *uel sim.) praestet, cf. Em. Liu. III 20* ‖ ademeris *P*[2] ademdemeris *P*[1] ‖ 19 haud *Valla* atit *P* ‖ 20 receptuos *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 23 quaeri *P* ‖ 25 quaerendum *P* ‖ 26 sese ς esse *P* ‖ 27 essent *P* ‖ 28 is *P* ‖ 29 ab his *P* ‖ 30 thrasymenni *P*[2] thragymenni *P*[1] ‖ traebiae *P* ‖ thrasimeni *P* ‖ 31 essed *P* ‖ quoque se *Siesbye* se quoque *P* ‖ 32 cladiore *P*[1], *corr. P*[2]

5 Cum hoc responso muneribusque amplis legatos dimisit;
ipse praesidio modico relicto in Tifatis profectus cetero exercitu
6 ire Nolam pergit; eodem Hanno ex Bruttiis cum supplemento
Carthagine aduecto atque elephantis uenit. castris haut procul
positis longe alia omnia inquirenti conperta sunt, quam quae
7 a legatis sociorum audierat. nihil enim Marcellus ita egerat, ut
aut fortunae aut temere hosti commissum dici posset: explorato
cum firmisque praesidiis, tuto receptu praedatum ierat, omnia-
que uelut aduersus praesentem Hannibalem cauta prouisaque
8 fuerant. tum, ubi sensit hostem aduentare, copias intra moenia
tenuit; per muros inambulare senatores Nolanos iussit et omnia
9 circa explorare, quae aput hostes fierent. ex his Hanno cum
ad murum successisset, Herennium Bassum et Herium Pettium
ad conloquium euocatos permissuque Marcelli egressos per in-
10 terpretem adloquitur. Hannibalis uirtutem fortunamque extollit,
populi Romani obterit senescentem cum uiribus maiestatem.
11 quae si paria essent, ut quondam fuissent, tamen expertis, quam
graue Romanum imperium sociis, quanta indulgentia Hannibalis
etiam in captiuos omnis Italici nominis fuisset, Punicam Ro-
12 manae societatem atque amicitiam praeoptandam esse. si ambo
consules cum suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non
magis pares Hannibali futuros, quam ad Cannas fuissent, nedum
praetor unus cum paucis et nouis militibus Nolam tutari possit.
13 ipsorum quam Hannibalis magis interesse, capta an tradita Nola
poteretur; potiturum enim, ut Capua Nuceriaque potitus esset;
sed quid inter Capuae ac Nuceriae fortunam interesset, ipsos
14 prope in medio sitos Nolanos scire. nolle ominari, quae captae
urbi casura forent, et potius spondere, si Marcellum cum prae-
sidio ac Nolam tradidissent, neminem alium quam ipsos legem,

3 ire nolam ς ire noiam P^1 renouato iam P^2, *sed illud postea ras. restitutum est* ‖ anno *P* ‖ bruttis *P* ‖ supplimento *P* ‖ 4 adque *P* ‖ aut *P* ‖ 5 que *P* ‖ 6 ita egerat *Alschefski* itagerat P^1 it agere at P^2 ‖ 7 autemere hosti *P* aut hosti temere *Koch* ‖ 8 ⟨et⟩ tuto *coni. Wesenberg* ‖ receptum *P* ‖ 9 prouisaque *ex* prouisque P^1 ‖ 10 fuerant *Crévier* fuerunt *P* ‖ 11 nolandos P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 anno *P* ‖ 14 egresso P^1, *corr.* P^2 ‖ interpretē P^2 inperretē *ex* inpretē P^1 ‖ 16 obterit *Ascensius 1513* obtegerit P^1, obtegit *P post rasuram*, obtegeiut *manus quaedam satis recens* obterit ut *Alschefski* ‖ 18 imperius P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 captiuos ς campos *P* ‖ 23 p̄r. *P* propraetor *Luterbacher coll. cap. 39, 8 et 42, 10; cf. cap. 45, 7 et 48, 2 et Weissenb. ad cap. 40, 1* ‖ posset *desiderat Alschefski* ‖ 24 magis *ante* quam *add.* ς, *post* hannibalis *Wesenberg, om. P* ‖ 26 quit *P* ‖ fortuna *P* ‖ 27 nolle ς nol *P* ‖ 28 casura *Nipperdey* cessura *P* ‖ cum ς, *om. P* ‖ 29 legem P^2 legem quam ipsos legem legem P^1

qua in societatem amicitiamque Hannibalis uenirent, dicturum.
ad ea Herennius Bassus respondit multos annos iam inter Ro- 44
manum Nolanumque populum amicitiam esse, cuius neutros ad
eam diem paenitere, et sibi, si cum fortuna mutanda fides
fuerit, sero iam esse mutare. an dedituris se Hannibali fuisse 2
accersendum Romanorum praesidium? cum iis, qui ad sese tuen-
dos uenissent, omnia sibi et esse consociata et ad ultimum fore.
Hoc conloquium abstulit spem Hannibali per proditionem 3
recipiendae Nolae; itaque corona oppidum circumdedit, ut simul
ab omni parte moenia adgrederetur. quem ut successisse muris 4
Marcellus uidit, instructa intra portam acie cum magno tumultu
erupit. aliquot primo impetu perculsi caesique sunt; dein con-
cursu ad pugnantis facto aequatisque uiribus atrox esse coepit
pugna, memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus pro-
cellis effusus imber diremisset pugnantis. eo die commisso mo- 5
dico certamine atque inritatis animis in urbem Romani, Poeni
in castra receperunt sese: nam Poenorum prima eruptione
perculsi ceciderunt haut plus quam triginta, Romani quinqua-
ginta. imber continens per noctem totam usque ad horam 6
tertiam diei insequentis tenuit; itaque quamquam utraque pars
auidi certaminis erant, eo die tenuerunt sese tamen munimentis.
tertio die Hannibal partem copiarum praedatum in agrum No-
lanum misit. quod ubi animaduertit Marcellus, extemplo in 7
aciem copias eduxit; neque Hannibal detractauit. mille fere
passuum inter urbem erant castraque: eo spatio — et sunt
omnia campi circa Nolam — concurrerunt. clamor ex parte 8
utraque sublatus proximos ex cohortibus iis, quae in agros prae-
datum exierant, ad proelium iam commissum reuocauit. et 9
Nolani aciem Romanam auxerunt, quos conlaudatos Marcellus
in subsidiis stare et saucios ex acie efferre iussit, pugna abs-
tinere, ni ab se signum accepissent. proelium erat anceps: 45

---

1 quam in *P* ‖ 5 fuerit *Gron.* fuerat *P* ‖ serum *Gron.* ‖ an *uel* eam an *Weissenb.* eam *P* ‖ 6 accessendum *P* ‖ 7 uenisset *P* ‖ 12 erupit P^2 rupit P^1 ‖ aliquod *P* ‖ caesiquae *P* ‖ 13 pugnanti *P, sed* ti *ex parte erasae, corr. Gron.* ‖ 15 modo *Fischer progr. Speier 1840 p. 19* ‖ 17 nam *Weissenb.* tam *P* tamen ς ‖ 18 ceciderant *Heusinger* ‖ haut plus *P* plus (*om.* haut) *Fabri et Fischer* haud minus *Heusinger* amplius *Weissenb. olim, omnes pro* quam xxx *(ita P) cum Drakenborchio* quadringenti *scribentes;* haud plus quam trecenti *coni. Gron.* ⟨centum⟩ ceciderunt, haud plus q. triginta romani. imber *Harant* permulti *pro* perculsi *et deinde* ceciderunt, haud plus quam triginta romani. imber *Frigell* ‖ quinquaginta imber *Gron.* liber P^1 inber P^2 ‖ 19 horam P^2 hosam P^1 ‖ 20 insequentes *P* ‖ 24 eduxit P^2 seduxit P^1 ‖ annibal *P* ‖ 25 castraquae *P* ‖ 27 is *P* ‖ 28 praelium *P* ‖ 30 abstinere ni ς abstinerent *P*

summa ui et duces hortabantur et milites pugnabant. Mar-
cellus uictis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies a Cu-
mis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio,
2 instare iubet. non omnis esse in acie; praedantis uagari in
agris; et qui pugnent, marcere Campana luxuria, uino et scortis
3 omnibusque lustris per totam hiemem confectos. abisse illam
uim uigoremque, dilapsa esse robora corporum animorumque,
quibus Pyrenaei Alpiumque superata sint iuga. reliquias illorum
4 uirorum uix arma membraque sustinentis pugnare. Capuam
Hannibali Cannas fuisse. ibi uirtutem bellicam, ibi militarem
disciplinam, ibi praeteriti temporis famam, ibi spem futuri ex-
5 tinctam. cum haec exprobrando hosti Marcellus suorum militum
animos erigeret, Hannibal multo grauioribus probris increpabat:
6 arma signaque eadem se noscere, quae ad Trebiam Trasumen-
numque, postremo ad Cannas uiderit habueritque; militem alium
profecto se in hiberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse.
7 'legatumne Romanum et legionis unius atque alae magno cer-
tamine uix toleratis pugnam, quos binae acies consulares num-
8 quam sustinuerunt? Marcellus tirone milite ac Nolanis subsidiis
inultus nos iam iterum lacessit? ubi ille miles meus est, qui
derepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi, qui
9 L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? an dextrae
torpent? an quid prodigi est aliud? qui pauci plures uincere
soliti estis, nunc paucis plures uix restatis? Romam uos ex-
10 pugnaturos, si quis duceret, fortes lingua iactabatis; en in mi-
nore re experiri uim uirtutemque uolo: expugnate Nolam,
campestrem urbem, non flumine, non mari saeptam. hinc uos
ex tam opulenta urbe praeda spoliisque onustos uel ducam, quo
uoletis, uel sequar.'

46 Nec bene nec male dicta profuerunt ad confirmandos ani-
2 mos. cum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi
non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem

2 uicti *P* ‖ 3 [ab] eodem *J. H. Voss* ‖ 5 agris et *scripsi Em. Liu. II 5* agro et *Alschefski* agrosed *P* ‖ 7 delapsa *P* ‖ 8 pyraenei *P* ‖ 10 ubi uirtutem *P* ‖ 12 exprobrando ς exprobrandam *P ante ras.* exprobranda *post ras.* ‖ 13 annibal multos *P* ‖ 14 que ad tribia trasymenumq. *P* ‖ 18 agies *P* ‖ 21 derepto *Duker* erepto *P* ‖ g. *P* ‖ qui ς, *om. P* ‖ 22 ferrum *ex* rerum *P*[1] ‖ 25 linguam *P* ‖ en in minore re experiri *Madvig* enim minor res est hic periri (hic experiri *P*[2]) *P* en *pro* enim ς en! hic minor est res: hic experiri *Heusinger* en, minor res est, in qua hic exp. *Wesenberg* en in minore re istam exp. *Novak* ‖ 26 uirtutemquae *P; uidetur* uestram *intercidisse* ‖ expugnante *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 27 capestrem *P*[1] canpestrem *P*[2] ‖ maris *P* ‖ uos ex *P*[2] uoxaes *P*[1] ‖ 28 urbem *P*

fauoris indicem accendentibus ardorem pugnae, terga Poeni
dederunt atque in castra conpulsi sunt. quae oppugnare cu- 3
pientis milites Romanos Marcellus Nolam reduxit cum magno
gaudio et gratulatione etiam plebis, quae ante inclinatior ad
Poenos fuerat. hostium plus quinque milia caesa eo die, uiui 4
capti sescenti et signa militaria undeuiginti et duo elephanti,
quattuor in acie occisis; Romanorum minus mille interfecti. 5
posterum diem indutiis tacitis sepeliendo utrimque caesos in
acie consumpserunt. spolia hostium Marcellus Vulcano uotum
cremauit. tertio post die — ob iram credo aliquam aut spem 6
liberalioris militiae — ducenti septuaginta duo equites, mixti
Numidae et Hispani, ad Marcellum transfugerunt. eorum forti
fidelique opera in eo bello usi sunt saepe Romani. ager Hi- 7
spanis in Hispania et Numidis in Africa post bellum uirtutis
causa datus est.

Hannibal, ab Nola remisso in Bruttios Hannone cum qui- 8
bus uenerat copiis, ipse Apuliae hiberna petit circaque Arpos
consedit. Q. Fabius ut profectum in Apuliam Hannibalem au- 9
diuit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra conuecto, quae
super Suessulam erant, munimentisque firmatis et praesidio,
quod per hiberna ad tenendum locum satis esset, relicto ipse
Capuam propius mouit castra agrumque Campanum ferro igni-
que est depopulatus, donec coacti sunt Campani, nihil admodum 10
uiribus suis fidentes, egredi portis et castra ante urbem in
aperto communire. sex milia armatorum habebant, peditem 11
inbellem, equitatu plus poterant; itaque equestribus proeliis
lacessebant hostem. inter multos nobiles equites Campanos 12
Cerrinus Vibellius erat, cognomine Taurea. ciuis indidem erat,
longe omnium Campanorum fortissimus eques, adeo ut, cum
aput Romanos militaret, unus eum Romanus Claudius Asellus

---

1 fauorem *P* ‖ 2 que *P* ‖ 3 romanos ς r. ℞ *P* ‖ 4 gratulatione *ras. ex* gratulationem *P* ‖ que *P* ‖ 5 quinque milia *Gron.* uel *P* ‖ caesa *ex* causa P^1 caesū P^3 ‖ 6 DC P^1 DE P^3 ‖ elefanti *P* ‖ 7 occisis *scripsi Em. Liu. III 16* occisi *P* ‖ minus P^2 minus minus P^1 ‖ 8 indutis *P* ‖ sepeliendo *ras. ex* sepellendo *P* ‖ 9 uota ς ‖ 11 cclxxii *P* cccxxii *coll. Plut. Marc. 12 coni. Alschefski* ‖ 12 et hispani *Weissenb.* hispanique ς ispani *P* ‖ 13 ager P^1 agere P^2, *sed rasura* ager *restit.* ‖ 14 et *om. Froben. 1535* ‖ 15 causa P^1 causa locus P^2 ‖ 16 annonae *P* ‖ cum ς in *P* ‖ 17 ipsae *P* ‖ 18 profectus P^1, *corr.* P^2 ‖ annibalem *P* ‖ 19 frumentum *P* ‖ conuento P^1, *corr.* P^2 ‖ 20 sessulam P^2 ‖ munimē|tisquae *P* ‖ 21 tenendum ς petendum *P* optinendum *Madvig Em. Liu. 328* retinendum *coni. Hertz* ‖ 23 coacti sunt campani *ras. ex* coactis sunt campania *P* ‖ 27 lacessiebant *P* ‖ campanus *P*

13 gloria equestri aequaret. is tunc Taurea, cum diu perlustrans
oculis obequitasset hostium turmis, tandem silentio facto, ubi
14 esset Claudius Asellus, quaesiuit et, quoniam uerbis secum de
uirtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret daret-
47 que opima spolia uictus aut uictor caperet. haec ubi Asello
sunt nuntiata in castra, id modo moratus, ut consulem percunc-
taretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pu-
2 gnare, permissu eius arma extemplo cepit prouectusque ante
stationes equo Tauream nomine compellauit congredique, ubi
3 uellet, iussit. iam Romani ad spectaculum pugnae eius frequen-
tes exierant, et Campani non uallum modo castrorum sed moe-
4 nia etiam urbis prospectantes repleuerant. cum iam ante fero-
cibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos;
dein libero spatio inter se ludificantes sine uulnere pugnam
5 extrahebant. tum Romanus Campano 'Equorum' inquit 'hoc,
non equitum erit certamen, nisi e campo in cauam hanc uiam
demittimus equos; ibi nullo ad euagandum spatio comminus
6 conserentur manus.' dicto prope citius equom in uiam Claudius
deiecit; Taurea uerbis ferocior quam re 'Minime sis' inquit
'cantherium in fossam'; quae uox in rusticum inde prouerbium
7 prodita est. Claudius, cum caua longe perequitasset uia, nullo
obuio hoste in campum rursus euectus increpans ignauiam
hostis cum magno gaudio et gratulatione uictor in castra redit.
8 huic pugnae equestri rem — quam uera sit, communis existi-
matio est — mirabilem certe adiciunt quidam annales: cum
refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti
hostium porta inuectum per alteram stupentibus miraculo hosti-
bus intactum euasisse.

---

1 is tunc *scripsi Em. Liu. II 13* tunc *Walch* hunc *P* hic ς hic tunc *Riemann* ‖ 2 obsequitastaset P^1, *corr.* P^2 ‖ tamdem *P* ‖ 3 esse P^1, *corr.* P^2 ‖ cl. asellus *P* ‖ secum de ς secunda *ras. ex* secundae *P* ‖ 5 opima *ras. ex* opimas *P* ‖ uictus P^2 uittus P^1 ‖ 6 nuntiata *ras. ex* nuntiatas *P* ‖ 8 prouectisque *P* ‖ 10 iam ς in *P*, *del. Riemann*, inde *Alschefski, qua scriptura recepta* exierunt *et* repleuerunt *desiderari obseruauit Frigell* ‖ 12 prospectantis *P* ‖ repleuerant ς repleuerunt *P* ‖ 13 nobilitasset *P* ‖ 15 extrahebant P^2 extraherebant P^1 extrahere *Gron.* ‖ romanus campano *G. F. Unger Philol. 35 (1876) 204* campanus romano *P* ‖ inquid P^2 inqud P^1 ‖ 18 ⟨et⟩ dicto *Leutsch Philol. 35 (1876) 204* ‖ cl. *P* ‖ 19 deiecit ς delegit *P* ‖ minime sis *P, quod rectene traditum sit, iure dubitatur* ‖ 21 proditast cl. *P* ‖ caua *Madvig praef. ed.* exua P^1 ex uia P^2 ea uia *A. Perizonius* ‖ uia *ex* quia P^1, *del.* ς ‖ 23 rediit ς ‖ 24 equestris *P* ‖ ⟨quae⟩ quam *conicio* ‖ uera sit *Gron.* uetatis *P* ‖ communis *Valla et Gron.* communis certe *P* ‖ 26 cauream P^1, *corr.* P^2 ‖ cl. *P* ‖ 27 porta *Ingerslev et Madvig* portae *P*

Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit 48
castra, ut sementem Campani facerent, nec ante uiolauit agrum
Campanum, quam iam altae in segetibus herbae pabulum prae-
bere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam 2
ibique hiberna aedificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, ut
retento Nolae necessario ad tuendam urbem praesidio ceteros
milites dimitteret Romam, ne oneri sociis et sumptui rei pu-
blicae essent. et Ti. Gracchus, a Cumis Luceriam in Apuliam 3
legiones cum duxisset, M. Valerium inde praetorem Brundisium
cum eo quem Luceriae habuerat exercitum misit tuerique oram
agri Sallentini et prouidere, quod ad Philippum bellumque
Macedonicum attineret, iussit.

Exitu aestatis eius, qua haec gesta perscripsimus, litterae 4
a P. et Cn. Scipionibus uenerunt, quantas quamque prosperas
in Hispania res gessissent; sed pecuniam in stipendium uesti-
mentaque et frumentum exercitui et sociis naualibus omnia
deesse. quod ad stipendium attineat, si aerarium inops sit, 5
se aliquam rationem udituros, quo modo ab Hispanis sumant;
cetera utique ab Roma mittenda esse, nec aliter aut exercitum
aut prouinciam teneri posse. litteris recitatis nemo omnium erat, 6
quin et uera scribi et postulari aequa fateretur; sed occurrebat
animis, quantos exercitus terrestris naualisque tuerentur, quan-
taque noua classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum
moueretur: Siciliam ac Sardiniam, quae ante bellum uectigales 7
fuissent, uix praesides prouinciarum exercitus alere; tributo
sumptus suppeditari; ceterum ipsum tributum conferentium nu- 8
merum tantis exercituum stragibus et ad Trasumennum lacum et
ad Cannas inminutum; qui superessent pauci, si multiplici graua-
rentur stipendio, alia perituros peste. itaque nisi fide staret res 9
publica, opibus non staturam. prodeundum in contionem Fuluio 10
praetori esse, indicandas populo publicas necessitates cohortan-

4 it *P* ‖ uessulam P^1 sessulam P^2 ‖ 5 ubiq. *P* ‖ 7 oneris *P* ‖ 8 ti. ς t. *P* ‖ apuliam ς apolia P^1 apulia P^2 ‖ 10 exercitum P^2, *conf. meas Em. Liu. III 16*, et exercitum P^1 exercitu ς ‖ 11 prouideret *P* ‖ 12 cacedonicum P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 exitus *P* ‖ qua *ras. ex* quam *P* ‖ 15 in histipendium *P* ‖ 17 sit se *Alschefski* siise P^1 sese P^2 esset se ς ‖ 18 ratione P^1, *corr.* P^2 ‖ sumant P^2 sum|atq. *ex* sum|matq. P^1 sumatur *coni. Alschefski* ‖ 20 teneri ς ateneri P^1 atteneri P^2 obtineri *uel* retineri ς ‖ 21 quin et P^1 qui nec P^2 ‖ facetur P^1 faceretur P^2, *sed postea illud restit.* ‖ 22 naualisquae *P* ‖ 25 ⟨solere⟩ tributo *Giers duce Kochio* ‖ 26 suppeditari *ex* suppeditar P^1 ‖ ceterum *scripsi* eum *P* uerum ς, *praeeunte Rupertio del. Ingerslev et Madvig* ‖ 27 et *P*, *del. Alschefski* ‖ thrasymennum *P* ‖ et ς, *om.* *P* ‖ 29 respublica ς rem p̄· *P* ‖ 30 prodeundem *P* ‖ 31 populos P^1, *corr.* P^2

dosque, qui redempturis auxissent patrimonia, ut rei publicae, ex
11 qua creuissent, tempus commodarent conducerentque ea lege
praebenda, quae ad exercitum Hispaniensem opus essent, ut,
12 cum pecunia in aerario esset, iis primis solueretur. haec praetor
in contione edixit, quoque die uestimenta ac frumentum Hispa-
niensi exercitui praebenda, quaeque alia opus essent naualibus
49 sociis, esset locaturus. ubi ea dies uenit, ad conducendum tres
societates aderant hominum undeuiginti, quorum duo postulata
2 fuere: unum, ut militia uacarent, dum in eo publico essent, alte-
rum, ut, quae in naues inposuissent, ab hostium tempestatisque
3 ui publico periculo essent. utroque impetrato conduxerunt, pri-
uataque pecunia res publica administrata est. ii mores eaque
caritas patriae per omnes ordines uelut tenore uno pertinebat.
4 quem ad modum conducta omnia magno animo sunt, sic summa
fide praebita, nec quicquam parcius militibus datum, quam si
ex opulento aerario, ut quondam, alerentur.
5 Cum hi commeatus uenerunt, Iliturgi oppidum ab Hasdru-
bale ac Magone et Hannibale Bomilcaris filio ob defectionem
6 ad Romanos oppugnabatur. inter haec trina castra hostium
Scipiones cum in urbem sociorum magno certamine ac strage
obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, ad-
7 uexerunt, cohortatique oppidanos, ut eodem animo moenia
tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum uidis-
sent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Hasdrubal praeerat,
8 ducunt. eodem et duo duces et duo exercitus Carthaginien-
9 sium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaque
eruptione e castris pugnatum est. sexaginta hostium milia eo
10 die in pugna fuerunt, sedecim circa ab Romanis. tamen adeo
haut dubia uictoria fuit, ut plures numero, quam ipsi erant,
11 Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria milia homi-
num, paulo minus mille equorum, undesexaginta militaria signa,

---

2 qua P^2 quia P^1 ‖ creauissent *P* ‖ ⟨ad⟩ tempus ς ‖ ea *Sigonius* ex *P* ‖ 5 ⟨locutus⟩ edixit *Doering* ‖ quoque die *Weissenb.* quo *P* et quo die *Madvig* quaque die *uel* et qua die *Drakenb.* qua die ς edixitque qua die *Gron.* edixitque diem quo *Riemann* ‖ ac *add. Madvig*, *om. P* ‖ hispaniensi *ras. ex* hihispaniensi *P* ‖ 9 ut militia uacarent dum *Gron.* mihiiauacarenttum P^1 mihi uacarent tum P^2 mihi atarent tum P^3 ‖ 11 ⟨tuta⟩ essent *Sigonius* ‖ impetrabo *P* ‖ 12 administratast *P* ‖ ii *Weissenb.* hi *P* ‖ 15 parcius *add. Madvig* (secus *Valla* sequius *Weissenb.*) militibus datum *add. Weissenb.* quam *Valla*, *om. P;* nec quicquam secus exercitui praestitum quam si *Frigell* ‖ 17 iliturci *P* ‖ 20 scipionis *P* ‖ 26 ibi *P* alii, *Harant* ‖ 27 hominum *Harant* ‖ 28 a *add. Weissenb.* (ab *praestare monuit Luterbacher*), *om. P* ‖ 31 militaria *ex* miliaria P^1 ‖ signa uII elephantos *Gron.* signauit elephantis P^1 signa elephantis P^2

septem elephantos, quinque in proelio occisis, trinisque eo
die castris potiti sint. Iliturgi obsidione liberato ad Intibili op- 12
pugnandum Punici' exercitus traducti suppletis copiis ex pro-
uincia, ut quae maxime omnium belli auida, modo praeda aut
merces esset, et tum iuuentute abundante. iterum signis con- 13
latis eadem fortuna utriusque partis pugnatum. supra tredecim
milia hostium caesa, supra duo capta cum signis duobus et
quadraginta et nouem elephantis. tum uero omnes prope Hi- 14
spaniae populi ad Romanos defecerunt, multoque maiores ea
aestate in Hispania quam in Italia res gestae.

1 triniqne P^1, *corr.* P^2 ‖ 2 sint *J. H. Voss* sunt *P* ‖ iliturci *P* ‖ ad ς ab *P* ‖ 5 iuuente *P* ‖ 6 x̅i̅i̅i̅ hostium *P* ‖ 7 duo *Gron.* ti P^1 q. P^2 quinque ς ‖ 8 xl· et u̅i̅i̅i̅i̅· *P* ‖ 9 multoque ς modoque *P* ‖ recognobi u̅b̅i̅s̅ *subscr. manus a* P^2 *ut uidetur diuersa*

titi liuii | aburbecondita | lib· xxiii explic | incipit lib· xxiiii *P*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER XXIIII.

1 Vt ex Campania in Bruttios reditum est, Hanno adiutoribus
et ducibus Bruttiis Graecas urbes temptauit eo facilius in so-
cietate manentes Romana, quod Bruttios, quos et oderant et
2 metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Regium
primum temptatum est, diesque aliquot ibi nequiquam absumpti.
interim Locrenses frumentum lignaque et cetera necessaria
usibus ex agris in urbem rapere, etiam ne quid relictum prae-
3 dae hostibus esset, et in dies maior omnibus portis multitudo
effundi; postremo ii modo relicti in urbe erant, qui reficere
muros ac portas telaque in propugnacula congerere cogebantur.
4 in permixtam omnium aetatium ordinumque multitudinem et
uagantem in agris magna ex parte inermem Hamilcar Poenus
equites emisit, qui, uiolare quemquam uetiti, tantum ut ab urbe
5 excluderent fuga dissipatos, turmas obiecere. dux ipse loco
superiore capto, unde agros urbemque posset conspicere, Brut-
tiorum cohortem adire muros atque euocare principes Locren-
sium ad conloquium iussit et pollicentes amicitiam Hannibalis
6 adhortari ad urbem tradendam. Bruttiis in conloquio nullius
rei primo fides est; deinde, ut Poenus apparuit in collibus, et
refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate ho-
stium esse adferebant, tum metu uicti consulturos se populum
7 responderunt; aduocataque extemplo contione cum et leuissi-
mus quisque nouas res nouamque societatem mallent, et, quorum
propinqui extra urbem interclusi ab hostibus erant, uelut

---

2 bruttiis P^2 bruttis P^1 ‖ 5 adsumpti *P* ‖ 7 quit *P* ‖ praede *P* ‖ 9 ii ς ob P^1 oc P^2 DC *Gu. Heraeus quaest. crit. Liu. 51 sq.* ‖ 10 ac portas *uel* portasque ς portas *P* ‖ 12 poenos *coni. Kraffert progr. Aurich 1882 p. 91* ‖ 13 uiolari *P* ‖ 14 exducerent *P* ‖ 15 capto *Gron.* casto P^1 castro P^2 castra P^3 ‖ urbemque posset ς urbem possit *P* ‖ 16 cohortem *ex* hortem P^1 ‖ euocare ς uocare *P*

obsidibus datis pigneratos haberent animos, pauci magis taciti 8
probarent constantem fidem, quam propalam tueri auderent,
haud dubio in speciem consensu fit ad Poenos deditio. L. Atilio, 9
praefecto praesidi, quique cum eo milites Romani erant, clam
in portum deductis atque impositis in nauis, ut Regium de-
ueherentur, Hamilcarem Poenosque ea condicione, ut foedus
extemplo aequis legibus fieret, in urbem acceperunt. cuius 10
rei prope non seruata fides deditis est, cum Poenus dolo di-
missum Romanum incusaret, Locrenses profugisse ipsum cau-
sarentur. insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto 11
aestus morari aut deferre naues in terram posset. et eos qui-
dem, quos sequebantur, non sunt adepti; alias a Messana trai-
cientis freto Regium naues conspexerunt. milites erant Romani 12
a Claudio praetore missi ad optinendam urbem praesidio. ita-
que Regio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Hanni- 13
balis data pax, ut liberi suis legibus uiuerent, urbs pateret
Poenis, portus in potestate Locrensium esset, societas eo iure
staret, ut Poenus Locrensem Locrensisque Poenum pace ac
bello iuuaret.

Sic a freto Poeni reducti frementibus Bruttiis, quod Regium 2
ac Locros, quas urbes direpturos se destinauerant, intactas re-
liquissent. itaque per se ipsi conscriptis armatisque iuuentutis 2
suae quindecim milibus ad Crotonem oppugnandum pergunt
ire, Graecam et ipsam urbem et maritimam, plurimum acces- 3
surum opibus, si in ora maris urbem ac portum moenibus
ualidam tenuissent, credentes. ea cura angebat, quod neque 4
non accersere ad auxilium Poenos satis audebant, ne quid non
pro sociis egisse uiderentur, et, si Poenus rursus magis arbiter
pacis quam adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut
ante Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum uisum est 5
ad Hannibalem mitti legatos cauerique ab eo, ut receptus Croto
Bruttiorum esset. Hannibal cum praesentium eam consultatio- 6
nem esse respondisset et ad Hannonem eos reiecisset, ab Han-
none nihil certi ablatum. nec enim diripi uolebat nobilem atque 7

---

1 obsidib. P^2 obsidie P^1 ‖ 2 propalam *Walch* prolatam *P* probatam ς ‖ 4 clam P^2 elam P^1 ‖ 10 fraeto *P* ‖ 12 ⟨at⟩ alias *Friedersdorff app. ad 27, 2, 3* ‖ am messana *P*, *fort. nat. ex* ab m. ‖ 16 liberis *P* ‖ urs pateret P^1 urbs pariter et P^2 ‖ 17 potestatē *P* ‖ locrensesque *P* ‖ 21 reliquissent P^2 seliquissent P^1 ‖ 22 armatisquae *P* ‖ 24 gregā *P* ‖ plurimu *P* ‖ 25 si|nora *P* ‖ 26 tenuisset *P* ‖ 28 egissent *P* ‖ 32 consolationem *P* ‖ 33 et ς, *om.* *P* ‖ reiecisset ς daeiecisset *P* ‖ ab hannonē *P* ‖ 34 nec enim ς nec eo *P*, nec *Riemann; fort.* neque ‖ uolebant *P*

opulentam urbem et sperabat, cum Bruttius oppugnaret, Poenos
nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret, eo ma-
turius ad se defecturos.
8 Crotone nec consilium unum inter populares nec uoluntas
erat: unus uelut morbus inuaserat omnes Italiae ciuitates, ut
plebes ab optimatibus dissentirent, senatus Romanis faueret,
9 plebs ad Poenos rem traheret. eam dissensionem in urbe per-
fuga nuntiat Bruttiis: Aristomachum esse principem plebis tra-
dendaeque auctorem urbis, et in uasta urbe lateque moenibus
10 disiectis raras stationes custodiasque senatorum esse; quacum-
que custodiant plebis homines, ea patere aditum. auctore ac
duce perfuga Bruttii corona cinxerunt urbem, acceptique ab
11 plebe primo impetu omnem praeter arcem cepere. arcem op-
timates tenebant praeparato iam ante ad talem casum perfugio.
eodem Aristomachus perfugit, tamquam Poenis, non Bruttiis
auctor urbis tradendae fuisset.
3 Vrbs Croto murum in circuitu patentem duodecim milia
2 passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum; post uasti-
tatem eo bello factam uix pars dimidia habitabatur: flumen,
quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca praeter-
3 fluebat, et arx procul eis, quae habitabantur [sex milia], aberat.
in urbe nobili templum ipsa urbe erat nobilius Laciniae Iunonis,
4 sanctum omnibus circa populis. lucus ibi frequenti silua et

1 ⟨et⟩ poenos *Ruperti* ‖ 2 iubare *P* ‖ 5 unus ς ullius *P* ‖ 6 optimatibus *ex* optimumtibus P^1 ‖ faueret ς faueret et *P* ‖ 7 rem ς re *P* ‖ 8 bruttis *P* ‖ 9 auctorem ς uictorē *P* ‖ lateque ς lataque *P* ‖ moenibus disiectis *Jacobs ap. Goeller. l. XXXIII 404 sq. et Madvig* omnib. disiectis moenibus *P; omnibus non Liuii esse primus suspicatus est G. H. Martini progr. Regensburg 1767 p. 9 sq. et* latoque spatio disiectis moenibus *proposuit* ‖ 10 raras *Gron.* paras P^1 parasset P^2 ‖ 11 eas *P* ‖ 12 brutti *P* ‖ acceptique *ex* accepitique P^1 ‖ ab P^1 a P^2 ‖ 13 omnem (*uel* omnia) ς omnes *P, del. Martini* ‖ 14 at talem *P* ‖ 15 aristhomacus *P* ‖ 16 tradende *P* ‖ 18 pyrrheni italiam P^1 pyrrhi ini italiam P^2 ‖ 20 oppido P^2 opsido P^1 ‖ 21 arx *Salmasius* aros P^1 agros P^2 ‖ quae P^1 quai P^2 ‖ sex milia, *quae uerba Madvig ed. 4 cum enuntiato relatiuo coniungit, ut insitiua seclusi; qui errorem illis* in urbe *commissum Liuio imputare nolet, cum Zeyssio Philol. 31 (1872) 122 sq. transponat* arx procul eis, quae habitabantur, aberat. in ⟨promunturio⟩ sedecim milia ⟨ab⟩ urbe, *ubi illa* in promunturio *omittere licet; orationem post* aberat *praeeunte Gronovio distinxit Madvig Em. Liu. 332, antea post* habitabantur *distinguebant, quam ob rem* arx ⟨erat⟩ procul eis *scr. Weissenb.*, arx procul eis ⟨erat⟩ *H. J. Mueller* ‖ xviii millia *dubit. coni. Gron.* sedecim milia *Alschefski* ‖ 22 in *P* ab ς ‖ nobili P^1 nobile P^2 ‖ ipsa urbe erat nobilius *in parenthesi esse ponenda coni. Drakenb.* ‖ erat, *quod uerbum Ascensius 1513 del., haud scio an post* templum, *id quod H. J. Mueller Jahresber. XI 107 desiderat, uel post* nobilius *ponendum sit*

proceris abietis arboribus saeptus laeta in medio pascua habuit,
ubi omnis generis sacrum deae pecus pascebatur sine ullo pa-
store; separatimque greges sui cuiusque generis nocte remeabant 5
ad stabula, numquam insidiis ferarum, non fraude uiolati ho-
minum. magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaque 6
inde aurea solida facta et sacrata est; inclutumque templum
diuitiis etiam, non tantum sanctitate fuit. ac miracula aliqua 7
adfingunt, ut plerumque tam insignibus locis. fama est aram
esse in uestibulo templi, cuius cinerem nullus umquam moueat
uentus. set arx Crotonis, una parte imminens mari, altera uer- 8
gente in agrum, situ tantum naturali quondam munita, postea
et muro cincta est, qua per auersas rupes ab Dionysio Siciliae
tyranno per dolum fuerat capta. ea tum arce satis, ut uide- 9
batur, tuta Crotoniatum optimates tenebant se, circumsedente
cum Bruttiis eos etiam plebe sua. postremo Bruttii, cum suis 10
uiribus inexpugnabilem uiderent arcem, coacti necessitate Han-
nonis auxilium inplorant. is condicionibus ad deditionem com- 11
pellere Crotoniatas conatus, ut coloniam Bruttiorum eo deduci
antiquamque frequentiam recipere uastam ac desertam bellis
urbem paterentur, omnium neminem praeter Aristomachum mo-
uit. morituros se adfirmabant citius, quam inmixti Bruttiis in 12
alienos ritus, mores legesque ac mox linguam etiam uerterentur.
Aristomachus unus, quando nec suadendo ad deditionem satis 13
ualebat nec, sicut urbem prodiderat, locum prodendae arcis in-
ueniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati, 14
cum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, ut tra-
duci se [in] Locros paterentur nec ultima experiri uellent;
iam, hoc ut sibi liceret, impetrauerant et ab Hannibale missis 15
ad id ipsum legatis. ita Crotone excessum est, deductique Cro-

---

2 sacum P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 separatique *Gron.* ‖ greges sui *Gron.* (greges ς) egres|sui P^1 egressi P^3 ‖ 6 inclytumq. *P* ‖ 7 ac ς ad *P* ‖ 8 affingunt ut *Freinsheim* adfiguntur *P* ‖ fama est P^2 famast P^1 ‖ 9 nullus P^2 nullo P^1 ‖ moueat ς moue P^1 mouet P^2 moueri *Gron.* ‖ 10 uentos|et *P* ‖ arx ς aros P^1 agros P^3 ‖ uergentē *P* ‖ 11 tandū *P* ‖ quodam P^3 ‖ 12 cincta est ς cinctas P^1 cincta P^3 ‖ qua *P* quia *coni. Madvig praef. ed.* ‖ auergas P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 eo *P* ‖ 14 se P^1, *del.* P^3 ‖ circumsedem|te *P* ‖ 15 brutti cum *P* ‖ 17 is ⟨his⟩ cond. *uel* is cond. ⟨his⟩ *duce Weissenbornio H. J. Mueller* ‖ 18 crotoniates *P* ‖ 19 recipere ς *Crévier* eo recipere *P* ‖ 20 aristomacum *P* ‖ 21 bruttis *P* ‖ 22 legesquae *P* ‖ lingua *P* ‖ 23 aristomacus *P* ‖ ad P^2 ac P^1 ‖ 26 honnonis P^1, *corr.* P^2 ‖ intrassent *ras. ex* inistrassent *P* ‖ 27 in *P*, *del. Crévier* ‖ 28 iam *P* nam *Madvig* ‖ et *P* ei *Madvig, del. Kayser Heidelb. Jahrb. 1861 p. 288* ‖ ab ς, *om.* P^1 ad P^2 ‖ 29 ad id ipsum ς attipcū P^1 at it ipsut cū P^2 ‖ crotonem *P* ‖ deductiquae *P*

toniatae ad mare naues conscendunt; Locros omnis multitudo
abeunt.
16 In Apulia ne hiems quidem quieta inter Romanos atque
Hannibalem erat. Luceriae Sempronius consul, Hannibal haut
17 procul Arpis hibernabat. inter eos leuia proelia ex occasione
aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur, meliorque
eis Romanus et in dies cautior tutiorque ab insidiis fiebat.
4 In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis regnumque ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum uixdum
2 libertatem, nedum dominationem modice laturum. eam aetatem,
id ingenium tutores atque amici ad praecipitandum in omnia
uitia acceperunt. quae ita futura cernens Hiero ultima senecta
uoluisse dicitur liberas Syracusas relinquere, ne sub dominatu
puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumque inter-
3 iret regnum. huic consilio eius summa ope obstitere filiae,
nomen regium penes puerum futurum ratae, regimen rerum
omnium penes se uirosque suos Adranodorum et Zoippum,
4 qui Syracusanorum primi relinquebantur. non facile erat nona-
gensimum iam agenti annum, circumsesso dies noctesque mu-
liebribus blanditiis, liberare animum et conuertere ad publicam
5 a priuata curam. itaque tutores modo quindecim puero relinquit,
quos precatus est moriens, ut fidem erga populum Romanum
quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruarent iuuenem-
que suis potissimum uestigiis insistere uellent et disciplinae,
6 in qua eductus esset. haec mandata. cum exspirasset, tutores
testamento prolato pueroque in contionem producto — erat
7 autem quindecim tum ferme annorum —, paucis, qui per con-
tionem ad excitandos clamores dispositi erant, adprobantibus
testamentum, ceteris uelut patre amisso in orba ciuitate omnia

1 locos P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 hiemps *P* ‖ 4 luceria *P* ‖ aut *P* ‖ 8 mutauerat P^3 mutatierat P^1 mutata erat P^2 ‖ 9 hieronymum P^3 hieronem P^1 ‖ 10 eam aetatem id *in glossar. Liu. s. u.* laete *A. G. Ernesti* aeetasit P^1 ea etate sit P^2 ea aetas id *Salmasius* ‖ 11 tutores ς *Ernesti* et tutores *P* ‖ ad *om.* ς ‖ 12 que *P* ‖ hiero *ex* hero P^1 ‖ 17 andranodorum et zoilum, nam ii tutorum *suppl. Valla, ubi* zoippum *pro* zoilum *supposuit Gron.*, qui *pro* nam ii *ed. princ.*, syracusanorum *pro* tutorum *Weissenb.*, andra|norum (*cet. om.*) *P;* adranodorum *ueram esse nominis formam primus intellexit Gron.* ‖ 19 mulierib. *P* ‖ 20 conuertere *ex* conuerere P^1 ‖ 21 a priuata *C. L. Bauer* priuata P^1 priuatam P^3 ‖ pueri *P* ‖ 22 praecatus *P* ‖ 23 seruarent P^2 seruarentur P^1 ‖ 24 et disciplinae *uel* disciplinaeque ς discipulinae P^1 disciplinae P^2*; etiam* meminisse *aut ante* disciplinae *aut post* esset *intercidisse censet Wesenberg* ‖ 25 eductus ς edoctus *P* ‖ ⟨res capessunt⟩ tutores *Alschefski* ‖ 26 contione *P* ‖ 28 at *P*

timentibus * * funus fit regium, magis amore ciuium et caritate 8
quam cura suorum celebre. breui deinde ceteros tutores sum- 9
mouet Adranodorus, iuuenem iam esse dictitans Hieronymum
ac regni potentem; deponendoque tutelam ipse, quae cum plu-
ribus communis erat, in se unum omnium uires conuertit.

Vix quidem uel bono moderatoque regi facilis erat fauor 5
aput Syracusanos succedenti tantae caritati Hieronis; uerum 2
enim uero Hieronymus, uelut suis uitiis desiderabilem efficere
uellet auum, primo statim conspectu omnia quam disparia essent
ostendit. nam qui per tot annos Hieronem filiumque eius Ge- 3
lonem nec uestis habitu nec alio ullo insigni differentes a ceteris
ciuibus uidissent, ei conspexere purpuram ac diadema ac sa-
tellites armatos quadrigisque etiam alborum equorum interdum 4
ex regia procedentem more Dionysi tyranni. hunc tam super- 5
bum apparatum habitumque conuenientes sequebantur contemp-
tus omnium hominum, superbae aures, contumeliosa dicta, rari
aditus non alienis modo set tutoribus etiam, libidines nouae,
inhumana crudelitas. itaque tantus omnis terror inuaserat, ut 6
quidam ex tutoribus aut morte uoluntaria aut fuga praeuerterent
metum suppliciorum. tres ex iis, quibus solis aditus in domum 7
familiarior erat, Adranodorus et Zoippus, generi Hieronis, et
Thraso quidam, de aliis quidem rebus haut magnopere audie-
bantur; tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad 8
societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se con-
uertebant animum adulescentis, cum coniuratio in tyranni caput 9
facta indicatur per Callonem quendam, aequalem Hieronymi et
iam inde a puero in omnia familiaria iura adsumptum. index 10
unum ex coniuratis Theodotum, a quo ipse appellatus erat,
nominare potuit. qui conprensus extemplo traditusque Adrano-
doro torquendus de se ipse haut cunctanter fassus conscios
celabat; postremo, cum omnibus intolerandis patientiae huma- 11

---

1 *post* timentibus *complura intercidisse intellexit Weissenb. et* munus suscipiunt. tum *addendum coni.; de* munus obeunt *uel* occipiunt *cogit. H. J. Mueller ed. Teubn.* ‖ 2 celebre breui *Crévier* celebreui *P* ‖ 3 andranodorus *P* ‖ hieronimum *P* ‖ 6 uel *Madvig* ulli *P* ‖ 7 tanta P^2 ‖ caritati *Gron.* caritate *P* ‖ 8 hieronimus *P* ‖ uitis *P* ‖ 9 auum ς alium *P* ‖ conpectū *P* ‖ dispari *P* ‖ 10 annos P^2 annos annos P^1 ‖ 12 ei *Weissenb.* et *P, om.* ς ‖ 14 morem *P* ‖ 15 conuenientis *P* ‖ com|temptus *P* ‖ 16 dicta rari *Gron.* dictari P^1 dicta P^2 ‖ 19 praeuerteret *P* ‖ 20 is *P* ‖ 21 adranodoriis et zoilus *P* ‖ 22 quidem ς quibus *P* ‖ aut *P* ‖ audebantur *P* ‖ 25 adolescentis cum *Gron.* adulescentium *P* ‖ 26 callonem *F. C. Matthiae* calonem *P* ‖ hieronimi *P* ‖ 27 familiaritatis *(cf. 1, 34, 12) coni. C. L. Bauer* ‖ adsumtum *Ruhnken, idem uel* assertum *uel* adscitum *C. L. Bauer* adsuetum *P* ‖ 29 andranodoro *P* ‖ 31 postremo *ras. ex* postremos *P*

12 nae cruciatibus laceraretur, uictum malis se simulans auertit
ab consciis in insontes indicium, Thrasonem esse auctorem
consili mentitus, nec nisi tam potenti duce confisos rem tantam
13 ausuros * * ab latere tyranni, quorum capita uilissima fingenti
inter dolores gemitusque occurrere. maxime animo tyranni
credibile indicium Thraso nominatus fecit; itaque extemplo tra-
ditur ad supplicium, adiectique poenae ceteri iuxta insontes.
14 consciorum nemo, cum diu socius consili torqueretur, aut latuit
aut fugit: tantum illis in uirtute ac fide Theodoti fiduciae fuit,
tantumque ipsi Theodoto uirium ad arcana occultanda.

6 Ita, quod unum uinculum cum Romanis societatis erat,
Thrasone sublato e medio, extemplo haud dubie ad defectionem
2 res spectabat, legatique ad Hannibalem missi, ac remissi ab eo
cum Hannibale, nobili adulescente, Hippocrates et Epicydes,
nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Poeni ipsi
3 materno genere. per hos iuncta societas Hannibali ac Syracu-
sano tyranno, nec inuito Hannibale aput tyrannum manserunt.
4 Appius Claudius praetor, cuius Sicilia prouincia erat, ubi ea
accepit, extemplo legatos ad Hieronymum misit. qui cum sese
ad renouandam societatem, quae cum auo fuisset, uenisse di-
cerent, per ludibrium auditi dimissique sunt ab quaerente per
5 iocum Hieronymo, quae fortuna eis pugnae ad Cannas fuisset:
uix credibilia enim legatos Hannibalis narrare; uelle, quid ueri
sit, scire, ut ex eo, utram spem sequatur, consilium capiat.
6 Romani, cum serio legationes audire coepisset, redituros se ad
eum dicentes esse, monito magis eo quam rogato, ne fidem
7 temere mutaret, proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthagi-
nem misit ad foedus ex societate cum Hannibale pacta facien-
dum. conuenit, ut, cum Romanos Sicilia expulissent — id autem
breui fore, si naues atque exercitum misissent —, Himera amnis,
qui ferme diuidit insulam, finis regni Syracusani ac Punici im-

2 indictū *P* ‖ thratonem P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 hausuros *P* ‖ inde eos nominat *post* ab latere *add. edit. ueteres; post* ausuros *lacunam notauit Boettcher et* fuisse *suppleuit, quo primo* tum addit, *postea* ceteros *add.;* fuisse; addit socios *suppl. Madvig* fuisse, addit deinde eos *Weissenb.* fuisse; addit nonnullos *H. J. Mueller;* mentitus — nec nisi . . . aus⟨uros fuisse — socios ignobiles (*uel* obscuros) quosdam⟩ uiros ab latere tyr. *scr. Maur. Mueller annal. philol. 123 (1881) 674* ‖ 7 adlectique P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 consilii P^2 ‖ 11 unum P^2 onum P^1 ‖ 12 dubiae *P* ‖ 13 re|spectabat *P* ‖ ad hannibale *P* ‖ 14 nobile *P* ‖ 18 appius cl. *P* ‖ 19 hieronimum *P* ‖ 21 querente *P* ‖ 22 hieronimo *P* ‖ pugnae P^2 pugnaeis P^1 ‖ 23 laegatos *P* ‖ quit *P* ‖ 26 rogatio *P* ‖ 28 cum hannibalem *P* ‖ pacta faciendum *Madvig* faciendum pacta *P* ‖ 31 diuidit insulam *Weissenb.* insulam diuidit ς diuidit *P* mediam diuidit *Riemann* eam diuidit *coni. Weissenb. ed. Teubn.*

perii esset. aliam deinde inflatus adsentationibus eorum, qui 8
eum non Hieronis tantum set Pyrrhi etiam regis, materni aui,
iubebant meminisse, legationem misit, qua aecum censebat Si-
cilia sibi omni cedi, Italiae imperium proprium quaeri Cartha-
giniensi populo. hanc leuitatem ac iactationem animi neque 9
mirabantur in iuuene furioso neque arguebant, dummodo auer-
terent eum ab Romanis.

Set omnia in eo praecipitia ad exitium fuerunt. nam cum 7
praemissis Hippocrate atque Epicyde cum binis milibus armato-
rum ad temptandas urbes, quae praesidiis tenebantur Romanis,
et ipse in Leontinos cum cetero omni exercitu — erant autem 2
ad quindecim milia peditum equitumque — profectus esset,
liberas aedis coniurati — et omnes forte militabant — immi- 3
nentes uiae angustae, qua descendere ad forum rex solebat,
sumpserunt. ibi cum instructi armatique ceteri transitum ex- 4
pectantes starent, uni ex eis — Dinomeni fuit nomen —, quia
custos corporis erat, partes datae sunt, ut, cum adpropinquaret
ianuae rex, per causam aliquam in angustiis sustineret ab tergo
agmen. ita, ut conuenerat, factum est. tamquam laxaret ela- 5
tum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Dinomenes tan-
tum interualli fecit, ut, cum in praetereuntem sine armatis
regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius uulneribus,
quam succurri posset. clamore et tumultu audito in Dinome- 6
nem iam haut dubie obstantem tela coiciuntur, inter quae tamen
duobus acceptis uulneribus euasit. fuga satellitum, ut iacentem 7
uidere regem, facta est. interfectores pars in forum ad multi-
tudinem laetam libertate, pars Syracusas pergunt ad praeoccu-
panda Adranodori regiorumque aliorum consilia. incerto rerum 8
statu Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret,
senatum litteris certiorem fecit Siciliam Carthaginiensi populo
et Hannibali conciliari, ipse aduersus Syracusana consilia ad 9
prouinciae regnique fines omnia conuertit praesidia.

---

4 cedit *P* ‖ 6 mirabuntur P^1, *corr.* P^3 ‖ dummodo P^2 dumdomo P^1 ‖ 8 praecipiti *P* ‖ 9 praemissi *P* ‖ milibus *ras. ex* militibus *P* ‖ 11 erant *ex* erat P^1 ‖ 12 $\overline{xu}$ milia *P* ‖ esset ς erat *P* ‖ 13 coniuratis *P* ‖ 15 sumserunt *P* ‖ cū *P, fort.* dum *cf. Weissenb. adn. et 31, 26, 6* ‖ instructi ς structi *P* ‖ 16 uni *ras. ex* uini *P* ‖ dinomini P^1 indimini P^2, *duae litt. ante* m *superscriptae nunc erasae sunt* ‖ 17 datae ς ductae *P* ‖ 18 ianuae *P* iam uiae *Leutsch Philol. 10 (1855) 150* ‖ augustis *P* ‖ 19 elatum ς latum *P* ‖ 20 turban *P* ‖ 22 aliquod *P* ‖ 23 dinomine *P* ‖ 24 iam *Valla* tam *P* ‖ dubi *P* ‖ inter quae ς inque *P* ‖ 26 ad ς in *P* ‖ 28 andranadori *P* ‖ 29 atp. *P* ‖ 31 ad prouinciae *Pighius* prouinciam *P*

10 Exitu anni eius Q. Fabius ex auctoritate senatus Puteolos,
per bellum coeptum frequentari emporium, communiit praesi-
11 diumque inposuit. inde Romam comitiorum causa ueniens
in eum quem primum diem comitialem habuit comitia edixit
12 atque ex itinere praeter urbem in campum descendit. eo die
cum sors praerogatiuae Aniensi iuniorum exisset, eaque T. Ota-
cilium M. Aemilium Regillum consules diceret, tum Q. Fabius
8 silentio facto tali oratione est usus. 'Si aut pacem in Italia
aut id bellum eumque hostem haberemus, in quo neclegentiae
laxior locus esset, qui uestris studiis, quae in campum ad man-
dandos, quibus uelitis, honores adfertis, moram ullam offerret,
2 is mihi parum meminisse uideretur uestrae libertatis; sed cum
in hoc bello, in hoc hoste numquam ab ullo duce sine ingenti
nostra clade erratum sit, eadem uos cura, qua in aciem armati
descenditis, inire suffragium ad creandos consules decet et sibi
quemque dicere "Hannibali imperatori parem consulem no-
3 mino". hoc anno ad Capuam Vibellio Taureae, Campano summo
equiti, prouocanti summus Romanus eques Asellus Claudius est
4 oppositus. aduersus Gallum quondam prouocantem in ponte
Anienis T. Manlium fidentem et animo et uiribus misere maiores
5 nostri. eandem causam haut multis annis post fuisse non nega-
uerim, cur M. Valerio non diffideretur aduersus similiter prouo-
6 cantem arma capienti Gallum ad certamen. quem ad modum
pedites equitesque optamus ut ualidiores, si minus, ut pares
certe hosti habeamus, ita duci hostium parem imperatorem
7 quaeramus. cum, qui est summus in ciuitate dux, eum lege-
rimus, tamen repente lectus, in annum creatus aduersus ueterem
ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis

1 q. ς que *P* ‖ 2 coemptum *P* ‖ emporium P^1 enporium P^2 ‖ communiit ς communit *P* ‖ 5 ex itinere *Valla* edixitinere P^1 edixit inire P^2 ‖ 6 aniensi *Gron. praeeunte* anien. *h. e.* aniensis *Oct. Pantagatho* antesi *P* ‖ iuniorum ς ludiorum *P* ‖ t. tacilium P^1 t. acilium P^2 ‖ 7 diceretq. tum q. *P* ‖ 8 italiam *P* ‖ 9 id *G. Becker, om. P* ‖ eumque *Gron.* cumque *P* ‖ aut bellum cum eo hoste ς, *ubi* eo *del. Bitschofsky Oest. Gymn. 36 (1885) 356* ‖ 10 laxior P^1 anxior P^2, *sed illud ras. restitutum* ‖ 11 ullum P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 uestrae libertatis ς ueliberatis P^1 uel liberatis P^2 libertatis *coni. Weissenb.* ‖ 13 ab illo *P* ‖ 15 sinire *P* ‖ decet ς demet *P* ‖ sibi *scripsi Em. Liu. III 11* sibi si *P* sibi sic ς ‖ 17 uibelli *P* ‖ 18 claudius P^2 claudius claudius P^1 ‖ 19 oppisitus *P* ‖ callū *P* ‖ 20 anienis t. *Gron.* anienet P^1 anienem P^2 ‖ manilium *P* ‖ 21 eandem *Duker Crévier* ob eandem *P*; ob eandem *usque ad* 23 certamen *del. Koch* ‖ haud *Valla* ut *P* ‖ 23 ad certamen *del. P. R. Mueller annal. philol. 97 (1868) 48; fort.* ad hoc certamen *scribendum et cum proximis coniungendum est* ‖ 25 certe *Weissenb. olim* te P^1, *del.* P^2 ‖ 26 queramus *P* ‖ 28 comparauitur *P*

nec iuris inclusum angustiis, quo minus ita omnia gerat admini-
stretque, ut tempora postulabunt belli; nobis autem in apparatu 8
ipso ac tantum incohantibus res annus circumagitur. quoniam, 9
quales uiros creare uos consules deceat, satis est dictum, restat,
ut pauca de eis, in quos praerogatiuae fauor inclinauit, dicam.
M. Aemilius Regillus flamen est Quirinalis, quem neque mittere 10
a sacris neque retinere possumus, ut non deum aut belli dese-
ramus curam. T. Otacilius sororis meae filiam uxorem atque 11
ex ea liberos habet; ceterum non ea uestra in me maioresque
meos merita sunt, ut non potiorem priuatis necessitudinibus
rem publicam habeam. quilibet nautarum uectorumque tran- 12
quillo mari gubernare potest; ubi saeua orta tempestas est ac
turbato mari rapitur uento nauis, tum uiro et gubernatore opus
est. non tranquillo nauigamus, sed iam aliquot procellis sub- 13
mersi paene sumus: itaque, quis ad gubernacula sedeat, summa
cura prouidendum ac praecauendum uobis est. in minore te
experti, T. Otacili, re sumus: haut sane, cur ad maiora tibi
fidamus, documenti quicquam dedisti. classem hoc anno, cui 14
tu praefuisti, trium rerum causa parauimus, ut Africae oram
popularetur, ut tuta nobis Italiae litora essent, ante omnia ne
supplementum cum stipendio commeatuque ab Carthagine Han-
nibali transportaretur. create consulem T. Otacilium, non dico 15
si omnia haec, set si aliquid eorum rei publicae praestitit. sin
autem te classem optinente etiam uelut pacato mari, quibuscum-
que bella iuuantur, Hannibali tuta atque integra ab domo uene-
runt, si ora Italiae infestior hoc anno quam Africae fuit, quid 16
dicere potes, cur te potissimum ducem Hannibali hosti oppo-
namus? si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum 17

---

1 angustiis P^2 angustis P^1 ‖ 5 dicam̄aemilius *P* ‖ 7 a P^2 ac P^1 ‖ non ⟨aut⟩ deum *exspectat Madvig Em. Liu. 336* ‖ diseramus *P* ‖ 8 suram *P* ‖ t. *addidi, om. P* ‖ ofacilius *P* ‖ uxorē *P, sed* ē *in ras. litterae* o *ut uidetur* ‖ 9 habet P^2 habe P^1 ‖ 10 priuatique *P* ‖ 11 rep̄. *P* ‖ 14 aliquod *P* ‖ 15 poenae P^1 poeno P^2 ‖ 17 otacili P^1 te acili P^2 ‖ re *Gron.* ie P^1 ope P^2 ‖ sumus *ex* musus P^1 ‖ 19 ora ς ‖ 20 popularemtur P^1 popularentur P^2 ‖ 22 to|tacilium P^1 t̄ tacilium P^2 ‖ 23 aliquit *P* ‖ 24 classe optinentes *P* ‖ etiam *P* iam *Wesenberg, om.* ς, *del. Crévier* ‖ placato *P* ‖ quibuscumque bella iuuantur *conieci coll. 22, 37, 4* quib. *(cet. om.) P* quaeuis *uel* quaelibet *uel* omnia ς omnia u. p. m. quibus opus erat *uel* etiam ea u. p. m. quibus non egebat *desiderat Weissenb.* ea etiam u. p. m. quibus opus non erat *H. J. Mueller et, nisi quod* non erat opus, *Riemann* omnia u. p. m. nauibus *Madvig Em. Liu. 336* saepe iam u. p. m. quibus erat opus *idem praef. ed. 4* etiam u. p. m. quibuscumque opus erat nauibus *Zingerle* adiumenta omnia belli u. p. m. nauibus *Maur. Mueller* ‖ 27 opponamus *Salmasius* oppugnabant *P* ‖ 28 exem-

nostrum censeremus, nec tu id indignari posses, aliquem in
ciuitate Romana meliorem bello haberi quam te. magis nullius
interest quam tua, T. Otacili, non inponi ceruicibus tuis onus,
18 sub quo concidas. ego magnopere suadeo, Quirites, eodem
animo, quo si stantibus uobis in acie armatis repente deligendi
duo imperatores essent, quorum ductu atque auspicio dimica-
19 retis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramento liberi
uestri dicant, ad quorum edictum conueniant, sub quorum tutela
20 atque cura militent. lacus Trasumennus et Cannae, tristia ad
recordationem exempla set ad praecauendas similes clades utilia,
documento sint. praeco, Aniensem iuniorum in suffragium
9 reuoca.' cum T. Otacilius ferociter eum continuare consula-
tum uelle uociferaretur atque opstreperet, lictores ad eum acce-
2 dere consul iussit et, quia in urbem non inierat, protinus in
campum ex itinere profectus, admonuit cum securibus sibi
3 fasces praeferri. interim praerogatiua suffragium init, creatique
in ea consules Q. Fabius Maximus quartum M. Marcellus ter-
tium. eosdem consules ceterae centuriae sine uariatione ulla
4 dixerunt. et praetor unus refectus Q. Fuluius Flaccus, noui
alii creati, T. Otacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius,
5 qui tum aedilis curulis erat, P. Cornelius Lentulus. comitiis
praetorum perfectis senatus consultum factum, ut Q. Fuluio
extra ordinem urbana prouincia esset, isque potissimum con-
6 sulibus ad bellum profectis urbi praeesset. aquae magnae bis
eo anno fuerunt, Tiberisque agros inundauit cum magna strage
tectorum pecorumque et hominum pernicie.
7 Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quar-
tum M. Claudius Marcellus tertium consulatum ineuntes plus
solito conuerterant in se ciuitatis animos: multis enim annis

---

plo *ras. ex* extemplo *P* ‖ 3 t. otacili *P*¹ o acili *P*² ‖ 4 suadeo quirites *coni. Weissenb. (etiam* suadeo quirites ut *conicias)* suadeoque *P* suadeo *uel* suadeo ut *ς* suadeo moneoque *Maur. Mueller* moneo suadeoque *Alschefski* oro suadeoque *Hertz* ‖ 5 quo (*om.* si) *uel* quasi *C. L. Bauer* ‖ si istantibus *P* ‖ aciem *P* ‖ diligendi *P* ‖ 8 at *P* ‖ edictum *ras. ex* tedictum *P* ‖ 9 thrasumē|nus *P* ‖ 10 exempla set *P*¹ exemplar et *P*² ‖ praecauenda *P, corr. Stroth* ‖ praecauendum simile *ς* ‖ clades utilia *H. J. Mueller* utilia clades *Weissenb.* clades utiles *Madvig* utiles *P* clades *Fabri,* clades *ad* similes *primus Strothius intellegi iussit,* utilia *ς* clades similes utilia *posuit Hertz* ‖ 11 documenta *ς* ‖ sint *scripsi Em. Liu. III 16 sq.* sunt *P* ‖ praeconiensem *P* ‖ 14 urbe *P* ‖ 16 iterum *Oct. Pantagathus* ‖ 17 q. *P*² que *P*¹ ‖ 19 q̄ *P*² que *P*¹ ‖ 20 ali *P* ‖ 24 aquae *ς* atque *P* ‖ bis *P*¹ nibis *P*² ‖ 25 inumdauit *P*² sinumdauit *P*¹ ‖ 26 et *ς*, *om. P* ‖ 27 quinto *P*² quincto *P*¹ ‖ q. *P*² que *P*¹ ‖ 29 ciuitates *P* ‖ annis *P*² inis *P*¹

tale consulum par non fuerat. referebant senes sic Maximum 8
Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papirium
Caruiliumque aduersus Samnites Bruttiosque et Lucanum cum
Tarentino populum consules declaratos. absens Marcellus con- 9
sul creatus, cum ad exercitum esset; praesenti Fabio atque
ipso comitia habente consulatus continuatus. tempus ac neces- 10
sitas belli ac discrimen summae rerum faciebant, ne quis aut
in eam rem exemplum exquireret aut suspectum cupiditatis
imperi consulem haberet; quin laudabant potius magnitudinem 11
animi, quod, cum summo imperatore esse opus rei publicae
sciret seque eum haud dubie esse, minoris inuidiam suam, si
qua ex ea re oreretur, quam utilitatem rei publicae fecisset.

Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capi- **10**
tolio est habitus, decretumque omnium primum, ut consules 2
sortirentur conpararentue inter se, uter censoribus creandis
comitia haberet, priusquam ad exercitum proficisceretur. pro- 3
rogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant,
iussique in prouinciis manere Ti. Gracchus Luceriae, ubi cum
uolonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M.
Pomponius in Gallico. et praetores prioris anni pro praeto- 4
ribus Q. Mucius optineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundi-
sium orae maritimae intentus aduersus omnes motus Philippi,
Macedonum regis, praeesset. P. Cornelio Lentulo praetori Sicilia 5
decreta prouincia, T. Otacilio classis eadem, quam aduersus
Carthaginienses priore anno habuisset.

Prodigia eo anno multa nuntiata sunt, quae quo magis cre- 6
debant simplices ac religiosi homines, eo plura nuntiabantur:
Lanuui in aede intus Sospitae Iunonis coruos nidum fecisse;
in Apulia palmam uiridem arsisse; Mantuae stagnum effusum 7
Mincio amni cruentum uisum; et Calibus creta et Romae in

---

2 rullianum *Cobet Mnem. 1 (1852) 100* ‖ callicum *P* ‖ 3 caruiliumque P^2 caruilium P^3 caruilium sic postea papirium caruiliumque P^1 ‖ 5 exercitum *ex* exercitusm P^1 ‖ 6 ipsi comitia habenti *Rinkes* ‖ consulatus *ex* cosulatus P^1 ‖ 8 in eam rem *uel* in rem *Maur. Mueller* in *P, del. Madvig* ‖ extemplum P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 imperio *P* ‖ magnitudine *P* ‖ 11 seq. tum haud dubiae *P* ‖ 12 ex ea re *uel* ea re *Duker* ex re *P* ‖ 15 conpararentquae *P* ‖ 18 iussisque *P* ‖ 19 g̅ *P* ‖ 20 praetores *Gron.* p̅r̅. *P* praetorum *Drakenb.* ‖ pro praetoribus *Forchhammer* pro p̅r̅. *P* pro praetore ς ‖ 21 brundisius P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 mutus *P* ‖ pilippi P^1 filippi P^3 ‖ 23 p. *Aldus* c. *P* ‖ 24 t. otacilio P^3 t. potacilio P^1 ‖ 25 habuisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 sunt P^1 u *del. et* u *rursus superscr.* P^2 ‖ que quo *P* ‖ 27 hac *P* ‖ 28 lanuui P^2 iani P^1 ‖ sospite P^1 sospites P^2 ‖ corbos *P* ‖ 29 in apuliae *P* ‖ etfusum P^2 etfuncsum P^1 ‖ 30 rome *P*

8 foro bouario sanguine pluuisse; et in uico Insteio fontem sub
terra tanta ui aquarum fluxisse, ut serias doliaque, quae in eo
9 loco erant, prouoluta uelut impetu torrentis tulerit; tacta de
caelo atrium publicum in Capitolio, aedem in campo Vulcani,
arcem in Sabinis publicamque uiam, murum ac portam Gabiis.
10 iam alia uulgata miracula erant: hastam Martis Praeneste sua
sponte promotam; bouem in Sicilia locutum; infantem in utero
matris in Marrucinis 'Io triumphe' clamasse; ex muliere Spoleti
uirum factum; Hadriae aram in caelo speciesque hominum
11 circum eam cum candida ueste uisas esse. quin Romae quo-
que in ipsa urbe secundum apum examen in foro uisum —
quod mirabile est, quia rarum — adfirmantes quidam legiones
se armatas in Ianiculo uidere concitauerunt ciuitatem ad arma,
12 cum, qui in Ianiculo essent, negarent quemquam ibi praeter
13 adsuetos collis eius cultores adparuisse. haec prodigia hostiis
maioribus procurata sunt ex haruspicum responso, et supplicatio
omnibus deis, quorum puluinaria Romae essent, indicta est.

11 Perpetratis, quae ad pacem deum pertinebant, de re publica
belloque gerendo, et quantum copiarum et ubi quaeque essent,
2 consules ad senatum rettulerunt. duodeuiginti legionibus bellum
geri placuit: binas consules sibi sumere, binis Galliam Siciliam-
que ac Sardiniam optineri, duabus Q. Fabium praetorem Apuliae,
3 duabus uolonum Ti. Gracchum circa Luceriam praeesse, sin-
gulas C. Terentio proconsuli ad Picenum et M. Valerio ad clas-
4 sem circa Brundisium relinqui, duas urbi praesidio esse. hic
ut numerus legionum expleretur, sex nouae legiones erant scri-
bendae. eas primo quoque tempore consules scribere iussi et
5 classem parare, ut cum eis nauibus, quae pro Calabriae litoribus
in statione essent, centum quinquaginta longarum classis nauium

---

1 bobario *ex* bario P^1 ‖ pluuisset et *P* ‖ 2 terra ς terram *P* ‖ aquarum *Valla* aquam *P* ‖ 3 impetu ς *Gron.* impetus *P* ‖ turrentis *P* ‖ tullerit P^1, *corr.* P^3 ‖ acta *P* ‖ 4 eadem *P* ‖ 5 arcem *Facius et Panormita* uocem *P* uacunae *Hertz* ‖ gaueis P^1 gauiis P^2 ‖ 6 bulgata *P* ‖ 7 siciliam *P* ‖ in ς, *om.* *P* ‖ 8 triumphae *P* ‖ spoleti ς expoleati *P* ‖ 9 haram *P* ‖ speciesq. *ras. ex* ispeciesq. *P* ‖ 12 quod — rarum *del. Lipsius, sed cf. Madvig Em. Liu. 337* ‖ 13 in P^2 im P^1 ‖ 14 cum qui *Alschefski* qui cum *P* ‖ hibi *P* ‖ 15 adparuissent P^1, *corr.* P^2 ‖ hostiis P^3 hostis P^1 ‖ 16 aruspicum *P* ‖ suppliciatio *P* ‖ 17 deiis *P* ‖ essent *Gron.* exsint *P* sint ς ‖ inuicta *P* ‖ 18 deum *ras. ex* indeum *P* ‖ 19 quequae *P* ‖ 21 uinas *P* ‖ 22 duas *P* ‖ pabium P^1 pabulum P^2 ‖ aculiae P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 bolonum *P* ‖ graccū *P* ‖ 25 relinqui P^1, *del.* P^3 ‖ duas P^2 dbas P^1 ‖ praesidio ς presidium relinqui dbas urbi praesidio P^1 presidium relinqui duas P^2 ‖ 26 numerum *P* ‖ noue *P* ‖ 28 pararem P^1, *corr.* P^3 ‖ que *P* ‖ 29 stationes *P*

eo anno expleretur. dilectu habito et centum nauibus nouis 6
deductis Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit; creati
M. Atilius Regulus et P. Furius Philus.

Cum increbresceret rumor bellum in Sicilia esse, T. Ota-
cilius eo cum classe proficisci iussus est. cum deessent nautae, 7
consules ex senatus consulto edixerunt, ut, qui L. Aemilio C.
Flaminio censoribus milibus aeris quinquaginta ipse aut pater
eius census fuisset usque ad centum milia, aut cui postea tanta
res esset facta, nautam unum cum sex mensum stipendio daret;
qui supra centum milia usque ad trecenta, tris nautas cum 8
stipendio annuo; qui supra trecenta usque ad deciens aeris,
quinque nautas; qui supra deciens, septem; senatores octo
nautas cum annuo stipendio darent. ex hoc edicto dati nautae 9
armati instructique ab dominis cum triginta dierum coctis ciba-
riis naues conscenderunt. tum primum est factum, ut classis
Romana sociis naualibus priuata inpensa paratis conpleretur.

Hic maior solito adparatus praecipue conterruit Campanos, 12
ne ab obsidione Capuae bellum eius anni Romani inciperent.
itaque legatos ad Hannibalem oratum miserunt, ut Capuam exer- 2
citum admoueret: ad eam oppugnandam nouos exercitus scribi
Romae, nec ullius urbis defectioni magis infensos eorum animos
esse. id quia tam trepide nuntiabant, maturandum Hannibal 3
ratus, ne praeuenirent Romani, profectus Arpis ad Tifata in
ueteribus castris super Capuam consedit. inde Numidis Hispa- 4
nisque ad praesidium simul castrorum simul Capuae relictis
cum cetero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi,
re ipsa, ut temptaret Puteolos quodque ibi praesidi erat, de-
scendit. Maximus, postquam Hannibalem Arpis profectum et 5
regredi in Campaniam adlatum est, nec die nec nocte inter-
misso itinere ad exercitum redit et Ti. Gracchum ab Luceria 6
Beneuentum copias admouere, Q. Fabium praetorem — is filius

---

1 dilectū *P* ‖ centum] c. *ras. ex* g. *P* ‖ nobis *P* ‖ 2 q. ς que *P* ‖ comitiam P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 furius *Aldus* turius *P* ‖ 4 ti· potatilius P^1 ti· otacilius P^3 ‖ 5 deesset *P* ‖ 6 dixerunt *P* ‖ 7 flaminius P^2 ‖ l· *P* ‖ 8 tanta res *Weissenb.* res tanta ς tanta *P* ‖ 10 milia] milamc̄· P^1 mila P^2 ‖ ccc *P* ‖ 11 ccc *P* ‖ decies aeris *P* ‖ 12 septiens *P* ‖ 14 in|instructiq. ab dominus cum xxx milia dierum *P* ‖ cottis P^1 copiis P^2 ‖ ciuariis *P* ‖ 17 solido P^1, *corr.* P^2 ‖ adparatur praecipuae *P* ‖ 18 incipere P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 annibalem *P* ‖ 20 admouere *P* ‖ 21 urbis P^2 urbi P^1 ‖ defectionis *P* ‖ 22 it *P* ‖ trepidem P^1 trepida P^2, *postea ras.* trepide *effectum* ‖ annibal *P* ‖ 23 ratus P^2 ratos P^1 ‖ prebenirent *P* ‖ at tifata *P* ‖ 24 hispanisquæ *P* ‖ 27 praesidi P^1 praesidiu P^2 ‖ 28 maximas P^1 maxime P^2, *sed ras. illud restitutum*

7 consulis erat — ad Luceriam Graccho succedere iubet. in Sici-
liam eodem tempore duo praetores profecti, P. Cornelius ad
exercitum, T. Otacilius, qui maritimae orae reique nauali prae-
8 esset. et ceteri in suas quisque prouincias profecti; et quibus
prorogatum imperium erat easdem, quas priori anno, regiones
optinuerunt.

13 Ad Hannibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinque no-
biles iuuenes ab Tarento uenerunt, partim ad Trasumennum
lacum partim ad Cannas capti dimissique domos cum eadem
comitate, qua usus aduersus omnes Romanorum socios Poenus
2 fuerat. ei memores beneficiorum eius perpulisse magnam par-
tem se iuuentutis Tarentinae referunt, ut Hannibalis amicitiam
ac societatem quam populi Romani mallent, legatosque ab suis
missos rogare Hannibalem, ut exercitum propius Tarentum ad-
3 moueat: si signa eius, si castra conspecta a Tarento sint, haut
ullam intercessuram moram, quin urbs in potestatem eius tra-
datur; in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem
4 Tarentinam esse. Hannibal conlaudatos eos oneratosque ingen-
tibus promissis domum ad coepta maturanda redire iubet: se
in tempore adfuturum esse. hac cum spe dimissi Tarentini.
5 ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. urbem esse
uidebat cum opulentam nobilemque tum maritimam et in Ma-
cedoniam opportune uersam, regemque Philippum hunc por-
tum, si, cum transiret in Italiam, Brundisium Romani habe-
6 rent, petiturum. sacro inde perpetrato, ad quod uenerat,
et, dum ibi moratur, peruastato agro Cumano usque ad Mi-
seni promunturium, Puteolos repente agmen conuertit ad oppri-
7 mendum praesidium Romanum. sex milia hominum erant, et
locus munimento quoque, non natura modo tutus. triduum
ibi moratus Poenus ab omni parte temptato praesidio, deinde,
ut nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis
8 ira quam potiundae urbis spe processit. aduentu eius in pro-
pincum agrum mota Nolana est plebs, iam diu auersa ab Ro-
manis et infesta senatui suo. itaque legati ad arcessendum
Hannibalem cum haut dubio promisso tradendae urbis uenerunt.
9 praeuenit inceptum eorum Marcellus consul a primoribus acci-

---

1 ad *J. H. Voss, om.* *P* ‖ 2 p. ς publilius P^1 publicius P^2 ‖ 3 t. otacilius' P^3 t. otacius P^1 t. tacius P^2 ‖ 8 thrasymen P^1 thrasymenum P^2 ‖ 11 perculisse *P* ‖ 16 in potestatem eius tradatur *add. Weissenb.*, *om. P* dedatur *add.* ς ei tradatur *suppl. Madvig* ‖ 19 ab coepta *P* ‖ 23 opportunae *P* ‖ 24 cum *h. l. add. H. J. Mueller ed. Teubn., om. P; ante* brundisium *add.* cum ς, quoniam *Madvig* ‖ 32 urbis *ex* urbs P^1

tus. die uno Suessulam a Calibus, cum Vulturnus amnis trai-
cientem moratus esset, contenderat; inde proxima nocte sex 10
milia peditum, equites quingentos, qui praesidio senatui essent,
Nolam intromisit. et uti a consule omnia inpigre facta sunt ad 11
praeoccupandam Nolam, ita Hannibal tempus terebat, bis iam
ante nequiquam temptata re segnior ad credendum Nolanis
factus.

Isdem diebus et Q. Fabius consul ad Casilinum temptan- 14
dum, quod praesidio Punico tenebatur, uenit, et ad Beneuen-
tum uelut ex composito parte altera Hanno ex Bruttiis cum
magna peditum equitumque manu, altera Ti. Gracchus ab Lu-
ceria accessit. qui primo oppidum intrauit; deinde, ut Han- 2
nonem tria milia ferme ab urbe ad Calorem fluuium castra
posuisse et inde agrum populari audiuit, et ipse egressus moe-
nibus mille ferme passus ab hoste castra locat. ibi contionem
militum habuit. legiones magna ex parte uolonum habebat, 3
qui iam alterum annum libertatem tacite mereri quam postulare
palam maluerant. senserat tamen hibernis egrediens murmur
in agmine esse quaerentium, en umquam liberi militaturi essent,
scripseratque senatui, non tam quid desiderarent, quam quid 4
meruissent: bona fortique opera eorum se ad eam diem usum,
neque ad exemplum iusti militis quicquam eis praeter libertatem
deesse. de eo permissum ipsi erat, faceret, quod e re publica 5
duceret esse. itaque priusquam cum hoste manum consereret,
pronuntiat tempus uenisse eis libertatis, quam diu sperassent,
potiundae. postero die signis conlatis dimicaturum puro ac pa- 6
tenti campo, ubi sine ullo insidiarum metu uera uirtute geri
res posset. qui caput hostis rettulisset, eum se extemplo libe- 7
rum iussurum esse; qui loco cessisset, in eum seruili supplicio
animaduersurum; suam cuique fortunam in manu esse. liber- 8
tatis auctorem eis non se fore solum, sed consulem M. Marcellum,
set uniuersos patres, quos consultos ab se de libertate eorum
sibi permisisse. litteras inde consulis ac senatus consultum reci- 9
tauit. ad quae clamor cum ingenti adsensu est sublatus. pugnam
poscebant, signumque ut daret extemplo, ferociter instabant.

1 sessulam P^2 ‖ 3 ⟨M⟩ equites *Hertz* ‖ quingentos (D) *add. Weissenb.* qui *add.* ς, *om.* P ‖ 4 uti ς ubi P ‖ 6 tempta P ‖ 8 q. P^2 quae P^1 ‖ 10 bruttis P ‖ 14 posuisse *ras. ex* posuisset P ‖ 18 maluerant ς meruerant P ‖ 19 querentium P ‖ enumquā P^1 numquā P^2, *sed postea ras. illud restit.* ‖ 20 scribseratque P ‖ 22 explum P ‖ quiquam P^1 quidquam P^2 ‖ 28 hostis P^2 hosus P^1 ‖ retulisset cum se exemplo P ‖ 29 cessisset et in P ‖ 30 libertati P ‖ 32 set P^1 et P^3 ‖ 33 permisisset P ‖ 34 at quae P ‖ adsensu est *ex* adsensust P^1

10 Gracchus proelio in posterum diem pronuntiato contionem di-
misit. milites laeti, praecipue quibus merces nauatae in unum
diem operae libertas futura erat, armis expediendis diei relicum
15 consumunt. postero die ubi signa coeperunt canere, uolones
primi omnium parati instructique ad praetorium conueniunt.
sole orto Gracchus in aciem copias educit; nec hostes moram
2 dimicandi fecerunt. decem septem milia peditum erant, maxima
ex parte Bruttii ac Lucani, equites mille ducenti, inter quos
pauci admodum Italici, ceteri Numidae fere omnes Maurique.
3 pugnatum est et acriter et diu; quattuor horis neutro inclinata
est pugna. nec alia magis Romanum inpediebat res quam capita
4 hostium pretia libertatis facta; nam ut quisque hostem inpigre
occiderat, primum capite aegre inter turbam tumultumque abs-
cidendo terebat tempus; deinde occupata dextra tenendo caput
fortissimus quisque pugnator esse desierat, segnibus ac timidis
5 tradita pugna erat. quod ubi tribuni militum Graccho nuntia-
uerunt, neminem stantem iam uulnerari hostem, carnificari
iacentes, et in dextris militum pro gladiis humana capita esse,
signum dari propere iussit, proicerent capita inuaderentque
6 hostem: claram satis et insignem uirtutem esse, nec dubiam
libertatem futuram strenuis uiris. tum redintegrata pugna est
7 et eques etiam in hostes emissus. quibus cum inpigre Numidae
occurrissent, nec segnior equitum quam peditum pugna esset,
iterum in dubium adducta res. cum utrimque duces Roma-
nus Bruttium Lucanumque totiens a maioribus suis uictos sub-
actosque, Poenus mancipia Romana et ex ergastulo militem
8 uerbis optereret, postremo pronuntiat Gracchus esse nihil, quod
de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatique hostes essent.
16 ea demum uox ita animos accendit, ut renouato clamore, uelut
alii repente facti, tanta ui se in hostem intulerint, ut sustineri

1 proelio P^2 poelio P^1 ‖ 2 praecipuae *P* ‖ nauatae P^1 nouatae P^2, *sed postea ras. illud restit.* ‖ 3 diei reliquum *Gron.* que relicum P^1 quod relicum P^2 quod reliquum diei fuit ς diei quod relicum *Woelfflin Z. f. d. Gymn. 32 (1878) 539* quod relicum erat diei *H. J. Mueller ed. Teubn.* diei quod relicum erat *idem ed. Weidm.* diei quod erat relicum *Maur. Mueller* quod diei fuit relicum *coni. Madvig praef. ed. 3* quod diei erat reliquum *idem ed. 4* expediendis tergendisque diei relicum *Weissenb.* ‖ 4 consumunt *Gron.* conmuni *P* consumserunt ς ‖ uolones *h. l. uel post* omnium *addendum conieci Em. Liu. III 17, om. P* ‖ 6 copiams P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 brutti *P* ‖ 10 IIII oris *P* ‖ 12 praetia *P* ‖ libertatis *N. Heinsius* libertati *P* ‖ quiq. *P* ‖ 18 gladiis P^2 cladis P^1 ‖ 20 hoste *P* ‖ 22 numidae occurrissent ς numidaconcurrissent *P* ‖ 23 neg *P* ‖ 24 utrimquae *P* ‖ 26 ercastulo *P* ‖ 29 ut P^2 *(uel P^1)* u P^1 ‖ renouata *P* ‖ 30 alii P^2 ali P^1 ‖ intulerint ς intulerunt *P*

ultra non possent. primo antesignani Poenorum, dein signa 2
perturbata, postremo tota inpulsa acies; inde haut dubie terga
data, ruuntque fugientes in castra adeo pauidi trepidique, ut ne
in portis quidem aut uallo quisquam restiterit, ac prope con-
tinenti agmine Romani insecuti nouum de integro proelium
inclusi hostium uallo ediderint. ibi sicut pugna inpeditior an- 3
gustiis, ita caedes atrocior fuit. et adiuuere captiui, qui rapto
inter tumultum ferro conglobati et ab tergo ceciderunt Poenos
et fugam impedierunt. itaque minus duo milia hominum ex 4
tanto exercitu, et ea maior pars equitum, cum ipso duce effu-
gerunt; alii omnes caesi aut capti; capta et signa duodequa-
draginta. ex uictoribus duo milia ferme cecidere. praeda omnis 5
praeterquam hominum captorum militi concessa est; et pecus
exceptum est, quod intra dies triginta domini cognouissent.

Cum praeda onusti in castra redissent, quattuor milia ferme 6
uolonum militum, quae pugnauerant segnius nec in castra in-
ruperant simul, metu poenae collem haut procul castris ceperunt.
postero die per tribunos militum inde deducti contione militum 7
aduocata a Graccho superueniunt. ubi cum proconsul ueteres 8
milites primum, prout cuiusque uirtus atque opera in ea pugna
fuerat, militaribus donis donasset, tunc, quod ad uolones atti- 9
neret, omnes ait malle laudatos a se dignos indignosque, quam
quemquam eo die castigatum esse; quod bonum faustum felix-
que rei publicae ipsisque esset, omnes eos liberos esse iubere.
ad quam uocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset, 10
ac nunc conplexi inter se gratulantesque nunc manus ad caelum
tollentes bona omnia populo Romano Gracchoque ipsi precaren-
tur, tum Gracchus 'Priusquam omnes iure libertatis aequati 11
essetis,' inquit 'neminem nota strenui aut ignaui militis notasse
uolui; nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne uir- 12
tutis ignauiaeque pereat, nomina eorum, qui detractatae pugnae
memores secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo
citatosque singulos iure iurando adigam, nisi cui morbus causa 13

6 ediderint ς ediderunt *P* ‖ inpeditior ς inexpeditior *P* ‖ angustiis *cum* ς *scripsi Em. Liu. III 11* in angustis *P* ‖ 11 ali *P* ‖ 12 caecidere *P* ‖ 14 xxx *P* ‖ 15 castra *P*² casta *P*¹ ‖ 18 militum *post* contione *om.* ς ‖ 20 prout ς utpro *P* ‖ 23 castigatū *ex* caligatū *P*¹ ‖ 24 eo *P* ‖ iuuere *P* ‖ 27 praecarentur *P* ‖ 28 iure libertatis aequati essetis (*uel* essent) *scripsi* iure libertatis aequasset *P* iure libertatis aequassem ς iure libertas aequasset *Hertz* ius libertatis aequasset *coni. H. J. Mueller* ‖ 31 quidemtractatae *P* ‖ 32 secessione *P* ‖ 33 cui *Weissenb.* que *P* quibus ς queis *Gron.* quis *Drakenb.* ‖ morbus *P*¹ moribus *P*², *sed postea ras. illud restitutum*

erit, non aliter quam stantes cibum potionemque, quoad stipendia
facient, capturos esse. hanc multam ita aequo animo feretis,
si reputabitis nulla ignauiae nota leuiore uos designari potuisse.'
14 signum deinde colligendi uasa dedit; militesque praedam por-
tantes agentesque per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Bene-
15 uentum rediere, ut ab epulis per celebrem festumque diem actis,
16 non ex acie reuerti uiderentur. Beneuentani omnes turba effusa
cum obuiam ad portas exissent, complecti milites, gratulari,
17 uocare in hospitium. adparata conuiuia omnibus in propatulo
aedium fuerant; ad ea inuitabant Gracchumque orabant, ut
epulari permitteret militibus. et Gracchus ita permisit, si in
18 publico epularentur omnes ante suas quisque fores. prolata
omnia. pilleati aut lana alba uelatis capitibus uolones epulati
sunt, alii accubantes, alii stantes, qui simul ministrabant uesce-
19 banturque. digna res uisa, ut simulacrum celebrati eius diei
Gracchus, postquam Romam rediit, pingi iuberet in aede Liber-
tatis, quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia facien-
dam curauit dedicauitque.

17 Dum haec ad Beneuentum geruntur, Hannibal depopulatus
2 agrum Neapolitanum ad Nolam castra mouet. quem ubi ad-
uentare consul sensit, Pomponio propraetore cum eo exercitu,
qui super Suessulam in castris erat, accito ire obuiam hosti
3 parat nec moram dimicandi facere. C. Claudium Neronem cum
robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste
portam emittit circumuectumque occulte subsequi sensim agmen
hostium iubet et, cum coortum proelium uideret, ab tergo se
4 obicere. id errore uiarum an exiguitate temporis Nero exsequi
5 non potuerit, incertum est. absente eo cum proelium commis-
sum esset, superior quidem haut dubie Romanus erat; sed quia
equites non adfuere in tempore, ratio compositae rei turbata
est. non ausus insequi cedentes Marcellus uincentibus suis
6 signum receptui dedit. plus tamen duo milia hostium eo die
7 caesa traduntur, ab Romanis minus quadringenti. solis fere oc-

1 quoac *P* ‖ supendia P^1 stupendia P^2 ‖ 4 uaua P^1, *primo* sua *deinde* uasa P^2 ‖ 6 per *add.* ς, *om. P;* celebri festoque die ς ‖ 8 complecti P^1 comspecti P^2 ‖ 9 hostium P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 graccus *P* ‖ si *add. Sigonius, om. P;* ut *add.* ς ‖ 13 palleati *P* ‖ lana *ex* lata P^1 ‖ capitib. P^2 capitis capitib. P^1 ‖ 14 ali accubantes ali *P* ‖ 16 rediit ς redit *P* ‖ pingi *ras. ex* pingui *P* ‖ 17 multalicia *P* ‖ 19 dum ς cum *P* ‖ 21 *Pomponi nomen corruptum esse propter 24, 10, 3 et 24, 44, 3 suspicatur Glareanus* ‖ 22 sessulam P^2 ‖ 23 morandimicandi *ex* memorandimicandi P^1 ‖ faceret P^2 ‖ 25 agmem *P* ‖ 26 et *P* ut ς ‖ se obiceret P^2 eobigeret P^1 ‖ 29 dubiae *P* ‖ 33 a *uel* e romanis *(cf. 22, 16, 3; 23, 49, 9; 24, 16, 5; 36, 38, 4 et 6) Fabri* romanis *P* romani *Gron.* ‖ $\overline{\text{cccc}}$ *P*

casu Nero diem noctemque nequiquam fatigatis equis hominibus-
que ne uiso quidem hoste rediens adeo grauiter est ab consule
increpitus, ut per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad
Cannas redderetur hosti clades. postero die Romanus in aciem 8
descendit, Poenus, tacita etiam confessione uictus, castris se
tenuit. tertio die silentio noctis omissa spe Nolae potiundae,
rei numquam prospere temptatae, Tarentum ad certiorem spem
proditionis proficiscitur.

Nec minore animo res Romana domi quam militiae gereba- 18
tur. censores uacui ab operum locandorum cura propter in- 2
opiam aerari ad mores hominum regendos animum aduerterunt
castigandaque uitia, quae, uelut diutinis morbis aegra corpora
ex sese gignunt, eo nata bello erant. primum eos citauerunt, 3
qui post Cannensem cladem deserendae Italiae consilia agitasse
dicebantur. princeps eorum M. Caecilius Metellus quaestor tum
forte erat. iusso deinde eo ceterisque eiusdem noxae reis causam 4
dicere, cum purgari nequissent, pronuntiarunt uerba orationem-
que eos aduersus rem publicam habuisse, quo coniuratio dese-
rendae Italiae causa fieret. secundum eos citati nimis callidi 5
exsoluendi iuris iurandi interpretes, qui captiuorum ex itinere
regressi clam in castra Hannibalis solutum, quod iurauerant
redituros, rebantur. his superioribusque illis equi adempti, qui 6
publicum equom habebant, tribuque moti aerarii omnes facti.
neque senatu modo aut equestri ordine regendo cura se cen- 7
sorum tenuit: nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpse-
runt, qui quadriennio non militassent, quibus neque uacatio
iusta militiae neque morbus causa fuisset; et ea supra duo 8
milia nominum in aerarios relata, tribuque omnes moti; addi- 9
tumque tam truci censoriae notae triste senatus consultum, ut
ei omnes, quos censores notassent, pedibus mererent mitteren-
turque in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias, cui militum

3 increpatus P^2 ‖ diceret ϛ diceretur *P* ‖ 5 descendi *P* ‖ confectione *P* ‖ 9 minore *ras. ex* minores *P* ‖ 12 uitia, quae, uelut quae d. *coni. Madvig praef. ed.* ‖ 13 gignunt P^2 signunt P^1 ‖ eo ϛ aea *P* sic eo *Fabri* gignunt aegra, nata *Roehl annal. phil. 111 (1875) 80* ‖ 14 cladem *add.* ϛ, *om. P* ‖ deserendae italiae consilium (consilia *Maur. Mueller*) agitasse *coll. Val. Max. 5, 6, 7 add. H. J. Mueller*, *om. P;* agitasse de italia deserenda *add.* ϛ ‖ 16 eos *P* ‖ 17 pugnari *P* ‖ ⟨uideri⟩ uerba *duce* ϛ *Drakenb.* ‖ 18 noniuratio *P* ‖ 22 perdituros *P* ‖ hic *P* ‖ adempti ϛ dempti *P* ‖ 23 aerari *P* ‖ 24 cura P^2 curas P^1 ‖ 25 excepserunt *P* ‖ 28 nominum *P* hominum ϛ ‖ 29 tam truci *Jac. Gron.* tamerici P^1 merci P^2 tam amarae *uel* tam acerbae *Gron.* tam tetricae *uel* tam atroci *A. Rubens* tam acri *Boettcher* tam tristi *Fabri* tam rigidae *Fischer* ‖ 31 cannenses *P*

generi non prius, quam pulsus Italia hostis esset, finitum sti-
pendiorum tempus erat.

10 Cum censores ob inopiam aerari se iam locationibus abs-
tinerent aedium sacrarum tuendarum curuliumque equorum
11 praebendorum ac similium his rerum, conuenere ad eos frequen-
tes, qui hastae huius generis adsueuerant, hortatique censores,
ut omnia perinde agerent locarent, ac si pecunia in aerario
esset: neminem nisi bello confecto pecuniam ab aerario pe-
12 titurum esse. conuenere deinde domini eorum, quos Ti. Sem-
pronius ad Beneuentum manu emiserat, arcessitosque se ab
triumuiris mensariis esse dixerunt, ut pretia seruorum accipe-
rent: ceterum non ante quam bello confecto accepturos esse.
13 cum haec inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam
aerari fieret, pecuniae quoque pupillares primo, deinde uidua-
14 rum coeptae conferri, nusquam eas tutius sanctiusque deponere
credentibus, qui deferebant, quam in publica fide; inde si quid
emptum paratumque pupillis ac uiduis foret, a quaestore per-
15 scribebatur. manauit ea priuatorum benignitas ex urbe etiam
in castra, ut non eques, non centurio stipendium acciperet
mercennariumque increpantes uocarent, qui accepisset.

19 Q. Fabius consul ad Casilinum castra habebat, quod duum
milium Campanorum et septingentorum militum Hannibalis tene-
2 batur praesidio. praeerat Statius Metius missus ab Cn. Magio
Atellano, qui eo anno medix tuticus erat seruitiaque et plebem
promiscue armarat, ut castra Romana inuaderet intento con-
sule ad Casilinum oppugnandum. nihil eorum Fabium fefellit.
3 itaque Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum
4 oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur: uel ipse re-
licto Nolae praesidio modico ueniret uel, si eum Nola teneret
necdum securae res ab Hannibale essent, se Ti. Gracchum pro-
5 consulem a Beneuento acciturum. hoc nuntio Marcellus duobus
militum milibus Nolae in praesidio relictis cum cetero exercitu
Casilinum uenit, aduentuque eius Campani iam mouentes sese
6 quieuerunt. ita ab duobus consulibus Casilinum oppugnari
coepit. ubi cum multa succedentes temere moenibus Romani

3 se P^2 set P^1 ‖ 5 conuenire *H. J. Mueller retinens mox* hortarique ‖ 6 hortatique ς hortariq. *P* ‖ 7 ⟨sunt⟩ ut *Madvig Em. Liu. 264* ‖ locarentque ς locarent *del. Cobet Mnem. 4 (1855) 253* ‖ 11 mensaris *P* ‖ praetia *P* ‖ 14 primo P^2 primu P^1 ‖ 15 deponere ⟨posse⟩ *dubit. coni. Riemann* ‖ 16 si quit *P* ‖ 17 perscribebantur *P* ‖ 20 accepissent *P* ‖ 22 ~~D~~CC· *P* ‖ 23 presidio *P* ‖ 24 maedix *P* ‖ 25 armarat *uel* armabat ς armat *P* ‖ 29 teneret *J. H. Voss* teneret et *P* ‖ 30 secure *P* ‖ se P^1, *del.* P^2 ‖ 33 campani iam P^2 campaniam P^1

milites acciperent uulnera, neque satis incepto succederet,
Fabius omittendam rem paruam ac iuxta magnis difficilem abs-
cedendumque inde censebat, cum res maiores instarent; Mar- 7
cellus multa magnis ducibus sicut non adgredienda, ita semel
adgressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famae mo-
menta in utramque partem fierent, tenuit, ne inrito incepto
abiretur. uineae inde omniaque alia operum machinationumque 8
genera cum admouerentur, Campanique Fabium orarent, ut
abire Capuam tuto liceret, paucis egressis Marcellus portam, 9
qua egrediebantur, occupauit, caedesque promiscue omnium
circa portam primo, deinde inruptione facta etiam in urbe fieri
coepta est. quinquaginta fere primo egressi Campanorum, cum 10
ad Fabium confugissent, praesidio eius Capuam peruenerunt.
Casilinum inter conloquia cunctationemque petentium fidem
per occasionem captum est, captiuique Campanorum quique 11
Hannibalis militum erant Romam missi atque ibi in carcere
inclusi sunt; oppidanorum turba per finitimos populos in cu-
stodiam diuisa.

Quibus diebus a Casilino re bene gesta recessum est, eis 20
Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas
cum praefecto socium in agros hostium praedatum misit. eos 2
effuse palatos Hanno adortus haut multo minorem, quam ad
Beneuentum acceperat, reddidit hosti cladem atque in Bruttios
raptim, ne Gracchus adsequeretur, concessit.

Consules Marcellus retro, unde uenerat, Nolam rediit, Fa- 3
bius in Samnites ad populandos agros recipiendasque armis
quae defecerant urbes processit. Caudinus Samnis grauius de- 4
uastatus: perusti late agri, praedae pecudum hominumque
actae; oppida ui capta Conpulteria, Telesia, Compsa inde, Fa- 5
gifulae et Orbitanium ex Lucanis, Blanda et Apulorum Aecae
oppugnatae. milia hostium in his urbibus uiginti quinque capta 6
aut occisa, et recepti perfugae trecenti septuaginta; quos cum
Romam misisset consul, uirgis in comitio caesi omnes ac de
saxo deiecti. haec a Q. Fabio intra paucos dies gesta. Mar- 7

---

1 incepto *scripsi Em. Liu. III 17 sq.* inceptu *P* inceptum ς ‖ 6 irrito ς inmerito *P* ‖ 10 promiscuae omnia *P* ‖ 12 ferae *P* ‖ 14 ⟨ita⟩ casilinum *Fischer; cf. 21, 15, 1 et 24, 47, 10* ‖ 15 occansionem *P* quiue *P* ‖ 19 recessum *P*[2] re|recessum *P*[1] ‖ 20 aliquod *P* ‖ conscribtas *P* ‖ 21 sociorum *P*[2] ‖ agros ς agro *P* ‖ praedatuum *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 22 quam ab uenenentum *P* ‖ 24 ghracchus atsequeretur *P* ‖ 25 rediit ς redit *P* ‖ 26 recipiendasquae *P* ‖ 27 que *P* ‖ calidinus *P* ‖ 28 latae agri præ|de *P* ‖ hominū|quae *P* ‖ 29 fagifulae *Mommsen C. I. L. IX p. 237* fugifulae *P* ‖ 30 aece *P* ‖ 32 ccclxx *P*

8 cellum ab gerundis rebus ualetudo aduersa Nolae tenuit. et
a praetore Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Acuca
oppidum per eos dies ui captum statiuaque ad Dardaneas com-
munita.
9 Dum haec in aliis locis ab Romanis geruntur, iam Tarentum
peruenerat Hannibal cum maxima omnium, quacumque ierat,
10 clade; in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen coe-
pit. nihil ibi uiolatum neque usquam uia excessum est, appare-
batque non id modestia militum aut ducis sed ad conciliandos
11 animos Tarentinorum fieri. ceterum cum prope moenibus suc-
cessisset, nullo ad conspectum primum agminis, ut rebatur,
12 motu facto, castra ab urbe ferme passus mille locat. Tarenti
triduo ante, quam Hannibal ad moenia accederet, a M. Valerio
13 propraetore, qui classi ad Brundisium praeerat, missus M. Liuius
inpigre conscripta iuuentute dispositisque ad omnes portas circa-
que muros, qua res postulabat, stationibus die ac nocte iuxta
intentus neque hostibus neque dubiis sociis loci quicquam
14 praebuit ad temptandum. itaque diebus aliquot frustra ibi ab-
sumptis Hannibal, cum eorum nemo, qui ad lacum Auerni se
adissent, aut ipsi uenirent aut nuntium litterasue mitterent, uana
15 promissa se temere secutum cernens castra inde mouit, tum
quoque intacto agro Tarentino, quamquam simulata lenitas
nihildum profuerat, tamen spe labefactandae fidei haut absistens.
Salapiam ut uenit, frumentum ex agris Metapontino atque He-
racleensi — iam enim aestas exacta erat et hibernis placebat

---

1 et *del. H. J. Mueller* ‖ 2 erat ς rat *P* ‖ 3 dardaneas P^1 ordaneas, *ut uidetur*, P^2 dardoneas P^3 herdoneam *Glareanus* ardaneas *Weissenb.* ‖ 5 in aliis *Madvig Em. Liu. 338* maliis P^1 aliis P^2 aliis atque aliis *Jac. Gron.* alia aliis *Jenicke* alia in aliis *Weissenb.* illis locis *coni. H. J. Mueller ed. Teubn.* ‖ 6 peruenerام *P* ‖ ierat P^2 erat P^1 ‖ 7 incedere P^2 incenderet P^1 ‖ 8 usquam uia ς usqueiam uim *P* ‖ apparabatq. *P* ‖ 9 molestia *P* ‖ sed ς usi *P; post* ducis *substantiuum (fort.* lenitate *coll. § 15) intercidisse suspicatur Maur. Mueller;* sed ducis iussu *Woelfflin Z. f. d. Gymn. 32 (1878) 539* at ducis astu *Novak* ‖ 10 moenibus ς modoquis *P* muris *Gron.* muros ς muro eques *Riemann* ‖ successisset *Gron.* accessisset *P* ‖ 14 m. liuius *Sabellicus et Glareanus* is *ex* ibis P^1 ‖ 15 inpigre *Weissenb.* inpriore *P* ‖ conscribta *P* ‖ 16 stationes *P* ‖ iuxta *Crévier* fuuia P^1 pluuia P^2 ‖ 17 hospitibus *P* ‖ 18 tentandum itaque ς *H. J. Mueller* tentandumq. P^1 temtandumq. P^2 tentandum quare *Gron.* tentandum sperandumque *Weissenb.* temptandam uim *uel* t. aut uim aut fraudem. quare *coni. Maur. Mueller annal. phil. 123 (1881) 676* ‖ aliquod *P* ‖ absumtis *P* ‖ 19 annibal *P* ‖ auerni se ς auernae *P* ‖ 21 promissi *P* ‖ se temere P^2 setmere P^1 ‖ 22 acro *P* ‖ 23 labefactam|de *P* ‖ 24 salpiam P^2 ‖ uenti *P* ‖ heraclensi *P* ‖ 25 enim aestas *Gron.* eniaestas P^1 media estas P^2

locus — conportat. praedatum inde Numidae Maurique per 16
Sallentinum agrum proximosque Apuliae saltus dimissi, unde
ceterae praedae haut multum, equorum greges maxime abacti,
e quibus ad quattuor milia domanda equitibus diuisa.

Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia 21
oreretur, morsque tyranni duces magis inpigros dedisset Syra-
cusanis quam causam aut animos mutasset, M. Marcello alteri
consulum eam prouinciam decernunt. secundum Hieronymi 2
caedem primo tumultuatum in Leontinis aput milites fuerat
uociferatumque ferociter parentandum regi sanguine coniura-
torum esse. deinde libertatis restitutae dulce auditu nomen 3
crebro usurpatum et spes facta ex pecunia regia largitionis
militiaeque fungendae potioribus ducibus et relata tyranni foeda
scelera foedioresque libidines adeo mutauere animos, ut inse-
pultum iacere corpus paulo ante desiderati regis paterentur.
cum ceteri ex coniuratis ad exercitum optinendum remansissent, 4
Theodotus et Sosis regiis equis quanto maximo cursu poterant,
ut ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt.
ceterum praeuenerat non fama solum, qua nihil in talibus rebus 5
est celerius, set nuntius etiam ex regiis seruis. itaque Adrano- 6
dorus et Insulam et arcem et alia, quae poterat quaeque op-
portuna erant, praesidiis firmarat. Hexapylo Theodotus ac Sosis 7
post solis occasum iam obscura luce inuecti cum cruentam
regiam uestem atque insigne capitis ostentarent, trauecti per
Tycham, simul ad libertatem simul ad arma uocantes, in Achra-
dinam conuenire iubent. multitudo pars procurrit in uias, pars 8
in uestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant et,
quid rei sit, rogitant. omnia luminibus conlucent strepituque 9
uario conplentur. armati locis patentibus congregantur; inermes
ex Olympii Iouis templo spolia Gallorum Illyriorumque, dono
data Hieroni a populo Romano fixaque ab eo, detrahunt pre- 10
cantes Iouem, ut uolens propitius praebeat sacra arma pro pa-
tria, pro deum delubris, pro libertate sese armantibus. haec 11
quoque multitudo stationibus per principes regionum urbis dis-
positis adiungitur. in Insula inter cetera Adranodorus praesi-

---

2 dimissis undae *P* dimissi sunt unde *Alschefski* ‖ 3 equorum P^2 mequorum P^1 ‖ 4 at *P* ‖ 5 nequiquā *ex* nequicquā P^1 ‖ siciliam *P* ‖ 6 syracusanis P^1 syracusanos P^2 ‖ 11 auditum *P* ‖ 12 et spes *uel* spesque *Madvig Em. Liu.* 84 spes *P* ‖ 13 militiaeque *Gron.* militiatq. *P* ‖ 14 foediorisq. *P* ‖ 15 iaceret *P* ‖ paulo P^2 apaulo P^1 ‖ 16 ceteri ς ceperit *P* ‖ 20 regis *P* ‖ andradorus *P* ‖ 21 que poterat quequae *P* ‖ 22 erat praesidis *P* ‖ 25 achradina *P* ‖ 26 iuuent *P* ‖ 28 quit *P* ‖ 30 olympi *P* ‖ hillyriorumq. dona *P* ‖ 31 praecantes *P* ‖ 35 andradorus *P* ‖ praesidis *P*

12 diis firmarat horrea publica: locus saxo quadrato saeptus atque
arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quae praesidio
eius loci adtributa erat, mittuntque nuntios in Achradinam,
horrea frumentumque in senatus potestate esse.

22 Luce prima populus omnis, armatus inermisque, in Achra-
dinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiae ara, quae in
eo sita loco erat, ex principibus unus nomine Polyaenus con-
2 tionem et liberam et moderatam habuit. seruitutis formidines
indignitatesque homines expertos aduersus notum malum inri-
tatos esse; discordia ciuilis quas inportet clades, audisse magis
3 a patribus Syracusanos quam ipsos uidisse. arma quod inpigre
ceperint, laudare; magis laudaturum, si non utantur nisi ultima
4 necessitate coacti. in praesentia legatos ad Adranodorum mitti
placere, qui denuntient, ut in potestate senatus ac populi sit,
5 portas Insulae aperiat, reddat praesidium. si tutelam alieni regni
suum regnum uelit facere, eundem se censere multo acrius
6 ab Adranodoro quam ab Hieronymo repeti libertatem. ab hac
contione legati missi sunt. senatus inde haberi coeptus est,
quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium, ita
post mortem eius ante eam diem nulla de re neque conuocati
7 neque consulti fuerant. ut uentum ad Adranodorum est, ipsum
quidem mouebat et ciuium consensus et cum aliae occupatae
urbis partes tum pars Insulae uel munitissima prodita atque
8 alienata. sed euocatum eum ab legatis Damarata uxor, filia
Hieronis, inflata adhuc regiis animis ac muliebri spiritu, ad-
9 monet saepe usurpatae Dionysi tyranni uocis, qua pedibus
tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit
debere: facile esse momento, quo quis uelit, cedere possessione
magnae fortunae, facere et parare eam difficile atque arduum
10 esse. spatium sumeret ad consultandum ab legatis; eo uteretur
ad arcessendos ex Leontinis milites, quibus si pecuniam regiam
11 pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. haec muliebria
consilia Adranodorus neque tota aspernatus est neque extemplo

1 firmarat *Crévier* firmat *P* ‖ 5 luce *P*[2] lucet *P*[1] ‖ 6 concordiae *ex* concordiam *P*[1] ‖ 7 loco *P*[2] lo *P*[1] ‖ ex ς, *om. P* ‖ polyaenus *Gron.* polynaeus *P* ‖ 8 seruitutis formidines (*uel* turpitudines) *Weissenb.* seruitudinis *P* ‖ 9 indignitatisque *P* ‖ 13 andradorum *P* ‖ 14 sit ς si *P* ‖ 15 insule *P* ‖ aperiat *Gron.* apeat *P*[1] pateat *P*[2] ‖ reddat *P* tradat *coni. Madvig Em. Liu. 338* ‖ 17 androdoro *P* ‖ hieronimo *P* ‖ ab ac *P* ‖ 21 andradorum *P* ‖ 22 occupate *P* ‖ 23 insule *P* ‖ uel *Gron.* uelut *P* ‖ 24 euocatu *P* ‖ 25 regis *P* ‖ 26 dionysio tyranno *Duker* ‖ 29 magne *P* ‖ 30 esse spatium *Jac. Gron.* essespauum *P*[1] esses paulum *P*[2] ‖ 31 ex *ras. ex* sex *P* ‖ 33 andranodorus *P* ‖ aspernatus *in* aspertatus *mut. P*[1], *sed ras. illud restitutum*

accepit, tutiorem ad opes adfectandas ratus esse uiam, si in
praesentia tempori cessisset. itaque legatos renuntiare iussit 12
futurum se in senatus ac populi potestate. postero die luce
prima patefactis Insulae portis in forum Achradinae uenit. ibi 13
in aram Concordiae, ex qua pridie Polyaenus contionatus erat,
escendit orationemque eam orsus est, qua primum cunctationis
suae ueniam petiuit: se enim clausas habuisse portas non se- 14
parantem suas res a publicis, set strictis semel gladiis timentem,
qui finis caedibus esset futurus, utrum, quod satis libertati
foret, contenti nece tyranni essent, an, quicumque aut pro-
pinquitate aut adfinitate aut aliquis ministeriis regiam conti-
gissent, alienae culpae rei trucidarentur. postquam animaduer- 15
terit eos, qui liberassent patriam, seruare etiam liberatam uelle
atque undique consuli in medium, non dubitasse, quin et corpus
suum et cetera omnia, quae suae fidei tutelaeque essent, quo-
niam eum, qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriae
restitueret. conuersus deinde ad interfectores tyranni ac nomine 16
appellans Theodotum ac Sosin 'Facinus' inquit 'memorabile
fecistis; sed mihi credite, incohata uestra gloria, nondum per- 17
fecta est, periculumque ingens manet, nisi paci et concordiae
consulitis, ne libera efferatur res publica.'

Post hanc orationem claues portarum pecuniaeque regiae 23
ante pedes eorum posuit. atque illo quidem die dimissi ex
contione laeti circa fana omnia deum supplicauerunt cum con-
iugibus ac liberis; postero die comitia praetoribus creandis
habita. creatus in primis Adranodorus, ceteri magna ex parte 2
interfectores tyranni; duos etiam absentes, Sopatrum ac Dino-
menen, fecerunt. qui auditis, quae Syracusis acta erant, pecu- 3
niam regiam, quae in Leontinis erat, Syracusas deuectam quae-
storibus ad id ipsum creatis tradiderunt; et ea, quae in Insula 4

4 achradine P ‖ 5 poltaenus P^1 polyaeneus P^2 ‖ 6 ascendit P^2 ‖ 7 petibit P ‖ 8 strictis simul gladis P ‖ 9 esset *ex* essest P^1 ‖ quod satis P^2 quod s̄atis qūod satis P^1 ‖ libertatis P ‖ 10 nece P^2 necet P^1 ‖ 11 ministeriis P^2 ministeris P^1 ‖ contigissent ς contigissent an quicumq. aut propinquitate aut finitate aut aliquis ministeris regiam contigissent P^1, *ubi* aut adfinitate *restituit et* aut aliquis — contigissent *del.* P^2 ‖ 12 rei P^2 re P^1 ‖ animaduerterit *Gron.* animaduerti P^1 animaduertit P^2 ‖ 14 mediis P ‖ 18 acsosin P^1 actosin P^2 ‖ inquid P ‖ 19 fecistis P^2 fecisit P^1 ‖ incoatha P^1 inchoatha P^2 ‖ 20 paci et *Valla* faciet P ‖ 21 libera *ex* liber P^1 ‖ efferatur P euertatur *Gron.* efferetur *Doering* ‖ resp. *Sigonius* res P ‖ 25 praetoribus ς pretorum P ‖ 26 andranodorus P ‖ 27 dinomē|en P^1 dionē|en P^2 ‖ 28 auditis *cum Gronovio scripsi Em. Liu. II 6* auditiis P^1 auditis iis P^2 ‖ 29 que P ‖ syracusis P ‖ 30 id ς, *om.* P ‖ eaq. insula P

scelera post mortem tyranni molitos, palam primo, cum clausis
Adranodorus Insulae portis hereditatem regni creuerit et, quae
4 procurator tenuerat, pro domino possederit; proditus deinde
ab eis, qui in Insula erant, circumsessus ab uniuersa ciuitate,
quae Achradinam tenuerit, nequiquam palam atque aperte peti-
5 tum regnum clam et dolo adfectare conatus sit et ne beneficio
quidem atque honore potuerit uinci, cum inter liberatores pa-
6 triae insidiator ipse libertatis creatus esset praetor. sed animos
eis regios regias coniuges fecisse, alteri Hieronis, alteri Gelonis
7 filias nuptas. sub hanc uocem ex omnibus partibus contionis
clamor oritur, nullam earum uiuere debere nec quemquam
8 superesse tyrannorum stirpis. ea natura multitudinis est: aut
seruit humiliter aut superbe dominatur; libertatem, quae media
9 est, nec sibi parare modice nec habere sciunt. et non ferme
desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atque intempe-
rantes suppliciorum animos ad sanguinem et caedes inritent.
10 sicut tum extemplo praetores rogationem promulgarunt, accep-
taque paene prius quam promulgata est, ut omnes regiae stirpis
11 interficerentur. missique a praetoribus Damaratam Hieronis et
Harmoniam Gelonis filiam, coniuges Adranodori et Themisti,
interfecerunt.

26 Heraclia erat filia Hieronis, uxor Zoippi, qui legatus ab
Hieronymo ad regem Ptolomaeum missus uoluntarium consci-
2 uerat exilium. ea cum ad se quoque ueniri praescisset, in
sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus uirginibus
resolutis crinibus miserabilique alio habitu, et ad ea addidit
3 preces nunc per deos inmortalis nunc per memoriam Hieronis
patris Gelonisque fratris, ne se innoxiam inuidia Hieronymi
4 conflagrare sinerent: nihil se ex regno illius praeter exilium
uiri habere; neque fortunam suam eandem uiuo Hieronymo

---

2 andranodorus *P* ‖ 6 adfetare P^1, *corr.* P^2 ‖ ne ς, *om.* *P* ‖ 9 gelonis] geronis *P* ‖ 11 debere P^2 debere debere P^1 ‖ 12 ea *Fabri* a P^1 ac P^2 haec ς ‖ 14 sibi parare (*uel* sibi parere) *Maur. Mueller* (parare, *om.* sibi, *iam antea nescio quis ap. Weissenb.*) stupere *P* usurpare *Boettcher* cupere *cum* ς *uel* recuperare *Fabri* sumere *G. Kiessling Mus. Rhen. 29 (1874) 510* exuere *Madvig Em. Liu. 339* respuere *idem praef. ed. 4* ‖ 16 suppliciorum ς publiciorum P^1 publicorum P^2 ‖ inritent *ex* insritent P^1 ‖ 17 *fort.* quae accepta ‖ 18 paene P^1 pyne P^2 ‖ 19 demaratham *P* ‖ 20 andranadori *P* ‖ et themisti P^2 et themisti et P^1 ‖ 22 hieraclia P^1, *corr.* P^2 ‖ zoipsi P^1 zosipsi P^2 ‖ 23 ptolomeum *P* ‖ 24 at se *P* ‖ ueniri ς *Gron.* uenire *P* ‖ 25 filiis *coni. Weissenb.* ‖ 26 miserabique P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 praeces *P* ‖ nunc per deos *add. Ruperti*, inmortalis *ego*, *om.* *P* ‖ nunc *P*, *del. Crévier*, orans *coni. Ruperti*, *si illud supplementum non reciperetur*, inuocans *Koch* ‖ 28 hieronimi *P* ‖ 30 forturtu-

fuisse quam sororis, neque interfecto eo causam eandem esse.
quid, quod, si Adranodoro consilia processissent, illa cum uiro 5
fuerit regnatura, sibi cum ceteris seruiendum? si quis Zoippo 6
nuntiet interfectum Hieronymum ac liberatas Syracusas, cui du-
bium esse, quin extemplo conscensurus sit nauem atque in
patriam rediturus? quantum spes hominum falli! in liberata 7
patria coniugem eius ac liberos de uita dimicare — quid op-
stantes libertati aut legibus? quod ab se cuiquam periculum, 8
a sola ac prope uidua et puellis in orbitate degentibus esse?
at enim periculi quidem nihil ab se timeri, inuisam tamen
stirpem regiam esse. ablegarent ergo procul ab Syracusis Sici- 9
liaque et asportari Alexandriam iuberent ad uirum uxorem, ad
patrem filias. auersis auribus animisque, * cassae * ne tempus 10
tererent, ut ferrum quosdam expedientes cernebat: tum omissis
pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare instituit, a 11
qua aetate etiam hostes iratos abstinere; ne tyrannos ulciscendo
quae odissent scelera ipsi imitarentur. inter haec abstractam 12
a penetralibus iugulant. in uirgines deinde respersas matris
cruore impetum faciunt; quae alienata mente simul luctu metu-
que uelut captae furore eo cursu se ex sacrario proripuerunt,
ut, si effugium patuisset in publicum, impleturae urbem tumultu
fuerint. tum quoque haut magno aedium spatio inter medios 13
tot armatos aliquotiens integro corpore euaserunt tenentibus-
que, cum tot ac tam ualidae eluctandae manus essent, sese eri-
puerunt. tandem uolneribus confectae, cum omnia replessent 14
sanguine, exanimes corruerunt. caedemque per se miserabilem
miserabiliorem casus fecit, quod paulo post nuntius uenit mu-

---

nam P^1, *corr.* P^2 ‖ hieronomo *P* ‖ 2 andranadoro *P* ‖ processisset *P* ‖ 3 zosippo P^2 ‖ 4 interfertum P^1, *corr.* P^2 ‖ hieronimū *ex* hieronumū P^1 ‖ libertas P^1, *corr.* P^2 ‖ cui ς qui *P* ‖ 5 concessurus P^1 conscessurus P^2 ‖ 6 falli *Gron.* fallit *P* ‖ 7 quit *P* ‖ 9 orbitate degentibus ς orbitatem decedentibus *P* ‖ 10 timeri ς timere *P* ‖ tamen *P* tantum ς ‖ 11 stirpem *ex* strpem P^1 ‖ 12 adsportari *P* ‖ 13 cassae ne tempus terrerentur ferrum *P deprauate* (tereretur ς tereret ut *Roëllius* tererent ut *Hertz*) questa, (ubi?) ne tempus tereretur, ferrum *coni. Weissenb.* questa est; ne t. tereret uociferantur; f. *Koch* cum se ⟨monerent illi⟩, ne t. tererent, ut f. *H. J. Mueller* quid cessarent? ne t. terere⟨nt, illi alius alium increpa⟩nt. ut f. *Maur. Mueller* ⟨cum con⟩clamassent, ne t. tereretur, f. *Novak* adstare, ne t. tererent, f. *Madvig* ‖ 15 precibus puellis ς precipueuelis *P* ‖ 17 imitantur P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 impetum *ex* mpetum P^1 ‖ 20 uelut *ras. ex* uellit *P* ‖ eo cursu *Florebellus* occursu *P* ‖ 22 stipatio *P* ‖ 24 essent *ex* sesent P^1 ‖ 25 uolneribus P^2 ‖ 26 caedemque per se *Ascensius 1513, ubi* que *fort. omittendum*, caedē|quidese *P*, *sed* se *nunc erasum*, caedem quidem per se *Weissenb.* quam caedem per se *Novak* ‖ miserabile P^1, *corr.* P^2

15 tatis repente ad misericordiam animis, ne interficerentur. ira
deinde ex misericordia orta, quod adeo festinatum [ad] supplicium neque locus paenitendi aut regressus ab ira relictus esset.
16 itaque fremere multitudo et in locum Adranodori ac Themisti
— nam ambo praetores fuerant — comitia poscere, quae ne-
27 quaquam ex sententia praetorum futura essent. statutus est
comitiis dies; quo necopinantibus omnibus unus ex ultima turba Epicyden nominauit, tum inde alius Hippocratem; crebriores deinde hae uoces et cum haut dubio adsensu multitu-
2 dinis esse; et erat confusa contio non populari modo sed
militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui
3 omnia nouare cupiebant, permixtis. praetores dissimulare primo
et * trahenda re esse; postremo uicti consensu et seditionem
4 metuentes pronuntiant eos praetores. nec illi primo statim
creati nudare, quid uellent, quamquam aegre ferebant, et de indutiis dierum decem legatos isse ad Appium Claudium et inpetratis eis alios, qui de foedere antiquo renouando agerent,
5 missos. ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus
habebat, quonam euaderent motus ex caedibus tyrannorum orti Syracusis quoue eos ageret noua atque insolita libertas, opperiens.
6 Per eosdem dies cum ad Marcellum uenientem in Siciliam
legati Syracusani missi ab Appio essent, auditis condicionibus pacis Marcellus, posse rem conuenire ratus, et ipse legatos Syracusas, qui coram cum praetoribus de renouando foedere
7 agerent, misit. et iam ibi nequaquam eadem quies ac tran-
quillitas erat. postquam Punicam classem accessisse Pachynum allatum est, dempto timore Hippocrates et Epicydes nunc aput mercennarios milites nunc aput transfugas prodi Romano Sy-

2 ad *P* id *coni. Madvig Em. Liu. 340, del. conieci Em. Liu. III 11 sq.* ‖ 3 penitendi *P* ‖ 4 andranadori a themisti *P* ‖ 5 que *P* ‖ nequiaquam *P*¹, *corr. P*² ‖ 6 statutus est ς status essent statutus essent *P*¹ statutus essent *P*² ‖ 7 nenec|opinantib. *P* ‖ 8 hippochratem *P* ‖ 9 hae *ras. ex* haec *P* ‖ 11 turba *P*² turbus *P*¹ ‖ perfugis *ras. ex* perfugiis *P* ‖ 13 trahenda re esse *P* trahendam rem esse (esse *del. J. H. Voss*) censere ς in trahenda re esse *Duker* trahendae rei esse *Ruperti* intenti trahendae rei esse *H. J. Mueller* trahenda re in mora esse *uel* trahenda re morae esse *Maur. Mueller annal. phil. 123 (1881) 677* trahenda re censere eludendos esse *dubit. coni. Weissenb.* primo extrahenda re; sed postremo *Madvig* primo extrahendam rati rem esse *Zingerle* ‖ 14 pretores *P* ‖ 15 aegrae *P* ‖ 17 eis alios ς enilios *P* ‖ 18 romanis *P* ‖ 19 quonam ς quoniam *P* ‖ 20 ortis *P* ‖ 24 ipsi *P* ‖ 25 syracusis *P* ‖ 26 et *P* sed *non necessarium ducit Fabri* ‖ 27 pachinum *P* ‖ 28 epicides *P* ‖ 29 transfugus *P*¹, *corr. P*² ‖ siracusas *P*¹, *corr. P*²

racusas criminabantur. ut uero Appius naues ad ostium portus, 8
quo suae partis hominibus animus accederet, in statione habere
coepit, ingens in speciem criminibus uanis accesserat fides, ac 9
primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos,
si in terram egrederentur.

In hac turbatione rerum in contionem uocari placuit. ubi 28
cum alii alio tenderent nec procul seditione res esset, Apollo-
nides, principum unus, orationem salutarem ut in tali tempore
habuit: nec spem salutis nec perniciem propiorem umquam 2
ciuitati ulli fuisse. si enim uno animo omnes uel ad Romanos 3
uel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statum fortu-
natiorem ac beatiorem fore; si alii alio trahant res, non inter 4
Poenos Romanosque bellum atrocius fore quam inter ipsos Syra-
cusanos, cum intra eosdem muros pars utraque suos exercitus,
sua arma, suos habitura sit duces. itaque, ut idem omnes 5
sentiant, summa ui agendum esse. utra societas sit utilior,
eam longe minorem ac leuioris momenti consultationem esse;
set tamen Hieronis potius quam Hieronymi auctoritatem sequen- 6
dam in sociis legendis, uel quinquaginta annis feliciter expertam
amicitiam nunc incognitae, quondam infideli praeferendam. esse 7
etiam momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginiensibus
ita pax negari possit, ut non utique in praesentia bellum cum
eis geratur; cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum
habendum. quo minus cupiditatis ac studii uisa est oratio 8
habere, eo plus auctoritatis habuit. adiectum est praetoribus
ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi et duces
ordinum praefectique auxiliorum simul consulere. cum saepe 9
acta res esset magnis certaminibus, postremo, quia belli cum
Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit
cum eis mittique legatos ad rem confirmandam.

Dies haut ita multi intercesserunt, cum ex Leontinis legati 29

---

1 ut ς at P ‖ 2 quo suae *C. L. Bauer, idem uel* quo romanae *coni. Weissenb.* quid aliae P quo aliae ς quo amicae *cum Madvigio Maur. Mueller coll. 28, 42, 6* ‖ 4 primi P ‖ 5 aegrederentur P ‖ 6 contione P ‖ 7 tenerent P ‖ 10 romanis P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 ac beatiorem *Salmasius* creatiorem P^1 gratiorem P^2 ‖ ali alio P^1 alia alio P^2 ‖ trahanc P^1 trahan P^2 ‖ 13 atrocios P ‖ 14 utraque ς utiaque P^1 unaque P^2 ‖ 17 leuioris momenti ς leores monē|ti P ‖ 18 hieruntmi P^1 hieronimi P^2 ‖ 19 uel P et *Gron.* ‖ 20 infideli P^1 infidelem P^2, *postea ras. illud restit.* ‖ 21 aliquit P ‖ 22 necari P ‖ possit ς posset P ‖ 26 duces *ex* duos P^1 ‖ 28 magnis *Gron.* maenis P^1 maediis P^2 ‖ 29 romani P ‖ 30 cum eis mittique *Roëllius* mittique cum eis P; pacem cum eis fieri placuit *exspectes;* mittique legatos ad rem cum eis confirmandam *coni. Gron.* ‖ 31 intercesserant *Ascensius 1513, sed cf. 40, 48, 4* ‖ legatis P^1, *corr.* P^2

praesidium finibus suis orantes uenerunt; quae legatio per-
opportuna uisa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam
2 exonerandam ducesque eius ablegandos. Hippocrates praetor
ducere eo transfugas iussus; secuti multi ex mercennariis auxi-
3 liis quattuor milia armatorum effecerunt. et mittentibus et missis
ea laeta expeditio fuit: nam et illis, quod iam diu cupiebant,
nouandi res occasio data est, et hi sentinam quandam urbis
rati exhaustam laetabantur. ceterum leuauerunt modo in prae-
sentia uelut corpus aegrum, quo mox in grauiorem morbum
4 recideret. Hippocrates enim finitima prouinciae Romanae primo
furtiuis excursionibus uastare coepit; deinde, cum ad tuendos
sociorum agros missum ab Appio praesidium esset, omnibus
copiis impetum in oppositam stationem cum caede multorum
5 fecit. quae cum essent nuntiata Marcello, legatos extemplo
Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent nec belli
defuturam umquam causam, nisi Hippocrates atque Epicydes
non ab Syracusis modo set tota procul Sicilia ablegarentur.
6 Epicydes, ne aut reus criminis absentis fratris praesens esset
aut deesset pro parte sua concitando bello, profectus et ipse
in Leontinos, quia satis eos aduersus populum Romanum con-
7 citatos cernebat, auertere etiam ab Syracusanis coepit: nam
ita eos pacem pepigisse cum Romanis, ut, quicumque populi
sub regibus fuissent, et suae dicionis essent, nec iam libertate
8 eos contentos esse, nisi etiam regnent ac dominentur. renun-
tiandum igitur eis esse, Leontinos quoque aequom censere se
liberos esse, uel quod in solo urbis suae tyrannus ceciderit
uel quod ibi primum conclamatum ad libertatem relictisque
9 regiis ducibus ad Syracusanos concursum sit. itaque aut exi-
mendum id de foedere esse aut legem eam foederis non acci-
10 piendam. facile multitudini persuasum; legatisque Syracusano-
rum et de caede stationis Romanae querentibus et Hippocraten

---

1 quae ς l. quae P^1 l. q. P^2 ‖ 2 ad ς d P^1, *del.* P^2 ‖ 3 ablecandos *P* ‖ 4 dicere *P* ‖ multi *ras. ex* multis *P* ‖ auxilis *P* ‖ 5 missis *ex* misiss P^1 ‖ 6 ea P^2 ex P^1, *del. Riemann* ‖ leta *P* ‖ expedio P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 grauiore *P* ‖ 10 reccideret *ex* reccederet P^1 ‖ 11 at tuendos *P* ‖ 12 esset P^2 omesset P^1 ‖ 14 esset *P* ‖ 16 umquam *ex* umquam de P^1 *et* P^2 ‖ 18 reus ς res *P* ‖ 21 auertere ς uertere *ras. ex* uerteret *P* ‖ syracusanis *Crévier* syracusas *P* syracusis ς ‖ 23 et *P* ei *Riemann, del. H. J. Mueller* ‖ essent P^2 essente P^1 ‖ libertate eos *Koch* libertate ς liberatos *P* ‖ 25 aequō P^1 aeqū P^2 ‖ se liberos esse *H. J. Mueller* liberos se esse *Madvig* liberos esse *P* ‖ 28 ducibus ad syracusanos *Madvig* ducit ab syracusas *P* ducibus syracusas ς ‖ concursum sit *Weissenb.* sit concursum ς concursum *P* ‖ 30 syranorum P^1, *corr.* P^2 ‖ 31 quaerentibus *P*

atque Epicyden abire seu Locros seu quo alio mallent, dummodo
Sicilia cederent, iubentibus ferociter responsum est neque man- 11
dasse sese Syracusanis, ut pacem pro se cum Romanis facerent,
neque teneri alienis foederibus. haec ad Romanos Syracusani 12
detulerunt abnuentes Leontinos in sua potestate esse: itaque
integro secum foedere bellum Romanos cum iis gesturos, neque
sese defuturos ei bello ita, ut in potestatem redacti suae rursus
dicionis essent, sicut pax conuenisset.

Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio 30
quoque accito, ut altera parte adgrederetur, tanto ardore militum
est usus ab ira inter condiciones pacis interfectae stationis, ut
primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicydes 2
postquam capi muros refringique portas uidere, in arcem sese
cum paucis recepere; inde clam nocte Herbesum perfugiunt.
Syracusanis octo milium armatorum agmine profectis domo ad 3
Mylan flumen nuntius occurrit, captam urbem esse, cetera falsa
mixta ueris ferens: caedem promiscuam militum atque oppida- 4
norum factam, nec quicquam puberum arbitrari superesse;
direptam urbem, bona locupletium donata. ad nuntium tam 5
atrocem constitit agmen, concitatisque omnibus duces — erant
autem Sosis ac Dinomenes —, quid agerent, consultabant.
terroris speciem haut uanam mendacio praebuerant uerberati 6
ac securi percussi transfugae, ad duo milia hominum; ceterum 7
Leontinorum militumque aliorum nemo post captam urbem
uiolatus fuerat, suaque omnia eis, nisi quae primus tumultus
captae urbis absumpserat, restituebantur. nec ut in Leontinos 8
irent, proditos ad caedem commilitones querentes, perpelli
potuere, nec ut eodem loco certiorem nuntium exspectarent.
cum ad defectionem inclinatos animos cernerent praetores, set 9
eum motum haut diuturnum fore, si duces amentiae sublati
essent, exercitum ducunt Megara, ipsi cum paucis equitibus 10
Herbesum proficiscuntur spe territis omnibus per proditionem
urbis potiundae. quod ubi frustra eis fuit inceptum, ui agen- 11
dum rati postero die Megaris castra mouent, ut Herbesum omni-

1 epicidē P^1 epycidē P^2 ‖ 2 iubentibus ς luuentibus P^1 tumentibus P^2, *postea ras.* luuentibus *restit.* ‖ 5 abnuentis *P* ‖ 8 esset *P* ‖ 10 adgraederetur *P* ‖ 11 codiciones P^1, *corr.* P^2 conditionem *Gron.* ‖ 16 esse P^2 sese P^1 ‖ 17 misitum P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 puberum *Gron.* puberem *P* ‖ 21 dinominis P^1 dinonimis P^2 ‖ 22 terroris *Gron.* errori *P* ueri *Koch* ‖ uani *Schelius ap. Gron.* ‖ praebuerat *P* ‖ 24 leontiorum P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 uolatus P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 adsumserat *P* ‖ in *Sigonius*, *om.* *P* ‖ 28 ne ut *P* ‖ 31 ducunt P^2 dicunt P^1 ‖ mecaram *P* ‖ 33 ubi P^2 ibi P^1

12 bus copiis oppugnarent. Hippocrates et Epicydes, non tam
tutum prima specie quam unum spe undique abscisa consilium
esse rati, ut se militibus permitterent et adsuetis magna ex
parte sibi et tum fama caedis commilitonum accensis, obuiam
13 agmini procedunt. prima forte signa sescentorum Cretensium
erant, qui aput Hieronymum meruerant sub eis et Hannibalis
beneficium habebant, capti ad Trasumennum inter Romanorum
14 auxilia dimissique. quos ubi ex signis armorumque habitu co-
gnouere Hippocrates atque Epicydes, ramos oleae ac uelamenta
alia supplicum porrigentes orare, ut reciperent sese, receptos
tutarentur neu proderent Syracusanis, a quibus ipsi mox tru-
31 cidandi populo Romano dederentur. enimuero conclamant, bo-
num ut animum haberent: omnem se cum illis fortunam subi-
2 turos. inter hoc conloquium signa constiterant, tenebaturque
agmen; necdum, quae morae causa foret, peruenerat ad duces.
postquam Hippocraten atque Epicyden adesse ordines peruasit
rumor, fremitusque toto agmine erat haut dubie adprobantium
aduentum eorum, extemplo praetores citatis equis ad prima
3 signa perrexerunt. qui mos ille, quae licentia Cretensium esset
rogitantes conloquia serendi cum hoste iniussuque praetorum
4 miscendi eos agmini suo, conprehendi inicique catenas iusserunt
Hippocrati. ad quam uocem tantus extemplo primum a Cre-
tensibus clamor est ortus, deinde exceptus ab aliis, ut facile,
5 si ultra tenderent, appareret eis timendum esse. solliciti in-
certique rerum suarum Megara, unde profecti erant, referri
signa iubent nuntiosque de statu praesenti Syracusas mittunt.
6 fraudem quoque Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspi-
cionem animis et Cretensium quibusdam ad itinera insidenda
missis uelut interceptas litteras, quas ipse composuerat, recitat:
7 'Praetores Syracusani consuli Marcello.' secundum salutem, ut
adsolet, scriptum erat recte eum atque ordine fecisse, quod in
8 Leontinis nulli pepercisset; set omnium mercennariorum mili-

1 hippogrates *P* ‖ 4 tum ς tutum *P* ‖ 6 hieronimum *P* ‖ 7 capta ad thrasymennum *P* ‖ 8 armorumque habitu *Frob. 1531* armatorum habituque *P* habituque armorum *Alschefski* ‖ 9 epycides *P* ‖ 10 supplicium *P* ‖ sese receptos ς sese ut reciperent sese receptos P^1 se seu receptos P^2 ‖ 11 ipso *P* ‖ 14 constiterant *ex* constiterunt P^1 ‖ 15 causae *P* ‖ 16 epicyde P^1, *corr.* P^2 ‖ adesse (*uel* esse) *add.* ς, *om.* *P* ‖ omnes (*h. u. om. Maur. Mueller*) ordines *add. Weissenb.*, *om.* *P* ‖ 17 dubiae *P* ‖ 18 citatis ς ciuitatis *P* ‖ 19 ille ς illose *P* ‖ 20 serendo *P* ‖ 22 hippocratis *P*, *del. Gron.* ‖ cretensibus P^2 crentibus P^1 cretibus *coni. Gron.* ‖ 25 megaram *P* ‖ erat *P* ‖ 27 hipocrates *P* ‖ 30 syracusani cos. *Gron.* syracusanos *P* ‖ secumdum *P* ‖ 31 atsolet *P*

tum eandem esse causam, nec umquam Syracusas quieturas,
donec quicquam externorum auxiliorum aut in urbe aut in
exercitu suo esset. itaque daret operam, ut eos, qui cum suis 9
praetoribus castra ad Megara haberent, in suam potestatem
redigeret ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. haec 10
cum recitata essent, cum tanto clamore ad arma discursum est,
ut praetores inter tumultum pauidi abequitauerint Syracusas.
et ne fuga quidem eorum seditio conpressa est, inpetusque in 11
Syracusanos milites fiebant; nec ab ullo temperatum foret, ni
Epicydes atque Hippocrates irae multitudinis obuiam issent,
non a misericordia aut humano consilio, sed ne spem reditus 12
praeciderent sibi et cum ipsos simul milites fidos haberent
simul opsides, tum cognatos quoque eorum atque amicos tanto 13
merito primum, dein pignore sibi conciliarent. expertique, quam 14
uana aut leui aura mobile uolgus esset, militem nancti ex eo
numero, qui in Leontinis circumsessi erant, subornant, ut
Syracusas perferret nuntium conuenientem eis, quae ad Mylan
falso nuntiata erant, auctoremque se exhibendo ac uelut uisa, 15
quae dubia erant, narrando concitaret iras hominum.

Huic non aput uolgum modo fides fuit, set senatum quo- 32
que in curiam introductus mouit. haut uani quidam homines
palam ferre perbene detectam in Leontinis esse auaritiam et
crudelitatem Romanorum; eadem, si intrassent Syracusas, aut
foediora etiam, quo maius ibi auaritiae praemium esset, facturos
fuisse. itaque claudendas cuncti portas et custodiendam urbem 2
censere. sed non ab isdem omnes timere nec eosdem odisse:
ad militare genus omne partemque magnam plebis inuisum esse
nomen Romanum; praetores optimatiumque pauci, quamquam 3
inflati uano nuntio erant, tamen ad propius praesentiusque
malum cautiores esse. et iam ad Hexapylum erant Hippocrates 4
atque Epicydes, serebanturque conloquia per propinquos po-
pularium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent sinerentque
communem patriam defendi ab impetu Romanorum. iam unis 5
foribus Hexapyli apertis coepti erant recipi, cum praetores inter-

---

1 syracusis P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 megaram P ‖ 8 eorum ς equorū P ‖ 10 hippocrate P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 uana ς una P ‖ uulgus P^2 ‖ 17 mylan *Weissenb.* mylas P ‖ 19 narrando P^2 narrando ac uelut uisa quae dubia erant narrando P^1 ‖ concitarent P ‖ 20 uolsum P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 monuit P ‖ 22 auaritiam P^2 auaritiem P^1 ‖ 23 eandem P ‖ 25 portasset P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 omnis temere P ‖ odisset P ‖ 27 genus P^2 senus P^1 ‖ omnē P ‖ plenis P ‖ 29 tamen P^2 men P^1 ‖ 30 hepapylum P^1 heptapylum P^2 ‖ 31 epycides P ‖ 33 defendi ab P^2 ab defendi ab P^1 ‖ 34 aperti P^1, *corr.* P^2

uenerunt. et primo imperio minisque, deinde auctoritate de-
terrendo, postremo, ut omnia uana erant, obliti maiestatis pre-
cibus agebant, ne proderent patriam tyranni ante satellitibus
6 et tum corruptoribus exercitus. sed surdae ad omnia aures
concitatae multitudinis erant, nec minore intus ui quam foris
portae effringebantur, effractisque omnibus toto Hexapylo agmen
7 receptum est. praetores in Achradinam cum iuuentute popu-
larium confugiunt. mercennarii milites perfugaeque et quidquid
8 regiorum militum Syracusis erat agmen hostium augent. ita
Achradina quoque primo impetu capitur, praetorumque nisi qui
inter tumultum effugerunt omnes interficiuntur. nox caedibus
9 finem fecit. postero die serui ad pilleum uocati et carcere
uincti emissi, confusaque haec omnis multitudo Hippocraten
atque Epicyden creant praetores; Syracusaeque, cum breue
tempus libertas adfulsisset, in antiquam seruitutem recciderant.

33 Haec nuntiata cum essent Romanis, ex Leontinis mota
2 sunt extemplo castra ad Syracusas. et ab Appio legati per
portum missi forte in quinqueremi erant. praemissa quadriremis
cum intrasset fauces portus, capitur; legati aegre effugerunt.
3 et iam non modo pacis sed ne belli quidem iura relicta erant,
cum Romanus exercitus ad Olympium — Iouis id templum
4 est — mille et quingentos passus ab urbe castra posuit. inde
quoque legatos praemitti placuit; quibus, ne intrarent urbem,
extra portam Hippocrates atque Epicydes obuiam cum suis pro-
5 cesserunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis sed opem
auxiliumque adferre ait, et eis, qui ex media caede elapsi per-
fugerint ad se, et eis, qui metu oppressi foediorem non exilio
6 solum set etiam morte seruitutem patiantur; nec caedem nefan-
dam sociorum inultam Romanos passuros. itaque si eis, qui
ad se perfugerint, tutus in patriam reditus pateat, caedis auctores
dedantur et libertas legesque suae Syracusanis restituantur, nihil
armis opus esse; si ea non fiant, quicumque in mora sit, bello
7 persecuturos. ad ea Epicydes, si qua ad se mandata haberent,
responsum eis ait se daturos fuisse; cum in eorum, ad quos

2 praecib. *P* ‖ 3 proderent *ex* proderint P^1 ‖ 4 et tum P^2 etum P^1 ‖ ad omnia (*uel* ad omnia tum) *Madvig Em. Liu. 342* ad haec omnia *Gron.* ad ea omnia *Boettcher* ad it omnium P^1 adeo omnium P^2 ‖ 6 toto *Fabri* tuto *P* totum *Crévier* ‖ exhapylo *P* ‖ 7 acradinam P^2 ‖ 8 mercennari *P* ‖ quitquit *P* ‖ 10 acradina P^2 ‖ 14 epyciden *P* ‖ 18 erat *P* ‖ 20 belli *ex* bellum P^1 ‖ 21 it *P* ‖ 22 ꝟ· *P* ‖ passibus P^2 ‖ 23 pramitti P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 is *P* ‖ 28 nefanda *P* ‖ 30 perfugerint *C. L. Bauer* perfugerunt *P* ‖ in patriam P^2 in patriam patriam P^1 ‖ pateat *Crévier* pateret *P* ‖ 31 suae *addidi Em. Liu. I 11, om.* *P* ‖ 34 at quos *P*

uenerint, manu res Syracusana esset, tum reuerterentur; si 8
bello lacesserent, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse
Syracusas ac Leontinos oppugnare. ita legatis relictis portas
clausit.

Inde terra marique simul coeptae oppugnari Syracusae, 9
terra ab Hexapylo, mari ab Achradina, cuius murus fluctu ad-
luitur; et quia, sicut Leontinos terrore ac primo impetu cepe-
rant, non diffidebant uastam disiectamque spatio urbem parte
aliqua se inuasuros, omnem apparatum oppugnandarum urbium
muris admouerunt. et habuisset tanto impetu coepta res for- 34
tunam, nisi unus homo Syracusis ea tempestate fuisset. Archi- 2
medes is erat, unicus spectator caeli siderumque, mirabilior
tamen inuentor ac machinator bellicorum tormentorum operum-
que, quibus, quidquid hostes ingenti mole agerent, ipse perleui
momento ludificaretur. muros per inaequalis ductos colles, ple- 3
raque alta et difficilia aditu, submissa quaedam et quae planis
uallibus adiri possent, ut cuique aptum uisum est loco, ita
genere omni tormentorum instruxit. Achradinae murum, qui, 4
ut ante dictum est, mari adluitur, sexaginta quinqueremibus
Marcellus oppugnabat. ex ceteris nauibus sagittarii funditores- 5
que et uelites etiam, quorum telum ad remittendum inhabile
imperitis est, uix quemquam sine uolnere consistere in muro
patiebantur. hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro 6
tenebant naues. iunctae aliae binae quinqueremes demptis in-
terioribus remis, ut latus lateri adplicaretur, cum exteriore 7
ordine remorum uelut una nauis agerentur, turres contabu-
latas machinamentaque alia quatiendis muris portabant. aduer- 8
sus hunc naualem apparatum Archimedes uariae magnitudinis
tormenta in muris disposuit. in eas, quae procul erant, nauis
saxa ingenti pondere emittebat, propiores leuioribus eoque magis
crebris petebat telis; postremo, ut sui uolnere intacti tela in 9

---

2 lacesserent ς lacessent *P* ‖ nequamquā *P* ‖ 6 maria ab *P* ‖ murus *ex* muros *P*[1] ‖ 8 uastan *P* ‖ 11 tempestatem *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ fuisset, archimedes. is erat *distinguit H. J. Mueller* ‖ 14 quicquid *uel* ea quae *uel* quae ς, *om.* *P* si quid *Weissenb.* ‖ 15 muros *Weisenb.* murus *P* murum ς ‖ ductos *Weissenb.* ductus *P* ductum ς ‖ 16 alia *P* ‖ difficilia aditus *P* difficilis aditus *Gron.* ‖ 17 adiri ς adire *P* ‖ ut ς, *om.* *P* ‖ 18 acradinae *P*[2] ‖ 19 aluitur *P* ‖ LX *coll. Polyb. 8, 6, 1 et Plut. Marc. 14, 3 Boettcher duce Matthiaeo, qui* ex LX *proposuit*, ex *P* ‖ 20 sagittari *P* ‖ 23 statio *P*[1] statim *P*[2] ‖ 24 binaea *P* binae — erant VIII q. — *uel* binae — eae erant VIII q. — *coll. Polyb. l. l. coni. Boettcher* binae — eae VIII erant q. — *coni. Weissenb.* ‖ 26 una nauis *Crévier* unaues *P*[1] naues *P*[2] ‖ conthbulatae *P*[1] contabulatae *P*[2] ‖ 28 nauale *P* ‖ 30 propriores *P* ‖ 31 crebriis *P* ‖ sui ς suum *P*

hostem ingererent, murum ab imo ad summum crebris cubitali-
bus fere cauis aperuit, per quae caua pars sagittis, pars scor-
10 pionibus modicis ex occulto petebant hostem. quae propius
etiam subibant naues, quo interiores ictibus tormentorum essent,
in eas tollenone super murum eminente ferrea manus, firmae
11 catenae inligata, cum iniecta prorae esset grauique libramento
plumbi recelleret ad solum, suspensa prora nauem in puppim
statuebat; dein remissa subito uelut ex muro cadentem nauem
cum ingenti trepidatione nautarum ita undae adfligebat, ut,
12 etiamsi recta recideret, aliquantum aquae acciperet. ita maritima
oppugnatio est elusa, omnisque spes eo uersa, ut totis uiribus
13 terra adgrederentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu
tormentorum instructa erat Hieronis inpensis curaque per multos
14 annos, Archimedis unica arte. natura etiam adiuuabat loci, quod
saxum, cui inposita muri fundamenta sunt, magna parte ita
procliue est, ut non solum missa tormento, set etiam quae
pondere suo prouoluta essent, grauiter in hostem inciderent.
15 eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemque in-
16 gressum praebebat. ita consilio habito, quoniam omnis conatus
ludibrio esset, absistere oppugnatione atque obsidendo tantum
arcere terra marique commeatibus hostem placuit.
35 Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad reci-
piendas urbes profectus, quae in motu rerum ad Carthagi-
nienses defecerant, Helorum atque Herbesum dedentibus ipsis
2 recepit, Megara ui capta diruit ac diripuit ad reliquorum ac ma-
3 xime Syracusanorum terrorem. per idem fere tempus et Hi-
milco, qui ad Pachyni promunturium classem diu tenuerat, ad
Heracleam, quam uocant Minoam, quinque et uiginti milia pedi-

---

2 cauis P^2 caueis P^1 ‖ caua *ex* caiia P^1 ‖ 3 quae *P* quum *Duker* quia *Madvig* quare *Harant* ‖ 4 etiam *Weissenb.* quaedam *P* moenia *coni. Gron., om.* ς *Crévier* ‖ 5 tollenone *Sigonius* tollennō|e P^1 tollendō|e P^2 ‖ 6 inligata *ex* indligata P^1 ‖ prorae *del. censet H. J. Mueller* ‖ 7 plumbi *P* plumbum *Heller Philol. 12 (1857) 696 sq.* ‖ recelleret ⟨ille⟩ *uel* ⟨tolleno⟩ *Boettcher* ‖ 8 candendem P^1 candentem P^2 *et inde rasura* cadentem ‖ 9 unde adfligebant *P* ‖ 10 recta recideret ς recepta reccideraut *P* ‖ 11 elusa P^2 etelusa P^1 ‖ omnisquae *P* ‖ spes ς ipses P^1 ispses P^2 eis (*uel* romanis) spes *Boettcher* ‖ eo uersa *Gron.* eaduersa P^1 ea uersa P^2 ‖ 12 omne *P* ‖ 14 loci P^2 loqui P^1 ‖ 15 magna ex parte *Frob. 1535, idem uel* magnam partem *Wesenberg* ‖ 16 procliue *ex* procliuie P^1 ‖ tormenta P^2 ‖ 19 quoniam *Alschefski* quo *P* quod *uel* cum ς; *etiam* quando *conicias* ‖ 20 ludibrio *ex* ludisbrio P^1 ‖ 21 agere P^1 argere P^2, *inde ras.* arcere ‖ 23 prorectus P^1, *corr.* P^2 ‖ que *P* ‖ 24 pelorum P^2 ‖ dedentibus *ex* atq. dedentibus P^1 ‖ 25 recepit ς recipit *P* ‖ diripit *coni. H. J. Mueller retinens* recipit ‖ 26 himilco P^2 hilco P^1

tum, tria equitum, duodecim elephantos exposuit, nequaquam 4
cum quantis copiis ante tenuerat ad Pachynum classem; sed
postquam ab Hippocrate occupatae Syracusae erant, profectus
Carthaginem adiutusque ibi et ab legatis Hippocratis et litteris
Hannibalis, qui uenisse tempus aiebat Siciliae per summum
decus repetendae, et ipse haut uanus praesens monitor facile 5
perpulerat, ut quantae maximae possent peditum equitumque co-
piae in Siciliam traicerentur. aduenieos Heracliam, intra paucos 6
inde dies Agrigentum recepit; aliarumque ciuitatium, quae par-
tis Carthaginiensium erant, adeo accensae sunt spes ad pellendos
Sicilia Romanos, ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis
animos sustulerint. et parte copiarum satis defendi urbem posse 7
rati, ita inter se munera belli partiti sunt, ut Epicydes praeesset
custodiae urbis, Hippocrates Himilconi coniunctus bellum ad-
uersus consulem Romanum gereret. cum decem milibus pedi- 8
tum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodiis loca
profectus castra circa Acrillas urbem ponebat. munientibus 9
superuenit Marcellus ab Agrigento iam occupato, cum frustra
eo praeuenire hostem festinans tetendisset, rediens, nihil minus
ratus quam illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum
obuium fore; set tamen metu Himilconis Poenorumque, ut 10
quibus nequaquam eis copiis, quas habebat, par esset, quam
poterat maxime intentus atque agmine ad omnes casus com-
posito ibat. forte ea cura, quae aduersus Poenos praeparata 36
erat, aduersus Siculos usui fuit. castris ponendis incompositos
ac dispersos nanctus eos et plerosque inermes, quod peditum
fuit, circumuenit; eques leui certamine inito cum Hippocrate
Acras perfugit.

Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, 2
Marcellus Syracusas redit; et post paucos dies Himilco adiuncto
Hippocrate ad flumen Anapum, octo ferme inde milia, castra
posuit. sub idem forte tempus et naues longae quinque et 3
quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare praefecto classis
in magnum portum Syracusas ex alto decurrere et Romana item 4

---

1 nequaquam *ras. ex* nequamquam *P* ‖ 2 sed ς et *P* ‖ 4 adcitusque P^2 ‖ 7 maxime *P fort. rècte, cf. 21, 41, 4* ‖ 8 intra ς traicerentur inter *P* ‖ 9 parthis *P* ‖ 13 sint ς ‖ 14 himilco P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 custodis *P* ‖ 17 ponebant *P* ‖ 19 tenendisset P^1 tendisset P^2 ‖ 24 forte ea cura quae ς forteacuraq. *P* ‖ 25 erat *add.* ς, *om.* *P* ‖ duersus P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 deficientes ς defugientes *P* ‖ 30 rediit ς ‖ 31 anapum *Cluuerius* anatim *P* ‖ milia *P* ‖ 32 idem forte P^2 item for P^1 ‖ quinque ς quinti *P* ‖ 33 bomicare P^1, *corr.* P^2 ‖ praefecto classis *Maur. Mueller* classis praefecto ς classis *P*, *del. Kaestner* ‖ 34 syracusis *P* ‖ romanam P^1, *corr.* P^2

classis, triginta quinqueremes, legionem primam Panhormi ex-
posuere; auersumque ab Italia bellum — adeo uterque populus
5 in Siciliam intentus fuit — uideri poterat. legionem Romanam,
quae exposita Panormi erat, uenientem Syracusas praedae haut
6 dubie sibi futuram Himilco ratus uia decipitur; mediterraneo
namque Poenus itinere duxit, legio maritimis locis classe pro-
sequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum
7 obuiam progressum peruenit. nec diutius Poeni ad Syracusas
morati sunt: et Bomilcar, simul parum fidens nauibus suis,
duplici facile numero classem habentibus Romanis, simul inutili
mora cernens nihil aliud ab suis quam inopiam adgrauari so-
8 ciorum, uelis in altum datis in Africam transmisit, et Himilco
secutus nequiquam Marcellum Syracusas, si qua, priusquam
maioribus copiis iungeretur, occasio pugnandi esset, postquam
ea nulla contigerat tutumque ad Syracusas et munimento et
9 uiribus hostem cernebat, ne frustra adsidendo spectandoque
opsidionem sociorum tempus tereret, castra inde mouit, ut,
quocumque uocasset defectionis ab Romano spes, admoueret
10 exercitum ac praesens suas res fouentibus adderet animos. Mur-
gantiam primum prodito ab ipsis praesidio Romano recipit, ubi
frumenti magna uis commeatusque omnis generis conuecti erant
Romanis.

37 Ad hanc defectionem erecti sunt et aliarum ciuitatium
animi, praesidiaque Romana aut pellebantur arcibus aut prodita
2 per fraudem opprimebantur. Henna, excelso loco ac praerupto
undique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum praesidium
in arce ualidum praefectumque praesidi haut sane opportunum
3 insidiantibus habebat. L. Pinarius erat, uir acer et qui plus
in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorum reponeret; et
tum intenderant eum ad cauendi omnia curam tot auditae pro-
4 ditiones defectionesque urbium et clades praesidiorum. itaque
die ac nocte iuxta parata instructaque omnia custodiis ac uigiliis

1 xxxu|remes *P* ‖ ianhormi P^1, *corr.* P^2 ‖ 2 auersumque *scripsi Em. Liu. II 7* uersumq. *P* ‖ 3 fuit *Bekker* fuisse *P* ‖ 4 ueniente *P* ‖ praede *P* ‖ 5 dubiae *P* ‖ 7 at *P* ‖ 8 progressus *P* ‖ ad syracusas *Gron.* ad syracusis *P* syracusis ς ‖ 9 et *ras. ex* etet *P* ‖ 10 habentilibus P^1 habentantilibus P^2, *postea ras.* habentibus *effectum* ‖ inutili ς utili in *P* ‖ 11 inopiam *Gron.* inopia *P* ‖ 14 copis *P* ‖ occansio *P* ‖ 16 cernebat ne ς cernebant *P* ‖ fraustra P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 opsionem P^1, *corr.* P^2 ‖ tereret *ras. ex* terreret *P* ‖ 18 romanos *P* ‖ 19 mulgantiā *P* ‖ 23 ab hanc *P* ‖ defensionem P^1 defensione P^2 ‖ 24 aut ⟨ui⟩ pell. *Pluygers Mnem. 9 (1881) 14* ‖ arcibus *ras. ex* argibus *P* ‖ 25 prerupto *P* ‖ 27 arces P^2 ares P^1 ‖ praefectumquae *P* ‖ 28 pinario P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 proditionis *P* ‖ 32 die ac noc-

erant, nec ab armis aut loco suo miles abscedebat. quod ubi 5
Hennensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione
praesidi animaduerterunt, nulli occasioni fraudis Romanum pa-
tere, ui rati agendum urbem arcemque suae potestatis aiunt 6
debere esse, si liberi in societatem, non serui in custodiam
traditi essent Romanis. itaque claues portarum reddi sibi ae-
quom censent: bonis sociis fidem suam maximum uinculum 7
esse, et ita sibi populum Romanum senatumque gratias habi-
turum, si uolentes ac non coacti mansissent in amicitia. ad 8
ea Romanus se in praesidio impositum esse dicere ab impe-
ratore suo clauesque portarum et custodiam arcis ab eo acce-
pisse, quae nec suo nec Hennensium arbitrio haberet, set eius,
qui commisisset. praesidio decedere aput Romanos capital esse, 9
et nece liberorum etiam suorum eam noxam parentes sanxisse.
consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos,
cuius iuris atque arbitri res esset. se uero negare illi missuros 10
testarique, si uerbis nihil agerent, uindictam aliquam libertatis
suae quaesituros. tum Pinarius: at illi, si ad consulem graua- 11
rentur mittere, sibi saltem darent populi concilium, ut sciretur,
utrum paucorum ea denuntiatio an uniuersae ciuitatis esset.
consensa in posterum diem contio.

Postquam ab eo conloquio in arcem sese recepit, conuo- 38
catis militibus 'Credo ego uos audisse, milites,' inquit 'quem
ad modum praesidia Romana ab Siculis circumuenta et op-
pressa sint per hos dies. eam uos fraudem deum primo beni- 2

---

te *Hertz praeeuntibus* nocte dieque ς nocte ac die *Weissenbornio* nocte *P* ‖ uigilis *P* ‖ 2 iam P^2 am P^1 ‖ 3 praesidii P^2 ‖ occasioni *ex* occansioni P^1 ‖ 4 ui rati *Alschefski* patuerat P^1 placuerat P^2 palam rati *Valla* palam erat *Lipsius* palam ui rati *H. J. Mueller* palam ac ui rati *Maur. Mueller* aperte rati *uel* ui erat *Weissenb.* per uim erat *Salmasius* ‖ 5 libere *P* ‖ 6 portarum *ras. ex* portarumque *P* arcis portarumque *Alschefski* ‖ 7 suam *P* socium *Alan Em. Liu. II 16* ‖ 8 gratiam *post alios Madvig praef. ed. 4* ‖ 12 quē *P* ‖ nec suo nec] *primum* nec suo, *deinde* nec suo nec *ex* suo nec *corr.* P^1 ‖ arbiter P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 esse P^2 es P^1 ‖ 14 nece ς nec *P* ‖ noxam (*uel* noxiam) *add. Weissenb., om. P;* legem *add.* ς rem *Klockius* ‖ parentes ς patentes P^1 petentes P^2 ‖ sanxisset *P* ‖ 15 esse *ras. ex* esset *P* ‖ 16 arbitrii P^2 ‖ res *duce Crevierio add. Fabri, om. P* ‖ 17 ⟨ui⟩ uindictam *Pluygers Mnem. 9 (1881) 14* ‖ libertatis *ras. ex* alibertatis *P* ‖ 18 at illi si *Gron.* adillisi P^1 aid illis si P^2 illi si *coni. Weissenb.* ‖ grauaremur P^1 grauamur P^2 ‖ 20 denuntiatio *Gron.* denuntia P^1 denuntiata P^2 ‖ 21 consensa (*uel* concessa) *Gron.* consensum *P* ‖ 22 conuocatis militibus ς conuocatio quib. *P* conuocatis suis *Gron.* c. omnibus *Jac. Gron.* conuocat suos, quibus *Boettcher* conuocata militum contio, quibus *Alschefski* conuocata contio, quibus *Weissenb.* ‖ 24 circumuentam P^1, *corr.* P^2

gnitate, dein uestra ipsi uirtute dies noctesque perstando ac peruigilando in armis uitastis. utinam relicum tempus nec
3 patiendo infanda nec faciendo traduci posset! haec occulta in fraude cautio est, qua usi adhuc sumus; cui quoniam parum succedit, aperte ac propalam claues portarum reposcunt; quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo Henna erit, foediusque hic trucidabimur, quam Murgantiae praesidium inter-
4 fectum est. noctem unam aegre ad consultandum sumpsi, qua uos certiores periculi instantis facerem. orta luce contionem habituri sunt ad criminandum me concitandumque in uos po-
5 pulum. itaque crastino die aut uestro aut Hennensium sanguine Henna inundabitur. nec praeoccupati spem ullam nec occupantes periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum,
6 eius uictoria erit. intenti ergo omnes armatique signum expectabitis. ego in contione ero et tempus, quoad omnia in-
7 structa sint, loquendo altercandoque traham. cum toga signum dedero, tum mihi undique clamore sublato turbam inuadite ac sternite omnia ferro et cauete quisquam supersit, cuius aut
8 uis aut fraus timeri possit. uos, Ceres mater ac Proserpina, precor, ceteri superi infernique di, qui hanc urbem, hos sacratos lacus lucosque colitis, ut ita nobis uolentes propitii adsitis, si uitandae, non inferendae fraudis causa hoc consili
9 capimus. pluribus uos, milites, hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset: inermes, incautos ad satietatem trucidabitis; et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone et Carthaginiensibus timeri possit.'

39 Ab hac adhortatione dimissi corpora curant. postero die alii aliis locis ad opsidenda itinera claudendosque opponuntur exitus; pars maxima super theatrum circaque, adsueti et ante

---

1 dein ς de P deinde *Riemann* ‖ 2 uilastis P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 nec faciendo *Valla* in faciendo P ‖ posset *Fabri* potest P possit ς ‖ occulta in *Gron.* occultam P^1 occulta P^2 ‖ 4 qua usi ς quamsi P ‖ 5 apertae P ‖ 7 crudabimur P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 egrae P ‖ 9 uos P^2 nos P^1 ‖ 12 henna P^2 enna P^1 ‖ praeoccupati spem ullam ς praeoccupatispeculium P praeoccupati perfugii *Crévier* ‖ 15 ego ς ergo P ‖ instructo P ‖ 18 quicquam P ‖ cuius *Alschefski* quiusa P^1 a quibus P^2 ‖ 19 fraus P^2 fraudi P^1 ‖ 20 praecor P ‖ 21 lucusque P ‖ colitis ut ita P^2 colit|tistinta P^1 ‖ propiti P^2 propitibus P^1 propitiique *Alschefski* ‖ 22 inferendae *Sigonius* ferendae P ‖ fraudiis P^1, *corr.* P^2 ‖ consilii P^2 ‖ 24 at P ‖ trucidabitiis P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 hac *ex* hoc P^1 ‖ 28 alia aliis P ‖ locis *ex* lociis P^1 ‖ ad obsidenda itinera ς ad opsidendis itine (itineribus P^2) P ‖ opponuntur (*uel* oppositi sunt) *Weissenb.* opponitis P oppositi ς oppposituri se *Boettcher* oppidanis ς oppidi *Gron. ed. 1 et J. H. Voss* opportunos *Jac. Gron.* ‖ 29 teatrum P^2 tertrum P^1

spectaculo contionum, consistunt. productus ad populum a 2
magistratibus praefectus Romanus cum consulis de ea re ius
ac potestatem esse, non suam, et pleraque eadem quae pridie
dixisset, et primo sensim ac plures reddere claues, dein iam 3
una uoce id omnes iuberent cunctantique et differenti fero-
citer minitarentur nec uiderentur ultra uim ultimam dilaturi,
tum praefectus toga signum, ut conuenerat, dedit, militesque 4
intenti dudum ac parati alii superne in auersam contionem
clamore sublato decurrunt, alii ad exitus theatri conferti ob-
sistunt. caeduntur Hennenses cauea inclusi coaceruanturque 5
non caede solum set etiam fuga, cum alii super aliorum capita
ruerent, integri sauciis, uiui mortuis incidentes cumularentur.
inde passim discurritur, et urbis captae modo fugaque et caedes 6
omnia tenet, nihilo remissiore militum ira, quod turbam iner-
mem caedebant, quam si periculum par et ardor certaminis eos
inritaret. ita Henna aut malo aut necessario facinore retenta. 7
Marcellus nec factum inprobauit et praedam Hennensium
militibus concessit, ratus timore deterritos a proditionibus prae-
sidiorum Siculos. atque ea clades, ut urbis in media Sicilia 8
sitae claraeque uel ob insignem munimento naturali locum uel
ob sacrata omnia uestigiis raptae quondam Proserpinae, prope
uno die omnem Siciliam peruasit; et quia caede infanda re- 9
bantur non hominum tantum sed etiam deorum sedem uiolatam
esse, tum uero etiam qui ante dubii fuerant defecere ad Poenos.
Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit, 10
cum acciti a proditoribus nequiquam ad Hennam exercitum ad-
mouissent. Marcellus retro in Leontinos redit, frumentoque 11

1 spectaculo *Alschefski* spectaculum *P* spectaculis ς ‖ 2 prefectus P^2 profectus P^1 ‖ 3 ac ς ad *P* ‖ sua *P* ‖ que pridiae *P* ‖ 4 dixisset et *Duker et Crévier* dixisseet P^1 dixissiset P^2 ‖ sensim *ex* sensum P^1 ‖ plures ς plus *P* pars *Maur. Mueller* pauci *cum Weissenbornio H. J. Mueller, qui praeterea* ⟨pauci, postea⟩ plures r. cl. denique *coni.*, ⟨pauci, mox⟩ plures *Riemann* ‖ dein *ex* den P^1 ‖ 5 id ς it *P, del. Crévier* ‖ differenti P^2 differentique et differenti P^1 ‖ 7 tum ς tu *P* ‖ 8 in ς, *om.* *P* ‖ auersam *Gron.* aduersam *P* ‖ 9 alii P^2 ali P^1 ‖ at *P* ‖ 10 ceduntur ennensis *P* ‖ coacerbaturque *P* ‖ 11 alii ς, *om.* *P* ‖ 12 ⟨et⟩ integri *Madvig* ⟨atque⟩ integri ς ‖ sauciis ς sauci P^1 saucii P^2 ‖ 14 turbam *Facius et Panormita* iuream P^1 iure turbam P^2 ‖ 15 credebant *P* ‖ 16 enna malo, at necessario *Florebellus* henna aut nullo aut necessario *coni. Gron.* ‖ retenta *ras. ex* retentā *P* ‖ 17 praeda *P* ‖ 18 a *uel* temperaturos *add.* ς, *om.* *P*; ratus timore fore deterritos a prod. *coni. Alschefski* r. t. det. fore a prod. *coni. H. J. Mueller*, *etiam* ratus iam fore det. a prod. *conicias* ‖ 21 uestigiis P^2 uestigis P^1 ‖ 22 sicilia *P* ‖ 24 etiam qui *Madvig* qui etiam *P* ‖ dubii P^2 dubi P^1 ‖ 25 agrigentinum P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 admonuissent *P*

et commeatibus aliis in castra conuectis, praesidio modico ibi
12 relicto, ad Syracusas obsidendas uenit. inde Appio Claudio
Romam ad consulatum petendum misso T. Quinctium Crispi-
13 num in eius locum classi castrisque praeficit ueteribus; ipse
hibernacula quinque milia passuum ab Hexapylo — Leonta
uocant locum — communiit aedificauitque. haec in Sicilia
usque ad principium hiemis gesta.

40 Eadem aestate et cum Philippo rege, quod iam ante su-
2 spectum fuerat, motum bellum est. legati ab Orico ad M. Vale-
rium praetorem uenerunt, praesidentem classi Brundisio Cala-
briaeque circa litoribus, nuntiantes Philippum primum Apollo-
niam temptasse, lembis biremibus centum uiginti flumine aduerso
3 subuectum; deinde, ut ea res tardior spe fuerit, ad Oricum
clam nocte exercitum admouisse, eamque urbem, sitam in
plano neque moenibus neque uiris atque armis ualidam, primo
4 impetu oppressam esse. haec nuntiantes orabant, ut opem
ferret hostemque haud dubium Romanis mari ac terra maritimis
urbibus arceret, quae ob nullam aliam causam, nisi quod im-
5 minerent Italiae, peterentur. M. Valerius, duorum milium prae-
sidio relicto praepositoque eis P. Valerio legato, cum classe
instructa parataque et, quod longae naues militum capere non
poterant, in onerarias inpositis altero die Oricum peruenit
6 urbemque eam leui tenente praesidio, quod rex recedens inde
7 reliquerat, haut magno certamine recepit. legati eo ab Apol-
lonia uenerunt nuntiantes in obsidione sese, quod deficere
ab Romanis nollent, esse neque sustinere ultra uim Macedonum
8 posse, nisi praesidium mittatur Romanum. facturum se quae
uellent pollicitus duo milia delectorum militum nauibus longis
mittit ad ostium fluminis cum praefecto socium Q. Naeuio Crista,
9 uiro inpigro et perito militiae. is expositis in terram militibus
nauibusque Oricum retro, unde uenerat, ad ceteram classem
remissis milites procul a flumine per uiam minime ab regiis

---

1 comeatibus *P* ‖ 3 at *P* ‖ 5 ab ς, *om.* *P* ‖ 6 edificauitque *P* ‖ 8 susceptum *P* ‖ 9 orico P^1 origo P^2 ‖ at P^2 aut P^1 ‖ 12 flumine ⟨aoo⟩ *coni. Heusinger* ‖ 13 tardior *ras. ex* tardiore *P* ‖ 14 noctem *P* ‖ 15 moeniis *P* ‖ uiris P^2 uiriis P^1 uiribus *Gillbauer Oest. Gymn. 29 (1878) 359* ‖ 17 mari ac terra a *Ph. Rubens* (a *om. Gron. et H. J. Mueller*) maeacterra¦acterraac P^1 terra ac P^2 ‖ 18 urbibus ς uirib. *P* ‖ arcerent *P* ‖ 20 relicto ς, *om.* *P* ‖ praepositoque *duce Crevierio Alschefski* q. *P* ‖ p. ς *Glareanus* t. *P* ‖ 21 longe *P* ‖ 22 inpositiis P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 tenentem *P* ‖ rex *ante* recedens *add. Fabri, ante* reliquerat *Gron., om.* *P* ‖ recedent *P* ‖ 27 nisi P^2 nil P^1 ni *Riemann* ‖ que *P* ‖ 29 q. ς que *P* ‖ 31 uenerant ς ‖ crateram *P* ‖ 32 frumine P^1, *corr.* P^2 ‖ regis *P*

obsessam duxit et nocte, ita ut nemo hostium sentiret, urbem
est ingressus. diem insequentem quieuere, dum praefectus 10
iuuentutem Apolloniatium armaque et urbis uires inspiceret.
ubi ea uisa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab ex-
ploratoribus conperit, quanta socordia ac neclegentia aput hostes
esset, silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus castra 11
hostium adeo neglecta atque aperta intrauit, ut satis constaret
prius mille hominum uallum intrasse, quam quisquam sentiret,
ac, si caede abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regium
potuisse. caedes proximorum portae excitauit hostes; inde 12
tantus terror pauorque omnis occupauit, ut non modo alius
quisquam arma caperet aut castris pellere hostem conaretur,
set etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus 13
fugiens militi quoque, nedum regi uix decoro habitu, ad flumen
nauisque perfugerit. eodem et alia turba effusa est. paulo 14
minus tria milia militum in castris aut capta aut occisa; plus
tamen hominum aliquanto captum quam caesum est. castris 15
direptis Apolloniatae catapultas, ballistas tormentaque alia, quae
oppugnandae urbi conparata erant, ad tuenda moenia, si quando
similis fortuna uenisset, Apolloniam deuexere; cetera omnis
praeda castrorum Romanis concessa est. haec cum Oricum 16
essent nuntiata, M. Valerius classem extemplo ad ostium flu-
minis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset. itaque 17
Philippus, neque terrestri neque nauali certamini satis fore
parem se fidens, subductis nauibus atque incensis terra Mace-
doniam petiit magna ex parte inermi exercitu spoliatoque. Ro-
mana classis cum M. Valerio Orici hibernauit.

Eodem anno in Hispania uarie res gestae. nam priusquam 41
Romani amnem Hiberum transirent, ingentes copias Hispanorum
Mago et Hasdrubal fuderunt; defecissetque ab Romanis ulterior 2
Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Hiberum
dubiis sociorum animis in tempore aduenisset. primo ad Castrum 3
Album — locus est insignis caede magni Hamilcaris — castra
Romani habuere. arx erat munita, et conuexerant ante frumen- 4
tum; tamen, quia omnia circa hostium plena erant, agmenque

---

1 hostiu P^1, *corr.* P^2 ‖ 2 diem insequente *P* ‖ quieuene P^1 quiteuene P^2 ‖ 3 apollonatium *P* ‖ 5 neclegentiam *P* ‖ 6 ab urbes *P* ‖ 7 neclecta P^2 nelecta P^1 ‖ asperta *P* ‖ constraret P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 ad] at *P* ‖ 10 posuisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 pauorquae *P* ‖ 13 set ς et P^1, *del.* P^2 ‖ 14 neudum *P* ‖ 17 aliquamto *P* ‖ 18 direptiis P^1, *corr.* P^2 ‖ tormentaque *ras. ex* tormentaquae *P* ‖ 19 at *P* ‖ 25 atque *Duker* aut *P* ‖ terra *ex* terrā *P* ‖ 26 petiit ς petit *P; fort.* repetiit *uel* repetit ‖ 28 uariae *P* ‖ 30 defecissetquae *P* ‖ 33 album *Drakenb.* altum *P*

Romanum inpune incursatum ab equitibus hostium fuerat et
ad duo milia aut moratorum aut palantium per agros interfecta,
cessere inde Romani propius pacata loca et ad montem Vic-
5 toriae castra communiuere. eodem Cn. Scipio cum omnibus
copiis et Hasdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensium dux,
cum exercitu iusto aduenit, contraque castra Romana trans
6 fluuium omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clam pro-
fectus ad loca circa uisenda haut fefellit hostes, oppressissentque
eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset.
ibi quoque circumsessus aduentu fratris obsidione eximitur.
7 Castulo, urbs Hispaniae ualida ac nobilis et adeo coniuncta
societate Poenis, ut uxor inde Hannibali esset, ad Romanos
8 defecit. Carthaginienses Iliturgim oppugnare adorti, quia prae-
sidium ibi Romanum erat; uidebanturque inopia maxime eum
9 locum expugnaturi. Cn. Scipio, ut sociis praesidioque ferret
opem, cum legione expedita profectus inter bina castra cum
magna caede hostium urbem est ingressus et postero die erup-
10 tione aeque felici pugnauit. supra duodecim milia hominum
caesa duobus proeliis, plus mille hominum captum cum sex
11 et triginta militaribus signis. ita ab Iliturgi recessum est. Bi-
gerra inde urbs — socii et hi Romanorum erant — a Cartha-
giniensibus oppugnari coepta est. eam obsidionem sine cer-
42 tamine adueniens Cn. Scipio soluit. ad Mundam exinde castra
2 Punica mota, et Romani eo confestim secuti sunt. ibi signis
conlatis pugnatum per quattuor ferme horas, egregieque uin-
centibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Sci-
pionis femur tragula confixum erat pauorque circa eum ceperat
3 milites, ne mortiferum esset uolnus. ceterum haut dubia res
fuit, quin, nisi ea mora interuenisset, castra eo die Punica
capi potuerint. iam non milites solum set elephanti etiam
usque ad uallum acti erant, superque ipsum nouem et triginta
4 elephanti pilis confixi. hoc quoque proelio ad duodecim milia
hominum dicuntur caesa, prope tria capta cum signis militaribus

---

1 inuersatum *P* ‖ 2 interfacta *P* ‖ 3 propius *ras. ex* proprius *P* ‖ 4 eodem (*uel* eodem et *uel* eo et) *scribendum putaui* eo *P* ‖ 5 gisgoniis *P* ‖ 7 expedius P^1 expeditiis P^2 ‖ 10 aduentur P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 ilityrgim P^1 ilityrgum P^2 ‖ 14 uidebaturquae *P* ‖ 15 expugnatuiri P^1, *corr.* P^2 ‖ socis *P* ‖ 16 castra P^2, *om.* P^1 ‖ 19 hominum *post* mille *om.* ς, *del. Gron.* ‖ 20 ilityrgi *P* ‖ 21 socii et hi *Hertz et Koch* socie et hi P^1 socia et hec P^2 ‖ chartaginiensibus *P* ‖ 24 mota P^2 moda P^1 ‖ confesti *P* ‖ 25 egregiaeque *P* ‖ 26 scipioni *exspectes* ‖ 28 uulnus P^2 ‖ dubia res *scripsi Em. Liu. II 7* dubia *P* dubium ς ‖ 30 nam *Madvig* ‖ 31 ipsum *uel* ipso ς ipsas *P* fossas *Madvig* ‖ 32 elephā|tis *P* ‖ hoc P^2 hac P^1 ‖ at *P*

septem et quinquaginta. ad Auringem inde urbem Poeni re- 5
cessere, et, ut territis instaret, secutus Romanus. ibi iterum
Scipio lecticula in aciem inlatus conflixit. nec dubia uictoria
fuit; minus tamen dimidio hostium quam antea, quia pauciores
superfuerant, qui pugnarent, occisum. set gens nata instau- 6
randis reparandisque bellis, Magone ad conquisitionem militum
a fratre misso, breui repleuit exercitum animosque ad temptan-
dum de integro certamen fecit; Galli plerique milites, quippe 7
pro parte totiens intra paucos dies uicta, isdem animis, quibus
priores, eodemque euentu pugnauere: plus octo milia hominum 8
caesa, haut multo minus quam mille captum et signa militaria
quinquaginta octo; et spolia plurima Gallica fuere, aurei tor-
ques armillaeque, magnus numerus. duo etiam insignes reguli
Gallorum — Moeniacoepto et Vismaro nomina erant — eo proe-
lio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi.

Cum tam prosperae res in Hispania essent, uerecundia 9
Romanos tandem cepit, Saguntum oppidum, quae causa belli
esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaque 10
id oppidum ui pulso praesidio Punico receperunt cultoribusque
antiquis, quos ex iis uis reliquerat belli, restituerunt; et Tur- 11
detanos, qui contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum,
in potestatem redactos sub corona uendiderunt urbemque eorum
delerunt.

Haec in Hispania Q. Fabio M. Claudio consulibus gesta. 43
Romae cum tribuni plebis noui magistratum inissent, extemplo 2
censoribus P. Furio et M. Atilio a M. Caecilio Metello tribuno
plebis dies dicta ad populum est. quaestorem eum proximo 3
anno adempto equo tribu mouerant atque aerarium fecerant
propter coniurationem deserendae Italiae ad Cannas factam. set

3 uictoria *ex* uictorisa P^1 ‖ 4 quia ς qua *P* ‖ 6 magone ς magonem *P* ‖ 7 a *Gron.*, *om.* *P* ‖ fratre misso ς fratremisse *P* ‖ 8 galli *Valla* alii *P* ‖ quippe *Madvig* sique *P* sicut ς iique *Valla, del. Weissenb.* ‖ 9 animas *P* ‖ 10 priores *Valla* pr.orta *P* ‖ 11 caesa ς· caesa et *P* ‖ multo *ex* multu P^1 ‖ capta P^2 ‖ 12 et spolia P^2 oetsigna (*ex* oetosigna) et spolia P^1 spolia (*om.* et) *Madvig praef. ed. 4* ‖ alirei torquens armilleq. *P* ‖ 14 moeniacoepta *P* ‖ uismaro P^1 quismaro *manus satis recens* ‖ praelio *P* ‖ 15 caeciderunt *P* ‖ capti *ex* oapti P^1 ‖ 16 tam *J. Perizonius* iam *P* ‖ prosperae res ς propere *P* ‖ 17 sacuntum P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 ui P^1 ut P^2 ‖ 20 ex iis (*uel* eis) uis *Gron.* etsuis *P* uis ς ‖ bellis P^2 ‖ 22 potestate *P* ‖ urbē|que P^2 urbē|ue P^1 ‖ 23 deleuerunt P^2 ‖ 24 hae *P* ‖ quae fabio *P* ‖ gaesta *P* ‖ 25 mag. inhissent *P* ‖ 26 m. ς, *om. P*, caecilio *addidi, om. P* ‖ 29 deserendae ς desereddactus P^1 deserte actus P^2 deserendae metu italiae *uel* des. terrae italiae *Gron.* deserendae nauibus italiae *Fabri* deserendae causa italiae *uel* des. it. causa *Otto, cf. cap. 18, 4* ‖ at *P*

nouem tribunorum auxilio uetiti causam in magistratu dicere
4 dimissique [fuerant]. ne lustrum perficerent, mors prohibuit
P. Furi. M. Atilius magistratu se abdicauit.
5 Comitia consularia habita ab Q. Fabio Maximo consule.
creati consules ambo absentes Q. Fabius Maximus, consulis filius,
6 et Ti. Sempronius Gracchus iterum. praetores fiunt duo, qui
tum aediles curules erant, P. Sempronius Tuditanus et Cn. Ful-
7 uius Centimalus, et M. Atilius et M. Aemilius Lepidus. ludos
scaenicos per quadriduum eo anno primum factos ab curulibus
8 aedilibus memoriae proditur. aedilis Tuditanus hic erat, qui
ad Cannas pauore aliis in tanta clade torpentibus per medios
hostes duxit.
9 Comitiis perfectis auctore Q. Fabio consule designati con-
sules Romam accersiti magistratum inierunt senatumque de bello
ac prouinciis suis praetorumque et de exercitibus, quibus qui-
44 que praeessent, consuluerunt. itaque prouinciae atque exercitus
diuisi: bellum cum Hannibale consulibus mandatum et exerci-
tuum unus, quem ipse Sempronius habuerat, alter, quem Fabius
2 consul; eae binae erant legiones. M. Aemilius praetor, cuius
peregrina sors erat, iuris dictione M. Atilio collegae, praetori
urbano, mandata Luceriam prouinciam haberet legionesque duas,
quibus Q. Fabius, qui tum consul erat, praetor praefuerat.
3 P. Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluio Suessula cum
binis item legionibus euenerunt, ut Fuluius urbanas legiones
4 duceret, Tuditanus a M. Pomponio acciperet. prorogata imperia
prouinciaeque, M. Claudio Sicilia finibus eis, quibus regnum
Hieronis fuisset, Lentulo propraetori prouincia uetus, T. Otacilio
5 classis — exercitus nulli additi noui —, M. Valerio Graecia
Macedoniaque cum legione et classe, quam haberet, Q. Mucio

---

2 demissique *P* ‖ fuerant *P, del. Ussing* sunt *requiri Walch commemorat* fuerunt *Crévier* ‖ ne ϛ neque *P* ‖ 3 $\overline{m}$ *P*[2] m *P*[1] ‖ 4 comitia *ex* consilia *P*[1] ‖ ab ϛ at *P* ‖ 6 ti. ϛ t. *P* ‖ ghraccus *P* ‖ duo *Madvig* cito *P, om.* ϛ ‖ 7 cuditanus *P* ‖ 8 m. atilius et *h. l. add. Madvig, ante* 6 qui *add.* ϛ, *om. P; ante* m. atilius *H. J. Mueller praeterea add.* ex priuatis *(coll. 28, 38, 11), Maur. Mueller annal. phil. 123 (1881) 679* cum iis *praeferret* ‖ ludos scenicos ϛ lucos|sceniluscōs *P*[1] ludos scenibus cōs *P*[2] ‖ 9 curules *P* ‖ 10 erit *P* ‖ 11 aliis *P*[2] alis *P*[1] ‖ 12 hostes *ex* hostestes *P*[1] ‖ duxit *Weissenb.* auxiliis *P* ‖ 13 auctore ϛ autere *P* ‖ 14 senatuq. *P* ‖ 15 cuiq. *P* ‖ 16 consuluerunt *ex* consueluerunt *P*[1] ‖ prouincia *P* ‖ 17 annibale *P* ‖ exercitum *P* ‖ 18 unus quem *ed. Ven. 1470* unus cumque *P* ‖ 20 peregrina ϛ permacrina *P* ‖ attilio *P* ‖ 21 habere|et *P* ‖ 22 que fabius *P* ‖ 23 prouinciam arimenum *P* ‖ suesulam *ex* suosulam *P*[1] ‖ 24 item ϛ *Aldus* isdem *P* ‖ 25 prorogata *P*[2] prouocata *P*[1] ‖ 26 prouinciaequi *P* ‖ siciliae *P* ‖ 27 *fort.* ⟨p.⟩ lentulo, *cf. 25, 3, 6* ‖ 28 grecia *P* ‖ 29 q. ϛ $\overline{m}$. *P*

cum uetere exercitu — duae autem legiones erant — Sardinia,
C. Terentio cum legione una, cui iam praeerat, Picenum. scribi 6
praeterea duae urbanae legiones iussae et uiginti milia sociorum.
his ducibus, his copiis aduersus multa simul aut mota aut suspecta bella muniuerunt Romanum imperium.

Consules duabus urbanis legionibus scriptis supplemento- 7
que in alias lecto, priusquam ab urbe mouerent, prodigia procurarunt, quae nuntiata erant. murus ac porta Ariciae et 8
Caietae, et Ariciae etiam Iouis aedis de caelo tacta fuerant.
et alia ludibria oculorum auriumque credita pro ueris: nauium longarum species in flumine Tarracinae, quae nullae erant, uisas, et in Iouis Vicilini templo, quod in Compsano agro est,
arma concrepuisse, et flumen Amiterni cruentum fluxisse. his 9
procuratis ex decreto pontificum profecti consules Sempronius
in Lucanos, in Apuliam Fabius. pater filio legatus ad Suessulam 10
in castra uenit. cui cum obuiam filius progrederetur lictoresque uerecundia maiestatis eius taciti anteirent, praeter undecim fasces equo praeuectus senex, ut consul animaduertere proximum lictorem iussit et is, ut descenderet ex equo, inclamauit, tum demum desiliens 'Experiri' inquit 'uolui, fili, satin scires consulem te esse.'

In ea castra Dasius Altinius Arpinus clam nocte cum tribus 45
seruis uenit promittens, si sibi praemio foret, se Arpos proditurum esse. eam rem ad consilium cum rettulisset Fabius, 2
aliis pro transfuga uerberandus necandusque uideri ancipitis animi communis hostis, qui post Cannensem cladem, tamquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Hannibalem descisset
traxissetque ad defectionem Arpos, tum, quoniam res Romana 3
contra spem uotaque eius uelut resurgere ab stirpibus uideatur,

---

2 cum legione ς legio *P Gron. Weissenb.* ‖ cui ς qui *P* ‖ ⟨et⟩ picenum *Gron.* ⟨ac⟩ pic. *uel* ⟨ad⟩ pic. *coll. cap. 11, 3 Weissenb.* ‖ 3 iusse *P* ‖ 8 ⟨ariciae et⟩ caietae et ariciae *scripsi Em. Liu. II 8* caietae et ariciae ⟨et ariciae⟩ *maluit ponere H. J. Mueller Jahresb. 9, 344* tactae et ariciae *P*, *in* tactae *nomen urbis latere duce Jasitheo suspicatus est Drakenb.* caietae *coni. Luterbacher de prodig. p. 28* atellae *Alschefski* anagniae *Otto* albae *uel* ardeae *Weissenb.* ‖ 9 aedes ς aedis *Alschefski* dies *P* ‖ tacta P^2 tacto P^1 ‖ 11 flumene tarricinae *P* ‖ que *P* ‖ nullae erant ς nulla erat *P* ‖ 12 uisas *Wesenberg* uisae *P* ‖ comptino P^1 compsino P^2 pomptino *coni. Gron.* ‖ 16 cui (*uel* ei) *add. Wesenberg, om. P* ‖ 19 is ut *Frob. 1531* ut is *P* ‖ 20 filio *P* ‖ 22 dasius P^2 dasi P^1 ‖ arpinus ς arpianas *P* ‖ 24 eam *P* cum *coni. H. J. Mueller ed. Teubn.* ‖ cum *h. l. add. J. Perizonius, ante* eam *uel* ad ς, *om. P* ‖ 25 ueruerandus *P* ‖ uideri *ex* uideris P^1 ‖ 27 descisset ς discessit *P* ‖ 28 quoniam *uel* quando *uel* cum *uel* quod *uel* quia ς quam *P* ‖ 29 resurgere ab stirpibus *Weissenb.* resurgerent turpibus *P*

nouam referre proditionem proditis polliceatur, aliunde stet
semper, aliunde sentiat, infidus socius, uanus hostis: is ad
Faleriorum Pyrrhique proditores tertium transfugis documentum
4 esset. contra ea consulis pater Fabius temporum oblitos homines
in medio ardore belli, tamquam in pace, libera de quoque
5 arbitria agere aiebat, ut, cum illud potius agendum atque cogitandum sit, si quo modo fieri possit, ne qui socii a populo
Romano desciscant et noui concilientur, documentum dicatur
statui oportere, si quis resipiscat et antiquam societatem respiciat.
6 quod si abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui
dubium esse, quin breui desperata ab sociis Romana res foe-
7 deribus Punicis omnia in Italia iuncta uisura sit? se tamen
non eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat habendum,
8 sed mediam secuturum consili uiam: neque pro hoste neque
pro socio in praesentia habitum libera custodia haut procul a
castris placere in aliqua fida ciuitate eum seruari per belli
tempus; perpetrato bello tum consultandum, utrum prior de-
9 fectio plus merita sit poenae an hic reditus ueniae. Fabio
adsensum est, Calenisque legatis traditus et ipse et comites; et
auri satis magnum pondus, quod secum attulerat, ei seruari ius-
10 sum. Calibus eum interdiu solutum custodes sequebantur, nocte
clausum adseruabant. Arpis domi primum desiderari quaerique
11 est coeptus; dein fama per totam urbem uolgata tumultum ut

---

1 proditiis P^1, *corr.* P^2 ‖ polliceatur *Madvig* polliuii·uir *P* ‖ aliunde stet *Gron.* aliiudicioestet *P* ‖ 2 aliumde sentiat *P* ‖ socius nanns *ex* sociis uana P^1 ‖ hostis is *Harant* hostiis P^1 hostis P^2 hostis id *Madvig* ‖ 3 pyrrhique ς phyrrile P^1 phyrrtiue *ut uid.* P^2 *ante ras.* phyrriiue *post ras.* ‖ proditores *Duker* proditorem *P* ‖ ⟨hoc⟩ documentum *H. J. Mueller* ⟨id⟩ documentum *Maur. Mueller* ‖ 4 esset ς esse *P* ‖ 5 libra *P* ‖ 6 arbitria agere ς arbiter|eriagerei P^1 arbitrari agere P^2 libero de quoque arbitrio *cum* ς *Madvig* ‖ ut *Weissenb.* et *P* qui *Gron.* ‖ illut *P* ‖ cogitandum *Gron.* eis cogitandum ς eosagitandum *P* ‖ 7 soci a *ex* soci P^1 socii P^2 ‖ 8 et ut (ut *om. Wesenberg*) noui concilientur *uel* nouos concilient *Madvig Em. Liu. 349* et non uocitent *P* ‖ documentum *Wesenberg* documentum autem *P* doc. etiam *Madvig* doc. tamen *Maur. Mueller* ‖ dicatur *P* dicant ς ‖ 10 qui *P* ‖ 11 esset qui *P* ‖ desperata *Madvig* desiderata *P* ‖ res *P* re *Madvig* ‖ federibus P^1 fyderibus P^2 ‖ 12 puniciis P^1, *corr.* P^2 ‖ uisura sit *P* uisuri sint *Madvig* ‖ 13 non *ex* nocens P^1 ‖ allinio P^1 altino P^2 ‖ quicquam ς nequisquam P^1 nequiquam P^2 ‖ 14 secuturum *Weissenb.* consecuturum *P* in eo secuturum *Harant* ‖ neque (*post* uiam) *scripsi* neq.eum *P* neque enim *Weissenb.* ‖ 16 placere in *ex* placeren P^1 ‖ eum seruare *P* seruari ς *Aldus* ‖ 17 perpetrato *P* a *super* o *a* P^1 *scripta rursus erasa est* ‖ 18 poene *P* ‖ 19 calenisque *Weissenb.* catenisq. *P* ‖ camites P^1, *corr.* P^2 ‖ 20 secum *Weissenb.* secutum P^1 secum tum P^2 ‖ hei *P* ‖ 22 quaeriquae *P*

principe amisso fecit, metuque rerum nouarum extemplo nuntii
ad Hannibalem missi. quibus nequaquam offensus Poenus, quia 12
et ipsum ut ambiguae fidei uirum suspectum iam pridem habebat
et causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi uen-
dendique; ceterum ut irae magis quam auaritiae datum crede- 13
rent homines, crudelitatem quoque auiditati addidit coniugemque 14
eius ac liberos in castra accitos, quaestione prius habita primum
de fuga Altini, dein quantum auri argentique domi relictum
esset, satis cognitis omnibus uiuos combussit.

Fabius ab Suessula profectus Arpos primum institit op- 46
pugnare. ubi cum a quingentis fere passibus castra posuisset,
contemplatus ex propinquo situm urbis moeniaque, quae pars
tutissima moenibus erat, quia maxime neclectam custodia uidit,
ea potissimum adgredi statuit. comparatis omnibus, quae ad 2
urbes oppugnandas usui sunt, centurionum robora ex toto exer-
citu delegit tribunosque uiros fortes eis praefecit et milites
sescentos, quantum satis uisum est, attribuit eosque, ubi quartae
uigiliae signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre.
porta ibi humilis et angusta erat infrequenti uia per desertam 3
partem urbis. eam portam scalis prius transgressos murum
aperire ex interiore parte aut claustra refringere iubet et te-
nentes partem urbis cornu signum dare, ut ceterae copiae
admouerentur: parata omnia atque instructa sese habiturum.
ea inpigre facta; et quod impedimentum agentibus fore uide- 4
batur, id maxime ad fallendum adiuuit. imber ab nocte media
coortus custodes uigilesque dilapsos e stationibus subfugere in
tecta coegit, sonitusque primo largioris procellae strepitum 5
molientium portam exaudiri prohibuit, lentior deinde aequa-
liorque accidens auribus magnam partem hominum sopiuit.
postquam portam tenebant, cornicines in uia paribus interuallis 6
dispositos canere iubent, ut consulem excirent. id ubi factum 7
ex composito est, signa efferri consul iubet ac paulo ante lucem
per effractam portam urbem ingreditur. tum demum hostes 47

2 ad hannibalem ς, *om.* *P* ‖ 3 et ς ut *P* ‖ ipsum *P* ipse eum *Riemann* ‖ 6 auiditati *Stroth* grauitatem *P* ad auiditatem *Harant* rapacitati *Gron.* ‖ 7 habitae *P* ‖ 8 altinii dein *Gron.* aliindein *P*[1] aliunde in *P*[2] ‖ 10 suessul *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ arpes *P* ‖ 11 a quingentis *Gron.* ad *P* ‖ 12 moeniaquaeque *P* ‖ 14 eam ς ‖ 15 rubora *P* ‖ 16 delecit *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 18 cecinisseid ad *P* ‖ iussit *P*[2] tussit *P*[1] ‖ 20 murum aperire *Crévier* amurum perire *P*[1] amurum pergere *P*[2] ‖ 22 ceterae ς gerere *P* ‖ 23 sese ς esse *P* ‖ 24 inpigrae *P* ‖ 26 delapsos *P* ‖ 27 sonitusque ς sonituque *P* ‖ 28 molentium *P* ‖ aequaliorquae *P* ‖ 29 accidens *Frob. 1531* accedens *P* ‖ 31 disposicos *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ id ς et *P*

excitati sunt iam et imbre conquiescente et propinqua luce.
2 praesidium in urbe erat Hannibalis, quinque milia ferme armatorum, et ipsi Arpini tria milia hominum armarant. eos primos
3 Poeni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. pugnatum primo in tenebris angustisque uiis est. cum Romani non uias tantum set tecta etiam proxima portae occupassent,
4 ne peti superne ac uolnerari possent, cogniti inter se quidam Arpinique et Romani, atque inde conloquia coepta fieri, per-
5 cunctantibus Romanis, quid sibi uellent Arpini, quam ob noxam Romanorum aut quod meritum Poenorum pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus ueteres socios Romanos bellum gererent
6 et uectigalem ac stipendiariam Italiam Africae facerent, Arpinis purgantibus ignaros omnium se uenum a principibus datos
7 Poeno, captos oppressosque a paucis esse. initio orto plures cum pluribus conloqui; postremo praetor Arpinus ab suis ad consulem deductus, fideque data inter signa aciesque Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginiensem arma uerterunt.
8 Hispani quoque, paulo minus mille homines, nihil praeterea cum consule pacti, quam ut sine fraude Punicum emitteretur
9 praesidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portae patefactae, emissique cum fide incolumes ad Hannibalem
10 Salapiam uenerunt. Arpi sine clade ullius praeterquam unius
11 ueteris proditoris, noui perfugae, restituti ad Romanos. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaque eorum forti ac fideli persaepe res publica usa est.

12 Cum consul alter in Apulia, alter in Lucanis esset, equites centum duodecim nobiles Campani per speciem praedandi ex hostium agro permissu magistratuum ab Capua profecti ad castra Romana, quae super Suessulam erant, uenerunt; stationi militum, qui essent, dixerunt: conloqui sese cum praetore uelle.
13 Cn. Fuluius castris praeerat; cui ubi nuntiatum est, decem ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, ubi, quae postularent, audiuit — nihil autem aliud petebant, quam ut Capua recepta bona sibi restituerentur —, in fidem omnes accepti.

---

1 inbre *P* ‖ 3 armarant *Duker* armabant *P* ‖ 4 quit *P* ‖ 5 angustiisq. *P* ‖ 6 set secta *P* ‖ portae ς porta *P* ‖ 7 se ς, *om.* *P* ‖ 9 arpani *P* ‖ 10 aut quod *duce Dukero Doering* quod aut *P* ‖ ⟨ob⟩ meritum ς *Doering* ‖ 12 stipendiariam ς stipendiamilitariam P^1 stipendia militaria P^2 ‖ arpanis P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 carthaginienses ς ‖ arma P^2 armase P^1 ‖ 21 pataefactae *P* ‖ 22 ⟨ita⟩ arpi *Maur. Mueller; cf. 24, 19, 10* ‖ 23 proditores *P* ‖ ab romanos *P* ‖ 24 duplici *P* ‖ ac *ex* ae P^1 ‖ 25 usa *ras. ex* uisa *P* ‖ 26 in apulia *ex* rin apulia P^1 *et* P^2 ‖ 28 ab castra *P* ‖ 29 q. *P* ‖ 31 x̄ *P* ‖ 34 accepit ς *Riemann*

et ab altero praetore Sempronio Tuditano oppidum Atrinum 14
expugnatum; amplius septem milia hominum capta et aeris
argentique signati aliquantum.
Romae foedum incendium per duas noctes ac diem unum 15
tenuit; solo aequata omnia inter Salinas ac portam Carmen-
talem cum Aequimaelio Iugarioque uico et templis Fortunae 16
ac matris Matutae; et extra portam late uagatus ignis sacra
profanaque multa absumpsit.
Eodem anno P. et Cn. Cornelii, cum in Hispania res 48
prosperae essent, multosque et ueteres reciperent socios et
nouos adicerent, in Africam quoque spem extenderunt. Syphax 2
erat rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus;
ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amici-
tiam societatemque facerent et pollicerentur, si perseueraret 3
urguere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui
populoque Romano, et adnisuros, ut in tempore et bene cu-
mulatam gratiam referant. grata ea legatio barbaro fuit; con- 4
locutusque cum legatis de ratione belli gerundi, ut ueterum
militum uerba audiuit, quam multarum rerum ipse ignarus
esset, ex conparatione tam ordinatae disciplinae animum ad-
uertit. tum, id primum ut pro bonis ac fidelibus sociis face- 5
rent, orauit, ut duo legationem referrent ad imperatores suos,
unus aput sese magister rei militaris resisteret: rudem ad pede-
stria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem; ita 6
iam inde a principiis gentis maiores suos bella gessisse, ita se
a pueris insuetos. set habere hostem pedestri fidentem Marte,
cui si aequari robore uirium uelit, et sibi pedites comparandos
esse. et ad id multitudine hominum regnum abundare, set ar- 7
mandi ornandique et instruendi eos artem ignorare. omnia,
uelut forte congregata turba, uasta ac temeraria esse. facturos 8
se in praesentia, quod uellet, legati respondent, fide accepta,

2 lɔɔ∞∞ *P* ‖ 4 duas P^2 duos P^1 ‖ 6 equimelio *P* ‖ iugarioque *Sabellicus* iugularioque *P* ‖ et *Madvig* in *P* inde *Weissenb.* inde et *Maur. Mueller* cum *H. J. Mueller* ‖ 7 latae uaganus *P* ‖ 8 absumsit *P* ‖ 9 cornelii P^2 corneli P^1 ‖ 10 prospere P^2 prosperer P^1 ‖ receperint *ex* refeperint P^1 ‖ 11 ostenderunt *P* ‖ sypax *P* ‖ 16 et bene *P* ei bene ς *Doering* ‖ 18 cum *ras. ex* eum *P* ‖ 21 id *uel* hoc *add. Crévier, om.* *P* ‖ 23 resisteret *Weissenb.* retieret P^1 rediraet P^2 remaneret ς ‖ pedestris *P* ‖ 24 nu¦midarum *ras. ex* nū¦midarum *P* ‖ 25 gentis *ras. ex* gentiis *P* ‖ gessisse *ras. ex* gessisset *P* ‖ 26 insuetus *P* ‖ hostes *P* ‖ 27 equari *P* ‖ 28 esse *ras. ex* esset *P* ‖ multitudinem *P* ‖ 29 instruendis *P* ‖ 30 turba *P, del. H. J. Mueller* ‖ uasta *A. Rubens* suasca P^1 suaiscia P^2 sua uasta *Duker* soluta *Maur. Mueller* ‖ esset *P* ‖ 31 se ς et *P* ‖ quo uellent *P*

ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non compro-
9 bassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remansit.
cum duobus Romanis rex Numidas legatos in Hispaniam misit
10 ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. isdem man-
dauit, ut protinus Numidas, qui intra praesidia Carthaginien-
11 sium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. et Statorius
ex multa iuuentute regni pedites conscripsit ordinatosque pro-
xime morem Romanum instruendo et decurrendo signa sequi
12 et seruare ordines docuit et operi aliisque iustis militaribus ita
adsuefecit, ut breui rex non equiti magis fideret quam pediti
conlatisque aequo campo signis iusto proelio Carthaginiensem
13 hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis
aduentus magno emolumento fuit; namque ad famam eorum
transitiones crebrae ab Numidis coeptae fieri.

Ita cum Syphace Romanis coepta amicitia est. quod ubi
Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galam in parte altera
Numidiae — Maesulii ea gens uocatur — regnantem legatos
49 mittunt. filium Gala Masinissam habebat septem decem annos
natum, ceterum iuuenem ea indole, ut iam tum appareret
maius regnum opulentiusque, quam quod accepisset, facturum.
2 legati, quoniam Syphax se Romanis iunxisset, ut potentior so-
cietate eorum aduersus reges populosque Africae esset, docent
3 melius fore Galae quoque Carthaginiensibus iungi quam primum,
antequam Syphax in Hispaniam aut Romani in Africam trans-
eant: opprimi Syphacem nihildum praeter nomen ex foedere
4 Romano habentem posse. facile persuasum Galae, filio depo-
scente id bellum, ut mitteret exercitum; qui Carthaginiensibus
legionibus coniunctis magno proelio Syphacem deuicit. triginta

---

1 imperatoris *P* ‖ 2 q. statorio ς questorio *P* c. statorio *dubit. coni. Th. Bergk Philol. 42 (1884) 248 ductus inscriptione Delphica* ‖ ad ς id *P* ‖ 3 rex numidas *Weissenb. praeeunte* rex tres numidas *Alschefskio* relata numidis *P* rex laetus numidas *Fischer; subesse aut numerum aut* delectos e numidis *aut simile aliquid coni. Madvig Em. Liu. 352* rex totidem numidas *coni. Maur. Mueller praef. ed.* ‖ 5 praesidea P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 essent ς, *om. P* ‖ 7 regni *scripsi Em. Liu. II 8 sq.* regi *P* ‖ conscribsit *P* ‖ 11 equo *P* ‖ 14 coeptae *del. Gron.* ‖ fueri P^1 fuerit P^2, *nunc ras.* fieri ‖ 15 syphace *ras. ex* sypaphace *P* ‖ 16 ceperunt *P* ‖ calam *P; Γαλας rex uocatur in duabus inscriptionibus graecis, cf. Herm. 13 (1878) 560 et Mus. Rhen. 34 (1879) 159 et 35 (1880) 490* ‖ 17 maesulii *H. J. Mueller* maesuli P^1 maesulia P^2 ‖ gens P^2 genis P^1 ‖ 18 gala masinissam P^2 dala sinissam P^1 ‖ septem *ex* sptem P^1; xxvii *Wesseling* ‖ 19 ea indolem *P* ‖ 20 maius (*uel* latius) *Gron.* iaius P^1 eius P^2 ‖ 21 iuncxisset *P* ‖ societati *P* ‖ 22 docent *Valla* donec *P* ‖ 24 sypharx *P* ‖ romamni *P* ‖ 25 sipacem P^1 sypacem P^2 ‖ 26 gale *P* ‖ 28 con-

milia eo proelio hominum caesa dicuntur. Syphax cum paucis 5
equitibus in Maurusios ex acie Numidas — extremi prope Oceanum aduersus Gadis colunt — refugit, adfluentibusque ad famam eius undique barbaris ingentis breui copias armauit,
cum quibus in Hispaniam angusto diremptam freto traiceret. 6
ceterum Masinissa cum uictore exercitu aduenit, isque ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginiensium opibus gessit bellum.

In Hispania nihil memorabile gestum, praeterquam quod 7
Celtiberum iuuentutem eadem mercede, qua pacta cum Carthaginiensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt, et 8
nobilissimos Hispanos supra trecentos in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Hannibalis erant, miserunt. [id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercennarium militem in castris neminem ante quam tum Celtiberos Romani habuerunt.]

---

iunctiis P^1 coniuncti P^2 ‖ 5 cum ς rum P^1 utrum P^2 ‖ diremtam *P* ‖ 6 ceterum *add. conieci, om. P* sed *add. H. J. Mueller* eo *uel* et *Madvig* interim *Weissenb.* interea *Maur. Mueller* ‖ 9 quod celtiberum ς celtiberum quod *P* ‖ 10 iuuentute *P* ‖ facta *P* ‖ 12 nobilissimo *P* ‖ $\overline{ccc}$ *P* ‖ ad ς adit *P* ‖ 13 qui ς, *om. P* ‖ 14 id modo — habuerunt *del. P. Geyer ap. H. J. Mueller ed. Teubn.* ‖ eius ς eris *P* ‖ recognobi | abellini *subscr.* P^2
titi libii lib· | xxiiii explicit | incipit lib xxv *P*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER XXV.

1 Dum haec in Africa atque in Hispania geruntur, Hannibal
in agro Sallentino aestatem consumpsit spe per proditionem
urbis Tarentinorum potiundae. ipsorum interim Sallentinorum
2 ignobiles urbes ad eum defecerunt. eodem tempore in Bruttiis
ex duodecim populis, qui anno priore ad Poenos desciuerant,
3 Consentini et Tauriani in fidem populi Romani redierunt; et
plures redissent, ni T. Pomponius Veientanus, praefectus so-
cium, prosperis aliquot populationibus in agro Bruttio iusti
ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hannone
4 conflixisset. magna ibi uis hominum, sed inconditae turbae
agrestium seruorumque, caesa aut capta est; minimum iacturae
fuit, quod praefectus inter ceteros est captus, et tum temera-
riae pugnae auctor et ante publicanus omnibus malis artibus
5 et rei publicae et societatibus infidus damnosusque. Sempronius
consul in Lucanis multa proelia parua, haut ullum dignum me-
moratu fecit et ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit.
6 Quo diutius trahebatur bellum et uariabant secundae ad-
uersaeque res non fortunam magis quam animos hominum,
tanta religio, et ea magna ex parte externa, ciuitatem incessit,
7 ut aut homines aut dei repente alii uiderentur facti. nec iam
in secreto modo atque intra parietes abolebantur Romani ritus,
sed in publico etiam ac foro Capitolioque mulierum turba erat
8 nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. sacrificuli
ac uates ceperant hominum mentes; quorum numerum auxit

---

2 sallentino *Madvig* talentino P^1 tarentino P^2 ‖ comsumpsit P ‖ 3 salentinorum P ‖ 4 brittiis P ‖ 7 ueientatus P ‖ 8 in ς et in P ‖ 9 coacto ς actu coacto *ex* acto coactu P ‖ 13 antae P ‖ 16 aliquod P ‖ 17 aduersaequae P ‖ 21 abolebantur *Gron.* abote|tebantur P^1 ab oste tenebantur P^2, *postea ras.* abutetebantur *effectum* ‖ 22 capitolioquæ P ‖ 23 praecantium *ras. ex* apraecantium P

rustica plebs ex incultis diutino bello infestisque agris egestate
et metu in urbem conpulsa et quaestus ex alieno errore facilis,
quem uelut concessae artis usu exercebant. primo secretae 9
bonorum indignationes exaudiebantur; deinde ad patres etiam
ac publicam querimoniam excessit res. incusati grauiter ab 10
senatu aediles triumuirique capitales, quod non prohiberent,
cum emouere eam multitudinem e foro ac disicere adparatus
sacrorum conati essent, haut procul afuit, quin uiolarentur.
ubi potentius iam esse id malum apparuit, quam ut minores 11
per magistratus sedaretur, M. Aemilio praetori urbano negotium
ab senatu datum est, ut eis religionibus populum liberaret.
is et in contione senatus consultum recitauit et edixit, ut, qui- 12
cumque libros uaticinos precationesue aut artem sacrificandi
conscriptam haberet, eos libros omnis litterasque ad se ante
kal. Apriles deferret, neu quis in publico sacroue loco nouo
aut externo ritu sacrificaret.

Aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt, L. Corne- 2
lius Lentulus pontufex maximus et C. Papirius C. f. Maso pon-
tifex et P. Furius Philus augur et C. Papirius L. f. Maso decem-
uir sacrorum. in Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in 2
Papiri Cn. Seruilius Caepio pontifices suffecti sunt; augur crea-
tus L. Quinctius Flamininus, decemuir sacrorum L. Cornelius
Lentulus.

Comitiorum consularium iam adpetebat tempus; sed quia 3
consules bello intentos auocare non placebat, Ti. Sempronius
consul comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium Cento-
nem. ab eo magister equitum est dictus Q. Fuluius Flaccus. 4
dictator primo comitiali die creauit consules Q. Fuluium Flaccum,
magistrum equitum, et Ap. Claudium Pulchrum, cui Sicilia
prouincia in praetura fuerat. tum praetores creati Cn. Fuluius 5
Flaccus C. Claudius Nero M. Iunius Silanus P. Cornelius Sulla.

---

1 egestaste *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 3 uelut *Weissenb.* uelut ex *P* ‖ usus *P* ‖ secrete *ex* secreto *P*[1] ‖ 4 etiam ac *Weissenb.* etiam ad *P* etiam et ad ς et iam ad *Alschefski* ‖ 5 quaerimoniam *P* ‖ 6 senatum ediles triumuiriquæ *P* ‖ 7 emoueri *P* ‖ disdicere acparatus *P* ‖ 8 aut *P* ‖ 9 minoris *P* ‖ 10 aemilio *P* atilio *Liuio scribendum fuisse, itemque cap. 3, 12 et 12, 3, obseruauit Sigonius* ‖ p̄r. urb. *P* ‖ 11 senatu *ras. ex* senatum *P* ‖ eis *Weissenb.* etis *P* his ς ‖ 13 uaticinios praecationesue *P* ‖ 17 sacerdotes *ex* sacerdotibus *P*[1] ‖ 18 maso *Sigonius* masso *P* ‖ 19 pilus *P* ‖ l. f. masso *Frob. 1531* lemasso *P* ‖ 20 cethecus *P* ‖ 22 quinctius flamininus *Sigonius* quintius flaminius *P* ‖ 25 bello ς a bello *P* ‖ ti. ς t. *P* ‖ 26 centhonem *Sigonius* ‖ 27 q. *P*[2] que *P*[1] ‖ 28 consules ς consulem *P* ‖ 29 et ς e *P* ‖ a.p̄. *P* ‖ 31 c. *Sigonius, om. P*

6 comitiis perfectis dictator magistratu abiit. aedilis curulis fuit
eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post
Africano fuit cognomen. huic petenti aedilitatem cum obsiste-
rent tribuni plebis negantes rationem eius habendam esse,
7 quod nondum ad petendum legitima aetas esset, 'Si me' inquit
'omnes Quirites aedilem facere uolunt, satis annorum habeo.'
tanto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum
8 est, ut tribuni repente incepto destiterint. aedilicia largitio
haec fuit: ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice
facti et diem unum instaurati, et centeni congii olei in uicos
9 singulos dati. L. Villius Tappulus et M. Fundanius Fundulus
aediles plebei aliquot matronas aput populum probri accusarunt,
10 quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. ludi plebei per
biduum instaurati, et Iouis epulum fuit ludorum causa.

3 Q. Fuluius Flaccus tertium Appius Claudius consulatum
2 ineunt. et praetores prouincias sortiti sunt P. Cornelius Sulla
urbanam et peregrinam, quae duorum ante sors fuerat, Cn.
Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Suessulam, M. Iunius
3 Silanus Tuscos. consulibus bellum cum Hannibale et binae
legiones decretae: alter a Q. Fabio, superioris anni consule,
4 alter a Fuluio Centumalo acciperet; praetorum Fului Flacci,
quae Luceriae sub Aemilio praetore, Neronis Claudi, quae in
Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent; supplemen-
tum in eas ipsi scriberent sibi. M. Iunio in Tuscos legiones
5 urbanae prioris anni datae. Ti. Sempronio Graccho et P. Sem-
pronio Tuditano imperium prouinciaeque Lucani et Gallia cum
6 suis exercitibus prorogatae, item P. Lentulo, qua uetus prouin-
cia in Sicilia esset, M. Marcello Syracusae et qua Hieronis re-
gnum fuisset, T. Otacilio classis, Graecia M. Valerio, Sardinia
7 Q. Mucio Scaeuolae, Hispaniae P. et Cn. Corneliis. ad ueteres
exercitus duae urbanae legiones a consulibus scriptae, summa-
que trium et uiginti legionum eo anno effecta est.

8 Dilectum consulum M. Postumi Pyrgensis cum magno prope
9 motu rerum factum impediit. publicanus erat Postumius, qui

---

3 africano *Gron.* africanos *P* africanus ς ‖ 5 petendum P^2 repetendum P^1 ‖ 8 aedilicia *ras. ex* aediligia *P* ‖ 10 c (centeni) congi *Hertz* congi *P*, *numerum congiorum excidisse primus intellexit J. H. Voss*, dati ⟨L *i. e.* quinquageni⟩ *R. Engelmann ap. H. J. Mueller. ed. Teubn.* ‖ 11 t.apullus *P* ‖ 12 aliquod *P* ‖ 16 sulla P^2 sullam P^1 ‖ 18 suessullam P^2 uessullam P^1 ‖ 19 tuscos P^1 creatus $\overline{\text{cos}}$. P^2 ‖ 20 q. *ras. ex* que *P* ‖ 21 alter P^2 anter P^1 ‖ 24 ipsi scriberent ς ipse scriberet *P* ‖ tus$\overline{\text{cos}}$ *P* ‖ 25 date *P* ‖ ti. ς t. *P* ‖ 26 prouinciaequae *P* ‖ gallia ς galliæ *P* ‖ 27 prouinciae *P* ‖ 30 caeuolae P^1, *corr.* P^2 ‖ 31 scribtae *P* ‖ 34 impedit *P*

multis annis parem fraude auaritiaque neminem in ciuitate
habuerat praeter T. Pomponium Veientanum, quem populantem
temere agros in Lucanis ductu Hannonis priore anno ceperant
Carthaginienses. hi, quia publicum periculum erat a ui tempe- 10
statis in iis, quae portarentur ad exercitus, et ementiti erant
falsa naufragia, et ea ipsa, quae uera renuntiauerant, fraude
ipsorum facta erant, non casu. in ueteres quassasque naues 11
paucis et parui preti rebus impositis, cum mersissent eas in
alto exceptis in praeparatas scaphas nautis, multiplices fuisse
merces ementiebantur. ea fraus indicata M. Aemilio praetori 12
priore anno fuerat ac per eum ad senatum delata, nec tamen
ullo senatus consulto notata, quia patres ordinem publicanorum
in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior uindex 13
fraudis erat, excitatique tandem duo tribuni plebis Sp. et L.
Caruilii cum rem inuisam infamemque cernerent, ducentum
milium aeris multam M. Postumio dixerunt. cui certandae cum 14
dies aduenisset, conciliumque tam frequens plebis adesset, ut
multitudinem area Capitoli uix caperet, perorata causa una spes 15
uidebatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui pro-
pinquus cognatusque Postumio erat, priusquam ad suffragium
tribus uocarentur, intercessisset. testibus datis tribuni populum 16
summouerunt, sitellaque lata est, ut sortirentur, ubi Latini
suffragium ferrent. interim publicani Cascae instare, ut con- 17
cilio diem eximeret; populus reclamare; et forte in cornu
primus sedebat Casca, cui simul metus pudorque animum uer-
sabat. cum in eo parum praesidii esset, turbandae rei causa 18
publicani per uacuum summoto locum cuneo inruperunt iur-
gantes simul cum populo tribunisque. nec procul dimicatione 19
res erat, cum Fuluius consul tribunis 'Nonne uidetis' inquit
'uos in ordinem coactos esse et rem ad seditionem spectare,
ni propere dimittitis plebis concilium?' plebe dimissa senatus 4
uocatur, et consules referunt de concilio plebis turbato ui atque

1 auaritiaque *ras. ex* auaritiaequae *P* ‖ 2 t. ς l. *P* ‖ pomponius P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 at exercitus *P* ‖ 8 praeti P^1 praetii P^2 ‖ impositiis P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 schapas *P* ‖ 13 in tali P^2 initali P^1 ‖ 14 spurius *P* ‖ 15 caruilli *P* ‖ iniuisam P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 millium *P* ‖ 17 consiliumque *P* ‖ 18 arca *P* ‖ 19 casca ς castra *P* ‖ 21 tribuni *ex* tributni P^1 ‖ 22 sitellaque *Valla* siteillaque *P* ‖ 23 instare *ras. ex* instaret *P* ‖ 27 summoto locum cuneo ς? *A. Rubens* in summoto locuneo (locuineo P^2) *P* ‖ 30 coactos P^2 coacto P^1; *ad h. l. uel ad cap. 4, 4 spectat Priscian. XVIII 182 p. 293 H:* hinc Romani 'in ordinem redactus est' hoc est 'inter uiles et abiectos connumeratus'. Liuius in xxv ab urbe condita 'tribuni plebis in ordinem redacti' pro 'contemptissimi habiti'

2 audacia publicanorum: M. Furium Camillum, cuius exilium
ruina urbis secutura fuerit, damnari se ab iratis ciuibus passum
3 esse; decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem uiue-
rent, multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi
4 passos: Postumium Pyrgensem suffragium populo Romano ex-
torsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coe-
gisse, contra populum Romanum aciem instruxisse, locum oc-
cupasse, ut tribunos a plebe intercluderet, tribus in suffra-
5 gium uocari prohiberet. nihil aliud a caede ac dimicatione
continuisse homines nisi patientiam magistratuum, quod cesse-
rint in praesentia furori atque audaciae paucorum uincique se
6 ac populum Romanum passi sint et comitia, quae reus ui atque
armis prohibiturus erat, ne causa quaerentibus dimicationem
7 daretur, uoluntate ipsi sua sustulerint. haec cum ab optimo
quoque pro atrocitate rei accepta essent, uimque eam contra
rem publicam et pernicioso exemplo factam senatus decresset,
8 confestim Caruilii tribuni plebis omissa multae certatione rei
capitalis diem Postumio dixerunt ac, ni uades daret, prendi
a uiatore atque in carcerem duci iusserunt. Postumius uadibus
9 datis non adfuit. tribuni plebem rogauerunt plebesque ita
sciuit, si M. Postumius ante kal. Maias non prodisset citatusque
eo die non respondisset neque excusatus esset, uideri eum in
exilio esse, bonaque eius uenire, ipsi aqua et igni placere inter-
10 dici. singulis deinde eorum, qui turbae ac tumultus concita-
tores fuerant, rei capitalis diem dicere ac uades poscere coe-
11 perunt. primo non dantis, deinde etiam eos, qui dare possent,
in carcerem coiciebant; cuius rei periculum uitantes plerique
in exilium abierunt.

5 Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia prote-
2 gens exitum habuit. comitia inde pontufici maximo creando
sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus
3 habuit. tres ingenti certamine petierunt, Q. Fuluius Flaccus
consul, qui et ante bis consul et censor fuerat, et T. Manlius
Torquatus, et ipse duobus consulatibus et censura insignis, et
P. Licinius Crassus, qui aedilitatem curulem petiturus erat.

---

2 secutura *Alschefski* secura *P* ‖ ab iratis ς arbitratis *P* ‖ 5 extorsisset *P* ‖ 6 sustulisset *P* ‖ 7 intruxisse *P* ‖ 8 intercluderem *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 10 quod *P* qui *Gron.* ‖ 12 ac ς ad *P* ‖ 14 ipsi sua (*uel* ipsi) *Duker* ipsius *P* ‖ ab ς ad *P* ‖ 15 accepta *Madvig* acta *P* ‖ 20 tribuni plebem ς tr. pl. *P* ‖ rogauerunt *Gron.* (rogarunt *Sigonius*) locauerunt *P* ‖ 23 aqua *P*[2] qua *P*[1] ‖ 24 singulos *P* ‖ concitores *Cobet Mnem. 10 (1882) 106* ‖ 29 audacta *P* ‖ 32 tres ς? *Valla* res *P* ‖ que fuluius *P* ‖ 35 p. ς, *om.* *P*

hic senes honoratosque iuuenis in eo certamine uicit. ante 4
hunc intra centum annos et uiginti nemo praeter P. Corne-
lium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella cu-
ruli non sedisset.
Consules dilectum cum aegre conficerent, quod inopia 5
iuniorum non facile in utrumque, ut et nouae urbanae legiones
et supplementum ueteribus scriberetur, sufficiebat, senatus ab- 6
sistere eos incepto uetuit et triumuiros binos creari iussit, alteros,
qui citra, alteros, qui ultra quinquagensimum lapidem in pagis
forisque et conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspice-
rent et, si qui roboris satis ad ferenda arma habere uiderentur, 7
etiamsi nondum militari aetate essent, milites facerent; tribuni 8
plebis, si iis uideretur, ad populum ferrent, ut, qui minores
septem decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia
procederent, ac si septem decem annorum aut maiores milites
facti essent. ex hoc senatus consulto creati triumuiri bini 9
conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt.
Eodem tempore ex Sicilia litterae M. Marcelli de postulatis 10
militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatae sunt.
Cannensis reliquiae cladis hic exercitus erat, relegatus in Sici- 11
liam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam
reportarentur. hi permissu Lentuli primores equitum centurio- 6
numque et robora ex legionibus peditum legatos in hiberna
ad M. Marcellum miserunt, e quibus unus potestate dicendi
facta: 'Consulem te, M. Marcelle, in Italia adissemus, cum pri- 2
mum de nobis etsi non iniquum, certe triste senatus consultum
factum est, nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte
regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul Poe-
nosque mitti et sanguine nostro uulneribusque nostris senatui 3
satisfacturos esse, sicut patrum memoria, qui capti a Pyrrho
ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satis-
fecerunt. quamquam quod ob meritum nostrum suscensuistis, 4
patres conscripti, nobis aut suscensetis? ambo mihi consules 5
et uniuersum senatum intueri uideor, cum te, M. Marcelle, in-

---

2 intra *P* inter *Siesbye coll. Cic. p. Quinct. 46 Caes. b. g. 1, 36* ‖ 6 ut ς, *om. P* ‖ urbane *P* ‖ 9 ultra ς utra *P* ‖ pacis *P* ‖ 12 esset *P* ‖ 13 si is *P* ‖ minoris *P* ‖ 16 senatus consulto (sc.) ς se P^1, *del.* P^2, *postea ras.* e *restituta* ‖ 18 marci marcelli *P* ‖ 24 e quibus ς equitibus *P* ‖ 25 italia ς italiam *P* italia iam *H. J. Mueller* ‖ 26 senatus consultum ς se P^1, *del.* P^2, *postea ras.* sc *effectum* ‖ 29 nostris senatui ς nostratui *P* nos senatui *Bentley ad Hor. c. 3, 6, 20* senatui *Weissenb.* ‖ 30 memoriam *P* ‖ a ς, *om. P* ‖ 32 meritu *P* ‖ 33 ⟨nam⟩ ambo *Pluygers Mnem. 9 (1881) 15* ‖ 34 m. *add.* ς, *om. P*

tueor, quem si ad Cannas consulem habuissemus, melior et rei
6 publicae et nostra fortuna esset. sine, quaeso, priusquam de
condicione nostra queror, noxam, cuius arguimur, nos purgare.
si non deum ira nec fato, cuius lege immobilis rerum huma-
narum ordo seritur, sed culpa periimus ad Cannas, cuius tan-
7 dem ea culpa fuit? militum an imperatorum? equidem miles
nihil umquam dicam de imperatore meo, cui praesertim gratias
sciam ab senatu actas, quod non desperauerit de re publica,
cui post fugam a Cannis per omnes annos prorogatum impe-
8 rium. ceteros item ex reliquiis cladis eius, quos tribunos mili-
tum habuimus, honores petere et gerere et prouincias optinere
9 audiuimus. an uobis uestrisque liberis ignoscitis facile, patres
conscripti, in haec uilia capita saeuire libet? et consuli primo-
ribusque aliis ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe
10 non fuit, milites utique morituros in aciem misistis? ad Alliam
prope omnis exercitus fugit; ad Furculas Caudinas ne expertus
quidem certamen arma tradidit hosti, ut alias pudendas clades
11 exercituum taceam: tamen tantum afuit ab eo, ut ulla igno-
minia iis exercitibus quaereretur, ut et urbs Roma per eum
12 exercitum, qui ab Allia Veios transfugerat, reciperaretur et
Caudinae legiones, quae sine armis redierant Romam, armatae
remissae in Samnium eundem illum hostem sub iugum miserint,
13 qui hac sua ignominia laetatus fuerat. Cannensem uero quis-
quam exercitum fugae aut pauoris insimulare potest, ubi plus
quinquaginta milia hominum ceciderunt, unde consul cum equi-
tibus septuaginta fugit, unde nemo superest, nisi quem hostis
14 caedendo fessus reliquit? cum captiuis redemptio negabatur,
nos uulgo homines laudabant, quod rei publicae nos reseruas-
semus, quod ad consulem Venusiam redissemus et speciem iusti
15 exercitus fecissemus: nunc deteriore condicione sumus, quam
aput patres nostros fuerunt captiui. quippe illis arma tantum
atque ordo militandi locusque, in quo tenderent in castris, est
mutatus, quae tamen semel nauata rei publicae opera et uno

---

1 consulum P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 seritur *ex* seruitur P^1 ‖ perimus P ‖ 9 cui ς qui P ‖ ab (a *Alschefski*) cannis *uel* ad cannas *Gron.* actamnis P^1 actam nisi P^2 ‖ 10 cladis P^2 cladiis P^1 ‖ 11 optinere P^2 optinere et gerere et prouincias optinere P^1 ‖ 13 capita *ex* capia P^1 ‖ saeuire libet *Hertz* saeuiret P *ante ras.* saeuire P *post ras.* ‖ 16 omnis ς omnemis P ‖ caudinas ne ς caudinosque P ‖ 18 ulla ς illa P ‖ 19 is P ‖ et ς? *Frob. 1531* eat P^1 ea P^2 ‖ 20 recuperaretur P^2 ‖ 21 sine ς sint P ‖ armate P ‖ 22 remisse P ‖ 25 millia P ‖ 26 hostiis P ‖ 27 redemptionecabatur P^1 redemption mercabatur P^2 ‖ 31 fuerunt *J. H. Voss* fuerant P ‖ 33 nauata *ex* natata P^1

felici proelio recuperarunt; nemo eorum relegatus in exilium 16
est, nemini spes emerendi stipendia adempta; hostis denique
est datus, cum quo dimicantes aut uitam semel aut ignominiam
finirent; nos, quibus, nisi quod commisimus, ut quisquam ex 17
Cannensi acie miles Romanus superesset, nihil obici potest, non
solum a patria procul Italiaque sed ab hoste etiam relegati
sumus, ubi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio 18
abolendae ignominiae, ne qua placandae ciuium irae, ne qua
denique bene moriendi sit. neque ignominiae finem nec uir- 19
tutis praemium petimus; modo experiri animum et uirtutem
exercere libeat; laborem et periculum petimus, ut uirorum,
ut militum officio fungamur. bellum in Sicilia iam alterum 20
annum ingenti dimicatione geritur; urbes alias Poenus, alias
Romanus expugnat; peditum, equitum acies concurrunt; ad
Syracusas terra marique geritur res; clamorem pugnantium 21
crepitumque armorum exaudimus resides ipsi ac segnes, tam-
quam nec manus nec arma habeamus. seruorum legionibus
Ti. Sempronius consul totiens iam cum hoste signis conlatis
pugnauit; operae pretium habent libertatem ciuitatemque; pro 22
seruis saltem ad hoc bellum emptis uobis simus, congredi cum
hoste liceat et pugnando quaerere libertatem. uis tu mari, uis
terra, uis acie, uis urbibus oppugnandis experiri uirtutem?
asperrima quaeque ad laborem periculumque deposcimus, ut, 23
quod ad Cannas faciundum fuit, quam primum fiat, quoniam,
quidquid postea uiuimus, id omne destinatum ignominiae est.'
sub haec dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id 7
nec iuris nec potestatis suae esse dixit: senatui scripturum se
omniaque de sententia patrum facturum esse. eae litterae ad 2
nouos consules allatae ac per eos in senatu recitatae sunt;
consultusque de iis litteris ita decreuit senatus, militibus, qui 3
ad Cannas commilitones suos pugnantis deseruissent, senatum
nihil uidere, cur res publica committenda esset. si M. Claudio 4
proconsuli aliter uideretur, faceret, quod e re publica fideque
sua duceret, dum ne quis eorum munere uacaret neu dono

2 emerendi P^1, *primum* emendi, *deinde* emerendi P^2 ‖ 7 ubi *P* uti *coni. H. J. Mueller Symbol. II 18* ‖ nequea spes P^1, *sed ras.* nequa spes *restitutum* ‖ 10 expediri P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 libeat *scripsi Em. Liu. II 9* liceat *P* ‖ 13 dimicatione *ras. ex* dimicationem *P* ‖ 17 nec P^2 neu P^1 ‖ manus *ras. ex* magnus *P* ‖ 18 cum hostes *P* ‖ 21 mari uis P^2 marius P^1 ‖ 23 quequae *P* ‖ 24 fuit ς quit *P* ‖ 25 quidquit *P* ‖ uiuimus *scripsi Em. Liu. II 10* uiximus *P* uixerimus *Harant* ‖ 27 nec *post* iuris *add.* ς, *om. P* ‖ scribturum *P* ‖ 30 litteriis *P* ‖ 32 uidere cur *Gron.* uideretur *P* ‖ 33 aliter *ex* alter P^1 ‖ ė ς de *P*

militari uirtutis ergo donaretur neu in Italiam reportaretur,
donec hostis in terra Italia esset.
5 Comitia deinde a praetore urbano de senatus sententia
plebique scitu sunt habita, quibus creati sunt quinqueuiri muris
turribusque reficiendis et triumuiri bini, uni sacris conquirendis
6 donisque persignandis, alteri reficiendis aedibus Fortunae et
matris Matutae intra portam Carmentalem et Spei extra portam,
quae priore anno incendio consumptae fuerant.
7 Tempestates foedae fuere; in Albano monte biduum continenter lapidibus pluuit. tacta de caelo multa, duae in Capitolio aedes, uallum in castris multis locis supra Suessulam, et
8 duo uigiles exanimati; murus turresque quaedam Cumis non
ictae modo fulminibus sed etiam decussae. Reate saxum ingens
uisum uolitare, sol rubere solito magis sanguineoque similis.
9 horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit, et per
aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt, et per
eosdem dies sacrum nouemdiale fuit.
10 Cum Tarentinorum defectio iam diu et in spe Hannibali
et in suspicione Romanis esset, causa forte extrinsecus maturandae eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per speciem
legationis Romae cum esset, uir inquieti animi et minime otium,
quo tum diutino senescere uidebatur, patientis, aditum sibi ad
12 obsides Tarentinos et Thurinos inuenit. custodiebantur in atrio
Libertatis minore cura, quia nec ipsis nec ciuitatibus eorum
13 fallere Romanos expediebat. hos crebris conloquiis sollicitatos
corruptis aedituis custodibusque cum primis tenebris custodia
14 eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. luce prima
uolgata per urbem fuga est, missique, qui sequerentur, ab Tarracina comprensos omnis retraxerunt. deducti in comitium
8 uirgisque adprobante populo caesi de saxo deiciuntur. huius
atrocitas poenae duarum nobilissimarum in Italia Graecarum
2 ciuitatium animos inritauit cum publice tum etiam singulos
priuatim, ut quisque tam foede interemptos aut propinquitate

2 in terra italiam *P* ‖ 4 scito ς ‖ 5 turribusque ς turribus *P* et turribus *Weissenb.* ‖ 7 matutae ς, *om.* *P* ‖ et *Weissenb.* sed et *P*; *Doering in* sed *nomen deae latere suspicatur, u. c.* fidei ‖ 8 que *P* ‖ 9 foede *P* ‖ 12 cumiis *P* ‖ 13 reate ς reste *P* ‖ 14 sol rubere ς uol ruber P^1 uel rubere P^2 ‖ 15 diem P^1 dies P^2 ‖ supplicio *P* ‖ 23 tarentinos et thurinos *Heusinger* thurinos P^1 tarentinos P^2 ‖ 24 ciuitatibus *praeeunte Boettchero Alschefski* ciuitati *P* ‖ 25 conloquis *P* ‖ 26 corruptis *ras. ex* corruptus *P* ‖ custodibusque *scripsi Em. Liu. III 18 sq.* duobus|qui *P* duobus ς duobusque corruptis aedituis *dubit. coni. Riemann* ‖ tenetris P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 comitium *Stroth* comitio *P* ‖ 31 poene *P*

aut amicitia contingebat. ex iis tredecim fere nobiles iuuenes 3
Tarentini coniurauerunt, quorum principes Nico et Philemenus
erant. hi, priusquam aliquid mouerent, conloquendum cum 4
Hannibale rati nocte per speciem uenandi urbe egressi ad eum
proficiscuntur. et cum haud procul castris abessent, ceteri 5
silua prope uiam sese occuluerunt, Nico et Philemenus progressi
ad stationes comprehensique, ultro id petentes, ad Hannibalem
deducti sunt. qui cum et causas consili sui et quid pararent 6
exposuissent, conlaudati oneratique promissis iubentur, ut fidem
popularibus facerent praedandi causa se urbe egressos, pecora
Carthaginiensium, quae pastum propulsa essent, ad urbem agere;
tuto ac sine certamine id facturos promissum est. conspecta 7
ea praeda iuuenum est, minusque iterum ac saepius id eos
audere miraculo fuit. congressi cum Hannibale rursus fide 8
sanxerunt liberos Tarentinos leges suas suaque omnia habituros
neque ullum uectigal Poeno pensuros praesidiumue inuitos re-
cepturos; proditi praesidi Romani hospitia Carthaginiensium
fore. haec ubi conuenerunt, tunc uero Philemenus consuetu- 9
dinem nocte egrediundi redeundique in urbem frequentiorem
facere. et erat uenandi studio insignis, canesque et alius appa-
ratus sequebatur, captumque ferme aliquid aut ab hoste ex 10
praeparato adlatum reportans donabat aut praefecto aut custodi-
bus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium
credebant. ubi iam eo consuetudinis adducta res est, ut, quo- 11
cumque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur,
tempus agendae rei Hannibali uisum est. tridui uiam aberat; 12
ubi, quo minus mirum esset uno eodemque loco statiua eum
tam diu habere, aegrum simulabat. Romanis quoque, qui in 13
praesidio Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora eius
desierat. ceterum postquam Tarentum ire constituit, decem 9

1 contigebat *P; fort.* contigerat || 2 princeps *P* || 3 aliquit *P* || 4 nocte P^2 inocte P^1 || 6 philemenus *P, sed* u *ex* o *uel* e || 7 comprenhensique *P* || 8 sui et P^2 sui et et P^1 || 12 promiscum P^1, *corr.* P^2 || 13 minusqua *P* || 14 audire *P* || 15 suas *add. Wesenberg, om. P* || 17 proditi praesidi romani hospitia *(fort.* praedam *add.) conieci* prodita presidio *P* prodita hospitia romanorum cum praesidio *coni. Weissenb.* prodito praesidio hospitia romana praedam *Maur. Mueller* res proditi praesidii *Pingel* prodito praesidio romana hospitia *Riemann* proditi praedam praesidii *Novak* || 20 canesquae *P* || 21 aliquit *P* || 22 ablatum *P* || reportans *Madvig* reportandos P^1 reportando P^2 || 25 sibilo ς sibiloco *P* sibilo custodi *Koch* sibilo cum *Harant* sibilo noto *coni. Weissenb.* sibilo composito *Novak* || 28 ⟨se⟩ simulabat *dubit. coni. Weissenb.* || 29 iam *P* tam *Madvig Em. Liu.* 355 || signis *P*

milibus peditum atque equitum, quos in expeditionem uelocitate
corporum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus est, electis,
2 quarta uigilia noctis signa mouit praemissisque octoginta fere
Numidis equitibus praecepit, ut discurrerent circa uias perlustrarentque omnia oculis, ne quis agrestium procul spectator
3 agminis falleret: praegressos retraherent, obuios occiderent, ut
praedonum magis quam exercitus accolis species esset. ipse
raptim agmine acto quindecim ferme milium spatio castra ab
4 Tarento posuit; et ne ibi quidem denuntiato, quo pergerent,
tantum conuocatos milites monuit, uia omnes irent nec deuerti
quemquam aut excedere ordine agminis paterentur et in primis
intenti ad imperia accipienda essent neu quid nisi ducum iussu
5 facerent: se in tempore editurum, quae uellet agi. eadem
ferme hora Tarentum fama praeuenerat Numidas equites paucos
6 populari agros terroremque late agrestibus iniecisse. ad quem
nuntium nihil ultra motus praefectus Romanus, quam ut partem
equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum
7 populationibus hostem; in cetera adeo nihil ab eo intenta cura
est, ut contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum
8 Hannibalem exercitumque e castris non mouisse. Hannibal
concubia nocte mouit. dux Philemenus erat cum solito captae
uenationis onere; ceteri proditores ea, quae composita erant,
9 expectabant. conuenerat autem, ut Philemenus portula adsueta
uenationem inferens armatos induceret, parte alia portam Temenitida adiret Hannibal; ea mediterranea regio est, orientem
10 spectans, busta aliquantum intra moenia includunt. cum portae
adpropinquaret, editus ex composito ignis ab Hannibale est,
refulsitque idem redditum ab Nicone signum; extinctae deinde
11 utrimque flammae sunt. Hannibal silentio ducebat ad portam.
Nico ex inprouiso adortus sopitos uigiles in cubilibus suis obtruncat portamque aperit. Hannibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet, ut, quo res postulet, occurrere

1 millibus *P* ‖ in expeditionem *Crévier* inpeditione P^1 in expeditione P^2 expeditioni *Lorenz progr. Meldorf 1874 p. 4* ‖ 3 praemissisquae *P* ‖ 4 praecepit ς praecipit *P* ‖ discurrent P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 acto *Sigonius* facto *P* ‖ millium *P* ‖ 9 denuntiato *Madvig* pronuntiato *Clericus fort. rectius* nuntiato *P* enuntiato *J. Perizonius* ‖ pergeret *Sigonius* ‖ 11 ordine *ed. Ven. 1495* ordinem *P* ‖ 13 que *P* ‖ 14 peruenerat ς *haud scio an recte* ‖ 15 agrestis *P* ‖ 18 ab eo intenta *J. H. Voss* ob id intenta *Lipsius* oboedienter *P* ‖ 20 e *Madvig*, *om. P* ‖ 23 philememus P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 portan *P* ‖ 26 spectans busta *Ussing* spectabest P^1 spectabast P^2 busta *primus proposuit Jac. Gron.* spectat busta *Weissenb.* ‖ 29 utrinque *P* ‖ 30 adortus *Gron.* adportus P^1 ad portas P^2 ‖ 31 ingraeditur *P*

libero campo possint. et Philemenus portulae parte alia, qua 13
commeare adsuerat, adpropinquabat. nota uox eius et familiare
iam signum cum excitasset uigilem, dicente uix sustineri grandis
bestiae onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes 14
secutus ipse cum expedito uenatore uigilem incautius miraculo
magnitudinis in eos, qui ferebant, uersum uenabulo traicit.
ingressi deinde triginta fere armati ceteros uigiles obtruncant 15
refringuntque portam proximam, et agmen sub signis confestim
inrupit. inde cum silentio in forum ducti Hannibali sese con-
iunxerunt. tum duo milia Gallorum Poenus in tres diuisa partis 16
per urbem dimittit Tarentinosque duces singulis partibus addit
binos. itinera quam maxume frequentia occupari iubet, tumultu 17
orto Romanos passim caedi, oppidanis parci. sed ut fieri id
posset, praecipit iuuenibus Tarentinis, ut, ubi quem suorum
procul uidissent, quiescere ac silere ac bono animo esse iu-
berent. iam tumultus erat clamorque, qualis esse in capta urbe 10
solet; sed, quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Taren- 2
tini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos; Romanis
seditio aliqua cum fraude uideri ab oppidanis mota. praefectus 3
primo excitatus tumultu in portum effugit; inde acceptus scapha
in arcem circumuehitur. errorem et tuba audita ex theatro 4
faciebat: nam et Romana erat, a proditoribus ad hoc ipsum
praeparata, et inscienter a Graeco inflata, quis aut quibus signum
daret, incertum efficiebat. ubi inluxit, et Romanis Punica et 5
Gallica arma cognita dubitationem exemerunt, et Graeci Roma-
nos passim caede stratos cernentes ab Hannibale captam urbem
senserunt. postquam lux certior erat, et Romani, qui caedibus 6
superfuerant, in arcem confugerant, conticiscebatque paulatim
tumultus, tum Hannibal Tarentinos sine armis conuocare iubet.
conuenere omnes, praeterquam qui cedentis in arcem Romanos 7
ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. ibi 8
Hannibal benigne adlocutus Tarentinos testatusque, quae prae-

---

1 possint *Duker* possent *P* ‖ postulæ P^1, *corr.* P^2 ‖ partae *P* ‖ 3 dicenti ς ‖ 4 postula P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 sese *ras. ex* sesse *P* ‖ 10 millia *P* ‖ diuisas *P* ‖ 11 tarentinosque duces singulis partibus addit binos *ex Polyb. 8, 32, 1 duce Boettchero, qui* iis (?) addit duces binos *suppleuerat, Hertz* tarentinos *(cet. om.) P* ‖ 12 itinera *Weissenb.* et itinera *Gron.* etinfra *P* ‖ 15 silere P^2 silere uidissent P^1 ‖ 16 esse P^2 essent P^1 ‖ urbes *P* ‖ 17 sciret *P* ‖ 21 errore P^1 terrore P^2 ‖ 23 praeparatae P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 tum *ante* dubitationem *add. P, del. A. Perizonius et Crévier* omnem *coni. Duker* eam *Ruperti* tandem *Madvig* totam *Maur. Mueller ann. phil. 123 (1881) 681* tum *ante* 24 et romanis *posuit Walch* ‖ 26 caedes *P* ‖ 28 superfuerat *P* ‖ 29 conuocari ς ‖ 32 testatusquaeque prestitisse *P*

stitisset ciuibus eorum, quos ad Trasumennum aut ad Cannas
9 cepisset, simul in dominationem superbam Romanorum inuectus,
recipere se in domos suas quemque iussit et foribus nomen
suum inscribere: se domos eas, quae inscriptae non essent,
signo extemplo dato diripi iussurum; si quis in hospitio ciuis
Romani — uacuas autem tenebant domos — nomen inscripsis-
10 set, eum se pro hoste habiturum. contione dimissa cum titulis
notatae fores discrimen pacatae ab hostili domo fecissent, signo
dato ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. et
fuit praedae aliquantum.

11 Postero die ad oppugnandam arcem ducit; quam cum et
a mari, quo in paeneinsulae modum pars maior circumluitur,
praealtis rupibus et ab ipsa urbe muro et fossa ingenti saeptam
2 uideret eoque nec ui nec operibus expugnabilem esse, ne aut
se ipsum cura tuendi Tarentinos a maioribus rebus moraretur
aut in relictos sine ualido praesidio Tarentinos impetum ex
arce, cum uellent, Romani facerent, uallo urbem ab arce inter-
3 saepire statuit, non sine illa etiam spe, cum prohibentibus opus
Romanis manum posse conseri et, si ferocius procucurrissent,
magna caede ita attenuari praesidi uires, ut facile per se ipsi
4 Tarentini urbem ab iis tueri possent. ubi coeptum opus est,
patefacta repente porta impetum in munientis fecerunt Romani,
pellique se statio passa est, quae pro opere erat, ut successu
cresceret audacia pluresque et longius pulsos persequerentur.
5 tum signo dato coorti undique Poeni sunt, quos instructos ad
hoc Hannibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani; sed
ab effusa fuga loci angustiae eos impeditaque alia opere iam
6 coepto, alia apparatu operis morabantur; plurimi in fossam
praecipitauere, occisique sunt plures in fuga quam in pugna.
7 inde opus nullo prohibente fieri coeptum: fossa ingens ducta,
et uallum intra eam erigitur; modicoque post interuallo murum
etiam eadem regione addere parat, ut uel sine praesidio tueri
8 se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum prae-
sidium, simul ut in perficiendo muro adiuuaret. ipse profectus

---

1 thasumennum P^1 thrasumennum P^2 ‖ 2 domominationem superba *P* ‖ 4 inscribtae *P* ‖ 6 tenebat *P*, *corr.* ς ‖ inscribsisset *P* ‖ 7 contione ς concipione P^1 concilione P^2, *inde rasura* concione ‖ 8 notate foris *P* ‖ 9 hospitiis P^1, *corr.* P^2 ‖ est P^2 est est P^1 ‖ 10 praede *P* ‖ 12 a *Gron.*, *om.* *P* ‖ 13 fossa *ex* forsa P^1 ‖ 14 eoquae *P* ‖ 20 praesidii P^2 ‖ 21 tarent P^1 tarentum P^2 ‖ 24 persequerentur ς prosequerentur *P* ‖ 26 nec ς eo *P* ‖ 28 alia apparatu P^1 alio apparatu P^2, *sed postea ras. illud restit.* ‖ 29 praeci|tauere P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 opus *Madvig* et opus *P* ‖ 31 ea *P* ‖ modique P^1 modicumque P^2 ‖ 33 modieum P^1, *corr.* P^2 ‖ 34 ut *add.* ς,

cum ceteris copiis ad Galaesum flumen — quinque milia ab
urbe abest — posuit castra. ex his statiuis regressus ad in- 9
spiciendum, quod opus aliquantum opinione eius celerius cre-
uerat, spem cepit etiam arcem expugnari posse. et est non
altitudine, ut ceterae, tuta, sed loco plano posita et ab urbe
muro tantum ac fossa diuisa. cum iam machinationum omni 10
genere et operibus oppugnaretur, missum a Metaponto prae-
sidium Romanis fecit animum, ut nocte ex inprouiso opera
hostium inuaderent. alia disiecerunt, alia igni corruperunt.
isque finis Hannibali fuit ea parte arcem oppugnandi. reliqua 11
erat in obsidione spes, nec ea satis efficax, quia arcem tenentes,
quae in paeneinsula posita imminet faucibus portus, mare libe-
rum habebant, urbs contra exclusa maritimis commeatibus, pro-
piusque inopiam erant obsidentes quam obsessi. Hannibal 12
conuocatis principibus Tarentinis omnes praesentis difficultates
exposuit: neque arcis tam munitae expugnandae cernere uiam
neque in opsidione quicquam habere spei, donec mari hostes
potiantur; quod si naues sint, quibus commeatus inuehi 13
prohibeat, extemplo aut abscessuros aut dedituros se hostis.
adsentiebantur Tarentini; ceterum ei, qui consilium adferret, 14
opem quoque in eam rem adferendam censebant esse. Punicas 15
enim naues ex Sicilia accitas id posse facere; suas, quae sinu
exiguo intus inclusae essent, cum claustra portus hostis haberet,
quem ad modum inde in apertum mare euasuras? 'Euadent;' 16
inquit Hannibal 'multa, quae inpedita natura sunt, consilio ex-
pediuntur. urbem in campo sitam habetis; planae et satis latae
uiae patent in omnis partis. uia, quae e portu per mediam 17
urbem ad mare transmissa est, plaustris transueham naues haut
magna mole; et mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur,
et illinc mari, hinc terra circumsedebimus arcem, immo breui
aut relictam ab hostibus aut cum ipsis hostibus capiemus.'
haec oratio non spem modo effectus sed ingentem etiam ducis 18
admirationem fecit. contracta extemplo undique plaustra iunc-
taque inter se, et machinae ad subducendas naues admotae,

---

om. *P* ‖ in perficiendo *J. Perizonius* interficiendo *P*¹ interfaciendo *P*² ‖ 2 ex ς ea *P* ‖ iis ς ‖ 5 ceterae *Crévier* cetera *P* ‖ ab urbē *P* ‖ 6 macinationum *P* ‖ 10 ea parte *del. Walch* ‖ oppugnandi ς oppuguare *P* ‖ 11 qui arce *P* ‖ 12 poeneinsula *P* ‖ 16 expugnande *P* ‖ 19 exemplo haut *P* ‖ abscessuros ς arcessuros *P* arce cessuros *Gron.* ‖ 20 adferre *P* ‖ 22 que *P* ‖ 23 inclusas *P*² ‖ 24 quem ς et que *P* ‖ 25 que *P* ‖ 26 eampo *P* ‖ 27 ex portu *coll. Polyb. 8, 36, 9 Sigonius* e portu *Madvig* in portu *P* ‖ 29 patiuntur *P*¹, *corr.* *P*² ‖ 30 ilunc mare *P* ‖ 34 subducendas *P*² subducendasque *P*¹

stitisset ciuibus eorum, quos ad Trasumennum aut ad Cannas
9 cepisset, simul in dominationem superbam Romanorum inuectus,
recipere se in domos suas quemque iussit et foribus nomen
suum inscribere: se domos eas, quae inscriptae non essent,
signo extemplo dato diripi iussurum; si quis in hospitio ciuis
Romani — uacuas autem tenebant domos — nomen inscripsis-
10 set, eum se pro hoste habiturum. contione dimissa cum titulis
notatae fores discrimen pacatae ab hostili domo fecissent, signo
dato ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. et
fuit praedae aliquantum.

11 Postero die ad oppugnandam arcem ducit; quam cum et
a mari, quo in paeneinsulae modum pars maior circumluitur,
praealtis rupibus et ab ipsa urbe muro et fossa ingenti saeptam
2 uideret eoque nec ui nec operibus expugnabilem esse, ne aut
se ipsum cura tuendi Tarentinos a maioribus rebus moraretur
aut in relictos sine ualido praesidio Tarentinos impetum ex
arce, cum uellent, Romani facerent, uallo urbem ab arce inter-
3 saepire statuit, non sine illa etiam spe, cum prohibentibus opus
Romanis manum posse conseri et, si ferocius procucurrissent,
magna caede ita attenuari praesidi uires, ut facile per se ipsi
4 Tarentini urbem ab iis tueri possent. ubi coeptum opus est,
patefacta repente porta impetum in munientis fecerunt Romani,
pellique se statio passa est, quae pro opere erat, ut successu
cresceret audacia pluresque et longius pulsos persequerentur.
5 tum signo dato coorti undique Poeni sunt, quos instructos ad
hoc Hannibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani; sed
ab effusa fuga loci angustiae eos impeditaque alia opere iam
6 coepto, alia apparatu operis morabantur; plurimi in fossam
praecipitauere, occisique sunt plures in fuga quam in pugna.
7 inde opus nullo prohibente fieri coeptum: fossa ingens ducta,
et uallum intra eam erigitur; modicoque post interuallo murum
etiam eadem regione addere parat, ut uel sine praesidio tueri
8 se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum prae-
sidium, simul ut in perficiendo muro adiuuaret. ipse profectus

1 thasumennum P^1 thrasumennum P^2 ‖ 2 domominationem superba *P* ‖ 4 inscribtae *P* ‖ 6 tenebat *P*, *corr.* ς ‖ inscribsisset *P* ‖ 7 contione ς concipione P^1 concilione P^2, *inde rasura* concione ‖ 8 notate foris *P* ‖ 9 hospitiis P^1, *corr.* P^2 ‖ est P^2 est est P^1 ‖ 10 praede *P* ‖ 12 a *Gron.*, *om.* *P* ‖ 13 fossa *ex* forsa P^1 ‖ 14 eoquae *P* ‖ 20 praesidii P^2 ‖ 21 tarent P^1 tarentum P^2 ‖ 24 persequerentur ς prosequerentur *P* ‖ 26 nec ς eo *P* ‖ 28 alia apparatu P^1 alio apparatu P^2, *sed postea ras. illud restit.* ‖ 29 praeci|tauere P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 opus *Madvig* et opus *P* ‖ 31 ea *P* ‖ modique P^1 modicumque P^2 ‖ 33 modicum P^1, *corr.* P^2 ‖ 34 ut *add.* ς,

cum ceteris copiis ad Galaesum flumen — quinque milia ab
urbe abest — posuit castra. ex his statiuis regressus ad in- 9
spiciendum, quod opus aliquantum opinione eius celerius cre-
uerat, spem cepit etiam arcem expugnari posse. et est non
altitudine, ut ceterae, tuta, sed loco plano posita et ab urbe
muro tantum ac fossa diuisa. cum iam machinationum omni 10
genere et operibus oppugnaretur, missum a Metaponto prae-
sidium Romanis fecit animum, ut nocte ex inprouiso opera
hostium inuaderent. alia disiecerunt, alia igni corruperunt.
isque finis Hannibali fuit ea parte arcem oppugnandi. reliqua 11
erat in obsidione spes, nec ea satis efficax, quia arcem tenentes,
quae in paeneinsula posita imminet faucibus portus, mare libe-
rum habebant, urbs contra exclusa maritimis commeatibus, pro-
piusque inopiam erant obsidentes quam obsessi. Hannibal 12
conuocatis principibus Tarentinis omnes praesentis difficultates
exposuit: neque arcis tam munitae expugnandae cernere uiam
neque in opsidione quicquam habere spei, donec mari hostes
potiantur; quod si naues sint, quibus commeatus inuehi 13
prohibeat, extemplo aut abscessuros aut dedituros se hostis.
adsentiebantur Tarentini; ceterum ei, qui consilium adferret, 14
opem quoque in eam rem adferendam censebant esse. Punicas 15
enim naues ex Sicilia accitas id posse facere; suas, quae sinu
exiguo intus inclusae essent, cum claustra portus hostis haberet,
quem ad modum inde in apertum mare euasuras? 'Euadent;' 16
inquit Hannibal 'multa, quae inpedita natura sunt, consilio ex-
pediuntur. urbem in campo sitam habetis; planae et satis latae
uiae patent in omnis partis. uia, quae e portu per mediam 17
urbem ad mare transmissa est, plaustris transueham naues haut
magna mole; et mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur,
et illinc mari, hinc terra circumsedebimus arcem, immo breui
aut relictam ab hostibus aut cum ipsis hostibus capiemus.'
haec oratio non spem modo effectus sed ingentem etiam ducis 18
admirationem fecit. contracta extemplo undique plaustra iunc-
taque inter se, et machinae ad subducendas naues admotae,

om. *P* ‖ in perficiendo *J. Perizonius* interficiendo P^1 interfaciendo P^2 ‖ 2 ex ς ea *P* ‖ iis ς ‖ 5 ceterae *Crévier* cetera *P* ‖ ab urbē *P* ‖ 6 macinationum *P* ‖ 10 ea parte *del. Walch* ‖ oppugnandi ς oppugnare *P* ‖ 11 qui arce *P* ‖ 12 poeneinsula *P* ‖ 16 expugnande *P* ‖ 19 exemplo haut *P* ‖ abscessuros ς arcessuros *P* arce cessuros *Gron.* ‖ 20 adferre *P* ‖ 22 que *P* ‖ 23 inclusas P^2 ‖ 24 quem ς et que *P* ‖ 25 que *P* ‖ 26 eampo *P* ‖ 27 ex portu *coll. Polyb. 8, 36, 9 Sigonius* e portu *Madvig* in portu *P* ‖ 29 patiuntur P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 ilunc mare *P* ‖ 34 subducendas P^2 subducendasque P^1

munitumque iter, quo faciliora plaustra minorque moles in trans-
19 itu esset. iumenta inde et homines contracti, et opus inpigre
coeptum; paucosque post dies classis instructa ac parata cir-
20 cumuehitur arcem et ante os ipsum portus ancoras iacit. hunc
statum rerum Hannibal Tarenti relinquit regressus ipse in
hiberna. ceterum defectio Tarentinorum utrum priore anno an
hoc facta sit, in diuersum auctores trahunt; plures propioresque
aetate memoriae rerum hoc anno factam tradunt.

12 Romae consules praetoresque usque ad ante diem quintum
2 kal. Maias Latinae tenuerunt; eo die perpetrato sacro in monte
in suas quisque prouincias proficiscuntur. religio deinde noua
3 obiecta est ex carminibus Marcianis. uates hic Marcius inlustris
fuerat, et cum conquisitio priore anno ex senatus consulto
talium librorum fieret, in M. Aemili praetoris urbani, qui eam
rem agebat, manus uenerant; is protinus nouo praetori Sullae
4 tradiderat. ex huius Marcii duobus carminibus alterius post
rem factam editi comprobata auctoritas euentu alteri quo-
5 que, cuius nondum tempus uenerat, adferebat fidem. priore
carmine Cannensis praedicta clades in haec fere uerba erat:
'Amnem, Troiugena [Romane], fuge Cannam, ne te alienigenae
6 cogant in campo Diomedis conserere manus. sed neque credes
tu mihi, donec conpleris sanguine campum, multaque milia
occisa tua deferet amnis in pontum magnum ex terra frugifera;
piscibus atque auibus ferisque, quae incolunt terras, iis fuat
7 esca caro tua. nam mihi ita Iuppiter fatus est.' et Diomedis
Argiui campos et Cannam flumen ii, qui militauerant in iis locis,
8 iuxta atque ipsam cladem agnoscebant. tum alterum carmen
recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura
9 praeteritis sunt, sed perplexius etiam scripturae genere. 'Hostis,
Romani, si expellere uultis, uomica quae gentium uenit longe,
Apollini uouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini

2 inpigrae *P* ‖ 4 iagit *P* ‖ 5 statum *ras. ex* istatum *P* ‖ 7 facto sit inde|uersum *P* ‖ propioresiquae *P* ‖ 8 factam ς factū *P* ‖ 9 roma *P* ‖ ad *Wesenberg, om. P* ‖ die u. kal. *P* ‖ 11 religio ς relicto *P* ‖ 14 urbani ς urbem *P* ‖ 16 post rem actam (factam *Madvig*) editi *Valla* postraē|actadediti *ex* postraē|meactadediti *P*[1] ‖ 17 comprobata *Ussing* cum rato *P* confirmata *Freund lex. lat. s. u.* ratus ‖ 20 troiugenam *P* ‖ romanae *P, del. G. Hermann* ‖ fugae *P* ‖ cannam *P*[2] candam *P*[1] ‖ 22 millia *P* ‖ 23 extera *P* ‖ 24 ⟨ut⟩ piscibus *Wesenberg* ‖ ferisquaeq. incolunt *P* ‖ is *P* ‖ fuat *P*[1] fluat *P*[2], *sed postea ras. illud restit.* ‖ 26 campos *ras. ex* campost *P* ‖ flumen ii *Alschefski* flumini *P* flumen ς ‖ locis *ras. ex* lociis *P* ‖ 27 acnoscebant *P* ‖ 29 scribturae generae *P* ‖ 30 ex agro expellere *Macrob. Sat. 1, 17, 28* ‖ uomica quae *P* uomicam quae *Macrob.* uomicamque quae ς ‖ 31 quodannis *P*

fiant; cum populus dederit ex publico partem, priuati uti con-
ferant pro se atque suis. iis ludis faciendis praeerit praetor 10
is, qui ius populo plebeique dabit summum. decemuiri Graeco
ritu hostiis sacra faciant. hoc si recte facietis, gaudebitis semper
fietque res uestra melior; nam is diuus extinguet perduellis
uestros, qui uestros campos pascit placide.' ad id carmen expla- 11
nandum diem unum sumpserunt; postero die senatus consul-
tum factum est, ut decemuiri de ludis Apollini reque diuina
facienda inspicerent. ea cum inspecta relataque ad senatum 12
essent, censuerunt patres Apollini ludos uouendos faciendosque
et, quando ludi facti essent, duodecim milia aeris praetori ad
rem diuinam et duas hostias maiores dandas. alterum senatus 13
consultum factum est, ut decemuiri sacrum Graeco ritu face-
rent hisque hostiis, Apollini boue aurato et capris duabus albis
auratis, Latonae boue femina aurata. ludos praetor in circo 14
maximo cum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos
stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. haec 15
est origo ludorum Apollinarium, uictoriae, non ualetudinis ergo,
ut plerique rentur, uotorum factorumque. populus coronatus
spectauit, matronae supplicauere; uulgo apertis ianuis in pro-
patulo epulati sunt, celeberque dies omni caerimoniarum ge-
nere fuit.

Cum Hannibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio 13
essent, sed circumsessuri Capuam uiderentur, quod malum diu-
turnae opsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant,
quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. ita- 2
que legatos ad Hannibalem miserunt orantes, ut, priusquam
consules in agros suos educerent legiones uiaeque omnes ho-
stium praesidiis insiderentur, frumentum ex propinquis locis
conuehi iuberet Capuam. Hannibal Hannonem ex Bruttiis cum 3
exercitu in Campaniam transire et dare operam, ut frumenti

1 priuatis *P* partem priuati *Th. Mommsen; coll.* § *14 etiam* stipem priuati *conicias* ‖ 2 his *Macrob.* ‖ praeterit praetor *P* ‖ 4 hostiis P^2 hostis P^1 ‖ gaudebit|tiis P^1 gaudebit iis P^2 ‖ 5 diuus *Macrob.* dium *P* ‖ 6 pascunt ς *Macrob.* ‖ explanandum P^2 expiandum P^1 (procurandi gratia *Macrob.*) ‖ 8 decemuiri libros de ludis ς ‖ 9 inspecta P^2 insta P^1 reperta *uel* inuenta *coni. Ruperti* ‖ 10 esset *P* ‖ uomendos P^1 uobendos P^2 ‖ faciendos|qui *P* ‖ 11 millia *P* ‖ et ad rem diuinam duas *Riemann* ‖ 12 maioris *P* ‖ 14 hisque ς iisquae *P* hisce *ex Macrob. Sigonius, fort.* his dis hisque ‖ hostiis P^2 hostis P^1 ‖ uoue *P* ‖ 15 latone *P* ‖ 19 factorumque P^1 factosque P^2 ‖ 20 matrone *P* ‖ propatulo ς propatulis *P* ‖ 21 cerimoniarum *P* ‖ 23 parentum P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 famen *P* ‖ 30 hannone ex bruttis *P* ‖ 31 exercitu *ras. ex* exercitum *P* ‖ transire P^2 transisse P^1

4 copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Bruttiis profectus cum
exercitu, uitabundus castra hostium consulesque, qui in Samnio
erant, cum Beneuento iam adpropinquaret, tria milia passuum
5 ab ipsa urbe loco edito castra posuit; inde ex sociis circa
populis, quo aestate comportatum erat, deuehi frumentum in
castra iussit praesidiis datis, quae commeatus eos prosequeren-
6 tur. Capuam inde nuntium misit, qua die in castris ad acci-
piendum frumentum praesto essent omni undique genere uehi-
7 culorum iumentorumque ex agris contracto. id pro cetera
socordia neclegentiaque a Campanis actum: paulo plus qua-
dringenta uehicula missa et pauca praeterea iumenta. ob id
castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quae mutas
accenderet bestias, curam eorum stimulare posset, alia prodicta
8 dies ad frumentum maiore apparatu petendum. ea omnia, sicut
acta erant, cum enuntiata Beneuentanis essent, legatos decem
extemplo ad consules — circa Bouianum castra Romanorum
9 erant — miserunt. qui cum auditis, quae ad Capuam agerentur,
inter se comparassent, ut alter in Campaniam exercitum du-
ceret, Fuluius, cui ea prouincia obuenerat, profectus nocte
10 Beneuenti moenia est ingressus. ex propinquo cognoscit Han-
nonem cum exercitus parte profectum frumentatum; per quae-
storem Campanis datum frumentum; duo milia plaustrorum,
inconditam inermemque aliam turbam aduenisse; per tumultum
ac trepidationem omnia agi, castrorumque formam et militarem
11 ordinem inmixtis agrestibus et seruis sublatum. his satis com-
pertis consul militibus edicit, signa tantum armaque in proximam
12 noctem expedirent: castra Punica oppugnanda esse. quarta
uigilia profecti sarcinis omnibus impedimentisque Beneuenti
relictis paulo ante lucem cum ad castra peruenissent, tantum
pauoris iniecerunt, ut, si in plano castra posita essent, haud
13 dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci et munimenta
defendere, quae nulla ex parte adiri nisi arduo ac difficili
14 ascensu poterant. luce prima proelium ingens accensum est.
nec uallum modo tutantur Poeni, sed, ut quibus locus aequior
14 esset, deturbant nitentis per ardua hostes. uincit tamen omnia

3 erat *P* ‖ 4 ipsam *P* ‖ loco P^2 eloco P^1 ‖ 5 quod *coni. Madvig praef. ed. 4* ‖ 7 die *ex* de P^1 ‖ 8 praestu P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 que *P* ‖ 13 curam *ex* curasm P^1 ‖ 16 ad consules circa ς circa ad consules *P* ‖ 20 beneuentio *P* ‖ moenio P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 agrestibus *Otto* agrestibus iis *P* ‖ et seruis *Maur. Mueller* externis P^1 ex terris P^2; agrestibus et iis externis *Madvig* ‖ 26 armaquae *P* ‖ 28 profectii P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 relictiis *P* ‖ 31 dubiae *P* ‖ loci P^2 legi P^1 ‖ 32 defendere *Alschefski* defenderent *P* defenderunt ς ‖ 33 praelium *P* ‖ 35 uicit ς

pertinax uirtus, et aliquot simul partibus ad uallum ac fossas
peruentum est, sed cum multis uolneribus ac militum pernicie.
itaque conuocatis legatis tribunisque militum consul absisten- 2
dum temerario incepto ait: tutius sibi uideri reduci eo die
exercitum Beneuentum, dein postero castra castris hostium
iungi, ne exire inde Campani neue Hanno regredi posset; id 3
quo facilius optineatur, collegam quoque et exercitum eius se
acciturum totumque eo uersuros bellum. haec consilia ducis,
cum iam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam
segne imperium disiecit. proxima forte hostium castris erat 4
cohors Paeligna, cuius praefectus Vibius Accaus arreptum ue-
xillum trans uallum hostium traiecit. execratus inde seque et 5
cohortem, si eius uexilli hostes potiti essent, princeps ipse
per fossam uallumque in castra inrupit. iamque intra uallum 6
Paeligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno
militum tertiae legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui
sociis captorum castrorum concederent decus, T. Pedanius prin- 7
ceps primus centurio, cum signifero signum ademisset, 'Iam
hoc signum et hic centurio' inquit 'intra uallum hostium erit;
sequantur, qui capi signum ab hoste prohibituri sunt.' mani-
pulares sui primum transcendentem fossam, dein legio tota
secuta est. iam et consul, ad conspectum transgredientium ual- 8
lum mutato consilio, ab reuocando recipiendoque ad incitandos
hortandosque uersus milites, ostendere, in quanto discrimine
ac periculo fortissima cohors sociorum et ciuium legio esset.
itaque pro se quisque omnes per aequa atque iniqua loca, cum 9
undique tela conicerentur, armaque et corpora hostes obice-
rent, peruadunt inrumpuntque. multi uolnerati etiam, quos
uires et sanguis desereret, ut intra uallum hostium caderent,
nitebantur. capta itaque momento temporis uelut in plano 10

1 aliquod *P* ‖ 2 militum *P* multorum *uel* multorum militum *Geyer ap. H. J. Mueller. ed. Teubn.* multa *uel* multa militum *H. J. Mueller; etiam* ac pernicie militum *conicias* ‖ 3 legatis *Alschefski, om. P* ‖ 5 castra *Crévier, om. P* ‖ 7 quod *P* ‖ 8 concilia *P* ‖ 10 proxima ς proxime *P* ‖ forte hostium castris *uel* f. castris hostium *scripsi Em. Liu. III 19* forte [hostium] *Madvig* forte hostibus *Weissenb.* portae hostium *P* ea parte hostibus *Maur. Mueller* ea parte hosti *Riemann* ‖ 11 accaus *Huebner* acaus P^1, *del.* P^2 ‖ arreptum P^1 ereptum P^2, *sed prior* e *rursus erasa* ‖ 12 hostium *uidetur delendum ut ex praeced. repetitum* ‖ 14 fossa *P* ‖ 17 castrorum ς, *om. P* ‖ 20 qui P^2 hi P^1 ‖ 23 ab ς ad *P*, *quod nunc erasum est* ‖ recipiendoque *uel* reducendoque *conieci Em. Liu. II 10* restandoque *uel* remorandoque *Weissenb.* que *P*, *om.* ς; resistendo reuocandoque *Maur. Mueller* ‖ 29 uires *ras. ex* urres *P* ‖ et sanguis *uel* ac sanguis *uel* sanguisque ς sanguis *P*

sita nec permunita castra. caedes inde, non iam pugna erat
11 omnibus intra uallum permixtis. supra decem milia hostium
occisa, supra septem milia capitum cum frumentatoribus Cam-
panis omnique plaustrorum et iumentorum apparatu capta. et
alia ingens praeda fuit, quam Hanno, populabundus passim cum
12 isset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. inde deletis
hostium castris Beneuentum reditum, praedamque ibi ambo
consules — nam et Ap. Claudius eo post paucos dies uenit —
13 uendiderunt diuiseruntque. et donati, quorum opera castra
hostium capta erant, ante alios Accaus Paelignus et T. Peda-
14 nius, princeps tertiae legionis. Hanno ab Cominio Ocrito, quo
nuntiata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus,
quos forte secum habuerat, fugae magis quam itineris modo
15 in Bruttios rediit. et Campani audita sua pariter sociorumque
clade legatos ad Hannibalem miserunt, qui nuntiarent duos
consules ad Beneuentum esse, diei iter a Capua, tantum non
ad portas et muros bellum esse; ni propere subueniat, celerius
2 Capuam quam Arpos in potestatem hostium uenturam. ne
Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut
Capuam, quam Carthagini aequare sit solitus, desertam indefen-
3 samque populo Romano tradat. Hannibal curae sibi fore rem
Campanam pollicitus in praesentia duo milia equitum cum legatis
mittit, quo praesidio agros populationibus possent prohibere.
4 Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinae
praesidique, quod ibi obsideretur, cura est. C. Seruilius legatus,
ex auctoritate patrum a P. Cornelio praetore in Etruriam ad
frumentum coemendum missus, cum aliquot nauibus onustis in
5 portum Tarentinum inter hostium custodias peruenit. cuius ad-
uentu, qui ante in exigua spe uocati saepe ad transitionem ab ho-
stibus per conloquia erant, ultro ad transeundum hostis uoca-
bant sollicitabantque. et erat satis ualidum praesidium, traductis
6 ad arcem Tarenti tuendam a Metaponto militibus. itaque Meta-
pontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Hannibalem
defecere. hoc idem eadem ora maris et Thurini fecerunt.
7 mouit eos non Tarentinorum magis defectio Metapontinorum-

1 sita P^2 siba P^1 ‖ 2 decem] x *ras. ex* ex *P* sex ς ‖ millia *P* ‖ 3 millia *P* ‖ 4 capta P^2 copta P^1 ‖ 6 isset ς esset *P* ‖ deletis *Madvig* deiectis *P* direptis *coni. Ruperti* ‖ 10 accaeus *P* ‖ et t. ς, *om. P* ‖ 11 comino *P* ‖ 14 et ς et legati *P* ‖ 18 potestate *P* ‖ 20 indefensamquem P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 millia *P* ‖ 27 aliquod *P* ‖ onustiis P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 transitionem *P, nisi quod litt.* siti *nunc perierunt* ‖ 32 a metaponto *Weissenb.* (qui metaponti erant *add.* ς), *om. P* ‖ 33 exemplo P^1 exemto P^2 ‖ liberati *ras. ex* libertati *P* ‖ 34 ora *ras. ex* mora *P*

que, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti
erant, quam ira in Romanos propter obsides nuper interfectos.
eorum amici cognatique litteras ac nuntios ad Hannonem Mago- 8
nemque, qui in propinquo in Bruttiis erant, miserunt, si exer-
citum ad moenia admouissent, se in potestatem eorum urbem
tradituros esse. M. Atinius Thuriis cum modico praesidio praeerat, 9
quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur posse,
non tam militum, quos perpaucos habebat, fiducia quam iuuen-
tutis Thurinae: eam ex industria centuriauerat armaueratque
ad talis casus. diuisis copiis inter se duces Poeni cum agrum 10
Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis
signis ire ad urbem pergit, Mago cum equitatu tectus collibus
apte ad tegendas insidias oppositis subsistit. Atinius peditum 11
tantum agmine per exploratores comperto in aciem copias
educit, et fraudis intestinae et hostium insidiarum ignarus.
pedestre proelium fuit persegne, paucis in prima acie pugnan- 12
tibus Romanis, Thurinis expectantibus magis quam adiuuantibus
euentum; et Carthaginiensium acies de industria pedem refe-
rebat, ut ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum
pertraheret. quo ubi est uentum, coorti cum clamore equites 13
prope inconditam Thurinorum turbam nec satis fido animo,
unde pugnabat, stantem extemplo in fugam auerterunt. Ro- 14
mani, quamquam circumuentos hinc pedes, hinc eques urgebat,
tamen aliquamdiu pugnam traxere; postremo et ipsi terga
uertunt atque ad urbem fugiunt. ibi proditores conglobati 15
cum popularium agmen patentibus portis accepissent, ubi Ro-
manos fusos ad urbem ferri uiderunt, conclamant instare Poe-
num, permixtosque et hostis urbem inuasuros, ni propere portas
claudant. ita exclusos Romanos praebuere hosti ad caedem;
Atinius tamen cum paucis receptus. seditio inde paulisper 16
tenuit, cum in fide alii ac societate Romana manendum, alii
cedendum fortunae et tradendam urbem uictoribus censerent.

---

1 indiden *P* ‖ 2 nuper ς super *P* ‖ 6 thuris *P* ‖ praerat *P* ‖ 8 tam ς, *om. P* ‖ 13 apte ad tegendas *Alschefski* ad tegendas ς aptegendas *P* ad celandas *Gron.* ad abdendas *coni. Weissenb.* ‖ oppositiis *P* ‖ 14 compertos *P* ‖ 15 hostilium *Gron.* ‖ 16 pedestre *ex* peditestre *P*[1] ‖ 21 prope ς propere *P* ‖ 28 urbis *P* ‖ 29 caede|m̄. atinius *P* ‖ 31 in fide *Gron.* inde *P* ‖ alii ac societate romana manendum (*uel* perstandum) *coll. 25, 16, 14 addidi duce Maur. Muellero, qui ann. phil. 123 (1881) 683* cum ⟨alii in societate romana perstandum cum⟩ fide, alii *commendauit, deinde* cum ⟨alii manendum in romanae societatis⟩ fide, alii *edidit, om. P;* manendum alii *add. Gron.* alii manendum *Hertz;* cum alii urbem tuendam, inde alii ς, *ubi* inde *del. Crévier,* cum alii tuendam urbem *(uel* fidem *uel sim.),* alii *coni. Weissenb.* ‖ 32 caedendum *P* ‖ recenserent *P*

17 ceterum, ut plerumque, fortuna et consilia mala uicerunt:
Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi
ob imperium in se mite ac iustum consultum uolebant quam
respectu Romanorum, Carthaginienses in urbem accipiunt.
18 Consules a Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt
non ad frumenta modo, quae iam in herbis erant, corrum-
19 penda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum
tam opulentae urbis excidio rati facturos, simul et ingens flagi-
tium imperio dempturos, quod urbi tam propinquae tertium
20 annum inpunita defectio esset. ceterum ne Beneuentum sine
praesidio esset, et ut ad subita belli, si Hannibal, quod fac-
turum haud dubitabant, ad opem ferendam sociis Capuam ue-
nisset, equitis uim sustinere possent, Ti. Gracchum ex Lucanis
cum equitatu ac leui armatura Beneuentum uenire iubent;
legionibus statiuisque ad optinendas res in Lucanis aliquem
praeficeret.
16 Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste
2 prodigium factum est: ad exta sacrificio perpetrato angues duo
ex occulto adlapsi adedere iocur, conspectique repente ex oculis
3 abierunt. ob id cum haruspicum monitu sacrificium instaurare-
tur atque intentius exta seruarentur, iterum ac tertium tradunt
4 adlapsos libatoque iocinere intactos angues abisse. cum ha-
ruspices ad imperatorem id pertinere prodigium praemonuissent
et ab occultis cauendum hominibus consultisque, nulla tamen
5 prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauus Lucanus
fuit, caput partis eius Lucanorum — cum pars ad Hannibalem
defecisset —, quae cum Romanis stabat; et iam altero anno
6 in magistratu erat, ab isdem illis creatus praetor. is mutata
repente uoluntate locum gratiae apud Poenum quaerens neque
transire ipse neque trahere ad defectionem Lucanos satis habuit,

---

1 fortunam *P* ‖ 4 urbe *P* ‖ 5 beniuento P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 frumenta *ex* frumentam P^1 ‖ herbis *Jac. Gron.* hibernis *P* ‖ 9 propinque *P* ‖ 11 et ad subita belli, ut, si *rectius futurum fuisse existimat Madvig Em. Liu. 358* ‖ uelli P^2 ueli P^1 ‖ 12 haud haud dubitant P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 equitis *Madvig* equitum ς equites *P* ‖ 19 ad|adlapsi *P* ‖ adedere (*uel* ambedere) *coll. Val. Max. 1, 6, 8 Gron.* anaere *P* ‖ iocur P^1 iecur P^2 ‖ 20 ob id cum *coll. Val. Max. 1, 6, 8 uel* inde cum *Weissenb.* iduim *P* et cum *Crévier* ideo cum *Koehler* ‖ 21 exta (*uel* extorum seriae) seruarentur *Madvig Em. Liu. 358* exta reseruarentur P^2 extare|sereseruarentur P^1 exta prosecta seruarentur *Drakenb.* exta resecta seruarentur *Heusinger* ‖ 22 adlapsos *Weissenb., om. P* ‖ 24 consutisq. P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 lucanis *P* ‖ 27 altero anno *uel* tertio anno *Weissenb.* anno *P* annum *Wesenberg; exspectes* summo *ad* in mag. *additum* ‖ 29 gratiae ς grauae *P*

nisi imperatoris et eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine
foedus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Bruttiis 7
praeerat, clam in conloquium uenit, fideque ab eo accepta,
si Romanum iis imperatorem tradidisset, liberos cum suis legibus
uenturos in amicitiam Lucanos, deducit Poenum in locum in-
sidiis aptum, quo cum paucis Gracchum adducturum ait: Mago 8
ibi pedites equitesque armatos — et capere eas latebras ingentem
numerum — occuleret. loco satis inspecto atque undique ex- 9
plorato dies composita gerendae rei est. Flauos ad Romanum
imperatorem uenit. rem se ait magnam incohasse, ad quam 10
perficiendam ipsius Gracchi opera opus esse. omnium popu-
lorum praetoribus, qui ad Poenum in illo communi Italiae motu
descissent, persuasisse, ut redirent in amicitiam Romanorum,
quando res quoque Romana, quae prope exitium clade Can- 11
nensi uenisset, in dies melior atque auctior fieret, Hannibalis
uis senesceret ac prope ad nihilum uenisset. ueteri delicto 12
haut inplacabilis fore Romanos: nullam umquam gentem magis
exorabilem promptioremque ueniae dandae fuisse. quotiens
rebellioni etiam maiorum suorum ignotum! haec ab sese dicta. 13
ceterum ab ipso Gracchо eadem haec audire malle eos prae-
sentisque contingere dextram et id pignus fidei secum ferre.
locum se concilio iis dixisse a conspectu amotum, haud procul 14
castris Romanis; ibi paucis uerbis transigi rem posse, ut omne
nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus 15
fraudem et sermoni et rei abesse ratus ac similitudine ueri
captus cum lictoribus ac turma equitum e castris profectus duce
hospite in insidias praecipitatur. hostes subito exorti, et, ne 16
dubia proditio esset, Flauus iis se adiungit. tela undique in
Gracchum atque equites coniciuntur. Gracchus ex equo desilit; 17

---

1 imperatores *P* ‖ 3 praerat *P* ‖ clam P^2 cam P^1 ‖ 4 iis *P* sibi *Sigonius, uidetur delendum* ‖ 5 insidiis aptum *coll. 22, 41, 6 addidi, om. P* natum tegendis insidiis *add. Maur. Mueller* angustum *H. J. Mueller* ‖ 6 quo *add.* ς, *om. P* eo se *add. Weissenb.* eo *Hertz* eo ait se *Riemann* ‖ cum *add. Valla, om. P* ‖ paucis P^1 pacis P^2 ‖ adducturum ait *Alschefski* ait ducturum *Gron.* adducturuma P^1 adducturum P^2, *Riemann* ‖ 7 armatos et *Madvig* armareset *P* ‖ latebras *Madvig* latebrae ubi *P* ‖ 9 gerenda *P* ‖ romanos P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 ait ς alii *P* ‖ 11 perficiendum *P* ‖ cracchi *P* ‖ esse *ex* esset P^1 ‖ 14 que *P* ‖ 15 fieret P^2 fieret hannibalis atq. auctior fieret P^1 ‖ 17 inflacabilis P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 sese *Crévier* sesin *P* se iis *uel* se sic *Weissenb.* se ait ς se suis *Madvig* ‖ 20 craccho *P* ‖ 21 et *add. Madvig Em. Liu. 360, qui tamen postea* id ... fore *praetulit, om. P* ‖ 22 concilio iis *Alschefski* conciliis *P* ‖ 27 in ς, *om. P* ‖ praecipitatur ς praecipitatus *P* praecipitat *Madvig* ‖ 29 desilit P^2 desolit P^1

idem ceteros facere iubet hortaturque, ut, quod unum reliquum
18 fortuna fecerit, id cohonestent uirtute. relicuum autem quid
esse paucis a multitudine in ualle silua ac montibus saepta
19 circumuentis praeter mortem? id referre, utrum praebentes
corpora pecorum modo inulti trucidentur an toti a patiendo
expectandoque euentu in impetum atque iram uersi, agentes
audentesque, perfusi hostium cruore, inter exspirantium ini-
20 micorum cumulata armaque et corpora cadant. Lucanum pro-
ditorem ac transfugam omnes peterent; qui eam uictimam prae
se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregium solacium
21 suae morti inuenturum. inter haec dicta paludamento circa
laeuum bracchium intorto — nam ne scuta quidem secum ex-
22 tulerant — in hostis impetum fecit. maior quam pro numero
hominum editur pugna. iaculis maxime aperta corpora Roma-
norum, et cum undique ex altioribus locis in cauam uallem
23 coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum prae-
sidio uiuum capere Poeni nituntur; ceterum conspicatus Lu-
canum hospitem inter hostis adeo infestus confertos inuasit,
24 ut parci ei sine multorum pernicie non posset. exanimem
eum Mago extemplo ad Hannibalem misit ponique cum captis
simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit.
25 Si haec uera fama est, Gracchus in Lucanis ad campos,
17 qui Veteres uocantur, periit. sunt qui in agro Beneuentano
prope Calorem fluuium contendant a castris cum lictoribus ac
2 tribus seruis lauandi causa progressum, cum forte inter salicta
innata ripis laterent hostes, nudum atque inermem saxisque,
3 quae uoluit amnis, propugnantem interfectum. sunt qui ha-
ruspicum monitu quingentos passus a castris progressum, uti
loco puro ea quae ante dicta prodigia sunt procuraret, ab
insidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circumuen-
tum scribant. adeo nec locus nec ratio mortis in uiro tam
4 claro et insigni constat. funeris quoque Gracchi uaria est fama.

---

3 esse *Glareanus* esset *P* ‖ 4 circumuentis *in* circumuentus *mut.* P^1; *nunc ras. illud restit.* ‖ praesentes *P, corr.* ς ‖ 5 toti ς *Gron.* toto *P* ‖ 6 uersi *Gron.* uerso *P* ‖ 8 uicanum *P* ‖ 9 tranfugam P^1, *corr.* P^2 ‖ amnes *P* ‖ 11 ineuenturum *P* ‖ 12 laebū P^2 laebutī P^1 ‖ 15 et *del. Madvig* ‖ undique *ex* undisque P^1 ‖ 16 coniectus ς coiecus *P* ‖ graechum *P* ‖ 19 parci *ras. ex* parcit *P* ‖ ei P^2 e P^1 ‖ 21 iiussit *P* ‖ 22 si *ante* haec *add. Cobet Mnem. 1 (1852) 100, om. P* si *post* haec *add. Madvig Em. Liu. 360 sq.* ‖ uera ς quaera P^1 fera P^2 ‖ 23 uerteres P^1, *corr.* P^2 ‖ uocantur *ex* uoantur P^1 ‖ beneuentano P^2 beniuentano *ex* beniuontano P^1 ‖ 24 contendant *A. Rubens* ostendant *P* ‖ litorib. *P* ‖ 27 annis *P* ‖ 28 castriis *P* ‖ 29 que *P* ‖ ab ς an *P* ‖ 32 uaria est *Gron.* uariasi P^1 uaria P^2

alii in castris Romanis sepultum ab suis, alii ab Hannibale —
et ea uulgatior fama est — tradunt in uestibulo Punicorum
castrorum rogum exstructum esse, armatum exercitum decu- 5
currisse cum tripudiis Hispanorum motibusque armorum et
corporum suae cuique genti adsuetis, ipso Hannibale omni
rerum uerborumque honore exequias celebrante. haec tradunt,
qui in Lucanis rei gestae auctores sunt. si illis, qui ad Ca- 6
lorem fluuium interfectum memorant, credere uelis, capitis
tantum Gracchi hostes potiti sunt; eo delato ad Hannibalem, 7
missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn.
Cornelium quaestorem deferret. is funus imperatoris in castris
celebrantibus cum exercitu Beneuentanis fecit.

Consules agrum Campanum ingressi cum passim popularen- 18
tur, eruptione oppidanorum et Magonis cum equitatu territi
et trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt et, uixdum
instructa acie fusi, supra mille et quingentos milites amiserunt.
inde ingens ferocia superbae suopte ingenio genti creuit, mul- 2
tisque proeliis lacessebant Romanos; sed intentiores ad cauen-
dum consules una pugna fecerat incaute atque inconsulte inita.
restituit tamen his animos et illis minuit audaciam parua una 3
res: sed in bello nihil tam leue est, quod non magnae interdum
rei momentum faciat. T. Quinctio Crispino Badius Campanus 4
hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo,
quod aeger Romae aput Crispinum Badius ante defectionem
Campanam liberaliter comiterque curatus fuerat. is tum Badius 5
progressus ante stationes, quae pro porta stabant, uocari Cri-
spinum iussit. quod ubi est Crispino nuntiatum, ratus conlo-
quium amicum ac familiare quaeri, manente memoria etiam in
discidio publicorum foederum priuati iuris, paulum a ceteris
processit. postquam in conspectum uenere, 'Prouoco te' inquit 6
'ad pugnam, Crispine,' Badius; 'conscendamus equos summo-
tisque aliis, uter bello melior sit, decernamus.' ad ea Crispinus 7
nec sibi nec illi ait hostes deesse, in quibus uirtutem osten-
dant: se, etiamsi in acie occurrerit, declinaturum, ne hospitali
caede dextram uiolet; conuersusque abibat. enimuero ferocius 8

4 tripudis *P* ‖ 5 cuique ϛ quique *P* ‖ 6 exequia celebrantes *P* ‖ 8 flauium *P* ‖ 9 gracchi hostes *ex* gracchostes P^1 ‖ 11 imperatori *Duker* ‖ 15 et trepidi *P* trepidi *Riemann* ‖ 19 inconsultae *P* ‖ 22 momentum *ex* nomentum P^1 ‖ crispino badius P^1, sr *a* P^2 *inter* o *et* b *superscr. nunc eras.* ‖ 23 hospes *ras. ex* hocspes *P* ‖ 25 liberaliter P^2 liberaliter comiter campanam liberaliter P^1 ‖ is tum *Crévier* stu P^1 tum P^2 ‖ 26 q. pro *P* ‖ uocari P^2 uocabat P^1 ‖ 30 inquid P^2 inque P^1 ‖ 31 crispino *P* ‖ 34 occurrerit *Alschefski* occurrit *P* occurrat ϛ ‖ 35 ferocius *ex* cius P^1

tum Campanus increpare mollitiam ignauiamque et se digna
probra in insontem iacere, hospitalem hostem appellans simu-
9 lantemque parcere, cui sciat parem se non esse. si parum
publicis foederibus ruptis dirempta simul et priuata iura esse
putet, Badium Campanum T. Quinctio Crispino Romano palam
10 duobus exercitibus audientibus renuntiare hospitium. nihil sibi
cum eo consociatum, nihil foederatum hosti cum hoste, qui
suam patriam ac penates publicos priuatosque oppugnatum ue-
11 nisset. si uir esset, congrederetur. diu cunctantem Crispinum
perpulere turmales, ne inpune insultare Campanum pateretur;
12 itaque tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitte-
rentne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare,
permissu eorum arma cepit equumque conscendit et Badium
13 nomine compellans ad pugnam euocauit. nulla mora a Campano
facta est; infestis equis concurrerunt. Crispinus supra scutum
sinistrum umerum Badio hasta transfixit superque delapsum
cum uulnere ex equo desiluit, ut pedes iacentem conficeret.
14 Badius, priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto ad
15 suos aufugit; Crispinus equum armaque capta et cruentam
cuspidem insignis spoliis ostentans cum magna laude et gratu-
latione militum ad consules est deductus laudatusque ibi magni-
fice et donis donatus.

19 Hannibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum
mouisset, tertio post die, quam uenit, copias in aciem eduxit,
2 hautquaquam dubius, quod Campanis apsente se paucos ante
dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se suumque
3 totiens uictorem exercitum sustinere Romani possent. ceterum
postquam pugnari coeptum est, equitum maxime incursu, cum
iaculis obrueretur, laborabat Romana acies, donec signum equi-
4 tibus datum est, ut in hostem admitterent equos. ita equestre
proelium erat, cum procul uisus Sempronianus exercitus, cui
Cn. Cornelius quaestor praeerat, utrique parti parem metum
5 praebuit, ne hostes noui aduentarent. uelut ex composito utrim-
que signum receptui datum, reductique in castra prope aequo
Marte discesserunt; plures tamen ab Romanis primo incursu

1 molitiam *P* ‖ 2 in ς, *om.* *P* ‖ 5 t. ς l. *P* ‖ 6 hospitium ς hostium *P* ‖ 7 hostiis cum hoste *P;* esse *post* hoste *add. Wesenberg* ‖ qui suam *scripsi Em. Liu. III 19 sq.* cumius *P* cuius ς ‖ 10 pertulere *P* ‖ 14 ac pugnam *P* ‖ 16 sinistum P^1, *corr.* P^2 ‖ uadio *P* ‖ 21 militumi|litum P^1; *secunda* m *a* P^2 *inducta est, et litt.* ilitum *erasae* ‖ consulem P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 ueneuentano *P* ‖ 32 cornelius *ex* conelius P^1 ‖ 35 descesserunt *P*

equitum ceciderunt. inde consules, ut auerterent a Capua Han- 6
nibalem, nocte, quae secuta est, diuersi Fuluius in agrum
Cumanum, Claudius in Lucanos abit. postero die, cum uacua 7
castra Romanorum esse nuntiatum Hannibali esset et duobus
agminibus diuersos abisse, incertus primo, utrum sequeretur,
Appium instituit sequi. ille, circumducto hoste, qua uoluit, alio 8
itinere ad Capuam redit.

Hannibali alia in his locis bene gerendae rei fortuna oblata
est. M. Centenius fuit cognomine Paenula, insignis inter primi 9
pili centuriones et magnitudine corporis et animo. is perfunc- 10
tus militia per P. Cornelium Sullam praetorem in senatum in-
troductus petit a patribus, uti sibi quinque milia militum da-
rentur: se peritum et hostis et regionum breui operae pretium 11
facturum et, quibus artibus ad id locorum nostri et duces et
exercitus capti forent, iis aduersus inuentorem usurum. id non 12
promissum magis stolide quam stolide creditum, tamquam eae-
dem militares et imperatoriae artes essent. data pro quinque 13
octo milia militum, pars dimidia ciues, pars socii. et ipse ali-
quantum uoluntariorum in itinere ex agris conciuit ac prope
duplicato exercitu in Lucanos peruenit, ubi Hannibal nequiquam
secutus Claudium substiterat. haud dubia res erat, quippe inter 14
Hannibalem ducem et centurionem exercitusque alterum uin-
cendo ueteranum, alterum nouom totum, magna ex parte etiam
tumultuarium ac semermem. ut conspecta inter se agmina sunt 15
et neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructae acies.
pugnatum tamen, ut in nulla pari re, duas amplius horas, con-

---

1 ceciderant *J. H. Voss* ‖ a capua *Weissenb.* capuam *P* capua ς ‖ 3 abiit ς ‖ 4 esse P^1, *del.* P^2 ‖ 5 abiisse *P* ‖ utru *P* ‖ 6 quam *P* ‖ 7 rediit ς ‖ 13 praetium *P* ‖ 14 et quibus ς est quibus *P* ‖ 15 inuectorem *P* ‖ 16 magistolide *P* ‖ stolide creditum P^2 tolide cretum P^1 stolide *delendum suspicatur Gron.*, *corruptum esse Madvig praef. ed.* ‖ eaedem P^2 aeaedem P^1 ‖ 17 propinque *P* ‖ 18 millia *P* ‖ 19 in ς, *om.* *P* ‖ ex *Madvig* in *P* ‖ consciuit *P* ‖ 21 dubita P^1, *corr.* P^2 ‖ erat *Madvig* est *P* ‖ 22 alterum uincendo ueteranum *bis scr.* P^1, *priore loco a* P^2 *del.*, *altero ex parte eras.* ‖ 24 sememem P^1 seinmermem P^2 *ante ras.* semermem *post ras.* ‖ 26 ut in *P*, *ubi* ut *fort. delendum*, uel in *Bitschofsky Oest. Gymn. 36 (1885) 354 sq.* etsi *Novak* ‖ re ⟨non infeliciter⟩ *similiterue recte dicendum fuisse censet Madvig Em. Liu. 362* re ⟨diu⟩ *Maur. Mueller* ‖ concitante, donec dux stetit, spe romanam aciem *conieci duce Maur. Muellero*, *qui* constitit pugna, spe concitante, donec dux stetit, romanam aciem *scripsit*, concitata et donec dux stetitsset (*in* stetisset *mut.*) romanam aciem *P*, *ubi* et *om.* ς stetit *scr.* *Sigonius* romana acie *Valla*, concitata, d. d. stetit, et romana acie *Bitschofsky* concitante (*uel* sustentante), d. d. stetit, se romana acie *Madvig* constante, d. d. stetit, romana acie *Woelfflin Liu. Krit. 27* concitata et, d. d. stetit,

16 citante, donec dux stetit, spe Romanam aciem. postquam is
non pro uetere fama solum sed etiam metu futuri dedecoris,
si sua temeritate contractae cladi superesset, obiectans se ho-
17 stium telis cecidit, fusa extemplo est Romana acies. sed adeo
ne fugae quidem iter patuit, omnibus uiis ab equite insessis,
ut ex tanta multitudine uix mille euaserint, ceteri passim alii
alia peste absumpti sint.

20 Capua a consulibus iterum summa ui opsideri coepta est,
quaeque in eam rem opus erant, comportabantur parabanturque.
2 Casilinum frumentum conuectum; ad Volturni ostium, ubi nunc
urbs est, castellum communitum, sicut Puteolos ante Fabius
Maximus munierat, et praesidium impositum, ut mare proximum
3 et flumen in potestate essent. in ea duo maritima castella
frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat quodque M.
Iunius praetor ex Etruria coemerat, ab Ostia conuectum est,
4 ut exercitui per hiemem copia esset. ceterum super eam cladem,
quae in Lucanis accepta erat, uolonum quoque exercitus, qui
uiuo Graccho summa fide stipendia fecerat, uelut exauctoratus
morte ducis ab signis discessit.

5 Hannibal non Capuam neclectam neque in tanto discri-
mine desertos uolebat socios; sed prospero ex temeritate unius
Romani ducis successu in alterius ducis exercitusque opprimendi
6 occasionem imminebat. Cn. Fuluium praetorem Apuli legati
nuntiabant primo, dum urbes quasdam Apulorum, quae ad Han-
nibalem desciuissent, oppugnaret, intentius rem egisse; postea
nimio successu et ipsum et milites praeda impletos in tan-
tam licentiam socordiamque effusos, ut nulla disciplina militiae
7 esset. cum saepe alias tum paucis diebus ante expertus, qualis
21 sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. circa
Herdoneam Romanae legiones et praetor Fuluius erat. quo
ubi allatum est hostis aduentare, prope est factum, ut iniussu

---

* romana acie *Weissenb.* constante (*uel* restante) *intercidisse coniciens* ‖ 3 cladis *P* ‖ 4 fusa P^2 rusa P^1 ‖ adeo ne fugae ς adseneruae *P* ‖ 10 nonc *P* ‖ 11 urbs P^2 urs P^1 ‖ sicut *add. Madvig* puteolos *duce Glareano Cluuerius, om. P;* et *ante* 12 praesidium *non addentes* in eo et puteolis *suppl. Weissenb.* in eoque et puteolis — id oppidum *H. J. Mueller* in eoque et puteolis — triennio *Maur. Mueller* ‖ 12 et praesidium *Madvig*, *nisi* praesidiumque *mauis ut 24, 7, 10* præ|sidium *P* ‖ 13 essent ς, *om. P* ‖ 14 quotque *P* ‖ m. iunius *Glareanus* mutinius *P* ‖ 16 cladem quae ς eademque *P* ‖ 18 graeco P^1 gracco P^2 ‖ 20 in *uel* ut in ς ut *P* ‖ 21 desertos *ex* desertorum P^1 ‖ uoleuat *P* ‖ 22 ducis P^2 ducas P^1 ‖ alterius *ras. ex* alteraius *P* ‖ 23 occansionem *P* ‖ 24 que *P* ‖ 26 successit *P* ‖ 27 nulla *ras. ex* nullam *P* ‖ 28 salias *P, sed prior* s *satis pallida* ‖ 31 iniussu ς iussu *P*

praetoris signis conuulsis in aciem exirent; nec res magis ulla
tenuit quam spes haud dubia suo id arbitrio, ubi uellent, fac-
turos. nocte insequenti Hannibal, cum tumultuatum in castris 2
et plerosque ferociter, signum ut daret, institisse duci ad arma
uocantis sciret, haut dubius prosperae pugnae occasionem dari,
tria milia expeditorum militum in uillis circa uepribusque et 3
siluis disponit, qui signo dato simul omnes e latebris existerent,
et Magonem ac duo ferme milia equitum, qua fugam inclina- 4
turam credebat, omnia itinera insidere iubet. his nocte prae-
paratis prima luce in aciem copias educit. nec Fuluius est 5
cunctatus, non tam sua ulla spe quam militum impetu fortuito
tractus. itaque eadem temeritate, qua processum in aciem est,
instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium
consistentiumque, quo loco ipsorum tulisset animus, deinde
per libidinem aut metum deserentium locum. prima legio et 6
sinistra ala in primo instructae et in longitudinem porrecta
acies. clamantibus tribunis nihil introrsus roboris ac uirium 7
esse et, quacumque impetum fecissent, hostis perrupturos, nihil,
quod salutare esset, non modo ad animum sed ne ad aures
quidem admittebat. et Hannibal haudquaquam similis dux neque 8
simili exercitu neque ita instructo aderat. ergo ne clamorem
quidem atque impetum primum eorum Romani sustinuere. dux, 9
stultitia et temeritate Centenio par, animo haudquaquam com-
parandus, ubi rem inclinatam ac trepidantis suos uidet, equo
arrepto cum ducentis ferme equitibus effugit; cetera a fronte 10
pulsa, inde ab tergo atque alis circumuenta acies eo usque est
caesa, ut ex duodeuiginti milibus hominum duo milia haut
amplius euaserint. castris hostes potiti sunt.

Hae clades super aliam alia Romam cum essent nuntiatae, **22**
ingens quidem et luctus et pauor ciuitatem cepit; sed tamen,
quia consules, ubi summa rerum esset, ad id locorum prospere
rem gererent, minus his cladibus commouebantur. legatos ad 2
consules mittunt C. Laetorium M. Metilium, qui nuntiarent, ut

---

2 qua spes hau *P* ‖ facturos *Weissenb. et Conr. Hermann* acturos *P* ‖ 4 signi *P* ‖ 5 uocantis ς uocatis *P* ‖ prospere *P* ‖ 6 millia *P* ‖ uepribusque *P*[1] uepribus *P*[2] ‖ 8 ac duo ς duo *P* duoque *Hertz;* cum duobus f. millibus ς duobus f. milibus *Weissenb.* ‖ millia *P* ‖ 10 acie *P* ‖ 11 cunctatos *P* ‖ 13 militem *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 18 fecissent ς fecisset *P* ‖ 20 admittebant ς ‖ et *P* at *J. H. Voss* ‖ dux *Gron.* dua *P* ‖ 23 hauquaquam *P* ‖ 26 inde a (ab *praestare monuit Luterbacher*) *Weissenb.* in *P* a ς ‖ aliis *P* ‖ 27 ut *ras. ex* aut *P* ‖ millib. *P* ‖ millia *P* ‖ 29 hae *ras. ex* haec *P* ‖ 31 prospere rem *Gron.* prospe|rem *P* ‖ 32 his ς iis *P* ‖ 33 m̄ *P*[2] mi *P*[1]

3 reliquias duorum exercituum cum cura colligerent darentque
operam, ne per metum ac desperationem hosti se dederent,
id quod post Cannensem accidisset cladem, et ut desertores de
4 exercitu uolonum conquirerent. idem negoti P. Cornelio datum,
cui et dilectus mandatus erat; isque per fora conciliabulaque
edixit, ut conquisitio uolonum fieret iique ad signa reducerentur.
haec omnia intentissima cura acta.

5 Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio
Cotta Puteolis praeposito, qui, ut quaeque naues ex Etruria ac
Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentum,
6 ipse ad Capuam regressus Q. Fuluium collegam inuenit Casilino
omnia deportantem molientemque ad oppugnandam Capuam.
7 tum ambo circumsederunt urbem et Claudium Neronem prae-
8 torem ab Suessula ex Claudianis castris exciuerunt. is quoque,
modico ibi praesidio ad tenendum locum relicto, ceteris omni-
bus copiis ad Capuam descendit. ita tria praetoria circa Capuam
erecta; tres exercitus diuersis partibus opus adgressi fossa uallo-
que circumdare urbem parant et castella excitant modicis inter-
9 uallis, multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis
eo euentu pugnant, ut postremo portis muroque se contineret
10 Campanus. prius tamen, quam haec continuarentur opera, legati
ad Hannibalem missi, qui quererentur desertam ab eo Capuam
ac prope redditam Romanis optestarenturque, ut tunc saltem
opem non circumsessis modo sed etiam circumuallatis ferret.
11 consulibus litterae a P. Cornelio praetore missae, ut, priusquam
clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent,
ut, qui eorum uellent, exirent a Capua suasque res secum
12 ferrent: liberos fore suaque omnia habituros, qui ante idus
Martias exissent; post eam diem quique exissent quique ibi
13 mansissent, hostium futuros numero. ea pronuntiata Campanis
atque ita spreta, ut ultro contumelias dicerent minarenturque.
14 Hannibal ab Herdonea Tarentum duxerat legiones spe aut ui
aut dolo arcis Tarentinae potiundae. quod ubi parum processit,
15 ad Brundisium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque

1 exercituum P^2 exercitum P^1 ‖ darentquem *P* ‖ 2 mecum *P* ‖ ac *ex* a P^1 ‖ 6 nolonorum *P* ‖ fieret *ex* fieri P^1 ‖ ique *P* repertique *Forchhammer et Madvig* ‖ 7 cura *ras. ex* curam *P* ‖ 8 ap̄. P^1 p̄. P^2 ‖ 11 calisino *P* ‖ 12 deportantem *Weissenb.* indeportantem *P* ‖ molientemque ς molientem *P* ‖ oppugnanda *P* ‖ 16 copiis P^2 copis P^1 ‖ 17 tres ς tres et *P* et tres *dubit. coni. Madvig Em. Liu. 363* ‖ 18 circumdare *ras. ex* circumdaret *P* ‖ 20 eo ς ed *P* ‖ contineret *ras. ex* continerent *P* ‖ 23 traditam *Crévier* ‖ 28 ferrent *Madvig* inferrent *P* inde ferrent *Weissenb.* auferrent ς ‖ 34 id *ras. ex* td *P;* proditum iri id *Riemann*

cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum uenerunt
querentes simul orantesque. quibus Hannibal magnifice respon-
dit, et antea se soluisse obsidionem et nunc aduentum suum
consules non laturos. cum hac spe dimissi legati uix regredi 16
Capuam iam duplici fossa ualloque cinctam potuerunt.

Cum maxume Capua circumuallaretur, Syracusarum op- 23
pugnatio ad finem uenit, praeterquam ui ac uirtute ducis exer-
citusque, intestina etiam proditione adiuuante. namque Mar- 2
cellus initio ueris incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem et
Hippocraten uerteret bellum an obsidione Syracusas premeret,
quamquam nec ui capi uidebat posse inexpugnabilem terrestri 3
ac maritimo situ urbem nec fame, ut quam prope liberi a
Carthagine commeatus alerent, tamen, ne quid inexpertum 4
relinqueret, transfugas Syracusanos — erant autem aput Ro-
manos aliqui nobilissimi uiri inter defectionem ab Romanis,
quia ab nouis consiliis abhorrebant, pulsi — conloquiis suae
partis temptare hominum animos iussit et fidem dare, si tradi-
tae forent Syracusae, liberos eos ac suis legibus uicturos esse.
non erat conloqui copia, quia multorum animi suspecti omnium 5
curam oculosque eo uerterant, ne quid falleret tale admissum.
seruus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem con- 6
uentis paucis initium conloquendi de tali re fecit. deinde in
piscatoria quidam naue retibus operti circumuectique ita ad
castra Romana conlocuti cum transfugis, et idem saepius eodem
modo et alii atque alii. postremo ad octoginta facti. et cum 7
iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad
Epicyden per Attalum quendam, indignantem sibi rem creditam
non esse, necati omnes cum cruciatu sunt. alia subinde spes, 8
postquam haec uana euaserat, excepit. Damippus quidam Lace-
daemonius, missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus
ab Romanis nauibus erat. huius utique redimendi et Epicydae 9

---

2 quaerentes *P* ‖ 4 spe *ras. ex* ispe *P* ‖ 5 halloque P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 maxume P^2 ma|maxume P^1 ‖ 7 ac ς a *P* ‖ 8 adiuuante *scripsi Em. Liu. II 10* adiuta *P* ‖ 10 praemeret *P* ‖ 12 ut quam *Gron.* umquam *P* ‖ 13 quit *P* ‖ 14 relinquerest P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 inter|fectionem *P* ‖ 16 conloquis *P* ‖ 19 conloquii P^2 ‖ 20 curam ς cura *P; etiam* curas *aptum esse docui Em. Liu. III 20* ‖ eo uerterant *Gu. Bauer Bayer. Gymn. 2 (1866) 251* cō|uerterant *P* eo conuerterant *Riemann* ‖ quit *P* ‖ 21 pro stransfuga intramissus *P* ‖ 22 deinde in ς dein *P* ‖ 23 pistoria *P* ‖ retibus ς retinentibus *P* ‖ circumuestique P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 conlocuti *scripsi Em. Liu. II 11* conlocutique ita ad castra romana conlocuti (*ex* conlocui *corr.*) P^1 conlocutique P^2 ‖ 25 lxxx *P, sed 26, 30, 3* lxx ‖ 26 delato ς dlegato P^1 delegato P^2 ‖ 28 cum cruciati *P*, *corr.* ς ‖ 29 damnippus *P* ‖ lacedemonius *P* ‖ 31 epicyde P^1 epicydi P^2

cura erat ingens, nec abnuit Marcellus, iam tum Aetolorum,
quibus socii Lacedaemonii erant, amicitiam adfectantibus Ro-
10 manis. ad conloquium de redemptione eius missis medius
maxime atque utrisque opportunus locus ad portum Trogilorum
11 propter turrim, quam uocant Galeagram, est uisus. quo cum
saepius commearent, unus ex Romanis ex propinquo murum
contemplans, numerando lapides aestimandoque ipse secum,
12 quid in fronte paterent singuli, altitudinem muri, quantum
proxime coniectura poterat, permensus humilioremque aliquanto
pristina opinione sua et ceterorum omnium ratus esse et uel
13 mediocribus scalis superabilem, ad Marcellum rem defert. haud
spernenda uisa. sed cum adiri locus, quia ob id ipsum inten-
14 tius custodiebatur, non posset, occasio quaerebatur; quam obtulit
transfuga nuntians diem festum Dianae per triduum agi et,
quia alia in obsidione desint, uino largius epulas celebrari et
ab Epicyde praebito uniuersae plebei et per tribus a principi-
15 bus diuiso. quod ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum
militum conlocutus electisque per eos ad rem tantam agendam
audendamque idoneis centurionibus militibusque et scalis in
occulto comparatis, ceteris signum dari iubet, ut mature cor-
pora curarent quietique darent: nocte in expeditionem eundum
16 esse. inde ubi id temporis uisum, quo de die epulatis iam
uini satias principiumque somni esset, signi unius milites ferre
scalas iussit; et ad mille fere armati tenui agmine per silentium
17 eo deducti. ubi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in
murum, secuti ordine alii, cum priorum audacia dubiis etiam
24 animum faceret. iam mille armatorum muri ceperant partem,
cum ceterae admotae sunt copiae, pluribusque scalis in murum
2 euadebant signo ab Hexapylo dato, quo per ingentem solitudi-
nem erat peruentum, quia magna pars custodum in turribus
epulati aut sopiti uino erant aut semigraues potabant. paucos

---

2 quibus *uel* queis *Gron.* cuius *P* cuius gentis *uel* quorum ς ‖ lacaedemoni *P* ‖ 3 de redemptionem *P* ‖ medius *ex* mediu *P*[1] ‖ 4 oportunus *P* ‖ trogylorum *P* ‖ 6 saepius *ras. ex* saepitis *P* ‖ cō|mearet *P* ‖ pomanis *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 7 aesummandoque *P* ‖ 8 quid *Gron.* qui *P* ‖ 10 pristina *ras. ex* pristinae *P* ‖ 11 scalis *ras. ex* sealis *P* ‖ 14 tridum *P* ‖ 17 quod ubi *uel* id ubi ς dubia *P* ‖ 20 maturæ *P* ‖ 21 expeditione *P* ‖ 22 de *add. Lipsius, om. P* ‖ 24 scalis *P* ‖ 26 alii *P*[2] ali *P*[1] ‖ prio|orum *P* ‖ 27 iamille *P* ‖ muri *add. Madvig, om. P;* ⟨turrim et muri⟩ partem *desiderat Weissenb. coll. Plut. Marc. 18, 3* partem ⟨urbis⟩ *duce Heusingero uel* partem ⟨muri⟩ *H. J. Mueller* ‖ 28 sunt copiae *add. Weissenb.* (copiae *iam Heusinger ante* admotae *addiderat, post* admotae *Boettcher*), *om. P* ‖ 29 quo ς que *P* ‖ 30 custodum *uel* uigilum *h. l. uel ante* magna *addendum conieci Em. Liu. III 20 sq., om. P*

tamen eorum oppressos in cubilibus interfecerunt. prope Hexa- 3
pylon est portula; ea magna ui refringi coepta et e muro ex
composito tuba datum signum erat, et iam undique non furtim,
sed ui aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem 4
custodiis locum, peruentum erat, terrendique magis hostes erant
quam fallendi, sicut territi sunt. nam simul ac tubarum est 5
auditus cantus clamorque tenentium muros partemque urbis,
omnia teneri custodes rati alii per murum fugere, alii salire
de muro praecipitarique turba pauentium. magna pars tamen 6
ignara tanti mali erat et grauatis omnibus uino somnoque et
in uastae magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente
in omnia. sub lucem Hexapylo effracto Marcellus omnibus 7
copiis urbem ingressus excitauit conuertitque omnes ad arma
capienda opemque, si qua possent, iam captae prope urbi feren-
dam. Epicydes ab Insula, quam ipsi Nasson uocant, citato 8
profectus agmine, haud dubius, quin paucos per neglegentiam
custodum transgressos murum expulsurus foret, occurrentibus 9
pauidis, tumultum augere eos dictitans et maiora ac terribiliora
uero adferre, postquam conspexit omnia circa Epipolas armis
conpleta, lacessito tantum hoste paucis missilibus retro in 10
Achradinam agmen conuertit, non tam uim multitudinemque
hostium metuens, quam ne qua intestina fraus per occasionem
oreretur, clausasque inter tumultum Achradinae atque Insulae
inueniret portas. Marcellus ut moenia ingressus ex superiori- 11
bus locis urbem omnium ferme illa tempestate pulcherrimam
subiectam oculis uidit, inlacrimasse dicitur partim gaudio tantae
perpetratae rei, partim uetusta gloria urbis. Atheniensium 12
classes demersae et duo ingentes exercitus cum duobus clarissi-
mis ducibus deleti occurrebant et tot bella cum Carthaginien-
sibus tanto cum discrimine gesta, tot tam opulenti tyranni 13
regesque, praeter ceteros Hiero cum recentissimae memoriae
rex tum ante omnia, quae uirtus ei fortunaque sua dederat,

---

1 oppressos ς inpressos *P* inprouiso oppressos *Hertz* ‖ 2 est *P* et *Gu. Bauer Bayer. Gymn. 2 (1886) 251* ‖ ea *add.* ς, *om. P et Bauer* ‖ 4 ui aperte ς ut aperte *P* ui aperta *Gron.* ui et aperte *Boettcher* ‖ 5 custodiis P^2 custodiissi P^1 ‖ erant P^2 erant quae | magis hostes erant P^1 ‖ 8 custodes rati ς rati custodes *non praestare censet Boettcher* custodes *P* ‖ 10 somnosque P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 lucem *Wesenberg* luce *P* ‖ 14 qua *scripsi Em. Liu. II 11 sq.* quam *P* ‖ prope prope P^1 prope P^2, t *inter* p *et* e *superscripta rursus erasa* ‖ 21 agradinam *P* ‖ 23 achradine *P* ‖ 24 inueniret P^2 inueniret atq. insulae inueniret *(ex* inuenire *corr.)* atque insulae inueniret P^1 ‖ 28 classis *P* ‖ 29 deleti *ras. ex* delecti *P* ‖ tum *P* ‖ 31 recē|tissime *P*

14 beneficiis in populum Romanum insignis. ea cum uniuersa
occurrerent animo, subiretque cogitatio iam illa momento horae
15 arsura omnia et ad cineres reditura, priusquam signa Achradinam admoueret, praemittit Syracusanos, qui intra praesidia
Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut alloquio leni pellicerent
hostis ad dedendam urbem.

25 Tenebant Achradinae portas murosque maxume transfugae,
quibus nulla erat per condiciones ueniae spes; ei nec adire
2 muros nec adloqui quemquam passi. itaque Marcellus, postquam id inceptum inritum fuit, ad Euryalum signa referri iussit.
tumulus est in extrema parte urbis, auersus a mari uiaeque
imminens ferenti in agros mediterraneaque insulae, percommode
3 situs ad commeatus excipiendos. praeerat huic arci Philodemus
Argiuus, ab Epicyde impositus; ad quem missus a Marcello
Sosis, unus ex interfectoribus tyranni, cum longo sermone
habito dilatus per frustrationem esset, rettulit Marcello tempus
4 eum ad deliberandum sumpsisse. cum is diem de die differret,
dum Hippocrates atque Himilco admouerent castra legionesque,
haut dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exer-
5 citum inclusum muris posse, Marcellus, ut Euryalum neque
tradi neque capi uidit posse, inter Neapolim et Tycham — nomina ea partium urbis et instar urbium sunt — posuit castra,
timens, ne, si frequentia intrasset loca, contineri ab discursu
6 miles auidus praedae non posset. legati eo ab Tycha et Neapoli
cum infulis et uelamentis uenerunt precantes, ut a caedibus
7 et ab incendiis parceretur. de quorum precibus quam postu-
latis magis consilio habito Marcellus ex omnium sententia edixit
militibus, ne quis liberum corpus uiolaret: cetera praedae fu-
8 tura. castra contextu parietum pro muro saepta; portis regione
platearum patentibus stationes praesidiaque disposuit, ne quis

---

3 arsura P^2 absuram P^1 ‖ achranidam P^1, *corr.* P^2 achradinae *uel* ad achradinam ς ‖ 5 pellicerent ς pellerent *P* inpellerent *Weissenb.* ‖ 7 achradine *P* ‖ 10 inrisum *P* ‖ eyrialum *P* ‖ 11 auersus *Weissenb.* uersus *P* ‖ uiaque *P* ‖ 12 percommode situs ς percommodestus *P* ‖ 13 praerat huic archi *P* ‖ 14 argius ab epycide *P* ‖ 15 sosis ς sis *P* ‖ 18 adq. *P* ‖ legionesque ς legiones *P* ac legiones *coni. Hertz* ‖ 19 delere *P* ‖ 21 thycam *P* ‖ nomina ea partium *Gron.* nomina partium ς nomine|apertium *P* ‖ 23 continere *P* ‖ 24 possit *P* ‖ thyca *P* ‖ 25 praecantes *P* ‖ 26 incendiis P^2 incendis P^1 ‖ praecibus *P* ‖ 27 concilio *P* ‖ 28 praede *P* ‖ 29 castra contextu *Madvig praef. ed. 4* castra contextis *Heusinger* castraque|tectis *P* castra circumiectu *Heerwagen* castraque testis *Roehl ann. phil. 111 (1875) 80* castra obiectu parietum *uel* obiectis parietibus *Stroth* castraque tectorum parietibus *coni. Gron.* ‖ religione *P*

in discursu militum impetus in castra fieri posset. inde signo 9
dato milites discurrerunt; refractisque foribus cum omnia ter-
rore ac tumultu streperent, a caedibus tamen temperatum est;
rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna felicitate
cumulata bona egesserunt. inter haec et Philodemus, cum spes 10
auxili nulla esset, fide accepta, ut inuiolatus ad Epicyden re-
diret, deducto praesidio tradidit tumulum Romanis. auersis 11
omnibus ad tumultum ex parte captae urbis Bomilcar noctem
eam nactus, qua propter uim tempestatis stare ad ancoram in
salo Romana classis non posset, cum triginta quinque nauibus 12
ex portu Syracusano profectus libero mari uela in altum dedit
quinque et quinquaginta nauibus Epicydae et Syracusanis re-
lictis; edoctisque Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana 13
discrimine esset, cum centum nauibus post paucos dies redit,
multis, ut fama est, donis ex Hieronis gaza ab Epicyde donatus.

Marcellus Euryalo recepto praesidioque addito una cura 26
liber erat, ne qua ab tergo uis hostium in arcem accepta in-
clusos inpeditosque moenibus suos turbaret. Achradinam inde 2
trinis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium
rerum inclusos redacturum, circumsedit. cum per aliquot dies 3
quietae stationes utrimque fuissent, repente aduentus Hippocratis
et Himilconis, ut ultro undique oppugnarentur Romani, fecit.
nam et Hippocrates castris ad magnum portum communitis 4
signoque iis dato, qui Achradinam tenebant, castra uetera
Romanorum adortus est, quibus Crispinus praeerat, et Epicydes
eruptionem in stationes Marcelli fecit et classis Punica litori,
quod inter urbem et castra Romana erat, adpulsa est, ne quid
praesidi Crispino summitti a Marcello posset. tumultum tamen 5
maiorem hostes praebuerunt quam certamen. nam et Crispinus
Hippocraten non reppulit tantum munimentis sed insecutus
etiam est trepide fugientem, et Epicyden Marcellus in urbem
compulit; satisque iam etiam in posterum uidebatur prouisum, 6
ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. ac- 7
cessit et ab pestilentia commune malum, quod facile utrorum-

2 retractisque *P* ‖ 3 a *ex* ia P^1 ‖ temporatum *P* ‖ 6 auxilii P^2 ‖ 8 tumultum *ex* tumulum P^1, *nunc ras.* tumulum *restitutum* ‖ 9 tempestatis *ras. ex* temtempestatis *P* ‖ 12 epicyde *P* ‖ 15 multiis *P* ‖ caza *P* ‖ 16 eyryalo *P* ‖ 17 libera erat *ex* erat libera P^1 ‖ 18 acradinam P^2 ‖ 21 utrinque *P* ‖ hippocrates *P* ‖ 22 himilcones *P* ‖ romanis *P* ‖ 24 his *P* ‖ 25 epycides *P* ‖ 26 litore *P* ‖ 27 in urbem *P* ‖ 28 praesidii P^2 ‖ 29 prebuerunt *P* ‖ 30 a munimentis ς *Wesenberg* ‖ 33 quit *P* ‖ 34 ab *Saluinius* ad *P*, *om.* ς; accessit ad haec pestilentia *Valla* accesserat et pestilentia *Gron.*

que animos auerteret a belli consiliis. nam tempore autumni
et locis natura grauibus, multo tamen magis extra urbem quam
in urbe, intoleranda uis aestus per utraque castra omnium
8 ferme corpora mouit. ac primo temporis ac loci uitio et aegri
erant et moriebantur; postea curatio ipsa et contactus aegrorum
uolgabat morbos, ut aut neclecti desertique, qui incidissent,
morerentur aut adsidentis curantisque eadem ui morbi repletos
9 secum traherent, cotidianaque funera et mors ob oculos esset
10 et undique dies noctesque ploratus audirentur. postremo ita
adsuetudine mali efferauerant animos, ut non modo lacrimis
iustoque conploratu prosequerentur mortuos sed ne efferrent
quidem aut sepelirent, iacerentque strata exanima corpora in
11 conspectu similem mortem expectantium, mortuique aegros,
aegri ualidos cum metu tum tabe ac pestifero odore corporum
conficerent; et ut ferro potius morerentur, quidam inuadebant
12 soli hostium stationes. multo tamen uis maior pestis Poenorum
castra quam Romana adorta erat; nam Romani diu circumse-
13 dendo Syracusas caelo aquisque adsuerant magis. ex hostium
exercitu Siculi, ut primum uidere ex grauitate loci uolgari
14 morbos, in suas quisque propinquas urbes dilapsi sunt; at
Carthaginienses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis
ducibus Hippocrate atque Himilcone ad internecionem omnes
15 perierunt. Marcellus, ut tanta uis ingruebat mali, traduxerat
in urbem suos, infirmaque corpora tecta et umbrae recreauerant.
multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt.

27 Deleto terrestri Punico exercitu Siculi, qui Hippocratis
milites fuerant, ** occupauerant, haud magna oppida, ceterum
et situ et munimentis tuta; tria milia alterum ab Syracusis,
alterum quindecim abest. eo et commeatus e ciuitatibus suis
2 comportabant et auxilia accersebant. interea Bomilcar iterum

---

1 auerteret *ras. ex* auerteret et *P* ‖ 2 multa *P* ‖ 3 urbemtoleranda *P* ‖ 6 incidisset *P* ‖ 7 adsidentis ς insidē|tis *P* ‖ uis *P* ‖ 10 ut ς iit *P* ‖ 11 conproratu P^1, *corr.* P^2 ‖ *prorsus contra usum omitti negationem ante* prosequerentur *obseruauit Madvig Em. Liu. 363* ‖ 13 aegros *ex* aesgros P^1 ‖ 14 tunc *P* ‖ pestifero *ex* pestirero P^1 ‖ 17 adorta erat *add. Maur. Mueller* (corripuerat *Madvig* inuaserat *H. J. Mueller ed. Teubn.* adfecerat *post* magis *Gron.*) nam *add. Dobree* romani *H. J. Mueller, om. P* ‖ 18 coelo ς caedo *P* ‖ ex ς et *P* ‖ 20 at ς et *P* ‖ 26 deleto *ras. ex* delecto *P* ‖ hippocrates *P* ‖ 27 occupauerant *uel* ceperant *add. Weissenb., om. P; lacunam notauit Boettcher duorumque oppidorum nomina intercidisse intellexit, quorum alterum Bidin fuisse coll. Cic. Verr. 2, 22, 53 coniecit* ‖ 28 ab syracusas *P* ‖ 29 abest eo P^1 ab osteo P^2, *sed ras. illud restit.* ‖ 30 accersebant P^2 accessebant P^1

cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna socio-
rum, ut spem faceret non ipsis modo salutarem opem ferri
posse, sed Romanos quoque in capta quodam modo urbe capi,
perpulit, ut onerarias naues quam plurumas omni copia rerum 3
onustas secum mitterent classemque suam augerent. igitur 4
centum triginta nauibus longis, septingentis onerariis profectus
a Carthagine satis prosperos uentos ad traiciendum in Siciliam
habuit; sed idem uenti superare eum Pachynum prohibebant.
Bomilcaris aduentus fama primo, dein praeter spem mora cum 5
gaudium et metum in uicem Romanis Syracusanisque praebuis-
set, Epicydes metuens, ne, si pergerent idem, qui tum tene- 6
bant, ab ortu solis flare per dies plures uenti, classis Punica
Africam repeteret, tradita Achradina mercennariorum militum 7
ducibus ad Bomilcarem nauigat. classem in statione uersa in 8
Africam habentem timentemque nauale proelium, non tam quod
impar uiribus aut numero nauium esset — quippe etiam plures
habebat —, quam quod uenti aptiores Romanae quam suae
classi flarent, perpulit tamen, ut fortunam naualis certaminis
experiri uellet. et Marcellus, cum et Siculum exercitum ex 9
tota insula conciri uideret et cum ingenti commeatu classem
Punicam aduentare, ne simul terra marique inclusus urbe ho-
stium urgeretur, quamquam impar numero nauium erat, pro-
hibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. duae classes 10
infestae circa promunturium Pachynum stabant, ubi prima
tranquillitas maris in altum euexisset, concursurae. itaque 11
cadente iam Euro, qui per dies aliquot saeuierat, prior Bo-
milcar mouit. cuius primo classis petere altum uisa est, quo
facilius superaret promunturium; ceterum postquam tendere 12
ad se Romanas naues uidit, incertum qua subita territus re
Bomilcar uela in altum dedit, missisque nuntiis Heracleam, qui
onerarias retro Africam repetere iuberent, ipse Siciliam prae-
teruectus Tarentum petit. Epicydes a tanta repente destitutus 13
spe, ne in obsidionem magna ex parte captae urbis rediret,
Agrigentum nauigat, expectaturus magis euentum quam inde
quicquam moturus.

---

6 onerariis profectis P ‖ 7 prosperos *ex* properos P^1 ‖ uentos P^1 euentos P^2, *sed ras. illud restit.* ‖ sicilia P ‖ 9 aduentu P ‖ mora cum ς moram eum P ‖ 10 syracusa|nisque *ex* syracusas|nisque P^1 ‖ 15 timentemque *Riemann* quem timentem P^1 adquem timentem P^2 atque timentem ς ‖ 22 era P ‖ 23 syracusanorum P ‖ 26 aliquod P ‖ 27 primo *Duker* prima P ‖ 31 retro ς retro in P retro inde *Boettcher* ‖ 33 in ς, *om.* P intra *H. J. Mueller* ‖ obsidione P

28 Quae ubi in castra Siculorum sunt nuntiata, Epicyden
Syracusis excessisse, a Carthaginiensibus relictam insulam et
2 prope iterum traditam Romanis, legatos de condicionibus de-
dendae urbis, explorata prius per conloquia uoluntate eorum,
3 qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. cum haud ferme dis-
creparet, quin, quae ubique regum fuissent, Romanorum essent,
Siculis cetera cum libertate ac legibus suis seruarentur, euo-
catis ad conloquium iis, quibus ab Epicyde creditae res erant,
4 missos se simul ad Marcellum simul ad eos ab exercitu Sicu-
lorum aiunt, ut una omnium, qui obsiderentur quique extra
obsidionem fuissent, fortuna esset, neue alteri proprie sibi
5 paciscerentur quicquam. recepti deinde ab iis, ut necessarios
hospitesque adloquerentur, expositis, quae pacta iam cum Mar-
cello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, ut secum
praefectos Epicydis Polyclitum et Philistionem et Epicyden, cui
6 Sindon cognomen erat, adgrederentur. interfectis iis et mul-
titudine ad contionem uocata, inopiam quaeque ipsi inter se
fremere occulti soliti erant conquesti, quamquam tot mala ur-
gerent, negarunt fortunam accusandam esse, quod in ipsorum
7 esset potestate, quamdiu ea paterentur. Romanis causam op-
pugnandi Syracusas fuisse caritatem Syracusanorum, non odium;
nam ut occupatas res ab satellitibus Hannibalis, deinde Hiero-
nymi, Hippocrate atque Epicyde, audierint, tum bellum mouisse
et obsidere urbem coepisse, ut crudelis tyrannos eius, non ut
8 ipsam urbem expugnarent. Hippocrate uero interempto, Epi-
cyde intercluso ab Syracusis et praefectis eius occisis, Carthagi-
niensibus omni possessione Siciliae terra marique pulsis, quam
superesse causam Romanis, cur non perinde ac si Hiero ipse
uiuereit, uncus Romanae amicitiae cultor, incolumis Syracusas
9 esse uelint? itaque nec urbi nec hominibus aliud periculum
quam ab semet ipsis esse, si occasionem reconciliandi se Ro-
manis praetermisissent; eam autem, qualis illo momento horae
sit, nullam deinde fore, si simul liberatas ab impotentibus ty-
rannis apparuisset * *.

---

1 epicyden *ras. ex* epicydens *P* ‖ 6 que *P* ‖ esset *P* ‖ 7 libertatem ac legibus | uis *P* ‖ 9 ad eos *J. Perizonius* adeo *P* ‖ 11 alteris *P, fort.* alteri sine alteris ‖ 15 epycidis *P* ‖ 17 inopiam quaeque *Alschefski* inopiamque|quae *P* inopiam aliaque quae *Riemann* inopiam quaeque alia *H. J. Mueller Z. f. d. Gymn. 38 (1884) 604* ‖ 18 occulti *P, cf. 23, 7, 7,* occulte ς ‖ 19 negarunt ς negarent *P* ‖ 25 epycide *P* ‖ 30 aliud *P* aliunde *conicias* ‖ 33 liberatas ⟨syracusas⟩ *Boettcher* ‖ 34 *post* apparuisset *lacunam notauit Boettcher et* non reditum in pacem esset *uel* in pacem reditum non esset *uel* in pacem redire dubitatum esset *uel sim. inter-*

Omnium ingenti adsensu audita ea oratio est. praetores 29
tamen prius creari quam legatos nominari placuit. ex ipsorum
deinde praetorum numero missi oratores ad Marcellum, quorum 2
princeps 'Neque primo' inquit 'Syracusani a uobis defecimus,
sed Hieronymus, nequaquam tam in uos impius quam in nos;
nec postea pacem tyranni caede compositam Syracusanus quis- 3
quam, sed satellites regii Hippocrates atque Epicydes oppressis
nobis hinc metu hinc fraude turbauerunt. nec quisquam dicere
potest aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis uo-
biscum non fuerit. nunc certe caede eorum, qui oppressas 4
tenebant Syracusas, cum primum nostri arbitri esse coepimus,
extemplo uenimus ad tradenda arma, dedendos nos, urbem,
moenia, nullam recusandam fortunam, quae imposita a uobis
fuerit. gloriam captae nobilissimae pulcherrimaeque urbis Grae- 5
carum dei tibi dederunt, Marcelle. quidquid umquam terra
marique memorandum gessimus, id tui triumphi titulo accedit.
famaene credi uelis, quanta urbs a te capta sit, quam posteris 6
quoque eam spectaculo esse, quo quisquis terra, quisquis mari
uenerit, nunc nostra de Atheniensibus Carthaginiensibusque
tropaea, nunc tua de nobis ostendat, incolumesque Syracusas
familiae uestrae sub clientela nominis Marcellorum tutelaque
habendas tradas? ne plus aput uos Hieronymi quam Hieronis 7
memoria momenti faciat: diutius ille multo amicus fuit quam
hic hostis, et illius benefacta etiam rebus aduersis sensistis,
huius amentia ad perniciem tantum ipsius ualuit.'

Omnia et impetrabilia et tuta erant aput Romanos; inter 8
ipsos plus belli ac periculi erat. namque transfugae, tradi se
Romanis rati, mercennariorum quoque militum auxilia in eundem
compulere metum; arreptisque armis praetores primum obtrun- 9
cant, inde ad caedem Syracusanorum discurrunt, quosque fors

---

cidisse suspicatus est; syracusas *et deinde* in amicitiam societatemque romanis se restituissent *uel sim. supplendum coni. Weissenb.;* syracusas esse et applicare se romanis *ante* apparuisset *add. Madvig Em. Liu. 364* ‖ 1 ea *Gron.* e *P, quod nunc erasum* ‖ 8 quicquam *P* ‖ 9 potes *P* ‖ 11 esse *ras. ex* esses *P, simul littera quaedam inter* ss *superscr. erasa* ‖ 13 imposita ς iam¦posita *P* iam imposita *Alschefski* ‖ 14 nobilissime *P* ‖ pulpherrimeque *P*[1] pulcherrimeque *P*[2] ‖ urbium *Duker* ‖ 18 esse ⟨sinas *uel* iubeas⟩ *Liuium scribere uoluisse Madvig Em. Liu. 364 ex* incolumesque . . . tradas *conicit* ‖ quisquis mari ς quisque mari *P* ‖ 19 de ς, *om. P* ‖ 22 tradi *coni. Gron.* ‖ 24 rebus (uestris) aduersis sensistis *uel* re uestra adflicta s. *uel sim. aliquid scribendum conieci Em. Liu. III 21 sq.* resensistis *P*[1] presensistis *P*[2] recentia sensistis *coni. Maur. Mueller praef. ed.* ‖ 29 arreptisque arreptisq. *P*[1] arreptisqne *P*[2], *quod nunc erasum est*

optulit, irati interfecere atque omnia, quae in promptu erant,
10 diripuerunt. tum, ne sine ducibus essent, sex praefectos creauere,
ut terni Achradinae ac Nasso praeessent. sedato tandem tumultu
exequentibus sciscitando mercennariis, quae acta cum Romanis
essent, dilucere id quod erat coepit, aliam suam ac perfugarum
30 causam esse. in tempore legati a Marcello redierunt, falsa eos
suspicione incitatos memorantes nec causam expetendae poenae
2 eorum ullam Romanis esse. erat e tribus Achradinae praefectis
Hispanus, Moericus nomine. ad eum inter comites legatorum
de industria unus ex Hispanorum auxiliaribus est missus, qui
sine arbitris Moericum nanctus primum, quo in statu reliquisset
3 Hispaniam — et nuper inde uenerat —, exponit: omnia Ro-
manis ibi optineri armis. posse eum, si operae pretium faciat,
principem popularium esse, seu militare cum Romanis seu in
patriam reuerti lubeat; contra, si malle obsideri pergat, quam
4 spem esse terra marique clauso? motus his Moericus, cum
legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit,
qui per eundem illum Hispanum secretus ab aliis ad Marcellum
deductus, cum fidem accepisset composuissetque agendae or-
5 dinem rei, Achradinam redit. tum Moericus, ut ab suspicione
proditionis auerteret omnium animos, negat sibi placere legatos
commeare ultro citroque: neque recipiendum quemquam neque
mittendum, et quo intentius custodiae seruentur, opportuna
diuidenda praefectis esse, ut suae quisque partis tutandae reus
6 sit. omnes adsensi sunt. partibus diuidendis ipsi regio euenit
ab Arethusa fonte usque ad ostium magni portus. id ut scirent
7 Romani, fecit. itaque Marcellus nocte nauem onerariam cum
armatis remulco quadriremis trahi ad Achradinam iussit expo-
nique milites regione portae, quae prope fontem Arethusam
8 est. hoc cum quarta uigilia factum esset, expositosque milites
porta, ut conuenerat, recepisset Moericus, luce prima Marcellus
9 omnibus copiis moenia Achradinae adgreditur ita, ut non eos
solum, qui Achradinam tenebant, in se conuerteret, sed ab
Nasso etiam agmina armatorum concurrerent relictis stationibus
10 suis ad uim et impetum Romanorum arcendum. in hoc tu-

---

1 oppulit *P* ‖ interfecere ς interficere *P* ‖ que *P* ‖ 2 sex *P*[2] ex *P*[1] ‖ 3 achradine *P*[1] acradine *P*[2] ‖ ag *P* ‖ 4 mercennariis *add.* ς, *om.* *P* ‖ 9 moeribus *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 13 praetium *P* ‖ 15 libeat ς iubeat *P* ‖ 16 moericus *ex* moeriquecus *P*[1] ‖ 18 secretus ς *Aldus* secretum *P* ‖ 19 composuissetquae *P* ‖ 20 moerichus *P* ‖ 23 opportuna ⟨loca⟩ ς ‖ 24 prefectis *P* ‖ 26 magnis *P* ‖ 28 ad ⟨insulam (*uel* nasum) iuxta (*uel* praeter *uel* circum)⟩ achradinam *coni.* *Weissenb.* ‖ 31 moerichus *P* ‖ 32 achradine *P*

multu actuariae naues instructae iam ante circumuectaeque ad
Nassum armatos exponunt, qui inprouiso adorti semiplenas
stationes et adapertas fores portae, qua paulo ante excurrerant
armati, haud magno certamine Nassum cepere desertam trepi-
datione et fuga custodum. neque in ullis minus praesidii aut 11
pertinaciae ad manendum quam in transfugis fuit, quia ne suis
quidem satis credentes e medio certamine effugerunt. Marcellus, 12
ut captam esse Nassum comperit et Achradinae regionem unam
teneri Moericumque cum praesidio suis adiunctum, receptui
cecinit, ne regiae opes, quarum fama maior quam res erat,
diriperentur.

Suppresso impetu militum, ut iis, qui in Achradina erant, **31**
transfugis spatium locusque fugae datus est, Syracusani tandem 2
liberi metu portis Achradinae apertis oratores ad Marcellum
mittunt nihil petentis aliud quam incolumitatem sibi liberisque
suis. Marcellus consilio aduocato et adhibitis etiam Syracusanis, 3
qui per seditiones pulsi ab domo intra praesidia Romana fue-
rant, respondit non plura per annos quinquaginta benefacta 4
Hieronis quam paucis his annis maleficia eorum, qui Syracusas
tenuerint, erga populum Romanum esse. sed pleraque eorum,
quo debuerint, reccidisse, foederumque ruptorum ipsos ab se
grauiores multo, quam populus Romanus uoluerit, poenas ex-
egisse. se quidem tertium annum circumsedere Syracusas, non 5
ut populus Romanus seruam ciuitatem haberet, sed ne trans-
fugarum mercennariorumque duces captam et oppressam tene-
rent. quid potuerint Syracusani facere, exemplo uel eos esse 6
Syracusanorum, qui intra praesidia Romana fuerint, uel Hi-
spanum ducem Moericum, qui praesidium tradiderit, uel ipso-
rum Syracusanorum postremo serum quidem, sed forte con-
silium. sibi omnium laborum periculorumque circa moenia 7
Syracusana terra marique tam diu exhaustorum nequaquam
tantum fructum esse, quod capere Syracusas potuisset. inde 8

1 iam ante circumuectae iam ante circumuectaeq. *P* ‖ 5 et fuga ς effuga *P* ‖ in ullis ς ullis *P* ‖ 6 quia *P* qui ς ‖ 7 e *ras. ex* se *P* ‖ 8 comperit *add. Weissenb.* (uidit ς *Alschefski*), *om. P* ‖ 9 cum ς *Froben. 1531*, *om. P* ‖ 10 caecinit *P* ‖ ne ς, *om. P* ‖ 12 ut *P* et ς ‖ erat *P* ‖ 13 est ς est et *P* ‖ 14 achradine *P* ‖ 15 petenteis P^1 petentes P^2 ‖ 19 paucos *P* ‖ malificia *P* ‖ 24 romanus seruam ς reseruatam *P* romanus seruam eam *Harant* ‖ 25 mercennariorumque *Gerlach* que P^1, *del.* P^2; alienigenarum transfugarumque *Alschefski* transfugarum alienigenarumque *Hertz* ‖ 26 extemplo *P* ‖ 32 tantū *P* tanti eum *Harant* dignum *Crévier* ‖ quam si parcere syracusis potuisset *coni. Gron.* quod capere syracusas ⟨potuerit, quantum, si seruare⟩ potuisset *Madvig*

quaestor cum praesidio ad Nassum obtinendam et accipiendam
pecuniam regiam custodiendamque missus. Achradina diripienda
militi data est custodibus diuisis per domos eorum, qui intra
9 praesidia Romana fuerant. cum multa irae, multa auaritiae
foeda exempla ederentur, Archimeden memoriae proditum est
in tanto tumultu, quantum pauor captae urbis in discursu diri-
pientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in puluere
10 descripserat, ab ignaro milite, quis esset, interfectum; aegre
id Marcellum tulisse sepulturaeque curam habitam et propin-
quis etiam inquisitis honori praesidioque nomen ac memoriam
11 eius fuisse. hoc maxume modo Syracusae captae; in quibus
praedae tantum fuit, quantum uix capta Carthagine tum fuisset,
cum qua uiribus aequis certabatur.

12 Paucis ante diebus, quam Syracusae caperentur, T. Ota-
cilius cum quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybaeo trans-
13 misit et, cum ante lucem portum intrasset, onerarias frumento
onustas cepit, egressusque in terram depopulatus est aliquan-
tum agri circa Vticam praedamque omnis generis retro ad nauis
14 egit. Lilybaeum tertio die, quam inde profectus erat, cum
centum triginta onerariis nauibus frumento praedaque onustis
15 rediit idque frumentum extemplo Syracusas misit; quod ni
tam in tempore subuenisset, uictoribus uictisque pariter per-
niciosa fames instabat.

32 Eadem aestate in Hispania, cum biennio ferme nihil ad-
modum memorabile factum esset consiliisque magis quam armis
bellum gereretur, Romani imperatores egressi hibernis copias
2 coniunxerunt. ibi consilium aduocatum, omniumque in unum
congruerunt sententiae, quando ad id locorum id modo actum
3 esset, ut Hasdrubalem tendentem in Italiam retinerent, tempus
esse id iam agi, ut bellum in Hispania finiretur. et satis ad
id uirium credebant accessisse uiginti milia Celtiberorum ea

---

1 ad nasum obtinendam et accipiendam *Weissenb.* ab nassum et accipiendam *P* ad nasum ad acc. ς, *idem uel* in nasum ad acc. *Wesenberg* nasum ad acc. *Madvig Em. Liu. 365* ad [nassum et] acc. *dubit. coni. H. J. Mueller ed. Teubn.* ab naso ad acc. *Geyer ap. H. J. Mueller.* ‖ 2 achradina *add. Weissenb., qui fort. plura intercidisse coni., om. P* urbs *uel* cetera praeda *add.* ς; data ⟨achradina⟩ *Riemann* ‖ 3 est ς est et *P* cetera *Harant* ‖ 4 fuerant ς fuerunt *P* ‖ 6 pauor captae *Madvig praeeunte* captae pauor *Weissenb.* captae *P;* captae terror urbis *Boettcher* captae urbis strepitus *Alschefski* ‖ diripiendum *P* ‖ 8 discripserat *P, corr.* ς ‖ 10 memoria *P* ‖ 12 praede *P* ‖ 13 qua *del. Madvig* ‖ 15 lilybeo *P* ‖ 19 lilybeum *P* ‖ 21 rediit ς redit *P* ‖ 22 pernicior *P* ‖ 28 ad id ς ad is id *P*

hieme ad arma excita. hostium tres exercitus erant: Hasdrubal 4
Gisgonis filius et Mago coniunctis castris quinque ferme dierum
iter ab Romanis aberant; propior erat Hamilcaris filius Has- 5
drubal, uetus in Hispania imperator; ad urbem nomine Am-
torgim exercitum habebat. eum uolebant prius opprimi duces 6
Romani, et spes erat satis superque ad id uirium esse; illa
restabat cura, ne fuso eo perculsi alter Hasdrubal et Mago in
auios saltus montesque recipientes sese bellum extraherent.
optimum igitur rati diuisis bifariam copiis totius simul Hispaniae 7
amplecti bellum, ita inter se diuiserunt, ut P. Cornelius duas
partes exercitus Romanorum sociorumque aduersus Magonem
duceret atque Hasdrubalem, Cn. Cornelius cum tertia parte 8
ueteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Hasdrubale Barcino
bellum gereret. una profecti ambo duces exercitusque Celti- 9
beris praegredientibus ad urbem Amtorgim in conspectu hostium
dirimente amni ponunt castra. ibi Cn. Scipio cum quibus ante 10
dictum est copiis substitit, P. Scipio profectus ad destinatam
belli partem.

Hasdrubal postquam animaduertit exiguum Romanum exer- 33
citum in castris et spem omnem in Celtiberorum auxiliis esse,
peritus omnis barbaricae et praecipue earum gentium, in qui- 2
bus per tot annos militabat, perfidiae, facili linguae commercio, 3
cum utraque castra plena Hispanorum essent, per occulta con-
loquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus,
ut copias inde abducant. nec atrox uisum facinus: non enim, 4
ut in Romanos uerterent arma, agebatur; et merces, quanta
uel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent, et cum
quies ipsa tum reditus domum fructusque uidendi suos suaque
grata uulgo erant. itaque non ducibus facilius quam multitu- 5
dini persuasum est. simul ne metus quidem ab Romanis erat,
quippe tam paucis, si ui retinerent. id quidem cauendum 6
semper Romanis ducibus erit exemplaque haec uere pro docu-
mentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, ut non plus

---

1 excita. hostium *Alschefski* excitatum *P* excitata *uel* excitati ς excitorum *Gron.* ‖ 4 uetus ς uenus *P* ueteranus *Alschefski* ‖ 5 habebant *P* ‖ 6 superquae *P* ‖ 12 tertia *ras. ex* tertiae *P* ‖ 13 adiunctis *ras. ex* adiunctiis *P* ‖ barchino *P* ‖ 15 praegraedientibus *P* ‖ antorgem in conspectum *P* ‖ 17 substitit *Gu. Bauer Bayer. Gymn. 2 (1886) 252* substitit et *P* ‖ 18 partem *ras. ex* partem hasdrubal bella partem *P* ‖ 21 praecipuae *P* ‖ earum *Gron.* omnium earum *P* hominum earum *coni. Madvig praef. ed. 4* ‖ 22 commercio ς, *om. P* ‖ 27 pro cello *P* ‖ 28 ipa *P* ‖ 30 erant *P* ‖ 31 si ui *Gron.* sibi *P* ‖ 32 ducibus erit P^2 ducibus erit ducibus erit P^1

7 sui roboris suarumque proprie uirium in castris habeant. signis
repente sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quaerentibus causam
obtestantibusque, ut manerent, Romanis respondentes quam
8 domestico se auocari bello. Scipio, postquam socii nec preci-
bus nec ui retineri poterant, nec se aut parem sine illis hosti
esse aut fratri rursus coniungi uidit posse nec ullum aliud sa-
lutare consilium in promptu esse, retro quantum posset cedere
9 statuit, in id omni cura intentus, necubi hosti aequo se com-
mitteret loco, qui transgressus flumen prope uestigiis abeun-
tium insistebat.

34 Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius
2 ab nouo hoste urgebat. Masinissa erat iuuenis, eo tempore
socius Carthaginiensium, quem deinde clarum potentemque Ro-
3 mana fecit amicitia. is tum cum equitatu Numidarum et ad-
uenienti P. Scipioni occurrit et deinde adsidue dies noctesque
4 infestus aderat, ut non uagos tantum procul a castris lignatum
pabulatumque progressos exciperet, sed ipsis obequitaret ca-
stris inuectusque in medias saepe stationes omnia ingenti tu-
5 multu turbaret. noctibus quoque saepe incursu repentino in
portis ualloque trepidatum est, nec aut locus aut tempus ullum
6 uacuum a metu ac sollicitudine erat Romanis, compulsique
intra uallum adempto rerum omnium usu. cum prope iusta
opsidio esset, futuramque artiorem eam appareret, si se Inde-
bilis, quem cum septem milibus et quingentis Suessetanorum
7 aduentare fama erat, Poenis coniunxisset, dux cautus et pro-
uidens Scipio uictus necessitatibus temerarium capit consilium,
ut nocte Indebili obuiam iret et, quocumque occurrisset loco,
8 proelium consereret. relicto igitur modico praesidio in castris
praepositoque Ti. Fonteio legato media nocte profectus cum
9 obuiis hostibus manus conseruit. agmina magis quam acies
pugnabant; superior tamen, ut in tumultuaria pugna, Roma-
nus erat. ceterum et equites Numidae repente, quos fefellisse
se dux ratus erat, ab lateribus circumfusi magnum terrorem in-
10 tulere, et contracto aduersus Numidas certamine nouo tertius
insuper aduenit hostis, duces Poeni adsecuti ab tergo iam pu-

---

1 propriae *P* ‖ 2 querentibus *P* ‖ 3 obtestantib·|que *P*, *puncto supra* n *casu addito* ‖ 4 praecibus *P* ‖ 9 uestigii *P* ‖ 11 par terror ς par error *ex* paterror *P* ‖ 12 tempore *Gron.* tempore erat *P* ‖ 13 quem *del. Gron.* ‖ 14 equitatum tumidarum *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 15 adsiduae *P* ‖ 16 uagos *P*[2] magos *P*[1] ‖ 18 sae|saepe *P* ‖ 21 romanis. compulsis ... usu cum *coni.* *Duker* ‖ 23 si se ς sese *P* ‖ indebiliis *P* indibilis ς *itemque* § 7 ‖ 24 millibus *P* ‖ 34 et *Crévier*, *om.* *P* ‖ numida *P*

gnantis; ancepsque proelium Romanos circumsteterat incertos,
in quem potissimum hostem quamue in partem conferti erup-
tionem facerent. pugnanti hortantique imperatori et offerenti 11
se, ubi plurimus labor erat, latus dextrum lancea traicitur;
cuneusque is hostium, qui in confertos circa ducem impetum
fecerat, ut exanimem labentem ex equo Scipionem uidit, alacres
gaudio cum clamore per totam aciem nuntiantes discurrunt
imperatorem Romanum cecidisse. ea peruagata passim uox, ut 12
et hostes haud dubie pro uictoribus et Romani pro uictis essent,
fecit. fuga confestim ex acie duce amisso fieri coepta est; ce- 13
terum ut ad erumpendum inter Numidas leuiumque armorum
alia auxilia haud difficilis erat, ita effugere tantum equitum 14
aequantiumque equos uelocitate peditum uix poterant, caesique
prope plures in fuga quam in pugna sunt; nec superfuisset quis-
quam, ni praecipiti iam ad uesperum die nox interuenisset.

Haud segniter inde duces Poeni fortuna usi confestim 35
e proelio, uix necessaria quiete data militibus, ad Hasdrubalem
Hamilcaris citatum agmen rapiunt, non dubia spe, si se con-
iunxissent, debellari posse. quo ubi est uentum, inter exer- 2
citus ducesque uictoria recenti laetos gratulatio ingens facta,
imperatore tanto cum omni exercitu deleto et alteram pro haud
dubia parem uictoriam expectantes. ad Romanos nondum qui- 3
dem fama tantae cladis peruenerat, sed maestum quoddam si-
lentium erat et tacita diuinatio, qualis iam praesagientibus ani-
mis inminentis mali esse solet. imperator ipse, praeterquam 4
quod ab sociis se desertum, hostium tantum auctas copias
sentiebat, coniectura etiam et ratione ad suspicionem acceptae
cladis quam ad ullam bonam spem pronior erat: quonam modo 5
enim Hasdrubalem ac Magonem, nisi defunctos suo bello, sine
certamine adducere exercitus potuisse? quo modo autem non 6
opstitisse aut ab tergo secutum fratrem, ut, si prohibere, quo
minus in unum coirent et duces et exercitus hostium, non
posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias? his anxius 7
curis id modo esse salutare in praesens credebat, cedere inde,

1 ancepsquae praelium *P* ‖ 4 plurimus labor ς plurimum labor *P* plurimum laboris *Drakenb.* ‖ 6 uidit P^2 uidi P^1 ‖ 7 cum clamorem *P* ‖ 8 ea *Alschefski* a *P* haec ς ‖ peruagatam *P* ‖ 12 difficilis *P* difficile *uel* difficilis res ς ‖ 13 aequantiumque ς aequantium *P* ‖ 17 praelio *P* ‖ 18 si *add. Crévier* se ς *Heusinger, om. P* cum copias *add.* ς cum se *Weissenb.*; cum iuncti essent *Gron.* ‖ 19 quod ubi *P* ‖ exercitus *ex* exercitum P^1 ‖ 20 facta ς tacta *P* ‖ 22 at romanos *P* ‖ 27 et oratione ac suspicione *P* ‖ 28 bona *P* ‖ quoniam *P* ‖ 30 exercitus *scripsi Em. Liu. II 12* exercitum *P* ‖ 33 posse *P* ‖ 34 esset *P*

quantum posset; et una nocte ignaris hostibus et ob id quietis
8 aliquantum emensus est iter. luce ut senserunt profectos,
hostes praemissis Numidis quam poterant maxime citato agmine sequi coeperunt. ante noctem adsecuti Numidae nunc
9 ab tergo nunc in latera incursantes consistere coegerunt ac tutari agmen; quantum possent tamen tuto, ut simul pugnarent procederentque, Scipio hortabatur, priusquam pedestres
36 copiae adsequerentur. ceterum nunc agendo nunc sustinendo agmen cum aliquamdiu haud multum procederetur et nox iam
2 instaret, reuocat a proelio suos Scipio et conlectos in tumulum quendam non quidem satis tutum, praesertim agmini per-
3 culso, editiorem tamen, quam cetera circa erant, subducit. ibi primo impedimentis et equitatu in medium receptis circumdati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum ar-
4 cebant; dein, postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatque parum armis ad
5 tuendum locum sine munimento ualituros esse, circumspectare atque agitare dux coepit, si quo modo posset uallum circumicere. sed erat adeo nudus tumulus et asperi soli, ut nec uirgulta uallo caedendo nec terra caespiti faciendo aut ducendae
6 fossae aliiue ulli operi apta inueniri posset; nec natura quicquam satis arduum aut apscisum erat, quod hosti aditum ascen-
7 sumue difficilem praeberet; omnia fastigio leni subuexa. ut tamen aliquam imaginem ualli obicerent, clitellas inligatas oneribus uelut struentes ad altitudinem solitam circumdabant, cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, ubi ad moliendum clitellae
8 defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulum quidem perfacile agmen erexere; munitionis facies noua primo
9 eos uelut miraculo quodam tenuit, cum duces undique uociferarentur, quid starent et non ludibrium illud uix feminis puerisue morandis satis ualidum distraherent diriperentque?
10 captum hostem teneri latentem post sarcinas. haec contemptim duces increpabant. ceterum neque transilire nec moliri onera obiecta nec caedere stipatas clitellas ipsisque obrutas sarcinis

1 et *Gron.* et inde *P* ‖ una *P*, *del. H. J. Mueller Jahresber. XI 110 sq.* ‖ 2 profectum *Harant* ‖ 3 hostes ς hostes et *P* ‖ 5 coegerunt *Madvig* coeperunt *P* ‖ 7 procedentq. *P* ‖ pedestris *P* ‖ 10 a *Alschefski*, *om.* *P* e ς ‖ 12 editiorem P^{2} seditiorem P^{1} sed editiorem *Alschefski* ‖ 15 tris *P* ‖ 16 iustiis P^{1}, *corr.* P^{2} ‖ adparebatque ς apparebat *P* ‖ 18 circuminicere *P*, *corr.* ς ‖ 20 ducendo *P* ‖ 21 natura ς futura *P* ‖ 22 ardum P^{1}, *corr.* P^{2} ‖ 24 cletellas *P* ‖ 26 clitellae ς clientelae *P* ‖ 27 aduenire *P* ‖ 28 nouari primo *P* ‖ 29 uociferarentur P^{2} uociferentur P^{1} uociferantur *A. Perizonius* ‖ 31 pueriue *P* ‖ 33 onera *ex* nera P^{1}

facile erat. trudibus cum amoliti obiecta onera armatis dedis- 11
sent uiam, pluribusque idem partibus fieret, capta iam undique
castra erant. pauci a multis perculsique a uictoribus passim 12
caedebantur; magna pars tamen militum cum in propinquas re-
fugisset siluas, in castra P. Scipionis, quibus Ti. Fonteius lega-
tus praeerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alii in tumulo primo 13
impetu hostium caesum tradunt, alii cum paucis in propinquam
castris turrim perfugisse; hanc igni circumdatam atque ita ex-
ustis foribus, quas nulla moliri potuerant ui, captam omnisque
intus cum ipso imperatore occisos.

Anno octauo, postquam in Hispaniam uenerat, Cn. Scipio 14
undetricensimo die post fratris mortem est interfectus. luctus
ex morte eorum non Romae maior quam per totam Hispaniam
fuit. quin aput ciuis partem doloris et exercitus amissi et alie- 15
nata prouincia et publica trahebat clades; Hispaniae ipsos lu- 16
gebant desiderabantque duces, Gnaeum magis, quod diutius
praefuerat iis priorque et fauorem occupauerat et specimen
iustitiae temperantiaeque Romanae primus dederat.

Cum deleti exercitus amissaeque Hispaniae uiderentur, uir 37
unus res perditas restituit. erat in exercitu L. Marcius Septimi 2
filius, eques Romanus, impiger iuuenis animique et ingeni
aliquanto quam pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad 3
summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina, sub qua
per tot annos omnis militiae artis edoctus fuerat. is tum et 4
ex fuga collectis militibus et quibusdam de praesidiis deductis
haud contemnendum exercitum fecerat iunxeratque cum Ti. Fon-
teio, P. Scipionis legato. set tantum praestitit eques Romanus 5
auctoritate inter milites atque honore, ut castris citra Hiberum
communitis, cum ducem exercitus comitiis militaribus creari
placuisset, subeuntes alii aliis in custodiam ualli stationesque, 6
donec per omnis suffragium iret, ad L. Marcium cuncti sum-

1 trudibus *uel potius* at trudibus *Gu. Heraeus quaest. crit. Liu. p. 83 sq.* traditisdibi *P*, *quod mihi nondum emendatum uidetur*, trahentes trudibus *Weissenb.* trudibus igitur *H. J. Mueller ed. Teubn.* trudibus denique *Novak* trudentes sudibus *Madvig* traditis sudibus *Harant* ‖ amolita ς ‖ 6 ali in *P* ‖ 9 quam *P* ‖ 10 imperatorem *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 13 romae ς morae *P* ‖ quam *ex* quamq. *P*[1] ‖ 14 quin *P* quippe *Koch* quia *Scheller lex. lat. s. u.* quin ‖ 16 cnaeum *P* b *supra* u *scripta rursus erasa* ‖ quod ς quo *P* ‖ 18 iusti|titiae *P* ‖ dederat *ex* diderat *P*[1] ‖ 19 deleti *ras. ex* delectis *P* ‖ amisseque *P* ‖ 20 perditas ς ponditas *P* ‖ in ς, *om. P*, *fort. etiam* cn. scipionis *addendum* ‖ 21 filius eques romanus ς f. e. q. r. *P* ‖ inuenis *P* ‖ 23 scipioni *P* ‖ 24 is *add. Weissenb.* tum *ego Em. Liu. II 12*, *om. P* hic ς ‖ 30 subeuntis *P* ‖ 31 cunctissumam *P*

7 mam imperii detulerint. omne inde tempus — exiguum id
fuit — muniendis castris conuehendisque commeatibus consumpsit; et omnia imperia milites cum inpigre tum hautqua-
8 quam abiecto animo exequebantur. ceterum postquam Hasdrubalem Gisgonis uenientem ad reliquias belli delendas transisse Hiberum et adpropinquare adlatum est, signumque pugnae
9 propositum ab nouo duce milites uiderunt, recordati, quos paulo ante imperatores habuissent quibusque et ducibus et copiis freti prodire in pugnam soliti essent, flere omnes repente et offensare capita, et alii manus ad caelum tendere deos incusantes, alii strati humi suum quisque nominatim ducem implorare.
10 neque sedari lamentatio poterat excitantibus centurionibus manipulares et ipso mulcente et increpante Marcio, quod in muliebris et inutiles se proiecissent fletus potius, quam ad tutandos semet ipsos et rem publicam secum acuerent animos, et ne
11 inultos imperatores suos iacere sinerent: cum subito clamor tubarumque sonus — iam enim prope uallum hostes erant — exauditur. inde uerso repente in iram luctu discurrunt ad arma, ac uelut accensi rabie concurrunt ad portas et in hostem
12 neclegenter atque incomposite uenientem incurrunt. extemplo inprouisa res pauorem incutit Poenis mirabundis, unde tot hostes subito exorti prope deleto exercitu forent, unde tanta audacia, tanta fiducia sui uictis ac fugatis, quis imperator duobus Scipionibus caesis exstitisset, quis castris praeesset, quis
13 signum dedisset pugnae. ad haec tot tam necopinata primo omnium incerti stupentesque referunt pedem, dein ualida in-
14 pressione pulsi terga uertunt. et aut fugientium caedes foeda fuisset aut temerarius periculosusque sequentium impetus, ni Marcius propere receptui dedisset signum obsistensque ad prima signa et quosdam ipse retinens concitatam repressisset aciem. inde in castra auidos adhuc caedisque et sanguinis reduxit.
15 Carthaginienses trepide primo ab hostium uallo acti, postquam neminem insequi uiderunt, metu substitisse rati contemptim rursus et sedato gradu in castra abeunt.

---

1 detulerunt *P, corr.* ς ‖ 4 exequebatur *P* ‖ 8 habuisset *P* ‖ 9 pugnam ς poenam *P* ‖ 10 incusantis *P* ‖ 11 suum P^2 sum P^1 ‖ 13 mulcante *P, corr.* ς ‖ 14 tutando *P* ‖ 18 exuditur P^1 excuditur P^2 ‖ uersu *P* ‖ in iram ς intra *P* ‖ 19 concurrunt *coni. Gron.* discurrunt *P, cum* ς *om. Jac. Gron.; discurrunt ad portas et del. Madvig* ‖ 20 imcomposite *P* ‖ 21 mirabundis *cum Dukero scripsi Em. Liu. III 22* mirabundique *P* ‖ 25 haec *ras. ex* haeo *P* ‖ tam *Sigonius* iam *P* ‖ 27 pulsi P^2 pusi P^1 ‖ 28 temerabilis *P, corr.* ς ‖ impetum P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 ipso retinens concitata *P* ‖ 31 inde P^2 indem P^1 ‖ 32 karthaginienses *P* ‖ 34 rur-

Par neglegentia in castris custodiendis fuit; nam etsi pro- 16
pinquus hostis erat, tamen reliquias eum esse duorum exerci-
tuum ante paucos dies deletorum succurrebat. ob hoc cum 17
omnia neglecta aput hostis essent, exploratis iis Marcius ad
consilium prima specie temerarium magis quam audax animum
adiecit, ut ultro castra hostium oppugnaret, facilius esse ratus 18
unius Hasdrubalis expugnari castra quam, si se rursus tres
exercitus ac tres duces iunxissent, sua defendi; simul aut, si 19
successisset coeptis, erecturum se adflictas res aut, si pulsus
esset, tamen ultro inferendo arma contemptum sui dempturum.
ne tamen subita res et nocturnus terror et iam non suae for- 38
tunae consilium perturbaret, adloquendos adhortandosque sibi
milites ratus contione aduocata ita disseruit: 'Vel mea erga 2
imperatores nostros uiuos mortuosque pietas uel praesens
omnium nostrum, milites, fortuna fidem cuiuis facere potest, mihi
hoc imperium, ut amplum iudicio uestro, ita re ipsa graue
ac sollicitum esse. quo enim tempore, nisi metus maerorem 3
obstupefaceret, uix ita compos mei essem, ut aliqua solacia
inuenire aegro animo possem, cogor uestram omnium uicem,
quod difficillimum in luctu est, unus consulere. et ne tum 4
quidem, ubi, quonam modo has reliquias duorum exercituum
patriae conseruare possim, cogitandum est, auertere animum
ab assiduo maerore licet. praesto est enim acerba memoria, 5
et Scipiones me ambo dies noctesque curis insomniisque
agitant et excitant saepe somno, neu se neu inuictos per octo 6
annos in his terris milites suos, commilitones uestros, neu rem
publicam patiar inultam, et suam disciplinam suaque instituta
sequi iubent et, ut imperiis uiuorum nemo oboedientior me 7
uno fuerit, ita post mortem suam, quod in quaque re facturos
illos fuisse maxime censeam, id optimum ducere. uos quoque 8
uelim, milites, non lamentis lacrimisque tamquam extinctos
prosequi — uiuunt uigentque fama rerum gestarum —, sed,
quotienscumque occurret memoria illorum, uelut si adhortantis
signumque dantis uideatis eos, ita proelia inire. nec alia pro- 9
fecto species hesterno die oblata oculis animisque uestris me-

---

sus *P*[2] rusus *P*[1] ‖ 1 nelegentia *P*[1] neclegentia *P*[2] ‖ 2 exercitum *P* ‖ 8 si ς, *om.* *P* ‖ 9 erecturum *A. Perizonius* ereccepturum *P* ‖ 10 sui ς siti *P* sui hosti *coni. Weissenb.* ‖ 11 terrorem et *P* ‖ 18 campos mei essent ut *P* ‖ 19 cogur *P* ‖ 21 exercitum *P* ‖ 22 possim ς possem *P* ‖ 23 licet *Gron.* libet *P* ‖ 24 insomnisque *P* ‖ 29 in quaq. in re *P* ‖ 30 illos *P*, *fort.* ipsos ‖ 31 lamentis ς amentis *P* ‖ 32 uiuunt *P* uiuunt enim ς qui uiuunt *Riemann* ‖ uigentque *P* uiuentque *Lipsius*

morabile illud edidit proelium, quo documentum dedistis hosti-
bus, non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum
10 et, cuius populi uis atque uirtus non obruta sit Cannensi clade.
11 ex omni profecto saeuitia fortunae emersurum esse. nunc,
quia tantum ausi estis sponte uestra, experiri libet, quantum
audeatis duce uestro auctore. non enim hesterno die, cum
signum receptui dedi sequentibus effuse uobis turbatum hostem,
frangere audaciam uestram, sed differre in maiorem gloriam
12 atque opportunitatem uolui, ut postmodo praeparati incautos,
armati inermes atque etiam sopitos per occasionem adgredi
possetis. nec huius occasionis spem, milites, forte temere, sed
13 ex re ipsa conceptam habeo. a uobis quoque profecto si quis
quaerat, quonam modo pauci a multis, uicti a uictoribus castra
tutati sitis, nihil aliud respondeatis, quam id ipsum timentis
uos omnia et operibus firmata habuisse et ipsos paratos in-
14 structosque fuisse. et ita se res habet: ad id, quod ne timeatur
fortuna facit, minime tuti sunt homines, quia, quod neglexeris,
15 incautum atque apertum habeas. nihil omnium nunc minus
metuunt hostes, quam ne opsessi modo ipsi atque oppugnati
castra sua ultro oppugnemus. audeamus, quod credi non potest
ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum uidetur, facilius erit.
16 tertia uigilia noctis silenti agmine ducam uos. exploratum habeo
17 non uigiliarum ordinem, non stationes iustas esse. clamor in
portis auditus et primus impetus castra ceperit. tum inter
torpidos somno pauentisque ad necopinatum tumultum et iner-
mis in cubilibus suis oppressos illa caedes edatur, a qua uos
18 hesterno die reuocatos aegre ferebatis. scio audax uideri con-
silium; sed in rebus asperis et tenui spe fortissima quaeque
consilia tutissima sunt, quia, si in occasionis momento, cuius
praeteruolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, nequiquam
19 mox omissam quaeras. unus exercitus in propinquo est, duo
haud procul absunt. nunc adgredientibus spes aliqua est; et
20 iam temptastis uestras atque illorum uires; si diem proferimus
et hesternae eruptionis fama contemni desierimus, periculum
est, ne omnes duces, omnes copiae conueniant. tres deinde
duces, tres exercitus sustinebimus hostium, quos Cn. Scipio

2 esset *P* ‖ 4 emersuram *P, corr.* ς ‖ 10 occansiones *P* ‖ 11 occansionispem *P* ‖ 12 cō|ceptam *P, nisi quod litt.* cep *nunc perierunt* ‖ 15 et ipsos ς ipsos *P* ‖ instructoque *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 17 tuti *uel* cauti ς uti *P* ‖ 20 potes *P* ‖ 21 erit ς erat *P* ‖ 28 quequae *P* ‖ 29 sit in *P* ‖ 31 quaerag *P*[1] quaerar *P*[2] ‖ 32 nunc ς num *P* ‖ spes ς per *P* ‖ 33 temptastis *ex* temptatis *P*[1] ‖ 35 omnis copiae *P*

incolumi exercitu non sustinuit? ut diuidendo copias periere 21
duces nostri, ita separatim ac diuisi opprimi possunt hostes.
alia belli gerendi uia nulla est. proinde nihil praeter noctis
proximae opportunitatem expectemus. ite deis bene iuuantibus, 22
corpora curate, ut integri uigentesque eodem animo in castra
hostium inrumpatis, quo uestra tutati estis.'

Laeti et audiere ab nouo duce nouum consilium, et quo 23
audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis
et curatione corporum consumptum, et maior pars noctis quieti
data est. quarta uigilia mouere. erant ultra proxuma castra 39
sex milium interuallo distantes aliae copiae Poenorum. ualles
caua intererat, condensa arboribus. in huius siluae medio ferme
spatio cohors Romana arte Punica abditur et equites. ita medio 2
itinere intercepto ceterae copiae silenti agmine ad proximos
hostis ductae et, cum statio nulla pro portis neque in uallo
custodiae essent, uelut in sua castra nullo usquam opsistente
penetrauere. inde signa canunt et tollitur clamor. pars semi- 3
somnos hostis caedunt, pars ignes casis stramento arido tectis
iniciunt, pars portas occupant, ut fugam intercludant. hostes 4
simul ignis clamor caedes uelut alienatos sensibus nec audire
nec prouidere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cater- 5
uas armatorum. alii ruunt ad portas, alii opsaeptis itineribus
super uallum saliunt; et ut quisque euaserat, protinus ad castra
altera fugiunt, ubi ab cohorte et equitibus ex occulto procur- 6
rentibus circumuenti caesique ad unum omnes sunt; quam- 7
quam, etiamsi quis ex ea caede effugisset, adeo raptim a captis
propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis
est, ut praeuenire nuntius cladis non posset. ibi uero, quo 8
longius ab hoste aberant, et quia sub lucem pabulatum ligna-
tumque et praedatum quidam dilapsi fuerant, neclecta magis
omnia ac soluta inuenere, arma tantum in stationibus posita,
milites inermes aut humi sedentes accubantesque aut obambu-
lantes ante uallum portasque. cum his tam securis solutisque 9
Romani calentes adhuc ab recenti pugna ferocesque uictoria
proelium ineunt. itaque nequaquam resisti in portis potuit.

1 diuidendo ς uidendo *P* ‖ 2 nostris P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 proxime *P* ‖ opportunitatem *ex* oppugtunitatem P^1 ‖ 5 integri *ex* interi P^1 ‖ 7 audire *P*, *corr.* ς ‖ concilium *P* ‖ 11 millium *P* ‖ 12 condensarboribus *P* ‖ 13 spatio *Sigonius* statio *P* statio, *om.* cohors, *J. H. Voss* ‖ 14 agminae *P* ‖ 16 custodie *P* ‖ 18 igne|s *ras.* *ex* signæ|s *P* ‖ stamento *P* ‖ 21 in cateruas *coni. Madvig praef. ed.* 4 ‖ 24 ad cohortae *P* ‖ 26 raptim a *Gron.* raptiua *P* ‖ captis *ras.* *ex* capitis *P* ‖ 27 altera *ras.* *ex* alteram *P* ‖ 29 fabulatum P^1, *corr.* P^3 ‖ lignatumquae *P* ‖ 31 inuenire *P* ‖ 34 calentis *P*

intra portas concursu ex totis castris ad primum clamorem
10 et tumultum facto atrox proelium oritur; diuque tenuisset, ni
cruenta scuta Romanorum uisa indicium alterius cladis Poenis
11 atque inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit
omnis; effusique, qua iter est, nisi quos caedes oppressit, exu-
untur castris. ita nocte ac die bina castra hostium oppugnata
12 ductu L. Marcii. ad triginta septem milia hostium caesa auctor
est Claudius, qui annales Acilianos ex Graeco in Latinum ser-
13 monem uertit, captos ad mille octingentos triginta, praedam
ingentem partam; in ea fuisse clupeum argenteum pondo cen-
14 tum triginta septem cum imagine Barcini Hasdrubalis. Valerius
Antias una castra Magonis capta tradit, septem milia caesa
hostium; altero proelio eruptione pugnatum cum Hasdrubale,
decem milia occisa, quattuor milia trecentos triginta captos.
15 Piso quinque milia hominum, cum Mago cedentis nostros effuse
16 sequeretur, caesa ex insidiis scribit. apud omnis magnum
nomen Marcii ducis est. et uerae gloriae eius etiam miracula
addunt, flammam ei contionanti fusam e capite sine ipsius sensu
17 cum magno pauore circumstantium militum; monimentumque
uictoriae eius de Poenis usque ad incensum Capitolium fuisse
in templo clipeum Marcium appellatum cum imagine Hasdru-
18 balis. quietae deinde aliquamdiu in Hispania res fuere, utrisque
post tantas in uicem acceptas inlatasque clades cunctantibus
periculum summae rerum facere.

40 Dum haec in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis
cum cetera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset,
ut non modo suam gloriam sed etiam maiestatem populi Romani
augeret, ornamenta urbis, signa tabulasque, quibus abundabant
2 Syracusae, Romam deuexit, hostium quidem illa spolia et parta
belli iure; ceterum inde primum initium mirandi Graecarum
artium opera licentiaeque hinc sacra profanaque omnia uulgo
spoliandi factum est, quae postremo in Romanos deos, templum
id ipsum primum, quod a Marcello eximie ornatum est, uertit.
3 uisebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata a

---

2 tenuissent *P* ‖ 4 auertis P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 iter ς inter *P* ‖ 6 expugnata ς ‖ 7 millia *P* ‖ 10 partam ς paratam *P* ‖ clupeum P^1 clipeum P^2 ‖ arcenteum *P* ‖ 11 barchini *P* ‖ 12 tradit ς tradidit *P* ‖ millia *P* ‖ 13 purgatum *P* ‖ 14 decemillia *P* ‖ millia *P* ‖ 15 magone P^3 ‖ effusae *P* ‖ 17 duci|is *P* ‖ 19 monimentumquae *P* ‖ 22 quiaete *P* ‖ aliquandiu P^2 aliquandi P^1 ‖ utrisque ς uirisq. *P* ‖ 26 composuissent P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 urbis signa *Froben. 1531* signa urbis *P*; urbis *del. Boettcher* ‖ 31 hinc ς huic *P* huius *Ussing* ‖ 32 templumque ς ‖ 34 dedicata *ex* dedicta P^1

M. Marcello templa propter excellentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet.

Legationes omnium ferme ciuitatium Siciliae ad eum con- 4
ueniebant. dispar ut causa earum ita condicio erat. qui ante
captas Syracusas aut non desciuerant aut redierant in amicitiam,
ut socii fideles accepti cultique; quos metus post captas Syra-
cusas dediderat, ut uicti a uictore leges acceperunt. erant 5
tamen haud paruae reliquiae belli circa Agrigentum Romanis,
Epicydes et Hanno, duces reliqui prioris belli, et tertius nouus
ab Hannibale in locum Hippocratis missus, Libyphoenicum
generis Hippacritanus — Muttinen populares uocabant —, uir
inpiger et sub Hannibale magistro omnis belli artes edoctus.
huic ab Epicyde et Hannone Numidae dati auxiliares, cum qui- 6
bus ita peruagatus est hostium agros, ita socios ad retinendos
in fide animos eorum ferendo in tempore cuique auxilium adiit,
ut breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui, nec spes 7
alia maior aput fauentis rebus Carthaginiensium esset. itaque 8
inclusi ad id tempus moenibus Agrigenti dux Poenus Syracu-
sanusque non consilio Muttinis quam fiducia magis ausi egredi
extra muros ad Himeram amnem posuerunt castra. quod ubi 9
perlatum ad Marcellum est, extemplo copias mouit et ab hoste
quattuor ferme milium interuallo consedit, quid agerent para-
rentue, expectaturus. sed nullum neque locum neque tempus 10
cunctationi consilioue dedit Muttines transgressus amnem ac
stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus.
postero die prope iusto proelio compulit hostis intra munimenta. 11
inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum tre-
centi ferme eorum Heracleam Minoam concessissent, ad miti-
gandos reuocandosque eos profectus magno opere monuisse
duces dicitur, ne apsente se cum hoste manus consererent.
id ambo aegre passi duces, magis Hanno, iam ante anxius 12
gloria eius: Muttinem sibi modum facere, degenerem Afrum
imperatori Carthaginiensi, misso ab senatu populoque! is per- 13
pulit cunctantem Epicyden, ut transgressi flumen in aciem
exirent: nam si Muttinem opperirentur et secunda pugnae for-

9 epycydes *P* ‖ 10 ad hannibale *P* ‖ libypoenicum *P* ‖ 11 hippacritanus *Weissenb.* hippacrites *Gron.* hippacinatus *P* ‖ 15 ferendo *Gron.* ferendoque *P* ‖ adiit ς adit *P* ‖ 16 tempore *del. Ruperti* ‖ siciliam *ex* ciliam *P*[1] ‖ ⟨fama⟩ impleret *coni. H. J. Mueller ed. Teubn.* ‖ 18 id *add. Crévier, om. P* ‖ 19 ⟨sui⟩ fiducia *Wesenberg* ‖ 20 hiemeram *P* ‖ 22 millium *P* ‖ 26 mu|menta *P* ‖ 27 ccc· *P, sed cap. 41, 2* cccc *P* ‖ 31 aegrae *P* ‖ 34 trangressi *P*

41 tuna euenisset, haud dubie Muttinis gloriam fore. enimuero
indignum ratus Marcellus, se, qui Hannibalem subnixum uic-
toria Cannensi ab Nola reppulisset, his terra marique uictis ab
se hostibus cedere, arma propere capere milites et efferri signa
2 iubet. instruente exercitum decem effusis equis aduolant ex
hostium acie Numidae nuntiantes populares suos, primum ea
seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Hera-
3 cleam, dein quod praefectum suum ab obtrectantibus ducibus
gloriae eius sub ipsam certaminis diem ablegatum uideant,
4 quieturos in pugna. gens fallax promissi fidem praestitit. ita-
que et Romanis creuit animus nuntio celeri per ordines misso,
5 destitutum ab equite hostem esse, quem maxime timuerant, et
territi hostes, praeterquam quod maxima parte uirium suarum
non iuuabantur, timore etiam incusso, ne ab suomet ipsi equite
6 oppugnarentur. itaque haud magni certaminis fuit proelium,
primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidae cum in
concursu quieti stetissent in cornibus, ut terga dantis suos
7 uiderunt, fugae tantum parumper comites facti, postquam omnes
Agrigentum trepido agmine petentes uiderunt, ipsi metu opsi-
dionis passim in ciuitates proxumas dilapsi. multa milia homi-
8 num caesa, capta * et octo elephanti. haec ultima in Sicilia
Marcelli pugna fuit; uictor inde Syracusas rediit.

Iam ferme in exitu annus erat; itaque senatus Romae
decreuit, ut P. Cornelius praetor litteras Capuam ad consules
9 mitteret, dum Hannibal procul abesset nec ulla magni discri-
minis res ad Capuam gereretur, alter eorum, si ita uideretur,
10 ad magistratus subrogandos Romam ueniret. litteris acceptis
inter se consules compararunt, ut Claudius comitia perficeret,
11 Fuluius ad Capuam maneret. consules Claudius creauit Cn.
Fuluium Centimalum et P. Sulpicium Seruii filium Galbam, qui
12 nullum antea curulem magistratum gessisset. praetores deinde
creati L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpi-

3 is *P* ‖ 5 instruenti *Gron.* ‖ exercitu *P* ‖ 7 trecenti ς, *cf. cap. 40, 11,* cccc *P* ‖ 8 quod ς quo *P* ‖ 10 gens P^2 cens P^1 ‖ 11 ordinem *P, corr.* ς ‖ 13 quod ς quod quia *P* ‖ 14 suomet *Weissenb.* suo et *P* ‖ 15 proelium *uel* res *uel* dimicatio *intercidisse duce Gronovio intell. Weissenb., om. P*] 16 primis *P* ‖ 17 uterga|bantis *P, corr.* ς ‖ 20 proxuma *P* ‖ dilapti P^1, *corr.* P^2 ‖ millia *P* ‖ 21 *post* capta *numerum, uelut* vi millia, *intercidisse statuit Madvig Em. Liu. 370* captaque ς ‖ 24 consulem P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 magna *P* ‖ 28 compararent *P* ‖ 29 maneret *ras. ex* manereret *P* ‖ 30 centumalum *Sigonius* ‖ seruii *Froben. 1535* serg. *P* ‖ 31 cessisset *P* ‖ 32 l. cornelius lentulus *add. ed. Mog. et Aldus* m. *add. Sigonius, om. P*

cius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iuris dictio urbana, Sulpicio 13
Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. consulibus prorogatum in annum imperium est.

---

1 c. calpurnius *add. Aldus*, *om. P* ‖ piso *ex* pisos P^1 ‖ sulpicio ς pupio *P* ‖ recognobi | abellini *subscr.* P^2
titi liuii | aburbe condita | liber xxu | explic· incipit | liber xxui | feliciter *P*

Lipsiae, typis I. B. Hirschfeldi.

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBRI

APPARATV CRITICO ADIECTO

EDIDIT

AVGVSTVS LVCHS

VOL. IV

LIBROS XXVI—XXX CONTINENS

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MDCCCLXXXVIIII

MEMORIAE

GVILELMI STVDEMVND

S·

PRAEFATIO

De libris T. Liui a uicesimo sexto ad tricesimum recensendis atque emendandis exposui in prolegomenis ad maiorem horum librorum editionem, quae abhinc decem annos prodiit. Ea inspiciat, qui accuratiora uolet cognoscere; nunc, quae ibi explorata sunt, breuiter comprehendere sufficit.

Ad codicem Puteanum, qui in priore parte decadis tertiae unus instrumentum criticum efficit, in altera accedunt Spirensis compluresque ei cognati, quorum archetypus (= Σ) bonitate et integritate Puteano prorsus par et aequalis erat. Is Spirensis ceterique eiusdem generis codices non ex ipso Σ descripti nec eodem necessitudinis uinculo cum eo coniuncti sunt, sed per uarios propagationis gradus ab eo deriuati ita, ut alii propiore alii longiore cognatione eum attingant; fluxerunt enim ex diuersis uariae aetatis apographis, quorum aliud ex alio deinceps descriptum erat. Quodsi ea apographa, quo longius quodque ab archetypo abest, eo maiore numero ad Σ addito insignimus, stirpis propagatio haec est: Ex archetypo Σ, qui periit ut etiam Σ^1 ceterique quos per Σ notabo codices, manauerunt palimpsestus Taurinensis et Σ^1; ab Σ^1 oriundi sunt Spirensis et folium Monacense a 28, 39, 16 ad 28, 41, 12 pertinens et Bambergensis a 30, 42, 21 ad extremum librum tricesimum et Σ^2, qui ipse parens est Harleiani et codicis Σ^3; ex Σ^3 porro fluxerunt Laurentianus et Σ^4, ex Σ^4 denique Vaticanus et complures inter se simillimi (R), quorum optimus Recanatianus est.

Atque eorum qui exstant codicum uarias lectiones in maiore editione adscripsi; hac mihi proposui ut ipsius Σ memoriam restituerem. Quod facile posset effici, si uetustiores libri integri ad nostram aetatem peruenissent: neglegeremus tum omnino posteriores et Σ^2 et Σ^3 et Σ^4, nec enim recuperatis archetypis curamus eorum apographa. Nunc ex Taurinensi paucorum capitum paucae paragraphi eaeque mutilatae comparent, Spirensis autem codicis, qui ipse interiit, sparsae innotuerunt scripturae, quas aut Rhenano excerpere placuit aut Gelenio in Frobenianam recipere; item Laurentiani ea tantummodo ex Σ ducta sunt, quae corrigendi causa alter librarius inter uersus inseruit; per maius spatium continuam scripturam ad Σ referendam soli praebent Harleianus a 29, 3, 15 ad 30, 21, 12 et Vaticanus atque R inde ab exeunte libro uicesimo sexto ad extremum tricesimum. Ita fit, ut in restituenda recensione per Σ seruata non ubique ad ipsum Σ uel potius, propter minimas palimpsesti Taurinensis reliquias, ad Σ^1 penetrare possimus, sed haud raro recuperata posteriorum codicum, maxime Σ^4, lectione debeamus contenti esse. Σ^1 autem tum, cum Spirensis et per Σ^2 omnes ceteri huius generis libri ex eo ducti sunt, ita decurtatus erat, ut non plura contineret quam 26, 30, 9—26, 31, 2; 26, 41, 18—26, 43, 8; 26, 46, 2—27, 7, 17; 27, 9, 8 ad finem libri tricesimi; in his igitur decadis tertiae partibus Puteanus et libri ab Σ oriundi pariter imperium obtinent, in ceteris regnat unus Puteanus.

Vbicumque uetustioris codicis, Σ^1 aut Σ^2, scriptura certo exploratur, recentiorum Σ^3 et Σ^4 dissensum neglegendum esse patet. Atqui impeditur certa exploratio interdum eo, quod nec Laurentiani corrector nec Σ^4 librique inde ducti interpolationibus abstinuerunt; nam corrector ille non ubique super primae manus scripturam addidit eam, quam Σ^3 suppeditabat, sed aut partem nouae adscripsit partem ueteris retinuit, aut utraque repudiata substituit eam, quam ipse commentus est; itemque Σ^4 et magis etiam Vaticanus et Recanatiani asseculae nonnulla ipsi nouauerunt, multo plura ex Puteani apographis

adsumpserunt. Quodsi Spirensis aut, ubi is ignoratur, Harleianus praua tradunt, Laurentianus uel Σ^4 uera uel ueri similia, compluriens discernere nequeas, aberrauerintne illi a recta codicis Σ^1 aut Σ^2 scriptura, quam Laurentianus uel Σ^4 seruauerint integram, an correxerint hi errores in Σ^1 aut Σ^2 commissos et a Spirensi aut Harleiano fideliter traditos. Eiusmodi locis eam rationem secutus sum, ut singulas singulorum codicum lectiones peruersas aut certe non probabiles silentio praetermitterem: nec enim attinebat exscribere, quod nullam omnino adferret utilitatem; ubi autem commemorare eas aut necesse aut aptum erat, adiecta nota dubitationem significaui, uelut ad p. 90, 5 et 91, 19. Hoc non solum in Σ^1 et Σ^2 cadit, sed etiam in Σ^3 atque adeo in Σ^4, quia V et R quoque haud raro ita inter se discedunt, ut, quid in Σ^4 fuerit, diiudicare non liceat.

Orthographicas codicum Σ^1 cet. a Puteano discrepantias tum tantum commemoraui, si in contextum uerborum eas recepi; ceteras praetermisi omnes, non solum apertos errores, maxime in nominibus propriis, ut *tollerare, Appollinares, Aretini, Boetia*, sed eas quoque, quae, cum ipsae non sint uitiosae, tamen non praestent Puteaneis: *plurimum* pro *plurumum, maritimam, uictimae* sim., *libens* pro *lubens, libido, sequuntur* pro *secuntur, quotidie* (*cotidie*), *uulnerant* (*uolnerant*), *ualitudo* (*ualetudo*), *prehendere* (*prendere*), *exequi* (*exsequi*), *transmissa* (*tramissa*), *accersere* (*arcessere*), *thesaurus* (*thensaurus*), *quicquid* (*quidquid*), *percontari* (*percunctari*), *boarium* (*bouarium*), *magnopere* (*magno opere*), *Baleares* (*Baliares*), *dii* (*di* uel *dei*), *his* (*eis* uel *iis*) sim.; ob eandem causam praeterii praepositiones in compositis modo ad uerborum consonantes accommodatas modo in pristinam formam restitutas, ut *assequi* pro *adsequi* aut *obsidere* pro *opsidere*; itemque adnotare omisi, ubi *ciuitatum, simultatum, parentum* sim. pro *ciuitatium* cet. scriptum est; et in accus. *omnes* pro *omnis, quales, tres*, al.; et in genet. *Fabii, Claudii* sim. pro *Fabi, Claudi*. Denique hic commemorasse sufficit notarum compendiorumque quorundam inter-

pretationes peruersas non constanter illas quidem attamen magis minus saepe admissas: aut uoces prauo casu numeroue proferuntur, uelut si 29, 11, 1 *populum Romanum* Σ^1 praebet pro *populus Romanus* et 29, 10, 6 *populi Romani* Σ^2 pro *populo Romano*, aut ueris uocibus supponuntur alienae, cuius generis haec sunt: pro *P.* scriptum *proconsul* uel *proconsulis* cet., paucis locis etiam *prefectus*; pro *p. c.*] *publice* uel *publicas* sim.; *p. R.*] *publice rei, publica res*; *pr.*] *publice rei, populus romanus*; *propr.*] *pro publica re, pro populo romano*; *sc.*] *sociis, socios*; *C.*] *consul*; *Cn.*] *consul,* qua de causa etiam permutantur inter se haud raro *C.* et *Cn.* et *consul*; *L.*] *liuius, lelius*; *M.*] *miles*; *Q.*] *quartus*; *tr.*] *titus romuleus.*

Puteani scripturae uarietatem repetii integram. Ex Bambergensi et Colbertino, qui inde a 30, 30, 14 in locum Puteani mutilati succedunt, eosdem errores maxime orthographicos recipere omisi atque in libro uicesimo primo ex Colbertino et Mediceo, qua de re uol. III praefationem conferas; praeterea usque ad 30, 42, 21, unde C unus Puteani recensionem tradit, pro uocibus syllabisue aut in B aut in C interdum spatium totidem litterarum esse relictum tum non adnotaui, ubi ex hoc ipso spatio dissensus a ceterorum codicum incorrupta lectione nullum apparebat indicium; alioqui circumdatis uncinis lacunam significaui, cf. p. 290, 7 adn. crit.

Ad extremum praeter orthographica enumerabo huius editionis a maiore discrepantias ita, ut praemittam pristinam scripturam, subiungam nouam:

Lib. XXVI. 1, 2 *expugnassent*: *oppugnassent* 3, 9 *petit*: *petiit* 4, 6 *postquam*: *id postquam* 6, 9 *inuenio*: *inueni* 7, 6 *audenda subeundaque*: *agenda audendaque* 9, 6 *quam allatum erat* ** *discursu*: *quam quod allatum erat concursus* 12, 11 *solum*: *solam* 13, 15 *in carcerem condar*: *in carcere expirem* 15, 1 *Fului*: *Fuluio* 16, 2 *uociferabatur*: *uociferaretur* 17, 13 *extemplo*: *extemploque* 19, 2 *ex fiducia*: *et fiducia* 19, 4 *ut per nocturnas uisa species*: *per nocturnas uisas species* 22, 8 *scansa sint*: **asserint* 22, 12 *res*: *rem* 23, 5 *tactas*: *tacta* 25, 10 *amissa*:

amissas 26, 6 *ementita*: *ficta* 27, 11 *inimicitias*: *inimicitias hostilis* 27, 12 *quia*: *quippe* 27, 16 *speciem praebuit clarissimarum urbium excidio*: *praebuit speciem dolentis duarum clarissimarum urbium excidio ac* 29, 10 *post aduersissimas secundae*: *post aduersa omnia haud aduersae* 32, 8 *orantes et obsecrantes*: *opsecrantes* 33, 10 *sciretque*: *scisceretque* 33, 13 *uelitis*: *uelitis iubeatis* 38, 4 *calamitas*: *clades* 39, 18 *uti*: *ut* 40, 9 *non aliud*: *nihil aliud* 41, 20 *exercitum*: *exercitus* 46, 1 *hostis*: *tuentes* 46, 6 *tum*: *tunc* 48, 14 *ipsi*: *ipse* 51, 2 *quinquereme*: *quinqueremi*

Lib. XXVII. 1, 9 *in Cn. Fului*: *Cn. Fului* 1, 10 *Romanorum cecidissent*: *cecidissent Romanorum* 4, 15 *diem*: *in diem* 5, 7 *tribuno*: *tribunis* 5, 9 *redit*: *rediit* 5, 16 *dictatorem diceret*: *diceret dictatorem* 6, 14 *redit*: *rediit* 6, 18 *ii*: *hi* 9, 7 *Cora*: *Sora* 11, 2 *Ostiae*: *ostium* 14, 13 *forte*: *quoque* 15, 5 *Liuius*: *Laeuinus* 16, 7 *ingens argenti uis*: *argenti uis ingens* 16, 13 *quae adferrent uera*: *uera quae adferrent* 17, 10 *ac grauitate*: *et grauitate* 21, 9 *in singulos*: *singulos* 23, 7 *idus*: *nonas* 25, 14 *redit*: *rediit* 27, 13 *laudatione*: *in laudatione* 28, 13 *quam*: *quam urbem* 30, 5 *graue libertati futurum rebus Graeciae*: *rebus Graeciae graue libertati futurum* 31, 3 *redit*: *rediit* 36, 9 *plebei ludi biduum instaurati*: *plebeis ludis biduum instauratum* 37, 2 *tactam*: *tacta* 37, 5 *esse infantem*: *infantem esse* 41, 6 *uallibus*: *collibus* 45, 11 *abscedere*: *abire* 47, 9 *itinere ac uigiliis sternunt somno*: *somno ac uigiliis sternunt* 49, 3 *laborem*: *et labore* 49, 8 *si . . mittatur posse*: *posse si . . mittatur* 51, 1 *tum*: *tunc*

Lib. XXVIII. 1, 9 *Silanus ratus*: *ratus Silanus* 3, 9 *unum locum*: *unum* 3, 12 *caesa*: *caesi* 3, 13 *et triariorum*: *caetratorum* 5, 1 *triginta*: *triginta erant* 7, 9. 12. 13 *Thronium*: *Toronen* 7, 10 *rebus*: *Romanis rebus* 9, 1 *Maximus*: *Maximi filius* 11, 4 *sudore manasse*: *manasse sudore* 11, 5 *prodigia*: *haec prodigia* 11, 6 *noctis eius*: *eius noctis* 15, 3 *cornibus incucurrerunt*: *a cornibus concurrerunt* 15, 5 *nam*: *iam* 15, 9 *cederet*: *caderet* 16, 8 *acceptis*: *accitis* 18, 3 *se quicquam*: *quicquam se* 19, 8 *ut*: *et* 19, 11 *alios*: *alii alios* 19, 13 *supra*:

super 21, 2 *seruorum * *: seruorum de catasta ac liberorum* 21, 7 *aetate erat: erat aetate* 22, 13 *ordine ullo: ullo ordine* 26, 4 *Carthagine: Carthagini* 28, 11 *fragili huic: huic fragili* 39, 11 *nobis: nobis sed* 40, 2 *id aliter: aliter id* 41, 6 *amplecteris: amplectaris* 42, 9 *potentissimos: potentis* 42, 19 *ac graui: et graui*

Lib. XXVIIII. 7, 1 *Scipio: Scipioni* 11, 10 *per dictatorem habita: habita per dictatorem* 12, 12 *petit: petiit* 12, 14 *has: eas* 14, 13 *non.: idus* 15, 5 *Cora: Sora* 17, 4 *ea: haec* 18, 11 *ni: nisi* 19, 12 *molliter: molliterque* 22, 10 *effringendi: refringendi* 23, 4 *enim: enim et* 31, 5 *modo uerbis: uerbis modo* 32, 10 *uulgata: perlata*

Lib. XXX. 5, 10 *flamma hausit: hausit flamma* 7, 6 *tribus * *: tribus sententiis certatum* 10, 16 *uocant: uocat miles* 18, 3 *induratus: induratur* 33, 10 *inpotenti Masinissae: Masinissae inpotenti* 33, 12 *alienigenas: alienigenis* 35, 3 *quingentos: quingenti* 42, 7 *ipsi haud perplexum: nequaquam ipsi simile* 43, 9 *fetialibus dari: dari fetialibus* 43, 13 *grauius * * quam: grauius quam* 44, 12 *Hannibal apud Carthaginienses: apud Carthaginienses Hannibal.*

Ipse noua temptaui ad 26, 2, 7; 26, 5, 13; 26, 6, 8; 26, 13, 19; 26, 19, 2; 26, 20, 11; 26, 27, 16; 26, 38, 4; 26, 39, 12 (de ordine uerborum conferas 29, 18, 4; 31, 22, 6; 32, 5, 9); 26, 40, 9; 27, 15, 16; 27, 27, 3; 28, 11, 5; 28, 30, 8; 28, 38, 7; 28, 43, 8; 28, 45, 18; 29, 22, 10; 29, 35, 11; 30, 27, 1.

Scripsi Erlangae m. Septembri a. MDCCCLXXXVIIII.

INDEX NOTARVM

P = codex Puteanus siue Paris. 5730

B = codex Bambergensis M. IV 9

C = codex Colbertinus siue Paris. 5731

Σ = id genus codicum quod ex fonte a P diuerso fluxit

ς = codices recentiores interpolati uel editiones ueteres

Gron. = I. Fr. Gronov

| uersuum in codicibus finem indicat

[] notant quae spuria uidentur

⟨⟩ includunt quae praeter codicum fidem addita sunt.

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER XXVI.

Cn. Fuluius Centimalus P. Sulpicius Galba consules cum idi- 1
bus Martiis magistratum inissent, senatu in Capitolium uocato
de re publica, de administratione belli, de prouinciis exerci-
tibusque patres consuluerunt. Q. Fuluio Ap. Claudio, prioris 2
anni consulibus, prorogatum imperium est atque exercitus, quos
habebant, decreti, adiectumque, ne a Capua, quam obsidebant,
apscederent prius quam oppugnassent. ea tum cura maxime 3
intentos habebat Romanos, non ab ira tantum, quae in nullam
umquam ciuitatem iustior fuit, quam quod urbs tam nobilis ac 4
potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita re-
cepta inclinatura rursus animos uidebatur ad ueteris imperii
respectum. et praetoribus prioris anni M. Iunio in Etruria, 5
P. Sempronio in Gallia cum binis legionibus, quas habuerant,
prorogatum est imperium; prorogatum et M. Marcello, ut pro 6
consule in Sicilia reliqua belli perficeret eo exercitu, quem
haberet: si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, 7
quibus P. Cornelius propraetor in Sicilia praeesset, dum ne 8
quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem
reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpicio, 9
cui Sicilia euenerat, duae legiones, quas P. Cornelius habuisset,
decretae et supplementum de exercitu Cn. Fuluii, qui priore
anno in Apulia foede caesus fugatusque erat. huic generi mili- 10
tum senatus eundem quem Cannensibus finem statuerat militiae.
additum etiam utrorumque ignominiae est, ne in oppidis hiber-

titi liuii | aburbe condita | liber xxu | explic. incipit | liber xxui | feliciter *P* ‖ 1 centumalus *Sigonius* ‖ 2 martiis P^2 martis P^1 ‖ 7 oppugnassent *P* expugnassent ς ‖ cura P^2 curam | cura P^1 ‖ 8 in ullam *P* ‖ 10 aliquod *P* ‖ 12 respectum *ex* respectusm P^1 ‖ in etruria ς netruria P^1 etruria P^2 ‖ 13 in gallia P^1 gallia P^2 ‖ 16 opus P^2 pus P^1 ‖ 17 pro.p̄.r̄. *P* ‖ 19 sulpicio ς pupio *P* ‖ 22 foedae *P* ‖ 24 ignominiaest *P*

narent neue hiberna propius ullam urbem decem milibus pas-
11 suum aedificarent. L. Cornelio in Sardinia duae legiones datae,
quibus Q. Mucius praefuerat; supplementum, si opus esset,
12 consules scribere iussi. T. Otacilio et M. Valerio Siciliae Grae-
ciaeque ora cum legionibus classibusque, quibus praeerant,
decretae; quinquaginta Graecia cum legione una, centum
13 Sicilia cum duabus legionibus habebant naues. tribus et
uiginti legionibus Romanis eo anno bellum terra marique est
gestum.

2 Principio eius anni cum de litteris L. Marcii referretur,
res gestae magnificae senatui uisae; titulus honoris, quod im-
perio non populi iussu, non ex auctoritate patrum dato 'pro-
praetor senatui' scripserat, magnam partem hominum offen-
2 debat: rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus
et sollemne auspicandorum comitiorum in castra et prouincias
procul ab legibus magistratibusque ad militarem temeritatem
3 transferri. et cum quidam referendum ad senatum censerent,
melius uisum differri eam consultationem, donec proficisceren-
4 tur equites, qui ab Marcio litteras attulerant. rescribi de fru-
mento et uestimentis exercitus placuit, eam utramque rem
curae fore senatui; adscribi autem 'propraetori L. Marcio' non
placuit, ne id ipsum, quod consultationi reliquerant, pro prae-
5 iudicato ferret. dimissis equitibus de nulla re prius consules
rettulerunt, omniumque in unum sententiae congruebant, agen-
dum cum tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad ple-
bem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam
6 ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator praefuisset. ea
res cum tribunis acta promulgataque est.

7 Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius
Blaesus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum
in contionibus uexabat, multos imperatores temeritate atque
inscitia exercitum in locum praecipitem perduxisse dictitans,
8 neminem praeter Cn. Fuluium ante conrupisse omnibus uitiis
legiones suas quam proderet: itaque uere dici posse, prius
eos perisse, quam uiderent hostem, nec ab Hannibale, sed ab

---

5 praerant *P* ‖ 6 graecia *P*¹ graeci *P*² ‖ 7 sicilia *Alschefski* sicili *P*¹ siculi *P*² ‖ 10 cum *P*² cū | cum *P*¹ ‖ 12 pro.p̄r. *P* ‖ 15 auspicandorum *Madvig* auspiciatorum *P* auspiciis habendorum *coni. Weissenborn* ‖ 21 pro | p̄r. *P* ‖ 22 relinquerant *P* ‖ 23 dimissi *P* ‖ 30 blaesus *Sigonius* plaesus *P* ‖ exercitu *P* ‖ 31 multos ς *Gron.* multo *P* ‖ 32 perduxisse ς praeduxisse *P*, *uidetur* prae *praue repetitum et* duxisse *scribendum* ‖ 35 annibale *ex* amnisbale *P*¹

imperatore suo uictos esse. neminem, cum suffragium ineat, 9
satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. quid 10
interfuisse inter Ti. Semprónium et Cn. Fuluium! Ti. Sempronium, cum ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse
disciplina atque imperio, ut nemo eorum generis ac sanguinis
sui memor in acie esset, praesidio sociis, hostibus terrori
essent; Cumas, Beneuentum aliasque urbes eos uelut e faucibus Hannibalis ereptas populo Romano restituisse: Cn. Fuluium 11
Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter
educatos, seruilibus uitiis imbuisse. ergo effecisse, ut feroces
et inquieti inter socios, ignaui et inbelles inter hostis essent
nec impetum modo Poenorum sed ne clamorem quidem sustinere possent. nec hercule mirum esse cessisse milites in acie, 12
cum primus omnium imperator fugeret; magis mirari se ali- 13
quos stantis cecidisse, et non omnes comites Cn. Fului fuisse
pauoris ac fugae. C. Flaminium, L. Paulum, L. Postumium,
Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse quam deserere circumuentos exercitus: Cn. Fuluium prope unum nuntium deleti 14
exercitus Romam redisse. facinus indignum esse, Cannensem
exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne
prius inde dimittatur, quam hostis ex Italia decesserit, et hoc
idem in Cn. Fului legionibus nuper decretum: Cn. Fuluio fu- 15
gam ex proelio ipsius temeritate commisso impunitam esse,
et eum in ganea lustrisque, ubi iuuentam egerit, senectutem
acturum, milites, qui nihil aliud peccauerint, quam quod im- 16
peratoris similes fuerint, relegatos prope in exilium ignominiosam pati militiam. adeo imparem libertatem Romae diti ac
pauperi, honorato atque inhonorato esse. reus ab se culpam
in milites transferebat: eos ferociter pugnam poscentis pro- **3**
ductos in aciem, non eo quo uoluerint, quia serum diei fuerit,
sed postero die, et tempore et loco aequo instructos, seu famam
seu uim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, 2
se quoque turba ablatum, ut Varronem Cannensi pugna, ut multos
alios imperatores. qui autem solum se restantem prodesse rei 3
publicae, nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esset,

---

2 permittat *ex* permittit P^1 ‖ 3 et cn. fuluium? ti. sempronium *add. Madvig, om. P* ‖ 6 esset *P* set *coni. Madvig Em. Liv. 371* ‖ 7 beneuentum *ras. ex* beneuolentum *P* ‖ 10 ut ς et *P* ‖ 13 esse cessisse *Alschefski* esse *P* cessisse *Gron.* esse non stetisse *Otto* mirum esse milites in acie non stetisse ς ‖ 20 ⟨ita⟩ in *Alan Em. Liv. IV 31* ‖ 25 imperatores *P* ‖ 31 loco aeq. instructo *P* ‖ 32 effusae *P* ‖ fugerunt *P* ‖ 33 cannense *P* ‖ 34 quid ς *Madvig* ‖ 35 esset *Fulvius Ursinus* esse *P*

4 potuisse? non se inopia commeatus in loca iniqua incaute
deductum, non agmine inexplorato euntem insidiis circum-
uentum; ui aperta, armis, acie uictum. nec suorum animos
nec hostium in potestate habuisse: suum cuique ingenium
5 audaciam aut pauorem facere. bis est accusatus pecuniaque
anquisitum; tertio, testibus datis, cum, praeterquam quod om-
nibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugae pauo-
6 risque initium a praetore ortum, ab eo desertos milites, cum
haud uanum timorem ducis crederent, terga dedisse, tanta ira
7 accensa est, ut capite anquirendum contio succlamaret. de eo
quoque nouum certamen ortum: nam cum bis pecunia anqui-
8 sisset, tertio capitis se anquirere diceret, tribuni plebis appel-
lati conlegae negarunt se in mora esse, quo minus, quod ei
more maiorum permissum esset, seu legibus seu moribus mallet,
anquireret, quoad uel capitis uel pecuniae iudicasset priuato.
9 tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit diem-
10 que comitiis ab C. Calpurnio praetore urbano petiit. inde alia
spes ab reo temptata est, si adesse in iudicio Q. Fuluius frater
posset, florens tum et fama rerum gestarum et propinqua spe
11 Capuae potiundae. id cum per litteras miserabiliter pro fratris
capite scriptas petisset Fuluius, negassentque patres e re pu-
12 blica esse abscedi a Capua, postquam dies comitiorum aderat,
Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abiit. id ei iustum exilium
esse sciuit plebs.

4 Inter haec uis omnis belli uersa in Capuam erat; obsi-
debatur tamen acrius quam oppugnabatur; nec aut famem
tolerare seruitia ac plebs poterant aut mittere nuntios ad Han-
2 nibalem per custodias tam artas. inuentus est Numida, qui
acceptis litteris euasurum se professus praestaret promissum.
per media Romana castra nocte egressus spem accendit Cam-
panis, dum aliquid uirium superesset, ab omni parte eruptionem
3 temptandi. ceterum in multis certaminibus equestria proelia
ferme prospera faciebant, pedite superabantur. sed nequaquam
tam laetum uincere quam triste uinci ulla parte erat ab op-

1 potuisse ϛ *Gron.* potuisset *P* ‖ commentus *P* ‖ in *Doering* non in *P* ‖ incaute ϛ incauta incautae *P* ‖ 2 circumuentum ϛ circum *P* ‖ 7 fuge *P* ‖ 9 ducis *Aldus* uocis *P* ‖ ira ϛ ita *P* ‖ 13 quod minus *P* ‖ 14 more *ras. ex* morte *P* ‖ legibuseu *P* ‖ 17 pr. urb. *P* ‖ petiit *H. J. Mueller* petit *P* ‖ 18 adesse in *Gron.* adesse *ex* adessem *P*[1] ‖ quintus fulus *P* ‖ 20 capuaet *P* ‖ 21 scribtas *P* ‖ negassentquae *P* ‖ 22 abscedi *ex* abscede *P*[1] ‖ 24 esse sciuit ϛ essesquid *P* ‖ 27 pleps *P* ‖ poterant *P*[2] poterant aut poterant *P*[1] ‖ 29 profectus *P* ‖ 30 media *P*[2] midia *P*[1] ‖ 33 pedite *Gron.* pedites *P* ‖ superabuntur *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ nequaquā *ras. ex* nequaq.dā *P* ‖ 34 uinci

sesso et prope expugnato hoste. inita tandem ratio est, ut 4
quod uiribus deerat arte aequaretur. ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maxime uigore ac leuitate corporum ueloces; eis parmae breuiores quam equestres et septena iacula quaternos longa pedes data praefixa ferro, quale hastis uelitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites 5
adsuefecerunt et uehi post sese et desilire perniciter, ubi datum signum esset. id postquam adsuetudine cotidiana satis intre- 6
pide fieri uisum est, in campum, qui medius inter castra murumque erat, aduersus instructos Campanorum equites processerunt, et, ubi ad coniectum teli uentum est, signo dato 7
uelites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit, iaculaque cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos uirosque passim coniectis 8
permultos uolnerauerunt; pauoris tamen plus ex re noua atque inopinata iniectum est, et in perculsum hostem equites inuecti fugam stragemque eorum usque ad portas fecerunt. inde 9
equitatu quoque superior Romana res fuit. institutum, ut ue- 10
lites in legionibus essent. auctorem peditum equiti inmiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt honorique id ei apud imperatorem fuisse.

Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Hannibalem diuer- 5
sum Tarentinae arcis potiundae Capuaeque retinendae trahebant curae. uicit tamen respectus Capuae, in quam omnium 2
sociorum hostiumque conuersos uidebat animos, documento futurae, qualemcumque euentum defectio ab Romanis habuisset. igitur magna parte impedimentorum relicta in Bruttiis et omni 3
grauiore armatu, cum delectis peditum equitumque quam poterat aptissimus ad maturandum iter in Campaniam contendit. secuti tamen tam raptim euntem tres et triginta elephanti. in ualle 4
occulta post Tifata montem imminentem Capuae consedit. adueniens cum castellum Galatiam praesidio ui pulso cepisset, in circumsedentis Capuam se uertit, praemissisque nuntiis Capuam, 5
quo tempore castra Romana adgressurus esset, ut eodem et

ς uince P^1 uincere P^2, *sed ras.* uince *restitutum est* ‖ 1 et et prope *P* ‖ 7 sese ς se *ras. ex* ses *P* ‖ desilere *P* ‖ 8 id postquam *Maur. Mueller* postquam id *Koch* postquam *P* ‖ 17 tragemque P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 fuit, ⟨et⟩ institutum *Ussing* fuit, instituto *Wesenberg;* institutum — essent *del. Vielhaber Liv. Studien I 50* ‖ 20 q. *ras. ex* quiin *P* ‖ 21 imperatores *coni. Ruperti* ‖ 27 omni *ex* omnis P^1 ‖ 29 aptissimis ς ‖ seuti *P* ‖ 31 pos | tifata *P* ‖ 33 praemissisque ς *Crévier* praemissis nā|que *P* praemissis ante *Aldus* ‖ 34 adgressuros *P*

illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent, in-
6 gentem praebuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est,
alia Campani omnes, equites peditesque, et cum iis Punicum
7 praesidium, cui Bostar et Hanno praeerant, erupit. Romani
ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid
8 indefensi relinquerent, ita inter sese copias partiti sunt: Ap.
Claudius Campanis, Fuluius Hannibali est oppositus; C. Nero
propraetor cum equitibus sex legionum uia, quae Suessulam
fert, C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit
9 e regione Volturni amnis. proelium non solito modo clamore
ac tumultu est coeptum, sed ad alium uirorum, equorum armo-
rumque sonum disposita in muris Campanorum inbellis multi-
tudo tantum cum aeris crepitu, qualis in defectu lunae silenti
nocte cieri solet, edidit clamorem, ut auerteret etiam pugnan-
10 tium animos. Campanos facile a uallo Appius arcebat; maior
11 uis ab altera parte Fuluium Hannibal et Poeni urgebant. legio
ibi sexta loco cessit, qua pulsa cohors Hispanorum cum tribus
elephantis usque ad uallum peruasit, ruperatque mediam aciem
Romanorum et in ancipiti spe ac periculo erat, utrum in
12 castra perrumperet an intercluderetur a suis. quem pauorem
legionis periculumque castrorum Fuluius ubi uidit, Q. Nauium
primoresque alios centurionum hortatur, ut cohortem hostium
13 sub uallo pugnantem inuadant: in summo discrimine rem uerti;
aut uiam dandam iis esse, et minore conatu, quam condensam
aciem rupissent, in castra inrupturos, aut conficiendos sub
14 uallo esse. nec magni certaminis rem fore: paucos esse et ab
suis interclusos, et quae, dum paueat Romanus, interrupta acies
uideatur, eam, si se utrimque in hostem uertat, ancipiti pugna
15 medios circumuenturam. Nauius ubi haec imperatoris dicta
accepit, secundi hastati signum ademptum signifero in hostis
infert, iacturum in medios eos minitans, ni se propere sequantur
16 milites et partem capessant pugnae. ingens corpus erat, et
arma honestabant, et sublatum alte signum conuerterat ad
17 spectaculum ciues hostesque. ceterum postquam iam ad signa
peruenerat Hispanorum, tum undique in eum tragulae coniectae
et prope tota in unum acies uersa; sed neque multitudo hostium

1 sese ς esse P^1 se P^2 ‖ 2 terrore *P* ‖ 5 aliquit *P* ‖ 7 annibali *P* ‖ 8 pro.p̄.r̄. *P* ‖ quae *ras. ex* quaes *P* ‖ 9 equitato P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 soluto *P* ‖ 14 pugnatium *P* ‖ 20 intercluderetur ς includeretur *P* ‖ 21 que nauium *P* ‖ 22 prioresque *P* ‖ 24 dan'dam *ex* dam|dam P^1 ‖ 25 rupissent *Crévier* inrupissent *P*, *etiam* interrupissent *conicias* ‖ 34 spectaculum ς speculum *P* ‖ 36 uera *P*

neque telorum uis arcere impetum eius uiri potuerunt. et 6
M. Atilius legatus primi principis ex eadem legione signum
inferre in cohortem Hispanorum coepit; et qui castris praeerant
L. Porcius Licinus et T. Popilius legati pro uallo acriter pro-
pugnant elephantosque transgredientes in ipso uallo conficiunt.
quorum corporibus cum oppleta fossa esset, uelut aggere aut 2
ponte iniecto transitum hostibus dedit. ibi super stragem iacen-
tium elephantorum atrox edita caedes. altera in parte castro- 3
rum iam inpulsi erant Campani Punicumque praesidium, et
sub ipsa porta Capuae, quae Vulturnum fert, pugnabatur; neque 4
tam armati inrumpentibus Romanis resistebant, quam porta
ballistis scorpionibusque instructa missilibus procul hostis arce-
bat. et suppressit impetum Romanorum uulnus imperatoris Appi 5
Claudi, cui suos ante prima signa adhortanti sub laeuo umero
summum pectus gaeso ictum est. magna uis tamen hostium
ante portam est caesa, ceteri trepidi in urbem conpulsi. et 6
Hannibal, postquam cohortis Hispanorum stragem uidit summa-
que ui castra hostium defendi, omissa oppugnatione recipere
signa et conuertere agmen peditum obiecto ab tergo equitatu,
ne hostis instaret, coepit. legionum ardor ingens ad hostem 7
insequendum fuit; Flaccus receptui cani iussit, satis ad utrum-
que profectum ratus, ut et Campani, quam haud multum in
Hannibale praesidii esset, et ipse Hannibal sentiret. caesa eo 8
die qui huius pugnae auctores sunt octo milia hominum de
Hannibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt, signaque Cartha-
giniensibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis; aput 9
alios nequaquam tantam molem pugnae inueni plusque pauoris
quam certaminis fuisse, cum inopinato in castra Romana Numidae
Hispanique cum elephantis inrupissent, elephanti per media 10
castra uadentes stragem tabernaculorum ingenti sonitu ac fugam
abrumpentium uincula iumentorum facerent; fraudem quoque 11
super tumultum adiectam inmissis ab Hannibale, qui habitu
Italico, gnari Latinae linguae, iuberent consulum uerbis, quo-
niam amissa castra essent, pro se quemque militum in pro-
xumos montis fugere; sed eam celeriter cognitam fraudem 12

---

3 inferre *Ruperti* inferni P^1 inferri P^2 ‖ coepit *Ruperti* coegit *P* ‖ praerant *P* ‖ 7 super *Ussing* per *P* ‖ 11 tam ς iam *P* ‖ resistabant *P* ‖ quam *Gron.* quam quo *P* ‖ 15 caeso ictu *P* ‖ 17 spanorum *P* ‖ 18 oppugtione *P* ‖ 19 acmen *P* ‖ 23 esset *ex* isset P^1 ‖ caesa P^2 caes P^1 ‖ 24 plerique *uel* alii *uel* quidam *ante* qui *uel post* sunt *uidetur intercidisse* ‖ millia *P* ‖ 27 inueni P^1 inueniri P^2 inuenio ς ‖ 31 uincula *ex* uincular P^1 ‖ 32 inuissis *P* ‖ habitu italico *Weissenborn* habuitalico *P* ‖ 33 ueruis *P*

oppressamque magna caede hostium; elephantos igni e castris
13 exactos. hoc ultimum — utcumque initum finitumque est —
ante deditionem Capuae proelium fuit.
Medix tuticus, qui summus magistratus aput Campanos
est, eo anno Seppius Loesius erat, loco opscuro tenuique
14 fortuna ortus. matrem eius quondam pro pupillo eo procu-
rantem familiare ostentum, cum respondisset haruspex summum
quod esset imperium Capuae peruenturum ad eum puerum,
15 nihil ad eam spem adgnoscentem dixisse ferunt 'ne tu perditas
res Campanorum narras, ubi summus honos ad filium meum
16 perueniet.' ea ludificatio ueri et ipsa in uerum uertit: nam cum
fame ferroque urgerentur nec spes ulla superesset sisti posse,
iis, qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus,
17 Loesius querendo desertam ac proditam a primoribus Capuam
summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit.
7 Ceterum Hannibal ut nec hostis elici amplius ad pugnam
2 uidit neque per castra eorum perrumpi ad Capuam posse, ne
suos quoque commeatus intercluderent noui consules, abscedere
3 inrito incepto et mouere a Capua statuit castra. multa secum,
quonam inde ire pergeret, uoluenti subiit animum impetus
caput ipsum belli Romam petendi, cuius rei semper cupitae
praetermissam occasionem post Cannensem pugnam et alii uulgo
4 fremebant et ipse non dissimulabat: necopinato pauore ac
tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari
5 posse; et, si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omis-
suros aut ambo imperatores Romanos aut alterum ex iis, et,
si diuisissent copias, utrumque infirmiorem factum aut sibi aut
6 Campanis bene gerendae rei fortunam daturos esse. una ea
cura angebat, ne, ubi abscessisset, extemplo dederentur Cam-
pani. Numidam promptum ad omnia agenda audendaque donis
perlicit, ut litteris acceptis specie transfugae castra Romana
7 ingressus altera parte clam Capuam peruadat. litterae autem
erant adhortatione plenae: profectionem suam, quae salutaris
illis foret, apstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda

---

1 cede *P* ‖ 2 uicumque *P* ‖ initium *P* ‖ 4 medix *Columna*, *Lipsius* media *P* ‖ 5 locopscuro *ex* locupscuro *P*[1] ‖ 9 adonoscentem *P* ‖ ne ς no *P* ‖ 12 posse *Alschefski*, *om. P* ‖ 13 iis qui nati *ed. Colon. 1525*, *om. P* ‖ 15 camporū *P* ‖ 18 abscendere *P* ‖ 20 quonam ς quo iam *P* ‖ 25 et ς ei *P* ‖ omissurus *P* ‖ 29 abscesisset *P* ‖ 30 agenda audendaque (*cf. Zingerle Sitz. d. Wien. Akad. 101, 557*) *uel* adeunda audendaque *Alschefski* audendaque *P* audenda ς audenda agendaque *Wesenberg* subeunda audendaque *Weissenborn* ‖ 31 speciae *P* ‖ 33 plene *P* ‖ 34 apstractura *P*

Capua duces atque exercitus Romanos. ne desponderent animos; 8
tolerando paucos dies totam soluturos opsidionem. inde nauis 9
in flumine Vulturno conprehensas subigi ad id quod iam ante
praesidii causa fecerat castellum iussit. quarum ubi tantam 10
copiam esse, ut una nocte traici posset exercitus, allatum est,
cibariis decem dierum praeparatis deductas nocte ad fluuium
legiones ante lucem traiecit.

Id priusquam fieret, ita futurum conpertum ex transfugis 8
Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, uarie animi
hominum pro cuiusque ingenio adfecti sunt. ut in re tam tre- 2
pida senatu extemplo uocato P. Cornelius, cui Asinae cognomen
erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia neque Capuae neque
ullius alterius rei memor ad urbis praesidium reuocabat; Fabius 3
Maximus abscedi a Capua terrerique et circumagi ad nutus
comminationesque Hannibalis flagitiosum ducebat: qui ad Cannas 4
uictor ire tamen ad urbem ausus non esset, eum a Capua
repulsum spem potiundae urbis Romae cepisse? non ad Romam 5
obsidendam, sed ad Capuae liberandam obsidionem ire. Romam
cum eo exercitu, qui ad urbem esset, Iouem foederum ruptorum
ab Hannibale testem deosque alios defensuros esse. has diuersas 6
sententias media sententia P. Valerii Flacci uicit, qui utriusque
rei memor imperatoribus, qui ad Capuam essent, scribendum
censuit, quid ad urbem praesidii esset; quantas autem Hannibal
copias duceret aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam
opus esset, ipsos scire. si ita Romam e ducibus alter et exer- 7
citus pars mitti posset, ut ab reliquo et duce et exercitu Capua
recte opsideretur, inter se compararent Claudius Fuluiusque, 8
utri opsidenda Capua, utri ad prohibendam obsidione patriam
Romam ueniundum esset. hoc senatus consulto Capuam per- 9
lato Q. Fuluius proconsul, cui, collega ex uulnere aegro, digre-
diundum Romam erat, e tribus exercitibus milite electo, ad
quindecim milia peditum, mille equites Vulturnum traducit.
inde cum Hannibalem Latina uia iturum satis comperisset, ipse 10
per Appiae municipia quaeque propter eam uiam sunt, Setiam,
Coram, Lauinium praemisit, ut commeatus paratos et in urbibus 11

2 paucos ς pacem *P* ‖ 3 subigi ad id *Gron.* (duci ad id *Valla*) ubigladio *P* ‖ 5 nocte et traici *P* ‖ 9 uariae *P* ‖ 13 ad *ex* rad *P*¹ ‖ 16 ire ς yre *ras. ex* tyre *P* ‖ 19 rumtorum *P* ‖ 21 qui *ras. ex* quiqui *P* ‖ utrisque *P* ‖ 23 esse quantas *P* ‖ hannibal *ex* bannibale *P*¹ ‖ 25 ita *Alschefski* eta *P* ‖ 27 opsideretur *ras. ex* opsiderentur *P* ‖ campararent *P* ‖ 30 quintus *P* ‖ aegro digrediundum *Weissenborn* (aegro gradiendum *Ascensius 1513*) aegrediundum *in* aegreundum *mut.* *P*¹ aegro eundum *Aldus* ‖ 32 millia *P* ‖ 34 setiam *ed. Mog.* sediam *P* ‖ 35 lanuuium *Cluverius*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA

LIBER XXVI.

Cn. Fuluius Centimalus P. Sulpicius Galba consules cum idi- 1
bus Martiis magistratum inissent, senatu in Capitolium uocato
de re publica, de administratione belli, de prouinciis exerci-
tibusque patres consuluerunt. Q. Fuluio Ap. Claudio, prioris 2
anni consulibus, prorogatum imperium est atque exercitus, quos
habebant, decreti, adiectumque, ne a Capua, quam obsidebant,
apscederent prius quam oppugnassent. ea tum cura maxime 3
intentos habebat Romanos, non ab ira tantum, quae in nullam
umquam ciuitatem iustior fuit, quam quod urbs tam nobilis ac 4
potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita re-
cepta inclinatura rursus animos uidebatur ad ueteris imperii
respectum. et praetoribus prioris anni M. Iunio in Etruria, 5
P. Sempronio in Gallia cum binis legionibus, quas habuerant,
prorogatum est imperium; prorogatum et M. Marcello, ut pro 6
consule in Sicilia reliqua belli perficeret eo exercitu, quem
haberet: si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, 7
quibus P. Cornelius propraetor in Sicilia praeesset, dum ne 8
quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem
reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpicio, 9
cui Sicilia euenerat, duae legiones, quas P. Cornelius habuisset,
decretae et supplementum de exercitu Cn. Fuluii, qui priore
anno in Apulia foede caesus fugatusque erat. huic generi mili- 10
tum senatus eundem quem Cannensibus finem statuerat militiae.
additum etiam utrorumque ignominiae est, ne in oppidis hiber-

titi liuii | aburbe condita | liber xxu | explic. incipit | liber xxui | feliciter *P* ‖ 1 centumalus *Sigonius* ‖ 2 martiis P^2 martis P^1 ‖ 7 oppugnassent *P* expugnassent ς ‖ cura P^2 curam | cura P^1 ‖ 8 in ullam *P* ‖ 10 aliquod *P* ‖ 12 respectum *ex* respectusm P^1 ‖ in etruria ς netruria P^1 etruria P^2 ‖ 13 in gallia P^1 gallia P^2 ‖ 16 opus P^2 pus P^1 ‖ 17 pro.p̄.r̄. *P* ‖ 19 sulpicio ς pupio *P* ‖ 22 foedae *P* ‖ 24 ignominiaest *P*

narent neue hiberna propius ullam urbem decem milibus pas-
11 suum aedificarent. L. Cornelio in Sardinia duae legiones datae,
quibus Q. Mucius praefuerat; supplementum, si opus esset,
12 consules scribere iussi. T. Otacilio et M. Valerio Siciliae Grae-
ciaeque ora cum legionibus classibusque, quibus praeerant,
decretae; quinquaginta Graecia cum legione una, centum
13 Sicilia cum duabus legionibus habebant naues. tribus et
uiginti legionibus Romanis eo anno bellum terra marique est
gestum.

2 Principio eius anni cum de litteris L. Marcii referretur,
res gestae magnificae senatui uisae; titulus honoris, quod im-
perio non populi iussu, non ex auctoritate patrum dato 'pro-
praetor senatui' scripserat, magnam partem hominum offen-
2 debat: rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus
et sollemne auspicandorum comitiorum in castra et prouincias
procul ab legibus magistratibusque ad militarem temeritatem
3 transferri. et cum quidam referendum ad senatum censerent,
melius uisum differri eam consultationem, donec proficisceren-
4 tur equites, qui ab Marcio litteras attulerant. rescribi de fru-
mento et uestimentis exercitus placuit, eam utramque rem
curae fore senatui; adscribi autem 'propraetori L. Marcio' non
placuit, ne id ipsum, quod consultationi reliquerant, pro prae-
5 iudicato ferret. dimissis equitibus de nulla re prius consules
rettulerunt, omniumque in unum sententiae congruebant, agen-
dum cum tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad ple-
bem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam
6 ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator praefuisset. ea
res cum tribunis acta promulgataque est.

7 Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius
Blaesus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum
in contionibus uexabat, multos imperatores temeritate atque
inscitia exercitum in locum praecipitem perduxisse dictitans,
8 neminem praeter Cn. Fuluium ante conrupisse omnibus uitiis
legiones suas quam proderet: itaque uere dici posse, prius
eos perisse, quam uiderent hostem, nec ab Hannibale, sed ab

5 praerant *P* ‖ 6 graecia P^1 graeci P^2 ‖ 7 sicilia *Alschefski* sicili P^1 siculi P^2 ‖ 10 cum P^2 cū | cum P^1 ‖ 12 pro.p̄r̄. *P* ‖ 15 auspicandorum *Madvig* auspiciatorum *P* auspiciis habendorum *coni. Weissenborn* ‖ 21 pro | p̄r̄. *P* ‖ 22 relinquerant *P* ‖ 23 dimissi *P* ‖ 30 blaesus *Sigonius* plaesus *P* ‖ exercitu *P* ‖ 31 multos ς *Gron.* multo *P* ‖ 32 perduxisse ς praeduxisse *P*, *uidetur* prae *praue repetitum et* duxisse *scribendum* ‖ 35 annibale *ex* amnisbale P^1

imperatore suo uictos esse. neminem, cum suffragium ineat, 9
satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. quid 10
interfuisse inter Ti. Semprónium et Cn. Fuluium! Ti. Sem-
pronium, cum ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse
disciplina atque imperio, ut nemo eorum generis ac sanguinis
sui memor in acie esset, praesidio sociis, hostibus terrori
essent; Cumas, Beneuentum aliasque urbes eos uelut e fauci-
bus Hannibalis ereptas populo Romano restituisse: Cn. Fuluium 11
Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter
educatos, seruilibus uitiis imbuisse. ergo effecisse, ut feroces
et inquieti inter socios, ignaui et inbelles inter hostis essent
nec impetum modo Poenorum sed ne clamorem quidem susti-
nere possent. nec hercule mirum esse cessisse milites in acie, 12
cum primus omnium imperator fugeret; magis mirari se ali- 13
quos stantis cecidisse, et non omnes comites Cn. Fului fuisse
pauoris ac fugae. C. Flaminium, L. Paulum, L. Postumium,
Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse quam deserere cir-
cumuentos exercitus: Cn. Fuluium prope unum nuntium deleti 14
exercitus Romam redisse. facinus indignum esse, Cannensem
exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne
prius inde dimittatur, quam hostis ex Italia decesserit, et hoc
idem in Cn. Fului legionibus nuper decretum: Cn. Fuluio fu- 15
gam ex proelio ipsius temeritate commisso impunitam esse,
et eum in ganea lustrisque, ubi iuuentam egerit, senectutem
acturum, milites, qui nihil aliud peccauerint, quam quod im- 16
peratoris similes fuerint, relegatos prope in exilium ignomi-
niosam pati militiam. adeo imparem libertatem Romae diti ac
pauperi, honorato atque inhonorato esse. reus ab se culpam
in milites transferebat: eos ferociter pugnam poscentis pro- 3
ductos in aciem, non eo quo uoluerint, quia serum diei fuerit,
sed postero die, et tempore et loco aequo instructos, seu famam
seu uim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, 2
se quoque turba ablatum, ut Varronem Cannensi pugna, ut multos
alios imperatores. qui autem solum se restantem prodesse rei 3
publicae, nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esset,

2 permittat *ex* permittit P^1 ‖ 3 et cn. fuluium? ti. sempronium *add. Madvig, om. P* ‖ 6 esset *P* set *coni. Madvig Em. Liv. 371* ‖ 7 beneuentum *ras. ex* beneuolentum *P* ‖ 10 ut ς et *P* ‖ 13 esse cessisse *Alschefski* esse *P* cessisse *Gron.* esse non stetisse *Otto* mirum esse milites in acie non stetisse ς ‖ 20 ⟨ita⟩ in *Alan Em. Liv. IV 31* ‖ 25 imperatores *P* ‖ 31 loco aeq. instructo *P* ‖ 32 effusae *P* ‖ fugerunt *P* ‖ 33 cannense *P* ‖ 34 quid ς *Madvig* ‖ 35 esset *Fulvius Ursinus* esse *P*

4 potuisse? non se inopia commeatus in loca iniqua incaute
deductum, non agmine inexplorato euntem insidiis circum-
uentum; ui aperta, armis, acie uictum. nec suorum animos
nec hostium in potestate habuisse: suum cuique ingenium
5 audaciam aut pauorem facere. bis est accusatus pecuniaque
anquisitum; tertio, testibus datis, cum, praeterquam quod om-
nibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugae pauo-
6 risque initium a praetore ortum, ab eo desertos milites, cum
haud uanum timorem ducis crederent, terga dedisse, tanta ira
7 accensa est, ut capite anquirendum contio succlamaret. de eo
quoque nouum certamen ortum: nam cum bis pecunia anqui-
8 sisset, tertio capitis se anquirere diceret, tribuni plebis appel-
lati conlegae negarunt se in mora esse, quo minus, quod ei
more maiorum permissum esset, seu legibus seu moribus mallet,
anquireret, quoad uel capitis uel pecuniae iudicasset priuato.
9 tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit diem-
10 que comitiis ab C. Calpurnio praetore urbano petiit. inde alia
spes ab reo temptata est, si adesse in iudicio Q. Fuluius frater
posset, florens tum et fama rerum gestarum et propinqua spe
11 Capuae potiundae. id cum per litteras miserabiliter pro fratris
capite scriptas petisset Fuluius, negassentque patres e re pu-
12 blica esse abscedi a Capua, postquam dies comitiorum aderat,
Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abiit. id ei iustum exilium
esse sciuit plebs.

4 Inter haec uis omnis belli uersa in Capuam erat; obsi-
debatur tamen acrius quam oppugnabatur; nec aut famem
tolerare seruitia ac plebs poterant aut mittere nuntios ad Han-
2 nibalem per custodias tam artas. inuentus est Numida, qui
acceptis litteris euasurum se professus praestaret promissum.
per media Romana castra nocte egressus spem accendit Cam-
panis, dum aliquid uirium superesset, ab omni parte eruptionem
3 temptandi. ceterum in multis certaminibus equestria proelia
ferme prospera faciebant, pedite superabantur. sed nequaquam
tam laetum uincere quam triste uinci ulla parte erat ab op-

1 potuisse ς *Gron.* potuisset *P* ‖ commentus *P* ‖ in *Doering* non in *P* ‖ incaute ς incauta incautae *P* ‖ 2 circumuentum ς circum *P* ‖ 7 fuge *P* ‖ 9 ducis *Aldus* uocis *P* ‖ ira ς ita *P* ‖ 13 quod minus *P* ‖ 14 more *ras. ex* morte *P* ‖ legibuseu *P* ‖ 17 pr. urb. *P* ‖ petiit *H. J. Mueller* petit *P* ‖ 18 adesse in *Gron.* adesse *ex* adessem P^1 ‖ quintus fulus *P* ‖ 20 capuaet *P* ‖ 21 scribtas *P* ‖ negassentquae *P* ‖ 22 abscedi *ex* abscede P^1 ‖ 24 esse sciuit ς essesquid *P* ‖ 27 pleps *P* ‖ poterant P^2 poterant aut poterant P^1 ‖ 29 profectus *P* ‖ 30 media P^2 midia P^1 ‖ 33 pedite *Gron.* pedites *P* ‖ superabuntur P^1, *corr.* P^2 ‖ nequaquā *ras. ex* nequaq.dā *P* ‖ 34 uinci

sesso et prope expugnato hoste. inita tandem ratio est, ut 4
quod uiribus deerat arte aequaretur. ex omnibus legionibus
electi sunt iuuenes maxime uigore ac leuitate corporum ue-
loces; eis parmae breuiores quam equestres et septena iacula
quaternos longa pedes data praefixa ferro, quale hastis ueli-
taribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites 5
adsuefecerunt et uehi post sese et desilire perniciter, ubi datum
signum esset. id postquam adsuetudine cotidiana satis intre- 6
pide fieri uisum est, in campum, qui medius inter castra mu-
rumque erat, aduersus instructos Campanorum equites pro-
cesserunt, et, ubi ad coniectum teli uentum est, signo dato 7
uelites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repente in
hostium equites incurrit, iaculaque cum impetu alia super alia
emittunt. quibus plurimis in equos uirosque passim coniectis 8
permultos uolnerauerunt; pauoris tamen plus ex re noua atque
inopinata iniectum est, et in perculsum hostem equites in-
uecti fugam stragemque eorum usque ad portas fecerunt. inde 9
equitatu quoque superior Romana res fuit. institutum, ut ue- 10
lites in legionibus essent. auctorem peditum equiti inmiscen-
dorum centurionem Q. Nauium ferunt honorique id ei apud
imperatorem fuisse.

Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Hannibalem diuer- 5
sum Tarentinae arcis potiundae Capuaeque retinendae trahe-
bant curae. uicit tamen respectus Capuae, in quam omnium 2
sociorum hostiumque conuersos uidebat animos, documento
futurae, qualemcumque euentum defectio ab Romanis habuisset.
igitur magna parte impedimentorum relicta in Bruttiis et omni 3
grauiore armatu, cum delectis peditum equitumque quam poterat
aptissimus ad maturandum iter in Campaniam contendit. secuti
tamen tam raptim euntem tres et triginta elephanti. in ualle 4
occulta post Tifata montem imminentem Capuae consedit. ad-
ueniens cum castellum Galatiam praesidio ui pulso cepisset, in
circumsedentis Capuam se uertit, praemissisque nuntiis Capuam, 5
quo tempore castra Romana adgressurus esset, ut eodem et

ς uince P^1 uincere P^2, *sed ras.* uince *restitutum est* ‖ 1 et et prope *P* ‖ 7 sese ς se *ras. ex* ses *P* ‖ desilere *P* ‖ 8 id postquam *Maur. Mueller* postquam id *Koch* postquam *P* ‖ 17 tragemque P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 fuit, ⟨et⟩ institutum *Ussing* fuit, instituto *Wesenberg;* institutum — essent *del. Vielhaber Liv. Studien I 50* ‖ 20 q. *ras. ex* quiin *P* ‖ 21 imperatores *coni. Ruperti* ‖ 27 omni *ex* omnis P^1 ‖ 29 aptissimis ς ‖ seuti *P* ‖ 31 pos | tifata *P* ‖ 33 praemissisque ς *Crévier* praemissis nā|que *P* praemissis ante *Aldus* ‖ 34 adgressuros *P*

illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent, in-
6 gentem praebuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est,
alia Campani omnes, equites peditesque, et cum iis Punicum
7 praesidium, cui Bostar et Hanno praeerant, erupit. Romani
ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid
8 indefensi relinquerent, ita inter sese copias partiti sunt: Ap.
Claudius Campanis, Fuluius Hannibali est oppositus; C. Nero
propraetor cum equitibus sex legionum uia, quae Suessulam
fert, C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit
9 e regione Volturni amnis. proelium non solito modo clamore
ac tumultu est coeptum, sed ad alium uirorum, equorum armo-
rumque sonum disposita in muris Campanorum inbellis multi-
tudo tantum cum aeris crepitu, qualis in defectu lunae silenti
nocte cieri solet, edidit clamorem, ut auerteret etiam pugnan-
10 tium animos. Campanos facile a uallo Appius arcebat; maior
11 uis ab altera parte Fuluium Hannibal et Poeni urgebant. legio
ibi sexta loco cessit, qua pulsa cohors Hispanorum cum tribus
elephantis usque ad uallum peruasit, ruperatque mediam aciem
Romanorum et in ancipiti spe ac periculo erat, utrum in
12 castra perrumperet an intercluderetur a suis. quem pauorem
legionis periculumque castrorum Fuluius ubi uidit, Q. Nauium
primoresque alios centurionum hortatur, ut cohortem hostium
13 sub uallo pugnantem inuadant: in summo discrimine rem uerti;
aut uiam dandam iis esse, et minore conatu, quam condensam
aciem rupissent, in castra inrupturos, aut conficiendos sub
14 uallo esse. nec magni certaminis rem fore: paucos esse et ab
suis interclusos, et quae, dum paueat Romanus, interrupta acies
uideatur, eam, si se utrimque in hostem uertat, ancipiti pugna
15 medios circumuenturam. Nauius ubi haec imperatoris dicta
accepit, secundi hastati signum ademptum signifero in hostis
infert, iacturum in medios eos minitans, ni se propere sequantur
16 milites et partem capessant pugnae. ingens corpus erat, et
arma honestabant, et sublatum alte signum conuerterat ad
17 spectaculum ciues hostesque. ceterum postquam iam ad signa
peruenerat Hispanorum, tum undique in eum tragulae coniectae
et prope tota in unum acies uersa; sed neque multitudo hostium

---

1 sese ς esse *P*[1] se *P*[2] ‖ 2 terrore *P* ‖ 5 aliquit *P* ‖ 7 annibali *P* ‖ 8 pro.p̄.r̄. *P* ‖ quae *ras. ex* quaes *P* ‖ 9 equitato *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 10 soluto *P* ‖ 14 pugnatium *P* ‖ 20 intercluderetur ς includeretur *P* ‖ 21 que nauium *P* ‖ 22 prioresque *P* ‖ 24 dan|dam *ex* dam|dam *P*[1] ‖ 25 rupissent *Crévier* inrupissent *P*, *etiam* interrupissent *conicias* ‖ 34 spectaculum ς speculum *P* ‖ 36 uera *P*

neque telorum uis arcere impetum eius uiri potuerunt. et 6
M. Atilius legatus primi principis ex eadem legione signum
inferre in cohortem Hispanorum coepit; et qui castris praeerant
L. Porcius Licinus et T. Popilius legati pro uallo acriter pro-
pugnant elephantosque transgredientes in ipso uallo conficiunt.
quorum corporibus cum oppleta fossa esset, uelut aggere aut 2
ponte iniecto transitum hostibus dedit. ibi super stragem iacen-
tium elephantorum atrox edita caedes. altera in parte castro- 3
rum iam inpulsi erant Campani Punicumque praesidium, et
sub ipsa porta Capuae, quae Vulturnum fert, pugnabatur; neque 4
tam armati inrumpentibus Romanis resistebant, quam porta
ballistis scorpionibusque instructa missilibus procul hostis arce-
bat. et suppressit impetum Romanorum uulnus imperatoris Appi 5
Claudi, cui suos ante prima signa adhortanti sub laeuo umero
summum pectus gaeso ictum est. magna uis tamen hostium
ante portam est caesa, ceteri trepidi in urbem conpulsi. et 6
Hannibal, postquam cohortis Hispanorum stragem uidit summa-
que ui castra hostium defendi, omissa oppugnatione recipere
signa et conuertere agmen peditum obiecto ab tergo equitatu,
ne hostis instaret, coepit. legionum ardor ingens ad hostem 7
insequendum fuit; Flaccus receptui cani iussit, satis ad utrum-
que profectum ratus, ut et Campani, quam haud multum in
Hannibale praesidii esset, et ipse Hannibal sentiret. caesa eo 8
die qui huius pugnae auctores sunt octo milia hominum de
Hannibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt, signaque Cartha-
giniensibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis; aput 9
alios nequaquam tantam molem pugnae inueni plusque pauoris
quam certaminis fuisse, cum inopinato in castra Romana Numidae
Hispanique cum elephantis inrupissent, elephanti per media 10
castra uadentes stragem tabernaculorum ingenti sonitu ac fugam
abrumpentium uincula iumentorum facerent; fraudem quoque 11
super tumultum adiectam inmissis ab Hannibale, qui habitu
Italico, gnari Latinae linguae, iuberent consulum uerbis, quo-
niam amissa castra essent, pro se quemque militum in pro-
xumos montis fugere; sed eam celeriter cognitam fraudem 12

---

3 inferre *Ruperti* inferni P^1 inferri P^2 ‖ coepit *Ruperti* coegit *P* ‖ praerant *P* ‖ 7 super *Ussing* per *P* ‖ 11 tam ς iam *P* ‖ resistabant *P* ‖ quam *Gron.* quam quo *P* ‖ 15 caeso ictu *P* ‖ 17 spanorum *P* ‖ 18 oppugtione *P* ‖ 19 acmen *P* ‖ 23 esset *ex* isset P^1 ‖ caesa P^2 caes P^1 ‖ 24 plerique *uel* alii *uel* quidam *ante* qui *uel post* sunt *uidetur intercidisse* ‖ millia *P* ‖ 27 inueni P^1 inueniri P^2 inuenio ς ‖ 31 uincula *ex* uincular P^1 ‖ 32 inuissis *P* ‖ habitu italico *Weissenborn* habuitalico *P* ‖ 33 ueruis *P*

oppressamque magna caede hostium; elephantos igni e castris
13 exactos. hoc ultimum — utcumque initum finitumque est —
ante deditionem Capuae proelium fuit.

Medix tuticus, qui summus magistratus aput Campanos
est, eo anno Seppius Loesius erat, loco opscuro tenuique
14 fortuna ortus. matrem eius quondam pro pupillo eo procu-
rantem familiare ostentum, cum respondisset haruspex summum
quod esset imperium Capuae peruenturum ad eum puerum,
15 nihil ad eam spem adgnoscentem dixisse ferunt 'ne tu perditas
res Campanorum narras, ubi summus honos ad filium meum
16 perueniet.' ea ludificatio ueri et ipsa in uerum uertit: nam cum
fame ferroque urgerentur nec spes ulla superesset sisti posse,
iis, qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus,
17 Loesius querendo desertam ac proditam a primoribus Capuam
summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit.

7 Ceterum Hannibal ut nec hostis elici amplius ad pugnam
2 uidit neque per castra eorum perrumpi ad Capuam posse, ne
suos quoque commeatus intercluderent noui consules, abscedere
3 inrito incepto et mouere a Capua statuit castra. multa secum,
quonam inde ire pergeret, uoluenti subiit animum impetus
caput ipsum belli Romam petendi, cuius rei semper cupitae
praetermissam occasionem post Cannensem pugnam et alii uulgo
4 fremebant et ipse non dissimulabat: necopinato pauore ac
tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari
5 posse; et, si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omis-
suros aut ambo imperatores Romanos aut alterum ex iis, et,
si diuisissent copias, utrumque infirmiorem factum aut sibi aut
6 Campanis bene gerendae rei fortunam daturos esse. una ea
cura angebat, ne, ubi abscessisset, extemplo dederentur Cam-
pani. Numidam promptum ad omnia agenda audendaque donis
perlicit, ut litteris acceptis specie transfugae castra Romana
7 ingressus altera parte clam Capuam peruadat. litterae autem
erant adhortatione plenae: profectionem suam, quae salutaris
illis foret, apstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda

1 cede *P* ‖ 2 uicumque *P* ‖ initium *P* ‖ 4 medix *Columna*, *Lipsius* media *P* ‖ 5 locopscuro *ex* locupscuro *P*[1] ‖ 9 adonoscentem *P* ‖ ne ς no *P* ‖ 12 posse *Alschefski*, *om.* *P* ‖ 13 iis qui nati *ed. Colon. 1525*, *om.* *P* ‖ 15 camporū *P* ‖ 18 abscendere *P* ‖ 20 quonam ς quo iam *P* ‖ 25 et ς ei *P* ‖ omissurus *P* ‖ 29 abscesisset *P* ‖ 30 agenda audendaque *(cf. Zingerle Sitz. d. Wien. Akad. 101, 557) uel* adeunda audendaque *Alschefski* audendaque *P* audenda ς audenda agendaque *Wesenberg* subeunda audendaque *Weissenborn* ‖ 31 speciae *P* ‖ 33 plene *P* ‖ 34 apstractura *P*

Capua duces atque exercitus Romanos. ne desponderent animos; 8
tolerando paucos dies totam soluturos opsidionem. inde nauis 9
in flumine Vulturno conprehensas subigi ad id quod iam ante
praesidii causa fecerat castellum iussit. quarum ubi tantam 10
copiam esse, ut una nocte traici posset exercitus, allatum est,
cibariis decem dierum praeparatis deductas nocte ad fluuium
legiones ante lucem traiecit.

Id priusquam fieret, ita futurum conpertum ex transfugis 8
Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, uarie animi
hominum pro cuiusque ingenio adfecti sunt. ut in re tam tre- 2
pida senatu extemplo uocato P. Cornelius, cui Asinae cognomen
erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia neque Capuae neque
ullius alterius rei memor ad urbis praesidium reuocabat; Fabius 3
Maximus abscedi a Capua terrerique et circumagi ad nutus
comminationesque Hannibalis flagitiosum ducebat: qui ad Cannas 4
uictor ire tamen ad urbem ausus non esset, eum a Capua
repulsum spem potiundae urbis Romae cepisse? non ad Romam 5
obsidendam, sed ad Capuae liberandam obsidionem ire. Romam
cum eo exercitu, qui ad urbem esset, Iouem foederum ruptorum
ab Hannibale testem deosque alios defensuros esse. has diuersas 6
sententias media sententia P. Valerii Flacci uicit, qui utriusque
rei memor imperatoribus, qui ad Capuam essent, scribendum
censuit, quid ad urbem praesidii esset; quantas autem Hannibal
copias duceret aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam
opus esset, ipsos scire. si ita Romam e ducibus alter et exer- 7
citus pars mitti posset, ut ab reliquo et duce et exercitu Capua
recte opsideretur, inter se compararent Claudius Fuluiusque, 8
utri opsidenda Capua, utri ad prohibendam obsidione patriam
Romam ueniundum esset. hoc senatus consulto Capuam per- 9
lato Q. Fuluius proconsul, cui, collega ex uulnere aegro, digre-
diundum Romam erat, e tribus exercitibus milite electo, ad
quindecim milia peditum, mille equites Vulturnum traducit.
inde cum Hannibalem Latina uia iturum satis comperisset, ipse 10
per Appiae municipia quaeque propter eam uiam sunt, Setiam,
Coram, Lauinium praemisit, ut commeatus paratos et in urbibus 11

2 paucos ς pacem *P* ‖ 3 subigi ad id *Gron.* (duci ad id *Valla*) ubigladio *P* ‖ 5 nocte et traici *P* ‖ 9 uariae *P* ‖ 13 ad *ex* rad *P*[1] ‖ 16 ire ς yre *ras. ex* tyre *P* ‖ 19 rumtorum *P* ‖ 21 qui *ras. ex* quiqui *P* ‖ utrisque *P* ‖ 23 esse quantas *P* ‖ hannibal *ex* hannibale *P*[1] ‖ 25 ita *Alschefski* eta *P* ‖ 27 opsideretur *ras. ex* opsiderentur *P* ‖ campararent *P* ‖ 30 quintus *P* ‖ aegro digrediundum *Weissenborn* (aegro gradiendum *Ascensius 1513*) aegrediundum *in* aegreundum *mut.* *P*[1] aegro eundum *Aldus* ‖ 32 millia *P* ‖ 34 setiam *ed. Mog.* sediam *P* ‖ 35 lanuuium *Cluverius*

haberent et ex agris deuiis in uiam proferrent praesidiaque in
urbes contraherent, ut sua cuique res publica in manu esset.
9 Hannibal quo die Vulturnum est transgressus, haud procul
2 a flumine castra posuit; postero die praeter Cales in agrum
Sidicinum peruenit. ibi diem unum populando moratus per
Suessanum Allifanumque et Casinatem agrum uia Latina ducit.
sub Casino biduo statiua habita et passim populationes factae.
3 inde praeter Interamnam Aquinumque in Fregellanum agrum
ad Lirim fluuium uentum, ubi intercisum pontem a Fregellanis
4 morandi itineris causa inuenit. et Fuluium Vulturnus tenuerat
amnis nauibus ab Hannibale incensis rates ad traiciendum exer-
5 citum in magna inopia materiae aegre comparantem. traiecto
ratibus exercitu relicum Fuluio expeditum iter non per urbes
modo sed circa uiam expositis benigne commeatibus erat, ala-
cresque milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defen-
6 dendam iri patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuntius
diem noctemque itinere continuato ingentem attulit terrorem;
tumultuosius, quam quod allatum erat, concursus hominum
7 adfingentium uana auditis totam urbem concitat. ploratus
mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed
undique matronae in publicum effusae circa deum delubra dis-
8 currunt, crinibus passis aras uerrentes, nixae genibus, supinas
manus ad caelum ac deos tendentes orantesque, ut urbem
Romanam e manibus hostium eriperent matresque Romanas et
9 liberos paruos inuiolatos seruarent. senatus magistratibus in
foro praesto est, si quid consulere uelint. alii accipiunt imperia
disceduntque ad suas quisque officiorum partes, alii offerunt se,
si quo usus operae sit. praesidia in arce, in Capitolio, in
muris, circa urbem, in monte etiam Albano atque arce Aefulana
10 ponuntur. inter hunc tumultum Q. Fuluium proconsulem pro-
fectum cum exercitu Capua adfertur; cui ne minueretur impe-
rium, si in urbem uenisset, decernit senatus, ut Q. Fuluio par

3 die ς de *P* ‖ trangressus *P* ‖ 6 suessanum *Cluverius* suessulam *P* ‖ allifanumq. *P* uenafranumque *Cluverius* ‖ ducit. sub casino *Weissenborn olim*, *Ussing* ducit sub casinum *P* ducit sub casinum. ⟨ibi⟩ *Weissenborn postea* ‖ 7 biduum *Wesenberg* ‖ 8 integramnam, *sed g prorsus pallida*, *P* ‖ 13 relicuum *P* ‖ 15 alius aliam *P* ‖ 16 nustius *P* ‖ 18 quod *Weissenborn*, *om P Madv.* ‖ concursus *H. J. Mueller (etiam* discursus *aptum sit)* cursu *P* cursus *Ascensius 1513 Weissenb.* propagatum discursu *Madvig* concursu *Friedersdorff* ‖ 19 concitat *uel* conciuerat ς conciliat *P* concibat *Salmasius* concitante *Friedersdorff* ‖ 20 exaudiebantur ς ‖ 22 crinibus P^2 criminibus P^1 ‖ areas *Schweighaeuser ad Polyb. 9,6,3* ‖ 26 praestost si quit consule *P* ‖ 31 ⟨a⟩ capua ς

cum consulibus imperium esset. Hannibal infestius perpopulato 11
agro Fregellano propter intercisos pontis, per Frusinatem Ferentinatemque et Anagninum agrum in Labicanum uenit. inde 12
Algido Tusculum petiit, nec receptus moenibus infra Tusculum
dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso
octo milia passuum ab Roma posuit castra. quo propius hostis 13
accedebat, eo maior caedes fiebat fugientium praecedentibus
Numidis, pluresque omnium generum atque aetatium capiebantur.

In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exer- 10
citu Romam ingressus media urbe per Carinas Esquilias contendit; inde egressus inter Esquilinam Collinamque portam
posuit castra. aediles plebis commeatum eo conportarunt; con- 2
sules senatusque in castra uenerunt. ibi de summa re publica
consultatum. placuit consules circa portas Collinam Esquilinamque ponere castra, C. Calpurnium praetorem urbanum Capitolio atque arci praeesse, et senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset.

Inter haec Hannibal ad Anienem fluuium tria milia passuum 3
ab urbe castra admouit. ibi statiuis positis ipse cum duobus
milibus equitum ad portam Collinam usque ad Herculis templum
est progressus atque, unde proxume poterat, moenia situmque
urbis obequitans contemplabatur. id eum tam licenter atque 4
otiose facere Flacco indignum uisum est; itaque immisit equites
summouerique atque in castra redigi hostium equitatum iussit.
cum commissum proelium esset, consules transfugas Numidarum, 5
qui tum in Auentino ad mille et ducenti erant, media urbe
transire Esquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles tecta- 6
que hortorum et sepulcra et cauas undique uias ad pugnandum
futuros rati. quos cum ex arce Capitolioque cliuo Publicio in
equis decurrentis quidam uidissent, captum Auentinum conclamauerunt. ea res tantum tumultum ac fugam praebuit, ut, 7
nisi castra Punica extra urbem fuissent, effusura se omnis
pauida multitudo fuerit: tunc in domos atque in tecta refugiebant uagosque in uiis suos pro hostibus lapidibus telisque incessebant. nec comprimi tumultus aperirique error poterat 8

3 anagninum P^2 agninum P^1 ‖ 6 millia P ‖ proprius P ‖ 15 ponere ς ponerent P ‖ 16 praessae P ‖ 17 quit in ta subitis P ‖ 18 annibal P ‖ millia P ‖ 20 millibus P ‖ ad portam collinam (*uel* a porta collina) ς ac portam collinam P ‖ 26 mille et cc· P ‖ 27 esquilia P ‖ 28 sepulchra P ‖ 29 publicio *ex* publico P^1 ‖ 30 uidissent ς uidisse et *ex* uidisset P^1 ‖ 32 punicam P ‖ effusa P ‖ 34 pro hostibus ς hostibus P hostilibus *coni. Drakenb.*

refertis itineribus agrestium turba pecorumque, quae repen-
9 tinus pauor in urbem compulerat. equestre proelium secundum
fuit, summotique hostes sunt. et quia multis locis comprimendi
tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit omnes, qui dicta-
tores, consules censoresue fuissent, cum imperio esse, donec
10 recessisset a muris hostis. et diei quod reliquum fuit et nocte
insequenti multi temere excitati tumultus sunt compressique.
11 Postero die transgressus Anienem Hannibal in aciem omnis
copias eduxit; nec Flaccus consulesque certamen detrectauere.
2 instructis utrimque exercitibus in eius pugnae casum, in qua
urbs Roma uictori praemium esset, imber ingens grandine
mixtus ita utramque aciem turbauit, ut uix armis retentis in
castra sese receperint nullius rei minore quam hostium metu.
3 et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas
diremit. ubi recepissent se in castra, mira serenitas cum tran-
4 quillitate oriebatur. in religionem ea res aput Poenos uersa
est, auditaque uox Hannibalis fertur, potiundae sibi urbis Romae
5 modo mentem non dari, modo fortunam. minuere etiam spem
eius duae aliae, parua magnaque, res: magna illa, quod, cum ipse
ad moenia urbis Romae armatus sederet, milites sub uexillis
6 in supplementum Hispaniae profectos audiit; parua autem, quod
per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet,
uenisse nihil ob id deminuto pretio cognitum ex quodam cap-
7 tiuo est. id uero adeo superbum atque indignum uisum, eius
soli, quod ipse bello captum possideret haberetque, inuentum
Romae emptorem, ut extemplo uocato praecone tabernas argen-
8 tarias, quae circa forum Romanum essent, iusserit uenire. his
motus ad Tutiam fluuium castra rettulit, sex milia passuum ab
urbe. inde ad lucum Feroniae pergit ire, templum ea tem-
9 pestate inclutum diuitiis. Capenates aliique, qui accolae eius
erant, primitias frugum eo donaque alia pro copia portantes
multo auro argentoque id exornatum habebant. iis omnibus
donis tum spoliatum templum. aeris acerui, cum rudera milites
religione inducti iacerent, post profectionem Hannibalis magni
10 inuenti. huius populatio templi haud dubia inter scriptores

---

2 urbe *P* ‖ 4 erat *P* ‖ 6 recessisset a muris P^2 recessisseetamoris P^1 ‖ nocti P^2 noti P^1 ‖ 7 exercitati *P* ‖ 10 utrinque *P* ‖ 18 spem eius *Valla* per|meius *P* ‖ 19 duae *Madvig* et *P* ‖ parua *Gron.* paruæ *P* ‖ 22 per ς, *om.* *P* ‖ 23 praetio *P* ‖ 25 habereque *P* ‖ 26 exemplo *P* ‖ 28 fuluium *P* ‖ millia *P* ‖ 29 ⟨et⟩ templum *coni.* *Weissenborn* ‖ tempestatæ *P* ‖ 30 inclytum P^2 ‖ aliique qui ς *Gron.* alique *P* ‖ 31 donaquae *P* ‖ 35 populatio *P* spoliatio *Woelfflin Ant. v. Syr. 64* ‖ scribtores *P*

est. Coelius Romam euntem ab Ereto deuertisse eo Hanni-
balem tradit, iterque eius ab Reate Cutiliisque et ab Amiterno
orditur: ex Campania in Samnium, inde in Paelignos perue- 11
nisse praeterque oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse,
inde Albensi agro in Marsos, hinc Amiternum Forulosque uicum
uenisse. neque ibi error est, quod tanti ducis tantique exer- 12
citus uestigia intra tam breuis aeui memoriam potuerint con-
fundi — isse enim ea constat —, tantum id interest, ueneritne 13
eo itinere ad urbem an ab urbe in Campaniam redierit.

Ceterum non quantum Romanis pertinaciae ad premendam **12**
obsidione Capuam fuit, tantum ad defendendam Hannibali. nam- 2
que per Samnium Apuliamque et Lucanos in Bruttium agrum
ad fretum ac Regium eo cursu contendit, ut prope repentino
aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnius opsessa 3
per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci sensit, et admi-
ratio orta est non simul regressum Hannibalem. inde per con- 4
loquia intellexerunt relictos se desertosque et spem Capuae
retinendae deploratam aput Poenos esse. accessit edictum pro- 5
consulum ex senatus consulto propositum uulgatumque aput
hostis, ut, qui ciuis Campanus ante certam diem transisset,
sine fraude esset. nec ulla facta est transitio metu magis eos 6
quam fide continente, quia maiora in defectione deliquerant
quam quibus ignosci posset. ceterum quem ad modum nemo 7
priuato consilio ad hostem transibat, ita nihil salutare in medium
consulebatur. nobilitas rem publicam deseruerant neque in 8
senatum cogi poterant; in magistratu erat, qui non sibi hono-
rem adiecisset, sed indignitate sua uim ac ius magistratui quem
gerebat dempsisset; iam ne in foro quidem aut publico loco 9
principum quisquam apparebat, domibus inclusi patriae occasum
cum suo exitio in dies expectabant; summa curae omnis in 10
Bostarem Hannonemque, praefectos praesidi Punici, uersa erat,
suo, non sociorum periculo sollicitos. ii conscriptis ad Hanni- 11
balem litteris non libere modo sed etiam aspere, quibus non
Capuam solam traditam in manum hostibus, sed se quoque et

1 ab ereto *Sabellicus* ac freto *P* ‖ 2 cutiliisque *Glareanus* cupiliisque *P* ‖ 4 preterque *P* ‖ 6 tanti ducis tantique *Weissenborn* tantique *P* tanti ς ‖ 7 breuis *ras. ex* breuiuis *P* ‖ 9 urbe P^2 arbe P^1 ‖ 10 praemendam *P* ‖ 12 per samnium *suppl. Weissenborn, addidit* apuliamque, *om. P* ‖ 13 regiis *P* ‖ 14 incautos *ex* incautas P^1 ‖ opsessa *uel* obsessa *Lipsius* oppressa *P* ‖ 15 dies ς di *P* ‖ admirati P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 proconsulum *uel* proconsulis ς procōs. *P* ‖ 22 fine *P* ‖ 24 ostem *P* ‖ 25 constitebatur *P* ‖ deseruerat ς ‖ 30 summae *P* ‖ imbostharem *P* ‖ 31 praefecto *P* ‖ 32 conscribtis *P* ‖ 33 quibus *del. coni. Doering* ‖ 34 solum ς ‖ se ς ne *P* ‖ et ς, *om. P*

12 praesidium in omnis cruciatus proditos incusabant: abisse eum
in Bruttios uelut auertentem sese, ne Capua in oculis eius
caperetur; at hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis
13 Romanae abstrahi a Capua opsidenda potuisse: tanto constan-
tiorem inimicum Romanum quam amicum Poenum esse. si
redeat Capuam bellumque omne eo uertat, et se et Campanos
14 paratos eruptioni fore. non cum Reginis neque Tarentinis
bellum gesturos transisse Alpis; ubi Romanae legiones sint,
ibi et Carthaginiensium exercitus debere esse. sic ad Cannas,
sic ad Trasumennum rem bene gestam, coeundo conferundo-
15 que cum hoste castra, fortunam temptando. in hanc senten-
tiam litterae conscriptae Numidis proposita mercede eam pro-
fessis operam dantur. ii specie transfugarum cum ad Flaccum
in castra uenissent, ut inde tempore capto abirent, famesque,
quae iam diu Capuae erat, nulli non probabilem causam trans-
16 itionis faceret, mulier repente Campana in castra uenit, scortum
transfugarum unius, indicatque imperatori Romano Numidas
17 fraude composita transisse litterasque ad Hannibalem ferre: id
unum ex iis, qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam
esse. productus primo satis constanter ignorare se mulierem
simulabat; paulatim dein conuictus ueris, cum tormenta posci
18 et parari uideret, fassus id ita esse, litteraeque prolatae, et
additum etiam indicio quod celabatur, et alios specie transfu-
19 garum Numidas uagari in castris Romanis. ii supra septua-
ginta comprensi et cum transfugis nouis mulcati uirgis mani-
busque praecisis Capuam rediguntur. conspectum tam triste
13 supplicium fregit animos Campanorum. concursus ad curiam
populi factus coegit Loesium senatum uocare; et primoribus,
qui iam diu publicis consiliis aberant, propalam minabantur,
nisi uenirent in senatum, circa domos eorum ituros se et in
publicum omnis ui extracturos esse. is timor frequentem
2 senatum magistratui praebuit. ibi cum ceteri de legatis mit-
tendis ad imperatores Romanos agerent, Vibius Virrius, qui
defectionis auctor ab Romanis fuerat, interrogatus sententiam

---

2 brutios *P* ‖ 4 abtrahi *P* ‖ 7 reginis P^2 regnis P^1 ‖ 10 tarsumennum *P* ‖ 12 eam *Duker* iam *P* ‖ professis *ex* profess P^1 ‖ 14 famesquae que *P* ‖ 15 iam *Sigonius* tam *P* ‖ capue *P* ‖ 17 numidas *Froben. 1531* numida *P* ‖ 19 aperuisse *P* ‖ 22 fassus ⟨est⟩ id *Madvig* ‖ litteraeque *ras. ex* litteraequae *P* ‖ et *ante* additum *suspectum est Dukero* ‖ 25 mulcati *Lipsius ad Tac. ann. 1, 32* multati *P* ‖ manibusque *ras. ex* manibusquae *P* ‖ 26 triste *ex* tristes P^1 ‖ 33 egerent *P* ‖ uiuius uirrius *P* u. uirius *ex CIL X Riemann*

negat eos, qui de legatis et de pace ac deditione loquantur, 3
meminisse, nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate
habuissent, nec quid ipsis patiendum sit. 'quid? uos' inquit 4
'eam deditionem fore censetis, qua quondam, ut aduersus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraque omnia Romanis
dedidimus? iam e memoria excessit, quo tempore et in qua 5
fortuna a populo Romano defecerimus? iam, quem ad modum
in defectione praesidium, quod poterat emitti, per cruciatum
et ad contumeliam necarimus? quotiens in opsidentis quam 6
inimice eruperimus, castra oppugnarimus, Hannibalem uocauerimus ad opprimendos eos, hoc quod recentissimum est, ad
oppugnandam Romam hinc eum miserimus? age contra, quae 7
illi infeste in nos fecerint, repetite, ut ex eo quid speretis
habeatis. cum hostis alienigena in Italia esset, et Hannibal
hostis, et cuncta bello arderent, omissis omnibus, omisso ipso
Hannibale ambo consules et duo consulares exercitus ad Capuam
oppugnandam miserunt. alterum annum circumuallatos inclu- 8
sosque nos fame macerant, et ipsi nobiscum ultima pericula
et grauissimos labores perpessi, circa uallum ac fossas saepe
trucidati ac prope ad extremum castris exuti. sed omitto haec: 9
uetus atque usitata res est in oppugnanda hostium urbe labores
ac pericula pati. illud irae atque odii execrabilis inexpiabilis-
que indicium est: Hannibal ingentibus copiis peditum equitum- 10
que castra oppugnauit et ex parte cepit: tanto periculo nihil
moti sunt ab obsidione; profectus trans Vulturnum perussit
Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt; ad 11
ipsam urbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoque
tempestatem imminentem spreuerunt; transgressus Anienem
amnem tria milia passum ab urbe castra posuit, postremo ad
moenia ipsa et ad portas accessit, Romam se ademturum eis,
nisi omitterent Capuam, ostendit: non omiserunt. feras bestias, 12
caeco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia et catulos earum
ire pergas, ad opem suis ferendam auertas: Romanos Roma 13
circumsessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hinc prope exau-

2 ne quid facturi *P* ‖ 6 dedidimus *Modius* dedimus *P* ‖ 7 a p. r. *P* populi romani *Alan Em. Liv. IV 32* ‖ 11 hoc *P* ac *Doering* ‖ 12 contra quae ς qua contraq. *P* ‖ 14 in ς, *om. P* ‖ 18 pericula et *Alschefski* (pericula ac *Gron.*) periculae *P* ‖ 19 fossa *P* ‖ 20 ac *Alschefski* ae *P* et ς ‖ 22 inexpiabilis exsecrabilisque *Alschefski (ordinem mut. Wesenberg), idem uel* implacabilis execrabilisque *Weissenborn* execrabilisque *P* exsecrabilis ς inexorabilis execrabilisque *uel* execrabilis inexorabilisque *Friedersdorff* ‖ 28 spraeuerunt *P* ‖ 29 millia *P* ‖ 30 monia *P*[1] mynia *uel* mvnia *P*[2]

diebantur, arae, foci, deum delubra, sepulcra maiorum temerata
ac uiolata a Capua non auerterunt: tanta auiditas supplicii
14 expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria
forsitan: nos quoque idem fecissemus, si data fortuna esset.
itaque quoniam aliter dis immortalibus est uisum, cum mortem
ne recusare quidem debeam, cruciatus contumeliasque, quas
parat hostis, dum liber, dum mei potens sum, effugere morte,
15 praeterquam honesta, etiam leni possum. non uidebo Ap. Claudium et Q. Fuluium uictoria insolenti subnixos, neque uinctus
per urbem Romanam triumphi spectaculum trahar, ut deinde
in carcere expirem aut ad palum deligatus lacerato uirgis tergo
ceruicem securi Romanae subiciam; nec dirui incendique patriam
uidebo, nec rapi ad stuprum matres Campanas uirginesque et
16 ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi erant, a fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum
extaret: nedum eos Capuae parsuros credam, cui infestiores
17 quam Carthagini sunt. itaque quibus uestrum ante fato cedere,
quam haec tot tam acerba uideant, in animo est, iis aput me
18 hodie epulae instructae parataeque sunt. satiatis uino ciboque
poculum idem, quod mihi datum fuerit, circumferetur: ea potio
corpus a cruciatu, animum a contumeliis, oculos, auris a uidendis audiendisque omnibus acerbis indignisque, quae manent
uictos, uindicabit. parati erunt qui magno rogo in propatulo
19 aedium accenso corpora exanima iniciant. haec una uia et
honesta et libera ad mortem. et ipsi uirtutem mirabuntur
hostes, et Hannibal fortis socios sciet ab se desertos ac proditos esse.'

14 Hanc orationem Virri plures cum adsensu audierunt, quam
2 forti animo id, quod probabant, exsequi potuerunt: maior pars
senatus, multis saepe bellis expertam populi Romani clementiam
haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt miseruntque. Vibium Vir-
3 rium septem et uiginti ferme senatores domum secuti sunt
epulatique cum eo et, quantum facere potuerant, alienatis menti-

---

4 feciessemus P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 quas parat ς quasperat *P* ‖ 9 et ς e *P* ‖ uinctus *ex* uictus P^1 ‖ 11 in carcere expirem *Maur. Mueller* in carcarem *P* in carcerem includar *uel* in carcere enecer *Fabri* in carcerem condar *Thomas nunt. Monac. 16 (1843) 195* in carcere necer *Zingerle* in carcere ς *Madvig* ‖ aut ad ς aut *P* ad *Madvig* ‖ 13 matris *P* ‖ 18 tot tam ς totam *P* ‖ 19 parataequae *P* ‖ 21 a cruciatu *ras. ex* acscruciatu *P* ab cruciatu ς ‖ 24 inluciant *P* ‖ 25 mortem est. ipsi *conicio* ‖ 28 uiri *P* ‖ 29 pars senatus P^2 parassenatus P^1 ‖ 32 uiuium uirrium *P* ‖ 34 facere *del. coni. Duker* ‖ mentibus *ex* memtibus P^1

bus uino ab imminentis sensu mali uenenum omnes sumpse-
runt; inde misso conuiuio dextris inter se datis ultimoque 4
conplexu conlacrimantes suum patriaeque casum alii, ut eodem
rogo cremarentur, manserunt, alii domos digressi sunt. inpletae 5
cibis uinoque uenae minus efficacem in maturanda morte uim
ueneni fecerunt: itaque noctem totam plerique eorum et diei
insequentis partem cum animam egissent, omnes tamen prius,
quam aperirentur hostibus portae, expirarunt.

Postero die porta Iouis, quae aduersus castra Romana 6
erat, iussu proconsulum aperta est. ea intromissa legio una et
duae alae cum C. Fuluio legato. is cum omnium primum arma 7
telaque, quae Capuae erant, ad se conferenda curasset, custodiis
ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti posset,
praesidium Punicum comprehendit, senatum Campanum ire in
castra ad imperatores Romanos iussit. quo cum uenissent, 8
extemplo iis omnibus catenae iniectae, iussique ad quaestores
deferre quod auri atque argenti haberent. auri pondo duo
milia septuaginta fuit, argenti triginta milia pondo et mille
ducenta. senatores quinque et uiginti Cales in custodiam, duo- 9
detriginta Teanum missi, quorum de sententia maxime descitum
ab Romanis constabat.

De supplicio Campani senatus haudquaquam inter Fuluium 15
Claudiumque conueniebat: facilis impetrandae ueniae Claudius,
Fuluio durior sententia erat. itaque Appius Romam ad senatum 2
arbitrium eius rei totum reiciebat: percunctandi etiam aequum 3
esse potestatem fieri patribus, num communicassent consilia
cum aliquis sociorum Latini nominis [municipiorum], et num
ope eorum in bello forent adiuti. id uero minime committendum 4
esse Fuluius dicere, ut sollicitarentur criminibus dubiis sociorum
fidelium animi et subicerentur indicibus, quis neque quid dice-
rent neque quid facerent quicquam umquam pensi fuisset:
itaque se eam quaestionem oppressurum extincturumque. ab 5
hoc sermone cum digressi essent, et Appius quamuis ferociter
loquentem collegam non dubitaret tamen litteras super tanta

3 conplexu P^2 conplexi P^1 ‖ ali *P* ‖ 4 inplete *P* ‖ 5 cibus unoque uene *P* ‖ 6 die *P* ‖ 7 partem is cum *P* ‖ 9 ioui *P* ‖ 10 proconsulum *Ruperti* procos. *P* proconsulis ς ‖ 12 capua *P* ‖ 14 compraehendit *P* ‖ 18 triginta millia *P* ‖ 20 missi ς misit *P* ‖ 24 fuluio *P* fuluii ς ‖ 27 municipiorum *P*, *del. Madvig op. ac. I 239 sq., Em. Liv. 374* ⟨et⟩ municipiorum *Gron.* ⟨aut⟩ municipiorum *duce H. J. Muellero C. Schenkl* sociorum, latini nominis, municipiorum *distinxit Niebuhr Roem. Gesch. II 85* ‖ 28 forent *ex* forenteadmunicipiorum P^1 ‖ 30 neque quid dicerent *h. l. add. Alschefski, post* 31 facerent *add. Ascensius 1513, om.* *P* ‖ 33 essen *P*

6 re ab Roma expectaturum, Fuluius, ne id ipsum impedimentum
incepto foret, dimittens praetorium tribunis militum ac prae-
fectis socium imperauit, uti duobus milibus equitum delectis
7 denuntiarent, ut ad tertiam bucinam praesto essent. cum hoc
equitatu nocte Teanum profectus prima luce portam intrauit
atque in forum perrexit; concursuque ad primum equitum
ingressum facto magistratum Sidicinum citari iussit imperauit-
8 que, ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. pro-
ducti omnes uirgisque caesi ac securi percussi. inde citato
equo Cales percurrit: ubi cum in tribunali consedisset, producti-
que Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma uenit
litterasque a C. Calpurnio praetore Fuluio et senatus consultum
9 tradit. murmur ab tribunali totam contionem peruasit, differri
rem integram ad patres de Campanis. et Fuluius id ita esse
ratus acceptas litteras neque resolutas cum in gremio repo-
suisset, praeconi imperauit, ut lictorem lege agere iuberet. ita
10 de iis quoque, qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum
litterae lectae senatusque consultum serum ad impediendam
rem actam, quae summa ope adproperata erat, ne impediri
11 posset. consurgentem iam Fuluium Taurea Vibellius Campanus,
per mediam uadens turbam, nomine inclamauit et, cum mira-
12 bundus, quidnam sese uellet, resedisset Flaccus, 'me quoque'
inquit 'iube occidi, ut gloriari possis multo fortiorem, quam
13 ipse es, uirum aps te occisum esse.' cum Flaccus negaret
profecto satis compotem mentis esse, modo prohiberi etiam se,
14 si id uellet, senatus consulto diceret, tum Vibellius 'quando
quidem' inquit 'capta patria, propinquis amicisque amissis, cum
ipse manu mea coniugem liberosque interfecerim, ne quid in-
digni paterentur, mihi ne mortis quidem copia eadem est, quae
his ciuibus meis, petatur a uirtute inuisae huius uitae uindicta.'
15 atque ita gladio, quem ueste texerat, per aduersum pectus
transfixus ante pedes imperatoris moribundus procubuit.

16 Quia et quod ad supplicium attinet Campanorum et plera-
que alia de Flacci unius sententia acta erant, mortuum Ap.
2 Claudium sub deditionem Capuae quidam tradunt; hunc quoque
ipsum Tauream neque sua sponte uenisse Cales neque sua
manu interfectum, sed cum inter ceteros ad palum deligatus

---

2 tribuni *P* ‖ 3 duob. ∞ ∞ equitum *P* ‖ 8. 9 productiones *P* ‖ 13 per-uasit *ras. ex* persuasit *P* ‖ 17 tum *ras. ex* tuum *P* ‖ 18 lectae ς legatae *ras. ex* legataes *P* ‖ 19 ope *ex* oper *P*[1] ‖ 20 campanos *P* ‖ 21 miramundus *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 27 inquid *P* ‖ 32 moribundus *ex* moribusndus *P*[1] ‖ 33 attinet ς attinet et *P* ‖ 34 placci *P* ‖ 37 deligatus quiritaret *Weissen-*

quiritaret, quia parum inter strepitus exaudiri possent, quae
uociferaretur, silentium fieri Flaccum iussisse; tum Tauream 3
illa, quae ante memorata sunt, dixisse, uirum se fortissimum
ab nequaquam pari ad uirtutem occidi; sub haec dicta iussu
proconsulis praeconem ita pronuntiasse 'lictor, uiro forti adde
uirgas et in eum primum lege age.' lectum quoque senatus 4
consultum, priusquam securi feriret, quidam auctores sunt; sed
quia adscriptum in senatus consulto fuerit, si ei uideretur,
integram rem ad senatum reiceret, interpretatum esse, quid
magis e re publica duceret, aestimationem sibi permissam.

Capuam a Calibus reditum est, Atellaque et Calatia in 5
deditionem acceptae. ibi quoque in eos, qui capita rerum
erant, animaduersum. ita ad septuaginta principes senatus 6
interfecti; trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi,
alii per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati uariis
casibus interierunt; multitudo alia ciuium Campanorum uenum
data. de urbe agroque reliqua consultatio fuit, quibusdam 7
delendam censentibus urbem praeualidam, propinquam, ini-
micam. ceterum praesens utilitas uicit; nam propter agrum,
quem omni fertilitate terrae satis constabat primum in Italia
esse, urbs seruata est, ut esset aliqua aratorum sedes. urbi 8
frequentandae multitudo incolarum libertinorumque et insti-
torum opificumque retenta; ager omnis et tecta publica populi
Romani facta. ceterum habitari tantum tamquam urbem Capuam 9
frequentarique placuit, corpus nullum ciuitatis nec senatum nec
plebis concilium nec magistratus esse: sine consilio publico, 10
sine imperio multitudinem, nullius rei inter se sociam, ad con-
sensum inhabilem fore; praefectum ad iura reddenda ab Roma
quotannis missuros. ita ad Capuam res compositae consilio ab 11
omni parte laudabili. seuere et celeriter in maxime noxios
animaduersum; multitudo ciuium dissipata in nullam spem
reditus; non saeuitum incendiis ruinisque in tecta innoxia
murosque, et cum emolumento quaesita etiam apud socios leni- 12
tatis species incolumitate urbis nobilissimae opulentissimaeque,
cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa acco-

---

born deligatus *P* deligaretur *Harant* dum .. deligatur *Froben. 1535* cum .. deligatur *Drakenb.* deligatus quaedam uociferaretur *Alschefski omissis infra uerbis* quae uociferaretur ‖ 2 uociferaretur *Harant* uociferatur *P* uociferabatur ς ‖ silentium *ex* silntium *P*[1] ‖ 3 que *P* ‖ 14 campani ⟨alii⟩ *uel* conditi ⟨alii⟩ *Harant* ‖ 16 cibium *P*[2] cium *P*[1] ‖ 18 censentibus ς sescentibus *P* ‖ 23 ager *ras. ex* aeger *P* ‖ 25 senatum ς *Duker* senatus *P* ‖ 29 quodannis *P*

13 lunt populi ingemuissent; confessio expressa hosti, quanta uis
in Romanis ad expetendas poenas ab infidelibus sociis et quam
nihil in Hannibale auxili ad receptos in fidem tuendos esset.

17 Romani patres perfuncti, quod ad Capuam attinebat, cura
C. Neroni ex iis duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat,
sex milia peditum et trecentos equites, quos ipse legisset, et
socium Latini nominis peditum numerum parem et octingentos
2 equites decernunt. eum exercitum Puteolis in naues inpositum
Nero in Hispaniam transportauit. cum Tarraconem nauibus
uenisset expositisque ibi copiis et nauibus subductis socios quo-
3 que naualis multitudinis augendae causa armasset, profectus ad
Hiberum flumen exercitum ab Ti. Fonteio et L. Marcio accepit.
4 inde pergit ad hostis ire. Hasdrubal Hamilcaris ad Lapides
atros castra habebat: in Ausetanis is locus est inter oppida
5 Iliturgim et Mentissam. huius saltus fauces Nero insedit. * * Has-
drubal, cum in arto res esset, caduceatorem misit, qui pro-
mitteret, si inde emissus foret, se omnem exercitum ex Hispania
6 deportaturum. quam rem cum laeto animo Romanus accepisset,
diem posterum Hasdrubal conloquio petiuit, ut coram leges
conscriberentur de tradendis arcibus urbium dieque statuenda,
ad quam praesidia deducerentur, suaque omnia sine fraude
7 Poeni deportarent. quod ubi impetrauit, extemplo primis tene-
bris atque inde tota nocte, quod grauissimum exercitus erat,
8 Hasdrubal quacumque posset euadere e saltu iussit. data sedulo
opera est, ne multi ea nocte exirent, ut ipsa paucitas cum ad
hostem silentio fallendum aptior tum ad euadendum per artas
9 semitas ac difficilis esset. uentum insequenti die ad conloquium
est; sed loquendo plura scribendoque dedita opera, quae in
10 rem non essent, die consumpto in posterum dilatum est. addita
insequens nox spatium dedit et alios emittendi. nec postero
11 die res finem inuenit. ita aliquot dies disceptando palam de
legibus noctesque emittendis clam e castris Carthaginiensibus
apsumptae. et postquam pars maior emissa exercitus erat, iam
12 ne iis quidem, quae ultro dicta erant, stabatur, minusque ac
minus cum timore simul fide decrescente conueniebat. iam

---

3 annibale *P* ‖ auxilia ad *P* ‖ esse *P* ‖ 12 l. ς, *om. P* ‖ 14 ausetanis *P* oretanis *Glareanus* ‖ 15 insedit. hasdrubal cum *ducibus* ς *et A. Rubenio add. Weissenborn, om. P; longe plura intercidisse censet Madvig* ‖ 16 esset *ras. ex* essetset *P* ‖ 17 emissus *Madvig* missus *P* ‖ 19 coram *Madvig* romam *P* ‖ 20 tradendis *Valla* trahendis *P* ‖ diequae *P* ‖ 23 atq. *ras. in* a *mut. P* ‖ 24 e saltu ς salu *P* ‖ 28 loquē|di *P* ‖ 29 addita insequens *P, sed* dita in *in ras.* ‖ 31 aliquod *P*

ferme pedestres omnes copiae euaserant e saltu, cum prima
luce densa nebula saltum omnem camposque circa intexit. quod
ubi sensit Hasdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem
conloquium differret: illum diem religiosum Carthaginiensibus
ad agendum quicquam rei seriae esse. ne tum quidem suspecta 13
fraus cum esset, data uenia eius diei, extemploque Hasdrubal
cum equitatu elephantisque castris egressus sine ullo tumultu
in tutum euasit. hora ferme quarta dispulsa sole nebula aperuit 14
diem, uacuaque hostium castra conspexerunt Romani. tum 15
demum Claudius Punicam fraudem adgnoscens, ut se dolo captum
sensit, proficiscentem instituit sequi paratus confligere acie; sed 16
hostis detrectabat pugnam; leuia tamen proelia inter extremum
Punicum agmen praecursoresque Romanorum fiebant.

Inter haec Hispaniae populi nec qui post cladem acceptam 18
defecerant redibant ad Romanos, nec ulli noui deficiebant. et 2
Romae senatui populoque post receptam Capuam non Italiae
iam maior quam Hispaniae cura erat. et exercitum augeri et
imperatorem mitti placebat; nec tam, quem mitterent, satis 3
constabat, quam illud, ubi duo summi imperatores intra dies
triginta cecidissent, qui in locum duorum succederet, extra-
ordinaria cura deligendum esse. cum alii alium nominarent, 4
postremum eo decursum est, ut proconsuli creando in Hispa-
niam comitia haberentur; diemque comitiis consules edixerunt.
primo expectauerant, ut, qui se tanto imperio dignos crederent, 5
nomina profiterentur. quae ut destituta expectatio est, redin-
tegratus luctus acceptae cladis desideriumque imperatorum amis-
sorum. maesta itaque ciuitas, prope inops consilii, comitiorum 6
die tamen in campum descendit; atque in magistratus uersi
circumspectant ora principum aliorum alios intuentium fremunt-
que adeo perditas res desperatumque de re publica esse, ut
nemo audeat in Hispaniam imperium accipere, cum subito 7
P. Cornelius, P. Cornelii, qui in Hispania ceciderat, filius,
quattuor et uiginti ferme annos natus, professus se petere in
superiore, unde conspici posset, loco constitit. in quem post- 8
quam omnium ora conuersa sunt, clamore ac fauore ominati

---

2 saltum omnem *ex* saltu omnem P^1 ‖ camposquae *P* ‖ 3 qui *del. coni. A. Perizonius* ‖ 5 seria *P* ‖ 6 *uerba recte distinxit Harant, antea scribebatur* fraus. cum esset data uenia eius diei, extemplo (*om.* que) hasdrubal ‖ 11 instituit equi *P* ‖ 13 praecursoresquae *P* ‖ 15 rediebant *P* ‖ 17 cur erat *P* ‖ 18 tam ς *Gron.* tamen *P* ‖ 22 ut *Madvig* ut populus *P* ‖ 23 haberentur *Madvig* haberet *P* ‖ comitis *P* ‖ 27 consiui *P* ‖ 31 in hispania ς *Gron.* ‖ 32 p. cornelii *add. Alschefski, om. P;* publii *Gron.* illius ς eius *Jac. Gron.* ‖ 33 professus *P, sed* ss *in ras. litterarum* ct

9 extemplo sunt felix faustumque imperium. iussi deinde inire
suffragium ad unum omnes non centuriae modo sed etiam
homines P. Scipioni imperium esse in Hispania iusserunt.
10 ceterum post rem actam, ut iam resederat impetus animorum
ardorque, silentium subito ortum et tacita cogitatio, quidnam
egissent? nonne fauor plus ualuisset quam ratio? aetatis
11 maxime paenitebat; quidam fortunam etiam domus horrebant
nomenque ex funestis duabus familiis in eas prouincias, ubi
inter sepulcra patris patruique res gerendae essent, profici-
19 scentis. quam ubi ab re tanto impetu acta sollicitudinem curam-
que hominum animaduertit, aduocata contione ita de aetate sua
imperioque mandato et bello, quod gerundum esset, magno
2 elatoque animo disseruit, ut ardorem eum, qui resederat, exci-
taret rursus nouaretque et impleret homines certioris spei,
quam quantam fides promissi humani aut ratio et fiducia rerum
3 subicere solet. fuit enim Scipio non ueris tantum uirtutibus
mirabilis, sed arte quoque quadam ab iuuenta in ostentationem
4 earum compositus, pleraque aput multitudinem aut per noc-
turnas uisas species aut uelut diuinitus mente monita agens,
siue et ipse capti quadam superstitione animi siue ut imperia
consiliaque uelut sorte oraculi missa sine cunctatione exseque-
5 rentur. ad hoc iam inde ab initio praeparans animos, ex quo
togam uirilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam priua-
tamque rem egit, quam in Capitolium iret ingressusque aedem
consideret et plerumque solus in secreto ibi tempus tereret.
6 hic mos, quem per omnem uitam seruabat, seu consulto seu
temere uulgatae opinioni fidem aput quosdam fecit stirpis eum
7 diuinae uirum esse, rettulitque famam in Alexandro magno
prius uulgatam, et uanitate et fabula parem, anguis immanis
concubitu conceptum, et in cubiculo matris eius uisam persaepe
prodigi eius speciem interuentuque hominum euolutam repente
8 atque ex oculis elapsam. his miraculis numquam ab ipso elusa

2 etia *P* ‖ 4 impetus *ras. ex* imperat impetus *P* ‖ 6 nonne *Madvig* noui *P* num ς *Gron.* ‖ 7 penitebat *P* ‖ 9 sepulchra *P* ‖ 10 quam ς qua *ras. ex* quaui *P* ‖ actam *P* ‖ 11 animamaduertit *P* animum aduertit ς *Jac. Gron.* ‖ 14 et ς, *om. P* ‖ 15 et *conieci* ex *P* ‖ 16 ubiecere *P* ‖ 17 mirabili *P*[1], *corr. P*[2] ‖ 18 aut *P* ut *ed. Mog.* aut ut *duce Dukero Weissenborn* ‖ 19 uisas *Fabri* uisa *P* ‖ mentem *P* ‖ 21 sine *ras. ex* sitne *P* ‖ cunctitatione *P*[1], *corr. P*[2] ‖ exsequerentur *Gron.* essequerentur *P* ‖ 22 quo *ex* quao *P*[1] ‖ 24 remigit *P* ‖ aedem ⟨iouis⟩ *conicere uidetur Duker* ‖ 25 secretu *P* ‖ 26 quem *Weissenborn, om. P* ς ‖ seruatus ς ‖ 27 fecit ς fecit ut *P, unde Alschefski mox scribendum coni.* uirum esse ⟨crederent⟩ *uel* uirum censerent ‖ 31 prodigii *P*[2] ‖ 32 huius miraculi *Gron.*

fides est, quin potius aucta arte quadam nec abnuendi tale
quicquam nec palam adfirmandi. multa alia eiusdem generis, 9
alia uera, alia adsimulata, admirationis humanae in eo iuuene
excesserant modum; quibus freta tunc ciuitas aetati haudquaquam
maturae tantam rerum molem tantumque imperium permisit.
Ad eas copias, quas ex uetere exercitu Hispania habebat 10
quaeque a Puteolis cum C. Nerone traiectae erant, decem milia
militum et mille equites adduntur; et M. Iunius Silanus pro-
praetor adiutor ad res gerendas datus est. ita cum triginta 11
nauium classe — omnes autem quinqueremes erant — ab ostiis
Tiberinis profectus praeter oram Tusci maris, Alpes atque
Gallicum sinum et deinde Pyrenaei circumuectus promunturium,
Emporiis urbe Graeca — oriundi et ipsi a Phocaea sunt —
copias exposuit. inde sequi nauibus iussis Tarraconem pedibus 12
profectus conuentum omnium sociorum — etenim legationes
ad famam eius ex omni se prouincia effuderant — habuit.
naues ibi subduci iussit remissis quattuor triremibus Massilien- 13
sium, quae officii causa ab domo prosecutae fuerant. responsa 14
inde legationibus suspensis uarietate tot casuum dare coepit
ita elato ab ingenti uirtutium suarum fiducia animo, ut nullum
ferox uerbum excideret, ingensque omnibus quae diceret cum
maiestas inesset tum fides. profectus ab Tarracone et ciuitates 20
sociorum et hiberna exercitus adiit, conlaudauitque milites,
quod duabus tantis deinceps cladibus icti prouinciam optinuissent
nec fructum secundarum rerum sentire hostis passi omni cis 2
Hiberum agro eos arcuissent sociosque cum fide tutati essent.
Marcium secum habebat cum tanto honore, ut facile appareret 3
nihil minus uereri quam ne quis opstaret gloriae suae. successit 4
inde Neroni Silanus, et in hiberna milites noui deducti. Scipio
omnibus, quae adeunda agendaque erant, mature aditis perac-
tisque Tarraconem concessit. nihilo minor fama aput hostis 5
Scipionis erat quam apud ciuis sociosque, et diuinatio quaedam
futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat oborti temere,

4 freta P^2 frata P^1 ‖ tunc ς nunc *P* ‖ 5 rerum molem *ex* molem rerum P^1 ‖ 7 quequae *P* ‖ traiecta *P* ‖ millia *P* ‖ 8 mille ς, *om.* *P* ‖ pro.p̄r̄. *P* ‖ 10 ab *Wesenberg*, *om.* *P* ‖ 11 atque ς neque *P* ‖ 12 pyrenei *P* ‖ circumnentus *P* ‖ 13 et ipsi] *propter has uoces et mentionem triremium Massiliensium in § 13 Crévier suspicatur in narratione nauigationis aliquot uoces intercidisse, quibus de Massilia actum fuerit* ‖ 14 iusis *P* ‖ 16 famam P^2 fam P^1 ‖ 18 que *P* ‖ 21 diceret cum ς diceretque cum *P* ‖ 22 tarrocone *P* ‖ 26 arcissent *P* ‖ 27 tanto *ex* tantu P^1 ‖ 28 uereri quam ς quā | uereri *P* ‖ 30 adeunda P^2 deunda P^1 ‖ maturae *P* ‖ 33 oborti *Salmasius* oporte *P*

6 maiorem inferens metum. in hiberna diuersi concesserant
Hasdrubal Gisgonis usque ad Oceanum et Gadis, Mago in medi-
terranea maxime supra Castulonensem saltum; Hasdrubal Hamil-
caris filius proximus Hibero circa Saguntum hibernauit.
7 Aestatis eius extremo, qua capta est Capua et Scipio in
Hispaniam uenit, Punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad
arcendos commeatus praesidi Romani, quod in arce Tarentina
8 erat, clauserat quidem omnis ad arcem a mari aditus, sed adsi-
dendo diutius artiorem annonam sociis quam hosti faciebat.
9 non enim tantum subuehi oppidanis per pacata litora aper-
tosque portus praesidio nauium Punicarum poterat, quantum
frumenti classis ipsa turba nauali mixta ex omni genere homi-
10 num absumebat, ut arcis praesidium etiam sine inuecto, quia
pauci erant, ex ante praeparato sustentari posset, Tarentinis
11 classique ne inuectum quidem sufficeret. tandem maiore gratia
quam uenerat classis dimissa est. annona haud multum laxa-
uerat, quia remoto maritimo praesidio subuehi frumentum
non poterat.

21 Eiusdem aestatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia
cum ad urbem uenisset, a C. Calpurnio praetore senatus ei ad
2 aedem Bellonae datus est. ibi cum de rebus ab se gestis disse-
ruisset, questus leniter non suam magis quam militum uicem,
quod prouincia confecta exercitum deportare non licuisset, postu-
lauit, ut triumphanti urbem inire liceret. id non impetrauit.
3 cum multis uerbis actum esset, utrum minus conueniret, cuius
nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio
decreta foret et dis immortalibus habitus honos, ei praesenti
4 negare triumphum, an quem tradere exercitum successori iussis-
sent, quod nisi manente in prouincia bello non decerneretur,
eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti
atque immeriti triumphi abesset, medium uisum, ut ouans urbem
5 iniret. tribuni plebis ex auctoritate senatus ad populum tule-
runt, ut M. Marcello, quo die urbem ouans iniret, imperium
6 esset. pridie quam urbem iniret, in monte Albano triumphauit;

---

2 gisconis *P* ‖ gaudis *P* ‖ 5 eius P^2 aeius P^1 ‖ qua *J. Perizonius* quo *P* ‖ 6 ad ς, *om.* *P* ‖ 7 argendos *P* ‖ 9 hosti ς hostis *P* hostibus *Alschefski* ‖ 16 laxauit *uel* laxata est *exspectes;* dimissa annonam h. m. laxauerat *coni. Gron.* ‖ 17 maritimo *ex* maxritimo P^1 ‖ 19 aetatis P^1, *corr.* P^2 ‖ exitus *P* ‖ exicilia *P* ‖ 20 uenisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 deseruisset *P* ‖ 22 quaestus *P* ‖ suam P^2 sum P^1 ‖ 25 minus ς nimis *P* ‖ 29 non ς *Aldus* num P^1, *del.* P^2 numquam *coni. Weissenborn* ‖ 30 debellatoriumphare P^1 de bello triumphare P^2 ‖ meriti *ras. ex* meritis *P* ‖ 31 atq. *P* aut *coni. Gron.* ‖ 33 m.] m̄. marco P^1 marco P^2 ‖ urbe *P*

inde ouans multam prae se praedam in urbem intulit: cum 7
simulacro captarum Syracusarum catapultae ballistaeque et alia
omnia instrumenta belli lata et pacis diuturnae regiaeque opu-
lentiae ornamenta, argenti aerisque fabrefacti uis, alia supellex 8
pretiosaque uestis et multa nobilia signa, quibus inter primas
Graeciae urbes Syracusae ornatae fuerant; Punicae quoque 9
uictoriae signum octo ducti elephanti; et non minimum fuere
spectaculum cum coronis aureis praecedentes Sosis Syracusanus
et Moericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syracusas 10
introitum erat, alter Nassum quodque ibi praesidi erat prodi-
derat. his ambobus ciuitas data et quingena iugera agri, Sosidi 11
in agro Syracusano, qui aut regius aut hostium populi Romani
fuisset, et aedes Syracusis cuius uellet eorum, in quos belli
iure animaduersum esset; Moerico Hispanisque, qui cum eo 12
transierant, urbs agerque in Sicilia ex iis, qui a populo Romano
defecissent, iussa dari. id M. Cornelio mandatum, ut, ubi ei 13
uideretur, urbem agrumque eis adsignaret. in eodem agro
Belligeni, per quem inlectus ad transitionem Moericus erat,
quadringenta iugera agri decreta.

Post profectionem ex Sicilia Marcelli Punica classis octo 14
milia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. ad eos Mur-
gentia et Ergetium urbes defecere; secutae defectionem earum
Hybla et Macella et ignobiliores quaedam aliae. et Numidae 15
praefecto Muttine uagi per totam Siciliam sociorum populi
Romani agros urebant. super haec exercitus Romanus iratus, 16
partim quod cum imperatore non deuectus ex prouincia esset,
partim quod in oppidis hibernare uetiti erant, segni fungebantur
militia, magisque eis auctor ad seditionem quam animus deerat.
inter has difficultates M. Cornelius praetor et militum animos 17
nunc consolando nunc castigando sedauit et ciuitates omnis,

2 ballisaeque P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 opulentie *P* ‖ 4 fabraefacti *P* ‖ uis P^1 uas P^2, *nunc ras.* uis *restitutum* ‖ 9 moerichus *P* ‖ duce ς ducere *P* duce tempore *Koch* duce terrore *coni. Friedersdorff* ‖ 13 belli] uelli *P* ‖ 14 moericho *P* ‖ 15 urps *P* ‖ ex is *P* ‖ 17 *inter* adsignaret *et* in eodem *P* *haec inserit* <eodem agro syra>|<cusano qui aut regius>|<aut hostium pr̄ fu>|isset et aedes syracu>|<sis cuius uellet eorum>|<in quos belli iure anī>| aduersum esset>| *uirgula ante* eodem *in uocis* in *rasura scripta est* ‖ 18 trasitionem *P* ‖ moerichus *P* ‖ 21 milia P^2 milia marcelli punica classis octo milia P^1 ‖ murgentia et ergetium urbes defecere *Weissenborn* (defecere *uel* desciuere *iam Gron.* defecerunt *uel* desciuerunt ς) murgentiæ|terre *P* ‖ 22 defensionem *P* ‖ 23 macella *uel* magella *Sabellicus* marcella *P* ‖ et ignobiliores *Weissenborn* st ignobiliores *ex* st ignobilioraes P^1 sunt et ignobiliores ς ‖ 25 urgebant P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 consolando non castigando *P*

quae defecerant, in dicionem redegit atque ex iis Murgentiam Hispanis, quibus urbs agerque debebatur ex senatus consulto, attribuit.

22 Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusque iam terroris a Poenis et Hannibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamque prouincias. Sulpicio Macedonia euenit,
2 isque Laeuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa arcessitus cum comitia consulibus rogandis haberet, praerogatiua Voturia iuniorum T. Manlium Torquatum et T. Ota-
3 cilium absentem consules dixit. cum ad Manlium, qui praesens erat, gratulandi causa turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis uenit
4 petitque, ut pauca sua uerba audiret centuriamque, quae tulisset
5 suffragium, reuocari iuberet. erectis omnibus expectatione, quidnam postulaturus esset, oculorum ualetudinem excusauit:
6 impudentem et gubernatorem et imperatorem esse, qui, cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita
7 ac fortunas committi. proinde, si uideretur ei, redire in suffragium Voturiam iuniorum iuberet et meminisse in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumque rei publicae.
8 uixdum requiesse auris a strepitu et tumultu hostili, quo paucos ante menses *asserint prope moenia Romana. post haec cum centuria frequens succlamasset nihil se mutare sententiae eos-
9 demque consules dicturos esse, tum Torquatus 'neque ego uestros' inquit 'mores consul ferre potero, neque uos imperium meum. redite in suffragium et cogitate bellum Punicum in
10 Italia et hostium ducem Hannibalem esse.' tum centuria et auctoritate mota uiri et admirantium circa fremitu petiit a con-
11 sule, ut Voturiam seniorum citaret: uelle sese cum maioribus natu conloqui et ex auctoritate eorum consules dicere. citatis Voturiae senioribus datum secreto in Ouili cum iis conloquendi

5 esset ς esse *ex* sse P^1 ‖ 6 prouinciasulpicio *P* ‖ 7 iisque leuino *P* ‖ 9 uoturia *Madvig* ueturia *P* ‖ 10 absentem consules dixit *Fabri*, *om.* *P* ‖ cum ad manlium *Weissenborn*, *om.* *P* ‖ 12 turba ad ς turisa at *P* ‖ 13 petiitque *Riemann* ‖ centuriamquaeq. tulisset *P* ‖ 16 impudente *P* ‖ 17 sint *ex* sit P^1 ‖ aliorum ς post alium *P* ‖ 18 ei *Madvig* et *P* ‖ 19 uoturiam *Madvig* ueturiam *P* ‖ uniorum *P* ‖ meminisse ς *Jac. Gron.* meminisset *P* ‖ 20 in talia *P* ‖ publice *P* ‖ 21 requiesse *ras. ex* requiessem *P* ‖ 22 asserint *P*, *quod nondum uidetur emendatum esse*, arserint *Alschefski* scansa sint *conieceram coll. 30, 30, 17* concussa sint *Doering* quassa sint *Ussing* quoi . . cesserint *dubit. Madvig Em. Liv. 377* ascenderint *Weissenborn Lect. Liv. II 14* ascenderint prope ⟨poeni⟩ m. *Maur. Mueller Goett. Anz. 1880 p. 1462* inuaserint *idem ed.* incesserint *Georges ann. phil. 135 (1887) 768* ‖ 26 in *ante* italia *add.* ς, *om.* *P* ‖ 31 cum uis *P*

tempus. seniores de tribus consulendum dixerunt esse, duobus 12
plenis iam honorum, Q. Fabio et M. Marcello, et, si utique
nouum aliquem aduersus Poenos consulem creari uellent,
M. Valerio Laeuino: egregie aduersus Philippum regem terra
marique rem gessisse. ita de tribus consultatione data senio- 13
ribus dimissis iuniores suffragium ineunt. M. [Marcellum] Clau-
dium fulgentem tum Sicilia domita et M. Valerium apsentis
consules dixerunt. auctoritatem praerogatiuae omnes centuriae
secutae sunt. eludant nunc antiqua mirantis: non equidem, 14
si qua sit sapientium ciuitas, quam docti fingunt magis quam
norunt, aut principes grauiores temperantioresque a cupidine
imperii aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse.
centuriam uero iuniorum seniores consulere uoluisse, quibus 15
imperium suffragio mandaret, uix ut ueri simile sit, parentium
quoque hoc saeculo uilis leuisque aput liberos auctoritas fecit.

Praetoria inde comitia habita. P. Manlius Vulso et L. Man- 23
lius Acidinus et C. Laetorius et L. Cincius Alimentus creati
sunt. forte ita incidit, ut comitiis perfectis nuntiaretur T. Ota- 2
cilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum
esset, conlegam apsentem daturus fuisse uidebatur populus,
mortuum in Sicilia esse. — Ludi Apollinares et priore anno 3
fuerant et, eo anno ut fierent, referente Calpurnio praetore,
senatus decreuit, ut in perpetuum uouerentur. — Eodem anno 4
prodigia aliquot uisa nuntiataque sunt. in aede Concordiae
Victoria, quae in culmine erat, fulmine icta decussaque ad
Victorias, quae in antefixis erant, haesit neque inde procidit;
et Anagniae et Fregellis nuntiatum est murum portasque de 5
caelo tacta, et in foro Subertano sanguinis riuos per diem totum
fluxisse, et Ereti lapidibus pluuisse, et Reate mulam peperisse.
ea prodigia hostiis maioribus sunt procurata, et obsecratio in 6
unum diem populo indicta et nouemdiale sacrum. — Sacer- 7

---

2 que fabio *P* ‖ 3 uellent *ex* uellet *P*¹ ‖ 4 leuino *P* ‖ 5 rem (*uel* res) gessisse ς recessisse *P* ‖ 6 marcellu *ras. ex* marcellus *P*, *del. Madvig*; m. claudium marcellum *Froben. 1531* [m.] marcellum cl. *coni. Weissenborn* ‖ 9 antiquā | mirantis *P* ‖ 11 aut ς ut *P* ‖ temperantioresque *Sigonius* temperatioresque *P* ‖ 12 multitudinem] multitudinemperii *primum in* multitudineimperii *deinde in* multitudinem *corr.* *P*¹ ‖ censeam *Froben. 1535* censeant *P* ‖ 13 consulere *ras. ex* consulerere *P* ‖ 16 uulso *Sigonius* uolso *Aldus* ualens *P* ‖ 17 halimentus *P* ‖ 19 nisinterpellatus *P* ‖ 22 referente *P. Manutius* repē|te *P* ‖ 23 mouerentur *P* ‖ ut in perpetuum uouerentur *del. Boltenstern de reb. scaen. rom. p. 13 sq.* ‖ 24 aliquod *P* ‖ 26 antefixi *P* ‖ 27 anagniae *Aldus* angnia *P*¹ anagnia *P*² ‖ flagellis *P* ‖ 28 tacta *P*¹ tactas *P*² ‖ 29 ereti ς freti *P* ‖ 30 ea ς a *P* ‖ hostiis *P*² hostis *P*¹

dotes publici aliquot eo anno demortui sunt, nouique suffecti:
in locum M'. Aemili Numidae decemuiri sacrorum M. Aemilius
Lepidus, in locum M. Pomponi Mathonis pontificis C. Liuius,
8 in locum Sp. Caruili Maximi auguris M. Seruilius. T. Otacilius
Crassus pontufex quia exacto anno mortuus erat, ideo nomi-
natio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen Dialis,
quod exta perperam dederat, flamonio abiit.

24 Per idem tempus M. Valerius Laeuinus, temptatis prius
per secreta conloquia principum animis, ad indictum ante ad
2 id ipsum concilium Aetolorum classe expedita uenit. ubi cum
Syracusas Capuamque captam in fidem in Italia Siciliaque rerum
3 secundarum ostentasset adiecissetque iam inde a maioribus
traditum morem Romanis colendi socios, ex quibus alios in ciui-
tatem atque aequum secum ius accepissent, alios in ea fortuna
4 haberent, ut socii esse quam ciues mallent; Aetolos eo in maiore
futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam
5 primi uenissent: Philippum eis et Macedonas grauis accolas
esse, quorum se uim ac spiritus et iam fregisse et eo redac-
turum esse, ut non iis modo urbibus, quas per uim ademissent
6 Aetolis, excedant, sed ipsam Macedoniam infestam habeant; et
Acarnanas, quos aegre ferrent Aetoli a corpore suo diremptos,
restituturum se in antiquam formulam iurisque ac dicionis
7 eorum —: haec dicta promissaque a Romano imperatore Sco-
pas, qui tum praetor gentis erat, et Dorimachus princeps Aeto-
lorum adfirmauerunt auctoritate sua, minore cum uerecundia
et maiore cum fide uim maiestatemque populi Romani extol-
8 lentes. maxime tamen spes potiundae mouebat Acarnaniae.
igitur conscriptae condiciones, quibus in amicitiam societatem-
9 que populi Romani uenirent, additumque, ut, si placeret uellent-
que, eodem iure amicitiae Elei Lacedaemoniique et Attalus et
Pleuratus et Scerdilaedus essent, Asiae Attalus, hi Thracum et
10 Illyriorum reges: bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra
gererent; nauibus ne minus uiginti quinque quinqueremibus
11 adiuuaret Romanus; urbium Corcyrae tenus ab Aetolia inci-

1 aliquod *P* ‖ 2 m'. *Sigonius* m̄ *P* ‖ acrorum *P* ‖ 3 laepidus *P* ‖ 6 c. *P* q. *duce Sigonio ad 27, 21, 5 Heusinger* ‖ 11 italia siciliaque *Alschefski* sicilia italiaque *Gron.* italiaque *P* ‖ 12 adiecisseque *P* ‖ 13 socios P^2 socies P^1 ‖ 17 machedonas *P* ‖ 18 *fort.* et ⟨breui⟩ eo ‖ redacturum *Gron.* redactum *P* ‖ 19 ademisset *P* ‖ 21 aetholi *P* ‖ 22 restiturum P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 promissaquae *P* ‖ 25 minor P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 maiorae *P* ‖ 27 acarniae *P* ‖ 29 ut ς ui P^1 iui P^2 ‖ placerent *P* ‖ 30 lacdaemoniique P^1, *corr.* P^2 ‖ 31 scerdilaedus *ex* scernilaedus P^1 ‖ hi P^1, *del.* P^2, *sed rursus restituit* ‖ tracum *P* ‖ 32 aetholi *P* ‖ 34 corcyra *Sabellicus* ‖ aetholia incipienti

pienti solum tectaque et muri cum agris Aetolorum, alia omnis
praeda populi Romani esset, darentque operam Romani, ut
Acarnaniam Aetoli haberent; si Aetoli pacem cum Philippo 12
facerent, foederi adscriberent ita ratam fore pacem, si Philippus
arma ab Romanis sociisque quique eorum dicionis essent apsti-
nuisset; item, si populus Romanus foedere iungeretur regi, ut 13
caueret, ne ius ei belli inferendi Aetolis sociisque eorum esset.
haec conuenerunt conscriptaque biennio post Olympiae ab 14
Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumentis
essent, sunt posita. morae causa fuerant retenti Romae diutius 15
legati Aetolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis
fuit: et Aetoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum,
et Laeuinus Zacynthum — parua insula est propinqua Aetoliae,
urbem unam eodem quo ipsa est nomine habet, eam praeter
arcem ui cepit — et Oeniadas Nassumque Acarnanum captas
Aetolis contribuit; Philippumque satis implicatum bello finitimo 16
ratus, ne Italiam Poenosque et pacta cum Hannibale posset
respicere, Corcyram ipse se recepit.

Philippo Aetolorum defectio Pellae hibernanti allata est. 25
itaque, quia primo uere moturus exercitum in Graeciam erat, 2
ut Illyrios finitumasque eis urbes ab tergo metu quietas Mace-
donia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque
Apolloniatium fines fecit egressosque Apolloniatas cum magno
terrore ac pauore compulit intra muros. uastatis proximis 3
Illyrici in Pelagoniam eadem celeritate uertit iter; inde Darda-
norum urbem Sintiam, in Macedoniam transitum Dardanis fac-
turam, cepit. his raptim actis memor Aetolici iunctique cum 4
eo Romani belli per Pelagoniam et Lyncum et Bottiaeam in
Thessaliam descendit, ubi ad bellum secum aduersus Aetolos 5
capessendum incitari posse homines credebat, et relicto ad
fauces Thessaliae Perseo cum quattuor milibus armatorum ad
arcendos aditu Aetolos, ipse, priusquam maioribus occuparetur 6

ex etholia incipiente P^1 || 2 essent *P* || 3 aetholi haberent *P* || 4 fore *Muretus* eorum *P* || 7 etholis *ras. ex* etholiis *P* || 9 aetoliis *P* || 12 et P^2 aet P^1 | etoli *P* || 13 aetholiae *P* || 15 oeniadas *Glareanus* oloniadas *P* || 16 tontribuit P^1, *corr.* P^2 || philippumque *Weissenborn* philippum quoq. *P* || satis *ras. ex* satiss *P* || 19 philippho *P* || 21 ut *h. l. add. Alschefski, post* quietas ς, *om. P* || eis ς eius *P* || ab tergo *Salmasius*, *A. Rubens* altergo *ras. ex* saltergo P^1 alterno P^2 || 22 oricinorum *Sabellicus* originorum *P* || 25 celerite *P* || 26 sintiam *A. Rubens* sitam *P* || 28 pelagoniam *ex* lagoniam P^1 || 29 ubi *dubit. scripsi* me P^1, *del.* P^2 etenim *Madvig* quippe *Koch* inde *Alschefski* unde *Harant* ubi facillime *Novak* nam *Drechsler progr. Olmütz 1887 p. 9* || 31 perseo *ras. ex* perseeo *P* || 32 etholos *P*

rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac
7 Maedos duxit. incurrere ea gens in Macedoniam solita erat,
ubi regem occupatum externo bello ac sine praesidio esse regnum
8 sensisset. ad frangendas igitur uires uastare agros et urbem
Iamphorynnam, caput arcemque Maedicae, oppugnare coepit.
9 Scopas ubi profectum in Thraciam regem occupatumque ibi
bello audiuit, armata omni iuuentute Aetolorum bellum inferre
10 Acarnaniae parat. aduersus quos Acarnanum gens, et uiribus
impar et iam Oeniadas Nassumque amissas cernens Romana-
que insuper arma ingruere, ira magis instruit quam consilio
11 bellum. coniugibus liberisque et senioribus super sexaginta
annos in propinquam Epirum missis, ab quindecim ad sexa-
12 ginta annos coniurant nisi uictores se non redituros: qui uictus
acie excessisset, eum ne quis urbe, tecto, mensa, lare reciperet,
diram execrationem in popularis, optestationem quam sanctis-
13 simam potuerunt aduersus hospites composuerunt precatique
simul Epirotas sunt, ut, qui suorum in acie cecidissent, eos
14 uno tumulo contegerent adscriberentque humatis titulum: 'hic
siti sunt Acarnanes, qui aduersus uim atque iniuriam Aetolorum
15 pro patria pugnantes mortem occubuerunt.' per haec incitatis
animis castra in extremis finibus suis obuia hosti posuerunt.
nuntiis ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset,
omittere Philippum id, quod in manibus erat, coegerunt bellum
Iamphoryna per deditionem recepta et prospero alio successu
16 rerum. Aetolorum impetum tardauerat primo coniurationis
fama Acarnanicae, deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam
17 in intimos coegit finis. nec Philippus, quamquam, ne oppri-
merentur Acarnanes, itineribus magnis ierat, ultra Dium est
progressus. inde, cum audisset reditum Aetolorum ex Acar-
nania, et ipse Pellam rediit.

26 Laeuinus ueris principio a Corcyra profectus nauibus supe-

---

2 uiaedos *P* ‖ macedonia *P* ‖ 4 ad frangendas igitur uires (*uel* frangendas igitur uires ratus) *Madvig Em. Liv. 378* ad frangendas igitur *P* ad frangendos igitur ς *Fabri* ad frangendos igitur spiritus *Friedersdorff* ad frangendam igitur (*sc.* gentem) *Alschefski* ‖ 5 artemq. medicae *P* ‖ oppugnare cepit *P*, o *et* re cepit *supra lineam additis*, pugna *minutis litteris in quattuor litterarum spatio scriptis* ‖ 6 recem *P* ‖ 7 aetholorum *P* ‖ 8 quos ς quod se *P* ‖ arcannanum *P* ‖ 9 oeniadas *praeeunte Glareano Sigonius* moeniadas *P* ‖ amissas *Gron.* amissa *P* ‖ 14 excessisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 praecatique *P* ‖ 18 adscriberentque *Gron.* adliberentq. *P* adhiberentque ς adicerentque *Weissenborn* adfigerentque *Madvig ed. 1 et 2* adderentque *idem Em. Liv. 378* ‖ 19 acarnes *P* ‖ 24 ditionem *P* ‖ 25 aetholorum *P* ‖ 28 arcarnanes *P* ‖ 29 arcanania *P*

rato Leucata promunturio cum uenisset Naupactum, Anticyram
inde se petiturum edixit, ut praesto ibi Scopas Aetolique essent.
sita Anticyra est in Locride laeua parte sinum Corinthiacum 2
intranti. breue terra iter eo, breuis nauigatio ab Naupacto est.
tertio ferme post die utrimque oppugnari coepta est. grauior 3
a mari oppugnatio erat, quia et tormenta machinaeque omnis
generis in nauibus erant, et Romani inde oppugnabant. itaque
intra paucos dies recepta urbs per deditionem Aetolis traditur,
praeda ex pacto Romanis cessit. litterae Laeuino redditae con- 4
sulem eum apsentem declaratum, et successorem uenire P. Sul-
picium. ceterum diuturno ibi morbo inplicitus serius spe
omnium Romam uenit.

M. Marcellus cum idibus Martiis consulatum inisset, senatum 5
eo die moris modo causa habuit, professus nihil se apsente con-
lega neque de re publica neque de prouinciis acturum: scire 6
se frequentis Siculos prope urbem in uillis optrectatorum suo-
rum esse; quibus tantum abesse ut per se non liceat palam
Romae crimina ficta ab inimicis uulgare, ut, ni simularent ali- 7
quem sibi timorem absente conlega dicendi de consule esse,
ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. ubi quidem conlega
uenisset, non passurum quicquam prius agi, quam ut Siculi
in senatum introducantur. dilectum prope a M. Cornelio per 8
totam Siciliam habitum, ut quam plurumi questum de se Romam
uenirent; eundem litteris falsis urbem inplesse, bellum in Sicilia
esse, ut suam laudem minuat. moderati animi gloriam eo die 9
adeptus consul senatum dimisit; ac prope iustitium omnium
rerum futurum uidebatur, donec alter consul ad urbem uenisset.
otium, ut solet, excitauit plebis rumores: belli diuturnitatem 10
et uastatos agros circa urbem, qua infesto agmine isset Hannibal,
exhaustam dilectibus Italiam et prope quotannis caesos exer-
citus querèbantur, et consules bellicosos ambo uiros acresque 11
nimis et feroces creatos, qui uel in pace tranquilla bellum
excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem forent
passuri.

---

1 antecyram *P* ‖ 2 piturum *P* ‖ præs'tu *P* ‖ 3 locride ς locide *P* ‖ corynthiacum *P* ‖ 6 mare *P* ‖ 8 ditionem P^1 diditionem P^2 ‖ 9 pacto P^1 naupacto P^2 ‖ ⟨interim⟩ litterae *coni. Weissenborn* litterae ⟨interea⟩ *Maur. Mueller; fort.* ⟨ibi⟩ litterae ‖ 14 se *ex* e P^1 ‖ 18 ficta *Ussing* edita ficta *P* edita fictaque *Sabellicus* edita *Madvig* ⟨ad suam inu⟩idiam ficta *coni. Maur. Mueller praef. ed.* ‖ 22 cornelio *ras. ex* cornelius *P* ‖ 28 plenis *P* ‖ diuturnitatem ς *Crévier* diuturnitate *P* ‖ 30 ⟨et⟩ exhaustam ς ‖ prope *Gron.* prore *P* ‖ quodannis P^1 quod cannis P^2 ‖ caesus *P* ‖ 32 feroces, *sed* f *ex* a, *P*

27 Interrupit hos sermones nocte, quae pridie Quinquatrus
2 fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem
tempore septem tabernae, quae postea quinque, et argentariae,
3 quae nunc nouae appellantur, arsere; conprehensa postea priuata
aedificia — neque enim tum basilicae erant —, comprehensae
4 lautumiae forumque piscatorium et atrium regium. aedis Vestae
uix defensa est tredecim maxime seruorum opera, qui in publi-
cum redempti ac manu missi sunt. nocte ac die continuatum
5 incendium fuit; nec ulli dubium erat humana id fraude factum
esse, quod pluribus simul locis, et iis diuersis, ignes coorti
6 essent. itaque consul ex auctoritate senatus pro contione
edixit, qui, quorum opera id conflatum incendium, profiteretur,
7 praemium fore libero pecuniam, seruo libertatem. eo praemio
inductus Campanorum Calauiorum seruus — Manus ei nomen
erat — indicauit dominos et quinque praeterea iuuenes nobiles
Campanos, quorum parentes a Q. Fuluio securi percussi erant,
id incendium fecisse uulgoque facturos alia, ni conprendantur.
8 comprehensi ipsi familiaeque eorum. et primo eleuabatur index
indiciumque: pridie eum uerberibus castigatum ab dominis dis-
cessisse, per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commen-
9 tum; ceterum ut coram coarguebantur, et quaestio ex ministris
facinoris foro medio haberi coepta est, fassi omnes, atque in
dominos seruosque conscios animaduersum est. indici libertas
data et uiginti milia aeris.
10 Consuli Laeuino Capuam praetereunti circumfusa multi-
tudo Campanorum est opsecrantium cum lacrimis, ut sibi Romam
ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti
possent, ne se ad ultimum perditum irent nomenque Campa-
11 norum a Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam simul-
tatem cum Campanis negare ullam esse; publicas inimicitias
hostilis et esse et futuras, quoad eo animo esse erga populum
12 Romanum sciret; nullam enim in terris gentem esse, nullum
infestiorem populum nomini Romano: ideo se moenibus in-
clusos tenere eos; quippe, si qui euasissent aliqua, uelut feras
bestias per agros uagari et laniare et trucidare quodcumque
13 obuium detur. alios ad Hannibalem transfugisse, alios ad Romam

3 quinque *P* ueteres *Muretus* ‖ 4 conpraehensa *P* ‖ 5 compraehensae *P* ‖ 7 est *ex* esit *P*[1] ‖ 8 noctem ac diem *Wesenberg* ‖ 12 incendium ⟨esset⟩ *Madvig* ‖ 14 manus ei *P* manio *Gron.* manius ei *Ruperti* marius ei *Hertz* ‖ 16 que fuluio *P* ‖ 17 tacturos *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 25 leuino *P* ‖ circumfasa *P* ‖ 29 que flacco *P* ‖ 31 hostilis *del.* *Ussing* ‖ 32 nullum] nullam *P* ‖ 34 quippe *Friedersdorff* quia *P*

incendendam profectos. inuenturum in semusto foro consulem
uestigia sceleris Campanorum. Vestae aedem petitam et aeternos 14
ignes et conditum in penetrali fatale pignus imperi Romani.
se minime censere tutum esse Campanis potestatem intrandi
Romana moenia fieri. Laeuinus Campanos iure iurando a Flacco 15
adactos, quinto die quam ab senatu responsum accepissent
Capuam redituros, sequi se Romam iussit. hac circumfusus 16
multitudine, simul Siculis obuiam egressis secutisque Romam,
praebuit speciem dolentis duarum clarissimarum urbium excidio
ac celeberrimis uiris uictos bello accusatores in urbem adducentis.

De re publica tamen primum ac de prouinciis ambo con- 17
sules ad senatum rettulere. ibi Laeuinus, quo statu Macedonia 28
et Graecia, Aetoli, Acarnanes Locrique essent, quasque ibi res
ipse egisset terra marique, exposuit: Philippum, inferentem bel- 2
lum Aetolis in Macedoniam retro ab se conpulsum, ad intuma
penitus regni abisse, legionemque inde deduci posse; classem
satis esse ad arcendum Italia regem. haec de se deque pro-
uincia, cui praefuerat, consul. tum de prouinciis communis 3
relatio fuit. decreuere patres, ut alteri consulum Italia bel-
lumque cum Hannibale prouincia esset, alter classem, cui T.
Otacilius praefuisset, Siciliamque prouinciam cum L. Cincio
praetore optineret. exercitus eis duo decreti, qui in Etruria 4
Galliaque essent; eae quattuor erant legiones; urbanae duae
superioris anni in Etruriam, duae, quibus Sulpicius consul
praefuisset, in Galliam mitterentur; Galliae et legionibus prae- 5
esset, quem consul, cuius Italia prouincia esset, praefecisset;
in Etruriam C. Calpurnius post praeturam prorogato in annum 6
imperio missus. et Q. Fuluio Capua prouincia decreta pro-
rogatumque in annum imperium; exercitus ciuium sociorum- 7
que minui iussus, ut ex duabus legionibus una legio, quin-
que milia peditum et trecenti equites essent, dimissis, qui
plurima stipendia haberent, et sociorum septem milia peditum 8
et trecenti equites relinquerentur, eadem ratione stipendiorum

3 ignes ς sines *P* ‖ petrabili *P* ‖ 8 secutisque *Weissenborn* seculisque *P* ‖ 9 speciem *ante* praebuit *add. U. Koehler 'qua ratione T. Livii annalibus etc.' p. 67 sq., post* praebuit *Harant, om. P* ‖ dolentis duarum *add. Maur. Mueller, om. P;* questuri de *suppl. Harant, qui hiare sermonem primus intellexit*, querentis de *Madvig; etiam de* cognoscentis *uel* cognituri, anquirentis *sim. cogites* ‖ 10 celeberrimi nominis uiris *coni. Weissenborn* ‖ 15 consulsum P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 penitus *ex* renitus P^1 ‖ 17 regem *ex* egem P^1 ‖ 22 qui in ς quin *P* ‖ 23 ea *P* ‖ 27 prorogato ς rogato *P* ‖ 28 que fuluio *P* ‖ 31 millia *P* ‖ 32 septemillia *P* ‖ 33 ccc· *P* cccc *coni. Weissenborn* ‖ reliquerentur *P* ‖ rationes *P*

9 habita in ueteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio consuli
superioris anni nec de prouincia Apulia nec de exercitu,
quem habuerat, quicquam mutatum; tantum in annum proro-
gatum imperium est. P. Sulpicius conlega eius omnem exer-
10 citum praeter socios naualis iussus dimittere est. item ex
Sicilia exercitus, cui M. Cornelius praeesset, ubi consul in
11 prouinciam uenisset, dimitti iussus. L. Cincio praetori ad opti-
nendam Siciliam Cannenses milites dati duarum instar legio-
12 num. totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Vulsoni prae-
tori decretae, quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore
13 anno praefuerat. urbanas legiones ita scribere consules iussi,
ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudii, M. Va-
lerii, Q. Fului fuisset, neue eo anno plures quam una et
uiginti Romanae legiones essent.

29 His senatus consultis perfectis sortiti prouincias consules.
Sicilia et classis Marcello, Italia cum bello aduersus Hanni-
2 balem Laeuino euenit. quae sors, uelut iterum captis Syra-
cusis, ita examinauit Siculos exspectatione sortis in consulum
conspectu stantis, ut comploratio eorum flebilesque uoces et
extemplo oculos hominum conuerterint et postmodo sermones
3 praebuerint. circumibant enim senatorum domos cum ueste
sordida adfirmantes se non modo suam quosque patriam sed
totam Siciliam relicturos, si eo Marcellus iterum cum imperio
4 redisset. nullo suo merito eum ante inplacabilem in se fuisse:
quid iratum, quod Romam de se questum uenisse Siculos sciat,
facturum! obrui Aetnae ignibus aut mergi freto satius illi in-
5 sulae esse quam uelut dedi noxae inimico. hae Siculorum que-
rellae domos primum nobilium circumlatae celebrataeque ser-
monibus, quos partim misericordia Siculorum partim inuidia
6 Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. postulatum
a consulibus est, ut de permutandis prouinciis senatum con-
sulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam
7 forsitan futuram fuisse sententiam suam dicere: nunc, ne quis
timore frenari eos dicere possit, quo minus de eo libere que-

7 cincio ς quinctio *P* ‖ 10 cornoelius P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 fuisset ς *Crévier* fuissent *P* ‖ 15 hisc̄. perfectis *P* ‖ sortiti ς sortirii *P* sortiri iussi *coni. Weissenborn* sortiri prouincias consules iussi ς ‖ 19 comploratio *ex* cumploratio P^1 ‖ fleuilesque *P* ‖ 21 senatorum domos *Weissenborn* senatorum *P* senatum ς domos senatorum *mauult ponere Riemann* ‖ 22 sordina P^1, *corr.* P^2 ‖ quosque *Madvig* quisque *P* quemque *Valla* ‖ sed ς et *P* ‖ 26 aetne *P* ‖ mergi *ex* merui P^1 ‖ 27 quaerellae *P* ‖ 28 sermonibus *ex* seruionibus P^1 ‖ 32 senatu *in* senato *mut.* P^1 ‖ 34 possit *J. H. Voss* posset *P*

rantur, in cuius potestate mox futuri sint, si conlegae nihil
intersit, mutare se prouinciam paratum esse, deprecari senatus 8
praeiudicium: nam cum extra sortem conlegae optionem dari
prouinciae inicum fuerit, quanto maiorem iniuriam, immo con-
tumeliam esse, sortem suam ad eum transferri! ita senatus, 9
cum, quid placeret, magis ostendisset quam decresset, dimittitur.
inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato
Marcellum ad Hannibalem, facta est, ut, ex quo primus post 10
aduersa omnia haud aduersae pugnae gloriam ceperat, in eius
laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum
maxime bellicis rebus, caderet.

Permutatis prouinciis Siculi in senatum introducti multa **30**
de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum uerba
fecerunt in gratiam publicam auertentes: Hieronymum ac postea
Hippocraten atque Epicyden tyrannos cum ob alia tum propter
defectionem ab Romanis ad Hannibalem inuisos fuisse sibi. ob
eam causam et Hieronymum a principibus iuuentutis prope
publico consilio interfectum, et in Epicydis Hippocratisque cae- 3
dem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem fac-
tam; quos Marcelli mora destitutos, quia ad praedictum tempus
exercitum ad Syracusas non admouisset, indicio facto omnis ab
tyrannis interfectos. eam quoque Hippocratis et Epicydis tyran- 4
nidem Marcellum excitasse Leontinis crudeliter direptis. num- 5
quam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum
transire pollicerique se urbem, cum uellet, ei tradituros; sed
eum primo ui capere maluisse; dein, cum id neque terra neque 6
mari omnia expertus potuisset, auctores traditarum Syracusa-
rum fabrum aerarium Sosim et Moericum Hispanum quam prin-
cipes Syracusanorum habere, totiens id nequiquam ultro offe-
rentis, praeoptasse, quo scilicet iustiore de causa uetustissimos
socios populi Romani trucidaret ac diriperet. si non Hiero- 7
nymus ad Hannibalem defecisset, sed populus Syracusanus et
senatus, si portas Marcello Syracusani publice et non oppressis

1 conlege *P* ‖ 2 depræ|cari *P* ‖ 3 sortem *P*[2] sortum *P*[1] ‖ conlege *P* ‖ dari *Gron.* dare *P* ‖ 4 iniquum *P*[2] inicum extra sortem conlege optionem dari prouinciae iniquum *P*[1] ‖ 6 decreuisset *P*[2] ‖ 9 aduersa omnia haud aduersae *Riemann* aduersae *P* tot aduersas secundae *Alschefski* aduersissimas secundae *Weissenborn* aduersissimas (pugnas *add. H. J. Mueller*) haud aduersae *Madvig* aduersa secundae *Hertz* aduersa omnia secundae *Maur. Mueller* ‖ 14 hac postea *P* ‖ 15 epyciden *P* ‖ tyramnos *P* ‖ 16 inuisus *P* ‖ 17 prope ς pro *P* ‖ 18 hippocratisquae *P* ‖ 19 LXX *P*, *sed 25,23,6* LXXX *P* ‖ 20 mareelli *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 22 hippocrates *P* ‖ 24 desisse *ex* dedisse *P*[1]

Syracusanis tyranni eorum Hippocrates et Epicydes clausissent,
si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano ges-
8 sissent, quid ultra quam quod fecerit, nisi ut deleret Syracu-
9 sas, facere hostiliter Marcellum potuisse? certe praeter moenia
et tecta exhausta urbis et refracta ac spoliata deum delubra,
dis ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syra-
10 cusis esse. bona quoque multis adempta, ita ut ne nudo qui-
dem solo, reliquiis direptae fortunae, alere sese ac suos pos-
sent. orare se patres conscriptos, ut, si nequeant omnia, saltem
quae compareant cognoscique possint, restitui dominis iubeant.
11 talia conquestos cum excedere ex templo, ut de postulatis
12 eorum patres consuli possent, Laeuinus iussisset, 'maneant
immo,' inquit Marcellus 'ut coram iis respondeam, quando ea
condicione pro uobis, patres conscripti, bella gerimus, ut uictos
armis accusatores habeamus, duae captae hoc anno urbes,
Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusae habeant.'

31 Reductis in curiam legatis tum consul 'Non adeo maiestatis'
inquit 'populi Romani imperiique huius oblitus sum, patres
conscripti, ut, si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus
2 causam accusantibus Graecis fuerim. sed non quid ego fecerim
in disquisitionem uenit — nam quidquid in hostibus feci ius
belli defendit —, sed quid isti pati debuerint. qui si non
fuerunt hostes, nihil interest, nunc an uiuo Hierone Syra-
3 cusas uiolauerim. sin autem desciuerunt a populo Romano,
legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem ac moenia
clauserunt exercituque Carthaginiensium aduersus nos tutati
4 sunt, quis passos esse hostilia, cum fecerint, indignatur? tra-

1 epycides P ‖ 3 qua quod P ‖ 4 monia P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 *incipit* Σ ‖ urbis et refracta Σ^1 urbis ac refracta P^1 urbi sacra fracta P^2 ‖ ac spoliata *om.* Σ^1 ‖ 6 ablatio P ‖ 7 ne ⟨in⟩ nudo *Madvig* ‖ 8 reliquiis direptae fortunae Σ^1 reliquis direptae fortuita ut ne nudo quidem solo reliquiis direptae fortunae P^1, fortuita *usque ad* direptae *del.* P^2, *etiam* fortu *deleuerat, sed postea rursus restituit* ‖ alere P^1, *priorem* e *deleuit et* aio *uel simile quid superscripsit, sed postea* alere *restituit* P^2 ‖ 10 compareant Σ^1 comparent P ‖ 11 ex P^2 et P^1, *om.* Σ^1 ‖ 13 immo Σ^1, *om.* P ‖ corram P ‖ 15 ⟨et⟩ duae *Ussing* ‖ 17 reductis ς eductis P ‖ 18 inquit P^2 inquiinquit P^1 ‖ 19 crimini P^1, *corr.* P^2 ‖ dicturus ς deuicturus P ‖ 21 nam quidquid P quem quicquid Σ^1 ‖ in hostibus feci ius belli defendendi (defendit *corr. Rhenanus*) Σ^1, *om.* P ‖ 22 sed quid ς (Σ^1), *om.* P ‖ *deficit* Σ *usque ad cap. 41, 18* ‖ 23 nunc P^2 nun P^1 ‖ an ς a P ‖ 24 disciuerunt P ‖ a pop. ro. *Fabri* portas P ⟨a nobis, hostibus nostris aperuerunt⟩ portas *Boettcher* ⟨a p. r., hostibus aperuerunt⟩ portas *Weissenborn* a p. r. ac *Alschefski* a p. r., si *Madvig* a nobis, si *Novak* ⟨a p. r., ante⟩ portas *C. Schenkl* ‖ 26 classerunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 fecerint P^2 fecurintino P^1

dentis urbem principes Syracusanorum auersatus sum; Sosim
et Moericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores
habui. non estis extremi Syracusanorum, quippe qui aliis
humilitatem obiciatis; quis est uestrum, qui se mihi portas 5
aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum
promiserit? odistis et exsecramini eos, qui fecerunt, et ne hic
quidem contumeliis in eos dicendis parcitis: tantum abest, ut
et ipsi tale quicquam facturi fueritis. ipsa humilitas eorum, 6
patres conscripti, quam isti obiciunt, maximo argumento est
me neminem, qui nauatam operam rei publicae nostrae uellet,
auersatum esse. et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis 7
mittendis nunc ad conloquium eundo temptaui pacem; et postea-
quam neque legatos uiolandi uerecundia erat, nec mihi ipsi con-
gresso ad portas cum principibus responsum dabatur, multis
terra marique exhaustis laboribus tandem ui atque armis Syra-
cusas cepi. quae captis acciderint, aput Hannibalem et Car- 8
thaginiensis uictos iustius quam apud uictoris populi senatum
quererentur. ego, patres conscripti, Syracusas spoliatas si ne- 9
gaturus essem, numquam spoliis earum urbem Romam ex-
ornarem. quae autem singulis uictor aut ademi aut dedi, cum
belli iure tum ex cuiusque merito satis scio me fecisse. ea 10
uos rata habeatis, patres conscripti, necne, magis rei publicae
interest quam mea. quippe mea fides exsoluta est: ad rem
publicam pertinet, ne acta mea rescindendo alios in posterum
segniores duces faciatis. et quoniam coram et Siculorum et 11
mea uerba audistis, patres conscripti, simul templo excede-
mus, ut me apsente liberius consuli senatus possit.' ita dimissi
Siculi, et ipse in Capitolium ad dilectum discessit.

Consul alter de postulatis Siculorum ad patres rettulit. 32
ibi cum diu sententiis certatum esset, et magna pars senatus,
principe eius sententiae T. Manlio Torquato, cum tyrannis 2
bellum gerendum fuisse censerent, hostibus et Syracusanorum
et populi Romani, et urbem recipi, non capi, et receptam
legibus antiquis et libertate stabiliri, non fessam miseranda
seruitute bello adfligi: inter tyrannorum et ducis Romani certa- 3

1 sum ς sim *P* ‖ 2 moerichum *P* ‖ tantam rem (*uel* rem tantam *uel* tantum) crederem ς tantam crederem *P* tantam crederem rem *Boettcher* ‖ 6 hic ς his *P* ‖ 7 contimeliis *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 10 uellet *Gron.* uelit et *P* ‖ 12 nun ad *P* ‖ 13 uiolendi uerecundi *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 14 dabantur *P* ‖ 16 acci-derunt *coni.* *Ussing* ‖ 17 uictos ς *Douiatius* uictose *P* ‖ 19 exornarem ς exortem *P* ‖ 21 scio *ex* socio *P*[1] ‖ 22 necne ς ne *P* ‖ 27 dimissi siculi *Alschefski* dimissis siculi *P* dimissis siculis ς ‖ 30 sententiis *Gron.* de sententiis *P* diuersis sententiis *Koch* ‖ 34 stabilire *P* ‖ 35 certamiā *P*

mina praemium uictoris in medio positam urbem pulcherri-
mam ac nobilissimam perisse, horreum atque aerarium quondam
populi Romani, cuius munificentia ac donis multis tempestatibus,
hoc denique ipso Punico bello adiuta ornataque res publica
4 esset; si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperi Romani
cultor, quo ore aut Syracusas aut Romam ei ostendi posse,
cum, ubi semirutam ac spoliatam patriam respexerit, ingrediens
Romam in uestibulo urbis, prope in porta, spolia patriae suae
5 uisurus sit? — haec taliaque cum ad inuidiam consulis mise-
rationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt
6 patres: acta M. Marcelli, quae is gerens bellum uictorque
egisset, rata habenda esse; in relicum curae senatui fore rem
Syracusanam mandaturosque consuli Laeuino, ut, quod sine
iactura rei publicae fieri posset, fortunis eius ciuitatis consu-
7 leret. missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem,
uti rediret in curiam, et introductis Siculis senatus consultum
8 recitatum est, legatique benigne appellati ac dimissi ad genua
se Marcelli consulis proiecerunt opsecrantes, ut, quae deploran-
dae ac leuandae calamitatis causa dixissent, ueniam eis daret
et in fidem clientelamque se urbemque Syracusas acciperet.
pollicens hoc consul clementer appellatos eos dimisit.
33 Campanis deinde senatus datus est, quorum oratio misera-
2 bilior, causa durior erat. neque enim meritas poenas negare
poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent; sed
satis pensum poenarum tot ueneno apsumptis, tot securi per-
3 cussis senatoribus credebant: paucos nobilium superesse, quos
nec sua conscientia, ut quicquam de se grauius consulerent,
impulerit, nec uictoris ira capitis damnauerit; eos libertatem
sibi suisque et bonorum aliquam partem orare, ciues Roma-
nos adfinitatibus plerosque et propinquis etiam cognationibus
4 ex conubio uetusto iunctos. summotis deinde e templo pau-

5 imperio *P* ‖ romani P^1 romano P^2 ‖ 7 incrediens *P* ‖ 9 taliaquae *P* ‖ 11 acta m. *Weissenborn* ctam P^1 tam P^2 ‖ 12 esse ς etse *P* ‖ relicum *ex* relictum P^1 ‖ fere *P* ‖ 13 consul P^1, *corr.* P^2 ‖ ut *Alschefski* uti *Boettcher* ui P^1, *del.* P^2 ‖ 18 obsecrantes ς et opsecrantes *P* orantes et obsecrantes *Weissenborn* ‖ 20 fidem *ex* fidem et P^1 ‖ 21 pollicens hoc *Boettcher* potens oc *P*, *quod nondum uidetur emendatum*, potens sui *Alschefski* potens irae *Weissenborn olim* compotes uoti *dubit. coni. Friedersdorff* potens uoti *Zingerle Oest. Gymn. 33 (1882) 47 sq.* gaudens hoc *Novak* acciperet uolens. ac *Harant* ‖ 23 meritos *coni. Duker* ‖ 25 poenorum *P* ‖ percussi P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 superesse *duce Gronovio Alschefski* superior esse P^1 superiores esse P^2 ‖ 28 ne uictoris *P* ‖ eos *P* eo se *Harant* orare ciues romanos, adf. *distinguens* ‖ 29 bononum *P* ‖ 30 etiam *Madvig* iamiam *P* iam ς iam etiam *Jac. Gron.*

lisper dubitatum, an arcessendus a Capua Q. Fuluius esset —
mortuus enim post captam Claudius consul erat —, ut coram
imperatore, qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosque
disceptatum fuerat, disceptaretur. dein cum M. Atilium, C. Ful- 5
uium fratrem Flacci, legatos eius, et Q. Minucium et L. Vetu-
rium Philonem, item Claudii legatos, qui omnibus gerendis
rebus adfuerant, in senatu uiderent nec Fuluium auocari a
Capua nec differri Campanos uellent, interrogatus sententiam 6
M. Atilius Regulus, cuius ex iis, qui ad Capuam fuerant, ma-
xima auctoritas erat, 'In consilio' inquit 'arbitror me fuisse 7
consulibus Capua capta cum quaereretur, ecqui Campanorum
bene meritus de re publica nostra esset. duas mulieres con- 8
pertum est, Vestiam Oppiam Atellanam Capuae habitantem et
Paculam Cluuiam, quae quondam quaestum corpore fecisset,
illam cotidie sacrificasse pro salute et uictoria populi Romani,
hanc captiuis egentibus alimenta clam suppeditasse; ceterorum 9
omnium Campanorum eundem erga nos animum quem Car-
thaginiensium fuisse, securique percussos a Q. Fuluio esse magis
quorum dignitas inter alios quam quorum culpa eminebat.
per senatum agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu 10
populi non uideo posse, idque et apud maiores nostros in
Satricanis factum esse, cum defecissent, ut M. Antistius tri-
bunus plebis prius rogationem ferret, scisceretque plebs, uti
senatui de Satricanis sententiae dicendae ius esset. itaque cen- 11
seo cum tribunis plebis agendum esse, ut eorum unus pluresue
rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis
ius fiat.' L. Atilius tribunus plebis ex auctoritate senatus 12
plebem in haec uerba rogauit: 'Omnes Campani, Atellani,
Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium dicionemque
populi Romani Q. Fuluio proconsuli, quosque una secum de- 13
didere, quaeque una secum dedidere, agrum urbemque, diuina
humanaque, utensiliaque siue quid aliud dediderunt, de iis

2 consul erat ς consuleret *P* ‖ ut ς, *om.* *P* ‖ 3 impetratore *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 5 fratres *P* ‖ 7 anfuerant *P* ‖ senetu *P* ‖ 8 nellet *P* ‖ 9 reculus *P* ‖ 10 inquid *P* ‖ 11 querereture *P* ‖ equi *P* ‖ 14 paculam *Mommsen Unterit. Dial. p. 284* fauculam *P* (cluuia facula *Val. Max. 5,2,1*) ‖ quodam *P* ‖ 17 capthaginiensium *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 18 fuluio esse *Gron.* fului|cisse *P*[1] fuluio uicisse (*uel* cuiisse) *P*[2] ‖ 22 satrianis *P* ‖ 23 scisceretque *Gron.* sciretque *P* ‖ 24 satrianis *P* ‖ 25 tribunis] p̄.r̄. *P*[1] t̄.r̄. *P*[2] ‖ 30 q. *Madvig*, *om.* *P* ‖ quosque una secum dedidere *cum* ς *del.* *Madvig* ‖ dedidere quaeque una secum dedidere *P*[1], dedidere *usque ad* secum de *del.* *P*[2], *deleuerat etiam insequentem syllabam* di, *sed rursus restituit* ‖ 31 deuina *P*

14 rebus quid fieri uelitis iubeatis, uos rogo, Quirites.' plebes
sic iussit 'Quod senatus iuratus, maxima pars, censeat, qui
34 adsient, id uolumus iubemusque.' ex hoc plebei scito senatus
consultus Oppiae Cluuiaeque primum bona ac libertatem restituit: si qua alia praemia petere ab senatu uellent, uenire eas
2 Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quae non
3 operae pretium est omnia enumerare. aliorum bona publicanda, ipsos liberosque eorum et coniuges uendendas extra filias, quae enupsissent, priusquam in populi Romani potestatem uenirent;
4 alios in uincula condendos, ac de iis posterius consulendum; aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, pu-
5 blicanda necne bona essent; pecua captiua praeter equos et mancipia praeter puberes uirile secus et omnia, quae solo
6 non continerentur, restituenda censuerunt dominis. Campanos omnis, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi aut parentes eorum aput hostis essent, liberos esse
7 iusserunt ita, ut nemo eorum ciuis Romanus aut Latini nominis esset, neue quis eorum, qui Capuae fuisset, dum portae clausae essent, in urbe agroue Campano intra certam diem ma-
8 neret, locus ubi habitarent trans Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur; qui nec Capuae nec in urbe Campana, quae a populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim
9 amnem Romam uersus; qui ad Romanos transissent, priusquam Capuam Hannibal ueniret, cis Vulturnum emouendos censuerunt, ne quis eorum propius mare quindecim milibus passuum
10 agrum aedificiumue haberet. qui eorum trans Tiberim emoti essent, ne ipsi posteriue eorum uspiam pararent haberentue nisi in Veiente, Sutrino Nepesinoue agro, dum ne cui maior
11 quam quinquaginta iugerum agri modus esset. senatorum omnium quique magistratus Capuae, Atellae, Calatiae gessissent bona uenire Capuae iusserunt, libera corpora, quae uenum

---

1 fiere *P* ‖ iubeatis *addidi Em. Liu. I 11, om. P* ‖ 2 quo senatus *P* ‖ 3 adsint (*uel* adsint in senatu) *Weissenborn duce Klockio qui* adsid (= adsit) *coniecerat* adsient *Cobet Mnemos. 1 (1852) 100* adsidens *P* ‖ iubemusqueque *P* ‖ plebeiscito *Gron.* plebe|scito *P* plebiscito ς ‖ 4 appiae cluuiaequæ *P* ‖ 7 praetium *P* ‖ 8 que *P* ‖ 11 summa *Duker* ‖ distixerunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 pecua *ex* pecuu P^1 ‖ 13 preter puberes *P* ‖ uirile secus *Jac. Gron.* uirilessexus *P* uirilis sexus ς ‖ 14 censuerint dominus *P* ‖ 19 clause *P* ‖ intra *P* ultra *Wesenberg* ‖ 21 capuae ς captae *P* ‖ 22 populo romano ς populob *P* ‖ 23 amnen *P* ‖ 25 proprius *P* ‖ 27 posteriue ς posterius *P* ‖ 28 ueiente ς ueniente agros *P* ‖ cui ς ui P^1 qui P^2 ‖ 30 calatiae ς galeae P^1 galetae P^2 ‖ *Sabatinorum nomen intercidisse coni. Weissenborn* ‖ 31 uenire *ex* uenirem P^1

dari placuerat, Romam mitti ac Romae uenire. signa, statuas 12
aeneas, quae capta de hostibus dicerentur, quae eorum sacra
ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. ob 13
haec decreta maestiores aliquanto, quam Romam uenerant, Cam-
panos dimiserunt. nec iam Q. Fuluii saeuitiam in sese, sed ini-
quitatem deum atque execrabilem fortunam suam incusabant.

Dimissis Siculis Campanisque dilectus habitus. scripto de- 35
inde exercitu de remigum supplemento agi coeptum; in quam 2
rem cum neque hominum satis nec, ex qua pararentur sti-
pendiumque acciperent, pecuniae quicquam ea tempestate in
publico esset, edixerunt consules, ut priuati ex censu ordini- 3
busque, sicut antea, remiges darent cum stipendio cibariisque
dierum triginta. ad id edictum tantus fremitus hominum, tanta 4
indignatio fuit, ut magis dux quam materia seditioni deesset:
secundum Siculos Campanosque plebem Romanam perdendam
lacerandamque sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo 5
exhaustos nihil reliqui praeter terram nudam ac uastam habere.
tecta hostis incendisse, seruos agri cultores rem publicam ab-
duxisse nunc ad militiam paruo aere emendo nunc remiges
imperando; si quid cui argenti aerisue fuerit, stipendio remi- 6
gum et tributis annuis ablatum. se, ut dent, quod non ha-
beant, nulla ui, nullo imperio cogi posse. bona sua uenderent,
in corpora, quae reliqua essent, saeuirent. ne unde redi-
mantur quidem quicquam superesse. haec non in occulto, 7
sed propalam in foro atque oculis ipsorum consulum ingens
turba circumfusi fremebant, nec eos sedare consules nunc 8
castigando nunc consolando poterant. spatium deinde iis tri-
dui se dare ad cogitandum dixerunt; quo ipsi ad rem inspi-
ciendam et expediendam usi sunt. senatum postero die ha- 9
buerunt de remigum supplemento; ubi cum multa disseruissent,
cur aequa plebis recusatio esset, uerterunt orationem eo, ut
dicerent priuatis id seu aequum seu iniquum onus iniungen-
dum esse: nam unde, cum pecunia in aerario non esset, pa- 10
raturos naualis socios? quo modo autem sine classibus aut
Siciliam optineri aut Italia Philippum arceri posse aut tuta Ita-

7 scribto *P* ‖ 8 exercitus *P* ‖ regimum *P* ‖ quam P^2 aquam P^1 ‖ 11 consules P^2 consunt consules P^1 ‖ priuati *Froben. 1531* priuatim *P* ‖ 12 cibariisque ς dariisque *P* ‖ 14 mage *P* ‖ 19 nun remiges *P* ‖ 20 imperā | si *P* ‖ 21 se ut P^1 seu P^2 ‖ 24 superesse ς superior esse P^1 superius esse P^2 ‖ 26 eosedare *P* ‖ 27 consulando *P* ‖ tridui ς *Sigonius* tribui *P* ‖ 29 et *Alschefski*, *om.* *P* ‖ 31 cur aequa *P* curaeque ς *Salmasius* ‖ 33 paecunia *P*

36 liae litora esse? cum in hac difficultate rerum consilium hae-
reret, ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes,
2 tum Laeuinus consul: magistratus senatui et senatum populo,
sicut honore praestent, ita ad omnia, quae dura atque aspera
3 essent, subeunda duces debere esse. 'si, quod iniungere in-
feriori uelis, id prius in te ac tuos ipse iuris statueris, facilius
omnis oboedientis habeas. nec impensa grauis est, cum ex ea
plus quam pro uirili parte sibi quemque capere principum uident.
4 itaque si classes habere atque ornare uolumus populum Ro-
manum, priuatos sine recusatione remiges dare, nobismet ipsis
5 primum imperemus. aurum, argentum, aes signatum omne
senatores crastino die in publicum conferamus, ita ut anulos
sibi quisque et coniugi et liberis, et filio bullam, et, quibus
uxor filiaeue sunt, singulas uncias pondo auri relinquant;
6 argenti, qui curuli sella sederunt, equi ornamenta et libras
pondo, ut salinum patellamque deorum causa habere possint,
7 ceteri senatores libram argenti tantum; aeris signati quina
8 milia in singulos patres familiae relinquamus: ceterum omne
aurum, argentum, aes signatum ad triumuiros mensarios ex-
templo deferamus nullo ante senatus consulto facto, ut uolun-
taria conlatio et certamen adiuuandae rei publicae excitet ad
aemulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquae
9 plebis. hanc unam uiam multa inter nos conlocuti consules
inuenimus. ingredimini dis bene iuuantibus. res publica in-
columis et priuatas res facile saluas praestat; publica prodendo
10 tua nequiquam serues.' in haec tanto animo consensum est,
11 ut gratiae ultro consulibus agerentur. senatu inde misso pro
se quisque aurum et argentum et aes in publicum conferunt
tanto certamine iniecto, ut prima aut inter primos nomina
sua uellent in publicis tabulis esse, ut nec triumuiri acci-
12 piundo nec scribae referundo sufficerent. hunc consensum

---

4 ita *ex* tita P^1 ‖ que P ‖ atq. P^2 atq. atq. P^1 ‖ 5 essent P sint *J. H. Voss* ‖ duces ς *Gron.* ducem P ‖ quod *Madvig* quid P *Hertz* ς ‖ 6 ⟨si⟩ id *Hertz* id ⟨si⟩ *uel* tuos ⟨si⟩ ς ‖ in te ς ante P ‖ 7 ex *Ascensius 1513*, *om.* P ‖ 9 si classes *Madvig* classes si *uel* classem si *Alschefski* classes P ‖ habere ς *Gron.* habe P ‖ 11 primum peremus P ‖ aes *ed. Mog.*, *om.* P^1 ‖ omne ς *Gron.* omnes P ‖ 14 filiaeuae P filiaeque *Gron.* ‖ 16 salinum *Valla* alinum P^1 alignum P^2 ‖ 17 ceteris P ‖ quinā | milia P ‖ 25 facite P ‖ 26 consensu P ‖ 28 et argentum ς argentum P ‖ 29 aut *Madvig* ut P^1, *del.* P^2; [ut prima] ut inter primos *coni. Friedersdorff* ut primi aut inter primos *Luterbacher ann. philol. 131 (1885) 614* ut prima aut inter prima *H. J. Mueller Jahresber. XIII 20* ‖ 30 tabulis P^2 tabulis tabulis P^1 ‖ esse ς sese P

senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs. ita
sine edicto, sine coercitione magistratus nec remige in sup-
plementum nec stipendio res publica eguit; paratisque omnibus
ad bellum consules in prouincias profecti sunt.

Neque aliud tempus belli fuit, quo Carthaginienses Ro- 37
manique pariter uariis casibus immixtis magis in ancipiti spe
ac metu fuerint. nam Romanis et in prouinciis, hinc in 2
Hispania aduersae res, hinc prosperae in Sicilia luctum et
laetitiam miscuerant; et in Italia cum Tarentum amissum damno 3
et dolori, tum arx cum praesidio retenta praeter spem gaudio
fuit; et terrorem subitum pauoremque urbis Romae opsessae 4
et oppugnatae Capua post dies paucos capta in laetitiam uertit.
transmarinae quoque res quadam uice pensatae: Philippus hostis 5
tempore haud satis opportuno factus, Aetoli noui adsciti socii
Attalusque Asiae rex iam uelut despondente fortuna Romanis
imperium orientis. Carthaginienses quoque Capuae amissae Ta- 6
rentum captum aequabant, et ut ad moenia urbis Romanae
nullo prohibente se peruenisse in gloria ponebant, ita pigebat
inriti incepti pudebatque adeo se spretos, ut sedentibus ipsis 7
ad Romana moenia alia porta exercitus Romanus in Hispaniam
duceretur. ipsae quoque Hispaniae, quo propius spem uene- 8
rant tantis duobus ducibus exercitibusque caesis debellatum ibi
ac pulsos inde Romanos esse, eo plus ab L. Marcio tumul-
tuario duce ad uanum et inritum uictoriam redactam esse in-
dignationis praebebant. ita aequante fortuna suspensa omnia 9
utrisque erant integra spe, integro metu, uelut illo tempore
primum bellum inciperent.

Hannibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius 38
oppugnata ab Romanis quam defensa ab se multorum Italiae
populorum animos auerterat, quos neque omnis tenere prae- 2
sidiis, nisi uellet in multas paruasque partis carpere exercitum,
quod minime tum expediebat, poterat nec deductis praesidiis
spei liberam uel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem.
praeceps in auaritiam et crudelitatem animus ad spolianda, 3
quae tueri nequibat, ut uastata hosti relinquerentur, inclinauit.

1 equestor *P* ‖ pleps *P* ‖ 2 coercitione *Gron.* coercitationē *P* ‖ remiges *P* ‖ 5 aliud ς *Gron. A. Perizonius* aliud magis *P* ‖ 6 immixti ς ‖ 7 ag *P* ‖ 8 hispaniam aduerse *P* ‖ prospere *P* ‖ 10 dololori P^1, *corr.* P^2 ‖ arx ς ara P^1 arcem P^2 ‖ 12 capuae *P* ‖ 14 aetolii *P* ‖ nouii adscitii P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 uelut ς uel *P* ‖ 16 amissae P^1 amissa et P^2 ‖ 17 monia P^1 meonia P^2 ‖ 21 ipsa *P* ‖ spe *P* ‖ 22 exercitibusquae *P* ‖ 23 plus ς pl.i.bus *P* ‖ 24 indignationes *P* ‖ 25 fortuna *ex* fortunae P^1 *et* P^2 ‖ 26 utriusque *P* ‖ integro *ex* integru P^1

4 id foedum consilium cum incepto tum etiam exitu fuit. neque
enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed ce-
terorum etiam: quippe ad pluris exemplum quam clades per-
5 tinebat. nec consul Romanus temptandis urbibus, sicunde spes
6 aliqua se ostendisset, deerat. Salapiae principes erant Dasius
et Blattius; Dasius Hannibali amicus, Blattius, quantum ex tuto
poterat, rem Romanam fouebat et per occultos nuntios spem
proditionis fecerat Marcello. sed sine adiutore Dasio res transigi
7 non poterat. multum ac diu cunctatus, et tum quoque magis
inopia consilii potioris quam spe effectus, Dasium appellabat.
at ille, cum ab re auersus, tum aemulo potentatus inimicus,
8 rem Hannibali aperit. arcessito utroque Hannibal cum pro tri-
bunali quaedam ageret mox de Blattio cogniturus, starentque
summoto populo accusator et reus, Blattius de proditione Da-
9 sium appellabat. enimuero ille uelut in manifesta re exclamat,
sub oculis Hannibalis secum de proditione agi. Hannibali
atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus similis
10 ueri uisa est: aemulationem profecto atque odium esse, et id
crimen adferri, quod, quia testem habere non possit, liberius
11 fingenti sit. ita inde dimissi sunt. nec Blattius ante apstitit
tam audaci incepto, quam idem optundendo docendoque, quam
ea res ipsis patriaeque salutaris esset, peruicit, ut praesidium
Punicum — quingenti autem Numidae erant — Salapiaque
12 traderetur Marcello. nec sine caede multa tradi potuit. longe
fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque quam-
quam inprouisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat,
tamen armis inter tumultum captis et eruptionem temptaue-
13 runt et, cum euadere nequirent, pugnantes ad ultumum occu-
buerunt, nec plus quinquaginta ex iis in potestatem hostium
14 uiui uenerunt. plusque aliquanto damni haec ala equitum
amissa Hannibali quam Salapia fuit; nec deinde umquam Poe-
nus, quo longe plurumum ualuerat, equitatu superior fuit.

39 Per idem tempus cum in arce Tarentina uix inopia to-
lerabilis esset, spem omnem praesidium quod ibi erat Roma-

---

3 clades *addidi*, *om.* *P* calamitas ς damnum *Alschefski* pernicies *Weissenborn* pestis *Harant* malum *Maur. Mueller* ‖ 7 nuntios *ex* nuntius *P*[1] ‖ 9 et *P* est *Madvig* ‖ 10 appellat *Madvig* ‖ 11 re *ex* rem *P*[1] ‖ 15 appellat *coni. Madvig Em. Liv. 386* ‖ enimuero *P*[2] enimenimuero *P*[1] ‖ manitesta *P* ‖ 19 possit *Madvig* posset *P* ‖ 20 sit ita *Gron.* esset ita ς sitia *P*[1], sit *P*[2] ‖ 21 tam ς tament *P* tamen tam *Gron.* ‖ 23 quingenti *ex Val. Max. 3, 8 ext. 1 Sigonius, om.* *P* ‖ salapiaquae *P* ‖ 24 caedē *P* ‖ 25 quā|qua *P* ‖ 29 his *P* ‖ 30 uiui *P*[2] ui *P*[1] ‖ 31 missa *P* ‖ 32 longae *P* ‖ plurimum *P*[2]

num praefectusque praesidi atque arcis M. Liuius in conmea-
tibus ab Sicilia missis habebant, qui ut tuto praeterueherentur 2
oram Italiae, classis uiginti ferme nauium Regii stabat. prae- 3
erat classi commeatibusque D. Quinctius, obscuro genere ortus,
ceterum multis fortibus factis militari gloria inlustris. primo 4
quinque naues, quarum maximae duae triremes, a Marcello
ei traditae erant[, habuit]; postea rem impigre saepe gerenti
tres additae quinqueremes; postremo ipse a sociis Reginisque 5
et a Velia et a Paesto debitas ex foedere exigendo classem
uiginti nauium, sicut ante dictum est, effecit. huic ab Regio 6
profectae classi Democrates cum pari nauium Tarentinarum
numero quindecim milia ferme ab urbe ad Sapriportem ob-
uius fuit. uelis tum forte inprouidus futuri certaminis Ro- 7
manus ueniebat; sed circa Crotonem Sybarimque suppleuerat
remigio nauis, instructamque et armatam egregie pro magni-
tudine nauium classem habebat; et tum forte sub idem tempus 8
et uenti uis omnis cecidit et hostes in conspectu fuere, ut ad
componenda armamenta expediendumque remigem ac militem
ad imminens certamen satis temporis esset. raro alias tantis 9
animis iustae concurrerunt classes, quippe cum in maioris
discrimen rei, quam ipsae erant, pugnarent: Tarentini, ut re- 10
cuperata urbe ab Romanis post centesimum prope annum arcem
etiam liberarent, spe commeatus quoque hostibus, si nauali
proelio possessionem maris ademissent, interclusuros; Romani, 11
ut retenta possessione arcis ostenderent non ui ac uirtute,
sed proditione ac furto Tarentum amissum. itaque ex utra- 12
que parte signo dato cum rostris concurrissent neque retro
nauem inhiberent nec dirimi ab se hostem paterentur, quam
quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu, ita consere-
bant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantum sed
gladiis etiam prope conlato pede gereretur res. prorae inter 13
se iunctae haerebant, puppes alieno remigio circumagebantur.
ita in arto stipatae erant naues, ut uix ullum telum in mari
uanum intercideret; frontibus uelut pedestres acies urgebant

1 praefectusquæ *P* ‖ praesidii *ex* praesidium *P*[1] ‖ leuius *P* ‖ 3 horam *P*[2] horahoram *P*[1] ‖ 4 classis *P* ‖ quintius *P* ‖ 5 ceterum *ex* teterum *P*[1] ‖ 7 habuit *P*, *delendum suspicatus est Duker*, *del. Madvig* ‖ 9 uellia *P* ‖ paesto *Gron.* (pesto *Sabellicus*) pesio *P* ‖ classem uiginti *ed. Mog.* classe xxx *P* ‖ 10 effecit ς efficit *P* ‖ 11 pari *Crévier* pari classi *P* ‖ terentinarum *P* ‖ 12 millia *P* ‖ 13 tum forte *del. Wesenberg* ‖ 14 crotonem *ex* croconem *P*[1] ‖ 25 areis *P* ‖ 26 tarrentum *P* ‖ 28 hostilem *conicio* ‖ 31 gladiis *P*[2] gradiis *P*[1] ‖ gereretur *Gron.* quereretur *P* ‖ res *P*[1], *del. P*[2] ‖ prore *P* ‖ 32 herebant *P* ‖ 33 mari *P* mare *Forchhammer* ‖ 34 pedestres

Syracusanis tyranni eorum Hippocrates et Epicydes clausissent,
si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano ges-
8 sissent, quid ultra quam quod fecerit, nisi ut deleret Syracu-
9 sas, facere hostiliter Marcellum potuisse? certe praeter moenia
et tecta exhausta urbis et refracta ac spoliata deum delubra,
dis ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syra-
10 cusis esse. bona quoque multis adempta, ita ut ne nudo qui-
dem solo, reliquiis direptae fortunae, alere sese ac suos pos-
sent. orare se patres conscriptos, ut, si nequeant omnia, saltem
quae compareant cognoscique possint, restitui dominis iubeant.
11 talia conquestos cum excedere ex templo, ut de postulatis
12 eorum patres consuli possent, Laeuinus iussisset, 'maneant
immo,' inquit Marcellus 'ut coram iis respondeam, quando ea
condicione pro uobis, patres conscripti, bella gerimus, ut uictos
armis accusatores habeamus, duae captae hoc anno urbes,
Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusae habeant.'

31 Reductis in curiam legatis tum consul 'Non adeo maiestatis'
inquit 'populi Romani imperiique huius oblitus sum, patres
conscripti, ut, si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus
2 causam accusantibus Graecis fuerim. sed non quid ego fecerim
in disquisitionem uenit — nam quidquid in hostibus feci ius
belli defendit —, sed quid isti pati debuerint. qui si non
fuerunt hostes, nihil interest, nunc an uiuo Hierone Syra-
3 cusas uiolauerim. sin autem desciuerunt a populo Romano,
legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem ac moenia
clauserunt exercituque Carthaginiensium aduersus nos tutati
4 sunt, quis passos esse hostilia, cum fecerint, indignatur? tra-

---

1 epycides *P* ‖ 3 qua quod *P* ‖ 4 monia P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 *incipit* Σ ‖ urbis et refracta Σ^1 urbis ac refracta P^1 urbi sacra fracta P^2 ‖ ac spoliata *om.* Σ^1 ‖ 6 ablatio *P* ‖ 7 ne ⟨in⟩ nudo *Madvig* ‖ 8 reliquiis direptae fortunae Σ^1 reliquis direptae fortuita ut ne nudo quidem solo reliquiis direptae fortunae P^1, fortuita *usque ad* direptae *del.* P^2, *etiam* fortu *deleuerat, sed postea rursus restituit* ‖ alere P^1, *priorem* e *deleuit et* aio *uel simile quid superscripsit, sed postea* alere *restituit* P^2 ‖ 10 compareant Σ^1 comparent *P* ‖ 11 ex P^2 et P^1, *om.* Σ^1 ‖ 13 immo Σ^1, *om.* *P* ‖ corram *P* ‖ 15 ⟨et⟩ duae *Ussing* ‖ 17 reductis ς eductis *P* ‖ 18 inquit P^2 inquiinquit P^1 ‖ 19 crimini P^1, *corr.* P^2 ‖ dicturus ς deuicturus *P* ‖ 21 nam quidquid *P* quem quicquid Σ^1 ‖ in hostibus feci ius belli defendendi (defendit *corr. Rhenanus*) Σ^1, *om.* *P* ‖ 22 sed quid ς (Σ^1), *om.* *P* ‖ *deficit* Σ *usque ad cap. 41, 18* ‖ 23 nunc P^2 nun P^1 ‖ an ς a *P* ‖ 24 disciuerunt *P* ‖ a pop. ro. *Fabri* portas *P* ⟨a nobis, hostibus nostris aperuerunt⟩ portas *Boettcher* ⟨a p. r., hostibus aperuerunt⟩ portas *Weissenborn* a p. r. ac *Alschefski* a p. r., si *Madvig* a nobis, si *Novak* ⟨a p. r., ante⟩ portas *C. Schenkl* ‖ 26 classerunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 fecerint P^2 fecurintino P^1

dentis urbem principes Syracusanorum auersatus sum; Sosim
et Moericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores
habui. non estis extremi Syracusanorum, quippe qui aliis
humilitatem obiciatis; quis est uestrum, qui se mihi portas 5
aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum
promiserit? odistis et exsecramini eos, qui fecerunt, et ne hic
quidem contumeliis in eos dicendis parcitis: tantum abest, ut
et ipsi tale quicquam facturi fueritis. ipsa humilitas eorum, 6
patres conscripti, quam isti obiciunt, maximo argumento est
me neminem, qui nauatam operam rei publicae nostrae uellet,
auersatum esse. et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis 7
mittendis nunc ad conloquium eundo temptaui pacem; et postea-
quam neque legatos uiolandi uerecundia erat, nec mihi ipsi con-
gresso ad portas cum principibus responsum dabatur, multis
terra marique exhaustis laboribus tandem ui atque armis Syra-
cusas cepi. quae captis acciderint, aput Hannibalem et Car- 8
thaginiensis uictos iustius quam apud uictoris populi senatum
quererentur. ego, patres conscripti, Syracusas spoliatas si ne- 9
gaturus essem, numquam spoliis earum urbem Romam ex-
ornarem. quae autem singulis uictor aut ademi aut dedi, cum
belli iure tum ex cuiusque merito satis scio me fecisse. ea 10
uos rata habeatis, patres conscripti, necne, magis rei publicae
interest quam mea. quippe mea fides exsoluta est: ad rem
publicam pertinet, ne acta mea rescindendo alios in posterum
segniores duces faciatis. et quoniam coram et Siculorum et 11
mea uerba audistis, patres conscripti, simul templo excede-
mus, ut me apsente liberius consuli senatus possit.' ita dimissi
Siculi, et ipse in Capitolium ad dilectum discessit.

Consul alter de postulatis Siculorum ad patres rettulit. **32**
ibi cum diu sententiis certatum esset, et magna pars senatus,
principe eius sententiae T. Manlio Torquato, cum tyrannis 2
bellum gerendum fuisse censerent, hostibus et Syracusanorum
et populi Romani, et urbem recipi, non capi, et receptam
legibus antiquis et libertate stabiliri, non fessam miseranda
seruitute bello adfligi: inter tyrannorum et ducis Romani certa- 3

1 sum ς sim *P* ‖ 2 moerichum *P* ‖ tantam rem (*uel* rem tantam *uel* tantum) crederem ς tantam crederem *P* tantam crederem rem *Boettcher* ‖ 6 hic ς his *P* ‖ 7 contimeliis P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 uellet *Gron.* uelit et *P* ‖ 12 nun ad *P* ‖ 13 uiolendi uerecundi P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 dabantur *P* ‖ 16 acciderunt *coni. Ussing* ‖ 17 uictos ς *Douiatius* uictose *P* ‖ 19 exornarem ς exortem *P* ‖ 21 scio *ex* socio P^1 ‖ 22 necne ς ne *P* ‖ 27 dimissi siculi *Alschefski* dimissis siculi *P* dimissis siculis ς ‖ 30 sententiis *Gron.* de sententiis *P* diuersis sententiis *Koch* ‖ 34 stabilire *P* ‖ 35 certamiã *P*

mina praemium uictoris in medio positam urbem pulcherri-
mam ac nobilissimam perisse, horreum atque aerarium quondam
populi Romani, cuius munificentia ac donis multis tempestatibus,
hoc denique ipso Punico bello adiuta ornataque res publica
4 esset; si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperi Romani
cultor, quo ore aut Syracusas aut Romam ei ostendi posse,
cum, ubi semirutam ac spoliatam patriam respexerit, ingrediens
Romam in uestibulo urbis, prope in porta, spolia patriae suae
5 uisurus sit? — haec taliaque cum ad inuidiam consulis mise-
rationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt
6 patres: acta M. Marcelli, quae is gerens bellum uictorque
egisset, rata habenda esse; in relicum curae senatui fore rem
Syracusanam mandaturosque consuli Laeuino, ut, quod sine
iactura rei publicae fieri posset, fortunis eius ciuitatis consu-
7 leret. missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem,
uti rediret in curiam, et introductis Siculis senatus consultum
8 recitatum est, legatique benigne appellati ac dimissi ad genua
se Marcelli consulis proiecerunt opsecrantes, ut, quae deploran-
dae ac leuandae calamitatis causa dixissent, ueniam eis daret
et in fidem clientelamque se urbemque Syracusas acciperet.
pollicens hoc consul clementer appellatos eos dimisit.
33 Campanis deinde senatus datus est, quorum oratio misera-
2 bilior, causa durior erat. neque enim meritas poenas negare
poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent; sed
satis pensum poenarum tot ueneno apsumptis, tot securi per-
3 cussis senatoribus credebant: paucos nobilium superesse, quos
nec sua conscientia, ut quicquam de se grauius consulerent,
impulerit, nec uictoris ira capitis damnauerit; eos libertatem
sibi suisque et bonorum aliquam partem orare, ciues Roma-
nos adfinitatibus plerosque et propinquis etiam cognationibus
4 ex conubio uetusto iunctos. summotis deinde e templo pau-

5 imperio *P* ‖ romani P^1 romano P^2 ‖ 7 incrediens *P* ‖ 9 taliaquae *P* ‖ 11 acta m. *Weissenborn* ctam P^1 tam P^2 ‖ 12 esse ς etse *P* ‖ relicum *ex* relictum P^1 ‖ fere *P* ‖ 13 consul P^1, *corr.* P^2 ‖ ut *Alschefski* uti *Boettcher* ui P^1, *del.* P^2 ‖ 18 obsecrantes ς et opsecrantes *P* orantes et obsecrantes *Weissenborn* ‖ 20 fidem *ex* fidem et P^1 ‖ 21 pollicens hoc *Boettcher* potens oc *P*, *quod nondum uidetur emendatum*, potens sui *Alschefski* potens irae *Weissenborn olim* compotes uoti *dubit. coni. Friedersdorff* potens uoti *Zingerle Oest. Gymn. 33 (1882) 47 sq.* gaudens hoc *Novak* acciperet uolens. ac *Harant* ‖ 23 meritos *coni. Duker* ‖ 25 poenorum *P* ‖ percussi P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 superesse *duce Gronovio Alschefski* superior esse P^1 superiores esse P^2 ‖ 28 ne uictoris *P* ‖ eos *P* eo se *Harant* orare ciues romanos, adf. *distinguens* ‖ 29 bononum *P* ‖ 30 etiam *Madvig* iamiam *P* iam ς iam etiam *Jac. Gron.*

lisper dubitatum, an arcessendus a Capua Q. Fuluius esset —
mortuus enim post captam Claudius consul erat —, ut coram
imperatore, qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosque
disceptatum fuerat, disceptaretur. dein cum M. Atilium, C. Ful- 5
uium fratrem Flacci, legatos eius, et Q. Minucium et L. Vetu-
rium Philonem, item Claudii legatos, qui omnibus gerendis
rebus adfuerant, in senatu uiderent nec Fuluium auocari a
Capua nec differri Campanos uellent, interrogatus sententiam 6
M. Atilius Regulus, cuius ex iis, qui ad Capuam fuerant, ma-
xima auctoritas erat, 'In consilio' inquit 'arbitror me fuisse 7
consulibus Capua capta cum quaereretur, ecqui Campanorum
bene meritus de re publica nostra esset. duas mulieres con- 8
pertum est, Vestiam Oppiam Atellanam Capuae habitantem et
Paculam Cluuiam, quae quondam quaestum corpore fecisset,
illam cotidie sacrificasse pro salute et uictoria populi Romani,
hanc captiuis egentibus alimenta clam suppeditasse; ceterorum 9
omnium Campanorum eundem erga nos animum quem Car-
thaginiensium fuisse, securique percussos a Q. Fuluio esse magis
quorum dignitas inter alios quam quorum culpa eminebat.
per senatum agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu 10
populi non uideo posse, idque et apud maiores nostros in
Satricanis factum esse, cum defecissent, ut M. Antistius tri-
bunus plebis prius rogationem ferret, sisceretque plebs, uti
senatui de Satricanis sententiae dicendae ius esset. itaque cen- 11
seo cum tribunis plebis agendum esse, ut eorum unus pluresue
rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis
ius fiat.' L. Atilius tribunus plebis ex auctoritate senatus 12
plebem in haec uerba rogauit: 'Omnes Campani, Atellani,
Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium dicionemque
populi Romani Q. Fuluio proconsuli, quosque una secum de- 13
didere, quaeque una secum dedidere, agrum urbemque, diuina
humanaque, utensiliaque siue quid aliud dediderunt, de iis

2 consul erat ς consuleret *P* ‖ ut ς, *om. P* ‖ 3 impetratore P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 fratres *P* ‖ 7 anfuerant *P* ‖ senetu *P* ‖ 8 uellet *P* ‖ 9 reculus *P* ‖ 10 inquid *P* ‖ 11 quereretur *P* ‖ equi *P* ‖ 14 paculam *Mommsen Unterit. Dial. p. 284* fauculam *P* (cluuia facula *Val. Max. 5,2,1*) ‖ quodam *P* ‖ 17 capthaginiensium P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 fuluio esse *Gron.* fului|cisse P^1 fuluio uicisse (*uel* cuiisse) P^2 ‖ 22 satrianis *P* ‖ 23 scisceretque *Gron.* sciretque *P* ‖ 24 satrianis *P* ‖ 25 tribunis] p̄.r̄. P^1 t̄.r̄. P^2 ‖ 30 q. *Madvig, om. P* ‖ quosque una secum dedidere *cum* ς *del. Madvig* ‖ dedidere quaeque una secum dedidere P^1, dedidere *usque ad* secum de *del.* P^2, *deleuerat etiam insequentem syllabam* di, *sed rursus restituit* ‖ 31 deuina *P*

14 rebus quid fieri uelitis iubeatis, uos rogo, Quirites.' plebes
sic iussit 'Quod senatus iuratus, maxima pars, censeat, qui
34 adsient, id uolumus iubemusque.' ex hoc plebei scito senatus
consultus Oppiae Cluuiaeque primum bona ac libertatem restituit: si qua alia praemia petere ab senatu uellent, uenire eas
2 Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quae non
3 operae pretium est omnia enumerare. aliorum bona publicanda, ipsos liberosque eorum et coniuges uendendas extra filias, quae enupsissent, priusquam in populi Romani potestatem uenirent;
4 alios in uincula condendos, ac de iis posterius consulendum; aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, pu-
5 blicanda necne bona essent; pecua captiua praeter equos et mancipia praeter puberes uirile secus et omnia, quae solo
6 non continerentur, restituenda censuerunt dominis. Campanos omnis, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi aut parentes eorum aput hostis essent, liberos esse
7 iusserunt ita, ut nemo eorum ciuis Romanus aut Latini nominis esset, neue quis eorum, qui Capuae fuisset, dum portae clausae essent, in urbe agroue Campano intra certam diem ma-
8 neret, locus ubi habitarent trans Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur; qui nec Capuae nec in urbe Campana, quae a populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim
9 amnem Romam uersus; qui ad Romanos transissent, priusquam Capuam Hannibal ueniret, cis Vulturnum emouendos censuerunt, ne quis eorum propius mare quindecim milibus passuum
10 agrum aedificiumue haberet. qui eorum trans Tiberim emoti essent, ne ipsi posteriue eorum uspiam pararent haberentue nisi in Veiente, Sutrino Nepesinoue agro, dum ne cui maior
11 quam quinquaginta iugerum agri modus esset. senatorum omnium quique magistratus Capuae, Atellae, Calatiae gessissent bona uenire Capuae iusserunt, libera corpora, quae uenum

---

1 fiere *P* ‖ iubeatis *addidi Em. Liu. I 11, om. P* ‖ 2 quo senatus *P* ‖ 3 adsint (*uel* adsint in senatu) *Weissenborn duce Klockio qui* adsid (= adsit) *coniecerat* adsient *Cobet Mnemos. 1 (1852) 100* adsidens *P* ‖ iubemusqueque *P* ‖ plebeiscito *Gron.* plebe|scito *P* plebiscito ϛ ‖ 4 appiae cluuiaequæ *P* ‖ 7 praetium *P* ‖ 8 que *P* ‖ 11 summa *Duker* ‖ distixerunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 pecua *ex* pecuu P^1 ‖ 13 preter puberes *P* ‖ uirile secus *Jac. Gron.* uirilessexus *P* uirilis sexus ϛ ‖ 14 censuerint dominus *P* ‖ 19 clause *P* ‖ intra *P* ultra *Wesenberg* ‖ 21 capuae ϛ captae *P* ‖ 22 populo romano ϛ populob *P* ‖ 23 amnen *P* ‖ 25 proprius *P* ‖ 27 posteriue ϛ posterius *P* ‖ 28 ueiente ϛ ueniente agros *P* ‖ cui ϛ ui P^1 qui P^2 ‖ 30 calatiae ϛ galeae P^1 galetae P^2 ‖ *Sabatinorum nomen intercidisse coni. Weissenborn* ‖ 31 uenire *ex* uenirem P^1

dari placuerat, Romam mitti ac Romae uenire. signa, statuas 12
aeneas, quae capta de hostibus dicerentur, quae eorum sacra
ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. ob 13
haec decreta maestiores aliquanto, quam Romam uenerant, Cam-
panos dimiserunt. nec iam Q. Fuluii saeuitiam in sese, sed ini-
quitatem deum atque execrabilem fortunam suam incusabant.

Dimissis Siculis Campanisque dilectus habitus. scripto de- 35
inde exercitu de remigum supplemento agi coeptum; in quam 2
rem cum neque hominum satis nec, ex qua pararentur sti-
pendiumque acciperent, pecuniae quicquam ea tempestate in
publico esset, edixerunt consules, ut priuati ex censu ordini- 3
busque, sicut antea, remiges darent cum stipendio cibariisque
dierum triginta. ad id edictum tantus fremitus hominum, tanta 4
indignatio fuit, ut magis dux quam materia seditioni deesset:
secundum Siculos Campanosque plebem Romanam perdendam
lacerandamque sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo 5
exhaustos nihil reliqui praeter terram nudam ac uastam habere.
tecta hostis incendisse, seruos agri cultores rem publicam ab-
duxisse nunc ad militiam paruo aere emendo nunc remiges
imperando; si quid cui argenti aerisue fuerit, stipendio remi- 6
gum et tributis annuis ablatum. se, ut dent, quod non ha-
beant, nulla ui, nullo imperio cogi posse. bona sua uenderent,
in corpora, quae reliqua essent, saeuirent. ne unde redi-
mantur quidem quicquam superesse. haec non in occulto, 7
sed propalam in foro atque oculis ipsorum consulum ingens
turba circumfusi fremebant, nec eos sedare consules nunc 8
castigando nunc consolando poterant. spatium deinde iis tri-
dui se dare ad cogitandum dixerunt; quo ipsi ad rem inspi-
ciendam et expediendam usi sunt. senatum postero die ha- 9
buerunt de remigum supplemento; ubi cum multa disseruissent,
cur aequa plebis recusatio esset, uerterunt orationem eo, ut
dicerent priuatis id seu aequum seu iniquum onus iniungen-
dum esse: nam unde, cum pecunia in aerario non esset, pa- 10
raturos naualis socios? quo modo autem sine classibus aut
Siciliam optineri aut Italia Philippum arceri posse aut tuta Ita-

---

7 scribto *P* ‖ 8 exercitus *P* ‖ regimum *P* ‖ quam *P*² aquam *P*¹ ‖ 11 consules *P*² consunt consules *P*¹ ‖ priuati *Froben. 1531* priuatim *P* ‖ 12 cibariisque ς dariisque *P* ‖ 14 mage *P* ‖ 19 nun remiges *P* ‖ 20 imperā | si *P* ‖ 21 se ut *P*¹ seu *P*² ‖ 24 superesse ς superior esse *P*¹ superius esse *P*² ‖ 26 eosedare *P* ‖ 27 consulando *P* ‖ tridui ς *Sigonius* tribui *P* ‖ 29 et *Alschefski, om.* *P* ‖ 31 cur aequa *P* curaeque ς *Salmasius* ‖ 33 paecunia *P*

36 liae litora esse? cum in hac difficultate rerum consilium hae-
reret, ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes,
2 tum Laeuinus consul: magistratus senatui et senatum populo,
sicut honore praestent, ita ad omnia, quae dura atque aspera
3 essent, subeunda duces debere esse. ‘si, quod iniungere in-
feriori uelis, id prius in te ac tuos ipse iuris statueris, facilius
omnis oboedientis habeas. nec impensa grauis est, cum ex ea
plus quam pro uirili parte sibi quemque capere principum uident.
4 itaque si classes habere atque ornare uolumus populum Ro-
manum, priuatos sine recusatione remiges dare, nobismet ipsis
5 primum imperemus. aurum, argentum, aes signatum omne
senatores crastino die in publicum conferamus, ita ut anulos
sibi quisque et coniugi et liberis, et filio bullam, et, quibus
uxor filiaeue sunt, singulas uncias pondo auri relinquant;
6 argenti, qui curuli sella sederunt, equi ornamenta et libras
pondo, ut salinum patellamque deorum causa habere possint,
7 ceteri senatores libram argenti tantum; aeris signati quina
8 milia in singulos patres familiae relinquamus: ceterum omne
aurum, argentum, aes signatum ad triumuiros mensarios ex-
templo deferamus nullo ante senatus consulto facto, ut uolun-
taria conlatio et certamen adiuuandae rei publicae excitet ad
aemulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquae
9 plebis. hanc unam uiam multa inter nos conlocuti consules
inuenimus. ingredimini dis bene iuuantibus. res publica in-
columis et priuatas res facile saluas praestat; publica prodendo
10 tua nequiquam serues.’ in haec tanto animo consensum est,
11 ut gratiae ultro consulibus agerentur. senatu inde misso pro
se quisque aurum et argentum et aes in publicum conferunt
tanto certamine iniecto, ut prima aut inter primos nomina
sua uellent in publicis tabulis esse, ut nec triumuiri acci-
12 piundo nec scribae referundo sufficerent. hunc consensum

---

4 ita *ex* tita P^1 ‖ que P ‖ atq. P^2 atq. atq. P^1 ‖ 5 essent P sint *J. H. Voss* ‖ duces ς *Gron.* ducem P ‖ quod *Madvig* quid P *Hertz* ς ‖ 6 ⟨si⟩ id *Hertz* id ⟨si⟩ *uel* tuos ⟨si⟩ ς ‖ in te ς ante P ‖ 7 ex *Ascensius 1513*, *om.* P ‖ 9 si classes *Madvig* classes si *uel* classem si *Alschefski* classes P ‖ habere ς *Gron.* habe P ‖ 11 primum peremus P ‖ aes *ed. Mog.*, *om.* P ‖ omne ς *Gron.* omnes P ‖ 14 filiaeuae P filiaeque *Gron.* ‖ 16 salinum *Valla* alinum P^1 alignum P^2 ‖ 17 ceteris P ‖ quinā | milia P ‖ 25 facite P ‖ 26 consensu P ‖ 28 et argentum ς argentum P ‖ 29 aut *Madvig* ut P^1, *del.* P^2; [ut prima] ut inter primos *coni. Friedersdorff* ut primi aut inter primos *Luterbacher ann. philol. 131 (1885) 614* ut prima aut inter prima *H. J. Mueller Jahresber. XIII 20* ‖ 30 tabulis P^2 tabulis tabulis P^1 ‖ esse ς sese P

senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs. ita sine edicto, sine coercitione magistratus nec remige in supplementum nec stipendio res publica eguit; paratisque omnibus ad bellum consules in prouincias profecti sunt.

Neque aliud tempus belli fuit, quo Carthaginienses Ro- 37
manique pariter uariis casibus immixtis magis in ancipiti spe
ac metu fuerint. nam Romanis et in prouinciis, hinc in 2
Hispania aduersae res, hinc prosperae in Sicilia luctum et
laetitiam miscuerant; et in Italia cum Tarentum amissum damno 3
et dolori, tum arx cum praesidio retenta praeter spem gaudio
fuit; et terrorem subitum pauoremque urbis Romae opsessae 4
et oppugnatae Capua post dies paucos capta in laetitiam uertit.
transmarinae quoque res quadam uice pensatae: Philippus hostis 5
tempore haud satis opportuno factus, Aetoli noui adsciti socii
Attalusque Asiae rex iam uelut despondente fortuna Romanis
imperium orientis. Carthaginienses quoque Capuae amissae Ta- 6
rentum captum aequabant, et ut ad moenia urbis Romanae
nullo prohibente se peruenisse in gloria ponebant, ita pigebat
inriti incepti pudebatque adeo se spretos, ut sedentibus ipsis 7
ad Romana moenia alia porta exercitus Romanus in Hispaniam
duceretur. ipsae quoque Hispaniae, quo propius spem uene- 8
rant tantis duobus ducibus exercitibusque caesis debellatum ibi
ac pulsos inde Romanos esse, eo plus ab L. Marcio tumul-
tuario duce ad uanum et inritum uictoriam redactam esse in-
dignationis praebebant. ita aequante fortuna suspensa omnia 9
utrisque erant integra spe, integro metu, uelut illo tempore
primum bellum inciperent.

Hannibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius 38
oppugnata ab Romanis quam defensa ab se multorum Italiae
populorum animos auerterat, quos neque omnis tenere prae- 2
sidiis, nisi uellet in multas paruasque partis carpere exercitum,
quod minime tum expediebat, poterat nec deductis praesidiis
spei liberam uel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem.
praeceps in auaritiam et crudelitatem animus ad spolianda, 3
quae tueri nequibat, ut uastata hosti relinquerentur, inclinauit.

---

1 equestor *P* ‖ pleps *P* ‖ 2 coercitione *Gron.* coercitationē *P* ‖ remiges *P* ‖ 5 aliud ς *Gron. A. Perizonius* aliud magis *P* ‖ 6 immixti ς ‖ 7 ag *P* ‖ 8 hispaniam aduerse *P* ‖ prospere *P* ‖ 10 dololori *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ arx ς ara *P*[1] arcem *P*[2] ‖ 12 capuae *P* ‖ 14 aetolii *P* ‖ nouii adscitii *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 15 uelut ς uel *P* ‖ 16 amissae *P*[1] amissa et *P*[2] ‖ 17 monia *P*[1] meonia *P*[2] ‖ 21 ipsa *P* ‖ spe *P* ‖ 22 exercitibusquae *P* ‖ 23 plus ς pl.i.bus *P* ‖ 24 indignationes *P* ‖ 25 fortuna *ex* fortunae *P*[1] *et* *P*[2] ‖ 26 utriusque *P* ‖ integro *ex* integru *P*[1]

4 id foedum consilium cum incepto tum etiam exitu fuit. neque
enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed ce-
terorum etiam: quippe ad pluris exemplum quam clades per-
5 tinebat. nec consul Romanus temptandis urbibus, sicunde spes
6 aliqua se ostendisset, deerat. Salapiae principes erant Dasius
et Blattius; Dasius Hannibali amicus, Blattius, quantum ex tuto
poterat, rem Romanam fouebat et per occultos nuntios spem
proditionis fecerat Marcello. sed sine adiutore Dasio res transigi
7 non poterat. multum ac diu cunctatus, et tum quoque magis
inopia consilii potioris quam spe effectus, Dasium appellabat.
at ille, cum ab re auersus, tum aemulo potentatus inimicus,
8 rem Hannibali aperit. arcessito utroque Hannibal cum pro tri-
bunali quaedam ageret mox de Blattio cogniturus, starentque
summoto populo accusator et reus, Blattius de proditione Da-
9 sium appellabat. enimuero ille uelut in manifesta re exclamat,
sub oculis Hannibalis secum de proditione agi. Hannibali
atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus similis
10 ueri uisa est: aemulationem profecto atque odium esse, et id
crimen adferri, quod, quia testem habere non possit, liberius
11 fingenti sit. ita inde dimissi sunt. nec Blattius ante apstitit
tam audaci incepto, quam idem optundendo docendoque, quam
ea res ipsis patriaeque salutaris esset, peruicit, ut praesidium
Punicum — quingenti autem Numidae erant — Salapiaque
12 traderetur Marcello. nec sine caede multa tradi potuit. longe
fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque quam-
quam inprouisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat,
tamen armis inter tumultum captis et eruptionem temptaue-
13 runt et, cum euadere nequirent, pugnantes ad ultumum occu-
buerunt, nec plus quinquaginta ex iis in potestatem hostium
14 uiui uenerunt. plusque aliquanto damni haec ala equitum
amissa Hannibali quam Salapia fuit; nec deinde umquam Poe-
nus, quo longe plurumum ualuerat, equitatu superior fuit.
39 Per idem tempus cum in arce Tarentina uix inopia to-
lerabilis esset, spem omnem praesidium quod ibi erat Roma-

3 clades *addidi*, *om.* *P* calamitas ς damnum *Alschefski* pernicies *Weissenborn* pestis *Harant* malum *Maur. Mueller* ‖ 7 nuntios *ex* nuntius P^1 ‖ 9 et *P* est *Madvig* ‖ 10 appellat *Madvig* ‖ 11 re *ex* rem P^1 ‖ 15 appellat *coni. Madvig Em. Liv. 386* ‖ enimuero P^2 enimenimuero P^1 ‖ manitesta *P* ‖ 19 possit *Madvig* posset *P* ‖ 20 sit ita *Gron.* esset ita ς sitia P^1, sit P^2 ‖ 21 tam ς tament *P* tamen tam *Gron.* ‖ 23 quingenti *ex Val. Max. 3, 8 ext. 1 Sigonius*, *om.* *P* ‖ salapiaquae *P* ‖ 24 caedē *P* ‖ 25 quā‖qua *P* ‖ 29 his *P* ‖ 30 uiui P^2 ui P^1 ‖ 31 missa *P* ‖ 32 longae *P* ‖ plurimum P^2

num praefectusque praesidi atque arcis M. Liuius in conmea-
tibus ab Sicilia missis habebant, qui ut tuto praeterueherentur 2
oram Italiae, classis uiginti ferme nauium Regii stabat. prae- 3
erat classi commeatibusque D. Quinctius, obscuro genere ortus,
ceterum multis fortibus factis militari gloria inlustris. primo 4
quinque naues, quarum maximae duae triremes, a Marcello
ei traditae erant [, habuit]; postea rem impigre saepe gerenti
tres additae quinqueremes; postremo ipse a sociis Reginisque 5
et a Velia et a Paesto debitas ex foedere exigendo classem
uiginti nauium, sicut ante dictum est, effecit. huic ab Regio 6
profectae classi Democrates cum pari nauium Tarentinarum
numero quindecim milia ferme ab urbe ad Sapriportem ob-
uius fuit. uelis tum forte inprouidus futuri certaminis Ro- 7
manus ueniebat; sed circa Crotonem Sybarimque suppleuerat
remigio nauis, instructamque et armatam egregie pro magni-
tudine nauium classem habebat; et tum forte sub idem tempus 8
et uenti uis omnis cecidit et hostes in conspectu fuere, ut ad
componenda armamenta expediendumque remigem ac militem
ad imminens certamen satis temporis esset. raro alias tantis 9
animis iustae concurrerunt classes, quippe cum in maioris
discrimen rei, quam ipsae erant, pugnarent: Tarentini, ut re- 10
cuperata urbe ab Romanis post centesimum prope annum arcem
etiam liberarent, spe commeatus quoque hostibus, si nauali
proelio possessionem maris ademissent, interclusuros; Romani, 11
ut retenta possessione arcis ostenderent non ui ac uirtute,
sed proditione ac furto Tarentum amissum. itaque ex utra- 12
que parte signo dato cum rostris concurrissent neque retro
nauem inhiberent nec dirimi ab se hostem paterentur, quam
quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu, ita consere-
bant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantum sed
gladiis etiam prope conlato pede gereretur res. prorae inter 13
se iunctae haerebant, puppes alieno remigio circumagebantur.
ita in arto stipatae erant naues, ut uix ullum telum in mari
uanum incideret; frontibus uelut pedestres acies urgebant

1 praefectusquæ *P* ‖ praesidii *ex* praesidium *P*[1] ‖ leuius *P* ‖ 3 horam *P*[2] horahoram *P*[1] ‖ 4 classis *P* ‖ quintius *P* ‖ 5 ceterum *ex* teterum *P*[1] ‖ 7 habuit *P*, *delendum suspicatus est Duker*, *del. Madvig* ‖ 9 uellia *P* ‖ paesto *Gron.* (pesto *Sabellicus*) pesio *P* ‖ classem uiginti *ed. Mog.* classe xxx *P* ‖ 10 effecit ς efficit *P* ‖ 11 pari *Crévier* pari classi *P* ‖ terentinarum *P* ‖ 12 millia *P* ‖ 13 tum forte *del. Wesenberg* ‖ 14 crotonem *ex* croconem *P*[1] ‖ 25 areis *P* ‖ 26 tarrentum *P* ‖ 28 hostilem *conicio* ‖ 31 gladiis *P*[2] gradiis *P*[1] ‖ gereretur *Gron.* quereretur *P* ‖ res *P*[1], *del. P*[2] ‖ prore *P* ‖ 32 herebant *P* ‖ 33 mari *P* mare *Forchhammer* ‖ 34 pedestres

14 peruiaeque naues pugnantibus erant. insignis tamen inter
ceteras pugna fuit duarum, quae primae agminum concur-
15 rerant inter se. in Romana naue ipse Quinctius erat, in Ta-
rentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo
sed priuato etiam odio inuisus atque infestus Romanis, quod
16 eius factionis erat, quae Tarentum Hannibali prodiderat. hic
Quinctium simul pugnantem hortantemque suos incautum hasta
transfigit, atque ille praeceps cum armis procidit ante proram.
17 uictor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem inpigre trans-
gressus cum summouisset hostis, et prora iam Tarentinorum
esset, puppim male conglobati tuerentur Romani, repente et
18 alia a puppe triremis hostium apparuit. ita in medio circum-
uenta Romana nauis capitur. hinc ceteris terror iniectus, ut
praetoriam nauem captam uidere; fugientesque passim aliae
in alto mersae, aliae in terram remis abreptae mox praedae
19 fuere Thurinis Metapontinisque. ex onerariis, quae cum com-
meatu sequebantur, perpaucae in potestatem hostium uenere,
aliae ad incertos uentos hinc atque illinc obliqua transferentes
uela in altum euectae sunt.

20 Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta.
nam ad quattuor milia hominum frumentatum egressa cum in
21 agris passim uagarentur, Liuius, qui arci praesidioque Ro-
mano praeerat, intentus in omnis occasiones gerendae rei
C. Persium inpigrum uirum cum duobus milibus et quingentis
22 armatorum ex arce emisit, qui uage effusos per agros palatos-
que adortus cum diu passim cecidisset, paucos ex multis
trepida fuga incidentis semiapertis portarum foribus in urbem
compulit, nec multum afuit, quin urbs eodem impetu caperetur.
23 ita aequatae res ad Tarentum, Romanis uictoribus terra, Taren-
tinis mari. frumenti spes, quae in oculis fuerat, utrosque
frustrata pariter.

40 Per idem tempus Laeuinus consul, iam magna parte

Fabri pedestris *P* ‖ 2 agminum *Koch* agminis *ex* agminus P^1 ‖ 3 quinct| iusserat *P* ‖ 6 tarentum P^1, *sed quia* r *parum perspicua est*, P^2 *alteram* r *superscr.* ‖ hinc *P* ‖ 7 quinctium *ex* quintium P^1 ‖ 8 atque ille ς *Ruperti* ille atque *P* ille ut ς ‖ 9 ducem *P* ‖ trasgressus *P* ‖ 11 coglobati P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 ut ς utin *P* ‖ 15 praede *P* ‖ 16 que cum | meatu sequabantur *P* ‖ 21 millia *P* ‖ 22 qui ς aui *P* ‖ 23 preerat *P* ‖ 24 duobus *P*, *nisi quod pro* o *fenestra eiusdem formae est* ‖ millibus *P* ‖ et quingentis *Alschefski* et *P*, *om.* ς ‖ 28 nec multum afuit quin *Alschefski* (parumque abfuit ne ς) ne *P* ‖ urps *P* ‖ 29 aequatae *ex* quatae P^1 ‖ terra tarentinis, *quae uerba etiam post* romanis *ponere licet, add. ed. Mediol. 1505, om.* *P* ‖ 30 frumenti *ex* frumentis P^1 ‖ 32 leuinus *P*

anni circumacta, in Siciliam ueteribus nouisque sociis expec-
tatus cum uenisset, primum ac potissimum omnium ratus Syra-
cusis noua pace inconditas componere res, Agrigentum inde, 2
quod belli reliquum erat tenebaturque a Carthaginiensium
ualido praesidio, duxit legiones. et adfuit fortuna incepto. 3
Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mut-
tine Numidisque spem repositam habebant. per totam Sici- 4
liam uagus praedas agebat ex sociis Romanorum neque inter-
cludi ab Agrigento ui aut arte ulla nec, quin erumperet ubi
uellet, prohiberi poterat. haec eius gloria quia iam impera- 5
toris quoque famae officiebat, postremo in inuidiam uertit, ut
ne bene gestae quidem res iam Hannoni propter auctorem
satis laetae essent. postremo praefecturam eius filio suo dedit, 6
ratus cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erep-
turum. quod longe aliter euenit: nam ueterem fauorem 7
eius sua insuper inuidia auxit, neque ille indignitatem iniuriae
tulit confestimque ad Laeuinum occultos nuntios misit de tra-
dendo Agrigento. per quos ut est facta fides compositusque 8
rei gerendae modus, portam ad mare ferentem Numidae cum
occupassent pulsis inde custodibus aut caesis, Romanos ad
id ipsum missos in urbem acceperunt. et cum agmine iam 9
in media urbis ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno
nihil aliud quam tumultum ac secessionem, id quod et ante
acciderat, Numidarum esse ad conprimendam seditionem pro-
cessit. atque ille, cum ei multitudo maior quam Numidarum 10
procul uisa, et clamor Romanus haudquaquam ignotus ad
auris accidisset, priusquam ad ictum teli ueniret, capessit fu-
gam. per auersam portam emissus adsumpto comite Epicyde 11
cum paucis ad mare peruenit, nactique opportune paruum
nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certa-
tum erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Poenorum 12
Siculorumque ne temptato quidem certamine cum caeci in
fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas caesa.
oppido recepto Laeuinus, qui capita rerum Agrigenti erant, 13
uirgis caesos securi percussit, ceteros praedamque uendidit;

2 syracusis ς *Gron.* syracusus P^1 syracusanus P^2 ‖ 3 pace P^2 pece P^1 ‖ cumponere *P* ‖ 4 a *P, cum* ς *aut* a *delendum aut* carthaginiensibus *scribendum suspicatur Alan Em. Liv. IV 32* ‖ 8 sociis P^2 sociis ad P^1 ‖ 9 eremperet *P* ‖ 13 latae *P* ‖ postremo ς propter postremo *P* ‖ 14 ei *Aldus* et *P* ‖ 15 euenit ς uenit *P* ‖ 21 id ς, *om. P* ‖ 22. 23 hanno nihil aliud *scripsi* hannonaliud *P* hanno non aliud ς ‖ 26 uisa ⟨esset⟩ et *discipulus quidam Siesbyei* ‖ 28 comitem *P* ‖ 29 nectique *P*

14 omnem pecuniam Romam misit. fama Agrigentinorum cladis
Siciliam cum peruasisset, omnia repente ad Romanos incli-
nauerunt. prodita breui sunt uiginti oppida, sex ui capta,
15 uoluntaria deditione in fidem uenerunt ad quadraginta. qua-
rum ciuitatium principibus cum pro cuiusque merito consul
pretia poenasque exsoluisset coegissetque Siculos positis tan-
16 dem armis ad agrum colendum animos conuertere, ut esset
non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed urbis Ro-
mae atque Italiae, id quod multis saepe tempestatibus fece-
rat, annonam leuaret, ab Agathyrna inconditam multitudinem
17 secum in Italiam transuexit. quattuor milia hominum erant,
mixti ex omni conluuione, exules, obaerati, capitalia ausi
plerique, cum in ciuitatibus suis ac sub legibus uixerant, et,
postquam eos ex uariis causis fortuna similis conglobauerat
18 Agathyrnam, per latrocinia ac rapinam tolerantes uitam. hos
neque relinquere Laeuinus in insula tum primum noua pace
coalescente uelut materiam nouandis rebus satis tutum ratus
est, et Reginis usui futuri erant ad populandum Bruttium
agrum adsuetam latrociniis quaerentibus manum. et quod ad
Siciliam attinet, eo anno debellatum est.

41 In Hispania principio ueris P. Scipio nauibus deductis
euocatisque edicto Tarraconem sociorum auxiliis classem one-
2 rariasque ostium inde Hiberi fluminis petere iubet. eodem
legiones ex hibernis conuenire cum iussisset, ipse cum quin-
que milibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum
est. quo cum uenisset, adloquendos maxime ueteres milites,
qui tantis superfuerunt cladibus, ratus contione aduocata ita
3 disseruit: 'Nemo ante me nouus imperator militibus suis, prius-
quam opera eorum usus esset, gratias agere iure ac merito
4 potuit; me uobis, priusquam prouinciam aut castra uiderem,
obligauit fortuna, primum quod ea pietate erga patrem pa-
5 truumque meum uiuos mortuosque fuistis, deinde quod amis-
sam tanta clade prouinciae possessionem integram et populo
6 Romano et successori mihi uirtute uestra optinuistis. sed cum
iam benignitate deum id paremus atque agamus, non ut ipsi
maneamus in Hispania, sed ne Poeni maneant, nec ut pro
ripa Hiberi stantes arceamus transitu hostis, sed ut ultro trans-

1 cladis P^2 claudis P^1 ‖ 3 ui ς sui *P* ‖ 6 praetia *P* ‖ 10 agatyrna *P* ‖ 13 cum *Madvig* et cum *P* ‖ ciuitatibus *ex* ciuitatebus P^1 ‖ et et *P* ‖ 15 ac ς at *P* ‖ 16 laeuianos *P* ‖ in ς, *om.* *P* ‖ 17 nouamdis *P* ‖ 25 millib. *P* ‖ 27 superfuerant ς ‖ 30 uobis ς nouis *P* ‖ 32 meum ς eum *P* ‖ 35 parem *P*

eamus transferamusque bellum, uereor, ne cui uestrum maius 7
id audaciusque consilium quam aut pro memoria cladium nuper
acceptarum aut pro aetate mea uideatur. aduersae pugnae in 8
Hispania nullius in animo quam meo minus oblitterari possunt,
quippe cui pater et patruus intra triginta dierum spatium, ut
aliud super aliud cumularetur familiae nostrae funus, interfecti
sunt; sed ut familiaris paene orbitas ac solitudo frangit ani- 9
mum, ita publica cum fortuna tum uirtus desperare de summa
rerum prohibet. ea fato quodam data nobis sors est, ut magnis
omnibus bellis uicti uicerimus. uetera omitto, Porsinam, Gallos, 10
Samnites; a Punicis bellis incipiam. quot classes, quot duces,
quot exercitus priore bello amissi sunt! iam quid hoc bello 11
memorem? omnibus aut ipse adfui cladibus aut, quibus afui,
maxime unus omnium eas sensi. Trebia, Trasumennus, Cannae
quid aliud sunt quam monumenta occisorum exercituum consu-
lumque Romanorum? adde defectionem Italiae, Siciliae maioris 12
partis, Sardiniae; adde ultimum terrorem ac pauorem, castra
Punica inter Anienem ac moenia Romana posita et uisum prope
in portis uictorem Hannibalem: in hac ruina rerum stetit
una integra atque immobilis uirtus populi Romani, haec omnia
strata humi erexit ac sustulit. uos omnium primi, milites, 13
post Cannensem cladem uadenti Hasdrubali ad Alpis Italiamque,
qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset
populi Romani, ductu auspicioque patris mei opstitistis; et
hae secundae res illas aduersas sustinuerunt. nunc benigni- 14
tate deum omnia secunda, prospera, in dies laetiora ac me-
liora in Italia Siciliaque geruntur; in Sicilia Syracusae, Agri- 15
gentum captum, pulsi tota insula hostes, receptaque prouincia
in dicionem populi Romani est; in Italia Arpi recepti, Capua
capta; iter omne ab urbe Roma trepida fuga emensus Han- 16
nibal, in extremum angulum agri Bruttii conpulsus, nihil iam
maius precatur deos, quam ut incolumi cedere atque abire
ex hostium terra liceat. quid igitur minus conueniat, milites, 17
quam, cum aliae super alias clades cumularentur, ac di prope
ipsi cum Hannibale starent, uos hic cum parentibus meis —

---

1 nec cui *P* ‖ 2 claudium *P* ‖ 4 obliterari *P* ‖ 9 ea *P*[1] eo *P*[2] ‖ data *Gron.* nata *P* ‖ 10 belli *P* ‖ porsinam *P*[1] porsennam *P*[2] ‖ 11 quod classes quod duces quod exercitus *P* ‖ 13 ⟨a⟩ quibus *Madvig* ‖ 14 tharsumenus *P* ‖ 15 exercitum *P* ‖ 16 adde | fectione *P* ‖ italiae maioris partis, siciliae, sardiniae *Forchhammer* ‖ 19 importis *P*[1] impertis *P*[2] ‖ 23 esset ς set *P* ‖ 24 mei ς ei *P* ‖ 29 ditionem *Aldus (cf. 21, 61, 7; 29, 17, 1; 33, 20, 5)* dicione *P* ‖ arpi *ex* arrpi *P*[1] ‖ 31 brutti *P*

aequentur enim etiam honore nominis — sustinuisse labantem
fortunam populi Romani, nunc eosdem, cum illic omnia se-
18 cunda laetaque sunt, animis deficere? nuper quoque quae
acciderunt, utinam tam sine meo luctu quam * * *. nunc
di immortales imperii Romani praesides, qui centuriis omni-
bus, ut mihi imperium iuberent dari, fuere auctores, iidem
auguriis auspiciisque et per nocturnos etiam uisus omnia laeta
19 ac prospera portendunt. animus quoque meus, maximus mihi
ad hoc tempus uates, praesagit nostram Hispaniam esse, breui
extorre hinc omne Punicum nomen maria terrasque foeda
20 fuga impleturum. quod mens sua sponte diuinat, idem subicit
ratio haud fallax. uexati ab iis socii nostram fidem per le-
gatos implorant; tres duces discordantes, prope ut defecerint
alii ab aliis, trifariam erercitus in diuersissimas regiones dis-
21 traxere: eadem in illos ingruit fortuna, quae nuper nos afflixit;
nam et deseruntur ab sociis, ut prius ab Celtiberis nos, et
diduxere exercitus, quae patri patruoque meo causa exitii fuit.
22 nec discordia intestina coire eos in unum sinet, neque singuli
nobis resistere poterunt. uos modo, milites, fauete nomini
Scipionum, suboli imperatorum uestrorum uelut accisis recre-
23 scenti stirpibus. agite, ueteres milites, nouum exercitum
nouumque ducem traducite Hiberum, traducite in terras cum
24 multis fortibus factis saepe a uobis peragratas. breui faciam,
ut, quem ad modum nunc noscitatis in me patris patruique
25 similitudinem oris uultusque et lineamenta corporis, ita ingenii,
fidei uirtutisque effigiem uobis reddam, ut reuixisse aut rena-
tum sibi quisque Scipionem imperatorem dicat.'

42 Hac oratione accensis militum animis, relicto ad praesi-
dium regionis eius M. Silano cum tribus milibus peditum et
trecentis equitibus, ceteras omnes copias — erant autem uiginti
quinque milia peditum, duo milia quingenti equites — Hibe-
2 rum traiecit. ibi quibusdam suadentibus, ut, quoniam in tris
tam diuersas regiones discessissent Punici exercitus, proximum
aggrederetur, periculum esse ratus, ne eo facto in unum
omnes contraheret nec par esset unus tot exercitibus, Cartha-
3 ginem Nouam interim oppugnare statuit, urbem cum ipsam

2 nunc P^2 nun P^1 ‖ cum ς *J. H. Voss* quia *P* cum iam *Madvig* ‖ 3 quae ς, *om. P* ‖ 4 nunc *usque ad cap. 43, 8* imminet africa *seruauit* Σ^1, *om. P* ‖ 5 qui Σ^1? ς, *om.* Σ^3 ‖ 6 dari *del. censet Duker* ‖ 12 nostram Σ^1? ς nostramque Σ^3 ‖ 14 exercitus Σ^3 exercitum Σ^1? ‖ 15 illos Σ^1? uiros Σ^3 ‖ 26 effigiem *Hertz* exemplum effigiem Σ^3 *et ut uid.* Σ^1 ‖ 30 trecentis Σ^3 *et ut uid.* Σ^1 quingentis *ex Polyb. 10, 6, 7 Sigonius*

opulentam suis opibus tum hostium omni bellico apparatu
plenam — ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniae obsides
erant —, sitam praeterea cum opportune ad traiciendum in 4
Africam tum super portum satis amplum quantaeuis classi et
nescio an unum in Hispaniae ora, qua nostro adiacet mari.
nemo omnium, quo iretur, sciebat praeter C. Laelium. is 5
classe circummissus ita moderari cursum nauium iussus erat,
ut eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet et
classis portum intraret. septimo die ab Hibero Carthaginem 6
uentum est simul terra marique. castra ab regione urbis, qua
in septemtrionem uersa est, posita; his ab tergo — nam frons
natura tuta erat — duplex uallum obiectum. etenim sita Car- 7
thago sic est: sinus est maris media fere Hispaniae ora, ma-
xime Africo uento oppositus, ad duo milia et quingentos passus
introrsus retractus, paulo plus mille et ducentos passus in
latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta 8
ab alto portum ab omnibus uentis praeterquam Africo tutum
facit. ab intimo sinu paeneinsula excurrit, tumulus is ipse,
in quo condita urbs est, ab ortu solis et a meridie cincta
mari; ab occasu stagnum claudit paulum etiam ad septem-
trionem fusum, incertae altitudinis, utcumque exaestuat aut
deficit mare. continenti urbem iugum ducentos fere et quin- 9
quaginta passus patens coniungit. unde, cum tam parui operis
munitio esset, non obiecit uallum imperator Romanus, seu 10
fiduciam hosti superbe ostentans, siue ut subeunti saepe ad
moenia urbis recursus pateret. cetera, quae munienda erant, 43
cum perfecisset, naues etiam in portu, uelut maritimam quo-
que ostentans obsidionem, instruxit; circumuectusque classem
cum monuisset praefectos nauium, ut uigilias nocturnas in-
tenti seruarent, omnia ubique primo obsessum hostem conari,
regressus in castra, ut consilii sui rationem, quod ab urbe 2
potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus osten-
deret et spem potiundae cohortando faceret, contione aduocata
ita disseruit: ‘Ad urbem unam oppugnandam si quis uos ad- 3
ductos credit, is magis operis uestri quam emolumenti rationem

8 et Σ^3, *om.* Σ^1? ‖ 12 duplex uallum *coll. Polyb. 10, 9, 7 ducibus Gronouio et Schelio Weissenborn* nullum uallum Σ^3 nullum Σ^1? uallum *Rhenanus* ‖ 14 ad duo milia *ex Polyb. 10, 10, 1 Sigonius, om.* Σ^3 *et ut uid.* Σ^1 ‖ 15 paulo Σ^3 paululo Σ^1? ‖ mille et ducentos passus *scripsi* passuum Σ^3 *et ut uid.* Σ^1 mille passuum *Duker* mille et ducentorum passuum *coll. Polyb. 10, 10, 1 Crévier* MCC passuum *Weissenborn* passuum mille et ducentos *Madvig* ‖ 17 tutum Σ^1? ς, *om.* Σ^3 ‖ 18 paeneinsula *uel* paeninsula Σ^3

exactam, milites, habet. oppugnabitis enim uere moenia unius
4 urbis, sed in una urbe uniuersam ceperitis Hispaniam. hic
sunt obsides omnium nobilium regum populorumque, qui simul
in potestate uestra erunt, extemplo omnia, quae nunc sub
5 Carthaginiensibus sunt, in dicionem tradent; hic pecunia omnis
hostium, sine qua neque illi gerere bellum possunt, quippe
qui mercennarios exercitus alant, et quae nobis maximo usui
6 ad conciliandos animos barbarorum erit; hic tormenta, arma,
omnis apparatus belli est, qui simul et uos instruet et hostis
7 nudabit. potiemur praeterea cum pulcherrima opulentissimaque
urbe tum opportunissima portu egregio, unde terra marique,
quae belli usus poscunt, suppeditentur. quae cum magna ipsi
8 habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. haec
illis arx, hoc horreum, aerarium, armamentarium, hoc omnium
rerum receptaculum est; huc rectus ex Africa cursus est; haec
una inter Pyrenaeum et Gadis statio; hinc omni Hispaniae
imminet Africa. * * *'

44 * * armauerat. cum terra marique instrui oppugnationem
2 uideret, et ipse copias ita disponit: oppidanorum duo milia ab
ea parte, qua castra Romana erant, opponit, quingentis militibus
arcem insidit, quingentos tumulo urbis in orientem uerso
inponit; multitudinem aliam, quo clamor, quo subita uocasset
3 res, intentam ad omnia occurrere iubet. patefacta deinde porta
eos, quos in uia ferente ad castra hostium instruxerat, emittit.
Romani duce ipso praecipiente parumper cessere, ut propiores
4 subsidiis in certamine ipso summittendis essent. et primo haud
impares stetere acies; subsidia deinde identidem summissa e
castris non auerterunt solum in fugam hostis, sed adeo effusis
institerunt, ut, nisi receptui cecinisset, permixti fugientibus
5 inrupturi fuisse in urbem uiderentur. trepidatio uero non in
proelio maior quam tota urbe fuit. multae stationes pauore
atque fuga desertae sunt, relictique muri, cum qua cuique erat
6 proximum desiluissent. quod ubi egressus Scipio in tumulum,
quem Mercuri uocant, animaduertit, multis partibus nudata de-

5 ditionem ⟨nostram⟩ ς dicionem ⟨populi romani⟩ *Weissenborn* ‖ 7 nobis Σ^1? ς uobis Σ^2 ‖ 8 tormenta Σ^2 tormenta armamenta Σ^1? ‖ 15 huc Σ^1? *Aldus* hoc Σ^2 ‖ 18 *ab* armauerat *incipit rursus P, deest Σ usque ad cap. 46, 2* ‖ 19 millia *P* ‖ 21 insidit *Madvig* insedit *P* ‖ 24 emittit *scripsi duce Weissenbornio* mittit *P* ‖ 27 imparestetere *P* ‖ 29 cecidisset P^1, *corr.* P^2 ‖ 31 proelio *ex* proeliu P^1 ‖ 32 fuga *Gron.* oga P^1 loca P^2 ‖ relictiquem|uiri *P* ‖ 33 ubi egressus *Salmasius* obuereessus P^1 obueressus P^2 ‖ 34 mercurii (mercuri *Weissenb.*) uocant *A. Rubens* mercuriumcant *P* ‖ animaduertit *Salmasius* antiaduertit *P*

fensoribus moenia esse, omnis e castris excitos ire ad oppu-
gnandam urbem et ferre scalas iubet. ipse trium prae se 7
iuuenum ualidorum scutis oppositis — ingens enim iam uis
omnis generis telorum e muris uolabat — ad urbem succedit,
hortatur, imperat quae in rem sunt, quodque plurumum ad 8
accendendos militum animos intererat, testis spectatorque uir-
tutis atque ignauiae cuiusque adest. itaque in uulnera ac tela 9
ruunt, neque illos muri neque superstantes armati arcere queunt,
quin certatim ascendant. et ab nauibus eodem tempore ea, 10
quae mari adluitur, pars urbis oppugnari coepta est. ceterum
tumultus inde maior quam uis adhiberi poterat. dum adpli- 11
cant, dum raptim exponunt scalas milites que, dum qua cuique
proximum est in terram euadere properant, ipsa festinatione
et certamine alii alios inpediunt. inter haec repleuerat iam 45
Poenus armatis muros, et uis magna ex ingenti copia congesta
telorum suppeditabat. sed neque uiri nec tela nec quicquam 2
aliud aeque quam moenia ipsa sese defendebant. rarae enim
scalae altitudini aequari poterant, et quo quaeque altiores,
eo infirmiores erant. itaque cum summus quisque euadere 3
non posset, subirent tamen alii, onere ipso frangebantur.
quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudis-
set, ad terram delati sunt. et cum passim homines scalaeque 4
ruerent, et ipso successu audacia atque alacritas hostium cre-
sceret, signum receptui datum est; quod spem non praesentis 5
modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis sed etiam
in posterum dedit, scalis et corona capi urbem non posse,
opera et difficilia esse et tempus datura ad ferendam opem
imperatoribus suis.

Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis 6
iam uulneratisque recentis integrosque alios accipere scalas
iubet et ui maiore adgredi urbem. ipse, ut ei nuntiatum est 7
aestum decedere, quod per piscatores Tarraconenses nunc
leuibus cumbis nunc, ubi eae siderent, uadis peruagatos sta-
gnum conpertum habebat facilem pedibus ad murum transitum
dari, eo quingentos secum armatos duxit. medium ferme diei 8

1 oppugnandandam P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 quodque ς quod *P* ‖ plurimum P^2 ‖ 7 uulnerata ac *P* ‖ 8 accere P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 ascendunt *P* ‖ 10 coeptast *P* ‖ 11 adhiberi *Gron.* hiberi *P* fieri *Ruperti* ‖ 12 raptim *Crévier* partim *P* ‖ 14 alia alios *P* ‖ 15 et ingenti conia *P* ‖ 16 suppedabat *P* ‖ teli *P* ‖ 17 aequae *P* ‖ 19 erunt *P* ‖ 20 alii P^1 alie P^2 ‖ 22 scalaequae *P* ‖ 27 datura *Ascensius 1513* daturum *P* datum iri *coni. Weissenborn* ‖ 31 et ς, *om. P* ‖ adcredi *P* ‖ 33 ea *P* ‖ uagis *P* ‖ 35 eo quingentos secum *Crévier* (eo secum *Gron.*) eos eum P^1 cos P^2; quingentos *post*

erat, et ad id, quod sua sponte cedente in mare aestu trahe-
batur aqua, acer etiam septemtrio ortus inclinatum stagnum
eodem quo aestus ferebat et adeo nudauerat uada, ut alibi
9 umbilico tenus aqua esset, alibi genua uix superaret. hoc cura
ac ratione compertum in prodigium ac deos uertens Scipio,
qui ad transitum Romanis mare uerterent et stagna auferrent
uiasque ante numquam initas humano uestigio aperirent, Neptu-
num iubebat ducem itineris sequi ac medio stagno euadere
46 ad moenia. ab terra ingens labor succedentibus erat; nec
altitudine tantum moenium impediebantur, sed quod tuentes
ad ancipitis utrimque ictus subiectos habebant Romanos, ut
2 latera infestiora subeuntibus quam aduersa corpora essent. at
parte in alia quingentis et per stagnum facilis transitus et in
murum ascensus inde fuit: nam neque opere emunitus erat,
ut ubi ipsius loci ac stagni praesidio satis creditum foret, nec
ulla armatorum statio aut custodia opposita intentis omnibus
3 ad opem eo ferendam, unde periculum ostendebatur. ubi
urbem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo
cursu poterant ad eam portam, circa quam omne contractum
4 certamen erat. in quod adeo intenti omnium non animi solum
fuere sed etiam oculi auresque pugnantium spectantiumque
5 et adhortantium pugnantis, ut nemo ante ab tergo senserit
captam urbem, quam tela in auersos inciderunt et utrimque
6 ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu
et moenia capta et porta intus forisque pariter refringi coepta;
et mox caedendo confectis ac distractis, ne iter inpediretur,
7 foribus armati impetum fecerunt. magna multitudo et muros
transcendebat, sed ii passim ad caedem oppidanorum uersi;
illa, quae portam ingressa erat, iusta acies cum ducibus, cum
8 ordinibus media urbe usque in forum processit. inde cum
duobus itineribus fugientis uideret hostis, alios ad tumulum in

---

armatos *maluit ponere Weissenborn* ‖ 1 aestu ς estut *P* ‖ 3 ut alibi P^2 ut libi P^1 ‖ 6 mare auerterent *ex Weissenbornii Friedersdorffii H. J. Muelleri adnn. conicias* ‖ 8 itinerisequi *P* ‖ 10 tuentes *Gron.* euntis *P*, *quod nondum emendatum uidetur*, superstantes *Doering* defendentes *Weissenborn* e turribus pugnantis *Maur. Mueller* iacientis *coni. Friedersdorff* ‖ 11 ictus P^2 ictus ictus P^1 ‖ 13 in *ante* alia *spurium esse suspicatur Weissenborn* ‖ 17 *incipit denuo* Σ ‖ eo ferendam Σ^1 offerendā *P* ‖ 19 poteras P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 fuere *P* fuerant *uel* erant Σ^1 ‖ 22 et Σ^4, *om.* *P* ‖ ante a tergo senserit Σ^1 ab tergo an (ante P^2) sentiret *P* ‖ 23 capitam P^1, *corr.* P^2 ‖ teta P^1, *corr.* P^2 ‖ aduersos *P* ‖ et Σ^1, *om.* *P* ‖ 24 tunc uerbatis *P* ‖ 25 coepta *P* coepit Σ^1 ‖ 26 cedendo *P* ‖ confectis *P* confractis Σ^1 ‖ ac distractis *P*, *om.* Σ^1 ‖ inpediret *P* ‖ 26 for.|tibus *P* ‖ 28 ii Σ^1 ȷ P^1 ȷ̂ P^2 ‖ 29 que. *P* ‖ 30 usque Σ^3, *om.* *P*

orientem uersum, qui tenebatur quingentorum militum prae-
sidio, alios in arcem, in quam et ipse Mago cum omnibus
fere armatis, qui muris pulsi fuerant, refugerat, partim copia-
rum ad tumulum expugnandum mittit, partim ipse ad arcem
ducit. et tumulus primo impetu est captus, et Mago, arcem 9
conatus defendere, cum omnia hostium plena uideret neque
spem ullam esse, se arcemque et praesidium dedidit. quoad 10
dedita arx est, caedes tota urbe passim factae, nec ulli pube-
rum, qui obuius fuit, parcebatur; tum signo dato caedibus
finis factus; ad praedam uictores uersi, quae ingens omnis
generis fuit.

Liberorum capitum uirile secus ad decem milia capta. 47
inde qui ciues Nouae Carthaginis erant dimisit, urbemque et
sua omnia, quae reliqua eis bellum fecerat, restituit. opifices 2
ad duo milia hominum erant: eos publicos fore populi Ro-
mani edixit cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria
belli enixe operam nauassent. ceteram multitudinem incolarum 3
iuuenum ac ualidorum seruorum in classem ad supplemen-
tum remigum dedit; et auxerat nauibus octo captiuis classem.
extra hanc multitudinem Hispanorum opsides erant, quorum 4
perinde ac si sociorum liberi essent cura habita. captus et 5
apparatus ingens belli: catapultae maximae formae centum
uiginti, minores ducentae octoginta una, ballistae maiores uiginti 6
tres, minores quinquaginta duae, scorpionum maiorum mino-
rumque et armorum telorumque ingens numerus, signa militaria
septuaginta quattuor. et auri argentique relata ad imperatorem 7
magna uis: paterae aureae fuerunt ducentae septuaginta sex,
librae ferme omnes pondo; argenti infecti signatique decem
et octo milia et trecenta pondo, uasorum argenteorum magnus
numerus; haec omnia C. Flaminio quaestori adpensa adnume- 8
rataque sunt; tritici quadringenta milia modium, hordei ducenta
septuaginta. naues onerariae sexaginta tres in portu expu- 9

1 milium *P* ‖ 2 in arcem Σ^3, *om.* *P* ‖ 4 tumultum *P* ‖ partim *om.* Σ^1 ‖ 6 plera P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 spem ullam Σ^3 semultam *P* ‖ se $P^1\Sigma^3$, *del.* P^2 ‖ 8 cedes *P* ‖ 9 fuit $P\Sigma^4$ fuisset *Siesbye, aut hoc aut cum* ς fuerat *Wesenberg* ‖ aedibus *P* ‖ 10 inges *P* ‖ 13 karthaginis *P* ‖ 15 millia *P* ‖ 16 pro|propinqua P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 enixae *ras. ex* ennixae *P* ‖ 19 remigum *ex* regmigum P^1 ‖ ⟨decem et⟩ octo *ex Polyb. 10,17,13 Sigonius* ‖ 24 maiorum Σ^4, *om.* *P* ‖ 26 argentique Σ^4 argenti *P* ‖ 27 patere *P* ‖ 28 librae ς *Madvig Em. Liv. 389 sq.* libras *P Riemann Comptes r. de l'Acad. des Inscr. 16 (1888) 134* librales Σ^1 ‖ infecti *Gron.* facti $P\Sigma^4$ ‖ 29 uastorum P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 c P^1 g P^2 ‖ adnumerataquae *P* ‖ 31 hordei $P^2\Sigma^4$ horosi P^1 ‖ 32 septaginta *ex* septeaginta P^1 ‖ naues Σ^1 ad naues *P* ac

gnatae captaeque, quaedam cum suis oneribus, frumento, armis,
aere praeterea ferroque et linteis et sparto et nauali alia ma-
10 teria ad classem aedificandam: ut minimum omnium inter tantas
opes belli captas Carthago ipsa fuerit.
48 Eo die Scipio, C. Laelio cum sociis naualibus urbem custo-
2 dire iusso, ipse in castra legiones reduxit fessosque milites
omnibus uno die belli operibus, quippe qui et acie dimicas-
sent et capienda urbe tantum laboris periculique adissent et
capta cum iis, qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco
3 pugnassent, curare corpora iussit. postero die militibus naua-
libusque sociis conuocatis primum dis immortalibus laudes gra-
tesque egit, qui se non urbis solum opulentissimae omnium
in Hispania uno die compotem fecissent, sed ante eo con-
gessissent omnis Africae atque Hispaniae opes, ut neque hosti-
bus quicquam relinqueretur et sibi ac suis omnia superessent.
4 militum deinde uirtutem conlaudauit, quod eos non eruptio
hostium, non altitudo moenium, non inexplorata stagni uada,
non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx
deterruisset, quo minus transcenderent omnia perrumperent-
5 que: itaque quamquam omnibus omnia deberet, praecipuum
muralis coronae decus eius esse, qui primus murum ascendis-
6 set; profiteretur qui se dignum eo duceret dono. duo professi
sunt, Q. Tiberilius centurio legionis quartae et Sex. Digitius
socius naualis. nec ipsi tam inter se acriter contendebant,
7 quam studia excitauerant uterque sui corporis hominum. so-
ciis C. Laelius praefectus classis, legionariis M. Sempronius
8 Tuditanus aderat. ea contentio cum prope seditionem ueniret,
Scipio tris recuperatores cum se daturum pronuntiasset, qui
cognita causa testibusque auditis iudicarent, uter prior in
9 oppidum transcendisset, C. Laelio et M. Sempronio aduocatis
partis utriusque P. Cornelium Caudinum de medio adiecit eos-
que tris recuperatores considere et causam cognoscere iussit.
10 cum res eo maiore ageretur certamine, quod amoti tantae
dignitatis non tam aduocati quam moderatores studiorum fue-
rant, C. Laelius relicto consilio ad tribunal ad Scipionem acce-

naues ς ‖ 1 capteque Σ[3] que *P* ‖ 2 naualiali | alia *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 3 adificandam *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 4 belli captas Σ[1] belli castas *P*[1] bellicas *P*[2] ‖ 7 operibus *P* operis Σ[1] ‖ 10 militus *P*[1], *corr.* *P*[2] ‖ 14 omnis africae *P* omnis pene africe Σ[4] ‖ 18 ars *P* ‖ 19 deterruist *P*[1] deterruiset *P*[2] ‖ 23 que tiberilius *P* q. trebellius Σ[1] ‖ 26 laelius praefectus classis *Rhenanus* leliusque tectus classis Σ[1] laeliusq. classis *P* ‖ legionarii *P* ‖ 31 p. Σ[1], *om.* *P* ‖ 35 ad tribunal Σ[4] an tribunal *P* ante tribunal ς ‖ accendit *P*[1], *corr.* *P*[2]

dit eumque docet rem sine modo ac modestia agi, ac prope 11
esse, ut manus inter se conferant; ceterum etiam si uis apsit,
nihilo minus detestabili exemplo rem agi, quippe ubi fraude
ac periurio decus petatur uirtutis. stare hinc legionarios 12
milites, hinc classicos, per omnis deos paratos iurare magis
quae uelint, quam quae sciant uera esse, et opstringere periurio non se solum suumque caput sed signa militaria et
aquilas sacramentique religionem. haec se ad eum de sen- 13
tentia P. Cornelii et M. Sempronii deferre. Scipio conlaudato
Laelio ad contionem aduocauit pronuntiauitque se satis compertum habere Q. Tiberilium et Sex. Digitium pariter in murum
escendisse, seque eos ambos uirtutis causa coronis muralibus
donare. tum reliquos, prout cuiusque meritum uirtusque erat, 14
donauit; ante omnis C. Laelium praefectum classis et omni
genere laudis sibimet ipse aequauit et corona aurea ac triginta
bubus donauit.

Tum opsides ciuitatium Hispaniae uocari iussit; quorum 49
quantus numerus fuerit, piget scribere, quippe cum alibi trecentos ferme, alibi tria milia septingentos uiginti quattuor fuisse
inueniam. aeque et alia inter auctores discrepant. praesi- 2
dium Punicum alius decem, alius septem, alius haud plus quam
duum milium fuisse scribit. capta alibi decem milia capitum,
alibi supra quinque et uiginti inuenio. scorpiones maiores 3
minoresque ad sexaginta captos scripserim, si auctorem Graecum sequar Silenum; si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex milia, minorum decem et tria milia: adeo nullus
mentiendi modus est. ne de ducibus quidem conuenit. pleri- 4
que Laelium praefuisse classi, sunt qui M. Iunium Silanum
dicant; Arinen praefuisse Punico praesidio deditumque Romanis 5
Antias Valerius, Magonem alii scriptores tradunt. non de nu- 6
mero nauium captarum, non de pondere auri atque argenti
et redactae pecuniae conuenit. si aliquis adsentiri necesse
est, media simillima ueris sunt. ceterum uocatis obsidibus 7
primum uniuersos bonum animum habere iussit: uenisse enim 8

2 conferant *P* conserant Σ^4 ‖ 5 paratos Σ^1 apparatos *P* ‖ 8 se Σ^3, *om. P* ‖ 10 aduocauit *P* uocauit Σ^1 ‖ compertum habere *P* comperisse Σ^1 ‖ 11 que tiberilium *P* q. trebellium Σ^1 ‖ 12 ambos Σ^3, *om. P* ‖ 13 cuiusque Σ^4 cuique *P* ‖ 15 ipse *P*Σ^4 ipsi ς *Heller Philol. 12 (1857) 697* ‖ 18 cum Σ^1 ubi *P* ‖ 22 millium *P* ‖ alibi decem milia capitum Σ^3, *om. P* ‖ 23 inuenio Σ^3 inuenias *P* ‖ 24 grecum *P* ‖ 25 maiorum *ex* maiorum antiatem ma P^1 ‖ 26 millia *P* ‖ x· et tria Σ^3 decem | tria *P* ‖ millia *P* ‖ 31 ponere *P* ‖ 32 redactae pecuniae *P* redacta pecunia Σ^1 ‖ 33 ueris ς ueneris *P* ueri Σ^1 ‖ 34 uenisses P^1, *corr.* P^2 ‖ enim Σ^3, *om. P*

eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quam metu
obligare homines malit exterasque gentis fide ac societate
9 iunctas habere quam tristi subiectas seruitio. deinde acceptis
nominibus ciuitatium recensuit captiuos, quot cuiusque populi
essent, et nuntios domum misit, ut ad suos quisque recipien-
10 dos ueniret. si quarum forte ciuitatium legati aderant, eis
praesentibus suos restituit; ceterorum curam benigne tuen-
11 dorum C. Flaminio quaestori attribuit. inter haec e media
turba obsidum mulier magno natu, Mandoni uxor, qui frater
Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris pro-
cubuit optestarique coepit, ut curam cultumque feminarum im-
12 pensius custodibus commendaret. cum Scipio nihil defuturum
iis profecto diceret, tum rursus mulier: 'haud magni ista faci-
mus' inquit; 'quid enim huic fortunae non satis est? alia me
cura aetatem harum intuentem — nam ipsa iam extra peri-
13 culum iniuriae muliebris sum — stimulat.' et aetate et forma
florentes circa eam Indibilis filiae erant aliaeque nobilitate pari,
14 quae omnes eam pro parente colebant. tum Scipio 'meae
populique Romani disciplinae causa facerem,' inquit 'ne quid,
15 quod sanctum usquam esset, aput nos uiolaretur; nunc ut id
curem inpensius, uestra quoque uirtus dignitasque facit, quae
16 ne in malis quidem oblitae decoris matronalis estis.' spectatae
deinde integritatis uiro tradidit eas, tuerique haud secus uere-
cunde ac modeste quam hospitum coniuges ac matres iussit.
50 Captiua deinde a militibus adducitur ad eum adulta uirgo
adeo eximia forma, ut, quacumque incedebat, conuerteret
2 omnium oculos. Scipio, percunctatus patriam parentesque,
inter cetera accepit desponsam eam principi Celtiberorum;
3 adulescenti Allucio nomen erat. extemplo igitur parentibus
sponsoque ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum
sponsae amore, ubi primum uenit, accuratiore eum sermone
4 quam parentis adloquitur: 'Iuuenis' inquit 'iuuenem appello,
quo minor sit inter nos huius sermonis uerecundia. ego,
cum sponsa tua capta a militibus nostris ad me ducta esset,

4 quod *P* ‖ 8 quiaestori *P* ‖ 9 mandonni *P* ‖ 10 ilegergetum P^1 ilergetum P^2 ‖ 13 iis Σ^1, *om.* *P* ‖ rusus *P* ‖ hau *P* ‖ 14 alia me ς aliam *P* alia me angit Σ^1 ‖ 15 nam ipsa nam *P* ‖ 16 sum Σ^3 cum *P* ‖ stimulat et *P* simul Σ^1 simul et, *ex* Σ^1 14 me angit cura *probans*, *Leo Mus. Rhen. 35 (1880) 237* ‖ 17 erant aliaeque Σ^1 que *P* ‖ nobilitati *P* ‖ 19 quit *P*, *om.* Σ^1 ‖ 20 esse *P* ‖ 22 oblatae *P* ‖ spectate *P* ‖ 23 uerecundae *P* ‖ 24 hospitum Σ^1 hostitū *P* ‖ 26 forma aut P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 eā *P* eam esse Σ^3? ‖ 29 allucio Σ^1 aluccio *P* ‖ 30 accipitis P^1 arccitis P^2 ‖ 33 quo Σ^1, *om.* *P* ‖ inter nos huius *P* huius inter nos Σ^1 ‖ 34 esse *P*

audiremque tibi eam cordi esse, et forma faceret fidem, quia 5
ipse, si frui liceret ludo aetatis, praesertim in recto et legitimo amore, et non res publica animum nostrum occupasset,
ueniam mihi dari sponsam impensius amanti uellem, tuo,
cuius possum, amori faueo. fuit sponsa tua apud me eadem 6
qua apud soceros tuos parentisque suos uerecundia; seruata
tibi est, ut inuiolatum et dignum me teque dari tibi donum
posset. hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus 7
populo Romano sis et, si me uirum bonum credis esse, qualis
patrem patruumque meum iam ante hae gentes norant, scias
multos nostri similes in ciuitate Romana esse, nec ullum in 8
terris hodie populum dici posse, quem minus tibi hostem
tuisque esse uelis aut amicum malis.' cum adulescens simul 9
pudore et gaudio perfusus, dextram Scipionis tenens, deos
omnis inuocaret ad gratiam illi pro se referendam, quoniam
sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo atque illius erga
se merito esset, parentes inde cognatique uirginis appellati; 10
qui, quoniam gratis sibi redderetur uirgo, ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus, orare Scipionem, 11
ut id ab se donum acciperet, coeperunt, haud minorem eius
rei apud se gratiam futuram esse adfirmantes quam redditae
inuiolatae foret uirginis. Scipio, quando tanto opere peterent, 12
accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit uocatoque ad
se Allucio 'super dotem,' inquit 'quam accepturus a socero
es, haec tibi a me dotalia dona accedent' aurumque tollere
ac sibi habere iussit. his laetus donis honoribusque dimissus 13
domum impleuit popularis laudibus meritis Scipionis: uenisse
dis simillimum iuuenem, uincentem omnia cum armis tum
benignitate ac beneficiis. itaque dilectu clientium habito cum 14
delectis mille et quadringentis equitibus intra paucos dies ad
Scipionem reuertit.

Scipio retentum secum Laelium, dum captiuos opsidesque 51
et praedam ex consilio eius disponeret, satis omnibus com- 2
positis, data quinqueremi e captiuis atque Magone et quindecim

---

2 praeserti *P* ‖ in recto (*uel* recto) Σ^1 in lecto et lecto *P* ‖ 4 daris P^2 ‖ 5 possum $P^1\Sigma^1$ sposso P^2 ‖ 6 quam *P* ‖ 10 patrū|que *P* ‖ 13 cum Σ^1, *om.* *P* ς ‖ 14 perfusus Σ^1 persusus P^1 percusus P^2 ‖ 15 inuocaret $P\Sigma^1$ innocare ς ‖ quā|iam *P* ‖ 17 merito Σ^1, *om.* *P* ‖ 21 esse *om.* Σ^1 ‖ 24 allucio Σ^1 alucceio *P* ‖ 26 honoribusque Σ^3 honoribus *P* ‖ 27 donum P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 dilectis *P* ‖ 33 satis *P* rebus Σ^1 ‖ 34 quinqueremi e *H. J. Mueller praeeunte* quinquereme e *Madvigio* quinquereme $P\Sigma^4$ ‖ atque *Madvig* que *P* cum Σ^1 ‖ magnone P^1, *corr.* P^2

fere senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in nauem
3 inpositis nuntium uictoriae Romam mittit. ipse paucos dies,
quibus morari Carthagine statuerat, exercendis naualibus pe-
4 destribusque copiis absumpsit. primo die legiones in armis
quattuor milium spatio decurrerunt; secundo die arma curare
et tergere ante tentoria iussi; tertio die rudibus inter se in
modum iustae pugnae concurrerunt praepilatisque missilibus
iaculati sunt; quarto die quies data; quinto iterum in armis
5 decursum est. hunc ordinem laboris quietisque, quoad Car-
6 thagine morati sunt, seruarunt. remigium classicique milites
tranquillo in altum euecti agilitatem nauium simulacris naualis
7 pugnae experiebantur. haec extra urbem terra marique cor-
pora simul animosque ad bellum acuebant; urbs ipsa strepebat
apparatu belli fabris omnium generum in publica officina in-
8 clusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in classe ac nauali
erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspi-
ciendis tempus dabat, quaeque in officinis quaeque in arma-
mentario ac naualibus fabrorum multitudo pluruma in singulos
9 dies certamine ingenti faciebat. his ita incohatis refectisque,
quae quassata erant muri, dispositisque praesidiis ad custo-
diam urbis Tarraconem est profectus, a multis legationibus
10 protinus in uia aditus, quas partim dato responso ex itinere
dimisit, partim distulit Tarraconem, quo omnibus nouis uete-
ribusque sociis edixerat conuentum. et cuncti fere qui cis
Hiberum incolunt populi, multi etiam ulterioris prouinciae con-
11 uenerunt. Carthaginiensium duces primo ex industria famam
captae Carthaginis conpresserunt; deinde, ut clarior res erat,
12 quam ut tegi ac dissimulari posset, eleuabant uerbis: necopinato
aduentu ac prope furto unius diei urbem unam Hispaniae
interceptam, cuius rei tam paruae praemio elatum insolentem
iuuenem inmodico gaudio speciem magnae uictoriae imposuisse;
13 at ubi adpropinquare tres duces, tris uictores hostium exer-

---

1 naueut *P* ‖ 2 amittit P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 millium *P* ‖ 6 iussi *Gron.* iussit $P\Sigma^4$ ‖ 12 pugna *P* ‖ 13 urbs ipsa Σ^1 urp.sipsa *P* ‖ 15 dux Σ^1 data *P* ‖ obibat Σ^1 ubibat P^1 subibat P^2 ‖ nunc in classe ac nauali erat nunc cum legionibus decurrebat Σ^1, *om. P, ubi* ac nauali ⟨certamine⟩ *Walch* ac n. ⟨acie⟩ *Otto* ac⟨ieque⟩ nauali *Weissenborn* pugnaque nauali *Leo Mus. Rhen. 35 (1880) 242* ac naualibus *dubit. coni. H. J. Mueller Jahresber. VII 174* ‖ 17 dabatquequae *P* ‖ armamentario Σ^3 armamentarioquae *P* ‖ 18 singulos Σ^3 singula *P* ‖ 20 quae quassata erant muri Σ^1 qua quassauerant muris P^1 quassauerant murus P^2 qua quassati erant, muris *Crévier* ‖ dispositisquae *P* ‖ ad custodiam Σ^3 accusatoiam *P* ‖ 23 nouis Σ^3 insuis *P* ‖ 24 edixerat *P* ‖ 28 possent *P* ‖ 29 unus diei *P* ‖ 30 cuius *P* eius Σ^1 ‖ paruae

citus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam. haec in uulgus iactabant, haudquaquam ipsi 14
ignari, quantum sibi ad omnia uirium Carthagine amissa decessisset.

Σ^1 paruaet *P* ‖ 1 exemplo *P* | 4 recognobi *post* decessisset *adscripsit* P^2
titi libii aburbe | condita lib· xxui | explic· inc· lib· xxuii *P*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA

LIBER XXVII.

1 Hic status rerum in Hispania erat. in Italia consul Marcellus Salapia per proditionem recepta Marmoreas et Meles de
2 Samnitibus ui cepit. ad tria milia militum ibi Hannibalis, quae praesidii causa relicta erant, oppressa. praeda — et aliquantum eius fuit — militi concessa. tritici quoque ducenta quadraginta milia modium et centum decem milia hordei inuenta.
3 ceterum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea urbe.
4 castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat spe recipiundae Herdoneae, quae post Cannensem cladem ab Romanis defecerat,
5 nec loco satis tuto posita nec praesidiis firmata. neglegentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis aduersus Poenum fidem senserat, postquam Salapia amissa
6 excessisse iis locis in Bruttios Hannibalem auditum est. ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Hannibali simul curam sociae retinendae urbis et spem fecere incautum hostem adgrediendi. exercitu expedito, ita ut famam prope praeueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit et,
7 quo plus terroris hosti obiceret, acie instructa accessit. par audacia Romanus, consilio et uiribus impar, copiis raptim eductis conflixit. quinta legio et sinistra ala acriter pugnam
8 inierunt. ceterum Hannibal signo equitibus dato, ut, cum pedestres acies occupassent praesenti certamine oculos animosque, circumuecti pars castra hostium pars terga pugnantium

2 marmoreas *P* maronea Σ^3 ‖ 3 militum ibi *P* ibi militum Σ^4 ‖ 5 militi *P* militum Σ^1? militibus Σ^4 | trittici *P* ‖ 6 millia *P* | millia *P* ‖ 9 recipiundae Σ^1 recipiendae *P* ‖ 13 senserat Σ^4 senserant *P* ‖ 19 terroris *om.* Σ^4 ‖ acie Σ^4 acies *P* | par Σ^1 pari *P* ‖ 21 pugnam *ex* pugnum *P*[1] ‖ 22 inierunt ς iniecerunt *P* ingerunt Σ^4 ‖ 23 acies Σ^3 aues *P*[1] aeques *P*[2] | animusque *P* ‖ 24 terga Σ^4 erga *P* | pugnantium Σ^4 oppidantium *P* trepidantium

inuaderent, ipse Cn. Fului similitudinem nominis, quia Cn. 9
Fuluium praetorem biennio ante in isdem deuicerat locis,
increpans, similem euentum pugnae fore adfirmabat. neque 10
ea spes uana fuit. nam cum comminus acie et peditum certa-
mine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines
signaque, equestris tumultus a tergo, simul a castris clamor 11
hostilis auditus sextam ante legionem, quae in secunda acie
posita prior ab Numidis turbata est, quintam deinde atque eos,
qui ad prima signa erant, auertit. pars in fugam effusi, pars 12
in medio caesi, ubi et ipse Cn. Fuluius cum undecim tribunis
militum cecidit. Romanorum sociorumque quot caesa in eo 13
proelio milia sint, quis pro certo adfirmet, cum alibi tredecim
milia, alibi haud plus quam septem inueniam? castris prae-
daque uictor potitur. Herdoneam quia et defecturam fuisse ad 14
Romanos comperit nec mansuram in fide, si inde apscessisset,
multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta incendit;
occidit principes, qui cum Fuluio conloquia occulta habuisse
comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis 15
itineribus semermes ad Marcellum consulem in Samnium per-
fugerunt.

Marcellus nihil admodum tanta clade territus litteras Romam 2
ad senatum de duce atque exercitu ad Herdoneam amisso scribit;
ceterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem uic- 2
toria Hannibalem contuderit, ire aduersus eum, breuem illi lae-
titiam, qua exultet, facturum. et Romae quidem cum luctus 3
ingens ex praeterito tum timor in futurum erat. consul ex 4
Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu
Hannibalis loco plano, cum Poenus collem teneret, posuit castra.
addidit et aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit; 5
nec detractauit Hannibal, ut signa portis efferri uidit. ita tamen
aciem instruxerunt, ut Poenus dextrum cornu in collem eri-

Gron. necopinantium *H. Sauppe* spectantium *Friedersdorff* pugnam spectantium *Maur. Mueller* ‖ 1 cn. fuluii *uel* in cn. fuluii Σ^4 in fuluis P in (cn. *addas*) fuluio *Wesenberg* in fuluiis *Madvig* in cn. fuluiis *Luterbacher Phil. Rundschau 1883, 592 H. J. Mueller Jahresber. IX 330* ‖ similitudine Σ^4 ‖ 5 cecidissent romanorum P romanorum cecidissent Σ^4 ‖ 6 a castris Σ^3 acris P ‖ 7 ante $P\Sigma^1$, *del. J. H. Voss* ‖ 8 quinta P ‖ adque P ‖ 10 ipsi P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 quod P ‖ eo $P^2\Sigma^4$ seo P^1 ‖ 12 millia P ‖ sint Σ^3 sunt P ‖ alibi Σ^4, *om.* P ‖ 13 millia P ‖ hau P ‖ 16 omni metapontum Σ^4 omniumetaponto P ‖ 17 occidit *om.* Σ^1 ‖ qui Σ^4, *om.* P ‖ conloqui P ‖ 19 semerses P^1 semersi P^2 ‖ refugerunt Σ^4 ‖ 21 tanta *ras. ex* tantae P ‖ litteras *uel* litteris Σ^4 litteris P ‖ romam Σ^3 romae P ‖ 22 atque Σ^3 et P ‖ 24 contuderit Σ^4 contudisset P ‖ 25 cum P quam Σ^1 ‖ 26 examnio P ‖ 27 in lucanos Σ^3 lucanos P ‖ 29 alia P ‖ 31 corno P ‖ collet P^1 colle P^2

6 geret, Romani sinistrum ad oppidum adplicarent. ab hora
tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessaeque pugnando
primae acies essent — ab Romanis prima legio et dextra ala,
ab Hannibale Hispani milites et funditores Baliares, elephanti
quoque commisso iam certamine in proelium acti —, diu
7 pugna neutro inclinata stetit. ut primae legioni tertia, dextrae
alae sinistra subiit, et apud hostis integri a fessis pugnam
8 accepere, nouum atque atrox proelium ex iam segni repente
exarsit recentibus animis corporibusque; sed nox incerta uic-
9 toria diremit pugnantis. postero die Romani ab sole orto in
multum diei stetere in acie; ubi nemo hostium aduersus pro-
diit, spolia per otium legere et congestos in unum locum cre-
10 mauere suos. nocte insequenti Hannibal silentio mouit castra
et in Apuliam abiit. Marcellus, ubi lux fugam hostium aperuit,
sauciis cum praesidio modico Numistrone relictis praepositoque
iis L. Furio Purpurione tribuno militum, uestigiis institit sequi.
11 ad Venusiam adeptus eum est. ibi per dies aliquot, cum ab
stationibus procursaretur, mixta equitum peditumque tumultuosa
magis proelia quam magna et ferme omnia Romanis secunda
12 fuere. inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando
certamine, cum Hannibal nocte signa moueret, locum insidiis
quaerens, Marcellus nisi certa luce et explorato ante non
sequeretur.

3 Capuae interim Flaccus dum bonis principum uendendis,
agro, qui publicatus erat, locando — locauit autem omnem
frumento — tempus terit, ne deesset materia in Campanos
saeuiendi, nouum in occulto gliscens per indicium protractum
2 est facinus. milites aedificiis emotos, simul ut cum agro tecta
urbis fruenda locarentur, simul metuens, ne suum quoque exer-
citum sicut Hannibalis nimia urbis amoenitas emolliret, in portis
murisque sibimet ipsos tecta militariter coegerat aedificare.
3 erant autem pleraque ex cratibus ac tabulis facta, alia harun-
dine texta, stramento intecta omnia, uelut de industria alimentis
4 ignis. haec noctis una hora omnia ut incenderent, centum

1 *post* adplicarent *Crévier* 5 diu — 6 stetit, *Heusinger* 3 ab romanis — 6 stetit *transponenda censent* ‖ 2 noctem $P\Sigma^4$ nonam *uel* octauam *coni.* *Weissenborn* ‖ 4 et funditores Σ^3 effunditor|or P^1 effunditor P^2 et funditor ς ‖ baliaris *P* ‖ 5 acti —; ⟨ubi⟩ diu .. stetit, primae .. accepere. *Weissenborn* ‖ 6 ut *add.* *Madvig*, *om.* $P\Sigma^4$ ‖ 7 subit Σ^1 ‖ 8 iam *Duker* tam $P\Sigma^4$ ‖ 9 corporibusque Σ^3 corporis *P* ‖ sed Σ^3 ex P^1 et P^2 ‖ 11 diei ς dici *P* diem Σ^1 ‖ prodiit *P* prodit Σ^1 ‖ 14 et Σ^4, *om.* *P* ‖ 15 nuministro *P* ‖ 17 aliquod *P* ‖ 19 quam magna *usque ad p.* 65, 9 atellam Σ^1, *om.* *P* ‖ 33 omnia *Rhenanus* omne Σ^1 ‖ 34 ut incenderent *uel* in-

septuaginta Campani principibus Blossiis fratribus coniurauerunt.
indicio eius rei ex familia Blossiorum facto, portis repente iussu 5
proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concur-
rissent, comprehensi omnes, qui in noxa erant, et quaestione
acriter habita damnati necatique; indicibus libertas et aeris
dena milia data. Nucerinos et Acerranos querentis, ubi habi- 6
tarent, non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta,
Romam Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut 7
aedificarent, quae incensa erant; Nucerini Atellam, quia id
maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti.

Inter multas magnasque res, quae nunc secundae nunc ad- 8
uersae occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinae quidem
arcis excidit memoria. M. Ogulnius et P. Aquilius in Etruriam 9
legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur,
profecti, et mille milites de exercitu urbano, par numerus Roma-
norum sociorumque eodem in praesidium cum frumento missi.

Iam aestas in exitu erat, comitiorumque consularium in- 4
stabat tempus. sed litterae Marcelli negantis e re publica esse
uestigium apscedi ab Hannibale, cui cedenti certamenque ab-
nuenti grauis ipse instaret, curam iniecerant, ne aut consulem 2
tum maxime res agentem a bello auocarent, aut in annum con-
sules deessent. optimum uisum est, quamquam extra Italiam 3
esset, Valerium potius consulem ex Sicilia reuocari. ad eum 4
litterae iussu senatus ab L. Manlio praetore urbano missae
cum litteris consulis M. Marcelli, ut ex iis nosceret, quae
causa patribus eum potius quam collegam reuocandi ex pro-
uincia esset.

Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam uenerunt, 5
quae is prospera proelia cum Carthaginiensibus fecisset, memo-
rantes. regem nec inimiciorem ulli populo quam Carthaginiensi 6
nec amiciorem quam Romano esse adfirmabant; misisse eum
antea legatos in Hispaniam ad Cn. et P. Cornelios imperatores
Romanos; nunc ab ipso uelut fonte petere Romanam amicitiam

---

cendere ς incenderent Σ^3 ‖ 10 calatiam *uel* galatiam Σ^4 galatiam *P* ‖ iussit *P* ‖ 11 nunt secundae P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 occupabant Σ^3 occultabant *P* ‖ 13 excidii P^2 ‖ ogulnius *P* ogolinus *uel* ogulinus Σ^4 ‖ etruriam *P* aetoliam Σ^1 ‖ 14 emendum Σ^4 ‖ 15 urban P^1, *corr.* P^2 ‖ romanorum sociorumque Σ^3 romanorumue *P* sociorum *Duker* ‖ 16 missi Σ^4 miss P^1 missis P^2 ‖ 19 apscedi P^1 abscedi $P^2\Sigma^4$ ‖ abnuenti Σ^3 abeunti *P* ‖ 20 ipse instaret *P* instaret ipse Σ^3 ‖ consulem Σ^1 cos.m *P* ‖ 24 iusu *P* ‖ mallio *P* ‖ praetore urbano *Sigonius* p.r.urbis *P* pretore urbis Σ^4 ‖ 25 m. *om.* Σ^4 ‖ 29 quae is Σ^1 quaeq. *P* ‖ cum Σ^4 rex cū *P* ‖ 31 romano *ex* romamno P^1 romanis Σ^1 ‖ 32 in Σ^3, *om.* *P* ‖ cn. et p. *om.* Σ^4

7 uoluisse. senatus non legatis modo benigne respondit, sed et
ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genucium P. Poe-
8 telium P. Popillium; dona tulere togam et tunicam purpuream,
9 sellam eburneam, pateram ex quinque pondo auri factam. pro-
tinus et alios Africae regulos iussi adire; iis quoque quae
darentur, portata, togae praetextae et terna pondo paterae
10 aureae. et Alexandream ad Ptolomaeum et Cleopatram reges
M. Atilius et M'. Acilius legati ad commemorandam renouan-
damque amicitiam missi; dona tulere regi togam et tunicam
purpuream cum sella eburnea, reginae pallam pictam cum ami-
culo purpureo.

11 Multa ea aestate, qua haec facta sunt, ex propinquis
urbibus agrisque nuntiata sunt prodigia: Tusculi agnum cum
ubere lactenti natum, Iouis aedis culmen fulmine ictum ac prope
12 omni tecto nudatum; isdem ferme diebus Anagniae terram ante
portam ictam diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse,
et auis ad Compitum Anagninum in luco Dianae nidos in
13 arboribus reliquisse; Tarracinae in mari haud procul portu
angues magnitudinis mirae lasciuientium piscium modo exul-
14 tasse; Tarquiniis porcum cum ore humano genitum, et in agro
Capenate ad lucum Feroniae quattuor signa sanguine multo
15 diem ac noctem sudasse. haec prodigia hostiis maioribus pro-
curata decreto pontificum; et supplicatio in diem unum Romae
ad omnia puluinaria, alterum in Capenati agro ad Feroniae
lucum indicta.

5 M. Valerius consul litteris excitus, prouincia exercituque
mandato L. Cincio praetori, M. Valerio Messalla praefecto classis
cum parte nauium in Africam praedatum simul speculatum-
que, quae populus Carthaginiensis ageret pararetque, misso,
2 ipse decem nauibus Romam profectus cum prospere peruenisset,
senatum extemplo habuit, ubi de suis rebus gestis comme-
3 morauit: cum annos prope sexaginta in Sicilia terra marique

---

1 senatu *P* ‖ et *om.* Σ^4 ‖ 2 p. petellium Σ^1 poetelium *P* ‖ 4 pateram *P* pateram auream Σ^1 ‖ auri *P*, *om.* Σ^1 ‖ 6 portata Σ^1 porta *P* ‖ 7 alexandriam Σ^4 ‖ p.tolomaeum *P* ‖ et cleopatram *P* cleopatramque Σ^1 ‖ 8 m'. *Sigonius* m̄ *P*Σ^4 ‖ 10 sella *ex* sellam *P*[1] ‖ 12 ea *om.* Σ^1 ‖ factae *P* ‖ 13 agnum Σ^4 agmon *P* ‖ 15 terram Σ^3 ternam *P* ‖ 17 auis Σ^4 aues *P* ‖ ad Σ^4 et ad *P* ‖ inagninum *P* ‖ 18 mari Σ^1 mare *P* ‖ 22 hostiis *P*[2]Σ^3 hostis *P*[1] ‖ 23 in Σ^4? *(Vat. 1847 m. 2)*, *om.* *P* ‖ unum Σ^3, *om.* *P* ‖ 24 capenate Σ^4 ‖ foroniae *P* ‖ 25 indigta *P* ‖ 26 exercituquē *P* ‖ 27 l. Σ^4, *om.* *P* ‖ 28 speculatumque Σ^3 speculatum *P* ‖ 29 pareretq. *P* ‖ 30 peruenisset *P* uenisset Σ^1 ‖ 31 ubi *P* ibi Σ^1; *pariter uariant codices 29, 22, 11 et 30, 40, 2* ‖ 32 annis Σ^4 ‖ siciliam *P*

magnis saepe cladibus bellatum esset, se eam prouinciam con-
fecisse; neminem Carthaginiensem in Sicilia esse; neminem 4
Siculum, qui fugati metu inde afuerint, non esse; omnis in
urbes, in agros suos reductos arare, serere; desertam recoli 5
tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Romano
pace ac bello fidissimum annonae subsidium. exim Muttine 6
et si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant
in senatum introductis, honores omnibus ad exsoluendam fidem
consulis habiti. Muttines etiam ciuis Romanus factus rogatione 7
ab tribunis plebis ex auctoritate patrum ad plebem lata.

Dum haec Romae geruntur, M. Valerius quinquaginta 8
nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, inprouiso in
agrum Vticensem escensionem fecit; eumque late depopulatus 9
multis mortalibus cum alia omnis generis praeda captis ad
naues rediit atque in Siciliam tramisit, tertio decumo die, quam
profectus inde erat, Lilybaeum reuectus. ex captiuis quaestione 10
habita haec comperta consulique Laeuino omnia ordine per-
scripta, ut sciret, quo in statu res Africae essent: quinque 11
milia Numidarum cum Masinissa Galae filio, acerrimo iuuene,
Carthagine esse, et alios per totam Africam milites mercede
conduci, qui in Hispaniam ad Hasdrubalem traicerentur, ut is 12
quam maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam trans-
gressus iungeret se Hannibali; in eo positam uictoriam credere
Carthaginienses; classem praeterea ingentem apparari ad Sici- 13
liam repetendam, eamque se credere breui traiecturam. haec 14
recitata a consule ita mouere senatum, ut non expectanda
comitia consuli censerent, sed dictatore comitiorum habendorum
causa dicto extemplo in prouinciam redeundum. illa discep- 15

---

1 magnis saepe *P* saepe magnis Σ^1 ‖ 2 in Σ^3, *om.* *P* ‖ esse $P^2\Sigma^4$ esse neminem carthaginiensem sicilia esse P^1 ‖ 3 *Madvig ita transponit:* neminem siculum non esse; qui fugati metu inde afuerint, omnes *cet.* ‖ omnis P^2 omnis in urbe omnis P^1 omnes Σ^4 ‖ 4 in agros *P* agrosque Σ^1 ‖ suos $P^2\Sigma^4$ uos P^1 ‖ serere Σ^3, *om.* *P* ‖ recoli P^2 recolli P^1 coli Σ^4 ‖ 5 tandem terram Σ^1 terram tandem *P* ‖ frugeferam *P* ‖ populo (*om.* que) Σ^4 ‖ 6 bello *ex* bellu P^1 ‖ fidissimum ς fidissimam $P\Sigma^4$ ‖ exim *P* exin Σ^1 ‖ 9 consulis Σ^1 a consule *P* ‖ 10 tribunis *uel* tribuno Σ^4 tr̄. *P* ‖ 11 quinquaginta *om.* Σ^4 ‖ 13 excursionem Σ^4 ‖ cumque *P* ‖ depopulatus *ex* depopulatu P^1 ‖ 15 rediit ς redit $P\Sigma^4$ ‖ atque in Σ^1 et ad *P* ‖ trasmisit P^2 ‖ 16 erat Σ^1, *om.* *P* ‖ 17 haec *om.* Σ^4 ‖ 18 res africae Σ^1 africae res *P* ‖ esset *P* ‖ 19 millia *P* ‖ masinissa *ras. ex* masilinissa *P* ‖ *Gaiae nomen patri est in inscriptionibus graecis, cf. Herm. 13 (1878) 560 et Mus. Rhen. 34 (1879) 159, 35 (1880) 490* ‖ 21 conduci Σ^4 deduci *P* ‖ 24 parari Σ^4 ‖ 27 consuli ς consulis $P\Sigma^1$ ‖ censerent *P* censeret Σ^1 ‖ dictatore Σ^1 dictatorem *P* ‖ 28 dicto Σ^1 dici et *P*

tatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messallam,
qui tum classi praeesset, dictatorem dicturum esse aiebat, patres
extra Romanum agrum — eum autem in Italia terminari —
16 negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis
cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, ut consul, prius-
quam ab urbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem
dici placeret, eumque, quem populus iussisset, diceret dicta-
torem; si consul noluisset, praetor populum rogaret; si ne is
17 quidem uellet, tum tribuni ad plebem ferrent. cum consul se
populum rogaturum negasset, quod suae potestatis esset, prae-
toremque uetuisset rogare, tribuni plebis rogarunt, plebesque
sciuit, ut Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat, dictator dice-
18 retur. sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul
clam nocte in Siciliam abiit; destitutique patres litteras ad
M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertae ab conlega rei
publicae subueniret diceretque quem populus iussisset dicta-
19 torem. ita a M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus, et
ex eodem plebis scito ab Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus
pontifex maximus magister equitum dictus.

6 Dictator postquam Romam uenit, C. Sempronium Blaesum
legatum, quem ad Capuam habuerat, in Etruriam prouinciam
ad exercitum misit in locum C. Calpurni praetoris, quem, ut
2 Capuae exercituique suo praeesset, litteris exciuit. ipse comitia
in quem diem primum potuit edixit; quae certamine inter
3 tribunos dictatoremque iniecto perfici non potuerunt. Galeria
iuniorum, quae sorte praerogatiua erat, Q. Fuluium et Q. Fabium
consules dixerat, eodemque iure uocatae inclinassent, ni se
4 tribuni plebis C. et L. Arrenii interposuissent, qui neque magi-
stratum continuari satis ciuile esse aiebant et multo foedioris
5 exempli, eum ipsum creari, qui comitia haberet; itaque si suum
nomen dictator acciperet, se comitiis intercessuros; si aliorum
praeterquam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram non

1 quod Σ^3 quo *P* ‖ ualerium messalam *ex* ualeriumesselam P^1 ‖ 2 tunc Σ^4 ‖ 3 in *om.* Σ^4 ‖ 6 discederet *ex* discedere P^1 ‖ 7 diceret dictatorem *P* dictatorem diceret Σ^1 ‖ 8 pretor urbanus Σ^4? ‖ 9 tunc Σ^4 ‖ ferent *P* ‖ 10 necasset *P* ‖ 11 uetuisset rogaret *P* ‖ 15 a Σ^1 ‖ conlegae *P* ‖ 16 diceretque quem Σ^4 diceret quemq. *P* ‖ 17 ita a m. Σ^4 italiam *P* ‖ 18 plebis scito *P* plebiscito Σ^4 ‖ ab Σ^4 et ab *P* ‖ distatore P^1, *corr.* P^2 ‖ 20 c. *om.* Σ^4 ‖ plaesum *P* ‖ 22 ad Σ^3, *om.* *P* ‖ 24 edixit Σ^3 dixit *P* ‖ inter Σ^4 in *P* ‖ 25 potuerunt Σ^4 potuerant *P* ‖ 26 praeraogatiua P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 dixerat Σ^3 dixerant *P* ‖ ni se *Drakenb.* nisi *P* nisi *uel* ni Σ^4 ‖ 28 arrenii *Alschefski* arriani *P* aranii *uel* artiani Σ^4 arennii *Pighius* afranii *uel* herennii *Gron.* arrii *Hertz* ‖ 31 acciperet *P* exciperet Σ^1 ‖ 32 moram se Σ^4

facere. dictator causam comitiorum auctoritate senatus, plebis 6
scito, exemplis tutabatur: namque Cn. Seruilio consule, cum 7
C. Flaminius alter consul ad Trasumennum cecidisset, ex auctoritate patrum ad plebem latum, plebemque sciuisse, ut, quoad bellum in Italia esset, ex iis, qui consules fuissent, quos et
quotiens uellet, reficiendi consules populo ius esset; exempla- 8
que in eam rem se habere uetus L. Postumi Megelli, qui interrex iis comitiis, quae ipse habuisset, consul cum C. Iunio Bubulco creatus esset, recens Q. Fabii, qui sibi continuari consulatum,
nisi id bono publico fieret, profecto numquam sisset. his ora- 9
tionibus cum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, ut eo, quod censuisset senatus, staretur.
patribus id tempus rei publicae uisum est, ut per ueteres et 10
expertos bellique peritos imperatores res publica gereretur:
itaque moram fieri comitiis non placere. concedentibus tribunis 11
comitia habita; declarati consules Q. Fabius Maximus quintum
Q. Fuluius Flaccus quartum. praetores inde creati L. Veturius 12
Philo T. Quinctius Crispinus C. Hostilius Tubulus C. Aurunculeius. magistratibus in annum creatis Q. Fuluius dictatura se abdicauit.

Extremo aestatis huius classis Punica nauium quadraginta 13
cum praefecto Hamilcare in Sardiniam traiecta Olbiensem primo,
dein, postquam ibi P. Manlius Volso praetor cum exercitu 14
apparuit, circumacta inde ad alterum insulae latus Caralitanum agrum uastauit et cum praeda omnis generis in Africam rediit.

Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot suffectique: 15
C. Seruilius pontifex factus in locum T. Otacilii Crassi; Ti. Sempronius Ti. f. Longus augur factus in locum T. Otacilii Crassi;
decemuir item sacris faciundis in locum Ti. Semproni C. f. Longi 16
Ti. Sempronius Ti. f. Longus suffectus. M. Marcius rex sacro-

---

1 plebis scito P plebiscito Σ^4 ‖ 2 exemplis Σ^3 exempli P ‖ namq. $P\Sigma^4$ nam Σ^1? ‖ 3 c. *Rhenanus ex uestigiis codicis Spirensis* o P^1 eo P^2, *om.* Σ^4 ‖ tarsumennum P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 sciuisse P iussisse Σ^1 ‖ 5 ex is P ‖ 6 exemplaque Σ^1 exemplumque P ‖ 7 in ea re Σ^4 ‖ 8 bubulo P ‖ 9 recens q. fabii Σ^1 recensquefabii P ‖ 10 scisset Σ^3 ‖ his Σ^4 iis P ‖ 14 belliquesperitos P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 ita Σ^1 ‖ 16 quintum *uel* quinquies Σ^4 ū· P ‖ 17 que fuluius P ‖ quartum *uel* quater Σ^4 ıu P ‖ inde Σ^4 in P ‖ 18 quintius $P\Sigma^4$ ‖ tubulus Σ^3 tumulus P ‖ 19 q. *om.* Σ^4 ‖ dictatura *ex* dictatur P^1 ‖ 20 estatis P ‖ 22 colso P ‖ 23 inde P deinde Σ^4 ‖ ad Σ^4 ab P ‖ 24 rediit Σ^4 redit P ‖ 26 c. *om.* Σ^4 ‖ ti. sempronius *usque ad* 27 crassi *om.* Σ^4; *cf. Mommsen Roem. Forsch. I 83 sq. Bardt 'die Priester etc.' p. 19 sq.* ‖ 27 factus *usque ad* crassi *spuria esse censet Madvig* ‖ locutatacilii P^1 locum taotacilii P^2 ‖ 28 xuiri $P\Sigma^4$ ‖ faciundis Σ^4 faciendis P ‖ ti. *Sigonius* t. $P\Sigma^4$ ‖ c. f. *Pighius* ti. f. P t. fuluii Σ^4 ‖ 29 ti. P t. Σ^4 ‖ ti. f. *Pighius* c. f. P, *om.* Σ^4

rum mortuus est et M. Aemilius Papus maximus curio; neque
in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti.
17 Et censores hic annus habuit, L. Veturium Philonem et
P. Licinium Crassum maximum pontificem. Crassus Licinius
nec consul nec praetor ante fuerat, quam censor est factus;
18 ex aedilitate gradum ad censuram fecit. sed hi censores neque
senatum legerunt neque quicquam publicae rei egerunt: mors
19 diremit L. Veturi; inde et Licinius censura se abdicauit. aediles
curules L. Veturius et P. Licinius Varus ludos Romanos diem
unum instaurarunt. aediles plebei Q. Catius et L. Porcius
Licinus ex multaticio argento signa aenea ad Cereris dedere,
et ludos pro temporis eius copia magnifici apparatus fecerunt.
7 Exitu anni huius C. Laelius legatus Scipionis die quarto
et tricensimo, quam ab Tarracone profectus erat, Romam uenit;
isque cum agmine captiuorum ingressus urbem magnum con-
2 cursum hominum fecit. postero die in senatum introductus
captam Carthaginem, caput Hispaniae, uno die receptasque
aliquot urbes, quae defecissent, nouasque in societatem adscitas
3 exposuit. ex captiuis comperta iis fere congruentia, quae in
litteris fuerant M. Valerii Messallae. maxime mouit patres Has-
drubalis transitus in Italiam uix Hannibali atque eius armis
4 obsistentem. productus et in contionem Laelius eadem edis-
seruit. senatus ob res feliciter a P. Scipione gestas suppli-
cationem in unum diem decreuit; C. Laelium primo quoque
tempore cum quibus uenerat nauibus redire in Hispaniam
5 iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli
multis auctoribus, haud nescius quosdam esse, qui anno inse-
6 quenti captam tradiderint; sed mihi minus simile ueri uisum
est annum integrum Scipionem nihil gerundo in Hispania con-
sumpsisse.
7 Q. Fabio Maximo quintum Q. Fuluio Flacco quartum con-

1 mortus *P* ‖ 4 ponficem P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 hi *P* ‖ 7 publice *P* ‖ publice rei quicquam Σ^1, *uix* Σ^1 ‖ 8 ueturius *P* ‖ 9 l. Σ^4, *om.* *P* ‖ p. *P* p. ueturius et Σ^4 ‖ 10 plebis Σ^1 ‖ q. *om.* Σ^4 ‖ porgius *P* ‖ 11 licinius Σ^4 ‖ cereris Σ^1 ceteris *P* ‖ dedere Σ^3 debere *P* ‖ 12 eius Σ^1 huius *P* ‖ magnifici apparatus *P* magnifice apparatos Σ^1 ‖ fecere Σ^4 ‖ 13 gn. (c. *corr.* ς) lelius legatus scipionis Σ^3, *om.* *P* ‖ 14 qua *P* ‖ ab Σ^4 a *P* ‖ tarraconē *P* ‖ 15 captiuorum Σ^4 capti *P* ‖ 16 diei *P* ‖ 18 aliquod *P* ‖ 19 his *P* ‖ quae Σ^3 quaequae *P* ‖ 20 messallae *P* messale exposuit Σ^3 ‖ 22 obsistentem Σ^1 subsistentem *P* ‖ et *om.* Σ^4 ‖ eadem aedisseruit P^1 ea demum disseruit P^2 eadem disseruit Σ^1 ‖ 23 a p. Σ^1 ab *P* ‖ supplicationem Σ^1, *om.* *P* ‖ 24 c. *om.* Σ^4 ‖ lelius Σ^4 ‖ 26 iussus Σ^4 ‖ 27 nescius Σ^3 segnius *P* ‖ sequenti Σ^4 ‖ 28 sed Σ^1 quod *P* ‖ simileleuiri *P* ‖ 29 gerendo Σ^4 ‖ 31 q. *om.* Σ^4 ‖ quintum *uel* quinquies Σ^4 uel *P* ‖ q. ς que *P*, *om.* Σ^1 ‖ quartum *uel*

sulibus idibus Martiis, quo die magistratum inierunt, Italia
ambobus prouincia decreta, regionibus tamen partitum impe-
rium: Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Bruttiis rem
gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. prae- 8
tores sortiti prouincias C. Hostilius Tubulus urbanam, L. Vetu-
rius Philo peregrinam cum Gallia, T. Quinctius Crispinus
Capuam, C. Aurunculeius Sardiniam. exercitus ita per pro- 9
uincias diuisi: Fuluio duae legiones, quas in Sicilia M. Valerius
Laeuinus haberet, Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius
praefuisset; urbanus exercitus ut in Etruriam succederet; C. Cal- 10
purnius eidem praeesset prouinciae exercituique; Capuam exer-
citumque, quem Q. Fuluius habuisset, T. Quinctius obtineret;
C. Hostilius ab C. Laetorio propraetore prouinciam exercitum- 11
que, qui tum Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus
consul rem gesserat, legiones decretae. M. Valerio cum L. Cincio 12
— iis quoque enim prorogatum in Sicilia imperium — Can-
nensis exercitus datus, eumque supplere ex militibus, qui ex
legionibus Cn. Fului superessent, iussi. conquisitos eos con- 13
sules in Siciliam miserunt; additaque eadem militiae ignominia,
sub qua Cannenses militabant quique ex praetoris Cn. Fului
exercitu ob similis iram fugae missi eo ab senatu fuerant.
C. Aurunculeio eaedem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius 14
Volso eam prouinciam optinuerat, decretae. P. Sulpicio eadem 15
legione eademque classe Macedoniam optinere iusso prorogatum
in annum imperium. triginta quinqueremes ex Sicilia Taren-
tum ad Q. Fabium consulem mitti iussae; cetera classe placere 16
praedatum in Africam aut ipsum M. Valerium Laeuinum trai-
cere aut mittere, seu L. Cincium seu M. Valerium Messallam
uellet. nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quod non 17

quater Σ^4 ū· *P* ‖ 1 martii Σ^1 ‖ 3 at *P* ‖ fuluis *P* ‖ ac Σ^4 a *P* ‖ 6 peregrinam $P^2\Sigma^4$ pere|nam P^1 ‖ galliam *P* ‖ quintius $P\Sigma^4$ ‖ 7 exercitos *P* ‖ per ς in Σ^4, *om.* *P* ‖ 8 m. Σ^1, *om.* *P* ‖ 9 q. *om.* Σ^4 ‖ etroria P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 praefuisset Σ^1, *om.* *P* ‖ urbanus Σ^3, *om.* *P* ‖ 11 eidem Σ^3 idē *P* ‖ exercituique capuam Σ^1, *om.* *P* ‖ 12 quintus fuluius *P* ‖ t. Σ^1, *om.* *P* ‖ quintius $P\Sigma^4$ ‖ 13 c̄. hostilius *P* hostilius Σ^4; *debuisse Liuium nominare L. Veturium intellexit Pighius* ‖ a Σ^4 ‖ c. *om.* Σ^4 ‖ lectorio Σ^4 ‖ 14 tum Σ^4 tumam P^1 tum iam P^2 ‖ quibus cos. *P* qui bene Σ^3 ‖ 15 cincio Σ^4 licinio *P* ‖ 16 prorogatum in sicilia imperium *P* prorogatum imperium in sicilia Σ^1? imperium prorogatum in sicilia Σ^4 ‖ 19 eadem militie ignominia Σ^3 ea *P* ‖ 20 sub qua cannenses Σ^3 sub quaeannenses P^1 sub quae cannenses P^2 ‖ 23 deretae P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 iusso Σ^3 iussus *P* ‖ 26 placere Σ^3, *om.* *P* ‖ 27 leuinum traicere aut Σ^3 messalā *P* ‖ 28 mittere Σ^3 misere *P* ‖ cinclum *P* ‖ messalam $P\Sigma^4$ ‖ 29 uellet Σ^3, *om.* *P* ‖ non *om.* Σ^3

in annum Scipioni Silanoque, sed donec reuocati ab senatu forent, prorogatum imperium est. ita prouinciae exercituumque in eum annum partita imperia.

8 Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis, cum
in locum M. Aemili sacerdos crearetur, uetus excitauerunt cer-
2 tamen, patriciis negantibus C. Mamili Atelli, qui unus ex plebe
petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum nisi ex
3 patribus id sacerdotium habuisset. tribuni appellati ad senatum
rem reiecerunt; senatus populi potestatem fecit: ita primus
4 ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Atellus. et flaminem
Dialem inuitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus
C. Valerium Flaccum; decemuirum sacris faciundis creatus in
5 locum Q. Muci Scaeuolae demortui C. Laetorius. causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam uertisset. ob adulescentiam neclegentem luxuriosamque C. Flaccus flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano cognatisque aliis ob eadem uitia in-
6 uisus. is, ut animum eius cura sacrorum et caerimoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota iuuentute haberetur prior nec probatior primoribus patrum, suis pariter
7 alienisque, esset. huius famae consensu elatus ad iustam fiduciam sui rem intermissam per multos annos ob indignitatem
8 flaminum priorum repetiuit, ut in senatum introiret. ingressum eum curiam cum L. Licinius praetor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit. flamen uetustum ius sacerdotii repetebat: datum id cum toga praetexta et sella curuli ei flamonio esse.
9 praetor non exoletis uetustate annalium exemplis stare ius, sed recentissimae cuiusque consuetudinis usu uolebat: nec patrum nec auorum memoria Dialem quemquam id ius usur-
10 passe. tribuni rem inertia flaminum oblitteratam ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum aequom censuissent, ne ipso quidem contra tendente praetore magno adsensu patrum plebisque flaminem in senatum introduxerunt, omnibus ita existimanti-

1 annum Σ^3 annuis *P* ‖ 2 *quae hinc fere usque ad p.* 74, 16 interamna *sequuntur, interciderunt in* Σ^1 ‖ exercitumque *P* ‖ 3 annum *Gelenius* locum *P* ‖ 4 comitia ς cumcomitia *P* ‖ 9 rem *Gron.*, *om.* *P* ‖ 10 flaminem ς flamē *P* ‖ 11 inaugurari *ed. Colon. 1525* augurari *P* ‖ 12 decemuirum *P* decemuir ς ‖ 13 sceuolae *P* ‖ inaugurari *Froben. 1531* inaugurare *P* ‖ 16 captus P^2 capptus P^1 ‖ 17 flatri *P* ‖ 23 introiret ς ut introiret *P* ‖ 24 l. *P* p. *duce Glareano Sigonius* ‖ 26 datum P^2 datdatum P^1 ‖ ei *Madvig* et *P*, *del. Modius Gron.* ‖ flaminio *P* ‖ 28 recentissime *P* ‖ usus ualebat *P* ‖ 29 usurpasset *P* ‖ 30 inertias *P* ‖ obliteratam *P* ‖ 32 praetore ς praetura *P* ‖ plebisuae *P*

bus, magis sanctitate uitae quam sacerdoti iure eam rem flami-
nem optinuisse.

Consules priusquam in prouincias irent, duas urbanas 11
legiones, in supplementum quantum opus erat ceteris exer-
citibus militum scripserunt. urbanum ueterem exercitum Ful- 12
uius consul C. Fuluio Flacco legato — frater hic consulis erat
— in Etruriam dedit ducendum et legiones, quae in Etruria
erant, Romam deducendas. et Fabius consul reliquias exer- 13
citus Fuluiani conquisitas — fuere autem ad quattuor milia
trecenti quadraginta quattuor — Q. Maximum filium ducere in
Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit atque ab eo duas
legiones et triginta quinqueremes accipere. nihil eae deductae 14
ex insula legiones minuerunt nec uiribus nec specie eius pro-
uinciae praesidium. nam cum praeter egregie suppletas duas 15
ueteres legiones transfugarum etiam Numidarum equitum pedi-
tumque magnam uim haberet, Siculos quoque, qui in exercitu
Epicydis aut Poenorum fuerant, belli peritos uiros, milites
scripsit. ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus 16
adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit: altero L. Cin-
cium partem insulae, qua regnum Hieronis fuerat, tueri iussit;
altero ipse ceteram insulam tuebatur, diuisam quondam Romani 17
Punicique imperii finibus, classe quoque septuaginta nauium
partita, ut omni ambitu litorum praesidio orae maritumae essent.
ipse cum Muttinis equitatu prouinciam peragrabat, ut uiseret 18
agros cultaque ab incultis notaret et perinde dominos laudaret
castigaretque. ita tantum ea cura frumenti prouenit, ut et 19
Romam mitteret et Catinam conueheret, unde exercitui, qui ad
Tarentum aestiua acturus esset, posset praeberi.

Ceterum transportati milites in Siciliam — et erant maior 9
pars Latini nominis sociorumque — prope magni motus causa
fuere: adeo ex paruis saepe magnarum momenta rerum pendent.
fremitus enim inter Latinos sociosque in conciliis ortus, deci- 2
mum annum dilectibus, stipendiis se exhaustos esse; quotannis
ferme clade magna pugnare; alios in acie occidi, alios morbo 3
absumi; magis perire sibi ciuem, qui ab Romano miles lectus

---

5 scribserunt *P* ‖ 10 que maximum *P* ‖ 12 xxxuremes *P* ‖ accepere *P* ‖ deductae ϛ ductae *P* ‖ 14 egregiae *P* ‖ 15 transfugatum *P* ‖ 18 scribsit *P* ‖ exerna P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 exercitu *P* ‖ 20 qua regnum ϛ regnum qua *P* ‖ peronis *P, supra* p *uidetur* i *scripta esse* ‖ 22 septuaginta nauium *uel* nauium septuaginta ϛ LXX *P* ‖ 23 praesidio ϛ praesidia *P* ‖ ore *P* ‖ 26 castigaretquo *P* ‖ 28 isset *P* ‖ 29 trasportati *P* ‖ 31 parui *P* ‖ 33 stipendis *P* et stipendiis *uel* stipendiisque ϛ ‖ se *praeeunte Rupertio Alschefski* s P^1, *del.* P^2 ‖ quodannis *P*

sit, quam qui ab Poeno captus: quippe ab hoste gratis remitti
in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium uerius quam
4 in militiam ablegari. octauum iam ibi annum senescere Can-
nensem militem, moriturum ante, quam Italia hostis, quippe
5 nunc cum maxime florens uiribus, excedat. si ueteres milites
non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem super-
futurum. itaque, quod propediem res ipsa negatura sit, prius-
quam ad ultimam solitudinem atque egestatem perueniant,
6 negandum populo Romano esse. si consentientis in hoc socios
uideant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iun-
genda cogitaturos; aliter numquam uiuo Hannibale sine bello
7 Italiam fore. haec acta in conciliis. triginta tum coloniae
populi Romani erant; ex iis duodecim, cum omnium legationes
Romae essent, negauerunt consulibus esse, unde milites pecu-
niamque darent. eae fuere Ardea Nepete Sutrium Alba Car-
8 seoli Sora Suessa Cercei Setia Cales Narnia Interamna. noua
re consules icti cum absterrere eos a tam detestabili consilio
uellent, castigando increpandoque plus quam leniter agendo
9 profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere aiebant, quod
consules ut in senatu pronuntiarent in animum inducere non
possent: non enim detrectationem eam munerum militiae sed
10 apertam defectionem a populo Romano esse. redirent itaque
propere in colonias et tamquam integra re, locuti magis quam
ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent non
11 Campanos neque Tarentinos esse eos sed Romanos; inde oriun-
dos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis
augendae causa missos. quae liberi parentibus deberent, ea
illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquae patriae
12 esset. consulerent igitur de integro: nam tum quidem quae
temere agitassent, ea prodendi imperi Romani, tradendae Hanni-
13 bali uictoriae esse. cum alternis haec consules diu iactassent,
nihil moti legati neque se, quod domum renuntiarent, habere
dixerunt neque senatum suum, quod noui consuleret, ubi nec

3 annuum P ‖ 4 hostis ς hostis excedat P ‖ 5 cum ς tum P ‖ 6 redeant P^2 reant P^1 ‖ 8 ultimum P ‖ 10 profecti P ‖ 11 uiuo ς uno P ‖ 16 sora *ex 29,15,5 cum Froben. 1531 Madvig op. ac. I 268 Mommsen Herm. 17 (1882) 50* co P cora ς ‖ cerei setia cates P ‖ narnia P^2 nannia P^1 ‖ 17 consili P^1, *corr.* P^2 ‖ 20 ut Σ^3, *om.* P ‖ animum $P^2\Sigma^4$ animum in animum P^1 ‖ 22 a p̄.r̄. P, *om.* Σ^4 ‖ 23 integra Σ^4 integrā P ‖ re $P^2\Sigma^4$ rem P^1 ‖ 25 esse *om.* Σ^4 ‖ 26 inde in Σ^3 inde P ‖ stirpis Σ^4 urbis P ‖ 27 que P ‖ 29 contulerent P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 tradendi hannibali P ‖ 31 diu iactassent Σ^3 dimastassent P ‖ 32 reuuntiare P ‖ 33 quod *Madvig* quid $P\Sigma^4$ ‖ consulerent Σ^4

miles, qui legeretur, nec pecunia, quae daretur in stipendium,
esset. cum obstinatos eos uiderent consules, rem ad senatum 14
detulerunt, ubi tantus pauor animis hominum est iniectus, ut
magna pars actum de imperio dicerent: idem alias colonias
facturas, idem socios; consensisse omnis ad prodendam Hanni-
bali urbem Romanam. consules hortari et consolari senatum 10
et dicere alias colonias in fide atque officio pristino fore: eas
quoque ipsas, quae officio decesserint, si legati circa eas colonias
mittantur, qui castigent, non qui precentur, uerecundiam imperi
habituras esse. permissum ab senatu iis cum esset, agerent 2
facerentque, ut e re publica ducerent, pertemptatis prius alia-
rum coloniarum animis citauerunt legatos quaesiueruntque ab
iis, ecquid milites ex formula paratos haberent. pro duodeuiginti 3
coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit et milites ex for-
mula paratos esse, et, si pluribus opus esset, pluris daturos
et, quidquid aliud imperaret uelletque populus Romanus, enixe 4
facturos: ad id sibi neque opes deesse et animum etiam super-
esse. consules parum sibi uideri praefati pro merito eorum 5
sua uoce conlaudari eos, nisi uniuersi patres iis in curia gratias
egissent, sequi in senatum eos iusserunt. senatus quam poterat 6
honoratissimo decreto adlocutus eos mandat consulibus, ut ad
populum quoque eos producerent et inter multa alia praeclara,
quae ipsis maioribusque suis praestitissent, recens etiam meri-
tum eorum in rem publicam commemorarent. ne nunc quidem 7
post tot saecula sileantur fraudenturue laude sua: Signini fuere
et Norbani Saticulanique et Fregellani et Lucerini et Venusini
et Brundusini et Hadriani et Firmani et Ariminenses, et ab 8
altero mari Pontiani et Paestani et Cosani, et mediterranei
Beneuentani et Aesernini et Spoletini et Placentini et Cremo-
nenses. harum coloniarum subsidio tum imperium populi Ro- 9
mani stetit, iisque gratiae in senatu et apud populum actae.

---

1 neque pecunia Σ^4 ‖ 4 dicerent Σ^4 diceret *P* ‖ 5 prebendam Σ^4 ‖ 8 decesserint Σ^1 decessissent *P* ‖ colonias *om.* Σ^4 ‖ 9 non *P* et non Σ^4 ‖ uerecundia Σ^4 ‖ 10 a Σ^4 ‖ essent *P* ‖ 11 facerentque Σ^3 que *P* ‖ pertemptatis Σ^1 temptatis *P* ‖ 13 equid *P* que *uel* qui Σ^4 ‖ 14 colonis *P* ‖ fragellanus P^2 ‖ ex formula paratos Σ^1 paratos formula *P* paratos ex formula ς ‖ 15 si Σ^4, *om.* *P* ‖ 17 deesse et *Alschefski* deesset *P* deesse Σ^3 ‖ 19 patres iis *Gron.* tresis P^1, tre *et* is *del.* P^2, patres Σ^3 ‖ 20 in senatu *P* ‖ eos *om.* Σ^1 ‖ 21 honoratissimos *P* ‖ eos *om.* Σ^3 ‖ 22 quoque Σ^4, *om.* *P* ‖ 23 ipsi maioribus suis Σ^4 ‖ 24 eorum *om.* Σ^4 ‖ 25 sipnini Σ^4 ‖ 26 norbani Σ^1 norani *P* ‖ fragellani P^2 ‖ lucerini Σ^1 nucerini *P* ‖ et uenusini Σ^1, *om.* *P* ‖ 27 et brundusini Σ^3, *om.* *P* ‖ 28 praestani *P* ‖ cosani *P* consani Σ^3 ‖ mediterrani *P* ‖ 29 beniuentani *P* ‖ et Σ^3, *om.* *P* ‖ aesernini *P* sernini Σ^4

10 duodecim aliarum coloniarum, quae detractauerunt imperium,
mentionem fieri patres uetuerunt, neque illos dimitti neque
retineri neque appellari a consulibus. ea tacita castigatio ma-
xime ex dignitate populi Romani uisa est.

11 Cetera expedientibus, quae ad bellum opus erant, consuli-
bus aurum uicensimarium, quod in sanctiore aerario ad ulti-
12 mos casus seruabatur, promi placuit. prompta ad quattuor
milia pondo auri. inde quingena pondo data consulibus et
M. Marcello et P. Sulpicio proconsulibus et L. Veturio prae-
13 tori, qui Galliam prouinciam erat sortitus, additumque Fabio
consuli centum pondo auri praecipuum, quod in arcem Taren-
tinam portaretur; cetero auro usi sunt ad uestimenta praesenti
pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua
fama ducisque gerebat.

11 Prodigia quoque, priusquam ab urbe consules proficisce-
2 rentur, procurari placuit. in Albano monte tacta de caelo
erant signum Iouis arborque templo propinqua et ostium lacus,
et Capuae murus Fortunaeque aedis, et Sinuessae murus por-
3 taque. haec de caelo tacta. cruentam etiam fluxisse aquam
Albanam quidam auctores erant; et Romae intus in cella [aedis]
Fortis Fortunae de capite signum, quod in corona erat, in
4 manum sponte sua prolapsum; et Priuerni satis constabat bo-
uem locutum, uolturiumque frequenti foro in tabernam deuo-
lasse, et Sinuessae natum ambiguo inter marem ac feminam
5 sexu infantem, quos androgynos uolgus, ut pleraque, faciliore
ad duplicanda uerba Graeco sermone, appellat, et lacte plu-
6 uisse, et cum elephanti capite puerum natum. ea prodigia
hostiis maioribus procurata, et supplicatio circa omnia pului-
naria et obsecratio in unum diem indicta; et decretum, ut
C. Hostilius praetor ludos Apollini, sicut iis annis uoti factique
erant, uoueret faceretque.
7 Per eos dies et censoribus creandis Q. Fuluius consul

1 aliarum Σ^4 illiarum *P* ‖ 3 a *om.* Σ^4 ‖ 6 uicensimarium Σ^3 uicesimarium *P* ‖ sanctiore Σ^3 sanctione *P* ‖ 7 seruabatur *P* seruaretur Σ^1 ‖ 8 quingena Σ^1 quinquagena *P* ‖ et *usque ad* 9 proconsulibus *om.* Σ^4 ‖ 11 praecipum *P* ‖ 12 auro Σ^3, *om.* *P* ‖ 13 bellum *om.* Σ^4 ‖ 17 ostium *P (cf. Luterbacher Der Prodigienglaube p. 13 sq.)* hostii *uel* hostium Σ^4 ostiae ς ‖ lacus *P* locus Σ^3 lucus *Crévier* ‖ 18 edes Σ^4 ‖ sinuesse *P* ‖ 19 haec *om.* Σ^4 ‖ 20 in cella Σ^3 cellā *P* ‖ aedis *P*, *om.* Σ^4 *Hand Turs. 3, 448 (N. Heinsius ad Vell. Paterc. 2, 25, 4)* ‖ 22 manu Σ^3 ‖ lapsum Σ^4 ‖ bouem Σ^4 bonum *P* ‖ 23 uolturiumque *P* uulturemque Σ^1 ‖ 25 faciliore $P\Sigma^4$ faciliori Σ^3? ‖ 26 appellant Σ^4 ‖ 28 propurata P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 et obsecratio Σ^3 obsecratio *P* ‖ 32 que fuluius *P*

comitia habuit. creati censores, ambo qui nondum consules
fuerant, M. Cornelius Cethegus P. Sempronius Tuditanus. ii 8
censores ut agrum Campanum fruendum locarent, ex auctori-
tate patrum latum ad plebem est, plebesque sciuit. senatus 9
lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit.
Semproni lectio erat; ceterum Cornelius morem traditum a
patribus sequendum aiebat, ut, qui primus censor ex iis, qui 10
uiuerent, fuisset, eum principem legerent: is T. Manlius Tor-
quatus erat; Sempronius, cui di sortem legendi dedissent, ei 11
ius liberum eosdem dedisse deos; se id suo arbitrio facturum
lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum principem Ro-
manae ciuitatis esse uel Hannibale iudice uicturus esset. cum 12
diu certatum uerbis esset, concedente conlega lectus a Sem-
pronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus consul. inde
alius lectus senatus octo praeteritis, inter quos M. Caecilius
Metellus erat, infamis auctor deserendae Italiae post Cannensem
cladem. in equestribus quoque notis eadem seruata causa; 13
sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. illis omni- 14
bus — et multi erant — adempti equi, qui Cannensium legio-
num equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tem-
pus, ne praeterita stipendia procederent iis, quae equo publico
meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. ma- 15
gnum praeterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo
merere deberent; atque ex iis, qui principio eius belli septem-
decim annos nati fuerant neque militauerant, omnis aerarios
fecerunt. locauerunt inde reficienda, quae circa forum in- 16
cendio consumpta erant, septem tabernas, macellum, atrium
regium.

Transactis omnibus, quae Romae agenda erant, consules **12**
ad bellum profecti. prior Fuluius praegressus Capuam; post 2
paucos dies consecutus Fabius, qui et conlegam coram opte-

---

2 ii *Drakenb.* hi *Sigonius* in P^1, *del.* P^2 duo Σ^1 ‖ 3 fluendum *P* ‖ 4 ad Σ^4 in *P* ‖ 5 legionem *P* ‖ 6 corneliu P^1, *corr.* P^2 ‖ a Σ^3, *om.* *P* ‖ 7 ut qui Σ^3 ut *P* ‖ 8 is t. Σ^1? (is l. Σ^3) etiit *P* ‖ 9 dedissent $P^2\Sigma^1$ dedissent et ius liberum eosdem dedissent et ius liberum eosdē dedissent P^1 ‖ ei Σ^1 et *P* ‖ 10 abitrio P^1, *corr.* P^2 ‖ lecturum facturumque *P* ‖ 11 que fabium *P* ‖ tunc Σ^4 ‖ 13 certatum esset uerbis Σ^4 ‖ concedente conlega *om.* Σ^4 ‖ 14 senatu $P\Sigma^4$ senatum *Riemann ex elogio Fabii CIL I p. 288* princeps in senatum duobus lustris lectus est ‖ 15 III. $P\Sigma^4$ l. *Aldus* ‖ 16 cannensaem *P* ‖ 17 cladem Σ^3, *om.* *P* ‖ in *P* inde Σ^1 ‖ 21 procecerent P^1, *corr.* P^2 ‖ quæ *P* qui Σ^3 ‖ 22 meruerant Σ^1 emeruerant *P* ‖ dena stipendia Σ^3 denascendia *P* ‖ priuatis *om.* Σ^4 ‖ 24 merere Σ mereri *P* ‖ deberent atque Σ^3 defrenatque *P* ‖ ex iis $P\Sigma^4$ eos *Ruperti* ‖ 27 erat *P* ‖ 28 regiam *P* ‖ 30 progressus Σ^4 ‖ 31 et *om.* Σ^4

status et per litteras Marcellum, ut quam acerrimo bello de-
3 tinerent Hannibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret: ea urbe
adempta hosti iam undique pulso, nec ubi consisteret nec
quod fidum respiceret habenti, ne remorandi quidem causam
4 in Italia fore. Regium etiam nuntium mittit ad praefectum
praesidii, quod ab Laeuino consule aduersus Bruttios ibi loca-
5 tum erat, octo milia hominum, pars maxima ab Agathyrna,
sicut ante dictum est, ex Sicilia traducta, rapto uiuere homi-
num adsuetorum; additi erant Bruttiorum indidem perfugae,
6 et audacia et audendi omnia necessitatibus pares. hanc manum
ad Bruttium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad
Cauloneam urbem oppugnandam. imperata non inpigre solum
sed etiam auide executi direptis fugatisque cultoribus agri summa
7 ui urbem oppugnabant. Marcellus et consulis litteris excitus
et quia ita induxerat in animum, neminem ducem Romanum
tam parem Hannibali quam se esse, ubi primum in agris pa-
buli copia fuit, ex hibernis profectus ad Canusium Hannibali
8 occurrit. sollicitabat ad defectionem Canusinos Poenus; ceterum
ut adpropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. aperta
erat regio sine ullis ad insidias latebris; itaque in loca saltuosa
9 cedere inde coepit. Marcellus uestigiis instabat castraque ca-
stris conferebat et opere perfecto extemplo in aciem legiones
educebat. Hannibal turmatim per equites peditumque iacu-
latores leuia certamina serens casum uniuersae pugnae non
necessarium ducebat. tractus est tamen ad id, quod uitabat,
10 certamen. nocte praegressum adsequitur locis planis ac pa-
tentibus Marcellus; castra inde ponentem pugnando undique
in munitores operibus prohibet. ita signa conlata pugnatumque
totis copiis et, cum iam nox instaret, Marte aequo discessum
est. castra exiguo distantia spatio raptim ante noctem per-
11 munita. postero die luce prima Marcellus in aciem copias
eduxit; nec Hannibal detractauit certamen multis uerbis ad-

---

1 detinerent Σ^4 detineret *P* ‖ 3 nec ubi Σ^3 ne uiri *P* ‖ 4 quod *Wesenberg* quid $P\Sigma^3$ ‖ fidum Σ^3 fidem *P* ‖ remorandi *P* morandi Σ^1 ‖ 6 ab *ex* adb P^1 ‖ 7 millia *P* ‖ hominum *del. coni. Gron.* ‖ agathyrna *ras. ex* agathyrana *P* ‖ 8 hominum *del. censet Crévier* ‖ 10 audaciae *P* ‖ 11 depostulandum *P* ‖ 12 cauloneam Σ^3? cantoneam duci iussit inde P^1 cantoneam P^2 cauloniam Σ^4 ‖ 15 ita Σ^1, *om.* *P* ‖ induxerat Σ^3 induxerunt *P* ‖ 16 qua *P* ‖ ibi *P* ‖ 17 cupia P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 mouit *ras. ex* mouit castra *P* ‖ 23 educebat *P* ducebat Σ^4 ‖ turbatim *P* ‖ 26 parentibus *P* ‖ 27 potentem *P* ‖ 28 prahibet P^1, *corr.* P^2 ‖ conlata *ras. ex* conlocata *P* ‖ 29 copiis $P^2\Sigma^4$ copiis et cum iā que totis copiis P^1 ‖ 30 permunitae P^1, *corr.* P^2

hortatus milites, ut memores Trasumenni Cannarumque contun-
derent ferociam hostis: urgere atque instare eum, non iter 12
quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut
circumspicere; cotidie simul orientem solem et Romanam aciem
in campis uidendam esse: si uno proelio haut incruentus abeat, 13
quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum. his inritati
adhortationibus simulque taedio ferociae hostium cotidie in-
stantium lacessentiumque acriter proelium ineunt. pugnatum 14
amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextra ala
et extraordinarii coepere. quod ubi Marcellus uidit, duode-
uicensimam legionem in primam aciem inducit. dum alii tre- 15
pide cedunt, alii segniter subeunt, turbata tota acies est, dein
prorsus fusa, et uincente pudorem metu terga dabant. ceci- 16
dere in pugna fugaque ad duo milia et septingenti ciuium so-
ciorumque; in iis quattuor Romani centuriones, duo tribuni
militum, M. Licinius et M. Heluius. signa militaria quattuor de 17
ala, prima quae fugit, duo de legione, quae cedentibus sociis
successerat, amissa.

Marcellus, postquam in castra reditum est, contionem 18
adeo saeuam atque acerbam apud milites habuit, ut proelio
per diem totum infeliciter tolerato tristior iis irati ducis oratio
esset. 'Dis immortalibus, ut in tali re, laudes gratesque' inquit 2
'ago, quod uictor hostis cum tanto pauore incidentibus uobis
in uallum portasque non ipsa castra est adgressus: deseruis-
setis profecto eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. qui 3
pauor hic, qui terror, quae repente, qui et cum quibus pugna-
retis, obliuio animos cepit? nempe idem sunt hi hostes, quos
uincendo et uictos sequendo priorem aestatem absumpsistis,
quibus dies noctesque fugientibus per hos dies institistis, quos 4
leuibus proeliis fatigastis, quos hesterno die nec iter facere
nec castra ponere passi estis. omitto ea, quibus gloriari po- 5
testis; cuius et ipsius pudere ac paenitere uos oportet, referam.

---

1 tarsumenni P^1, *corr.* P^2 ‖ 2 non iter quietos facere Σ^1, *om.* P ‖ 3 non castra P castra non Σ^1 ‖ 4 circonspicere P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 campis P^1, *supra* i *manus posterior uidetur* o *scripsisse* ‖ habeat P ‖ 6 tranquilliusqui P ‖ 7 adortattionibus *ras. ex* adportattionibus P ‖ simulquae tedio feroniae P ‖ cottidie P ‖ 8 lacessientiumque P ‖ ineunt Σ^4 ineum P ‖ 10 extraordinari P ‖ duodeuicensimam Σ duodeuicesimam P; *cf. ad p.* 81, 5 ‖ 11 trepide Σ^1 trepidi P ‖ 13 prosus P ‖ 14 fugaque Σ^3 que P ‖ millia P ‖ et *om.* Σ^4 ‖ 15 in iis P inter quos fuere Σ^4 ‖ 20 apud Σ aput P ‖ 21 is P ‖ 23 uobis $P^2\Sigma$ ubis P^1 ‖ 25 praefecto P ‖ 28 priorem aestatem Σ priore aestate P ‖ 30 fatigatis P^1, *corr.* P^2 ‖ hesterno die $P\Sigma$, *del. Leo Mus. Rhen. 35 (1880) 242* ‖ 31 pasti P^1, *corr.* P^2

6 nempe aequis manibus hesterno die diremistis pugnam. quid
haec nox, quid hic dies attulit? uestrae iis copiae inminutae
sunt an illorum auctae? non equidem mihi cum exercitu meo
loqui uideor nec cum Romanis militibus; corpora tantum atque
7 arma eadem sunt. an, si eosdem animos habuissetis, terga
uestra uidisset hostis? signa alicui manipulo aut cohorti ad-
emisset? adhuc caesis legionibus Romanis gloriabatur; uos illi
8 hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus.' clamor
inde ortus, ut ueniam eius diei daret; ubi uellet deinde experi-
retur militum suorum animos. 'ego uero experiar,' inquit 'mi-
lites, et uos crastino die in aciem educam, ut uictores potius
9 quam uicti ueniam impetretis, quam petitis.' cohortibus, quae
signa amiserant, hordeum dari iussit, centurionesque manipu-
lorum, quorum signa amissa fuerant, destrictis gladiis discinctos
destitui; et, ut postero die omnes, equites pedites, armati ad-
10 essent, edixit. ita contio dimissa fatentium iure ac merito sese
increpitos, neque illo die uirum quemquam in acie Romana
fuisse praeter unum ducem, cui aut morte satisfaciendum aut
egregia uictoria esset. postero die armati ornatique ad edictum
11 aderant. imperator eos conlaudat pronuntiatque, a quibus
orta pridie fuga esset, cohortesque, quae signa amisissent, se
12 in primam aciem inducturum; edicere iam sese omnibus pu-
gnandum ac uincendum esse et adnitendum singulis uniuer-
sisque, ne prius hesternae fugae quam hodiernae uictoriae
13 fama Romam perueniat. inde cibo corpora firmare iussi, ut,
si longior pugna esset, uiribus sufficerent. ubi omnia dicta
factaque sunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem
14 procedunt. quod ubi Hannibali nuntiatum est, 'cum eo nimi-
rum' inquit 'hoste res est, qui nec bonam nec malam ferre
fortunam possit! seu uicit, ferociter instat uictis; seu uictus
2 est, instaurat cum uictoribus certamen.' signa inde canere iussit

2 uestra is *P* ‖ 3 meo Σ me *P* ‖ 5 eadem sunt Σ sut eadem *P* ‖ si Σ ni *P* ‖ eosdum *P* ‖ 6 ademisset Σ abstulisset *P* ‖ 7 adhuic *P* ‖ 13 amiserant Σ amiserunt *P* ‖ 15 destitui et *Gron.* destitui et *uel* destituit et Σ destitui iussit et *P* ‖ equites pedites *P* equites peditesque Σ^1 pedites equites Σ? ‖ 16 fatentium Σ^1 fatendum *P* ‖ 17 quemquam Σ^3 quemque *P* ‖ 19 aegrecia *P* ‖ armati ornatique Σ ornati armatique *P* ‖ 20 imperator eos Σ imperatores *P* ‖ pronuntiat (*om.* que) Σ^4 ‖ 21 cohortesque que Σ^3 cohortes quaeq. *P* ‖ 22 prima *P* ‖ educturum Σ^4 ‖ 24 uictoria *P* ‖ 25 iussi *P* iussit Σ^3 ‖ 26 si Σ^3, *om.* *P* ‖ 27 factaque Σ^3 quae *P* ‖ excitarentur Σ^3 exutarentur *P* ‖ 29 res est Σ^3 resset P^1 esset P^2 ‖ fortunam ferre Σ^4 ‖ 30 possit *P* potest Σ^3 ‖ uictis seu uictus Σ^3 uictis P^1 uictus P^2 ‖ 31 iussit *ras. ex* eiussit *P*

et copias educit. pugnatum utrimque aliquanto quam pridie
acrius est, Poenis ad optinendum hesternum decus adniten-
tibus, Romanis ad demendam ignominiam. sinistra ala ab Ro- 3
manis et cohortes, quae amiserant signa, in prima acie pugna-
bant, et legio uicensima ab dextro cornu instructa. L. Cor- 4
nelius Lentulus et C. Claudius Nero legati cornibus praeerant;
Marcellus mediam aciem hortator testisque praesens firmabat.
ab Hannibale Hispani primam optinebant frontem, et id robo- 5
ris in omni exercitu erat. cum anceps diu pugna esset, Hanni- 6
bal elephantos in primam aciem induci iussit, si quem inicere
ea res tumultum ac pauorem posset. et primo turbarunt 7
signa ordinesque, et partim occulcatis partim dissupatis ter-
rore, qui circa erant, nudauerant una parte aciem, latiusque 8
fuga manasset, ni C. Decimius Flauus tribunus militum signo
arrepto primi hastati manipulum eius signi sequi se iussisset.
duxit, ubi maxime tumultum conglobatae beluae faciebant, pila-
que in eas conici iussit. haesere omnia tela, haud difficili ex 9
propinquo in tanta corpora ictu et tum conferta turba. sed ut
non omnes uulnerati sunt, ita in quorum tergis infixa stetere
pila, ut est genus anceps, in fugam uersi etiam integros auer-
tere. tum iam non unus manipulus, sed pro se quisque miles, 10
qui modo adsequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila
conicere. eo magis ruere in suos beluae tantoque maiorem
stragem edere, quam inter hostis ediderant, quanto acrius
pauor consternatam agit, quam insidentis magistri imperio
regitur. in perturbatam transcursu beluarum aciem signa in- 11
ferunt Romani pedites et haud magno certamine dissupatos
trepidantisque auertunt. tum in fugientes equitatum inmittit 12
Marcellus, nec ante finis sequendi est factus, quam in castra
pauentes conpulsi sunt. nam super alia, quae terrorem trepi- 13
dationemque facerent, elephanti quoque duo in ipsa porta
corruerant, coactique erant milites per fossam uallumque ruere
in castra. ibi maxima hostium caedes facta: caesa ad octo
milia hominum, quinque elephanti. nec Romanis incruenta 14

1 et Σ^1, *om.* *P* | 3 sinistra *P*Σ^3 dextra *J. Perizonius et Duker* | 5 *aut* duodeuicesima *cum J. Perizonio scribendum aut cap. 12, 14* uicesimam *emendandum censet Duker* | 6 nero *om.* Σ^4 | 11 tumulum *P* | 12 occulcatis Σ^1 occulcatis et *P* | dissipatis terrore Σ^3 disputatis errore *P* | 14 nisi Σ^4 | 16 conclobatae *P* | 17 difficile *P*Σ^4 | 18 tum conferta *P* cum conferat Σ^1? tam conferta Σ^4 | 27 dissupatas *P* | 28 tripedantisque *P* | 29 finis *P*$^2\Sigma^4$ finis fuis *P*^{1} | 30 trepidationemquo *P*^{1}, *corr.* *P*^{2} | 31 fecerant Σ^4 | quoque ς que *P* forte Σ^3 | 32 corruerat *P* | 33 maxime Σ^4 | 34 millia *P*

uictoria fuit: mille ferme et septingenti de duabus legionibus
et sociorum supra mille et trecentos occisi; uulnerati permulti
15 ciuium sociorumque. Hannibal nocte proxima castra mouit;
cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum.
15 speculatores, qui prosequerentur agmen, missi postero die
rettulerunt Bruttios Hannibalem petere.

2 Isdem ferme diebus et ad Q. Fuluium consulem Hirpini
et Lucani et Volcientes traditis praesidiis Hannibalis, quae in
urbibus habebant, dediderunt sese, clementerque a consule
cum uerborum tantum castigatione ob errorem praeteritum
3 accepti; et Bruttiis similis spes ueniae facta est, cum ab iis
Vibius et Paccius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem,
quae data Lucanis erat, condicionem deditionis petentes uenis-
4 sent. Q. Fabius consul oppidum in Sallentinis Manduriam ui
cepit. ibi ad tria milia hominum capta et ceterae praedae ali-
quantum. inde Tarentum profectus in ipsis faucibus portus
5 posuit castra. nauis, quas Laeuinus tutandis commeatibus ha-
buerat, partim machinationibus onerat apparatuque moenium
oppugnandorum, partim tormentis et saxis omnique missilium
telorum genere instruit, onerarias quoque, non eas solum,
6 quae remis agerentur, ut alii machinas scalasque ad muros
ferrent, alii procul ex nauibus uulnerarent moenium propugna-
7 tores. hae naues ut ab aperto mari urbem adgrederentur
instructae parataeque sunt. et erat liberum mare, classe Pu-
nica, cum Philippus oppugnare Aetolos pararet, Corcyram tra-
8 missa. in Bruttiis interim Cauloneae oppugnatores sub aduen-
tum Hannibalis, ne opprimerentur, in tumulum a praesenti
impetu tutum, ad cetera inopem, concessere.

9 Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad
rem ingentem potiundam adiuuit. praesidium Bruttiorum da-
tum ab Hannibale Tarentini habebant. eius praesidii prae-

---

2 mille et Σ^{3} ∞ *P* ‖ trecentos *uel* trecenti ς ccc· $P\Sigma^{4}$ ‖ 7 que fuluium *P* ‖ irpini *P* ‖ 8 uulcientis *P* uolscenses *uel* uolscentes Σ^{4} ‖ que Σ^{4} q. *P* ‖ 11 accepti Σ^{1} acceptis *P* accepti sunt ς ‖ bruttis *P* ‖ spes Σ^{3} res *P* ‖ 12 uiuius *P* ‖ fratre *P* ‖ nubilissimi *P* ‖ 14 que fabius *P* ‖ in Σ^{3}, *om.* *P* ‖ 15 ∞ ∞ ∞ *P* quattuor milia Σ^{3} ‖ 17 quas $P^{2}\Sigma^{4}$ quasi P^{1} ‖ laeuinus *G. F. Unger Philol. 40 (1881) 186 sq.* liuius $P\Sigma^{4}$ ‖ 18 partem *P* ‖ apparatuque Σ^{4} apparatu|quoque *P* ‖ 19 partim Σ^{4} parum *P* ‖ 20 telorumque Σ^{4} ‖ quoque non eas Σ^{3}, *om.* *P* ‖ 21 machinas scalasq. $P\Sigma^{3}$? scalas machinasque Σ^{4} ‖ 22 monium P^{1} meonium P^{2} ‖ 23 ut Σ^{3}, *om.* *P* ‖ ab *om.* Σ^{4} ‖ 24 parataeque *ras. ex* parataequae *P* ‖ 25 corcuram *P* ‖ 26 caulonee Σ^{3} cautones *P* ‖ aduentum Σ^{4} aduentu *P* ‖ 28 ad cetera inopem concessere Σ^{1} sere P^{1} se recepere P^{2} ‖ 29 obsidentem tarentum Σ^{4} ‖ momentum Σ^{3}, *om.* *P* ‖ 30 potiendam Σ^{4}

fectus deperibat amore mulierculae, cuius frater in exercitu
Fabii consulis erat. is certior litteris sororis factus de noua 10
consuetudine aduenae locupletis atque inter popularis tam hono-
rati, spem nactus per sororem quolibet inpelli amantem posse,
quid speraret ad consulem detulit. quae cum haud uana co- 11
gitatio uisa esset, pro perfuga iussus Tarentum transire, ac
per sororem praefecto conciliatus, primo occulte temptando
animum, dein satis explorata leuitate blanditiis muliebribus
perpulit eum ad proditionem custodiae loci, cui praepositus
erat. ubi et ratio agendae rei et tempus conuenit, miles nocte 12
per interualla stationum clam ex urbe emissus ea, quae acta
erant, quaeque ut agerentur conuenerat, ad consulem refert.
Fabius uigilia prima dato signo iis, qui in arce erant, quique 13
custodiam portus habebant, ipse circumito portu ab regione
urbis in orientem uersa occultus consedit. canere inde tubae 14
simul ab arce simul a portu et ab nauibus, quae ab aperto
mari adpulsae erant, clamorque undique cum ingenti tumultu,
unde minimum periculi erat, de industria ortus. consul interim
silentio continebat suos. igitur Democrates, qui praefectus 15
antea classis fuerat, forte illi loco praepositus, postquam quieta
omnia circa se uidit, alias partis eo tumultu personare, ut
captae urbis interdum excitaretur clamor, ueritus, ne inter 16
cunctationem suam consul aliquam uim faceret ac signa in-
ferret, praesidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat
sonus, traducit. Fabius cum et ex temporis spatio et ex si- 17
lentio ipso, quod, ubi paulo ante strepebant excitantes uocan-
tesque ad arma, inde nulla accidebat uox, deductas custodias
sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Bruttiorum
cohortem praesidium agitare proditionis conciliator nuntiauerat,
iubet. ea primum captus est murus adiuuantibus recipientibus- 18
que Bruttiis, et transcensum in urbem est; inde et proxuma
refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. tum 19
clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obuio armato in
forum perueniunt, omnisque undique, qui ad arcem portumque

1 deperiebat *P* ‖ 3 adque *P* ‖ 6 pro perfuga Σ^4 proterfuga *P* ‖ 7 occultae *P* ‖ 8 blandiuis P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 intetualla *P* ‖ missus Σ^4 ‖ facta Σ^4 ‖ 12 consule *P* ‖ 14 recione *P* ‖ 15 tubae *ras. ex* turbae *P* ‖ 16 arce *ex* earce *P* ‖ simul *P* et Σ^1 ‖ bortu *P* ‖ ab nauibus *P* a nauibus Σ^4 ‖ ab *ante* aperto *om.* Σ^1 ‖ 17 clamor (*om.* que) Σ^4 ‖ 20 antea Σ^1, *om.* *P* ‖ illi Σ^1 illo *P* ‖ 23 aliquam $P\Sigma^3$ aliqua *conicio* ‖ 24 accidebat Σ^1 accedebat *P* ‖ 25 et *post* cum *om.* Σ^1 ‖ 27 accidebat Σ^1 accedebat *P* ‖ 31 urbe *P* ‖ inde *P* deinde Σ^1 ‖ et ς ex *P*, *om.* Σ^1 ‖ 33 sublato *ex* sublatu P^1 ‖ ortu Σ^4 ‖ 34 arcem *ex* arem P^1

16 pugnabant, in se conuerterunt. proelium in aditu fori maiore
impetu quam perseuerantia commissum est: non animo, non
armis, non arte belli, non uigore ac uiribus corporis par Ro-
2 mano Tarentinus erat. igitur pilis tantum coniectis, prius paene,
quam consererent manus, terga dederunt, dilapsique per nota
3 urbis itinera in suas amicorumque domos. duo ex ducibus,
Nico et Democrates, fortiter pugnantes cecidere; Philemenus,
qui proditionis ad Hannibalem auctor fuerat, cum citato equo
4 ex proelio auectus esset, uacuus paulo post equus errans per
urbem cognitus, corpus nusquam inuentum est: creditum uulgo
5 est in puteum apertum ex equo praecipitasse. Carthalonem
autem, praefectum Punici praesidii, cum commemoratione pa-
terni hospitii positis armis uenientem ad consulem miles obuius
6 obtruncat. alii alios passim sine discrimine armatos inermisque
caedunt, Carthaginienses Tarentinosque pariter. Bruttii quo-
que multi passim interfecti, seu per errorem seu uetere in eos
insito odio seu ad proditionis famam, ut ui potius atque armis
7 captum Tarentum uideretur, extinguendam. tum ab caede ad
diripiendam urbem discursum. triginta milia seruilium capitum
dicuntur capta, argenti uis ingens facti signatique, auri octo-
ginta tria milia pondo, signa, tabulae, prope ut Syracusarum
8 ornamenta aequauerint. sed maiore animo generis eius praeda
abstinuit Fabius quam Marcellus; qui interroganti scriba, quid
fieri signis uellet ingentis magnitudinis — di sunt, suo quis-
que habitu in modum pugnantium formati —, deos iratos
9 Tarentinis relinqui iussit. murus inde, qui urbem ab arce
dirimebat, dirutus est ac disiectus.

Dum haec Tarenti aguntur, Hannibal iis, qui Cauloneam
10 obsidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Ta-

1 auditu *P* ‖ 7 ceciderunt Σ^4 ‖ philemenus *Drakenb.* philemenes *P* philemenes *uel* philomenes Σ^4 ‖ 9 auectus *P* actus Σ^4 ‖ uacuus ς uagus $P\Sigma^4$ ‖ 10 nusquam Σ^4 nū|quam *P* ‖ 12 cum memoratione Σ^4 ‖ 14 inermisque Σ^3 inermis *P* ‖ 16 passim Σ^3, *om.* *P* ‖ per errore *P* ‖ 17 insito odio $P^2\Sigma^4$ insto odis P^1 ‖ 18 ab Σ^3 a *P* ‖ caedem *P* ‖ 19 xxx milia Σ^4 millia xxx *P* ‖ 20 capta Σ^3 capti *P* ‖ argenti uis ingens *P* ingens argenti uis Σ^1 ‖ LXXXIII millia *P* LXXIII milia *uel* LXXIIII milia Σ^4 III millia LXXX *coni. Madvig Em. Liv. 396* ‖ 21 signa tabule Σ^3 signata|tabulae *P* signa tabulaeque ς s. et tabulae *Alschefski* s. ac t. *Weissenborn* s. atque t. *Hertz* ‖ 22 aequauerint *P* aequarent Σ^1 ‖ sed Σ^1 sed et *P* ‖ 23 interroganti Σ^3, *idem uel* interrogante *Drakenb.* interrogatis *P* ‖ scriba *Drakenb.* scribae $P\Sigma^4$ ‖ 24 signis *P* de signis Σ^4 ‖ 25 modum Σ^3 domum *P* ‖ 26 inde qui *ex* qui inde P^1 ‖ ab *om.* Σ^4 ‖ 28 tarenti Σ^4, *om.* *P* ‖ is *P* ‖ cauloneam Σ^4 cauloniam *P* ‖ 29 deditionem Σ^3 seditionē *P*

renti dies noctesque cursim agmine acto, cum festinans ad
opem ferendam captam urbem audisset, 'et Romani suum Han-
nibalem' inquit 'habent: eadem qua ceperamus arte Tarentum
amisimus.' ne tamen fugientis modo conuertisse agmen uide- 11
retur, quo constiterat loco, quinque milia ferme ab urbe, posuit
castra. ibi paucos moratus dies Metapontum sese recepit.
inde duos Metapontinos cum litteris principum eius ciuitatis 12
ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos in-
punita iis priora fore, si Metapontum cum praesidio Punico
prodidissent. Fabius uera quae adferrent esse ratus diem, qua 13
accessurus esset Metapontum, constituit litterasque ad princi-
pes dedit, quae ad Hannibalem delatae sunt. enimuero laetus 14
successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus fuisset,
haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti, prius- 15
quam egrederetur ab Tarento, aues semel atque iterum non
addixerunt; hostia quoque caesa consulenti deos haruspex ca-
uendum a fraude hostili et ab insidiis praedixit. Metapontini, 16
postquam ad constitutam non uenerat diem, remissi, ut cunc-
tantem hortarentur, ac repente conprehensi metu grauioris
quaestionis detegunt insidias.

Aestatis eius principio, qua haec agebantur, P. Scipio in 17
Hispania cum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis
partim donis partim remissione opsidum captiuorumque absum-
psisset, Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos, uenit.
erant coniunx liberique eius apud Romanos; sed praeter eam 2
causam etiam uelut fortuita inclinatio animorum, quae Hispa-
niam omnem auerterat ad Romanum a Punico imperio, traxit
eum. eadem causa Indibili Mandonioque fuit, haud dubie 3
omnis Hispaniae principibus, cum omni popularium manu re-
licto Hasdrubale secedendi in imminentis castris eius tumulos,
unde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos esset.
Hasdrubal, cum hostium res tantis augescere incrementis cer- 4
neret, suas imminui, ac fore ut, nisi audendo aliquid moueret,
qua coepissent, fluerent, dimicare quam primum statuit. Scipio 5

---

1 acto Σ^1 facto *P* ‖ 3 eadem *ex* teadem P^1 ‖ 4 uide|tur *P* ‖ 5 constiterat Σ^4 constituerat *P* ‖ millia *P* ‖ 6 ubi Σ^4 ‖ se Σ^4 ‖ 9 cum Σ^3 iis cum *P* (ei cum Σ^4) ‖ 10 uera q. adferrent *P* que afferrent uera Σ^4 ‖ 13 fuisset *P* esset Σ^1 ‖ 14 petaponto P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 aruspex *P* ‖ 17 a Σ^3, *om.* *P* ‖ 18 constitutam Σ^4 constitutū *P* ‖ 19 conpraehensi *P* ‖ 21 gerebantur Σ^4 ‖ 22 qum *P* ‖ 23 partis (parti P^2) remissione *P* ‖ absumsisset *P* ‖ 27 punico Σ^3 ponic. *P* ‖ 28 dubiae *P* ‖ 33 aliquit *P* ‖ moueret Σ^3 mouerent *P* ‖ 34 fluerent *P* ruerent Σ^1

auidior etiam certaminis erat, cum a spe, quam successus rerum
augebat, tum quod, priusquam iungerentur hostium exercitus,
cum uno dimicare duce exercituque quam simul cum uniuersis
6 malebat. ceterum, etiamsi cum pluribus pariter dimicandum
foret, arte quadam copias auxerat. nam cum uideret nullum
esse nauium usum, quia uacua omnis Hispaniae ora classibus
Punicis erat, subductis nauibus Tarracone naualis socios ter-
7 restribus copiis addidit. et armorum adfatim erat, et captorum
Carthagine et quae post captam eam fecerat tanto opificum
8 numero incluso. cum iis copiis Scipio ueris principio ab Tar-
racone egressus — iam enim et Laelius redierat ab Roma, sine
quo nihil maioris rei motum uolebat — ducere ad hostem per-
9 git. per omnia pacata eunti, ut cuiusque populi finis transiret,
prosequentibus excipientibusque sociis, Indibilis et Mandonius
10 cum suis copiis occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus,
haudquaquam ut barbarus stolide incauteue, sed potius cum
uerecundia et grauitate propiorque excusanti transitionem ut
necessariam, quam glorianti eam uelut primam occasionem
11 raptam: scire enim se transfugae nomen execrabile ueteribus
sociis, nouis suspectum esse; neque eum se reprehendere morem
hominum, si tamen anceps odium causa, non nomen faciat.
12 merita inde sua in duces Carthaginiensis commemorauit, auari-
tiam contra eorum superbiamque et omnis generis iniurias in
13 se atque popularis. itaque corpus dumtaxat suum ad id tempus
apud eos fuisse; animum iam pridem ibi esse, ubi ius ac fas
crederent coli. ad deos quoque confugere supplices, qui ne-
14 queant hominum uim atque iniurias pati; se id Scipionem
orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum nec honori sit;
qualis ex ea die experiundo cognorit, perinde operae eorum
15 pretium faceret. ita prorsus respondet facturum Romanus nec

---

1 a Σ^1 ea *P* ‖ susceseus *P* ‖ 2 ungerentur P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 exercituique *P* ‖ 7 punicis erat Σ^3, *om.* *P* ‖ 8 et *post* erat *add.* *Alschefski*, *om.* $P\Sigma^4$ ‖ captorum carthagine Σ^3, *om.* *P* ‖ 10 numero incluso Σ^3, *om.* *P* numero officinis incluso *coni.* *Weissenborn* numero incluso officinis *Maur. Mueller* numero in officinis incluso *Riemann* ‖ 12 rei Σ^4 ret *P* ‖ motum *om.* Σ^4 ‖ 14 indebilis *P* ‖ et mandonius cum suis copiis occurrerunt indibilis Σ^3, *om.* *P* ‖ 16 ut ς, *om.* $P\Sigma^4$ tamquam *Alschefski* ‖ 17 et ς *H. J. Mueller Jahresber. XIV 104* (ac *Alschefski*), *om.* $P\Sigma^4$ ‖ propriorque excusati *P* ‖ 18 clorianti *P* ‖ eam Σ^4 ea $P\Sigma^1$? ‖ 19 raptam $P\Sigma^3$ rapta Σ^1? ‖ 20 neque *P* nec Σ^3 ‖ se Σ^4 si *P* ‖ morem *ed. Mediol. 1505 Rhenanus* amorem Σ^1 nomen *P* ‖ 21 tamen Σ^1 tam *P* ‖ 23 iniurias Σ^3 iniuria *P* ‖ in se atque Σ^3 instatque *P* ‖ 26 ad deos Σ^4 adeos *P* ‖ confugeret *P* ‖ 28 trasitio P^1 traditio P^2 ‖ 29 ea Σ^1 hac *P* ‖ cognouerit Σ^4 ‖ opera P^2 ‖ 30 praetium *P* ‖ faceret *P* faciat Σ^1 ‖ prosus *P*

pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam,
ubi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. productae 16
deinde in conspectum eis coniuges liberique lacrumantibus
gaudio redduntur. atque eo die in hospitium abducti; postero 17
die foedere accepta fides, dimissique ad copias adducendas.
isdem deinde castris tendebant, donec ducibus iis ad hostem
peruentum est.

Proximus Carthaginiensium exercitus Hasdrubalis prope 18
urbem Baeculam erat. pro castris equitum stationes habebant.
in eas uelites antesignanique et qui primi agminis erant, adue- 2
nientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeo
contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utri-
que parti animorum esset. in castra trepida fuga conpulsi 3
equites sunt, signaque Romana portis prope ipsis inlata. atque 4
illo quidem die inritatis tantum ad certamen animis castra
Romani posuerunt. nocte Hasdrubal in tumulum copias re- 5
cipit plano campo in summo patentem; fluuius ab tergo, ante
circaque uelut ripa praeceps oram eius omnem cingebat. sub- 6
erat et altera inferior summissa fastigio planities; eam quoque
altera crepido haud faciliori ascensu ambibat. in hunc infe- 7
riorem campum postero die Hasdrubal, postquam stantem pro
castris hostium aciem uidit, equites Numidas leuiumque armo-
rum Baliaris et Afros demisit. Scipio circumuectus ordines 8
signaque ostendebat hostem, praedamnata spe aequo dimicandi
campo captantem tumulos, loci fiducia, non uirtutis aut armo-
rum stare in conspectu; sed altiora moenia habuisse Cartha-
ginem, quae transcendisset miles Romanus; nec tumulos nec 9
arcem, ne mare quidem armis opstitisse suis. ad id fore
altitudines, quas cepissent hostes, ut per praecipitia et prae-
rupta salientes fugerent; eam quoque se illis fugam clausurum.
cohortesque duas alteram tenere fauces uallis, per quam defer- 10

---

3 conspectu Σ^4 ‖ is *P* eius Σ^1 ‖ liberique *ex* liberiqueue P^1 ‖ 6 castris *P* in castris Σ^3 ‖ tendebant *ex* tenebant P^1 ‖ is *P* ‖ 9 baesulam *P* ‖ 10 in Σ^3, *om.* *P* ‖ aduenientis *P* ‖ 11 itinere *ras. ex* ititinere *P* ‖ caperent Σ^3 acciperent *P* ‖ 12 appararet *P* ‖ 15 illo *P* eo Σ^4 ‖ tantum *ras. ex* tantum | tantum *P* ‖ 16 recipit *P* recepit Σ^3 ‖ 17 patentem Σ^3 patentet *P* ‖ fuluius *P* ‖ 18 preceps *P* ‖ 19 et *P* ex Σ^3 ‖ inferior Σ^3 interior *P* ‖ 20 altera *Froben. 1531* alteram $P\Sigma^4$ ‖ trepido Σ^4 ‖ faciliori ascensu *Madvig* facilior in ascensum (ascensu Σ^4?) $P\Sigma^4$ facilior adscensu *uel* facilioris adscensus *uel* faciliore adscensu *Wesenberg* ‖ 23 dimisit $P\Sigma^4$ ‖ 24 aequo dimicandi campo Σ^1 dimicandi aequo campo *P* ‖ 25 aut armorum Σ^1 armorumque *P* ‖ 26 altiora *ex* alteriora P^1 ‖ mouia P^1. meonia *ras. ex* meoenia P^2 ‖ 28 suis *ex* adsuis P^1 ‖ 29 hostes *P* hostibus Σ^1 ‖ precipitia *ex* precipia P^1

retur amnis, iubet, alteram uiam insidere, quae ab urbe per
tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie sta-
tiones hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem
11 supercilio ducit. per aspreta primum, nihil aliud quam uia
impediti, iere. deinde, ut sub ictum uenerunt, telorum primo
12 omnis generis uis ingens effusa in eos est, ipsi contra saxa,
quae locus strata passim, omnia ferme missilia, praebet, inge-
rere, non milites solum sed etiam turba calonum inmixta
13 armatis. ceterum quamquam ascensus difficilis erat, et prope
obruebantur telis saxisque, adsuetudine tamen succedendi muros
14 et pertinacia animi subierunt primi. qui simul cepere aliquid
aequi loci, ubi firmo consisterent gradu, leuem et concursatorem
hostem atque interuallo tutum, cum procul missilibus pugna
eluditur, instabilem eundem ad comminus conserendas manus,
expulerunt loco et cum caede magna in aciem altiori super-
15 stantem tumulo inpegere. inde Scipio iussis aduersus mediam
euadere aciem uictoribus ceteras copias cum Laelio diuidit,
atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris
ascensus uiam inueniret, iubet; ipse ab laeua circumitu haut
16 magno in transuersos hostis incurrit. inde primo turbata acies
est, dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua
17 et obuertere ordines uolunt. hoc tumultu et Laelius subiit,
et, dum pedem referunt, ne ab tergo uulnerarentur, laxata
18 prima acies locusque ad euadendum et mediis datus est, qui
per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus elephan-
19 tisque ante signa locatis numquam euasissent. cum ab omni
parte caedes fieret, Scipio, qui laeuo cornu in dextrum incu-
20 currerat, maxime in nuda latera hostium pugnabat. et iam
ne fugae quidem patebat locus; nam et stationes utrimque
Romanae dextra laeuaque insederant uias, et porta castrorum
ducis principumque fuga clausa erat, addita trepidatione ele-
phantorum, quos territos aeque atque hostis timebant. caesa
igitur ad octo milia hominum.

---

1 iubet *ras. ex* iuberet *P* ‖ 3 infimo *P* in summo Σ^4 ‖ 4 aspreta Σ^1 aspera *P* ‖ primum Σ^3 prima *P* ‖ 7 prebet Σ^3 praemet *P* ‖ 8 turba calonum inmixta $P\Sigma^4$ turbam calonum inmixtam Σ^3?, *quod si comprobas,* non ⟨in⟩ milites *scribendum* ‖ 9 accensus *P* ‖ 15 cum *om.* Σ^1 ‖ altiori Σ^1 altiore *P* ‖ 16 impegere Σ^4 inpege P^1 inpegre P^2 ‖ 19 ipsi *P* ‖ 22 et lelius Σ^3 ei laelius P^2 ei laetius P^1 ‖ 23 latata *P* ‖ 25 intebris P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 fieret $P\Sigma^4$ fierent Σ^1? ‖ incurrerat Σ^4 ‖ 28 hostium latera Σ^4 ‖ 29 nam Σ^3, *om.* *P* ‖ 30 portam Σ^1 ‖ 31 clauserat Σ^4 *et ut uid.* Σ^1 ‖ elephanthorum *P* ‖ 32 atque Σ^3, *om.* *P*

Hasdrubal, iam antequam dimicaret pecunia rapta elephan- 19
tisque praemissis, quam plurumos poterat de fuga excipiens
praeter Tagum flumen ad Pyrenaeum tendit. Scipio castris 2
hostium potitus, cum praeter libera capita omnem praedam
militibus concessisset, in recensendis captiuis decem milia pe-
ditum, duo milia equitum inuenit. ex iis Hispanos sine pretio
omnes domum dimisit, Afros uendere quaestorem iussit. cir- 3
cumfusa inde multitudo Hispanorum et ante deditorum et pri-
die captorum regem eum ingenti consensu appellauit. tum 4
Scipio silentio per praeconem facto sibi maximum nomen im-
peratoris esse dixit, quo se milites sui appellassent; regium
nomen, alibi magnum, Romae intolerabile esse. regalem ani- 5
mum in se esse, si id in hominis ingenio amplissimum duce-
rent, tacite iudicarent, uocis usurpatione apstinerent. sensere 6
etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alii
mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis.

Dona inde regulis principibusque Hispanorum diuisa, et 7
ex magna copia captorum equorum trecentos, quos uellet,
eligere Indibilem iussit. cum Afros uenderet iussu imperatoris 8
quaestor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset
regii generis esse, ad Scipionem misit. quem cum percuncta- 9
retur Scipio, quis et cuias et cur id aetatis in castris fuisset,
Numidam esse se ait, Massiuam populares uocare; orbum a
patre relictum, aput maternum auum Galam, regem Numidarum,
educatum, cum auunculo Masinissa, qui nuper cum equitatu
subsidio Carthaginiensibus uenisset, in Hispaniam traiecisse.
prohibitum propter aetatem a Masinissa numquam ante proe- 10
lium inisse; eo die, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio
auunculo, clam armis equoque sumpto in aciem exisse; ibi
prolapso equo effusum in praeceps captum ab Romanis esse.
Scipio cum adseruari Numidam iussisset, quae pro tribunali 11
agenda erant, peragit; inde cum se in praetorium recepisset,
uocatum eum interrogat, uelletne ad Masinissam reuerti. cum 12
effusis gaudio lacrimis cupere uero diceret, tum puero anulum

1 elephantisquæ *P* ‖ 3 flamen *P* ‖ 5 concessisse *P* ‖ decom P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 duo millia *P* ‖ iis Σ^4, *om. P* ‖ sine *ex* sibne P^1 ‖ praetio *P* ‖ 7 questorem *P* ‖ 9 eum *P* cum Σ^3? ‖ 11 appellasset *P* ‖ 12 intolerabile $P\Sigma^4$ intolerandum Σ^1? ‖ 13 se Σ^3, *om. P* ‖ 14 tacitae *P* taciti Σ^3 ‖ usurpationem *P* ‖ censere *P* ‖ 16 alto Σ^4 magno *P* ‖ 18 captorum $P\Sigma^4$ captiuorum Σ^3? ‖ 19 eligere *ras. ex* eligeret *P* ‖ 23 se Σ^3, *om. P* ‖ massiuam ς massium $P\Sigma^4$ ‖ 25 educatum Σ^4 *Val. Max. 5, 1, 7 (cf. Liu. 28,35,10; 30,28,4)* edictum *P* eductum ς ‖ 27 masinissa *ras. ex* masinissam *P* ‖ 28 die *P* die se Σ^3 ‖ inscio Σ^4 inscipio *P* ‖ 33 uelletne Σ^3 uelle *P*

aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo et aurea fibula
equumque ornatum donat, iussisque prosequi, quoad uellet,
equitibus dimisit.
20 De bello inde consilium habitum. et auctoribus quibus-
2 dam, ut confestim Hasdrubalem consequeretur, anceps id ratus,
ne Mago atque alter Hasdrubal cum eo iungerent copias, prae-
sidio tantum ad insidendum Pyrenaeum misso ipse relicum
aestatis recipiendis in fidem Hispaniae populis apsumpsit.
3 Paucis post proelium factum ad Baeculam diebus, cum
Scipio rediens iam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset,
Hasdrubal Gisgonis filius et Mago imperatores ex ulteriore
Hispania ad Hasdrubalem uenere, serum post male gestam rem
auxilium, consilio in cetera exequenda belli haud parum op-
4 portuni. ibi conferentibus, quid in cuiusque prouinciae re-
gione animorum Hispanis esset, unus Hasdrubal Gisgonis ulti-
mam Hispaniae oram, quae ad Oceanum et Gadis uergit, igna-
ram adhuc Romanorum esse eoque Carthaginiensibus satis fidam
5 censebat; inter Hasdrubalem alterum et Magonem constabat
beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice priua-
timque esse, nec transitionibus finem ante fore, quam omnes
Hispani milites aut in ultima Hispaniae amoti aut traducti in
6 Galliam forent. itaque, etiam si senatus Carthaginiensium non
censuisset, eundum tamen Hasdrubali fuisse in Italiam, ubi
belli caput rerumque summa esset, simul ut Hispanos omnis
7 procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret; exercitum
eius cum transitionibus tum aduerso proelio imminutum Hispa-
nis repleri militibus, et Magonem, Hasdrubali Gisgonis filio tra-
dito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mer-
8 cede auxilia in Baliaris traicere; Hasdrubalem Gisgonis cum
exercitu penitus in Lusitaniam abire nec cum Romano manus
conserere; Masinissae ex omni equitatu, quod roboris esset, tria
milia equitum expleri, eumque uagum per citeriorem Hispaniam

---

1 et aureoa P^1, *corr.* P^2 | 2 quoad Σ^4 quo ac P | 3 dimisit P dimitti Σ^4 | 5 confesti P | consequeretur $P\Sigma^4$ persequeretur Σ^1? | 6 alter Σ^3, *om.* P | ingerent P | 7 pyrenaeo P | ipso P | relicuum P | 10 iam *om.* Σ^4 | terraconem P | castulonensi P castulonensi iam Σ^4 | 11 filius *om.* Σ^4 | imperatoris P | 13 uelli P | haud Σ^3 hauo P^1 hanno P^2 | 14 prouincia et (ac *Riemann*) regione *Madvig Riemann* | 15 hispaniis P | cisgonis P | 16 hispanie oram Σ^3 hispaniaeorum P | cadis P | 17 cartaginiensibus P | 19 omnium occupatos Σ^4? | 21 amoti P moti Σ^1 | 22 itaque P ita Σ^4 | etiam *om.* Σ^4 | 24 rerumque Σ^3 rerum P | ut Σ^1 et P | 26 cum P tum Σ^4 | 27 cisgonis P | 30 lusitaniam Σ^3 dusitanum P^1 lusitanum P^2 | romano manus Σ^1 romanus P | 32 millia P | uagum Σ^3 uacuum P

sociis opem ferre, hostium oppida atque agros populari. his
decretis ad exsequenda, quae statuerant, duces digressi. haec 9
eo anno in Hispania acta.

Romae fama Scipionis in dies crescere, Fabio Tarentum
captum astu magis quam uirtute gloriae tamen esse, Fului
senescere fama, Marcellus etiam aduerso rumore esse, super 10
quam quod primo male pugnauerat, quia uagante per Italiam
Hannibale media aestate Venusiam in tecta milites abduxisset.
inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. is iam 11
a prima pugna, quae aduersa fuerat, adsiduis contionibus in-
famem inuisumque plebei Claudium fecerat et iam de imperio
abrogando eius agebat, cum tamen necessarii Claudi optinue- 12
runt, ut relicto Venusiae legato Marcellus Romam ueniret ad
purganda ea, quae inimici obicerent, nec de imperio eius ab-
rogando apsente ipso ageretur. forte sub idem tempus et Mar- 13
cellus ad deprecandam ignominiam et Q. Fuluius consul comi-
tiorum causa Romam uenit. actum de imperio Marcelli in 21
circo Flaminio est ingenti concursu plebisque et omnium
ordinum; accusauitque tribunus plebis non Marcellum modo 2
sed omnem nobilitatem: fraude eorum et cunctatione fieri,
ut Hannibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat,
diutius ibi quam Carthagine uixerit. habere fructum imperi 3
prorogati Marcello populum Romanum: bis caesum exercitum
eius aestiua Venusiae sub tectis agere. hanc tribuni oratio- 4
nem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, ut
non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed
postero die consulem eum ingenti consensu centuriae omnes
crearent. additur conlega T. Quinctius Crispinus, qui tum prae- 5
tor erat. postero die praetores creati P. Licinius Crassus Diues,
pontifex maximus, P. Licinius Varus Sex. Iulius Caesar Q. Clau-
dius Flamen.

---

2 duces Σ^3, *om.* *P* ‖ 3 acta Σ^3 accepta *P* ‖ 5 astu magis Σ^1 agis P^1 magis P^2 ‖ 6 fama Σ^4 famam *P* ‖ etiam *om.* Σ^4 ‖ 7 primo *om.* Σ^4 ‖ peruagante italiam Σ^4 ‖ 8 hannibalem *P* ‖ adduxisset Σ^4? ‖ 9 ei Σ^3 et *P* ‖ 11 plebei *P* plebi Σ^3 ‖ 12 obrogando *P* ‖ tamenecessarii *P* ‖ 13 ut Σ^3, *om.* *P* ‖ romam Σ^3 romae *P* ‖ ueniret Σ^1 rediret *P* ‖ 14 obicerent Σ^3 decernerent *P*, *quod ex* deferrent *corruptum esse putat Maur. Mueller ann. phil. 129 (1884) 186* ‖ 15 apsento *P* ‖ sub $P^2\Sigma^4$ ub P^1 ‖ 16 depraecandam *P* ‖ fuluis *P* ‖ 18 plebis (*om.* que) Σ^4 ‖ omnium Σ^3 omni¦ui *P* ‖ 19 accusauitque $P\Sigma^4$ accusauit Σ^1? ‖ 24 uenusie Σ^3 uenusia *P* ‖ 26 antiquaretur Σ^4 antequaereretur *P* ‖ 28 additus Σ^4 ‖ t. Σ^4 ti *ras. ex* tum *P* ‖ quintius $P\Sigma^4$ ‖ qui tum Σ^3 quitu *ras. ex* quintu *P* ‖ 29 postero die *ras. ex* postero diei *P* tum Σ^4 ‖ crassus diues Σ^3 arassus crassus diuerso *P* ‖ 30 sextus *P* ‖ que claudius *P* ‖ 31 flamen Σ^1, *om.* *P*

6 Comitiorum ipsorum diebus sollicita ciuitas de Etruriae
defectione fuit. principium eius rei ab Arretinis fieri C. Cal-
purnius scripserat, qui eam prouinciam pro praetore optine-
7 bat. itaque confestim eo missus Marcellus consul designatus,
qui rem inspiceret ac, si digna uideretur, exercitu accito bellum
ex Apulia in Etruriam transferret. eo metu conpressi Etrusci
8 quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum liber-
tate ac legibus suis responsum ab senatu est, ut redirent, cum
Fabius consul Romam uenisset.

9 Ludi et Romani et plebei eo anno singulos dies instau-
rati. aediles curules fuere L. Cornelius Caudinus et Ser. Sul-
10 picius Galba, plebei C. Seruilius et Q. Caecilius Metellus. Ser-
uilium negabant iure aut tribunum plebis fuisse aut aedilem
esse, quod patrem eius, quem triumuirum agrarium occisum
a Bois circa Mutinam esse opinio per decem annos fuerat,
uiuere atque in hostium potestate esse satis constabat.

22 Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Mar-
cellus quintum — ut numeretur consulatus, quem uitio creatus
2 non gessit — et T. Quinctius Crispinus. utrisque consulibus
Italia decreta prouincia est et duo consulum prioris anni exer-
citus — tertius Venusiae tum erat, cui Marcellus praefuerat —,
ita ut ex tribus eligerent duo, quos uellent, tertius ei trade-
3 retur, cui Tarentum et Sallentini prouincia euenisset. ceterae
prouinciae ita diuisae: praetoribus P. Licinio Varo urbana, P.
Licinio Crasso pontifici maximo peregrina et quo senatus cen-
suisset, Sex. Iulio Caesari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum.
4 prorogatum in annum imperium est Q. Fuluio Flacco, ut pro-
uinciam Capuam, quae T. Quincti praetoris fuerat, cum una
5 legione optineret; prorogatum et C. Hostilio Tubulo est, ut
pro praetore in Etruriam ad duas legiones succederet C. Cal-
purnio; prorogatum et L. Veturio Philoni est, ut pro praetore

3 pro.pr. *P* propretor Σ^4 ‖ optinebat *ras. ex* optinebant *P* ‖ 4 itaque ς aque *P* ita Σ^4 ‖ 5 exercitu *ras. ex* exercitum *P* ‖ 6 eruriam *P* ‖ 7 libertatem *P* ‖ 9 uenisset *ex* uenissent P^1 ‖ 10 singulos Σ^1 *(cf. Riemann Revue de philol. 12 [1888] 99)* in singulos *ras. ex* sinsingulos *P* ‖ instaurati Σ^3 inestauiati *P* ‖ 11 l. Σ^4, *om.* *P* ‖ caudinus Σ^1 gaudinus *P* ‖ 12 calba *P* ‖ seruilio *P* ‖ et q. cecilius metellus Σ^3, *om.* *P* ‖ 15 bois *uel* boiis Σ^3 bolis *P* ‖ decem Σ^4 nexem *P* ‖ 16 satis $P^2\Sigma^4$ tatis P^1 ‖ 17 belli punici Σ^4 ‖ 18 uitio Σ^3 uiue *P* ‖ 19 gessit Σ^3 cessit *P* ‖ t. Σ^1, *om.* *P* ‖ utrisq. consulibus *P* utrique consulum Σ^1 ‖ 22 duos Σ^4 ‖ 24 uaro urbana p. licinio Σ^3, *om.* *P* ‖ 25 casso *P* ‖ 26 iulius *P* ‖ 27 in annum imperium Σ^4 imperium in annum *P* ‖ que fuluio *P* ‖ 28 quinti $P\Sigma^1$ ‖ 30 propr. *P* propretor Σ^4 ‖ eruriam P^1, *corr.* P^2 ‖ succederet Σ^3 sc.cederet *P* ‖ 31 praerogatum *P* ‖ pro.pr̄. $P\Sigma^3$

Galliam eandem prouinciam cum isdem duabus legionibus op-
tineret, quibus praetor optinuisset. quod in L. Veturio, idem 6
in C. Aurunculeio decretum ab senatu latumque de prorogando
imperio ad populum est, qui praetor Sardiniam prouinciam
cum duabus legionibus optinuerat; additae ei ad praesidium
prouinciae quinquaginta longae naues, quas P. Scipio ex Hispa-
nia misisset. et P. Scipioni et M. Silano suae Hispaniae suique 7
exercitus in annum decreti; Scipio ex octoginta nauibus, quas
aut secum ex Italia adductas aut captas Carthagine habebat,
quinquaginta in Sardiniam tramittere iussus, quia fama erat 8
magnum naualem apparatum eo anno Carthagine esse, ducentis
nauibus omnem oram Italiae Siciliaeque ac Sardiniae inpleturos.
et in Sicilia ita diuisa res est: Sex. Caesari exercitus Cannen- 9
sis datus est; M. Valerius Laeuinus — ei quoque enim pro-
rogatum imperium est — classem, quae ad Siciliam erat, nauium
septuaginta optineret, adderet eo triginta naues, quae ad Taren-
tum priore anno fuerant; cum ea centum nauium classe, si
uideretur ei, praedatum in Africam traiceret. et P. Sulpicio, 10
ut eadem classe Macedoniam Graeciamque prouinciam haberet,
prorogatum in annum imperium est. de duabus, quae ad urbem
Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. supplementum, quo 11
opus esset, ut scriberent, consulibus permissum. una et uiginti
legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. et P. 12
Licinio Varo praetori urbano negotium datum, ut nauis longas
triginta ueteres reficeret, quae Ostiae erant, et uiginti nouas
nauis sociis naualibus conpleret, ut quinquaginta nauium classe
oram maris uicinam urbi Romanae tueri posset. C. Calpurnius 13
uetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor uenis-
set; idem et Tubulo imperatum, ut inde praecipue caueret, ne
qua noua consilia caperentur.

Praetores in prouincias profecti; consules religio tenebat, 23
quod prodigiis aliquot nuntiatis non facile litabant. et ex Cam- 2

---

1 eandem Σ^3 tandem *P* ‖ hisdem *P* ‖ 3 arunculeio *P* ‖ 5 additae Σ^3 additum *P* ‖ ei Σ^4 et *P* ‖ 6 quinquagintae P^1, *corr.* P^2 ‖ longe Σ^3, *om.* *P* ‖ 8 decretis P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 transmittere $P^2\Sigma^4$ ‖ 12 siciliaeque ac sardiniae Σ^1 siciliae sardiniaeq. *P* ‖ 13 sicilia *ras. ex* siciliæ *P* ‖ ita diuisa res est] *hic uersus in P in ras. scriptus est; ante ras. in primo uersu* sardiniae *fuit* ‖ ita *om.* Σ^4 ‖ diuisa *P* diuise Σ^3 ‖ est *om.* Σ^1 ‖ sexto *P* ‖ 15 imperiumst *P* ‖ 20 praerogatū *P* ‖ 22 essent *P* ‖ ut Σ^3, *om.* *P* ‖ consulibus Σ^3 consules *P* ‖ permisum *P* ‖ 24 pretori urbano Σ^4 .p.r. urbem *P* ‖ 25 ostia *P* ‖ 26 compleret Σ^1 inpleret *P* ‖ 27 maris Σ^3 magis *P* ‖ 29 eidem *J. Perizonius* ‖ praecipuae *P* ‖ caueret Σ^3 caperet *P* cauerent *Duker* ‖ 30 caperentur *P* orirentur Σ^3 ‖ 32 aliquod *P* ‖ et *om.* Σ^4

pania nuntiata erant, Capuae duas aedis, Fortunae et Martis,
et sepulcra aliquot de caelo tacta, Cumis — adeo minimis
etiam rebus praua religio inserit deos — mures in aede Iouis
3 aurum rosisse, Casini examen apium ingens in foro consedisse,
et Ostiae murum portamque de caelo tactam, Caere uulturium
uolasse in aedem Iouis, Vulsiniis sanguine lacum manasse.
4 horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit. per
dies aliquot hostiae maiores sine litatione caesae, diuque non
impetrata pax deum. in capita consulum re publica incolumi
exitiabilis prodigiorum euentus uertit.
5 Ludi Apollinares Q. Fuluio Ap. Claudio consulibus a P.
Cornelio Sulla praetore urbano primum facti erant; inde omnes
deinceps praetores urbani fecerant; sed in unum annum uoue-
6 bant dieque incerta faciebant. eo anno pestilentia grauis incidit
in urbem agrosque, quae tamen magis in longos morbos quam
7 in perniciabilis euasit. eius pestilentiae causa et supplicatum
per compita tota urbe est, et P. Licinius Varus praetor ur-
banus legem ferre ad populum iussus, ut ii ludi in perpetuum
in statam diem uouerentur. ipse primus ita uouit, fecitque ante
diem tertium nonas Quintilis. is dies deinde sollemnis seruatus.
24 De Arretinis et fama in dies grauior et cura crescere
patribus. itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret opsides
ab Arretinis accipere, et, cui traderet Romam deducendos,
2 C. Terentius Varro cum imperio missus. qui ut uenit, ex-
templo Hostilius legionem unam, quae ante urbem castra ha-
bebat, signa in urbem ferre iussit praesidiaque locis idoneis
disposuit; tum in forum citatis senatoribus obsides imperauit.
3 cum senatus biduum ad considerandum peteret, aut ipsos ex-
templo dare aut se postero die senatorum omnis liberos sum-
pturum edixit. inde portas custodire iussit tribunos militum

1 nuntia P^1, *corr.* P^2 ‖ edes Σ^4 ‖ 2 sepulchra aliquod *P* ‖ cumis *Lipsius* cumiis *P* cum his *uel* cum iis Σ^3 ‖ 3 parua *P* ‖ 5 hostie Σ^3 ostis *P* ‖ tacta Σ^4? ‖ uulturium *P* uulturem Σ^3 ‖ 6 aede *P* ‖ uulsinis *P* uulsciniis Σ^4 ‖ 8 diuquae *P* ‖ 10 exitiabilis P^1, *inter* xi P^2 *superscr.* at *uel* st ‖ 11 claudio consulibus a p. Σ^4, *om.* *P* ‖ 12 suilla Σ^4 ‖ pretore urbano Σ^4 $\overline{\text{pr}}$. urb. *P* ‖ 14 incerta Σ^1 incerto *P* ‖ 15 in $P\Sigma^4$ per Σ^1? ‖ urbe *P* ‖ longos morbos Σ^1 morbos longos *P* ‖ 16 permitiabilis *P* permitiales Σ^1 ‖ 17 pretor urbanus Σ^4 .p.r. urb. *P* ‖ 18 ut ii Σ^3 uti *P* ‖ 20 nonas $P\Sigma^4$ idus *Merkel* ‖ quintilis Σ^1 quintiles *P* ‖ 21 grauior ⟨esse⟩ et *coni.* *Wesenberg* ‖ 23 et *om.* Σ^1 ‖ 24 qui Σ^3 cum qui *P* ‖ 27 forum *Duker* foro $P\Sigma^4$ ‖ 28 peteret *Duker, qui uel* bidui *cum Rhenano legendum uel* tempus *pro glossa delendum existimat*, tempus peteret *P* peteret tempus Σ^1 ‖ 29 dies P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 edixit *ex* dixit P^1 ‖ iussit $P\Sigma^1$ iussi *Gron.* ‖ tribunos Σ^1 tribuni *P Gron.*

praefectosque socium et centuriones, ne quis nocte urbe ex-
iret. id segnius neglegentiusque factum: septem principes se- 4
natus, priusquam custodiae in portis locarentur, ante noctem
cum liberis euaserunt. postero die luce prima, cum senatus 5
in forum citari coeptus esset, desiderati, bonaque eorum uenie-
runt. a ceteris senatoribus centum uiginti obsides, liberi
ipsorum, accepti traditique C. Terentio Romam deducendi.
is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. ita- 6
que tamquam imminente Etrusco tumultu legionem unam,
alteram ex urbanis, Arretium ducere iussus ipse C. Terentius
eamque habere in praesidio urbis; C. Hostilium cum cetero 7
exercitu placuit totam prouinciam peragrare et cauere, ne qua
occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arre- 8
tium cum legione uenit, claues portarum cum magistratus
poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magis
ratus quam neclegentia intercidisse, ipse alias clauis omnibus
portis imposuit, cauitque cum cura, ut omnia in potestate sua
essent; Hostilium intentius monuit, ut in eo spem non mo- 9
turos quicquam Etruscos poneret, si, ne quid mouere possent,
praecauisset.

De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum co- 25
ram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, aliis infensis et
plerisque aequantibus eos Campanorum noxae poenaeque. sena- 2
tus consultum in sententiam M'. Acili factum est, ut oppidum
praesidio custodiretur, Tarentinique omnes intra moenia con-
tinerentur, res integra postea referretur, cum tranquillior status
Italiae esset. et de M. Liuio praefecto arcis Tarentinae haud 3
minore certamine actum est, aliis senatus consulto notantibus
praefectum, quod eius socordia Tarentum proditum hosti esset,
aliis praemia decernentibus, quod per quinquennium arcem 4
tutatus esset, maximeque unius eius opera receptum Tarentum
foret, mediis ad censores, non ad senatum notionem de eo 5

1 praefectosque Σ^1 praefectiq. *P Gron.* ‖ 5 bonaque Σ^3 binaq. *P* ‖ 6 a Σ^3, *om.* *P* ‖ liber P^1 liberis P^2 ‖ 7 acceptis *P* ‖ 8 iis *P* ‖ senatū *P* ‖ 9 unam *om.* Σ^4 ‖ 11 eamque *P* eosque Σ^3 ‖ 12 placuit Σ^3 placet *P* ‖ 14 clades P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 poposcissent *P, sed* n *pallida* ‖ comparare *P* ‖ fraude Σ^3 a fraude *P* ‖ magis ratus *uel* magistratus Σ^4 magistratus *P* ‖ 16 intercedisse *P* ‖ 17 cum cura *om.* Σ^1 ‖ 19 mouere possent Σ^4 moueri posset *P* ‖ 20 precauisset Σ^3 cauisset *P* ‖ 21 actum $P^2\Sigma^3$ accum P^1 ‖ 22 ipsos Σ^4 ‖ 23 noxe Σ^4 mosae *P* ‖ s̄c. *P*, *om.* Σ^4 ‖ 24 m'. *Sigonius* .m. $P\Sigma^4$ ‖ est Σ^3 esse *P* ‖ 25 tarentinique *ras. ex* tarentinisque *P* ‖ 26 tranquilliorestatus, *sed* e *satis pallida*, *P* ‖ 28 actium P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 quod Σ^3 quo *P* ‖ 32 medis *P* ‖ adsensores *P* ‖ notionem *P* no-

pertinere dicentibus. cuius sententiae et Fabius fuit; adiecit
tamen fateri se opera Liui Tarentum receptum, quod amici
eius uulgo in senatu iactassent: neque enim recipiundum fuisse,
nisi amissum foret.

6 Consulum alter T. Quinctius Crispinus ad exercitum, quem
Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est
7 profectus. Marcellum aliae atque aliae obiectae animo reli-
giones tenebant, in quibus quod, cum bello Gallico ad Clasti-
dium aedem Honori et Virtuti uouisset, dedicatio eius a pon-
8 tificibus impediebatur, quod negabant unam cellam duobus dis
recte dedicari, quia, si de caelo tacta aut prodigii aliquid in
9 ea factum esset, difficilis procuratio foret, quod, utri deo res
diuina fieret, sciri non posset: neque enim duobus nisi certis
deis rite una hostia fieri. ita addita Virtutis aedes adproperato
10 opere; neque tamen ab ipso aedes eae dedicatae sunt. tum
demum ad exercitum, quem priore anno Venusiae reliquerat,
cum supplemento proficiscitur.

11 Locros in Bruttiis Crispinus oppugnare conatus, quia ma-
gnam famam attulisse Fabio Tarentum rebatur, omne genus
tormentorum machinarumque ex Sicilia arcessierat; et naues
indidem accitae erant, quae uergentem ad mare partem urbis
12 oppugnarent. ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Han-
nibal admouerat copias, et conlegam eduxisse iam a Venusia
13 exercitum fama erat, cui coniungi uolebat. itaque in Apuliam
ex Bruttiis reditum, et inter Venusiam Bantiamque minus trium
milium passuum interuallo consules binis castris consederunt.
14 in eandem regionem et Hannibal rediit auerso ab Locris bello.
ibi consules ambo ingenio feroces prope cotidie in aciem exire
haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis
commisisset sese hostis, debellari posse.

---

titionem Σ^1 ‖ 1 adiecit *ras. ex* addiecit *P* ‖ 3 recipiendum Σ^4 ‖ fuisse *P* fuisset Σ^3 ‖ 5 consul Σ^4 ‖ t. Σ^1 i *P* ‖ quintius $P\Sigma^1$ ‖ 6 flaccus *ex* fraccus P^1 ‖ 7 religione *P* ‖ 8 clastidium *ex* calastidium P^1 ‖ 9 uouisset Σ^3 uobis P^1 uobisset P^2 ‖ 10 duobus diis *Weissenborn ex Val. Max. 1,1,8 et Plutarch. Marc. 28,1* duobus *P* amplius quam uni deo Σ^1 ‖ 11 prodigit P^1, *corr.* P^2 ‖ aliquit *P* ‖ 13 diuinae P^1 diuinai P^2 ‖ fieret *P* ‖ scire *P* ‖ possit Σ^4 ‖ 16 anno *ex* anteno P^1 ‖ 19 tarentum ⟨receptum⟩ rebatur *Wachendorf* ‖ ferebatur Σ^1 ‖ 20 ex *P* que ex Σ^3 ‖ 22 eā P^2 ‖ ⟨ad⟩ lacinium *coni. Wesenberg* ‖ 23 a Σ^4 ad *P* ‖ 24 coniugi *P* ‖ 25 munus *P* ‖ 26 millium *P* ‖ consederunt Σ^4 consederant *P* ‖ 27 in eadem regione *P* ‖ rediit *P* redit Σ^1 ‖ aduerso *P* ‖ ab *P* a Σ^3 ‖ 28 in aciem exire ς *Gron.* inacieheare *P* milites in aciem exire (excire *uel* exciere ς) Σ^3 in acie stare *Weissenborn* ‖ 29 iunctis *P* coniunctis Σ^4

Hannibal quia cum Marcello bis priore anno congressus 26
uicerat uictusque erat, ut, cum eodem si dimicandum foret,
nec spem nec metum ex uano haberet, ita duobus consulibus
haudquaquam sese parem futurum credebat. itaque totus in 2
suas artis uersus insidiis locum quaerebat. leuia tamen proelia 3
inter bina castra uario euentu fiebant; quibus cum extrahi
aestatem posse consules crederent, nihilo minus oppugnari
Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe
traiceret, scribunt; et ut ab terra quoque oppugnari moenia 4
possent, ab Tarento partem exercitus, qui in praesidio erat,
duci eo iusserunt. ea ita futura per quosdam Thurinos con- 5
perta Hannibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento
uiam. ibi sub tumulo Peteliae tria milia equitum, duo pedi-
tum in occulto locata; in quae inexplorato euntes Romani 6
cum incidissent, ad duo milia armatorum caesa, mille et quin-
genti ferme uiui capti; alii dissupati fuga per agros saltusque
Tarentum rediere.

Tumulus erat siluestris inter Punica et Romana castra, ab 7
neutris primo occupatus, quia Romani, qualis pars eius, quae
uergeret ad hostium castra, esset, ignorabant, Hannibal insidiis
quam castris aptiorem eum crediderat. itaque nocte ad id 8
missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat,
quorum interdiu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma
aut ipsi procul conspicerentur. fremebant uulgo in castris 9
Romanis occupandum eum tumulum esse et castello firmandum,
ne, si occupatus ab Hannibale foret, uelut in ceruicibus ha-
berent hostem. mouit ea res Marcellum, et conlegae ‘quin 10
imus’ inquit ‘ipsi cum equitibus paucis exploratum? subiecta
res oculis nostris certius dabit consilium.’ adsentienti Crispino 11
cum equitibus ducentis uiginti, ex quibus quadraginta Fregel-
lani, ceteri Etrusci erant, proficiscuntur; secuti tribuni mili- 12
tum M. Marcellus consulis filius et A. Manlius, simul et duo

---

1 qui Σ^4 ‖ 3 habebat *coni. Gron.* ‖ 4 credebat *P* censebat Σ^3 ‖ 5 præ|lia P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 aetatem P^1, *corr.* P^2 ‖ oppugnare Σ^4 ‖ 8 locres cum *P* ‖ 10 ab Σ^4 a *P* ‖ partem *P* eam partem Σ^4 ‖ qui *Sigonius* quae $P\Sigma^4$ qui ibi *Weissenborn* ‖ 11 quodā *P* ‖ 13 petellae *P* petilie Σ^4 ‖ ∞ ∞ ∞ equitum duo peditum *P* tria milia peditum duo milia equitum Σ^4 ‖ 15 ∞ et ᴅ *P* mille et ducenti Σ^3 ‖ 16 ali *P* ‖ 20 ad *P* in Σ^1 ‖ 22 aliquod *P* ‖ 23 stalione P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 fremebant *P* p.r. fremebant Σ^3 ‖ 25 romani *ras. ex* romanis *P* ‖ 26 ne si Σ^1 nisi *P* ‖ 29 nostris *om.* Σ^1 ‖ adsentiente Σ^1 consentienti *P* ‖ 31 tribuni militum m. marcellus *Alschefski* m marcellum tr̄. mil. *P* tr. mil'. Σ^4? ‖ 32 a. *om.* Σ^4 ‖ simul $P^2\Sigma^4$ simus P^1

13 praefecti socium L. Arrenius et M'. Aulius. immolasse eo die
quidam prodidere memoriae consulem Marcellum, et prima
hostia caesa iocur sine capite inuentum, in secunda omnia con-
14 paruisse, quae adsolent, auctum etiam uisum in capite; nec id
sane haruspici placuisse, quod secundum trunca et turpia exta
27 nimis laeta apparuissent. ceterum consulem Marcellum tanta
cupiditas tenebat dimicandi cum Hannibale, ut numquam satis
2 castra castris conlata crederet. tum quoque uallo egrediens
signum dedit, ut ad locum miles esset paratus, ut, si collis, in
quem speculatum irent, placuisset, uasa colligerent ac seque-
3 rentur. exiguum campi ante castra erat; inde in collem aperta
undique et conspecta ferebat uia. Numidis speculator nequa-
quam in spem tantae rei positus, sed si quos uagos pabuli aut
lignorum causa longius a castris progressos possent excipere,
signum dat, ut pariter ab suis quisque latebris exorerentur.
4 non ante apparuere, quibus obuiis ab iugo ipso consurgendum
erat, quam circumiere, qui ab tergo intercluderent uiam. tum
5 undique omnes exorti et clamore sublato impetum fecere. cum
in ea ualle consules essent, ut neque euadere possent in iugum
occupatum ab hoste nec receptum ab tergo circumuenti ha-
berent, extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni coepta ab
6 Etruscis fuga pauorem ceteris iniecisset. non tamen omisere
pugnam deserti ab Etruscis Fregellani, donec integri consules
7 hortando ipsique ex parte pugnando rem sustinebant; sed post-
quam uulneratos ambo consules, Marcellum etiam transfixum
lancea prolabentem ex equo moribundum uidere, tum et ipsi —
perpauci autem supererant — cum Crispino consule duobus
iaculis icto et Marcello adulescente saucio et ipso effugerunt.
8 interfectus A. Manlius tribunus militum, et ex duobus prae-
fectis socium M'. Aulius occisus, L. Arrenius captus; et lictores

1 m̅. $P\Sigma^4$, *cf. infra ad* 30 ‖ aulius Σ^4 aullius *P* auilius *J. Perizonius* ‖ 2 prodidere memoriae *P* memoriae prodidere Σ^1 ‖ 3 iocur P^1 iecur $P^2\Sigma^4$ ‖ inuentum $P^2\Sigma^4$ inuentum insentum P^1 ‖ 5 planecuisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 cupido Σ^4 ‖ 8 crederet *P* diceret Σ^1 ‖ tum $P^2\Sigma^4$ um P^1 ‖ 9 ut *om.* Σ^4 ‖ ut *om.* Σ^1 ‖ 10 ac Σ^4 et *P* ‖ 11 capi *P* ‖ collem Σ^3 collis *P* ‖ 13 positis *conicio* ‖ 14 progressus *P* ‖ possent Σ^1 posset *P* ‖ 15 ab suis quisque latebris Σ^3 ab utrisque lateribus *P* ‖ 17 circumiere Σ^4 circū|ire *P* ‖ intercluderent Σ^1 includerent *P* ‖ 18 et *del. Madvig Em. Liv.* 262 *sq.* ‖ 19 euadere possent *P* euaderent Σ^1 ‖ 21 posuisset P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 etrusus P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 hab *P* ‖ etrurcis P^1, *corr.* P^2 ‖ fragellani *P* fregellani equites Σ^3 ‖ integri *ex* integros P^1 ‖ 27 superaret *P* ‖ 28 eifugerunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 interfectus Σ^1 interfecti *P* ‖ aulus *P* ‖ trib. mil. *om.* Σ^4? ‖ 30 manius *P* m. Σ^4 ‖ auxisius P^1 auxilius P^2, *cf. supra ad* 1 ‖ l. ς, *om.* $P\Sigma^4$

consulum quinque uiui in hostium potestatem uenerunt, ceteri 9
aut interfecti aut cum consule effugerunt; equitum tres et
quadraginta aut in proelio aut in fuga ceciderunt, duodeuiginti
uiui capti. tumultuatum in castris fuerat, ut consulibus irent 10
subsidio, cum consulem et filium alterius consulis saucios exi-
guasque infelicis expeditionis reliquias ad castra uenientis cer-
nunt. mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit, tum quod 11
nec pro aetate — iam enim maior sexaginta annis erat —
neque pro ueteris prudentia ducis tam inprouide se conlegam-
que et prope totam rem publicam in praeceps dederat.

Multos circa unam rem ambitus fecerim, si, quae de Mar- 12
celli morte uariant auctores, omnia exequi uelim. ut omittam 13
alios, Coelius triplicem gestae rei memoriam edit: unam tra-
ditam fama, alteram scriptam in laudatione fili, qui rei gestae
interfuerit, tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi conperta
adfert. ceterum ita fama uariat, ut tamen plerique loci spe- 14
culandi causa castris egressum, omnes insidiis circumuentum
tradant.

Hannibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, 28
uulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni,
castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert.
ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus, et morte con- 2
legae et suo uulnere territus, silentio insequentis noctis pro-
fectus, quos proxumos nanctus est montis, in iis loco alto et
tuto undique castra posuit. ibi duo duces sagaciter moti sunt 3
alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. anulis Mar- 4
celli simul cum corpore Hannibal potitus erat. eius signi
errore ne cui dolus necteretur a Poeno, metuens Crispinus
circa ciuitates proximas miserat nuntios, occisum conlegam
esse anulisque eius hostem potitum: ne quibus litteris crede-
rent nomine Marcelli compositis. paulo ante hic nuntius con- 5

2 equitum *P* equites Σ^1 ‖ 3 duodeuiginti *P* decem et octo Σ^3 ‖ 4 tumultuatum *P* tumultuatum et Σ^1 ‖ 6 reliquitas P^1, *corr.* P^2 ‖ uenientis Σ^4 uenientes *P* ‖ 7 tunc *P* ‖ 8 iam enim maior Σ^4 maior iam enī *P* ‖ 9 ueteris *P* ueteri Σ^3 ‖ prudentia *ras. ex* prudentiae *P* ‖ 11 rem Σ^4 rem p̄. *P* ‖ 13 cloelius *P* l. celius Σ^4 ‖ memoriam *scripsi* ordinem $P\Sigma^4$ memoriam ordine *dubit. coni. Maur. Mueller praef. ed.* recordationem *Madvig praef. ed.* rationem *Weissenborn* narrationem *Douiatius* ‖ 14 scribtā *P* ‖ in *Wesenberg*, *om.* $P\Sigma^1$ ‖ 15 interfuerit Σ^1 interuerit *ex* interuenerit P^1, *inter* ru *superscripta* r (*non* ſ) *satis pallida* ‖ ipsi *P* ‖ 16 ueriat P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 tradunt *P* ‖ 20 iniectum *ras. ex* infectum *P* ‖ 22 inuenuentum P^1, *corr.* P^2 ‖ cō|lege *P* ‖ 23 suo $P^2\Sigma^4$ suae P^1 ‖ 24 quos Σ^3 quosquos *P* ‖ nactus Σ^4 ‖ 25 moti $P^2\Sigma^4$ monti P^1 ‖ 26 alter ad cauendam Σ^3, *om.* *P* ‖ anulo Σ^4 ‖ 28 ne cui *P* ne qui Σ^1 ‖ 30 anuloque Σ^4 ‖ 31 pauco *P*

sulis Salapiam uenerat, quam litterae ab Hannibale allatae sunt
Marcelli nomine compositae, se nocte, quae diem illum secutura esset, Salapiam uenturum: parati milites essent, qui in
6 praesidio erant, si quo opera eorum opus esset. sensere Salapitani fraudem, et ab ira non defectionis modo sed etiam
7 equitum interfectorum rati occasionem supplicii peti, remisso
retro nuntio — perfuga autem Romanus erat —, ut sine arbitro
milites quae uellent agerent, oppidanos per muros urbisque
8 opportuna loca in stationibus disponunt, custodias uigiliasque
in eam noctem intentius instruunt, circa portam, qua uenturum hostem rebantur, quod roboris in praesidio erat opponunt.
9 Hannibal quarta uigilia ferme ad urbem accessit. primi agminis
erant perfugae Romanorum et arma Romana habebant. ii, ubi
ad portam est uentum, Latine omnes loquentes excitant uigiles
10 aperireque portam iubent: consulem adesse. uigiles uelut ad
uocem eorum excitati tumultuari, trepidare, moliri portam.
cataracta deiecta clausa erat; eam partim uectibus leuant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti
11 possent. uixdum satis patebat iter, cum perfugae certatim
ruunt per portam; et cum sescenti ferme intrassent, remisso
12 fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapitani alii perfugas neglegenter ex itinere suspensa umeris, ut
inter pacatos, gerentis arma inuadunt, alii e turri eius portae
13 murisque saxis, sudibus, pilis apsterrent hostem. ita inde Hannibal suamet ipse fraude captus abiit, profectusque ad Locrorum soluendam opsidionem, quam urbem L. Cincius summa
ui, operibus tormentorumque omni genere ex Sicilia aduecto,
14 oppugnabat. Magoni iam haud ferme fidenti retenturum defensurumque se urbem prima spes morte nuntiata Marcelli
15 adfulsit. secutus inde nuntius Hannibalem Numidarum equitatu praemisso ipsum, quantum adcelerare posset, cum peditum
16 agmine sequi. itaque ubi primum Numidas edito e speculis

1 quam ς qua Σ^3 cum *P* ‖ littere *P* ‖ 2 nomine Σ^4 nomine et *P* ‖ nocte ς necte *P* noctem Σ^3 ‖ 3 salariam P^1, *corr.* P^2 ‖ parati Σ^3, *om.* *P* ‖ 5 non Σ^3, *om.* *P* ‖ 7 erat ut Σ^3, *om.* *P* ‖ arbitro Σ^3 arbitrio *P* ‖ 8 milites *del. Koch Em. Liv. I 4* ‖ 10 intentius Σ^3 intemptius *P* ‖ intruunt P^1, *corr.* P^2 ‖ potam P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 rebantur Σ^4 uaerebantur *ex* quaerebantur P^1 ‖ 15 aperireque Σ^4 aperique *P* aperirique ς ‖ uegeles *P*. ‖ 17 deiecta *om.* Σ^4 ‖ eam partem *P* ‖ 18 recti Σ^1 recte *P* ‖ 19 petebat *P* ‖ 20 DC Σ^3 de *P* ‖ 23 e Σ^4 et *P* ‖ turri eius *P* turribus Σ^1 ‖ 25 suamet Σ^1 sua | et *ras. ex* suā | et *P* ‖ 26 quam urbem l. cincius *Wesenberg* quam l. cincius *Sigonius* quam cincius Σ^3 quamcinus P^1 quamancinus P^2 ‖ 28 oppugnas P^1 oppugnasset P^2 ‖ 29 nuntiata *ras. ex* nuntiatā *P* ‖ 31 possit Σ^4 ‖ 32 e *om.* Σ^1

signo aduentare sensit, et ipse patefacta repente porta ferox
in hostis erumpit. et primo magis quia inprouiso id fecerat,
quam quod par uiribus esset, anceps certamen erat; deinde, 17
ut superuenere Numidae, tantus pauor Romanis est iniectus,
ut passim ad mare ac naues fugerent relictis operibus machinisque, quibus muros quatiebant. ita aduentu Hannibalis soluta
Locrorum opsidio est.

Crispinus postquam in Bruttios profectum Hannibalem sen- 29
sit, exercitum, cui conlega praefuerat, M. Marcellum tribunum
militum Venusiam abducere iussit; ipse cum legionibus suis 2
Capuam profectus, uix lecticae agitationem prae grauitate uulnerum patiens, Romam litteras de morte conlegae scripsit,
quantoque ipse in discrimine esset: se comitiorum causa non 3
posse Romam uenire, quia nec uiae laborem passurus uideretur
et de Tarento sollicitus esset, ne ex Bruttiis Hannibal eo conuerteret agmen; legatos opus esse ad se mitti, uiros prudentis,
cum quibus quae uellet de re publica loqueretur. hae litterae 4
recitatae magnum et luctum morte alterius consulis et metum
de altero fecerunt. itaque et Q. Fabium filium ad exercitum
Venusiam miserunt, et ad consulem tres legati missi, Sex.
Iulius Caesar L. Licinius Pollio L. Cincius Alimentus, cum
paucis ante diebus ex Sicilia redisset. hi nuntiare consuli 5
iussi, ut, si ad comitia ipse uenire Romam non posset, dicta-
torem in agro Romano diceret comitiorum causa; si consul 6
Tarentum profectus esset, Q. Claudium praetorem placere in
eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum urbes tueri posset.

Eadem aestate M. Valerius cum classe centum nauium ex 7
Sicilia in Africam tramisit et ad Clupeam urbem escensione
facta agrum late nullo ferme obuio armato uastauit. inde ad
naues raptim praedatores recepti, quia repente fama accidit
classem Punicam aduentare. octoginta erant et tres naues.
cum his haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. decem 8

---

3 quam quod *P* quod cum Σ^3 ‖ 6 aduentu *ras. ex* aduentum *P* ‖ 9 cui $P^2\Sigma^4$ cuicui P^1 ‖ 14 passuros *P* ‖ 15 de *om.* Σ^4 ‖ bruttis *P* ‖ annibal *P* ‖ 16 legatus *P* ‖ esse Σ^4 ese *P* ‖ ad se *om.* Σ^4 ‖ 18 recitate *P* ‖ 19 que fabium *P* ‖ 21 polio Σ^4 ‖ halimetus *P* ‖ 22 ante $P^2\Sigma^4$ te P^1 ‖ 23 iussi $P^2\Sigma^4$ iussiiussi P^1 ‖ ipse Σ^3, *om.* *P* ‖ 24 in agro romano *ut ex cap. 5, 15 huc translatum delendum suspicatur Duker* ‖ gausa *P* ‖ 25 que claudium *P* ‖ 28 classem *P* ‖ 29 clupeam *P* clipeam *uel* clupeam Σ^3 ‖ 30 latae *P* ‖ uastauit *ex* uastuit P^1 uastabat Σ^1 ‖ 33 clipea *P* clipea *uel* clupea Σ^3

et octo nauibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri na-
ualique praeda Lilybaeum rediit.
9 Eadem aestate et Philippus implorantibus Achaeis auxi-
lium tulit, quos et Machanidas tyrannus Lacedaemoniorum fini-
timo bello urebat et Aetoli nauibus per fretum, quod Naupac-
tum et Patras interfluit — Rhion incolae uocant —, exercitu
10 traiecto depopulati erant. Attalum quoque regem Asiae, quia
Aetoli summum gentis suae magistratum ad eum proximo con-
30 cilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. ob haec
Philippo in Graeciam descendenti ad Lamiam urbem Aetoli duce
Pyrrhia, qui praetor in eum annum cum apsente Attalo creatus
2 erat, occurrerunt. habebant et ab Attalo auxilia secum et mille
ferme ex Romana classe a P. Sulpicio missos. aduersus hunc
ducem atque has copias Philippus bis prospero euentu pu-
3 gnauit; mille admodum hostium utraque pugna occidit. inde
cum Aetoli metu compulsi Lamiae urbis moenibus tenerent
sese, Philippus ad Phalara exercitum reduxit. in Maliaco sinu
is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium
portum tutasque circa stationes et aliam opportunitatem mari-
4 tumam terrestremque. eo legati ab rege Aegypti Ptolomaeo
Rhodiisque et Atheniensibus et Chiis uenerunt ad dirimendum
inter Philippum atque Aetolos bellum. adhibitus ab Aetolis et
5 ex finitimis pacificator Amynander rex Athamanum. omnium
autem non tanta pro Aetolis cura erat, ferociori quam pro
ingeniis Graecorum gente, quam ne Philippus regnumque eius
6 rebus Graeciae, graue libertati futurum, immisceretur. de
pace dilata consultatio est in concilium Achaeorum, concilio-
que ei et locus et dies certa indicta; interim triginta dierum
7 indutiae impetratae. profectus inde rex per Thessaliam Boeo-

---

2 lilybeū *P* ‖ 4 machanidas Σ^3 machinaidas *P* ‖ lacaedaemoniorum *P* ‖ 6 pataras Σ^4 ‖ uocant Σ^4 uocantes *P* ‖ 8 proximo Σ^4 proximo anno *P* proximo annuo *Weissenborn* ‖ 9 detulerant Σ^4 detulerunt *P* ‖ tracturum *P* ‖ 10 lamiam Σ^4 labiamiam *P* ‖ aettoli *P* ‖ 12 ab Σ^3, *om.* *P* ‖ attalo Σ^3 altato *P* ‖ 15 ∞. *P* milites Σ^3 ‖ 16 moenibus P^1, *sed quia* e *satis pallida est*, P^2 *inter* m *et* o *superscr.* e ‖ 17 ad Σ^4 a *P* ‖ phalara *Gron.* phalera *P* phaleram *uel* phalaram Σ^3 ‖ reduxit Σ^4 duxit *P* ‖ 19 circa *om.* Σ^1 ‖ 20 ptolomei *P* ‖ 21 atheniensibus Σ^3 atheniensibus rhodiisque et ateniensibus P^1, *ubi* rhodiis *erasum est*, et ateniensibus *del.* P^2 ‖ 22 ab aetholis et ex *P* et ab etholis ex Σ^4 ‖ 24 ferociori . . genti *Gron.* ferocioris . . gentis $P\Sigma^4$ ferocioribus . . gentis *Ascensius 1513* ‖ 25 quam ne $P\Sigma^4$ quanta ne *Wesenberg* ‖ 26 reb. graeciae graui libertati futurum *P* graue libertati futurum rebus grecie Σ^4 ‖ 27 concilium acheorum Σ^4 conciliamacherum *P* ‖ concilioque ei et Σ^3 concilio et *P* concilioque ei ς ‖ 29 boetiamque $P\Sigma^4$

tiamque Chalcidem Euboeae uenit, ut Attalum, quem classe
Euboeam petiturum audierat, portibus et litorum adpulsu ar-
ceret. inde praesidio relicto aduersus Attalum, si forte interim 8
traiecisset, profectus ipse cum paucis equitum leuisque arma-
turae Argos uenit. ibi curatione Heraeorum Nemeorumque 9
suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum reges ex
ea ciuitate oriundos ferunt, Heraeis peractis ab ipso ludicro
extemplo Aegium profectus est ad indictum multo ante socio-
rum concilium. ibi de Aetolico finiendo bello actum, ne causa 10
aut Romanis aut Attalo intrandi Graeciam esset. sed ea omnia 11
uixdum indutiarum tempore circumacto Aetoli turbauere, post-
quam et Attalum Aeginam uenisse et Romanam classem stare
ad Naupactum audiuere. uocati enim in concilium Achaeorum, 12
in quo et eae legationes erant, quae ad Phalara egerant de
pace, primum questi sunt quaedam parua contra fidem con-
uentionis tempore indutiarum facta; postremo negarunt dirimi 13
bellum posse, nisi Messeniis Achaei Pylum redderent, Romanis
restitueretur Atintania, Scerdilaedo et Pleurato Ardiaei. enim- 14
uero indignum ratus Philippus uictos uictori sibi ultro con-
diciones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse aut
indutias pepigisse dixit spem ullam habentem quieturos Aetolos,
sed uti omnis socios testis haberet se pacis, illos belli causam
quaesisse. ita infecta pace concilium dimisit quattuor milibus 15
armatorum relictis ad praesidium Achaeorum et quinque longis
nauibus acceptis, quas si adiecisset missae nuper ad se classi 16
Carthaginiensium et ex Bithynia ab rege Prusia uenientibus
nauibus, statuerat nauali proelio lacessere Romanos iam diu
in regione ea potentis maris. ipse ab eo concilio Argos re- 17

---

1 calchidem eubueae *P* ‖ 2 portubus Σ^4? ‖ et Σ^3 et ut *P* ‖ 3 inde $P^2\Sigma^4$ inde inde *intermisso quinque litt. spatio* P^1 ‖ 4 leuisque *P* leuis Σ^1 ‖ 5 hereorum nemorumque *P* ‖ 7 oriundus *P* ‖ ferunt *A. Perizonius* referunt $P\Sigma^4$ ‖ haereis *P* ‖ peractis Σ^3 coactis *P* ‖ 8 aegium *Glareanus* regium *P* rhium Σ^4 ‖ 11 indutiarum Σ^3 induslatiarum P^1, *ubi* s *del.* P^2 ‖ 13 audiuere Σ^3 nudiusre *P* ‖ enim $P^2\Sigma^4$ enim uocati enim P^1 ‖ 14 phalara *P* phaleram Σ^3 ‖ 15 primum Σ^1 primi *P* ‖ quaesti *P* ‖ 17 messenis *P* ‖ 18 atintania *Gron.* atintanta *P* athamanis *uel* athamamis Σ^3 ‖ cerdileo Σ^3 ‖ ardyaei *Gron.* (ardiaei *Ruperti*) arrhidaei *P* arride *uel* archide Σ^4 ‖ 19 condicionis *P* ‖ 21 pepigisse $P^2\Sigma^4$ pemgisse P^1 ‖ ullam *P* nullam Σ^3 ‖ 22 uti Σ^3 ut *P* ‖ haberet $P^2\Sigma^3$ haberet (ret *in ras. litt.* ntem) quieturos P^1 ‖ sepacisil *in ras. uocis* aetolos *P* ‖ 25 quas si *P* quasi *uel* quas Σ^4 ‖ adiecisset Σ^3 adcepisset *P* ‖ misse nuper Σ^3 misenum|per *P* ‖ 26 ex ibĭ|tȳnia *P* ‖ 27 romanosiiam P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 ab eo Σ^4 abo P^1 abito P^2

gressus; iam enim Nemeorum adpetebat tempus, quae celebrari
uolebat praesentia sua.
31 Occupato rege apparatu ludorum et per dies festos licen-
tius quam inter belli tempora remittente animum P. Sulpicius
ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem et Corin-
2 thum, agrumque nobilissimae fertilitatis effuse uastauit. fama
eius rei Philippum ab ludis exciuit; raptimque cum equitatu
profectus, iussis subsequi peditibus, palatos passim per agros
grauisque praeda, ut qui nihil tale metuerent, adortus Romanos
3 compulit ad naues. classis Romana haudquaquam laeta praeda
Naupactum rediit. Philippo ludorum quoque, qui reliqui erant,
celebritatem quantaecumque, de Romanis tamen, uictoriae partae
4 fama auxerat, laetitiaque ingenti celebrati festi dies, eo magis
etiam, quod populariter dempto capitis insigni purpuraque
atque alio regio habitu aequauerat ceteris se in speciem, quo
5 nihil gratius est ciuitatibus liberis; praebuissetque haud dubiam
eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine foeda
ac deformia effecisset. uagabatur enim cum uno aut altero co-
6 mite per maritas domos dies noctesque, et summittendo se in
priuatum fastigium quo minus conspectus, eo solutior erat, et
libertatem, cum aliis uanam ostendisset, totam in suam licen-
7 tiam uerterat. neque enim omnia emebat aut eblandiebatur,
sed uim etiam flagitiis adhibebat, periculosumque et uiris et
parentibus erat moram incommoda seueritate libidini regiae
8 fecisse. uni etiam principi Achaeorum Arato adempta uxor no-
mine Polycratia ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam
asportata fuerat.
9 Per haec flagitia sollemni Nemeorum peracto paucisque
additis diebus Dymas est profectus ad praesidium Aetolorum,
quod ab Eleis adcitum acceptumque in urbem erat, eiciendum.
10 Cycliadas — penes eum summa imperi erat — Achaeique ad
Dymas regi occurrere, et Eliorum accensi odio, quod a ceteris

1 nemeorum Σ^3 eorum *P* ‖ celebrari Σ^3 celebrare *P* ‖ 5 ab (a P^2) naupacto $P^2\Sigma^3$ annibalipacto P^1 ‖ aptulit *P* ‖ inter sicionem Σ^3 inpersilycionem *P* ‖ chorinthum *P* ‖ 6 agrumque nobilissime Σ^3, *om.* *P* ‖ 7 exciuit Σ^3 sciuit *P* ‖ raptimque *P* partim Σ^4 ‖ 8 iussis Σ^1 sis P^1 si P^2 ‖ 9 ut Σ^4 aut *P* ‖ 10 ad Σ^1 in *P* ‖ 11 rediit *P* redit Σ^4 ‖ reliqui erant Σ^3 rèliquerant *P* ‖ 13 eo Σ^3 ed *P* ‖ 14 purpuraque *P* purpura Σ^1 ‖ 15 celeris *P* ‖ 16 eratius *P* ‖ praebuisset|quae *P* ‖ 18 deformia Σ^3 deformi *P* ‖ enim *P* autem Σ^3 ‖ altero *ex* alistero P^1 ‖ 19 maritas *P* maritumas Σ^1 ‖ se *del.* *Gron.* ‖ 23 etiam Σ^1, *om.* *P* ‖ 25 acheorum *P* ‖ arato Σ^3 erato *P* ‖ 26 polychratia *P* ‖ 28 naemeorum *P* ‖ 29 profactus P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 eleis *P* eliis Σ^4 ‖ 31 cycleadas *P* ‖ erat Σ^4 ebat *P* ‖ acheique *P*

Achaeis dissentirent, et infensi Aetolis, quos Romanum quoque
aduersus se mouisse bellum credebant. profecti ab Dymis 11
coniuncto exercitu transeunt Larisum amnem, qui Elium agrum
ab Dymaeo dirimit. primum diem, quo finis hostium ingressi 32
sunt, populando absumpserunt. postero die acie instructa ad
urbem accesserunt praemissis equitibus, qui obequitando portis
promptum ad excursiones genus lacesserent Aetolorum. igno- 2
rabant Sulpicium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyl-
lenen traiecisse et expositis in terram quattuor milibus arma-
torum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim.
itaque inprouisa res ingentem iniecit terrorem, postquam inter 3
Aetolos Eliosque Romana signa atque arma cognouere. et 4
primo recipere suos uoluerat rex; dein contracto iam inter
Aetolos et Trallis — Illyriorum id est genus — certamine
cum urgeri uideret suos, et ipse rex cum equitatu in cohortem
Romanam incurrit. ibi equus pilo traiectus cum prolapsum 5
super caput regem effudisset, atrox pugna utrimque accensa
est et ab Romanis impetu in regem facto et protegentibus
regiis. insignis et ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites 6
coactus esset proelium inire. dein, cum iam impar certamen
esset, caderentque circa eum multi et uulnerarentur, raptus
ab suis atque alteri equo iniectus fugit. eo die castra quinque 7
milia passuum ab urbe Eliorum posuit. postero die omnis
copias ad propinquum Eliorum castellum — Pyrgum uocant
— eduxit, quo agrestium multitudinem cum pecoribus metu
populationum compulsam audierat. eam inconditam inermem- 8
que multitudinem primo statim terrore adueniens cepit; com-
pensaueratque ea praeda quod ignominiae ad Elim acceptum
fuerat. diuidenti praedam captiuosque — fuere autem quattuor 9
milia hominum, pecorumque omnis generis ad uiginti milia —
nuntius ex Macedonia uenit Eropum quendam corrupto arcis

1 acheis *P* ‖ 2 ab dimis Σ^3 ardymis P^1 a dymis P^2 ‖ 3 elium *Alschefski* eleium *P* elieum Σ^3 ‖ 4 ab Σ^1 a *P* ‖ 6 portis Σ^3, *om.* *P* ‖ 8 cyllenē *P* ‖ 10 elim Σ^3 tlim *P* ‖ 12 eliosque Σ^3 aeosqua *P* ‖ adq. *P* ‖ 13 dein Σ^1 deinde *P* ‖ inter $P^1\Sigma^3$, *lineola a* P^2 *per* t *ducta et duae uel tres litterae super* n *superscriptae nunc erasae sunt* ‖ 15 urgeri Σ^3 urbegeri *P* ‖ 16 equius P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 super *Madvig* per $P\Sigma^1$ ‖ 23 millia *P* ‖ omnes copias ad propinquum eliorum Σ^3, *om.* *P* ‖ 24 pyrgum Σ^1 phyrcum *P* ‖ 25 eduxit ς duxit Σ^4 copias omnis eduxit *P* ‖ 26 inermemque $P\Sigma^3$, *sed in P* r *in ras.* ‖ 28 elim *ex* elimm P^1 ‖ acceptum *ras. ex* agceptum *P* ‖ 29 fuere *uel* fuerunt Σ^4 fuera *P* ‖ 30 hominum *P* peditum hominum Σ^1 ‖ pecorumque Σ^4 pecoris *P* pecorisque Σ^3? ‖ uiginti milia Σ^1 milia ·xx· *P*

praesidiique praefecto Lychnidum cepisse, tenere et Dassare-
10 tiorum quosdam uicos et Dardanos etiam concire. omisso igitur
Achaico atque Aetolico bello, relictis tamen duobus milibus et
quingentis omnis generis armatorum cum Menippo et Poly-
11 phanta ducibus ad praesidium sociorum, profectus ab Dymis
per Achaiam Boeotiamque et Euboeam decumis castris De-
33 metriadem in Thessaliam peruenit. ibi alii maiorem adferentes
tumultum nuntii occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos
Orestidem iam tenere ac descendisse in Argestaeum campum,
famamque inter barbaros celebrem esse Philippum occisum.
2 expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pu-
gnauit, in arborem inlatus impetu equi ad eminentem ramum
3 cornu alterum galeae praefregit; id inuentum ab Aetolo quo-
dam perlatumque in Aetoliam ad Scerdilaedum, cui notum
4 erat insigne galeae, famam interfecti regis uulgauit. post pro-
fectionem ex Achaia regis Sulpicius Aeginam classe profectus
5 cum Attalo sese coniunxit. Achaei cum Aetolis Eleisque haud
procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex et
P. Sulpicius Aeginae hibernarunt.

6 Exitu huius anni T. Quinctius consul, dictatore comitio-
rum ludorumque faciendorum causa dicto T. Manlio Torquato,
ex uolnere moritur; alii Tarenti, alii in Campania mortuum
7 tradunt. ita, quod nullo ante bello acciderat, duo consules
sine memorando proelio interfecti uelut orbam rem publicam
reliquerant. dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium
8 — tum aedilis curulis erat — dixit. senatus quo die primum
est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit, quos M.
Aemilius praetor urbanus C. Flaminio Cn. Seruilio consulibus
fecerat et in quinquennium uouerat. tum dictator et fecit
9 ludos et in insequens lustrum uouit. ceterum cum duo con-
sulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent, omni-

---

1 praesidiiqui *P* ‖ prefecto *P* ‖ lychnidum *Sigonius* luchnidum *P* lichnidum *uel* luchinidum Σ^3 ‖ dassaretiorum *Sabellicus* darsetiorum $P\Sigma^4$ ‖ 3 achaico atque etholico Σ^3 acoico P^1 achoico P^2 ‖ 4 quingentis *P* quingentis milibus Σ^3 ‖ generis Σ^3 conseris *P* ‖ armatorum Σ^3 armorum *P* ‖ poliphanta Σ^3 polyphania *P* ‖ 8 nuntio *P* ‖ 9 ac *om.* Σ^4 ‖ 11 cum Σ^4, *om.* *P* ‖ 12 impetu illatus Σ^4 ‖ 13 prefregit Σ^3 praeflegit *P* ‖ 14 scerdileum $P\Sigma^4$ ‖ 15 insignae *P* ‖ famam P^2 ramam P^1 formam Σ^3 ‖ 16 regis *P* philippi Σ^1 ‖ 17 sese *P* se Σ^4 ‖ aetholis aeleis|quae *P* ‖ 18 mesene *P* ‖ 20 quintius $P\Sigma$ ‖ 21 t. Σ^3 .l. *P* ‖ 22 molitur *P* ‖ tarenti alii Σ^3, *om.* *P* ‖ 23 ita *uel* itaque *Haase ad Reisig. n. 364* id $P\Sigma^4$ et, id *Madvig* ita, id *Riemann* ‖ 25 relinquerant *P* ‖ 26 die *ras. ex* diei *P* ‖ 28 p̄r. urb. *P* ‖ 30 in insequens *P* in sequens Σ^1 ‖ uouit Σ^3 mouit *P*

bus aliis omissis una praecipua cura patres populumque in-
cessit consules primo quoque tempore creandi, et ut eos crea-
rent potissimum, quorum uirtus satis tuta a fraude Punica
esset: cum toto eo bello damnosa praepropera ac feruida inge- 10
nia imperatorum fuissent, tum eo ipso anno consules nimia
cupiditate conserendi cum hoste manum in necopinatam frau-
dem lapsos esse; ceterum deos immortalis, miseritos nominis 11
Romani, pepercisse innoxiis exercitibus, temeritatem consulum
ipsorum capitibus damnasse. cum circumspicerent patres, quos- 34
nam consules facerent, longe ante alios eminebat C. Claudius
Nero; ei conlega quaerebatur. et uirum quidem eum egregium 2
ducebant, sed promptiorem acrioremque, quam tempora belli
postularent aut hostis Hannibal; temperandum acre ingenium 3
eius moderato et prudenti uiro adiuncto conlega censebant.
M. Liuius erat, multis ante annis ex consulatu populi iudicio
damnatus, quam ignominiam adeo aegre tulerat, ut rus migraret 4
et per multos annos et urbe et omni coetu caruerit hominum.
octauo ferme post damnationem anno M. Claudius Marcellus 5
et M. Valerius Laeuinus consules redduxerant eum in urbem;
sed erat ueste obsoleta capilloque et barba promissa, prae se
ferens in uultu habituque insignem memoriam ignominiae ac-
ceptae. L. Veturius et P. Licinius censores eum tonderi et 6
squalorem deponere et in senatum uenire fungique aliis pu-
blicis muneribus coegerunt. sed tum quoque aut uerbo ad- 7
sentiebatur aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati ho-
minis eum causa M. Liuii Macati, cum fama eius ageretur,
stantem coegit in senatu sententiam dicere. tunc ex tanto 8
interuallo auditus conuertit ora hominum in se causamque ser-
monibus praebuit, indigno iniuriam a populo factam, magno-
que id damno fuisse, quod tam graui bello nec opera nec
consilio talis uiri usa res publica esset: C. Neroni neque Q. 9
Fabium neque M. Valerium Laeuinum dari conlegam posse,

---

2 et Σ, *om.* P ‖ 4 praepropere P ‖ 5 anno Σ, *om.* P ‖ nimia Σ ninia P^1 nia P^2 ‖ 6 in necopinatam Σ innecopianastam P^1 sine copia nastam P^2 ‖ 7 misertos Σ^1 ‖ 8 percisse P^1, *corr.* P^2 ‖ consulūp|sorum P ‖ 11 ei Σ^3 et P ‖ egregium Σ^3 egreciae P ‖ 12 ducebant P dicebant Σ^3 ‖ acriorumque P ‖ 13 annibal P ‖ 14 conlega Σ collega P ‖ 15 ante annis Σ annis ante P ‖ 16 migraret P migrarit ς *Gelenius* ‖ 17 caruerit Σ careret P ‖ 20 obsoleta Σ opsoleta P ‖ banba P^1, *corr.* P^2 ‖ dimissa Σ^4 ‖ 21 ferens Σ referens P ‖ adituque Σ^4 ‖ 24 adsentiebantur P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 ibant P ‖ 26 m. Σ^4 marcia P ‖ 27 coegit Σ cogit P ‖ senatus P ‖ tum Σ^4 ‖ 29 praebuit Σ, *om.* P ‖ 30 graui $P^2\Sigma^4$ gaui P^1 ‖ bello *ex* bello factam P^1 ‖ 31 tali uiro iussa P^2 ‖ 32 collegam Σ^4 conlegas $P\Sigma$?

10 quia duos patricios creari non liceret; eandem causam in T.
Manlio esse, praeterquam quod recusasset delatum consula-
11 tum recusaturusque esset. egregium par consulum fore, si
M. Liuium C. Claudio conlegam adiunxissent. nec populus men-
12 tionem eius rei ortam a patribus est aspernatus. unus eam
rem in ciuitate is, cui deferebatur honos, abnuebat, leuitatem
ciuitatis accusans: sordidati rei non miseritos candidam togam
13 inuito offerre; eodem honores poenasque congeri. si uirum
bonum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnassent?
si noxium comperissent, quid ita male credito priore consu-
14 latu alterum crederent? haec taliaque arguentem et queren-
tem castigabant patres, et M. Furium memorantes reuocatum
de exilio patriam pulsam sede sua restituisse; ut parentium
15 saeuitiam, sic patriae patiendo ac ferendo leniendam esse. ad-
nisi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt.

35 Post diem tertium eius diei praetorum comitia habita.
praetores creati L. Porcius Licinus C. Mamilius C. et A. Hostilii
Catones. comitiis perfectis ludisque factis dictator et magister
2 equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam
pro praetore missus, ut ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum
3 ad eum exercitum iret, quem T. Quinctius consul habuerat; et
L. Manlius trans mare legatus iret uiseretque, quae res ibi gere-
rentur; simul, quod Olympiae ludicrum ea aestate futurum
erat, quod maximo coetu Graeciae celebraretur, ut, si tuto
4 per hostem posset, adiret id concilium, ut, qui Siculi bello ibi
profugi aut Tarentini ciues relegati ab Hannibale essent, do-
mos redirent scirentque sua omnia iis, quae ante bellum ha-
buissent, reddere populum Romanum.

5 Quia periculosissimus annus inminere uidebatur, neque
consules in re publica erant, in consules designatos omnes
uersi, quam primum eos sortiri prouincias et praesciscere, quam
quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, uolebant.
6 de reconciliatione etiam gratiae eorum in senatu actum est

3 recuraturusque *P* ‖ 4 c. *Σ* cum *P* ‖ 7 misertos *Σ*[4] ‖ 8 uirum bonum *ut uid.* *Σ* bonum uirum *Σ*[3] bonum *P* ‖ 9 malo ac noxio damnassent si *Σ*, *om.* *P* ‖ 11 quaerentem *P* ‖ 12 nemorantes *P* ‖ 15 c. ς, *om.* *PΣ*[4] ‖ 17 licinus *Sigonius* licinius *P*, *om.* *Σ*[4]? ‖ c. mamilius *Sigonius* m̄. anilius *P* manilius *uel* l. manlius *Σ*[4] ‖ c. et a. *Alschefski* t. et a *P* et *Σ*[4]? ‖ hostiliis *P* hostilius *Σ*[3] ‖ 18 cimitiis *P* ‖ 20 pro pr. *Σ*[3] pro .pl. *P* ‖ c. *Σ*[3] e, *quae littera nunc erasa est,* *P* ‖ hostilius *ex* hostilium *P*[1] ‖ 21 quintius consul habuerat et l. *Σ*[3], *om.* *P* ‖ 22 uisereque *P* ‖ quae res *Σ*[1] quaes *P* ‖ 24 grecie *Σ*[3], *om.* *P* ‖ 25 consilium *P* ‖ 27 iis *om.* *Σ*[1] ‖ 29 inmenere *P* ‖ 31 prescire *Σ*[4] ‖ 32 quisque *Σ*[1] quis *P* ‖ habere *Σ*[3]

principio facto a Q. Fabio Maximo. inimicitiae autem nobiles 7
inter eos erant, et acerbiores eas indignioresque Liuio sua
calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat.
itaque is magis inplacabilis erat et nihil opus esse reconcilia- 8
tione aiebat: acrius et intentius omnia gesturos timentis, ne
crescendi ex se inimico conlegae potestas fieret. uicit tamen 9
auctoritas senatus, ut positis simultatibus communi animo con-
silioque administrarent rem publicam. prouinciae iis non per- 10
mixtae regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersae extre-
mis Italiae finibus, alteri aduersus Hannibalem Bruttii et Lucani,
alteri Gallia aduersus Hasdrubalem, quem iam Alpibus adpro-
pinquare fama erat, decreta. exercitum e duobus, qui in Gallia 11
quique in Etruria esset, addito urbano, eligeret, quem mallet,
qui Galliam esset sortitus. cui Bruttii prouincia euenisset, 12
nouis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris
anni exercitum sumeret; relictum a consule exercitum Q. Ful- 13
uius proconsul acciperet, eique in annum imperium esset. et 14
C. Hostilio, cui pro Etruria Tarentum mutauerant prouinciam,
pro Tarento Capuam mutauerunt; legio una data est, cui Ful-
uius proximo anno praefuerat.

De Hasdrubalis aduentu in Italiam cura in dies crescebat. 36
Massiliensium primum legati nuntiauerant eum in Galliam trans-
gressum, erectosque aduentu eius, quia magnum pondus auri 2
attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum
animos. missi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antistius 3
et M. Raecius ad rem inspiciendam rettulerant misisse se cum
Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum, principes Gal-
lorum, omnia explorata referrent; pro comperto habere Has- 4
drubalem ingenti iam coacto exercitu proximo uere Alpis traiec-
turum, nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausae
hieme Alpes essent.

In locum M. Marcelli P. Aelius Paetus augur creatus inau- 5
guratusque, et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inaugu-
ratus est in locum M. Marcii, qui biennio ante mortuus erat.
hoc eodem anno et lustrum conditum est a censoribus P. Sem- 6

---

2 indienioresque *P* ‖ 3 spraetum *P* ‖ 6 inimico Σ^3 inimi P^1 minimi P^2 ‖ 7 animo Σ^3 mo P^1, *del.* P^2 ‖ 10 brutti *P* ‖ et Σ^4, *om.* *P* ‖ 11 aduersus *P* contra Σ^4 ‖ iam *om.* Σ^4 ‖ 13 urbato *P* ‖ 14 brutti *P* ‖ 16 q. Σ^4 que *ex* sumeret relictumque P^1 ‖ 19 mutauerunt $P^1\Sigma^1$ mutauerant P^2, *sed ras. illud restitutum* ‖ est *om.* Σ^1 ‖ 21 in italiam Σ^4 italiam *P* ‖ 22 nuntiauerant Σ^4 nuntiauerunt *P* ‖ 32 p. Σ^4 *Sigonius* l. *P* ‖ aelius *Sigonius* aquilius $P\Sigma^4$ ‖ 34 mortus *P*

7 pronio Tuditano et M. Cornelio Cethego. censa ciuium capita
centum triginta septem milia centum octo, minor aliquanto
8 numerus, quam qui ante bellum fuerat. eo anno primum, ex
quo Hannibal in Italiam uenisset, comitium tectum esse memoriae proditum est, et ludos Romanos semel instauratos ab
9 aedilibus curulibus Q. Metello et C. Seruilio. et plebeis ludis
biduum instauratum ab C. Mamilio et M. Caecilio Metello aedilibus plebis; et tria signa ad Cereris eidem dederunt; et Iouis
epulum fuit ludorum causa.

10 Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero et M. Liuius iterum. qui quia iam designati prouincias sortiti erant, praetores
11 sortiri iusserunt. C. Hostilio iurisdictio urbana euenit; addita
et peregrina, ut tres in prouincias exire possent; A. Hostilio
12 Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. summa
legionum trium et uiginti ita per prouincias diuisa: binae consulum essent, quattuor Hispania haberet, binas tres praetores
in Sicilia et Sardinia et Gallia, duas C. Terentius in Etruria,
13 duas Q. Fuluius in Bruttiis, duas Q. Claudius circa Tarentum
et Sallentinos, unam C. Hostilius Tubulus Capuae; duae urbanae
14 ut scriberentur. primis quattuor legionibus populus tribunos
creauit, in ceteras consules miserunt.

37 Priusquam consules proficiscerentur, nouendiale sacrum
2 fuit, quia Veis de caelo lapidauerat. sub unius prodigii, ut
fit, mentionem alia quoque nuntiata, Menturnis aedem Iouis
et lucum Maricae, item Atellae murum et portam de caelo
3 tacta; Menturnenses, terribilius quod esset, adiciebant sanguinis
riuum in porta fluxisse; et Capuae lupus nocte portam ingres-
4 sus uigilem laniauerat. haec procurata hostiis maioribus prodigia, et supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum.
inde iterum nouendiale instauratum, quod in Armilustro lapi-
5 dibus uisum pluere. liberatas religione mentes turbauit rursus
nuntiatum Frusinone natum infantem esse quadrimo parem

2 ducenta triginta *nescio quis coni.* centum octoginta *dubit. Drakenb.* ‖ millia *P* ‖ 6 que metello *P* ‖ plebeis ludis biduum instauratum *P*Σ^{1} plebeii ludi biduum instaurati *Wesenberg* ‖ 7 ab Σ^{4} a *P* ‖ 8 caereris *P* ‖ eidem Σ^{3} fidem *P* ‖ 11 iam Σ^{3}, *om. P* ‖ 12 iurisdictio Σ^{3}, *om. P* ‖ 13 ut Σ^{4} ui *P* ‖ a. *om.* Σ^{4} ‖ 15 diuisa (*uel* diuisas) Σ^{3} dimissa *P* ‖ binae Σ^{1} utunae *P* ut binae ς ‖ 16 quattor *P* ‖ 17 et sardinia (*uel* sardinia) Σ^{4} in sardinia *P* ‖ 18 quintus fuluius *P* ‖ in brutiis duas q. claudius Σ^{3}, *om. P* ‖ 19 salientinos *P* ‖ 21 in Σ^{3} ut in *P* ‖ 23 ueiis *P* ‖ uti Σ^{4} ‖ 24 minturnis Σ^{3} ‖ 26 tacta *P* tactam Σ^{3} ‖ minturnenses Σ^{3} ‖ 27 nocte *om.* Σ^{1} ‖ 28 hostiis *ex* hostis P^{1} ‖ 29 fuit Σ^{1} fuit ut *P* ‖ 30 armilustro *P* armilustrio Σ^{3} ‖ 32 frusinone natum Σ^{3}, *om. P* ‖ infantem esse *P* esse infantem Σ^{4}

nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut
Sinuessae biennio ante, incertus, mas an femina esset, natus
erat. id uero haruspices ex Etruria adciti foedum ac turpe 6
prodigium dicere: extorrem agro Romano, procul terrae con-
tactu, alto mergendum. uiuum in arcam condidere prouec-
tumque in mare proiecerunt. decreuere item pontifices, ut 7
uirgines ter nouenae per urbem euntes carmen canerent. id
cum in Iouis Statoris aede discerent conditum ab Liuio poeta
carmen, tacta de caelo aedis in Auentino Iunonis Reginae;
prodigiumque id ad matronas pertinere haruspices cum re- 8
spondissent donoque diuam placandam esse, aedilium curulium 9
edicto in Capitolium conuocatae, quibus in urbe Romana intra-
que decimum lapidem ab urbe domicilia essent, ipsae inter
se quinque et uiginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem
conferrent. inde donum peluis aurea facta lataque in Auen- 10
tinum, pureque et caste a matronis sacrificatum. confestim 11
ad aliud sacrificium eidem diuae ab decemuiris edicta dies,
cuius ordo talis fuit: ab aede Apollinis boues feminae albae
duae porta Carmentali in urbem ductae; post eas duo signa 12
cupressea Iunonis Reginae portabantur; tum septem et uiginti
uirgines, longam indutae uestem, carmen in Iunonem Reginam
canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus in- 13
geniis, nunc abhorrens et inconditum, si referatur; uirginum
ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea praetextatique.
a porta Iugario uico in forum uenere. in foro pompa con- 14
stitit, et per manus reste data uirgines sonum uocis pulsu
pedum modulantes incesserunt. inde uico Tusco Velabroque 15
per Bouarium forum in cliuum Publicium atque aedem Iunonis
Reginae perrectum. ibi duae hostiae ab decemuiris immo-
latae et simulacra cupressea in aedem inlata.

Deis rite placatis dilectum consules habebant acrius inten- 38
tiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum;
nam et belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu, 2
et minus iuuentutis erat, unde scriberent milites. itaque co- 3
lonos etiam maritimos, qui sacrosanctam uacationem dicebantur

---

2 sinuesse *P* ‖ 4 extorrem Σ^4 extorre *P* ‖ 5 condiderunt Σ^4 ‖ 7 carnē *P* ‖ 8 ioui *P* ‖ discerent *uel* discernerent Σ^3 discederent *P* ‖ 9 edes Σ^4 ‖ 10 ad Σ^4, *om.* *P* ‖ 11 curulium] cur $P\Sigma^3$ ‖ 13 ipse *P* ‖ 14 sae *P* ‖ 16 pureque et caste Σ^1 pure casteque *P* ‖ a *om.* Σ^4 ‖ 20 cupressaea *P* ‖ 24 ordinum *P* ‖ 25 constitit et Σ^1 cō|stitet *P* ‖ 27 incesserunt Σ^3 intercesserunt *P* ‖ 29 xuiris *ras.* *ex* xuiriss *P* ‖ 30 cuipressea P^1, *corr.* P^2 ‖ 32 anno *P* ‖ 35 uagationem *P*

habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in
diem certam, ut, quo quisque iure uacationem haberet, ad
4 senatum deferret. ea die ad senatum hi populi uenerunt:
Ostiensis Alsiensis Antias Anxurnas Menturnensis Sinuessanus
5 et ab supero mari Senensis. cum uacationes suas quisque
populus recitaret, nullius, cum in Italia hostis esset, praeter
Antiatem Ostiensemque uacatio obseruata est, et earum colo-
niarum iuniores iure iurando adacti, supra dies triginta non
pernoctaturos se esse extra moenia coloniae suae, donec hostis
in Italia esset.
6 Cum omnes censerent primo quoque tempore consulibus
eundum ad bellum — nam et Hasdrubali occurrendum esse
descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos neue Etruriam
7 erectam in spem rerum nouarum sollicitaret, et Hannibalem
suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Bruttiis atque
obuiam ire fratri posset —, Liuius cunctabatur, parum fidens
8 suarum prouinciarum exercitibus: conlegam ex duobus consu-
laribus egregiis exercitibus et tertio, cui Q. Claudius Tarenti
praeesset, electionem habere; intuleratque mentionem de uolo-
9 nibus reuocandis ad signa. senatus liberam potestatem consu-
libus fecit et supplendi, unde uellent, et eligendi de omnibus
exercitibus, quos uellent, permutandique et ex prouinciis, quo
10 e re publica censerent esse, traducendi. ea omnia cum summa
concordia consulum acta. uolones in undeuicensimam et uicen-
11 simam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quo-
que a P. Scipione M. Liuio missa quidam ad id bellum auc-
tores sunt, octo milia Hispanorum Gallorumque et duo milia
de legione militum, equitum mille, mixtos Numidas Hispanos-
12 que, M. Lucretium has copias nauibus aduexisse; et sagittariorum
funditorumque ad tria milia ex Sicilia C. Mamilium misisse.
39 Auxerunt Romae tumultum litterae ex Gallia allatae ab L.
2 Porcio praetore: Hasdrubalem mouisse ex hibernis et iam Alpis
transire; octo milia Ligurum conscripta armataque coniunctura

---

3 aduenerunt Σ^4 ‖ 4 anxuras P^2 ‖ minturnensis Σ^4 menturnensis alsiensis *P* ‖ 9 esse Σ^1, *om.* *P* ‖ 13 alpibus Σ^3 altib. *P* ‖ cissalpinos *P* ‖ 15 emergere *P* emergeret Σ^3 ‖ 18 que claudius *P* ‖ 19 haberet intuleraque *P* ‖ 20 senatus $P^2\Sigma^4$ setus P^1 ‖ 22 et ς, *om.* $P\Sigma^4$ ‖ quo *Madvig* quos *P* quos *uel* qui Σ^4 ‖ 23 ea Σ^3, *om.* *P* ‖ summa $P^2\Sigma^4$ sumsumma P^1 ‖ 24 uolones $P^2\Sigma^3$ uoles P^1 ‖ undeuicensimam P^1, am *a* P^2 *super* de *scriptum rursum erasum*, undeuicesimam Σ^4 ‖ et xx *P* ‖ 25 roboris Σ^3 roris *P* ‖ 26 m *P*, *om.* Σ^4 ‖ 27 millia *P* ‖ et *P* ad Σ^1 ‖ millia *P* ‖ 29 aduexisse Σ^1 adduxisse *P* ‖ 30 ∞ ∞ ∞ *P* IIII milia Σ^4 ‖ 31 allatae *P* misse Σ^4 ‖ 32 porcio Σ^4 populo *P* ‖ alpis Σ^4 alpes *P* ‖ 33 millia *P* ‖ con-

se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures, qui
eos bello occuparet; se cum inualido exercitu, quoad tutum
putaret, progressurum. hae litterae consules raptim confecto 3
dilectu maturius, quam constituerant, exire in prouincias coe-
gerunt ea mente, ut uterque hostem in sua prouincia contineret
neque coniungi aut conferre in unum uires pateretur. pluri- 4
mum in eam rem adiuuit opinio Hannibalis, quod, etsi ea aestate
transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando, quae
ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpium cum hominibus
locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudqua- 5
quam tam facilem maturumque transitum expectabat; ea tardius
mouendi ex hibernis causa fuit. ceterum Hasdrubali et sua 6
et aliorum spe omnia celeriora atque expeditiora fuere. non
enim receperunt modo Aruerni eum deincepsque aliae Gallicae
atque Alpinae gentes, sed etiam secutae sunt ad bellum. et 7
cum per munita pleraque transitu fratris, quae antea inuia
fuerant, ducebat, tum etiam duodecim annorum adsuetudine
peruiis Alpibus factis inter mitiora iam transibat hominum
ingenia. inuisitati namque antea alienigenis nec uidere ipsi 8
aduenam in sua terra adsueti, omni generi humano insociabiles
erant. et primo ignari, quo Poenus pergeret, suas rupes sua-
que castella et pecorum hominumque praedam peti crediderant;
fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia ure- 9
batur, satis edocuerat uiam tantum Alpis esse, duas praeualidas
urbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de
imperio et opibus certare. hae causae aperuerant Alpis Has- 10
drubali. ceterum quod celeritate itineris profectum erat, id 11
mora ad Placentiam, dum frustra opsidet magis quam oppugnat,
conrupit. crediderat campestris oppidi facilem expugnationem 12
esse, et nobilitas coloniae induxerat eum, magnum se excidio
eius urbis terrorem ceteris ratum iniecturum. non ipse se 13
solum ea oppugnatione inpediit, sed Hannibalem post famam
transitus eius tanto spe sua celeriorem iam mouentem ex hiber-

scribta *P* ‖ 1 lugeres *P* ‖ 3 raptim *ras. ex* raptum *P* ‖ 4 exiret *P* ‖ in Σ^2, *om.* *P* ‖ 5 ut Σ^3, *om.* *P* ‖ uterque Σ^3 utrique *P* ‖ continerent Σ^3? ‖ 6 conferre *P* conferri Σ^3 ‖ paterentur Σ^4 ‖ 8 que *P* ‖ 10 hauquaquam *P* ‖ 11 maturumque Σ^3 aturumq. *P* ‖ 14 aliae *om.* Σ^1 ‖ 17 ducebat Σ^3 ducebant *P* ‖ 18 transibat *uel* transibant Σ^4 transibant *P* ‖ 20 terra $P^2\Sigma^4$ tarra P^1 ‖ insociabiles Σ^1 insociales *P* ‖ 21 suasque castella *P* ‖ 22 hominum|quae *P* ‖ 23 italia Σ^2, *om.* *P* ‖ 25 terrarumquae *P* ‖ 26 hæc *P* ‖ 29 oppugnationem Σ^4? ‖ 31 ratum *om.* Σ^1 ‖ ipse se Σ^1 ipse *P* ipsum ς ‖ 32 oppugnatione Σ^1 oppugnatio *P*ς ‖ impediit ς inpedit *P* impedit Σ^4 ‖ 33 celerioris *conieci proleg. ed. mai. p. 133 sq.*

14 nis continuerat, quippe reputantem non solum, quam lenta
urbium oppugnatio esset, set etiam, quam ipse frustra eandem
illam coloniam ab Trebia uictor regressus temptasset.

40 Consules diuersis itineribus profecti ab urbe uelut in duo
pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium,
2 quas primus aduentus Hannibalis intulisset Italiae cladis, simul
cum illa angeret cura, quos tam propitios urbi atque imperio
fore deos, ut eodem tempore utrubique res publica prospere
gereretur? adhuc aduersa secundis pensando rem ad id tempus
3 extractam esse: cum in Italia ad Trasumennum et Cannas
praecipitasset Romana res, prospera bella in Hispania prolapsam
4 eam erexisse; postea, cum in Hispania alia super aliam clades
duobus egregiis ducibus amissis duos exercitus ex parte delesset,
multa secunda in Italia Siciliaque gesta quassatam rem
5 publicam excepisse, et ipsum interuallum loci, quod in ultimis
terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium dedisse ad
6 respirandum; nunc duo bella in Italiam accepta, duo celeberrimi
nominis duces circumstare urbem Romanam, et unum in
locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum
prior uicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum.
7 terrebat et proximus annus lugubris duorum consulum funeribus.
his anxii curis homines digredientis in prouincias consules
8 prosecuti sunt. memoriae proditum est plenum adhuc irae
in ciuis M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio,
ne, priusquam genus hostium cognosset, temere manum consereret,
respondisse, ubi primum hostium agmen conspexisset,
9 pugnaturum. cum quaereretur, quae causa festinandi esset,
'aut ex hoste egregiam gloriam' inquit 'aut ex ciuibus uictis
gaudium meritum certe, etsi non honestum, capiam.'

10 Priusquam Claudius consul in prouinciam perueniret, per
extremum finem agri Larinatis ducentem in Sallentinos exercitum
Hannibalem expeditis cohortibus adortus C. Hostilius
11 Tubulus incomposito agmini terribilem tumultum intulit; ad

8 ut Σ^3 *et ex* urbit P^1 ‖ 9 adhuc *om.* Σ^4 ‖ pensando rem Σ^4 pensandorum P ‖ 10 tarsumennum P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 prolapsa P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 erexisse P^2 erexisse poste cum in hispania prolapsa eā erexisse P^1 rexisse Σ^3 ‖ 13 duos Σ^3 duobus P ‖ 14 multa *om.* Σ^1 ‖ quassata P ‖ 20 paucos dies castra Σ^3, *om.* P ‖ 22 ingredientis Σ^4 ‖ prouinciam P ‖ 23 proditum est $P^2\Sigma^3$ proditumst P^1 ‖ 24 monenti q. ς monentique $P\Sigma^4$ ‖ 25 manum Σ^4 manu P ‖ 27 que P ‖ 28 egreciam P^2 greciam P^1 ‖ 29 honestum $P^2\Sigma^4$ honorestum P^1 ‖ 30 perueniret Σ^1 ueniret P ‖ 31 larinatis Σ^4 *et ex* laritanis P^1 tarentini *Madvig Em. Liv. 398 sq.* uriatis *idem ed. 2* ‖ 33 incomposito Σ^3 in|posito P ‖ agmini Σ^1 agmine P

quattuor milia hominum occidit, nouem signa militaria cepit.
mouerat ex hibernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per
urbes agri Sallentini castra disposita habebat. itaque ne cum 12
duobus exercitibus simul confligeret, Hannibal nocte castra
ex agro Tarentino mouit atque in Bruttios concessit. Claudius 13
in Sallentinos agmen conuertit, Hostilius Capuam petens ob-
uius ad Venusiam fuit consuli Claudio. ibi ex utroque exercitu 14
electa peditum quadraginta milia, duo milia et quingenti equites,
quibus consul aduersus Hannibalem rem gereret; reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, ut Q. Fuluio proconsuli traderet.

Hannibal undique contracto exercitu, quem in hibernis 41
aut in praesidiis agri Bruttii habuerat, in Lucanos ad Grumentum uenit spe recipiendi oppida, quae per metum ad Romanos
defecissent. eodem a Venusia consul Romanus exploratis itine- 2
ribus contendit et mille fere et quingentos passus castra ab
hoste locat. Grumenti moenibus prope iniunctum uidebatur 3
Poenorum uallum; quingenti passus intererant. castra Punica 4
ac Romana interiacebat campus; colles imminebant nudi sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutris suspecti,
quod nihil siluae neque ad insidias latebrarum habebant. in 5
medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebant. id modo Romanum quaerere apparebat, ne abire hostem pateretur: Hannibal inde euadere cupiens
totis uiribus in aciem descendebat. tum consul ingenio hostis 6
usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiae poterant, quinque cohortis additis quinque manipulis nocte iugum supe-
rare et in auersis collibus considere iubet. tempus exurgendi ex 7
insidiis et adgrediendi hostem Ti. Claudium Asellum tribunum militum et P. Claudium praefectum socium edocet, quos cum iis
mittebat. ipse luce prima copias omnis peditum equitumque in 8
aciem eduxit. paulo post et ab Hannibale signum pugnae propositum est, clamorque in castris ad arma discurrentium est sub-

---

2 que claudius *P* ‖ 6 obuiam Σ^4 ‖ 7 fuit *P* fit Σ^3 ‖ 8 electa Σ^3? electu *P* lecta Σ^4 ‖ duo milia *uel* duo Σ^3, *om.* *P* ‖ quingenti Σ^3, *om.* *P* ‖ 9 rem Σ^3, *om.* *P* ‖ 10 iussus *ex* tussus P^1 ‖ que fuluio *P* ‖ 13 brutti *P* ‖ 16 ab hoste locat Σ^4 locat ab hoste *P* ‖ 17 iunctum Σ^4 ‖ 19 imminebat *P* ‖ 20 neutris Σ^1 neutri *P* ‖ 22 mē¦dio *P* ‖ statinibus P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 hannibal *ras.* *ex* hannibale *P* ‖ euadere Σ^3, *om.* *P* ‖ 26 timeri $P^2\Sigma^4$ tiberi P^1 ‖ 27 cohortis *J. Perizonius* cohortes Σ^1 cohortibus *P* ‖ 28 in *ex* n P^1 *uel* P^2 ‖ auersis P^2 auesis P^1 aduersis Σ^3 ‖ collibus *P* uallibus Σ^3 ‖ 29 adgrediendi Σ^3 adgredi *P* ‖ ti. *P* t. *uel* titum Σ^4 ‖ 31 ipse Σ^4 ipsis *P* ‖ 32 duxit Σ^4

latus. inde eques pedesque certatim portis ruere ac palati
9 per campum properare ad hostis. quos ubi effusos consul
uidet, tribuno militum tertiae legionis C. Aurunculeio imperat,
ut equites legionis quanto maxime impetu possit in hostem
10 emittat: ita pecorum modo incompositos toto passim campo
se fudisse, ut sterni opterique, priusquam instruantur, possint.
42 nondum Hannibal e castris exierat, cum pugnantium clamorem
audiuit. itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit.
2 iam primos occupauerat equestris terror; peditum etiam prima
legio et dextra ala proelium inibat; incompositi hostes, ut quem-
que aut pediti aut equiti casus optulit, ita conserunt manus.
3 crescit pugna subsidiis et procurrentium ad certamen numero
augetur; pugnantisque, quod nisi in uetere exercitu et duci
ueteri haud facile est, inter tumultum ac terrorem instruxisset
4 Hannibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per
collis clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur a
5 castris, iniecisset. inde pauor incussus et fuga passim fieri
coepta est; minorque caedes fuit, quia propinquitas castrorum
6 breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim tergo inhaere-
bant; in transuersa latera inuaserant cohortes secundis col-
7 libus uia nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo milia
hominum occisa, supra septingentos capti, signa militaria nouem
adempta; elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac
8 tumultuaria pugna fuerat, quattuor occisi, duo capti. circa quin-
gentos Romanorum sociorumque uictores ceciderunt. postero
die Poenus quieuit; Romanus in aciem copiis eductis post-
quam neminem signa contra efferre uidit, spolia legi caesorum
hostium et suorum corpora conlata in unum sepeliri iussit.
9 inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis,
10 ut prope inferre signa uideretur, donec Hannibal tertia uigilia
crebris ignibus tabernaculisque, quae pars castrorum ad hostis

---

1 ruere Σ^4 uere *P* | 2 ab hostis *P* ‖ 3 uidit Σ^4? ‖ arunculeio inperat *P* ‖ 4 posset Σ^4 ‖ 5 campo se Σ^1 se campo *P* ‖ 8 hostes Σ^4? | coptas *P* | 9 equestris Σ^1 eques *P* equester *Salmasius* ‖ terror $P^1\Sigma^4$, s, *quam* P^2 *ex* t *fecerat*, *rursus deleta* ‖ legio prima Σ^4 ‖ 10 de|extra *P* | 13 duci ueteri *P* duce uetere Σ^1 | 14 hau facilest *P* ‖ 15 maniculorum P^1, *corr.* P^2 | decurrentium Σ^3 decursū *P* ‖ 16 a Σ^3, *om.* *P* | 17 passim fuga Σ^4 | 18 est *om.* Σ^4? ‖ 19 tergo inherebant *P* in tergo habebant Σ^3 | 21 facile Σ^4 ‖ 22 septingentos ς septingenti *P* DCC Σ^4 ‖ capta Σ^4 ‖ 23 quorum *ex* quorumi P^1 ‖ nullosususus *P* | 24 circa ꝯ *P* et circa Σ^3 *et ut uid.* Σ^1 | 25 uictores *P* ductores Σ^4 *et ut uid.* Σ^1 | 26 eductis Σ^1 ductis *P* | 27 uidet Σ^3 ‖ 28 sepeliri iussit $P^2\Sigma^3$ sepeliruussit P^1 | 29 diebus continuis Σ^4 ‖ 31 astrorum *P*

uergebat, et Numidis paucis, qui in uallo portisque se osten-
derent, relictis profectus Apuliam petere intendit. ubi inluxit, 11
successit uallo Romana acies, et Numidae ex composito paulisper
in portis se ualloque ostentauere frustratique aliquamdiu hostis
citatis equis agmen suorum adsequuntur. consul ubi silentium 12
in castris et ne paucos quidem, qui prima luce obambula-
uerant, parte ulla cernebat, duobus equitibus speculatum in
castra praemissis postquam satis tuta omnia esse exploratum
est, inferri signa iussit; tantumque ibi moratus, dum milites 13
ad praedam discurrunt, receptui deinde cecinit multoque ante
noctem copias redduxit. postero die luce prima profectus, 14
magnis itineribus famam et uestigia agminis sequens haud
procul Venusia hostem adsequitur. ibi quoque tumultuaria 15
pugna fuit; supra duo milia Poenorum caesa. inde nocturnis
montanisque itineribus Poenus, ne locum pugnandi daret, Meta-
pontum petiit. Hanno inde — is enim praesidio eius loci 16
praefuerat — in Bruttios cum paucis ad exercitum nouum com-
parandum missus; Hannibal copiis eius ad suas additis Venu-
siam retro quibus uenerat itineribus repetit atque inde Canu-
sium procedit. numquam Nero uestigiis hostis abstiterat et 17
Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos,
ne regio ea sine praesidio esset, arcessierat.

Inter haec ab Hasdrubale, postquam a Placentiae opsidione 43
abscessit, quattuor Galli equites, duo Numidae cum litteris ad
Hannibalem missi cum per medios hostes totam ferme longi-
tudinem Italiae emensi essent, dum Metapontum cedentem Han- 2
nibalem sequontur, incertis itineribus Tarentum delati a uagis
per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium propraetorem
deducuntur. eum primo incertis inplicantes responsis, ut metus 3
tormentorum admotus fateri uera coegit, edocuerunt litteras
se ab Hasdrubale ad Hannibalem ferre. cum iis litteris sicut 4
erant signatis L. Verginio tribuno militum ducendi ad Claudium
consulem traduntur; duae simul turmae Samnitium praesidii 5

1 ostenderunt *P* ‖ 2 inluxit *P* luce Σ^3 ‖ 3 romano P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 liostis P^1 ostis P^2 hostem Σ^1 ‖ 6 paucos *P* passus Σ^1 ‖ 10 multoq. *ex* multuq. P^1 ‖ 11 luce prima Σ^4 prima luce *P* ‖ 13 uenusiam *P* ‖ 14 caesi Σ^4? ‖ 16 anno *P* ‖ 19 repetit Σ^4 repetiit *P* ‖ 21 que fuluium *P* ‖ 22 ar-cessiebat *P* accersierat Σ^3 ‖ 23 a placentiae opsidione abscessit *P* ad placentiae obsidionem accessit Σ^1 ‖ 24 ad hannibalem missi Σ^4 missi ad hannibalem *P* ‖ 25 medios hostes Σ^1 mediostenm P^1 mediostem P^2 ‖ 28 pubulatoribus P^1, *corr.* P^2 populatoribus Σ^4? ‖ quintum claudium *P* ‖ 29 inplicante *P* ‖ 30 coegit *ex* cucoegit P^1 *et* P^2 ‖ 31 annibalem *P* ‖ 32 $\overline{\text{tr}}$. *ras. ex* $\overline{\text{tri}}$. *P*

causa missae. qui ubi ad consulem peruenerunt litteraeque
lectae per interpretem sunt et ex captiuis percunctatio facta,
6 tum Claudius non id tempus esse rei publicae ratus, quo con-
siliis ordinariis prouinciae suae quisque finibus per exercitus
7 suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret; audendum
ac nouandum aliquid inprouisum, inopinatum, quod coeptum
non minorem aput ciuis quam hostis terrorem faceret, perpe-
8 tratum in magnam laetitiam ex magno metu uerteret, litteris
Hasdrubalis Romam ad senatum missis simul et ipse patres
conscriptos quid pararet edocet: ut, cum in Vmbria se occur-
surum Hasdrubal fratri scribat, legionem a Capua Romam arces-
9 sant, dilectum Romae habeant, exercitum urbanum ad Narniam
10 hosti opponant. haec senatu scripta. praemissi item per agrum
Larinatem Marrucinum Frentanum Praetutianum, qua exerci-
tum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusque commeatus
paratos militi ad uescendum in uiam deferrent, equos iumen-
11 taque alia producerent, ut uehiculorum fessis copia esset. ipse
de toto exercitu ciuium sociorumque quod roboris erat delegit,
sex milia peditum, mille equites; pronuntiat occupare se in Lu-
canis proximam urbem Punicumque in ea praesidium uelle: ut
12 ad iter parati omnes essent. profectus nocte flexit in Picenum.
Et consul quidem quantis maximis itineribus poterat ad
conlegam ducebat relicto Q. Catio legato, qui castris praeesset.
44 Romae haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat bien-
nio ante, cum castra Punica obiecta Romanis moenibus portis-
que fuerant. neque satis constabat animis, tam audax iter con-
2 sulis laudarent uituperarentne; apparebat, quo nihil iniquius est,
ex euentu famam habiturum: castra prope Hannibalem hostem
relicta sine duce, cum exercitu, cui detractum foret omne
quod roboris, quod floris fuerit, et consulem in Lucanos osten-
3 disse iter, cum Picenum et Galliam peteret, castra relinquentem
nulla alia re tutiora quam errore hostis, qui ducem inde atque
4 exercitus partem abisse ignoraret. quid futurum, si id palam

1 causae P^1, *corr.* P^2 ‖ litterae|quae P ‖ 4 ⟨in⟩ prouinciae *Wesenberg* ‖ finibe P ‖ exercitusuos P ‖ 5 senatum P ‖ 6 ac nouandum Σ^3, *om.* P ‖ 7 ciuis Σ^4 ciues P ‖ 10 conscribtos P ‖ pararet P paret Σ^1 ‖ ut P monet ut Σ^3, *uix* Σ^1, et ut *uel* et *Duker* ‖ 12 nardiam P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 senatu P^1 senatui P^2 senatu *uel* senatui Σ^4 ‖ 14 praetutilianum P ‖ quae P ‖ 16 ad uescendum *ras. ex* adsuescendum P ‖ 17 produceret P ‖ 19 millia P ‖ 20 punicamque P ‖ 22 itineribus poterat P poterat itineribus Σ^1 ‖ 23 que catio P ‖ 24 biennio $P\Sigma^4$ quadriennio *Glareanus* ‖ 25 cum P quam Σ^3? ‖ 26 audax iter Σ^4 autaudaxter P ‖ 28 ex euentum P ‖ 32 inde *om.* Σ^4 ‖ 33 abisse Σ^1 abesse *ras. ex* abesset P

fiat, et aut insequi Neronem cum sex milibus armatorum pro-
fectum Hannibal toto exercitu uelit aut castra inuadere praedae
relicta sine uiribus, sine imperio, sine auspicio? ueteres eius 5
belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant:
et ea omnia accidisse, cum unus imperator, unus exercitus
hostium in Italia esset; nunc duo bella Punica facta, duos in-
gentis exercitus, duos prope Hannibales in Italia esse. quippe 6
et Hasdrubalem patre eodem Hamilcare genitum, aeque in-
pigrum ducem, per tot annos in Hispania Romano exercitatum
bello, gemina uictoria insignem duobus exercitibus cum clarissi-
mis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania 7
et concitatis ad arma Gallicis gentibus multo magis quam
Hannibalem ipsum gloriari posse: quippe in iis locis hunc 8
coegisse exercitum, quibus ille maiorem partem militum fame ac
frigore, quae miserrima mortis genera sint, amisisset. adicie- 9
bant etiam periti rerum Hispaniae haud cum ignoto eum duce
C. Nerone congressurum, sed quem in saltu impedito deprensus
forte haud secus quam puerum conscribendis fallacibus con-
dicionibus pacis frustratus elusisset. omnia maiora etiam uero 10
praesidia hostium, minora sua, metu interprete semper in
deteriora inclinato, ducebant.

Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat, 45
ut detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur.
negat ullius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa 2
tutius fuisse quam suum. ad certam eos se uictoriam ducere: 3
quippe ad quod bellum collega non ante, quam ad satietatem
ipsius peditum atque equitum datae ab senatu copiae fuissent
maiores instructioresque, quam si aduersus ipsum Hannibalem
iret, profectus sit, eo ipsi si quantumcumque uirium momen-
tum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum modo in 4
acie — nam ne ante audiatur, daturum operam — alterum
consulem et alterum exercitum aduenisse haud dubiam uicto-
riam facturum. famam bellum conficere, et parua momenta 5

1 millibus P ‖ 3 sine imperio *bis scr.* P ‖ 4 duo consules Σ^3 dilocos. P^1 locos. P^2 ‖ anno $P^2\Sigma^4$ anno anno P^1 ‖ 8 et *om.* Σ^4? ‖ hamilcaro P ‖ gentum P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 annos Σ^3, *om.* P ‖ exercitatum P exercitum Σ^1 ‖ 11 iam *Hachtmann ann. phil. 119 (1879) 143 sq.* ‖ 12 et *om.* Σ^4 ‖ 13 his P ‖ 16 eum *Crévier* cum P eo Σ^3, *om.* ς ‖ 17 saltu Σ^3 aliu P ‖ 19 elusisset Σ^3 elusisse P ‖ 20 presidia hostium Σ^3 præ|sidialiostium P ‖ minora Σ^3 hinora P ‖ interpræ|teseper P^1 interpræ|tes ne per P^2 ‖ 22 iam Σ^1, *om.* P ‖ 23 ut Σ^4 ui P ‖ paucos P^2 ‖ militess P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 audacib. P ‖ 25 totius *ex* tutius P^1 ‖ 29 ire Σ^3 ‖ ipsi si *Madvig* ipsos $P\Sigma^4$ ‖ quantumeumque P ‖ 31 audiatur Σ^1 audiretur P

in spem metumque impellere animos; gloriae quidem ex re
6 bene gesta partae fructum prope omnem ipsos laturos; semper
quod postremum adiectum sit, id rem totam uideri traxisse.
cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo fauore homi-
7 num iter suum celebretur. et hercule per instructa omnia
ordinibus uirorum mulierumque undique ex agris effusorum
inter uota ac preces et laudes ibant: illos praesidia rei publi-
cae, uindices urbis Romanae imperiique appellabant; in illo-
rum armis dextrisque suam liberorumque suorum salutem ac
8 libertatem repositam esse. deos omnis deasque precabantur,
ut illis faustum iter, felix pugna, matura ex hostibus uictoria
esset, damnarenturque ipsi uotorum, quae pro iis suscepissent,
9 ut, quem ad modum nunc solliciti prosequerentur eos, ita pau-
10 cos post dies laeti ouantibus uictoria obuiam irent. inuitare
inde pro se quisque et offerre et fatigare precibus, ut, quae
ipsis iumentisque usui essent, ab se potissimum sumerent;
11 benigne omnia cumulata dare. modestia certare milites, ne
quid ultra usum necessarium sumerent; nihil morari, nec
abire ab signis nec subsistere cibum capientes; diem ac noctem
ire; uix quod satis ad naturale desiderium corporum esset,
12 quieti dare. et ad collegam praemissi erant, qui nuntiarent
aduentum percunctarenturque, clam an palam, interdiu an noctu
uenire sese uellet, isdem an aliis considere castris. nocte clam
ingredi melius uisum est.

46 Tessera per castra ab Liuio consule data erat, ut tribu-
nus tribunum, centurio centurionem, eques equitem, pedes
2 peditem acciperet: neque enim dilatari castra opus esse, ne
hostis aduentum alterius consulis sentiret; et coartatio plurium

---

2 gesta Σ^3 gestae P ‖ partae *Aldus* partes P partem Σ^1 ‖ 4 quo fauore P^2 qua fauore P^1 quo pauore Σ^4 ‖ 5 celeretur P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 ac Σ^1 et P ‖ praeces P ‖ laudes $P^2\Sigma^4$ haudes P^1 ‖ 9 armi P^1, *corr.* P^2 ‖ liberorumque Σ^1 liberorum P ‖ 10 praecabantur P ‖ 11 iter Σ^4 iterque P ‖ maturae P ‖ 12 uotorumque P ‖ 14 uictoria Σ^3 uictoriam P ‖ 15 fatigare P flagitare Σ^1 ‖ praecibus P ‖ 16 a Σ^4 ‖ 18 quit P ‖ sumeret P ‖ 19 abire ab signis *Weissenborn* ab signis $P\Sigma^4$ *et ut uid.* Σ^1 ab signis abire *mavult ponere Maur. Mueller* ab signis absistere *Gron.* ab signis discedere *Madvig Em. Liv. 401* abscedere ab signis *Wesenberg* ‖ nec P, *om.* Σ^3 *et ut uid.* Σ^1 ‖ subsistere $P\Sigma^4$ absistere Σ^1? ‖ ⟨nisi⟩ cibum *Madvig* ‖ diem ac noctem $P\Sigma^4$ die ac nocte ς *Madvig* ‖ 21 dare Σ^3 daret P ‖ 22 percunctarenturque Σ^4 recunctarentur|que P^1 ne cunctarentur|que P^2 ‖ 23 sese Σ^3 esse P ‖ clam ingredi Σ^3 claminaredi P ‖ 24 melius *om.* Σ^1 ‖ 25 tessera $P^1\Sigma^4$, *lineola a* P^2 *per* t *ducta rursus erasa* ‖ tribunus tribunum P tribunum tribunus Σ^1? tribuni tribunos Σ^4 ‖ 26 equitem $P^2\Sigma^4$ equitum P^1 ‖ 28 coartatio Σ^3 cortatio P^1 coortatio P^2

in angusto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus
exercitus nihil ferme praeter arma secum in expeditionem tule-
rat. ceterum in ipso itinere auctum uoluntariis agmen erat, 3
offerentibus ultro sese et ueteribus militibus perfunctis iam militia
et iuuenibus, quos certatim nomina dantis, si quorum corporis
species roburque uirium aptum militiae uidebatur, conscripserat.
ad Senam castra alterius consulis erant, et quingentos ferme 4
inde passus Hasdrubal aberat. itaque cum iam adpropinquaret,
tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingre-
deretur. silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus 5
in tentoria abducti, cum summa omnium laetitia hospitaliter
excipiuntur. postero die consilium habitum, cui et L. Porcius
Licinus praetor adfuit. castra iuncta consulum castris habebat, 6
et ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum,
cum modo insideret angustos saltus, ut transitum clauderet,
modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem
omnibus artibus belli fuerat; is tum in consilio aderat. mul- 7
torum eo inclinabant sententiae, ut, dum fessum uia ac uigiliis
reficeret militem Nero, simul et ad noscendum hostem paucos
sibi sumeret dies, tempus pugnae differretur; Nero non suadere 8
modo, sed summa ope orare institit, ne consilium suum, quod
tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. errore, 9
qui non diuturnus futurus esset, uelut torpentem Hannibalem
nec castra sua sine duce relicta adgredi nec ad sequendum
se iter intendisse. antequam se moueat, deleri exercitum Has-
drubalis posse redirique in Apuliam. qui prolatando spatium 10
hosti det, eum et illa castra prodere Hannibali et aperire in
Galliam iter, ut per otium, ubi uelit, Hasdrubali coniungatur.
extemplo signum dandum et exeundum in aciem abutendumque 11
errore hostium apsentium praesentiumque, dum neque illi
sciant cum paucioribus nec hi cum pluribus et ualidioribus
rem esse. consilio dimisso signum pugnae proponitur, con- 12
festimque in aciem procedunt.

Iam hostes ante castra instructi stabant. moram pugnae 47
attulit, quod Hasdrubal, prouectus ante signa cum paucis equi-

2 ferme Σ^1 fere *P* ‖ in Σ^3, *om.* *P* ‖ 3 auctum Σ^3 autcum *P* ‖ 4 et ueteribus Σ^4 ex ueteribus *P* ‖ 6 roborque *P* ‖ 10 suis *P* ‖ 13 licinus ς *Sigonius* licinius *P*Σ^4 ‖ 15 cum Σ^3, *om.* *P* ‖ 16 ostem *P* ‖ 18 inclinabant ς inclinant *P*Σ^4 ‖ 19 paucos Σ^3 paruos *P* ‖ 20 pugnae *P* pugnandi Σ^1 ‖ 21 ope orare Σ^3 operare *P* ‖ 23 esse *P* ‖ 25 se *ante* iter *om.* Σ^1 ‖ deleri *P* delere Σ^1 ‖ exercitum hasdrubalis posse redireque (redirique *corr.* *Gron.*) Σ^3 que *P* ‖ 27 et illa *P* illa Σ^4 ‖ 29 exeundum Σ^3 aeundū *P* ‖ 30 presentiumque Σ^3 que *P*

tibus, scuta uetera hostium notauit, quae ante non uiderat, et
strigosiores equos; multitudo quoque maior solita uisa est.
2 suspicatus enim id, quod erat, receptui propere cecinit ac
misit ad flumen, unde aquabantur, ubi et excipi aliqui possent
et notari oculis, si qui forte adustioris coloris ut ex recenti
3 uia essent; simul circumuehi procul castra iubet specularique,
num auctum aliqua parte sit uallum, et ut attendant, semel
4 bisne signum canat in castris. ea cum ordine omnia relata
essent, castra nihil aucta errorem faciebant: bina erant, sicut
ante aduentum consulis alterius fuerant, una M. Liuii, altera
L. Porci, neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad muni-
5 menta adiectum. illud ueterem ducem adsuetumque Romano
hosti mouit, quod semel in praetoriis castris signum, bis in
consularibus referebant cecinisse. duos profecto consules esse,
et quonam modo alter ab Hannibale apscessisset, cura angebat.
6 minime id, quod erat, suspicari poterat, tantae rei frustratione
Hannibalem elusum, ut, ubi dux, ubi exercitus esset, cum quo
7 castra conlata haberet, ignoraret; profecto haud mediocri clade
absterritum insequi non ausum; magno opere uereri, ne per-
ditis rebus serum ipse auxilium uenisset Romanisque eadem
8 iam fortuna in Italia quae in Hispania esset. interdum litteras
suas ad eum non peruenisse credere, interceptisque iis con-
sulem ad sese opprimendum adcelerasse. his anxius curis ex-
tinctis ignibus uigilia prima dato signo, ut taciti uasa colli-
9 gerent, signa ferri iussit. in trepidatione et nocturno tumultu
duces parum intente adseruati, alter in destinatis iam ante
animo latebris subsedit, alter per uada nota Metaurum flumen
tranauit. ita desertum ab ducibus agmen primo per agros pala-
tur, fessique aliquot somno ac uigiliis sternunt corpora passim
10 atque infrequentia relinquunt signa. Hasdrubal, dum lux uiam

1 uiderat Σ^3 uidebat *P* ‖ 3 suspicatus Σ^3 suscitatus P^1 suspitatus P^4 ‖ enim *om.* Σ^4 ‖ 5 oculos *P* ‖ qui Σ^4 quit *P* ‖ 7 ut *om.* Σ^1 ‖ 8 relata Σ^3, *om.* *P* ‖ 11 neutris Σ^4 naeutri *P* ‖ 13 hoste Σ^4 ‖ pretoriis Σ^4 praetoris *P* ‖ 14 duos profecto consules esse Σ^3, *om.* *P* ‖ 16 poteratantae *P* ‖ 17 elusum *P* usum Σ^4 ‖ ut *P* et Σ^3 ‖ 18 conlata *P* coniuncta Σ^4 ‖ haberet Σ^1 habuerit *P* ‖ ignorare Σ^4 ‖ 20 seruū P^1 seriū P^2 ‖ 22 non peruenisse ad eum Σ^4 ‖ iis Σ^4 is *P* ‖ 25 turmultu P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 intente Σ^1 inte *P* ‖ adseruati Σ^1 adseruat *P* ‖ destinati *P* ‖ 27 per Σ^3 par *P* ‖ mataurum P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 primo *P* primos Σ^4 proximos *coni. Wodrig ann. phil. 123 (1881) 198* ‖ 29 aliquod *P* ‖ somno ac uigiliis $P\Sigma^4$ somno ab (*uel potius* a) uigiliis *Novak* uigiliis ac somno *Zingerle* ‖ palatur, fessique aliquot itinere ac uigiliis sternunt somno corpora *Wesenberg* palatur aliquot horas, fessique uigiliis somno sternunt corpora *Alan Em. Liv. I 44* ‖ 30 hasdruba P^1, *corr.* P^2 ‖ uiam Σ^3 iam *P*

ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet, et per tortuosi amnis
sinus flexusque cum errorem uoluens haud multum processisset,
ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus
erat. sed cum, quantum a mari abscedebat, tanto altioribus 11
coercentibus amnem ripis non inueniret uada, diem terendo
spatium dedit ad insequendum sese hosti.

Nero primum cum omni equitatu aduenit, Porcius deinde 48
adsecutus cum leui armatura. qui cum fessum agmen carperent 2
ab omni parte incursarentque, et iam omisso itinere, quod
fugae simile erat, castra metari Poenus in tumulo super flu-
minis ripam uellet, aduenit Liuius peditum omnibus copiis 3
non itineris modo, sed ad conserendum extemplo proelium
instructis armatisque. sed ubi omnis copias coniunxerunt 4
derectaque acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius ab sinistro
pugnam instruit, media acies praetori tuenda data. Hasdrubal 5
omissa munitione castrorum postquam pugnandum uidit, in
prima acie ante signa elephantos locat, circa eos laeuo in
cornu aduersus Claudium Gallos opponit, haud tantum iis fidens,
quantum ab hoste timeri eos credebat; ipse dextrum cornu 6
aduersus M. Liuium sibi atque Hispanis — et ibi maxime in
uetere milite spem habebat — sumpsit; Ligures in medio 7
post elephantos positi. sed longior quam latior acies erat;
Gallos prominens collis tegebat. ea frons, quam Hispani tene- 8
bant, cum sinistro Romanorum cornu concurrit; dextra omnis
acies extra proelium eminens cessabat; collis oppositus arcebat,
ne aut a fronte aut ab latere adgrederentur. inter Liuium 9
Hasdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque
caedes utrimque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior 10
peditum equitumque Romanorum, ibi Hispani, uetus miles peri-
tusque Romanae pugnae, et Ligures, durum in armis genus.
eodem uersi elephanti, qui primo impetu turbauerant antesi-

---

1 ostenderet ripa fluminis Σ^3 ostendentis *P* ‖ ferri Σ^4 ferre *P* ‖ 2 errorē *P* errore Σ^1 orbem *coni. Weissenborn;* ⟨iter⟩ errore ⟨re⟩uol-uens *Maur. Mueller* errore ⟨iter re⟩uoluens *Riemann* ‖ 3 ⟨substitit,⟩ ubi *Sartorius omittens* 4 erat ‖ 4 erat Σ^1, *om.* *P* ‖ a mari Σ^3 mare *P* ‖ 5 terendo Σ^3 ferendo *P* ‖ 8 acmen *P* ‖ 9 inursarentque P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 fugae Σ^3 fuga *P* ‖ tū|mulo *P*, *lineola supra* u *satis pallida* ‖ 14 a Σ^4 ‖ 16 omnissa P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 locat Σ^1 conlocat *P* ‖ 18 tantum iis P^5 iantum iis P^1 tantum eis Σ^3 ‖ fidens Σ^3 fidene *P* ‖ 19 credebat ipse dextrum Σ^3 credebatursedextrū P^1 credebatur senistrū P^2 ‖ 20 adque *P* ‖ 21 militem *P* ‖ 22 latiora P^1, *corr.* P^4 ‖ 23 prominuens P^1, *corr.* P^4 ‖ 26 a fronte Σ^3 fronte *P* ‖ ab latere *P* a latere *uel* latere Σ^4 ‖ 27 atroxquæ *P* ‖ 28 cedes *P* ‖ 31 antesignanos $P^1\Sigma^3$ ante signa romanos P^2, *sed* roma *rursus deletum est*

11 gnanos et iam signa mouerant loco; deinde crescente certamine
et clamore inpotentius iam regi et inter duas acies uersari,
uelut incerti, quorum essent, haud dissimiliter nauibus sine
12 gubernaculo uagis. Claudius 'quid ergo praecipiti cursu tam
longum iter emensi sumus?' clamitans militibus cum in ad-
13 uersum collem frustra signa erigere conatus esset, postquam ea
regione penetrari ad hostem non uidebat posse, cohortis aliquot
subductas e dextro cornu, ubi stationem magis segnem quam
14 pugnam futuram cernebat, post aciem circumducit et non ho-
stibus modo sed etiam suis inopinantibus in dextrum hostium
latus incurrit; tantaque celeritas fuit, ut, cum ostendissent se ab
15 latere, mox in terga iam pugnarent. ita ex omnibus partibus,
a fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hispani Liguresque,
16 et ad Gallos iam caedes peruenerat. ibi minimum certaminis
fuit: nam et pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi stra-
tique somno passim per agros, et qui aderant, itinere ac uigi-
liis fessi, intolerantissima laboris corpora, uix arma umeris
17 gestabant; et iam diei medium erat, sitisque et calor hiantis
49 caedendos capiendosque adfatim praebebat. elephanti plures
ab ipsis rectoribus quam ab hoste interfecti. fabrile scalprum
cum malleo habebant; id, ubi saeuire beluae ac ruere in suos
coeperant, magister inter aures positum, ipso in articulo, quo
iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat.
2 ea celerrima uia mortis in tantae molis belua inuenta erat,
ubi regendi spem incidissent, primusque id Hasdrubal insti-
tuerat, dux cum saepe alias memorabilis, tum illa praecipue
3 pugna. ille pugnantis hortando pariterque obeundo pericula
sustinuit, ille fessos abnuentisque taedio et labore nunc pre-
cando nunc castigando accendit, ille fugientis reuocauit omis-
4 samque pugnam aliquot locis restituit; postremo, cum haud

4 glaudius *P* ‖ 5 logum itter *P* ‖ 7 aliquod *P* ‖ 8 e *P* ab *uel* a Σ^4 ‖ 10 dextrum *Glareanus* sistrum P^1 sinistrum $P^4\Sigma^4$ ‖ 11 hostendissent *P* ‖ ab latere *P* in latere Σ^1 ‖ 13 a fronte Σ^4 ab fronte *P* ‖ trucidantur *P* trucidarentur Σ^1 ‖ 16 passim *om.* Σ^4 ‖ 18 gestabant *P* gerebant Σ^1 ‖ 19 adfatim $P^1\Sigma^3$, *supra* f *a* P^4 M *est scripta* ‖ praebebat *P* prebebant Σ^4 ‖ 21 id *P* et Σ^4 ‖ ueluae P^1, *corr.* P^5 ‖ 22 ipso in articulo quo *P* ipsa in compage qua Σ^3 ‖ 24 celerima uiam *P* ‖ inuenta Σ^3 inuecta *P* ‖ 25 regendi spem incidissent *conieci* regendi spem uicissent Σ^1 regendisperuicissent *P* regendi spes incisa esset *Luterbacher Phil. Rundschau 1883, 1400* regentis spreuissent *Weissenborn* regentis imperium spreuissent *Maur. Mueller* regendi spem perdidissent *Kindscher Z. f. d. Gymn. 7 (1853) 655* ‖ 26 dux Σ^3 dua *P* ‖ precipuæ *P* ‖ 27 pugna *ras. ex* pugnan *P* ‖ 28 abnuentis|quae tedio *P* ‖ taedio laborem *coni. Madvig Em. Liv. 402* ‖ praecando *P* ‖ 30 aliquod *P*

dubie fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomen secuto esset, concitato equo se in cohortem Romanam inmisit. ibi, ut patre Hamilcare et Hannibale fratre dignum erat, pugnans cecidit.

Numquam eo bello una acie tantum hostium interfectum 5
est, redditaque aequa Cannensi clades uel ducis uel exercitus
interitu uidebatur. quinquaginta sex milia hostium occisa, 6
capta quinque milia et quadringenti; magna praeda alia cum
omnis generis tum auri etiam argentique. ciuium etiam Ro- 7
manorum, qui capti aput hostes erant, supra quattuor milia
capitum recepta. id solacii fuit pro amissis eo proelio militibus. nam haudquaquam incruenta uictoria fuit: octo ferme
milia Romanorum sociorumque occisa; adeoque etiam uictores 8
sanguinis caedisque ceperat satietas, ut postero die, cum esset
nuntiatum Liuio consuli Gallos Cisalpinos Liguresque, qui aut
proelio non adfuissent aut inter caedem effugissent, uno agmine
abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo aut imperio; posse, si una equitum ala mittatur, omnes deleri: 'super- 9
sint' inquit 'aliqui nuntii et hostium cladis et nostrae uirtutis.'

Nero ea nocte, quae secuta est pugnam, profectus cita- 50
tiore quam inde uenerat agmine die sexto ad statiua sua atque
ad hostem peruenit. iter eius frequentia minore, quia nemo 2
praecesserat nuntius, laetitia uero tanta, uix ut compotes
mentium prae gaudio essent, celebratum est. nam Romae 3
neuter animi habitus satis dici enarrarique potest, nec quo
incerta expectatione euentus ciuitas fuerat nec quo uictoriae
famam accepit. numquam per omnis dies, ex quo Claudium 4
consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem
aut senator quisquam a curia atque ab magistratibus abscessit

1 dubie *P* dubia Σ^3 ‖ superstes $P^1\Sigma^1$ superesset P^2, *sed ras. illud restit. est* ‖ 2 esset $P^1\Sigma^1$, *del.* P^2, *sed ras. restit. est* ‖ 3 ibi *P* ubi Σ^4 ‖ fratre hannibale Σ^4? ‖ 6 cannensi *ex* cannensis P^1 ‖ clade *P* ‖ 7 quinsuaginta P^1, *corr.* P^2 ‖ sex *P* VII Σ^4 ‖ 8 millia *P* ‖ 9 etiam *post* auri *om.* Σ^4? ‖ 10 IIII milia Σ^4 *(cf. Oros. 4, 18 et Zonar. 9, 9)* ∞ ∞ ∞ *P* ‖ 12 haudquaquam *ras. ex* haudquamquam *P* ‖ ferme millia *P* milia ferme Σ^4 ‖ 14 satietas *P* satias Σ^1 ‖ esse *P* ‖ 15 ligurquo P^1 ligurisque P^2 et ligures Σ^4 ‖ 17 signo Σ^4 ‖ aut *P* sine Σ^3 ‖ 18 posse si *P* si Σ^4 ‖ equitum ala *P* ala equitum Σ^4 ‖ omnes *P* posse omnes Σ^3 ‖ deleri Σ^3 delerique *P* deleri, 'quin *Gron.* ‖ 19 inquit Σ^3, *om.* *P* ‖ alii|qui *P* ‖ 20 nocte $P^2\Sigma^4$ necte P^1 ‖ profectus *Sartorius*, *om.* $P\Sigma^4$; regressus *suppl. Madvig Em. Liv. 402 sq.* ‖ 22 ad hostem Σ^3 hostem *P* ‖ quia nemo *P* nemo enim Σ^1 ‖ 23 ut uix Σ^4? ‖ 24 prae *om.* Σ^1 ‖ gaudio $P\Sigma^1$, *nisi quod P pro* i *primum* e *uel* o *scripserat* ‖ 25 enarrarique *P* narrarique Σ^1 ‖ 26 fuerat *P* fuerit Σ^1 ‖ 27 acceperit Σ^4

5 aut populus e foro; matronae, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesque uersae, per omnia delubra uagae
6 suppliciis uotisque fatigare deos. tam sollicitae ac suspensae ciuitati fama incerta primo accidit duos Narnienses equites in castra, quae in faucibus Vmbriae opposita erant, uenisse ex
7 proelio nuntiantis caesos hostis. et primo magis auribus quam animis id acceptum erat ut maius laetiusque, quam quod mente capere aut satis credere possent, et ipsa celeritas fidem impe-
8 diebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. litterae deinde ab L. Manlio Acidino missae ex castris adferuntur de Narnien-
9 sium equitum aduentu. hae litterae per forum ad tribunal praetoris latae senatum curia exciuerunt; tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiae concursum est, ut adire nuntius non posset, sed traheretur a percunctantibus uociferantibusque, ut in rostris prius quam in senatu litterae reci-
10 tarentur. tandem summoti et coerciti a magistratibus, dis-
11 pensarique laetitia inter impotentis eius animos potuit. in senatu primum, deinde in contione litterae recitatae sunt; et pro cuiusque ingenio aliis iam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos consulumue litteras au-
51 dissent. ipsos deinde adpropinquare legatos allatum est. tunc enim uero omnis aetas currere obuii, primus quisque oculis
2 auribusque haurire tantum gaudium cupientes. ad Muluium
3 usque pontem continens agmen peruenit. legati — erant L. Veturius Philo P. Licinius Varus Q. Caecilius Metellus — circumfusi omnis generis hominum frequentia in forum per-
4 uenerunt, cum alii ipsos, alii comites eorum, quae acta essent, percunctarentur. et ut quisque audierat exercitum hostium imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumis, saluos consules esse, extemplo aliis porro impertiebant gaudium suum.
5 cum aegre in curiam peruentum esset, multo aegrius summota

---

1 e *om.* Σ^1 ‖ 2 in preces Σ^4 inter praeces P ‖ 3 suppliciis Σ^4 supplices P ‖ fatigare P fatigauere Σ^1 ‖ 6 nuntiantis Σ^4 nuntiantes P | 7 id *om.* Σ^4 | laetiusquae P ‖ 8 caperet P ‖ fidem Σ^3 idem P ‖ 10 acciuino Σ^3 | 12 praetoris latae Σ^1 perlatae *ex* perlataes P^1 ‖ curia P in curiam Σ^3 | 13 concursum $P^2\Sigma^3$ concussum P^1 ‖ 14 sed Σ^1, *om.* P | traheretur a percunctantib. P cunctantibus Σ^1 ‖ 16 coercitio P^1, *corr.* P^2 | dispensarique P dissertarique Σ^1 ‖ 17 impotentis Σ^1 ponentis P | 18 senatum P | 19 alius iam P, *om.* Σ^1 ‖ 20 consulum uel Σ^4 ‖ 22 obuii P obuiam Σ^1 ‖ primum Σ^4 | 24 *aut cum* ς legati erant ... metellus. circumfusi *distinguendum aut* ⟨ii⟩ erant *scribendum censet Harant* | 25 philo ς philus $P\Sigma^3$ ‖ p̄. P l. Σ^4 ‖ uarum P^1, *corr.* P^2 | caecilius Σ^4, *om.* P | 27 cum alii *ras. ex* cum aliis P | eorumq. acta P | essent P sint Σ^1 | 29 incolumis Σ^4 incolumes P ‖ 30 impertiebant Σ^3 impertierant P | 31 in curiam $P^2\Sigma^4$ in-

turba, ne patribus misceretur, litterae in senatu recitatae sunt.
inde traducti in contionem legati. L. Veturius litteris recitatis 6
ipse planius omnia, quae acta erant, exposuit cum ingenti
adsensu, postremo etiam clamore uniuersae contionis, cum uix
gaudium animis caperent. discursum inde ab aliis circa templa 7
deum, ut grates agerent, ab aliis domos, ut coniugibus libe-
risque tam laetum nuntium impertirent. senatus, quod M. 8
Liuius et C. Claudius consules incolumi exercitu ducem hostium
legionesque occidissent, supplicationem in triduum decreuit.
eam supplicationem C. Hostilius praetor pro contione edixit,
celebrataque a uiris feminisque est; omniaque templa per 9
totum triduum aequalem turbam habuere, cum matronae am-
plissima ueste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni
solutae metu deis immortalibus grates agerent. statum quo- 10
que ciuitatis ea uictoria mouit, ut iam inde haut secus quam
in pace res inter se contrahere uendendo, emendo, mutuum
dando argentum creditumque soluendo auderent.

C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Hasdru- 11
balis, quod seruatum cum cura attulerat, proici ante hostium
stationes captiuosque Afros uinctos, ut erant, ostendi, duos
etiam ex iis solutos ire ad Hannibalem et expromere, quae
acta essent, iussit. Hannibal, tanto simul publico familiarique 12
ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse;
castrisque inde motis, ut omnia auxilia, quae diffusa latius 13
tueri non poterat, in extremum Italiae angulum Bruttios con-
traheret, et Metapontinos, ciuitatem uniuersam, excitos sedibus
suis, et Lucanorum qui suae dicionis erant in Bruttium agrum
traduxit.

iuriam P^1 ‖ peruentum esset P peruenissent Σ^1 ‖ 2 traducti $P\Sigma^1$ producti *Sigonius* ‖ 6 grates $P^2\Sigma^4$ gates P^1 ‖ 7 letum P ‖ 8 consules *om.* Σ^4 ‖ 9 decreuit Σ^4 decreuit eam supplicationem in triduum decreuit P^1 eam *usque ad* triduum *del.* P^4 ‖ 10 c. *Aldus* a. $P\Sigma^4$ ‖ pro contione Σ^4, *om.* P ‖ 11 celebrataque Σ^1 celebrata P ‖ est *om.* Σ^1 ‖ omniaque Σ^1 omnia P ‖ 14 deiis P ‖ 15 uictoriam P ‖ mouit ut iam Σ^3, *om.* P ‖ 16 emendo mutuum dando Σ^3, *om.* P ‖ 17 creditumque Σ^1 creditum P ‖ 20 uinctos P *inter* u *et* c *una uel duabus litteris erasis* uincti Σ^1 ‖ 21 ex his P de iis Σ^4 ‖ 23 acnoscere P ‖ 24 ut *om.* Σ^3 ‖ 25 contraheret P contrahit Σ^3 ‖ 26 sedibus Σ^3 seditionib. P ‖ 27 bruttiam P^1, *corr.* P^2 ‖ recognobi *subscr.* P^2

titi liuii | ab urbe condita | liber xxuii | explic· incipit | liber· xxuiii | feliciter P

T. LIVI
AB VRBE CONDITA

LIBER XXVIII.

1 Cum transitu Hasdrubalis, quantum in Italiam declinauerat
belli, tantum leuatae Hispaniae uiderentur, renatum ibi subito
2 par priori bellum est. Hispanias ea tempestate sic habebant
Romani Poenique: Hasdrubal Gisgonis filius ad Oceanum pe-
3 nitus Gadisque concesserat; nostri maris ora omnisque ferme
Hispania, qua in orientem uergit, Scipionis ac Romanae dicio-
4 nis erat. nouus imperator Hanno, in locum Barcini Hasdru-
balis nouo cum exercitu ex Africa transgressus Magonique
iunctus, cum in Celtiberia, quae media inter duo maria est,
5 breui magnum hominum numerum armasset, Scipio aduersus
eum M. Silanum cum decem haud plus milibus militum, equiti-
6 bus quingentis misit. Silanus quantis maximis potuit itineribus
— inpediebant autem et asperitates uiarum et angustiae sal-
tibus crebris, ut pleraque Hispaniae sunt, inclusae —, tamen
non solum nuntios sed etiam famam aduentus sui praegressus,
ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit.
7 eisdem auctoribus conpertum est, cum decem circiter milia
ab hoste abessent, bina castra circa uiam, qua irent, esse:
laeua Celtiberos, nouum exercitum, supra nouem milia homi-
8 num, dextra Punica tenere castra. ea stationibus, uigiliis,
omni iusta militari custodia tuta et firma esse, illa altera soluta
neclectaque, ut barbarorum et tironum et minus timentium,

---

1 italiam Σ^1 italia *P* ‖ declinauerat *P* inclauerat Σ^1? inclinauerat Σ^3 | 2 ibi Σ^4 ubi *P* ‖ 3 priori Σ^3 priore *P* | est *P* et Σ^4 | hispanias Σ^3 hispania *P* | sic Σ^3 signa *P* ‖ 6 in Σ^3, *om.* *P* | 7 barchini *P*Σ^4? | 10 hominum Σ^3, *om.* *P* ‖ 11 decem haud plus millibus *Gron.* decemiliauo plus millibus P^1 decemilia seu plus P^2 decem milibus Σ^3 ‖ 12 quingentis $P^2\Sigma^3$ quingentis militum equitibus quingentis P^1 | potuitinerib. *P* | 13 angustiae *ex* angustia P^1 | 16 celliliberia P^1 cellitiberia P^2 | transfugis Σ^3 transfugit *P* ‖ 17 cum *P* quod Σ^3 ‖ millia *P* | 19 millia *P* | hominum *om.* Σ^4 | 20 ea *om.* Σ^4

quod in sua terra essent. ea prius adgredienda ratus Silanus 9
signa quam maxime ad laeuam iubebat ferri, necunde ab sta-
tionibus Punicis conspiceretur; ipse praemissis speculatoribus
citato agmine ad hostem pergit. tria milia ferme aberat, cum 2
hauddum quisquam hostium senserat; confragosa loca et opsiti
uirgultis tegebant colles. ibi in caua ualle atque ob id oc- 2
culta considere militem et cibum capere iubet. interim spe-
culatores transfugarum dicta adfirmantes uenerunt. tum sar- 3
cinis in medium coniectis arma Romani capiunt acieque iusta
in pugnam uadunt. mille passum aberant, cum ab hoste
conspecti sunt, trepidarique repente coeptum; et Mago ex
castris citato equo ad primum clamorem et tumultum adue-
hitur. erant in Celtiberorum exercitu quattuor milia scutata 4
et ducenti equites; hanc iustam legionem — et id ferme roboris
erat — in prima acie locat, ceteros, leuem armaturam, in
subsidiis posuit. cum ita instructos educeret e castris, uix- 5
dum in egressos uallo eos Romani pila coniecerunt. subsidunt 6
Hispani aduersus emissa tela ab hoste, inde ad mittenda ipsi
consurgunt; quae cum Romani conferti, ut solent, densatis
excepissent scutis, tum pes cum pede conlatus et gladiis geri
res coepta est. ceterum asperitas locorum et Celtiberis, qui- 7
bus in proelio concursare mos est, uelocitatem inutilem faciebat
et haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnae adsuetis,
nisi quod angustiae et internata uirgulta ordines dirimebant 8
et singuli binique uelut cum paribus conserere pugnam co-
gebantur. quod ad fugam impedimento hostibus erat, id ad 9
caedem eos uelut uinctos praebebat. et iam ferme omnibus 10
scutatis Celtiberorum interfectis leuis armatura et Carthagi-
nienses, qui ex alteris castris subsidio uenerant, perculsi cae-
debantur. duo haud amplius milia peditum et equitatus omnis 11
uix inito proelio cum Magone effugerunt; Hanno, alter im-

1 ratus silanus P sillanus ratus Σ^4 ‖ 2 ad leuam Σ^4 alleuam P ‖ 4 citato *ras. ex* scitato P ‖ acmine P ‖ millia P ‖ haberat P ‖ 5 opsiti P obsita Σ^4 ‖ 6 tegebant *Kreyssig* tenebat P tenebant Σ^3 ‖ adque P ‖ occulta P inculta Σ^4 ‖ 7 considera P^1, *corr.* P^2 ‖ interim Σ^3, *om.* P ‖ 10 passuum Σ^3 ‖ cum *ras. ex* eum P ‖ hoste P hostibus Σ^4 ‖ 11 et *om.* Σ^4 ‖ 13 celtiberorum Σ^1 celtibero P ‖ 14 ducenti *ex* ducemnti P^1 ‖ equite P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 in subsidiis Σ^3 insidis P ‖ 16 e *om.* Σ^1 ‖ 17 in egressus P egressos Σ^4 ‖ eos P in eos Σ^3, *om.* ς ‖ 18 hispania P^1, *corr.* P^2 ‖ mittenda P emittenda Σ^4? ‖ 19 romani *ras. ex* romanis P ‖ 20 pedem P ‖ et Σ^3 est P ‖ cladiis *ex* cladis P^1 ‖ 21 locorum $P^2\Sigma^4$ locorum asperitas locor P^1 ‖ et Σ^1, *om.* P ‖ 23 romani P ‖ 24 uirgulata P ‖ 25 binique Σ^3 *et ras. ex* libidinique P ‖ 30 duo haud amplius P haud amplius tria Σ^4 ‖ millia P^2 illia P^1 ‖ 31 inito P^2 initio P^1 mixto Σ^4

perator, cum eis, qui postremi iam profligato proelio aduene-
12 rant, uiuus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis
et quod ueterum peditum erat secuti decimo die in Gaditanam
prouinciam ad Hasdrubalem peruenerunt; Celtiberi, nouus miles,
in proximas dilapsi siluas inde domos diffugerunt.
13 Peropportuna uictoria nequaquam tantum iam conflatum
bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset iis Celtiberorum
gente excita et alios ad arma sollicitare populos, oppressa erat.
14 itaque conlaudato benigne Silano Scipio spem debellandi, si
nihil eam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod
relicum belli erat in ultimam Hispaniam aduersus Hasdrubalem
15 pergit. Poenus cum castra tum forte in Baetica ad sociorum
animos continendos in fide haberet, signis repente sublatis
fugae magis quam itineris modo penitus ad Oceanum et Gadis
16 ducit. ceterum, quoad continuisset exercitum, propositum bello
se fore ratus, antequam freto Gadis traiceret, exercitum omnem
passim in ciuitates diuisit, ut et muris se ipsi et armis muros
tutarentur.

3 Scipio ubi animaduertit dissipatum passim bellum et cir-
cumferre ad singulas urbes arma diutini magis quam magni
2 esse operis, retro uertit iter. ne tamen hostibus eam relin-
queret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem milibus
peditum mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in iis
3 locis urbem — Orongin barbari appellabant — mittit. sita in
Maesessum finibus est, Bastetanae gentis, ager frugifer, argen-
tum etiam incolae fodiunt. ea arx fuerat Hasdrubali ad ex-
4 cursiones circa mediterraneos populos faciendas. Scipio castris
prope urbem positis priusquam circumuallaret urbem, misit ad
portas, qui ex propinquo alloquio animos temptarent suaderent-
que, ut amicitiam potius quam uim experirentur Romanorum.
5 ubi nihil pacati respondebatur, fossa duplicique uallo circum-

---

1 aduenerat *P* aduenerunt Σ^4 ‖ 2 fugientes *P* ‖ 5 delapsi Σ^1 ‖ diffigerunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 quanta Σ^3 quantum *P* ‖ materia belli Σ^4 memoria bella *P* ‖ is *P* ‖ 8 alios Σ^3 alias *P* ‖ oppressa erat *P* oppresserat Σ^1 ‖ 10 eam *P* ea spe Σ^3 ‖ 11 relicuum *P* ‖ 12 tum *P* sua Σ^1 ‖ fore *P* ‖ in betica ad sociorum animos Σ^1 ad sociorum animos in boetica (betica P^3) *P* ‖ 13 signi P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 magis quam Σ^4 quam magis *P* ‖ gadiis *P* ‖ 16 gadis *ex* gatis P^1 ‖ traïceret *ras. ex* traigeret *P* ‖ 17 diuisit *P* dimisit Σ^1 ‖ ipsi Σ^3 ipse *P* ‖ 19 ubi $P^2\Sigma^4$ bi P^1 ‖ circumfere *P* ‖ 21 tamen hostibus Σ^1 hostibus tamen *P* ‖ 22 religionem *P* ‖ millibus *P* ‖ 23 mille Σ^4, *om.* *P* ‖ 24 oroncin *uel* orocin Σ^4 ‖ 25 bastetanae *coni. Weissenborn coll. Zonar. 9, 8* hispanae *P* hispane *uel* hispanie Σ^4 ‖ 26 fuerat *P* fuit Σ^1 ‖ hasdrubali *P* asdrubalis Σ^1 ‖ 27 circa *P* circa in Σ^1 ‖ 28 circumuallaret *ex* circumualloret P^1 ‖ 31 circumdata urbe *P* circumdat urbem Σ^1

data urbe in tris partis exercitum diuidit, ut una semper pars
quietis interim duabus oppugnaret. prima pars cum adorta 6
oppugnare est, atrox sane et anceps proelium fuit: non subire,
non scalas ferre ad muros prae incidentibus telis facile erat;
etiam qui erexerant ad murum scalas, alii furcis ad id ipsum 7
factis detrudebantur, in alios lupi superne ferrei iniecti, ut in
periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. quod 8
ubi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exaequatum
certamen esse, et iam eo superare hostem, quod ex muro pu-
gnaret, duabus simul partibus, prima recepta, urbem est ad-
gressus. quae res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis 9
pugnando, ut et oppidani moenia repentina fuga desererent,
et Punicum praesidium metu, ne prodita urbs esset, relictis
stationibus in unum se colligeret. timor inde oppidanos incessit, 10
ne, si hostis urbem intrasset, sine discrimine, Poenus an Hispa-
nus esset, obuii passim caederentur; itaque patefacta repente 11
porta frequentes ex oppido sese eiecerunt, scuta prae se tenen-
tes, ne tela procul coicerentur, dextras nudas ostentantes, ut
gladios abiecisse appareret. id utrum parum ex interuallo sit 12
conspectum an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum
est: impetus hostilis in transfugas factus, nec secus quam ad-
uersa acies caesi; eademque porta signa infesta urbi inlata. 13
et aliis partibus securibus dolabrisque caedebantur et refringe-
bantur portae, et ut quisque intrauerat eques, ad forum occu-
pandum — ita enim praeceptum erat — citato equo pergebat;
additum erat caetratorum equiti praesidium; legionarii ceteras 14
partis urbis peruadunt; direptione et caede obuiorum, nisi qui
armis se tuebantur, apstinuerunt. Carthaginienses omnes in 15
custodiam dati sunt, oppidanorum quoque trecenti ferme, qui
clauserant portas; ceteris traditum oppidum, suae redditae res.

---

1 tris P^1 tribus P^2 tres Σ^4 ‖ portis P ‖ 3 est $P\Sigma^4$ esset *Riemann* ‖ 6 lupis P ‖ ferret P ‖ 9 esse *ex* esset P^1 ‖ 11 fauoris P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 oppidadani P^1, *corr.* P^2 ‖ monia P^1 meonia P^2 ‖ 14 unum P unum locum Σ^1 ‖ 15 ne si Σ^4 nisi P ‖ intrasse P^1, *corr.* P^2 ‖ sine $P^1\Sigma^4$ siue P^2 ‖ discrimine Σ^3 di P^1, *del.* P^2 ‖ 16 cederentur P ‖ itaque Σ^3 adque P ‖ 18 procol P^1, *corr.* P^2 ‖ coicerentur P^1 conicerentur P^2 proicerentur Σ^3 ‖ 19 cladios P ‖ ultrum P^1, *corr.* P^2 ‖ 20 aliqui Σ^1? ‖ 22 caesi ϛ caesa P est caesa Σ^3 ‖ eamdemque P ‖ urbi Σ^4 urbe P in urbem *Gron.* ‖ 23 dolabrisquae cedebantur P ‖ et refringebantur Σ^3, *om.* P ‖ 24 ut *ex* ust P^1 ‖ 26 erat caetratorum *Madvig, nisi quod* erat *om.*, erat et triariorum $P\Sigma^3$ erat et caetratorum *Riemann* ‖ ceteram partem urbis Σ^1 ceterā | partis P ceteras partis ϛ ‖ 28 tuerbantur P^1, *corr.* P^2 ‖ apstinuerunt P, *om.* Σ^1 ‖ 29 quoque trecenti Σ^3 con P^1, *del.* P^2

16 cecidere in urbis eius oppugnatione hostium duo milia ferme,
Romanorum haud amplius nonaginta.
4 Laeta et ipsis, qui rem gessere, urbis eius expugnatio fuit
et imperatori ceteroque exercitui; et speciosum aduentum suum
2 ingentem turbam captiuorum prae se agentes fecerunt. Scipio
conlaudato fratre cum, quanto poterat uerborum honore, Car-
3 thagini ab se captae captam ab eo Orongim aequasset, quia
et hiems instabat, ut nec temptare Gadis nec disiectum passim
per prouinciam exercitum Hasdrubalis consectari posset, in
citeriorem Hispaniam omnis suas copias reduxit, dimissisque
4 in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso et
Hannone hostium imperatore ceterisque nobilibus captiuis ipse
Tarraconem concessit.
5 Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Laeuino pro-
consule ex Sicilia in Africam transmissa in Vticensi Cartha-
giniensique agro late populationes fecit. extremis finibus Car-
thaginiensium circa ipsa moenia Vticae praedae actae sunt.
6 repetentibus Siciliam classis Punica — septuaginta erant longae
naues — occurrit. decem et septem naues ex iis captae sunt,
7 quattuor in alto mersae, cetera fusa ac fugata classis. terra
marique uictor Romanus cum magna omnis generis praeda
Lilybaeum repetit. tuto inde mari pulsis hostium nauibus
magni commeatus frumenti Romam subuecti.
5 Principio aestatis eius, qua haec sunt gesta, P. Sulpicius
proconsul et Attalus rex cum Aeginae, sicut ante dictum est,
hibernassent, Lemnum inde classe iuncta — Romanae quinque
et uiginti quinqueremes, regiae quinque et triginta erant —
2 transmiserunt. et Philippus, ut, seu terra seu mari obuiam
eundum hosti foret, paratus ad omnis conatus esset, ipse De-
metriadem ad mare descendit, Larisam diem ad conueniendum
3 exercitui edixit. undique ab sociis legationes Demetriadem ad
4 famam regis conuenerunt. sustulerant enim animos Aetoli cum

1 millia *P* ‖ 2 amplius *P* plus Σ^1 ‖ lxxxx *P* cxx *uel* cx Σ^4 ‖ 4 et *ante* speciosum *om.* Σ^1? ‖ 6 collaudato Σ^4 conlaudat *P* ‖ cum quanto p. u. honore, ⟨cum⟩ carth. *Riemann* ‖ 7 sae *P* ‖ captam $P^5\Sigma^4$ ca|piam P^1 *cum ras. super priorem* a (*fuit fortasse* ā) ‖ oroncim $P\Sigma^3$? oroncin *uel* orocin Σ^4 ‖ 8 hiemps *P* ‖ 10 omnis suas (sua P^1 suas P^4) copias reduxit *P* recipit exercitum Σ^1 ‖ 12 imperatore *ex* imperatorem P^1 ‖ ipse *om.* Σ^1 ‖ 17 praede P^1 praedæ P^4 ‖ 21 prada *P* ‖ 22 tuto *P* toto Σ^1 ‖ 23 cismeatus P^1 conmeatus P^2 ‖ 25 attalus $P^2\Sigma^3$ allatus P^1 ‖ egine Σ^3 reginae *P* ‖ 26 lemnum *P* leuinum Σ^4 ‖ romana P^2 ‖ 27 erant *h. l. add. Ussing, om.* $P\Sigma^4$, *post* quinqueremes *maluit ponere Madvig* ‖ 28 tramiserunt Σ^4? ‖ ut Σ^3, *om.* *P* ‖ 29 omnis P^2 onis P^1 omnes Σ^4 ‖ 30 larissam Σ^4 ‖ 32 sustulerant *ex* sustulerunt P^1

ab Romana societate tum post Attali aduentum, finitimosque
depopulabantur. nec Acarnanes solum Boeotique et qui Eu- 5
boeam incolunt in magno metu erant, sed Achaei quoque,
quos super Aetolicum bellum Machanidas etiam Lacedaemonius
tyrannus haud procul Argiuorum fine positis castris terrebat.
hi omnes, suis quisque urbibus quae pericula terra marique 6
portenderentur, memorantes auxilia regem orabant. ne ex 7
regno quidem ipsius tranquillae nuntiabantur res: et Scerdi-
laedum Pleuratumque motos esse, et Thracum maxime Maedos,
si quod longinquum bellum regem occupasset, proxima Mace-
doniae incursuros. Boeoti quidem et interiores Graeciae po- 8
puli Thermopylarum saltum, ubi angustae fauces coartant iter,
fossa ualloque intercludi ab Aetolis nuntiabant, ne transitum
ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. uel segnem ducem 9
tot excitare tumultus circumfusi poterant. legationes dimittit
pollicitus, prout tempus ac res sineret, omnibus laturum se
auxilium; in praesentia, quae maxime urgebat res, Peparethum 10
praesidium urbi mittit, unde allatum erat Attalum ab Lemno
classe transmissa omnem circum urbem agrum depopulatum.
Polyphantam cum modica manu in Boeotiam, Menippum item 11
quendam ex regiis ducibus cum mille peltastis — pelta caetrae
haud dissimilis est — Chalcidem mittit; additi quingenti Agria- 12
num, ut omnes insulae partis tueri posset. ipse Scotusam est
profectus, eodemque ab Larisa Macedonum copias traduci ius-
sit. eo nuntiatum est concilium Aetolis Heracleam indictum 13
regemque Attalum ad consultandum de summa belli uenturum.
hunc conuentum ut turbaret subito aduentu, magnis itineribus 14
Heracleam duxit. et concilio quidem dimisso iam uenit; sege- 15

---

2 nec acarnanes Σ^3 necarnanes *P* ‖ 5 argiuorum *P* argeorum Σ^1 ‖ 6 quique *Wesenberg* ‖ quae *P* qua Σ^3 ‖ mariquē *P* ‖ 7 portenderentur Σ^1 portendebantur *P* ‖ 8 ipsiut *P* ‖ serdiledum Σ^4 ‖ 9 pleuratumque *P* et pleuratum Σ^3 ‖ motos *P* moturos Σ^3 ‖ tharacum P^1 tracum P^2 ‖ medos *P* bellum medos Σ^3 ‖ 10 quo *P* ‖ regum *P* ‖ 11 boeoti Σ^1 boeotii *P* ‖ 12 saltum Σ^4 saltus *P, aut* saltus *retinendum aut* 14 daret *scribendum censet Harant* ‖ 13 nuntiarant Σ^1? ‖ 15 legiones *P* ‖ 16 res sineret Σ^1 resideeret *P* ‖ se *om.* Σ^1 ‖ 17 urgebant Σ^4 ‖ res, peparethum *Gron. duce Sigonio, qui de Peparetho agi perspexerat,* resperaretlium P^1 respiraret limnum P^2 res pararent tum Σ^4(Σ^1?) ‖ 19 circum *P* circa Σ^4 ‖ 20 polypantham *P* ‖ 21 regiis $P^2\Sigma^4$ regis P^1 ‖ peltastis ς peltatis $P\Sigma^4$ ‖ 22 dissimilis $P^2\Sigma^3$ dissimis P^1 ‖ calchidam *P* ‖ agrianum *Sigonius* aenianum *P* henianum Σ^4 ‖ 23 scotusam *(cf. H. J. Mueller Jahresber. VIII 282) uel* scotussam Σ^4 scopyssam P^1 scopussam P^2, *sed ras. illud restit.* ‖ 24 larisa $P\Sigma^3$? larissa Σ^4 ‖ copia *P* ‖ 27 hunc conuentum ut turbaret subito aduentu Σ^3, *om. P* ‖ magnis $P^2\Sigma^4$ agnis P^1 ‖ 28 concilio Σ^3 consilio *P*

tibus tamen, quae iam prope maturitatem erant, maxime in
sinu Aenianum euastatis Scotusam copias reducit. ibi exercitu
16 omni relicto cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. inde
ut ad omnis hostium motus posset occurrere, in Phocidem atque
Euboeam et Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde
17 editi ignes apparerent; ipse in Tisaeo — mons est in altitudinem
ingentem cacuminis editi — speculam posuit, ut ignibus procul
sublatis signum, ubi quid molirentur hostes, momento temporis
acciperet.

18 Romanus imperator et Attalus rex a Peparetho Nicaeam
traiecerunt; inde classem in Euboeam ad urbem Oreum tra-
mittunt, quae ab Demetriaco sinu Chalcidem et Euripum petenti
19 ad laeuam prima urbium Euboeae posita est. ita inter Attalum
ac Sulpicium conuenit, ut Romani a mari, regii a terra op-
6 pugnarent. quadriduo post, quam adpulsa classis est, urbem
adgressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui a Philippo
2 praepositus urbi erat, conloquiis apsumptum est. duas arces
urbs habet, unam imminentem mari, altera urbis media est;
cuniculo inde uia ad mare ducit, quam a mari turris quinque
3 tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. ibi primo
atrocissimum contractum est certamen et turre instructa omni
genere telorum et tormentis machinisque ad oppugnandam eam
4 ex nauibus expositis. cum omnium animos oculosque id cer-
tamen auertisset, porta maritumae arcis Plator Romanos ac-
cepit, momentoque arx occupata est. oppidani pulsi inde in
5 mediam urbem ad alteram tendere arcem. et ibi positi erant,
qui fores portae obicerent. ita exclusi in medio caeduntur
6 capiunturque. Macedonum praesidium conglobatum sub arcis
muro stetit nec fuga effuse petita nec pertinaciter proelio inito.
7 eos Plator uenia ab Sulpicio impetrata in naues impositos ad
Demetrium Phthiotidis exposuit, ipse ad Attalum se recepit.

8 Sulpicius tam facili ad Oreum successu elatus Chalcidem
inde protinus uictrici classe petit; ubi haudquaquam ad spem

---

1 que iam Σ^{3} quae *P* ‖ maximae *P* ‖ 2 scotusam Σ^{3} scotyssam *P* ‖ 3 demedriadem P^{1}, *corr.* P^{2} ‖ recipit Σ^{1} recepit *P* ‖ 4 possit Σ^{4} ‖ phociden *P* ‖ 5 pepharetum *P* ‖ 10 peparrheto *P* ‖ 12 demetria cōsinu Σ^{4} ‖ 14 marii P^{1}, *corr.* P^{2} ‖ oppugnarent a terra Σ^{4} ‖ 17 urbis Σ^{3} ‖ 18 urpe *P* ‖ 19 quam a mare *P* qua mare Σ^{3} ‖ 22 macinisque *P* ‖ 27 portae Σ^{3} portas *P* ‖ 29 muros Σ^{4} ‖ effusae *P* ‖ perunaciter P^{1} pernciter P^{2} ‖ proelio Σ^{1} proelium *P* ‖ inito Σ^{1} initium, *sed postrema* i *admodum pallida*, *P* initum ς ‖ 30 ab P^{2} b P^{1} ab *uel* a Σ^{4} ‖ sulpicio *ex* sulpiuio P^{1} ‖ 31 demetrium Σ^{1} demetriacum *P* ‖ phtiotidis *P* thiotidis Σ^{1} ‖ at *P* ‖ 32 at orae|eum *P* ‖ calchidem *P* ‖ 33 uictrici $P^{4}\Sigma^{3}$ uicti P^{1}

euentus respondit. ex patenti utrimque coactum in angustias 9
mare speciem intuenti primo gemini portus in ora duo uersi
praebuerit; sed haud facile alia infestior classi statio est. nam 10
et uenti ab utriusque terrae praealtis montibus subiti ac procellosi se deiciunt, et fretum ipsum Euripi non septiens die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat, sed temere in modum uenti nunc huc nunc illuc uerso mari uelut monte praecipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die
quies nauibus datur. cum classem tam infesta statio accepit, 11
tum et oppidum alia parte clausum mari, alia ab terra egregie munitum praesidioque ualido firmatum et praecipue fide praefectorum principumque, quae fluxa et uana apud Oreum fuerat,
stabile atque inexpugnabile fuit. id prudenter, ut in temere 12
suscepta re, Romanus fecit, quod circumspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter apstitit incepto classemque inde ad Cynum Locridis — emporium id est Opuntiorum urbis mille passuum a mari sitae — traiecit.

Philippum et ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius 7
Platoris fraude ex specula elati; et inpari maritumis uiribus haud facilis erat in insulam classi accessus. ita res per cunctationem omissa. ad Chalcidis auxilium, ubi signum accepit, 2
impigre est motus; nam et ipsa Chalcis quamquam eiusdem insulae urbs est, tamen adeo arto interscinditur freto, ut ponte continenti iungatur terraque aditum faciliorem quam mari habeat. igitur Philippus ab Demetriade Scotusam, inde de tertia 3
uigilia profectus deiecto praesidio fusisque Aetolis, qui saltum Thermopylarum insidebant, cum trepidos hostis Heracleam compulisset, ipse uno die Phocidis Elatiam milia amplius sexaginta

2 mare *P* mare ut Σ^1 ‖ 3 praebuerit Σ^1 praebuere *P* ‖ 5 se *Gron.*, *om.* *P*Σ^4 ‖ euripi non *P* euripinosi Σ^3 ‖ septiens *P* septies Σ^3 ‖ 7 hoc P^1, *corr.* P^2 ‖ monti *P* ‖ 9 tam Σ^4 iam *P* ‖ 11 et *del. censet Gron.* ‖ 12 oraeum *P* ‖ fuerat Σ^1 fuerant *P* ‖ 13 stabile atque] stabili *Gron.* ‖ 14 suspecta *P* ‖ romanus *ex* romanos P^1 ‖ quo *P* ‖ 16 ad *om.* Σ^1? ‖ id est *P* idē Σ^3 ‖ opuntiorum urbis Σ^1 orbis etpontiorum *P* ‖ 17 mille] MM *coll. Strabon. 9, 4, 2 duce Wesselingio Drakenb.* ‖ 18 ignos *P* ‖ oraeo *P* ‖ editi monuerant *uel* editi mouerant Σ^3 editī | minuerant *P* ‖ 19 fraudae *P* ‖ ex *P* et *uel* e Σ^4 ‖ impari maritimis Σ^1 inparitumuis *P* ‖ 20 res Σ^1, *om.* *P* ‖ cunctatione *P* ‖ 21 omnissa P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 ponte Σ^3 ponto *P* ‖ 24 terraque *P*Σ^4 terra Σ^1? ‖ 25 ⟨rediit⟩ igitur *Maur. Mueller* ‖ ab demetriade *usque ad* 26 profectus *hoc loco posuit Madvig praeeunte Crevierio, qui praeter haec uerba etiam* 27 cum *post* 25 philippus *collocauit, in libris ante* 27 trepidos *posita sunt* ‖ ab Σ^3 a *ras. ex* ad *P* ‖ scotusam *P*Σ^4 scotussam ς ‖ de *om.* Σ^4 ‖ 26 diiecto *P* ‖ fusis|quae *P* fusis Σ^1 ‖ aetoliis *P* ‖ 27 compuliesset P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 eletiam *P* ‖ milia *ras. ex* millia *P*

4 contendit. eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs
capta diripiebatur. concesserat eam regi praedam Sulpicius,
quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite expertibus
5 regiis direptum fuerat. Romana classis Oreum sese receperat,
et Attalus ignarus aduentus Philippi pecuniis a principibus
6 exigendis terebat tempus, adeoque inprouisa res fuit, ut, nisi
Cretensium quidam forte pabulatum ab urbe longius progressi
7 agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompositus cursu effuso mare ac naues
petit, et molientibus ab terra nauis Philippus superuenit tu-
8 multumque etiam ex terra nauticis praebuit. inde Opuntem
rediit deos hominesque accusans, quod tantae rei fortunam ex
9 oculis prope raptam amisisset. Opuntii quoque ab eadem ira
increpiti, quod, cum trahere opsidionem in aduentum suum
potuissent, uiso statim hoste prope in uoluntariam deditionem
concessissent. compositis circa Opuntem rebus Toronen est
10 profectus. et Attalus primo Oreum est profectus; inde, cum
fama accidisset Prusian Bithyniae regem in finis regni sui transgressum, omissis Romanis rebus atque Aetolico bello in Asiam
11 traiecit. et Sulpicius Aeginam classem recepit, unde initio
ueris profectus erat. haud maiore certamine, quam Opuntem
12 Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. incolebant urbem
eam profugi ab Thebis Phthioticis; urbe sua capta a Philippo
cum in fidem Aetolorum perfugissent, sedem iis Aetoli eam
dederant urbis uastae ac desertae priore eiusdem Philippi bello.
13 tum ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta profectus
Tithronion et Drymias, Doridis parua atque ignobilia oppida,
cepit. inde Elatiam, iussis ibi se opperiri Ptolomaei Rhodio-

1 contedit P^1, *corr.* P^5 ‖ perme P^1, *corr.* P^4 ‖ 3 oraeum P ‖ 4 direptum *ras. ex* direptuum P ‖ romana classis oreum sese receperat et Σ^1 cum romana classis eo se cepisset P ‖ 8 opprumi P ‖ 9 effuso Σ^1 efusu P^1 effusus P^2 ‖ 10 petit P petiit Σ^3 ‖ superuenit P aduenit Σ^1 ‖ tumultumque P metumque Σ^1 ‖ 11 prabuit P^1, *corr.* P^2 ‖ pontem P^1 pontum P^2 ‖ 15 posuissent P ‖ propo P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 opō|tem P ‖ toronen $P\Sigma^1$, *debuisse Liuium hic et infra* thronium *nominare intellexit Glareanus* ‖ 17 oreum Σ^3 oratum P ‖ est profectus P se recepit Σ^3, *utrumque spurium censet Gron.* ‖ 18 prysian P prusiam Σ^4 ‖ 19 omnissis P^1, *corr.* P^2 ‖ romanis Σ^1, *om.* P ‖ 20 recepit P recipit Σ^1 ‖ 21 opontem P^2 ‖ 22 ceperat Σ^3 decertat P ‖ cepit $P^2\Sigma^4$ epit P^1 ‖ 23 pthioticis P phthiotici Σ^1? phiotici Σ^4 ‖ 24 fidē *ras. ex* fidē|m P ‖ perfugissent P peruenissent Σ^1 ‖ sedemem iis P^1 sedem eiis P^2 ‖ eam etholi Σ^4? ‖ 25 uastae Σ^1 uastatat P^1 uastata P^2 uastatae ς ‖ eiusdem $P\Sigma^4$ quidem Σ^1? ‖ 26 turone P turone *uel* torone Σ^4 ‖ paulo Σ^3, *om.* P ‖ 27 tithronion *Ruperti* uthronon P^1 uturonon P^2 tithronon *uel* trithronon Σ^3 ‖ drumias P ‖ doridis Σ^3 dori P ‖ 28 elateam Σ^4 ‖ opperire P operiri Σ^1 ‖ rhodiorumque

rumque legatis, uenit. ubi cum de finiendo Aetolico bello 14
ageretur — adfuerant enim legati nuper Heracleae concilio
Romanorum Aetolorumque —, nuntius adfertur Machanidam
Olympiorum sollemne ludicrum parantis Elios adgredi statuisse.
praeuertendum id ratus legatis cum benigno responso dimissis, 15
se neque causam eius belli fuisse nec moram, si modo aequa et
honesta condicione liceat, paci facturum, cum expedito agmine 16
profectus per Boeotiam Megara atque inde Corinthum descen-
dit, unde commeatibus sumptis Phliunta Pheneumque petit.
et iam cum Heraeam uenisset, audit Machanidam fama ad- 17
uentus sui territum refugisse Lacedaemonem, Aegiumque se
ad concilium Achaeorum recepit, simul classem Punicam, ut
mari quoque aliquid posset, accitam ibi ratus se inuenturum.
paucis ante diebus inde Oxeas traiecerant Poeni, inde portus 18
Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Roma-
nosque audissent, ueriti, ne ad se iretur et intra Rhium —
fauces eae sunt Corinthii sinus — opprimerentur.

Philippus maerebat quidem et angebatur, cum ad omnia 8
ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse,
et rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortu-
nam; in concilio autem dissimulans aegritudinem elato animo 2
disseruit, testatus deos hominesque se nulli loco nec tempori
defuisse, quin, ubi hostium arma concrepuissent, eo quanta
maxima posset celeritate tenderet; sed uix rationem iniri posse, 3
utrum a se audacius an fugacius ab hostibus geratur bellum:
sic ab Opunte Attalum, sic Sulpicium ab Chalcide, sic eis
ipsis diebus Machanidam e manibus suis elapsum. sed non 4

Σ^3 rriliediorumq. P^1 diorumq. P^2, *etiam* p *a* P^2 *ante primam* r *superscripta rursus deleta* ‖ 1 aetholico P ‖ 4 elios Σ^4 eleos P ‖ adcredi P ‖ 5 prauertendum P^1 preauertendum P^2 ‖ dimissis se Σ^3 dimisse P^1 dimissis P^2 ‖ 7 pacem facturum P pacificaturum Σ^3 ‖ cum P quam Σ^1 ‖ 8 boetiam $P\Sigma^4$ ‖ megaram Σ^4 ‖ chorinthum P ‖ 9 phliunta pheneumque *Sabellicus* phleiumta | pheneumque P phelium (*uel* phaleum) tapheneumque Σ^4 ‖ petit P petiit Σ^4 ‖ 10 heraeam *Sigonius* heraeum P hereum *uel* horeum Σ^4 ‖ audit P audita Σ^1 audito *Rhenanus* ‖ machianidam Σ^3 ‖ famam P ‖ 11 lacaedemonem P ‖ aegiumque P aegium Σ^1 *Rhenanus* ‖ 12 concilium Σ^3 conciliorum P ‖ achaeorum ς aetolorum $P\Sigma^4$ ‖ 13 aliquit P ‖ posset Σ^4 possit P ‖ 14 inde $P\Sigma^4$ in Σ^1? ‖ oxeas *Crévier* uaeas P ex eo Σ^3 ‖ traiecerant P traiecerunt Σ^3 ‖ 15 acarnanum *ras. ex* aearnanum P ‖ oreo *ras. ex* eoreo P ‖ 16 ad se P in se Σ^3 ad se si *Weissenborn* ‖ et Σ^4, *om.* P *Weissenb.* ‖ intra rhium P intarchium Σ^3 ‖ 17 corinthi P ‖ 22 nulli Σ^4 nullo P ‖ tempori P tempore Σ^4 ‖ 23 armae P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 posse P ‖ tenderet $P^2\Sigma^4$ tenderet sed uixima posset celeritate tenenderei P^1 ‖ uix P id Σ^1 ‖ 25 an P quam Σ^1 ‖ 26 opō|te P ‖ ab *om.* Σ^1 ‖ chalchide P ‖ 27 machaniadam *uel* machiniadam Σ^4

semper felicem esse fugam, nec pro difficili id bellum habendum, in quo si modo congressus cum hostibus sis, uiceris.
5 quod primum esset, confessionem se hostium habere nequaquam
pares esse sibi; breui et uictoriam haud dubiam habiturum,
6 nec meliore euentu eos secum quam spe pugnaturos. laeti
regem socii audierunt. reddidit inde Achaeis Heraeam et
Triphyliam, Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum fuisse
7 finium satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab
Achaeis — erant autem tres quadriremes et biremes totidem
8 — Anticyram traiecit. inde quinqueremibus septem et lembis
uiginti amplius, quos, ut adiungeret Carthaginiensium classi,
miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras Aetolorum,
quae prope Eupalium sunt, escensionem fecit. haud fefellit
9 Aetolos: nam hominum quod aut in agris aut in propinquis
castellis Potidaniae atque Apolloniae fuit, in siluas montesque
10 refugit; pecora, quae inter festinationem abigi nequierant,
sunt direpta et in naues conpulsa. cum iis ceteraque praeda
Nicia praetore Achaeorum Aegium misso, cum Corinthum petisset, pedestris inde copias per Boeotiam terra duci iussit.
11 ipse ab Cenchreis praeter terram Atticam super Sunium nauigans inter medias prope hostium classis Chalcidem peruenit;
12 inde conlaudata fide ac uirtute, quod neque timor nec spes
flexisset eorum animos, hortatusque, in posterum ut eadem
constantia permanerent in societate, si suam quam Oritanorum
13 atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat
principumque iis, qui fugere capta urbe quam se Romanis
tradere maluerant, summa rerum et custodia urbis permissa,
ipse Demetriadem ab Euboea, unde primum ad opem feren-
14 dam sociis profectus erat, traiecit. Cassandreae deinde centum
nauium longarum carinis positis contractaque ad effectum eius

1 fuga P^1, *corr.* P^5 ‖ 2 modo Σ^3 mo P^1 nemo P^2 ‖ hostib. P hoste Σ^1 ‖ 4 esse sibi ς esibi P esse eos Σ^1 ‖ 5 spe Σ^3 ope P ‖ 6 hereum $P\Sigma^4$ ‖ 7 triphyllam P triphilam *uel* triphuliam Σ^4 ‖ aliphera P ‖ fuisse $P^4\Sigma^3$ uisse P^1 ‖ 9 autem $P^2\Sigma^4$ auter P^1 ‖ 10 antecyram P ‖ semptem P ‖ 11 adiungerent P ‖ 12 corinthum Σ^4 ‖ eruthras P ‖ 13 euphalium P euphalium *uel* eupallum Σ^4 ‖ 14 atholos P^1 aetholos P^2 ‖ agri P ‖ 15 potidanias P potidaniis *uel* postidonie Σ^4 ‖ 16 paecora que P ‖ 17 naues Σ^4 anes P ‖ 18 corynthum P ‖ 19 boetiam $P\Sigma^4$ ‖ 20 ab cenchreis *Jac. Gron.* a cenchreis Σ^1 ab oenotris P ‖ terram atticam P atticen Σ^1 ‖ sunium Σ^1 synium P ‖ 21 classis Σ^4 classes P ‖ calchidem P ‖ 22 nec P neque Σ^4 ‖ 23 flexisset $P\Sigma^4$ flexissent Σ^1? ‖ in posterum *usque ad* 25 atque Σ^3, *om.* P ‖ 25 opuntiorum Σ^3 oppugnatiorum P ‖ a Σ^4 ‖ calcide P ‖ oraeum P ‖ 26 principumque Σ^3 principiumque P ‖ 28 ipsa P ‖ primum P primo Σ^1 ‖ 29 sociis Σ^3 copiis P ‖ centum P L Σ^4

operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Graecia tranquillas et profectio Attali fecerat et in tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret.

Extremo aestatis eius, qua haec in Graecia gesta sunt, 9
cum Q. Fabius Maximi filius legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus nuntiasset consulem satis praesidii Galliae prouinciae credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde ac deduci exercitum consularem posse,
patres non M. Liuium tantum redire ad urbem sed conlegam 2
quoque eius C. Claudium iusserunt. id modo in decreto inter- 3
fuit, quod M. Liui exercitum reduci, Neronis legiones Hanni-
bali oppositas manere in prouincia iusserunt. inter consules 4
ita per litteras conuenit, ut, quem ad modum uno animo rem publicam gessissent, ita, quamquam ex diuersis regionibus con-
uenirent, uno tempore ad urbem accederent; Praeneste qui 5
prior uenisset, collegam ibi opperiri iussus. forte ita euenit, ut eodem die ambo Praeneste uenirent. inde praemisso edicto, ut triduo post frequens senatus ad aedem Bellonae adesset,
omni multitudine obuiam effusa ad urbem accessere. non 6
salutabant modo uniuersi circumfusi, sed contingere pro se quisque uictrices dextras consulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quod eorum opera incolumis res publica
esset. in senatu cum more omnium imperatorum expositis 7
rebus ab se gestis postulassent, ut pro re publica fortiter feliciterque administrata et deis immortalibus haberetur honos
et ipsis triumphantibus urbem inire liceret, se uero ea, quae 8
postularent, decernere patres merito deorum primum, dein
secundum deos consulum responderunt; et supplicatione am- 9
borum nomine et triumpho utrique decreto, inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent,
ita conuenit, ut, quoniam et in prouincia M. Liuii res gesta 10

2 tranquillas et $P^1\Sigma^3$, *inter* as P^2 es *superscr.* (tranquilla esset) *sed rursus deleuit* ‖ 4 ut Σ^3 aut P ‖ dardanis Σ^3 dicionis P ‖ inferret Σ^3 ferret P ‖ 5 aetatis etus P^1, *corr.* P^2 ‖ gesta suni P sunt gesta Σ^1 ‖ 6 que fabius *ex* que fabiu P^1 ‖ maximi filius *Gron.* maximip. P maximus Σ^1 maximus filius *Alan Em. Liv. I 45* ‖ 7 missus Σ^3, *om.* P ‖ 10 patres $P\Sigma^3$, *om.* Σ^1? ‖ 12 liuiteexercitum P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 prouincias P ‖ 17 operiri Σ^3 ‖ 18 preneste P ‖ 19 freques P^1, *corr.* P^4 ‖ 20 multitudini P ‖ accesserunt Σ^4 ‖ 21 contingere Σ^4, *om.* P ‖ se Σ^4, *om.* P ‖ 23 opera P ope Σ^1 ‖ 24 senatu cum Σ^4 senatuium P^1, *inter* ui P^1 *superscr.* c, P^5 i *mut. in* t ‖ 26 feliciterque P fideliterque Σ^1 ‖ 28 deinde Σ^4 ‖ 29 secundum *ex* decundum P^1 ‖ supplicationem P ‖ 32 ut $P\Sigma^4$, *om.* Σ^1? ‖ et *om.* Σ^1 ‖ prouinciamliuii P

esset, et eo die, quo pugnatum foret, eius forte auspicium fuisset,
et exercitus Liuianus deductus Romam uenisset, Neronis deduci
de prouincia non potuisset, ut M. Liuium quadrigis urbem
ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus
11 inueheretur. ita consociatus triumphus cum utrique tum magis
ei, qui, quantum merito anteibat, tantum honore conlegae
12 cesserat, gloriam auxit. illum equitem aiebant sex dierum
spatio transcurrisse longitudinem Italiae et eo die cum Hasdru-
bale in Gallia signis conlatis pugnasse, quo eum castra ad-
13 uersus sese in Apulia posita habere Hannibal credidisset: ita
unum consulem pro utraque parte Italiae aduersus duos duces,
duos exercitus hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse.
14 nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Hannibalem;
Hasdrubalem uero qua alia re quam aduentu eius obrutum
15 atque extinctum esse? itaque iret alter consul sublimis curru
multiiugis, si uellet, equis; uno equo per urbem uerum trium-
phum uehi, Neronemque, etiam si pedes incedat, uel parta eo
16 bello uel spreta eo triumpho gloria memorabilem fore. hi ser-
mones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti
sunt. pecuniae in aerarium tulerunt sestertium triciens, octo-
17 ginta milia aeris. militibus M. Liuius quinquagenos senos asses
diuisit; tantundem C. Claudius apsentibus militibus suis est pol-
18 licitus, cum ad exercitum redisset. notatum est eo die plura
carmina militaribus iocis in C. Claudium quam in consulem
19 suum iactata, equites L. Veturium et Q. Caecilium legatos magnis
tulisse laudibus hortatosque esse plebem, ut eos consules in
20 proxumum annum crearent; adiecisse equitum praerogatiuae
auctoritatem consules postero die in contione, quam forti fideli-
que duorum praecipue legatorum opera usi essent, comme-
morantes.

10 Cum comitiorum tempus adpeteret et per dictatorem comi-

---

1 et eo *P* eo Σ^1 ‖ 2 et exercitus *P* exercitus Σ^1 ‖ 4 c. $P^2\Sigma^4$, *om.* P^1 ‖ 6 cō|lege *P* ‖ 7 auxit illum Σ^3 auxilium *P* ‖ 9 quod *P* ‖ aduersusese *P* ‖ 10 credidisset Σ^3 credidisset ita unum credidisset *P* ‖ 11 duos duces duos exercitus *uel cum Alano Em. Liv. II 17* duos imperatores duos exercitus *scribendum uidetur* duos duces duos imperatores $P\Sigma^4$ duos exercitus duos imperatores (duces) *uel* duos imperatores (*om.* duos duces) *Madvig Em. Liv. 405 sq.* duas acies duos imperatores *Koch* ‖ 13 continendis *P* ‖ 15 itaque Σ^3 que *P* ‖ 16 uno equo Σ^1 undequo *P* ‖ urbem $P^2\Sigma^4$ urem P^1 ‖ 17 neronemque $P^2\Sigma^1$ ronemque P^1 ‖ parta eo Σ^1 partem ea *P* ‖ 18 spreta eo Σ^1 spreteo P^1 spreto P^2 ‖ gloria Σ^1 gloriā *P* ‖ 20 pecuniae $P^1\Sigma^1$ pecuniam P^2 ‖ 23 est Σ^3, *om.* *P* ‖ 24 militalibus P^1, *corr.* P^2 ‖ locis *P* ‖ in *ante* consulem Σ^4, *om.* *P* ‖ 29 praecipuae *P*

tia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Liuium conlegam
dictatorem dixit, Liuius Q. Caecilium magistrum equitum. a 2
M. Liuio dictatore creati consules L. Veturius Q. Caecilius, is
ipse, qui tum erat magister equitum. inde praetorum comitia 3
habita: creati C. Seruilius M. Caecilius Metellus Ti. Claudius
Asellus Q. Mamilius Turrinus, qui tum aedilis plebis erat. comi- 4
tiis perfectis dictator magistratu abdicato dimissoque exercitu
in Etruriam prouinciam ex senatus consulto est profectus ad
quaestiones habendas, qui Etruscorum Vmbrorumue populi 5
defectionis ab Romanis ad Hasdrubalem sub aduentum eius
consilia agitassent quique eum auxiliis aut commeatu aut ope
aliqua iuuissent. haec eo anno domi militiaeque gesta. ludi 6
Romani ter toti instaurati ab aedilibus curulibus Cn. Seruilio
Caepione Ser. Cornelio Lentulo; item ludi plebei semel toti in- 7
staurati ab aedilibus plebis M. Pomponio Mathone et Q. Mamilio
Turrino.

Tertio decimo anno Punici belli, L. Veturio Philone et 8
Q. Caecilio Metello consulibus, Bruttii ambobus, ut cum Han-
nibale bellum gererent, prouincia decreta. praetores exinde 9
sortiti sunt M. Caecilius Metellus urbanam, Q. Mamilius pere-
grinam, C. Seruilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam. exerci- 10
tus ita diuisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni
consul, alteri, quem Q. Claudius propraetor — eae binae le-
giones erant — habuissent exercitum; in Etruria duas uolo- 11
num legiones a C. Terentio propraetore M. Liuius proconsul,
cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet; et Q. Ma- 12
milio, ut collegae iuris dictione tradita Galliam cum exercitu,
cui L. Porcius praetor praefuerat, optineret, decretum est,
iussusque populari agros Gallorum, qui ad Poenos sub aduen-
tum Hasdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus 13
duabus legionibus, sicut C. Mamilius tenuerat, Sicilia tuenda
data. ex Sardinia uetus exercitus, cui A. Hostilius praefuerat, 14

3 que cecilius P ‖ 5 ti. *Sigonius* .t. P t. *uel* titus Σ^4 ‖ 6 mamilius *Sigonius* manilius P manilius *uel* manlius Σ^4 ‖ 7 magistratua adicato P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 etturiā P^1 ettruriā P^2 ‖ 9 etriscorum P^1, *corr.* P^2 ‖ umbrorumque Σ^4? ‖ 12 domi $P^2\Sigma^4$ midomi P^1 ‖ gestae P ‖ 15 aedile pleb. P ‖ 18 brutti P^2 ‖ ambobus Σ^3 ambopusi P^1 ambo pulsi P^2 ‖ 20 caeciliū P^1, *corr.* P^2 ‖ metellus *om.* Σ^3 ‖ mamilius *Sigonius* m̄. | amilius P^1 m̄. | aemilius P^2 manlius Σ^4 ‖ peregrinam Σ^3 pereg. P ‖ 21 ti. *Sigonius* .t. P t. *uel* titus Σ^4 ‖ 24 habuisset Σ^4? ‖ 25 a c. Σ^3 ac P^1 a P^2 ‖ 26 mamilio P manlio Σ^3 mamilius *J. H. Voss* ‖ 27 ut *om.* Σ^3 ‖ college P ‖ gallia P ‖ 28 praetor *Pighius* propr. P propretor Σ^4 ‖ 31 c. *Glareanus*, *Sigonius* p. $P\Sigma^4$ ‖ 32 a. Σ^4 a P^1 ā P^2

deportatus; nouam legionem, quam Ti. Claudius traiceret secum,
15 consules conscripserunt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hostilio
Tubulo, ut Capuam prouinciam haberet, prorogatum in annum
16 imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendae circa Siciliam maritumae orae praefuerat, triginta nauibus C. Seruilio traditis cum cetera omni classe redire ad urbem iussus.

11 In ciuitate tanto discrimine belli sollicita, cum omnium
secundorum aduersorumque causas in deos uerterent, multa
2 prodigia nuntiabantur: Tarracinae Iouis aedem, Satrici Matris
Matutae de caelo tactam; Satricanos haud minus terrebant in
aedem Iouis foribus ipsis duo perlapsi angues; ab Antio nun-
3 tiatum est cruentas spicas metentibus uisas esse; Caere porcus
biceps et agnus mas idem feminaque natus erat; et Albae duo
4 soles uisos ferebant et nocte Fregellis lucem obortam; et bos
in agro Romano locutus et ara Neptuni multo manasse sudore
in circo Flaminio dicebatur; et aedes Cereris, Salutis, Quirini
5 de caelo tactae. haec prodigia consules hostiis maioribus pro-
curare iussi et supplicationem unum diem habere. ea ex se-
6 natus consulto facta. plus omnibus aut nuntiatis peregre aut
uisis domi prodigiis terruit animos hominum ignis in aede
Vestae extinctus, caesaque flagro est Vestalis, cuius custodia
7 eius noctis fuerat, iussu P. Licini pontuficis. id quamquam
nihil portendentibus deis ceterum neglegentia humana acciderat,
tamen et hostiis maioribus procurari et supplicationem ad Vestae
haberi placuit.

8 Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, moniti ab
senatu sunt, ut in agros redducendae plebis curam haberent:
deum benignitate summotum bellum ab urbe Romana et Latio
esse, et posse sine metu in agris habitari; minime conuenire
9 Siciliae quam Italiae colendae maiorem curam esse. sed res
haudquaquam erat populo facilis, et liberis cultoribus bello

---

1 ti. *Sigonius* t. *P* t. *uel* titus Σ^4 ‖ 3 prerogatum *P* ‖ 6 traditis Σ^3 praeditis *P* praetori traditis *Weissenborn* ‖ cetero *P* ‖ 9 matris matute de celo tactam satricanos Σ^3 matris | canos *P* ‖ 11 perlapsi *P* prelapsi Σ^4 ‖ 13 idem feminaque Σ^4 idemque femina *P* ‖ na|natus *P* ‖ duos Σ^4 ‖ 14 ferebant *P* referebant Σ^1 ‖ obortam Σ^3 oportat *P* ‖ 15 manasse sudore *P* sudore manasse Σ^1 ‖ 16 aede *P* ‖ cererisalutis *P* ‖ 17 haec (*uel* ea) *ex usu Liuiano addidi, om.* *P*Σ^4 ‖ prodicita P^1 prodicia P^2 ‖ hostiis $P^2\Sigma^4$ hostis P^1 ‖ 18 uno die Σ^4 ‖ 21 caesaq. *P* ob quem causam cesa Σ^3 ‖ flagro Σ^3 fragro *P* ‖ cuius Σ^4 uiis *P* ‖ 22 eius noctis *P* noctis eius Σ^1 ‖ pontificis Σ^4 ‖ 24 hostiis $P^2\Sigma^4$ hostis P^1 ‖ uestae $P^1\Sigma^1$ uesta P^2 ‖ 26 moniti *P* admoniti Σ^1 ‖ ab Σ^4 a *P* ‖ 28 ab Σ^3 ad *P* ‖ 29 et Σ^1, *om.* *P* ‖ metu in agris habitari minime Σ^3, *om.* *P* ‖ 31 et liberis Σ^3 liberis *P*

absumptis et inopia seruitiorum et pecore direpto uillisque
dirutis aut incensis; magna tamen pars auctoritate consulum
compulsa in agros remigrauit. mouerant autem huiusce rei 10
mentionem Placentinorum et Cremonensium legati querentes
agrum suum ab accolis Gallis incursari ac uastari, magnamque
partem colonorum suorum dilapsam esse, et iam infrequentis
se urbes, agrum uastum ac desertum habere. Mamilio praetori 11
mandatum, ut colonias ab hoste tueretur; consules ex senatus
consulto edixerunt, ut, qui ciues Cremonenses atque Placentini
essent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio
deinde ueris et ipsi ad bellum profecti sunt.

Q. Caecilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius a 12
Q. Claudio propraetore accepit nouisque militibus, quos ipse
conscripserat, suppleuit. in Consentinum agrum consules exer- 13
citum duxerunt passimque depopulati, cum agmen iam graue
praeda esset, in saltu angusto a Bruttiis iaculatoribusque Nu-
midis turbati sunt, ita ut non praeda tantum set armati quoque 14
in periculo fuerint. maior tamen tumultus quam pugna fuit,
et praemissa praeda incolumes legiones in loca culta euasere.
inde in Lucanos profecti. ea sine certamine tota gens in dicio- 15
nem populi Romani rediit.

Cum Hannibale nihil eo anno rei gestum est. nam neque 12
ipse se optulit in tam recenti uolnere publico priuatoque neque
lacessierunt quietum Romani: tantam inesse uim, etsi omnia
alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. ac nescio 2
an mirabilior aduersis quam secundis rebus fuerit, quippe qui, 3
cum in hostium terra per annos tredecim tam procul ab domo
uaria fortuna bellum gereret exercitu non suo ciuili, sed mixto
ex conluuione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non
lingua communis, alius habitus, alia uestis, alia arma, alii ritus,
alia sacra, alii prope dei essent, ita quodam uno uinculo copu- 4
lauerit eos, ut nulla nec inter ipsos nec aduersus ducem seditio
extiterit, cum et pecunia saepe in stipendium et commeatus in 5

---

3 agro *P* ‖ 5 agru|um *P* ‖ accolis Σ^3 aecolis P^1 incolis P^2 ‖ 7 manilio *P* ‖ 9 edixerunt Σ^3 direxerunt *P* ‖ ut Σ^3, *om.* *P* ‖ 12 ab *P* a Σ^4 ‖ ueterius *P* ‖ 13 militibus $P^2\Sigma^4$ milibus P^1 ‖ 16 iaculatoribusque Σ^3 iugulatoribusque *P* iaculatoribus Σ^1? ‖ 17 tantum Σ^3, *om.* *P* ‖ 19 legiones Σ^3 et legiones *P* ‖ culta *P* occulta Σ^3 ‖ euasae P^1, *corr.* P^2 ‖ 20 inde Σ^3, *om.* *P* ‖ 23 uulnere Σ^3 uoluntate *ex* uoluntatere P^1 ‖ 24 lacessierunt Σ^4 lacessteterunt P^1 lacesserunt P^2 lacessiuerunt *Alschefski* ‖ tantam Σ^3 tantū *P* ‖ 25 ruerent $P^4\Sigma^3$ rueren P^1 ‖ 26 fuerit Σ^3 tulerit *P* ‖ quippe qui cum ς *Crévier* quippe et *P* quippe cum Σ^3 ‖ 27 anno P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 gerere Σ^4 ‖ ciuili Σ^3 ciuile *P* ‖ 31 uinculo Σ^4 uincinculo P^1 uicinculo P^2

hostium agro deessent, quorum inopia priore Punico bello multa
6 infanda inter duces militesque commissa fuerant. post Hasdru-
balis uero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita
uictoriae fuerat, deletum cedendoque in angulum Bruttium ce-
tera Italia concessum, cui non uideatur mirabile nullum motum
7 in castris factum? nam ad cetera id quoque accesserat, ut
ne alendi quidem exercitus nisi ex Bruttio agro spes esset,
qui, ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui
8 erat; tum magnam partem iuuentutis abstractam a cultu agro-
rum bellum occupauerat et mos uitio etiam insitus genti per
9 latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mitte-
batur de Hispania retinenda sollicitis, tamquam omnia prospera
in Italia essent.

10 In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, qua-
dam longe disparem habebant: eandem, quod proelio uicti
Carthaginienses duce amisso in ultimam Hispaniae oram usque
11 ad Oceanum compulsi erant, disparem autem, quod Hispania
non quam Italia modo, sed quam ulla pars terrarum bello
12 reparando aptior erat locorum hominumque ingeniis. itaque
ergo prima Romanis inita prouinciarum, quae quidem conti-
nentis sint, postrema omnium, nostra demum aetate, ductu
13 auspicioque Augusti Caesaris perdomita est. ibi tum Hasdrubal
Gisgonis, maximus clarissimusque eo bello secundum Barcinos
dux, regressus ab Gadibus rebellandi spe, adiuuante Magone
Hamilcaris filio, dilectibus per ulteriorem Hispaniam habitis
ad quinquaginta milia peditum, quattuor milia et quingentos
14 equites armauit. de equestribus copiis ferme inter auctores
conuenit; peditum septuaginta milia quidam adducta ad Silpiam
15 urbem scribunt. ibi super campos patentis duo duces Poeni
ea mente, ne detrectarent certamen, considerunt.

13 Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus per-
lata esset, neque Romanis legionibus tantae se fore parem

1 deessent Σ^1 deesset *P* ‖ 3 cum Σ^3, *om.* *P* ‖ 8 exigus *P* ‖ 10 per ς par *P*, e *super* a *scripta rursus deleta*, inter Σ^1 ‖ 12 retinenda *usque ad* 14 hispania Σ^3, *om.* *P* ‖ 14 quadā longe $P^1\Sigma^3$ quædā longe P^4 ‖ 15 uicti *ex* uiciti P^1 ‖ 18 non quam *P* nunquam Σ^3 ‖ ulla *ex* ulta P^4 ‖ 20 inita Σ^3 initia *P* ‖ prouinciarum *P* prouincia Σ^3 ‖ 23 maximus clarissimusque Σ^3 maximusque *P* ‖ barchinos $P\Sigma^1$ ‖ 24 egressus *coni. Madvig Em. Liv. 406* ‖ a Σ^4 ‖ magone *ex* magonem P^1 ‖ 25 dilectibus *ras. ex* directibus *P* ‖ 26 quinquagi|ta millia *P* ‖ 28 conuenit *P* conueniat Σ^3 ‖ millia *P* ‖ silpiam *P* silpiam *uel* salapiam Σ^4 ilipam *Schweighaeuser ad Polyb. 11, 20, 1* ‖ 30 considerūnt *P* consederunt Σ^1 ‖ 32 romanie P^1, *corr.* P^4 ‖ fore *om.* Σ^1

multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur bar-
barorum auxilia, neque in iis tamen tantum uirium ponen- 2
dum, ut mutando fidem, quae cladis causa fuisset patri patruo-
que, magnum momentum facerent, praemisso Silano ad Cul- 3
cham duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesque
ab eo, quos se per hiemem conscripturum pollicitus erat, ac-
ciperet, ipse ab Tarracone profectus protinus ab sociis, qui 4
accolunt uiam, modica contrahendo auxilia Castulonem peruenit.
eo adducta ab Silano auxilia tria milia peditum et quingenti 5
equites. inde ad Baeculam urbem progressus omni exercitu
ciuium sociorum, peditum equitumque quinque et quadraginta
milibus. castra ponentis eos Mago et Masinissa cum omni 6
equitatu adgressi sunt, turbassentque munientis, ni abditi post
tumulum opportune ad id positum ab Scipione equites inpro-
uiso in effusos incurrissent. ei promptissimum quemque et 7
proxime uallum atque in ipsos munitores primum inuectum
uixdum proelio inito fuderunt. cum ceteris, qui sub signis
atque ordine agminis incesserant, longior et diu ambigua pugna
fuit. sed cum ab stationibus primum expeditae cohortes, deinde 8
ex opere deducti milites atque arma capere iussi plures usque
et integri fessis subirent, magnumque iam agmen armatorum
a castris in proelium rueret, terga haud dubie uertunt Poeni
Numidaeque. et primo turmatim abibant nihil propter pauorem 9
festinationemue confusis ordinibus; dein, postquam acrius ulti-
mis incidebat Romanus neque sustineri impetus poterat, nihil
iam ordinum memores passim, qua cuique proximum fuit, in
fugam effunduntur. et quamquam eo proelio aliquantum et 10
Romanis aucti et deminuti hostibus animi erant, tamen num-
quam per aliquot insequentis dies ab excursionibus equitum
leuisque armaturae cessatum est.

Vbi satis temptatae per haec leuia certamina uires sunt, 14

---

1 saltim Σ^1 ‖ opponentur P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 cladis $P^2\Sigma^4$ claudis P^1 ‖ 4 culchā P^1 sculchā P^2, *sed s admodum pallida*, colcham Σ^3 ‖ 5 ⟨in⟩ duodetriginta *Wesenberg* ‖ 6 ab $P^4\Sigma^3$ ad P^1 ‖ quos $P^4\Sigma^3$ quo P^1 ‖ 7 tarrachone P ‖ 8 accollunt P ‖ 9 millia P ‖ quingenti Σ^1, *om.* P ‖ 10 progressus P processum Σ^1 progressos *Jac. Gron.*, *del. J. Fr. Gron.* ‖ 11 peditum Σ^4, *om.* P ‖ octo et quadraginta *ex Polyb. 11, 20, 8 dubit. coni. Sigonius* ‖ 14 opportunae P ‖ 18 longior P longe Σ^3 ‖ 20 usque Σ^1, *om.* P ‖ 21 subirent Σ^3, *om.* P ‖ 22 a castris *ex* castris P^1 ‖ 23 propter Σ^4 praeter P ‖ 25 incidebat $P^5\Sigma^3$ incidebant P^1 ‖ 26 qua cuique Σ^3 quacumque P ‖ 27 et romanis Σ^3 romanis P ‖ 28 nunquam Σ^1, *om.* P ‖ 29 per aliquot insequenteis *Rhenanus* prelio quod insequentis Σ^1 aliquotiensequentis P aliquot insequentis ς

prior Hasdrubal in aciem copias eduxit, deinde et Romani
2 processere. sed utraque acies pro uallo stetit instructa, et
cum ab neutris pugna coepta esset, iam die ad occasum incli-
nante a Poeno prius, deinde ab Romano in castra copiae re-
3 ductae. hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Poenus
copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui
dabat: ab neutra parte procursum telumue missum aut uox
4 ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses
mixti Afris, cornua socii tenebant — erant autem utrimque
Hispani —; pro cornibus ante Punicam aciem elephanti ca-
5 stellorum procul speciem praebebant. iam hoc in utrisque
castris sermonis erat, ita, ut instructi stetissent, pugnaturos,
medias acies Romanum Poenumque, quos inter belli causa
6 esset, pari robore animorum armorumque concursuros. Scipio
ubi haec obstinate credi animaduertit, omnia de industria in
7 eum diem, quo pugnaturus erat, mutauit. tesseram uesperi
per castra dedit, ut ante lucem uiri equique curati et pransi
essent, armatus eques frenatos instratosque teneret equos.
8 uixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura
in stationes Punicas immisit; inde confestim ipse cum graui
9 agmine legionum procedit, praeter opinionem destinatam suorum
hostiumque Romano milite cornibus firmatis, sociis in mediam
aciem acceptis.
10 Hasdrubal clamore equitum excitatus ut ex tabernaculo
prosiluit tumultumque ante uallum et trepidationem suorum
et procul signa legionum fulgentia plenosque hostium campos
11 uidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit; ipse cum
peditum agmine castris egreditur nec ex ordine solito quicquam
12 acie instruenda mutat. equitum iam diu anceps pugna erat nec
ipsa per se decerni poterat, quia pulsis, quod prope in uicem
13 fiebat, in aciem peditum tutus receptus erat; sed ubi iam haud
plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui

---

1 et *om.* Σ^4 ‖ 5 aliquod P ‖ 6 castris copias Σ^4? ‖ 9 utrimque Σ^3 utrisque P ‖ 10 *ante* pro cornibus *distinxit Madvig, antea post haec uerba interpungebatur* ‖ 11 speciem Σ^1 speciem ui P ‖ iam Σ^4 am P ‖ utrique P ‖ 12 erat ita Σ^3 ita erat P ‖ 13 agies P ‖ 14 arborumque P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 haec P hec *uel* hoc Σ^4 ‖ credi Σ^4 credita P ‖ animaduertit Σ^3 animo aduertit P animum aduertit *Gron.* ‖ industia P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 uesperi Σ^3 uesteri P^1 ueteri P^2 ‖ 17 curati et ς *Lipsius* curati P, *om.* Σ^1 ‖ pransi essent P pransissent Σ^1 ‖ 18 equaes P ‖ instatosque P^1 istratosque P^2 stratosque Σ^4 ‖ 21 legionum *ex* pegionum P^1 ‖ opionem P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 equites $P^2\Sigma^4$ emquites P^1 ‖ 30 ipsa per se decerni poterat *om.* Σ^1

dato Scipio patefactisque ordinibus equitatum omnem leuem-
que armaturam, in medium acceptam diuisamque in partes duas,
in subsidiis post cornua locat. inde, ubi incipiendae iam pu- 14
gnae tempus erat, Hispanos — ea media acies fuit — presso
gradu incedere iubet; ipse e dextro cornu — ibi namque 15
praeerat — nuntium ad Silanum et Marcium mittit, ut cornu
extenderent in sinistram partem, quem ad modum se tenden-
tem ad dextram uidissent, et cum expeditis peditum equitumque 16
prius pugnam consererent cum hoste, quam coire inter se
mediae acies possent. ita diductis cornibus cum ternis peditum 17
cohortibus ternisque equitum turmis, ad hoc uelitibus, citato
gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum aliis. sinus 18
in medio erat, qua segnius Hispanorum signa incedebant. et 19
iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in hostium acie
erat, Poeni ueterani Afrique nondum ad teli coniectum uenis-
sent neque in cornua, ut adiuuarent pugnantes, discurrere aude-
rent, ne aperirent mediam aciem uenienti ex aduerso hosti.
cornua ancipiti proelio urgebantur: eques leuisque armatura 20
ac uelites circumductis alis in latera incurrebant, cohortes a
fronte urgebant, ut abrumperent cornua a cetera acie. et 15
cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod
turba Baliarium tironumque Hispanorum Romano Latinoque
militi obiecta erat; et procedente iam die uires etiam deficere 2
Hasdrubalis exercitum coeperant, oppressos matutino tumultu
coactosque, priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem
exire; et ad id sedulo diem extraxerat Scipio, ut sera pugna 3
esset: nam ab septima demum hora peditum signa a cornibus
concurrerunt, ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna, 4
ita ut prius aestus a meridiano sole laborque standi sub armis
et simul fames sitisque corpora adficerent, quam manus cum
hoste consererent. itaque steterunt scutis innixi. iam super 5

1 omnem *usque ad* 3 post *P in ras.* ‖ 3 incipiendae *ex* incipiendiae P^1 ‖ 4 spanos *P* ‖ praesso *P* ‖ 5 e *om.* Σ^1 ‖ ibi $P^2\Sigma^4$ bi P^1 ‖ 7 sinistram partem *P* sinistra parte Σ^1 ‖ 8 dexteram Σ^4 ‖ 13 incidebant *P* ‖ 14 conflexerant P^1, *corr.* P^2 ‖ in hostium acie Σ^4 in acie hostium *P* ‖ 16 discurrere Σ^4 discernere *P* ‖ 17 ne aperirent Σ^3, *om. P* ‖ 18 cornua $P^1\Sigma^3$ cornu P^2 ‖ 19 ac *Madvig* et ς, *om.* $P\Sigma^4$ ‖ aliis *P* ‖ 20 cornua a P^1 cornu a P^2 cornu a *uel* cornua Σ^4 ‖ 21 pugna $P^2\Sigma^4$ purga P^1 ‖ 22 turba Σ^4 pugna *P* ‖ romano latinoque Σ^3 romanoque *P* ‖ 23 die uires etiam Σ^3, *om. P* ‖ 26 et Σ^3, *om. P* ‖ 27 a *Madvig*, *om.* $P\Sigma^4$ *et ut uid.* Σ^1, *etiam in aptum est* ‖ 28 concurrerunt Σ^1 incucurrerunt *P* concucurrerunt *Riemann* ‖ pugna ita ut Σ^1 pugnaui P^1 pugnauit P^2 ‖ 29 sole Σ^3 solet *P* ‖ 31 itaque Σ^3 ita *P* ‖ scutis $P^2\Sigma^4$ sicutis P^1 ‖ iam *Weissenborn* nam $P\Sigma^4$

cetera elephanti etiam, tumultuoso genere pugnae equitum uelitumque et leuis armaturae consternati, e cornibus in mediam
6 aciem sese intulerant. fessi igitur corporibus animisque rettulere pedem, ordines tamen seruantes, haud secus quam si
7 imperio ducis cederent integra acie. sed cum eo ipso acrius, ubi inclinatam sensere rem, uictores se undique inueherent,
8 nec facile impetus sustineri posset, quamquam retinebat obsistebatque cedentibus Hasdrubal, ab tergo esse collis tutumque
9 receptum, si modice se reciperent, clamitans, tamen uincente metu uerecundiam, cum proximus quisque hostem caderet, terga extemplo data, atque in fugam sese omnes effuderunt.
10 ac primo constituere signa in radicibus collium ac reuocare in ordines militem coeperant cunctantibus in aduersum collem erigere aciem Romanis; deinde, ut inferri inpigre signa uide-
11 runt, integrata fuga in castra pauidi compelluntur. nec procul uallo Romanus aberat, cepissetque tanto impetu castra, ni se ex uehementi sole, qualis inter grauis imbre nubes effulget, tanta uis aquae deiecisset, ut uix in castra sua receperint se uictores, quosdam etiam religio ceperit ulterius quicquam eo
12 die conandi. Carthaginienses, quamquam fessos labore ac uulneribus nox imberque ad necessariam quietem uocabat, tamen,
13 quia metus et periculum cessandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis undique circa ex propinquis uallibus congestis augent uallum, munimento sese,
14 quando in armis parum praesidi foret, defensuri. sed transitio sociorum, fuga ut tutior mora uideretur, fecit. principium
15 defectionis ab Attene regulo Turdetanorum factum est: is cum magna popularium manu transfugit; inde duo munita oppida
16 cum praesidiis tradita a praefectis Romano. et ne latius inclinatis semel ad defectionem animis serperet res, silentio proximae noctis Hasdrubal castra mouet.

---

1 pugnae *ex* pugnase P^1 ‖ 3 sese $P^2\Sigma^4$ esse P^1 ‖ fesi P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 cederent integra acie *Weissenborn* cederent integra acies P cederet integra acies Σ^4 ‖ agrius P ‖ 6 sènsere rem ς *Gron.* sensere Σ^4 *et ex* senserem P^1 ‖ 7 facile Σ^3 fragile P^1 fagile P^2 ‖ 10 caderet *Madvig* cederet $P\Sigma^3$ *et ut uid.* Σ^1, *etiam* caederetur *conicias*, caederet ς ‖ 11 effuderunt *ras. ex* effunderunt P ‖ 12 constituere *Duker.* consistere $P\Sigma^4$ signa Σ^3 siuna P ‖ 13 coeperant P ceperat Σ^3 ‖ 14 deinde ut Σ^1 deutinde P^1 inde P^2 ‖ 15 integra P ‖ 16 aberant P^1, *corr.* P^4 ‖ cepissetque Σ^4 cepissentque P ‖ ni se P^1 nisi $P^4\Sigma^3$ ‖ 17 imbres P ‖ 18 deiecisset P deiecta esset Σ^3 ‖ receperint P reciperent Σ^1 ‖ 19 ceperit $P\Sigma^4$ ceperat Σ^1? ‖ 25 praesidi P^1 praesidii $P^2\Sigma^4$ ‖ 27 attene P attenne *uel* tenne Σ^3 ‖ turnetanorum P^1, *corr.* P^2 turditanorum Σ^4 ‖ factus P ‖ 29 inquinatis Σ^4 ‖ 31 noctis $P^2\Sigma^4$ nectis P^1

Scipio, ut prima luce qui in stationibus erant rettule- 16
runt profectos hostis, praemisso equitatu signa ferri iubet; adeo- 2
que citato agmine ducti sunt, ut, si uia recta uestigia sequentes
issent, haud dubie adsecuturi fuerint; ducibus est creditum
breuius aliud esse iter ad Baetim fluuium, ut transeuntis ad-
grederentur. Hasdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum 3
flectit, et iam inde fugientium modo effusi abibant. itaque ab
legionibus Romanis aliquantum interualli fecit, eques leuisque 4
armatura nunc ab tergo nunc ab lateribus occurrendo fatigabat
morabaturque; sed cum ad crebros tumultus signa consiste- 5
rent et nunc equestria nunc cum uelitibus auxiliisque peditum
proelia consererent, superuenerunt legiones. inde non iam 6
pugna sed trucidatio uelut pecorum fieri, donec ipse dux fugae
auctor in proximos collis cum sex milibus ferme semermium
euasit; ceteri caesi captique. castra tumultuaria raptim Poeni 7
tumulo editissimo communiuerunt atque inde, cum hostis ne-
quiquam subire iniquo ascensu conatus esset, haud difficulter
sese tutati sunt. sed obsidio in loco nudo atque inopi uix 8
in paucos dies tolerabilis erat; itaque transitiones ad hostem
fiebant. postremo dux ipse nauibus accitis — nec procul inde
aberat mare — nocte relicto exercitu Gadis perfugit. Scipio 9
fuga ducis hostium audita decem milia peditum mille equites
relinquit Silano ad castrorum obsidionem; ipse cum ceteris 10
copiis septuagensimis castris protinus causis regulorum ciuita-
tiumque cognoscendis, ut praemia ad ueram meritorum aestima-
tionem tribui possent, Tarraconem rediit. post profectionem 11
eius Masinissa cum Silano clam congressus, ut ad noua consilia
gentem quoque suam oboedientem haberet, cum paucis popu-
laribus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitae 12
mutationis causa, quam documento post id tempus constantis-
simae ad ultimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine
probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Hasdrubale 13
nauibus Gadis petit; ceteri, deserti ab ducibus, pars transitione,

4 hissent P ‖ adsequituri P ‖ 7 plectit P ‖ itaque P idque Σ^3 ‖ ab legionibus romanis aliquantum P aliquantum ab legionibus romanis Σ^1 ‖ 10 sed $P\Sigma^4$ et *Madvig* ‖ crebro P ‖ 11 auxiliisque $P^2\Sigma^4$ auxilisque P^1 ‖ 13 dux $P^2\Sigma^4$ dua P^1 ‖ 14 millibus P ‖ semermium $P^1\Sigma^1$ semiermium P^2 ‖ 15 celeri caeci P^1, *corr.* P^2 ‖ captiquae P ‖ 16 hostis P hostes Σ^1 ‖ 17 conatus esset P conati essent Σ^1 ‖ 20 dux ipse P ipse dux Σ^1 ‖ accitis *Weissenborn* accipitis P^1 acceptis $P^2\Sigma^4$ ‖ 22 audita Σ^3 indita P ‖ millia P ‖ 24 causis $P^1\Sigma^4$, l *a* P^3 *super* c *addita nunc deleta* ‖ 26 profactionem P ‖ 29 eo Σ^3, *om.* P illo *coni. Weissenborn* ‖ 30 constantissima *Duker* ‖ 31 fide *Duker* ‖ 33 neuibus P^1, *corr.* P^2 ‖ gadiis P ‖ petit P petiit Σ^4 ‖ ce-

pars fuga dissupati per proximas ciuitates sunt, nulla numero
14 aut uiribus manus insignis. hoc maxime modo ductu atque
auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses sunt, quarto
decimo anno post bellum initum, quinto quam P. Scipio pro-
15 uinciam et exercitum accepit. haud multo post Silanus de-
bellatum referens Tarraconem ad Scipionem rediit.
17 L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuntius receptae
2 Hispaniae Romam est missus; et cum ceteri laetitia gloriaque
ingenti eam rem uulgo ferrent, unus, qui gesserat, inexplebilis
uirtutis ueraeque laudis, paruum instar eorum, quae spe ac
magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat:
3 iam Africam magnamque Carthaginem et in suum decus nomen-
4 que uelut consummatam eius belli gloriam spectabat. itaque
praemoliendas sibi ratus iam res conciliandosque regum gen-
tiumque animos, Syphacem primum regem statuit temptare.
5 Masaesuliorum is rex erat: Masaesulii, gens adfinis Mauris, in
regionem Hispaniae maxime qua sita Noua Carthago est spec-
6 tant. foedus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat;
quod haud grauius ei sanctiusque quam uulgo barbaris, quibus
7 ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Laelium
8 cum donis mittit. quibus barbarus laetus, et quia res tum
prosperae ubique Romanis, Poenis in Italia aduersae, in Hi-
spania nullae iam erant, amicitiam se Romanorum accipere
annuit: firmandae eius fidem nec dare nec accipere nisi cum
9 ipso coram duce Romano. ita Laelius in id modo fide ab rege
10 accepta, tutum aduentum fore, ad Scipionem redit. magnum
in omnia momentum Syphax adfectanti res Africae erat, opu-
lentissimus eius terrae rex, bello iam expertus ipsos Cartha-
giniensis, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto
11 exiguo dirimuntur, positis. dignam itaque rem Scipio ratus,
quae, quoniam aliter non posset, magno periculo peteretur,

---

terii *P* ‖ 1 pars *ante* fuga Σ^3, *om.* *P* ‖ 2 hoc Σ^4 haec *P* ‖ 3 p. Σ^1 r. *P* ‖ 4 quinto *P* quintum Σ^3 ‖ quam *P* postquam Σ^4? ‖ p. scipio Σ^1 recipio P^1 recipi P^2 ‖ 7 captiuis *P* captis Σ^1 ‖ receptae *ex* receptas P^1 ‖ 8 et $P\Sigma^4$ sed *Madvig* ‖ laetitia $P^1\Sigma^4$ laetiti P^2 ‖ 10 ag *P* ‖ 14 premoliendas Σ^4 praemolienda *P* praemoliendam *Gron.* ‖ res Σ^4 re *P* rem *Gron.* ‖ 16 masaesyliorum *P* masesulorum Σ^4 ‖ masaesuli $P\Sigma^4$ ‖ in *om.* Σ^4 ‖ 17 maximae *P* ‖ 18 regi cum *P* regium Σ^3 ‖ 19 ei sanctiusque *P* eis antiquiusque Σ^3 ‖ 20 oratorem Σ^3 orationem *P* ‖ 21 tuum *P* ‖ 22 ubiquae *P* ‖ poenis Σ^1 poenis autem *P* ‖ in *ante* hispania *om.* Σ^4 ‖ 23 accipere romanorum Σ^4 ‖ 24 firmandae $P^4\Sigma^3$ firmandas P^1 ‖ 26 redit *P* rediit Σ^1 ‖ 27 res *P* rex Σ^3 ‖ africae erat Σ^1 erat africae *P* ‖ 28 rex Σ^1, *om.* *P* ‖ cartaginensis Σ^4 carthaginienses *P* ‖ 31 aliter non Σ^4 non aliter *P*

L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine Noua, quo pedibus
ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad praesidium Hispaniae
relictis, ipse cum C. Laelio duabus quinqueremibus ab Cartha- 12
gine profectus tranquillo mari plurumum remis, interdum et
leni adiuuante uento in Africam traiecit. forte ita incidit, ut 13
eo ipso tempore Hasdrubal pulsus Hispania, septem triremibus
portum inuectus, ancoris positis terrae adplicaret naues, cum 14
conspectae duae quinqueremes, haud cuiquam dubio, quin ho-
stium essent opprimique a pluribus, priusquam portum intra-
rent, possent, nihil aliud quam tumultum ac trepidationem
simul militum ac nautarum nequiquam armaque et naues ex-
pedientium fecerunt. percussa enim ex alto uela paulo acriori 15
uento prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Poeni
ancoras molirentur; nec ultra tumultum ciere quisquam in 16
regio portu audebat. ita in terram prior Hasdrubal, mox Scipio
et Laelius egressi ad regem pergunt. magnificumque id Syphaci 18
— nec erat aliter — uisum, duorum opulentissimorum ea
tempestate duces populorum uno die suam pacem amicitiamque
petentis uenisse. utrumque in hospitium inuitat; et quoniam 2
fors eos sub uno tecto esse atque ad eosdem penates uoluisset,
contrahere ad conloquium dirimendarum simultatium causa est
conatus, Scipione abnuente aut priuatim sibi ullum cum Poeno 3
odium esse, quod conloquendo finiret, aut de re publica quic-
quam se cum hoste agere iniussu senatus posse. illud magno 4
opere tendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa uide-
retur, ut in animum induceret ad easdem uenire epulas, haud
abnuit; cenatumque simul apud regem est, et eodem etiam 5
lecto Scipio atque Hasdrubal, quia ita cordi erat regi, accu-
buerunt. tanta autem inerat comitas Scipioni atque ad omnia 6
naturalis ingeni dexteritas, ut non Syphacem modo, barbarum
insuetumque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum

---

1 silano] P^2 silano carthagine silano P^1 ‖ 2 tharachone *P* ‖ 5 adiuuante *P* iuuante Σ^1 ‖ in *om.* Σ^4 ‖ 7 ⟨Sigae⟩ portum *coll. Plin. n. h. 5, 2, 19 coni. Wesenberg* ‖ 8 conspecte Σ^3 consectae *P* ‖ duo *P* ‖ haud cuiquam Σ^3 huncuiquam P^1 hunc quam P^2 ‖ 12 uela Σ^4 ue *P* ‖ acriore Σ^4 ‖ 14 ne *P* ‖ ciere *ras. ex* clere *P* aegere Σ^1? agere Σ^4 ‖ 15 scipio $P^2\Sigma^4$ caepio P^1 ‖ 19 hospitium $P^2\Sigma^4$ hostium P^1 ‖ et *om.* Σ^1 ‖ 20 eos Σ^4 eo *P* ‖ 21 ad conloquium *P* in colloquium Σ^1 ‖ dirimē|darum $P^2\Sigma^4$ dirimā|darum *ex* dirimā|dorum P^1 ‖ 22 haud *P* ‖ priuatum Σ^4? ‖ 23 quicquam se *P* se quicquam Σ^1 ‖ 25 tendente $P\Sigma^1$, *sed in P ultima syllaba in ras. litterarum* ea ‖ uidetur *P* ‖ 26 easdem Σ^3 aedem *P* ‖ 27 et *om.* Σ^1 ‖ 29 inerat *ras. ex* inierat *P* ‖ adq. *P* ‖ 30 ingenii dexteritas Σ^3 ingenio| exteritas *P*

[illegible] sibi eum [illegible] bello rebus [illegible] in Ro- [illegible] sunt quae- [illegible] modo Afri- [illegible] circa [illegible] relicta pro- [illegible] in [illegible]. in [illegible] Afri- [illegible] animo. [illegible] Hannibal in [illegible] ictu [illegible] saeculis [illegible] portum [illegible] quosdam [illegible] fide [illegible] rebus [illegible] defecerant [illegible] ad eos per- [illegible] essent, [illegible] acci- [illegible] ad [illegible] exercitu [illegible] portae [illegible] bello [illegible] clau- [illegible] essent.

[illegible] hispe- [illegible] et com- [illegible] sce- [illegible]

itaque multo infestioribus animis cum eis quam cum Cartha-
giniensibus bellum gerendum esse; quippe cum illis prope 7
sine ira de imperio et gloria certari, ab his perfidiae et cru-
delitatis et sceleris poenas expetendas esse. uenisse tempus, 8
quo et nefandam commilitonum necem et in semet ipsos, si
eodem fuga delati forent, instructam fraudem ulciscerentur, et
in omne tempus graui documento sancirent, ne quis umquam
Romanum ciuem militemue in ulla fortuna opportunum iniuriae
duceret. ab hac cohortatione ducis incitati scalas electis per 9
manipulos uiris diuidunt; partitoque exercitu ita, ut parti alteri
Laelius praeesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore
urbem adgrediuntur. non dux unus aut plures principes oppi- 10
danos, sed suus ipsorum ex conscientia culpae metus ad de-
fendendam inpigre urbem hortatur; et meminerant et admo- 11
nebant alii alios supplicium ex se, non uictoriam peti; ubi
quisque mortem oppeteret, id referre, utrum in pugna et in
acie, ubi Mars communis et uictum saepe erigeret et adfligeret
uictorem, an postmodo, cremata et diruta urbe, ante ora cap- 12
tarum coniugum liberorumque, inter uerbera et uincula, omnia
foeda atque indigna passi exspirarent. igitur non militaris 13
modo aetas aut uiri tantum, sed feminae puerique super animi
corporisque uires adsunt, propugnantibus tela ministrant, saxa
in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur, 14
quae uirorum fortium tantum pectora acuit, sed ultima omnibus
supplicia et foeda mors ob oculos erat. accendebantur animi
et certamine laboris ac periculi atque ipso inter se conspectu.
itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius 15
Hispaniae exercitus ab unius oppidi iuuentute saepe repulsus a
muris haud satis decoro proelio trepidarit. id ubi uidit Scipio, 16
ueritus, ne uanis tot conatibus suorum et hostibus cresceret

---

3 sincira *P* ‖ 4 esse uenisse Σ^1 seuenisse P^1 euenisse P^2 ‖ 5 in semet in ipsos P^1 in semet iipsos P^4 semetipsos Σ^3 ‖ si Σ^4 sic *P* ‖ 6 fraudem Σ^3 tradem P^1 stragem P^2 ‖ et (*non* ut) $P\Sigma^4$ ‖ 7 in *om.* Σ^4 ‖ sancirent *ex* sanctirent P^1 ‖ untquam P^1 ūquam P^4 ‖ 8 militemuel *P* militemque Σ^3 ‖ in nulla Σ^3 ‖ 9 hanc *P* ‖ hortatione *uel* adhortatione Σ^4 ‖ 10 partitoque Σ^3 partito *P* ‖ alteri ⟨ipse scipio, alteri⟩ *Alan Em. Liv. I 46* ‖ 12 oppidados P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 suus Σ^1 suos *P* ‖ ex Σ^1, *om.* *P* ‖ 15 alii alios ς *Sigonius* alios *P*, *om.* Σ^4 ‖ 16 quisque Σ^3 quidque *P* ‖ pugna $P^2\Sigma^4$ pusna P^1 ‖ 18 cremata Σ^4 crebata P^1 crabata P^2 concremata Σ^3? ‖ 19 berbera *P* ‖ 21 super $P\Sigma^4$ supra ς ‖ 22 propugnantibus ς oppugnantibus Σ^3 pugnantibus *P* ‖ ministrat P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 in *del. Madvig* ‖ solum *P* sola Σ^1 ‖ 24 pectore P^1, *corr.* P^2 ‖ omnibus Σ^4 omnium *P* ‖ 26 conspectu $P^2\Sigma^4$ conpectu *ex* cunpectu P^1 ‖ 29 trepidarit Σ^1 trepidaret *P* ‖ 30 tot Σ^1, *om.* *P* ‖ suorum et hostibus *om.* Σ^1

7 facunde adloquendo sibi conciliarit; mirabilioremque sibi eum
uirum congresso coram uisum prae se ferebat quam bello rebus
8 gestis, nec dubitare, quin Syphax regnumque eius iam in Ro-
manorum essent potestate: eam artem illi uiro ad conciliandos
9 animos esse. itaque non quo modo Hispaniae amissae sint quae-
rendum magis Carthaginiensibus esse, quam quo modo Afri-
10 cam retineant cogitandum. non peregrinabundum neque circa
amoenas oras uagantem tantum ducem Romanum, relicta pro-
uincia nouae dicionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in
Africam traiecisse et commisisse sese in hostilem terram, in
potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiundae Afri-
11 cae spem adfectantem. hoc eum iam pridem uolutare in animo,
hoc palam fremere, quod non, quem ad modum Hannibal in
12 Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio foedere icto
cum Syphace profectus ex Africa dubiisque et plerumque saeuis
in alto iactatus uentis die quarto Nouae Carthaginis portum
tenuit.

19 Hispaniae sicut a bello Punico quietae erant, ita quasdam
ciuitates propter conscientiam culpae metu magis quam fide
quietas esse apparebat, quarum maxume insignes et magnitudine
2 et noxa Iliturgi et Castulo erant. Castulo, cum prosperis rebus
socii fuissent, post caesos cum exercitibus Scipiones defecerant
ad Poenos; Iliturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos per-
fugerant, interficiendisque scelus etiam defectioni addiderant.
3 in eos populos primo aduentu, cum dubiae Hispaniae essent,
4 merito magis quam utiliter saeuitum foret; tunc iam tranquillis
rebus quia tempus expetendae poenae uidebatur uenisse, acci-
tum ab Tarracone L. Marcium cum tertia parte copiarum ad
Castulonem oppugnandum mittit; ipse cum cetero exercitu
5 quintis fere ad Iliturgin castris peruenit. clausae erant portae
omniaque instructa et parata ad oppugnationem arcendam:
adeo conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello
6 fuerat. hinc et hortari milites Scipio orsus est: ipsos clau-
dendo portas indicasse Hispanos, quid ut timerent meriti essent.

---

1 conciliarit Σ^1 conciliaret *P* ‖ mirabilioremque *P* mirabiliorem Σ^1 ‖ 2 uirum *om.* Σ^1 ‖ pre *P* ‖ 3 iam *om.* Σ^1 ‖ 4 esset Σ^4 ‖ uiri *P* ‖ 5 hispaniae amissae sint *P* hispania amissa sit Σ^1 ‖ ⟨reciperandae⟩ sint *Wachendorf* ‖ querendum *P* ‖ 8 uacantem *P* ‖ 9 nauibus Σ^3, *om.* *P* ‖ 10 et commisisse Σ^3, *om.* *P* ‖ in potestatem Σ^3, *om.* *P* ‖ 16 nouoe *P*[1] noue *P*[2] ‖ 18 sicutut *P* ‖ a *om.* Σ^4 ‖ quieta *P* ‖ 22 defecerant *P* defecerat Σ^1 ‖ 24 scelus etiam defectioni *om.* Σ^1 ‖ 26 tunc iam *P* tunicam Σ^1 ‖ 27 poene *P* ‖ 30 fere Σ^4 ferre *P*[1] ferme *P*[2] ‖ iliturgin *P* illiturgim Σ^1? iliturgiam Σ^4 ‖ 33 claudendo Σ^4 claudē|dos *P*Σ^1?

itaque multo infestioribus animis cum eis quam cum Cartha-
giniensibus bellum gerendum esse; quippe cum illis prope 7
sine ira de imperio et gloria certari, ab his perfidiae et cru-
delitatis et sceleris poenas expetendas esse. uenisse tempus, 8
quo et nefandam commilitonum necem et in semet ipsos, si
eodem fuga delati forent, instructam fraudem ulciscerentur, et
in omne tempus graui documento sancirent, ne quis umquam
Romanum ciuem militemue in ulla fortuna opportunum iniuriae
duceret. ab hac cohortatione ducis incitati scalas electis per 9
manipulos uiris diuidunt; partitoque exercitu ita, ut parti alteri
Laelius praeesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore
urbem adgrediuntur. non dux unus aut plures principes oppi- 10
danos, sed suus ipsorum ex conscientia culpae metus ad de-
fendendam inpigre urbem hortatur; et meminerant et admo- 11
nebant alii alios supplicium ex se, non uictoriam peti; ubi
quisque mortem oppeteret, id referre, utrum in pugna et in
acie, ubi Mars communis et uictum saepe erigeret et adfligeret
uictorem, an postmodo, cremata et diruta urbe, ante ora cap- 12
tarum coniugum liberorumque, inter uerbera et uincula, omnia
foeda atque indigna passi exspirarent. igitur non militaris 13
modo aetas aut uiri tantum, sed feminae puerique super animi
corporisque uires adsunt, propugnantibus tela ministrant, saxa
in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur, 14
quae uirorum fortium tantum pectora acuit, sed ultima omnibus
supplicia et foeda mors ob oculos erat. accendebantur animi
et certamine laboris ac periculi atque ipso inter se conspectu.
itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius 15
Hispaniae exercitus ab unius oppidi iuuentute saepe repulsus a
muris haud satis decoro proelio trepidarit. id ubi uidit Scipio, 16
ueritus, ne uanis tot conatibus suorum et hostibus cresceret

3 sincira *P* ‖ 4 esse uenisse Σ^1 seuenisse P^1 euenisse P^2 ‖ 5 in semet in ipsos P^1 in semet iipsos P^4 semetipsos Σ^3 ‖ si Σ^4 sic *P* ‖ 6 fraudem Σ^3 tradem P^1 stragem P^2 ‖ et (*non* ut) $P\Sigma^4$ ‖ 7 in *om.* Σ^4 ‖ sancirent *ex* sanctirent P^1 ‖ untquam P^1 ūquam P^4 ‖ 8 militemuel *P* militemque Σ^3 ‖ in nulla Σ^3 ‖ 9 hanc *P* ‖ hortatione *uel* adhortatione Σ^4 ‖ 10 partitoque Σ^3 partito *P* ‖ alteri ⟨ipse scipio, alteri⟩ *Alan Em. Liv. I 46* ‖ 12 oppidados P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 suus Σ^1 suos *P* ‖ ex Σ^1, *om.* *P* ‖ 15 alii alios ς *Sigonius* alios *P*, *om.* Σ^4 ‖ 16 quisque Σ^3 quidque *P* ‖ pugna $P^2\Sigma^4$ pusna P^1 ‖ 18 cremata Σ^4 crebata P^1 crabata P^2 concremata Σ^3? ‖ 19 berbera *P* ‖ 21 super $P\Sigma^4$ supra ς ‖ 22 propugnantibus ς oppugnantibus Σ^3 pugnantibus *P* ‖ ministrat P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 in *del.* *Madvig* ‖ solum *P* sola Σ^1 ‖ 24 pectore P^1, *corr.* P^2 ‖ omnibus Σ^4 omnium *P* ‖ 26 conspectu $P^2\Sigma^4$ conpectu *ex* cunpectu P^1 ‖ 29 trepidarit Σ^1 trepidaret *P* ‖ 30 tot Σ^1, *om.* *P* ‖ suorum et hostibus *om.* Σ^1

animus et segnior miles fieret, sibimet conandum ac partem
periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum ferri
scalas iubet et se ipsum, si ceteri cunctentur, escensurum
17 minatur. iam subierat haud mediocri periculo moenia, cum
clamor undique ab sollicitis uicem imperatoris militibus sublatus
18 scalaeque multis simul partibus erigi coeptae; et ex altera
parte Laelius institit. tum uicta oppidanorum uis, deiectisque
propugnatoribus occupantur muri; arx etiam ab ea parte, qua
20 inexpugnabilis uidebatur, inter tumultum capta est. transfugae
Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, et oppidanis in ea
tuenda, unde periculum uidebatur, uersis et Romanis subeun-
2 tibus, qua adire poterant, conspexerunt editissimam urbis
partem, quia rupe praealta tegebatur, neque opere ullo muni-
3 tam et ab defensoribus uacuam. leuium corporum homines et
multa exercitatione pernicium clauos secum ferreos portantes,
4 qua per inaequaliter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi
nimis arduum et leue saxum occurrebat, clauos per modica
5 interualla figentes cum uelut gradus fecissent, primi insequentis
extrahentes manu, postremi subleuantes eos, qui prae se irent,
in summum euadunt; inde decurrunt cum clamore in urbem
6 iam captam ab Romanis. tum uero apparuit ab ira et ab odio
urbem oppugnatam esse. nemo capiendi uiuos, nemo paten-
tibus ad direptionem omnibus praedae memor est; trucidant
inermis iuxta atque armatos, feminas pariter ac uiros; usque ad
7 infantium caedem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis
iniciunt ac diruunt, quae incendio absumi nequeunt; adeo ue-
stigia quoque urbis extinguere ac delere memoriam hostium sedis
cordi est.
8 Castulonem inde Scipio exercitum ducit, quam urbem non
Hispani modo conuenae sed Punici etiam exercitus ex dissipata
9 passim fuga reliquiae tutabantur. sed aduentum Scipionis prae-
uenerat fama cladis Iliturgitanorum, terrorque inde ac despe-
10 ratio inuaserat; et in diuersis causis cum sibi quisque con-

1 ac Σ^1 ad P ‖ 2 ferre Σ^4 ‖ 3 et *om.* Σ^1 ‖ 7 institit tum Σ^1 instatum P instat tum ς ‖ uis diiectisque P exercitui *uel* exercitu Σ^1 ‖ 8 qua *ras. ex* quae P quae Σ^1 ‖ 10 tum intem P^1, *corr.* P^2 ‖ ea tatuenda P^1 etuenda P^2 ‖ 11 subeuntibus Σ^1 subeuntibus s.c.tr. P subeuntibus contra *Alschefski* ‖ 12 qua *ex* quam P^1 ‖ 13 partis P ‖ quia Σ^1 quae P ‖ 15 portantis P ‖ 16 sicube P ‖ 18 insequentis Σ^1 sequentis P ‖ 19 extrahentis P ‖ subleuantis P ‖ prae se irent Σ^1 praeirent P ‖ 21 tunc Σ^4 ‖ 22 oppugnatam *ex* oppugnam P^1 ‖ 23 praede P ‖ trucidanti P^1 trucidati P^2 ‖ 24 ac Σ^4 ad P ‖ 30 ex P et Σ^1 ‖ 31 aduentu P ‖ 32 cladis $P^2\Sigma^4$ clas P^1 ‖ inde Σ^1 deinde P ‖ desperatiu P^1, *corr.* P^4 ‖ 33 causis $P^2\Sigma^4$

sultum sine alterius respectu uellet, primo tacita suspicio, deinde
aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispa-
nos fecit. his Cerdubelus, propalam deditionis auctor, Himilco 11
Punicis auxiliaribus praeerat; quos urbemque clam fide accepta
Cerdubelus Romano prodit. mitior ea uictoria fuit: nec tan- 12
tundem noxae admissum erat, et aliquantum irae lenierat uolun-
taria deditio.

Marcius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, 21
sub ius dicionemque redigendos missus; Scipio Carthaginem ad
uota soluenda deis munusque gladiatorium, quod mortis causa
patris patruique parauerat, edendum rediit. gladiatorum specta- 2
culum fuit non ex eo genere hominum, ex quo lanistis com-
parare mos est, seruorum de catasta ac liberorum, qui uenalem
sanguinem habent: uoluntaria omnis et gratuita opera pugnan- 3
tium fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimen insitae
genti uirtutis ostendendum, alii ipsi professi se pugnaturos in 4
gratiam ducis, alios aemulatio et certamen, ut prouocarent
prouocatiue haud abnuerent, traxit; quidam quas disceptando 5
controuersias finire nequierant aut noluerant pacto inter se, ut
uictorem res sequeretur, ferro decreuerunt. neque opscuri ge- 6
neris homines, sed clari inlustresque, Corbis et Orsua patrueles
fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem uocabant, ambigentes,
ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat aetate; Or- 7
suae pater princeps proxime fuerat, a fratre maiore post mortem
eius principatu accepto. cum uerbis disceptare Scipio uellet ac 8
sedare iras, negatum id ambo dicere cognatis communibus, nec
alium deorum hominumue quam Martem se iudicem habituros
esse. robore maior, minor flore aetatis ferox, mortem in cer- 9
tamine, quam ut alter alterius imperio subiceretur, praeoptantes,
cum dirimi ab tanta rabie nequirent, insigne spectaculum exer-
citui praebuere documentumque, quantum cupiditas imperi ma-
lum inter mortales esset. maior usu armorum et astu facile 10
stolidas uires minoris superauit. huic gladiatorum spectaculo
ludi funebres additi pro copia prouinciali et castrensi apparatu.

---

causiscausis P^1 ‖ 1 sine $P^2\Sigma^3$ sine alto sine P^1 ‖ 8 inde in P dein Σ^1 ‖ 10 gladiatorium P gladiatorum Σ^1 ‖ 13 de causa (de catasta *corr. Fulvius Ursinus*) ac liberorum Σ^1, *om.* P ‖ 15 specimen Σ^3 speciē P ‖ 18 prouocatiue P prouocatique Σ^1 ‖ quidam *om.* Σ^4 ‖ 19 nequiuerant Σ^4 ‖ aut Σ^3 eaut P ‖ pacto $P\Sigma^1$ pacti ς ‖ 22 ibem Σ^3 idem P ‖ abigentes P ‖ 23 erat aetate P etate erat Σ^4 ‖ 29 subiceretur Σ^1 subigeretur P ‖ 30 cum ς eū P quod Σ^1 ‖ rabis P^1, *inde ras.* rabie *uidetur factum* ‖ exercitui Σ^3 exercitum P^1 exercitu P^2 ‖ 34 prouinciali ς *Duker* et prouinciali $P\Sigma^4$ ‖ apparati *coni. Weissenborn, del. Crévier*

22 Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Marcius
superato Baete amni, quem incolae Certim appellant, duas opu-
2 lentas ciuitates sine certamine in deditionem accepit. Astapa
urbs erat, Carthaginiensium semper partis; neque id tam dignum
ira erat, quam quod extra necessitates belli praecipuum in
3 Romanos gerebant odium. nec urbem aut situ aut munimento
tutam habebant, quae ferociores iis animos faceret; sed ingenia
incolarum latrocinio laeta, ut excursiones in finitimum agrum
sociorum populi Romani facerent, impulerant, et uagos milites
4 Romanos lixasque et mercatores exciperent. magnum etiam
comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem
fines positis insidiis circumuentum iniquo loco interfecerant.
5 ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset,
oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam
infestos uidebatur neque spes moenibus aut armis tuendae
salutis erat, facinus in se ac suos foedum ac ferum consciscunt.
6 locum in foro destinant, quo pretiosissima rerum suarum con-
gererent; super eum cumulum coniuges ac liberos considere
cum iussissent, ligna circa extruunt fascesque uirgultorum coni-
7 ciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus praecipiunt, ut,
donec incertus euentus pugnae esset, praesidium eo loco for-
tunarum suarum corporumque, quae cariora fortunis essent,
8 seruarent; si rem inclinatam uiderent atque in eo iam esse,
ut urbs caperetur, scirent omnis, quos euntis in proelium cer-
9 nerent, mortem in ipsa pugna obituros; illos se per deos su-
peros inferosque orare, ut memores libertatis, quae illo die
aut morte honesta aut seruitute infami finienda esset, nihil
10 relinquerent, in quod saeuire iratus hostis posset. ferrum
ignemque in manibus esse; amicae ac fideles potius ea, quae
peritura forent, absumerent manus, quam insultarent superbo
11 ludibrio hostes. his adhortationibus execratio dira adiecta, si

---

2 baete amni P beteamini Σ^3 ‖ certī P cirten Σ^3 cirtium Σ^1? ‖ epulentas P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 in deditione P ‖ accepit $P\Sigma^4$ accipit Σ^1? ‖ astapa P abstaba *uel* abstada Σ^4 ‖ 4 urps P ‖ erat Σ^3, *om.* P ‖ 5 extra *om.* Σ^1 ‖ necessitatis Σ^1? ‖ 7 habibant P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 et mercatores P aut mercatores Σ^1 ‖ 12 possitis P ‖ interfecerant Σ^1 interfecerunt P ‖ 13 urbem *om.* Σ^4 ‖ 17 praetiosissima P ‖ suarum *om.* Σ^4 ‖ congregarent Σ^4 ‖ 18 tumulum Σ^3 ‖ 19 extruunt Σ^3 extrui P ‖ facesque Σ^4 ‖ uircultorum P ‖ 21 donec certus Σ^4 ‖ 23 atque] P, *inter* q *et* u *casu lineola* (*non* i) *addita est* ‖ 24 urbs $P^2\Sigma^4$ urps P^1 ‖ 27 honesta $P^2\Sigma^4$ honesta aut seruitute honesta P^1 ‖ infami Σ^3 in P^1, *del.* P^4 ‖ 28 in quod Σ^4 id quod P ‖ 30 forent Σ^1 essent P ‖ 31 hostis P ‖ adortationibus P ‖ execratio Σ^3 exercitatio P

quem a proposito spes mollitiaue animi flexisset. inde con-
citato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt.
neque erat ulla satis firma statio opposita, quia nihil minus, 12
quam ne egredi moenibus auderent, timeri poterat. perpaucae
equitum turmae leuisque armatura repente e castris ad id ipsum
emissa occurrit. acrior impetu atque animis quam compositior 13
ullo ordine pugna fuit. itaque pulsus eques, qui primus se
hosti optulerat, terrorem intulit leui armaturae; pugnatumque
sub ipso uallo foret, ni robur legionum perexiguo ad instruen-
dum dato tempore aciem derexisset. ibi quoque trepidatum 14
parumper circa signa est, cum caeci furore in uulnera ac
ferrum uecordi audacia ruerent; dein uetus miles, aduersus
temerarios impetus pertinax, caede primorum insequentis sup-
pressit. conatus paulo post ultro inferre pedem, ut nemi- 15
nem cedere atque opstinatos mori in uestigio quemque suo
uidit, patefacta acie, quod ut facere posset multitudo armatorum
facile suppeditabat, cornua hostium amplexus, in orbem pu-
gnantis ad unum omnis occidit. atque haec tamen hostium 23
iratorum ac tum maxime dimicantium ** iure belli in armatos
repugnantisque edebantur; foedior alia in urbe trucidatio erat, 2
cum turbam feminarum puerorumque inbellem inermemque
ciues sui caederent et in succensum rogum semianima plera-
que inicerent corpora, riuique sanguinis flammam orientem
restinguerent; postremo ipsi, caede miseranda suorum fatigati,
cum armis medio incendio se iniecerunt. iam caedi perpetra- 3

---

2 cum Σ^4, *om.* *P* ‖ 3 firma *om.* Σ^1 ‖ 4 ne *duce Weissenbornio Madvig* ut $P\Sigma^4$ ‖ egredi Σ^3 egredi posset *P* egredi hostes *Jac. Gron.* egredi obsessi *Weissenborn* egredi ⟨integris⟩ praesertim *Maur. Mueller praef. ed.* ‖ audirent *P* ‖ poterant *P* ‖ 5 armatura $P^2\Sigma^3$ armaturæ P^1 ‖ e *om.* Σ^4 ‖ id *om.* Σ^4 ‖ 6 impetus Σ^4 ‖ 7 ullo ordine *P* ordine ullo Σ^1 ‖ heques *P* ‖ primus *P* primum Σ^1? ‖ 10 derexisset *P* direxisset Σ^4 ‖ 12 uaecordi *P* ‖ uetus Σ^3 uectis *P* ‖ 13 *post* caede *in P sequuntur* conscribtis (28, 37, 9) *usque ad* omni imperio (29, 1, 24), *et post* imperio *demum ea quae supra leguntur* primorum insequentis *usque ad* auxiliarium inde (28, 37, 9); P^4 *adscriptis signis rectum ordinem restituit* ‖ 15 caedere *P* ‖ 18 atquae *P* ‖ 19 *post* dimicantium (*uel post* 18 tamen) *quid supplendum sit non liquet; post* dimicantium *suppl.* uis et impetus *Weissenborn* uis et furor *Madvig ed. 1* odium *idem ed. 2* furor *Friedersdorff infra* 20 edebat *scribentes*, furore (*et infra* edebantur) *H. J. Mueller Jahresber. IX 333 et XI 122; post* 18 tamen *add.* caedes ab impetu *uel* c. ab ira *uel* c. ab odio (*infra* edebatur) *Maur. Mueller ann. phil. 129 (1884) 188 duce Zingerleio, qui* ⟨caedes⟩ edebatur *scr.* ‖ iure belli in armatos Σ^3, *om.* *P* ‖ 20 repugnantisque Σ^3 pugnantisque *P* ‖ edebantur Σ^3 edebā| *P* ‖ 21 inbellum P^1, *corr.* P^4 ‖ inermemque *P* inermem Σ^1 ‖ 22 cederent *P* ‖ semianimi *P* ‖ 23 inciderent Σ^4 ‖ 25 caedis P^2

tae uictores Romani superuenerunt. ac primo conspectu tam
4 foedae rei mirabundi parumper opstipuerunt; dein, cum aurum
argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingeni
humani rapere ex igni uellent, correpti alii flamma sunt, alii
ambusti adflatu uaporis, cum receptus primis urgente ab tergo
5 ingenti turba non esset. ita Astapa sine praeda militum ferro
ignique absumpta est. Marcius ceteris eius regionis metu in
deditionem acceptis uictorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit.

6 Per eos ipsos dies perfugae a Gadibus uenerunt pollicentes urbem Punicumque praesidium, quod in ea urbe esset, et
7 imperatorem praesidii cum classe prodituros esse. Mago ibi
ex fuga substiterat nauibusque in Oceano collectis aliquantum
auxiliorum et trans fretum ex Africa ora et ex proximis Hi-
8 spaniae locis per Hannonem praefectum coegerat. fide accepta
dataque perfugis et Marcius eo cum expeditis cohortibus et
Laelius cum septem triremibus, quinqueremi una est missus,
ut terra marique communi consilio rem gererent.

24 Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama,
cum ad id quisque, quod audierat, insita hominibus libidine
alendi de industria rumores adiceret aliquid, prouinciam omnem
2 ac maxime longinqua eius turbauit; apparuitque, quantam ex-
citatura molem uera fuisset clades, cum uanus rumor tantas
procellas exciuisset. non socii in fide, non exercitus in officio
3 mansit. Mandonius et Indibilis, quibus, quia regnum sibi
Hispaniae pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animis, nihil
4 pro spe contigerat, concitatis popularibus — Lacetani autem
erant — et iuuentute Celtiberorum excita agrum Suessetanum
Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati
5 sunt. ciuilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. octo

1 superuenerunt $P^2\Sigma^1$ supersuperuenerunt P^1 ‖ 2 fede rei Σ^3 foederi P^1 foede P^2 ‖ opstipuerunt P obstupuerunt Σ^4 ‖ 3 interfulgens Σ^3 interfluens P ‖ ingenii $P^2\Sigma^4$ ‖ 4 sunt $P\Sigma^4$, *om.* Σ^1? ‖ 5 ab tergo ingenti Σ^1, *om.* P ‖ 6 astapa P astrapa Σ^3 ‖ 7 abtumpta P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 eos $P^3\Sigma^4$ eo P^1 ‖ pollicentes] P^1, *lineola a* P^2 *per* s *ducta et littera quaedam superscripta nunc erasae* ‖ 11 punicamquae P^1, *lineola qua* P^2 *posteriorem* a *deleuerat erasa*, punicumquae P^4 ‖ urbe *om.* Σ^1 ‖ 14 ex *om.* Σ^1 ‖ africa P^1 africæ $P^4\Sigma^1$ ‖ ora P ope Σ^1? ore Σ^4 ‖ 16 periugis P^1, *corr.* P^4 ‖ cum expeditis cohortibus et lelius Σ^3, *om.* P ‖ 20 audierat *ras. ex* audterat P ‖ hominibus Σ^3 hominū P ‖ 22 longisqua P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 pro spe P prospere Σ^4 ‖ contigerat P contingebat Σ^4 ‖ lacetani Σ^3 lacelani P ‖ autem erant $P\Sigma^4$ et illergetes erant *Crévier* autem erant et ilergetes *Heusinger* ‖ 28 exscita P ‖ suesitanū P ‖ 29 sedetannumque P ‖ 30 sucrone|m P^1 sucronē P^4

ibi milia militum erant, praesidium gentibus, quae cis Hiberum
incolunt, inpositum. motae autem eorum mentes sunt non 6
tum primum, cum de uita imperatoris dubii rumores allati sunt,
sed iam ante licentia ex diutino, ut fit, otio conlecta, et non
nihil, quod in hostico laxius rapto suetis uiuere artiores in
pace res erant. ac primo sermones tantum occulti sere- 7
bantur: si bellum in prouincia esset, quid sese inter pacatos
facere? si debellatum iam et confecta prouincia esset, cur in
Italiam non reuehi? flagitatum quoque stipendium procacius 8
quam ex more et modestia militari erat, et ab custodibus probra
in circumeuntis uigilias tribunos iacta, et noctu quidam prae-
datum in agrum circa pacatum ierant; postremo interdiu ac
propalam sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac 9
licentia militum, nihil instituto ac disciplina militiae aut imperio
eorum, qui praeerant, gerebatur. forma tamen Romanorum 10
castrorum constabat una ea re, quod tribunos, ex contagione
furoris haud expertis seditionis defectionisque rati fore, et iura
reddere in principiis sinebant et signum ab eis petebant et in
stationes ac uigilias ordine ibant; et ut uim imperi abstulerant, 11
ita speciem dicto parentium, ultro ipsi imperantes, seruabant.
erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque inprobare 12
tribunos ea, quae fierent, et conari obuiam ire et propalam
abnuere furoris eorum se futuros socios senserunt. fugatis 13
itaque e principiis ac post paulo e castris tribunis, ad prin-
cipes seditionis, gregarios milites, C. Albium Calenum et C.
Atrium Vmbrum, delatum omnium consensu imperium est.
qui nequaquam tribuniciis contenti ornamentis insignia etiam 14
summi imperi, fasces securesque, adtrectare ausi; neque uenit
in mentem suis tergis suisque ceruicibus uirgas illas secures-
que imminere, quas ad metum aliorum praeferrent. mors 15
Scipionis falso credita obcaecabat animos, sub cuius uulgatam

---

1 ibi millia *P* milia ibi Σ^4 ‖ 2 autem eorum Σ^1 eorum autē *P* ‖ 3 primum cum *P* cum primum Σ^4 ‖ imperatoris *ras. ex* imperatoriis *P* ‖ rumores Σ^3, *om.* *P* ‖ 6 primo sermones Σ^3 primones P^1 primo res *uel* primores P^2, *sed ras. illud restit.* ‖ 12 ierant Σ^4 erant *P* ‖ 14 ac disciplina Σ^1 aut discrimina *P* ‖ 15 praerant *P* ‖ 16 re *Weissenborn* spe $P\Sigma^4$ specie *Freinsheim* ‖ 17 et Σ^3 ut *P* ‖ 18 reddere $P^2\Sigma^4$ redde P^1 ‖ 19 stationes Σ^4 stationem *P* ‖ ordine Σ^1 in ordinē *P* ‖ imperii Σ^4 peri P^1 inperi P^2 ‖ 20 ipsi Σ^3 si *P* sibi ς ‖ imimperantes P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 adque *P* ‖ 22 fierent *P* fieri Σ^3 ‖ 24 e (*uel* ex) *ante* principiis ς et Σ^4, *om.* *P* ‖ principes Σ^4 principiis *P* ‖ 26 atrium umbrum Σ^1 atrium|brum *P* ‖ 27 tribunicis *P* ‖ 28 imperii Σ^4 peri P^1 inperii P^2 ‖ fasces $P^2\Sigma^4$ faces P^1 ‖ neque *ras. ex* nequem *P* neque iis (*uel* his) Σ^3 ‖ 29 suisque $P\Sigma^4$ suis Σ^1? ‖ uircas *P* ‖ securesque $P^2\Sigma^4$ sque P^1

mox famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello;
16 in eo tumultu et sociis pecunias imperari et diripi propinquas
urbes posse, et turbatis rebus, cum omnia omnes auderent,
minus insignia fore, quae ipsi fecissent.

25 Cum alios subinde recentis nuntios non mortis modo
sed etiam funeris expectarent, neque superueniret quisquam,
euanesceretque temere ortus rumor, tum primi auctores requiri
2 coepti. et subtrahente se quoque, ut credidisse potius temere
quam finxisse rem talem uideri posset, destituti duces iam
sua ipsi insignia et pro uana imagine imperi, quod gererent,
ueram iustamque mox in se uersuram potestatem horrebant.
3 stupenti ita seditioni, cum uiuere primo, mox etiam ualere
Scipionem certi auctores adferrent, tribuni militum septem ab
4 ipso Scipione missi superuenerunt. ad quorum primum ad-
uentum exasperati animi, mox ipsis placido sermone permul-
5 centibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. cir-
cumeuntes enim tentoria primo, deinde in principiis praetorioque,
ubi sermones inter se serentium circulos uidissent, adloque-
bantur percunctantes magis, quae causa irae consternationis-
6 que subitae foret, quam factum accusantes. uulgo stipendium
non datum ad diem iactabatur, et, cum eodem tempore, quo
scelus Iliturgitanorum exstitisset, post duorum imperatorum
duorumque exercituum stragem sua uirtute defensum nomen
Romanum ac retenta prouincia esset, Iliturgitanos poenam
noxae meritam habere, suis recte factis gratiam qui exsoluat
7 non esse. talia querentis aequa orare, seque ea relaturos ad
imperatorem respondebant; laetari, quod nihil tristius nec in-
sanabilius esset; et P. Scipionem deum benignitate et rem
publicam esse gratiae referendae.

8 Scipionem, bellis adsuetum, ad seditionum procellas rudem,
sollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando aut ipse pu-

1 mox *P* iam Σ^3 ‖ 2 diripi Σ^3 diri| P^1 adiri P^2 ‖ 4 fore *ras. ex* forae *P* ‖ 8 subtrahente *P* subtrantes *uel* subtrahentes Σ^1 ‖ 9 possent Σ^4 ‖ 10 imperii $P^2\Sigma^4$ ‖ quod *P* qui id Σ^4 ‖ 12 stupenti ita seditioni Σ^3 stupente ita seditione *P* ‖ 13 ab Σ^1 qui ab *P* ς qui ⟨lenirent seditionem, missi⟩ ab *Hertz Riemann* ‖ 14 missi superuenerunt Σ^1 sunt *P Hertz* sunt missi superuenerunt ς superuenerunt *Riemann* ‖ 15 permulcentibus *ras. ex* permulgentibus *P* ‖ 16 circumeuntis *P* ‖ 17 enim Σ^3 eum *P* ‖ pretorioque Σ^3 praetorio *P* ‖ 19 percunctates *P* ‖ ire *P* ‖ 22 iliturgitanorum *P* iliturgitanum Σ^1 ‖ 23 exercitum *P* ‖ 25 gratia P^1 gratiā P^4 ‖ 26 quaerentis *P* querentibus *Riemann* ‖ 28 scipionem *ex* scipionim P^1 ‖ deum Σ^3 reum *P* ‖ benignite *P* ‖ rem p. ς reip̄. $P\Sigma^4$ reipublicae ⟨felicitate⟩ *coll. 7, 13, 5 Koch* ‖ 30 seditionum $P^4\Sigma^4$ seditionem P^1

niendo modum excederet. in praesentia, ut coepisset, leniter 9
agi placuit et missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus
stipendi spem propinquam facere; et edictum subinde pro- 10
positum, ut ad stipendium petendum conuenirent Carthaginem,
seu carptim partes seu uniuersi mallent. tranquillam seditio- 11
nem iam per se languescentem repentina quies rebellantium
Hispanorum fecit: redierant enim in finis omisso incepto
Mandonius et Indibilis, postquam uiuere Scipionem allatum
est; nec iam erat aut ciuis aut externus, cum quo furorem 12
suum consociarent. omnia circumspectantes consilia nihil re- 13
liqui habebant praeter non tutissimum a malis consiliis recep-
tum, ut imperatoris uel iustae irae uel non desperandae
clementiae sese committerent: etiam hostibus eum ignouisse,
cum quibus ferro dimicasset; suam seditionem sine uulnere, 14
sine sanguine fuisse, nec ipsam atrocem nec atroci poena
dignam, — ut ingenia humana sunt ad suam cuique leuan-
dam culpam nimio plus facunda. illa dubitatio erat, singu- 15
laene cohortes an uniuersi ad stipendium petendum irent.
inclinauit sententia, quod tutius censebant, uniuersos ire.

Per eosdem dies, quibus haec illi consultabant, consilium 26
de iis Carthagini erat, certabaturque sententiis, utrum in auc- 2
tores tantum seditionis — erant autem ii numero haud plus
quam quinque et triginta — animaduerteretur, an plurium
supplicio uindicanda tam foedi exempli defectio magis quam
seditio esset. uicit sententia lenior, ut, unde orta culpa esset, 3
ibi poena consisteret: ad multitudinem castigationem satis esse.
consilio dimisso, ut id actum uideretur, expeditio aduersus 4
Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagini erat,
et cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribunis septem, 5
qui et antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obuiam
exercitui missis quina nomina principum seditionis edita sunt,

1 coepisse *P* ‖ 3 facere et *uel* faceret et Σ^3 fecere *P* ‖ propositum ς positum $P\Sigma^4$ ‖ 5 partes $P\Sigma^4$ per partes *Gron.*, *del. Riemann* ‖ seu uniuersi Σ^4 seuniuer *P* ‖ 6 iam Σ^3, *om.* *P* ‖ quies *ras. ex* quiesce *P* ‖ 8 mandonius *ras. ex* mandoinius P^1, at *a* P^2 *inter* do *superscriptum rursus erasum* ‖ 9 nec $P^4\Sigma^4$ nac P^1 ‖ exernus P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 consilia *del. Gron.* ‖ 11 malis *ras. ex* maliis *P* ‖ 13 sese ς sse *P* se Σ^1 ‖ 15 pena Σ^3 poenam *P* ‖ 17 facunda Σ^3 faciunda *P* foecunda *Duker* ‖ singulane *ras. ex* singulanec *P* ‖ 21 is *P* ‖ carthagine Σ^4 ‖ certabatur|quae *P* ‖ 25 esset $P^4\Sigma^4$ esse P^1 ‖ unde $P^4\Sigma^1$ undede P^1 ‖ orta culpa esset Σ^1 culpa opta esse P^1 culpa orta esset P^2 ‖ 27 id *P* nihil Σ^3 ‖ 28 carthagini Σ^3 carthagine *P* ‖ 29 et *om.* Σ^4 ‖ dierum Σ^3 aeorum *P* ‖ parare ς parere *P* parari Σ^3 ‖ 30 sucronem *P* ad sucronem Σ^1 ‖ 31 principum seditionis Σ^3 principuseditionis P^1 principibuseditionis P^2

6 ut eos per idoneos homines benigno uultu ac sermone in hospi-
7 tium inuitatos sopitosque uino uincirent. haud procul iam Car-
thagine aberant, cum ex obuiis auditum postero die omnem
exercitum cum M. Silano in Lacetanos proficisci non metu modo
omni, qui tacitus insidebat animis, liberauit eos, sed laetitiam
ingentem fecit, quod magis habituri solum imperatorem quam
8 ipsi futuri in potestate eius essent. sub occasum solis urbem
ingressi sunt exercitumque alterum parantem omnia ad iter
9 uiderunt. excepti sermonibus de industria compositis, laetum
opportunumque aduentum eorum imperatori esse, quod sub
ipsam profectionem alterius exercitus uenissent, corpora curant.
10 ab tribunis sine ullo tumultu auctores seditionis, per idoneos
11 homines perducti in hospitia, comprensi ac uincti sunt. uigilia
quarta impedimenta exercitus, cuius simulabatur iter, proficisci
coepere; sub lucem signa mota et ad portam retentum agmen
custodesque circa omnis portas missi, ne quis urbe egrederetur.
12 uocati deinde ad contionem, qui pridie uenerant, ferociter in
forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus,
13 concurrunt. simul et imperator in tribunal escendit et reducti
a portis armati inermi se contioni ab tergo circumfuderunt.
14 tum omnis ferocia concidit, et, ut postea fatebantur, nihil
aeque eos terruit quam praeter spem robur et colos impera-
toris, quem adfectum uisuros crediderant, uultusque, qualem
15 ne in acie quidem aiebant meminisse. sedit tacitus paulisper,
donec nuntiatum est deductos in forum auctores seditionis et
parata omnia esse.

27 Tum silentio per praeconem facto ita coepit: ‘Numquam
mihi defuturam orationem, qua exercitum meum adloquerer,
2 credidi, non quo uerba umquam potius quam res exercuerim,
sed quia prope a pueritia in castris habitus adsueram militaribus
3 ingeniis; aput uos quem ad modum loquar, nec consilium
nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare
4 debeam scio. ciues? qui a patria uestra descistis, — an
milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti

2 sopitosque Σ^3 que *P* ‖ iam *om.* Σ^1 ‖ 4 m̄. *P* l. Σ^1 ‖ modo Σ^3, *om.* *P* ‖ 6 qua P^1 quā P^4 ‖ 9 exceptis *P* ‖ 11 euenissent *P* ‖ 12 a Σ^4 ‖ 13 uicti *P* ‖ 14 quarti P^1, *corr.* P^2 ‖ cuius $P\Sigma^4$ cui Σ^1? ‖ 15 mota *ex* mola P^1 ‖ agmen $P^2\Sigma^4$ agnem P^1 ‖ 16 urbem Σ^4 ‖ 18 territuri Σ^3 ferrituri *P* ‖ 19 escendit *P* conscendit Σ^1 ‖ 20 a portis armati Σ^4 armati a portas *P* ‖ se contioni Σ^4 contioni se *P* ‖ 22 robur et Σ^3 robure *P* ‖ color Σ^4 ‖ 26 esset *P* ‖ 28 adloquerer credidi Σ^3 adidquererededi *ex* adidquerereturdedi P^1 ‖ 30 peritia P^1, *corr.* P^4 ‖ adsueram *P* assueueram Σ^1 ‖ 31 aput Σ^3 ad *ras.* *ex* adut *P* ‖ 32 ne quo ς neque *P* nec quo Σ^1

religionem rupistis, — hostis? corpora ora, uestitum habitum
ciuium adgnosco, facta dicta, consilia animos hostium uideo.
quid enim uos, nisi quod Ilergetes et Lacetani, aut optastis 5
aliud aut sperastis? et illi tamen Mandonium atque Indibilem,
regiae nobilitatis uiros, duces furoris secuti sunt; uos auspi-
cium et imperium ad Vmbrum Atrium et Calenum Albium
detulistis. negate uos id omnis fecisse aut factum uoluisse, 6
milites; paucorum eum furorem atque amentiam esse; libenter
credam negantibus. nec enim ea sunt commissa, quae, uul-
gata in omnem exercitum, sine piaculis ingentibus expiari pos-
sint. inuitus ea tamquam uulnera attingo, sed nisi tacta 7
tractataque sanari non possunt. equidem pulsis Hispania Car- 8
thaginiensibus nullum locum tota prouincia, nullos homines
credebam esse, ubi uita inuisa esset mea: sic me non solum
aduersus socios gesseram, sed etiam aduersus hostis. in castris 9
en meis — quantum opinio fefellit! — fama mortis meae
non accepta solum sed etiam expectata est. non quod ego 10
uulgari facinus per omnis uelim — equidem, si totum exer-
citum meum mortem mihi optasse crederem, hic statim ante
oculos uestros morerer, nec me uita iuuaret inuisa ciuibus et
militibus meis —; sed multitudo omnis sicut natura maris 11
per se inmobilis est; ut uenti et aurae cient, ita aut tran-
quillum aut procellae in uobis sunt; et causa atque origo
omnis furoris penes auctores est, uos contagione insanistis;
qui mihi ne hodie quidem scire uidemini, quo amentiae pro- 12
gressi sitis, quid facinoris in me, quid in patriam parentisque
ac liberos uestros, quid in deos sacramenti testes, quid ad-
uersus auspicia, sub quibus militatis, quid aduersus morem
militiae disciplinamque maiorum, quid aduersus summi imperi
maiestatem ausi sitis. de me ipso taceo — temere potius 13
quam auide credideritis; is denique ego sim, cuius imperi
taedere exercitum minime mirandum sit: — patria quid de

---

2 acta Σ^4 ‖ 3 et Σ^4 aut P ‖ 4 indebilem P ‖ 5 fororis P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 umbrum Σ^1 umbrium et imperium ad umbrium P^1 umbrium P^2 ‖ 10 possent *Riemann* ‖ 13 nullum locum tota prouincia Σ^3, *om.* P ‖ 14 inuisa Σ^3, *om.* P ‖ mea sic Σ^3 sic mea sic P ‖ 16 en *om.* Σ^3 ‖ quantum ⟨me⟩ opinio *Riemann* ‖ fama mortis Σ^3 famam|ortis P^1 famam sortis P^2 ‖ 17 non quod Σ^4 uero quod P ‖ 19 meum Σ^3, *om.* P ‖ statim Σ^3 statio P ‖ 20 me uita Σ^4 multa P ‖ 22 ut Σ^3 et P sed *coni. Crévier, del. Gron.* ‖ uenti $P^4\Sigma^3$ ueni P^1 ‖ ita aut *ex* itaut P^1 aut Σ^1 ‖ 25 qui P quin Σ^3 ‖ 28 militatis P militastis Σ^1 ‖ more P^1 morē P^4 ‖ 29 disciplinamquae P^1, *corr.* P^4 ‖ imperii $P^2\Sigma^4$ ‖ 31 is Σ^3, *om.* P ‖ imperii tedere Σ^3 imperitiaedere P

uobis meruerat, quam cum Mandonio et Indibili consociando
14 consilia prodebatis? quid populus Romanus, cum imperium
ablatum ab tribunis suffragio populi creatis ad homines pri-
uatos detulistis, cum eo ipso non contenti, si pro tribunis
illos haberetis, fasces imperatoris uestri ad eos, quibus seruus,
cui imperarent, numquam fuerat, Romanus exercitus detu-
15 listis? in praetorio tetenderunt Albius et Atrius, classicum
apud eos cecinit, signum ab iis petitum est, sederunt in tribu-
nali P. Scipionis, lictor apparuit, summoto incesserunt, fasces
16 cum securibus praelati sunt. lapides pluere et fulmina iaci
de caelo et insuetos fetus animalia edere uos portenta esse
putatis: hoc est portentum, quod nullis hostiis, nullis sup-
plicationibus sine sanguine eorum, qui tantum ausi facinus sunt,
28 expiari possit. atque ego, quamquam nullum scelus rationem
habet, tamen, ut in re nefaria, quae mens, quod consilium
2 uestrum fuerit, scire uelim. Regium quondam in praesidium
missa legio interfectis per scelus principibus ciuitatis urbem
3 opulentam per decem annos tenuit; propter quod facinus tota
legio, milia hominum quattuor, in foro Romae securi percussi
4 sunt. sed illi primum non Atrium Vmbrum semilixam, nominis
etiam abominandi ducem, sed D. Vibellium tribunum militum
secuti sunt, nec cum Pyrrho nec cum Samnitibus aut Lucanis,
5 hostibus populi Romani, se coniunxerunt; uos cum Mandonio
et Indibili et consilia communicastis et arma consociaturi fui-
6 stis. illi, sicut Campani Capuam Tuscis ueteribus cultoribus
ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Regium habituri
perpetuam sedem erant, nec populum Romanum nec socios
7 populi Romani ultro lacessituri bello: — Sucronemne uos domi-
cilium habituri eratis? ubi si uos decedens confecta prouincia
imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare
debebatis, quod non rediretis ad coniuges liberosque uestros.
8 sed horum quoque memoriam, sicut patriae meique, eieceritis

1 indibili $P^4\Sigma^4$ indebili P^1 ‖ 3 sufragio P ‖ 5 haberetis *ex* habefetis P^1 ‖ 6 romanos P ‖ 8 caecinit P ‖ 9 summoti Σ^3 ‖ 10 cum securibus praelati P et secures praelatae Σ^1 ‖ lapides $P\Sigma^4$ lapidibus *Wesenberg* lapide *Madvig* ‖ 11 insuetus P ‖ animalia ς animalis P animales Σ^4 ‖ uos P uoces Σ^4 ‖ 13 sunt Σ^3 sint P ‖ 17 ciuitatis principibus Σ^4 ‖ 19 millia P ‖ foro $P^2\Sigma^4$ forae P^1 ‖ 20 se|semilixam P^1, *corr.* P^4 ‖ 21 ducem Σ^4 uicem P ‖ d. Σ^4, *om.* P ‖ 22 cum samnitibus P samnitibus Σ^1 ‖ 24 et consilia Σ^1 consilia P ‖ consociatur P^1, *corr.* P^4 ‖ 25 cultoribus *om.* Σ^1 ‖ 26 messenam P ‖ 27 romanum Σ^4, *om.* P ‖ socius P^1, *corr.* P^4 ‖ 30 hominemque P^1, *corr.* P^2 ‖ 31 debeatis *uel* deberetis Σ^4 ‖ rediretis Σ^3 redieritis P ‖ conpuges P^1, *corr.* P^2

ex animis uestris; uiam consili scelerati, sed non ad ultimum
dementis, exsequi uolo. mene uiuo et cetero incolumi exer- 9
citu, cum quo ego die uno Carthaginem cepi, cum quo quat-
tuor imperatores, quattuor exercitus Carthaginiensium fudi, fu-
gaui, Hispania expuli, uos octo milia hominum, minoris certe
omnes preti, quam Albius et Atrius sunt, quibus uos subieci-
stis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis?
amolior et amoueo nomen meum; nihil ultra facile creditam 10
mortem meam a uobis uiolatus sim: — quid? si ego morerer, 11
mecum expiratura res publica, mecum casurum imperium po-
puli Romani erat? ne istuc Iuppiter optimus maximus sirit,
urbem auspicato deis auctoribus in aeternum conditam huic
fragili et mortali corpori aequalem esse. Flaminio, Paulo, 12
Graccho, Postumio Albino, M. Marcello, T. Quinctio Crispino,
Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tam praeclaris imperatoribus
uno bello absumptis superstes est populus Romanus eritque
mille aliis nunc ferro nunc morbo morientibus: — meo unius
funere elata populi Romani esset res publica? uos ipsi hic 13
in Hispania patre et patruo meo, duobus imperatoribus, inter-
fectis Septimum Marcium ducem uobis aduersus exultantis
recenti uictoria Poenos delegistis. et sic loquor, tamquam
sine duce Hispaniae futurae fuerint: — M. Silanus eodem iure, 14
eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater
meus et C. Laelius legati uindices maiestatis imperi deessent?
utrum exercitus exercitui an duces ducibus an dignitas an 15
causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores esse-
tis, arma contra patriam, contra ciues uestros ferretis? Africam
Italiae, Carthaginem urbi Romanae imperare uelletis? quam
ob noxam patriae? Coriolanum quondam damnatio iniusta, 29
miserum et indignum exilium, ut iret ad oppugnandam patriam,
impulit; reuocauit tamen a publico parricidio priuata pietas:

---

3 uno *P* una Σ^1 ‖ caepi *P* ‖ quattuor imperatores Σ^3, *om.* *P* ‖ 4 fudi $P^4\Sigma^3$ fugi *ex* fusgi P^1 ‖ 5 hispania Σ^3, *om.* *P* ‖ 6 praeti P^1 praetii P^2 ‖ atrius Σ^1 umbrius *P* ‖ 9 a Σ^3, *om.* *P* ‖ 10 expiraturam *P* ‖ 11 sirit P^1 sinit P^2 sierit Σ^1 ‖ 12 dies P^1 die P^2 diis Σ^4 ‖ auctoribus Σ^3 ductoribus *P* ‖ huic fragili *P* fragili huic Σ^1 ‖ 13 flaminio paulo graccho Σ^1, *om.* *P* ⟨c.⟩ flaminio, ⟨aemilio⟩ paulo, ⟨sempronio⟩ graccho *Weissenborn* ‖ 14 m. *om.* Σ^4 ‖ t. Σ^3 p. *P* ‖ quintio $P\Sigma^4$ ‖ 15 scipionis *P* ‖ preclaris *P* claris Σ^1 ‖ 17 nunc morbo Σ^3, *om.* *P* ‖ 18 elata *P* elati Σ^1 ‖ populi romani esset res p. Σ^1 res p. esset *P* ‖ ipsi *P* ipsis Σ^3 ‖ 20 septimium *P* ‖ 22 future ispanie fuerint Σ^4 ‖ 23 prouincia *P* ‖ 25 exercitui an Σ^3 iā *P* ‖ 27 contra patriam Σ^3 conpinxit patriam *P* cum poenis contra patriam ς ‖ 28 urbis *P* ‖ 30 iret $P^2\Sigma^4$ irat P^1

2 uos qui dolor, quae ira incitauit? stipendiumne diebus paucis
imperatore aegro serius numeratum satis digna causa fuit, cur
patriae indiceretis bellum, cur ad Ilergetes descisceretis a po-
pulo Romano, cur nihil diuinarum humanarumue rerum inuio-
3 latum uobis esset? insanistis profecto, milites, nec maior in
4 corpus meum uis morbi quam in uestras mentes inuasit. hor-
ret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint,
quid optauerint: auferat omnia inrita obliuio, si potest, si non,
5 utcumque silentium tegat. non negauerim tristem atrocemque
uobis uisam orationem meam: quanto creditis facta uestra
atrociora esse quam dicta mea? et me ea, quae fecistis, pati
aecum censetis; uos ne dici quidem omnia aequo animo fertis?
6 sed ne ea quidem ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam
7 facile uos obliuiscamini eorum, quam ego obliuiscar! itaque
quod ad uniuersos uos attinet, si erroris paenitet, satis super-
que poenarum habeo. Albius Calenus et Atrius Vmber et ceteri
nefariae seditionis auctores sanguine luent quod admiserunt;
8 uobis supplici eorum spectaculum non modo non acerbum sed
laetum etiam, si sana mens rediit, debet esse: de nullis enim
quam de uobis infestius aut inimicius consuluerunt.'

9 Vix finem dicendi fecerat, cum ex praeparato simul omnium
10 rerum terror oculis auribusque est offusus. exercitus, qui
corona contionem circumdederat, gladiis ad scuta concrepuit;
praeconis audita uox citantis nomina damnatorum in consilio;
11 nudi in medium protrahebantur, et simul omnis apparatus sup-
plici expromebatur; deligati ad palum uirgisque caesi et securi
percussi, adeo torpentibus metu qui aderant, ut non modo
ferocior uox aduersus atrocitatem poenae sed ne gemitus qui-
12 dem exaudiretur. tracti inde de medio omnes, purgatoque
loco citati milites nominatim aput tribunos militum in uerba
P. Scipionis iurarunt, stipendiumque ad nomen singulis per-
solutum est. hunc finem exitumque seditio militum coepta
apud Sucronem habuit.

30 Per idem tempus ad Baetim fluuium Hanno, praefectus

---

1 uos Σ^3, *om.* P ‖ dolor que Σ^3 doleraeuitae P dolor aut quae *Gron.* ‖ 2 egro P ‖ 3 incideretis P ‖ 7 qui (quid P^4) sperauerint P quid parauerint Σ^4 ‖ 8 quid optauerint *om.* Σ^1 ‖ auferat] P, *sed* aufe *in ras. litterarum* quid ‖ si potest Σ^3 est potest P ‖ 9 atrocemquae P^1, *corr.* P^4 ‖ 10 meam *om.* Σ^1 ‖ quanto Σ^3 quanta P ‖ 11 que P ‖ pati ecum censetis Σ^3, *om.* P ‖ 12 fertis P feretis Σ^3 ‖ 16 et atrius $P^4\Sigma^4$ ex atrius P^2 ‖ 19 sana $P^2\Sigma^4$ sanam P^1 ‖ 20 infestitis P ‖ inicius P ‖ 22 effusus Σ^4 ‖ 23 ab scuta P ‖ 24 concilio Σ^4 ‖ 25 supplicii $P^2\Sigma^4$ ‖ 29 omnes] exanimes *Alan Em. Liv. I 48* ‖ 32 est *om.* Σ^1 ‖ 34 anno P

Magonis, missus a Gadibus cum parua manu Afrorum, mercede
Hispanos sollicitando ad quattuor milia iuuenum armauit. ca- 2
stris deinde exutus ab L. Marcio, maxima parte militum inter
tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amis-
sis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit.

Dum haec ad Baetim fluuium geruntur, Laelius interim 3
freto in Oceanum euectus ad Carteiam classe accessit. urbs
ea in ora Oceani sita est, ubi primum e faucibus angustis
panditur mare. Gadis sine certamine per proditionem reci- 4
piendi, ultro qui eam rem pollicerentur in castra Romana ue-
nientibus, spes, sicut ante dictum est, fuerat. sed patefacta
inmatura proditio est, conprensosque omnis Mago Adherbali
praetori Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis 5
in quinqueremem inpositis praemissaque ea, quia tardior quam
triremis erat, ipse cum octo triremibus modico interuallo se-
quitur. iam fretum intrabat quinqueremis, cum Laelius et 6
ipse in quinqueremi e portu Carteiae sequentibus septem tri-
remibus euectus in Adherbalem ac triremes inuehitur, quin-
queremem satis credens deprensam rapido in freto in aduersum
aestum reciprocari non posse. Poenus in re subita parumper 7
incertus trepidauit, utrum quinqueremem sequeretur, an in
hostis rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatem detractandae 8
pugnae ademit; iam enim sub ictu teli erant, et undique in-
stabant hostes; aestus quoque arbitrium moderandi naues ad-
emerat. neque erat nauali pugna similis, quippe ubi nihil
uoluntarium, nihil artis aut consilii esset. una natura freti 9
aestusque totius certaminis potens suis, alienis nauibus nequi-
quam remigio in contrarium tendentis inuehebat, ut fugientem
nauem uideres uertice retro intortam uictoribus inlatam, et
sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis

---

1 magonis P a magone Σ^4 ‖ manu *om.* Σ^4 ‖ 2 sollicitandos P ‖ 4 captorum *om.* Σ^4 ‖ fugam *ex* pugam P^1 ‖ 5 persequentessequite P ‖ fugit Σ^4 ‖ 7 carteiam P caritiam Σ^3 ‖ urps P ‖ 9 per proditionem *Sigonius* per ditionem Σ^1? per deditionem $P\Sigma^4$ proditione *Rhenanus* ‖ 11 sed Σ^3, *om.* P ‖ 13 aderbal P ‖ 14 quinqueremem P, *duae ultimae litterae lineola inductae sed ras. restitutae sunt*, quinqueremi Σ^3 ‖ 15 triremes *coni. Madvig praef. ed.* ‖ 16 lelius P ‖ 17 e Σ^1, *om.* P ‖ carpeiae P caritie Σ^3 ‖ 18 aderbalē P ‖ ac triremes Σ^3, *om.* P ‖ quinqueremes P ‖ 21 trepidauit P trepidabat Σ^4 ‖ in Σ^3, *om.* P ‖ 22 detractandae Σ^1 detrectandae P ‖ 23 ademit Σ^3 adiecit P ‖ teli $P^2\Sigma^4$ teh P^1 ‖ 24 aestum P^1 actum P^4 ‖ 25 pugna *Froben. 1531* pugnae $P\Sigma^4$; *coll. 30, 10, 12 possis etiam* res *addere* ‖ 26 una Σ^1 u P^1 ut P^2 ‖ freti $P^2\Sigma^4$ fretia P^1 ‖ 27 pontens P ‖ suis P uis Σ^3 ‖ 28 ut Σ^3 et P ‖ 29 intortam Σ^3 inportam P ‖ uictoribus P uictricibus Σ^3

10 modo sese auertentem. iam in ipsa pugna haec, cum infesto
rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri
accipiebat; illa, cum transuersa obiceretur hosti, repente in-
11 torta in proram circumagebatur. cum inter triremes fortuna
regente anceps proelium misceretur, quinqueremis Romana seu
pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus
uertices cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius
12 praelata impetu lateris alterius remos detersit; ceterasque, quas
indepta esset, mulcasset, ni cum reliquis quinque nauibus Adherbal uelis in Africam transmisisset.

31 Laelius uictor Carteiam reuectus auditis, quae acta Gadibus
erant, patefactam proditionem coniuratosque missos Carthaginem,
spem ad inritum redactam, qua uenissent, nuntiis ad L. Mar-
2 cium missis, nisi si terere frustra tempus sedendo ad Gadis
uellent, redeundum ad imperatorem esse, adsentiente Marcio
3 paucos post dies ambo Carthaginem rediere. ad quorum dis-
cessum non respirauit modo Mago, cum terra marique ancipiti
metu urgeretur, sed etiam audita rebellione Ilergetum spem
recuperandae Hispaniae nanctus nuntios Carthaginem ad sena-
4 tum mittit, qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis,
simul defectionem sociorum in maius uerbis extollentes hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum a patribus imperium Hispaniae repeti posset.

5 Mandonius et Indibilis in finis regressi paulisper, dum
quidnam de seditione statueretur scirent, suspensi quieuerunt,
si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque igno-
6 sci posse. postquam uulgata est atrocitas supplicii, suam quo-
que noxam pari poena aestimatam rati, uocatis rursus ad arma
7 popularibus contractisque quae ante habuerant auxiliis in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis statiua habuerant, cum uiginti milibus peditum, duobus milibus equitum et quingentis transcenderunt.

---

1 aduertentē P ‖ infesto Σ^4 infesta P ‖ 2 obliqua *ex* obliquam P^1 ‖ 3 transuerso Σ^4 ‖ repente Σ^3 repetenti P ‖ 4 circumagebatur ς circasiebatur Σ^3 circum P ‖ cum Σ^3, *om.* P ‖ 8 detorsit Σ^4 ‖ 9 multasset Σ^4 ‖ aderbal P ‖ 10 uelis $P^2\Sigma^4$ uenis P^1 ‖ trasmisisset *ex* transmisisset P^1 ‖ 11 carteiam P cariliam Σ^4 ‖ 12 paterfaciam P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 spem $P\Sigma^1$? spe Σ^3 ‖ ad inritum P innū Σ^1? in irritum Σ^4 ‖ redactā P redacta Σ^1 ‖ 14 si *om.* Σ^3 ‖ terere *ras. ex* terrere P ‖ cadis P ‖ 17 cum Σ^4 nū P ‖ 19 nanctus P nactus Σ^3 ‖ ad senatum mittit P mittit ad senatum Σ^1 ‖ 21 hortarentur Σ^3 hortentur P ‖ 25 quieuerunt *ras. ex* quieuererunt P ‖ 26 non Σ^3 ne P ‖ 27 posse *ras. ex* posset P ‖ 29 sedetanum Σ^3 setanum P ‖ 31 millibus P ‖ peditum duobus milibus Σ^3, *om.* P ‖ 32 tran-

Scipio, cum fide soluendi pariter omnibus noxiis innoxiis- 32
que stipendi tum uultu ac sermone in omnis placato facile
reconciliatis militum animis, priusquam castra ab Carthagine mo-
ueret, contione aduocata multis uerbis in perfidiam rebellantium 2
regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus 3
est ad uindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sa-
nauerit. tum se, haud secus quam uiscera secantem sua, cum 4
gemitu et lacrimis triginta hominum capitibus expiasse octo
milium seu inprudentiam seu noxam; nunc laeto et erecto
animo ad caedem Ilergetum ire. non enim eos neque natos in 5
eadem terra nec ulla secum societate iunctos esse; eam, quae
sola fuerit, fidei atque amicitiae, ipsos per scelus rupisse. in 6
exercitu suo se, praeterquam quod omnis ciuis aut socios Latini-
que nominis uideat, etiam eo moueri, quod nemo fere sit miles,
qui non aut a patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani
nominis in eam prouinciam uenerit, aut a patre consule aut a
se sit ex Italia aduectus: Scipionum nomini, auspiciis omnis 7
adsuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum de-
ducere uelit, quos consulatum petenti, uelut si omnium com-
munis agatur honos, adfuturos speret. quod ad expeditionem 8
attineat, quae instet, immemorem esse rerum suarum gestarum,
qui id bellum ducat. Magonis hercule sibi, qui extra orbem
terrarum in circumfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit
nauibus, maiorem curam esse quam Ilergetum; quippe illic et 9
ducem Carthaginiensem et quantumcumque Punicum praesidium
esse, hic latrones latronumque duces, quibus ut ad populandos
finitimorum agros tectaque urenda et rapienda pecora aliqua
uis sit, ita in acie ac signis conlatis nullam esse; magis uelo-
citate ad fugam quam armis fretos pugnaturos esse. itaque 10
non quod ullum inde periculum aut semen maioris belli uideat,
ideo se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Ilergetes
duxisse, sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset, 11

---

stenderunt *P* ‖ 1 fidei *P* ‖ innoxisque *P* ‖ 2 stipendii tum uultu Σ^1 stipenditu|umuultu *ex* estipenditu|umuultu P^1 stipendium uultu P^2 ‖ 4 terfidiam *P* ‖ 5 nequam *P* ‖ 6 quo] *P*, d *super* o *addita nunc erasa est* ‖ 7 tum *P* tunc Σ^4 ‖ 9 milliū *P* ‖ 11 nec *P* neque Σ^4 ‖ 12 fidei atque amicitiae *P* fidem atque amicitiam Σ^3 ‖ 13 ciuis Σ^4 ciues *P* ‖ latini (*om.* que) Σ^4? ‖ 15 non *Aldus* non ex italia $P\Sigma^4$ ‖ a Σ^3, *om.* *P* ‖ 16 a se *P* a se ipso *uel* ipso Σ^4 ‖ 17 auspiciis $P\Sigma^1$ auspiciisque ς ‖ 18 diducere *P* ‖ 20 expeditionē *P* expeditionem eam Σ^1 ‖ 21 instet immemorem Σ^3 institim|memorem P^1 in statum memorem P^2 ‖ 23 circumfusam P^2 circumflusam P^1 circumfusa Σ^4 ‖ insula Σ^1 ‖ cum *P* quo Σ^3 ‖ perfugerit *ex* perfuerit P^1 ‖ 24 ilergitum *P* ‖ 26 duces Σ^1 duces esse *P* ‖ ut Σ^3, *om.* *P*

deinde, ne quis in prouincia simul uirtute tanta et felicitate
12 perdomita relictus hostis dici posset. proinde deis bene iuuantibus sequerentur non tam ad bellum gerendum — neque enim
cum pari hoste certamen esse — quam ad expetendas ab hominibus scelestis poenas.

33 Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem
posterum iubet, profectusque decumis castris peruenit ad Hiberum flumen. inde superato amni die quarto in conspectu
2 hostium posuit castra. campus ante montibus circa saeptus
erat. in eam uallem Scipio cum pecora, rapta pleraque ex
ipsorum hostium agris, propelli ad inritandam feritatem bar-
3 barorum iussisset, uelites subsidio misit, a quibus ubi per procursationem commissa pugna esset, Laelium cum equitatu im-
4 petum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens
equitum insidias texit. nec ulla mora pugnae facta est.
Hispani in conspecta procul pecora, uelites in Hispanos praeda
5 occupatos incurrere. primo missilibus territauere, deinde missis
leuibus telis, quae inritare magis quam decernere pugnam
poterant, gladios nudant, et conlato pede res coepta geri est,
ancepsque pedestre certamen erat, ni equites superuenis-
6 sent. neque ex aduerso tantum inlati obuios obtriuere, sed
circumuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, ut
plerosque intercluderent, obiecerunt, maiorque caedes fuit,
7 quam quantam edere leuia per excursiones proelia solent. ira
magis accensa aduerso proelio barbaris est, quam imminuti
animi. itaque ne perculsi uiderentur, prima luce postero die
8 in aciem processere. non capiebat omnis copias angusta, sicut
ante dictum est, ualles; duae ferme peditum partes et omnis
equitatus in aciem descendit; quod relicum peditum erat,
9 obliquo constituerunt colle. Scipio, pro se esse loci angustias
ratus, et quod in arto pugna Romano aptior quam Hispano
militi futura uidebatur, et quod in eum locum detracta hostium
acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet, nouo
10 etiam consilio adiecit animum: equitem nec se posse circum-

1 prouinciam *P* ‖ 2 possit Σ^4 ‖ 3 tam Σ^3 iam *P* ‖ 11 ipsorum Σ^3, *om.* *P* ‖ 13 aequitatu *P* ‖ 14 opportunae *P* ‖ 15 nexit *P* ‖ 16 conspecta *ex* conspecta est hispani P^1 ‖ 17 missis Σ^1 emissis *P* ‖ 18 leuibus Σ^3 legibus *P* ‖ telis Σ^3 uelis P^1 uerlis P^4 ‖ 19 pede *usque ad* 20 ancepsque Σ^3, *om.* *P* ‖ 20 ni Σ^1 *et ex* nisi P^1 ‖ 22 infima cliui Σ^3 infimæ|leui *P* ‖ 23 obiecerunt *P* obiecere Σ^1 ‖ 25 imminuti $P^2\Sigma^1$ imimminuti P^1 ‖ 26 perculsi Σ^1 pulsi *P* ‖ postero $P^2\Sigma^4$ postepostero P^1 ‖ 28 ualles *P* uallis Σ^4 ‖ et Σ^4, *om.* *P* ‖ 30 constituerunt *P* constiterunt Σ^1 ‖ colle *ras. ex* colles *P* ‖ esse $P^4\Sigma^4$ ese P^1 ‖ 31 romana P^1, *corr.* P^2 ‖ 32 detrectata *P* ‖ 34 equitem nec

dare cornibus in tam angusto spatio, et hosti, quem cum pedite
deduxisset, inutilem fore. itaque imperat Laelio, ut per collis 11
quam occultissimo itinere circumducat equites segregetque,
quantum possit, equestrem a pedestri pugnam; ipse omnia 12
signa peditum in hostis uertit; quattuor cohortis in fronte sta-
tuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnan- 13
di nullam fecit, ut ipso certamine auerteret ab conspectu
transeuntium per colles equitum. nec ante circumductos sensere,
quam tumultum equestris pugnae ab tergo accepere. ita duo 14
diuersa proelia erant: duae peditum acies, duo equitatus per
longitudinem campi, quia misceri ex genere utroque proelium
angustiae non patiebantur, pugnabant. Hispanorum cum neque 15
pedes equiti nec eques pediti auxilio esset, pedes fiducia equitis •
temere commissus campo caederetur, eques circumuentus nec
peditem a fronte — iam enim stratae pedestres copiae erant
— nec ab tergo equitem sustineret, et ipsi, cum diu in orbem
sese stantibus equis defendissent, ad unum omnes caesi sunt,
nec quisquam peditum equitumue superfuit, qui in ualle pu-
gnauerunt. tertia pars, quae in colle ad spectaculum magis 16
tutum quam ad partem pugnae capessendam steterat, et locum
et tempus ad fugiendum habuit. inter eos et reguli ipsi fuge- 17
runt, priusquam tota circumueniretur acies inter tumultum
elapsi. castra eodem die Hispanorum praeter ceteram praedam 34
cum tribus ferme milibus hominum capiuntur. Romani socii- 2
que ad mille et ducenti eo proelio ceciderunt, uulnerata
amplius tria milia hominum. minus cruenta uictoria fuisset,
si patentiore campo et ad fugam capessendam facili foret
pugnatum.

Indibilis abiectis belli consiliis, nihil tutius in adflictis 3
rebus experta fide et clementia Scipionis ratus, Mandonium
fratrem ad eum mittit; qui aduolutus genibus fatalem rabiem 4

---

se Σ^1 equidem esse *P* ‖ 2 deduxiset *P* ‖ 3 secregetq. *P* ‖ 4 possit Σ^4 posset *P* ‖ a *ras. ex* ad *P* ab *Alschefski* ‖ pugnam *P* pugna Σ^4 ‖ 5 in hostis *P* ad hostes Σ^4 ‖ 7 ab *Gron.* ad *P* a Σ^3 ‖ 8 equitum *P* equitatum Σ^3 ‖ nec Σ^1 neque *P* ‖ sensere $P^4\Sigma^3$ censere P^1, cernere P^2, *sed ras.* censere *restit.* ‖ 10 diuersa Σ^3, *om.* *P* ‖ penitū P^1, *corr.* P^2 ‖ 13 pedes *ras. ex* pedites *P* ‖ nec eques Σ^1 neques P^1 neque eques P^2 ‖ aauxilio *P* ‖ 15 peditem $P^2\Sigma^4$ praeditem P^1 ‖ pedestris *P* ‖ 18 pugnauerint Σ^4? ‖ 20 capessendae *P* ‖ 21 reculi *P* ‖ 23 ceteram Σ^1 am P^1 reliquaam P^2 ‖ 24 millibus *P* ‖ 25 et ducenti *uel* et ducentos Σ^4 ducenti *ras. ex* ducentii *P* ‖ 26 minus $P^4\Sigma^4$ minos P^1 ‖ 27 facile *P* ‖ 28 pugnatum Σ^3 purgatum *P* ‖ 29 consiliis $P^2\Sigma^4$ consiliis abiectis belli consiliis P^1 ‖ in adflictis *ex* adflictis P^1 afflictis Σ^1 ‖ 31 aduolutum *P*

temporis eius accusat, cum uelut contagione quadam pesti-
fera non Ilergetes modo et Lacetani sed castra quoque Ro-
5 mana insanierint. suam quidem et fratris et reliquorum po-
pularium eam condicionem esse, ut aut, si ita uideatur, red-
dant spiritum P. Scipioni ab eodem illo acceptum, aut
seruati bis uni debitam uitam pro eo in perpetuum deuo-
6 ueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse nondum ex-
perta clementia eius; nunc contra nullam in causa, omnem
7 in misericordia uictoris spem repositam habere. mos uetustus
erat Romanis, cum quo nec foedere nec aequis legibus iun-
geretur amicitia, non prius imperio in eum tamquam pacatum
uti, quam omnia diuina humanaque dedidisset, opsides accepti,
8 arma adempta, praesidia urbibus imposita forent. Scipio, mul-
tis inuectus in praesentem Mandonium apsentemque Indibilem
uerbis, illos quidem merito perisse ipsorum maleficio ait, uic-
9 turos suo atque populi Romani beneficio. ceterum se neque
arma iis ademptorum neque obsides imperaturum, quippe ea
pignera timentium rebellionem esse; se libera arma relinquere,
10 solutos animos; neque se in opsides innoxios sed in ipsos,
si defecerint, saeuiturum, nec ab inermi sed ab armato hoste
poenas expetiturum: utramque fortunam expertis permittere
11 sese, utrum propitios an iratos habere Romanos mallent. ita
dimissus Mandonius pecunia tantummodo imperata, ex qua
12 stipendium militi praestari posset. ipse Marcio in ulteriorem
Hispaniam praemisso, Silano Tarraconem remisso paucos mo-
ratus dies, dum imperatam pecuniam Ilergetes pernumerarent,
cum expeditis Marcium iam adpropinquantem Oceano ad-
sequitur.

35 Incohata res iam ante de Masinissa aliis atque aliis de
causis dilata erat, quod Numida cum ipso utique congredi

---

2 quoque *om.* Σ^1 ‖ 3 et reliquorum et Σ^4 ‖ 6 bis uni Σ^1 bisunt P^4, *del.* P^2 ‖ debitam uitam P deuitam Σ^1 ‖ 9 repositam Σ^1 positam P ‖ 10 qum quo P ‖ foedere $P^4\Sigma^3$ toedere P^1 ‖ 12 uti Σ^1 ut P ‖ dedisset $P\Sigma^1$ ‖ 13 urbibus $P^2\Sigma^4$ urbibus imposita praesidia urbib. P^1 ‖ 14 indibilem $P^4\Sigma^1$ indibile P^1 ‖ 15 meritos *Alan Em. Liv. I 49* ‖ ⟨suo⟩ ipsorum *Duker* ‖ 16 suo atque Σ^3 suumque P^1 suoque P^4 ‖ se neque arma his ademptorum Σ^3, *om.* P ‖ 17 neque obsides imperaturum *add. Weissenborn, om.* $P\Sigma^4$ ‖ 18 ti|mentium P ‖ se Σ^3, *om.* P ‖ libera Σ^1 tiberim P ‖ 19 solutos animos Σ^3 solutusenimos P ‖ 20 ab inermi Σ^3 inermis P ‖ ab armato *ex* armato P^1 ‖ 21 poenas *ex* poeneas P^1 ‖ expetiturum utramque fortunam Σ^3, *om.* P ‖ permitteret Σ^1 ‖ 22 propitios *ex* propitio P^1 ‖ malint *C. F. W. Mueller ann. philol. 85 (1862) 280* ‖ 24 stipendium Σ^3 praesidiū P ‖ 25 silano tarraconem remisso Σ^3, *om.* P ‖ 30 congeredi P

Scipione uolebat atque eius dextra fidem sancire: ea tum itineris
tam longi ac tam deuii causa Scipioni fuit. Masinissa cum 2
Gadibus esset, certior aduentare eum a Marcio factus, causando
corrumpi equos inclusos in insula penuriamque omnium rerum
et facere ceteris et ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere 3
desidia, Magonem perpulit, ut se traicere in continentem ad
depopulandos proximos Hispaniae agros pateretur. transgressus 4
tris principes Numidarum praemittit ad tempus locumque con-
loquio statuendum. duos pro opsidibus retineri ab Scipione
iubet; remisso tertio, qui, quo iussus erat, adduceret Masinissam,
cum paucis in conloquium uenerunt. ceperat iam ante Nu- 5
midam ex fama rerum gestarum admiratio uiri, substitueratque
animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam; ce- 6
terum maior praesentis ueneratio cepit; et, praeterquam quod
suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cae-
saries habitusque corporis non cultus munditiis, sed uirilis
uere ac militaris, et aetas erat in medio uirium robore, quod 7
plenius nitidiusque ex morbo uelut renouatus flos iuuentae
faciebat. prope attonitus ipso congressu Numida gratias de 8
fratris filio remisso agit. ex eo tempore adfirmat eam se
quaesisse occasionem, quam tandem oblatam deum immorta-
lium beneficio non omiserit: cupere se illi populoque Ro- 9
mano operam nauare ita, ut nemo unus externus magis enixe
adiuuerit rem Romanam. id se, etiamsi iam pridem uellet, 10
minus praestare in Hispania, aliena atque ignota terra, potu-
isse; in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni
esset, facile praestaturum. si quidem eundem Scipionem du- 11
cem in Africam Romani mittant, satis sperare perbreuis aeui
Carthaginem esse. laetus eum Scipio uidit audiuitque, cum 12
caput rerum in omni hostium equitatu Masinissam fuisse sciret,
et ipse iuuenis specimen animi prae se ferret. fide data accep-

---

1 dextera Σ^4 ‖ 2 longi *ex* long P^1 ‖ ac tam Σ^4 ac tantum *ras. ex* ae tantum P ‖ deui P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 gaudibus P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 paenuriamque P ‖ 5 eteris P ‖ marcessere P ‖ 6 magonem *ed. Mog.*, *om.* $P\Sigma^4$ ‖ 7 proximos Σ^3 primos *ex* proanimos P^1 ‖ pateretur P paterentur Σ^4 ‖ 8 tris P^4 $\overline{\text{pr}}$.is P^1 tres Σ^3 ‖ 9 duos P quos Σ^4 ‖ ab Σ^4 ad P ‖ 10 remisso Σ^3? *et ras. ex* remissos P remissus Σ^4 ‖ tertius Σ^4 ‖ quo Σ^3 cum P ‖ iussu P ‖ addueret P ‖ 17 et Σ^3 ei P ‖ erat Σ^3, *om.* P ‖ 18 iuuentae *ex* inuentae P^1 ‖ 19 numidasa P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 quesisse P ‖ quam *om.* Σ^1 ‖ 22 omiserit $P^2\Sigma^4$ miserit P^1 ‖ 23 enixe $P^2\Sigma^4$ unixe P^1 ‖ 25 aliena atque ignota terra P terra aliena atque ignota Σ^1 ‖ potuisse $P^4\Sigma^3$ posuisse P^1 ‖ 26 genitus $P^4\Sigma^3$ generis P^1 ‖ 27 facele P^1, *corr.* P^4 ‖ 30 equitatu *ras. ex* equitatum P

13 taque profectus retro Tarraconem est. Masinissa permissu Ro-
manorum, ne sine causa traiecisse in continentem uideretur,
populatus proximos agros Gadis rediit.
36 Magoni desperatis in Hispania rebus, in quarum spem
seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius
sustulerant, paranti traicere in Africam nuntiatum ab Cartha-
gine est iubere senatum, ut classem, quam Gadibus haberet,
2 in Italiam traiceret; conducta ibi Gallorum ac Ligurum quanta
maxima posset iuuentute coniungeret se Hannibali neu sene-
scere bellum maximo impetu, maiore fortuna coeptum sineret.
3 ad eam rem et a Carthagine pecunia Magoni aduecta est, et ipse
quantam potuit a Gaditanis exegit, non aerario modo eorum
sed etiam templis spoliatis, et priuatim omnibus coactis aurum
4 argentumque in publicum conferre. cum praeterueheretur Hi-
spaniae oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terram
militibus proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem
5 adpulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte
in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago
ab Romanis fuerat, ducit, nec praesidio satis ualido urbem
teneri ratus et aliquos oppidanorum ad spem nouandi res ali-
6 quid moturos. ceterum nuntii ex agris trepidi simul popula-
tionem agrestiumque fugam et hostium aduentum adtulerant,
7 et uisa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem
stationem apparebat. itaque instructi armatique intra portam
8 ad stagnum ac mare uersam continebantur. ubi effusi hostes,
mixta inter milites naualis turba, ad muros tumultu maiore
quam ui subierunt, patefacta repente porta Romani cum cla-
9 more erumpunt turbatosque hostis et ad primum incursum
coniectumque telorum auersos usque ad litus cum multa caede
10 persequuntur; nec, nisi naues litori adpulsae trepidos acce-
11 pissent, superfuisset fugae aut pugnae quisquam. in ipsis quo-
que trepidatum nauibus est, dum, ne hostes cum suis simul
inrumperent, trahunt scalas, orasque et ancoras, ne in moliendo

1 romanorum *ex* rumanorum P^1 ‖ 2 continentem Σ^3 contionemtem P ‖ uiuide|tur P^1 uide|tur P^2 ‖ 3 gadiis P ‖ 4 spem $P^2\Sigma^4$ spom P^1 ‖ 5 indidibilis P ‖ 7 iubere Σ^3 iure P^1 iuuere P^2 ‖ 9 coniungere P^1, *corr.* P^2 ‖ se Σ^4, *om.* P ‖ neu Σ^4 neo P^1 ne P^2 ‖ 11 magoni $P^2\Sigma^4$ mago P^1 ‖ 12 quantum Σ^4 ‖ exegit Σ^4 exigit P ‖ 15 horā P ‖ 16 proximus P ‖ depopulatus Σ^4 depopulatur P ‖ 17 interdiu Σ^3 indiu P^1 diu P^2 ‖ 19 ab Σ^4 ob P ‖ nec $P^2\Sigma^4$ nec | nec P^1 ‖ praesidie P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 nunti P ‖ 23 causa *ras. ex* causā P ‖ 26 naualis turba P nauales turma Σ^4 nauali turba ς ‖ 29 auersos Σ^3 aduersos P ‖ 30 persequentur P ‖ 33 hortasque Σ^4 ‖ ne Σ^3 de P

mora esset, praecidunt; multique adnantes nauibus, incerto 12
prae tenebris, quid aut peterent aut uitarent, foede interierunt.
postero die cum classis inde retro ad Oceanum, unde uenerat, 13
fugisset, ad octingentos homines caesi inter murum litusque
et ad duo milia armorum inuenta.

Mago cum Gadis repetisset, exclusus inde, ad Cimbios — 37
haud procul a Gadibus is locus abest — classe adpulsa, mit-
tendis legatis querendoque, quod portae sibi socio atque amico
clausae forent, purgantibus iis multitudinis concursu factum, 2
infestae ob direpta quaedam ab conscendentibus naues militi-
bus, ad conloquium sufetes eorum, qui summus Poenis est
magistratus, cum quaestore elicuit laceratosque uerberibus
cruci adfigi iussit; inde nauibus ad Pityusam insulam centum 3
milia ferme a continenti — Poeni tum eam incolebant — traie-
cit. itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus 4
modo benigne praebiti, sed in supplementum classis iuuentus
armaque data. quorum fiducia Poenus in Baliaris insulas —
quinquaginta inde milia absunt — tramisit. duae sunt Baliares 5
insulae; maior altera atque opulentior armis uirisque, et portum
habet, ubi commode hibernaturum se — et iam extremum au-
tumni erat — credebat. ceterum haud secus, quam si Romani 6
eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. fundis
ut nunc plurimum, ita tum solo eo telo utebantur, nec quis-
quam alterius gentis unus tantum ea arte quantum inter alios
omnes Baliares excellunt. itaque tanta uis lapidum creberri- 7
mae grandinis modo in propinquantem iam terrae classem
effusa est, ut intrare portum non ausi auerterent in altum
naues. in minorem inde Baliarium insulam traiecerunt, fer- 8
tilem agro, uiris armis haud aeque ualidam. itaque egressi 9
nauibus super portum loco munito castra locant; ac sine cer-
tamine urbe agroque potiti, duobus milibus auxiliarium inde

---

1 incerti ς ‖ 2 aut $P^5\Sigma^4$ au P^1 ‖ peterent $P^2\Sigma^4$ perent P^1 ‖ uitarent Σ^4 inuitarent *P* ‖ 4 octingentos ς octingenti *P* DCCC Σ^4 ‖ 5 millia *P* ‖ armorum Σ^1 armatorum *P* ‖ 6 cadis *P* ‖ repetiset *P* ‖ ad Σ^4 classe ad *P* ‖ cimbios P^1 cimbros P^2 cimbim Σ^4 ‖ 7 a *om.* Σ^1 ‖ 8 quaerendo|quaè *P* ‖ 9 foret *P* ‖ iis $P\Sigma^4$, *om.* Σ^1? ‖ 10 ab conscendentibus Σ^3 abscondentibus *P* ‖ 11 sufetes Σ^3 superstes *P* ‖ 13 iussit *ras. ex* tussit *P* ‖ pityusam *Sabellicus* pitysam *P* pitusam Σ^4 ‖ 14 millia *P* ‖ continenti $P^4\Sigma^3$ contenti P^1 ‖ traiecit itaque Σ^3 trecititaque P^1 precipitate P^2 ‖ 16 classis Σ^4 classi *ex* lassi P^1 ‖ 18 millia *P* ‖ 19 insulae *om.* Σ^1 ‖ 21 credebat *P* censebat Σ^1 ‖ 22 incolent P^1, *corr.* P^4 ‖ 23 tum $P\Sigma^3$? tunc Σ^4 ‖ quicquam *P* ‖ 24 unius Σ^4 ‖ alios omnes *P* omnes alios Σ^4 alias omnes *Gron.* ‖ 25 balieres *P* ‖ 26 propinquantaem P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 est $P^2\Sigma^4$ est ut intrare portum non ausi est P^1 ‖ 28 balearum Σ^4 ‖ 30 locant Σ^3, *om.* *P* ‖ 31 milli-

conscriptis missisque Carthaginem, ad hibernandum naues sub-
10 duxerunt. post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani
Romanis deduntur.
38 Haec in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque gesta.
ipse L. Lentulo et L. Manlio Acidino prouincia tradita decem
2 nauibus Romam rediit et senatu extra urbem dato in aede
Bellonae, quas res in Hispania gessisset, disseruit, quotiens signis
conlatis dimicasset, quot oppida ex hostibus ui cepisset, quas
3 gentes in dicionem populi Romani redegisset: aduersus quat-
tuor se imperatores, quattuor uictores exercitus in Hispaniam
4 isse, neminem Carthaginiensem in iis terris reliquisse. ob has
res gestas magis temptata est triumphi spes quam petita per-
tinaciter, quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine
5 magistratu res gessisset, constabat. senatu misso urbem est
ingressus argentique prae se in aerarium tulit decem quattuor
milia pondo trecenta quadraginta duo et signati argenti ma-
6 gnum numerum. comitia inde creandis consulibus habuit L.
Veturius Philo, centuriaeque omnes ingenti fauore P. Scipionem
consulem dixerunt; collega additur ei P. Licinius Crassus pon-
7 tifex maximus. ceterum comitia maiore quam ulla per id bellum
8 celebrata frequentia proditum memoriae est: conuenerant undi-
que non suffragandi modo sed etiam spectandi causa P. Sci-
pionis, concurrebantque et domum frequentes et in Capitolium
ad immolantem eum, cum centum bubus uotis in Hispania Ioui
9 sacrificaret, despondebantque animis, sicut C. Lutatius superius
bellum Punicum finisset, ita id, quod instaret, P. Cornelium
10 finiturum atque, uti Hispania omni Poenos expulisset, sic Italia
pulsurum esse, Africamque ei, perinde ac debellatum in Italia
11 foret, prouinciam destinabant. praetoria inde comitia habita.
creati duo, qui tum aediles plebis erant, Sp. Lucretius et Cn.

---

bus *P* ‖ 1 conscribtis *P* ‖ conscribtis *usque ad* omni imperio (29, 1, 24) *in P transposita sunt post* caede (28, 22, 14); P^4 *signis adscriptis genuinum ordinem restituit* ‖ 5 manlio Σ^4 manilio *P* ‖ prouincia tradita *ras. ex* proprouincia traditam *P* ‖ 8 quod *P* ‖ 10 uictore P^1, *corr.* P^2 ‖ hispaniam isse P^1 hispania misso P^4 hispaniam misse (*uel* iuisse *uel* inisse) Σ^4 ‖ 11 neminem $P^4\Sigma^3$ nemini P^1 ‖ terris *ras. ex* terroris *P* ‖ 12 petitus *coni. Duker* ‖ 15 argentiqua *P* ‖ decem quattuor *P* quattuordecim Σ^3 ‖ 16 pondo Σ^3, *om. P* ‖ trecenta ϛ trecentum *P* ccc Σ^4 ‖ xL Σ^1 quadringē|ta *P* ‖ 18 philus Σ^4 ‖ ingenti] P^1, g *magis perspicuam fecit* P^2 ‖ 19 additur $P^2\Sigma^3$ abditur P^1 ‖ 20 ceterum *P* cetera Σ^3 ceterum ea *conicio* ‖ 23 et domum Σ^3 edomu *ex* idomu P^1 ‖ frequentes Σ^3 frequenter *P* ‖ 24 bubos *P* ‖ 25 despondebantque Σ^1 spondebantque *P* ‖ animis Σ^1 animi *P* ‖ 27 uti *Alschefski* ut *ras. ex* utin *P* ut Σ^4 ‖ 30 et cn. octauius et ex priuatis Σ^3, *om. P*

Octauius, et ex priuatis Cn. Seruilius Caepio et L. Aemilius Papus.

Quarto decimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio et 12
P. Licinius Crassus ut consulatum inierunt, nominatae consulibus prouinciae sunt, Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat, Bruttii Crasso. tum praetoriae prouinciae in sortem 13
coniectae. urbana Cn. Seruilio optigit, Ariminum — ita Galliam appellabant — Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemilio, Cn. Octauio Sardinia.

Senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione 14
senatus consultum factum est, ut, quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset, ex ea pecunia, quam ipse in aerarium detulisset, faceret. tum Saguntinorum legatos in 39
senatum introduxit. ex eis maximus natu: 'Etsi nihil ultra malorum est, patres conscripti, quam quod passi sumus, ut ad ultimum fidem uobis praestaremus, tamen ea uestra merita imperatorumque uestrorum erga nos fuerunt, ut nos cladium nostrarum non paeniteat. bellum propter nos suscepistis, su- 2
sceptum quartum decimum annum tam pertinaciter geritis, ut saepe ad ultimum discrimen et ipsi ueneritis et populum Carthaginiensem adduxeritis. cum in Italia tam atrox bellum et 3
Hannibalem hostem haberetis, consulem cum exercitu in Hispaniam uelut ad conligendas reliquias naufragii nostri misistis.
P. et Cn. Cornelii, ex quo in prouinciam uenerunt, nullo tem- 4
pore destiterunt, quae nobis secunda quaeque aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium primum oppidum nobis 5
restituerunt, per omnem Hispaniam ciuis nostros uenum datos dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam prope esset, ut optabilem ex miserrima 6
fortunam haberemus, P. et Cn. Cornelii imperatores uestri luctuosius nobis prope quam uobis perierunt. tum uero ad hoc 7
retracti ex distantibus locis in sedem antiquam uidebamur, ut

3 quartu decimo *ex* quartu decimu P^1 ‖ scipio et] *P, sed* scipioe *in rasura uocis* crassus ‖ 4 p. Σ^4 l. *P* ‖ ut *om.* Σ^1 ‖ 5 sicilia *ex* scilia P^1 ‖ 6 sacrorum cura *P* cura sacrorum Σ^1 ‖ 7 brutti *P* ‖ 13 uouisset *ras. ex* uoluisset *P* ‖ 16 est Σ^4 es *P* ‖ ut $P^2\Sigma^4$ ui P^1 ‖ 17 uestra *om.* Σ^4 ‖ 18 imperatorum (*om.* que) Σ^4 ‖ ut Σ^4, *om. P* ‖ gladium *P* ‖ 19 nostrarum *ex* nostrorum P^1 ‖ 22 tam *om.* Σ^4 ‖ 23 consules Σ^4 ‖ 24 ad Σ^3, *om. P* ‖ colligendas *P* conciliandas Σ^1 ‖ 26 destiterunt *ras. ex* destituerunt *P* ‖ 29 restituere Σ^4 ‖ 31 fortunam Σ^3 fortuna *P* ‖ corneliumperatores *P, sed* u *a* P^1 *ras. in* i *mutata* ‖ 32 prope Σ^3 quoque *P* ‖ 33 uidebamur $P^4\Sigma^3$ uidebatur P^1

8 iterum periremus et alterum excidium patriae uideremus, nec
ad perniciem nostram Carthaginiensi utique aut duce aut exer-
citu opus esse; ab Turdulis nos, ueterrimis hostibus, qui prioris
9 quoque excidii causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex
insperato repente misistis nobis hunc P. Scipionem, quem for-
tunatissimi omnium Saguntinorum uidemur quia consulem de-
claratum uidemus ac uidisse nos ciuibus nostris renuntiaturi
10 sumus, spem opem salutem nostram. qui cum plurimas hostium
uestrorum cepisset in Hispania urbes, ubique ex captorum
11 numero excretos Saguntinos in patriam remisit; postremo Tur-
detaniam adeo infestam nobis, ut illa gente incolumi stare
Saguntum non posset, ita bello adflixit, ut non modo nobis,
sed — absit uerbo inuidia — ne posteris quidem timenda
12 nostris esset. deletam urbem cernimus eorum, quorum in
gratiam Saguntum deleuerat Hannibal; uectigal ex agro eorum
capimus, quod nobis non fructu iucundius est quam ultione.
13 ob haec, quibus maiora nec sperare nec optare ab dis im-
mortalibus poteramus, gratias actum nos decem legatos Sagun-
14 tinus senatus populusque ad uos misit, simul gratulatum, quod
ita res per hos annos in Hispania atque Italia gessistis, uti
Hispaniam non Hibero amne tenus, sed qua terrarum ultimus
finis Oceanus, domitam armis habeatis, Italiae, nisi quatenus
15 uallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Poeno. Ioui optimo
maximo, praesidi Capitolinae arcis, non grates tantum ob haec
agere iussi sumus, sed donum hoc etiam, si uos permitteretis,
16 coronam auream in Capitolium uictoriae ergo ferre. id uti
permittatis quaesumus, utique, si uobis ita uidetur, quae nobis
imperatores uostri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua
17 auctoritate uestra faciatis.' senatus legatis Saguntinis respondit
et dirutum et restitutum Saguntum fidei socialis utrimque ser-
18 uatae documentum omnibus gentibus fore; suos imperatores

3 turdulis nos *Gron.* turoilis nos *P* turdelinos Σ^3 turdetanis nos ς ‖ 4 fuerant Σ^4 fuerunt *P* ‖ ex insperato Σ^4 ex | sperato *P* ‖ 5 nobis Σ^4 nobilis *P* ‖ 7 uidemus *P* uidimus Σ^1 ‖ 8 opem salutem Σ^1 omnem salutē|que *P* ‖ 9 uestrorum *P* nostrorum Σ^4 ‖ 10 excretos *P* excerptos Σ^3 ‖ turdetanam P^2 ‖ 11 nobis *ras. ex* nobilis *P* ‖ 13 sed *Ussing*, *om.* $P\Sigma^4$ ‖ 14 quorum Σ^3, *om.* *P* ‖ 16 capimus Σ^3 capibus *P* ‖ non Σ^1 non tam *P* ‖ est *om.* Σ^4 ‖ 17 nec sperare nec *P* neque sperare neque Σ^1 ‖ 18 saguntinus $P^4\Sigma^3$ saguntinos P^1 ‖ 19 populosque *P* ‖ 20 per Σ^3, *om.* *P* ‖ uti *Alschefski* utin *P* ut Σ^3 ‖ 21 ultimus finis Σ^1 ultimas finit *P* ‖ 22 armis *ex* arinamis P^1 ‖ 27 *ab* ita *ad p. 181, 22* periculi *pertinet folium Monacense ex* Σ^1 *deriuatum* ‖ uidetur Σ^1 uideretur *P* ‖ uobis *P* ‖ 28 uostri *P* uestri *uel* uostri Σ^1 ‖ 29 uestra *ras. ex* uestrae *P*

recte et ordine et ex uoluntate senatus fecisse, quod Sagun-
tum restituerint ciuisque Saguntinos seruitio exemerint; quae-
que alia eis benigne fecerint, ea senatum ita uoluisse fieri;
donum permittere ut in Capitolio ponerent. locus inde lautia- 19
que legatis praeberi iussa, et muneris ergo in singulos dari
ne minus dena milia aeris. legationes deinde ceterae in sena- 20
tum introductae auditaeque. et petentibus Saguntinis, ut, qua- 21
tenus tuto possent, Italiam spectatum irent, duces dati litterae-
que per oppida missae, ut Hispanos comiter acciperent. tum 22
de re publica, de exercitibus scribendis, de prouinciis relatum.

Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni 40
destinari homines fama ferrent, et ipse nulla iam modica gloria
contentus non ad gerendum modo bellum sed ad finiendum
diceret se consulem declaratum esse, neque aliter id fieri posse, 2
quam si ipse in Africam exercitum transportasset, et acturum
se id per populum aperte ferret, si senatus aduersaretur; id
consilium haudquaquam primoribus patrum cum placeret, ce-
teri per metum aut ambitionem mussarent, Q. Fabius Maximus
rogatus sententiam: 'Scio multis uestrum uideri, patres con- 3
scripti, rem actam hodierno die agi, et frustra habiturum ora-
tionem, qui tamquam de integra re de Africa prouincia sen-
tentiam dixerit. ego autem primum illud ignoro, quem ad 4
modum certa iam prouincia Africa consulis uiri fortis ac strenui
sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse
nec populus iussit; deinde, si est, consulem peccare arbitror, 5
qui de re transacta simulando se referre senatum ludibrio
habet, non senatorem, qui, de quo consulitur, suo loco dicit
sententiam. atque ego certum habeo dissentienti mihi ab ista 6
festinatione in Africam traiciendi duarum rerum subeundam
opinionem esse: unius, insitae ingenio meo cunctationis, quam 7
metum pigritiamque homines adulescentes sane appellent, dum
me non paeniteat adhuc aliorum speciosiora primo aspectu
consilia semper uisa, mea usu meliora; alterius, obtrectationis 8

2 ciuisque Σ^1 ciuesque *P* ‖ seru|tio *P* ‖ quae|quae *P* ‖ 5 praebere Σ^1 ‖ ergo in singulos Σ^1, *om.* *P* ‖ 6 dena milia *P* decem milia Σ^1 ‖ in senatum introductae Σ^1, *om.* *P* ‖ 9 comiter Σ^1 cumiter *P* ‖ 10 de re publica de Σ^1 deferde P^1 deferre P^2 ‖ 14 esse *om.* Σ^1 ‖ aliter id *P* id aliter Σ^1 ‖ fieri *P* finiri Σ^1 ‖ 15 transportasset Σ^1 transportaret *P* ‖ et Σ^1, *om.* *P* ‖ 17 ceteri *P*Σ^1 ceterique ς et ceteri *Madvig* ‖ 23 certa iam *P* iam certa Σ^1 ‖ prouinciam, *sed* m *ex parte erasa,* *P* ‖ 26 refere *P* ‖ 27 senatorem Σ^1 senatorem modo *P* ‖ 31 appellent Σ^1 appellant *P* ‖ 32 me non Σ^1 me *P* ne ς *Gron., idem uel* me ne *Madvig Em. Liv. 252 n.* ‖ peniteat *P*

atque inuidiae aduersus crescentem in dies gloriam fortissimi
9 consulis. a qua suspicione si me neque uita acta et mores mei
neque dictatura cum quinque consulatibus tantumque gloriae
belli domique partae uindicat, ut propius fastidium eius sim
quam desiderium, aetas saltem liberet. quae enim mihi aemu-
latio cum eo esse potest, qui ne filio quidem meo aequalis
10 sit? me dictatorem, cum uigerem adhuc uiribus et in cursu
maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu aut
aput populum audiuit, quo minus insectanti me magistro equi-
tum, quod fando numquam ante auditum erat, imperium me-
11 cum aequaretur: rebus quam uerbis adsequi malui, ut, qui
aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confessione me
12 sibi praeferret; nedum ego perfunctus honoribus certamina
mihi atque aemulationes cum adulescente florentissimo pro-
13 ponam: uidelicet ut mihi uiuendo iam, non solum rebus geren-
dis fesso, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur.
cum ea gloria, quae parta est, uiuendum atque moriendum
14 est. uincere ego prohibui Hannibalem, ut a uobis, quorum
41 uigent nunc uires, etiam uinci posset. illud te mihi ignoscere,
P. Corneli, aequum erit, si, cum in me ipso numquam pluris
famam hominum quam rem publicam fecerim, ne tuam quidem
2 gloriam bono publico praeponam; quamquam, si aut bellum
nullum in Italia aut is hostis esset, ex quo uicto nihil gloriae
quaereretur, qui te in Italia retineret, etsi id bono publico
faceret, simul cum bello materiam gloriae tuae isse ereptum
3 uideri posset. cum uero Hannibal hostis incolumi exercitu
quartum decimum annum Italiam opsideat, paenitebit te, P. Cor-
neli, gloriae tuae, si hostem eum, qui tot funerum, tot cla-
dium nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris et, sicut penes
C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes
4 te huius fuerit? nisi aut Hamilcar Hannibali dux est prae-

---

2 consulis Σ^1 eos P ‖ 3 consulatibus Σ^1 consularibus P ‖ 4 partae $P\Sigma^1$ partum ς *cf. Madvig Em. Liv. 410 sq.* ‖ fastidius P ‖ 5 liberet $P\Sigma^1$ liberat Σ^1? ‖ quae Σ^1 quem P ‖ aemulatio Σ^1 aet'melatio P^1 aet mea ratio P^2 ‖ 8 essem Σ^1 esse P ‖ 9 aput P ad Σ^1 ‖ insectanti ς inspectante $P\Sigma^1$ ‖ 10 quod Σ^1 quo P ‖ 12 aliorum P aliquorum Σ^1 ‖ mox $P^2\Sigma^1$ max P^1 ‖ 14 aemulationes Σ^1 aemulatione P aemulationem ς ‖ 15 uiuendo iam ς uidendo iam Σ^1 iam uiuendo P ‖ 16 negata Σ^1 negotia P ‖ 17 parta P parata Σ^1 ‖ adque P ‖ modiendum P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 ego P ergo Σ^1 ‖ annibalem P ‖ 19 ignoscere P cognoscere Σ^1 ‖ 21 rem p̄. P re imperatorum Σ^1 ‖ tuam Σ^1 uam P ‖ 22 bono publico proponam (preponam *corr.* Σ^1) Σ^1, *om.* P ‖ 25 faceret Σ^1 feceres P ‖ 26 incolumi $P^2\Sigma^1$ in-incolum P^1 ‖ exercitu *ex* exercitum P^1 ‖ 27 p. *om.* Σ^1 ‖ 28 si P nisi Σ^1 ‖ gladium P ‖ 29 italia Σ^1 italiae P ‖ 31 praeferendus Σ^1

ferundus aut illud bellum huic, aut uictoria illa maior clarior-
que quam haec — modo contingat, ut te consule uincamus
— futura est. ab Drepanis aut Eryce detraxisse Hamilcarem 5
quam Italia expulisse Poenos atque Hannibalem malis? ne tu 6
quidem, etsi magis partam quam speratam gloriam amplectaris,
Hispania potius quam Italia bello liberata gloriatus fueris. non- 7
dum is est Hannibal, quem non magis timuisse uideatur quam
contempsisse, qui aliud bellum maluerit. quin igitur ad hoc 8
accingeris nec per istos circumitus, ut, cum in Africam traie-
ceris, secuturum te illuc Hannibalem speres potius quam recto
hinc itinere, ubi Hannibal est, eo bellum intendas, egregiam
istam palmam belli Punici patrati petis? hoc et natura prius 9
est, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum; pax ante in
Italia quam bellum in Africa sit, et nobis prius decedat timor,
quam ultro aliis inferatur. si utrumque tuo ductu auspicioque 10
fieri potest, Hannibale hic uicto illic Carthaginem expugna; si
altera utra uictoria nouis consulibus relinquenda est, prior
cum maior clariorque, tum causa etiam insequentis fuerit.
nam nunc quidem, praeterquam quod et in Italia et in Africa 11
duos diuersos exercitus alere aerarium non potest, praeter- 12
quam quod, unde classes tueamur, unde commeatibus prae-
bendis sufficiamus, nihil reliqui est, quid? periculi tandem
quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio
bellum in Africa geret: quid? si — quod omnes dei omen 13
auertant et dicere etiam reformidat animus, sed, quae acci-
derunt, accidere possunt — uictor Hannibal ire ad urbem per-
get, tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium a
Capua, arcessemus? quid? quod in Africa quoque Mars com- 14
munis belli erit? domus tibi tua, pater patruusque intra tri-
ginta dies cum exercitibus caesi documento sint, ubi per ali- 15
quot annos maxumis rebus terra marique gerendis amplissi-

---

3 futura est Σ^1 futurast *P* ‖ ab Σ^1 a *P* ‖ eryci *P* ‖ 4 ita|lia *ras. ex* ita|alia *P* ‖ 5 etsi *ex* eti P^1 ‖ partam Σ^1 paratam *P* ‖ amplectaris ς amplecteris $P\Sigma^1$ ‖ 7 is est *P* isset Σ^1 ‖ 9 accingeris *P* hæc ingeris Σ^1 ‖ circuitus Σ^1 *et ras. ex* circumitus *P* ‖ 10 illoc P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 intendas ς *Crévier* intendis $P\Sigma^1$ intendens *Madvig Em. Liv. 411* intendis si *Halm Sitzungsber. d. Bayer. Acad. 1869 II 584* ‖ 12 patrati Σ^1 parati *P* ‖ 14 quam Σ^1, *om. P* ‖ 16 uicto Σ^1 uictu *P* ‖ 17 altera P^1, *lineola a* P^2 *per posteriorem a ducta et littera quaedam superscripta erasae*, utra *ras. ex* ultra *P* alterutra Σ^1 ‖ nouis ς Σ^3? nobis $P\Sigma^1$? ‖ consuli *P* ‖ 19 nam num *P* ‖ 20 diuersus *P* ‖ alere *ras. ex* alterae *P* ‖ erarium *P* ‖ 21 praebendis sufficiamus Σ^1 sufficiamus praebendis *P* ‖ 26 uictor Σ^1 et uictor *P* ‖ 27 que fuluium *P* ‖ a *om.* Σ^4 ‖ 29 tua tibi Σ^4 ‖ 30 aliquot Σ^3 quodaliquod *P*

mum nomen apud exteras gentes populi Romani uestraeque
16 familiae fecerant. dies me deficiat, si reges imperatoresque
temere in hostium terram transgressos cum maximis cladibus
17 suis exercituumque suorum enumerare uelim. Athenienses,
prudentissima ciuitas, bello domi relicto, auctore aeque inpigro
ac nobili iuuene magna classe in Siciliam tramissa, una
pugna nauali florentem rem publicam suam in perpetuum ad-
42 flixerunt. externa et nimis antiqua repeto; Africa eadem ista
et M. Atilius, insigne utriusque fortunae exemplum, nobis do-
2 cumento sint. ne tibi, P. Corneli, cum ex alto Africam con-
spexeris, ludus et iocus fuisse Hispaniae tuae uidebuntur!
3 quid enim simile? pacato mari praeter oram Italiae Galliae-
que uectus Emporias in urbem sociorum classem adpulisti;
expositos milites per tutissima omnia ad socios et amicos po-
4 puli Romani Tarraconem duxisti; ab Tarracone deinde iter
per praesidia Romana; circa Hiberum exercitus patris patrui-
que tui post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa
5 facti, et dux tumultuarius quidem ille L. Marcius et militari
suffragio ad tempus lectus, ceterum, si nobilitas ac iusti ho-
nores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par;
oppugnata per summum otium Carthago nullo trium Punicorum
6 exercituum socios defendente; cetera — neque ea eleuo —
nullo tamen modo Africo bello comparanda, ubi non portus
ullus classi nostrae apertus, non ager pacatus, non ciuitas
socia, non rex amicus, non consistendi usquam locus, non
7 procedendi; quacumque circumspexeris, hostilia omnia atque
infesta. an Syphaci Numidisque credis? satis sit semel cre-
ditum: non semper temeritas est felix, et fraus fidem in par-
uis sibi praestruit, ut, cum operae pretium sit, cum mercede
8 magna fallat. non hostes patrem patruumque tuum armis
prius quam Celtiberi socii fraude circumuenerunt; nec tibi

1 uestreque *P* ‖ 2 fecerant Σ^3 fecerint *P* ‖ 3 terram *P* terras Σ^4 ‖ 6 iuuenem P^1, *corr.* P^5 ‖ 8 reperto *P* ‖ 9 insignem *P* ‖ fortune *P* ‖ 11 iocus *ras. ex* locus *P* ‖ 12 preter Σ^4 per *P* ‖ 13 emporias *ed. Mog.* emporis *P* emporiis Σ^3 ‖ appulisti Σ^4 adappulisti *P* ‖ 14 expositos *P* et expositos Σ^3 ‖ omnia Σ^3, *om.* *P* ‖ 15 terracone *P* ‖ iter per *P* inter per Σ^3? inter Σ^4 ‖ 17 calamitate Σ^3 et calamitate *P* ‖ 18 facti et Σ^1 det P^1, *del.* P^2 ‖ 19 lectus $P\Sigma^4$ electus Σ^1? ‖ 20 pars *P* ‖ 21 otium *P* odium Σ^3 ‖ 22 neque ea eleuo Σ^3 neq.aee|leuo *P*; cetera neque eleuo ⟨neque detrecto⟩ *Madvig* ‖ 24 clasi *P* ‖ nostra|e P^1 nostræ P^2 ‖ apertus Σ^4 apertus ullus clasi nostrae apertus P^1 ullus clasi nostrae *del.* P^2, *insequentes litteras* aper *del.* P^5 ‖ 25 non consistendi usquam locus Σ^3, *om.* *P* ‖ 29 praetium *P* ‖ 30 hostis *P* ‖ patruumqnae *P*

ipsi a Magone et Hasdrubale, hostium ducibus, quantum ab
Indibili et Mandonio, in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis 9
tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? et
Syphax et Masinissa se quam Carthaginiensis malunt potentis
in Africa esse, Carthaginiensis quam quemquam alium. nunc 10
illos aemulatio inter sese et omnes causae certaminum acuunt, quia procul externus metus est; ostende Romana arma et exercitum alienigenam, iam uelut ad commune restinguendum incendium concurrent. aliter eidem illi Carthaginienses Hispa- 11
niam defenderunt, aliter moenia patriae, templa deum, aras et focos defendent, cum euntis in proelium pauida prosequetur
coniunx et parui liberi occursabunt. quid porro, si satis 12
confisi Carthaginienses consensu Africae, fide sociorum regum, moenibus suis, cum tuo exercitusque tui praesidio nudatam Italiam uiderint, ultro ipsi nouum exercitum in Italiam aut
ex Africa miserint, aut Magonem, quem a Baliaribus classe 13
transmissa iam praeter oram Ligurum Alpinorum uectari constat, Hannibali se coniungere iusserint? nempe in eodem ter- 14
rore erimus, in quo nuper fuimus, cum Hasdrubal in Italiam transcendit, quem tu, qui non solum Carthaginem sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, e manibus tuis in Italiam
emisisti. uictum a te dices: eo quidem minus uellem, et id 15
tua, non rei publicae solum causa, iter datum uicto in Italiam esse. patere nos omnia, quae prospera tibi ac populi Romani imperio euenere, tuo consilio adsignare, aduersa casibus in-
certis belli et fortunae delegare: quo melior fortiorque es, eo 16
magis talem praesidem sibi patria atque uniuersa Italia retinet. non potes ne ipse quidem dissimulare, ubi Hannibal sit, ibi caput atque arcem huius belli esse, quippe qui prae te feras eam tibi causam traiciendi in Africam esse, ut Hannibalem

2 indibili Σ^4 indibile *P* ‖ fide *P* ‖ 4 potentis *P* potentissimos Σ^1 ‖ malunt potentis in africa esse carthaginiensis quam quemquam *P* potentissimos malunt (te?) quam cartaginensis nolunt in affrica esse quamquam Σ^4 ‖ 6 emulatio *P* ‖ sese Σ^3 se *P* ‖ 7 romanda P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 iam Σ^3, *om.* *P* ‖ 10 templa *P* et templa Σ^4 ‖ 11 prosequitur *P* ‖ 13 confixi *P* ‖ 15 ultro ipsi *P* ipsi ultro Σ^1 ‖ exercituum P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 classe $P^2\Sigma^4$ crasse P^1 ‖ 17 tramissa Σ^4? ‖ alpinorum Σ^3 altinorum *P* ‖ 19 fuimus $P^2\Sigma^4$ fumus P^1 ‖ 20 quem tu Σ^3, *om.* *P* ‖ 21 es clausurus Σ^3 exclusurus *P*, a *super primam* u *a* P^1 *ut uid. superscripta nunc erasa est* ‖ 23 in italia Σ^4 ‖ 24 tibi | ae p̄ r̄. imperio *P* tibi ac reipublicae in imperio Σ^1 ‖ 25 uenere Σ^4 ‖ 26 fortune *P* ‖ delegare *Gron.* relegare Σ^1 legare *P* ‖ 27 patria *P* patria tua Σ^3 ‖ adq. *P* ‖ 29 adque *P* ‖ prae te ς te prae te *P*, *om.* Σ^4 ‖ 30 traiciendi in africam Σ^1, *om.* *P*

17 eo trahas: siue igitur hic siue illic, cum Hannibale est tibi
futura res. utrum tandem ergo firmior eris in Africa solus,
an hic tuo conlegaeque tui exercitu coniuncto? ne Claudius
quidem et Liuius consules tam recenti exemplo, quantum id
18 intersit, documento sunt? quid? Hannibalem utrum tandem
extremus angulus agri Bruttii, frustra iam diu poscentem ab
domo auxilia, an propinqua Carthago et tota socia Africa
19 potentiorem armis uirisque faciet? quod istud consilium est,
ibi malle decernere, ubi tuae dimidio minores copiae sint, hostium multo maiores, quam ubi duobus exercitibus aduersus
unum tot proeliis et tam diuturna et graui militia fessum
pugnandum sit? quam compar consilium tuum parentis tui
20 consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, ut
Hannibali ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam ex
prouincia rediit: tu, cum Hannibal in Italia sit, relinquere
21 Italiam paras, non quia rei publicae id utile, sed quia tibi
amplum et gloriosum censes esse, sicut cum prouincia et exercitu relicto sine lege sine senatus consulto duabus nauibus
populi Romani imperator fortunam publicam et maiestatem
22 imperi, quae tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. ego
P. Cornelium rei publicae nobisque, non sibi ipsi priuatim
creatum consulem existimo, exercitusque ad custodiam urbis
atque Italiae scriptos esse, non quos regio more per superbiam consules, quo terrarum uelint, traiciant.'

43 Cum oratione ad tempus parata Fabius tum auctoritate et
inueterata prudentiae fama magnam partem senatus et seniores
maxime cum mouisset, pluresque consilium senis quam animum
2 adulescentis ferocem laudarent, Scipio ita locutus fertur: 'Et
ipse Q. Fabius principio orationis, patres conscripti, commemorauit in sententia sua posse obtrectationem suspectam esse;
3 cuius ego rei non tam ipse ausim tantum uirum insimulare,

---

1 igitur hic Σ^4 igitur P^1 hic igitur P^2 ‖ cum $P^2\Sigma^4$ um P^1 ‖ 3 hic Σ^1 his P ‖ tui ς tut P, *om.* Σ^1 ‖ 6 brutti P ‖ 7 africa Σ^3, *om.* P ‖ 8 istud $P\Sigma^4$ istuc Σ^1? ‖ 9 mninores P ‖ 11 et tam Σ^3 etiam P ‖ et P ac Σ^1?, *om.* Σ^4 ‖ 12 tuum Σ^3 tum P ‖ tui Σ^3 uti P ‖ 14 occurreret Σ^3 occurrebat P ‖ 15 hannibal *ex* hancnibal P^1 ‖ sit Σ^4 ut P ‖ relinquere in (in *del.* ς) italiam P alio Σ^1 ‖ 16 tibi P tibi id Σ^3 ‖ 17 censes esse Σ^3 censesse P ‖ cum *om.* Σ^3 ‖ exercitu *ex* exercitus P^1 ‖ 22 urbis Σ^3 ubis P^1 nobis *ex* uobis P^2 ‖ 23 atque in italiae P ‖ superuiam P^1, *corr.* P^4 ‖ 26 inueterata Σ^4 inueteratae P ‖ 27 cum *h. l. add. Weissenborn duce Madvigio, qui ante* 26 magnam *add.*, *om.* $P\Sigma^4$ ‖ 28 adolescentis ς adulescentiae P adolescentia Σ^3 ‖ 29 orationis *ex* oratiunis P^1 ‖ conscribti P ‖ 30 suspecta P^1, *corr.* P^5 ‖ 31 ausi P^1, *corr.* P^5

quam ea suspicio, uitio orationis an rei, haud sane purgata
est. sic enim honores suos et famam rerum gestarum extulit 4
uerbis ad extinguendum inuidiae crimen, tamquam mihi ab
infimo quoque periculum sit, ne mecum aemuletur, et non ab
eo, qui, quia super ceteros excellat, quo me quoque niti non
dissimulo, me sibi aequari nolit. sic senem se perfunctumque 5
et me infra aetatem fili etiam sui posuit, tamquam non longius,
quam quantum uitae humanae spatium est, cupiditas gloriae
extendatur maximaque pars eius in memoriam ac posteritatem
promineat. maximo cuique id accidere animo certum habeo, 6
ut se non cum praesentibus modo sed cum omnis aeui claris
uiris comparent. equidem haud dissimulo me tuas, Q. Fabi, 7
laudes non adsequi solum uelle, sed — bona uenia tua dixerim
—, si possim, etiam exuperare. illud nec tibi in me nec mihi 8
in minoribus natu animi sit, ut nolimus quemquam nostri
similem euadere ciuem; id enim non eorum modo, quibus
inuiderimus, sed rei publicae et paene omnis generis humani
detrimentum sit. commemorauit, quantum essem periculi ad- 9
iturus, si in Africam traicerem, ut meam quoque, non solum
rei publicae et exercitus uicem uideretur sollicitus. unde haec 10
repente de me cura exorta? cum pater patruusque meus inter-
fecti, cum duo exercitus eorum prope occidione occisi essent,
cum amissae Hispaniae, cum quattuor exercitus Poenorum quat-
tuorque duces omnia metu armisque tenerent, cum quaesitus 11
ad id bellum imperator nemo se ostenderet praeter me, nemo
profiteri nomen ausus esset, cum mihi quattuor et uiginti annos
nato detulisset imperium populus Romanus, quid ita tum nemo 12
aetatem meam, uim hostium, difficultatem belli, patris patrui-
que recentem cladem commemorabat? utrum maior aliqua
nunc in Africa calamitas accepta est, quam tunc in Hispania
erat? an maiores nunc sunt exercitus in Africa et duces plures 13
melioresque, quam tunc in Hispania fuerunt? an aetas mea

---

1 ea *P* ei Σ^4 ‖ 3 tam¦tamquam *P* ‖ 5 quo me Σ^3, *om.* *P* ‖ 6 perfunctumque *P* perfunctum Σ^3 ‖ 10 certum habeo Σ^3 certum habeo certū *P* ‖ 12 comparet Σ^4 *et ex* comparent P^1 ‖ q. Σ^4 quintae, *sed* tae *in ras. litterarum* qu, *P* ‖ 13 uenia Σ^3, *om.* *P* ‖ 14 illud *om.* Σ^1 ‖ nec tibi in me nec Σ^4 nec tibi in me neu *P*, *quod ex* ne tibi in me neu *potest ortum esse*, neu tibi in me neu *Ussing* ‖ 17 inuiderimus *P* inuidebimus Σ^1 ‖ generis $P^4\Sigma^4$ geris P^1 ‖ 18 sit P^2 st P^1 est Σ^1 ‖ periculum Σ^4 ‖ adituros P^1, *corr.* P^4 ‖ 20 sollicitus unde *P* unde sollicitus Σ^4 ‖ 21 de me cura Σ^4 cura de me *P* ‖ 24 armis|quae *P* ‖ tenerent $P^2\Sigma^4$ tetenerent P^1 ‖ quaestus *P* ‖ 26 nomen Σ^3, *om.* *P* ‖ 32 melioresquae *P* ‖ quam $P^6\Sigma^4$ qua P^1

14 tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc est? an cum
Carthaginiensi hoste in Hispania quam in Africa bellum geri
aptius est? facile est post fusos fugatosque quattuor exer-
citus Punicos, post tot urbes ui captas aut metu subactas in
dicionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos,
15 tot saeuas gentis, post receptam totam Hispaniam ita, ut uesti-
16 gium belli nullum reliquum sit, eleuare meas res gestas, tam
hercule, quam, si uictor ex Africa redierim, ea ipsa eleuare,
quae nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem uideantur,
17 uerbis extolluntur. negat aditum esse in Africam, negat ullos
patere portus; M. Atilium captum in Africa commemorat, tam-
quam M. Atilius primo accessu ad Africam offenderit, neque
recordatur illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus
Africae, et res egregie primo anno gessisse et, quantum ad
Carthaginienses duces adtinet, inuictum ad ultimum perman-
18 sisse. nihil igitur me isto exemplo terrueris. si hoc bello,
non priore, si nuper et non annis ante quadraginta ista clades
accepta foret, qui ego minus in Africam Regulo capto quam
19 Scipionibus occisis in Hispaniam traicerem? nec felicius Xan-
thippum Lacedaemonium Carthagini quam me patriae meae
sinerem natum esse, cresceretque mihi ex eo ipso fiducia, quod
20 posset in hominis unius uirtute tantum momenti esse. at
etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam omisso
21 domi bello transgressi: cur ergo, quoniam Graecas fabulas enar-
rare uacat, non Agathoclem potius, Syracusanum regem, cum
diu Sicilia Punico bello ureretur, transgressum in hanc eandem
44 Africam auertisse eo bellum, unde uenerat, refers? sed quid,
ultro metum inferre hosti et ab se remoto periculo alium in
discrimen adducere quale sit, ueteribus externisque exemplis
2 admonere opus est? maius praesentiusue ullum exemplum esse
quam Hannibal potest? multum interest, alienos populere finis
an tuos uri et excindi uideas; plus animi est inferenti peri-

1 tunc *P* tum Σ^4 ‖ fuit *om.* Σ^4 ‖ 2 carthaginiense *P* ‖ 3 aptus *P* ‖ facile est $P^6\Sigma^4$ facilest P^1 ‖ post *ante* fusos Σ^3, *om.* *P* ‖ 4 tot Σ^3 et *P* ‖ 7 belli nullum *P* nullum belli Σ^1 ‖ elauare P^1 elæuare P^6 ‖ res meas Σ^1? ‖ 8 uictor $P^2\Sigma^4$ uiuictor P^1 ‖ ipsa elaeuare *P* ipse leuare Σ^4 ‖ 9 eadem *P* ea Σ^4 ‖ 14 egregie Σ^4 egregiae P^1 egregias P^2 ‖ 16 isto *ex* istota P^1 ‖ 17 et $P\Sigma^4$, *om.* Σ^1? ‖ non Σ^4 non priore si nuper et non *P* ‖ quinquaginta *J. Perizonius* ‖ ista *P* ista ita Σ^3 ‖ 19 traicerem $P^2\Sigma^4$ traieci traicerem P^1 ‖ xantippum lacaedemonium *P* ‖ 21 eo *om.* Σ^1 ‖ 22 posset Σ^4 possit *P* ‖ at *om.* Σ^1 ‖ 24 enarrare *P* narrare Σ^1 ‖ 29 externisquae *P* ‖ 30 maius *usque ad* 31 potest Σ^3, *om.* *P* ‖ presentiusue ullum ς presentius bellum Σ^3 ‖ 31 populere *Aldus* populare *P* populari Σ^4 ‖ 32 et Σ^1,

culum quam propulsanti; ad hoc maior ignotarum rerum est 3
terror; bona malaque hostium ex propinquo ingressus finis
aspicias. non sperauerat Hannibal fore ut tot in Italia populi 4
ad se deficerent, quot defecerunt post Cannensem cladem;
quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum aut
stabile sit, infidis sociis, grauibus ac superbis dominis! ad hoc 5
nos, etiam deserti ab sociis, uiribus nostris, milite Romano
stetimus; Carthaginiensi nihil ciuilis roboris est, mercede pa-
ratos milites habent, Afros Numidasque, leuissima fidei mu-
tandae ingenia. hic modo nihil morae sit: una et traiecisse 6
me audietis et ardere bello Africam et molientem hinc Hanni-
balem et obsideri Carthaginem. laetiores et frequentiores ex
Africa expectate nuntios, quam ex Hispania accipiebatis. has 7
mihi spes subicit fortuna populi Romani, di foederis ab hoste
uiolati testes, Syphax et Masinissa reges, quorum ego fidei ita
innitar, ut bene tutus a perfidia sim. multa, quae nunc ex 8
interuallo non apparent, bellum aperiet; et id est uiri et ducis,
non deesse fortunae praebenti se et oblata casu flectere ad con-
silium. habebo, Q. Fabi, parem, quem das, Hannibalem; sed 9
illum ego potius traham, quam ille me retineat; in sua terra
cogam pugnare eum, et Carthago potius praemium uictoriae
erit quam semiruta Bruttiorum castella. ne quid interim, dum 10
traicio, dum expono exercitum in Africa, dum castra ad Car-
thaginem promoueo, res publica hic detrimenti capiat, quod
tu, Q. Fabi, cum uictor tota uolitaret Italia Hannibal, potuisti
praestare, hoc uide ne contumeliosum sit concusso iam et paene 11
fracto Hannibale negare posse P. Licinium consulem, uirum
fortissimum, praestare, qui, ne a sacris absit pontifex maximus,
ideo in sortem tam longinquae prouinciae non uenit. si her- 12

---

om. P ‖ excindi] P, *sed* e *in ras.* ‖ 1 proculanti P^1, *corr.* P^2 ‖ ad hoc Σ^3 adhuc P ‖ 2 ingressus Σ^3 exgressus P ‖ 3 populi Σ^3, *om.* P ‖ 4 ad se $P^2\Sigma^3$ dse P^1 ‖ deficerent quot defecerunt ς deficerent defecerunt Σ^1 deficerent P^1 deficerunt P^2 ‖ 6 stabilē P ‖ sit P est Σ^1 ‖ infidiis P ‖ 7 nos *om.* Σ^4 ‖ deserti P dissentientes Σ^4 ‖ 9 mutantae P ‖ 10 sit P si Σ^3 ‖ unā P ‖ 11 et molientem hinc hannibalem $P\Sigma^4$ *uix recte* et moliri tandem hinc hannibalem *Friedersdorff* et, moliente hinc hannibale, obsideri *Madvig* ‖ 14 spe P ‖ 15 ita Σ^3 ita perfidei ita *ex* ita perfidia ita P^1 ‖ 16 innitar $P^1\Sigma^4$ innita P^2 ‖ a *om.* Σ^1 ‖ sim Σ^3 sin P ‖ 17 et id Σ^4 id P ‖ 18 oblata Σ^3 ablata P ‖ flectere Σ^3 plectere P ‖ 21 cartago P ‖ potius Σ^3, *om.* P ‖ uictoriaerit P ‖ 22 dum traicio $P^2\Sigma^4$ duc traicio P^1 ‖ 24 promoueo r. p. Σ^3 promouerep̄. P ‖ 25 hā|nibal P^1 hā|nibali P^2 ‖ 26 contimeliosum P^1, *corr.* P^2 ‖ concusso P contuso Σ^4 ‖ paene $P^5\Sigma^3$ pagine P^1 ‖ 27 hannibali P^5 ‖ 28 a *om.* Σ^4 ‖ 29 longinque P ‖ uenit $P\Sigma^4$ ueniat Σ^1? ‖ hercule Σ^4 *et ras. ex* hercules P

cules nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur
bellum, tamen ad dignitatem populi Romani famamque aput
reges gentisque externas pertinebat, non ad defendendam modo
Italiam sed ad inferenda etiam Africae arma uideri nobis ani-
13 mum esse, nec hoc credi uulgarique, quod Hannibal ausus
sit, neminem ducem Romanum audere, et priore Punico bello,
tum, cum de Sicilia certaretur, totiens Africam ab nostris exer-
citibusque et classibus oppugnatam, nunc, cum de Italia cer-
14 tetur, Africam pacatam esse. requiescat aliquando uexata tam
15 diu Italia, uratur euasteturque in uicem Africa; castra Romana
potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum uallum
hostium ex moenibus nostris uideamus; Africa sit reliqui belli
sedes, illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio socio-
rum, ceterae belli clades, quae in nos per quattuordecim annos
16 ingruerunt, uertantur. quae ad rem publicam pertinent et
bellum, quod instat, et prouincias, de quibus agitur, dixisse
17 satis est; illa longa oratio nec ad uos pertinens sit, si, quem
ad modum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic
ego contra gloriam eius eludere et meam uerbis extollere uelim.
18 neutrum faciam, patres conscripti, et, si nulla alia re, mo-
destia certe et temperando linguae adulescens senem uicero.
ita et uixi et gessi res, ut tacitus ea opinione, quam uestra
sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem.'

45 Minus aequis animis auditus est Scipio, qui uulgatum erat,
si aput senatum non optinuisset, ut prouincia Africa sibi de-
2 cerneretur, ad populum extemplo laturum. itaque Q. Fuluius,
qui consul quater et censor fuerat, postulauit a consule, ut
palam in senatu diceret, permitteretne patribus, ut de prouin-
ciis decernerent, staturusque eo esset, quod censuissent, an ad
3 populum laturus. cum Scipio respondisset se quod e re publica
4 esset facturum, tum Fuluius: 'Non ego ignarus, quid respon-
surus facturusue esses, quaesiui, quippe cum prae te feras

---

3 gentisque Σ^4 gentesq. *P* ‖ externis *P* exteras Σ^4? ‖ defendendam *ex* defendendum P^1 ‖ 6 romanum Σ^4 romanorum *P* ‖ 7 tum *om.* Σ^4 ‖ certaretur *P* certabatur Σ^4 ‖ ab *om.* Σ^1 ‖ exercitibusque *P* exercitibus Σ^4 ‖ 8 cum Σ^3, *om.* *P* ‖ certetur *P* certatur Σ^1 ‖ 9 pacatam Σ^3 paratam *P* ‖ tam *om.* Σ^1 ‖ 10 euasteturque *P* populeturque Σ^1 ‖ 11 potius Σ^4 potius quam *P* ‖ immine|neant *P* ‖ 12 reliqui *P* reliqua Σ^4 ‖ 14 ceterae *P* cetera Σ^4 ‖ que *P* ‖ 15 uertantur Σ^4 uersā|tur *P* ‖ pertinet *P* ‖ et bellum *P* bellum Σ^4 ‖ 17 si *om.* Σ^4 ‖ 19 ego *P* et ego Σ^4 ‖ 20 nulla Σ^3 ulla *P* ‖ 21 et temperando *P* attemperando Σ^3 ‖ 26 q. Σ^3, *om.* *P* ‖ 27 et censor Σ^3, *om.* *P* ‖ 28 senatum *P* ‖ 30 laturus $P^2\Sigma^4$ raturus P^1 ‖ e *P* de Σ^3 ‖ 31 esset *P* credidisset Σ^3 ‖ 32 quesiui *P* ‖ pre *P*

temptare te magis quam consulere senatum et, ni prouinciam
tibi, quam uolueris, extemplo decernamus, paratam rogationem
habeas. itaque a uobis, tribuni plebis, postulo,' inquit 'ut 5
sententiam mihi ideo non dicenti, quod, si in meam sententiam
discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis.' inde 6
altercatio orta, cum consul negaret aequum esse tribunos inter-
cedere, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam
diceret. tribuni ita decreuerunt: 'Si consul senatui de pro- 7
uinciis permittit, stari eo, quod senatus censuerit, placet, nec
de ea re ferri ad populum patiemur; si non permittit, qui de
ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus.' consul 8
diem ad conloquendum cum conlega petiit. postero die per-
missum senatui est. prouinciae ita decretae: alteri consuli
Sicilia et triginta rostratae naues, quas C. Seruilius superiore
anno habuisset, permissumque, ut in Africam, si id e re publica
esse censeret, traiceret; alteri Bruttii et bellum cum Hanni- 9
bale cum eo exercitu, quem **. L. Veturius et Q. Caecilius
sortirentur inter se compararentue, uter in Bruttiis duabus le-
gionibus, quas consul reliquisset, rem gereret, imperiumque 10
in annum prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. et ceteris
praeter consules praetoresque, qui exercitibus prouinciisque
praefuturi erant, prorogata imperia. Q. Caecilio sorti euenit, 11
ut cum consule in Bruttiis aduersus Hannibalem bellum gereret.
Ludi deinde Scipionis magna frequentia et fauore spec- 12
tantium celebrati. legati Delphos ad donum ex praeda Has-
drubalis portandum missi M. Pomponius Matho et Q. Catius.
tulerunt coronam auream ducentum pondo et simulacra spo-
liorum ex mille pondo argenti facta.
Scipio cum, ut dilectum haberet, neque impetrasset neque 13
magnopere tetendisset, ut uoluntarios ducere sibi milites liceret,

1 te *om.* Σ^4 ‖ 2 extemplo $P^4\Sigma^4$ exemplo P^1 ‖ 4 ideo ς de eo $P\Sigma^4$ ‖ dicenti Σ^3 dicendo P ‖ si Σ^3 est P (*cf. P p. 166, 8*) etsi *Gron.* ‖ 6 esset P ‖ tribuno Σ^4 ‖ 7 senator Σ^3, *om.* P ‖ 8 senatui Σ^3 atu|ui P ‖ 9 censuerit Σ^4 censuerit ferri P ‖ placet Σ^4 placeat P ‖ 10 ferri] P, *sed* i *in ras. litterae* e ‖ 11 recusauit P ‖ 12 petiit Σ^3 petit P ‖ 13 decrête Σ^3 creditae P ‖ consulae P^1 consulie P^4 ‖ 17 quem $P\Sigma^4$ quem (*uel* utrum) mallet ex duobus, qui ibi essent *uel* quem (*uel* utrum) mallet ex duobus, quos (superiores *add. Riemann*) consules habuissent *suppl. Weissenborn; cf. 36, 1, 9* ‖ 18 compararentue ς compararentut P compararent Σ^4 ‖ 20 prorogaretur $P\Sigma^4$ ei prorogaretur Σ^3? ‖ 21 praeter consules praetoresque] propraetoribus proconsulibusque *Pighius* ‖ prouinciis|quae P ‖ 22 q. cecilio Σ^4 quecilio P ‖ 23 bruttis P ‖ 26 missis P ‖ et *ex* at P^1 ‖ que catius P q. catulius *uel* q. catulus Σ^4 ‖ 27 spoliarum P ‖ 28 ex mille Σ^1 et ∞ P ‖ facta Σ^1 facti P ‖ 29 ut cum Σ^4

14 tenuit, et, quia inpensae negauerat rei publicae futuram clas-
sem, ut, quae ab sociis darentur ad nouas fabricandas naues,
acciperet. Etruriae primum populi pro suis quisque faculta-
15 tibus consulem adiuturos polliciti: Caerites frumentum sociis
naualibus commeatumque omnis generis, Populonienses ferrum,
Tarquinienses lintea in uela, Volaterrani interamenta nauium
16 et frumentum, Arretini tria milia scutorum, galeas totidem, pila
gaesa hastas longas, milium quinquaginta summam pari cuius-
17 que generis numero expleturos, securis rutra falces alueolos
molas, quantum in quadraginta longas naues opus esset, tritici
centum et uiginti milia modium, et in uiaticum decurionibus
18 remigibusque conlaturos; Perusini Clusini Russellani abietem
in fabricandas naues et frumenti magnum numerum. abiete
19 ex publicis siluis est usus. Vmbriae populi et praeter hos
Nursini et Reatini et Amiternini Sabinusque omnis ager milites
polliciti; Marsi Paeligni Marrucinique multi uoluntarii nomina
20 in classem dederunt. Camertes, cum aequo foedere cum Ro-
manis essent, cohortem armatam sescentorum hominum mise-
21 runt. triginta nauium carinae, uiginti quinqueremes, decem
quadriremes, cum essent positae, ipse ita institit operi, ut
die quadragesimo quinto, quam ex siluis detracta materia erat,
46 naues instructae armataeque in aquam deductae sint. profectus
in Siciliam est triginta nauibus longis uoluntariorum septem
2 ferme milibus in naues impositis. et P. Licinius in Bruttios ad
duos exercitus consulares uenit. ex iis eum sibi sumpsit, quem
3 L. Veturius consul habuerat; Metello, ut, quibus praefuisset legio-
nibus, iis praeesset, facilius cum adsuetis imperio rem gesturum
4 ratus, permisit. et praetores diuersi in prouincias profecti.
et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem a
5 fossa Graeca ad mare uersam uendere quaestores iussi, indicio

2 ut Σ^3 ui *P* ‖ 3 quosque *J. H. Voss* ‖ 4 adiuturos polliciti Σ^3 adituros pollicite *P* ‖ 5 nonalibus *P* ‖ populonenses *P*Σ^4 ‖ 6 uolaterrani *P* uolterrani (*uel* uolternani) Σ^3 ‖ inceramenta ς *Gron.* ‖ 7 ∞ ∞ ∞ *P* mi milia Σ^4 ‖ 8 gaesa *P* cesa Σ^3 ‖ millium *P* ‖ quinquaginta *P* quadraginta Σ^1 ‖ sůmmam *P* summa Σ^3 ‖ 9 rutra Σ^3 rubra *P* ‖ 11 et *om.* Σ^1 ‖ millia *P* ‖ 12 abietem Σ^1 abietes *P* ‖ 14 *fort.* ⟨et⟩ ex *uel* ⟨etiam⟩ ex ‖ et praeter hos nursini *P* nursinique Σ^1 ‖ 15 amitertini P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 peligni *P* ‖ uolantari P^1 uoluntari P^2 ‖ 17 camertes Σ^3 cameries *P* ‖ 20 instititoperi P^1 institutoperi P^2, *sed ras. illud restit.* ‖ 21 quam Σ^3 cum *P* ‖ 22 deductae $P^2\Sigma^4$ deductae armataeque in aquam deductae P^1 ‖ sint Σ^4 sunt P^1, *del.* P^2 ‖ 23 uolumptariorum *P* ‖ septem *P* LIII Σ^4 ‖ 24 millibus *P* ‖ nauess P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 prefuisset legionibus iis preesset Σ^3 praefuisse *P* ‖ 29 pecuniam *P* ‖ a (*uel* ac) Σ^3, *om.* *P* ‖ 30 greca *P* grecia Σ^3 ‖ uersā *P* egressam Σ^3 ‖ indicio Σ^4 iudicio *P*

quoque permisso, qui ager ciuis Campani fuisset, uti is pu-
blicus populi Romani esset; indici praemium constitutum, quan-
tae pecuniae ager indicatus esset, pars decuma. et Cn. Ser- 6
uilio praetori urbano negotium datum, ut Campani ciues, ubi
uique ex senatus consulto liceret habitare, ibi habitarent, ani-
maduerteretque in eos, qui alibi habitarent.

Eadem aestate Mago Hamilcaris filius ex minore Baliarium 7
insula, ubi hibernarat, iuuentute lecta in classem imposita, in
Italiam triginta ferme rostratis nauibus et multis onerariis duo-
decim milia peditum, duo ferme equitum traiecit Genuamque 8
nullis praesidiis maritumam oram tutantibus repentino aduentu
cepit. inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus
facere posset, classem appulit. Ingauni — Ligurum ea gens 9
est — bellum ea tempestate gerebant cum Epanteriis Montanis.
igitur Poenus Sauone, oppido Alpino, praeda deposita et decem 10
longis nauibus in statione ad praesidium relictis, ceteris Cartha-
ginem missis ad tuendam maritumam oram, quia fama erat Sci-
pionem traiecturum esse, ipse societate cum Ingaunis, quorum 11
gratiam malebat, composita Montanos instituit oppugnare. et
crescebat exercitus in dies, ad famam nominis eius Gallis undi-
que confluentibus. ea res litteris cognita Sp. Lucreti, ne frustra 12
Hasdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent laetati, si
par aliud inde bellum, duce tantum mutato, oreretur, curam
ingentem accendit patribus. itaque et M. Liuium proconsulem 13
ex Etruria uolonum exercitum admouere Ariminum iusserunt,
et Cn. Seruilio praetori negotium datum, ut, si e re publica
censeret esse, duas urbanas legiones, imperio cui uideretur
dato, ex urbe duci iuberet. M. Valerius Laeuinus Arretium
eas legiones duxit.

Eisdem diebus naues onerariae Poenorum ad octoginta 14
circa Sardiniam ab Cn. Octauio, qui prouinciae praeerat, captae.
eas Coelius frumento misso ad Hannibalem commeatuque onu-
stas, Valerius praedam Etruscam Ligurumque Montanorum cap-

1 uti P ut Σ^4 ‖ 3 esse P^1, *corr.* P^2 ‖ 4 praetori urbano *Rhenanus* p̄r̄. urb. P pr. urbs Σ^1? pretori urbis Σ^4 ‖ ubi cuique P ubicunque *uel* ubicūque Σ^1 ‖ 5 habitare ibi *om.* Σ^1 ‖ 6 alibi $P^2\Sigma^3$ alibet P^1 ‖ 7 baliarum P ‖ 9 oneraris P ‖ duodecim P xi *uel* undecim Σ^4 ‖ 10 millia P ‖ duo ferme equitum *om.* Σ^4 ‖ 11 aduentu *ex* aduectu P^1 ‖ 13 ingauni Σ^3 ingaunis P ‖ 14 epanteriis P panteris Σ^4 ‖ 15 sauone Σ^4 auone P ‖ 18 esse Σ^1, *om.* P ‖ 19 montano P ‖ instituit P institit Σ^1 ‖ 21 res *Rhenanus*, *om.* $P\Sigma^1$ ‖ sp. P p. Σ^4 ‖ 22 hasdrubali P ‖ 23 oriretur P^4 ‖ 24 liuium Σ^4 liui P ‖ 27 duas Σ^3, *om.* P ‖ imperio cui Σ^4 cui imperio P ‖ 30 octoginta P xxx Σ^4 ‖ 31 cn. *Sigonius* c. $P\Sigma^4$ ‖ capte Σ^3 captas P ‖ 33 montanorum Σ^1 et montanorum P

15 tiuos Carthaginem portantis captas tradit. in Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile gestum. pestilentia incesserat pari clade in Romanos Poenosque, nisi quod Punicum exercitum
16 super morbum etiam fames adfecit. propter Iunonis Laciniae templum aestatem Hannibal egit, ibique aram condidit dedicauitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Graecisque litteris insculpto.

---

1 portantes Σ^3 porportantis P^1 perportantis P^2 ‖ captas Σ^1, *om.* P ‖ 2 gestum P actum Σ^3 ‖ 3 quod Σ^3 quo P ‖ 4 adfaecit P ‖ propter Σ^3 pro P ‖ lacinia P ‖ 5 aestate P ‖ 6 ab se Σ^3, *om.* P ‖ 7 inculipto P^1 insculipto P^2 ‖ recognobi *post* inculipto *adscr.* P^2

titi liui | aburbecondita | liber xxuiii | explicit incipit | liber xxuiiii | feliciter P

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER XXVIIII.

Scipio postquam in Siciliam uenit, uoluntarios milites 1
ordinauit centuriauitque. ex iis trecentos iuuenes, florentis 2
aetate et uirium robore, inermis circa se habebat, ignorantis,
quem ad usum neque centuriati neque armati seruarentur.
tum ex totius Siciliae iuniorum numero principes genere et 3
fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traicerent,
legit, diemque iis, qua equis armisque instructi atque ornati
adessent, edixit. grauis ea militia procul domo terra marique 4
multos labores magna pericula allatura uidebatur; neque ipsos
modo sed parentis cognatosque eorum ea cura angebat. ubi 5
dies, quae edicta erat, aduenit, arma equosque ostenderunt.
tum Scipio renuntiari sibi dixit quosdam equites Siculorum
tamquam grauem et duram horrere eam militiam; si qui ita 6
animati essent, malle eos sibi iam tum fateri, quam postmodo
querentis segnes atque inutiles milites rei publicae esse: ex- 7
promerent, quid sentirent; cum bona uenia se auditurum.
ubi ex iis unus ausus est dicere se prorsus, si sibi, utrum
uellet, liberum esset, nolle militare, tum Scipio ei: 'Quoniam 8
igitur, adulescens, quid sentires, non dissimulasti, uicarium
tibi expediam, cui tu arma equumque et cetera instrumenta
militiae tradas et tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas,
docendum cures equo armisque.' laeto condicionem accipienti 9
unum ex trecentis, quos inermis habebat, tradit. ubi hoc modo

---

1 uoluntarios Σ^{3} uoluptarios *P* ‖ 3 et *om.* Σ^{4} ‖ inermis *P* insignis *uel* insignes Σ^{1} ‖ 10 angebat $P^{2}\Sigma^{4}$ agebat P^{1} ‖ 11 edicta Σ^{4} dicta *P* ‖ 12 tum *P* tunc Σ^{4} ‖ dixit *om.* Σ^{4} ‖ 13 ita Σ^{4} ta P^{1}, *del.* P^{2} ‖ 14 sibi Σ^{3} si *P* ‖ tum *P* tunc Σ^{4} ‖ fateri *P* pateri Σ^{4} ‖ 17 iis Σ^{4} its P^{1} is P^{2} ‖ prosus *P* ‖ 18 uellet Σ^{1} uelit *P* ‖ ei Σ^{3} et *P* ‖ 20 expediam Σ^{3} *et ras. ex* expeditiam *P* ‖ 21 hinc extemplo P^{4} hinc exemplo P^{1} ex hinc extemplo Σ^{3} ‖ 22 armisque *P* armis cui *uel* armisque cui Σ^{3} ‖ 23 inermis Σ^{1} inermes *P*

exauctoratum equitem cum gratia imperatoris ceteri uiderunt,
10 se quisque excusare et uicarium accipere. ita trecentis Siculis
Romani equites substituti sine publica inpensa. docendorum
atque exercendorum curam Siculi habuerunt, quia edictum im-
11 peratoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. egre-
giam hanc alam equitum euasisse ferunt multisque proeliis
12 rem publicam adiuuisse. legiones inde cum inspiceret, pluri-
morum stipendiorum ex iis milites delegit, maxime qui sub
13 duce Marcello militauerant, quos cum optima disciplina insti-
tutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum opsidione
peritissimos esse urbium oppugnandarum: nihil enim paruum,
14 sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. inde exercitum
per oppida dispertit; frumentum Siculorum ciuitatibus imperat,
ex Italia aduecto parcit; ueteres naues reficit et cum iis C.
Laelium in Africam praedatum mittit, nouas Panhormi subducit,
quia ex uiridi materia raptim factae erant, ut in sicco hiber-
narent.

15 Praeparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex
16 magnis belli motibus satis tranquillas uenit. Graeci res a qui-
busdam Italici generis, eadem ui, qua per bellum ceperant, re-
17 tinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. omnium pri-
mum ratus tueri publicam fidem, partim edicto partim iudiciis
etiam in pertinaces ad optinendam iniuriam redditis suas res
18 Syracusanis restituit. non ipsis tantum ea res, sed omnibus
Siciliae populis grata fuit, eoque enixius ad bellum adiuuerunt.

19 Eadem aestate in Hispania coortum ingens bellum con-
ciente Ilergete Indibili, nulla alia de causa quam per admira-
20 tionem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. eum
superesse unum ducem Romanis ceteris ab Hannibale interfectis
rebatur: eo nec in Hispaniam caesis Scipionibus alium quem
mitterent habuisse, et postquam in Italia grauius bellum ur-
21 gueret, aduersus Hannibalem eum arcessitum. praeterquam
quod nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent,
22 exercitum quoque inde ueterem deductum; trepida omnia et

---

2 siculi *P* ‖ 4 atque exercendorum Σ^3, *om.* *P* ‖ 5 egraeciam *P* ‖ 6 multisque preliis rem publicam Σ^3, *om.* *P* ‖ 7 inspiceret *P* aspiceret Σ^4 ‖ 9 quos *uel* quod Σ^4 quod *P* ‖ 10 credebant P^1, *corr.* P^2 ‖ tum Σ^4 tu *P* ‖ 12 excidium *Wesenberg* ‖ 14 is *P* ‖ 22 edicto Σ^4 eo dicto *P* ‖ 23 in *om.* Σ^4 ‖ redditis *om.* Σ^4 ‖ 25 ad *om.* Σ^1 ‖ adiuuarunt *P* ‖ 26 aetate P^1, *corr.* P^2 ‖ 27 ilergete Σ^1, *om.* *P* ‖ 28 eum *P* et Σ^3 ‖ 30 rebatur ς *Gron.* rebantur $P\Sigma^3$ ‖ neque Σ^4 ‖ hispaniam Σ^4 hispania *P* ‖ 33 romani $P^2\Sigma^4$ romaniaromani P^1 ‖ haberent Σ^1 habebant *P* habeant *Weissenborn* ‖ 34 trapida P^1, *corr.* P^2 ‖ et Σ^4 ut *P* ut apud *Koch;* ut ⟨in⟩ incondita

inconditam turbam tironum esse. numquam talem occasionem
liberandae Hispaniae fore. seruitum ad eam diem aut Cartha- 23
giniensibus aut Romanis, nec in uicem his aut illis, sed inter-
dum utrisque simul. pulsos ab Romanis Carthaginiensis; ab 24
Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse, ut ab omni
externo imperio soluta in perpetuum Hispania in patrios red-
iret mores ritusque. haec taliaque dicendo non popularis 25
modo, sed Ausetanos quoque, uicinam gentem, concitat et alios
finitimos sibi atque illis populos. itaque intra paucos dies 26
triginta milia peditum, quattuor ferme equitum in Sedetanum
agrum, quo edictum erat, conuenerunt.

Romani quoque imperatores L. Lentulus et L. Manlius **2**
Acidinus, ne glisceret prima neclegendo bellum, iunctis et 2
ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tamquam pacato
clementer ductis militibus ad sedem hostium peruenere et trium
milium spatio procul a castris eorum posuerunt castra. primo 3
per legatos nequiquam temptatum, ut discederetur ab armis;
dein, cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equi-
tibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana
equitatu equestre proelium fuit haut sane memorando in partem
ullam euentu. sole oriente postero die armati instructique 4
omnes mille ferme passus procul a castris Romanis aciem
ostendere. medii Ausetani erant; cornua dextrum Ilergetes, 5
laeuum ignobiles tenebant Hispani populi; inter cornua et
mediam aciem interualla patentia satis late fecerant, qua equi-
tatum, ubi tempus esset, emitterent. et Romani more suo 6
exercitum cum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, ut
inter legiones et ipsi patentis equiti relinquerent uias. ceterum 7
Lentulus ei parti usum equitis fore ratus, quae prior in dehi-
scentem interuallis hostium aciem equites emisisset, Ser. Cor- 8

turba *coni. Madvig Em. Liv. 416* ‖ 1 occansionem *P* ‖ 2 eam Σ^4 ea *P* ‖ 3 nec $P^2\Sigma^4$ nec in uicem has aut nec P^1 ‖ his Σ^4 has *P* ‖ 4 utrisque Σ^4 utrique *P* ‖ 5 consentiren *P* ‖ 6 externo imperio Σ^1 imperio externo *P* ‖ *in P post* imperio *inculcantur* primorum (28, 22, 14) *usque ad* auxiliarium inde (28, 37, 9); P^4 *signis adscriptis rectum ordinem restituit* ‖ redire P^1, *corr.* P^4 ‖ 7 taliaque Σ^4 aliaquae *P* ‖ 10 quattuor *P* quattuor milia Σ^4 ‖ 13 clisceret *P* ‖ prima Σ^1 primo *P* ‖ et Σ^3, *om. P* ‖ 14 exercitibus Σ^3 exercitus *P* ‖ 15 peruenere et *Weissenborn* perueneret *P* peruenere Σ^3 ‖ 16 millium *P* ‖ posuerunt *P* posuerant Σ^4 ‖ 17 per legatos $P^4\Sigma^3$ perlatos P^1 ‖ 18 deinde Σ^4? ‖ 19 romana $P^1\Sigma^4$ romano P^2 ‖ 20 equestre proelium *P* proelium equestre Σ^1 ‖ 22 omne *P* ‖ procul Σ^3 prosua *P* ‖ 23 ausestani *P* ‖ destrum *P* ‖ 25 fecerant *Gron.* fecerunt $P\Sigma^4$ ‖ equitatum *P* equitem Σ^4 ‖ 26 ubi $P^2\Sigma^4$ ubiubi P^1 ‖ 27 instruxissent *uel* struxissent Σ^4 struxissent *P* ‖ 30 interuallis Σ^3 interualli *P*

nelio tribuno militum imperat, equites per patentis in hostium
9 acie uias permittere equos iubeat. ipse coepta parum prospere
pedestri pugna tantum moratus, dum cedenti duodecimae legioni, quae in laeuo cornu aduersus Ilergetes locata erat, tertiam decumam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum
10 ducit, postquam aequata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem ac subsidia quibus res postulabat locis
11 inducentem uenit; indicat tuta ab laeuo cornu esse; iam missum ab se Ser. Cornelium procella equestri hostis circum-
12 fusurum. uix haec dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes simul pedestris acies turbarunt, simul equitibus
13 Hispanorum uiam immittendi equos clauserunt. itaque omissa pugna equestri ad pedes Hispani descenderunt. Romani imperatores ut turbatos hostium ordines et trepidationem pauoremque et fluctuantia uiderunt signa, hortantur, orant milites,
14 ut perculsos inuadant neu restitui aciem patiantur. non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes degressis ante prima signa pe-
15 ditum se obiecisset. ibi aliquamdiu atrox pugna stetit; tandem, postquam ii, qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terrae adfixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum
16 fuga passim coepta. plures caesi, quia equos conscendendi equitibus spatium non fuerat, et quia perculsis acriter institerunt Romani; nec ante apscessum est, quam castris quoque
17 exuerunt hostem. decem tria milia Hispanorum caesa eo die, mille octingenti ferme capti; Romanorum sociorumque paulo
18 amplius ducenti, maxime in laeuo cornu, ceciderunt. pulsi castris Hispani aut qui ex proelio effugerant sparsi primo per agros, deinde in suas quisque ciuitates redierunt.

3 Tum a Mandonio euocati in concilium conquestique ibi clades suas increpitis auctoribus belli legatos mittendos ad
2 arma tradenda deditionemque faciendam censuere. quibus

2 acie uias Σ^1 aciesui *P* ‖ parum *P* parumper Σ^3 ‖ 4 leuo *P* ‖ locata erat Σ^1 rogaerat P^1 prona erat P^2 ‖ 5 ex subsidiis *om.* Σ^1 ‖ 7 locis Σ^3 locus *P* ‖ 8 missum Σ^3 missum esse *P* ‖ 9 ser. cornelium ς cornelium seruium $P\Sigma^1$ cornelium *Madvig* ‖ 11 turbarunt Σ^1 turbauit *P* ‖ 12 mittendi Σ^4 ‖ omissa *P* commissa Σ^1 ‖ 13 pedes Σ^1 pedestrem *P* ‖ 15 fructuantia P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 inuadant Σ^3, *om.* *P* ‖ neu *P* nec Σ^3 ‖ restitui $P^4\Sigma^3$ resutui P^1 ‖ acie P^1 aciē P^4 ‖ 17 tam Σ^4 tamen *P* ‖ indebilis *P* ‖ 21 tunc Σ^4 ‖ 22 caesi $P^2\Sigma^4$ caei P^1 ‖ quia Σ^4 qui *P* ‖ 23 ab equitibus Σ^4 ‖ 25 decē | tria *P* xiii *uel* tredecim Σ^4 *et ut uid.* Σ^3 ‖ millia *P* ‖ 26 mille Σ^4 ∝. *quod nunc erasum,* *P* ‖ dccc· *P* et quingenti Σ^4 ‖ sociorumque Σ^3 sociorum *P* ‖ 27 caeciderunt *P* ‖ 30 concilinm Σ^4 consilium *P*

culpam in auctorem belli Indibilem ceterosque principes, quo-
rum plerique in acie cecidissent, conferentibus tradentibusque
arma et dedentibus sese responsum est in deditionem ita 3
accipi eos, si Mandonium ceterosque belli concitores tradidissent
uiuos; si minus, exercitum se in agrum Ilergetum Ausetano-
rumque et deinceps aliorum populorum inducturos. haec dicta 4
legatis renuntiataque in concilium. ibi Mandonius ceterique
principes conprehensi et traditi ad supplicium. Hispaniae po- 5
pulis reddita pax; stipendium eius anni duplex et frumen-
tum sex mensum imperatum sagaque et togae exercitui; et
obsides ab triginta ferme populis accepti.

Ita Hispaniae rebellantis tumultu haud magno motu intra 6
paucos dies concito et compresso in Africam omnis terror uer-
sus. C. Laelius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, 7
luce prima ad populandum agrum sub signis milites sociosque
naualis duxit. omnibus pacis modo incuriose agentibus magna 8
clades inlata; nuntiique trepidi Carthaginem terrore ingenti
conpleuere, classem Romanam Scipionemque imperatorem —
et fama fuerat iam in Siciliam transgressum — aduenisse. nec 9
quot naues uidissent, nec quanta manus agros popularetur,
satis gnari omnia in maius metu augente accipiebant. itaque
primo terror pauorque, dein maestitia animos incessit: tantum 10
fortunam mutasse, ut, qui modo ipsi exercitum ante moenia
Romana habuissent uictores stratisque tot hostium exercitibus
omnis Italiae populos aut ui aut uoluntate in deditionem ac-
cepissent, ii uerso Marte Africae populationes et opsidionem 11
Carthaginis uisuri forent, nequaquam pari ad patienda ea ro-
bore ac Romani fuissent. illis Romanam plebem, illis Latium 12
iuuentutem praebuisse maiorem semper frequentioremque pro
tot caesis exercitibus subolescentem; suam plebem inbellem 13
in urbe, inbellem in agris esse; mercede parari auxilia ex

---

1 culpam *P* cum culpa *uel* cum culpam Σ^4 ‖ 2 caecidissent *P* ‖ 3 sese Σ^4 esse *P* ‖ 5 si minus P^2 simus P^1 sin minus Σ^1 ‖ se Σ^4 si *P* ‖ 6 inducturos Σ^3 ducturos *P* ‖ dicta *ex* dicita P^1 ‖ 10 mensium Σ^4 ‖ 11 a Σ^4? ‖ 13 compresso *ex* compesso P^1 ‖ 14 cum $P^2\Sigma^4$ cum | cum P^1 ‖ 16 naualis *P* in auxilium Σ^3 ‖ incuriuse *P* ‖ 17 karthaginem *P* ‖ 19 nec quot Σ^4 ne quod *P* ‖ 22 daein *P* deinde Σ^1 ‖ 23 moniam P^1 meoniam P^2 meonia P^4 ‖ 24 stratisque P^4 stratique P^1 stratis Σ^1 ‖ 25 omnes P^4 ‖ aut ui P^4 aut uia P^1 ui Σ^4 ‖ 26 uerso marte *P* uersom arte Σ^1 ‖ 27 uisuri Σ^4 uri *P* ‖ nequiquam *P* ‖ patienda Σ^3 parienda *P* ‖ 29 frequentioreq. *P* ‖ 30 subolescentem Σ^1 subolescentū *ex* subulescentū P^1 ‖ sua P^1 suā P^4 ‖ inbellem in urbe Σ^3 inbellum in urbe *P* ‖ 31 in agris Σ^3, *om.* *P* ‖ mercede *ex* mercedem P^1

14 Afris, gente ad omnem auram spei mobili atque infida. iam
reges Syphacem post conloquium cum Scipione alienatum,
Masinissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil us-
15 quam spei, nihil auxilii esse. nec Magonem ex Gallia mo-
uere tumultus quicquam nec coniungere sese Hannibali, et
4 Hannibalem ipsum iam et fama senescere et uiribus. in haec
deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos rursus terror
instans reuocauit ad consultandum, quonam modo obuiam
2 praesentibus periculis iretur. dilectus raptim in urbe agris-
que haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, mu-
nire urbem, frumentum conuehere, tela, arma parare, in-
struere naues ac mittere ad Hipponem aduersus Romanam
3 classem. iam haec agentibus nuntius tandem uenit Laelium,
non Scipionem, copiasque, quantae ad incursiones agrorum
satis sint, transuectas; summae belli molem adhuc in Sicilia
4 esse. ita respiratum, mittique legationes ad Syphacem alios-
que regulos firmandae societatis causa coeptae. ad Philippum
quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in
5 Siciliam aut in Italiam traiceret. missi et ad suos imperatores
6 in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent; ad Magonem
non legati modo, sed uiginti quinque longae naues, sex milia
peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hoc magna
pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem
Romanam exercitum admoueret coniungeretque se Hannibali.
7 haec Carthagini parabant agitabantque. ad Laelium praedas
ingentis ex agro inermi ac nudo praesidiis agentem Masinissa,
8 fama Romanae classis excitus, cum equitibus paucis uenit. is
segniter rem agi ab Scipione questus, quod non iam exerci-
tum in Africam traiecisset, perculsis Carthaginiensibus, Syphace

1 afris Σ^2 agris *P* ‖ gentem Σ^3 ‖ mobilem atque infidam Σ^3 ‖ 2 reges Σ^1 rege P^1 regē P^4 ‖ 5 *ab* nec coniungere *usque ad 30, 21, 12 per codicem Harleianum recuperatur* Σ^2 ‖ sese *P* se Σ^1 ‖ 6 et *ante* fama *om.* Σ^2 ‖ 8 quoniam *P* ‖ 10 habere ς ‖ munire P^2 munere P^1 muniri Σ^2 ‖ 11 pararent instruerent Σ^2 ‖ 12 ac Σ^1 a *P* ‖ 13 ueni P^1, *corr.* P^2 ‖ 15 transuectus P^1, *corr.* P^2 ‖ summae P^1 summam P^2 summi Σ^1 ‖ molum P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 legationes ad syphacem Σ^2 ad syphacem legationes *P* ‖ 17 cepta Σ^2 ‖ 18 taleta P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 misi P^1, *corr.* P^2 ‖ suos $P^4\Sigma^1$ uos P^1 ‖ 20 in Σ^1, *om.* *P* ‖ 21 longe naues *P* naues longe Σ^2 ‖ millia *P* ‖ 22 octingenti *P* quingenti Σ^3 ‖ septem Σ^1 et septem *P* ‖ elephanti] *P, sed prior* e *in ras.* ‖ 25 carthagini Σ^3 carthagine P^1, i *a* P^4 *per* e *ducta rursus erasa* ‖ ad ς at *P* cum ad Σ^1 ‖ 26 masinissam P^1, *corr.* P^4 ‖ 27 romanae *P* ne Σ^2 ‖ 28 ad scipione *P* ‖ quaestus *P* questus est *Madvig* ‖ non Σ^2 tamnon *P* ‖ iam exercitum *ex* exercitum iam P^1 ‖ 29 perculsis *P* periculis Σ^2 ‖ sypace *P*

impedito finitumis bellis, quem certum habere, si spatium ad
sua, ut uelit, componenda detur, nihil sincera fide cum Roma-
nis acturum. hortaretur, stimularet Scipionem, ne cessaret; 9
se, quamquam regno pulsus esset, cum haud contemnendis
copiis adfuturum peditum equitumque. nec ipsi Laelio moran-
dum in Africa esse; classem credere profectam a Carthagine,
cum qua apsente Scipione non satis tutum esse contrahi cer-
tamen. ab hoc sermone dimisso Masinissa Laelius postero die 5
nauis praeda onustas ab Hippone soluit reuectusque in Siciliam
mandata Masinissae Scipioni exposuit.

Eisdem ferme diebus naues, quae ab Carthagine ad 2
Magonem missae erant, inter Albingaunos Ligures Genuam-
que accesserunt. in iis locis tum forte Mago tenebat clas- 3
sem; qui, legatorum auditis uerbis iubentium exercitus quam
maximos comparare, extemplo Gallorum et Ligurum — nam-
que utriusque gentis ingens ibi multitudo erat — concilium
habuit, et missum se ad eos uindicandos in libertatem ait, 4
et, ut ipsi cernant, mitti sibi ab domo praesidia; sed quan-
tis uiribus, quanto exercitu id bellum geratur in eorum
potestate esse. duos exercitus Romanos, unum in Gallia, 5
alterum in Etruria esse; satis scire Sp. Lucretium se cum
M. Liuio iuncturum; multa milia armanda esse, ut duobus
ducibus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli sum- 6
mam ad id suam uoluntatem esse dicere; sed cum una castra
Romana intra finis, altera in finitima terra Etruria prope in
conspectu habeant, si palam fiat auxiliis adiutum ab se esse
Poenum, extemplo infestos utrimque exercitus in agrum
suum incursuros; ea ab Gallis desideraret, quibus occulte ad-
iuuari posset. Liguribus, quod procul agro urbibusque eorum 7
castra Romana sint, libera consilia esse; illos armare iuuen-
tutem et capessere pro parte bellum aequum esse. Ligures
haud abnuere, tempus modo duorum mensum petere ad dilec-

---

1 finitiumis P^1 finitimumis P^2 ‖ certum Σ^2 incertum P ‖ habere P haberet Σ^2 ‖ 3 stimularet Σ^2 etimularet P^1 estimularet P^2 ‖ scipionem Σ^2 ascipione P ‖ 4 quaquam P ‖ regna P^1, *corr.* P^2 ‖ contenendis P ‖ 6 a *om.* Σ^2 ‖ 7 esse P esset Σ^2 ‖ 9 nauis Σ^2 naues P ‖ ippone P ‖ 11 eisdem P^2 eidem P^1 isdem Σ^2 ‖ naues que Σ^2 nauesq. P ‖ ab magonem P ‖ 12 albingaunos Σ^2 albinoaunos P^1 albinocaunos P^2 ‖ 13 his Σ^2 ‖ 14 iuuentium P ‖ 15 et ligurum Σ^2, *om.* P ‖ 19 id *om.* Σ^2 ‖ 21 alterum *ex* altenumet P^1 ‖ scire sp. P scires p. Σ^2 ‖ 22 millia P ‖ armandā P^1, *corr.* P^4 ‖ duobus exercitibus Σ^2 exercitibus P ‖ 24 uoluntatem Σ^2 uolum P ‖ 25 intra $P^4\Sigma^2$ intrain P^1 ‖ 26 ab se esse Σ^2 ab sese P ‖ 30 consilia P concilia Σ^2 ‖ 32 mensium Σ^2

8 tus habendos. interim Mago milites Gallos dimissis clam per
agros eorum mercede conducere; commeatus quoque omnis
9 generis occulte ad eum a Gallicis populis mittebantur. M. Liuius
exercitum uolonum ex Etruria in Galliam traducit iunctusque
Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moueat, ob-
uiam ire parat, si Poenus sub angulo Alpium quietus se con-
tineat, et ipse in eadem regione circa Ariminum Italiae prae-
sidio futurus.

6 Post reditum ex Africa C. Laeli et Scipione stimulato
Masinissae adhortationibus et militibus, praedam ex hostium
terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traiciendum
quam primum, interuenit maiori minor cogitatio Locros urbem
recipiendi, quae sub defectionem Italiae desciuerat et ipsa ad
2 Poenos. spes autem adfectandae eius rei ex minima re adfulsit.
latrociniis magis quam iusto bello in Bruttiis gerebantur res,
principio ab Numidis facto et Bruttiis non societate magis
Punica quam suopte ingenio congruentibus in eum morem;
3 postremo Romani quoque milites contagione quadam rapto gau-
dentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium
4 agros facere. ab iis egressi quidam urbe Locrenses circum-
uenti Regiumque abstracti fuerant. in eo captiuorum numero
fabri quidam fuere, adsueti forte aput Poenos mercede opus
5 in arce Locrorum facere. hi cogniti ab Locrensium principi-
bus, qui pulsi ab aduersa factione, quae Hannibali Locros
6 tradiderat, Regium se contulerant, cum cetera percunctantibus,
ut mos est, qui diu apsunt, quae domi agerentur exposuissent,
spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se iis tra-
dituros: ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter
7 Carthaginienses esse. itaque, ut qui simul desiderio patriae
angerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, red-
8 emptis extemplo iis remissisque, cum ordinem agendae rei
composuissent signaque, quae procul edita obseruarent, ipsi
ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat,

1 habendo P ‖ 3 gallicis Σ^2 gallis P ‖ populi P ‖ 4 bolonum P ‖ traducit P traiecit Σ^2 ‖ 7 regione P statione Σ^1 ‖ 9 et scipione Σ^2 ut scipionis P ‖ 12 maiori $P^4\Sigma^2$ maior P^1 ‖ 15 latrociniis P quia latrociniis Σ^1 ‖ gerebatur Σ^2 ‖ 16 ab P, *om.* Σ^1 ‖ facto et bruttiis P, *om.* Σ^1 ‖ 17 ingenuo P^1, *corr.* P^2 ‖ congruentibus P promptis Σ^1 ‖ 18 milites Σ^2 iam P milites iam ς ‖ 20 urbe Σ^2 urbem P ‖ locresses P ‖ 22 forte Σ^2, *om.* P ‖ poenas P ‖ 23 loglorum P^1 logrorum P^2 ‖ cognati Σ^2 ‖ 24 qui P qui exulabant regii Σ^1 ‖ 25 regium se contulerant P, *om.* Σ^1 ‖ 26 qui P quis Σ^2 ‖ 27 faecerunt P ‖ iis Σ^2 ii P ‖ 29 esse *om.* Σ^2 ‖ desiderio *usque ad* 30 simul *om.* Σ^2 ‖ 32 quae Σ^1, *om.* P

referentes ibi promissa captiuorum cum spem ab effectu haud
abhorrentem consuli fecissent, tribuni militum cum iis M. Ser- 9
gius et P. Matienus missi iussique ab Regio tria milia militum
Locros ducere; et Q. Pleminio propraetori scriptum, ut rei
agendae adesset. profecti ab Regio, scalas ad editam altitu- 10
dinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco,
unde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis; qui parati 11
intentique et ipsi scalas ad id ipsum factas cum demisissent plu-
ribusque simul locis scandentis accepissent, priusquam clamor
oreretur, in uigiles Poenorum, ut in nullo tali metu sopitos,
impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exau- 12
ditus, dein subita consternatio ex somno et tumultus, cum
causa ignoraretur, postremo certior res aliis excitantibus alios.
iamque ad arma pro se quisque uocabat: hostis in arce esse 13
et caedi uigiles; oppressique forent Romani nequaquam numero
pares, ni clamor ab iis, qui extra arcem erant, sublatus in-
certum, unde accidisset, omnia uana augente nocturno tumultu,
fecisset. itaque uelut plena iam hostium arce territi Poeni 14
omisso certamine in alteram arcem — duae sunt, haud multum
inter se distantes — confugiunt. oppidani urbem habebant 15
uictoribus praemium in medio positam; ex arcibus duabus
proeliis cotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Ha- 16
milcar Punico praesidio praeerat; arcessentes ex propinquis
locis subsidia copias augebant. ipse postremo ueniebat Han- 17
nibal; nec sustinuissent Romani, nisi Locrensium multitudo,
exacerbata superbia atque auaritia Poenorum, ad Romanos in-
clinasset.

Scipioni ut nuntiatum est in maiore discrimine Locris 7
rem uerti ipsumque Hannibalem aduentare, ne praesidio etiam 2
periclitaretur, haud facili inde receptu, et ipse a Messana L.
Scipione fratre in praesidio ibi relicto, cum primum aestu
fretum inclinatum est, naues mari secundo misit. et Hannibal 3

---

3 iussi (*om.* que) Σ^2 ‖ millia P ‖ 4 locres P ‖ que pleminio P ‖ 5 adesset P esset Σ^2 ‖ editam Σ^1 deditam P ‖ 7 conuenerant Σ^2 ‖ dedere $P^4\Sigma^2$ dere P^1 ‖ 8 demisissent P redemissent Σ^2 ‖ 9 scandentis Σ^2 scandentes P ‖ 10 oriretur P^4 ‖ talī P ‖ 12 dubita P ‖ 13 certior res Σ^1 certiores P ‖ 17 excidisset Σ^2 ‖ 18 iam Σ^2 nam P^1, *del.* P^2 ‖ arce P acie Σ^2 ‖ 20 habebantur P ‖ 21 positā P positum Σ^3 *et ut uid.* Σ^2 ‖ 22 cottidie P ‖ que pleminius P ‖ 23 praeerat P preerat et Σ^2 ‖ 24 uenisbat P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 inclinassent Σ^2 ‖ 28 scipioni P scipio Σ^2 ‖ 29 ipsuque P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 a *om.* Σ^2 ‖ 32 fraetum P^2 praetum P^1 ‖ inclinatum est $P^2\Sigma^2$ inclinatumst P^1 ‖ nabes P^2 nalles P^1; *numerum nauium intercidisse suspicatur Weissenborn* ‖ transmisit *Sigonius* demisit *Otto* ‖ et Σ^2, *om.* P

a Buloto amni — haud procul is ab urbe Locris abest —
nuntio praemisso, ut sui luce prima summa ui proelium cum
Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omni-
bus in eum tumultum ab tergo urbem incautam adgrederetur,
4 ubi luce coeptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se in-
cludere, turba locum artum inpediturus, uoluit neque scalas,
5 quibus scanderet muros, attulerat. sarcinis in aceruum con-
iectis cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem
ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem,
dum scalae quaeque alia ad oppugnandum opus erant paran-
6 tur, ad uisendum, qua maxime parte adgrederetur. progressus
ad murum, scorpione icto, qui proximus eum forte steterat,
territus inde tam periculoso casu receptui canere cum* iussisset,
7 castra procul ab ictu teli communit. classis Romana ab Mes-
sana Locros aliquot horis die superante accessit; expositi om-
nes e nauibus et ante occasum solis urbem ingressi sunt.
8 postero die coepta ex arce a Poenis pugna, et Hannibal iam
scalis aliisque omnibus ad oppugnationem paratis subibat mu-
ros, cum repente in eum nihil minus quam tale quicquam
9 timentem patefacta porta erumpunt Romani. ad ducentos in-
prouidos cum inuasissent occidunt; ceteros Hannibal, ut con-
sulem adesse sensit, in castra recipit, nuntioque misso ad eos,
qui in arce erant, ut sibimet ipsi consulerent, nocte motis
10 castris abiit. et qui in arce erant, igni iniecto tectis, quae
tenebant, ut is tumultus hostem moraretur, agmen suorum
fugae simili cursu ante noctem adsecuti sunt.

8 Scipio ut et arcem relictam ab hostibus et uacua uidit
castra, uocatos ad contionem Locrensis grauiter ob defectionem
2 incusauit; de auctoribus supplicium sumpsit bonaque eorum
alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Ro-
3 manos concessit. publice nec dare nec eripere se quicquam

1 a buloto *P* a buthroto Σ^2 ‖ 2 summo P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 inpetiturus *P* ‖ 7 scanderet P^2 seanderet P^1 scanderent Σ^1 ‖ attulerat *P* attulerant Σ^1 ‖ acerbum *P* ‖ 9 ostendissent Σ^2 ‖ circumequitabat Σ^2 circumequitib.|at P^1 circumequitat P^2 ‖ 11 quam *P* ‖ 12 proximos *P* ‖ 14 communit *P* communiit Σ^2 ‖ ab Σ^2 a *P* ‖ 15 aliquod horis dici (diei P^4) *P* multa die Σ^2 multo die *coni. Weissenborn* ‖ 16 e *om.* Σ^1 ‖ 17 annibal *P* ‖ 18 oppugnationem paratis Σ^2 oppugnationib.emparatis P^1, *ubi* e *del. et* in *superscr.* P^2 ‖ 22 adesse *P* esse Σ^2 ‖ recipit $P\Sigma^1$? recepit Σ^2 ‖ 23 arce *ex* arcesensit P^1 ‖ contulerent P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 que tenebant *P* ‖ 25 is *P* iste Σ^2 ‖ 26 cursu Σ^2 curu *P* ‖ 27 ab hostibus] *P*, *sed* bh *in ras.* ‖ 28 locrensis Σ^2 locresses *P* ‖ 30 principiis Σ^2 ‖ aduersus *P* erga Σ^2 ‖ 31 eripere *P* accipere Σ^2

Locrensibus dixit: Romam mitterent legatos; quam senatus
aequum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, 4
etsi male de populo Romano meriti essent, in meliore statu
sub iratis Romanis futuros, quam sub amicis Carthaginien-
sibus fuerint. ipse Pleminio legato praesidioque, quod arcem 5
ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus uenerat copiis
Messanam traiecit.

Ita superbe et crudeliter habiti Locrenses ab Carthagi- 6
niensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas
iniurias non aequo modo animo pati sed prope lubenti pos-
sent; uerum enim uero tantum Pleminius Hamilcarem prae- 7
sidii praefectum, tantum praesidiarii milites Romani Poenos
scelere atque auaritia superauerunt, ut non armis sed uitiis
uideretur certari. nihil omnium, quae inopi inuisas opes po- 8
tentioris faciunt, praetermissum in oppidanos est ab duce aut
a militibus; in corpora ipsorum, in liberos, in coniuges in-
fandae contumeliae editae. iam auaritia ne sacrorum quidem 9
spoliatione apstinuit, nec alia modo templa uiolata sed Proser-
pinae etiam intacti omni aeuo thensauri, praeterquam quod a
Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias rettulit,
spoliati dicebantur. ergo sicut ante regiae naues laceratae 10
naufragiis nihil in terram integri praeter sacram pecuniam
deae, quam asportauerant, extulerunt, tum quoque alio genere 11
cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea uiolatione tem-
pli furorem obiecit atque inter se ducem in ducem, militem
in militem rabie hostili uertit.

Summae rei Pleminius praeerat; militum pars sub eo, 9
quam ipse ab Regio adduxerat, pars sub tribunis erat. rapto 2
poculo argenteo ex oppidani domo Plemini miles fugiens se-
quentibus, quorum erat, obuius forte Sergio et Matieno tri-
bunis militum fuit; cui cum iussu tribunorum ademptum po- 3
culum esset, iurgium inde et clamor, pugna postremo orta

2 aecquum P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 praesidioquae *P* ‖ 8 et crudeliter *P* crudeliterque Σ^1 ‖ 10 animi *P* ‖ 11 plenius *P* ‖ 12 praesidiari *P* ‖ 13 atque *ex* asque P^1 ‖ superarunt Σ^2 ‖ sed uitiis *P* se (*uel* sed) diuitiis Σ^2 ‖ 14 que *P* ‖ potentioris *uel* potentiores Σ^2 potentiores *P* ‖ 16 a *om.* Σ^2 ‖ ipsorum *ex* inpsorum P^1 ‖ 17 contimeliae P^1, *corr.* P^2 ‖ aeditae *P* ‖ iam Σ^1 nam *P* ‖ ne sacrorum *P* nec agrorum Σ^2 ‖ 19 euo Σ^2 ae P^1 aetate P^2 ‖ 23 asportauerant Σ^1 asportabat *P* ‖ extulerunt Σ^1 (extulerant Σ^2) extulerat *P* ‖ 24 uiolatione *ras. ex* utolatione *P* ‖ 25 se ducem *P* se a duce Σ^2 ‖ 26 hostili Σ^2 hoste *P* ‖ 27 plaeminius praerat *P* ‖ 28 adduxerat ς abduxerat $P\Sigma^1$ ‖ 29 populo P^1, *corr.* P^2 ‖ fygiens P^1, *corr.* P^2 ‖ 30 matieno Σ^2 metieno *P* ‖ 31 populum *P*

inter Plemini milites tribunorumque, ut suis quisque oppor-
4 tunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. uicti
Plemini milites cum ad Pleminium, cruorem ac uulnera osten-
tantes, non sine uociferatione atque indignatione concurrissent,
probra in eum ipsum iactata in iurgiis referentes, accensus
ira domo sese proripuit uocatosque tribunos nudari ac uirgas
5 expediri iubet. dum spoliandis iis — repugnabant enim mili-
tumque fidem implorabant — tempus teritur, repente milites
feroces recenti uictoria ex omnibus locis, uelut aduersus hostis
6 ad arma conclamatum esset, concurrerunt; et cum uiolata iam
uirgis corpora tribunorum uidissent, tum uero in multo inpo-
tentiorem subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis
modo set etiam humanitatis, in legatum impetum lictoribus
7 prius indignum in modum mulcatis faciunt; tum ipsum ab suis
interceptum et seclusum hostiliter lacerant et prope exsanguem
8 naso auribusque mutilatis relinquunt. his Messanam nuntiatis
Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus cum causam
Plemini et tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato relic-
toque in eiusdem loci praesidio, tribunis sontibus iudicatis et
in uincla coniectis, ut Romam ad senatum mitterentur, Messa-
9 nam atque inde Syracusas rediit. Pleminius impotens irae,
neclectam ab Scipione et nimis leuiter latam suam iniuriam
10 ratus, nec quemquam aestimare alium eam litem posse, nisi
qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos adtrahi ad
sese iussit laceratosque omnibus, quae pati corpus ullum po-
test, suppliciis interfecit nec satiatus uiuorum poena insepultos
11 proiecit. simili crudelitate et in Locrensium principes est
usus, quos ad conquerendas iniurias ad P. Scipionem profectos
12 audiuit; et quae antea per lubidinem atque auaritiam foeda
exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere, infa-
miae atque inuidiae non sibi modo sed etiam imperatori esse.

10 Iam comitiorum adpetebat tempus, cum a P. Licinio con-
sule litterae Romam allatae, se exercitumque suum graui morbo
adflictari, nec sisti potuisse, ni eadem uis mali aut grauior

---

3 milites Σ^2 lites *P* ‖ 6 ⟨e⟩ domo *coni. Wesenberg* ‖ 7 repugnarant P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 fidem Σ^1, *om.* *P* ‖ 13 imputum *P* ‖ 14 mulcatis Σ^2 mulgatis *P* ‖ tunc $P\Sigma^2$ ‖ 16 naso *om.* Σ^2 ‖ multilatis *P* ‖ relincuunt *P* ‖ 17 hexeri Σ^1 hexerce *P* ‖ 20 uincula Σ^2 ‖ 21 inde *om.* Σ^2 ‖ rediit *P* redit Σ^1 ‖ 22 a Σ^2 ‖ 23 quicquam Σ^2 ‖ eam litē *P* ea militem Σ^2 ‖ posse nisi qui atrocitatem Σ^2, *om.* *P* ‖ 24 patiendos *P* ‖ sensisset *ex* sensissent P^1 ‖ 25 sese Σ^2 se *P* ‖ 26 suppliciis Σ^2 s P^1, *del.* P^2 ‖ 28 conquirendas *P* ‖ p. *om.* Σ^1 ‖ 30 ira Σ^2 iba *P* ‖ 32 a Σ^2, *om.* *P* ‖ 34 adflictari Σ^2 adfectari *P* ‖ sisti *P* subsisti Σ^1 ‖ eadem Σ^2 adeam *P*

etiam in hostis ingruisset; itaque, quoniam ipse uenire ad 2
comitia non posset, si ita patribus uideretur, se Q. Caecilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum: exercitum Q. Caecili dimitti e re publica esse; nam neque usum 3
eius ullum in praesentia esse, cum Hannibal iam in hiberna suos receperit, et tanta incesserit in ea castra uis morbi, ut, nisi mature dimittantur, nemo omnium superfuturus uideatur. ea consuli a patribus facienda, ut e re publica fideque sua duceret, permissa.

Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat inuento 4
carmine in libris Sibyllinis propter crebrius eo anno de caelo lapidatum inspectis, quandoque hostis alienigena terrae Italiae 5
bellum intulisset, eum pelli Italia uincique posse, si Mater Idaea a Pessinunte Romam aduecta foret. id carmen ab decemuiris 6
inuentum eo magis patres mouit, quod et legati, qui donum Delphos portauerant, referebant et sacrificantibus ipsis Pythio Apollini laeta exta fuisse et responsum oraculo editum, maiorem multo uictoriam, quam cuius ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. in eiusdem spei summam conferebant P. Sci- 7
pionis uelut praesagientem animum de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. itaque, quo maturius fatis, ominibus 8
oraculisque portendentis sese uictoriae compotes fierent, id cogitare atque agitare, quae ratio transportandae Romam deae esset. nullasdum in Asia socias ciuitates habebat populus Ro- 11
manus; tamen memores Aesculapium quoque ex Graecia quondam hauddum ullo foedere sociata ualetudinis populi causa arcessitum, tunc iam cum Attalo rege propter commune ad- 2
uersus Philippum bellum coeptam amicitiam esse, facturum

2 que caecilium P ‖ 4 que caecili P ‖ 6 tanta *ex* tamnta P^1 ‖ tantam incessisse . . uim *Gelenius* ‖ 8 consuli a ς cos. a P consilia Σ^2 ‖ 9 duceret Σ^2 deret P^1 daret P^2 ‖ 10 repens Σ^2 gens P recens ς ‖ iuuento P ‖ 11 sybillinis P ‖ crebrios P ‖ de ς e $P\Sigma^2$ ‖ 13 italia $P^2\Sigma^2$ ititalia P^1 ‖ uincique P ducique uincique Σ^2 ‖ 14 a pessinunte ς *Rhenanus* apes sinunt e Σ^2 *et ut uid.* Σ^1 pissinunte P^1 a scipione signum e P^2 *ante ras.* aspissinunte *post ras.* ‖ romanam aduecta foret P romam aduecta esset Σ^1? romam aduectasset Σ^2 ‖ ab P a Σ^2 ‖ ducemuiris P ‖ 17 apolloni P apollini omnia Σ^2 ‖ leta exta Σ^2 laeta P; *aut* laeta exta fuisse *aut* omnia laeta fuisse *scribendum obseruauit Maur. Mueller Goetting. Anz. 1880, 1455* ‖ oraculo P oraculum Σ^2 ‖ edictum P ‖ 21 ominibus *Rhenanus* omnibus $P\Sigma^1$ ‖ 22 portendenti (*sed* denti P *in ras.*) $P\Sigma^2$ ‖ sese] P, *sed prior* s *in ras.* ‖ fierent *ex* ferent P^1 ‖ 23 atque agitare Σ^2, *om.* P ‖ 24 nulladum P ‖ 25 aescolapium P ‖ grecia P ‖ 26 fudere P ‖ 27 cum Σ^2, *om.* P ‖ 28 ceptam Σ^2 coeptum P ‖ ⟨sperantes⟩ facturum *Leo Mus. Rhen. 35 (1880) 242; etiam* rati *posses supplere*

eum, quae posset, populi Romani causa, legatos ad eum decer-
3 nunt, M. Valerium Laeuinum, qui bis consul fuerat ac res in
Graecia gesserat, M. Caecilium Metellum praetorium, Ser. Sul-
picium Galbam aedilicium, duos quaestorios, Cn. Tremellium
4 Flaccum et M. Valerium Faltonem. iis quinque naues quin-
queremes, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad
5 quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. le-
gati Asiam petentes protinus Delphos cum escendissent, ora-
culum adierunt consulentes, ad quod negotium domo missi
essent, perficiendi eius quam sibi spem populoque Romano
6 portenderet. responsum esse ferunt per Attalum regem com-
potes eius fore, quod peterent; cum Romam deam deuexissent,
tum curarent, ut eam, qui uir optimus Romae esset, hospitio
7 acciperet. Pergamum ad regem uenerunt. is legatos comiter
acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit sacrumque iis lapi-
dem, quam matrem deum esse incolae dicebant, tradidit ac
8 deportare Romam iussit. praemissus ab legatis M. Valerius
Falto nuntiauit deam adportari; quaerendum uirum optimum
in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet.

9 Q. Caecilius Metellus dictator ab consule in Bruttiis comi-
tiorum causa dictus, exercitusque eius dimissus, magister equi-
10 tum L. Veturius Philo. comitia habita per dictatorem. consules
facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus apsens,
11 cum prouinciam Graeciam haberet. praetores inde creati Ti.
Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pom-
ponius Matho. comitiis perfectis dictator sese magistratu ab-
dicauit.

12 Ludi Romani ter, plebei septiens instaurati. curules erant
aediles Cn. et L. Cornelii Lentuli; Lucius Hispaniam prouin-
13 ciam habebat; apsens creatus apsens eum honorem gessit. Ti.
Claudius Asellus et M. Iunius Pennus plebei aediles fuerunt.
aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus de-

1 posset *P* possit Σ^1 ‖ 2 qui uis *P* ‖ 3 m. Σ^2, *om.* *P* ‖ metellum pretorium ser. sulpicium Σ^2, *om.* *P* ‖ 4 galbam aedilicium *ex* galbam aedilicium galbam P^1 ‖ quaestorios Σ^1 quaestores *P* ‖ tremelium *P* ‖ 5 faltonem *Sigonius* falconem *P* falcionem Σ^2 ‖ 6 ut *ras. ex* etut *P* ‖ 9 consulente *P* ‖ 13 tunc Σ^2 ‖ roma *P* ‖ 14 acciperet Σ^4 exciperet *P*, *om.* Σ^2? ‖ 18 falco *P* falcto *uel* falcio Σ^2 ‖ optimum uirum Σ^2 ‖ 20 que caecilius *P* ‖ 22 habita per dictatorem *P* per dictatorem habita Σ^2 ‖ 24 ti. ς *Sigonius* titus Σ^2, *om.* *P* ‖ 25 ralla ς rella *P* raia Σ^2 ‖ 26 perfectis Σ^1 peractis *P* ‖ 28 septiens *P* vii Σ^2 ‖ 29 lucius Σ^1 .l. *P* ‖ 30 creatus apsens *om.* Σ^2 ‖ eum Σ^2 cum *P* ‖ ti. *Sigonius* .t. *P* l. Σ^2 ‖ 31 asellus ς asilus *P* asellius Σ^2 ‖ et *om.* Σ^2 ‖ pennus *uel* pennius Σ^2 penus *P* ‖ 32 m.

dicauit septumo decumo anno, postquam a patre eius primo
consulatu uota in Gallia ad Clastidium fuerat. et flamen Mar- 14
tialis eo anno est mortuus M. Aemilius Regillus.
Neclectae eo biennio res in Graecia erant. itaque Philippus 12
Aetolos desertos ab Romano, cui uni fidebant, auxilio quibus
uoluit condicionibus ad petendam et paciscendam subegit pacem.
quod nisi omni ui perficere maturasset, bellantem eum cum 2
Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperii missus Sul-
picio cum decem milibus peditum et mille equitibus et triginta
quinque rostratis nauibus, haud paruum momentum ad opem
ferendam sociis, oppressisset. uixdum pace facta nuntius regi 3
uenit Romanos Dyrrachium uenisse, Parthinosque et propin-
quas gentis alias motas esse ad spem nouandi res, Dimallum-
que oppugnari. eo se auerterant Romani ab Aetolorum, quo 4
missi erant, auxilio, irati, quod sine auctoritate sua aduersus
foedus cum rege pacem fecissent. ea cum audisset Philippus, 5
ne qui motus maior in finitimis gentibus populisque oreretur,
magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se
receperat, misso Laetorio legato cum parte copiarum et quin-
decim nauibus in Aetoliam ad uisendas res pacemque, si posset,
turbandam. Philippus agros Apolloniatium uastauit et ad urbem 6
admotis copiis potestatem pugnae Romano fecit; quem post-
quam quietum muros tantummodo tueri uidit, nec satis fidens
uiribus, ut urbem oppugnaret, et cum Romanis quoque, sicut 7
cum Aetolis, cupiens pacem, si posset, si minus, indutias facere,
nihil ultra inritatis nouo certamine odiis in regnum se recepit.
per idem tempus taedio diutini belli Epirotae temptata prius 8
Romanorum uoluntate legatos de pace communi ad Philippum
misere, satis confidere conuenturam eam adfirmantes, si ad 9
conloquium cum P. Sempronio imperatore Romano uenisset.
facile impetratum — neque enim ne ipsius quidem regis ab- 10
horrebat animus —, ut in Epirum transiret. Phoenice urbs est 11

Σ^2, *om.* P ‖ 2 gallia Σ^2 calli P ‖ 3 mortus P ‖ 5 romano P romanis Σ^1 ‖ uno Σ^2 ‖ 6 paciscenda P ‖ subiecit Σ^2 ‖ 7 eum *om.* Σ^2 ‖ 9 decem Σ^2 dem P ‖ milibus *ex* militibus P^1 ‖ peditum et mille equitibus Σ^2, *om.* P ‖ et *om.* Σ^1 ‖ 12 dyrrhacium P durrachium Σ^2 ‖ 13 alias $P^2\Sigma^2$ alias motis alias P^1 ‖ motas esse P mota sese Σ^2 ‖ 14 oppugnari Σ^1 oppugnare P ‖ eo se auerterant romani ab etolorum quo missi erant auxilio Σ^2 eos uerterant auxilio P ‖ 16 philippum P ‖ 17 populisque oreretur magnis itineribus Σ^2, *om.* P ‖ 19 quindecim P xxv Σ^2 ‖ 21 turbandam *ex* turbamdam P^1 seruandam Σ^2 ‖ apolliniatium P ‖ 22 admotiis P ‖ copiis $P^2\Sigma^2$ copis P^1 ‖ 24 et Σ^1, *om.* P ‖ 25 si minus P sin minus Σ^1 ‖ 27 epirote Σ^2 epiroe P ‖ 31 abhorrebat ς adhorrebat P horrebat Σ^2 ‖ 32 poenice P ‖ urps P ‖ est Σ^2, *om.* P

Epiri; ibi prius conlocutus rex cum Aeropo et Derda et Phi-
lippo Epirotarum praetoribus, postea cum P. Sempronio con-
12 greditur. adfuit conloquio Amynander Athamanum rex et ma-
gistratus alii Epirotarum et Acarnanum. primus Philippus
praetor uerba fecit et petiit simul ab rege et ab imperatore Ro-
mano, ut finem belli facerent darentque eam Epirotis ueniam.
13 P. Sempronius condiciones pacis dixit, ut Parthini et Dimallum
et Bargullum et Eugenium Romanorum essent, Atintania, si
missis Romam legatis ab senatu impetrasset, ut Macedoniae
14 accederet. in eas condiciones cum pax conueniret, ab rege
foederi adscripti Prusia Bithyniae rex, Achaei, Boeoti, Thessali,
Acarnanes, Epirotae, ab Romanis Ilienses, Attalus rex, Pleu-
ratus, Nabis Lacedaemoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athe-
15 nienses. haec conscripta consignataque sunt, et in duos menses
indutiae factae, donec Romam mitterentur legati, ut populus in
16 has condiciones pacem iuberet. iusseruntque omnes tribus,
quia uerso in Africam bello omnibus aliis in praesentia leuari
bellis uolebant. P. Sempronius pace facta ad consulatum
Romam decessit.

13 M. Cornelio P. Sempronio consulibus — quintus decimus
is annus belli Punici erat — prouinciae Cornelio Etruria cum
uetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut nouas scriberet legiones,
2 decretae; praetoribus M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni
peregrina et eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti.
3 Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu,
cum ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium
est; item P. Licinio, ut Bruttios duabus legionibus optineret,
quoad eum in prouincia cum imperio morari consuli e re
4 publica uisum esset; et M. Liuio et Sp. Lucretio cum binis
legionibus, quibus aduersus Magonem Galliae praesidio fuissent,

---

1 eropo Σ^2 afropo *P* ‖ derda Σ^1 darda *P* ‖ 2 pretoribus Σ^2 prae|tore *P* ‖ 3 adfuit *ras. ex* adfluit *P* ‖ 5 petiit ς petit *P*Σ^2 ‖ 6 eam *om.* Σ^2? ‖ 8 bargullum *P* bargillum Σ^2 ‖ et *om.* Σ^2 ‖ atintania si *P* ad intanias Σ^2 ‖ 9 ab senatum|petrasset *P*[1] ab senatum | patrasset *P*[2] ab senatu impetrasse Σ^1 ‖ ut *del. Gron.* ‖ macedoniae accederet *Alschefski* macedoniaecederet *P* macedoni accederet Σ^1? *Gron.* macedonia cederet Σ^2 ‖ 10 eas *P* has Σ^2 ‖ 11 foederi *P* federe Σ^2 ‖ adscribti *P* ‖ prusia *ras. ex* prusiaa *P* ‖ boeoti Σ^1? boetii Σ^2 baeo *P* ‖ thessali acarnanes Σ^2, *om. P* ‖ 12 epirote *P* ‖ 13 lacaedemoniorum *P* ‖ elei *P* eli Σ^2 ‖ messenii Σ^2 messe *P* ‖ 14 hec Σ^2 hoc *P* ‖ 15 romam Σ^2 romae *P* ‖ 16 has *P*[2]Σ^2 hos *P*[1] ‖ iuberet *uel* iuberent Σ^2, *om. P* ‖ 18 bellis uolebant Σ^1 uolebant bellis *P* ‖ 20 m. cornelio p. sempronio Σ^1 p̄. sempronio m̄. cornelio *P* ‖ consulibus Σ^2, *om. P* ‖ 21 punici belli Σ^2? ‖ 22 brutti *P* ‖ 24 peregrinae | et *P* ‖ ti *P* tito Σ^2 ‖ 28 prouinciam Σ^2

prorogatum imperium est, et Cn. Octauio, ut, cum Sardiniam 5
legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis quadra-
ginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tuta-
retur. M. Pomponio praetori in Sicilia Cannensis exercitus, 6
duae legiones decretae; T. Quinctius Tarentum, C. Hostilius
Tubulus Capuam pro praetoribus, sicut priore anno, cum uetere
uterque praesidio optinerent. de Hispaniae imperio, quos in 7
eam prouinciam duos pro consulibus mitti placeret, latum ad
populum est. omnes tribus eosdem, L. Cornelium Lentulum
et L. Manlium Acidinum, pro consulibus, sicut priore anno
tenuissent, optinere eas prouincias iusserunt. consules dilectum 8
habere instituerunt et ad nouas scribendas in Bruttios legiones
et in ceterorum — ita enim iussi ab senatu erant — exerci-
tuum supplementum.

Quamquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat, 14
occultantibus id, credo, patribus, ne praesciscerent Carthagi-
nienses, tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo
anno bellatum iri finemque bello Punico adesse. impleuerat 2
ea res superstitionum animos, pronique et ad nuntianda et ad
credenda prodigia erant. eo plura uulgabantur: duos soles 3
uisos, et nocte interluxisse, et facem Setiae ab ortu solis ad
occidentem porgi uisam; Tarracinae portam, Anagniae et por-
tam et multis locis murum de caelo tactum; in aede Iunonis
Sospitae Lanuui cum horrendo fragore strepitum editum. eorum 4
procurandorum causa diem unum supplicatio fuit, et nouen-
diale sacrum, quod de caelo lapidatum esset, factum. eo ac- 5
cessit consultatio de matre Idaea accipienda, quam praeterquam
quod M. Valerius, unus ex legatis, praegressus actutum in Italia
fore nuntiauerat, recens nuntius aderat Tarracinae iam esse.

---

2 t̄i. *P* tito Σ^2 ‖ nauius *P* ‖ 5 decrete t. quintius Σ^2 decreta|etquintius P^1 decretae | et quintius P^2 ‖ 6 prop̄r̄. $P\Sigma^2$ ‖ cum Σ^2 tum *P* ‖ 7 uterque Σ^2, *om.* *P* ‖ 8 eam *P* eandem Σ^2 ‖ procos. mitti Σ^2 pro | mitti *P* ‖ 10 acidinum Σ^2 acidium *P* ‖ procos. $P\Sigma^2$ ‖ 12 instituerunt $P\Sigma^2$ institerunt *Cobet Mnemos. 9 (1881) 319 sq.* ‖ 13 et in *P* et Σ^1 ‖ exercitum $P\Sigma^2$ ‖ 14 supplementum *ex* supplexmentum P^1 suppleuerunt Σ^2 ‖ 16 presciscerent Σ^2 praescriberent *P* ‖ 18 iri Σ^2 ire *P* ‖ 19 superstitionum *P* superstitionem Σ^2 ‖ ad nuntianda *P* annuntianda Σ^2 ‖ et ς, *om.* $P\Sigma^2$ ‖ ad credenda ς ad crescenda *P*, *om.* Σ^2 ‖ 20 eo *P* ea Σ^2 ‖ 21 et nocte *P* in noctem Σ^2 ‖ setiae Σ^1 steliae *P* ‖ ad *P* in Σ^1 ‖ 22 porgi Σ^2 porrigi *P* ‖ anagnie Σ^2 anecniae P^1 anacniae P^2 ‖ et portam *om.* Σ^2 ‖ 23 tactum $P^2\Sigma^2$ actum P^1 ‖ 24 sospitae lanuuii *P* sospita elanuui Σ^2 ‖ editum Σ^2 edictum *P* ‖ 25 procurandorum *ras. ex* procursandorum *P*; *fort.* ⟨prodigiorum⟩ procurandorum ‖ 26 quod Σ^2 quos *P* ‖ 27 consulatio *P* ‖ quam *om.* Σ^2 ‖ 28 praegressus *P* regressus Σ^1 ‖ 29 recens Σ^2 reges *P*

6 haud paruae rei iudicium senatum tenebat, qui uir optimus
7 in ciuitate esset; ueram certe uictoriam eius rei sibi quisque
mallet quam ulla imperia honoresue suffragio seu patrum seu
8 plebis delatos. P. Scipionem Cn. f. eius, qui in Hispania ceci-
derat, adulescentem nondum quaestorium, iudicauerunt in tota
9 ciuitate uirum bonorum optimum esse. id quibus uirtutibus
inducti ita iudicarint, sicut traditum a proximis memoriae tem-
porum illorum scriptoribus libens posteris traderem, ita meas
opiniones coniectando rem uetustate obrutam non interponam.
10 P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire deae
iussus, isque eam de naue accipere et in terram elatam tradere
11 ferendam matronis. postquam nauis ad ostium amnis Tiberini
accessit, sicut erat iussus, in salum naue euectus ab sacer-
12 dotibus deam accepit extulitque in terram. matronae primores
ciuitatis, inter quas unius Claudiae Quintae insigne est nomen,
accepere; cui dubia, ut traditur, antea fama clariorem ad po-
13 steros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. eae per manus
succedentes deinde aliae aliis, omni obuiam effusa ciuitate,
turibulis ante ianuas positis, qua praeferebatur, atque accenso
ture, precantes, ut uolens propitiaque urbem Romanam iniret,
in aedem Victoriae, quae est in Palatio, pertulere deam pridie
14 idus Aprilis, isque dies festus fuit. populus frequens dona
deae in Palatium tulit, lectisterniumque et ludi fuere, Mega-
lensia appellata.

15 Cum de supplemento legionum, quae in prouinciis erant,
ageretur, tempus esse a quibusdam senatoribus subiectum est,
quae dubiis in rebus utcumque tolerata essent, ea dempto iam
2 tandem deum benignitate metu non ultra pati. erectis expec-
tatione patribus subiecerunt colonias Latinas duodecim, quae
Q. Fabio et Q. Fuluio consulibus abnuissent milites dare, eas

3 honoreue *P* ‖ seu patrum Σ^2 set patrum *P* ‖ 4 delato Σ^2 ‖ f. *om.* Σ^2 ‖ 5 questorem Σ^2 ‖ in *P* e Σ^2 ‖ 6 bonorum *Gron.* bonū *P*, *om.* Σ^2 ‖ 7 iudicauerint Σ^2 ‖ proximis *P* primis Σ^1 ‖ 8 scribtoribus *P* ‖ traderem *P* tradiderim Σ^1 ‖ 10 hostiam *P* ‖ obuiam ire deae iussus Σ^1 ire iussus obuiam deae *P* ‖ 11 acciperet Σ^1 ‖ tradere P^2 tradere et in terram elatam tradere P^1 traderet Σ^1? ‖ 12 ferendam Σ^1? ferē|dacum *P* referendam Σ^2 ‖ hostium $P\Sigma^2$ ‖ 13 accessil *P* accessisset Σ^1 ‖ a Σ^2? ‖ 15 insignae *P* ‖ 16 antea *P* ante Σ^1 ‖ clariorem Σ^2 clamorem *P* ‖ 18 deinde *P*, *om.* Σ^2 deinceps ς *Wesenberg* ‖ 19 ianuas *P* ianuam Σ^2 ‖ adque *P* ‖ 20 precantes *Ussing* praecantibus *P* precantibus Σ^2 ‖ 21 pertulerunt Σ^2 ‖ pridie Σ^2 p̄r̄. *P* ‖ 22 idus $P\Sigma^2$ non. *P. Manutius*, *Pighius* ‖ aprilis Σ^2 apr. *P* ‖ 23 in palatium Σ^1, *om.* *P* ‖ megalensia Σ^2 megalesiia *P* ‖ 28 erectis Σ^2 ereutis *P* ‖ spectatione *uel* espectatione Σ^2 ‖ 29 quae que fabio *P* qua ea fabio Σ^2

annum iam ferme sextum uacationem militiae quasi honoris
et beneficii causa habere, cum interim boni oboedientesque 3
socii pro fide atque obsequio in populum Romanum continuis
omnium annorum dilectibus exhausti essent. sub hanc uocem 4
non memoria magis patribus renouata rei prope iam oblitte-
rátae, quam ira irritata est. itaque nihil prius referre consules 5
passi decreuerunt, ut consules magistratus denosque principes
Nepete Sutrio Ardea Calibus Alba Carseolis Sora Suessa Setia
Cerceis Narnia Interamna — hae namque coloniae in ea causa
erant — Romam excirent; iis imperarent, quantum quaeque 6
earum coloniarum militum plurumum dedisset populo Romano,
ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summae nu-
merum peditum daret et equites centenos uicenos; si qua eum 7
numerum equitum explere non posset, pro equite uno tris
pedites liceret dare; pedites equitesque quam locupletissimi
legerentur mitterenturque, ubicumque extra Italiam supple-
mento opus esset; si qui ex iis recusarent, retineri eius colo- 8
niae magistratus legatosque placere, neque, si postularent, sena-
tum dari, priusquam imperata fecissent; stipendium praeterea 9
iis coloniis in milia aeris asses singulos imperari exigique quot-
annis, censumque in iis coloniis agi ex formula ab Romanis
censoribus data — dari autem placere eandem quam populo 10
Romano — deferrique Romam ab iuratis censoribus coloniarum,
priusquam magistratu abirent. ex hoc senatus consulto ac- 11
citis Romam magistratibus primoribusque earum coloniarum
consules cum milites stipendiumque imperassent, alii aliis magis
recusare ac reclamare; negare tantum militum effici posse; uix, 12
si simplum ex formula imperetur, enisuros; orare atque obse-
crare, ut sibi senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, 13
quare perire merito deberent, admisisse; sed si pereundum
etiam foret, neque suum delictum neque iram populi Romani,

1 uacatione *P* ‖ quasi $P^5\Sigma^2$ quas P^1 ‖ 2 benefitio Σ^2 ‖ causamabere *P* ‖ cum $P^2\Sigma^2$ cum | cum P^1 ‖ 3 fite *P* ‖ in ꝑr. *P* imperio romano *uel* imperi romani Σ^2 ‖ 5 iam *om.* Σ^2 ‖ oblitteratae quam ira irritata est Σ^1 obliterataest *P* ‖ 8 nepete $P^2\Sigma^2$ nepetesnepete P^1 ‖ sutrio *P*, s *expuncta sed ras. restituta est*, sutro Σ^2 ‖ sora Σ^2, *om. P* cora ς, *cf. ad p. 74, 16* ‖ suessae *P* ‖ 9 cerceis ς cerei *P* cercis *uel* circis Σ^2 ‖ nam|quae *P* ‖ 12 ex *P* ec ex *uel* et ex Σ^2 ‖ duplicatum $P^2\Sigma^2$ dublicatum *ex* dublicatum daret P^1 ‖ 13 dare Σ^2 ‖ 17 retineri Σ^2 retinerent *P* ‖ 20 millia *P* ‖ asse *P* ‖ imperare Σ^2 ‖ quodannis *P* ‖ 22 populo romano ς pr. *P* populi romani Σ^2 ‖ 26 cum Σ^2 tum *P* ‖ milites Σ^2 militē *P* ‖ imperassent Σ^2 impetrassent *P* ‖ alii alis *P* ‖ 27 clamare Σ^2 ‖ 28 simplum $P^2\Sigma^2$ simmoplum P^1 ‖ enixuros Σ^2 ‖ orare $P^2\Sigma^2$ orate P^1 ‖ 29 depraecare *P* ‖ 30 pereundem *P*

14 ut plus militum darent, quam haberent, posse efficere. con-
sules opstinati legatos manere Romae iubent, magistratus ire
domos ad dilectus habendos: nisi summa militum, quae impe-
15 rata esset, Romam adducta, neminem iis senatum daturum. ita
praecisa spe senatum adeundi deprecandique dilectus in iis duo-
decim coloniis, per longam uacationem numero iuniorum aucto,
haud difficulter est perfectus.

16 Altera item res, prope aeque longo neclecta silentio, relata
a M. Valerio Laeuino est, qui priuatis conlatas pecunias se ac
2 M. Claudio consulibus reddi tandem aequum esse dixit; nec
mirari quemquam debere in publica obligata fide suam prae-
cipuam curam esse; nam praeterquam quod aliquid proprie
ad consulem eius anni, quo conlatae pecuniae essent, perti-
neret, etiam se auctorem ita conferendi fuisse inopi aerario
3 nec plebe ad tributum sufficiente. grata ea patribus admonitio
fuit, iussisque referre consulibus decreuerunt, ut tribus pen-
sionibus ea pecunia solueretur; primam praesentem ii, qui tum
essent, duas tertii et quinti consules numerarent.

4 Omnis deinde alias curas una occupauit, postquam Lo-
crensium clades, quae ignoratae ad eam diem fuerant, legato-
5 rum aduentu uulgatae sunt. nec tam Plemini scelus quam
Scipionis in eo aut ambitio aut neclegentia iras hominum in-
6 ritauit. decem legati Locrensium, opsiti squalore et sordibus,
in comitio sedentibus consulibus uelamenta supplicum, ramos
oleae, ut Graecis mos est, porgentes, ante tribunal cum flebili
7 uociferatione humi procubuerunt. quaerentibus consulibus Lo-
crensis se dixerunt esse, ea passos a Q. Pleminio legato Ro-
manisque militibus, quae pati ne Carthaginiensis quidem uelit
populus Romanus; orare, uti sibi patres adeundi deplorandi-
que aerumnas suas potestatem facerent.

17 Senatu dato maximus natu ex iis: 'Scio, quanti aesti-
mentur nostrae apud uos querellae, patres conscripti, pluri-
mum in eo momenti esse, si probe sciatis, et quo modo proditi

---

1 consules *om.* Σ^2 ‖ 2 magistratuus *P* ‖ 3 domos Σ^2 domum *P* ‖ 5 depraecandique *P* ‖ 6 uagationem Σ^2 ‖ aucto *P* auctorum Σ^2 ‖ 8 aequo lō|ge *P* ‖ 9 se ac *P* a Σ^2 ‖ 10 consule Σ^2 ‖ tandem *P* tamen Σ^2 ‖ equum Σ^2 aemoequum *P* ‖ 12 propriae *P* ‖ 14 ita *om.* Σ^2 ‖ inopi aerario Σ^1 inopiaaerariae *P* inopia aerarii ς ‖ 15 suficientae *P* ‖ 16 ut tribus *ex* tribus P^1 ‖ 18 terti *P* ‖ quincti *P* ‖ 20 ignoratæ *P* ignote Σ^2 ‖ ad *P* in Σ^2 ‖ 22 inuitauit *P* ‖ 24 supplicum Σ^2 supplicium *P* ‖ 25 fleuili *P* ‖ 26 locrensis Σ^2 locrenses *ex* locreses P^1 ‖ 27 passos a q. *P* passa Σ^2 ‖ plenio *P* ‖ 28 que Σ^2 q. *P* ‖ queidem *P* ‖ 29 orare Σ^1 rogare *P* ‖ uti *P* ut Σ^2 ‖ deplorandiquae *P* ‖ 30 faceret Σ^2 ‖ 32 quaerellae *P*

Locri Hannibali sint et quo modo pulso Hannibalis praesidio
restituti in dicionem uestram; quippe si et culpa defectionis 2
procul a publico consilio apsit, et reditum in uestram dicionem
appareat non uoluntate solum sed ope etiam ac uirtute nostra,
magis indignemini bonis ac fidelibus sociis tam indignas iniu-
rias ab legato uestro militibusque fieri. sed ego causam utrius- 3
que defectionis nostrae in aliud tempus differendam arbitror
esse duarum rerum gratia, unius, ut coram P. Scipione, qui 4
Locros recepit et omnium nobis recte perperamque factorum
est testis, agatur, alterius, quod, qualescumque sumus, tamen
haec, quae passi sumus, pati non debuimus. non possumus 5
dissimulare, patres conscripti, nos, cum praesidium Punicum
in arce nostra haberemus, multa foeda et indigna et a prae-
fecto praesidii Hamilcare et ab Numidis Afrisque passos esse;
sed quid illa sunt conlata cum iis, quae hodie patimur! cum 6
bona uenia, quaeso, audiatis, patres conscripti, id, quod inuitus
dicam. in discrimine est nunc humanum omne genus, utrum
uos an Carthaginienses principes orbis terrarum uideat. si 7
ex iis, quae Locrenses aut ab illis passi sumus aut a uestro
praesidio nunc cum maxime patimur, aestimandum Romanum
ac Punicum imperium sit, nemo non illos sibi quam uos do-
minos praeoptet. et tamen uidete, quemadmodum in uos Lo- 8
crenses animati sint. cum a Carthaginiensibus iniurias tanto
minores acciperemus, ad uestrum imperatorem confugimus;
cum a uestro praesidio plus quam hostilia patiamur, nusquam
alio quam ad uos querellas detulimus. aut uos respicietis 9
perditas res nostras, patres conscripti, aut ne ab diis quidem
immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius 10
legatus missus est cum praesidio ad recipiendos a Carthaginien-
sibus Locros et cum eodem ibi relictus est praesidio. in hoc 11
legato uestro — dant enim animum ad loquendum libere ulti-

---

1 hannibalis *P* ‖ hannibali *usque ad* pulso *om.* Σ^2 ‖ 2 restituti *P* et restituti Σ^2 ‖ quippe si et Σ^2 quippets P^1 quippe si P^2 ‖ 4 ope etiam ac Σ^1 etiam ope et *P* etiam ope ac ς ‖ nostram *P* ‖ 5 indignas *P* atroces Σ^1 ‖ 8 esse duarum Σ^2 sedaurum *P* ‖ gratiam *P* ‖ ut Σ^2 et *P* ‖ 9 locres P^1, *corr.* P^2 ‖ et omnium *Alschefski* omnium $P\Sigma^1$ quique omnium *uel* omniumque ς ‖ 10 testis agatur Σ^2 testigatur *P* ‖ tamen hec que passi sumus Σ^2, *om.* *P* ‖ 13 et *ante* indigna *om.* Σ^1 ‖ 14 esse sed Σ^2 essed *P* ‖ 15 iis $P\Sigma^2$ his Σ^1 ‖ 17 dicam *P* eloquar Σ^2 ‖ discrimine *P* crimine Σ^2 ‖ est nunc *P* nunc est Σ^2 ‖ 18 orbis Σ^2, *om.* *P* ‖ uideat *P* uideant Σ^2 ‖ 19 is *P* ‖ illi *P* ‖ 22 et *om.* Σ^2 ‖ 23 sunt Σ^2? ‖ tanto Σ^2 manto *P* ‖ 25 patiamur *P* patimur Σ^2 ‖ 26 respecietis *P* respicitis Σ^2 ‖ 27 ab *P* a Σ^2 ‖ 28 precemur Σ^2 praemur P^1 praemimur P^2 ‖ que pleminius *P* ‖ 29 recipiendos *P* recuperandos Σ^1 ‖ 30 ibi Σ^2 ire *P* ‖ relictum *P* ‖ 31 liberae *P*

mae miseriae — nec hominis quicquam est, patres conscripti,
praeter figuram et speciem neque Romani ciuis praeter habi-
12 tum uestitumque et sonum Latinae linguae: pestis ac belua
inmanis, qualis fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad
13 perniciem nauigantium circumsedisse fabulae ferunt. ac si
scelus libidinemque et auaritiam solus ipse exercere in socios
uestros satis haberet, unam profundam quidem uoraginem
14 tamen patientia nostra expleremus; nunc omnis centuriones
militesque uostros — adeo in promiscuo licentiam atque im-
15 probitatem esse uoluit — Pleminios fecit; omnes rapiunt, spo-
liant, uerberant, uolnerant, occidunt, constuprant matronas,
16 uirgines, ingenuos raptos ex conplexu parentium; cotidie capitur
urbs nostra, cotidie diripitur; dies noctesque omnia passim
mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque asportantur, plo-
17 ratibus sonant. miretur, qui sciat, quo modo aut nos ad pa-
tiendum sufficiamus, aut illos, qui faciunt, nondum tantarum
iniuriarum satietas ceperit. neque ego exequi possum nec
uobis operae est audire, singuli quae passi sumus; communiter
18 omnia amplectar. nego domum ullam Locris, nego quemquam
hominem expertem iniuriae esse, nego ullum genus sceleris,
lubidinis, auaritiae superesse, quod in ullo, qui pati potuerit,
19 praetermissum sit. uix ratio iniri potest, uter casus ciuitati sit
detestabilior, cum hostes bello urbem cepere, an cum exitia-
20 bilis tyrannus ui atque armis oppressit. omnia, quae captae
urbes patiuntur, passi sumus et cum maxime patimur, patres
conscripti; omnia, quae crudelissimi atque inportunissimi
tyranni scelera in oppressos ciuis edunt, Pleminius in nos libe-
18 rosque nostros et coniuges edidit. unum est, de quo nomi-
natim et nos queri religio infixa animis cogat et uos audire et
exsoluere rem publicam uestram religione, si ita uobis uide-
2 bitur, uelimus, patres conscripti; uidimus enim, cum quanta

1 nec *P* ne Σ^2 ‖ 2 preter Σ^2 prae *P* ‖ speciem $P^2\Sigma^2$ speciem neque romani ciuis praeter figuram et speciem P^1 ‖ 3 uestitumque *om.* Σ^1 ‖ latine *P* ‖ 6 libidinemque *P* libidinem Σ^1 ‖ exerceret Σ^2 ‖ 9 uostros P^1 uestros $P^2\Sigma^2$ ‖ 10 pleminius Σ^2 ‖ 11 coustrupant Σ^2 ‖ 12 uirgines Σ^1 fuit uirgines *P* ‖ ingenuos Σ^1 incensuos *P* ‖ parentium *P* parentum Σ^1 ‖ 13 urps *P* ‖ 14 apsportantur *P* ‖ 15 sciat *P* nesciat Σ^1 ‖ 18 singuli $P\Sigma^2$ singula Σ^2 ‖ communiter *P* comunia Σ^2 ‖ 20 expertem Σ^2 expem P^1 expertemm P^2 ‖ iniuriae P^2 iniuria P^1 iniuria *uel* iniurie Σ^2 ‖ 22 ciuitati *Forchhammer* ciuitatis $P\Sigma^2$ ‖ 23 urbem bello Σ^2 ‖ 24 armis Σ^2 amissis *P* ‖ 25 patimur *ex* patimur et cum P^1 ‖ 26 que *P* ‖ 27 tyranni *ex* atq. tyranni P^1 ‖ scelerat *P* ‖ ciuis Σ^2 uuis P^1 ui P^2 ‖ plenimius *P* ‖ 29 quaeri *P* ‖ animis Σ^2 animos *P* ‖ 30 exsoluere *P* soluere Σ^1 ‖ 31 uidimus $P\Sigma^2$ uidemus *Madvig*

caerimonia non uestros solum colatis deos, sed etiam externos
accipiatis. fanum est apud nos Proserpinae, de cuius sancti- 3
tate templi credo aliquam famam ad uos peruenisse Pyrrhi bello,
qui, cum ex Sicilia rediens Locros classe praeterueheretur, 4
inter alia foeda, quae propter fidem erga uos in ciuitatem nostram facinora edidit, thensauros quoque Proserpinae intactos ad eam diem spoliauit; atque ita, pecunia in naues imposita,
ipse terra est profectus. quid ergo euenit, patres conscripti? 5
classis postero die foedissima tempestate lacerata, omnesque naues, quae sacram pecuniam habuerunt, in litora nostra eiec-
tae sunt. qua tanta clade edoctus tandem deos esse super- 6
bissimus rex pecuniam omnem conquisitam in thesauros Proserpinae referri iussit. nec tamen illi umquam postea prosperi quicquam euenit, pulsusque Italia ignobili atque inhonesta morte
temere nocte ingressus Argos occubuit. haec cum audisset 7
legatus uester tribunique militum et mille alia, quae non augendae religionis causa sed praesenti deae numine saepe conperta
nobis maioribusque nostris referebantur, ausi sunt nihilo minus 8
sacrilegas admouere manus intactis illis thensauris et nefanda praeda se ipsos ac domos contaminare suas et milites uestros.
quibus, per uos fidem uestram, patres conscripti, priusquam 9
eorum scelus expietis, neque in Italia neque in Africa quicquam rei gesseritis, ne, quod piaculi commiserunt, non suo
solum sanguine sed etiam publica clade luant. quamquam ne 10
nunc quidem, patres conscripti, aut in ducibus aut in militibus uestris cessat ira deae: aliquotiens iam inter se signis conlatis concucurrerunt; dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. non acrius cum Carthaginiensibus
quam inter se ipsi ferro dimicauerunt, praebuissentque occa- 11
sionem furore suo Locros recipiendi Hannibali, nisi accitus ab

2 de *P* dee Σ^2 ‖ 4 classe P^2 clas P^1 classes Σ^2 ‖ 5 inter $P^2\Sigma^2$ inter alia rediens locros clas praeteruehoretur inter P^1 ‖ 7 ad eam diem *P* eadem die Σ^2 ‖ 8 ipsae *P* ‖ 10 etectae P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 qua *P* qui Σ^2 ‖ 12 conquisitam *P* inquisitam Σ^1 ‖ proserpine *P* ‖ 13 prosperi *P* prospere Σ^2 ‖ 14 ignobili $P^2\Sigma^2$ ignobi P^1 ‖ 15 argos *uel* agros Σ^2 argus *P* ‖ haec *P* et Σ^2 ‖ 17 causa ⟨inuenta⟩ *Pluygers Mnemos. 9 (1881) 15* causa ⟨ficta⟩ *Cobet ibid.* ‖ praesenti *P* presentis Σ^2 ‖ numini *P* ‖ sepe comperta Σ^2 saeconferta *P* saepe comperto a *Koch* ‖ 18 maioribusque Σ^2 que *P* ‖ referebant Σ^2 ‖ 21 fidem *Gron.* fidemque $P\Sigma^2$ ‖ conscripsi P^1, *corr.* P^2 ‖ 22 eorum scelus expietis (expletis Σ^2, *corr.* ς) neque in italia neque in africa quicquam rei Σ^2 eo (*cet. om.*) *P* ‖ 23 quot *P* ‖ piaculis Σ^2 ‖ 25 in ducibus aut ς audacibus aut *P, om.* Σ^1 ‖ 26 cessat Σ^2 cesserat *P* ‖ 27 concurrerunt Σ^2 ‖ ple|nius *P* ‖ 28 cum Σ^2, *om.* *P* ‖ 29 ipsi $P^2\Sigma^2$ ipsius P^1 ‖ occasionem *ex* occansionem P^1 ‖ 30 locres *P* ‖ a Σ^2

12 nobis Scipio interuenisset. at hercule milites contactos sacri-
legio furor agitat; in ducibus ipsis puniendis nullum deae numen
13 apparuit. immo ibi praesens maxime fuit: uirgis caesi tribuni
ab legato sunt; legatus deinde insidiis tribunorum interceptus,
praeterquam quod toto corpore laceratus, naso quoque auribus-
14 que decisis exsanguis est relictus; recreatus dein legatus ex
uulneribus tribunos militum in uincla coniectos, dein uerbe-
ratos seruilibusque omnibus suppliciis cruciatos occidit, mortuos
15 deinde prohibuit sepeliri. has dea poenas a templi sui spolia-
toribus habet, nec ante desinet omnibus eos agitare furiis,
16 quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. maiores quon-
dam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra urbem tem-
plum est, transferre in urbem eam pecuniam uoluerunt. noctu
audita ex delubro uox est, abstinerent manus: deam sua templa
17 defensuram. quia mouendi inde thensauros religio incussa erat,
muro circumdare templum uoluerunt. ad aliquantum iam alti-
tudinis excitata erant moenia, cum subito conlapsa ruina sunt.
18 sed et nunc et tunc et saepe alias dea suam sedem suumque
templum aut tutata est aut a uiolatoribus grauia piacula exegit;
nostras iniurias nec potest nec possit alius ulcisci quam uos,
19 patres conscripti; ad uos uestramque fidem supplices con-
fugimus. nihil nostra interest, utrum sub illo legato, sub illo
praesidio Locros esse sinatis, an irato Hannibali et Poenis ad
supplicium dedatis. non postulamus, ut extemplo nobis, ut de
20 apsente, ut indicta causa credatis; ueniat, coram ipse audiat,
ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere
potest, in nos praetermisit, non recusamus, quin et nos omnia
eadem iterum, si pati possumus, patiamur, et ille omni diuino
humanoque liberetur scelere.'

---

1 interuenisse P^1, *corr.* P^2 ‖ contactos Σ^2 contractos P ‖ 2 numen P lumen Σ^2 ‖ 4 ab Σ^2 ad P ‖ legato *ras. ex* legatos P ‖ 6 deinde Σ^2 ‖ 7 uincula Σ^2 ‖ 8 seruilibusque $P\Sigma^1$; *aut* seruilibus *aut infra* cruciatos *pro* cruciando *scribendum intellexit Rhenanus* ‖ cruciatos ς cruciando (*uel* cruciandos) Σ^1 trucidatos cruciando P ‖ 9 a *om.* Σ^2 ‖ 10 nec ante Σ^2, *om.* P ‖ eos Σ^2 eo P ‖ 11 pecuuia in thesauris Σ^2 inpecuniasitesauris P ‖ 12 crotonensium P ‖ 13 noctu P nocte Σ^2 ‖ 14 est Σ^2, *om.* P ‖ templa *del. Madvig* ‖ 15 thesauros Σ^2 pensauros P^1 tensauros P^2 ‖ incursa Σ^2 ‖ 16 circumdare Σ^2 circū|dari P ‖ ad Σ^2, *om.* P ‖ 18 et nunc P etiam nunc Σ^2 ‖ et tunc Σ^2, *om.* P ‖ 20 potest $P^2\Sigma^2$ potest nec potest P^1 ‖ 22 utrum P p. c. utrum Σ^2 ‖ legato Σ^2 legato sub illo legatos P^1 legatos P^2 ‖ 25 ut indicta Σ^1 uindicta P ‖ 26 homines edere P homine sedere Σ^2 ‖ 27 potes P ‖ in nos $P^2\Sigma^2$ nos P^1 ‖ traetermisit P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 patiamur $P^2\Sigma^2$ patiamur et ille omnia eadem iterū si pati possumus patiamur P^1

Haec cum ab legatis dicta essent, quaesissetque ab iis 19
Q. Fabius, detulissentne eas querellas ad P. Scipionem, responderunt missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse et in Africam aut iam traiecisse aut intra paucos dies
traiecturum; et legati gratia quanta esset aput imperatorem 2
expertos esse, cum inter eum et tribunos cognita causa tribunos in uincla coniecerit, legatum aeque sontem aut magis etiam in
ea potestate reliquerit. iussis excedere e templo legatis, non 3
Pleminius modo sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnis Q. Fabius natum eum ad conrumpendam discipli-
nam militarem arguere; sic et in Hispania plus prope per 4
seditionem militum quam bello amissum; externo et regio more et indulgere licentiae militum et saeuire in eos. sententiam
deinde aeque trucem orationi adiecit: Pleminium legatum uinc- 5
tum Romam deportari placere et ex uinculis causam dicere ac, si uera forent, quae Locrenses quererentur, in carcere necari
bonaque eius publicari; P. Scipionem, quod de prouincia deces- 6
sisset iniussu senatus, reuocari, agique cum tribunis plebis, ut de imperio eius abrogando ferrent ad populum; Locrensibus coram senatum respondere, quas iniurias sibi factas quererentur, eas neque senatum neque populum Romanum factas uelle,
uiros bonos sociosque et amicos eos appellari, liberos, coniuges 7
quaeque alia erepta essent restitui; pecuniam, quanta ex thensauris Proserpinae sublata esset, conquiri, duplamque pecu-
niam in thensauros reponi, et sacrum piaculare fieri, ita ut 8
prius ad conlegium pontificum referretur, quod sacri thensauri moti uiolati essent, quae piacula quibus deis quibus hostiis fieri
placeret; milites, qui Locris essent, omnis in Siciliam trans- 9
portari; quattuor cohortes sociorum Latini nominis in praesi-
dium Locros adduci. perrogari eo die sententiae accensis studiis 10
pro Scipione et aduersus Scipionem non potuere. praeter Ple- 11

---

1 quaesisset|quae *P* ‖ 2 que fabius *P* ‖ detulissent *uel* detulisset Σ^2 ‖ 3 sed eum *P* se deum Σ^2 ‖ apparatum P^1, *corr.* P^4 ‖ 4 esse et Σ^2 esset P^1 esse P^2 ‖ 5 quanta gratia Σ^2 ‖ 6 eum *P* eos Σ^2? ‖ cognita causa tribunos Σ^2, *om.* *P* ‖ 7 uincula Σ^2 ‖ 8 relinquerit *P* ‖ e Σ^1, *om.* *P* ‖ 10 que fabius *P* ‖ eum *om.* Σ^1 ‖ 11 prope per Σ^2 proter *P* ‖ 13 indulgeri *P* ‖ seuire *P* ‖ 14 aeque *om.* Σ^1 ‖ p̄. leminium *P* ‖ 16 quaererentur *P* fererent (*uel* fererentur) Σ^1 ‖ 17 publicarei P^1 publicare P^2 ‖ decessisset *P* decessit Σ^1 ‖ 18 iniussus *P* ‖ 20 quam *P* ‖ 21 eas *om.* Σ^1 ‖ romanum ς, *om.* $P\Sigma^2$ ‖ 22 liberos Σ^2, *om.* *P* ‖ 23 quequae *P* ‖ 24 proseruinae *P* ‖ 25 et sacrum piaculare fieri ita *om.* Σ^1 ‖ ut prius Σ^2 utrius *P* ‖ 26 thesauri $P\Sigma^2$ ‖ 27 moti *P* moti aperti Σ^1 ‖ 28 qui $P^2\Sigma^2$ quiqui P^1 ‖ omnis Σ^2 omnes *P* ‖ 29 quattuor *om.* Σ^1 ‖ 31 et aduersus scipionem *om.* Σ^1 ‖ p̄. lemini *P*

mini facinus Locrensiumque cladem ipsius etiam imperatoris
non Romanus modo sed ne militaris quidem cultus iactabatur:
12 cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis eum
palaestraeque operam dare; aeque segniter molliterque cohor-
13 tem totam Syracusarum amoenitate frui; Carthaginem atque
Hannibalem excidisse de memoria; exercitum omnem licentia
corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc
Locris, sociis magis quam hosti metuendum.

20 Haec quamquam partim uera partim mixta eoque similia
ueris iactabantur, tamen uicit Q. Metelli sententia, qui de ceteris
2 Maximo adsensus de Scipionis causa dissensit: qui enim con-
uenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum unum recupe-
randae Hispaniae delegerit ducem, quem recepta ab hostibus
Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consu-
lem, spe destinauerit Hannibalem ex Italia detracturum, Africam
3 subacturum, eum repente, tamquam Q. Pleminium, indicta causa
prope damnatum, ex prouincia reuocari, cum ea, quae in se
nefarie facta Locrenses quererentur, ne praesente quidem Sci-
pione facta dicerent, neque aliud quam patientia aut pudor,
4 quod legato pepercisset, insimulari posset? sibi placere M. Pom-
ponium praetorem, cui Sicilia prouincia sorti euenisset, triduo
proximo in prouinciam proficisci; consules decem legatos, quos
iis uideretur, ex senatu legere, quos cum praetore mitterent, et
duos tribunos plebei atque aedilem; cum eo consilio praetorem
5 cognoscere; si ea, quae Locrenses facta quererentur, iussu aut
uoluntate P. Scipionis facta essent, ut eum de prouincia decedere
6 iuberent; si P. Scipio iam in Africam traiecisset, tribuni plebis
atque aedilis cum duobus legatis, quos maxime idoneos praetor
censuisset, in Africam proficiscerentur, tribuni atque aedilis,
7 qui reducerent inde Scipionem, legati, qui exercitui praeessent,
8 donec nouus imperator ad eum exercitum uenisset; si M. Pom-

2 miltaris P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 inambulantem *Gron.* ‖ 4 molliterque ς molliter $P\Sigma^2$ ‖ 5 syra|rum P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 memorta P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 corruptum *ex* corruptom omnem P^1 ‖ 8 sociis $P^2\Sigma^2$ socis P^1 ‖ metuendum $P^1\Sigma^2$ metuendus P^2 ‖ 10 que metelli P ‖ 11 adsensus P adsensu Σ^2 ‖ 12 unum Σ^2, *om.* P ‖ 13 delegerit Σ^2 delegarit P ‖ 14 bello Σ^2, *om.* P ‖ 15 hannibalem ex italia retracturum africam subacturum Σ^1 africam subacturum hannibalem ex italia detracturum P ‖ 16 eum Σ^2, *om.* P ‖ que pleminium P ‖ 17 damnatum Σ^2 damnaturum *ras. ex* damnatorum P ‖ que P ‖ 18 nefariae P ‖ quaererentur P ‖ 20 posset P possit Σ^1 ‖ 21 euenisset Σ^2 uenisset P ‖ 23 et *om.* Σ^2 ‖ 24 tribus plebei P ‖ 25 quaererentur P ‖ 28 aedilis ς aedilem P ediles Σ^2 ‖ praetore P^1, *corr.* P^2 ‖ 29 tribuni Σ^2 tribū P ‖ ediles Σ^2 ‖ 30 legati qui P legatique Σ^2

ponius et decem legati comperissent neque iussu neque uolun-
tate P. Scipionis ea facta esse, ut ad exercitum Scipio maneret
bellumque, ut proposuisset, gereret. hoc facto senatus consulto 9
cum tribunis plebis actum est, aut conpararent inter se aut
sorte legerent, qui duo cum praetore ac legatis irent; ad con- 10
legium pontificum relatum est de expiandis, quae Locris in
templo Proserpinae tacta ac uiolata elataque inde essent. tri- 11
buni plebis cum praetore et decem legatis profecti M. Claudius
Marcellus et M. Cincius Alimentus; aedilis plebis datus est,
quem, si aut in Sicilia praetori dicto audiens non esset Scipio
aut iam in Africam traiecisset, prendere tribuni iuberent, ac
iure sacrosanctae potestatis reducerent. prius Locros ire quam
Messanam consilium erat.

Ceterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. 21
alii, auditis, quae Romae acta essent, in exilium Neapolim eun-
tem forte in Q. Metellum, unum ex legatis, incidisse et ab eo
Regium ui retractum tradunt; alii ab ipso Scipione legatum 2
cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Pleminium in
catenas et cum eo seditionis principes conicerent. ii omnes, 3
seu ante Scipionis seu tum praetoris iussu, traditi in custodiam
Reginis sunt. praetor legatique Locros profecti primam, sicuti 4
mandatum erat, religionis curam habuere: omnem enim sacram
pecuniam, quaeque apud Pleminium quaeque apud milites erat,
conquisitam cum ea, quam ipsi secum attulerant, in thensauris
reposuerunt ac piaculare sacrum fecerunt. tum uocatos ad 5
contionem milites praetor signa extra urbem efferre iubet castra-
que in campo locat cum graui edicto, si quis miles aut in
urbe restitisset aut secum extulisset, quod suum non esset;
Locrensibus se permittere, ut, quod sui quisque cognosset, pren-

2 ad Σ^2 de *P* ‖ 4 tribunis plebis Σ^2 tr̃. *ex* tr̄. pl. P^1 ‖ actum est Σ^2 factum esset *P* ‖ inter se aut sorte legerent Σ^2, *om.* *P* ‖ 5 collegium Σ^2 concilium *P* ‖ 6 est ς *Alschefski* et *P*, *om.* Σ^2 ‖ 7 ac uiolata elataque Σ^2 uiolataque *P* ‖ 9 alimetus *uel* halimetus Σ^2 ‖ est quem Σ^2 que *P* ‖ 10 spicio P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 traiecisset *P* transisset Σ^2 ‖ 12 locros Σ^2 locrens *P* ‖ 14 attinet Σ^2 attineat *P* ‖ 15 roma *P* ‖ 16 que (*ras. ex* quē) metellum *P* ‖ 18 qui *P* q. Σ^2 ‖ pleminium *ex* plenimium P^1 ‖ 19 conicerent *P* coirent Σ^2 ‖ 21 sunt Σ^2, *om.* *P* ‖ praetor *P* pretores Σ^2 ‖ locres *P* ‖ primam ς pr̄.primam *P* primum Σ^2 ‖ sicuti mandatum *P* sicut inmandatum Σ^2 ‖ 23 pleminium queque apud Σ^2, *om.* *P* ‖ 24 cum ea quam Σ^2, *om.* *P* ‖ 25 reposuerunt $P^2\Sigma^2$ repositierint P^1, *quod ex* reposiuerunt *deprauatum coni.* *Weissenborn* ‖ sagrum *P* ‖ ad *P* in Σ^1 ‖ 26 praeto P^1, *corr.* P^2 ‖ efferre *ex* efferretur P^1 ‖ 28 quod suum non esset Σ^2, *om.* *P* ‖ 29 permittere *P* permitteret Σ^2 ‖ sui *P* suum Σ^2 ‖ cognosset *P* cognosceret Σ^2

6 deret, si quid non compareret, repeteret; ante omnia libera
corpora placere sine mora Locrensibus restitui; non leui de-
7 functurum poena, qui non restituisset. Locrensium deinde
contionem habuit atque iis libertatem legesque suas popu-
lum Romanum senatumque restituere dixit; si qui Pleminium
8 aliumue quem accusare uellet, Regium se sequeretur; si de
P. Scipione publice queri uellent ea, quae Locris nefarie in
deos hominesque facta essent, iussu aut uoluntate P. Scipionis
facta esse, legatos mitterent Messanam: ibi se cum consilio
9 cogniturum. Locrenses praetori legatisque et senatui ac po-
pulo Romano gratias egerunt; se ad Pleminium accusandum
10 ituros; Scipionem, quamquam parum iniuriis ciuitatis suae do-
luerit, eum esse uirum, quem amicum sibi quam inimicum
malint esse; pro certo se habere neque iussu neque uolun-
tate P. Scipionis tot tam nefanda commissa; sed aut Pleminio
11 nimium sibi parum creditum, aut natura insitum quibusdam
esse, ut magis peccari nolint, quam satis animi ad uindi-
canda peccata habeant. et praetori et consilio haud mediocre
12 onus demptum erat de Scipione cognoscendi; Pleminium et
ad duo et triginta homines cum eo damnauerunt atque in ca-
13 tenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea
quoque, quae uulgata sermonibus erant de cultu ac desidia
imperatoris solutaque disciplina militiae, comperta oculis refer-
rent Romam.

22 Venientibus iis Syracusas Scipio res, non uerba ad pur-
gandum sese parauit. exercitum omnem eo conuenire, classem
expediri iussit, tamquam dimicandum eo die terra marique
2 cum Carthaginiensibus esset. quo die uenerunt hospitio co-
miter acceptis, postero die terrestrem naualemque exercitum,
non instructos modo, sed hos decurrentis, classem in portu
3 simulacrum et ipsam edentem naualis pugnae, ostendit; tum

1 quit *P* ‖ compareret Σ^2 compararaaret *P* ‖ repeteret Σ· unde *P* ‖ 2 corpora Σ^2, *om.* *P* ‖ sine mora Σ^1 sineomora *P* ‖ 4 suas *om.* Σ^2 ‖ 6 aliumue quem Σ^1 aliumque aliumue *P* ‖ regium se *P* regium *uel* regiumque Σ^1 ‖ 9 esse Σ^2 essent *P* ‖ 10 legatisque *ras. ex* legatusque *P* ‖ et Σ^2, *om.* *P* ‖ 12 ituros *P* sumituros Σ^2 ‖ scipionem *ex* spionem P^1 ‖ uoluerit *P* ‖ 14 malint Σ^1 mallent *P* ‖ 15 sed $P^2\Sigma^2$ sedacommissased P^1 ‖ aut ς haud *P* quia Σ^2 ‖ 16 sibi *Forchhammer* aut sibi $P\Sigma^2$ ‖ 17 ut *P* aut Σ^2 ‖ iudicanda Σ^2 ‖ 18 habeant $P^5\Sigma^2$ abeant *ras. ex* liabeant P^1 ‖ 20 duo *P* duos Σ^1 ‖ 21 sunt ut Σ^2, *om.* *P* ‖ 23 solutaquae *P* ‖ disciplinā militiae *P* militie disciplina Σ^2 ‖ referrent *P* perferrent Σ^1 ‖ 25 iis *ras. ex* siis *P* ‖ siracusis Σ^2 ‖ purgandum *P* pugnandum *uel* oppugnandum Σ^2 ‖ 26 parauit $P^2\Sigma^1$ paruit P^1 ‖ 28 euenerunt *P* ‖ 29 acceptis *P* accepti Σ^2 ‖ 30 modo Σ^2 domo *P*

circa armamentaria et horrea belliqne alium apparatum uisen-
dum praetor legatique ducti; tantaque admiratio singularum 4
uniuersarumque rerum incussa, ut satis crederent aut illo duce
atque exercitu uinci Carthaginiensem populum aut nullo alio
posse, iuberentque, quod di bene uerterent, traicere et spei 5
conceptae, quo die illum omnes centuriae priorem consulem
dixissent, primo quoque tempore compotem populum Romanum
facere; adeoque laetis inde animis profecti sunt, tamquam uic- 6
toriam, non belli magnificum apparatum nuntiaturi Romam
essent.

Pleminius quique in eadem causa erant, postquam Romam 7
est uentum, extemplo in carcerem conditi. ac primo producti
ad populum ab tribunis apud praeoccupatos Locrensium clade
animos nullum misericordiae locum habuerunt; postea cum 8
saepius producerentur, iam senescente inuidia molliebantur
irae, et ipsa deformitas Plemini memoriaque apsentis Scipionis
fauorem ad uulgum conciliabat. mortuus tamen prius in uinclis 9
est, quam iudicium de eo populi perficeretur. hunc Plemi- 10
nium Clodius Licinus in libro tertio rerum Romanarum refert
ludis uotiuis, quos Romae Africanus iterum consul faciebat,
conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis
urbem incendere, ut refringendi carceris fugiendique haberet
occasionem; patefacto dein scelere delegatum in Tullianum ex
senatus consulto. de Scipione nusquam nisi in senatu actum, 11
ubi omnes legatique et tribuni, classem, exercitum ducemque
uerbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret primo quoque
tempore in Africam traiciendum Scipionique permitteret, ut 12
ex iis exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse eligeret, quos in
Africam secum traiceret, quos prouinciae relinqueret praesidio.

---

1 armamentaria ς armentaaria *P* armamenta Σ^2 ‖ horrea bellique alium apparatum Σ^2 horratum *P* horrea ad belli apparatum *coni. Madvig Em. Liv. 420* horrea ad * aliumque belli apparatum *coni. Weissenborn* ‖ 3 uniuersarumque Σ^2 que *P* ‖ crederen *P* ‖ 4 nullo alio Σ^1 alio nullo *P* ‖ 6 coneptae P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 facere ς *Gron.* faceret *P* facerent Σ^2 ‖ 9 nuntiari P^1, *corr.* P^2 ‖ roma P^1, *corr.* P^4 ‖ 15 inuidiam *P* ‖ molliebantur irae *P* molliebatur ira Σ^1 ‖ 17 fauorem Σ^1 fatiorem P^1, *super* o *a* P^1 u *uidetur scripta fuisse*, faciliorem P^2 ‖ uulgum *P* uulgus Σ^2? ‖ uinculis Σ^2 ‖ 18 populi *om.* Σ^1 ‖ hunc *usque ad* 24 consulto *P*, *om.* Σ^2 ‖ 19 licinus *A. Augustinus, J. Perizonius* licinius *P* ‖ 20 quod *P* ‖ 22 refringendi *scripsi ex 34, 44, 7* fringendi P^1 frangendi P^2 effringendi *Weissenborn* ‖ 23 delegatum *P* deiectum *Madvig* ‖ 24 in senatum *P* ‖ 25 ubi *P* ibi Σ^2 ‖ classem Σ^1 classem meam P^1 classem eam P^2 ‖ excitum *P* ‖ 26 effecerunt Σ^2 fecerunt *P* ‖ quoquo *P* ‖ 27 permitteret Σ^2 permitteretur *P* ‖ 28 is *P* ‖ ipse eligeret $P^2\Sigma^1$ ipse liceret P^1 ‖ 29 presidio Σ^2 quos praesidio *P*

23 Dum haec apud Romanos geruntur, Carthaginienses quo-
que, cum speculis per omnia promunturia positis percunctantes
pauentesque ad singulos nuntios sollicitam hiemem egissent,
2 haud paruum et ipsi tuendae Africae momentum adiecerunt
societatem Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in
3 Africam Romanum crediderant. erat Hasdrubali Gisgonis filio
non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum
ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Hasdrubal con-
uenerunt, sed mentio quoque incohata adfinitatis, ut rex du-
4 ceret filiam Hasdrubalis. ad eam rem consummandam tempus-
que nuptiis statuendum — iam enim et nubilis erat uirgo
— profectus Hasdrubal ut accensum cupiditate — et sunt ante
omnis barbaros Numidae effusi in Venerem — sensit, uirginem
5 a Carthagine arcessit maturatque nuptias; et inter aliam gra-
tulationem, ut publicum quoque foedus priuato adiceretur,
societas inter populum Carthaginiensem regemque, data ultro
citroque fide eosdem amicos inimicosque habituros, iure iurando
6 adfirmatur. ceterum Hasdrubal, memor et cum Scipione initae
regi societatis et quam uana et mutabilia barbarorum ingenia
essent, ueritus, ne, si traiecisset in Africam Scipio, paruum
7 uinculum eae nuptiae essent, dum accensum recenti amore
Numidam habet, perpellit blanditiis quoque puellae adhibitis,
ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat
eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traiciat:
8 se et nuptiis ciuis Carthaginiensis, filiae Hasdrubalis, quem
uiderit apud se in hospitio, et publico etiam foedere cum po-
9 pulo Carthaginiensi iunctum optare primum, ut procul ab
Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginien-
sibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum armaque
aut haec aut illa, abnuentem alteram societatem, sequi necesse
10 sit; si non apstineat Africa Scipio et Carthagini exercitum
admoueat, sibi necessarium fore et pro terra Africa, in qua et

---

1 geruntur Σ^1 gerentur *P* ‖ 6 crediderant Σ crediderunt *P* ‖ hasdrubalis Σ^2 ‖ cisgonis *P* ‖ 7 hospitiō P^1, *corr.* P^2 ‖ de quo *P* ut Σ^2 ‖ 9 inchoata *P* incohate Σ^2 ‖ 10 consummandam *P* confirmandam Σ^1 ‖ 11 et *P*, *om.* Σ^1 ‖ uirgo $P^2\Sigma^2$ urgo P^1 ‖ 13 barbaros numide Σ^2 numidae barbaros *P* ‖ uenerem Σ^2 ueterem *P* ‖ 14 a *om.* Σ^2 ‖ accessit *P* accersit Σ^2 ‖ 16 carthaginensem Σ^2 carthaginiensium *P* ‖ ultra *P* ‖ 18 inita *P*, *sed* ta *in ras.* ‖ 20 si *ras. ex* sit *P* ‖ paruum *P* paruulum Σ^1 ‖ 21 recenti *ras. ex* regenti *P* ‖ 22 numidā *ex* numidarū P^1 ‖ blanditis *P* ‖ adhibitis *ras. ex* adhanbitis *P* ‖ 26 populo *P* hospitio Σ^2 ‖ 27 ortare Σ^2 ‖ 32 pro terra africa *P* propter africam Σ^2 ‖ qua *ras. ex* quae *P*

ipse sit genitus, et pro patria coniugis suae proque parente
ac penatibus dimicare.

Cum iis mandatis ab rege legati ad Scipionem missi Syra- 24
cusis eum conuenerunt. Scipio quamquam magno momento 2
rerum in Africa gerendarum magnaque spe destitutus erat,
legatis propere, priusquam res uulgaretur, remissis in Africam
litteras dat ad regem, quibus etiam atque etiam monet eum, 3
ne iura hospitii secum neu cum populo Romano initae socie-
tatis neu fas, fidem, dexteras, deos testis atque arbitros con-
uentorum fallat. ceterum quando neque celari aduentus Numi- 4
darum poterat — uagati enim in urbe obuersatique praetorio
erant — et, si sileretur, quid petentes uenissent, periculum
erat, ne uera eo ipso, quod celarentur, sua sponte magis
emanarent, timorque in exercitum incideret, ne simul cum
rege et Carthaginiensibus foret bellandum, auertit a uero falsis
praeoccupando mentes hominum et uocatis ad contionem mili- 5
tibus non ultra esse cunctandum ait: instare, ut in Africam
quam primum traiciat, socios reges; Masinissam prius ipsum
ad C. Laelium uenisse querentem, quod cunctando tempus
tereretur; nunc Syphacem mittere legatos idem admirantem, 6
quae tam diuturnae morae sit causa, postulantemque, ut aut
traiciatur tandem in Africam exercitus aut, si mutata consilia
sint, certior fiat, ut et ipse sibi ac regno suo possit consulere.
itaque satis iam omnibus instructis paratisque et re iam non 7
ultra recipiente cunctationem in animo sibi esse, Lilybaeum
classe traducta eodemque omnibus peditum equitumque copiis
contractis, quae prima dies cursum nauibus daret, deis bene
iuuantibus in Africam traicere. litteras ad M. Pomponium 8
mittit, ut, si ei uideretur, Lilybaeum ueniret, ut communiter

---

1 patria *ras. ex* patriam P ‖ 4 conuenere Σ^2 ‖ scipio quamquam Σ^2 scipionisamquam P^1 scipio tamquam P^2 ‖ 6 propere Σ^2 prope P ‖ 7 atque etiam *om.* Σ^2 ‖ 8 inita P ‖ 9 neu fas P^1 ne fas *uel* nefas P^2 neu Σ^2 ‖ dextras Σ^2 ‖ arbitrios P^1, *corr.* P^2 ‖ 11 uacati P^1, *corr.* P^4 ‖ obuersatiquae P ‖ pretorio Σ^2 pretio P ‖ 12 sile|tur P ‖ 13 quod ς quo $P\Sigma^2$ ‖ 14 in exercitum incideret ς in exercitu incederet P^1 in exercitu incideret P^4 exercitum incideret Σ^2 in exercitu insideret *Madvig* ‖ 15 et $P^2\Sigma^2$ et ex P^1 ‖ uero *ex* uerso P^1 ‖ 17 ait $P^2\Sigma^2$ apt P^1 ‖ 18 prius ipsum Σ^1 ipsum prius P ‖ 19 c. Σ^2, *om.* P ‖ quaerentem P ‖ 20 admirantem que tam diuturne more sit causa postulantemque Σ^2 admirantē|que (*cet. om.*) P ‖ 21 ut aut P ut Σ^2 ‖ 22 aut Σ^2 au P ‖ 23 ipse Σ^2, *om.* P ‖ suo *om.* Σ^1 ‖ possit $P^4\Sigma^1$ posset P^1 ‖ 24 instructis paratisque *Weissenborn* instructis apparatisque Σ^2 instructisque P ‖ re Σ^2 rei P ‖ 25 lilybeum P ‖ 27 que P ‖ primaa P^1, *corr.* P^2 ‖ daret P^2 darex P^1 paret Σ^2 ‖ 29 ei Σ^2 et P ‖ lilybeum $P^2\Sigma^2$ lilybeum mittit ut si ei uideretur lilybeum P^1

consulerent, quas potissimum legiones et quantum militum
9 numerum in Africam traiceret. item circum oram omnem
maritimam misit, ut naues onerariae comprensae Lilybaeum
10 omnes contraherentur. quidquid militum nauiumque in Sicilia
erat, cum Lilybaeum conuenisset, et nec urbs multitudinem
11 hominum neque portus naues caperet, tantus omnibus ardor
erat in Africam traiciendi, ut non ad bellum duci uiderentur,
sed ad certa uictoriae praemia. praecipue qui superabant ex
Cannensi exercitu milites illo, non alio duce credebant nauata
12 rei publicae opera finire se militiam ignominiosam posse. et
Scipio minime id genus militum aspernabatur, ut qui neque
ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam sciret neque ullos
aeque ueteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non
13 uariis proeliis modo sed urbibus etiam oppugnandis. quinta
et sexta Cannenses erant legiones; eas se traiecturum in Africam
cum dixisset, singulos milites inspexit, relictisque, quos
non idoneos credebat, in locum eorum subiecit, quos secum
14 ex Italia adduxerat, suppleuitque ita eas legiones, ut singulae
sena milia et ducenos pedites, trecenos haberent equites. sociorum
item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit.

25 Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo
2 numero inter auctores discrepat. alibi decem milia peditum,
duo milia et ducentos equites, alibi sedecim milia peditum,
* mille et sescentos equites, alibi parte plus dimidia rem auctam,
quinque et triginta milia peditum equitumque in naues imposita
3 inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipse
in re dubia poni malim. Coelius ut abstinet numero, ita ad
4 inmensum multitudinis speciem auget: uolucres ad terram delapsas
clamore militum ait, tantamque multitudinem conscendisse
naues, ut nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui uideretur.

---

1 potissimum legiones P legiones potissimum Σ^1 | et *om.* Σ^1 | 2 omnem Σ^1, *om.* P | 3 compressae P || lilybeum P | 4 nauiumque Σ^2 quae P^1, *del.* P^2 | 5 lilybeum P || conuenissent Σ^1 | urbs $P^2\Sigma^2$ urs P^1 | 8 uictoria P^1, *corr.* P^2 | praecipuae P || 9 credebant *ex* redebant P^1 | 12 ignauiae P || ullo *Duker* || 13 aeque P equites Σ^2 | milites P militesue Σ^2 | expertosque Σ^2 inexpertosque P | 14 sed Σ^2 et P | 15 erat P || 18 has Σ^2 || 19 ducenos P cc Σ^2 || tricenos P^1 trecentos P^4 ccc Σ^2 | 20 item $P^2\Sigma^2$ itemitem P^1 | latini $P^2\Sigma^2$ lati P^1 | 23 alibi P alii Σ^2 | millia P | 24 millia P | sedecim $P^2\Sigma^1$ sedecim alibi sedecim P^1 | millia P | 25 DC P quingenti Σ^2 | 26 millia P || 27 inuenio *ed. Mog.*, *om.* $P\Sigma^2$ | 29 inmensum Σ^2 immensum P || terra P^1, *corr.* P^4 | 30 ait tantamque Σ^2 aitque tantam P || conscenditse P | 31 mortualium P^1, *corr.* P^2

Milites ut naues ordine ac sine tumultu conscenderent, 5
ipse eam sibi curam sumpsit; nauticos C. Laelius, qui classis
praefectus erat, in nauibus, ante conscendere coactos, con-
tinuit; commeatus imponendi M. Pomponio praetori cura data: 6
quinque et quadraginta dierum cibaria, e quibus quindecim
dierum cocta, imposita. ut omnes iam in nauibus erant, sca- 7
phas circummisit, ut ex omnibus nauibus gubernatoresque et
magistri nauium et bini milites in forum conuenirent ad im-
peria accipienda. postquam conuenerunt, primum ab iis quae- 8
siuit, si aquam hominibus iumentisque in totidem dies, quot
frumentum, imposuissent. ubi responderunt aquam dierum 9
quinque et quadraginta in nauibus esse, tum edixit militibus,
ut silentium quieti nautis sine certamine ad ministeria exse-
quenda bene oboedientes praestarent. cum uiginti rostratis 10
se ac L. Scipionem ab dextro cornu, ab laeuo totidem rostra-
tas et C. Laelium praefectum classis cum M. Porcio Catone
— quaestor is tum erat — onerariis futurum praesidio. lu- 11
mina in nauibus singula rostratae, bina onerariae haberent;
in praetoria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Em-
poria ut peterent, gubernatoribus edixit. fertilissimus ager 12
eoque abundans omnium copia rerum est regio, et inbelles,
quod plerumque in uberi agro euenit, barbari sunt, priusque,
quam ab Carthagine subueniretur, opprimi uidebantur posse.
iis editis imperiis redire ad naues iussi et postero die deis bene 13
iuuantibus signo dato soluere naues.

Multae classes Romanae e Sicilia atque ipso illo portu pro- 26
fectae erant; ceterum non eo bello solum — nec id mirum,
praedatum enim tantummodo pleraeque classes ierant —, sed
ne priore quidem ulla profectio tanti spectaculi fuit; quam- 2
quam, si magnitudine classis aestimares, et bini consules cum
binis exercitibus ante traiecerant et prope totidem rostratae in

1 naues *P* in naues Σ^2 ‖ conscenderunt Σ^2 ‖ 3 in *P* et Σ^2, *om.* Σ^1? ‖ 4 data $P^2\Sigma^1$ dat P^1 ‖ 5 quinque et quadraginta *P* triginta quinque Σ^1 ‖ 6 iam *om.* Σ^2 ‖ scaplias *P* ‖ 7 omnibus Σ^2, *om.* *P* ‖ 8 conuenirent Σ^2 conuenerunt *P* ‖ 10 aquam Σ^2 aliquam *P* ‖ quod $P\Sigma^2$ ‖ 12 quinque et xxxx *P* quadraginta quinque Σ^1 ‖ 14 rostris Σ^2 ‖ 15 ac Σ^2 ab *P* ‖ ab leuo Σ^2 aeuum P^1 laeuum P^2 ‖ rostras Σ^2 ‖ 17 tum $P^2\Sigma^2$ tuam P^1 ‖ praesidio *P* presidium Σ^2 ‖ 18 onerarie Σ^2 oneratae *P* ‖ haberent Σ^2 habent *P* ‖ 19 in *P* et Σ^2 ‖ naues P^1 gnaues P^1 ‖ insignae *P* ‖ emporia ut *P* tempori aut Σ^2 ‖ 21 omnium Σ^1 omnia *P* omni ς ‖ inbelles *P* imbellis Σ^2 ‖ 23 ab Σ^2, *om.* *P* ‖ subueniretur Σ^2 curueniret|tur, *sed prior* t *satis pallida*, *P* ‖ uidebantur Σ^2 uideantur *P* ‖ 24 editis Σ^2 ediiseditis *P* ‖ 25 signu P^1, *corr.* P^2 ‖ 28 pleraequae *P* ‖ 29 priore *P* prior Σ^2 ‖ 30 aestimares et Σ^1 estimaret sed si *P* ‖ 31 rostratae P^2 nostratae P^1 rostre Σ^2

illis classibus fuerant, quot onerariis Scipio tum traiciebat;
3 nam praeter quadraginta longas naues quadringentis ferme one-
4 rariis exercitum trauexit. sed et bellum bello secundum priori
ut atrocius Romanis uideretur, cum quod in Italia bellabatur,
tum ingentes strages tot exercituum simul caesis ducibus effe-
5 cerant, et Scipio dux partim factis fortibus partim suapte for-
tuna quadam ingenti ad incrementa gloriae celebratus con-
6 uerterat animos, simul et mens ipsa traiciendi nulli ante eo
bello duci temptata, quod ad Hannibalem detrahendum ex Italia
transferendumque et finiendum in Africa bellum se transire
7 uulgauerat. concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba
non habitantium modo Lilybaei, sed legationum omnium ex
Sicilia, quae et ad prosequendum Scipionem officii causa con-
uenerant et praetorem prouinciae M. Pomponium secutae fue-
8 rant; ad hoc legiones, quae in Sicilia relinquebantur, ad pro-
sequendos commilitones processerant; nec classis modo pro-
spectantibus e terra, sed terra etiam omnis circa referta turba
spectaculo nauigantibus erat.

27 Vbi illuxit, Scipio e praetoria naue silentio per praeconem
2 facto 'Diui diuaeque,' inquit 'qui maria terrasque colitis, uos
precor quaesoque, uti, quae in meo imperio gesta sunt geruntur
postque gerentur, ea mihi, populo plebique Romanae, sociis
nominique Latino, qui populi Romani quique meam sectam,
imperium auspiciumque terra mari [amnibus]que secuntur, bene

---

1 quod *P* ‖ 3 priore Σ^2 ‖ 4 cum quo *P* ‖ 5 tum *P* cum Σ^2 ‖ caesis $P^2\Sigma^2$ caecis P^1 ‖ 6 partim *ante* suapte *om.* Σ^2 ‖ 7 ingenti ad $P\Sigma^1$ ingentis ad ς indulgenti ad *coni. Heerwagen ann. phil. 71 (1855) 195 sq.* in ingentia *Madvig* ingens iam ad *coni. Weissenborn* ingenita ad *Giers;* ingenti ad incrementa gloriae ⟨re⟩ *Harant* ingenti ad incrementa gloriae ⟨momento⟩ *Maur. Mueller ann. phil. 129 (1884) 189 sq.* ‖ 9 temptata quod ad hannibalem detrahendum Σ^2 trahendum (*cet. om.*) *P* ‖ italia Σ^2 sicilia *P* ‖ 11 uulgauerat Σ^2 uulgatera P^1 uulgata erat P^2 ‖ 12 modo] *P*, o *a* P^1 *ante* m *superscripta rursus deleta* ‖ lilybei *P* ‖ legationum Σ^2 lationum *P* ‖ exiciliaque *P* ‖ 13 et ad Σ^1 ad *P* ‖ 14 saecuta P^1 saecutae P^2 ‖ 15 legiones P^4 legiouis quae in hoc legationes P^1 legiones *uel* legationes Σ^2 ‖ relinquaebantur *P* ‖ 17 e terra sed terra *ex* e terra sed tamen terra P^1 e terras Σ^2 e terra sed ora *coni. Madvig Em. Liv. 422* ‖ 18 nauigantibus *usque ad* 19 silentio Σ^2, *om.* *P* ‖ 19 preconem *P* ‖ 20 diui diuaeque Σ^1 diuidaeque *P* ‖ qui Σ^1, *om.* *P* ‖ 21 praecor *P* ‖ uti quae ς utique *P* quae Σ^1 ‖ gesta *P* acta Σ^1 ‖ 22 postque gerentur Σ^2, *om.* *P* ‖ romanae P^1 romano P^2, *sed ras. illud restit. est*, romano Σ^2 ‖ 24 mari amnibusque $P\Sigma^2$ marique *scripsit*, amnibusque *autem in* omnibusque (omnibus *maluit Riemann*) *mutauit et post* 23 latino *inseruit Held progr. Suidnic. a. 1849, idem hoc proponit uel* amnibusque *in* omnibus *mutandum et ante* 24 bene *collocandum Madvig Em. Liv. 422* mari

uerruncent, eaque uos omnia bene iuuetis, bonis auctibus auxi-
tis; saluos incolumesque uictis perduellibus uictores, spoliis 3
decoratos, praeda onustos triumphantesque mecum domos re-
duces sistatis; inimicorum hostiumque ulciscendorum copiam
faxitis; quaeque populus Carthaginiensis in ciuitatem nostram 4
facere molitus est, ea ut mihi populoque Romano in ciuitatem
Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis.' secundum 5
has preces cruda exta caesa uictima, uti mos est, in mare
proiecit tubaque signum dedit proficiscendi. uento secundo 6
uehementi satis profecti celeriter e conspectu terrae ablati sunt;
et a meridie nebula excepit ita, uix ut concursus nauium inter
se uitarent; lenior uentus in alto factus. noctem insequentem 7
eadem caligo optinuit; sole orto est discussa, et addita uis uento.
iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Sci- 8
pioni ait non plus quinque milia passuum Africam abesse, Mer-
curi promunturium se cernere; si iubeat eo dirigi, iam in portu
fore omnem classem. Scipio, ut in conspectu terra fuit, pre- 9
catus deos, uti bono rei publicae suoque Africam uideret, dare
uela et alium infra nauibus accessum petere iubet. uento eodem 10
ferebantur; ceterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie,
exorta conspectum terrae ademit, et uentus premente nebula
cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaque ancoras, ne 11
aut inter se concurrerent naues aut terrae inferrentur, iecere.
ubi inluxit, uentus idem coortus nebula disiecta aperuit omnia 12
Africae litora. Scipio, quod esset proximum promunturium,
percunctatus cum Pulchri promunturium id uocari audisset,
'Placet omen,' inquit 'huc dirigite nauis.' eo classis decurrit, 13
copiaeque omnes in terram expositae sunt.

⟨montibus⟩ amnibusque *Landgraf Act. Sem. Erlang. II 2 sq. et 510 et ann. phil. 125 (1882) 422* ‖ 1 uerruncent eaque $P^1\Sigma^2$, uerrunque P^2 ‖ auctibus Σ^1 auctoribus P ‖ 2 spoliis $P^2\Sigma^2$ spolis P^1 ‖ 3 praeda onustos *om.* Σ^1 ‖ reduce P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 ea ut Σ^2 aut P ‖ ciuitate Σ^2 ‖ 7 edenda Σ^2 ‖ 8 praeces P ‖ exta caesa uictima ς exta cesam uictimam Σ^2 extramuicti-mam P^1 extamuictimam P^2 ‖ est *om.* Σ^1 ‖ 9 proiecit $P\Sigma^1$ porricit *Ascensius 1513* ‖ uento $P^2\Sigma^2$ ueto P^1 ‖ 10 prouecti *coni. Weissenborn* ‖ e *om.* Σ^1 ‖ 11 excepit ς *Alschefski* occepit Σ^1? *et ex* eccepit P^1 accepit Σ^2 exstitit, *omittens* ita, *Gron.* ‖ uix ut P ut uix Σ^2 ‖ 13 callige, *sed* g *in litterae* s *ras.*, P ‖ discussa Σ^1 diseussa P^1 diesfussa P^2 ‖ 15 millia P ‖ 16 portum Σ^2 ‖ 17 præ|catus P ‖ 18 deos Σ^2, *om.* P ‖ uideret Σ^2 uiderit P ‖ 19 alium P altum Σ^2 ‖ 21 ademit $P^4\Sigma^2$ aduenit P^1 ‖ praemente P ‖ 23 inter se concurrerent naues aut terre Σ^2 interrae P^1 in terra P^4 ‖ 24 idem P ibi Σ^2 ‖ omnia $P\Sigma^2$ omnibus *coni. Madvig Em. Liv.* 422 ‖ 26 pulcri Σ^2 ‖ promunturium *ex* promumturium P^1 ‖ id Σ^2 ad P ‖ 27 huc ς hoc $P\Sigma^2$ ‖ nauis Σ^2 naues P ‖ 28 copiaeque P copiae Σ^1

Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse
14 permultis Graecis Latinisque auctoribus credidi. Coelius unus,
praeterquam quod non mersas fluctibus naues, ceteros omnis
caelestis maritimosque terrores, postremo abreptam tempestate
ab Africa classem ad insulam Aegimurum, inde aegre correctum
15 cursum exponit, et prope obrutis nauibus iniussu imperatoris
scaphis, haud secus quam naufragos, milites sine armis cum
ingenti tumultu in terram euasisse.

28 Expositis copiis Romani castra in proximis tumulis me-
2 tantur. iam non in maritimos modo agros conspectu primum
classis, dein tumultu egredientium in terram pauor terrorque
3 peruenerat, sed in ipsas urbes. neque enim hominum modo
turba, mulierum puerorumque agminibus immixta, omnis pas-
sim compleuerat uias, sed pecora quoque prae se agrestes
4 agebant, ut relinqui subito Africam diceres. urbibus uero ipsis
maiorem, quam quem secum attulerant, terrorem inferebant;
5 praecipue Carthagini prope ut captae tumultus fuit. nam post
M. Atilium Regulum et L. Manlium consules, annis prope quin-
quaginta, nullum Romanum exercitum uiderant praeter prae-
datorias classes, quibus escensiones in agros maritimos factae
6 erant, raptisque, quae obuia fors fecerat, prius recursum semper
ad naues, quam clamor agrestis conciret, fuerat; eo maior tum
7 fuga pauorque in urbe fuit. et hercule neque exercitus domi
ualidus neque dux, quem opponerent, erat. Hasdrubal Gisgonis
filius genere, fama, diuitiis, regia tum etiam adfinitate longe
8 primus ciuitatis erat; sed eum ab ipso illo Scipione aliquot proe-
liis fusum pulsumque in Hispania meminerant, nec magis ducem
duci parem quam tumultuarium exercitum suum Romano exer-
9 citui esse. itaque uelut si urbem extemplo adgressurus Scipio
foret, ita conclamatum ad arma est, portaeque raptim clausae
et armati in muris uigiliaeque et stationes dispositae, ac nocte

1 sine $P^2\Sigma^2$ sinemsine P^1 ‖ 2 celius Σ^2 caecilius *P* ‖ unus Σ^2, *om.* *P* ‖ 3 non Σ^2, *om.* *P* ‖ fructibus P^1, *corr.* P^2 ‖ naues *om.* Σ^2 ‖ 4 abrepta Σ^2 ‖ 5 classis Σ^2 ‖ correctum Σ^1 correptum *P* ‖ 6 iniussū *P* ‖ 7 secus] P^1, c *in* g *mut. et ante* c *quaedam superscr.* P^2, *nunc utraque erasa sunt* ‖ 9 metantu *P* ‖ 12 euenerat Σ^2 ‖ ipsa *P* ‖ modo hominum Σ^2 ‖ 15 reliqui *P* ‖ dicere *P* ‖ 17 praecipuae *P* ‖ carthagini Σ^2 carthaginis *P* ‖ captae $P\Sigma^2$ capta *coni. Duker* ‖ 18 regulum et l. manlium Σ^2, *om.* *P* ‖ consulē P^4 ‖ 19 nullu P^1, *corr.* P^4 ‖ 20 maritimos Σ^2, *om.* *P* ‖ 21 raptisque quae ς raptisquaeq. *P* aptrisque que Σ^2 ‖ 23 et *om.* Σ^2 ‖ 25 filius *om.* Σ^2 ‖ diuitis *P* ‖ 26 eum *P* tum Σ^2 ‖ ipso Σ^2, *om.* *P* ‖ aliquod *P* ‖ 28 duci Σ^2, *om.* *P;* duci ⟨credebant⟩ *coni. Madvig Em. Liv. 422* ‖ parem Σ^2 pari *P* ‖ 30 raptim Σ^2 partī *P*

insequenti uigilatum est. postero die quingenti equites, spe- 10
culatum ad mare turbandosque egredientis ex nauibus missi,
in stationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio classe 11
Vticam missa ipse haud ita multum progressus a mari tumulos
proximos ceperat; equites et in stationibus locis idoneis po-
suerat et per agros miserat praedatum. ii cum Carthaginiensi 29
equitatu proelium cum commisissent, paucos in ipso certamine,
plerosque fugientes persecuti, in quibus praefectum quoque
Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros 2
modo circa uastauit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis
opulentam cepit, ubi praeter cetera, quae extemplo in nauis 3
onerarias imposita missaque in Siciliam erant, octo milia libe-
rorum seruorumque capitum sunt capta. laetissimus tamen 4
Romanis in principio rerum gerendarum aduentus fuit Masi-
nissae; quem quidam cum ducentis haud amplius equitibus,
plerique cum duum milium equitatu tradunt uenisse. ceterum 5
cum longe maximus omnium aetatis suae regum hic fuerit plu-
rimumque rem Romanam iuuerit, operae pretium uidetur ex-
cedere paulum ad enarrandum, quam uaria fortuna usus sit in
amittendo recuperandoque paterno regno.

Militanti pro Carthaginiensibus in Hispania pater ei mori- 6
tur: Galae nomen erat. regnum ad fratrem regis Oezalcen
pergrandem natu — ita mos apud Numidas est — peruenit.
haud multo post Oezalce quoque mortuo maior ex duobus filiis 7
eius Capussa, puero admodum altero, paternum imperium ac-
cepit. ceterum cum magis iure gentis quam auctoritate inter 8
suos aut uiribus optineret regnum, extitit quidam Mazaetullus
nomine, non alienus sanguine regibus, familiae semper ini-
micae ac de imperio uaria fortuna cum iis, qui tum optinebant,
certantis. is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum 9
magnae auctoritatis erat, castris palam positis descendere regem

---

1 quingenti Σ^2, *om.* P ‖ 3 iam enim Σ^2 tamenim P^1 tamen P^2 ‖ 4 a mari $P^4\Sigma^2$ ari P^1 ‖ 6 ii Σ^2 hi P ‖ 7 ipso *om.* Σ^2 ‖ 10 afrorum ⟨salaecam⟩ *coni. Alan Em. Liv. II 19* ‖ 11 nauis Σ^2 naues P ‖ 12 sicilia P ‖ millia P ‖ 13 capitum *om.* Σ^1 ‖ 14 romanis Σ^2 omnis P omnibus ς *Gron., qui idem dubit.* laetissimi tamen ominis *proponit* ‖ gerendarum Σ^2 gerendum P ‖ fuit masinissae P masinissae fuit Σ^1 ‖ 15 aut Σ^2 ‖ 16 uenisse $P^2\Sigma^2$ uenisse ceterum duum millium equitatu tradunt uenisse P^1 ‖ 17 regū $P^2\Sigma^2$ rugū P^1 ‖ 18 praetium P ‖ 19 paululum Σ^2 ‖ 21 militandi P^1, *corr.* P^5 ‖ 22 oesalcen P oesalcem Σ^2 ‖ 24 dezalce P oesalce Σ^2 ‖ 26 cum Σ^2 eum P ‖ quam P, *om.* Σ^1 ‖ auctoritate Σ^2 auctoritatis P ‖ 27 aut P quam Σ^1 ‖ mazaetullus *ex* mazaetullius P^1 mezetulius Σ^2 ‖ 28 alienus sanguine P alienis a sanguine Σ^2 ‖ 29 ac *om.* Σ^2 ‖ 30 quod P

10 in aciem ac dimicare de regno coegit. in eo proelio Capussa
cum multis principum cecidit; gens Maesuliorum omnis in dicio-
11 nem imperiumque Mazaetulli concessit. regio tamen nomine
apstinuit contentusque nomine modico tutoris puerum Lacu-
12 mazen, qui stirpis regiae supererat, regem appellat. Cartha-
giniensem nobilem feminam, sororis filiam Hannibalis, quae
proxime Oezalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi iungit spe
13 Carthaginiensium societatis et cum Syphace hospitium uetustum
legatis missis renouat, omnia ea auxilia praeparans aduersus
Masinissam.

30 Et Masinissa, audita morte patrui, dein nece fratris pa-
truelis, ex Hispania in Mauretaniam — Baga ea tempestate rex
2 Maurorum erat — traiecit. ab eo supplex infimis precibus auxi-
lium itineri, quoniam bello non poterat, quattuor milia Mau-
3 rorum impetrauit. cum iis, praemisso nuntio ad paternos suos-
que amicos, cum ad finis regni peruenisset, quingenti ferme
4 Numidae ad eum conuenerunt. igitur Mauris inde, sicut con-
uenerat, retro ad regem remissis, quamquam aliquanto minor
spe multitudo, nec cum qua tantam rem adgredi satis auderet,
5 conuenerat, ratus agendo ac moliendo uires quoque ad agendum
aliquid conlecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumazae re-
6 gulo ad Thapsum occurrit. trepidum agmen cum in urbem
refugisset, et urbem Masinissa primo impetu capit et ex regiis
alios tradentis se recipit, alios uim parantis occidit; pars ma-
xima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum
7 intenderant iter, peruenerunt. fama huius modicae rei in prin-
cipio rerum prospere actae conuertit ad Masinissam Numidas,
adfluebantque undique ex agris uicisque ueteres milites Galae
8 et incitabant iuuenem ad reciperandum paternum regnum. nu-
mero militum aliquantum Mazaetullus superabat; nam et ipse
eum exercitum, quo Capussam uicerat, et ex receptis post

1 coegit Σ^2 cepit *P* ‖ capusa Σ^2? ‖ 2 maesultorum *P* mesullorum Σ^2 ‖ indicio *P* ‖ 3 mazaetuli *P* mezetuli *uel* mezetulii Σ^2 ‖ 4 abstinuit Σ^2 apsuntit *P* ‖ tutoris *ex* tutoribus P^1 ‖ lacumazen ς itadetmazen *P* iachummazen Σ^2 ‖ 7 proxime oezacri P^1 proximo ezacri P^2 proxime oezaleci Σ^2 ‖ nupta regi Σ^2 ‖ 8 uetus tum Σ^2 ‖ 11 fratris *del.* P^4 ‖ 12 baga *P* baca Σ^2 ‖ 13 traiecit *P* traicit Σ^1 ‖ suplex *P* ‖ praecibus *P* ‖ 14 millia *P* ‖ 19 spem Σ^2 ‖ tanta *P* ‖ 20 conuenerat *Alschefski* conuenera P^1 conuenere P^2, *om.* Σ^2 ‖ augendum Σ^2 ‖ 21 aliquit *P* ‖ conlecturum Σ^2 coniecturum *P* ‖ proficiscendo Σ^2 ‖ laucumazae *P* ‖ 22 thasum Σ^2 ‖ 23 et urbem Σ^1 urbem *P* ‖ et ex Σ^1 ex *P* ‖ 24 recepit Σ^2 ‖ 25 sympacem P^1 sypacem P^4 ‖ 26 intenderant Σ^1 intenderat *P* ‖ 27 prosperae *P* ‖ acte Σ^2 acmae P^1 acmen P^2 acmte P^4 ‖ 29 incitabant Σ^1 inuitabant *P* ‖ reciperandum P^1 recuperandum P^2 Σ^2 ‖ numero Σ^2 ero *P* ‖ 30 mazetulius Σ^2 ‖ 31 capusam *P*

caedem regis aliquot habebat, et puer Lacumazes ab Syphace
auxilia ingentia adduxerat. quindecim milia peditum Mazae-
tullo, decem milia equitum erant, quibus cum Masinissa nequa- 9
quam tantum peditum equitumue habente acie conflixit. uicit
tamen et ueterum militum uirtus et prudentia inter Romana
et Punica arma exercitati ducis; regulus cum tutore et exigua 10
Masaesuliorum manu in Carthaginiensem agrum perfugit. ita
recuperato regno paterno Masinissa, quia sibi aduersus Sypha-
cem haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat, opti-
mum ratus cum fratre patrueli gratiam reconciliare, missis qui 11
et puero spem facerent, si in fidem Masinissae sese permisis-
set, futurum eum in eodem honore, quo apud Galam Oezalces
quondam fuisset, et qui Mazaetullo praeter inpunitatem sua omnia 12
cum fide restitui sponderent, ambo praeoptantis exilio modicam
domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de in-
dustria agentibus, ad sese perduxit.

Hasdrubal tum forte, cum haec gerebantur, apud Sypha- 31
cem erat; qui Numidae, haud sane multum ad se pertinere
credenti, utrum penes Lacumazen an Masinissam regnum Mae-
suliorum esset, falli eum magnopere ait, si Masinissam eisdem 2
contentum fore quibus patrem Galam aut patruum eius Oezalcen
credat: multo maiorem indolem in eo animi ingeniique esse,
quam in ullo gentis eius umquam fuisset; saepe eum in Hispa- 3
nia rarae inter homines uirtutis specimen dedisse sociis pariter
hostibusque. et Syphacem et Carthaginiensis, nisi orientem
illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nul-
lam opem ferre possent, arsuros; adhuc teneras et fragiles uires 4
eius esse, uixdum coalescens fouentis regnum. instando sti-
mulandoque peruincit, ut exercitum ad finis Maesuliorum ad-

1 aliquod P ‖ leuchumazes P iachumazes *uel* lachumazes Σ^2 ‖ 2 millia P ‖ peditu P^1, *corr.* P^4 ‖ mazaetullio P mazetulo Σ^2 ‖ 3 millia P ‖ quibu P^1, *corr.* P^4 ‖ 4 equitumue P equitumque Σ^1 ‖ habente P habens Σ^2 *et ut uid.* Σ^1 ‖ 5 militum Σ^2, *om.* P ‖ 6 exercitati $P^2\Sigma^2$ xercitati P^1 ‖ et exigua P assidua Σ^2 ‖ 7 mezaesuliorum P mazesulorum Σ^2 ‖ refugit Σ^2 ‖ 8 aduersus syphacem P^2 aduersiaduersus syphacem P^1 cum syphace Σ^1 ‖ 10 patrueli Σ^2 patroele P^1 patroeli P^4 ‖ 11 masinissae *ex* masinissam P^4 ‖ sese P, *lineola per priorem* s *ducta rursus deleta*, se Σ^2 ‖ permisisset] P, a *super priorem* i *scripta rursus deleta* ‖ 12 eum *om.* Σ^1 ‖ galam oezacles P (Σ^1?) gala mezacel Σ^2 ‖ 13 qui $P\Sigma^2$, *del. Gron.* ‖ mazaetullio P mazetulio *uel* mazetulo Σ^2 ‖ 14 sponderent Σ^2 sponderet P ‖ 19 tauchymazen P lauchumazen Σ^2 ‖ messuliorum Σ^2 ‖ 20 esse Σ^2 ‖ 21 oezaclem P dezalcen Σ^2 ‖ 23 umquam Σ^2 usquam P ‖ 24 speciemen P^1, *corr.* P^2 ‖ 25 syphacem P in siphacem Σ^2 ‖ 26 incendio $P^2\Sigma^2$ ingenio P^1 ‖ 27 generas P ‖ 28 fouentis P fouenti Σ^2

5 moueat atque in agro, de quo saepe cum Gala non uerbis modo
disceptatum sed etiam armis certatum fuerat, tamquam haud
dubie iuris sui, castra locet: si quis arceat, quod maxime opus
6 sit, acie dimicaturum; sin per metum agro cedatur, in medium
regnum eundum; aut sine certamine concessuros in dicionem
7 eius Maesulios aut nequaquam pares futuros armis. his uocibus
incitatus Syphax Masinissae bellum infert, et primo certamine
Maesulios fundit fugatque. Masinissa cum paucis equitibus ex
8 acie in montem — Bellum incolae uocant — perfugit. fami-
liae aliquot cum mapalibus pecoribusque suis — ea pecunia
illis est — persecuti sunt regem; cetera Maesuliorum multi-
9 tudo in dicionem Syphacis concessit. quem ceperant exules
montem herbidus aquosusque est; et quia pecori bonus alendo
erat, hominum quoque carne ac lacte uescentium abunde suf-
10 ficiebat alimentis. inde nocturnis primo ac furtiuis incursio-
nibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse; ma-
xime uri Carthaginiensis ager, quia et plus praedae, quam inter
11 Numidas, et latrocinium tutius erat. iamque adeo licenter elu-
debant, ut ad mare deuectam praedam uenderent mercatoribus
appellentibus naues ad id ipsum, pluresque quam iusto saepe in
12 bello Carthaginienses caderent caperenturque. deplorabant ea
aput Syphacem Carthaginienses infensumque et ipsum ad reli-
quias belli persequendas instigabant. sed uix regium uidebatur
32 latronem uagum in montibus consectari; Bucar ex praefectis
regiis, uir acer et inpiger, ad id delectus. ei data quattuor
milia peditum, duo equitum; praemiorumque ingentium spe
oneratus, si caput Masinissae rettulisset aut uiuum — id uero
2 inaestimabile gaudium fore — cepisset. palatos incurioseque
agentis inprouiso adortus, pecorum hominumque ingenti mul-
titudine a praesidio armatorum exclusa, Masinissam ipsum cum

---

1 non Σ^2 num *P* ‖ uerbis modo *P* modo uerbis Σ^2 ‖ 2 haud dubie Σ^2 hau dubii *P* ‖ 3 quod Σ^2 ut quod *P* id quod ς *Crévier* ‖ 4 per Σ^2 par *P* ‖ 5 regnum *P* regni Σ^1 ‖ sine *P* in Σ^2 ‖ 6 mezulos *uel* mezulios Σ^2 ‖ 8 maessulios *P*Σ^2 ‖ aequitibus *P* ‖ 9 bellum *P* balbum Σ^2 ‖ 10 aliquod *P* ‖ mappalibus *P* ‖ suis ea Σ^2 uisa *P* ‖ 13 quosusque P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 quoquo *P* ‖ 16 deiinde P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 prede Σ^4 preda Σ^2 de *P* ‖ qua *P* ‖ 18 tutius Σ^2 titius *P* ‖ iamquae *P* ‖ 19 mare] P^1, r *del.* P^3, *littera quaedam superscripta nunc erasa* ‖ deuectam Σ^2 delectam *P* ‖ 20 appellantibus P^1 appellæntibus P^4 ‖ 21 carthaginienses *P* carthaginiensium Σ^1 ‖ caderent *P* cederentur Σ^2 ‖ 22 infensumque Σ^2 intensumque P^1, e *super* t *scr.* P^2 ‖ 23 uix Σ^2 uir *P* ‖ 24 bucar Σ^2 *et ex* busar P^1 ‖ 25 regiis Σ^4 regis *P*Σ^2? ‖ ad id *om.* Σ^2 ‖ ei Σ^2 et *P* ‖ 26 ingentium Σ^1 ingenti *P* ‖ 28 instimabile P^1 inestimabile P^4 ‖ cepisset P^1 cæpisset P^4 recepisset Σ^2 ‖ incurioseque Σ^2 incuriosesi *P* ‖ 30 a *ras. ex* ea *P*

paucis in uerticem montis compellit. inde prope ut iam debel- 3
lato, nec praeda modo pecorum hominumque captorum missa
ad regem, sed copiis etiam, ut aliquanto maioribus quam pro
reliquiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius pediti- 4
bus ducentisque equitibus degressum iugis Masinissam perse-
cutus in ualle arta faucibus utrimque obsessis inclusit, ubi
ingens caedes Maesuliorum facta. Masinissa cum quinquaginta 5
haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequen-
tibus se eripuit; tenuit tamen uestigia Bucar adeptusque eum 6
patentibus prope Clupeam urbem campis ita circumuenit, ut
praeter quattuor equites omnes ad unum interfecerit. cum iis
ipsum quoque Masinissam saucium prope e manibus inter tu-
multum amisit. in conspectu erant fugientes; ala equitum 7
dispersa lato campo, quibusdam, ut occurrerent, per obliqua
tendentibus, quinque hostes sequebatur. amnis ingens fugientis 8
accepit — neque enim cunctanter, ut quos maior metus urgeret,
immiserant equos — raptique gurgite in obliquum praelati.
duobus in conspectu hostium in praerapidum gurgitem haustis 9
ipse, perisse creditus, ac duo reliqui equites cum eo inter
uirgulta ulterioris ripae emerserunt. is finis Bucari sequendi
fuit nec ingredi flumen auso nec habere credenti se iam, quem
sequeretur. inde uanus auctor apsumpti Masinissae ad regem 10
rediit, missique qui Carthaginem gaudium ingens nuntiarent;
totaque Africa fama mortis Masinissae perlata uarie animos
adfecit.

Masinissa in spelunca occulta cum herbis curaret uulnus, 11
duorum equitum latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum 12
ducta cicatrix, patique posse uisus iactationem, audacia ingenti
pergit ire ad regnum repetendum; atque in ipso itinere haud

1 ut iam Σ^1 iam ut *P* ‖ 3 etiam Σ^2, *om.* *P* ‖ pro reliquis *P* prope liberis Σ^2 ‖ 4 quingentis Σ^2, *om.* *P* ‖ 5 degressu P^1, *corr.* P^2 ‖ 6 obsessis Σ^2 oppositis *ras. ex* oppositus *P* ‖ inclusit $P^2\Sigma^2$ inclusi *ex* inlusi P^1 ‖ ibi Σ^2 ‖ 7 mezuliorum Σ^2 ‖ 8 anfactus P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 se Σ^1, *om.* *P* ‖ 10 clupeam P^1 clypeam P^2 clipeam *uel* clupeam Σ^2 ‖ circumuenit *P* circumdedit Σ^1 ‖ 11 interfecerit Σ^1 interficeret *P* ‖ iis $P^2\Sigma^2$ is P^1 ‖ 12 e Σ^2, *om.* *P* ‖ 13 amisit Σ^2 isit *P* ‖ fugientes *P* fugientis Σ^2 ‖ 14 lato Σ^2 to *P* toto ς ‖ 15 quinque *P*, *om.* Σ^2 ‖ hostes *P* hostis Σ^1 ‖ sequebatur *P* frequentabatur Σ^2 ‖ 17 gurgite *P* gurgite atque (*uel* gurgite et) Σ^2 ‖ obliqum *P* ‖ praelati *P* relati Σ^2 ‖ 19 ipse peperisse P^1, *corr.* P^2 ‖ creditur Σ^2 ‖ inter uirgulta ulterioris ripae emerserunt *P* uirgulta interioris ripae tenuerunt Σ^1 ‖ 20 bucaris *P* ‖ 21 credenti se iam *P* credentis etiam Σ^2 ‖ 22 apsumpsi P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 rediit *P* redit Σ^1 ‖ 24 perlata *Alan Em. Liv. I 51* repleta $P\Sigma^2$ repens allata *Maur. Mueller*, *del. Crévier* ‖ uariae *P* ‖ animi affecti *Riemann*, *seruans* repleta ‖ 27 aliquod *P* ‖ 28 uisus Σ^1 uisa *P*

13 plus quadraginta equitibus conlectis cum in Maesulios palam
iam, quis esset, ferens uenisset, tantum motum cum fauore
pristino tum gaudio insperato, quod, quem perisse crediderant,
incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies sex milia pe-
14 ditum armatorum, quattuor equitum ad eum conuenirent, iam-
que non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam
socios Carthaginiensium populos Masaesuliorumque fines — id
Syphacis regnum erat — uastaret. inde inritato ad bellum
Syphace, inter Cirtam Hipponemque in iugis opportunorum ad
33 omnia montium consedit. maiorem igitur iam rem Syphax
ratus, quam ut per praefectos ageret, cum filio iuuene — nomen
Vermina erat — parte exercitus missa imperat, ut circumducto
2 agmine in se intentum hostem ab tergo inuadat. nocte pro-
fectus Vermina, qui ex occulto adgressurus erat; Syphax autem
interdiu aperto itinere, ut qui signis conlatis acie dimicaturus
3 esset, mouit castra. ubi tempus uisum est, quo peruenisse
iam circummissi uideri poterant, et ipse leni cliuo ferente ad
hostem, cum multitudine fretus tum praeparatis ab tergo in-
4 sidiis, per aduersum montem erectam aciem ducit. Masinissa
fiducia maxime loci, quo multo aequiore pugnaturus erat, et
ipse derigit suos. atrox proelium et diu anceps fuit, loco et
uirtute militum Masinissam, multitudine, quae nimio maior erat,
5 Syphacem iuuante. ea multitudo diuisa, cum pars a fronte
urgeret, pars ab tergo se circumfudisset, uictoriam haud du-
biam Syphaci dedit, et ne effugium quidem patebat hinc a
6 fronte hinc ab tergo inclusis. itaque ceteri pedites equitesque
caesi aut capti; ducentos ferme equites Masinissa circa se con-
globatos diuisosque turmatim in tris partis erumpere iubet,
7 loco praedicto, in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse,
qua intenderat, inter media tela hostium euasit; duae turmae
haesere: altera metu dedita hosti, pertinacior in repugnando

---

1 xxxx *P* triginta Σ^1 ‖ conlectis Σ^1 collectis *P* ‖ maesulios *ex* maesulis P^1 mezulios Σ^2 ‖ 3 insperato Σ^1 imperato *P* ‖ 4 millia *P* ‖ 5 quattuor *P* quattuor milia Σ^2 ‖ conuenirent *P* confluerent Σ^2 ‖ iamque *P* atque Σ^1 ‖ 7 carthaginensi Σ^2 ‖ mesuliorumque *uel* messuliorumque Σ^2 ‖ fines *P* quines Σ^2 ‖ 8 syphagis *P* ‖ uastaret inde *P* uastaret Σ^1? uasta peti *uel* uasta petit Σ^2 ‖ 9 oportuniorum Σ^1 ‖ 10 maiorem $P^2\Sigma^2$ iaiorem P^1 ‖ iam rem ς iam rex *P* eam rem Σ^1 ‖ 11 praefectos Σ^1 praefecto *P* ‖ 12 uermena erat Σ^2 uerminerat *P* uerminae erat ς ‖ imperat ut *P* illum Σ^1 ‖ 13 inuadat *P* inuadere iubet Σ^1 ‖ 19 masinissam *P* ‖ 20 fiducia Σ^2, *om.* *P* ‖ 21 dirigit Σ^2 ‖ diu $P^2\Sigma^2$ duo P^1 ‖ 23 syphacum P^1, *corr.* P^4 ‖ ea *P* ex *uel* et Σ^2 ‖ 25 syphaci *ras. ex* syphagi *P* ‖ 26 pedites equitesque *P* equites peditesque Σ^1 ‖ 27 aut capti *om.* Σ^1 ‖ 30 turme Σ^2 turbae *P* ‖ 31 altera metu dedita *P* alteram et ut edita Σ^2

telis obruta et confixa est. Verminam prope uestigiis instantem 8
in alia atque alia flectendo itinera eludens, taedio et desperatione
tandem fessum absistere sequendo coegit; ipse cum sexaginta
equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia 9
egregia saepe repetiti regni paterni inter Punica Emporia gen-
temque Garamantum omne tempus usque ad C. Laeli classisque
Romanae aduentum in Africam consumpsit. haec animum in- 10
clinant, ut cum modico potius quam cum magno praesidio
equitum ad Scipionem quoque postea uenisse Masinissam cre-
dam; quippe illa regnanti multitudo, haec paucitas exulis for-
tunae conueniens est.

Carthaginienses ala equitum cum praefecto amissa, alio 34
equitatu per nouum dilectum comparato, Hannonem Hamil-
caris filium praeficiunt. Hasdrubalem subinde ac Syphacem 2
per litteras nuntiosque, postremo etiam per legatos arcessunt;
Hasdrubalem opem ferre prope circumsessae patriae iubent; Sy-
phacem orant, ut Carthagini, ut uniuersae Africae subueniat. ad 3
Vticam tum castra Scipio, mille ferme passus ab urbe, habe-
bat, tralata a mari, ubi paucos dies statiua coniuncta classi
fuerant. Hanno, nequaquam satis ualido non modo ad laces- 4
sendum hostem sed ne ad tuendos quidem a populationibus
agros equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conqui-
sitionem numerum equitum augeret; nec aliarum gentium asper- 5
natus, maxime tamen Numidas — id longe primum equitum
in Africa est genus — conducit. iam ad quattuor milia equitum 6
habebat, cum Salaecam nomine urbem occupauit quindecim
ferme milia ab Romanis castris. quod ubi Scipioni relatum est, 7
'Aestiua sub tectis equitatus!' inquit 'sint uel plures, dum
talem ducem habeant.' eo minus sibi cessandum ratus, quo illi 8
segnius rem agerent, Masinissam cum equitatu praemissum portis
obequitare atque hostem ad pugnam elicere iubet; ubi omnis

1 obrutae P^1, *corr.* P^2 ‖ 2 in alia Σ^2 in aliena P ‖ itiner P^1, *corr.* P^4 ‖ 3 absistere P assistere Σ^2 ‖ sexaginta P decem Σ^1 ‖ 5 egregia $P\Sigma^2$ egregie Σ^1? ‖ regni paterni P paterni regni Σ^2 ‖ emporia P imperia Σ^2 ‖ 6 garamantum (*uel* garamantium) omne tempus usque Σ^2, *om.* P ‖ classisquae P ‖ 7 africa Σ^2 ‖ 8 ut com P^1, *corr.* P^5 ‖ magno P longo Σ^2 ‖ 11 conueniens est P conuenisset Σ^2 ‖ 12 missa Σ^2 ‖ alio P alioque Σ^2 ‖ 13 dilectu P^1, *corr.* P^4 ‖ 16 prope *om.* Σ^2 ‖ circumsessae P circum esse Σ^2 ‖ patriae iubent P patria ei uiuent Σ^2 ‖ 17 ut uniuersae P et uniuerse Σ^2 ‖ 18 mille ferme Σ^2 ferme mille P ‖ habebat ab urbe Σ^2 ‖ 19 translata $P^2\Sigma^2$ ‖ mare P ‖ 20 naequaquam P ‖ 21 hoste P^2, *sed ras.* hostem *restitutum est* ‖ 22 egit ut per conquisitionem numerum Σ^2 erum P^1 numerum P^2 ‖ 25 millia P ‖ 26 salaeca P salegan Σ^2 ‖ 27 millia P ‖ ubi *om.* Σ^2 ‖ 28 tectis P tectis agere Σ^2

multitudo se effudisset grauiorque iam in certamine esset, quam
ut facile sustineri posset, cederet paulatim; se in tempore
9 pugnae obuenturum. tantum moratus, quantum satis temporis
praegresso uisum ad eliciendos hostis, cum Romano equitatu
secutus, tegentibus tumulis, qui peropportune circa uiae flexus
10 oppositi erant, occultus processit. Masinissa ex composito nunc
terrentis nunc timentis modo aut ipsis obequitabat portis aut
cedendo, cum timoris simulatio audaciam hosti faceret, ad in-
11 sequendum temere eliciebat. nondum omnes egressi erant,
uarieque dux fatigabatur alios uino et somno grauis arma ca-
pere et frenare equos cogendo, aliis, ne sparsi et inconditi
sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, opsistendo.
12 primo incaute se inuehentis Masinissa excipiebat; mox plures
simul conferti porta effusi aequauerant certamen; postremo,
iam omnis equitatus proelio cum adesset, sustineri ultra ne-
13 quiere. non tamen effusa fuga Masinissa, sed cedendo sensim
impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentis Romanum
14 equitatum pertraxit. inde exorti equites et ipsi integris uiribus
et recentibus equis Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo
fessis se circumfudere; et Masinissa flexis subito equis in pugnam
15 rediit. mille ferme, qui primi agminis fuerant, quibus haud
facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atque
16 interfecti sunt; ceteros, ducis praecipue territos caede, effuse
fugientis per triginta milia passuum uictores secuti ad duo prae-
17 terea milia equitum aut ceperunt aut occiderunt. inter eos
satis constabat non minus ducentos Carthaginiensium equites
35 fuisse, et diuitiis quosdam et genere inlustres. eodem forte,
quo haec gesta sunt, die naues, quae praedam in Siciliam uexe-
rant, cum commeatu rediere, uelut ominatae ad praedam alte-
2 ram repetendam sese uenisse. duos eodem nomine Cartha-

2 cederet *P* cedere Σ^1 ‖ 3 obuenturum *P* uenturum Σ^2 subuenturum *Boot ad Cic. ep. ad Att. 2, 12* ‖ tantum *ex* tamtum P^1 ‖ pregresso satis temporis Σ^2 ‖ 4 uisu Σ^2 ‖ eliciendos Σ^2 cliendos P^1 ciendos P^2 ‖ 5 secutus $P^2\Sigma^2$ secutusecutus P^1 ‖ peropportune *P* opportune Σ^1 ‖ flexus oppositi Σ^1 flexusuppositi P^1 flexū suppositi P^4 ‖ 6 composito $P^4\Sigma^2$ cumposito P^1 ‖ 8 simulatio *P* simulati Σ^1 ‖ insequē|tem *P* ‖ 11 alis *P* ‖ inconditis in eo ordine Σ^2 ‖ 12 excurrerent *P* excurrere Σ^2 ‖ 13 primos *J. Perizonius* ‖ se (*uel* sine) inuehentis Σ^2 seuehentis P^1 seuientis P^2 ‖ 15 sustinere *P* ‖ nequiuere Σ^2 ‖ 17 excipiebat *uel* accipiebat Σ^2 accipiebat *P* ‖ 18 ipsi *P* ipse Σ^2 ‖ 19 recentibus *ras. ex* regentibus *P* ‖ hannoni *P* hannone Σ^1 ‖ 21 rediit *P* redit Σ^2 ‖ ferme Σ^2 fere *P* ‖ primi *P* prius Σ^1 ‖ quibus *P* ut quibus Σ^1 ‖ 22 receptus Σ^2 dereptus *P* ‖ 23 ducis *uel* duces Σ^2 duces *P* ‖ praecipuae *P* ‖ 24 triginta $P\Sigma^2$ decem *uel* tria ς ‖ 25 millia *P* ‖ 28 uexarant P^1 uexærant P^4 ‖ 29 alteram *om.* Σ^2 ‖ 30 repetendam *om.*

giniensium duces duobus equestribus proeliis interfectos non
omnes auctores sunt, ueriti, credo, ne falleret bis relata eadem
res; Coelius quidem et Valerius captum Hannonem tradunt.
Scipio praefectos equitesque, prout cuiusque opera fuerat, 3
ante omnis Masinissam, insignibus donis donat; et firmo prae- 4
sidio Salaecae imposito ipse cum cetero exercitu profectus,
non agris modo, quacumque incedebat, populatis, sed urbibus
etiam quibusdam uicisque expugnatis, late fuso terrore belli, 5
septimo die, quam profectus erat, magnam uim hominum et
pecoris et omnis generis praedae trahens in castra redit gra-
uesque iterum hostilibus spoliis naues dimittit. inde omissis 6
expeditionibus paruis populationibusque ad oppugnandam Vti-
cam omnis belli uires conuertit, eam deinde, si cepisset, sedem
ad cetera exequenda habiturus. simul et a classe nauales socii, 7
qua ex parte urbs mari adluitur, [simul] et terrestris exercitus
ab imminente prope ipsis moenibus tumulo est admotus. tor- 8
menta machinasque et aduexerat secum et ex Sicilia missa cum
commeatu erant et noua in armamentario, multis talium operum
artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta undi- 9
que mole circumsessis in Carthaginiensi populo, Carthaginien-
sibus in Hasdrubale ita, si is mouisset Syphacem, spes omnis
erat; sed desiderio indigentium auxili tardius cuncta moue-
bantur. Hasdrubal intentissima conquisitione cum ad triginta 10
milia peditum, tria equitum confecisset, non tamen ante ad-
uentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus.
Syphax cum quinquaginta milibus peditum, decem equitum 11
aduenit, confestimque motis a Carthagine castris haud procul
Vtica munitionibusque Romanis consedit. quorum aduentus 12
hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, cum quadraginta ferme

Σ^1 ‖ eodem Σ^2 enim *P* ‖ 1 equestribus *ex* equestibus P^1 ‖ 3 caelius *P* ‖ captum Σ^1 captum etiam *P* ‖ 4 profectos *P* ‖ prout cuiusque *P* quorum Σ^1 ‖ fuerant Σ^1 ‖ 5 ante *P* et ante Σ^2 ‖ firmo *P* primo Σ^2 ‖ 6 salacae *P* salecie *uel* salacie Σ^2 ‖ 7 quaecumque *P* ‖ populatis Σ^2 populat *P* ‖ 8 uicis|quae *P* ‖ 9 uim Σ^2 ū *P, lineola per* u *casu ducta* ‖ 10 in castra redit grauesque Σ^2 que *P* ‖ 11 hostilibus *P* hostium Σ^2 ‖ 12 paruis populationibusque Σ^2 que *P* ‖ 14 nauali Σ^2 ‖ 15 urbs $P^2\Sigma^2$ urps P^1 ‖ simul $P\Sigma^2$, *del. Madvig* ‖ 16 ab imminente Σ^1 ad imminentem *P* ‖ tumulo Σ^1 tumulum *P* ‖ 17 cum commeatn missa Σ^1 ‖ 19 inclusis fiebant *P* inclusi erant *uel* inclusis erant Σ^2 ‖ 21 sypocem P^1 sypacem P^2 ‖ 22 indindigentium P^1, *corr.* P^2 ‖ 24 millia *P* ‖ tria *P* tria milia Σ^2 ‖ confecisset *P* effecisset Σ^1 ‖ 25 siphacis P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 millibus *P* ‖ peditum $P^4\Sigma^2$ fecitum P^1 ‖ decem P^1, decum P^2, *sed postea* decem *restitutum est*, decem milia Σ^2 ‖ 27 motis $P^5\Sigma^2$ montis P^1 ‖ a *om.* Σ^2 ‖ 28 uticam *P* ‖ consederunt *conicio*

dies nequiquam omnia experiens opsedisset Vticam, abscederet
13 inde inrito incepto. et — iam enim hiems instabat — castra
hiberna in promunturio, quod tenui iugo continenti adhaerens
in aliquantum maris spatium extenditur, communit; uno uallo
14 et naualia castra amplectitur. iugo medio legionum castris
inpositis latus ad septentrionem uersum subductae naues naua-
lesque socii tenebant, meridianam uallem ad alterum litus deue-
15 xam equitatus. haec in Africa usque ad extremum autumni
gesta.

36 Praeter conuectum undique ex populatis circa agris fru-
mentum commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos Cn. Oc-
tauius propraetor ex Sardinia ab Ti. Claudio praetore, cuius
2 ea prouincia erat, ingentem uim frumenti aduexit; horreaque
non solum ea, quae iam facta erant, repleta, sed noua aedi-
ficata. uestimenta exercitui deerant: id mandatum Octauio, ut
cum praetore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti
3 posset. ea quoque haud segniter curata res: mille ducentae
togae breui spatio et duodecim milia tunicarum missa.

4 Aestate ea, qua haec in Africa gesta sunt, P. Sempronius
consul, cui Bruttii prouincia erat, in agro Crotoniensi cum
Hannibale in ipso itinere tumultuario proelio conflixit. agmi-
5 nibus magis quam acie pugnatum est. Romani pulsi, et tu-
multu uerius quam pugna ad mille et ducenti de exercitu con-
6 sulis interfecti; in castra trepide reditum, neque oppugnare
tamen ea hostes ausi. ceterum silentio proximae noctis pro-
fectus inde consul, praemisso nuntio ad P. Licinium procon-
sulem, ut suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo
7 duces, duo exercitus ad Hannibalem redierunt; nec mora dimi-
candi facta est, cum consuli duplicatae uires, Poeno recens
8 uictoria animos faceret. in primam aciem suas legiones Sem-
pronius induxit, in subsidiis locatae P. Licinii legiones. consul
principio pugnae aedem Fortunae Primigeniae uouit, si eo die
9 hostis fudisset; composque eius uoti fuit. fusi ac fugati Poeni,
supra quattuor milia armatorum caesa, paulo minus trecenti

---

1 expediens Σ^2 ‖ absce|deret *ras. ex* abscē|deret P ‖ 2 hiempe P ‖ 4 communiuit Σ^2? ‖ 5 naualia Σ^1 naualium P naualia et ς *Gron.* ‖ 7 deuexam equitatus Σ^1, *om.* P ‖ 10 undique *ex* unque P^1 ‖ 12 a Σ^2 ‖ ti P tito Σ^2 ‖ 13 auexit P ‖ 14 ea que Σ^2 q. P ‖ 15 exercituiui P^1, *corr.* P^2 ‖ deerat P^1, *corr.* P^4 ‖ 16 quit P ‖ 18 et *om.* Σ^1 ‖ millia P ‖ 20 crotoniensi $P^4\Sigma^1$ toniensi P^1 ‖ 23 ad Σ^2 a P^1, *del.* P^2 ‖ consulis $P^2\Sigma^2$ consusi P^1 ‖ 24 trepide reditū P trepidi rediere Σ^2 ‖ 29 est Σ^2, *om.* P ‖ duplicate Σ^2 et duplicatae P ‖ 30 animos faceret Σ^2 animo esset P ‖ 32 primigeniae *ex* primisgeniae P^1 ‖ uobit *ex* uobi P^1 ‖ si *usque ad* 33 fudisset *om.* Σ^2

uiui capti et equi quadraginta et undecim militaria signa. per-
culsus aduerso proelio Hannibal Crotonem exercitum reduxit.
Eodem tempore M. Cornelius consul in altera parte Italiae 10
non tam armis quam iudiciorum terrore Etruriam continuit,
totam ferme ad Magonem ac per eum ad spem nouandi res
uersam. eas quaestiones ex senatus consulto minime ambitiose 11
habuit; multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi ierant aut mise-
rant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo prae-
sentes condemnati erant; postea conscientia sibimet ipsi exilium 12
consciscentes, cum apsentes damnati essent, corporibus sub-
tractis bona tantum, quae publicari poterant, pigneranda poenae
praebebant.
Dum haec consules diuersis regionibus agunt, censores 37
interim Romae M. Liuius et C. Claudius senatum recitauerunt.
princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus; notati septem, nemo
tamen, qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter et cum 2
summa fide exegerunt; uiam e foro bouario [et] ad Veneris
circa foros publicos et aedem Matris Magnae in Palatio facien-
dam locauerunt. uectigal etiam nouum ex salaria annona statue- 3
runt. sextante sal et Romae et per totam Italiam erat. Romae
pretio eodem, pluris in foris et conciliabulis, et alio alibi pretio
praebendum locauerunt. id uectigal commentum alterum ex 4
censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo iudicio
quondam damnatus esset; et in pretio salis maxime oneratas
tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. inde Salina-
tori Liuio inditum cognomen. lustrum conditum serius, quia 5
per prouincias dimiserunt censores, ut ciuium Romanorum in
exercitibus quantus ubique esset referretur numerus. censa 6
cum iis ducenta decem quattuor milia hominum. condidit lu-
strum C. Claudius Nero. duodecim deinde coloniarum, quod 7
numquam antea factum erat, deferentibus ipsarum coloniarum

---

1 et *om.* Σ^1 ‖ xxxx *P* quinquaginta Σ^1 ‖ 2 reduxit *P* abduxit Σ^1 ‖ 3 m. Σ^2, *om.* *P* ‖ in *om.* Σ^1 ‖ 4 continuit Σ^2 continet *P* ‖ 7 ipsierant *P* ‖ miserunt *P* ‖ 8 presentes condemnati erant Σ^2 praesentis erant cō¦demnati *P* ‖ 10 consciscentes Σ^2 conscientes *P* ‖ apsentis *P* ‖ 11 pignerandum Σ^2 ‖ poene *P* ‖ 15 lectus Σ^1 dilectus *P* ‖ q. $P^6\Sigma^2$ q.m̄. P^1 ‖ 17 exegerunt Σ^2 exercerunt *P* ‖ e *P* et Σ^2 ‖ foro *usque ad* 18 circa *om.* Σ^2 ‖ et ad ueneris *P* ad ueneris et Σ^1?, *om.* Σ^2 ad ueneris *Madvig* ‖ 20 sal *P* salus *uel* salis Σ^2 ‖ et roma | et *P* ‖ 21 praetio *P* ‖ praetio *P* ‖ 23 iniquo $P^4\Sigma^2$ inquo P^1 ‖ 24 quon | damnatus P^1, *corr.* P^5 ‖ et Σ^2, *om.* *P* ‖ satis *P* ‖ 25 credebant *spurium esse censet Madvig* ‖ salinatori Σ^2 salinator *P* ‖ 28 censa $P^1\Sigma^2$ cesa P^2, *sed ras. illud restit.* ‖ 29 decem quattuor *P* sexaginta quinque Σ^1 ‖ millia *P* ‖ 30 c. Σ^2, *om.* *P* ‖ 31 antea Σ^1 ante *P* ‖ ipsarum coloniarum *om.* Σ^2

censoribus, censum acceperunt, ut, quantum numero militum,
quantum pecunia ualerent, in publicis tabulis monumenta ex-
8 tarent. equitum deinde census agi coeptus est; et ambo forte
censores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam
uentum est, in qua M. Liui nomen erat, et praeco cunctaretur
9 citare ipsum censorem, 'Cita' inquit Nero 'M. Liuium'; et siue
ex residua uetere simultate siue intempestiua iactatione seueri-
tatis inflatus M. Liuium, quia populi iudicio esset damnatus,
10 equum uendere iussit. item M. Liuius, cum ad tribum Arnien-
sem et nomen conlegae uentum est, uendere equum C. Clau-
dium iussit duarum rerum causa, unius, quod falsum aduersus
se testimonium dixisset, alterius, quod non sincera fide secum
11 in gratiam redisset. aeque foedum certamen inquinandi famam
alterius cum suae famae damno factum est exitu censurae.
12 cum in leges iurasset C. Claudius et in aerarium escendisset,
inter nomina eorum, quos aerarios relinquebat, dedit conlegae
13 nomen. deinde M. Liuius in aerarium uenit et praeter Maeciam
tribum, quae se neque condemnasset neque condemnatum aut
consulem aut censorem fecisset, populum Romanum omnem,
14 quattuor et triginta tribus, aerarios reliquit, quod et innocentem
se condemnassent et condemnatum consulem et censorem fecis-
sent, neque infitiari possent aut iudicio semel aut comitiis bis
15 ab se peccatum esse: inter quattuor et triginta tribus et C. Clau-
dium aerarium fore; quod si exemplum haberet bis eundem
aerarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter aerarios
16 fuisse relicturum. prauum certamen notarum inter censores;
castigatio inconstantiae populi censoria et grauitate temporum
17 illorum digna. in inuidia censores cum essent, crescendi ex
iis ratus esse occasionem Cn. Baebius tribunus plebis diem ad
populum utrisque dixit. ea res consensu patrum discussa est,
ne postea obnoxia populari aurae censura esset.

38 Eadem aestate in Bruttiis Clampetia a consule ui capta,

1 censum Σ^2, *om.* P ‖ ut *om.* Σ^2 ‖ 3 census agi coeptus est P ceptus census est agi Σ^2 ‖ 5 est $P\Sigma^2$ esset *Siesbye* ‖ 6 nero *ex* nemro P^1 ‖ 7 intempestiua Σ^2 intemtiua P ‖ 8 inflatum Σ^2 ‖ esset *om.* Σ^2 ‖ 9 narniensem $P^2\Sigma^2$ ‖ 10 claudium $P^5\Sigma^2$ claudiuunium P^1 ‖ 11 rerum $P^2\Sigma^2$ rerum c. claudium est uendere equum c. claudium iussit duarum rerum P^1 ‖ falsum Σ^2 profalsum P ‖ aduersus Σ^2 aduersum P ‖ 13 aeque *Gron.* neque P neque ibi Σ^2 ‖ 15 escensisset P ‖ 16 dedit $P\Sigma^2$ edidit *coni. Madvig Em. Liv. 423 sq.* ‖ 17 et Σ^2, *om.* P ‖ 18 aut *ante* consulem *om.* Σ^1 ‖ 20 xxx *ras. ex* xxxx P ‖ deliquit P ‖ 21 fecissem P^1, *corr.* P^4 ‖ 22 semel Σ^2 simul P ‖ 23 inter ς in Σ^2, *om.* P ‖ 26 prauum P paruum Σ^2 ‖ 28 in *om.* Σ^2 ‖ 29 diem utrique ad populum Σ^2 ‖ 32 bruttis P ‖ clampetia P^1 clampetilia P^2 iam petelia Σ^2 ‖ consule ui capta Σ^1 cosdeuicasta P^1 cosdeuicta

Consentia et Pandosia et ignobiles aliae ciuitates uoluntate in
dicionem uenerunt. et cum comitiorum iam adpeteret tempus, 2
Cornelium potius ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri
placuit. is consules Cn. Seruilium Caepionem et C. Seruilium 3
Geminum creauit. inde praetoria comitia habita. creati P. Cor- 4
nelius Lentulus, P. Quinctilius Varus, P. Aelius Paetus, P. Villius
Tappulus: hi duo cum aediles plebis essent, praetores creati 5
sunt. consul comitiis perfectis ad exercitum in Etruriam redit.
Sacerdotes eo anno mortui atque in locum eorum suffecti: 6
Ti. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Aemili Regilli,
qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque; in M. 7
Pomponi Mathonis auguris et decemuiri locum creati decemuir
M. Aurelius Cotta, augur Ti. Sempronius Gracchus admodum
adulescens, quod tum perrarum in mandandis sacerdotiis erat.
quadrigae aureae eo anno in Capitolio positae ab aedilibus cu- 8
rulibus C. Liuio et M. Seruilio Gemino, et ludi Romani biduum
instaurati, item per biduum plebei ab aedilibus P. Aelio, P.
Villio; et Iouis epulum fuit ludorum causa.

P^2 consule de poenis ui capta *Koch* ‖ 1 ignouiles *P* ‖ 3 utruria *P* ‖ 4 cepionem et c. seruilium Σ^2, *om.* *P* ‖ 6 letulus P^1, *corr.* P^2 ‖ p. Σ^2 .l. *P* ‖ quintilius $P^2\Sigma^2$ quinulius P^1 ‖ aelius *P* emilius Σ^2 ‖ paetus ς papius *P* petulus *uel* peculius Σ^2 ‖ 7 t.appilus *P* ‖ hi Σ^2 i *P* ‖ creati Σ^2 praeti *P* ‖ 8 praefectis *P* ‖ rediit ς ‖ 10 ti. *P* titus Σ^2 ‖ m. Σ^2, *om.* *P* ‖ 11 priore $P^2\Sigma^2$ priprior P^1 ‖ mortuos *P* ‖ in *om.* Σ^2 ‖ m. *P* titi *uel* t. Σ^2 ‖ 12 auguris Σ^2, *om.* *P* ‖ locum *P* in locum Σ^2 ‖ decemuir *P* decemuiri Σ^2 ‖ 13 augur *om.* Σ^2 ‖ ti. Σ^1 .t. *P* ‖ gragchus *P* ‖ 14 tunc Σ^2 ‖ 16 liuo *P* ‖ 17 item ς idem *P* iterum Σ^2 ‖ 18 aepulum *P* ‖ recognobi *subscr.* P^2
titi liuii | aburbecondita | liber xxuiiii | explic. incipit | liber xxx *P*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA

LIBER XXX.

1 Cn. Seruilius et C. Seruilius consules — sextus decimus
is annus belli Punici erat — cum de re publica belloque et
2 prouinciis ad senatum rettulissent, censuerunt patres, ut con-
sules inter se compararent sortirenturue, uter Bruttios aduersus
3 Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures prouinciam haberet; cui
Bruttii euenissent, exercitum a P. Sempronio acciperet; P. Sem-
pronius — ei quoque enim pro consule imperium in annum
4 prorogabatur — P. Licinio succederet; is Romam reuerteretur,
bello quoque bonus habitus ad cetera, quibus nemo ea tem-
pestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis
5 ab natura fortunaque bonis. nobilis idem ac diues erat; forma
uiribusque corporis excellebat; facundissimus habebatur seu
causa oranda seu in senatu et apud populum suadendi ac dis-
6 suadendi locus esset; iuris pontificii peritissimus; super haec
bellicae quoque laudis consulatus compotem fecerat. quod in
7 Bruttiis prouincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum: M.
Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus; ipse proro-
gato imperio Galliam prouinciam optineret cum legionibus iis,
8 quas L. Scribonius priore anno habuisset. sortiti deinde pro-
uincias: Caepioni Bruttii, Seruilio Gemino Etruria euenit. tum
9 praetorum prouinciae in sortem coniectae: iuris dictionem urba-
nam Paetus Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius,

---

1 et c. seruilius Σ^2, *om.* P ‖ 2 is *om.* Σ^2 ‖ ponici P^1, *corr.* P^2 ‖ 3 prouinciis $P^2\Sigma^2$ prouincis P^1 ‖ 4 sortirenturque Σ^2 ‖ 6 brutti P ‖ 7 proconsule Σ^2 proconsuli P ‖ 8 rogabatur P^1 progabatur P^2 ‖ 11 ab Σ^2 ad P ‖ 12 seu causa Σ^2 secausa P ‖ 13 et apud Σ^1 ad P et ad ς aut ad *coni. Weissenborn* ‖ ac dissuadendi P aut dissuadendi ς, *om.* Σ^1 ‖ 15 laudes Σ^2 ‖ fecerunt *uel* fecerant Σ^2 ‖ quod P cui Σ^1 ‖ 16 idem P eidem Σ^1 ‖ ac P et Σ^2 ‖ decretum P decreta Σ^1 ‖ 18 optineret Σ^1 optinere P ‖ 19 l. *Alschefski* (praetor l. *ed. Mog.*) p̄. $P\Sigma^2$ ‖ 20 brutti P ‖ seruilio *om.* ς ‖ 21 pretorum P ‖ 22 lentulus siciliam Σ^2, *om.* P ‖ p. uillius Σ^1? uillius

Ariminum cum duabus legionibus — sub Sp. Lucretio eae fue-
rant — Quinctilius Varus est sortitus. et Lucretio proroga- 10
tum imperium, ut Genuam oppidum a Magone Poeno dirutum
exaedificaret. P. Scipioni non temporis sed rei gerendae fine,
donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est,
decretumque, ut supplicatio fieret, quod is in Africam prouin- 11
ciam traiecisset, ut ea res salutaris populo Romano ipsique duci
atque exercitui esset.

In Siciliam tria milia militum sunt scripta, et quia, quod 2
roboris ea prouincia habuerat, in Africam transuectum fuerat,
et quia, ne qua classis ex Africa traiceret, quadraginta nauibus
custodiri placuerat Siciliae maritumam oram. tredecim nouas 2
naues Villius secum in Siciliam duxit; ceterae in Sicilia ueteres
refectae. huic classi M. Pomponius, prioris anni praetor, pro- 3
rogato imperio praepositus nouos milites ex Italia aduectos in
naues imposuit. parem nauium numerum Cn. Octauio, praetori 4
item prioris anni, cum pari iure imperi ad tuendam Sardiniae
oram patres decreuerunt; Lentulus praetor duo milia militum
dare in naues iussus. et Italiae ora, quia incertum erat, quo 5
missuri classem Carthaginienses forent — uidebantur autem,
quidquid nudatum praesidiis esset, petituri — M. Marcio, prae-
tori prioris anni, cum totidem nauibus tuenda data est. tria 6
milia militum in eam classem ex decreto patrum consules scri-
pserunt et duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniae 7
cum exercitibus imperioque ueteribus imperatoribus, L. Lentulo
et L. Manlio Acidino, decretae. uiginti omnino legionibus et
centum sexaginta nauibus longis res Romana eo anno gesta.

Praetores in prouincias ire iussi. consulibus imperatum, 8
ut, priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos face-
rent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum
uouisset, si eodem statu res publica staret. et nouas religiones 9

P c. liuius Σ^2 ‖ 1 spurio lucretio Σ^1? lucretio spurio *P* lucretio sempronio Σ^2 ‖ 2 quintillius *P* quintilius Σ^2 ‖ 3 ut *om.* Σ^1 ‖ oppidum $P^2\Sigma^2$ oppidumam P^1 ‖ 4 finem *P* ‖ 5 bellatum Σ^2 ‖ 7 ipsique Σ^2 sique *P* ‖ 9 sicilia Σ^2 ‖ millia *P* ‖ et *cum Gron. del. Madvig*, fuerat; et ... oram, tredecim *distinguens* ‖ et quia *usque ad* 10 fuerat *om.* Σ^1 ‖ 11 et quia ne qua Σ^1 *Crévier* etquiantequa P^1 etquiantequam P^2 ‖ 14 classi m. Σ^2 classī P^1 classi P^4 ‖ prorogatio P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 praetori] *errauisse Liuium perspexit J. Perizonius coll. 28, 38, 11 et 29, 36, 1* ‖ 17 sardiae P^1, *corr.* P^2 ‖ 18 patrem P^1, *corr.* P^2 ‖ millia *P* ‖ 21 quidquid P^1 quicquid $P^4\Sigma^2$ ‖ presidii Σ^2 ‖ marcio Σ^2 mario *P* ‖ pretori *P* ‖ 23 eam *P* eadem Σ^2 ‖ scribserunt *P* ‖ 25 cum *ras. ex* eum *P* ‖ imperio|quae *P* ‖ 26 manlio *ex* mansilio P^1 ‖ uiginti *P* decem Σ^2 ‖ 27 res romana $P\Sigma^2$ respublica romana *uel* respublica *Gron.* ‖ 28 iussi *ras. ex* iussu *P* ‖ 29 ut Σ^2, *om.* *P* ‖ 31 uobiset P^1

excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nun-
tiata. aurum in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris
crediti sed etiam edisse; mures Antii coronam auream adrosere;
10 circa Capuam omnem agrum lucustarum uis ingens, ita ut, unde
11 aduenissent, parum constaret, compleuit; eculeus Reate cum
quinque pedibus natus; Anagniae sparsi primum ignes in caelo,
12 dein fax ingens arsit; Frusinone arcus solem tenui linea am-
plexus est, circulum deinde ipsum maior solis orbis extrin-
secus inclusit; Arpini terra campestri agro in ingentem sinum
13 consedit; consulum alteri primam hostiam immolanti caput ioci-
neris defuit. ea prodigia maioribus hostiis procurata; editi a
collegio pontificum dei, quibus sacrificaretur.

3 His transactis consules praetoresque in prouincias profecti.
omnibus tamen, uelut eam sortitis, Africae cura erat, seu quia
ibi summam rerum bellique uerti cernebant seu ut Scipioni
2 gratificarentur, in quem tum omnis uersa ciuitas erat. itaque
non ex Sardinia tantum, sicut ante dictum est, sed ex Sicilia
quoque et Hispania uestimenta frumentumque, et arma etiam
3 ex Sicilia et omne genus commeatus eo portabantur. nec Scipio
ullo tempore hiemis belli opera remiserat, quae multa simul
undique eum circumstabant: Vticam opsidebat; castra in con-
4 spectu Hasdrubalis erant; Carthaginienses deduxerant naues,
classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos
habebant. inter haec ne Syphacis quidem reconciliandi curam
ex animo miserat, si forte iam satias amoris in uxore ex multa
5 copia eum cepisset. ab Syphace magis pacis cum Carthaginien-
sibus condiciones, ut Romani Africa, Poeni Italia excederent,
6 quam, si bellaretur, spes ulla desciturum adferebatur. haec
per nuntios acta magis equidem crediderim — et ita pars maior
auctores sunt — quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius
7 prodit, in castra Romana ad conloquium uenisse. primo eas
condiciones imperator Romanus uix auribus admisit; postea, ut
causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius

---

uobisset P^4 ‖ 1 locis $P^2\Sigma^2$ locislocis P^1 ‖ 2 corui | non *ex* cor | nun P^1 ‖ 3 antii P autem Σ^2 ‖ adroserunt Σ^1 ‖ 4 locustarum Σ^2 ‖ 5 reate P rome Σ^2 ‖ 6 anagnie P ‖ 7 frisinone P^2 ‖ linea *ras. ex* lineam P ‖ 8 est *om.* Σ^1 ‖ extrisecus P^1, *corr.* P^4 ‖ 9 inclusi tarpini Σ^2 ‖ 10 caput iocineris P caputio cineri Σ^2 ‖ 13 praefecti P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 est *om.* Σ^1 ‖ 19 portabatur Σ^2 ‖ nec Σ^2 ne P ‖ 20 ullo Σ^4 eo Σ^2? illo P ‖ 21 optidebat P^1 opsidebat P^2 ‖ 24 curam reconciliandi Σ^2 ‖ 25 miserat P dimiserat Σ^1 ‖ satias *ed. Mog.* satis $P\Sigma^2$ ‖ ex P et Σ^2 ‖ 26 eum Σ^2, *om.* P ‖ 27 excederen P^1, *corr.* P^4 ‖ 29 nuntios $P^2\Sigma^2$ ntios P^1 ‖ 30 auctore P^1, *corr.* P^4 ‖ 31 eas P has Σ^2 ‖ 32 postea *om.* Σ^1 ‖ ut Σ^2 aut P ‖ 33 suis *Rhenanus*

eadem illa abnuere ac spem facere saepius ultro citroque agitantibus rem conuenturam.

Hibernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris 8
materia exaedificata, lignea ferme tota erant. Numidae prae- 9
cipue harundine textis storeaque pars maxima tectis passim
nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra
fossam etiam uallumque habitabant. haec relata Scipioni spem 10
fecerant castra hostium per occasionem incendendi.

Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calonum loco **4**
primos ordines spectatae uirtutis atque prudentiae seruili habitu
mittebat, qui, dum in conloquio legati essent, uagi per castra, 2
alius alia aditus exitusque omnes, situm formamque et uni-
uersorum castrorum et partium, qua Poeni, qua Numidae habe-
rent, quantum interualli inter Hasdrubalis ac regia castra esset,
specularentur moremque simul noscerent stationum uigiliarum- 3
que, nocte an interdiu opportuniores insidiantibus essent; et
inter crebra conloquia alii atque alii de industria, quo pluribus
omnia nota essent, mittebantur. cum saepius agitata res cer- 4
tiorem spem pacis in dies et Syphaci et Carthaginiensibus per
eum faceret, legati Romani uetitos se reuerti ad imperatorem
aiunt, nisi certum responsum detur: proinde, seu ipsi staret 5
iam sententia, eam promeret, seu consulendus Hasdrubal et
Carthaginienses essent, consuleret; tempus esse aut pacem
componi aut bellum nauiter geri. dum consulitur Hasdrubal 6
ab Syphace, ab Hasdrubale Carthaginienses, et speculatores
omnia uisendi et Scipio ad conparanda ea, quae in rem erant,
tempus habuit; et ex mentione ac spe pacis neclegentia, ut 7

---

sui *P* uisa Σ^1 ‖ 1 sepius *P* ‖ 2 conuē|turam *P*Σ^2 conuenturum Σ^1? ‖ 3 carthaginiensium *P* carthaginiensibus Σ^1 ‖ 4 erant ferme tota Σ^2 ‖ praecipuae *P* ‖ 5 storeaque *P* iusto terraque Σ^2 ‖ 7 scipioni *ras. ex* scipionis *P* ‖ 8 incendi *P* ‖ 10 ordine Σ^2 ‖ spectate P^1 spectatæ P^4 ‖ 12 situs Σ^2 ‖ 13 qua poeni qua *P*Σ^2 *Gron. Ern.* quam poeni quam *uel* quas poeni quas ς ‖ haberent *P*Σ^2 ς tenderent *Gron.* habitarent *A. G. Ernesti* ‖ 16 noctu Σ^2? ‖ insidiantibus Σ^2 insidianti *P* ‖ 17 de Σ^2 dem P^1, in *a* P^2 *super* m *scriptum rursus deletum* ‖ 18 agita P^1, *corr.* P^4 ‖ spem certiorem Σ^2 ‖ 20 ad imperatorem *P* ab imperatore Σ^1 ‖ 21 ipsi *P* ipse Σ^2 ‖ 22 eam promeret *add. Madvig (postea cum Weissenbornio* eam *omittere maluit), om.* *P*Σ^2 eam aperiret *Luterbacher Phil. Rundschau 1883, 594* expromeret *Riemann; hiare sermonem primus obseruauit Stoecker Arch. phil. 2 (1833) 71 sq. et* pronuntiaret *suppl.* ‖ 23 consuleret *ex* consulerent P^1 ‖ tempus $P^2\Sigma^2$ tempus essent consuleret tempus P^1 ‖ 24 nauiter *ras. ex* inauiter *P* ‖ hasdrubal ab syphace ab Σ^2, *om.* *P* ‖ 25 hasdrubale $P^1\Sigma^2$ hasdrubal et P^4 ‖ carthaginiesses *P* ‖ 26 ea *om.* Σ^1 ‖ erant *P* opus erant Σ^2 *et ut uid.* Σ^1 ‖ 27 et ex Σ^2 et *P* ex *H. J. Mueller Jahresber. VII 147*

fit, apud Poenos Numidamque orta cauendi, ne quid hostile
8 interim paterentur. tandem relatum responsum quibusdam,
quia nimis cupere Romanus pacem uidebatur, iniquis per occasionem adiectis; quae peropportune cupienti tollere indutias
9 Scipioni causam praebuere; ac nuntio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit se uno frustra tendente nulli alii pacem placuisse; renuntiaret igitur nullam aliam spem pacis quam relictis Carthaginiensibus Syphaci cum
10 Romanis esse. ita tollit indutias, ut libera fide incepta exsequeretur; deductisque nauibus — et iam ueris principium erat — machinas tormentaque, uelut a mari adgressurus Vticam,
11 imponit, et duo milia militum ad capiendum quem antea tenuerat tumulum super Vticam mittit, simul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hostium animos,
12 simul ne qua, cum ipse ad Syphacem Hasdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe et impetus in castra sua relicta cum leui praesidio fieret.

5 His praeparatis aduocatoque consilio et dicere exploratoribus iussis, quae conperta adferrent, Masinissaque, cui omnia hostium nota erant, postremo ipse, quid pararet in proximam
2 noctem, proponit; tribunis edicit, ut, ubi praetorio dimisso
3 signa concinuissent, extemplo educerent castris legiones. ita ut imperauerat signa sub occasum solis efferri sunt coepta. ad primam ferme uigiliam agmen explicauerunt; media nocte — septem enim milia itineris erant — modico gradu ad ca-
4 stra hostium peruentum est. ibi Scipio partem copiarum Laelio Masinissamque ac Numidas adtribuit et castra Syphacis in-
5 uadere ignesque conicere iubet. singulos deinde separatim Laelium ac Masinissam seductos optestatur, ut, quantum nox prouidentiae adimat, tantum diligentia expleant curaque; se
6 Hasdrubalem Punicaque castra adgressurum; ceterum non ante
7 coepturum, quam ignem in regiis castris conspexisset. neque

1 numidā|que *P* numidasque Σ^2 ‖ 4 peropportunae *P* ‖ 5 nuntio Σ^2 nunti *P* ‖ relaturum Σ^2 relatum *P* ‖ 6 se uno Σ^2 uno *P* ‖ 7 ali *P* ‖ 8 pacis quam Σ^2, *om.* *P* ‖ 9 esse Σ^2 essent *P* ‖ tolli *P* ‖ 10 principum P^1, *corr.* P^2 ‖ 12 et *om.* Σ^2 ‖ 13 ut Σ^2, *om.* *P* ‖ 14 animus P^1, *corr.* P^4 ‖ 15 ipse *om.* Σ^2 ‖ 16 in $P^2\Sigma^2$ incasin P^1 ‖ cum *ras. ex* eum *P* ‖ 18 et dicere *P* edicere Σ^2 ‖ 20 quid ipse Σ^2 ‖ parare Σ^2 ‖ 21 proponi *P* ‖ pretorio *P* ‖ 22 concinuissent Σ^2 continuisset *P* ‖ exemplo *P* ‖ 23 efferri *P* ferri Σ^2 ‖ 24 agmen $P^2\Sigma^2$ agnen P^1 ‖ 25 milia $P^2\Sigma^2$ milli P^1 ‖ modicu *P* ‖ 26 est *P* et Σ^2 ‖ 27 et *om.* Σ^2 ‖ 28 conicere *uel* coicere Σ^2 collegere P^1 colligere P^2 ‖ saeparatim *P* ‖ 29 seductos Σ^2 deductos *P* ‖ 30 curaque *P* unaque Σ^1 ‖ 31 non Σ^2 nū *P* ‖ 32 conspexissent *P*

ea res morata diu est: nam ut proximis casis iniectus ignis
haesit, extemplo proxima quaeque et deinceps continua am-
plexus totis se passim dissipauit castris. et trepidatio quidem, 8
quantam necesse erat in nocturno effuso tam late incendio,
orta est; ceterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem
rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi in 9
armatos incidere hostis, maxime Numidas ab Masinissa notitia
regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos.
multos in ipsis cubilibus semisomnos hausit flamma; multi in 10
praecipiti fuga ruentes super alios alii in angustiis portarum
optriti sunt.

Relucentem flammam primo uigiles Carthaginiensium, de- 6
inde excitati alii nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem
errore credere et ipsi sua sponte incendium ortum, et clamor 2
inter caedem et uulnera sublatus an ex trepidatione nocturna
esset confusus sensum ueri adimebat. igitur pro se quisque 3
inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis,
qua cuique proximum erat, ea modo, quae restinguendo igni
forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. quibus caesis 4
omnibus, praeterquam hostili odio etiam ne quis nuntius re-
fugeret, extemplo Scipio neclectas ut in tali tumultu portas
inuadit; ignibusque in proxima tecta coniectis effusa flamma 5
primo uelut sparsa pluribus locis reluxit, dein per continua
serpens uno repente omnia incendio hausit. ambusti homines 6
iumentaque foeda primum fuga, dein strage obstruebant iti-
nera portarum; quos non oppresserat ignis, ferro absumpti;
binaque castra clade una deleta. duces tamen ambo et ex 7
tot milibus armatorum duo milia peditum et quingenti equites
semermes, magna pars saucii adflatique incendio effugerunt.
caesa aut hausta flammis ad quadraginta milia hominum sunt, 8

1 proximis $P\Sigma^2$ primis *Gron. coll. Polyb. 14, 4, 6* ‖ casis P castris Σ^2 ‖ 2 haesit P hoste *uel* est Σ^2 ‖ et *om.* Σ^2 ‖ 4 quantam *Gron.* quanta $P\Sigma^2$ ‖ 6 rati $P^4\Sigma^2$ rari P^1 ‖ 7 inciderunt Σ^2 ‖ ab *om.* Σ^2 ‖ 9 multos Σ^2, *om.* P ‖ hausit flamma P flamma hausit Σ^2 ‖ in $P\Sigma^2$, *om.* ς *Alschefski* ‖ 10 alios alii ς alii alios $P\Sigma^2$ ‖ angustis P ‖ 12 relucentē *ras. ex* relugentē P ‖ primo P primo cum Σ^2 ‖ 13 cum P, *om.* Σ^2 ‖ 14 errore Σ^2 terrore P ‖ credere et Σ^2 crederet P ‖ 16 confusis *coni. Rhenanus* ‖ 17 nihil Σ^2, *om.* P ‖ 20 refugeret Σ^2 efugeret P ‖ 21 neclectas Σ^2 neelecta P ‖ portas Σ^2 postas P^1 potestas P^2 ‖ 23 sparsa Σ^2 sparso P sparso semine *coni. Madvig Em. Liv. 425* ‖ per *om.* Σ^1 ‖ 24 serpens uno repente omnia *om.* Σ^1 ‖ 25 obstruebant *Madvig* obruebant P obruerant Σ^1 ‖ 27 castra $P^2\Sigma^2$ astra P^1 ‖ clade Σ^1 de P^1 die P^2 ‖ et Σ^2, *om.* P ‖ 28 millibus P ‖ 29 semiermes P^2 ‖ 30 ad Σ^2, *om.* P ‖ millia P

capta supra quinque milia, multi Carthaginiensium nobiles,
9 undecim senatores, signa militaria centum septuaginta quattuor,
equi Numidici supra duo milia septingenti; elephanti sex capti,
octo ferro flammaque absumpti. magna uis armorum capta;
ea omnia imperator Volcano sacrata incendit.

7 Hasdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam
petierat, eoque omnes, qui supererant, uestigia ducis sequentes
se contulerant; metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe exces-
2 sit. mox eodem patentibus portis Romani accepti; nec quic-
quam hostile, quia uoluntate concesserant in dicionem, factum.
duae subinde urbes captae direptaeque: ea praeda et quae
3 castris incensis ex igne rapta erat militi concessa est. Syphax
octo milium ferme inde spatio loco munito consedit; Hasdru-
bal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade
4 mollius consuleretur. quo tantus primo terror est adlatus,
ut omissa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem
5 opsessurum. senatum itaque sufetes, quod uelut consulare
6 imperium apud eos erat, uocauerunt. ibi tribus sententiis cer-
tatum: una de pace legatos ad Scipionem decernebat, altera
Hannibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat,
7 tertia Romanae in aduersis rebus constantiae erat: reparandum
exercitum Syphacemque hortandum, ne bello absisteret, cen-
sebat. haec sententia, quia Hasdrubal praesens Barcinaeque
8 omnes factionis bellum malebant, uicit. inde dilectus in urbe
agrisque haberi coeptus, et ad Syphacem legati missi, summa
ope et ipsum reparantem bellum, cum uxor non iam ut ante
blanditiis, satis potentibus ad animum amantis, sed precibus et
9 misericordia ualuisset, plena lacrimarum optestans, ne patrem

---

1 capta $P^2\Sigma^2$ apta P^1 ‖ millia P ‖ multi P capita Σ^2 ‖ 3 septingenti *uel* septingentos Σ^2 DCC· P ‖ capti *ras. ex* scapti P ‖ 4 flammaq. *ex* flammamq. P^1 ‖ 5 uolcano Σ^2 uulcano P ‖ 6 afrorum P equorum Σ^1 ‖ 7 patierat P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 deinde ne P^2 dein P^1 ne Σ^2 ‖ 12 excensis P ‖ igni Σ^2 ‖ 13 millium P ‖ munito Σ^1 communito P ‖ consedit *om.* Σ^2 ‖ 15 adlatus Σ^2 attalus P^1 allatus P^2 ‖ 17 usufetes P^1 ut suffectus P^2 usipetes Σ^2 ‖ consulare $P^2\Sigma^2$ consula P^1 ‖ 18 uocarunt Σ^2 ‖ sententiis certatum *add. Madvig, om.* $P\Sigma^2$ sententiis certatum est *Maur. Mueller* certatum sen-tentiis *Riemann* certatum sententiis, e quibus *Gu. Heraeus quaest. crit. Liv. p. 122* dictis sententiis ς, *quod si comprobas, uerba* una *ad* 22 censebat *cum Creuierio parenthesi includenda sunt* ‖ 20 exitiabili Σ^2 exitiali *ras. ex* exitiabilemli P ‖ reuocabat Σ^2 peruocabat P ‖ 22 ortan-dum P^2 ortandum syphacē|que ortandum P^1 ‖ absistere P^1, *corr.* P^2 ‖ censebat Σ^2 censebat haec sensebat P^1 censebant P^2 ‖ 23 barchinaeque $P\Sigma^2$ ‖ 24 factiones P ‖ alebant Σ^2 ‖ uicit ς uincit P uicti Σ^2 ‖ 26 repa-rentem P ‖ 27 praecibus P ‖ 28 ne $P^4\Sigma^2$ de P^1

suum patriamque proderet isdemque flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. spem quoque oppor- 10
tune oblatam adferebant legati: quattuor milia Celtiberorum circa urbem nomine Obbam, ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiae iuuentutis, sibi occurrisse, et Hasdrubalem prope diem adfore cum manu haudquaquam contemnenda.
igitur non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam 11
multitudinem agrestium Numidarum, quibus per eosdem dies arma equosque dedisset, et omnem iuuentutem adfirmat ex
regno exciturum; scire incendio, non proelio cladem acceptam; 12
eum bello inferiorem esse, qui armis uincatur. haec legatis 13
responsa; et post dies paucos rursus Hasdrubal et Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit triginta ferme milium armatorum.

Scipionem uelut iam debellato, quod ad Syphacem Cartha- 8
giniensesque attineret, Vticae oppugnandae intentum iamque machinas admouentem muris auertit fama redintegrati belli;
modicisque praesidiis ad speciem modo opsidionis terra mari- 2
que relictis ipse cum robore exercitus ire ad hostis pergit.
primo in tumulo quattuor milia ferme distante ab castris regiis 3
consedit; postero die cum equitatu in Magnos — ita uocant — Campos subiectos ei tumulo degressus succedendo ad stationes hostium lacessendoque leuibus proeliis diem absumpsit.
et per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excur- 4
sionibus in uicem nihil dictu satis dignum fecerunt; quarto
die in aciem utrimque descensum est. Romanus principes 5
post hastatorum prima signa, in subsidiis triarios constituit; equitatum Italicum ab dextro cornu, ab laeuo Numidas Masi-
nissamque opposuit. Syphax Hasdrubalque Numidis aduersus 6
Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masinissam locatis Celtiberos in mediam aciem aduersus signa legionum accepere.

---

2 opportunæ P | 3 millia P ‖ 4 nomine *del. Duker* | 5 occurrisset *uel* occurrissent Σ^2 | 6 manu *ras. ex* manum P | 8 eosdem P eos Σ^2 | 9 equoque P^1, *corr.* P^2 ‖ 10 cladem] P, *sed* clad *in ras. litt.* non ‖ 12 rursus Σ^2 usus P^1 reuersus P^2 ‖ 13 copias $P^2\Sigma^2$ copiae P^1 ‖ is P iis Σ^2 | milium Σ^1 millia P ‖ 15 iam debellato P debellato iam Σ^1 ‖ 17 auertit Σ^2 aduertit P | 18 modicis|quae P | praesidiis $P^2\Sigma^2$ praesidis P^1 ‖ 20 millia P | 22 degressu P^1, *corr.* P^4 | 23 leuibus $P^5\Sigma^2$ leuius P^1 | absumsit P | 25 uicem $P^2\Sigma^2$ uicem nihil dictu satis dignum in uicem P^1 | dicnū P ‖ 26 in aciem utrimq. P utrimque in aciem Σ^1 ‖ principes post *Victorius, Sigonius* post principes $P\Sigma^2$ ‖ 27 hastatorum Σ^2 hastorum P^1 hastarum P^2 ‖ 28 massinissam (*om.* que) Σ^2? | 29 numidis Σ^2 numidicis P ‖ 30 carthaginiensibus Σ^2 carthaginiensium P ‖ 31 in Σ^2, *om.* P | aduersus *Ruperti* in aduersa $P\Sigma^2$

7 ita instructi concurrunt. primo impetu simul utraque cornua, et Numidae et Carthaginienses, pulsi; nam neque Numidae, maxima pars agrestes, Romanum equitatum neque Carthaginienses, et ipse nouus miles, Masinissam recenti super cetera uictoria ter-
8 ribilem sustinuere. nudata utrimque cornibus Celtiberum acies stabat, quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis neque spes ueniae ab Scipione erat, quem bene meritum de se et gente sua mercennariis armis oppugnatum in Africam
9 uenissent. igitur circumfusis undique hostibus alii super alios cadentes opstinate moriebantur; omnibusque in eos uersis aliquantum ad fugam temporis Syphax et Hasdrubal praeceperunt. fatigatos caede diutius quam pugna uictores nox oppressit.

9 Postero die Scipio Laelium Masinissamque cum omni Romano et Numidico equitatu expeditisque militum ad persequen-
2 dos Syphacem atque Hasdrubalem mittit; ipse cum robore exercitus urbes circa, quae omnes Carthaginiensium dicionis erant,
3 partim spe, partim metu, partim ui subigit. Carthagini erat quidem ingens terror, et circumferentem arma Scipionem omnibus finitimis raptim perdomitis ipsam Carthaginem repente ad-
4 gressurum credebant. itaque et muri reficiebantur propugnaculisque armabantur, et pro se quisque, quae diutinae opsidionis
5 tolerandae sunt, ex agris conuehebat. rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Hannibalem arcessendum mittendo-
6 rum; pars maxima classem, quae ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra, relicta
7 cum leui praesidio, oppressuros. in hoc consilium maxime inclinant; legatos tamen ad Hannibalem mittendos censent: quippe classi ut felicissime gerantur res, parte aliqua leuari Vticae opsi-
8 dionem; Carthaginem ipsam qui tueatur, neque imperatorem alium quam Hannibalem neque exercitum alium quam Hanni-

1 utraque cornua Σ^1 utraque cornu P^1 utroque cornu P^6 ‖ 2 nam neque] nam | que P ‖ 3 agrestis Σ^2 ‖ carthaginiense P ‖ 4 masinissa P ‖ 5 ueltiberum P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 uenie *ras. ex* uenire P ‖ 8 oppugnatum in africam Σ^2 in africam oppugnatum P ‖ 9 alii Σ^2 ali P ‖ 10 opstinate P obstinati Σ^1 ‖ 12 cede P ‖ uicores P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 expeditisque P expeditissimisque Σ^1 ‖ 17 partim spe *om.* Σ^2 ‖ subicit P ‖ quidem erat ς ‖ 18 circumferente arma scipione Σ^2 ‖ 19 finitimis $P^2\Sigma^2$ finitionis *ex* finitionibus P^1 ‖ raptim P partim Σ^2 ‖ 21 sequisque *in ras. uocis* pugnaculis P ‖ que Σ^2, *om.* P ‖ opsidionis P obsidioni Σ^2 *et ut uid.* Σ^1 ‖ 22 toleranda P ‖ conuehebat Σ^1 conuehit P ‖ 24 que P ‖ 25 opprimendum P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 incautae P ‖ 29 classe Σ^2 ‖ gerantur P geratur Σ^1 ‖ leuari Σ^2 leuare P ‖ 30 tueatur P tueantur Σ^1

balis superesse. deductae ergo postero die naues, simul et 9
legati in Italiam profecti; raptimque omnia stimulante fortuna
agebantur; et in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem
omnium rebatur.

Scipio grauem iam spoliis multarum urbium exercitum 10
trahens, captiuis aliaque praeda in uetera castra ad Vticam missis,
iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum
Tyneta. abest ab Carthagine quindecim milia ferme passuum 11
locus cum operibus tum suapte natura tutus et qui et ab Cartha- 12
gine conspici et praebere ipse prospectum cum ad urbem tum
ad circumfusum mare urbi possit. inde, cum maxime uallum 10
Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam ab Car-
thagine petens. igitur omisso opere pronuntiatum iter, signaque 2
raptim ferri sunt coepta, ne naues in terram et opsidionem
uersae ac minime nauali proelio aptae opprimerentur. qui enim 3
restitissent agili et nautico instrumento aptae et armatae classi
naues tormenta machinasque portantes et aut in onerariarum
usum uersae aut ita adpulsae muris, ut pro aggere ac pontibus
praebere ascensus possent? itaque Scipio, postquam eo uentum 4
est, contra quam in nauali certamine solet, rostratis, quae
praesidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope
terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus 5
hostem opposuit, easque ipsas, ne in tumultu pugnae turbari
ordines possent, malis antemnisque de naue in nauem traiectis
ac ualidis funibus uelut uno inter se uinculo inligatis con-
prendit tabulasque superinstrauit, ut peruium in totum nauium
ordinem esset, et sub ipsis pontibus interualla fecit, qua pro- 6
currere speculatoriae naues in hostem ac tuto recipi possent.
his raptim pro tempore instructis mille ferme delecti propu- 7
gnatores onerariis imponuntur, telorum maxime missilium, ut

1 et *om.* Σ^2 ‖ 2 in *om.* Σ^2 ‖ 6 aliaque $P^2\Sigma^2$ alique P^1 ‖ 8 ab Σ^2 a P ‖ quindeum P^1, *corr.* P^2 ‖ millia P ‖ 9 locus P (is locus *expectes*) locum Σ^1 ‖ tutus P tutum Σ^1 ‖ et *post* qui *om.* Σ^2 ‖ 10 prospectum cum ad urbem tum ad circumfusum Σ^2 conspectum cumfusum P ‖ 11 posset Σ^2 ‖ 12 ab Σ^2 a P ‖ 13 pronuntiatum P pronuntiatur Σ^3 *et ut uid.* Σ^2 ‖ 14 ferri raptim Σ^2 ‖ 15 praelio P ‖ 16 restitissent Σ^2 restituissent P ‖ classis P ‖ 17 aut *usque ad* 18 uersae *om.* Σ^1 ‖ 18 adpulsae Σ^1 pulsae ad P ‖ 19 eo uentum est contra quam Σ^1, *om.* P ‖ 20 nauali $P^2\Sigma^2$ uali P^1 ‖ que P ‖ 21 poterant $P\Sigma^2$ potuerant *Madvig* non poterant *coni. Weissenborn* ‖ in postremam Σ^2 ipsostremam P ‖ 22 quadruplicem Σ^2 quadriplicem P ‖ 24 de naui in nauim Σ^2? ‖ 25 inligatis uelut uno inter se uinculo c. *ponendum conieci proleg. ed. mai. p. 140* ‖ cō|prensit P comprehendit (*uel* comprehendi) Σ^1 ‖ 26 superstrauit Σ^1 ‖ in totum nauium Σ^1, *om.* P ‖ 27 esset Σ^1 fecisset P ‖ 29 dilecti P ‖ 30 maxime Σ^2, *om.* P

8 quamuis longo certamini sufficerent, uis ingens congeritur. ita
parati atque intenti hostium aduentum opperiebantur. Cartha-
ginienses, qui, si maturassent, omnia permixta turba trepi-
9 dantium primo impetu oppressissent, perculsi terrestribus cla-
dibus atque inde ne mari quidem, ubi ipsi plus poterant, satis
fidentes, die segni nauigatione absumpto sub occasum solis in
10 portum — Rusucmona Afri uocant — classem adpulere; postero
die sub ortum solis instruxere ab alto naues uelut ad iustum
11 proelium nauale et tamquam exituris contra Romanis. cum
diu stetissent, postquam nihil moueri ab hostibus uiderunt,
12 tum demum onerarias adgrediuntur. erat res minime certamini
nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium.
13 altitudine aliquantum onerariae superabant; ex rostratis Poeni
uana pleraque, utpote supino iactu, tela in locum superiorem
mittebant; grauior ac pondere ipso libratior superne ex one-
14 rariis ictus erat. speculatoriae naues ac leuia alia nauigia, quae
sub constratis pontium per interualla excurrebant, primo ipsae
15 tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur; deinde
[et] propugnatoribus quoque incommodae erant, quod permixtae
cum hostium nauibus inhibere saepe tela cogebant metu, ne
16 ambiguo ictu suis inciderent. postremo asseres ferreo unco
praefixi — harpagones uocat miles — ex Punicis nauibus inici
17 in Romanas coepti. quos cum neque ipsos neque catenas,
quibus suspensi iniciebantur, incidere possent, ut quaeque retro
18 inhibita rostrata onerariam haerentem unco traheret, scindi
uideres uincula, quibus aliis innexa erat, seriem etiam simul
19 plurium nauium trahi. hoc maxime modo lacerati quidem omnes

1 certamini ς *Madvig* certamine $P\Sigma^2$ ‖ 2 operiebantur $P\Sigma^2$ ‖ 3 si maturassent Σ^2 simitaturaessent P ‖ turba Σ^2 turbata P ‖ 4 oppressissent P^2 pressissent P^1 deprendissent Σ^1 ‖ 5 ne *Alschefski* ne *uel* ne in Σ^2 in P ‖ 7 rusucmona P rusucmona *uel* rusuomona Σ^2 ruspinam *uel* ruspinona *Stiehle Philol. 11 (1856) 187* ‖ mo|naafriuocantclas P *in ras.* ‖ classem Σ^2 classe P ‖ 11 res Σ^2, *om.* P ‖ 13 superabant Σ^2 superant P ‖ 14 ut pote Σ^2 sicutpote P^1 sicut ponte P^2 ‖ iactu Σ^2 actu P ‖ 16 speculatorie Σ^2 spectatoriae P ‖ alia Σ^2 ipsa P ‖ *uerba* ac leuia alia nauigia *aut spuria aut corrupta esse suspicatur Weissenborn* ‖ 18 tantum Σ^2 tanto P ‖ ac Σ^2 et P ‖ 19 et P et (*uel* ex) Σ^2, *del. Madvig; quoque mauult delere Riemann* ‖ incommoda Σ^2 ‖ 21 incederent Σ^2 ‖ 22 uocat P uocant Σ^2 ς ‖ miles ex Σ^2 milex P ex ς ‖ inici Σ^2 inlici P ‖ 23 cepit Σ^2 ‖ 25 inhibitam Σ^2 ‖ rostrata *om.* Σ^2 ‖ haerentē *ex* habentē P^1 ‖ 26 aliis Σ^1 alia aliis P ‖ etiam *Ussing* aliam P alium Σ^2 alias *Riemann* ‖ 27 quidem $P\Sigma^2$ tandem *Madvig* ‖ omnes quidem pontes *ponit H. J. Mueller Jahresber. X 99 sq.* ⟨primi⟩ quidem ordinis pontes *Maur. Mueller* ⟨primi⟩ quidem ⟨ordinis⟩ omnes p. *Hachtmann progr. Dessau 1884 p. 25 sqq.* ⟨primi⟩ quidem omnes p. *Riemann* ⟨frontis⟩ quidem omnes p. *Novak*

pontes, et uix transiliendi in secundum ordinem nauium spatium
propugnatoribus datum est. sexaginta ferme onerariae puppi- 20
bus abstractae Carthaginem sunt: maior quam pro re laetitia,
sed eo gratior, quod inter adsiduas clades ac lacrimas unum
quantumcumque ex insperato gaudium adfulserat cum eo, ut 21
appareret haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni ces-
satum a praefectis suarum nauium foret et Scipio in tempore
subuenisset.

Per eosdem forte dies cum Laelius et Masinissa quinto de- 11
cumo ferme die in Numidiam peruenissent, Maesulii, regnum
paternum Masinissae, laeti ut ad regem diu desideratum con-
cessere. Syphax pulsis inde praefectis praesidiisque suis uetere 2
se continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabat aegrum 3
amore uxor socerque, et ita uiris equisque abundabat, ut sub-
iectae oculis regni per multos florentis annos uires etiam minus
barbaro atque inpotenti animo spiritus possent facere. igitur 4
omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis equos, arma,
tela diuidit; equites in turmas, pedites in cohortis, sicut quon-
dam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. exercitu 5
haud minore, quam quem prius habuerat, ceterum omni prope
nouo atque incondito, ire ad hostis pergit. et castris in pro- 6
pinquo positis primo pauci equites ex tuto speculantes ab statio-
nibus progredi, dein iaculis summoti recurrere ad suos; inde
excursiones in uicem fieri et, cum pulsos indignatio accenderet,
plures subire, quod inritamentum certaminum equestrium est, 7
cum aut uincentibus spes aut pulsis ira adgregat suos. ita tum 8
a paucis proelio accenso omnem utrimque postremo equitatum
certaminis studium effudit. ac dum sincerum equestre proelium
erat, multitudo Masaesuliorum, ingentia agmina Syphace emit-
tente, sustineri uix poterat; deinde, ut pedes Romanus repen- 9

---

1 pontes et P ponte se Σ^2 ‖ ordine P ‖ 2 sexaginta Σ^1 ex P^1 sex P^2 ‖ 3 tracte Σ^2 ‖ karthaginem P ‖ ⟨ubi fuit⟩ maior *Riemann* ‖ re *om.* Σ^2 ‖ 4 sed $P\Sigma^2$ fuit et *Madvig* ‖ gratior Σ^1 grauior P ‖ adsidua P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 adfulserant P ‖ 6 apparet Σ^2 ‖ 9 quinto $P^2\Sigma^2$ quito P^1 ‖ decumo P^1, i *a* P^2 *super* u *scripta rursus deleta*, decimo Σ^2 ‖ 10 ferme $P^2\Sigma^2$ perme P^1 ‖ maesulii *Weissenborn* (massylii *Sigonius*) masaesuli P mesuli Σ^2 ‖ 11 diu *om.* Σ^1 ‖ concesserae P ‖ 12 sypax P ‖ 13 neuticam P ‖ quieturu P ‖ stimulabat P stimulabant Σ^1 ‖ 14 ut *om.* Σ^2 ‖ 15 florentis Σ^1 flores P ‖ 16 barbaros Σ^2 ‖ 17 coacti P ‖ 18 in turmas Σ^2 interuias P ‖ in Σ^2, *om.* P ‖ 21 percit P ‖ 22 spectaculantes P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 dein Σ^2 de P ‖ 26 uincentibus P uigentibus Σ^1 ‖ 27 omnem P omnes Σ^1 ‖ utrimque P utrunque Σ^1 ‖ equitatum P equitum Σ^1 ‖ 28 effudit Σ^1 effundit P ‖ sincerum *om.* Σ^2 ‖ 30 sustinere Σ^2 ‖ pedes P per dies Σ^2

tino per turmas suas uiam dantis intercursu stabilem aciem
fecit absterruitque effuse inuehentem sese hostem, primo barbari
10 segnius permittere equos, dein stare ac torpere turbati nouo
genere pugnae, postremo non pediti solum cedere, sed ne
11 equitem quidem sustinere peditis praesidio audentem. iam signa
quoque legionum adpropinquabant. tum uero Masaesulii non
modo primum impetum sed ne conspectum quidem signorum
atque armorum tulerunt: tantum seu memoria priorum cladium
12 seu praesens terror ualuit. ibi Syphax, dum obequitat hostium
turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo
2 grauiter icto effusus opprimitur capiturque et uiuus, laetum ante
omnis Masinissae praebiturus spectaculum, ad Laelium per-
3 trahitur. Cirta caput regni Syphacis erat, eoque se ingens uis
4 hominum ex fuga contulerat. caedes in eo proelio minor quam
uictoria fuit, quia equestri tantummodo proelio certatum fuerat.
5 non plus quinque milia occisa, minus dimidium eius hominum
captum est impetu in castra facto, quo perculsa rege amisso
multitudo se contulerat.

6 Masinissa sibi quidem dicere nihil esse in praesentia pul-
chrius quam uictorem recuperatum tanto post interuallo patrium
inuisere regnum; sed tam secundis quam aduersis rebus non
7 dari spatium ad cessandum. si se Laelius cum equitatu uincto-
que Syphace Cirtam praecedere sinat, trepida omnia metu se
oppressurum; Laelium cum peditibus subsequi modicis itine-
8 ribus posse. adsentiente Laelio praegressus Cirtam euocari ad
conloquium principes Cirtensium iubet. sed apud ignaros regis
casus nec, quae acta essent, promendo nec minis nec suadendo

---

1 suas Σ^2 suam *P* suis ς ‖ 2 sese Σ^2 esse *P* ‖ 3 torpere *(quod tamen non uerum puto)* turbati *uel* perturbari *coni. Weissenborn ed. 2 Weidm.* prope perturbari *idem ed. 3* propere turbati $P\Sigma^2$ propere turbari *uel* prope turbari ς trepidare turbati *Koch* prospicere t. *potius quam* stupere t. *Koepke ann. phil. 107 (1873) 559 sq.* prope torpere t. *Novak* prope stupere t. *Maur. Mueller* prope retro ire t. *Madvig* pugnare t. *Luterbacher Phil. Rundschau 1883, 594* ‖ 4 pugne genere Σ^2 ‖ 6 masaesuli $P\Sigma^2$ ‖ 8 tulere Σ^2 ‖ seu Σ^2 eu *P* ‖ claudium P^1, *corr.* P^2 ‖ 9 terror $P^2\Sigma^2$ error P^1 ‖ obaequitat *P* ‖ 11 uisus *P* ‖ 12 pertrahitur *P* adtrahitur Σ^1 ‖ 13 circa *P* ‖ se Σ^2, *om.* *P* ‖ uis hominum ex fuga contulerat Σ^1 hominum contulit uis *P* ‖ *Madvig (cf. Em. Liv. 428 sq. et praef. ed. 2) uerba* 13 cirta *usque ad* 14 contulerat *ante* 19 masinissa *transponit; Luterbacher Phil. Rundschau 1883, 594 nihil transponendum, sed fortasse* contulit *praeferendum existimat* ‖ 15 uictoria *ras. ex* uictorta *P* ‖ 16 millia *P* ‖ 17 est *P* est et Σ^2 ‖ 20 recuperatum *P*, *om.* Σ^2 ‖ patrium inuisere *P* inuisere receptum patrium Σ^1 ‖ 21 tam secundis *ex* tamencundis P^1 ‖ 22 dari Σ^2 au *P* ‖ uinctoque *Gron.* uictoque *P* dictoque *uel* ductoque Σ^2 ‖ 23 motu Σ^2 ‖ 24 paeditibus *P* ‖ 25 eouocari *P* ‖ 26 regi *P*

ante ualuit, quam rex uinctus in conspectum datus est. tum ad 9
spectaculum tam foedum comploratio orta, et partim pauore
moenia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam apud
uictorem quaerentium patefactae portae. et Masinissa praesidio 10
circa portas opportunaque moenium dimisso, ne cui fugae pa-
teret exitus, ad regiam occupandam citato uadit equo.

Intranti uestibulum in ipso limine Sophoniba, uxor Sypha- 11
cis, filia Hasdrubalis Poeni, occurrit; et cum in medio agmine
armatorum Masinissam insignem cum armis tum cetero habitu
conspexisset, regem esse, id quod erat, rata, genibus aduoluta
eius 'Omnia quidem ut posses' inquit 'in nobis, di dederunt 12
uirtusque et felicitas tua; sed si captiuae apud dominum uitae
necisque suae uocem supplicem mittere licet, si genua, si uic- 13
tricem attingere dexteram, precor quaesoque per maiestatem
regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus, per gentis Nu-
midarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per
huiusce regiae deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quam
Syphacem hinc miserunt, hanc ueniam supplici des, ut ipse, 14
quodcumque fert animus, de captiua tua statuas neque me in
cuiusquam Romani superbum et crudele arbitrium uenire sinas.
si nihil aliud quam Syphacis uxor fuissem, tamen Numidae 15
atque in eadem mecum Africa geniti quam alienigenae et ex-
terni fidem experiri mallem; quid Carthaginiensi ab Romano, 16
quid filiae Hasdrubalis timendum sit, uides. si nulla re alia
potes, morte me ut uindices ab Romanorum arbitrio, oro op-
testorque.' forma erat insignis et florentissima aetas; itaque 17
cum modo genua modo dextram amplectens in id, ne cui Ro-
mano traderetur, fidem exposceret, propiusque blanditias iam
oratio esset quam preces, non in misericordiam modo pro- 18
lapsus est animus uictoris, sed, ut est genus Numidarum in
Venerem praeceps, amore captiuae uictor captus. data dextra
in id, quod petebatur, obligandae fidei in regiam concedit.

1 est Σ^1 esset *P* ‖ 2 tam foedum *om.* Σ^2 ‖ 4 et *om.* Σ^2 ‖ 5 moenium *P* lelio Σ^2 ‖ ne qui *coni. Wesenberg* ‖ poteret P^1, *corr.* P^2 ‖ 7 intranti uestibulo *P* intrantib. estibulum Σ^2 ‖ sophoniba P^2 sophonibusa P^1 sophonisba *uel* sophonisua Σ^2 ‖ 9 certo *P* ‖ 10 regem Σ^2 et regem *P* ‖ 11 possis Σ^2 ‖ inquit Σ^2, *om.* *P* ‖ in nobis *P* in nos Σ^2 ‖ di derunt P^1, *corr.* P^2 ‖ 14 dexteram *ex* dextram P^1 dextram Σ^2 ‖ praecor *P* ‖ 15 perque Σ^2 ‖ 16 syphacem P^1, *corr.* P^2 ‖ 17 ominibus $P^2\Sigma^2$ omnibus P^1 ‖ 19 quodcumque *P* quicquid Σ^2 ‖ feret Σ^2 ‖ tua Σ^2, *om.* *P* ‖ me *om.* Σ^1 ‖ 24 uidebis Σ^2 ‖ 25 morte me ut *P* mortemet Σ^1 ‖ ab Σ^2 *et ex* a P^1 ‖ 27 modo Σ^2 domo *P* ‖ genua modo *add. Gron.*, *om.* $P\Sigma^2$ ‖ 28 iam Σ^2, *om.* *P* ‖ 29 praeces *P* ‖ 31 dextera $P^2\Sigma^2$? ‖ 32 concedit instituit deinde reputare Σ^2 concedit | re P^1 concumuere P^2

19 instituit deinde reputare secum ipse, quem ad modum promissi
fidem praestaret. quod cum expedire non posset, ab amore
20 temerarium atque impudens mutuatur consilium: nuptias in
eum ipsum diem parari repente iubet, ne quid relinqueret
integri aut Laelio aut ipsi Scipioni consulendi uelut in capti-
21 uam, quae Masinissae iam nupta foret. factis nuptiis super-
uenit Laelius, et adeo non dissimulauit improbare se factum,
ut primo etiam cum Syphace et ceteris captiuis detractam eam
22 lecto geniali mittere ad Scipionem conatus sit; uictus deinde
precibus Masinissae orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum
fortunae accessio Sophoniba esset, ad Scipionem reiceret, misso
Syphace et captiuis ceteras urbes Numidiae, quae praesidiis regiis
tenebantur, adiuuante Masinissa recipit.

13 Syphacem in castra adduci cum esset nuntiatum, omnis
2 uelut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. praece-
debat ipse uinctus, sequebatur grex nobilium Numidarum. tum,
quantum quisque plurimum poterat, magnitudini Syphacis fa-
3 maeque gentis uictoriam suam augendo addebat: illum esse
regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tri-
4 buerint populi, Romanus Carthaginiensisque, ut Scipio impe-
rator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispa-
nia exercituque, duabus quinqueremibus in Africam nauigauerit,
5 Hasdrubal Poenorum imperator non ipse modo ad eum in
regnum uenerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse
eum uno tempore in potestate duos imperatores, Poenum Ro-
6 manumque. sicut ab dis immortalibus pars utraque hostiis
mactandis pacem petisset, ita ab eo utrimque pariter amicitiam
7 petitam. iam tantas habuisse opes, ut Masinissam regno pul-
sum eo redegerit, ut uita eius fama mortis et latebris, ferarum
8 modo in siluis rapto uiuentis, tegeretur. his sermonibus cir-
cumstantium celebratus rex in praetorium ad Scipionem est
perductus. mouit et Scipionem cum fortuna pristina uiri prae-
senti fortunae conlata tum recordatio hospitii dextraeque datae
9 et foederis publice ac priuatim iuncti. eadem haec et Syphaci

1 promisit Σ^2 ‖ 2 expediri Σ^2 ‖ 5 integri *P* integrum Σ^1 ‖ ipsi *om.* Σ^2 ‖ 7 improbare se *Gron.* improearese P^1 improue a rege P^2 improbare Σ^2 ‖ 9 lecto geniali *Madvig* (geniali lecto *Otto*) geniali $P\Sigma^2$ toro geniali *uel* geniali toro ς ‖ 10 praecib. *P* ‖ ut *P* ad Σ^1 ‖ 11 fortune Σ^2 fortuna *P* ‖ sophonisba *uel* sophonisia Σ^2 ‖ 12 regiis P^2 legiis P^1 regis Σ^2 ‖ 16 grex *P* rex Σ^2 ‖ 17 poterat *P* posset Σ^1 ‖ magnitudine *P* magnitudinis Σ^2 ‖ famaeque Σ^1 famae *P* ‖ 18 addebant Σ^2 ‖ 21 eius $P^2\Sigma^2$ eis P^1 ‖ 25 cum *P* ‖ uno tempore *P* tempore uno Σ^1 ‖ 29 eo Σ^2 fe *P* ‖ 31 celebratur Σ^2 ‖ 34 haec *om.* Σ^2 ‖ et P^2 est P^1 est et P^2 et *uel* ex Σ^2

animum dederunt in adloquendo uictore. nam cum Scipio,
quid sibi uoluisset, quaereret, qui non societatem solum ab-
nuisset Romanam, sed ultro bellum intulisset, tum ille peccasse 10
quidem sese atque insanisse fatebatur, sed non tum demum,
cum arma aduersus populum Romanum cepisset; exitum sui
furoris eum fuisse, non principium; tum se insanisse, tum 11
hospitia priuata et publica foedera omnia ex animo eiecisse,
cum Carthaginiensem matronam domum acceperit. illis nuptia- 12
libus facibus regiam conflagrasse suam, illam furiam pestemque
omnibus delenimentis animum suum auertisse atque alienasse
nec conquiesse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma
aduersus hospitem atque amicum induerit. perdito tamen atque 13
adflicto sibi hoc in miseriis solaci esse, quod in omnium homi-
num inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac
furiam transisse uideat. neque prudentiorem neque constan- 14
tiorem Masinissam quam Syphacem esse, etiam iuuenta incau-
tiorem; certe stultius illum atque intemperantius eam quam se
duxisse.

Haec non hostili modo odio sed amoris etiam stimulis 14
amatam apud aemulum cernens cum dixisset, non mediocri
cura Scipionis animum pepulit. et fidem criminibus raptae 2
prope inter arma nuptiae neque consulto neque expectato Laelio
faciebant tamque praeceps festinatio, ut, quo die captam hostem
uidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet et ad penates
hostis sui nuptiale sacrum conficeret; et eo foediora haec uide- 3
bantur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma
pepulerat captiuae. haec secum uolutanti Laelius ac Masi-
nissa superuenerunt. quos cum pariter ambo et benigno uultu

---

1 uictore Σ^1 uictorem P ‖ 4 non *om.* Σ^2 ‖ tum P^3 dum P^1 tunc Σ^2 ‖ 5 aduersus p. r. arma Σ^2 ‖ 6 eum Σ^2, *om.* P ‖ principum P^1 i *post* u *superscr.* P^1 *et magis perspicuam fecil* P^3 ‖ tum ς tunc $P\Sigma^2$ ‖ insanisse Σ^2 inuasisse P ‖ tum P cum Σ^2 ‖ 7 eiecisset Σ^2 ‖ 8 domum *om.* Σ^2 ‖ 9 conflagrassem P^1, *corr.* P^3 ‖ illam *ex* ullam P^1 ‖ furam P^1, *corr.* P^3 ‖ 10 alinasse P ‖ 11 nec conquiesse ς nec conquiescere P, *om.* Σ^2 ‖ 12 induerit *uel* induxerit Σ^2 induceret P ‖ adque P ‖ 13 adflictos P^1, *corr.* P^3 ‖ solaci Σ^1 solacii P ‖ 14 inimicissimis|issibi P ‖ donum P^1, *corr.* P^3 ‖ 15 prudentiorem neque *om.* Σ^1 ‖ 16 siphacem P^1, *corr.* P^2 ‖ etiam P iam Σ^1 ‖ iuuenta P ab iuuenta Σ^1 ‖ 17 illum atque intemperantius *om.* Σ^1 ‖ 19 modo odio P odio modo Σ^1 ‖ amoris P anouis *uel* anobis Σ^1 ‖ 21 raptae P facte Σ^2 ‖ 22 inter arma Σ^2 interamna P^1 integram nam P^2 ‖ exceptato P^1, *corr.* P^2 ‖ 23 faciebantur P^4 ‖ captam Σ^2 captum P ‖ hostem P reginam Σ^2 ‖ 24 iunctam P coniunctam Σ^2 ‖ 25 et eo Σ^1 eo P ‖ haec P ac Σ^2 ‖ 26 hispaniam P ‖ forma *om.* Σ^2 ‖ 27 uolutanti Σ^1 uoluntati P^1 uoluntanti P^4 ‖ .l.aelius P ‖ 28 superuenequnt P^1, *corr.* P^2

excepisset et egregiis laudibus frequenti praetorio celebrasset,
4 abductum in secretum Masinissam sic adloquitur: 'Aliqua te,
Masinissa, existimo intuentem in me bona et principio in Hispania ad iungendam mecum amicitiam uenisse et postea in Africa
5 te ipsum spesque omnis tuas in fidem meam commisisse. atqui nulla earum uirtus est, propter quas tibi adpetendus uisus sim, qua ego aeque ac temperantia et continentia libidinum glo-
6 riatus fuerim. hanc te quoque ad ceteras tuas eximias uirtutes, Masinissa, adiecisse uelim. non est — mihi crede — tantum ab hostibus armatis aetati nostrae periculi, quantum ab cir-
7 cumfusis undique uoluptatibus. qui eas temperantia sua frenauit ac domuit, multo maius decus maioremque uictoriam
8 sibi peperit, quam nos Syphace uicto habemus. quae me apsente strenue ac fortiter fecisti, libenter et commemoraui et memini; cetera te ipsum tecum reputare quam me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspiciis uictus cap-
9 tusque est. itaque ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quidquid denique Syphacis fuit praeda
10 populi Romani est, et regem coniugemque eius, etiamsi non ciuis Carthaginiensis esset, etiamsi non patrem eius imperatorem hostium uideremus, Romam oporteret mitti, ac senatus populique Romani de ea iudicium atque arbitrium esse, quae regem socium nobis alienasse atque in arma egisse praeci-
11 pitem dicatur. uince animum; caue deformes multa bona uno uitio et tot meritorum gratiam maiore culpa, quam causa culpae est, conrumpas.'

15 Masinissae haec audienti non rubor solum suffusus, sed lacrimae etiam obortae; et cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset orassetque eum, ut, quantum res sine-
2 ret, fidei suae temere obstrictae consuleret — promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum —, ex praetorio
3 in tabernaculum suum confusus concessit. ibi arbitris remotis cum crebro suspiritu et gemitu, quod facile ab circumstantibus

1 egregiis $P^2\Sigma^2$ egregis P^1 ‖ 3 masinissa existimo Σ^2 existimo masinissa P ‖ 4 et *om.* Σ^2 ‖ 5 spes (*om.* que) Σ^2 ‖ tuas Σ^2 tuastu P^1 tuas te P^4 ‖ 6 sibi P ‖ sim Σ^2 in P ‖ 7 ac *om.* Σ^2 ‖ 9 non est Σ^2 non est non P ‖ 10 aetatis P^1, *corr.* P^3 ‖ nostra P^1, *corr.* P^4 ‖ periculi Σ^1 periculum P ‖ a Σ^2? ‖ 11 eas P ea *uel* e Σ^1 ‖ 12 multo P ut multo Σ^1 ‖ 13 peperit P coeperit *uel* ceperit Σ^1 ‖ 14 commemorari Σ^2 ‖ 15 tecum reputare Σ^2 reputare tecū P ‖ 17 agere P^1, *corr.* P^2 ‖ 19 et *om.* Σ^2 ‖ 25 gratiam *uel* gratia Σ^2 gratia P ‖ culpae est $P^3\Sigma^2$ culpaest P^1 ‖ 31 sese Σ^2 se P ‖ 33 crebro *ex* crebros P^1 ‖ suspiritu P^1 suspirio P^4 spiritu Σ^2 ‖ a Σ^2

tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consum-
psisset, ingenti ad postremum edito gemitu fidum e seruis 4
uocat, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunae uene-
num erat, et mixtum in poculo ferre ad Sophonibam iubet
ac simul nuntiare Masinissam libenter primam ei fidem prae- 5
staturum fuisse, quam uir uxori debuerit; quoniam eius arbi-
trium, qui possint, adimant, secundam fidem praestare, ne uiua
in potestatem Romanorum ueniat. memor patris imperatoris 6
patriaeque et duorum regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa
consuleret. hunc nuntium ac simul uenenum ferens minister
cum ad Sophonibam uenisset, 'Accipio' inquit 'nuptiale munus, 7
nec ingratum, si nihil maius uir uxori praestare potuit. hoc
tamen nuntia, melius me morituram fuisse, si non in funęre
meo nupsissem.' non locuta est ferocius quam acceptum po- 8
culum nullo trepidationis signo dato inpauide hausit. quod 9
ubi nuntiatum est Scipioni, ne quid aeger animi ferox iuuenis
grauius consuleret, accitum eum extemplo nunc solatur, nunc, 10
quod temeritatem temeritate alia luerit tristioremque rem, quam
necesse fuerit, fecerit, leniter castigat. postero die, ut a prae- 11
senti motu auerteret animum eius, in tribunal escendit et con-
tionem aduocari iussit. ibi Masinissam, primum regem appel-
latum eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera,
sella curuli et scipione eburneo, toga picta et palmata tunica
donat. addit uerbis honorem: neque magnificentius quicquam 12
triumpho apud Romanos neque triumphantibus ampliorem eo
ornatum esse, quo unum omnium externorum dignum Masi-
nissam populus Romanus ducat. Laelium deinde et ipsum con- 13
laudatum aurea corona donat; et alii militares uiri, prout a
quoque nauata opera erat, donati. his honoribus mollitus regis 14
animus erectusque in spem propinquam sublato Syphace omnis
Numidiae potiundae.

Scipio C. Laelio cum Syphace aliisque captiuis Romam 16
misso, cum quibus et Masinissae legati profecti sunt, ipse ad

2 fidum $P\Sigma^2$ fidissimum *coni. Weissenborn* ‖ e P a Σ^2 ‖ 3 custodia Σ^2, *om.* P ‖ ad P ab Σ^2 ‖ 4 et P ei Σ^2 ‖ populo P^1, *corr.* P^2 ‖ sophonibam P^1, b *del. et alteram* b *superscr.* P^2, sophonisbam Σ^2 ‖ 6 quam uir P quamuis *uel* quam uix Σ^2 ‖ 7 secundum P ‖ 11 sophonibam P^1, b *del. et alteram* b *superscr.* P^2, sophonisbam Σ^2 ‖ 12 nec Σ^1 neque P ‖ 16 eger P ‖ animo Σ^2 ‖ 18 temeritate *om.* Σ^1 ‖ 23 eburneo $P^4\Sigma^2$ eburno P^1 ‖ 25 triumphantibus P triumphantis Σ^1 ‖ 26 ornatum Σ^4 *et ut uid.* Σ^2 ornatu P ‖ unum ς uno $P\Sigma^4$, *om.* Σ^2? ‖ 29 mollitus Σ^2 mollitur P ‖ 30 ereptusque P ‖ 31 potiende Σ^2? ‖ 32 c. *om.* Σ^1 ‖ aliisque $P^2\Sigma^2$ alisque P^1 ‖ 33 masinissa P^1, *corr.* P^4

Tyneta rursus castra refert et quae munimenta incohauerat
2 permunit. Carthaginienses non breui solum sed prope uano
gaudio ab satis prospera in praesens oppugnatione classis
perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope quam
in Hasdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi,
3 iam nullo auctore belli ultra audito oratores ad pacem petendam mittunt triginta seniorum principes; id erat sanctius apud
illos consilium maximaque ad ipsum senatum regendum uis.
4 qui ubi in castra Romana et in praetorium peruenerunt, more
adulantium — accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua
5 oriundi erant — procubuerunt. conueniens oratio tam humili
adulationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium
6 initium culpae in Hannibalem potentiaeque eius fautores. ueniam ciuitati petebant ciuium temeritate bis iam euersae, in-
7 columi futurae iterum hostium beneficio; imperium ex uictis
hostibus populum Romanum, non perniciem petere; paratis
8 oboedienter seruire imperaret, quae uellet. Scipio et uenisse
ea spe in Africam se ait et spem suam prospero belli euentu
auctam, uictoriam se, non pacem domum reportaturum esse;
9 tamen, cum uictoriam prope in manibus habeat, pacem non
abnuere, ut omnes gentes sciant populum Romanum et susci-
10 pere iuste bella et finire. leges pacis se has dicere: captiuos
et perfugas et fugitiuos restituant; exercitus ex Italia et Gallia
deducant; Hispania apstineant; insulis omnibus, quae inter
11 Italiam atque Africam sint, decedant; naues longas praeter
uiginti omnis tradant, tritici quingenta, hordei trecenta milia
12 modium. pecuniae summam quantam imperauerit, parum conuenit; alibi quinque milia talentum, alibi quinque milia pondo
argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio.
13 'his condicionibus' inquit 'placeatne pax, triduum ad consultandum dabitur. si placuerit, mecum indutias facite, Romam
14 ad senatum mittite legatos.' ita dimissi Carthaginienses nullas

1 tinetem *uel* tunetem Σ^2 ‖ 3 ab satis *P* absati Σ^2 ‖ oppugnationes *P* ‖ 4 sypacis *P* ‖ 5 atque in exercitu Σ^2 ‖ reposuerant Σ^2 reposuerunt *P* ‖ 8 uis $P^1\Sigma^2$ missi P^2 ‖ 9 praetoriā P^1, *corr.* P^4 ‖ 12 adulationis P^1, s *erasa et posterior* i *a* P^2 *inducta* ‖ 13 petentiaeque P^1 patentiaeque P^2 ‖ 14 iam euerse Σ^2 iamteuersæ *P* iam ante euersae ς ‖ 15 iterum $P^2\Sigma^2$ terum P^1 ‖ 18 euentum P^1, *corr.* P^4 ‖ 22 iusta Σ^2 ‖ 23 fugitiuos P^4 *uel* $P^5\Sigma^1$ fugitius P^1 fugitibus P^2 ‖ 26 $\overline{xx}$ $P\Sigma^2$ xxx *coni. Sigonius coll. Appian. Lib. 32 et Eutrop. 3, 21* ‖ omnis Σ^2 omnes *P* ‖ trittici *P* ‖ millia *P* ‖ 28 quinque millia talentum alibi *P*, *om.* Σ^2 ‖ millia *P* ‖ quingenta millia pondo *ex Eutrop. 3, 21 coni. Weissenborn* ‖ 30 ad Σ^2 a P^4 at P^2 ‖ 31 indutis facile *P* ‖ 32 nullas recusandas *P* nulla secundas Σ^2

recusandas condiciones pacis cum censuissent, quippe qui moram
temporis quaererent, dum Hannibal in Africam traiceret, legatos 15
alios ad Scipionem, ut indutias facerent, alios Romam ad pacem
petendam mittunt, ducentis paucos in speciem captiuos per-
fugasque et fugitiuos, quo impetrabilior pax esset.

Multis ante diebus Laelius cum Syphace primoribusque Nu- 17
midarum captiuis Romam uenit quaeque in Africa gesta essent
omnia ordine exposuit patribus, ingenti hominum et in prae-
sens laetitia et in futurum spe. consulti inde patres regem in 2
custodiam Albam mittendum censuerunt, Laelium retinendum,
donec legati Carthaginienses uenirent. supplicatio in quadriduum 3
decreta est. P. Aelius praetor senatu misso et contione inde
aduocata cum C. Laelio in rostra escendit. ibi uero audientes 4
fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum et captum ingentis
nominis regem, Numidiam omnem egregia uictoria peragratam,
tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus qui- 5
busque aliis multitudo solet laetitiam inmodicam significarent.
itaque praetor extemplo edixit, uti aeditui aedes sacras omnes 6
tota urbe aperirent, circumeundi salutandique deos agendique
grates per totum diem populo potestas fieret. postero die legatos 7
Masinissae in senatum introduxit. gratulati primum senatui
sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset; deinde 8
gratias egerunt, quod Masinissam non appellasset modo regem
sed fecisset restituendo in paternum regnum, in quo post Sy-
phacem sublatum, si ita patribus uisum esset, sine metu et
certamine esset regnaturus, dein conlaudatum pro contione am- 9
plissimis decorasset donis, quibus ne indignus esset, et dedisse
operam Masinissam et porro daturum esse. petere, ut regium 10
nomen ceteraque Scipionis beneficia et munera senatus decreto
confirmaret; et, nisi molestum esset, illud quoque petere Masi- 11
nissam, ut Numidas captiuos, qui Romae in custodia essent,
remitterent: id sibi amplum apud populares futurum esse. ad 12
ea responsum legatis: rerum gestarum prospere in Africa com-
munem sibi cum rege gratulationem esse; Scipionem recte atque

1 condicionis P ‖ 4 ducentis P^1 ducentes $P^4\Sigma^2$ ‖ 8 omnia *om.* Σ^2 ‖ 10 retinendum $P^2\Sigma^2$ retin|dum P^1 ‖ 13 c. lelio Σ^2 .l. caelio P ‖ 16 clamoribus *ex* clanmoribus P^1 ‖ 17 ali|iis P ‖ 18 ut Σ^2 ‖ editui P editus Σ^2 ‖ ede sacra Σ^2 ‖ omnes Σ^2, *om.* P ‖ 19 saltandique Σ^2 ‖ 21 in senatu produxit Σ^2 ‖ 22 res prospere Σ^2 ‖ 24 sypacem P ‖ 26 deinde Σ^2 ‖ conlaudatum P quod laudatum Σ^4 *et ut uid.* Σ^2 ‖ 27 donis quibus ne indignus esset et dedisse Σ^2, *om.* P ‖ 28 esse P et Σ^2 ‖ 29 ceteraque P et cetera Σ^2 ‖ senatos P^1, *corr.* P^4 ‖ 30 et Σ^2 et ad P ‖ quoque P quo *uel* quod Σ^2 ‖ peteret Σ^2 ‖ 32 apud P ad Σ^2 ‖ 34 adq. P

ordine uideri fecisse, quod eum regem appellauerit, et quidquid aliud fecerit, quod cordi foret Masinissae, ea patres com-
13 probare ac laudare. munera, quae legati ferrent regi, decreuerunt sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis et lato clauo tunicis, equos duo phaleratos, bina equestria arma cum loricis, et tabernacula militaremque supellectilem, qualem prae-
14 beri consuli mos esset. haec regi praetor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus quinum milium, comitibus eorum milium aeris, et uestimenta bina legatis, singula comitibus Numidisque, qui ex custodia emissi redderentur regi, ad hoc aedes liberae, loca, lautia legatis decreta.

18 Eadem aestate, qua haec decreta Romae et in Africa gesta sunt, P. Quinctilius Varus praetor et M. Cornelius proconsul in agro Insubrum Gallorum cum Magone Poeno signis conlatis
2 pugnarunt. praetoris legiones in prima acie fuerunt; Cornelius suas in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo aduectus; proque duobus cornibus praetor ac proconsul milites ad infe-
3 renda in hostis signa summa ui hortabantur. postquam nihil commouebant, tum Quinctilius Cornelio: ʻLentior, ut uides, fit pugna, et induratur praeter spem resistendo hostium timor ac
4 ne uertat in audaciam periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere uolumus. itaque uel tu ad prima signa proelium sustine, ego inducam in pugnam equites; uel ego hic in prima acie rem geram, tu quattuor
5 legionum equites in hostem emitte.ʼ utram uellet praetor muneris partem proconsule accipiente, Quinctilius praetor cum filio, cui Marco praenomen erat, inpigro iuuene ad equites pergit iussosque escendere in equos repente in hostem emittit.
6 tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus. nec stetisset hostium acies, ni Mago ad primum equitum motum

1 appellauerit *P* appellasset Σ^1 ‖ 2 aliut *P* ‖ fecerit *P* fecisset Σ^1 ‖ cordi *P* honori Σ^2 ‖ ea Σ^2 eis *P* id ς *Alschefski* ‖ patres *P* q. ad res Σ^2 ‖ 3 munera *P* munera quoque Σ^2 ‖ 4 aureis Σ^2, *om.* *P* ‖ 5 tunicas *coni. olim Weissenborn, Madvig* ‖ duos Σ^2 ‖ 6 prebere Σ^2 ‖ 7 est Σ^2 ‖ regi praetor mittere *P* mittere pretor regi Σ^2 ‖ 8 millium *P* ‖ 9 millium *P* milibus Σ^1 ‖ 11 liberas *P* ‖ lautie Σ^2 ‖ 13 quintilius $P\Sigma^2$ ‖ uarus *om.* Σ^2 ‖ 14 conlatos P^1, *corr.* P^4 ‖ 16 equo *ras. ex* etquot *P* ‖ 17 cornubus Σ^2? ‖ 19 quintilius Σ^2 quintillus *P* ‖ 20 induratur ς induratus $P\Sigma^2$ *Gron.* ‖ timor hostium Σ^2 ‖ ac $P\Sigma^2$, *del. Gron.* ‖ 22 oportet *ex* oporte P^4 ‖ moueri P^1, *corr.* P^4 ‖ 24 equites $P^2\Sigma^2$ equites uel ego hic inducam in pugnam equites P^1 ‖ in *om.* Σ^2 ‖ aciem *P* ‖ 25 emittito Σ^2 ‖ utrum Σ^2 ‖ uellet p̄r̄. *P* pretor uellet Σ^2 ‖ 26 quintilius $P\Sigma^2$ ‖ 27 cui marco praenomen erat *suspecta Dukero* ‖ 28 pergit *ex* pergiti P^1 ‖ iussusque ascendere Σ^2 ‖ aequos *P* ‖ mittit Σ^2 ‖ 30 acies ni Σ^2 aciemeni P^1 aciesi P^2 ‖ motum $P^2\Sigma^2$ motummotum P^1

paratos elephantos extemplo in proelium induxisset. ad quorum 7
stridorem odoremque et aspectum territi equi uanum equestre
auxilium fecerunt. et ut permixtus, ubi cuspide uti et com-
minus gladio posset, roboris maioris Romanus eques erat, ita
in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numi-
dae iaculabantur. simul et peditum legio duodecima, magna 8
ex parte caesa, pudore magis quam uiribus tenebat locum; nec 9
diutius tenuisset, ni ex subsidiis tertia decuma legio in primam
aciem inducta proelium dubium excepisset. Mago quoque ex
subsidiis Gallos integrae legioni opposuit. quibus haud magno 10
certamine fusis hastati legionis undecimae conglobant sese atque
elephantos iam etiam peditum aciem turbantis inuadunt. in 11
quos cum pila confertos coniecissent, nullo ferme frustra emisso
omnis retro in aciem suorum auerterunt; quattuor grauati
uulneribus conruerunt. tum primum commota hostium acies, 12
simul omnibus equitibus, ut auersos uidere elephantos, ad au-
gendum pauorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante
signa Mago, gradum sensim referentes ordines et tenorem
pugnae seruabant; postquam femine transfixo cadentem auferri- 13
que ex proelio prope exsanguem uidere, extemplo in fugam
omnes uersi. ad quinque milia hostium eo die caesa et signa
militaria duo et uiginti capta. nec Romanis incruenta uictoria fuit: 14
duo milia et trecenti de exercitu praetoris, pars multo maxima
ex legione duodecima, amissi; inde et tribuni militum duo, M. Co- 15
sconius et M. Maeuius; tertiae decimae quoque legionis, quae po-
stremo proelio adfuerat, C. Heluius tribunus militum in restituen-
da pugna cecidit; et duo et uiginti ferme inlustres equites obtriti
ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. et longius
certamen fuisset, ni uulnere ducis concessa uictoria esset.

---

1 extemplo $P^4\Sigma^2$ expr̄.templo P^1 ‖ 3 permixtus Σ^1 rem permixtus *P* intermixtus *Jac. Gron.* turbae permixtus *Maur. Mueller* turmae permixtus *Madvig ed. 2* inter permixtos *idem ed. 1* ‖ ubi Σ^2 uti *P* ‖ et Σ^2, *om.* *P* ‖ 4 cladio *P* ‖ 5 ablatum *P* oblatum Σ^2 ‖ 6 duodecima $P^2\Sigma^2$ duo|duodecima P^1 ‖ 7 parte cesa Σ^2 parcaea P^1 partae P^2 parte P^4 ‖ 8 subsidis *P* ‖ 9 excepisset Σ^2 expetisset *P* ‖ mago quoque Σ^2 magoque *P* ‖ 10 integre *P* ‖ certamine haud magno Σ^2 ‖ 11 undecime P^2 undesime P^1, *om.* Σ^2 ‖ sese $P^2\Sigma^2$ esse P^1 ‖ 12 iam *ras. ex* tam *P* ‖ etiam Σ^2, *om.* *P* ‖ acies Σ^2? ‖ 15 primum ς *Duker* prima $P\Sigma^2$ ‖ 16 equitibus *Alschefski* peditibus $P\Sigma^2$ ‖ uidere Σ^2 odere *P* ‖ 18 et *om.* Σ^2 ‖ 19 femine $P^4\Sigma^2$ feminae P^1 ‖ 21 milia *ras. ex* millia *P* ‖ 24 amissi P^4 missi P^1 amissa Σ^2 ‖ inde et Σ^2 indet *P ante ras.* inde *post ras.* ‖ cos.|conius *P* ‖ 25 medius *uel* meduus Σ^2 ‖ legionis] *P, sed* s *in ras. litt.* bus ‖ 27 duo $P\Sigma^2$ ducenti *Christ ap. Gerathewohl Die Reiter p. 27* ‖ illustres equites Σ^2 equites inlustres *ras. ex* equites inlustrest *P* ‖ 29 ducis $P^4\Sigma^2$ duces P^1

19 Mago proximae silentio noctis profectus, quantum pati uiae per uulnus poterat itineribus extentis, ad mare in Ligures
2 Ingaunos peruenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum adpulsis nauibus adierunt iubentes
3 primo quoque tempore in Africam traicere; id et fratrem eius Hannibalem — nam ad eum quoque isse legatos eadem iubentis — facturum; non in eo esse Carthaginiensium res, ut Galliam
4 atque Italiam armis optineant. Mago non imperio modo senatus periculoque patriae motus, sed metuens etiam, ne uictor hostis moranti instaret, Liguresque ipsi, relinqui Italiam a Poenis cernentes, ad eos, quorum mox in potestate futuri essent, defi-
5 cerent, simul sperans leniorem in nauigatione quam in uia iactationem uulneris fore et curationi omnia commodiora, impositis copiis in naues profectus, uixdum superata Sardinia ex uulnere moritur. naues quoque aliquot Poenorum disiectae in alto ab classe Romana, quae circa Sardiniam erat, capiuntur.
6 haec terra marique in parte Italiae, quae iacet ad Alpis, gesta.
Consul C. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Etru-
7 ria Galliaque — nam eo quoque processerat — gesta, patre C. Seruilio et C. Lutatio ex seruitute post sextum decimum annum receptis, qui ad uicum Tannetum a Bois capti fuerant,
8 hinc patre hinc Catulo lateri circumdatis priuato magis quam
9 publico decore insignis Romam rediit. latum ad populum est, ne C. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, uiuo, cum id ignoraret, tribunus plebis atque aedilis plebis fuisset, contra quam sanctum legibus erat. hac rogatione perlata in prouinciam rediit.
10 Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Bruttiis erat, Consentia, Aufugum, Bergae, Besidiae, Ocriculum, Lymphaeum, Argentanum, Clampetia multique alii ignobiles populi, senescere
11 Punicum bellum cernentes, defecere. idem consul cum Hannibale in agro Crotoniensi acie conflixit. obscura eius pugnae fama est. Valerius Antias quinque milia hostium caesa ait; quae tanta res est, ut aut impudenter ficta sit aut neglegenter praeter-

2 uiae *P* die Σ^2 ‖ 3 a Σ^2 ‖ 5 traicere Σ^2 traiceret *P* ‖ 6 eadem $P^2\Sigma^2$ adem P^1 ‖ 8 atque italiam *om.* Σ^2 ‖ 10 instaret moranti Σ^2 ‖ 12 leuiorem Σ^1 ‖ 13 curationis Σ^2 ‖ 14 praefectus P^1, *corr.* P^2 ‖ 16 ab Σ^2 a *P* ‖ erant *P* ‖ 17 que Σ^2 qua *P* ‖ 18 consul *om.* Σ^2 ‖ 19 galliaque Σ^2 et galliaque *P* ‖ nam Σ^2 iam *P* ‖ cesta *P* ‖ 20 et *om.* Σ^2 ‖ seruitute *ras. ex* seruitutem *P* ‖ 21 a bois Σ^2 a boiis *ras. ex* a bolis *P* ‖ 22 catulo *P* patruo Σ^2 ‖ 28 consentia *ex* conscientia P^1 ‖ 29 aufugum *P* ufugum Σ^2 ‖ lymphaeum *P* lyncreum *uel* lincrum Σ^2 ‖ 30 clampetia *P* impetia Σ^2 ‖ 31 defecere $P^2\Sigma^2$ deficere P^1 ‖ 33 millia *P*

missa. nihil certe ultra rei in Italia ab Hannibale gestum; nam 12
ad eum quoque legati ab Carthagine reuocantes in Africam iis
forte diebus, quibus ad Magonem, uenerunt.

Frendens gemensque ac uix lacrimis temperans dicitur lega- 20
torum uerba audisse. postquam edita sunt mandata, 'Iam non 2
perplexe' inquit 'sed palam reuocant, qui uetando supplemen-
tum et pecuniam mitti iam pridem retrahebant. uicit ergo 3
Hannibalem non populus Romanus, totiens caesus fugatusque,
sed senatus Carthaginiensis obtrectatione atque inuidia. neque 4
hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit atque efferet
sese quam Hanno, qui domum nostram, quando alia re non
potuit, ruina Carthaginis oppressit.' iam hoc ipsum praesagiens 5
animo praeparauerat ante naues. itaque inutili militum turba
praesidii specie in oppida Bruttii agri, quae pauca metu magis
quam fide continebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat
in Africam transuexit, multis Italici generis, qui in Africam 6
secuturos abnuentes concesserant in Iunonis Laciniae delubrum
inuiolatum ad eam diem, in templo ipso foede interfectis. raro 7
quemquam alium patriam exilii causa relinquentem tam maestum
abisse ferunt quam Hannibalem hostium terra excedentem. re-
spexisse saepe Italiae litora et, deos hominesque accusantem, in se
quoque ac suum ipsius caput execratum, quod non cruentum ab 8
Cannensi uictoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Car-
thaginem ausum, qui consul hostem Poenum in Italia non uidisset;
se centum milibus armatorum ad Trasumennum ad Cannas caesis 9
circa Casilinum Cumasque et Nolam consenuisse. haec accusans
querensque ex diutina possessione Italiae est detractus.

Romam per eosdem dies et Magonem et Hannibalem pro- 21
fectos adlatum est. cuius duplicis gratulationis minuit laetitiam,
et quod parum duces in retinendis iis, cum id mandatum ab
senatu esset, aut animi aut uirium habuisse uidebantur, et quod 2
solliciti erant, omni belli mole in unum exercitum ducemque
inclinata quo euasura esset res.

---

1 rei in $P^4\Sigma^2$ rein P^1 ‖ ab hannibale in italia Σ^2 ‖ 2 a Σ^2 ‖ reuocantes Σ^2 uocantes P ‖ 3 ab (*uel* a) magone Σ^2 ‖ 6 uetant Σ^2 ‖ 7 mittit P ‖ retrahebant Σ^2 trahebant P ‖ 8 hannibale P^1, *corr.* P^4 ‖ 9 obtrectatio *coni. Madvig Em. Liv. 431* ‖ 10 efferret P ‖ 11 alia $P^1\Sigma^2$ aliena P^2 ‖ 14 brutti P ‖ metu magis quam Σ^2 magis quā metu P ‖ 16 italicis P ‖ qui *Madvig* quia $P\Sigma^2$ ‖ 17 concesserat Σ^2 ‖ 18 ipso $P^2\Sigma^2$ ipse P^1 ‖ 19 aliam P ‖ linquentem Σ^2 ‖ tam Σ^2, *om.* P ‖ 20 abisse Σ^2 abiis P ‖ 22 a Σ^2 ‖ 25 millibus P ‖ ad cannas Σ^2 aut cannas P ‖ 26 circa $P^2\Sigma^2$ cir P^1 ‖ cū|asque P^1 cū|masque P^2 ‖ 27 quaerensque P ‖ 29 adlatum Σ^2 allatum P ‖ 30 duces P ducem Σ^2 ‖ 31 esset Σ^2 esse P ‖ 32 mole belli Σ^2

3 Per eosdem dies legati Saguntini uenerunt conprensos
cum pecunia adducentes Carthaginiensis, qui ad conducenda
4 auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta et quinquaginta auri,
5 octingenta pondo argenti in uestibulo curiae posuerunt. homi-
nibus acceptis et in carcerem conditis, auro argentoque reddito
gratiae legatis actae atque insuper munera data ac naues, quibus
in Hispaniam reuerterentur.

6 Mentio deinde ab senioribus facta est segnius homines
bona quam mala sentire: transitu in Italiam Hannibalis quan-
tum terroris pauorisque esse meminisse! quas deinde clades,
7 quos luctus incidisse! uisa castra hostium e muris urbis:
quae uota singulorum uniuersorumque fuisse! quotiens in con-
8 ciliis uoces manus ad caelum porgentium auditas, en umquam
ille dies futurus esset, quo uacuam hostibus Italiam bona pace
9 florentem uisuri essent! dedisse tandem id deos sexto decimo
demum anno, nec esse, qui deis grates agendas censeat; adeo
ne aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere,
10 nedum ut praeteritae satis memores sint. conclamatum deinde
ex omni parte curiae est, uti referret P. Aelius praetor; decre-
tumque, ut quinque dies circa omnia puluinaria supplicaretur,
uictumaeque maiores immolarentur centum uiginti.

11 Iam dimisso Laelio legatisque Masinissae cum Carthaginien-
sium legatos de pace ad senatum uenientis Puteolis uisos, inde
terra uenturos allatum esset, reuocari C. Laelium placuit, ut
12 coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo, legatus Sci-
pionis, Carthaginienses Romam adduxit. quibus uetitis ingredi
urbem hospitium in uilla publica, senatus ad aedem Bellonae
datus est.

22 Orationem eandem ferme quam apud Scipionem habuerunt,
culpam omnem belli a publico consilio in Hannibalem uerten-
2 tes: eum iniussu senatus non Alpis modo sed Hiberum quo-

---

3 ducenta *ed. Mog.* ducentum P ducentum *uel* cc Σ^2 ‖ 4 octingenta *uel* octingentos Σ^2 DCCC· P ‖ 5 et Σ^2, *om.* P ‖ arcentoque P ‖ 6 gratia P^1, *corr.* P^4 ‖ 7 reuerentur P ‖ 8 senioribus P senatoribus Σ^2 ‖ 9 transitu P transitum Σ^2 ‖ 10 esse P sese Σ^1 esset ς ‖ 12 que P ‖ 13 porgentium P porrigentium Σ^2 ‖ auditas P audite Σ^2 ‖ en umquam $P^1\Sigma^2$ numquam P^2 ‖ 14 esse P ‖ 15 tandem id deos Σ^1 id deos tandem P ‖ 16 anno P post anno Σ^1 ‖ nec esse ς necesse Σ^2 necesse fuit P ‖ crates *ras. ex* acrates P gratias Σ^2 ‖ censeat Σ^1 censeant P ‖ 18 satis P salutis Σ^2 ‖ 19 referrent P ‖ lelius Σ^2 ‖ 20 supplicarentur P^2 ‖ 22 demisso P ‖ 23 puteolis P puteolos Σ^2 ‖ 25 gilo Σ^2 ‖ spipionis P^1, *corr.* P^2 ‖ *hic fere finitur ea pars codicis Harleiani, cuius ope Σ^2 recuperatur* ‖ 29 eadem P ‖ scipionem $P^2\Sigma^2$ scipionē eadem ferme quam apud scipionem P^1

que transgressum, nec Romanis solum sed ante etiam Saguntinis
priuato consilio bellum intulisse; senatui ac populo Carthagi- 3
niensi, si quis uere aestimet, foedus ad eam diem inuiolatum
esse cum Romanis. itaque nihil aliud sibi mandatum esse uti 4
peterent, quam ut in ea pace, quae postremo cum C. Lutatio
facta esset, manere liceret. cum more tradito [a] patribus pote- 5
statem interrogandi, si quis quid uellet, legatos praetor fecisset,
senioresque, qui foederibus interfuerant, alii alia interrogarent,
nec meminisse se per aetatem — etenim omnes ferme iuue-
nes erant — dicerent legati, conclamatum ex omni parte curiae 6
est Punica fraude electos, qui ueterem pacem repeterent, cuius
ipsi non meminissent.

Emotis deinde curia legatis sententiae interrogari coeptae. 23
M. Liuius C. Seruilium consulem, qui propior esset, arcessen-
dum, ut coram eo de pace ageretur, censebat: cum de re 2
maiore, quam quanta ea esset, consultatio incidere non posset,
non uideri sibi absente consulum altero ambobusue eam rem
agi satis ex dignitate populi Romani esse; Q. Metellus, qui 3
triennio ante consul dictatorque fuerat: cum P. Scipio cae-
dendo exercitus, agros populando in eam necessitatem hostis
compulisset, ut supplices pacem peterent, et nemo omnium 4
uerius existumare posset, qua mente ea pax peteretur, quam
qui ante portas Carthaginis bellum gereret, nullius alterius
consilio quam Scipionis accipiendam abnuendamue pacem esse.
M. Valerius Laeuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non 5
legatos uenisse arguebat iubendosque Italia excedere, et custo-
des cum iis usque ad naues mittendos Scipionique scribendum,
ne bellum remitteret. Laelius Fuluiusque adiecerunt, et Sci- 6
pionem in eo positam habuisse spem pacis, si Hannibal et
Mago ex Italia non reuocarentur; ceterum omnia simulatu- 7
ros Carthaginienses duces eos exercitusque expectantis; deinde
quamuis recentium foederum et deorum omnium oblitos bellum
gesturos. eo magis in Laeuini sententiam discessum. legati 8
pace infecta ac prope sine responso dimissi.

2 senatu Σ^4 ‖ carthaginiensi *ex* carthagiensi P^1 ‖ 3 uere P uera Σ^1 ‖ 4 uti P ut Σ^4 ‖ 6 a $P\Sigma^4$, *del. Freinsheim* ‖ 8 alii alia Σ^1 alia alii P ‖ 9 se Σ^4, *om.* P ‖ 13 emissis Σ^4 ‖ 14 proprior P^2, *sed ras.* propior *restitutum* ‖ 16 maiorae P ‖ ea *om.* Σ^4 ‖ 17 ambobusue] P^1 ue *a* P^2 *expunctum postea ras. restitutum* ‖ 19 consul] cos *ras. ex* eos P ‖ dictatorq. $P^1\Sigma^4$ dictator P^2 ‖ cedendo P ‖ 22 uerius P rerum uerius Σ^3 ‖ possit Σ^4 ‖ 23 qui *Alschefski* eum qui $P\Sigma^4$ ‖ 24 abnuendamque Σ^4 ‖ 26 italia *ras. ex* initalia P ‖ 30 non Σ^3, *om.* P ‖ ceterum Σ^3, *om.* P ‖ 31 expectantes Σ^4 spectantis P ‖ 33 gesturus P ‖ 34 respō|su P^1, *corr.* P^4

24 Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius, quin
pacatae Italiae penes se gloria esset, uelut pulsum ab se Hanni-
balem persequens in Siciliam, inde in Africam transiturus, tra-
2 iecit. quod ubi Romae uulgatum est, primo censuerant patres,
ut praetor scriberet consuli senatum aequum censere in Italiam
3 reuerti eum; dein cum praetor spreturum eum litteras suas
diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpicius pro iure
4 maioris imperi consulem in Italiam reuocauit. relicum anni
cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis Italiae urbibus,
quae bello alienatae fuerant, noscendisque singularum causis
consumpsit.

5 Per indutiarum tempus [et] ex Sardinia a P. Lentulo prae-
tore centum onerariae naues cum commeatu uiginti rostratarum
praesidio et ab hoste et ab tempestatibus mari tuto in Africam
6 transmiserunt. Cn. Octauio ducentis onerariis, triginta longis
7 nauibus ex Sicilia traicienti non eadem fortuna fuit. in con-
spectum ferme Africae prospero cursu euectum primo destituit
uentus, dein uersus in Africum turbauit ac passim naues dis-
8 iecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remi-
9 gum labore enisus Apollinis promunturium tenuit; onerariae
pars maxima ad Aegimurum — insula ea sinum ab alto claudit,
in quo sita Carthago est, triginta ferme milia ab urbe —, aliae
10 aduersus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatae sunt. omnia
in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota urbe in forum
concursum est; magistratus senatum uocare; populus in curiae
uestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur
11 praeda. cum quidam pacis petitae, alii indutiarum — necdum
enim dies exierat — fidem opponerent, permixto paene senatus
populique concilio consensum est, ut classem quinquaginta
nauium Hasdrubal Aegimurum traiceret, inde per litora portus-
12 que dispersas Romanas naues colligeret. desertae fuga nau-
tarum primum ab Aegimuro, deinde ab Aquis onerariae Car-
thaginem puppibus tractae sunt.

2 pacate Σ^3 pacealae P^1 pace P^2 pacis P^4 ‖ gloria esset $P^4\Sigma^3$ gloriasset P^1 ‖ ab se *om.* Σ^4 ‖ 3 in africam Σ^4 et africā P et in africam ς ‖ transitumrus P^1, *corr.* P^2 *et* P^4 ‖ 6 dein P deinde Σ^4 ‖ spreturum Σ^3 spretum P ‖ 8 relicuum P ‖ 9 italiae P in italia Σ^1 ‖ 12 et $P\Sigma^4$, *del. Madvig* ‖ a p. Σ^4 ab P ‖ 13 xx· P et uiginti Σ^1 ‖ 14 hoste Σ^3 hocte P^1 hacte P^2 ‖ et $P^1\Sigma^4$, *del.* P^2 ‖ 15 xxx P xx Σ^4 ‖ logis P^1, *corr.* P^4 ‖ 16 *errorem in uoce* sicilia *esse suspicatur Duker* ‖ conspectu Σ^4 ‖ 17 euectum Σ^4 uectum P ‖ 18 dein Σ^3 dieinde P ‖ africam Σ^4 ‖ 19 fructus P^1, *corr.* P^2 ‖ 21 insulam Σ^3 ‖ 22 millia P ‖ 25 concursus P ‖ 29 consensu P ‖ classe Σ^4 ‖ 31 nauiarum P^1 nauiaum P^2

Nondum ab Roma reuerterant legati, neque sciebatur, 25
quae senatus Romani de bello aut pace sententia esset, necdum
indutiarum dies exierat; eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, 2
ab iis, qui petissent pacem et indutias, et spem pacis et fidem
indutiarum uiolatam esse, legatos Carthaginem L. Baebium,
L. Sergium, L. Fabium extemplo misit. qui cum multitudinis 3
concursu prope uiolati essent nec reditum tutiorem futurum
cernerent, petierunt a magistratibus, quorum auxilio uis prohi-
bita erat, ut naues mitterent, quae se prosequerentur. datae 4
triremes duae cum ad Bagradam flumen peruenissent, unde
castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. classis 5
Punica ad Vticam stationem habebat. ex ea tres quadriremes
— seu clam misso a Carthagine nuntio, ut id fieret, seu Hasdru-
bale, qui classi praeerat, sine publica fraude auso facinus —
quinqueremem Romanam superantem promunturium ex alto 6
repente adgressae sunt. sed neque rostro ferire celeritate
subterlabentem poterant neque transilire armati ex humilioribus
in altiorem nauem, et defendebatur egregie, quoad tela suppe- 7
ditarunt. quis deficientibus iam nulla alia res eam quam pro-
pinquitas terrae multitudoque a castris in litus effusa tueri
potuit. concitatam enim remis quanto maximo impetu pote- 8
rant in terram cum immisissent, nauis tantum iactura facta
incolumes ipsi euaserunt. ita alio super aliud scelere cum 9
haud dubie indutiae ruptae essent, Laelius Fuluiusque ab Roma
cum legatis Carthaginiensibus superuenerunt. quibus Scipio, 10
etsi non indutiarum modo fides ab Carthaginiensibus sed ius
etiam gentium in legatis uiolatum esset, tamen se nihil nec
institutis populi Romani nec suis moribus indignum in iis fac-
turum esse cum dixisset, dimissis legatis bellum parabat.

Hannibali iam terrae adpropinquanti iussus e nauticis 11

1 reuerterant legati *P* legati reuerterant Σ^4 ‖ 3 indutiarum $P^2\Sigma^4$ induarum P^1 ‖ necdum indutiarum dies exierat *ut ex cap. 24, 11 repetita del. Naber Mnemos. 1 (1852) 100 sq.* ‖ scipio $P^2\Sigma^4$ scipio indigniorem iniuriam ratus scipio P^1 ‖ 5 l̄. baebium *P* m. bebium Σ^4 ‖ 6 l. sergium Σ^4 m̄. seruilium *P* ‖ .l̄. *P* et l. Σ^4 ‖ 9 que *P* ‖ se *om.* Σ^3 ‖ 10 triremis *P* ‖ 11 romanā *P* ‖ 12 ex *P* et ex Σ^3 ‖ 13 ab Σ^4? ‖ ut id Σ^3 uti *P* ‖ hasdrubale *ex* hasdrubalem P^1 ‖ 16 adgresse *P* ‖ ferire *ras. ex* feriret *P* ‖ 17 subterlabentem Σ^3 superlabentem *P* sua praelabentem *Weissenborn* sua praeterlabentem *Maur. Mueller* summa praelabentem *Novak* ‖ transilire *ex* transire P^1 ‖ 19 quis *P* quibus Σ^2 ‖ res alia Σ^4 ‖ 20 a *om.* Σ^4 ‖ in Σ^3, *om.* *P* ‖ 21 potuit *Drakenb.* poterat *Crévier* potuisset $P\Sigma^4$ ‖ quanto $P^4\Sigma^1$ quento P^1 quinto P^2 ‖ 24 dubiae *P* ‖ 26 etsi nōn P^4 eisi nō P^1 etiam si ne Σ^3 ‖ modo fides Σ^1 fides modo *P* ‖ ab Σ^4 a *P* ‖ 30 e nauticis unus *Crévier* (e nauticis *Gron.*) enuticusunus P^1 enuticosinus P^2 e

unus escendere in malum, ut specularetur, quam tenerent
regionem, cum dixisset sepulcrum dirutum proram spectare,
12 abominatus praeteruehi iusso gubernatore ad Leptim adpulit
classem atque ibi copias exposuit.

26 Haec eo anno in Africa gesta; insequentia excedunt in
eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister
2 equitum erat, et Ti. Claudius Nero consules facti sunt. ceterum
exitu superioris anni cum legati sociarum urbium ex Graecia
questi essent uastatos agros ab regiis praesidiis profectosque
in Macedoniam legatos ad res repetendas non admissos ad Phi-
3 lippum regem, simul nuntiassent quattuor milia militum cum
Sopatro duce traiecta in Africam dici, ut essent Carthaginien-
4 sibus praesidio, et pecuniae aliquantum una missum, legatos
ad regem, qui haec aduersus foedus facta uideri patribus nun-
tiarent, mittendos censuit senatus. missi C. Terentius Varro,
C. Mamilius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datae.

5 Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus Publicius ad
solum exustus est, et aquarum magnitudine et annonae uili-
6 tate fuit, praeterquam quod pace omnis Italia aperta erat, etiam
quod magnam uim frumenti ex Hispania missam M. Valerius
Falto et M. Fabius Buteo aediles curules quaternis aeris uicatim
populo discripserunt.

7 Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur exactae aetatis,
si quidem uerum est augurem duos et sexaginta annos fuisse,
8 quod quidam auctores sunt. uir certe fuit dignus tanto co-
gnomine, uel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos
honores, auitos aequauit. pluribus uictoriis et maioribus proe-
liis auus insignis Rullus; sed omnia aequare unus hostis Han-
9 nibal potest. cautior tamen quam promptior hic habitus; et
sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit an quia ita
bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat, sic nihil cer-
tius est quam unum hominem nobis cunctando rem restituisse,
10 sicut Ennius ait. augur in locum eius inauguratus Q. Fabius

nautis unus Σ^3 ‖ 1 malum ut Σ^3 maluuis *P* ‖ teneret Σ^4 ‖ 2 dixisset *ras. ex* duxisset *P* ‖ sepulchrum *P* ‖ 3 adpulit *P* applicuit Σ^4 ‖ 4 adque *P* ‖ 6 m. Σ^4 mi P^1 m̄ P^2 ‖ geminus Σ^4, *om.* *P* ‖ 7 ti. *P* t. *uel* titus Σ^4 ‖ 8 exitus *P* ‖ 9 questi Σ^3 quaeti *P* ‖ regis Σ^4 ‖ profectoque *P* missosque Σ^1 ‖ 13 una aliquantum Σ^4 ‖ 16 tres $P^1\Sigma^4$ tribus P^2, *sed ras.* tres *restit.* ‖ 17 publicus Σ^4 ‖ 18 est Σ^4, *om.* *P* ‖ magnitudinem *P* ‖ et Σ^1 si *P* (*cf. P p. 271, 29*) sed *uel* sed et ς ‖ 19 aperta erat Σ^4 erat aperta *P* ‖ 21 falto *Sigonius* falso *P* falcio *uel* falco Σ^4 ‖ 22 descripserunt Σ^4 ‖ 23 quintus *P* ‖ 24 aunus *P* ‖ 26 inriperet *P* ‖ 27 equauit *P* ‖ pluribus Σ^3, *om.* *P* ‖ uictoris *P* ‖ 31 sic *P* sed Σ^4 ‖ 32 hominum *P* ‖ restitisse P^1, *corr.* P^2 ‖ 33 quintus *P*

Maximus filius; in eiusdem locum pontifex — nam duo sacer-
dotia habuit — Ser. Sulpicius Galba.
Ludi Romani diem unum, plebei ter toti instaurati ab 11
aedilibus M. Sextio Sabino et Cn. Tremellio Flacco. ii ambo
praetores facti et cum iis C. Liuius Salinator et C. Aurelius
Cotta. comitia eius anni utrum C. Seruilius consul habuerit 12
an, quia eum res in Etruria tenuerint quaestiones ex senatus
consulto de coniurationibus principum habentem, dictator ab
eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit diuersi auctores faciunt.
Principio insequentis anni M. Seruilius et Ti. Claudius 27
senatu in Capitolium uocato de prouinciis rettulerunt. Italiam 2
atque Africam in sortem coici, Africam ambo cupientes, uole-
bant. ceterum Q. Metello maxime adnitente neque negata
neque data est Africa; consules iussi cum tribunis plebis agere, 3
ut, si eis uideretur, populum rogarent, quem uellent in Africa
bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilo 4
minus consules prouinciam Africam — ita enim senatus de-
creuerat — in sortem coniecerunt. Ti. Claudio Africa euenit, 5
ut quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Afri-
cam traiceret parique imperio cum P. Scipione imperatore
esset; M. Seruilius Etruriam sortitus. in eadem prouincia et 6
C. Seruilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem
senatu placuisset. praetores M. Sextius Galliam est sortitus, 7
ut duas legiones prouinciamque traderet ei P. Quinctilius Varus;
C. Liuius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sem-
pronius proconsul priore anno praefuerat; Cn. Tremellius Sici- 8
liam, ut a P. Villio Tappulo praetore prioris anni prouinciam
et duas legiones acciperet; Villius pro praetore uiginti nauibus
longis et militibus mille oram Siciliae tutaretur; M. Pomponius 9
uiginti nauibus reliquis mille et quingentos milites Romam de-
portaret; C. Aurelio Cottae urbana euenit. ceteris ita, uti

3 inestaurati *P* ‖ 4 flacca *P* ‖ ii *uel* hi Σ^3 ti *P* ‖ 5 c. (*uel* m.) aurelius Σ^4 m̄. ualerius *P* ‖ 6 consul Σ^4 c. *P* ‖ 7 res Σ^3 s *P*, *om.* ς *Gron.* ‖ questiones *P* ‖ senatus consulto] sc. Σ^3 *Sigonius* se *P* ‖ 8 habentem *P*Σ^4 habendae *Gron.* ‖ 9 ut *om.* Σ^3 ‖ 10 et *om.* Σ^1 ‖ ti. *P* t. *uel* titus Σ^4 ‖ claudius ⟨consules⟩ *coniocio* ‖ 12 conici Σ^4 ‖ 13 adnitentes *P* ‖ 15 eis Σ^4 is *P* ‖ uideretur $P^2\Sigma^4$ uidero P^1 ‖ uellent *P* uellet Σ^1 ‖ africam *P* ‖ 18 ti. *P* t. *uel* tito Σ^1 ‖ 20 p. Σ^4, *om.* *P* ‖ imperatore *uel* imperator Σ^4 imperator *P*, *del.* *Crévier* ‖ 21 in eandem prouintiam Σ^4 ‖ 22 si consulem Σ^1 sicut *P* ‖ manere *P* remorari Σ^1 ‖ 23 senatu *Alschefski* senatum *P* senatui Σ^3 ‖ 24 ut Σ^3 ad *P* ‖ ei Σ^3 et *P* ‖ quintilius *P*Σ^4 ‖ 25 p̄. *ex* p̄.os P^1 ‖ 26 priore anno Σ^1 prioris anni *P* ‖ tremelius *P* ‖ 27 tappulo Σ^1 t.appulo *P* ‖ 28 propr̄. *P* propr. *uel* propretor Σ^4 ‖ 29 et Σ^4 si P^1 (*cf.* *P p. 270, 18*), *del.* P^2 ‖ mille militibus Σ^4? ‖ 30 reliquis *om.* Σ^4

quisque optinebant prouincias exercitusque, prorogata imperia.
10 sedecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium
11 est. et ut placatis dis omnia inciperent agerentque, ludos,
quos M. Claudio Marcello T. Quinctio consulibus T. Manlius
dictator, quasque hostias maiores uouerat, si per quinquennium
res publica eodem statu fuisset, ut eos ludos consules, prius-
12 quam ad bellum proficiscerentur, facerent. ludi in circo per
quadriduum facti, hostiaeque quibus uotae erant dis caesae.

28 Inter haec simul spes simul cura in dies crescebat, nec
satis certum constare apud animos poterat, utrum gaudio dignius
esset Hannibalem post sextum decimum annum ex Italia dece-
dentem uacuam possessionem eius reliquisse populo Romano,
an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam trans-
2 isset: locum nimirum, non periculum mutatum; cuius tantae
dimicationis uatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haut
frustra canere solitum grauiorem in sua terra futurum hostem
3 Hannibalem, quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum
Syphace, inconditae barbariae rege, cui Statorius semilixa docere
exercitus solitus sit, aut cum socero eius Hasdrubale, fugacis-
simo duce, rem futuram aut tumultuariis exercitibus ex agre-
4 stium semermi turba subito conlectis, sed cum Hannibale, prope
nato in praetorio patris, fortissimi ducis, alito atque educato
inter arma, puero quondam milite, uixdum iuuene imperatore,
5 qui senex uincendo factus Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus
ad fretum monumentis ingentium rerum complesset. ducere
exercitum aequalem stipendiis suis, duratum omnium rerum
patientia, quas uix fides fiat homines passos, perfusum miliens
cruore Romano, exuuias non militum tantum sed etiam impe-
6 ratorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie, qui
praetores, qui imperatores, qui consules Romanos manu sua
occidissent, muralibus uallaribusque insignes coronis, perua-

---

3 quos ludos *dubit. coni. Forchhammer* ‖ 4 quintio $P\Sigma^4$ ‖ t. *uel* titus Σ^4 l. *P* ‖ 7 ludi Σ^3 liui *P* ‖ 8 quibus] *P, sed* qu *in ras. litterarum* sir ‖ uota *P* ‖ 10 animos Σ^1 animum *P* ‖ dignius Σ^1 dignū *P* ‖ 11 esse *P* ‖ italiam *P* ‖ 12 populum r. *P* ‖ 13 transisset P^2 transisse P^1 traiecisset *uel* transmisisset Σ^4 ‖ 15 aut *P* ‖ 17 cum Σ^3, *om. P* ‖ 18 statorius *P* statarius Σ^3 ‖ semilixa Σ^3 eimilixa *P* ‖ docere *Putsche* ducere $P\Sigma^4$ ‖ 19 sit Σ^3 ut *P* ‖ 20 rem futuram Σ^3 re futura *P* ‖ aut *P* ut Σ^4 ‖ tumultuaris *P* ⟨cum⟩ tumultuariis *Riemann* ‖ 21 semermi Σ^1 semeruit *P* ‖ collectis Σ^4 coniectis *P* ‖ hannibali *P* ‖ 22 alto Σ^4 ‖ educato *P* educto Σ^1 ‖ 24 hispaniam galliam Σ^4 ‖ 25 ducere $P\Sigma^4$ duceret *Gron.* ducente *Alan Em. Liv. I 51* ‖ 27 quas uix ς quafix P^1 qua P^2 qua uix Σ^3 ‖ milliens *P* ‖ 28 peratorum P^1 inperatorum P^2 ‖ 29 cui *P* ‖ 30 qui imperatores *om.* Σ^1 ‖ manu sua Σ^4 sua manu *P* ‖ 31 occidisset *P* ‖ uallaribusque Σ^3 que *P*

gatos capta castra, captas urbes Romanas. non esse hodie tot 7
fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex caede imperatorum prae se ferre posset Hannibal. has formidines agi- 8
tando animis ipsi curas et metus augebant, etiam quod, cum adsuessent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiae partibus lenta spe in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio et Hannibal uelut ad supremum certamen comparati duces. eis quoque, 9
quibus erat ingens in Scipione fiducia et uictoriae spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curae intentiores erant. haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus 10
erat, quos modo petisse pacem, intuentis Hannibalem ac rerum gestarum eius magnitudinem, paenitebat, modo, cum respicerent 11
bis sese acie uictos, Syphacem captum, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atque ea omnia unius uirtute et consilio Scipionis facta, uelut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant.

Iam Hadrumetum peruenerat Hannibal, unde, ad reficien- 29
dum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuntiis omnia circa Carthaginem optineri armis adferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque 2
dierum iter ab Carthagine abest. inde praemissi speculatores cum excepti ab custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribuno militum iussosque omisso metu uisere omnia per castra, qua uellent, circumduci iussit, percunctatusque, satin 3
per commodum omnia explorassent, datis, qui prosequerentur, retro ad Hannibalem dimisit. Hannibal nihil quidem eorum, 4
quae nuntiabantur — nam et Masinissam cum sex milibus peditum, quattuor equitum uenisse eo ipso forte die adferebant — laeto animo audiuit, maxime hostis fiducia audaciaque, non de

---

2 quod P ‖ cede P ‖ 3 pre se ferre Σ^2 praeferre P ‖ 5 aliquod P ‖ 6 bellandi Σ^4 ‖ 7 ereexerant P^1, *corr.* P^2 ‖ 8 suppremum P ‖ his (*uel* hi *uel* ii) Σ^4 hii Σ^3? ei P ς *Weissenb.* ‖ 9 scipionem Σ^4 ‖ 10 eo P et Σ^3 ‖ cure intentiores erant Σ^3 curas intentioris P curae intentioris erant ς curas intentiores uoluebant (*uel* agebant *uel* habebant) *Weissenborn* ‖ 14 pulsos se hispania P^2 pulsos se hispania pulsos se hispania P^1, *om.* Σ^4 ‖ 16 inhorrebant Σ^4 ‖ 18 ad rumentum Σ^4 ‖ peruenerat Σ^4 uenerat P ‖ 19 maritimā P ‖ 21 magnis *ex* magnois P^1 ‖ 22 ab Σ^4 a P ‖ premissi P ‖ 23 ab Σ^4 a P ‖ 24 tribuno Σ^4 tribunis P ‖ iussusque P ‖ 25 percunctatusque Σ^1 percunctatosque P ‖ satin ς statī P satin si Σ^3 ‖ 26 percommode Σ^3 ‖ praesequerentur P ‖ 27 eorum $P^2\Sigma^4$ egorum P^1 ‖ 28 millibus P ‖ 30 audiuit Σ^4 audit P ‖ maxime Σ^4 *Gron.* maxime si P set maxime *Alschefski* ceterum maxime *Madvig* maxime securitate *Leo Mus. Rhen. 35 (1880) 239* m. spiritu *Zingerle* m. spe *Novak* ‖ fiducia audaciaque

5 nihilo profecto concepta, perculsus est. itaque quamquam et
ipse causa belli erat et aduentu suo turbauerat et pactas indutias
et spem foederum, tamen, si integer quam si uictus peteret
pacem, aequiora impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem
6 misit, ut conloquendi secum potestatem faceret. id utrum sua
sponte fecerit an publico consilio, neutrum cur adfirmem habeo.
7 Valerius Antias primo proelio uictum eum ab Scipione, quo
duodecim milia armatorum in acie sint caesa, mille et septin-
genti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra
8 ad Scipionem uenisse. ceterum Scipio cum conloquium haud
abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire
9 ex propinquo possent. Scipio haud procul Naraggara urbe,
cum ad cetera loco opportuno tum quod aquatio intra teli con-
10 iectum erat, consedit. Hannibal tumulum a quattuor milibus
inde, tutum commodumque alioqui, nisi quod longinquae aqua-
tionis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus undique, ne
quid insidiarum esset, delectus.

30 Summotis pari spatio armatis cum singulis interpretibus
congressi sunt, non suae modo aetatis maximi duces, sed omnis
ante se memoriae, omnium gentium cuilibet regum imperato-
2 rumue pares. paulisper alter alterius conspectu, admiratione
3 mutua prope attoniti, conticuere. tum Hannibal prior: 'Si hoc
ita fato datum erat, ut, qui primus bellum intuli populo Romano
quique totiens prope in manibus uictoriam habui, is ultro ad
pacem petendam uenirem, laetor te mihi sorte potissimum
4 datum, a quo peterem. tibi quoque inter multa egregia non
in ultimis laudum hoc fuerit, Hannibalem, cui tot de Romanis
ducibus uictoriam di dedissent, tibi cessisse, teque huic bello,
uestris prius quam nostris cladibus insigni, finem imposuisse.
5 hoc quoque ludibrium casus ediderit fortuna, ut, cum patre
tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano im-

Weissenborn fiduciaque *P* fiducia quae Σ^4 *Gron.* ‖ 1 nihilo Σ^3 nilo *ex* dilo P^1 ‖ concepta percussus est *P* concepta est (*uel* erat) perculsus Σ^4 concepta esset, perculsus *Gron.* ‖ 2 pactas *P* pacatas Σ^3 ‖ 4 equiora *P* aequiorem Σ^1 ‖ scipionem *ex* spionem P^1 ‖ 6 an $P^2\Sigma^4$ in P^1 ‖ adfirmen *P* ‖ 7 ab Σ^1 a *P* ‖ 8 millia *P* ‖ sunt *P* ‖ 11 coire Σ^3 coierunt *P* ‖ 12 naraggara *P* narcara Σ^4 naggara Σ^3? ‖ urbem *P* ‖ 13 cum *om.* Σ^4 ‖ aquatio Σ^3 aqualio *P* ‖ 14 millibus *P* ‖ 15 commodum (*om.* que) Σ^4 ‖ alioquin Σ^4 ‖ longinge P^1 longinqe P^2 ‖ aquationes erant Σ^4 ‖ 17 dilectus *P* ‖ 18 pari Σ^4 parin *P* ‖ interpraetib. *P* ‖ 19 omnis *P* omnium Σ^4 ‖ 23 bellum ⟨in italia⟩ intuli *coni. Duker* ‖ 24 prope *om.* Σ^4 ‖ habut *P* ‖ 25 sorte *om.* Σ^1 ‖ petissimum P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 græ|gia P^1 egræ|gia P^2 ‖ 27 tot de *P* de tot Σ^1 ‖ 29 prius Σ^1 plus *P* potius *H. J. Mueller Jahresber. VIII 285* ‖ 30 casus ediderit fortuna *P* fortunae casus ediderit Σ^1 ‖ 31 consule Σ^4,

peratore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem pe-
tendam ueniam. optimum quidem fuerat eam patribus nostris 6
mentem datam ab dis esse, ut et uos Italiae et nos Africae
imperio contenti essemus; neque enim ne uobis quidem Sicilia 7
ac Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exer-
citibus, tot tam egregiis amissis ducibus. sed praeterita magis
reprehendi possunt quam corrigi. ita aliena adpetiuimus, ut 8
de nostris dimicaremus, nec in Italia solum nobis bellum, uobis
in Africa esset, sed et uos in portis uestris prope ac moenibus
signa armaque hostium uidistis et nos ab Carthagine fremitum
castrorum Romanorum exaudimus. quod igitur nos maxime 9
abominaremur, uos ante omnia optaretis, in meliore uestra for-
tuna de pace agitur. agimus ei, quorum et maxime interest
pacem esse, et qui quodcumque egerimus, ratum ciuitates nostrae
habiturae sunt. animo tantum nobis opus est non abhorrente
a quietis consiliis. quod ad me attinet, iam aetas senem in 10
patriam reuertentem, unde puer profectus sum, iam secundae,
iam aduersae res ita erudierunt, ut rationem sequi quam for-
tunam malim; tuam et adulescentiam et perpetuam felicitatem, 11
ferociora utraque quam quietis opus est consiliis, metuo. non
temere incerta casuum reputat, quem fortuna numquam de-
cepit. quod ego fui ad Trasumennum ad Cannas, id tu hodie 12
es. uixdum militari aetate imperio accepto omnia audacissime
incipientem numquam fefellit fortuna. patris et patrui perse- 13
cutus mortem ex calamitate uestrae domus decus insigne uir-
tutis pietatisque eximiae cepisti; amissas Hispanias reciperasti
quattuor inde Punicis exercitibus pulsis; consul creatus, cum 14
ceteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus
in Africam, duobus hic exercitibus caesis, binis eadem hora

om. *P* ‖ 3 et *om.* Σ^4 ‖ italie Σ^4 itahacetnositahac P^1 italia P^2 ‖ et *om.* Σ^3 ‖ apricae P^1, *corr.* P^2 ‖ 5 praetia *P* ‖ 6 tamē|graegiis P^1 tamē | egraegiis P^2 ‖ praeteritā|agris P^1 praeteritā | magis P^2 ‖ 7 appetiuimus Σ^4 adpetimus *P* ‖ 8 nobis bellum uobis *Elsperger* uobis bellum nobis Σ^1 uobis *P* ‖ 9 esset *P* est Σ^3 ‖ 12 abominaremur Σ^3 auominamur *P* ‖ 13 et Σ^4, *om.* *P* ‖ 14 esse et Σ^3 esset *P* ‖ 15 sunt Σ^4 sint *P* ‖ 16 attinet iam Σ^3 attinebat *P* ‖ senem $P^2\Sigma^4$ sine P^1 ‖ 18 erudierunt Σ^3 fraudaerunt P^1 fraudauerunt P^2 ‖ sequicquam P^1, *corr.* P^2 *et* P^5 ‖ 19 tuam *om.* Σ^3 ‖ 21 reputat Σ^4 repugnat *P* ‖ decepit Σ^3 decipit *P* ‖ 22 ad Σ^4 a *P* ‖ ad *P* et ad Σ^4 ‖ 23 es Σ^3, *om.* *P* ‖ 24 nūquam Σ^3 nusquam *P* ‖ fortuna Σ^3 *et ex* sua fortuna P^1 ‖ patrui $P^2\Sigma^4$ patribi P^1 ‖ 25 ex Σ^3 ad *P* ab ς *Gron.* ‖ domus *ex* domui P^1 ‖ 26 reciperasti P^1 recuperasti $P^2\Sigma^4$ ‖ 27 punicis exercitibus pulsis *P* pulsis punicis exercitibus Σ^4 ‖ 28 *a* ceteris *usque ad 30, 37, 3* domitos *periit P, in eius locum subeunt BC* ‖ 29 hic *om.* *C*

captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto,
tot urbibus regni eius, tot nostri imperii ereptis, me sextum
decimum iam annum haerentem in possessione Italiae detra-
15 xisti. potest uictoriam malle quam pacem animus. noui spiritus
magnos magis quam utiles; et mihi talis aliquando fortuna ad-
16 fulsit. quodsi in secundis rebus bonam quoque mentem darent
dei, non ea solum, quae euenissent, sed etiam ea, quae euenire
possent, reputaremus. ut omnium obliuiscaris aliorum, satis
17 ego documenti in omnis casus sum, quem, modo castris inter
Anienem atque urbem uestram positis signa inferentem ac iam
prope scandentem moenia Romana, hic cernas duobus fra-
tribus, fortissimis uiris, clarissimis imperatoribus, orbatum ante
moenia prope obsessae patriae, quibus terrui uestram urbem,
18 ea pro mea deprecantem. maximae cuique fortunae minime
credendum est. in bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla
ac speciosa danti est pax, nobis petentibus magis necessaria
19 quam honesta. melior tutiorque est certa pax quam sperata
uictoria; haec in tua, illa in deorum manu est. ne tot anno-
20 rum felicitatem in unius horae dederis discrimen; cum tuas
uires tum uim fortunae Martemque belli communem propone
animo. utrimque ferrum, utrimque corpora humana erunt;
21 nusquam minus quam in bello euentus respondent. non tantum
ad id, quod data pace iam habere potes, si proelio uincas, gloriae
adieceris, quantum dempseris, si quid aduersi eueniat. simul
parta ac sperata decora unius horae fortuna euertere potest.
22 omnia in pace iungenda tuae potestatis sunt, P. Corneli; tunc
23 ea habenda fortuna erit, quam di dederint. inter pauca felici-
tatis uirtutisque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra

---

1 simolim censisque *B* ‖ 2 nostrum imperii *B* nostrum imperium *C* ‖ ereptis Σ^3 ereptus *BC* ‖ 4 mallem *B* ‖ noui *BC* nobis Σ^4 noui hos *Harant* ‖ 5 utiles *C* utile *B* utilis Σ^4 ‖ et Σ^3, *om.* *BC* ‖ affulsit *C*Σ^4 ‖ 7 uenire *B* ‖ 9 docū|menti *C* ‖ omnes *C* ‖ sum, quem *Putsche* sum. quem *uulgo* ‖ quem *C*Σ^3 quæ *B* ‖ 10 signa inferentem *BC*, *om.* Σ^1 ‖ ac iam prope scandentem Σ^1, *om.* *BC* ‖ 11 hic *C*Σ^3 hi *B* uideras hic ς ‖ 12 orbatum Σ^3 ornatum *BC* ‖ ante omnia moenia *B* ‖ 14 ea pro *B*Σ^4, *om.* *C* ‖ mea Σ^3 me *BC* ‖ 15 in bonis Σ^3 omnibus *BC* ‖ tibi Σ^4 iam *BC* ‖ ampla Σ^3 apta *BC* ‖ 17 honesta Σ^4 hostia *B* hosti *C* ‖ pax Σ^3 re *BC* ‖ 18 ne *BC* nec Σ^3 ‖ 19 cum *BC* tum Σ^4 ‖ 20 martemque *BC* artemque Σ^4 ‖ propone *C*Σ^4 prope *B* ‖ 21 ferrum utrimque *C* ferrum Σ^3, *om.* *B* ‖ 22 minus ⟨ad spem⟩ quam *Alan Em. Liv. III 15* ‖ 23 uincas ς uincens *BC* uincis Σ^3 ‖ 24 dempseris *Madvig duce Woelfflino Liv. Krit. p. 23* ademeris ς detraxeris *Wesenberg*, *om.* *BC*Σ^1 ‖ 25 uertere Σ^1 ‖ 26 potestates *B* potestati *C* ‖ 27 di *B* dii *C*Σ^4 ‖ inter pauca Σ^3 intenta *B* intanta *C* ‖ 28 attilius *C*Σ^4 ‖ terrae *B*

fuisset, si uictor pacem petentibus dedisset patribus nostris;
sed non statuendo felicitati modum nec cohibendo efferentem
se fortunam, quanto altius elatus erat, eo foedius conruit. est 24
quidem eius, qui dat, non qui petit, condiciones dicere pacis;
sed forsitan non indigni simus, qui nobismet ipsi multam in-
rogemus. non recusamus, quin omnia, propter quae ad bellum 25
itum est, uestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quidquid in-
sularum toto inter Africam Italiamque continetur mari, Cartha- 26
ginienses inclusi Africae litoribus uos, quando ita dis placuit,
externa etiam terra marique uideamus regentis imperio. haud 27
negauerim propter non nimis sincere petitam aut expectatam
nuper pacem suspectam esse uobis Punicam fidem. multum,
per quos petita sit, ad fidem tuendae pacis pertinet, Scipio.
uestri quoque, ut audio, patres non nihil etiam ob hoc, quia 28
parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacem: Hannibal 29
peto pacem, qui neque peterem, nisi utilem crederem, et
propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petii. et 30
quem ad modum, quia a me bellum coeptum est, ne quem
eius paeniteret, quoad ipsi inuidere dei, praestiti, ita adnitar,
ne quem pacis per me partae paeniteat.'

Aduersus haec imperator Romanus in hanc fere senten- 31
tiam respondit: 'Non me fallebat, Hannibal, aduentus tui spe
Carthaginienses et praesentem indutiarum fidem et spem pacis
turbasse; neque tu id sane dissimulas, qui de condicionibus 2
superioribus pacis omnia subtrahas praeter ea, quae iam pridem
in nostra potestate sunt. ceterum ut tibi curae est sentire 3
ciues tuos, quanto per te onere leuentur, sic mihi laborandum
est, ne, [si] quae tunc pepigerunt, hodie subtracta ex condicio-

---

1 fuisset si Σ^1 fuisse et si (siui *B*) *BC* ‖ potentibus *B* ‖ 2 sed Σ^3, *om.* *BC* ‖ efferentem se fortunam Σ^4 efferente se fortuna *B* efferentes efortuna *C* ‖ 3 corruit $C\Sigma^4$ ‖ 5 indigni simus $C\Sigma^3$ in dignissimis *B* ‖ ipsis Σ^4 ‖ multam Σ^3 multa *BC* ‖ 6 non Σ^1 qui non *BC* ‖ ad Σ^3 ea *BC;* propter quae bellum initum est ς ‖ 7 quicquid $BC\Sigma^4$ ‖ 9 uos Σ^4 suos *BC* ‖ 10 terra *om.* *B* ‖ imperio *Madvig* imperia $BC\Sigma^4$ ‖ haut *B* ‖ 12 uobis punicam esse Σ^1 ‖ fidem *BC* fidem tuende pacis Σ^3 ‖ multum Σ^3 multos *BC* ‖ 13 petita *BC* repetita Σ^3 ‖ 14 etiam $C\Sigma^4$ et *B* ‖ 16 utile *B* ‖ 17 peti *BC* ‖ 18 quem ammodum *C* ‖ a *super lineam add.* *B* ‖ ne quem $B\Sigma^4$ neque me *C* ‖ 19 eius *om.* Σ^1 ‖ quoad Σ^1 quoad id *C* quod ad id *B* ‖ 20 parte $C\Sigma^4$ per te *B* ‖ 22 aduentus Σ^3 auere (habere *C*) aduentus *BC* ab aduentus *Alschefski* alacres aduentus *Weidner Philol. 36 (1877) 209* aura aduentus (*om.* spe) *Madvig* ab aura aduentus tui spei *Riemann* ‖ spe Σ^3 spem *BC* ‖ 24 neque tu id $C\Sigma^4$ nequie tui ad *B* ‖ 25 superioribus *BC* superioris Σ^3 ‖ praeterea *BC* ‖ 28 est *om.* *C* ‖ si quæ $C\Sigma^4$ *et ex* si qui B^1 quae ς ‖ tunc Σ^3 tum *BC*

4 nibus pacis praemia perfidiae habeant. indigni, quibus eadem
pateat condicio, etiam ut prosit uobis fraus petitis. neque patres
nostri priores de Sicilia neque nos de Hispania fecimus bellum;
et tunc Mamertinorum sociorum periculum et nunc Sagunti
5 excidium nobis pia ac iusta induerunt arma: uos lacessisse et
tu ipse fateris et dei testes sunt, qui et illius belli exitum
6 secundum ius fasque dederunt et huius dant et dabunt. quod
ad me attinet, et humanae infirmitatis memini et uim fortunae
reputo et omnia, quaecumque agimus, subiecta esse mille casi-
7 bus scio; ceterum, quem ad modum superbe et uiolenter me
faterer facere, si, priusquam in Africam traiecissem, te tua
uoluntate cedentem Italia et inposito in naues exercitu ipsum
8 uenientem ad pacem petendam aspernarer, sic nunc, cum prope
manu consertum restitantem ac tergiuersantem in Africam ad-
9 traxerim, nulla sum tibi uerecundia obstrictus. proinde si quid
ad ea, in quae tum pax conuentura uidebatur, quasi multa
nauium cum commeatu per indutias expugnatarum legatorum-
que uiolatorum adicitur, est quod referam ad consilium; sin
illa quoque grauia uidentur, bellum parate, quoniam pacem
pati non potuistis.'
10 Ita infecta pace ex conloquio ad suos cum se recepissent,
frustra uerba iactata renuntiant: armis decernendum esse ha-
bendamque eam fortunam, quam dei dedissent.
32 In castra ut est uentum, pronuntiant ambo, arma expe-
dirent milites animosque ad supremum certamen, non in unum
2 diem sed in perpetuum, si felicitas adesset, uictores. Roma an
Carthago iura gentibus daret, ante crastinam noctem sciturос;
neque enim Africam aut Italiam, sed orbem terrarum uictoriae
praemium fore; par periculum praemio, quibus aduersa pu-

2 petitis *BC* petistis Σ^3 ‖ 3 fecimus Σ^3 facimus *BC* ‖ 4 tunc Σ^1 tum *BC* ‖ 5 lacessisse Σ^4 lacessere *BC* ‖ 6 dei *B* de in *C* dii Σ^4 ‖ sunt Σ^3 ut *BC* ‖ 7 ius fasque $C\Sigma^3$ iustasque *B* ‖ 8 infirmitates *B* ‖ 9 quaecumque *BC* que Σ^4 ‖ 10 quem ammodum *C* ‖ superue *B* ‖ 11 faterer facere Σ^1 fatere *BC* ‖ si priquam *B* sic prius quam *C* ‖ te *om.* Σ^4 ‖ 12 italia Σ^4 italiae *BC* ‖ imposito $C\Sigma^4$ ‖ 13 cum $B\Sigma^4$ eum *C* ‖ 14 consertum $BC\Sigma^4$ conserta ς *Crévier* ‖ restitantum *B* ‖ adtraxerim *BC* traduxerim Σ^1 ‖ 16 in Σ^4, *om.* *BC* ‖ quasi ς *Gron.* quaesi *B* quae si *C* que sunt Σ^1 que Σ^3? quae sit *Alschefski* ‖ 17 cum commeatu *C* cummeatu *B* commeatus Σ^4 ‖ expugnatarum *B* expugnarum *C* oppugnatarum Σ^4 ‖ 19 uidentur Σ^3 uiderunt *BC* ‖ parate *BC* preparate Σ^4 ‖ 21 ita *ex* ita in C^1 ‖ pace infecta *C* ‖ 22 iactata *Gron.* praecata *B* precata *C* pacata Σ^3 temptata *uel* peracta ς facta *coni.* *Weissenborn* ‖ 25 animos quae *BC* ‖ 26 imperpetuum *C* ‖ 27 daret *uel* darent Σ^4 darent *BC* ‖ 29 fere *B* ‖ par $C\Sigma^3$ per *B* ‖ aduersa ς *J. Perizonius* aduersae $BC\Sigma^4$

quae fortuna fuisset. nam neque Romanis effugium ullum 3
patebat in aliena ignotaque terra et Carthagini supremo au-
xilio effuso adesse uidebatur praesens excidium.

Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulen- 4
tissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortis-
simi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die
aut euersuri. anceps igitur spes et metus miscebant animos; 5
contemplantibusque modo suam modo hostium aciem, cum non
oculis magis quam ratione pensarent uires, simul laeta simul
tristia obuersabantur. quae ipsis sua sponte non succurrebant,
ea duces admonendo atque hortando subiciebant. Poenus se- 6
decim annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos,
tot exercitus occidione occisos et sua cuique decora, ubi ad
insignem alicuius pugnae memoria militem uenerat, referebat;
Scipio Hispanias et recentia in Africa proelia et confessionem 7
hostium, quod neque non petere pacem propter metum neque
manere in ea prae insita animis perfidia potuissent. ad hoc 8
conloquium Hannibalis, in secreto habitum ac liberum fingenti,
qua uult, flectit; ominatur, quibus quondam auspiciis patres 9
eorum ad Aegatis pugnauerint insulas, ea illis exeuntibus in
aciem portendisse deos: adesse finem belli ac laboris; in mani- 10
bus esse praedam Carthaginis, reditum domum in patriam ad
parentes, liberos, coniuges penatesque deos. celsus haec cor- 11
pore uultuque ita laeto, ut uicisse iam crederes, dicebat. instruit
deinde primos hastatos, post eos principes, triariis postremam
aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quamque 33
signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantis,
ut esset spatium, qua elephanti hostium acti nihil ordines tur-
barent. Laelium, cuius ante legati, eo anno quaestoris extra 2
sortem ex senatus consulto opera utebatur, cum Italico equi-
tatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab dextro oppo-

---

2 ignotaque terra et carthagini (*uel* carthaginis) supremo Σ^3 ignota *BC* ‖ 6 ante *BC* antea Σ^4 ‖ cumulari *BC* ‖ 7 spes et Σ^3 spes *B*, *om.* *C* ‖ 8 contemplantibus quæ *C* ‖ acie *C* ‖ cui *B* ‖ non *Weissenborn*, *om.* *BC*Σ^4 ‖ 10 tristitia *B* ‖ obseruabantur *B* ‖ ipsi *C* ‖ 11 ammonendo *C* ‖ atque hortando *C*Σ^3 atq, horrendo *in marg. add.* B^1 ‖ subiciebant Σ^3 subicient *B* subitiant *C* ‖ 13 occisione *C* ‖ sui *C* ‖ 15 hispaniae sed recentia *B* ‖ 17 pre insita Σ^3 praesita *B* prescita *C* ‖ 18 ac *B*Σ^4 et *C* ‖ 19 qua Σ^3 quae *BC* ‖ flectito minator *B* flectit minatur *C* ‖ quandam *B* ‖ 21 portendisset eos *B* ‖ finem Σ^3 fidem *BC* ‖ ac *om.* Σ^3 ‖ 23 parentes *BC* penates Σ^3 ‖ coniuges penatesque deos *BC* coniuges penatesque deos adeo Σ^3? coniugesque adeo Σ^1 ‖ 24 laeto ita *C* ‖ 25 post eos *B*Σ^4 postea *C* ‖ post tremam *C* ‖ 26 confortas *B* ‖ quamque *BC* queque Σ^3 ‖ 28 ut Σ^3, *om.* *BC* ‖ acti *BC* capti Σ^3 ‖ 31 numidaeque *B*

3 suit. uias patentis inter manipulos antesignanorum uelitibus
— ea tunc leuis armatura erat — compleuit, dato praecepto, ut
ad impetum elephantorum aut post directos refugerent ordines
aut in dextram laeuamque discursu adplicantes se antesignanis
4 uiam, qua inruerent in ancipitia tela, beluis darent. Hanni-
bal ad terrorem primos elephantos — octoginta autem erant,
5 quot nulla umquam in acie ante habuerat — instruxit, deinde
auxilia Ligurum Gallorumque Baliaribus Maurisque admixtis;
in secunda acie Carthaginiensis Afrosque et Macedonum legio-
6 nem; modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem Ita-
licorum militum — Bruttii plerique erant, ui ac necessitate
plures quam sua uoluntate decedentem ex Italia secuti — in-
7 struxit. equitatum et ipse circumdedit cornibus; dextrum Car-
8 thaginienses, sinistrum Numidae tenuerunt. uaria adhortatio
erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non
mos, non lex, non arma, non uestitus habitusque, non causa
9 militandi eadem esset. auxiliaribus et praesens et multiplicata
ex praeda merces ostentatur; Galli proprio atque insito in Ro-
manos odio accenduntur; Liguribus campi uberes Italiae deductis
10 ex asperrumis montibus in spem uictoriae ostentantur; Mauros
Numidasque Masinissae inpotenti futuro dominatu terret; aliis
11 aliae spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus moenia patriae,
dì penates, sepulcra maiorum, liberi cum parentibus coniuges-
que pauidae, aut excidium seruitiumque aut imperium orbis
terrarum, nihil aut in metum aut in spem medium, ostentatur.
12 Cum maxime haec imperator apud Carthaginienses, duces
suarum gentium inter populares, pleraque per interpretes inter

1 patentes $C\Sigma^4$ ‖ ante signatorum C ‖ 2 ea tunc ς ea tu no B eat uno C et ad hec Σ^3? ‖ lebis B ‖ complebit B ‖ 3 directos *Alschefski* in rectos $BC\Sigma^4$ ‖ refugerunt BC ‖ 4 dexteram C ‖ applicantes se antesignanis Σ^3 adplicante signis B applicante signis C ‖ 5 quam BC ‖ irruerent $C\Sigma^4$ ‖ ancipia BC ‖ 6 primos BC primum Σ^4 ‖ elephantos *ex* elephantes C^1 ‖ 7 quod BC ‖ nullam BC ‖ ante in acie Σ^4? ‖ 8 auxilii | aligurum C ‖ ualiaribus B ualearibus C ‖ mauris (*om.* que) C ‖ 9 carthaginienses $C\Sigma^4$ ‖ 10 sub sidiamam C ‖ 13 ipse BC ipsum Σ^3 ‖ carthaginiensis B ‖ 14 sisinistrum B ‖ adortatio BC ‖ 15 inter tot B inter Σ^4, *om.* C ‖ 16 mors B ‖ non lex *om.* Σ^4 ‖ 17 militandi *ex* militanti B^1 ‖ et *ante* multiplicata *om.* Σ^4 ‖ 18 ostentabatur C ‖ romano B ‖ 19 uberae si talie B ‖ 20 asperumhis B asperimis C ‖ 21 numidas (*om.* que) C ‖ masinisse inpotenti B masinissae impotenti C impotenti masinissae Σ^1 ‖ futuro Σ^1 futuros BC ‖ terret Σ^4 terrent BC ‖ aliis alie Σ^4 alii alie B aliæ alii C ‖ 22 patria B ‖ 23 di B dii C et dii Σ^4 ‖ sepulchra C ‖ 24 aut excidium BC et aut excidium Σ^4 ‖ 25 metu BC metus Σ^4 ‖ ostentantur B ‖ 27 suarum $BC\Sigma^4$ uariarum *Freinsheim* aliarum *Harant* ‖ plerique *Freinsheim* ‖ interim mixtos C interim mistos B

immixtos alienigenis agerent, tubae cornuaque ab Romanis
cecinerunt, tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos, sini- 13
strum maxime cornu, uerterentur, Mauros ac Numidas. addidit
facile Masinissa perculsis terrorem nudauitque ab ea parte aciem
equestri auxilio. paucae tamen bestiarum intrepidae in hostem 14
actae inter uelitum ordines cum multis suis uulneribus in-
gentem stragem edebant. resilientes enim ad manipulos uelites 15
cum uiam elephantis, ne obtererentur, fecissent, in ancipitis
ad ictum utrimque coniciebant hastas, nec pila ab antesignanis
cessabant, donec undique incidentibus telis exacti ex Romana 16
acie hi quoque in suos dextrum cornu, ipsos Carthaginienses
equites, in fugam uerterunt. Laelius ut turbatos uidit hostis,
addidit perculsis terrorem.

Vtrimque nudata equite erat Punica acies, cum pedes con- 34
currit, nec spe nec uiribus iam par. ad hoc dictu parua,
sed magna eadem in re gerenda momenta: congruens clamor
ab Romanis eoque maior et terribilior, dissonae illis, ut gen-
tium multarum discrepantibus linguis, uoces; pugna Romana 2
stabilis et suo et armorum pondere incumbentium in hostem,
concursatio et uelocitas illinc maior quam uis. igitur primo 3
impetu extemplo mouere loco hostium aciem Romani. ala
deinde et umbonibus pulsantes, in summotos gradu inlato,
aliquantum spati uelut nullo resistente incessere, urgentibus et 4
nouissimis primos, ut semel motam aciem sensere, quod ipsum
uim magnam ad pellendum hostem addebat. apud hostis auxi- 5
liaris cedentis secunda acies, Afri et Carthaginienses, adeo non
sustinebant, ut contra etiam, ne resistentis pertinaciter pri-
mos caedendo ad se perueniret hostis, pedem referrent. igitur 6
auxiliares terga dant repente, et in suos uersi partim refugere

---

1 alienigenas *Freinsheim* ‖ agerent ς *Freinsheim* ageret *BC*Σ^4 ‖ tubæ *ex* turbæ C^1 ‖ cornua quae *BC* ‖ 2 sinistrum *scripsi* sinistris *BC* sinistro Σ^4 ‖ 3 uerterent Σ^1? ‖ 4 facili Σ^3 ‖ perculsos Σ^4 ‖ terrore Σ^4 ‖ nudauit (*om.* que) *B* ‖ parter *B* ‖ 6 actae] hac te *B* ‖ 7 medebant *B* ‖ resilentes *B* ‖ maniplos *C* ‖ 8 no obtererentur *B* ne opterentur *C* ‖ 9 hastas nec pila ab antesignanis Σ^3 tesignanis *B* te signanis *C* ‖ 11 quoque *om.* *C* ‖ suos dextrum cornu Σ^4 suo dextro (dextero *B*) cornu *BC* ‖ carthaginienses *C*Σ^4? carthaginiensium *B*Σ^4? ‖ 12 in Σ^4, *om.* *BC* ‖ hostes *C* ‖ 13 tertorem *C* ‖ 14 concurrit *B*Σ^4 cucurrit *C* ‖ 15 spem *BC* ‖ 16 in re gerenda ς in rege reddam *BC* in regenda Σ^4 ‖ 17 ab Σ^4 a *BC* ‖ eaque *BC* ‖ illis *BC* illius Σ^3 ‖ 20 et *B*Σ^4 ac *C* ‖ 21 mouere *om.* *C* ‖ 22 umbonibus Σ^4 umboni *BC* ‖ inlato] in loco *C* ‖ 23 spatii *B*Σ^4 ‖ uelud *BC* ‖ 25 ad pellendum Σ^4 apellandum *B* appellandum *C* ‖ apud *BC* et apud *uel* at apud Σ^4 ‖ hostes *C*Σ^4 ‖ auxiliariis *BC* ‖ 26 cedentes *C*Σ^4 ‖ acie Σ^4 ‖ 27 resistentes *C*Σ^4 ‖ primo *BC* ‖ 29 reuersi *B* ‖ refugerunt Σ^4

in secundam aciem, partim non recipientis caedere, ut et paulo
7 ante non adiuti et tunc exclusi; et prope duo iam permixta
proelia erant, cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul
cum suis cogerentur manus conserere. non tamen ita per-
8 culsos iratosque in aciem accepere, sed densatis ordinibus in
cornua uacuumque circa campum extra proelium eiecere, ne
pauido fuga et uulneribus milite sinceram et integram aciem
9 miscerent. ceterum tanta strages hominum armorumque locum,
in quo steterant paulo ante auxiliares, compleuerat, ut prope
difficilior transitus esset, quam per confertos hostis fuerat.
10 itaque, qui primi erant, hastati per cumulos corporum armo-
rumque et tabem sanguinis, qua quisque poterat, sequentes
hostem et signa et ordines confuderunt. principum quoque
11 signa fluctuari coeperant uagam ante se cernendo aciem. quod
Scipio ubi uidit, receptui propere canere hastatis iussit et sau-
ciis in postremam aciem subductis principes triariosque in
cornua inducit, quo tutior firmiorque media hastatorum acies
12 esset. ita nouum de integro proelium ortum est; quippe ad
ueros hostis peruentum erat, et armorum genere et usu militiae et
fama rerum gestarum et magnitudine uel spei uel periculi pares.
13 sed et numero superior Romanus erat et animo, quod iam equi-
tes, iam elephantos fuderat, iam prima acie pulsa in secundam pu-
35 gnabat. in tempore Laelius ac Masinissa, pulsos per aliquantum
spatii secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem in-
2 currere. is demum equitum impetus perculit hostem. multi cir-
cumuenti in acie caesi; multi per patentem circa campum fuga
3 sparsi tenente omnia equitatu passim interierunt. Carthaginien-
sium sociorumque caesa eo die supra uiginti milia; par ferme
numerus captus cum signis militaribus centum triginta duobus,
elephantis undecim. uictores ad mille et quingenti cecidere.

---

1 recipientis Σ^4 recipientes *BC* ‖ 2 tunc *B*Σ^4 nunc *C* ‖ iam duo *C* ‖ 4 perculsus *B* ‖ 5 in Σ^3, *om.* *BC* ‖ accepere *C*Σ^4? accipere *B*Σ^4? ‖ densatis Σ^3 datis *BC* ‖ 6 eiecere Σ^3 eicere *BC* ‖ ne *BC*, *om.* Σ^3 ‖ 7 pauidos Σ^4 ‖ et Σ^4, *om.* *BC* ‖ milite sinceram (a *ex* e C^1) *BC* milites ne certam Σ^4 ‖ 8 atrages Σ^1 strage *BC* ‖ 9 compleuerat *B*Σ^1 compleuerant *C* ‖ 10 hostis Σ^4 hostes *BC* ‖ 12 tabem ς tabes *B* tabe *C* labem Σ^1 ‖ 13 confugerunt Σ^3 ‖ 15 hadstatis *B* ‖ hastatis canere Σ^4 ‖ iussit et Σ^4 iussisset *B* iussit *C* ‖ 16 subductis aciem Σ^4 ‖ 17 inducit *B*Σ^4 ducit *C* ‖ mediaque *B* ‖ 18 de *om.* *C* ‖ 19 uerus *B* ‖ hostes *C*Σ^4 ‖ 22 elephantes *B* ‖ 23 pulsos *BC* fusos Σ^3 ‖ 24 secuti *om.* *C* ‖ aduersam *C*Σ^4 ‖ 25 his demus *B* ‖ perculit Σ^1 fudit *BC* ‖ hostes Σ^4 ‖ circumuenti in acie *C*Σ^1 circumuentu naue *B* ‖ 26 multi Σ^1, *om.* *BC* ‖ 27 interiere Σ^4 ‖ 28 sociorum quae *B* ‖ xx milia Σ^4 milia ·xx· *BC* ‖ 29 cum singulis *B* ‖ centum *om.* Σ^4 ‖ 30 elephantes ·xi· *B* elephanti ·xi· *C* xi· elefantis Σ^4 ‖ ·∞·et·D· *C* x· & *B* mille et c Σ^4? ‖ ceci-

Hannibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus 4
Hadrumetum perfugit, omnia et ante aciem et in proelio, prius-
quam excederet pugna, expertus et confessione etiam Scipionis 5
omniumque peritorum militiae illam laudem adeptus, singulari
arte aciem eo die instruxisse: elephantos in prima fronte, quo- 6
rum fortuitus impetus atque intolerabilis uis signa sequi et
seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos
prohiberent; deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem, 7
ne homines mixti ex conluuione omnium gentium, quos non
fides teneret sed merces, liberum receptum fugae haberent,
simul primum ardorem atque impetum hostium excipientes 8
fatigarent ac, si nihil aliud, uulneribus suis ferrum hostile
hebetarent; tum, ubi omnis spes esset, milites Carthaginienses 9
Afrosque, ut, omnibus rebus aliis pares, eo, quod integri cum
fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent; Italicos inter-
uallo quoque diremptos incertos, socii an hostes essent, in
postremam aciem summotos. hoc edito uelut ultimo uirtutis 10
opere Hannibal cum Hadrumetum refugisset accitusque inde
Carthaginem sexto ac tricesimo post anno, quam puer inde
profectus erat, redisset, fassus in curia est non proelio modo 11
se sed bello uictum, nec spem salutis alibi quam in pace inpe-
tranda esse.

Scipio confestim a proelio expugnatis hostium castris direp- 36
tisque cum ingenti praeda ad mare ac naues rediit nuntio 2
allato P. Lentulum cum quinquaginta rostratis, centum one-
rariis, cum omni genere commeatus ad Vticam accessisse. ad- 3

---

derunt Σ^1 ‖ 2 adrumetum *C* ad rumentum *uel* adrumentum Σ^4 ‖ et ante aciem et in proelio *Drakenb. duce Dukero* et in proelio et (et *om. B*) ante aciem *BC*Σ^3 et ante proelium et in acie *Weidner Philol. 36 (1877) 128* et in proelio nutante acie *Seyffert ann. phil. 83 (1861) 80* et in proelio et labante acie *uel sim. Madvig Em. Liv. 436 sq., olim* et ante aciem *sustulerat,* et in proelio et stante acie et labante *uel* nutante *idem praef. ed. 2* et integro proelio et inclinante acie *Maur. Mueller* ‖ 4 omnium (*om.* que) Σ^4 ‖ illam Σ^3 omnem illam *BC* hominum illam *Koch* ‖ laude *BC* ‖ 5 acie *C* ‖ 7 seruare *B*Σ^4 stare seruareq. *C* ‖ 9 ex Σ^3 et *BC* ‖ 11 atque impetum *om.* Σ^1 ‖ 12 ac si nihil *C*Σ^1 asinissil *B* ‖ hostile Σ^1 hostium *BC* ‖ 13 ub *B* ‖ esset *uel* essent Σ^3, *om. BC* ‖ 14 rebus aliis *BC* aliis rebus Σ^4 ‖ 15 pugnarent superiores essent Σ^3 superiores essent (superiores sese *C*) pugnarent *BC* ‖ interuallo quoque diremptos Σ^3, *om. BC, post* 16 hostes essent *transponit Riemann* ‖ 16 socii an hostes *C*Σ^3 socia inhostes *B* ‖ 17 uelud *B* ‖ 18 cum] cum d. *C* ‖ ad rumentum *uel* adrumentum Σ^4 ‖ accinctusque *ex* aocintusque *B*^{1} ‖ 20 modo se sed Σ^1 modos esse *B* modo sese ·d· *C* ‖ 21 bello *om. B* ‖ inpetranda *C* impetrande *B* impetrata Σ^1 ‖ 22 esse *om. B* ‖ 23 castris Σ^4 atris *B* agris *C* ‖ 24 mare ac *om. C* ‖ nontio *B* ‖ 26 cum *om.* Σ^1 ‖ ad *om.* Σ^4

mouendum igitur undique terrorem perculsae Carthagini ratus,
misso Laelio Romam cum uictoriae nuntio, Cn. Octauium ter-
restri itinere ducere legiones Carthaginem iubet; ipse ad suam
ueterem noua Lentuli classe adiuncta profectus ab Vtica por-
4 tum Carthaginis petit. haud procul aberat, cum uelata infulis
ramisque oleae Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati
erant, principes ciuitatis, auctore Hannibale missi ad petendam
5 pacem. qui cum ad puppim praetoriae nauis accessissent uela-
menta supplicum porrigentes, orantes implorantesque fidem
6 ac misericordiam Scipionis, nullum iis aliud responsum datum,
quam ut Tynetem uenirent: eo se moturum castra. ipse ad
contemplandum Carthaginis situm non tam noscendi in prae-
sentia quam terrendi hostis causa prouectus Vticam, eodem
7 et Octauio reuocato, rediit. inde procedentibus ad Tynetem
nuntius allatus Verminam Syphacis filium cum equitibus plu-
8 ribus quam peditibus uenire Carthaginiensibus auxilio. pars
exercitus cum omni equitatu Saturnalibus primis agmen ad-
gressa Numidarum leui certamine fudit. exitu quoque fugae
intercluso ab omni parte circumdatis equitibus quindecim milia
hominum caesa, mille et ducenti uiui capti, et equi Numidici
mille et quingenti, signa militaria duo et septuaginta. regulus
9 ipse inter tumultum cum paucis effugit. tum ad Tynetem
eodem quo antea loco castra posita, legatique triginta ab Cartha-
gine ad Scipionem uenerunt. et illi quidem multo misera-
bilius quam antea, quo magis cogebat fortuna, egerunt; sed
aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria per-
10 fidiae auditi sunt. in consilio quamquam iusta ira' omnis ad

1 terrorem *B*Σ^3 terroremq. *C* ‖ perculse Σ^3 perculsus *BC* ‖ ratus *ras. ex* iratus *B* ‖ 2 cum *del. Jac. Gron.* ‖ cn. Σ^3, *om. BC* ‖ 3 carthaginem Σ^3 carthagine *BC* ‖ 4 lentulii *B* ‖ 5 carthagin *B* ‖ petit *C*Σ^1 petiit *B* ‖ haberat *B* ‖ 8 cum *om. C* ‖ naues *ex* naes *B*[1] ‖ uelamente *C* ‖ 9 subplicum *B* ‖ 10 his aliud *BC* aliud his Σ^4 ‖ 11 tinc tem *B* ‖ 13 terrendi Σ^4 depræmendi *B* deprimendi *C* ‖ prouectus *Alschefski, om. BC*Σ^1 ‖ 14 et *om.* Σ^4 ‖ attinetem *B* ‖ 15 allatus Σ^4 altus *B* alius *C* ‖ plurimis *C* ‖ 16 pras *B* ‖ 17 equitatu *BC* equitatu missa Σ^3 ‖ saturnalibus primis *BC*Σ^1 iter continuantibus primis *uel* maturantibus primis *coni. Madvig Em. Liv. 437 sq.* (sauciis et inualidis praemissis *Alan Em. Liv. IV 41*); *si illa uerba corrupta sunt, possis de* armatura leui praemissa *cogitare* ‖ agmen *BC* in agmine Σ^1 ‖ 18 numidarum *BC* numidas Σ^1 ‖ 19 ab omni parte *magis quam* omni parte *commendaui proleg. mai. ed. p. 97* a parte omni Σ^1 parte omni *BC* ‖ 20 mille] ·x· *B* ‖ captis *B* ‖ 21 ∞· & ·D· *C*Σ^3 ·x· et *B* ‖ regulos *B* ‖ 22 tum] tum hi *B* ‖ 23 antea Σ^4 ante *BC* ‖ ab *uel* a Σ^3, *om. BC* ‖ carthagine *ras. ex* carthagene *B* ‖ 24 uenerant *C* ‖ 25 antea *C* ante *B*Σ^4 ‖ quo Σ^1 quam *B, om. C* ‖ niagis *B* ‖ fortuna egerunt Σ^3 fortunae gerunt *BC* ‖ 26 cum] cum eum *B* ‖ ab *B*Σ^1 eum ab *C*

delendam stimulabat Carthaginem, tamen cum et quanta res
esset et quam longi temporis obsidio tam munitae et tam uali-
dae urbis reputarent, et ipsum Scipionem expectatio successoris 11
uenturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam
sollicitaret, ad pacem omnium animi uersi sunt. postero die 37
reuocatis legatis et cum multa castigatione perfidiae monitis,
ut tot cladibus edocti tandem deos et ius iurandum esse cre-
derent, condiciones pacis dictae, ut liberi legibus suis uiuerent; 2
quas urbis quosque agros quibusque finibus ante bellum tenuis-
sent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret;
perfugas fugitiuosque et captiuos omnis redderent Romanis et 3
naues rostratas praeter decem triremes traderent elephantosque,
quos haberent domitos, neque domarent alios; bellum neue 4
in Africa neue extra Africam iniussu populi Romani gererent;
Masinissae res redderent foedusque cum eo facerent; frumen- 5
tum stipendiumque auxiliis, donec ab Roma legati redissent,
praestarent; decem milia talentum argenti, discripta pensio-
nibus aequis in annos quinquaginta, soluerent; obsides centum 6
arbitratu Scipionis darent, ne minores quattuordecim annis
neu triginta maiores. indutias ita se daturum, si per priores
indutias naues onerariae captae, quaeque fuissent in nauibus,
restituerentur; aliter nec indutias nec spem pacis ullam esse.
Has condiciones legati cum domum referre iussi in con- 7
tione ederent, et Gisgo ad dissuadendam pacem processisset
audireturque a multitudine inquieta eadem et inbelli, indignatus 8
Hannibal dici ea in tali tempore audirique, arreptum Gisgonem
manu sua ex superiore loco detraxit. quae insueta liberae
ciuitati species cum fremitum populi mouisset, perturbatus
militaris uir urbana libertate 'Nouem' inquit 'annorum a uobis 9

1 delendam] dendam *C* ‖ et quanta *BC* equata Σ^3 ‖ 2 et Σ^3, *om.* *BC* ‖ longe *B* ‖ et tam ς et iam *B* etiam *C* et Σ^1 ‖ 3 urbi *B* ‖ spectatio *C* ‖ 4 ad paratam *BC* apparatum mouere fructum Σ^3 ‖ periculi *B* ‖ 6 legatis Σ^3, *om.* *BC* ‖ munitis ut *B* moniti sunt *C* ‖ 7 tandem *BC* tandem crederent Σ^1 ‖ deos *om.* *C* ‖ in iusrandum *C* ‖ crederent *BC*, *om.* Σ^4 ‖ 8 conditionis *C* ‖ uiuerent Σ^4 uenerunt *BC* ‖ 9 quas Σ^3 qua *BC* ‖ quosque Σ^3 quoque *BC* ‖ 11 omnes *C* ‖ redderent romanis *om.* Σ^1 ‖ 13 *a* neque *usque ad. p.* 286, 19 carthagi *exstat P* ‖ domaret *P* ‖ bellum ne extra africam neue in africa *coll. Polyb. 15, 18, 4 Weidner Philol. 36 (1877) 128* ‖ 16 stipendiumquae *P* ‖ roma Σ^3 romanis *P* ‖ 17 millia *P* ‖ discripta *Buecheler Mus. Rhen. 13 (1858) 602* describta *P* descripta Σ^4 ‖ 21 fuisset *P* ‖ 23 referre *P* ferre Σ^1 ‖ iussi *ex* iussit P^1 ‖ domum referre iussi cum *transponendum coni. Madvig Em. Liv. 438* ‖ 24 processisset *ex* processeisset P^1 ‖ 25 indinatus P^1, *corr.* P^2 ‖ 26 tempore Σ^3 temere *P* ‖ abreptum Σ^4 ‖ 28 ciuitatis Σ^4 ‖ perturbatus Σ^4 et perturbatus *P*

mou
miss
restr
uete
4 tum
rami
eran
5 pace
men
6 ac
quar
cont
sent
7 et (
nun
8 ribu
exer
gres
inte
hom
mill
9 ipse
eod
gin
bili
aliq
10 fidi

---

ex
Σ^3
hab
cum
dep
om.
B
con
437
uer
BC
ma.
om
et
a
C
for

. de pace P. Scipionis potius arbitrium esse, quibus legi-
aretur, quam consulis censuerant. prodigia quoque nun- 8
sub ipsam famam rebellionis terrorem adtulerant: Cumis
orbis minui uisus et pluit lapideo imbri, et in Veliterno
terra ingentibus cauernis consedit, arboresque in profun-
haustae; Ariciae forum et circa tabernae, Frusinone murus 9
ot locis et porta de caelo tacta; et in Palatio lapidibus
id prodigium more patrio nouemdiali sacro, cetera
s maioribus expiata. inter quae etiam aquarum insolita 10
itudo in religionem uersa; nam ita abundauit Tiberis,
di Apollinares circo inundato extra portam Collinam ad
n Erycinae Veneris parati sint. ceterum ludorum ipso 11
ubita serenitate orta pompa duci coepta ad portam Col-
n reuocata deductaque in circum est, cum decessisse inde
m nuntiatum esset; laetitiamque populo et ludis celebri- 12
n addidit sedes sua sollemni spectaculo reddita.
Claudium consulem, profectum tandem ab urbe, inter 39
us Cosanum Loretanumque atrox uis tempestatis adorta in
um ingentem adduxit. Populonium inde cum peruenisset 2
ssetque ibi, dum reliquum tempestatis exsaeuiret, Iluam
lam et ab Ilua Corsicam, a Corsica in Sardiniam traiecit.
superantem Insanos montis multo et saeuior et infestioribus
s tempestas adorta disiecit classem. multae quassatae arma- 3
ntisque spoliatae naues, quaedam fractae. ita uexata ac lace-
classis Caralis tenuit. ubi dum subductae reficiuntur naues,
ms oppressit, circumactumque anni tempus, et nullo pro-
ante imperium priuatus Ti. Claudius classem Romam reduxit.
Seruilius, ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur, dicta- 4
e dicto C. Seruilio Gemino in prouinciam est profectus.
tator magistrum equitum P. Aelium Paetum dixit. saepe 5

1 p. Σ^4, *om.* *BC* ‖ 3 ipsa fama Σ^4 ‖ terrorem adtulerant (attulerant *BC* attulerant terrorem Σ^4 ‖ cumis ς cū his *BC*Σ^4? ‖ 6 austhæ riciae ‖ tebernae *C* ‖ 7 aliquod *B* ‖ decælo *C* del&o *B* ‖ 8 nouendiali *BC* ‖ interq; etiam *B* ‖ 11 ut lidi *B* ‖ 12 erucine *C* ‖ 13 serenitate subita ‖ 14 deductaque Σ^4 ductaque *BC* ‖ decessisse Σ^3 cecessisse *B* cessse *C* ‖ inde *om.* Σ^4 ‖ 15 populū *B* ‖ 16 suas *BC* ‖ reddita *om.* *C* ‖ 17 claum *om.* *C* ‖ consulem Σ^4 procōs. *BC* ‖ 18 pontus *C* ‖ cusanum *B* canum *C* ‖ ius *B* ‖ ingentem in metum Σ^4 ‖ 19 populonium inde *Alschefski* pulonio inde *B* populoni onde *C* populonios inde Σ^3 ‖ 20 tempestatis] *B* ‖ exseuiret *B*Σ^3 eam saeuiret *C* ‖ iluam Σ^3 siluam *BC* ‖ 21 insuam ‖ silua *C* ‖ 22 montes *C* ‖ multo *ras.* *ex* multos *C* ‖ festioribus *B* ‖ hiemps *B* ‖ 27 ti. *C* t. *B* t. *uel* titus Σ^4 ‖ 29 dicto *BC*, *om.* Σ^4 ‖ gemino *BC* gemino dicto Σ^4 ‖ 30 mag̅ eq. *C* magnæ que *B* ‖ paelium paeum *B* pactum pæltum *C* p. emilium petum Σ^4

profectus post sextum et tricesimum annum redii. militaris
artes, quas me a puero fortuna nunc priuata nunc publica
10 docuit, probe uideor scire; urbis ac fori iura, leges, mores
uos me oportet doceatis.' excusata inprudentia de pace multis
11 uerbis disseruit, quam nec iniqua et necessaria esset. id omnium
maxime difficile erat, quod ex nauibus per indutias captis nihil
praeter ipsas comparebat naues; nec inquisitio erat facilis, ad-
12 uersantibus paci qui arguerentur. placuit naues reddi et homines
utique inquiri; cetera, quae abessent, aestimanda Scipioni per-
13 mitti, atque ita pecunia luere Carthaginienses. sunt qui Hanni-
balem ex acie ad mare peruenisse, inde praeparata naue ad
regem Antiochum extemplo profectum tradant, postulantique
ante omnia Scipioni, ut Hannibal sibi traderetur, responsum
esse Hannibalem in Africa non esse.

38 Postquam redierunt ad Scipionem legati, quae publica in
nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quaestores,
2 quae priuata, profiteri domini iussi; pro ea summa pecuniae
uiginti quinque milia pondo argenti praesentia exacta; indu-
3 tiaeque Carthaginiensibus datae in tres menses. additum, ne
per indutiarum tempus alio usquam quam Romam mitterent
legatos, et quicumque legati Carthaginem uenissent, ne ante
dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui et quae pe-
4 tentes uenissent, certiorem facerent. cum legatis Carthaginien-
sibus Romam missi L. Veturius Philo et M. Marcius Ralla et
5 L. Scipio imperatoris frater. per eos dies commeatus ex Sicilia
Sardiniaque tantam uilitatem annonae effecerunt, ut pro uectura
frumentum nautis mercator relinqueret.

6 Romae ad nuntium primum rebellionis Carthaginiensium
trepidatum fuerat, iussusque erat Ti. Claudius mature classem
in Siciliam ducere atque inde in Africam traicere, et alter
consul M. Seruilius ad urbem morari, donec, quo statu res
7 in Africa essent, sciretur. segniter omnia in comparanda
deducendaque classe ab Ti. Claudio consule facta erant, quod

4 de pace multis uerbis Σ^3, *om.* *P* ‖ 5 iniqua $P^2\Sigma^1$ inqua P^1 ‖ 7 comparebat Σ^3 cō|parabat *P* ‖ aduersantibus paci qui *P* cum aduersantes paci Σ^4 aduersantes paci Σ^3? ‖ 8 argueretur *P* ‖ 10 atque ita] ac publica *Gron.* ‖ pecuniā *P* ‖ 12 anthiocum *P* ‖ 13 annibal *P* ‖ 16 describta *P* ‖ quaestor *Forchhammer* ‖ 18 xxu *P* xv Σ^4 ‖ indutiaequae *P* ‖ 19 *in* carthagi *desinit P* ‖ 20 aliosus quam quam *B* alios usquam quam *C* ‖ 22 qui et que Σ^3 qui ita *BC* ‖ 23 cum $B\Sigma^4$ tum *C* ‖ 24 ralla et lucius *C* rallae | ti *B* rala et l. Σ^3 ‖ 26 sardiaque *B* ‖ effecerunt Σ^1 fecerunt *BC* ‖ 27 frumentum $C\Sigma^3$ mentum *B* ‖ nautis mercator *C et ex* nautis B^1 mercator nautis Σ^1 ‖ 29 fuerat iussusque *om.* Σ^1 ‖ ti. ς t. *BC* t. *uel* titus Σ^4 ‖ 33 ti. *BC* t. *uel* tito Σ^4

patres de pace P. Scipionis potius arbitrium esse, quibus legi-
bus daretur, quam consulis censuerant. prodigia quoque nun- 8
tiata sub ipsam famam rebellionis terrorem adtulerant: Cumis
solis orbis minui uisus et pluit lapideo imbri, et in Veliterno
agro terra ingentibus cauernis consedit, arboresque in profun-
dum haustae; Ariciae forum et circa tabernae, Frusinone murus 9
aliquot locis et porta de caelo tacta; et in Palatio lapidibus
pluit. id prodigium more patrio nouemdiali sacro, cetera
hostiis maioribus expiata. inter quae etiam aquarum insolita 10
magnitudo in religionem uersa; nam ita abundauit Tiberis,
ut ludi Apollinares circo inundato extra portam Collinam ad
aedem Erycinae Veneris parati sint. ceterum ludorum ipso 11
die subita serenitate orta pompa duci coepta ad portam Col-
linam reuocata deductaque in circum est, cum decessisse inde
aquam nuntiatum esset; laetitiamque populo et ludis celebri- 12
tatem addidit sedes sua sollemni spectaculo reddita.

Claudium consulem, profectum tandem ab urbe, inter 39
portus Cosanum Loretanumque atrox uis tempestatis adorta in
metum ingentem adduxit. Populonium inde cum peruenisset 2
stetissetque ibi, dum reliquum tempestatis exsaeuiret, Iluam
insulam et ab Ilua Corsicam, a Corsica in Sardiniam traiecit.
ibi superantem Insanos montis multo et saeuior et infestioribus
locis tempestas adorta disiecit classem. multae quassatae arma- 3
mentisque spoliatae naues, quaedam fractae. ita uexata ac lace-
rata classis Caralis tenuit. ubi dum subductae reficiuntur naues,
hiems oppressit, circumactumque anni tempus, et nullo pro-
rogante imperium priuatus Ti. Claudius classem Romam reduxit.
M. Seruilius, ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur, dicta- 4
tore dicto C. Seruilio Gemino in prouinciam est profectus.
dictator magistrum equitum P. Aelium Paetum dixit. saepe 5

---

1 p. Σ^4, *om.* *BC* ‖ 3 ipsa fama Σ^4 ‖ terrorem adtulerant (attulerant *C*) *BC* attulerant terrorem Σ^4 ‖ cumis ς cū his *BC*Σ^4? ‖ 6 austhæ riciae *B* ‖ tebernae *C* ‖ 7 aliquod *B* ‖ decælo *C* del&o *B* ‖ 8 nouendiali *BC* ‖ 9 interq; etiam *B* ‖ 11 ut lidi *B* ‖ 12 erucine *C* ‖ 13 serenitate subita Σ^4 ‖ 14 deductaque Σ^4 ductaque *BC* ‖ decessisse Σ^3 cecessisse *B* cessisse *C* ‖ inde *om.* Σ^4 ‖ 15 populū *B* ‖ 16 suas *BC* ‖ reddita *om.* *C* ‖ 17 claudium *om.* *C* ‖ consulem Σ^4 procōs. *BC* ‖ 18 pontus *C* ‖ cusanum *B* casanum *C* ‖ ius *B* ‖ ingentem in metum Σ^4 ‖ 19 populonium inde *Alschefski* populonio inde *B* populoni onde *C* populonios inde Σ^3 ‖ 20 tempestatis] tis *B* ‖ exseuiret *B*Σ^3 eam saeuiret *C* ‖ iluam Σ^3 siluam *BC* ‖ 21 insuam *C* ‖ silua *C* ‖ 22 montes *C* ‖ multo *ras. ex* multos *C* ‖ festioribus *B* ‖ 26 hiemps *B* ‖ 27 ti. *C* t. *B* t. *uel* titus Σ^4 ‖ 29 dicto *BC*, *om.* Σ^4 ‖ gemino *BC* gemino dicto Σ^4 ‖ 30 mag eq. *C* magnæ que *B* ‖ paelium paetum *B* pactum pæltum *C* p. emilium petum Σ^4

comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt; itaque cum
pridie idus Martias ueteres magistratus abissent, noui suffecti
non essent, res publica sine curulibus magistratibus erat.
6 T. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus; in locum
eius suffectus C. Sulpicius Galba. ab L. Licinio Lucullo et Q.
7 Fuluio aedilibus curulibus ludi Romani ter toti instaurati. pecu-
niam ex aerario scribae uiatoresque aedilicii clam egessisse per
indicem comperti damnati sunt, non sine infamia Luculli aedilis.
8 P. Aelius Tubero et L. Laetorius aediles plebis uitio creati magi-
stratu se abdicauerunt, cum ludos ludorumque causa epulum
Ioui fecissent et signa tria ex multaticio argento facta in Capi-
tolio posuissent. Cerialia ludos dictator et magister equitum
ex senatus consulto fecerunt.
40 Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesque cum
2 uenissent Romam, senatus ad aedem Bellonae habitus est. ubi
cum L. Veturius Philo pugnatum cum Hannibale esse suprema
Carthaginiensibus pugna finemque tandem lugubri bello inpo-
3 situm ingenti laetitia patrum exposuisset, adiecit Verminam etiam
Syphacis filium, quae parua bene gestae rei accessio erat, deuic-
tum. in contionem inde prodire iussus gaudiumque id populo
4 inpertire. tum patefacta gratulationi omnia in urbe templa,
supplicationesque in triduum decretae. legatis Carthaginien-
sium et Philippi regis — nam ii quoque uenerant — peten-
tibus, ut senatus sibi daretur, responsum iussu patrum ab dic-
5 tatore est consules nouos eis senatum daturos esse. comitia
inde habita. creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius
Paetus; praetores M. Iunius Pennus, cui sors urbana euenit,
M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius
6 Tubero Siciliam est sortitus. de prouinciis consulum nihil ante
placebat agi, quam legati Philippi regis et Carthaginiensium

---

1 indicta Σ^3 inctecta *B* intecta *C* ‖ perfici *om.* Σ^4 ‖ 2 pr. *BC*Σ^4 ‖ ueteres *om.* *C* ‖ magestratus *B* ‖ abessent Σ^3 ‖ 4 t.] l. *B* ‖ eo] et eo *C* ‖ mortuos *B* ‖ 5 galisa *B* ‖ lucinio *B* ‖ 6 ter toti *BC* tertio Σ^1 ‖ 7 aedilicii clam *BC* ediliciam Σ^3 ‖ egisse *BC* ‖ 8 comperti *Ascensius 1513*, *om.* *BC*Σ^4 ‖ dampnati *B* ‖ 9 lectorius *B* ‖ 10 se] sea *B* ‖ abdicauerunt *BC* abdicarunt Σ^1 ‖ ludorum quae causæ pulum *B* ‖ 11 iouis Σ^4 ‖ signa tria ς signaria *B* signa ærea *C* signataria Σ^3 ‖ multatio *C* ‖ 12 cerialia *BC*Σ^3? cerealia Σ^1? ‖ mag̅ eq. *C* mageq; *B* ‖ 13 ex sc *C* & sc̄. *B* ‖ 14 carthaginienses (*om.* que) *BC* ‖ 15 ubi *BC* ibi Σ^4 ‖ 16 esse *om.* *C* ‖ 17 impositum *C*Σ^3 ‖ 19 parue *B* ‖ 20 inde Σ^3, *om.* *BC* ‖ 21 impertire *C* ‖ patefacta Σ^1 pater facta *BC* ‖ gratulationi *Gron.* *Alschefski* gratulatione *BC*Σ^4 ‖ 23 hi *B* hii *C* ‖ 25 est] e̅ e *B* ‖ eis Σ^1 his *BC* ‖ 27 petus Σ^4, *om.* *BC* ‖ in iunius *ex* m iunius *C*[1] ‖ 28 falco Σ^4 ‖ buto *C* ‖ 29 tuuero *BC*

auditi essent; belli finem alterius, alterius principium prospi-
ciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat pro- 7
uinciae Africae, seu bellum foret, facilem uictoriam, seu iam
finiretur, finiti tanti belli a se consule gloriam petens. negare 8
itaque prius quicquam agi passurum, quam sibi prouincia Africa
decreta esset, concedente conlega, moderato uiro et prudenti,
qui gloriae eius certamen cum Scipione, praeterquam quod
iniquum esset, etiam inpar futurum cernebat. Q. Minucius 9
Thermus et M'. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno
nequiquam temptatam ab Ti. Claudio consule Cn. Cornelium
temptare aiebant; ex auctoritate patrum latum ad populum esse, 10
cuius uellent imperium in Africa esse; omnes quinque et tri-
ginta tribus P. Scipioni id imperium decresse. multis conten- 11
tionibus et in senatu et ad populum acta res postremo eo de-
ducta est, ut senatui permitterent. patres igitur iurati — ita 12
enim conuenerat — censuerunt, uti consules prouincias inter
se conpararent sortirenturue, uter Italiam, uter classem nauium
quinquaginta haberet; cui classis obuenisset, in Siciliam naui- 13
garet; si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Afri-
cam traiceret; consul mari, Scipio eodem quo adhuc iure imperi
terra rem gereret; si condiciones conuenirent pacis, tribuni 14
plebis populum rogarent, utrum consulem an P. Scipionem
iuberent pacem dare, et quem, si deportandus exercitus uictor
ex Africa esset, deportare; si pacem per P. Scipionem dari 15
atque ab eodem exercitum deportari iussissent, ne consul ex
Sicilia in Africam traiceret. alter consul, cui Italia euenisset, 16
duas legiones a M. Sextio praetore acciperet. P. Scipioni cum 41
exercitibus, quos haberet, in prouincia Africa prorogatum im-
perium. praetoribus M. Valerio Faltoni duae legiones in Bruttiis,

1 finem belli *C* ‖ alterius principium *Alschefski* alterius principum alterius *B* principum alterius *C* principium alterius Σ^4 ‖ prospiciebat *C* ‖ 2 lentulum *BC* ‖ cōs. *B*, *om.* *C* ‖ fraglabat *B* ‖ 3 uictoriam Σ^1 uictoriam fore *BC* ‖ 4 a *J. Perizonius*, *om.* *BC*Σ^4 ‖ 5 itaque Σ^3 ita *BC* ‖ prouinciā *C* ‖ 6 esse *BC* ‖ collega *C*Σ^4 conlegam *B* ‖ 7 gloriosæ *C* ‖ 8 iniqū *B* cū iniquum *C* ‖ impar *C*Σ^4 ‖ que minutius *B* q. m. nucius *C* ‖ 9 ermus *B* hermus *C* ‖ m'. *Sigonius* m. *BC* m. *uel* marcus Σ^4 ‖ priore anno Σ^3 anno *C*, *om.* *B* ‖ 10 nequicquam *BC*Σ^1 ‖ ti. ς t. *BC* t. *uel* tito Σ^4 ‖ consuli *C* ‖ cn.] cō *C* ‖ 12 esse in africa Σ^4 ‖ 13 decreuisse *C* ‖ contemcionibus *C* ‖ 14 ad *BC* apud Σ^4 ‖ 15 patre *B* ‖ iurati ita Σ^4 iurauit *B* iura uita *C* ‖ 16 conuenerant *BC* ‖ 17 compararent *C* ‖ sortirentur neuter *C* ‖ 20 eddem *C* ‖ imperio *BC* ‖ 21 terra rem Σ^3 terram *BC* ‖ 22 consules Σ^3 ‖ an Σ^3, *om.* *BC* ‖ 23 dare pacem Σ^4 ‖ adportandus *C* ‖ 24 p. *om.* Σ^4 ‖ dari Σ^4, *om.* *BC* ‖ 25 nec Σ^4 ‖ 27 a m. Σ^4, *om.* *BC* ‖ sextilio Σ^4 ‖ 29 praetoribus *B* pretorio *C* pretoribus *uel* pretori Σ^4 ‖ phaltoni *C* falcioni *uel* falconi

2 quibus C. Liuius priore anno praefuerat, decretae; P. Aelius
praetor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet; legio
una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus pro praetore
3 habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni consuli cum suis
duabus item legionibus in Etruria prorogatum imperium est.
4 quod ad Hispanias attineret, aliquot annos iam ibi L. Cornelium
Lentulum et L. Manlium Acidinum esse; uti consules cum tri-
bunis agerent, ut, si iis uideretur, plebem rogarent, cui iube-
5 rent in Hispania imperium esse; is ex duobus exercitibus in
unam legionem conscriberet Romanos milites et in quindecim
cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret;
ueteres milites L. Cornelius et L. Manlius in Italiam depor-
6 tarent. consuli quinquaginta nauium classis ex duabus classi-
bus, Cn. Octaui, quae in Africa esset, et P. Villi, quae Siciliae
7 oram tuebatur, decreta, ut quas uellet naues deligeret. P. Scipio
quadraginta naues longas, quas habuisset, haberet; quibus si
Cn. Octauium, sicut praefuisset, praeesse uellet, Octauio pro
8 praetore in eum annum imperium esset; si Laelium praeficeret,
Octauius Romam decederet reduceretque naues, quibus consuli
usus non esset. et M. Fabio in Sardiniam decem longae naues
9 decretae. et consules duas urbanas legiones scribere iussi, ut
quattuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis res
publica administraretur.

42 Tum de legatis Philippi et Carthaginiensium actum. priores
2 Macedonas introduci placuit; quorum uaria oratio fuit, partim
purgantium, quae questi erant missi ad regem ab Roma legati
de populatione sociorum, partim ultro accusantium quidem et
3 socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium, quem
ex tribus ad se missis legatis dilectu habito substitisse et se
bello lacessisse contra foedus et saepe cum praefectis suis signis

---

Σ^4 ‖ duas *C* ‖ bruttis *B* brutis *C* ‖ 2 tremelio *BC* ‖ 3 una m. Σ^1 unā *BC* ‖ pro praetore *Sigonius* pro pr. *BC* propretor Σ^4 ‖ 5 in etruria] inetria *C* ‖ 6 aliquod *B* ‖ 7 et l. & manlium *B* ‖ esset *C* ‖ uti *C* ut hi *uel* ut hii *uel* ut ii Σ^3, *spat. uac. rel. om. B, quod in sequentibus sic notabo:* (uti) *B uel* uti *C(B)* ‖ 8 agerent Σ^3, *om. BC* ‖ ut *om.* Σ^4 ‖ his *BC* hiis *uel* eis Σ^3 ‖ uideretur ut plebem Σ^3 ‖ 10 in *om.* Σ^4 ‖ 11 socios *C* sotius *B* et socios Σ^4 ‖ optineret *C* ‖ 13 quinquaginta] .l. *C*, *om. B* ‖ 14 octauio *C* ‖ et *C*, *om. B*Σ^3 ‖ 15 delegeret *B* ‖ 16 ·xxx· *C* ‖ haberet quas habuisset Σ^3 ‖ 17 octauius Σ^3 ‖ predefuisset *uel* prede fuisset Σ^3 ‖ praeesset *B* prede esse Σ^3 ‖ pro praetore *Sigonius* pro pr. *BC*Σ^3? propretori Σ^4 ‖ 19 cōs. *B* conš *C* consulibus Σ^3 ‖ 21 legiones urbanas Σ^3 ‖ 22 quatuor (*om.* decim) *B* ‖ legiones *C* ‖ 23 amministraretur *C* ‖ 24 auctum *B* ‖ 26 que questi erant Σ^3 quæque (quæquæ *C*) petierant *BC* ‖ ab regem ab roma *B* ab rege ad romam *C* ‖ 29 habitu *C* ‖ substitisset se *C* ‖ 30 suis *om. C*

conlatis pugnasse, partim postulantium, ut Macedones duxque 4
eorum Sopater, qui apud Hannibalem mercede militassent, tum
capti in uinclis essent, sibi restituerentur. aduersus ea M. Fu- 5
rius, missus ad id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit
Aurelium relictum, ne socii populi Romani fessi populationibus
ui atque iniuria ad regem deficerent; finibus sociorum non ex-
cessisse; dedisse operam, ne impune in agros eorum populatores 6
transcenderent. Sopatrum ex purpuratis et propinquis regis
esse; eum cum quattuor milibus Macedonum et pecunia missum
nuper in Africam esse Hannibali et Carthaginiensibus auxilio.
de his rebus interrogati Macedones cum perplexe responderent, 7
nequaquam ipsi simile responsum tulerunt, bellum quaerere
regem et, si pergat, prope diem inuenturum. dupliciter ab eo 8
foedus uiolatum, et quod sociis populi Romani iniurias fecerit
ac bello armisque lacessiuerit, et quod hostis auxiliis et pecunia
iuuerit. et P. Scipionem recte atque ordine uideri fecisse et 9
facere, quod eos, qui arma contra populum Romanum ferentes
capti sint, hostium numero in uinclis habeat, et M. Aurelium e 10
re publica facere, gratumque id senatui esse, quod socios po-
puli Romani, quando iure foederis non possit, armis tueatur.

Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus legati 11
Carthaginienses uocati; quorum aetatibus dignitatibusque con-
spectis — nam longe primi ciuitatis erant — tum pro se
quisque dicere uere de pace agi. insignis tamen inter ceteros 12
Hasdrubal erat — Haedum populares cognomine appellabant
— pacis semper auctor aduersusque factioni Barcinae. eo tum 13
plus illi auctoritatis fuit belli culpam in paucorum cupiditatem
ab re publica transferenti. qui cum uaria oratione usus esset 14
nunc purgando crimina nunc quaedam fatendo, ne impudenter
certa negantibus difficilior uenia esset, nunc monendo etiam

---

1 partim *Froben. 1531, om.* *BC*Σ^3 ‖ 2 tum *BC, om.* Σ^3 ‖ 3 uinclis *B* uinculis *C*Σ^3 ‖ ibi *C* ‖ ea m. *uel* ea marcus Σ^3 eam *BC* ‖ 5 relitium *C* ‖ ne] no *B* ‖ 6 ui *BC, om.* Σ^3 ‖ 8 transcenderent populatores Σ^3 ‖ 9 quattuor] xl *B* ‖ milibus *om.* *B* ‖ peccuniam *C* ‖ 10 et carthaginien(sibus) *B* et cartiginiensibus *C* carthaginensibusque Σ^3 ‖ 12 nequaquam ipsi simile *Novak* (ipsi nequaquam mite *Zingerle* ipsi non mite *Leo Mus. Rhen. 35 (1880) 243*) neq. ipsi mite *C(B)* ipsi ante Σ^3 ipsi haud perplexum (*uel* ipsi haud ambiguum *uel* ipsi haud anceps) *conieceram* ipsi non anceps *Madvig Em. Liv. 439* ipsi apertum *Weissenborn* ‖ 14 quo *BC* ‖ sotii *B* socii *C* ‖ 15 ac *BC, om.* Σ^3 ‖ armisquae *B* ‖ hostis *B* hostes *C*Σ^3 ‖ 16 uideri fecisse Σ^3 fecisse uideri *BC* ‖ 18 sint *B* sunt *C*Σ^3 ‖ uinculis Σ^3 ‖ e re publica Σ^3 & rē p̄. *B* ære .p. *C* ‖ 19 sotius *B* ‖ 20 possit *C* posita *B* posset Σ^3 ‖ 23 tum] tam *B* ‖ 25 haeduum *BC* ‖ 26 factioni barcinae ς factionib. archine Σ^3 barchinae *C* brachine *B* ‖ 28 a Σ^3 ‖ 29 ne Σ^3, *om.* *BC*

patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate
15 uterentur; si se atque Hannonem audissent Carthaginienses et
tempore uti uoluissent, daturos fuisse pacis condiciones, quas
tunc peterent. raro simul hominibus bonam fortunam bonam-
16 que mentem dari; populum Romanum eo inuictum esse, quod
in secundis rebus sapere et consulere meminerit. et hercule
17 mirandum fuisse, si aliter faceret. ex insolentia, quibus noua
bona fortuna sit, inpotentis laetitiae insanire; populo Romano
usitata ac prope iam opsoleta ex uictoria gaudia esse, ac plus
paene parcendo uictis quam uincendo imperium auxisse, —
18 ceterorum miserabilior oratio fuit commemorantium, ex quantis
opibus quo reccidissent Carthaginiensium res: nihil eis, qui
modo orbem prope terrarum optinuerint armis, superesse praeter
19 Carthaginis moenia; his inclusos non terra, non mari quicquam
sui iuris cernere; urbem quoque ipsam ac penates ita habi-
turos, si non in ea quoque, quo nihil ulterius sit, saeuire
20 populus Romanus uelit. cum flecti misericordia patres appa-
reret, senatorum unum infestum perfidiae Carthaginiensium
21 succlamasse ferunt, per quos deos foedus icturi essent, cum
eos, per quos ante ictum esset, fefellissent; 'Per eosdem,' in-
quit Hasdrubal 'quoniam tam infesti sunt foedera uiolantibus.'
43 Inclinatis omnium ad pacem animis Cn. Lentulus consul,
2 cui classis prouincia erat, senatus consulto intercessit. tum
M'. Acilius et Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt,
uellent iuberentne senatum decernere, ut cum Carthaginiensibus
pax fieret; et quem eam pacem dare, quemque ex Africa exer-
3 citum deportare iuberent. de pace 'uti rogas' omnes tribus
iusserunt; pacem dare P. Scipionem, eundem exercitum depor-
4 tare. ex hac rogatione senatus decreuit, ut P. Scipio ex
decem legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiensi,

---

1 conscriptos *om.* Σ^3 ‖ 4 tunc] tūnec *B* ‖ 5 inuictam *B* ‖ 6 rebus *om.* *B* ‖ sapere *BC* facere sapere Σ^3 ‖ meminerint *C* ‖ 7 mirandus fuisses *BC* ‖ facerent Σ^3 ‖ 8 bona *om.* Σ^3 ‖ 9 opsoleta Σ^3 exopsolæta *B* ex ipsa læta *C* ‖ 10 parcendo *ex* pacendo C^1 ‖ uictis quam uincendo *om.* *C* ‖ 11 commemoratio *BC* ‖ 12 recidissent *BC* recidisset *uel* reccidisset Σ^3 ‖ eis Σ^3 his *BC* ‖ 13 optinuerint *C* obtinuerunt *B* optinuissent Σ^3 ‖ 14 meniis (*om.* his) Σ^3 ‖ 15 su *B* ‖ habitaturos Σ^3 ‖ 16 ea $B\Sigma^3$ ea mœnia *C* ‖ quo $B\Sigma^3$, *om.* *C* ‖ sit *BC*, *om.* Σ^3 ‖ saeuire *BC* seruire Σ^3 ‖ 17 uelit Σ^3 uellet *BC* ‖ 18 senatorum *BC* senatorem Σ^3 ‖ 20 *ab* ante *ad finem libri tricesimi cum B ex* Σ^1 *descriptus sit, unus C reddit Puteani recensionem* ‖ 22 cn. Σ^1 c. *C* ‖ 23 sc *C* senatui cōsulto Σ^1 ‖ 24 m'. acilius *Sigonius* m. atilius $C\Sigma^1$ ‖ 26 exercitum *C* exercitus Σ^1 ‖ 27 rogas *C* rogatae erant Σ^1 ‖ 28 pace *C* ‖ exercitū *C* exercitus Σ^1 ‖ 29 ex hac Σ^1 in hac *C* ‖ 30 carthaginiensi $C\Sigma^3$ carthaginiensium Σ^1?

quibus legibus ei uideretur, faceret. gratias deinde patribus 5
egere Carthaginienses et petierunt, ut sibi in urbem introire et
colloqui cum ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia
essent: esse in iis partim propinquos amicosque suos, nobiles 6
homines, partim ad quos mandata a propinquis haberent. qui- 7
bus conuentis cum rursus peterent, ut sibi quos uellent ex iis
redimendi potestas fieret, iussi nomina edere; et cum ducentos
ferme ederent, senatus consultum factum est, ut legati Romani 8
ducentos ex captiuis, quos Carthaginienses uellent, ad P. Cor-
nelium in Africam deportarent nuntiarentque ei, ut, si pax
conuenisset, sine pretio eos Carthaginiensibus redderet. fetiales 9
cum in Africam ad foedus feriundum ire iuberentur, ipsis
postulantibus senatus consultum in haec uerba factum est, ut
priuos lapides silices priuasque uerbenas secum ferrent: ut, ubi
praetor Romanus iis imperaret, ut foedus ferirent, illi prae-
torem sagmina poscerent. herbae id genus ex arce sumptum
dari fetialibus solet.

Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cum in Africam ue- 10
nissent ad Scipionem, quibus ante dictum est legibus pacem
fecerunt. naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, capti- 11
uorum quattuor milia tradiderunt, inter quos Q. Terentius Culleo
senator fuit. naues prouectas in altum incendi iussit. quin- 12
gentas fuisse omnis generis, quae remis agerentur, quidam
tradunt; quarum conspectum repente incendium tam lugubre
fuisse Poenis, quam si ipsa Carthago arderet. de perfugis 13
grauius quam de fugitiuis consultum; nominis Latini qui erant,
securi percussi, Romani in crucem sublati.

Annis ante quadraginta pax cum Carthaginiensibus po- 44
stremo facta erat Q. Lutatio A. Manlio consulibus. bellum 2
initum annis post tribus et uiginti P. Cornelio Ti. Sempronio

---

2 et *ante* petierunt Σ^1, *om.* *C* ‖ 4 esse Σ^1, *om.* *C* ‖ his *C* ‖ 6 conuentis Σ^1 coniectis *C* ‖ ex iis redimendi Σ^1 redimendi ex his *C* ‖ 7 ducentos ς ·cc· *C*Σ^1 ducenta *Hertz* ‖ 11 conuenisset *ex* conuenissent C^1 ‖ 12 feriundum Σ^1 feriendum *C* ‖ 14 priuos Σ^1 prius *C* ‖ silices Σ^1 siliquos *C* ‖ priuasque ς primasque *C*Σ^1 ‖ ut ubi *Madvig* (ut uti ς) et uti *C* uti Σ^1 et ubi *Riemann* ‖ 15 praetor Σ^1 populus *C* ‖ his *C*, *om.* Σ^1 ‖ 16 sagmina *C* sagminā Σ^1 ‖ 17 dari fetialibus *C* fetialibus dari Σ^1 ‖ 19 est Σ^1 et *C* ‖ 21 q. Σ^1, *om.* *C* ‖ 22 naues prouectas? incendi? in altum iussit *C* ‖ 23 agerentur *C* regerentur Σ^1 ‖ 25 si *ex* si tū C^1 ‖ de perfugis ⟨grauiter ac de romanis quidem etiam⟩ grauius ⟨tam⟩quam de f. c. *uel* de perfugis grauius ⟨ac de romanis adeo tam⟩quam de f. c. *coll. Val. Max. 2, 7, 12 coni. Koehler* '*qua ratione T. Liuii annalibus etc.*' *p. 68 sqq.* ‖ 29 lutati *C* ‖ a. manlio Σ^1 cum alio *C* ‖ 30 ti. Σ^1 t. *C*

consulibus, finitum est septimo decimo anno Cn. Cornelio
3 P. Aelio Paeto consulibus. saepe postea ferunt Scipionem
dixisse Ti. Claudi primum cupiditatem, dein Cn. Corneli fuisse
in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret.
4 Carthagini cum prima conlatio pecuniae diutino bello ex-
haustis difficilis uideretur, maestitiaque et fletus in curia esset,
5 ridentem Hannibalem ferunt conspectum. cuius cum Hasdrubal
Haedus risum increparet in publico fletu, cum ipse lacrimarum
6 causa esset, 'Si quem ad modum oris habitus cernitur oculis,'
inquit 'sic et animus intus cerni posset, facile uobis appareret
non laeti, sed prope amentis malis cordis hunc, quem incre-
patis, risum esse; qui tamen nequaquam adeo est intempestiuus,
quam uestrae istae absurdae atque abhorrentes lacrimae sunt.
7 tunc flesse decuit, cum adempta sunt nobis arma, incensae
naues, interdictum externis bellis; illo enim uulnere concidimus.
nec est cur uos otio uestro consultum ab Romanis credatis.
8 nulla magna ciuitas diu quiescere potest; si foris hostem non
habet, domi inuenit, ut praeualida corpora ab externis causis
9 tuta uidentur, sed suis ipsa uiribus onerantur. tantum nimirum
ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet;
nec in iis quicquam acrius quam pecuniae damnum stimulat.
10 itaque cum spolia uictae Carthagini detrahebantur, cum iner-
mem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africae
11 cerneretis, nemo ingemuit; nunc, quia tributum ex priuato con-
ferendum est, tamquam in publico funere comploratis. quam
uereor, ne prope diem sentiatis leuissimo in malo uos hodie
12 lacrimasse.' haec apud Carthaginienses Hannibal.
Scipio contione aduocata Masinissam ad regnum paternum
Cirta oppido et ceteris urbibus agrisque, quae ex regno Syphacis
13 in populi Romani potestatem uenissent, adiectis donauit. Cn.
Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tra-

---

1 est Σ^1, *om.* *C* ‖ cn. (*C*)Σ^1 ‖ 2 aelio *C* emilio Σ^1 ‖ paeto Σ^1, *om.* *C* ‖ consuli *C* ‖ 3 ti. *C* & Σ^1 ‖ cupiditate Σ^1 ‖ dein Σ^1 deinde *C* ‖ cornelii *C* ‖ 4 exitiū *C* ‖ 5 carthagini Σ^1 carthagine *C* ‖ 6 in iuria *C* ‖ 8 heduus *C* ‖ 9 oris *ex* ori C^1 ‖ 11 amantis *C* ‖ increpatis *C* increpitas Σ^1 ‖ 13 quam Σ^1, *om.* *C* ‖ 14 tū *C* ‖ 16 nec est cur *Madvig* necesse est ne $C\Sigma^1$ nec causa est cur *Weissenborn;* concidamus necesse est, ne *Putsche* concidimus, ne *Riemann* ‖ otio *C* odio Σ^1 ‖ 17 diu *C*, *om.* Σ^1 ‖ 18 ab Σ^1 cū ab *C* ‖ 19 suis ipsa uiribus onerantur Σ^1, *om.* *C* ‖ 21 in Σ^1, *om.* *C* ‖ his *C* ‖ quam *C*, *om.* Σ^1 ‖ 22 uictæ *C* uictoriæ Σ^1 ‖ inhermen *C* ‖ 23 iam Σ^1, *om.* *C* ‖ armatos *C* ‖ 24 cerneretis Σ^1 cernatis *C* cernebatis *C. Schenkl* ‖ 26 hodie Σ^1, *om.* *C* ‖ 27 apud carthagines hannibal *C* hannibal apud carthaginienses Σ^1

dere iussit, legatos Carthaginiensium Romam proficisci, ut, quae
ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea patrum
auctoritate populique iussu confirmarentur. pace terra marique 45
parta, exercitu in naues inposito, in Siciliam Lilybaeum tra-
iecit. inde magna parte militum nauibus missa ipse per laetam 2
pace non minus quam uictoria Italiam, effusis non urbibus modo
ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente uias,
Romam peruenit triumphoque omnium clarissimo urbem est
inuectus. argenti tulit in aerarium pondo centum triginta tria 3
milia. militibus ex praeda quadringenos aeris diuisit. morte 4
subtractus spectaculo magis hominum quam triumphantis glo-
riae Syphax est, Tiburi haud ita multo ante mortuus, quo ab
Alba traductus fuerat. conspecta tamen mors eius fuit, quia
publico funere est elatus. hunc regem in triumpho ductum 5
Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. secutus Sci-
pionem triumphantem est pilleo capiti inposito Q. Terentius
Culleo, omnique deinde uita, ut dignum erat, libertatis auctorem
coluit. Africani cognomen militaris prius fauor an popularis 6
aura celebrauerit an, sicuti Felicis Syllae Magnique Pompei pa-
trum memoria, coeptum ab adsentatione familiari sit, parum
compertum habeo. primus certe hic imperator nomine uictae 7
ab se gentis est nobilitatus; exemplo deinde huius nequaquam
uictoria pares insignis imaginum titulos claraque cognomina
familiarum ceperunt.

---

1 legatis *C* ‖ 2 ab se ς ab *C* ase Σ^1 ‖ 5 militum *usque ad* per Σ^1, *om.* *C* ‖ 6 pacē *C* ‖ u(ic)toria *C* ‖ 7 ad hibendos *C* ‖ s(ed agre)stium *C* ‖ 8 tri(umpho)que *C* ‖ 9 pondera Σ^3 *et ut uid.* Σ^1 ‖ ·c·xxx·III· milia *C* $\overline{\text{cxxIII}}$ Σ^1 ‖ 10 ·cccc *C* quadragenos Σ^1 ‖ 12 haud ita *C* audita Σ^1 ‖ 13 tamen mors *C* mors tamen Σ^1 ‖ 16 inposito Σ^1 impositoq. *C* ‖ 18 cognomen Σ^1 cos̄ nomen *C* ‖ 19 aura *C* auræ Σ^1 ‖ sicuti Σ^1 sicut *C* ‖ 22 ab se *C* ase Σ^1 ‖ huius Σ^1 hoc *C* ‖ 23 uictoriæ *C* ‖ patres *C* ‖ 24 familiarū *C* familiæ Σ^1 ‖ ceperunt *Madvig* fecerunt *C* liquerunt Σ^1?, *om.* Σ^3 asciuerunt *Leo Mus. Rhen. 35 (1880) 243* delegerunt *Siess Oest. Gymn. 35 (1884) 36*

titi liuii aburbe condita liber | ·xxx· explicit feliciter · amen *C* titi liuii | ab urbe condita | liber xxx | explicit feliciter *B*

Typis I. B. Hirschfeldi Lipsiensis.